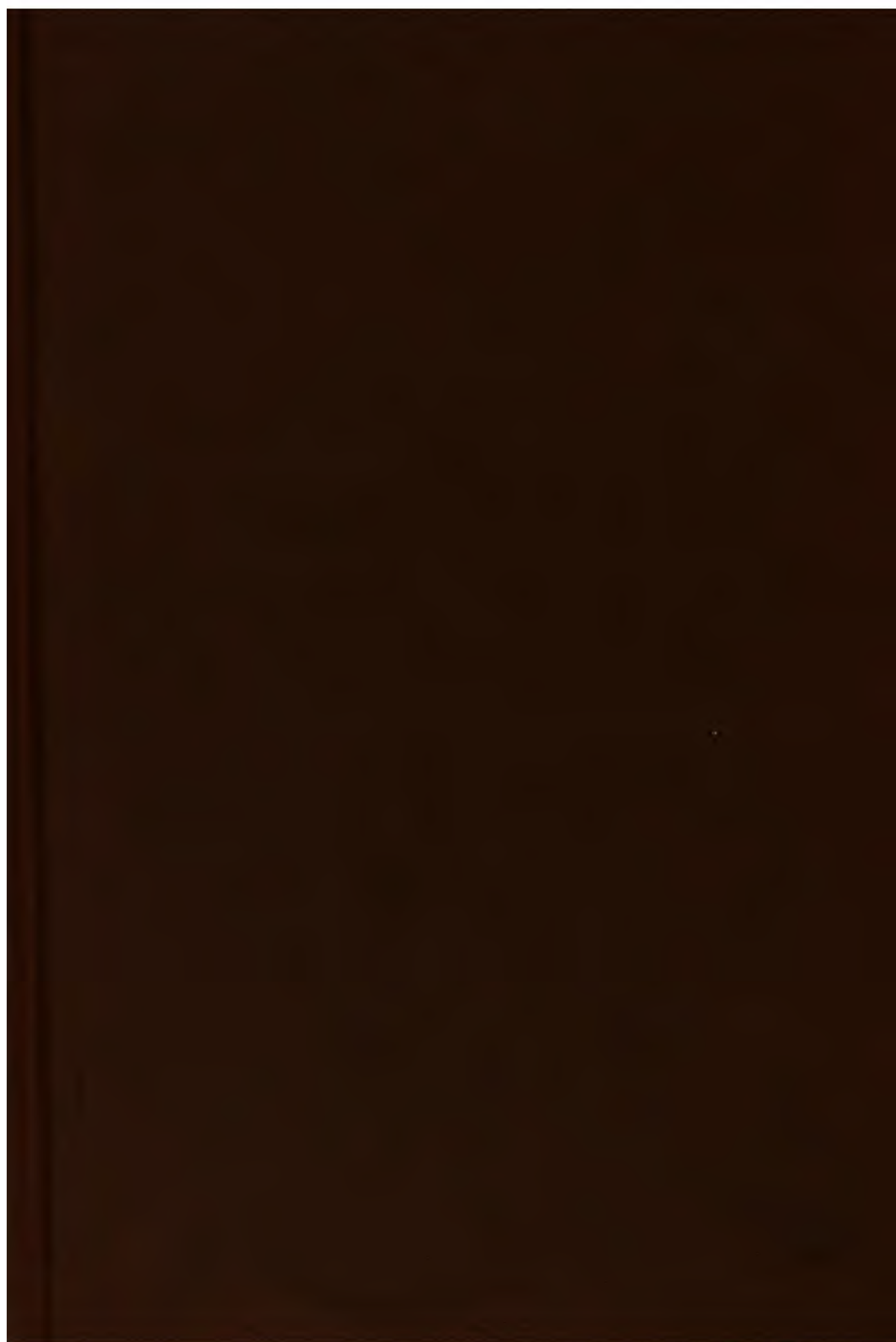
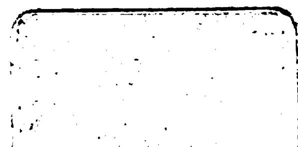

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

1897/98

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

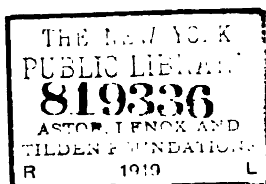
VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND.

1897—1898.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1898.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Bldz.

Berichten, enz. . . . . 1, 20, 21, 48, 88.

In memoriam:

Johannes Henricus Hingman, door Mr. A. Telting . . . 45.

Mr. Willem Bezemer, door J. H. W. Unger . . . . . 85.

Het archief der Middelburgsche weeskamer in den Franschen tijd, door Mr. R. Fruin Th. Azn. . . . . 2.

Het archiefwezen op de vergadering der Duitsche geschiedkundigen, door Mr. S. Muller Fzn. . . . . 11.

De zesde jaarvergadering, gehouden te Arnhem op 3 Juli 1897 . 22.

Het jaarverslag van den Voorzitter, Mr. S. Muller Fzn. . . . 25.

Opgaven getrokken uit de staatsbegrooting voor 1898 en daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat . . . . . 50.

Acta en agenda in het gemeente-archief, door M. H. van Visvliet 53.

De openstelling onzer archieven, door Mr. A. C. Bondam . . . 89.

Eene goede vondst, door Mr. J. A. Feith . . . . 117.

Papieronderzoek, door Mr. Ch. M. Dozy . . . . 120.

Boekbespreking:

R. Fruin Th. Azn., Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de Provincie Utrecht over 1894, door Mr. P. A N. S. van Meurs . . . . 14.

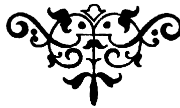
Bldz.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe. Vijfde en zesde afleveringen door MR. R. FRUIN TH. AZN. . . . . 31.

Literatuurkroniek, door MR. J. G. CH. JOOSTING en DR. H. BRUGMANS . . . . 34, 61, 126.

Varia. . . . . 19, 43, 81, 135.

Vragenbus . . . . 142.

1897/8. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Berichten, enz.

De jaarlijksche Algemeene Vergadering der Vereeniging zal dit jaar plaats vinden te Arnhem op Zaterdag 3 Juli 1897.

Blijkens de nader bij de leden rond te zenden agenda zal o.a. aan de orde komen eene bespreking van de regelen voor en de wijze van het gebruik onzer oude archieven, in te leiden door Mr. A. C. Bondam.

Bij schrijven van 10 Juni 1897 La. A. afd. K. en W. zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken toegezonden aan de rijksarchivarissen de volgende „*Regelen voor de indeeling, ordening en inventarisatie van 's Rijksarchieven,*" die voortaan in het oog gehouden moeten worden bij de inzending ter goedkeuring aan Z. Exc.'s departement van plannen van indeeling der rijksarchiefdepots.

„I. Een archief is het geheel der geschreven, geteekende en gedrukte bescheiden, ex officio ingezonden bij of opgemaakt door eenig bestuur of een zijner ambtenaren, voor zoover deze bescheiden bestemd waren, om onder dat bestuur of dien ambtenaar te blijven berusten.

II. De archieven van commissiën en ambtenaren behooren bij het archief van het bestuur, bij hetwelk zij hunne functiën uitoefenen.

Met het archief van een bestuur (college of persoon) behooren in één archiefdepot vereenigd te worden de archieven van die besturen (colleges of personen), wier rechten of functiën zijn overgegaan op eerstvermeld bestuur.

III. Het depot der oude Rijksarchieven in eene provincie bestaat uit:

a. de archieven der voormalige provinciale en departementale besturen,

b. die van het tegenwoordig provinciaal bestuur, voor zoover die daarheen worden overgebracht.

c. die van de besturen (college of persoon), wier rechten of functiën op de voormalige provinciale of departementale besturen zijn overgegaan.

d. die van de colleges en personen, op het tegenwoordig grondgebied der provincie gefungeerd hebbende, welke krachtens bestuursmaatregel in het depot geplaatst zijn.

IV. Het archief van een zelfstandig bestuur moet afzonderlijk geordend en beschreven worden, ook al zijn de rechten en functiën van dat bestuur op een ander bestuur overgegaan.

Voor de plaatsing van de beschrijving van zoodanig archief in den algemeenen inventaris van het depot is beslissend de aard van dat archief in verband met de andere rubrieken van den inventaris, niet de omstandigheid, dat het door een bepaald bestuur werd overgenomen."

Hoeveel archiefstukken ook verloren zijn en blijven, van tijd tot tijd duikt er één onverwacht weer op en zoo bevond zich in de veiling, door de firma F. Muller en Co. in de maand Februari j.l. gehouden, ook de onderstaande reeks registers. De aangewezen plaats daarvoor was zeker wel het Rijksarchief in Limburg. Daarheen zijn zij echter niet verhuisd. De Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente te Amsterdam meende hare boekerij daarmede te verrijken en kocht ze. Wij houden het voor aangewezen hun tegenwoordige verblijfplaats aan eventueele belangstellenden te signaleeren. De titel luidde: ***Het boek der leenen, pachten, transporten, lijftochten enz. van Walhorn, in het hertogdom Limburg bij de stad Limburg.*** **1446—1648. 5 deelen in de origineele lederen banden.** folio. Ongeveer 2500 bladzijden.

Het archief der Middelburgsche weeskamer in den Franschen tijd.

Toen in 1811 de nieuwe rechterlijke organisatie in de Hollandsche departementen werd ingevoerd, de schepengerechten en andere bestaande rechterlijke colleges werden opgeheven en hunne archieven deels naar de nieuw opgerichte rechtbanken, deels naar de hypotheekbewaarders werden overgebracht, is er voor de weeskamers feitelijk eene uitzondering gemaakt. Wel hebben zij er sedert geene nieuwe administratiën meer bij gekregen, maar het bestuur van die weezengoederen, die vóór 1811 aan hare zorgen waren toevertrouwd, zijn zij ook later blijven voeren, en de papieren en andere stukken, die hare archieven uitmaakten, zijn onder haar blijven berusten tot de instelling der algemeene kamer van liquidatie in 1852.

Tot onlangs ben ik van meening geweest, dat het feit, dat op de weeskamerarchieven het tweede hoofdstuk van den vijfden titel van het

Keizerlijk decreet van 8 November 1810 (Bulletin des lois nr. 327) niet is toegepast, zijne verklaring hierin vond, dat de Keizerlijke regeering, van welke het decreet was uitgegaan, van oordeel was, dat deze bepalingen op de weeskamerarchieven niet toepasselijk waren. Ik werd in die overtuiging versterkt door de circulaire van den intendant van binnenlandsche zaken dd. 17 Februari 1811 (nr. 507), waarin deze, de verschillende colleges opnoemende, van de weeskamers geene melding maakt (Notulen van de vijfde bijeenkomst der rijksarchivarissen, blz. 10). Wel is waar gold die circulaire alleen voor die gedeelten van ons vaderland, die in Juli 1810 waren ingelijfd, en niet voor die, welke reeds in Maart 1810 aan het keizerrijk waren afgestaan, maar het Keizerlijk decreet zelf, welks uitvoering de brief van den intendant wilde bevorderen, gold zoowel voor de vroeger als voor de later ingelijfde streken 1), en ik meende te mogen veronderstellen, dat de intendant de bedoelingen van het gouvernement kende en weergaf. Op een onderzoek in het archief van de prefectuur van de Monden van de Schelde, steunde mijne meening niet. Sinds eenige jaren ligt ten gevolge van plaatsgebrek dit archief in de grootst mogelijke wanorde opgetast op een der zolders der Abdij, en is het derhalve niet te raadplegen. Onlangs kwam het toeval mij echter te hulp. Onder de losse papieren der rekenkamer vond ik een bundel stukken, die daar in het geheel niet thuis behoorde, maar deel uitmaakt van het archief der prefectuur. Door die stukken wordt een geheel ander licht geworpen op de geschiedenis der Zeeuwsche weeskamers. De bundel bestaat uit 54 genummerde stukken, deels minuten van brieven en circulaires van den prefect, deels bij den prefect ingekomene brieven, deels gedrukte stukken, en voert tot opschrift 1): „Collectie met stukken betrekkelijk de suppressie der rechterlijke collegiën ten jare 1811 en de in verband daarmede genomene beschikkingen omtrent de weeskamers, speciaal die der stad Middelburg". Ik neem de vrijheid hier een en ander uit dien bundel mede te deelen.

Het decreet van 25 November 1810 had bepaald, dat de nieuwe rechterlijke organisatie in het voormalige Holland zou worden ingevoerd op den datum, waarop het keizerlijke hof te 's-Hage zou worden geïnstalleerd. Zoodra de prefect dus vernomen had, dat die installatie den 20 Mei 1811 zou plaats hebben, nam hij de noodige maatregelen om dien eigen dag de oude rechterlijke organisatie buiten werking te stellen. Hij beval daarom den 18 Mei: „Le sieur Degon est délégué pour l'exécution des dispositions du chapitre deux du décret impérial du 8 Novembre dernier

---

[1]) Het Keizerlijk decreet spreekt alleen van de in Maart afgestane landen (de departementen van de Monden van den Rijn en van de Monden van de Schelde en het arrondissement van Breda), maar een vroeger decreet van 18 October 1810 (B. d. l. nr. 322) had in het zevende hoofdstuk van den zesden titel deze beschikking reeds bij voorbaat op de meer noordelijk gelegene departementen toegepast.

[2]) Geschreven met de hand van wijlen den provincialen archivaris van Visvliet, die den bundel vermoedelijk heeft bijeengebracht.

aux cour, tribunaux, chambres des orphelins et généralement toutes les juridictions siégeant au chef-lieu du département et dans la ville de Veere". Voor de andere gedeelten van het departement werden daartoe andere personen aangewezen, maar deze bundel beperkt zich overigens tot de lotgevallen der Middelburgsche weeskamer, en die zullen hier dan ook hoofdzakelijk worden medegedeeld. De voorgeschrevene maatregel, d.w.z. de verzegeling der archieven, werd ten uitvoer gelegd, maar niet zonder een protest der weeskamer uit te lokken, dat van 24 Mei is gedateerd. Daarin wordt er op aangedrongen, dat het weeskamerarchief spoedig weder worde ontzegeld en de weeskamer weder worde hersteld in hare werkzaamheden, althans voor zooveel de loopende zaken betreft. De kamer beroept zich daarbij o. a. daarop, dat de inschrijvingen op het grootboek vóór 31 Mei moesten plaats hebben, en dat die niet konden geschieden, zoolang de verzegeling duurde, en verwees voorts naar hetgeen in Holland gebeurde: „Nous ne doutons pas, M. le Préfet, que, d'après tout ce que nous venons d'alléguer, il plaira à Votre Excellence de faire lever le plus tôt possible les scellés, mises sur notre administration, et de mettre le tout, à notre responsabilité, sous notre direction, afin que toutes les affaires pendantes peuvent être régulièrement et sans interruption terminées suivant les lois, sans frais pour le gouvernement ni pour la commune; c'est ainsi que nous sommes informés, qu'on en a agi, à l'introduction de l'ordre judiciaire en Hollande". De prefect erkende in zijne apostille de wenschelijkheid eener spoedige opheffing der verzegeling, maar plaatste zich overigens op dit standpunt, dat, evenals de hangende processen voortgezet moesten worden voor de nieuw geïnstalleerde rechtbanken, ook de administratie der weezengoederen moest overgaan op de voogden, die op de wijze in den code civil bepaald, moesten worden benoemd. Typisch genoeg was overigens het antwoord niet tot de weeskamer, maar tot haar secretaris gericht: „J'invite M. le greffier à bien se pénétrer des dispositions du code civil en des lois sur les mineurs, pour que sa responsabilité soit à couvert, et qu' aussitôt (après) la levée des scellés il les fasse exécuter par les intéressés et les parents de chaque mineur". Die secretaris was mr. Philipse, die inderdaad meer en meer de ziel bleek te zijn van den lijdelijken tegenstand, waarop ten slotte de maatregelen van de keizerlijke regeering schipbreuk zouden lijden.

Inderdaad duurde de verzegeling slechts kort. Reeds den 8en Juni werd bepaald: „le sieur Fokker, avocat à Middelbourg, est nommé commissaire pour la levée des scellés apposés en conformité de notre arrêté du 18 Mai dernier sur les tribunaux, chambres des orphelins et autres jurisdictions supprimées dans la ville de Middelbourg et pour faire l'inventaire des meubles y existant et le triage des papiers et autres objets, qui s'y trouvent". De weesmeesters te Middelburg bleven intusschen bij den commissaris Fokker aandringen om in hunne functiën hersteld te worden. Om

aan dien tegenstand een einde te maken bepaalde de prefect den 19 Juni nog in het bijzonder: „Les commissaires, délégués par nous pour le triage des titres et effets des anciennes chambres des orphelins, sont autorisés à remettre aux tuteurs, légalement nommés par les conseils de famille, les titres et autres objets, appartenants à des mineurs ou des orphelins représentés par eux. Il sera fait de cette remise un inventaire en double, l'un sera remis avec les effets, l'autre restera, avec la décharge mise au bas, joint à l'inventaire général. Tous les titres et effets, non réclamés dans le mois à dater de la publication du présent arrêté, seront deposés au greffe de la justice de paix de l'arrondissement, la remise y sera faite de la même manière que celle qui se fera aux tuteurs". Tegelijkertijd gaf de prefect van deze maatregelen kennis aan den minister van justitie, waarbij hij op de onduidelijkheid van het decreet ten opzichte der weeskamers opmerkzaam maakte: „L'article 48 parait très clair sur la remise des registres, minutes, dépôts d'argent etc., appartenant à un tribunal quelconque, mais il n'est pas de même à l'égard des objets, déposés à la chambre des orphelins, qu'aucune autre institution que celle des tuteurs ne remplace. Les directeurs de ces chambres recevaient non seulement les dépôts des mineurs, mais ils étaient en outre chargés de l'administration de leur bien, et c'était dans cette dernière qualité, que les titres, effets et deniers des mineurs leur étaient remis; d'après cela j'ai pensé que les commissaires au triage devaient remettre directement aux tuteurs légalement nommés les objets, appartenant aux mineurs ou orphelins, dont les intérêts leur sont confiés; en consequence j'ai cru devoir prendre l'arrêté de ce jour" (19 Juni). Inderdaad betuigde de minister niet lang daarna zijne instemming met het door den prefect ingenomen standpunt.

Dat standpunt was dus duidelijk. De prefect verlangde, dat overeenkomstig het voorschrift van de artikelen 405 en 406 van den Code civil familieraden zouden bijeenkomen, die voogden benoemen zouden, op wie de administratie der weezengoederen, die tot heden aan de weeskamer had gestaan, zou overgaan. Het was te verwachten, dat de verwanten der weezen zelf het initiatief tot het bijeenroepen van zulke familieraden niet nemen zouden, maar ook daarin voorzag de code civil, de vrederechter kon de familieraden ambtshalve bijeenroepen. Ongelukkig voor de plannen van den prefect was de nieuw benoemde vrederechter niemand anders dan de ons reeds bekende mr. Philipse, gewezen secretaris der Middelburgsche weeskamer. Reeds in den eersten brief, dien hij in zijne nieuwe qualiteit tot den prefect richt d.d. 29 Juni 1811 klinkt eenige ironie: „Ingevolge het bij U Hoog Ed. genomen arrêté van 19 dezer, ten opzichte van de weeskamer dezer stad, zijn wij *werkelijk* bezig met den door U Hoog Ed. gedelegeerden commissaris tot de ontzegeling, om dezelve administratie, naarmate de zegels opgeheven zijn, te openen, ten einde aan het oogmerk der wet te beantwoorden". Die brief laat niet onduidelijk doorschemeren,

dat de schrijver geen plan heeft het bijeenkomen van familieraden uit te lokken, hij merkt op, dat hij „in zijne qualiteit als vrederechter na verloop van den door U Hoog Ed. geprefigeerden tijd het gesupprimeerd collegie van weesmeesters zal moeten vervangen". Dat de functiën voor een gedeelte ook op de voogden zouden overgaan, schijnt bij den schrijver niet op te komen. Men bemerkt dan later ook, dat zulks niet heeft plaats gehad (Zie de bijlage). Als den 5en Februari 1812 de heer Fokker bericht, dat hij met de hem opgedragene taak gereed is, dan is er niets anders gebeurd, dan dat het archief der weeskamer, dat eerst onder den heer Philipse berustte als secretaris dier kamer, nu door dienzelfden heer Philipse als vrederechter wordt bewaard. Overigens is die brief een bewijs van de handigheid, waarmede de heer Philipse wist te bewerken, dat de oude administratie der weeskamer werd voortgezet. Hij liet zich nl. 2 Juli 1811 door den prefect machtigen „à délivrer aux tuteurs, qualifiés pour recevoir les effets des mineurs, les certificats de décharge de la chambre, de la manière que cela se pratiquait par les anciens directeurs pour la remise en circulation des obligations, rentes et autres effets, frappés d'inaliénbilité hors du dépôt". De vrederechters, want de bepaling gold niet voor den heer Philipse alleen, kregen dus het recht om aan de benoemde voogden — en ook (wat meer voorgekomen zal zijn) aan de meerderjarig geworden weezen — uit te betalen, wat hun toekwam. Daarmede werden dus de vrederechters feitelijk belast met het voortzetten der administratie der voormalige weeskamers.

Den 23 Juni 1812 beval de prefect, dat allen, „qui ont été chargés de recevoir des dépôts ou des consignations sous quelque dénomination que ce soit, sont tenus de remettre au secretariat de la préfecture le compte en double de leur gestion avec les pièces à l'appui et notamment le dernier compte rendu et arrêté". Voor de tenuitvoerlegging van dien maatregel werd een termijn van eene maand bepaald, daarna zouden de nalatige beambten als „détenteurs d'effets publics" vervolgd worden. Weinige dagen later, 9 Juli 1812, bepaalde hij, „que tous fonds communs, dits gemeene schotel, des chambres des orphelins et juridictions supprimées, ainsi que tous autres fonds, byoux ou effets quelconques, non réclamés, qui d'après les lois anciennes tomboient dans la préscription et qui étoient par conséquent censés appartenir au domaine, seront dans le même delai déposés chez le receveur de l'enregistrement du chef-lieu de l'arrondissement". De bedoeling der gegevene voorschriften was duidelijk. Er werden voor de weezen, wier goederen door de weeskamer beheerd waren, geene voogden benoemd, de administratie van den vrederechter bleef dus voortduren, deze behield de fondsen en de archieven onder zich. Intusschen behoorden tot de fondsen der weeskamers ook verjaarde erfenissen van overledene weezen, die niet opgevorderd waren; die waren aan den Staat vervallen, de vrederechter moest dus rekening af-

leggen van zijn beheer om te doen blijken, welk gedeelte van de goederen der Middelburgsche weeskamer (den zoogenaamden Gemeenen schotel) staatseigendom was, en dat gedeelte afdragen aan de daartoe aangewezene ambtenaren. De heer Philipse was evenwel niet geneigd hiertoe mede te werken, het was inderdaad te voorzien, dat deze maatregel zeer in het nadeel der weezen zou zijn; dit bleek al dadelijk. De Gemeene schotel bezat *f* 535.200 aan inschrijvingen op het grootboek; daarvan kon door weezen of hunne erven opgevorderd worden *f* 62.124. Nu beweerde echter de vrederechter dat die laatste som aan de belanghebbenden moest worden uitgekeerd in klinkende munt, en dat daarvoor, daar de inschrijvingen op het grootboek laag genoteerd stonden, noodig was nominaal *f* 497.900, zoodat alleen de overblijvende *f* 37.300 nominaal aan den Staat vielen. De directeur der domeinen Céard (een Franschman) daarentegen was van oordeel, dat niet uitsluitend de Staat, maar evenzeer de weezen onder de slechte tijden moesten lijden, en dat dus slechts *f* 62.124 nominaal moest worden uitbetaald, en al de rest (*f* 473.076 nominaal) staatseigendom was. Het geschil tusschen beide ambtenaren liep zeer hoog. De directeur wees er vooral op, dat het niet aanging, dat de heer Philipse in zijne qualiteit als vrederechter „surveillant" was van zich zelf, als beheerder der weezengoederen. Hij drong er op aan, dat deze zijne administratie aan de nieuw te benoemen voogden overdragen en rekening van zijn beheer afleggen zou. Hangende de quaestie verbood hij zelfs den vrederechter verdere uitbetalingen in klinkende munt te doen, wat hem echter eene duchtige réprimande bezorgde van den prefect, die, gelijk wij zagen, de kantonrechters 2 Juli 1811 uitdrukkelijk gemachtigd had tot het doen der noodige uitbetalingen.

Intusschen raadpleegde de prefect over deze aangelegenheid iemand, wiens naam niet blijkt 1), maar wiens advies hierop neerkwam: voor zoover de Gemeene schotel niet het eigendom is der weezen, is hij het eigendom der gemeente, die, als er te kort kwam, had moeten bijspringen, niet van het Rijk, de directeur der domeinen heeft dus met de geheele zaak niets te maken. De vrederechter moet vrijheid hebben de noodige uitkeeringen te doen; blijkt hij aan de weezen te veel te hebben uitgekeerd (door hen in contant geld te betalen), dan is dat op zijn risico, als hij later rekening aflegt, maar men kan hem niet beletten de gevraagde uitbetalingen te doen. De onbekende adviseur stelde ten slotte voor, machtiging van den minister van financiën tot zulk eene regeling te verzoeken. De prefect vereenigde zich met dat advies, dat geheel in den geest van den heer Philipse was, maar kwam zoodoende in strijd met zijn eigen arrêté van 9 Juli, waarin hij uitdrukkelijk gezegd had, dat de niet opgeëischte goederen uit den Gemeenen schotel aan het domein behoorden. De directeur wees daarop in zijn antwoord dan ook, en betoogde nogmaals, dat de niet opgeëischte goederen aan den Staat waren vervallen en niet aan de

1) Ik vermoed, dat het de sous-préfet mr. Fokker was.

gemeente (art. 768 van den code). De minister van financiën stelde den prefect in het ongelijk: „Cette distinction (tusschen rijks- en gemeente-instellingen) ne décide pas la question", schreef de minister, „l'objet essentiel consiste à apprécier non d'après leur origine mais d'après le but et le résultat de leur administration la véritable nature de ces établissements ainsi que l'analogie qu'ils ont avec les établissements français destinés à les remplacer". De goederen, afkomstig van verjaarde erfenissen, behooren dus aan den Staat en moeten aan de domeinen overgedragen worden.

Die beslissing viel den 20sten Februari 1813, maar het duurde tot 15 September, eer de prefect op herhaalden aandrang van den directeur Céard besluiten kon op zijn eerste arrêté terug te komen en den directeur der domeinen te machtigen bij de verschillende rekenplichtige ambtenaren na te gaan, wat zij aan het Rijk moesten overdragen. Uit den considerans blijkt tevens, dat toen nog geen enkel rekenplichtig ambtenaar zijne rekening had ingeleverd. Toen het nu echter ernst begon te worden, wendde de heer Philipse zich (8 October) nogmaals tot den prefect, hij verzocht 6 maanden uitstel om de familieraden bijeen te roepen, die de voogden zouden aanstellen, wien hij het geld der minderjarigen kon afdragen, machtiging om daarvoor al de goederen van den Gemeenen schotel te mogen gebruiken, en dan nog een termijn om alle zaken behoorlijk te liquideeren. Natuurlijk moest de prefect dit weigeren, vooral nadat de directeur Céard naar aanleiding van dat verzoek een advies had gegeven, welks inhoud ik hierachter laat volgen, omdat de geheele loop der zaak er in wordt geresumeerd. Gelukkig kwam de minister van financiën zelf een laatste uitstel brengen. In een schrijven aan den prefect dd. 29 October 1813 bepaalde hij, dat de rekenplichtigen, waaronder ook de heer Philipse was, vóór 1 December rekening behoorden te doen aan de „commission des comptes" te Amsterdam, ingesteld bij Keizerlijk decreet van 29 December 1811. Het arrêté van den prefect, waarbij het afhooren der rekeningen in plaats van aan den directeur der domeinen, zooals 15 September was bepaald, aan deze commissie werd opgedragen, was van 13 November 1813. Weinige dagen later was Holland in opstand, en 22 November werd zelfs door den prefect alle communicatie met Holland verboden. Nog drong de directeur der domeinen er op aan, dat de prefect den minister vragen zou in deze omstandigheid eene andere autoriteit aan te wijzen, die de rekeningen afhooren zou, maar tevergeefs, de heer Philipse plukte ten slotte de vruchten van zijn lijdelijk verzet.

En hij niet alleen, want ook de oud-griffiers der andere weeskamers hadden evenzoo gehandeld. De directeur richtte na ontvangst van het arrêté van 13 November 1813 een schrijven tot den prefect, waarin hij zegt: „Comme je n'ai reçu aucun compte et conséquemment aucune pièce, je n'aurai point de renvoi à faire. Seulement deux anciens secretaires, ceux

des communes de Brigdamme et St.-Philipsland, m'ont écrit n'avoir rien au dépôt". In den loop van 1814 werden de oud-griffiers der weeskamers door den gouverneur der provincie uitgenoodigd de administratie der vroeger door hen beheerde weezengoederen weder op zich te nemen.

Ik ben opzettelijk eenigszins uitvoerig geweest in de beschrijving van wat er in den Franschen tijd is gebeurd met de Middelburgsche weeskamer, omdat er duidelijk uit blijkt, dat niet slechts de prefect, maar ook de minister van justitie, op wiens rapport het Keizerlijk decreet van 8 November 1810 genomen is, en evenzoo de minister van financiën, van oordeel zijn geweest, dat de weeskamers vielen onder het voornoemde Keizerlijk decreet, en dat ook de archieven der weeskamers behoorden te worden overgebracht „dans les greffes, auxquels ils devront appartenir d'après la nature des affaires, que ces registres et papiers concernent". Dienovereenkomstig is dan ook in zooverre gehandeld, dat de archieven naar de vredegerechten zijn overgebracht; in plaats echter, dat de administratie der weeskamers toen tevens is afgesloten, zijn de zaken loopende gebleven, de vrederechters zijn getreden in de functiën der weeskamers en na den Franschen tijd hebben de laatsten hunne werkzaamheden weder hervat. In strijd dus met de uitgedrukte bedoeling der keizerlijke regeering zijn ten gevolge van het lijdelijk verzet der vroegere beheerders de archieven der weeskamers blijven leven, totdat eerst de wet van 1852 hieraan een einde maakte.

Middelburg, Februari 1897. R. FRUIN TH. AZN.

BIJLAGE.

Observations du directeur des domaines sur la lettre de M. Philipse, ancien greffier de la chambre des orphelins de Middelbourg et maintenant juge de paix.

D'après l'art. 48 du decret imperial du 8 Novembre 1810 les chambres des orphelins ont été supprimées à dater du 1 Janvier 1811.

M. le Préfet a pris un arrêté le 19 Juin suivant, portant que les commissaires délégués pour le triage des titres étoient autorisés à remettre aux tuteurs les titres et autres objets appartenant aux mineurs.

Et que les titres et effets non réclamés dans le mois à dater de la publication du dit arrêté seront déposés au greffe des justices de paix.

D'après l'arrêté de M. le Préfet du 9 Juillet 1812 le Gemeene schotel des chambres des orphelins devoit être comme ceux des chambres de consignations versés dans les 10 jours de la publication.

Qu'a fait M. Philipse en exécution de ces lois et arrêtés, qui sont tous venus à sa connoissance? Rien.

1o. Il a sollicité et obtenu la place de juge de paix pour en cette qualité continuer de régir la chambre des orphelins sans y faire le moindre changement.

2o. Les titres et effets, dont aucun n'a été reclamé, n'ont pas été déposés au greffe de la justice de paix, la vérification, qui a été faite de ce greffe en a fourni la preuve. Ils sont donc restés dans le cabinet particulier de M. le juge de paix, qui a géré cette chambre seul ou avec des commis particuliers 1).

3o. Quand en exécution de l'arrêté du 9 Juillet 1812, le directeur a pressé M. Philipse de faire connoître la situation de cet établissement pour y distinguer ce qui devoit être rendu aux tuteurs légalement nommés, et ce qui appartenoit au Gouvernement, il a présenté un apperçu du Gemeene schotel, consistant entièrement en effets de la dette publique. Il a prétendu, que pour rembourser aux tuteurs une somme de 62124 fl. il etoit necessaire de convertir 497.900 fl. des effets existans dans le Gemeene schotel.

Sur les observations qui lui ont été faites, qu' un juge de paix ne représentoit plus la chambre des orphelins, et qu'en continuant d'administrer il cumuloit deux places incompatibles; qu'avant de faire la réstitution des dépôts, qu' avant d'opérer la conversion d'une masse d'effets de la dette publique, il étoit nécessaire de connoître parfaitement la situation de cet établissement, de connoître quels étoient les droits des réclamans, la manière dont les réclamans devoient être remboursés, d'établir des principes généraux d'après lesquels ces remboursemens devoient être faits, enfin que l'ancien greffier de la chambre rendît des comptes, alors M. le juge de paix s'est adressé à M. le Préfet au nom des tuteurs et des orphelins, a annoncé que le directeur des domaines entravoit la marche de la liquidation et la réstitution des sommes dues aux réclamans.

Et M. le Préfet a écrit le 18 November 1812 au directeur que cette affaire ne le regardoit plus.

Maintenant qu'il est question de l'exécution de l'arrêté de M. le Préfet du 15 Septembre 1813, M. Philipse, ancien greffier, réclame encore contre cet arrêté. Il parle du travail qu'il est obligé de faire pour la conversion des effets en certificats sur le grand livre de la Hollande et pour la liquidation des dépôts des particuliers,qui ont justifié de leurs titres à des réclamations, il annonce qu'il lui faudra encore plus de 6 mois, qu'ensuite il fera l'appel de toutes les familles qui n'ont pas encore réclamé etc. etc. etc.

Il invoque à son appui une lettre de M. le Préfet du 18 Novembre 1812 1).

C'est à dire que M. Philipse, juge de paix depuis 1811, s'est perpétué depuis cette époque dans sa place de greffier de la chambre des orphelins, qu'il veut encore s'y perpétuer, quoique cette place soit supprimée, qu'il

---

[1]) Zoowel de weeskamer als het vredegerecht waren gevestigd in het stadhuis, maar niet in hetzelfde lokaal.

[2]) In dezen brief was den heer Philipse medegedeeld, dat de directeur der domeinen zich in de administratie der weezengoederen niet had te mengen.

ne veut point rendre de compte, qu'il prétend faire lui seul les liquidations, sans attendre que les bases de ces liquidations soient arrêtées, que les ministres consultés à cet égard aient décidés comment ces liquidations seront faites, il veut absorber la plus grande partie des effets sur la dette publique, auxquels le Gouvernement a droit, pour faire des remboursemens de sommes assez modiques.

Il veut continuer de percevoir les intérêts, de régir la chambre et sa caisse, avoir des employés particuliers pour des objets qui devroient être réunis à son greffe et remis a la garde du greffier, qui en est le gardien naturel.

Le directeur n'apperçoit aucun motif plausible, qui puisse empêcher M. le juge de paix de se soumettre et d'exécuter des dispositions générales, fondées sur l'intérêt général et sur l'intérêt même des particuliers.

M. le Préfet peut voir, si depuis plus d'un an que M. Philipse s'étoit plaint que le directeur entravoit ses opérations, ces opérations, dont il ne s'est plus mêlé, en ont été plus promptes.

(get.) Céard.

Het archiefwezen op de vergadering der Duitsche geschiedkundigen.

In de vergadering van Duitsche historici, in September 1896 te Innsbrück gehouden, is ook het archiefwezen ter sprake gekomen. Hoewel het resultaat niet zeer belangrijk kan heeten, meende ik toch, dat de zaak zelve de Nederlandsche archivarissen genoeg zou interesseeren, om een kort overzicht der debatten aan het onlangs verschenen rapport te ontleenen.

Reeds op de eerste vergadering, in April 1893 te München gehouden, was de zaak behandeld. Prof. Heigel uit München had, ter beantwoording der vraag: „Welche Erleichterungen in Bezug auf Benützung von Archiven und Handschriftsammlungen sind anzustreben?" zeven stellingen voorgesteld, waarvan zes eenstemmig of althans met groote meerderheid aangenomen werden. Zij luidden aldus:

„1. Es erscheint wünschenswert, das sich alle Regierungen den Grundsätzen, welche im Erlass des K. Preuss. Kultus-ministeriums vom 8 Januar 1890 in Bezug auf Versendung von Handschriften aus öffentlichen Bibliotheken aufgestellt sind, anschliessen möchten.

2. Die Entscheidung, ob einem Gesuch um Archivbenützung zu wissenschaftlichen Zwecken zu willfahren sei, soll, ohne besondere Ermächtigung durch die Staatsregierung, dem Leiter des Archivs zustehen.

3. Als Normaljahr, bis zu welchem Archivalien zu wissenschaftlicher

Benützung überlassen werden, ist das Jahr 1847 für alle Archive festzusetzen.

4. Den Archivvorständen soll freigestellt sein, vertrauenswürdigen Forschern auch Einsicht in die Repertorien und Zettelkataloge zu gewähren.

5. Urkunden, Handschriften und Akten sollen zu wissenschaftlicher Benützung an jedes andere deutsche Archiv (Bibliothek) verschickt werden, falls sich das entleihende Archiv zur nämlichen Dienstleistung bereit erklärt und für sichere Aufbewahrung und Rücksendung verbürgt.

6. Es wäre wünschenswert, dass für Abschriften, welche von Beamten oder Bediensteten der Archive im Dienste von Privaten gefertigt werden, eine einheitliche Taxe für ganz Deutschland festgesetzt würde."

De zevende (vijfde) stelling, die prof. Heigel op den wensch der meeste sprekers introk, luidde aldus: „Gut gearbeitete Repertorien wichtiger Archivgruppen sollen allmählich in systematischer Reihenfolge gedruckt und veroffentlicht werden."

Het debat leverde uit gebrek aan tijd (wellicht ook aan belangstelling) niet veel op, al bevatte de rede van den directeur van het Weenensche Kriegsarchiv Von Wetzer zeer verstandige opmerkingen. Ten slotte werd op voorstel van prof. Arndt uit Leipzig aan het bestuur der vergadering opgedragen, de besluiten ter kennis te brengen van de Duitsche en de Oostenrijksche rijksdagen (eventueel ook van de regeeringen), met verzoek daarop zooveel mogelijk te willen letten.

Het blijkt niet, dat daarvan veel gekomen is, en op de derde vergadering, te Frankfort in April 1895 gehouden, werd door Dr. Dobenecker uit Jena de motie voorgesteld: „Den Archiv-Vorständen steht es nicht zu, darüber zu befinden, ob in Akten, die ein Forscher zu benützen wünscht, sich etwas findet oder nicht findet, was für sein Thema von Wert sein könnte." Naar aanleiding daarvan werd de zaak op de vierde vergadering opnieuw aan de orde gesteld.

Ditmaal was het prof. Prutz uit Königsberg, die verschillende stellingen voorstelde en toelichtte. Die toelichting was weinig belangrijk, doch de stellingen zelven mogen, al zijn ze niet aangenomen, hier eene plaats vinden, omdat ze de wenschen formuleeren, die de Duitsche historici tegenover de archieven op het hart hebben.

„I. Soweit ihr Inhalt nicht unmittelbar noch gegenwartig im Flusse befindliche politische Fragen betrifft, sodass Veröffentlichungen daraus staatliche Interessen schädigen könnten, sind die Archive wissenschaftliche Sammlungen und demgemäsz zu behandeln.

II. Wird die Zeitgrenze, bis zu der ihre Benützung demnach überhaupt freizugeben ist, nicht überall eine und dieselbe sein können, so wird sie doch im allgemeinen mindestens bis zur Mitte unseres Jahrhunderts vorzurücken sein.

III. Bei Anerkennung und Durchführung dieser Grundsätze würde

sich die Erfüllung der folgenden, für die Praxis besonders wichtigen Wünsche als selbstverständlich ergeben:

a. Da der Inhalt der Archive Gemeingut der historischen Wissenschaft is, so steht den Archiven und ihren Beamten als solchen in Betreff der Veröffentlichungen daraus ein Vorzugsrecht nicht zu.

b. Die Zulassung zur Archivbenützung ist weiter zu erleichtern durch Beseitigung der bisher noch vielfach von dem Nachsuchenden zu erfüllenden umständlichen Formalitäten: sie erfogt für den der Benützung endgiltig freigegebenen Teil unmittelbar durch die Archiv-Vorstände.

c. Sie gilt nicht bloss für einzelne, von dem Nachsuchenden zu bezeichnende Aktenstücke oder Aktenstück-serien, sondern für alle die Archivalien, welche den den Nachsuchenden beschäftigenden Gegenstand betreffen.

d. Sie berechtigt den Benützer daher zur Ein- und Durchsicht nicht bloss der Archiv-Repertorien und Kataloge, sondern auch derjenigen Akten, in denen er nach ihrer Bezeichnung geeignetes Material vermuten darf.

e. Eine Kontrole über die Benützung (durch amtliche Durchsicht der Excerpte und Abschriften u. a. m.) findet nicht statt, auch nicht in Bezug auf die Archivalien, die ausserhalb des freigegebenen Gebietes erst auf Grund besonderer Erlaubniss benützt werden dürften."

Uit de debatten moge het volgende hier vermeld worden. *Prof. Stieve uit Munchen* verklaart zich tegen het aannemen van algemeene regels: de persoon van den archivaris heeft meer invloed dan een reglement.

De *Badensche archivaris Von Weech* merkt op, dat de staat steeds beslissen moet, waar uit eene publicatie gevaar voor het staatsbelang begint te ontstaan; noch de archivaris, noch de historicus kan dit bepalen. De archivaris behoort in het algemeen geenerlei voorrecht te hebben, wèl echter voor ambtelijke publicatiën.

Von Inama — Sternegg uit *Weenen* vraagt, of het onmogelijk is: 1e geslotene archieven te doen openstellen, 2e. den verkoop of de vernietiging van archieven te verhinderen.

Prof. Schmoller uit Berlijn verhaalt, dat prins Bismarck eenmaal verboden heeft akten uit de vorige eeuw uit te geven, omdat die uitgave *thans nog* nadeelig voor Duitschland zou zijn; terwijl de correspondentie van Frederik den Groote melding maakt van schandalen, wier openbaarmaking de Russische regeering doodelijk zou beleedigen. Daar het noodig is met onbekende personen voorzichtig te zijn, waarschuwt Spr. tegen vaste regels, daar deze dan ook de wetenschappelijke nasporingen zouden bemoeilijken.

De heer *Von Wetzer uit Weenen* (bovengenoemd) verklaart weinig heil te zien in reglementen: den archivaris moet vrijheid van handelen gelaten worden. Reglementen zijn allicht òf onbruikbaar òf nutteloos. Ver-

betering is alleen te verwachten van eene steeds voortgaande verbetering van het gehalte der archivarissen, zooals dit in de laatste jaren geschied is. Doelmatig schijnt ook aandrang van geleerden, die in bestuurscolleges zitting hebben, bij de regeeringen, om de archieven zooveel mogelijk te openen.

Prof. Stieve stelt als motie voor: „Es ist in den Beschlüssen über das Archivwesen zu betonen, dasz wissenschaftlich gebildete Archivare angestelt werden müssen."

Ten slotte verloor men in het debat de stellingen uit het oog, om zich te bepalen tot eene bespreking van een voorstel van *prof. Von Thudichum uit Tübingen*, om eenvoudig in aansluiting aan de te München gevallene vota, in het algemeen aan te dringen op wegneming bij het gebruik der staatsarchieven van alle moeielijkheden, die niet door het staatsbelang gevorderd worden, — en om aan het bestuur eene nadere formuleering van het in dit opzicht wenschelijke optedragen. Dit voorstel werd ten slotte aangenomen, zonder dat duidelijk bleek, of over die nadere formuleering in de volgende vergadering nog gestemd zal worden, dan wel of ze direct aan de regeeringen zal medegedeeld worden.

Wat ons in het debat treft is dit: 1o. Men is in Duitschland met betrekking tot de openbaarheid der archieven zeer ver bij ons ten achteren. 2o. Toch gaan de wenschen der Duitsche geleerden hier en daar nog iets verder dan de door ons reeds verkregene ideale toestand. 3o. Uit enkele aanduidingen schijnt te blijken, dat sommige archivarissen ten dezen niet geheel met de historici medegaan, zelfs eenigszins bevreesd zijn voor openbaarheid. 4o. Wellicht is het daaruit te verklaren, dat historici en archivarissen nu en dan niet naast, maar min of meer vijandig tegenover elkander schijnen te staan. — Gelukkig wij, die dergelijke toestanden niet kennen!

S. M.

Boekbespreking.

R. Fruin Th. A.zn. Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderijarchieven in de provincie Utrecht over 1894.

Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde Staten. Utrecht, Kemink & zoon, over de Domkerk, 1895.

Dit verslag begint met de vermelding van eenige werkzaamheden, die verricht werden ten opzichte van reeds geordende archieven, bestaande in het bijschrijven van enkele aanwinsten voor Montfoort en IJselstein, en het ontwerpen van een reglement op het gebruik van het gemeentearchief van Zoest. De verslaggever meent dat dit reglement het eerste is dat het gebruik regelt van een archief dat niet onder het speciaal beheer van een archivaris is gesteld.

Het grootste gedeelte van het, 32 bladzijden tellende, verslag is gewijd aan het archief van de stad en dat van het Gemeene land van Wijk bij Duurstede, tot de invoering van het Fransche bestuur. Een zuivere scheiding was niet mogelijk, omdat de magistraat van Wijk ook het opperbeheer over het waterschap had, zoodat het archief daarvan eigenlijk gelijk staat met andere, die samen het stadsarchief vormen. De inventarissen van deze beide verzamelingen zijn als bijlagen A (104 blz.) en B (16 blz.) achter het verslag gedrukt, terwijl nog in een bijlage C (8 blz.) door een alphabetische lijst een overzicht wordt gegeven van de vele archieven die behandeld werden in de 10 jaren gedurende welke nu reeds de ordening van de bovenomschreven verzamelingen in de provincie Utrecht plaats had.

Van de 684 nommers waaruit de eerste inventaris bestaat, hebben bijna 2 derden betrekking op het eigenlijke stadsbestuur. Deze zijn in 2 afdeelingen bijeengebracht, naarmate zij al of niet op de financiën betrekking hebben.

De 1e afdeeling kon inderdaad met het begin beginnen. Want het allereerste stuk is de akte waarbij in 1300 Gijsbrecht van Abkoude Wijk bij Duurstede tot een stad verhief. Ook de akte waarbij de stad in 1449 tot een lid van het Sticht gemaakt werd, is aanwezig. Onder de belangrijkste stukken, welke men hier verder vermeld vindt, behooren 4 registers van handvesten, keuren en ordonnantiën, die met eenige andere stukken uit het stadsarchief, tot 1894 deel uitmaakten van het rijksarchief in Utrecht. In dat jaar werden zij echter alle kosteloos aan de gemeente afgestaan. De verslaggever verheugt zich hierover, omdat „een goede archiefregeling medebrengt dat de archiefstukken moeten worden teruggebracht naar het archief waarvan zij vroeger een deel hebben uitgemaakt." Dit is in theorie zeker juist, maar zal m.i. uitzondering moeten lijden, wanneer stukken zich op een plaats bevinden, waar hun een blijvend goede bewaring verzekerd is, terwijl dit niet kan gezegd worden van de plaats waar zij eigenlijk behooren. In 1811 heeft men op vele Zuidhollandsche dorpen registers en stukken van de weeskamer met de rechterlijke bescheiden verzegeld, hetgeen ten gevolge had dat zij zich nu in 's rijks Algemeen archief bevinden. Zou mr. Fruin het met zijn archivarisgeweten kunnen overeen brengen, deze stukken naar de betrokken plaatsen terug te sturen, met de kans dat er over eenige jaren al een gedeelte van verdwenen zal zijn? Gelukkig behoefden theorie en praktijk hier echter niet met mekaar in botsing te komen, want het gemeentebestuur liet de registers in het rijksarchief te Utrecht, „waar zij veiliger geborgen zijn."

Het recht, zooals dat in deze boeken is opgeteekend, bleef gelden totdat in 1595 een nieuwe generale ordonnantie werd vastgesteld. Een stuk van een afschrift komt voor onder nr. 29. Wijk ontving die niet van keizer Karel V, gelijk Utrecht, Amersfoort en Renen. In den inventaris van het rechterlijk archief van Wijk, die in 1893 met die van de andere rechter-

lijke archieven in de provincie Utrecht het licht zag, wordt onder nr. 591 een exemplaar van deze ordonnantie vermeld, doch als jaar opgegeven 1598. Waarschijnlijk is dat een verschrijving.

Onder de verschillende rubrieken waarin deze afdeeling gesplitst is, is er ook een van stukken betreffende het toezicht op neringen en handel. Hieronder zijn die welke de interneering van krijgsgevangenen uit den Spaanschen successieoorlog betreffen, gevoegd. Als reden voor die plaatsing wordt opgegeven dat deze stukken betrekking hebben op de pogingen van den magistraat om den burgers betaling te verschaffen van hun leveringen aan de troepen. Nu er echter ook een rubriek „Stukken betreffende inkwartieringen en leverantiën ten dienste van troepen" is, waren zij, dunkt mij, hieronder beter op hun plaats gebracht.

Van eenig belang voor de kunstgeschiedenis is een dossier betreffende een verloting van schilderijen van Johan de Bont, in 1649, die onder deze stukken aangaande neringen en handel vermeld worden. Aan het slot van de 1e afdeeling worden de stadseigendommen behandeld. Het belangrijkste daarvan was het veer over den Rijn, dat in het midden van de 17e eeuw tusschen 3 eigenaars verdeeld was. De boedel van een hunner werd door het hof van Utrecht voor zijn crediteuren in beslag genomen, en zijn aandeel aan het veer omstreaks 1678 verkocht. Het hof van Gelderland erkende dezen verkoop niet, omdat het veer naar Rijswijk, en dus naar Geldersch grondgebied, voerde. De strijd die toen volgde, bewijst weer tot welke moeielijkheden onder de vroegere staatsregeling dergelijke „internationale" geschillen leidden en dat het inderdaad voor partijen zoo goed als onmogelijk was om recht te krijgen. Het veer bleef ten slotte onbediend, en eerst na 30 jaar eindigde de strijd doordat de stad de rechten van beide partijen kocht.

De 2e afdeeling bevat de stukken rakende de financiën, welke onderscheiden worden, naarmate zij betrekking hebben op stadsbelastingen, provinciale belastingen waarin de stad wel, en die waarin zij niet voor een quote was aangeslagen. Men ontvangt hierbij een duidelijke uiteenzetting van het vroegere, ingewikkelde belastingstelsel.

In de volgende afdeeling zijn de stukken betreffende het aandeel van Wijk in het provinciaal bestuur bijeengebracht. Veel invloed had de stad daarin niet. In cijfers uitgedrukt, volgens een op blz. 18, noot, gedane opgaaf, zou men dien op 1/36 kunnen stellen. Tot dit deel van den inventaris zijn ook de stukken over het beheer en het vergeven van de prebenden van het convent van Maria Magdalena te Wijk gebracht, dewijl dat beheer en vergeven berustte op zijn lidmaatschap van de staten. Is dit echter wel juist? Een college van superintendentie, bestaande uit 3 leden, 1 uit de geëligeerden, 1 uit de ridderschap en 1 vertegenwoordiger van Wijk, voerde het beheer. De stad trad hier krachtens haar eigen recht met 2 leden van de staten op.

De stukken, betreffende het toezicht van het stadsbestuur op het be-

heer van kerkelijke en andere lichamen maken de 4e afdeeling in den inventaris uit. Hier ontbreken eensdeels stukken, terwijl er anderdeels aanwezig zijn, die er niet behooren. Wat er van de archieven van het convent van Maria Magdalena en het kapittel van St. Jan overig is, wordt in het rijksarchief te Utrecht bewaard, en eigendomsbewijzen van de kerk en het gasthuis bevinden zich in het stadsarchief. Mr. Fruin spreekt over die van het gasthuis de wenschelijkheid uit, dat ze aan de regenten worden teruggegeven, zoo dezen niet veeleer konden besluiten, het geheele gasthuisarchief op het stadhuis te deponeeren.

De archieven van commissiën uit het stadsbestuur vormen de volgende afdeeling. Hiertoe behoorde de wees- en momberkamer. Tot haar archief zijn gebracht een aantal „Eigendomsbewijzen en andere stukken, vermoedelijk afkomstig uit boedels, door de gecommitteerden beheerd, 1388—1795." Van deze stukken wordt aangeteekend, dat het zeer wel mogelijk is, dat enkele daarvan tot het archief van het gerecht behoord hebben. Dergelijke zwervende stukken leveren, zooals mij bij ondervinding bekend is, veel moeielijkheid op. Dikwijls zijn zij wel terecht te brengen, doch slechts ten koste van meer tijd dan daartoe beschikbaar is bij het vele werk en de weinige arbeiders. Liefst voeg ik ze bij de rubriek die ook als laatste in dezen inventaris voorkomt, de „Stukken van onbekende herkomst." Anders schikt men ze misschien verkeerd, en geeft eerder aanleiding dat iemand niet vindt, wat hij noodig heeft. Zulke stukken bewijzen ook weer hoe moeielijk het is, de rechterlijke bescheiden met juistheid van de andere af te zonderen. Wanneer het denkbaar is dat ze tot het rechterlijke archief behooren, zou ik er altijd voor zijn, ze als zoodanig over te nemen wanneer het gemeentearchief geen goede bewaarplaats aanbiedt. Men zou hiertoe nog lichter kunnen overgaan, wanneer ook de weeskamer-archieven, zooals rationeel zou zijn, door het Rijk werden overgenomen.

Bij de archieven van kommissiën is ook dat van de gekommitteerden tot de huwelijkszaken beschreven. Kerkelijke trouwboeken en andere registers van, wat men nu noemt den burgerlijken stand zijn niet opgenomen. De verslaggever geeft hiervoor drie redenen op. De eerste is, dat deze registers de eenige archiefstukken zijn die voortdurend geraadpleegd worden en bijgevolg, volgens ondervinding, op andere plaatsen opgedaan, meermalen weer naar de sekretarie verhuizen. Wanneer dit een reden is om ze niet te vermelden, hadden echter ook de trouwboeken van den magistraat onvermeld moeten blijven. Het komt mij ook voor, dat het van weinig belang is of stukken zich nu juist bevinden in een lokaal dat men het archief noemt. Het gebeurt toch ook wel, dat men belangrijke charters in een kast of kist buiten het lokaal waar de andere stukken staan, bewaart. Wanneer hier de lokaliteit in aanmerking kwam, hadden zeker niet de aan het Utrechtsche archief in bruikleen afgestane registers moeten ver-

meld worden, die mijlen verder van de Wijksche archiefkamer of-zolder geplaatst zijn dan de oude registers van den burgerlijken stand.

Als tweede reden wordt opgegeven, dat deze registers even goed, misschien zelfs beter, tot het archief van den maire te brengen zijn. Men zou ze dus als ingekomen stukken van het jaar waarin de gemeente ze kreeg, moeten beschouwen. Het schijnt mij echter onpraktisch, om een verzameling stukken, die één geheel vormen en alle dagteekenen van vóór den tijd waarmee het nieuwe archief begint, toch daartoe te brengen. Het gebeurde ook dikwijls, dat sommige van deze registers pas laat in deze eeuw, tot in de laatste jaren, aan de gemeenten kwamen. Deze zou men dan weer afzonderlijk als ingekomen stukken van een later jaar moeten behandelen.

De derde reden is, dat, nadat de betrekking van ambtenaar van den burgerlijken stand een zelfstandige geworden is, de registers in zijn archief zijn overgegaan en dus wel ten gemeentehuize berusten, maar niet tot het gemeentearchief behooren. Doch art. 22 van het B.W. rekent de registers van den burgerlijken stand tot *de archieven van de gemeente.* Dit argument begrijp ik dus niet.

De weglating van deze registers uit den inventaris kan bezwaar opleveren wanneer een gemeente overgaat tot het maken van een verordening op het gebruik van het oude archief. Ook heeft zij hier het nadeel, dat thans het geheele oude Wijksche archief, alleen met deze uitzondering, officiëel beschreven werd. De inventaris van de rechterlijke bescheiden toch verscheen, zooals ik al aanstipte, reeds vroeger, en van de charterverzameling zag in 1891 bij den boekhandelaar C. Vonk, te Wijk, een aan het rijksarchief te Utrecht bewerkte lijst het licht.

De beide laatste afdeelingen van het gemeentearchief worden gevormd door de gedeponeerde archieven en de varia.

Wanneer voortaan iemand iets in het Wijksche stadsarchief wenscht te zoeken, zal hij in dezen inventaris met de toelichting een wegwijzer vinden die hem waarschijnlijk niet in den steek zal laten, wanneer tenminste het gezochte aanwezig is.

Het zelfde geldt ook van het waterschapsarchief. Dit is veel kleiner Het telt maar 110 nommers. Het tegenwoordige waterschap voert den naam van het Gemeene land van Wijk bij Duurstede, Wijkerbroek, Leuterveld en Melkweg. Voorheen waren er 3 waterschappen: het Gemeene land van het Wijksche gerecht aan de zuidzijde (van den Krommen Rijn), Leuterveld en Melkweg, op den rechteroever of aan de noordzijde gelegen, en de Wijkerweerdsche polder, die in 1696 door het leggen van een ka om een gedeelte van de uiterwaarden aan de Lek ontstond. Het maken van 3 verzamelingen was hierdoor aangewezen. De eerste is de grootste en belangrijkste. Onderdeelen hiervan worden gevormd door stukken die betrekking hebben op den molen in Wijkerbroek, den Krommen Rijn, het zandpad naar Utrecht, en den Lekdijk en den Hinderdam. Deze verzameling

houdt ook betrekking tot de 2e, inzooverre het bestuur van het Gemeene land van het Wijksche gerecht aan de zuidzijde ook kompetent was voor verscheiden aanslagen, die ook Leuterveld en Melkweg betroffen.

P. van Meurs.

VARIA.

Indertijd hebben wij (aldus de N. Rotterdamsche courant van 1 Mei 1897) met groote ingenomenheid melding gemaakt van Dr. Brugmans' verslag over zijne zending naar Engeland tot opsporing van archivalia van belang voor onze geschiedenis. De jeugdige historicus maakte in dat verslag geen melding van een zeer belangrijk archief, dat stukken moest bevatten van gewicht ook voor ons. Het was het archief van het India Office. We meenden toen te weten, dat de leemte in genoemd onderzoek spoedig zoude worden aangevuld en maakten toen daarvan geen melding. Het doet ons genoegen, thans omtrent het onderzoek in het India Office nadere mededeelingen te kunnen doen.

In Juni 1895 dan werd aan den heer W. Roosegaarde Bisschop door het bestuur van het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, opgedragen een onderzoek in te stellen naar de voor de Nederlandsch-Indische geschiedenis belangrijke stukken in genoemd archief en het doen vervaardigen van copieën van die documenten, welke niet reeds in druk mochten zijn verschenen of reeds aanwezig zijn in de archieven in Nederland. Het onderzoek diende te loopen over de jaren 1595—1830.

In de pas verschenen 2de aflevering van deel XLVII der B ij d r a g e n t o t d e t a a l-, l a n d- e n v o l k e n k u n d e v a n N e d e r l a n d s c h-I n d i ë is thans afgedrukt het verslag over het materiaal, dat te onderzoeken viel, over de werkzaamheden van den heer Bisschop en over het resultaat van het onderzoek. Dit verslag is door genoemden heer uitgebracht in December 1896.

Het materiaal, dat te verwerken valt, is zeer aanzienlijk. Ruim 36 duizend folianten zijn te bestudeeren. De heer Bisschop vervaardigt eerst lijsten van wat hij daarin belangrijks vond voor onze koloniale geschiedenis, opdat daarna beslist kan worden wat dient te worden afgeschreven. Reeds zijn verschillende lijsten vervaardigd en ook reeds een aantal kopieën. De jaren 1820 tot 1830 worden het eerst onder handen genomen. Een 725 tal folianten zijn reeds onderzocht. Omtrent wat het reeds onderzochte ons leert geeft de heer Bisschop in zijn verslag eenige aanwijzigingen.

Het groote nut van dergelijke onderzoekingen behoeft geen betoog en de minister van koloniën en het bestuur van het Instituut verdienen

grooten dank, dat zij de zaak hebben aangepakt. In hoofdzaak volkomen terecht toch zegt de heer Bisschop: „Zal de geschiedenis voor het thans levende geslacht eenig voordeel opleveren, dan dient men zoo nauwkeurig mogelijk te weten: waarom de geschiedenis van ons volk, zoowel in Europa als in den vreemde, zóó werd opgebouwd en niet anders. Niet het enkele feit, dat een botsing plaats had tusschen twee nationaliteiten is op zich zelf belangrijk, doch het antwoord op de vraag, waarom die botsing op dat oogenblik plaats vond en aldus verliep. En evenzeer als tot het juist verstaan daarvan de beweegredenen dienen gekend te worden van onze eigen landgenooten, bestaat thans het streven om ook de beweegredenen, de omstandigheden te kennen, die de tweede partij — de vreemdelingen — aldus deed handelen en niet anders. Het „audi et alteram partem" kan eerst ten volle worden doorgevoerd, wanneer uit de stukken zelf, die de handelingen beschrijven, ten tijde, dat zij plaats grepen, de juiste beweegredenen zijn geput voor onze tegenpartij."

Reeds dadelijk is van het door den heer Bisschop aangewezen materiaal gebruik gemaakt. En wel door den heer P. H. van der Kemp, die onze koloniale geschiedenis nà de restauratie tot voorwerp zijner historische studiën blijkt te hebben gekozen. Reeds voor zijne vroegere, ook in ons blad besproken bijdragen, maakte hij gebruik van Londensche archivalia. Ook thans weder in het eveneens in deze aflevering der Bijdragen verschenen opstel over „De zendingen van Ibbetson en Anderson naar Sumatra's Oostkust in 1820 en 1823. De heer E. Netscher had reeds vroeger daarvan melding gemaakt; de heer Van der Kemp vult diens mededeelingen aan op grond van wat Bisschop's kopieën hem leerden. De zending van Ibbetson in 1820 die mislukte was van zuiver commercieelen aard, die van Anderson in 1823 had ook staatkundige bedoelingen.

Vervolg berichten.

Benoemd tot Hoogleeraar aan de Indische Instelling te Delft: Mr. J. E. Heeres, Adj.-Archivaris aan het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Gedrukt en uitgegeven bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1897/8. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd tot archivaris der gemeente Edam: de heer W. J. Kernkamp.

Eervol ontslag verleend aan: den heer Mr. W. van de Poll als archivaris der gemeente Nijmegen;
in zijne plaats benoemd: de heer H. D. J. van Schevichaven.

Nadat in Juni het nieuwe gebouw voor het rijksarchief en de provinciale bibliotheek te Leeuwarden (de gerestaureerde oude Kanselarij) in gebruik werd gesteld, is thans ook de voor rijksarchiefgebouw in Noord-Holland ingerichte antieke „Vleeschhal" te Haarlem voor den dienst geopend.

Rectificatie.

In het vorig nummer van het Archievenblad werd door ons medegedeeld, dat een vijftal belangrijke archiefregisters van Walhorn bij de stad Limburg in de boekerij beland waren van de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering te Amsterdam, eene plaats, waar zeker niemand ze zonder die aanwijzing zou zoeken. In dat berichtje werd het Rijksarchief in Limburg de aangewezen plaats dier bescheiden genoemd. Men maakt er ons opmerkzaam op, dat die bewering ongegrond is, daar Walhorn op Pruisisch grondgebied gelegen is. Ook de ligging in het voormalig hertogdom Limburg kon geen aanleiding daartoe zijn — immers dat gewest heeft met de tegenwoordige gelijknamige provincie niets gemeen dan dien naam.

Wij betreuren die vergissing te meer, daar zij den schijn had van een in geenen deele door ons bedoeld verwijt aan onzen ambtgenoot in Limburg.

De zesde jaarvergadering, gehouden te Arnhem op 3 Juli 1897.

De algemeene vergadering was deze keer gelukkig beter bezocht dan de vorige; ofschoon Arnhem voor vele leden niet zoo gelegen was als de steden, waar de andere jaarvergaderingen waren gehouden, teekenden toch 15 hunner reeds dadelijk de presentielijst en werd dit getal later nog met 3 vermeerderd.

De voorzitter hield weder als vorige jaren eene openingsrede, welke, als gevolg van eenig debat in de vergadering iets gewijzigd, hierachter in haar geheel is afgedrukt.

Vooral werd hierin de aandacht gevestigd op het feit, dat het afgeloopen jaar voor het archiefwezen hier te lande hoogst belangrijk was geweest, èn door de regeling der tractementen van de ambtenaren van rijksarchieven bij K. B. van 30 Dec. 1896, èn door de verschijning van eene ministerieëele aanschrijving van 10 Juni 1897, houdende: regelen voor de indeeling, ordening en inventarisatie van 's Rijks archieven. Hoewel de regeling der bezoldigingen nog niet geheel bevredigend was te noemen, moest nu toch in verschillende opzichten dankbaar verbetering worden geconstateerd. In de derde plaats werd er op gewezen, dat er in het afgeloopen jaar gelden waren uitgetrokken voor een archiefgebouw te Assen, waardoor binnen niet langen tijd de reeks depôts der rijksarchieven zou zijn voltooid, en dat het bestuur van Rotterdam eene belangrijke som voor een nieuw gemeente-archiefgebouw had toegestaan.

De voorzitter deelde verder mede, dat de commissie tot samenstelling van een leiddraad voor de inventarisatie enz. der Nederlandsche archieven thans met haar werk zoover gevorderd was, dat men tot het drukken van haar concept met begeleidende toelichting zou kunnen overgaan.

Wat nu de vereeniging zelve betreft, deze verkeerde in bloeienden toestand; vier nieuwe leden waren in den loop van het laatste jaar toegetreden, waardoor het ledenaantal gestegen was tot een cijfer, te voren niet bereikt.

Nadat men met groote belangsteling de rede had aangehoord, ging men over tot de huishoudelijke werkzaamheden en werd in de eerste plaats de rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar goedgekeurd en de penningmeester onder dankbetuiging voor zijn beheer gedechargeerd.

Als buitengewone leden werden daarop aangenomen de Heeren J. W. Enschede, oud-adjunct-archivaris der gemeente Haarlem, Mr. S. Gratama, oud-rijksarchivaris in Drenthe en Mr. J. E. Heeres, die binnenkort als adjunct-archivaris bij 's Rijksarchief te 's Gravenhage zou aftreden, terwijl op voorstel van den voorzitter tot correspondeerende leden werden benoemd de Heeren Henri Stein te Parijs en baron Alessandro di Gerlache te Rome.

Voor het drukken van den leiddraad werd vervolgens het noodige crediet toegestaan, terwijl besloten werd op de volgende vergadering uit te maken hoe verder daarmede te handelen.

Daarna werd met het oog op de omschrijving van een archief, voorkomende in de boven reeds genoemde ministerieële circulaire, welke omschrijving eenigszins afwijkt van die, welke door de vereeniging indertijd werd vastgesteld, en op de omstandigheid, dat enkele latere op de algemeene vergaderingen aangenomen stellingen niet geheel aan elkander sloten, aan de commissie voor de leiddraad bevoegdheid gegeven, enkele wijzigingen in die stellingen aan te brengen.

Na de pauze verkreeg Mr. Bondam het woord tot het inleiden der door hem te verdedigen stellingen, luidende als volgt:

I. Een regeling bij de wet omtrent de raadpleging en het gebruik der oude archieven van openbare instellingen of ambtenaren is gewenscht.

II. Zulk een regeling dient zooveel mogelijk onbeperkte ten gebruikestelling der archieven te huldigen.

III. Echter dient door bepalingen gezorgd te worden, dat geene onderzoekingen in de archieven geschieden dan door bevoegden en onder behoorlijk toezicht.

Spreker begon met een overzicht te geven van den toestand der archieven hier te lande voor den tijd van Bakhuizen van den Brink en voegde daaraan toe een belangrijk verhaal van den door dezen gevoerden strijd, om de openbaarheid der archieven, die in theorie reeds sinds 1829 bestond, ook in de praktijk door te voeren.

Hij was van oordeel, dat thans onder het nog vigeerende K. B. van 1856, in verband met den feitelijken toestand, zooals die zich in de laatste 20 jaren ontwikkeld had, voor de rijksarchieven de zaak niet te wenschen overliet. Wat echter de archieven van andere openbare instellingen betreft, daar kon hij, ook bij het ontbreken eener algemeen geldende regeling niet hetzelfde verklaren.

Daarop ging Spr. over tot de nadere toelichting zijner theses, welke toelichting in het volgend nommer van dit blad zal worden opgenomen.

De vergadering gaf hare ingenomenheid met het voorgedragene te kennen en toonde daarna door een levendig debat hare belangstelling in de zaak, door Spr. te berde gebracht.

In de eerste plaats ontspon zich een vrij langdurige discussie over de vraag, wat men onder het woord „bevoegden" in stelling III had te verstaan, waarbij verschillende leden zich verklaarden tegen de opvatting als zouden dit alleen „wetenschappelijk bekwamen" kunnen zijn. Verder wisselde men van gedachten over de wenschelijkheid, om het „behoorlijk toezicht" bij de wet verplicht te stellen, waarbij zich ook de vraag voordeed of het in vele opzichten niet beter was, dat de archivaris zelf voor de be-

langhebbenden de onderzoekingen deed, welke vraag, volgens sommigen wegens praktische bezwaren ontkennend moest worden beantwoord.

Op de bedenking van Mr. Gratama, als zou de door den inleider in zijne stellingen gewenschte wet te veel in details afdalen, antwoordde deze, dat het ook zijne bedoeling was, dat de wet slechts algemeene beginselen zou vaststellen, welke dan later bij K. B. of Algemeenen Maatregel van Bestuur konden worden uitgewerkt.

Daarna werd de eerste stelling in stemming gebracht, na op voorstel van Mr. Heeres door den inleider in zoover te zijn gewijzigd, dat alleen van „gebruik" en niet van „raadpleging" wordt gesproken, als zijnde het laatste reeds onder het eerste begrepen. Zij werd aangenomen met algemeene stemmen, op die van den inleider na, die zich ook bij de volgende theses van stemming onthield.

De tweede stelling werd daarop zonder nadere beraadslaging eveneens aangenomen.

Bij de nadere behandeling der derde thesis, stelde Mr. Heeres naar aanleiding van de reeds gehouden discussie eene nieuwe stelling voor, tusschen de 2ᵉ en 3ᵉ in te lasschen, en wel de volgende:

„Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegheid van de beheerders der archieven, om de toelating van bezoekers te weigeren, waar het algemeen belang zulks eischt."

Naar aanleiding van dit voorstel bracht Mr. Overvoorde de vraag ter sprake, hoe de gemeente-archivaris heeft te handelen, wanneer iemand een onderzoek wenscht in te stellen, omtrent rechten zijner gemeente, welke betwist worden; of hij in dat geval de tegenpartij uit het archief der gemeente wapenen tegen haar mag verschaffen en zoo neen, of dit dan niet in de nieuwe stelling moet worden uitgedrukt.

Verscheidene leden verklaarden zich ten sterkste tegen deze laatste opvatting en de stelling werd dan ook in stemming gebracht, in zooverre slechts gewijzigd — door den voorsteller zelf — dat na het woord „weigeren" de woorden „maar slechts" worden ingevoegd.

Aldus veranderd werd zij aangenomen met 11 stemmen voor, 3 tegen en 2 blanco.

Eindelijk werd ook de derde stelling—Bondam, welke op voorstel van den voorzitter zou luiden als volgt:

„Ook dient bepaald te worden, dat geene onderzoekingen in de archieven geschieden dan onder behoorlijk toezicht", als vierde stelling aangenomen met 11 stemmen voor en 4 tegen.

In eindredactie luiden nu de stellingen aldus:

I. *Een regeling bij de wet omtrent het gebruik der oude archieven van openbare instellingen of ambtenaren is gewenscht.*

II. *Zulk een regeling dient zooveel mogelijk onbeperkte ten gebruikestelling der archieven te huldigen.*

III. *Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegdheid van de beheerders der archieven, om de toelating aan bezoekers te weigeren, maar slechts waar het algemeen belang zulks eischt.*

IV. *Ook dient bepaald te worden, dat geene onderzoekingen in de archieven geschieden, dan onder behoorlijk toezicht.*

Nadat nu voor het volgende jaar Dordrecht als plaats van bijeenkomst was aangewezen, ging men over tot de verkiezing van een nieuw bestuur. De uitslag van de stemming was, dat de Heeren Mrs. Muller, Feith, Bondam en Dozy werden herkozen, de twee eerstgenoemden respectievelijk als voorzitter en penningmeester, en dat in de plaats van Mr. Gratama, die wegens zijne benoeming tot lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam als secretaris aftrad, Mr. Telting als zoodanig werd benoemd.

Nadat nog de aftredende secretaris den voorzitter dank had gezegd voor de tot hem gerichte waardeerende woorden en de beste wenschen voor de vereeniging had geuit, werd de vergadering gesloten.

Als naar gewoonte vereenigden zich de meeste leden aan een gezelligen disch.

Het jaarverslag van den Voorzitter.

„Het hemelsch gerecht heeft zich ten langen leste
Ontfermd over ons en de benauwde veste!"

Met deze gevoelens zal zeker door ieder uwer evenals door mij het Koninklijk Besluit van 30 December 1896 zijn begroet, dat voor ons de groote gebeurtenis is van het afgeloopen jaar. Minimumlijders als wij waren, kan zulk eene hooge waardeering van de aan velen onzer gebodene tractementsverhooging (hetzij dan in het tegenwoordige of in het toekomende) zeker geene overschatting heeten! Want voor ons meer dan voor de meeste ambtenaren is zulk eene belangstelling in de materieele zijde der quaestie verklaarbaar. Maar men meene toch niet, indien wij ons van harte verheugen over het tot stand komen van hetgeen wij zoolang gewenscht hebben, dat wij alleen en uitsluitend op die materieele zijde het oog gevestigd houden. De maatregel is van veel verdere strekking. Allereerst verheug ik mij er over, dat de staat niet langer, door onze diensten te schatten op denzelfden prijs als die van een normalen adjunct-commies, op onze betrekking een zeker etiquet van geringschatting drukt. Maar ook praktisch verbind ik daaraan dadelijk de hoop, dat wij het niet meer zullen beleven, dat leden van ons corps tot een ander overgaan, uitsluitend omdat de vooruitzichten bij het onze geheel onvoldoende zijn. En tevens wordt de vrees verminderd, die ik de laatste jaren wel eens koesterde, dat wij op nieuw eene periode

te gemoet gingen, waarin ons corps bijna uitsluitend zou gerecruteerd worden uit personen, die in andere carrières niet geslaagd waren. Goddank, dat die kans althans veel geringer is geworden!

Veel geringer, zeg ik, want geheel weggenomen is zij niet. Immers als wij de nieuwe traktementen der rijksarchivarissen vergelijken met die van andere rijksambtenaren, dan treft het ons, dat de bestaande disharmonie nog niet geheel is opgelost. Ik wil niet spreken van de bezoldigingen der hoogleeraren, die *f* 4000 à *f* 6000 genieten. Maar wanneer men het Koninklijk Besluit raadpleegt, waarbij worden geregeld de traktementen der ambtenaren aan 's Rijks museum — de inrichting, waarmede de rijksarchieven wel in de eerste plaats moeten vergeleken worden — dan treft het groote onderscheid. De Hoofddirecteur geniet, behalve vrije woning, *f* 4000, na vijf en tien jaren verhoogd tot *f* 4500 en *f* 5000; de Algemeene rijksarchivaris heeft *f* 3000 à *f* 4000. De directeurs van Prentenkabinet en Nederlandsch museum genieten *f* 3000, binnen tien jaren verhoogd tot *f* 3300 en *f* 3600; de rijksarchivarissen hebben *f* 2000 tot *f* 3000. De onderdirecteurs der musea trekken *f* 1800, binnen tien jaren verhoogd tot *f* 2100 en *f* 2400; de chartermeesters hebben *f* 1000 tot *f* 2000. Men ziet het: de cijfers zijn steeds in het nadeel der archivarissen. Ook de overige rijksambtenaren van gelijken rang als de archivarissen hebben nog steeds veel hoogere bezoldigingen dan dezen: de traktementen van commiezen aan de ministeries bedragen *f* 2000 tot *f* 2300, die der commies-chartermeesters *f* 1000 tot *f* 2000; de referendarissen genieten *f* 2800 tot *f* 3800, de archivarissen *f* 2000 tot *f* 3000, terwijl bovendien voor de commiezen aan de ministeriën de gelegenheid openstaat, om bij bevordering tot hoofdcommies hun traktement reeds te zien stijgen tot *f* 2400 à 2700, voordat zij verder bevorderd worden. Ook elders bestaat dezelfde verhouding: bij de rechtbanken vindt men traktementen van *f* 3000 à *f* 4000 voor de eerste klasse, van *f* 2500 à *f* 3500 voor de tweede klasse. En de wanverhouding wordt nog grooter door eene andere omstandigheid: bij het zeer groote aantal ambtenaren aan de ministeriën en bij de rechterlijke macht is de kans op promotie daar zeer belangrijk gunstiger dan in den archiefdienst, nog daargelaten het feit dat voor een rechtelijk ambtenaar de gelegenheid openstaat, om door bevordering naar Hof en Hoogen Raad nòg hooger te klimmen. Op 40-jarigen leeftijd mag men rekenen rechter te zullen zijn, op 45-jarigen leeftijd officier van justitie; voor hem, die onze carrière kiest, is het daarentegen *geheel onzeker*, of hij op zijn 40ste jaar rijksarchivaris zijn en dus meer dan *f* 2000 verdienen zal. En deze omstandigheid behoort te wegen bij de vaststelling van de traktementen der archivarissen, zooals zij zonder twijfel gewogen heeft bij de bepaling van die van de ambtenaren aan 's Rijks museum. Want waar ongestudeerden als directeurs van post- en telegraafkantoren *f* 4000 à *f* 5000 kunnen verdienen, is het van gestudeerden niet te vergen, dat zij zich wijden zullen

aan eene carrière, die hun eerst op gevorderden leeftijd eene goede kans op een salaris van *f* 3000 aanbiedt.

Het is nuttig deze zaken duidelijk te zeggen — te zeggen juist ter gelegenheid van de vaststelling van het jongste Koninklijk besluit. Want al is de kans verminderd, dat het gehalte der rijksarchivarissen op den duur niet zal verbeteren, des te meer bestaat er thans aanleiding om te vreezen voor een plotselingen toevloed van candidaten, die aangelokt worden door de verhoogde bezoldigingen, doch op den duur, teleurgesteld en ontevreden, zich genoodzaakt zullen zien bij het aangroeien van hun gezin den tijd, voor wetenschappelijke onderzoekingen beschikbaar, te besteden aan het verrichten van allerlei betaald werk van gering belang. Men zal hun dit niet in het allerminst mogen euvelduiden, maar voor de eer van het corps schijnt mij de laatste eventualiteit niet minder bedenkelijk dan de eerste. Nog altijd schijnt het mij dus voor ongefortuneerden bedenkelijk, onze carrière te kiezen.

Maar met dat al, al kunnen wij den toestand nog niet geheel bevredigend noemen, deze onvoldaanheid mag toch geenszins den schijn dragen van ondankbaarheid. Wij weten, dat Keulen en Aken niet op één dag gebouwd zijn, en het was kwalijk denkbaar, dat ons ambt, gisteren het slechtst bezoldigde in Nederland, heden plotseling de gelijke der andere zou zijn. En waar wij deze onmogelijkheid erkennen, past het ons naar mijne overtuiging met zeer groote dankbaarheid te aanvaarden wat ons nog eenigszins onverwachts geboden wordt. De voorteekenen lieten zoo spoedig geene verandering verwachten. En ik heb dan ook thans behoefte luide eere te geven aan hen, wien naar mijne overtuiging eere toekomt.

Eere den Minister Van Houten, die niet schroomde het initiatief te nemen tot een maatregel, dien geen zijner voorgangers aangedurfd had. Ook hier weder werd het bewaarheid, dat wat moedig gewaagd wordt half gewonnen is, want terwijl onze vertegenwoordiging vroeger, blijkens enkele uitingen, de zaak zwaar scheen in te zien, verhief zich thans gééne enkele stem tegen de voordracht. Eere dus nogmaals den Minister, die de zaak aandurfde! Maar na hem een woord van niet minder hartelijken dank aan zijnen raadsman, den referendaris van Kunsten en Wetenschappen. Want voor niemand is het een geheim, dat hij het is, die deze regeling sinds jaren heeft nagestreefd met de volharding, die hem kenmerkt. Mij komt het voor (en al ben ik ten dezen partij, ik vrees nauwelijks tegenspraak), dat deze maatregel, welks billijkheid niemand betwisten kan, een nieuwe lauwer is aan den krans, die de Nederlandsche archivarissen hem schuldig zijn. Ik zeide het u eenmaal en ik mag het nu met meer nadruk herhalen: het is zéér merkwaardig, dat de talrijke persoonlijke vijanden, die het beheer van den heer De Stuers op allerlei wijzen aanvallen, nooit eene enkele aanmerking hebben gemaakt op de door hem geprovoceerde maatregelen met betrekking tot het archiefwezen. Het is merkwaardig, maar het is ook

natuurlijk, want naar mijne overtuiging zijn daarop niet vele aanmerkingen te maken.

Nu ik aldus eere gegeven heb wien allereerst eere toekomt, mag ik ook wel aan onze vereeniging een klein pluimpje geven. Zeker, ik ben het mij bewust, indien de machthebbenden niet gewild hadden, zou alles, wat wij gedaan hebben, vruchteloos geweest zijn: vox clamantis in deserto! Maar het feit, dat wij ons vereenigd hebben en gezamenlijk voor onze aanspraken zijn opgekomen en die aanspraken luide hebben doen klinken, moet toch eenigen invloed ten goede hebben gehad. Allerminst vergeten wij daarbij onze beide wakkere collega's, die er niet tegen op gezien hebben den Minister een persoonlijk bezoek te brengen, waarbij zeker, nu het een financiëel belang gold, niemand onzer hun de eer zal benijd hebben, om in Zijner Excellentie's tegenwoordigheid te worden toegelaten!

Van niet minder beteekenis (eene zuiver immaterieele beteekenis ditmaal) voor het Nederlandsch archiefwezen acht ik een tweeden maatregel, in het afgeloopen jaar (10 Juni 1897) door de regeering genomen. Ik bedoel de vaststelling der „Regelen voor de indeeling, ordening en inventarisatie van 's Rijks archieven". Ook dit besluit, dat uit den aard der zaak minder naar buiten werkt, schijnt mij niet alleen gewichtig, maar ook hoogst verblijdend. De regeering heeft zich in de eerste plaats doen voorlichten door den Algemeenen rijksarchivaris, daarna de gezamenlijke rijksarchivarissen gehoord en ten slotte, de gevoelens pro en contra overwogen, na rijp beraad hare beslissing genomen. Ik verheug mij daarover van harte en ik geloof zelfs, dat ik mij er over verheugen zou, al was de beslissing niet in mijnen geest uitgevallen. Er is thans een einde aan de onzekerheid: wij bezitten de leiding, die wij behoefden. Er is nu kans, dat bij de bewerking onzer archieven eene zekere uniformiteit in acht zal worden genomen zonder gevaar, dat alles, ook het heterogene, naar een vast patroon zal worden behandeld en dus mishandeld. Ik herzeg: de maatregel schijnt mij verblijdend; wij hadden behoefte aan eene beslissing, en die beslissing kan niet anders dan nuttig zijn, nu ze is genomen na verhoor van alle daarbij betrokkenen.

En voor ons, voor onze vereeniging is er *meer* reden om trotsch te zijn op dit verkregene resultaat dan bij de uitvaardiging van het Koninklijk Besluit, dat ik zoo even vermeldde. Ik weet wel, dat slechts eene der vier bepalingen, die thans zijn vastgesteld, van deze vereeniging is uitgegaan. en dat slechts een deel van eene andere voor het eerst in ons orgaan is ontwikkeld. Aan de openbare werkzaamheid onzer vereeniging als zoodanig mogen wij dus werkelijk slechts voor een zéér gering deel het verkregene resultaat toeschrijven. Maar geen toeval mag het heeten, dat de vier stellingen in hoofdzaak alle zijn uitgegaan van leden dezer vereeniging. M. i. kan het niet betwijfeld worden, dat alleen door de kennismaking met elkander en met elkanders denkbeelden, door de onderlinge gedachtenwisseling en wrijving de betrekkelijke eenstemmigheid van zienswijze is verkregen.

Alleen zoo is thans mogelijk geworden wat voor eenige jaren nog ondenkbaar scheen: eene beslissing, zoo belangrijk voor onze werkzaamheid, is door de regeering genomen, vaste regels zijn ons voorgeschreven — en er is geene ontevredenheid. Wel is de volkomene eenstemmigheid van inzicht, die toch voor de hoofdzaken zeker mogelijk is, denkelijk voorshands nog niet verkregen; maar ik meen te mogen zeggen, dat de meerderheid onzer leden met de genomene beslissing van harte ingenomen zal zijn.

Nog een derde feit van beteekenis maakte het afgeloopene jaar voor de Nederlandsche archieven tot een zeer verblijdend jaar: de gelden zijn uitgetrokken voor de stichting van een rijks-archiefgebouw in Drenthe, en daarmede is de reeks van de bergplaatsen der rijksarchieven compleet. Gelderland, Noordbrabant, Utrecht, Groningen en Limburg zijn reeds lang in het bezit hunner bescheidene archiefpaleizen. De gebouwen in Friesland, Noordholland en Overijsel zijn gereed of nagenoeg gereed, om nog in dit jaar betrokken te worden. In Zeeland gaat de zaak langzamer voort; maar zij vordert toch gestadig, en wij zijn gaarne bereid die langzaamheid te verontschuldigen, nu zij ons tegelijk de restauratie der beroemde Middelburgsche abdij schenkt. Drenthe eindelijk zal de regeling *voltooien*. Want (en dit is waarlijk niet het geringste!) ook het centrale archief in Den Haag zal eerlang geholpen zijn: voor het Algemeene rijksarchiefgebouw is in het afgeloopen jaar de eerste steen gelegd. En de bouw der nieuwe bergplaats van het Huisarchief van H. M. de Koningin vordert goed. Welk een vooruitgang! Wie had voor 25 jaren gedacht, dat wij zoo spoedig zulk eene reuzenschrede vooruit zouden doen?

En zelfs de gemeenten, althans de groote, volgen op dien weg en trachten hare archieven behoorlijk te huisvesten. Utrecht heeft voor zijne schatten van het rijk eene woning gehuurd, terwijl Groningen en Arnhem zonder geldelijke opoffering als logeergasten door het rijk niet minder welkom geheeten schijnen te worden. Schiet de plaats niet te kort, dan laat het zich aanzien, dat ook elders (b.v. te Zwolle en te Middelburg) mettertijd dezelfde weg zal bewandeld worden, nu deze oplossing door eene personeele unie reeds eenigszins voorbereid schijnt te worden. Wat wij daartoe zeggen? Naar mijne meening dit: „Quand on n'a pas ce qu'on aime, il faut aimer ce qu' on a!" Maar Amsterdam heeft zelve eene harer oude poorten voor haar archief ingericht en zag binnen zijne veste een tweede archiefpaleis voor de notarieele protocollen verrijzen. Zelfs het betrekkelijk kleine Leiden heeft voor zijne archieven eene afzonderlijke woning kunnen stichten. En Rotterdam besloot dezer dagen om met opoffering eener som van *f* 131.000 een tweede, grooter archiefgebouw te stichten, nu het oude gebouw, dat indertijd een voorbeeld geacht werd voor alle, op den duur te klein is gebleken. Ook daar zullen eerlang twee archiefgebouwen bestaan: immers voor het archief der rechtbank (met de notarieele protocollen) is mede eene brandvrije bergplaats in aanbouw.

Nog een feit van belang, een zeer heugelijk feit, mag ik vermelden. Eéne Hollandsche stad van beteekenis in de geschiedenis miste sedert jaren een wetenschappelijken beheerder voor hare archieven: het oude Delft. Ook deze leemte is in het afgeloopen jaar aangevuld: onze ambtgenoot Mr. Veldman is reeds sedert maanden in functie en heeft zijne omvangrijke taak met lust en ijver aangevat.

Vergunt mij thans over te gaan tot de lotgevallen van onzen eigen kleinen kring. Ook daar is reden voor ons tot dankbare voldoening. Maar die dankbaarheid is niet onvermengd: ons heeft een zware slag getroffen, die allereerst vermeld moet worden. Gij weet het allen, Mijne Heeren! onze secretaris gaat ons verlaten, ja het is zelfs alleen aan zijn buitengewoon plichtbesef te danken, dat hij ons nog niet verlaten heeft. Ik behoef u niet te zeggen, hoeveel leed ons dit doet. Zij, die hem kennen, betreuren zeker zijn persoonlijken omgang; maar ons *allen* gelijkelijk treft het verlies van onzen secretaris. Het is in de meeste vereenigingen zoo: op den secretaris, meer dan op iemand anders, berust de goede gang van zaken. Maar in dit geval was het toch meer waar dan ooit. Ik overdrijf niet, zoo ik zeg, dat wij het aan hem, aan hem bijna alleen te danken hebben, zoo onze vereeniging tot nog toe een goed figuur in den lande gemaakt heeft. Veel zijn wij aan hem verplicht; gelukkig kan ik er bijvoegen, dat zijne verdiensten erkend zijn. Het etiquet, waarmede Z. Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken hem versierde, toen hij hem aan zijn ambtgenoot van Justitie overdroeg, deed de leden van de Tweede Kamer verstommen: met hunne aanmerkingen op de voordracht tot tractementsverhooging was het gedaan! Nog bij zijn vertrek en door zijn vertrek heeft derhalve onze scheidende vriend ons een dienst willen bewijzen. Een reden te meer voor ons om met dankbaarheid zijner te gedenken!

Ik zeide u reeds, dat Mr. Gratama er in toegestemd heeft het secretariaat te blijven waarnemen tot aan deze vergadering, op voorwaarde, dat ik mij tijdelijk zou belasten met de redactie van het Archievenblad. Ik vermeld deze bijzonderheid, op zich zelve onbeduidend, omdat het mij eene behoefte is velen uwer te danken voor de hulp en den steun, dien ik daarbij mocht ondervinden. Het is eenmaal gebeurd, dat de post mij drie dagen achtereen bijdragen van drie verschillende personen bracht. Ik ben door die vriendelijke medewerking zeer getroffen: wilt gelooven, dat ik ze niet vergeten zal. Doch thans is mijne taak te gelijk met die van Mr. Gratama ten einde; aan u thans de plicht, om ons een plaatsvervanger te geven. Wilt daarbij, bid ik u, goed overwegen wat u te doen staat. Ik durf zeggen, dat de toekomst van onze vereeniging er van afhangt, of het u gelukken zal een actieven secretaris te vinden.

Overigens heb ik u niets dan goeds van onze vereeniging te berichten. In de eerste plaats kan ik u melden, dat de Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven gereed is. Zij bevat juist 100 stellingen, toe-

gelicht op ongeveer 300 bladzijden schrift. Aangename lectuur zal zij, vreezen wij, niet leveren; maar wij zijn overtuigd, dat, hoevele gebreken ons werk ook mogen ontsieren, het nut zal kunnen doen. Aan u de taak, om het stuk langzamerhand te verbeteren: de tweede editie zal dan zeker beter zijn dan de eerste. Komt het eenmaal zoover, dan geloof ik, dat onze vereeniging de voldoening zal kunnen smaken, dat zij een nuttig werk heeft tot stand gebracht.

Een tweede feit acht ik van niet minder belang: ons ledental gaat voortdurend, al is het langzaam, vooruit. Konden wij het vorige jaar twee nieuwe leden vermelden, ditmaal hebben wij er vier gewonnen. Het ledental is daardoor gklommen tot 45 gewone en 3 buitengewone leden: een nog niet bereikt getal! Zonder twijfel mogen wij daarin het bewijs zien, dat met het Nederlandsche archiefwezen ook onze vereeniging zich gelukkig ontwikkelt.

Ook in ander opzicht gaan wij, meen ik, vooruit. Het was steeds het streven onzer vereeniging, betrekkingen aan te knoopen met collega's in den vreemde. Dit kost, het spreekt van zelf, moeite. En aanvankelijk slaagden wij dan ook slechts onvolkomen. Doch allengs gaan wij ook hierbij vooruit. Straks zal u de keuze van twee nieuwe correspondeerende leden worden voorgesteld. Speciaal van onze betrekkingen met het verre Italië verwachten wij iets. Met bijzondere voldoening mag ik u toch melden, dat eene correspondentie met een ambtgenoot aldaar mij in hem een geheel gelijkgezinde heeft doen kennen, die onze beginselen geheel deelt.

In de meeste landen bestaan thans organen van de archieven, die geregeld verschijnen. Het is ons streven aansluiting aan die organen te verkrijgen. Hoe verschillend ook de regelen zijn, die de geschiedkundige ontwikkeling van elk archief voor de organisatie stelt, wij zijn overtuigd, dat bij die organisatie overal dezelfde beginselen moeten toegepast worden. En het is deze overtuiging, die er ons naar doet streven, om, waar ons getal klein is en onze krachten gering zijn, ons in betrekking te stellen tot onze broeders in den vreemde, die hetzelfde willen als wij en met wie wij derhalve ten slotte dezelfde wegen zullen moeten bewandelen. Iedere stap in die richting begroeten wij met vreugde, overtuigd dat hij moet strekken om onze vereeniging te doen vooruitgaan in kracht en in bloei!

S. Muller Fz.

Boekbespreking.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe.
Vijfde en zesde afleveringen.

Het was aanvankelijk mijn voornemen niet over deze afleveringen afzonderlijk eene aankondiging in het Archievenblad te schrijven. Nadat ik daarin de vier eerste afleveringen uitvoerig besproken had, meende ik met

eene nadere beoordeeling van het werk gevoegelijk te kunnen wachten tot na de verschijning der inleiding. Intusschen onder de nu uitgegevene stukken bevinden er zich een paar, die mij van ouds interesseerden, en die ik daarom al dadelijk na het verschijnen der betreffende aflevering nasloeg, om het gevoelen der uitgevers over enkele twijfelachtige punten in te winnen. Ik ben daarbij teleurgesteld, en de redenen dier teleurstelling geven, naar het mij voorkomt, zulk een juist specimen van het gebrekkige, dat — naast veel goeds — aan deze uitgave eigen is, dat ik gemeend heb op mijn aanvankelijk plan te moeten terugkomen en een enkel woord te moeten wijden aan de wijze, waarop de bedoelde stukken gecommentariëerd zijn.

Het eerste stuk, dat ik op het oog heb, is de akte aangaande de grensscheiding tusschen Reiderland en het Oldambt (no. 814). Die grensscheiding is volgens Emmius (Hist. blz. 222 en 223) in 1391 vastgesteld en 28 jaren later vernieuwd. Inderdaad zijn er twee oorkonden, beide in afschrift, bewaard, waarvan de eene het jaartal 1391, de andere dat van 1420 voert, maar van beide stukken is de dateering niet geheel in den haak. Dat van 1391 — het andere valt buiten het kader van het Oorkondenboek — is voluit gedateerd: Anno nativitatis ejusdem (Domini) MCCCXCI indictionis tredecime mensis Junii die vicesima prima hora vesperarum vel quasi pontificatus sanctissimi in Christo patris ac domini nostri domini Martini divina providentia pape quinti anno suo tertio. Sinds lang is opgemerkt, dat noch het indictiecijfer noch het regeeringsjaar van den paus met 1391 overeenstemmen, beiden hebben betrekking op 1420. Zonder twijfel hebben de uitgevers van het Oorkondenboek datzelfde willen zeggen, toen zij, het stuk op 1391 stellende, daarbij deze noot voegden: „Dit jaartal, in het stuk zelf genoemd, komt niet overeen met de andere daarin gegevene aanwijzigingen omtrent den datum, die betrekking hebben op 1420". Feitelijk zeggen zij echter iets meer, n.l. dat ook de datum 21 Juni niet betrekking heeft op 1391 maar op 1420. Zonder nadere verklaring klinkt dit eenigszins zonderling, daar toch in 1391 ook een 21e Juni voorkomt. De zaak is, dat de in de akte vermelde hoofdeling Egge Addinga in Westerwolde reeds 1 Juni 1391 overleden was, en dat daarom het stuk niet van 21 Juni 1391 dateeren kan, maar dit had dan toch gezegd moeten worden. [1]) Ook in een ander opzicht had zulks het Oorkondenboek ten goede kunnen komen, de uitgevers zouden zoo doende misschien tijdig ontdekt hebben, dat zij de bedoelde akte van 1 Juni 1391 (in Octava Corporis Christi) abusievelijk van 4 Juni 1391 hebben gedateerd (zie no. 820), nu is deze ongelukkige drukfout blijven staan.

Hetzelfde stuk (no. 814) geeft mij nog aanleiding tot eene andere opmerking: zoo men de namen der Oldambtster hoofdelingen in deze oor-

[1]) Zelfs zou het m. i. wenschelijk zijn geweest alleen de „rulla" zelf met het jaartal 1391 in den tekst op te nemen, en den aanhef en het slot, die van den notaris, die na 1420 schreef, afkomstig zijn, weg te laten.

konde vergelijkt met die, welke bij Emmius en in het stuk van 1420 (Friedländer I no. 270) voorkomen, dan blijkt er een naam te zijn uitgevallen. Op zichzelf had dit m. i. reeds in eene noot vermeld moeten worden, maar zulks was dubbel noodig, nu dientengevolge aan een ander hoofdeling eene verkeerde woonplaats wordt toegekend. In plaats van Sebo Ennens in Scheemda heeft n.l. Emmius twee hoofdelingen: Sebo Ennema Midwoldanus en Elcto Schemedanus, en het stuk bij Friedländer heeft eveneens Sebo Emmens in Midwolda, Elcko Tamminga in Scheemda. In de sub 814 afgedrukte akte moet dus tusschen Sebo Ennens eener- en in Scheemda anderzijds een hiaat worden aangenomen. Sebo Ennens was niet hoofdeling te Scheemda maar te Midwolda. Dit aan te teekenen ware m. i. wel zoo nuttig geweest als het corrigeeren van mensis in mense (in den zin: acta et facta sunt hec anno, indictione, mensis, hora et pontificatus quibus supra), vooral wanneer men daarbij pontificatus ongecorrigeerd laat staan.

Nog op de dateering van een ander stuk (no. 897) wensch ik de aandacht te vestigen. Het is een verdrag van Frederik van Blankenheim en de Drenthen met Tyabke Yeldrix, verwaerre van Westerwolde, in het Diversorium van bisschop Frederik, waaruit het alleen bekend is, gedateerd van 18 Juli 1325. Dit jaartal is natuurlijk foutief, want in 1325 was Frederik van Blankenheim nog geen bisschop van Utrecht. De uitgevers verbeteren 1325 in 1395 en verdedigen die dateering alleen met deze woorden: „1395 is met het oog op de namen, in het stuk voorkomende, waarschijnlijk". Er komen slechts twee namen in het stuk voor: Frederik van Blankenheim en Tyabke [1]) Yeldrix: de eerste was bisschop van Utrecht van 1393 tot 1423, de tweede wordt vermeld in oorkonden van 1 Juni 1391 (Oorkondenboek no. 820), 12 Maart 1392 (aldaar no. 829), 27 Mei 1402 (Driessen blz. 834) en 28 September 1405 (aldaar blz. 835 en Van Mieris IV blz. 24). Let men dus uitsluitend op de n a m e n, dan is er voor de opvatting der uitgevers veel te zeggen, want de verandering van MCCCXXV in MCCCXCV ligt dan het meest voor de hand. Maar zoo men de geciteerde oorkonden nader beschouwt, dan rijst er twijfel aan de juistheid ook van het jaartal 1395. Tyabke Yeldrix komt n.l. wel in de oorkonden van 1391 en 1392 voor, maar hij voert daarin niet den titel van verwaerre van Westerwolde. Zoo wordt hij alleen in 1402 en in 1405 genoemd, en dit laat zich wel verklaren. Hoofdeling te Westerwolde was toenmaals Haje Adding; deze werd bij de verovering van Farmsum in 1401 (Sicke Benninge editie Feith blz. 60 en 61) door de Groningers gevangen genomen, eerst bij het bovenaangehaalde verdrag van 28 September 1405 bedong bisschop Frederik van de Groningers zijne invrijheidstelling. Gedurende de gevangenschap van Haje nu vinden wij Tyabke Yeldrix als verwaerre van Westerwolde ver-

[1]) De uitgevers lezen: Tyabbe. Er staat echter in het Diversorium duidelijk Tyabke; in andere oorkonden heet hij Tiabeke, Tyabeke of Tyabbeke.

meld, vóór dien tijd was hij het niet. Wel is waar was Haje Adding bij den dood zijne vaders minderjarig en was hij dit nog in 1400 (Driessen blz. 829), de voogdij werd echter niet uitgeoefend door Tyabke Yeldrix maar door Umke Ripperdes, hoofdeling te Farmsum (Oorkondenboek no. 829). Nu is het natuurlijk mogelijk, dat er andere [1]) mij onbekende gronden zijn, die er voor pleiten, dat het bedoelde stuk toch uit 1395 dateert, maar die gronden, zoo zij bestaan, zijn door de uitgevers niet medegedeeld.

Middelburg, Augustus 1897. R. FRUIN TH.AZ.

Literatuur Kroniek

door MR. J. G. CH. JOOSTING en DR. H. BRUGMANS.

Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan Mr. A. Telting, 's Gravenhage.

A. C. BONDAM. Verslag omtrent de oude gemeente- en waterschapsarchieven in Noord-Brabant, uitgebracht aan heeren Gedeputeerde Staten dier provincie. 's Hertogenbosch, Mei 1896. 27 bladz. 8o.

Voorgezet werd „de verzorging van den zoogenaamden ouden „burgerlijken stand." „Naarmate de regeling en inventarisatie der „bijna 225 oude rechterlijke archieven ... voortschrijdt, worden" bij de lijsten van de voorloopers der burgerlijke-stands-archieven „ook „de relazen opgenomen van de huwelijks-proclamatien, gedaan door „de vorsters ... evenzoo de akten van ondertrouw en trouw voor sche- „penen ... evenzoo ook de registers, bijzonder sinds 1806 ter griffie „van iedere civiele rechtbank gehouden ten behoeve van de ontvan- „gers der successiebelasting." — Bezocht werden Maren, Berchem, Oss, Raamsdonk, Baardwijk en Fijnaart. — Tusschen de rechterlijke archieven van Erp e. a. plaatsen werden nog stukken gevonden behoorende tot het oud-archief dier plaatsen. — Eenige vroeger medegenomen registers werden „bewerkt", zoo werd eene „inhoudsopgaaf „van het Liber privilegiorum pagi de Someren" vervaardigd, die achter het verslag is afgedrukt.

Verslag omtrent het gemeente-archief van Amsterdam over 1896. 4 bladz. 8o.

Eenige portefeuilles over de jaren 1885—1890 werden van de bureaux overgebracht naar het nieuw-archief en daar ontdaan van de overtollige witte vellen en apostillen, „met overschrijving van „de daarop voorkomende aanteekeningen". „Een plan tot de zoonoo- „dige reorganisatie van de archieven" der afdeelingen Algemeene

[1]) De plaatsing van het stuk in het Diversorium geeft geen licht, daar dit niet chronologisch geordend is. Aan onze oorkonde gaan vooraf stukken van 1397, 1402 en 1829; er volgen er van 1397, 1405, 1406.

Zaken, Financiën en Publieke Werken „werd door den archivaris „ontworpen en aan B. en W. overgelegd". — „Op het oud-archief „werd voltooid de regeling en inventarisatie van de Consignatie-„kas. De boeken en geschriften over de beschrijving der stad werden „gecatalogiseerd. Geregeld werden de stukken afkomstig van de Ge-„deputeerden in Dagvaert van Amsterdam. Voortgezet werd de be-„schrijving van de oude rentebrieven en transportbrieven van hui-„zen". Genealogische nasporingen namen veel tijd. Het vervaardigen van klappers werd voortgezet. 36 personen deden zelf onderzoekingen, terwijl 43 schriftelijke aanvragen naar historisch onderzoek werden beantwoord. — Onder de aanwinsten valt te vermelden het bruikleen, door Dr. Blooker toegestaan van de groote verzameling aanteekeningen, vervaardigd door Mr. de Roever.

J. DE HULLU. Verslag van den archivaris (der gemeente Deventer over 1896). 3 blz. 8o.

Vele inlichtingen werden gegeven en onderzoekingen ingesteld. — Met de schifting en regeling van de losse stukken, ingekomen brieven enz. werd geregeld voortgegaan en steeds bleek meer de groote noodzakelijkheid hiervan. Tevens werd voortgezet de uitgave der Cameraarsrekeningen, in 1889 gestaakt; die over 1373 en 1374 verschenen reeds geheel, die over 1375 gedeeltelijk, terwijl zij tot 1385 voor de pers gereed liggen.

M. H. VAN VISVLIET. Verslag van het oud-archief van Middelburg 1896. Uitgebracht aan Burgemeester en Wethouders. 14 bladz. 8o.

„De archiefverzamelingen verkeeren over het algemeen in goe-„den toestand." Voor de aanschaffing van materieel ter verzorging der rechterlijke archieven werd door de Regeering een crediet van ƒ 150.— toegestaan. — De inventaris der rechterlijke archieven kwam gereed, werd (behoudens wijzigingen) door den Min. v. Binn. Zaken goedgekeurd en zal dezen zomer in druk verschijnen. De stukken, in 1890 ter zijde gelegd, „omdat hunne vaste plaats in het „archieflichaam niet zoo maar dadelijk kon worden bepaald", zullen successievelijk worden opgenomen in de beschrijving van het archief. Tot dusver hield de archivaris zich hoofdzakelijk bezig met de beschrijving der stukken betreffende het financieel beheer der stad (het archief der thesauriers). Is die afdeeling gereed, „dan is „als het ware de kern gevormd, waaromheen zich de andere bestand-„deelen van het archief groepeeren." De adjunct-archivaris maakt regesten van de in banden vereenigde losse stukken jonger dan 1581, opdat deze later beter ter bestemder plaatse kunnen ingedeeld worden. — De correspondentie met particulieren neemt toe.

van Citters en J. H. W. Unger. Verslag van de commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1896. 32 bladz. 8o.

Verbetering in de bewaarplaats van het archief is dringend noodig: het tegenwoordige depôt is vochtig en veel te klein. Daarom werd het voorstel gedaan, een nieuw gebouw te stichten; eenige binnen- en buitenlandsche depôts werden met het oog daarop bezocht, en gewapend met de opgedane ervaring werd een plan ontworpen, naar genoegen der archief-commissie. — Materieele verbeteringen werden voor eenige archivalia aangebracht. — Het doorzien der oude grafelijkheidsregisters en het in regest brengen van de stukken daarin aanwezig, belangrijk voor Rotterdam, werd voortgezet; hetzelfde werk aangevangen voor de Memorialen van het Hof van Holland sedert 1428. Het maken van indices op registers ging voort. Verschillende rapporten werden vervaardigd. — Als derde deel van de Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam werd ter perse gelegd eene uitgave der oude stadsrekeningen. — Verschillende aanwinsten worden vermeld: o. a. werd in bruikleen ontvangen van den Algemeenen Rijksarchivaris de oud-rechterlijke archieven van Katendrecht, Charlois en Kralingen. Het oud-rechterlijk archief van Schoonderloo en eenige rechterlijke archivalia van Delftshaven werden daarentegen naar 's Rijks archief in den Haag overgebracht. De collectie van Stolk kon niet worden aangekocht, maar bleef voor de stad behouden. — Omtrent de bibliotheek valt niets bizonders te vermelden. — Als bijlagen zijn toegevoegd aan het verslag: staten van geraadpleegde en van uitgeleende boeken en van bezoekers der gemeente-bibliotheek over 1896, — en inventarissen der oud-rechterlijke archieven van Catendrecht, Charlois, Kralingen en Schoonderloo, vervaardigd op het Algemeen Rijksarchief.

D. Ragay en S. Muller Fz. Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen (van Utrecht) in 1896. 57 bladz. 8o.

De omvangrijke lijst van regesten der oorkonden van het stadsarchief tot 1528 verscheen als no. 2 der „Bijdragen voor een oorkondenboek van het Sticht Utrecht.” De inventarisatie van de archieven der tien begijnhuizen werd voortgezet, waarbij tevens bleek, dat de indeeling der stukken over de verschillende gestichten onnauwkeurig was geschied en dus opnieuw verricht moest worden. De archieven van 7 begijnhuizen moeten nog behandeld worden. Aan de indices op het register van middeleeuwsche procuratiën en certificatiën en op de raadsnotulen van 1783—1786 werd voortgewerkt. Van belang is de terhandneming door archivaris en rechtskundig ambtenaar van volledige rapporten over de Vreeburg-zaak. „Het onderzoek over de perceelen van het Vreeburg, dat sedert tal

„van jaren de opvolgende rechtskundige ambtenaars telkens weder „heeft beziggehouden, kan dus thans eindelijk van de agenda van „het archief afgevoerd worden." Belangrijke rapporten over andere zaken werden geleverd. Er werd voorgesteld voor het afschrijven van moeilijk leesbare akten de leges te verhoogen en in overeenstemming te brengen met het op het rijksarchief gehevene tarief. — Het archief van het waterschap Pijlsweerd is thans in zijn geheel met het stadsarchief vereenigd. Het archief van het Ambachts-kinderhuis werd tot 1824 overgenomen, en eenige andere aanwinsten werden verkregen. — De verbetering van den materieelen toestand van het archief is geheel voltooid, doch moet, door het vele gebruiken van sommige registers, voortdurend bijgehouden worden.

De belangrijkste aanwinst voor de bibliotheek was een klein pakje zeer merkwaardige oude Utrechtsche pamphletten, geschonken door den heer G. C. D. d'Aumale baron van Hardenbroek. Van Mrs. Overvoorde en Joosting ontving de gemeente het 2e deel van hunne uitgave der middeleeuwsche bescheiden over de geschiedenis der Utrechtsche gilden, van den heer J. de Vries eene geïllustreerde beschrijving van het museum der gemeente.

Ook de atlassen ontvingen eene belangrijke vermeerdering; o. a. werden ongeveer 30 der belangrijkste stukken in platino-typie gereproduceerd, terwijl de archivaris ontwierp een plattegrond van den middeleeuwschen toestand van het Domplein. Tentoonstellingen van de in de atlassen aanwezige schatten werden gehouden over de geschiedenis der Hoogeschool en over den Dom.

Vermeld zij, wat het museum betreft, dat de belangstelling vooruitgaat, doch nog niet is naar den wensch van den archivaris.

W. Bezemer. Oude rechten van Steenbergen. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1897. XXI en 129 bladz. 8o. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, gevestigd te Utrecht, Eerste reeks no. 20).

Het Voorwoord wordt geopend door eenige mededeelingen omtrent Steenbergen en zijne heeren. — Drie handschriften werden voor de uitgave gebruikt: A. een perkamenten register in 4o. berustende in het gemeente-archief van Steenbergen, groot 101 bladen, door opvolgende handen geschreven, met nog 5 bijgebonden bladen in papier (Antiqua kora van 1272, in het Latijn (oorspr. tekst) en Nederlandsch, Middelkeur van 1291, Nieuwe keur van 1308, verschillende stukken van 1287—1504, en de blijde inkomst van Hendrik van Nassau van 1504. — 6 stukken, niet Steenbergen betreffende, werden niet afgedrukt), — B, een handschrift in folio, papier, 17de eeuw, in het Algemeene Rijksarchief (vertalingen der 3 keuren

en eene ongedateerde ordonnantie op het bedingen en berechten van een sterfhuis. — De varianten in de keuren vermeld, de ordonnantie afgedrukt), — C. een handschrift, behoorende aan den heer G. P. de Neve te Steenbergen, 38 papieren bladen in folio, waarvan 2 uitgescheurd, laatst 16de eeuw (Het recht van Steenbergen, vastgesteld door den magistraat in 1504 vlg. en verschillende keuren tot 1580 (reeds vroeger doch onvoldoende uitgegeven), en eenige stukken, die vermeld doch niet afgedrukt werden).

Achtereenvolgens wordt geresumeerd, wat deze bronnen leeren omtrent 1. Privilegiën der stad, 2. Het stadsbestuur, 3. Stedelijke beambten, 4. Poorterschap, 5. Strafproces en strafrecht, 6. Burgerlijk recht. J.

H. T. Colenbrander. De Patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. I. 1776—1784. — 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8o. XX, 432 blz. *f* 7,50.

Dit boek is de rijpe vrucht van een onderzoek, door den schrijver ingesteld in de archieven der buitenlandsche hoofdsteden naar bronnen voor de geschiedenis van den patriottentijd. Natuurlijk zijn de brieven der vreemde gezanten in den Haag van de hoogste waarde voor de geschiedenis van dien tijd; te Londen, Berlijn en Parijs, van waar uit de draden liepen, waarmede men de Republiek trachtte te omvatten, vond de schrijver talrijke belangrijke stukken. Een deel daarvan was bekend: de papieren van Harris zijn sedert een vijftig jaar uitgegeven; prof. Blok had uitvoerige excerpten gegeven uit de correspondentie van Thulemeyer. Toch loonde het resultaat van dit onderzoek de daaraan bestede moeite ruimschoots: de schrijver werd er door in staat gesteld een hoogst belangrijk boek te geven, waarin de geschiedenis der buitenlandsche betrekkingen der Republiek in den woeligen patriottentijd uitvoerig, duidelijk en zaakkundig wordt verhaald. Dit is het, wat men hier moet zoeken, geen volledige geschiedenis van dien tijd, zooals de titel zoude doen vermoeden. Voor de binnenlandsche geschiedenis, de patriottenbeweging zelve, voor de heerschende denkbeelden en de pogingen, die denkbeelden in toepassing te brengen, geeft het boek weinig. Op een helder geschreven inleiding, waarin rekenschap wordt gegeven van de gebruikte bronnen, volgt het geregelde geschiedverhaal, waarvan wij geen duidelijker overzicht kunnen geven, dan door de titels der hoofdstukken af te schrijven: I. De beide staatspartijen. Willem IV en de volksbeweging van 1748. II. Plaats der Republiek in Europa. Inwerking van den zevenjarigen oorlog. Minderjarigheid van Willem V. III. Eerste tien jaren van Willem V.

IV. Inwerking van den Amerikaanschen vrijheidsoorlog. Toenemende verwijdering van en eindelijk breuk met Engeland. Zijdelingsche aanslag op den Prins. V. Oorlog met Engeland. VI. Onmiddellijke aanval op den Prins. Samenstelling en organisatie van de tegenpartij. VII. Vrede met Engeland. Betrekkingen van het hof tot Pruisen. Vertrek van den Hertog. VIII. De Fransche alliantie. Duidelijk blijkt, dat de Oranjepartij geheel en al, de Patriottenpartij grootendeels van het buitenland uit werd geleid, zoodat ten slotte de beslissing, wie de overwinning zou behalen, buiten de Republiek lag, en in het nauwste verband stond met de wisselingen in de verhouding der groote mogendheden. Colenbrander's boek is in 't vervolg onmisbaar voor ieder, die dezen tijd nader wil leeren kennen. Achttien bijlagen, bevattende een gansche reeks belangrijke staatsstukken, zijn er aan toegevoegd.

De regeeringe van Amsterdam soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653—1672) ontworpen door Hans Bontemantel. Uitgegeven door G. W. Kernkamp. I. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8o. CCXXIV, 302 blz. (Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht, 3e Serie, 7.)

Niet minder belangrijk als het vorige boek voor de kennis der 18de, is dat van dr. Kernkamp voor die der 17e eeuw. Met bewonderenswaardige volharding, onverdelgbaren ijver, grooten tact en buitengewone kennis van zaken is deze uitgave sedert jaren voorbereid, zoodat thans een grondig en volledig werk het licht heeft gezien. Dr. Kernkamp heeft de gedenkschriften van Bontemantel niet in hun oorspronkelijken langwijligen, verwarden vorm uitgegeven, maar ze systematisch gerangschikt, waardoor het overzicht zeer is vereenvoudigd en bovendien veel overtolligs en onbeduidends en veel wat meer dan eens voorkwam, kon wegvallen. Bontemantel, die neerschreef, wat hij wist en zooals het hem in den zin kwam, vertelt bijzonder veel van het intieme leven der regeeringsmannen te Amsterdam en ter dagvaart in den Haag; hij beschrijft niet alleen, hoe de regeering ingericht was en hoe zij werkte, maar ook en vooral, hoe de regentenaristocratie bijna uitsluitend haar eigen belangen in het oog hield, altijd er op uit was het gezag in de regeerende familiën te houden en om dat doel te bereiken, geen middelen ontzag Bontemantel beschrijft de tallooze knoeierijen en intrigues met een gerust geweten, alsof daarin niets afkeurenswaardigs was gelegen; de historische waarde van zijn gedenkschriften rijst daardoor niet weinig. Achtereenvolgens heeft hij behandeld: 1o. Den Hoofd-Offecier. 2o. Burgemeesteren en verdere ambtenaren, aan hen ondergeschikt en

instellingen, door hen bestuurd. 3o. De Doelens. 4o. Burgerkrijgsraedt en Schutters. 5o. Stadsmilitie. 6o. Schepenen. In een uitvoerige inleiding beschrijft dr. Kernkamp vooreerst het leven van Bontemantel, vervolgens zijn gedenkschriften, terwijl hij ten slotte het plan voor deze uitgave uiteenzet. Veilig kan worden vastgesteld, dat in deze inleiding alles is gezegd, wat over Bontemantel en zijn werk in het midden is te brengen. De uitgave van dr. Kernkamp geeft ons de kleine zijde van de Witt's anders zoo schitterend tijdvak te aanschouwen, de lang niet fraaie keerzijde der medaille. Al het bederf, dat de familieregeering vooral te Amsterdam welig deed opschieten, wordt in deze gedenkschriften duidelijk beschreven. Bontemantel is de man van het kleine; voor het grootsche van zijn tijd, voor de zedelijke meerderheid van een man als de Witt had hij geen oog. Een tweede deel zal het werk besluiten: daarin zullen ook de zoo hoog noodige registers worden opgenomen.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. XVIII. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8o. II, 464 blz.

Dit deel bevat, behalve het jaarverslag met de gewone bijlagen, allereerst een fragment eener autobiographie van Constantijn Huygens, medegedeeld door dr. J. A. Worp, dat, geschreven van 1629 tot 1631, 's dichters leven van 1596 tot 1614, dus voornamelijk zijn jeugd en zijn opvoeding behandelt. Verder vinden wij hier de rekeningen van den drost van Twenthe over 1336—1339, door mr. S. Muller Fzn uitgegeven als aansluiting bij de vroeger door hem gepubliceerde Stichtsche rekeningen uit den tijd van bisschop Jan van Diest. Vervolgens de Notulen en Munimenten van het College van Commercie te Amsterdam, een zoo goed als onbekende kamer van koophandel, die van 1663—1665 heeft bestaan, in het licht gegeven door dr. H. Brugmans. Dan een interessant verhaal eener samenkomst van hertog Arnold van Gelre met zijn zoon Adolf ten tijde van het beleg van Venlo in 1459, medegedeeld door dr. J. S. van Veen. Dit wordt gevolgd door een zeer merkwaardige Memorie van Nanning Keyser (een der zes op Loevestein gevangen gezette staatslieden) betreffende de gebeurtenissen van het jaar 1650, uitgegeven door dr. G. W. Kernkamp. Ten slotte — wel het merkwaardigste in dezen zeer belangrijken bundel — een door prof. Fruin medegedeeld stuk van Simon Van Leeuwen's Bedenckingen over de stadhouderlijke magt omtrent de verkiesinge van de magistraten in de steden van Holland, tot noodige verclaringe van veele saeken, de politie en bijsonderlijck de regeeringe van de steden betreffende, dat evenzeer als dr. Kernkamps Bontemanteluitgave allerlei be-

richten geeft omtrent de regeering der Republiek en waaraan door prof. Fruin een zeer merkwaardige inleiding is toegevoegd.

Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noord. Nederlanden gedurende de jaren 1572—1620. Verzameld en uitg. door J. Reitsma en S. D. van Veen. VI. Friesland. 1581—1620. Utrecht. 1586—1620. Groningen, J. B. Wolters.

Met een bekwamen spoed nadert deze serie hare voltooiing; thans ontbreken nog slechts Groningen en Drenthe. De acten van Friesland zijn bijna van den beginne af volledig bewaard; de Friesche kerk werd omstreeks 1580 op geregelden voet naar de Calvinistische beginselen zonder al te veel inmenging van het Staatsgezag ingericht: geregeld hield zij sedert, zelfs in de woelige jaren van het twaalfjarig bestand, haar synode. De behandelde zaken zijn, afgezien van dit laatstgenoemde tijdvak, meest moeilijkheden met Katholieken en Doopsgezinden, verder allerlei particuliere aangelegenheden; van strijd was hier weinig sprake. Anders was het in Utrecht, waar de kerk slechts hoogst zelden verlof verkreeg zich synodaliter te vereenigen, maar door het overgroot aantal anders-andersdenkenden de kerk vóór 1618 niet tot een vaste organisatie kon komen. De uitgave is, gelijk altijd, welverzorgd.

A. Hollestelle, Geschiedkundige beschrijving van Tholen en omstreken, samengesteld naar de oorspronkelijke bronnen enz. Middelburg, J. C. en W. Altorffer. 8o. VIII, 471 blz. *f* 2,50.

Op nauwkeurige archiefstudie berustend, geeft dit boek een zeer volledige, hier en daar echter wel wat omslachtige en verwarde geschiedenis van het genoemde eiland. De schrijver kent zijn onderwerp door jarenlange studie blijkbaar volledig. Het boek is in twee deelen verdeeld, waarvan het eerste loopt tot 1397, toen Guy Van Blois, de laatste heer van Tholen overleed, waaraan de geschiedenis der heeren van St. Maartensdijk wordt vastgeknoopt; het tweede brengt dan de geschiedenis tot 1579, toen de Kerkhervorming in Tholen werd ingevoerd.

G. A. Meyer. De predikheeren te 's Hertogenbosch. 1296—1770. Eene bijdrage tot de geschiedenis van het Katholieke Noord-Brabant, Nijmegen, Malmberg. 8o. 14, 271 blz. *f* 2.—.

De schrijver behandelt de geschiedenis van het Dominicaner-Klooster te 's Hertogenbosch, dat in 1296 gesticht, reeds in den Geu-

zentijd veel te lijden had, en in 1629 na de verovering van den Bosch door Frederik Hendrik werd opgeheven. De kloosterlingen bleven echter vereenigd, en zwierven sedert dan hier dan daar rond, zonder ooit de betrekkingen met den Bosch af te breken, totdat hun vereeniging in 1770 definitief werd opgeheven. Belangrijk is dit boek ook voor de kennis van den toestand der Katholieken in Brabant in den tijd der Republiek.

The Records of the City of New Amsterdam, from 1653 to 1674, edited by B. Fernow. I. Minutes of the court of burgomasters and schepens. 1653—1655. 8o. 7, 421 blz. Kompl. in 7 dln. D. 10.

Het stadsbestuur van New York heeft besloten, de archiefstukken van het oude Nieuw-Amsterdam uit te geven. Daar een uitgave in originali vóór weinigen in Amerika waarde zou hebben, heeft men de stukken vertaald in het Engelsch en deze vertaling doen drukken, ongetwijfeld een uit historisch oogpunt bedenkelijke methode. Het thans uitgegeven eerste deel, de notulen van Burgemeesteren van 1653 tot 1655 is in de eerste plaats belangrijk voor de personengeschiedenis; doch ook belangrijker punten werden besproken, de algemeene belangen der kolonie, vooral de verdediging tegen de Engelschen betreffende.

J. R. Callenbach. Justus Heurnius, een bijdrage tot de geschiedenis des Christendoms in Nederlandsch Oost-Indië. Nijkerk, G. F. Callenbach. 8o. 8, 368. *f* 3.—.

Belangrijk is deze biographie vooral voor de geschiedenis der Indische kerk, waar Heurnius van 1624 tot 1638 predikant was. Vooral zijn strijd met het staatsgezag is hoogst merkwaardig; de wettigheid der in Indië vigeerende kerkorde was hier gewoonlijk het punt in kwestie, dat eigenlijk nooit tot oplossing is gekomen, daar zeker de wettigheid niet onaantastbaar was en de kerkorde niettemin geruimen tijd reeds was toegepast. Een aantal ongedrukte stukken zijn als bijlage toegevoegd.

M. G. Wildeman. Elizabeth Musch. Amersfoort, A. H. van Cleeff. 8o. 8, 127 blz. *f* 1.—.

Uit het huisarchief van Wassenaer publiceert de Heer Wildeman verschillende stukken betreffende de bekende Mevrouw Buat en de haren. Aangevuld met wat Droste omtrent haar mededeelt, is dit boekje, gelijk de schrijver het noemt „een eerste proeve van onderzoek ter benadering der geschiedkundig ware voorstelling van Mevrouw Buat en de haren".

B.

— — —

VARIA.

Eenige beoefenaars der geschiedenis hebben het plan opgevat in Gelderland eene vereeniging op te richten, die ten doel heeft het uitgeven van bronnen der provinciale geschiedenis, oudheidkunde en rechten en van verhandelingen op dat gebied.

Te Willemstad op Curaçao is eene vereeniging opgericht onder den naam: Genootschap voor de Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkunde der Nederlandsche Antillen. Zij heeft volgens hare statuten o.a. ten doel het verzamelen van hetgeen over deze eilanden in druk bestaat en uit archieven of in handschrift te bekomen is. Ook het uitgeven van bijdragen en het ondersteunen der uitgave van afzonderlijke werken.

Den 21 Aug. l.l. werd door den heer M. H. van Visvliet in eene vergadering der „Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen" te Groningen gehouden, de vraag behandeld: op welke wijze behooren de gemeente-archieven te worden gesplitst in oud- en nieuw-archief. Zijne rede, ons welwillend ter hand gesteld, hopen wij in een volgend nummer op te nemen.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Sept. bevat onder het opschrift Zorg voor Archieven het volgende:

„Bij een kort doch hevig onweder, dat Maandag te Tiel woedde, werd het stadhuis door den bliksem getroffen. Daar het gebouw voorzien is van een afleider, werd geen schade veroorzaakt. De correspondent der *Arnh. Ct.* vestigt de aandacht op den desolaten toestand, waarin het weleer zoo rijk en thans nòg goed voorzien archief te Tiel verkeert.

„Bij geen lorreman kan het er slordiger uitzien, dan op het zolderkamertje dat de rijke geschiedenis onzer gemeente herbergt. De giftbrieven van de hertogen van Gelder liggen in een ongesloten kistje, dat branden kan als het wil. De boeken staan niet in rekken, maar liggen in de grootste wanorde over den vloer. Men zegt dat onze gemeente-secretaris, tevens archivaris, dien toestand met ons ten zeerste afkeurt en het is daarom te hopen, dat B. en W. eene toelage tot het in orde brengen van het archief van den Raad zullen vragen.""

Nader vernemen wij omtrent deze zaak, dat de burgemeester in eene raadszitting den toestand van het archief ter sprake bracht en verklaarde, dat die niet zoo erg was, als de berichten dien schetsten. Men besloot den Rijksarchivaris te Arnhem uit te noodigen een nader onderzoek in te stellen.

(*Vaderland* 7 Oct.)

Dezer dagen verschenen de historische rapporten, overgelegd vanwege de „Commission appointed by the President of the United States to investigate and report upon the true divisional line between the Republic of Venezuela and British Guiana".

Het grootste gedeelte is van de hand van Prof. George Lincoln Burr, die het vorige jaar bijna zeven maanden op het Rijksarchief in den Haag werkzaam was, hoofdzakelijk voor zijn onderzoek van de papieren der West-Indische Compagnie. De extracten uit die archieven verzameld vormen als bijlagen het grootste gedeelte van het reeds vroeger verschenen tweede deel; terwijl het derde deel

de rapporten op aardrijkskundig gebied bevat, ook als toelichting tot den atlas, die als vierde deel de uitgave der grenscommissie voltooit. Eenige kaarten van dezen atlas zijn reproducties van de origineele exemplaren, die in het Rijksarchief worden bewaard.

In plaats van den bekenden thans overleden Geheim-Rath Dr. Alfred Ritter von Arneth is tot Director van het Oostenrijksche Haus-, Hof- en Staatsarchiv benoemd Dr. Gustav Winter. De *Neue Freie Presse* (11 Sept.) zegt hieromtrent: „Seit dem Jahre 1871 ist Hofrath Winter im Haus-, Hof- und Staatsarchiv thätig und seine Ernennung ist eine Gewähr dafür, dass das Archiv einheimischen und ausländischen Gelehrten nach jenen liberalen Normen, die Ritter v. Arneth nicht ohne Schwierigkeiten durchgesetzt hat, zugänglich bleiben wird. Er war seinerzeit einer der ersten Beambten, die durch gründliche wissenschaftliche Fachstudien vorgebildet in das Haus-, Hof- und Staatsarchiv eingetreten sind."

Uit Parijs komt de tijding van het overlijden van Léon Gautier, een der bekwaamste palaeografen van den tegenwoordigen tijd. Geboren te Havre in 1832, werd hij eerst archivaris van het Departement van de Boven-Marne, later directeur van het Keizerlijk Archief te Parijs, en eindelijk prof. in de palaeografie aan de Ecole des chartes. In 1887 was hij den beroemden palaeograaf de Wailly in de Académie des Inscriptions opgevolgd.

Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage 10 Sept.

Aan het *Nieuws van den Dag* van 14 Oct. ontleenen wij het volgende:

Dezer dagen verloor Denemarken een van zijn meest gewaardeerde mannen van wetenschap, den Heer A. D. Jörgensen. Hij was geboren in 1840. In 1883 werd hij Rijksarchivaris en hervormde het Deensche archief geheel. Hij organiseerde het en maakte het toegankelijk en beter te overzien, door het uitgeven van registers en het openen van een groote leeszaal. Ook richtte hij drie provinciale archieven op.

De „*Revue des archives, bibliothèques et museés*", die bedoelde een Fransch archievenblad te zijn, is niettegenstaande den steun, die men bij bestuurders van bibliotheken en musea zocht, overleden wegens gebrek aan deelneming. De wakkere uitgever, onze ambtgenoot Henri Stein (een bekende naam) te Parijs beproeft thans in nieuwen vorm nogmaals hetzelfde. Hij heeft op eigen risico de uitgave begonnen van een nieuw tijdschrift: „*Le bibliographe moderne*", waarin ook het archiefwezen besproken wordt. De archivarissen mogen zich dus gewaarschuwd houden; het is mede hunne zaak te zorgen, dat dit blad kunne blijven bestaan, het is ook de zaak onzer vereeniging, die steeds naar aansluiting bij de collega's in het buitenland gestreefd heeft. Een ieder, die kan, abonneere zich dus (hetzij ambtelijk of in privé) op dit blad, dat weinig kost. Een paar afleveringen zijn reeds verschenen. S. M.

Gedrukt en uitgegeven bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1897/8. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

JOHANNES HENRICUS HINGMAN.

8 Augustus 1834. — 16 November 1897.

In den vroegen morgen van den 16den November l.l. ontsliep Johannes Henricus Hingman, de algemeen bekende commies-chartermeester van het Rijksarchief in den Haag en met hem ging een karakteristieke persoonlijkheid heen en een man van beteekenis in zijn vak.

Zich het gebouw op het Plein voor te stellen zonder Hingman was haast even moeilijk als den chartermeester zonder zijn archief. Geen wonder, reeds kort nadat Koning Willem III bij liberale beschikking zijn voormalig paleis had afgestaan tot een waardige bewaarplaats voor de schriftelijke gedenkstukken van 's lands verleden, was hij bij het toenmaals nog niet zoo omvangrijke archief in dienst getreden met een ijver en toewijding, die zich over alle hinderpalen wisten heen te zetten. De toenmalige Rijksarchivaris, de beroemde Bakhuizen van den Brink, oefende op hem een grooten invloed uit en ofschoon deze hem ernstig onder het oog bracht, dat bij de bestaande toestanden het archief hem misschien meer teleurstelling dan voldoening zou baren, besloot hij toch diens leiding dankbaar te aanvaarden en zich geheel aan het vak zijner keuze toe te wijden, een besluit dat hem nimmer heeft berouwd.

De verzamelingen oude en belangrijke stukken, in het nieuwe archiefgebouw vergaderd, groeiden voortdurend aan. Zoo verkreeg men in de eerste jaren de papieren der hooge rechtscolleges, het oud-koloniaal ar-

chief, de oude archiefstukken berustende bij de hooge colleges van staat en de ministeries, waaronder het zoo belangrijke domeinarchief, daarna nog tal van andere verzamelingen, en altijd was het Hingman, die de stukken overbracht en vele er van voorloopig beschreef. Van daar dat men met waarheid kan zeggen, dat al wat in den langen loop der jaren in het gebouw vereenigd was geworden, door zijne handen was gegaan; hij wist steeds de juiste plaats aan te wijzen, waar ze berustten, hij was de man, die den zoekenden, dikwijls dadelijk, bescheid wist te geven, hij was jaren lang het fac-totum van het Rijksarchief.

Een zeldzame welwillendheid en hulpvaardigheid paarde hij aan die algemeene kennis en nooit gaf hij zijne onderzoekingen in anderer belang op, zoo lang er nog slechts een sprankje hoop overbleef dat, langs welken bezwaarlijken weg ook, het doel kon worden bereikt. Van daar, dat belangstellenden, die zich in steeds toenemenden getale om inlichting of hulp tot het archief wendden, slechts zelden onbevredigd behoefden heen te gaan.

Hoe zeer dit alles dan ook werd op prijs gesteld en hoe hoog Hingman stond in de schatting van allen, die hem in zijne werkzaamheden kenden, bleek overtuigend op den 1sten April 1895, toen hij zijn veertigjarig ambtsjubilé vierde [1]). Tal van beoefenaars der geschiedenis, waaronder verschillende hoogleeraren, verscheidene rechtsgeleerden, die voor hunne proceduren in belangrijke zaken kostbare gegevens aan hem hadden te danken, en zoovele anderen, hadden zich toen vereenigd om den waardigen man een naar zijne smaak uitgezocht souvenir aan te bieden in een met bloeiende planten versierde kamer van *zijn* archiefgebouw. Maar dat souvenir was slechts een stoffelijk blijk van belangstelling, de hoofdzaak was de tegenwoordigheid dier velen, die vóor dit doel te samen waren gekomen, en de toespraken, eerst van den Rijksarchivaris, die hem huldigde als den kundigen en werkzamen ambtenaar, daarna van Prof. Fruin, die hem uit naam der geschiedvorschers dank zegde voor zijne onwaardeerbare hulp bij hunne studies. En eindelijk werd de kroon op het werk gezet door de mededeeling van het besluit der regeering om den jubilaris te benoemen tot Ridder van den Nederlandschen Leeuw.

Men had dan ook van staatswege alle reden tot tevredenheid over dezen ambtenaar, in hooge mate toch was Hingman o. a. thuis in de belangrijke archieven van het domeinbestuur, zoodat hij door zijne groote kennis menige ingewikkelde kwestie op dat gebied in het klare wist te brengen.

Behalve als rijksambtenaar was de chartermeester ook lange jaren

---

1) Zie Archievenblad. Jaargang 1894—95, bl. 143 en 144.

werkzaam voor de Provinciale Staten, die hem het rangschikken en inventariseeren der dikwijls zeer verwaarloosde gemeente- en polderarchieven in de provincie hadden opgedragen, niet minder dan 82 van de eerste, waaronder zeer omvangrijke, en 108 van de laatste, bracht hij geheel in orde.

Wat het inventariseeren der archieven betreft, was Hingman nog — en hoe kon het ook anders, in aanmerking genomen de tijd, waarin hij zich had ontwikkeld en het eigenaardige van zijn werkkring — eenigszins een man van den ouden stempel; niet de wetenschappelijke theorie, maar de praktijk stond bij hem op den voorgrond; hij kon zich dikwijls maar matig vereenigen met de debatten op onze vergaderingen gevoerd en de besluiten daar genomen en beweerde steeds dat men op archiefgebied geen vaste regelen stellen kon.

Toch brachten evenwel zijn helder oordeel en de drang der omstandigheden hem dikwijls van zelf op den weg, die thans meer en meer wordt betreden, en veroordeelde hij niet alleen de vroegere wijze van rangschikking, die in het Rijksarchief zooveel onheil heeft gesticht, maar werkte hij zelf ook ijverig mede om aldaar de oude orde te herstellen. Veel had hij in dat opzicht reeds verricht en veel was er nog van hem te verwachten geweest, zoo wenschelijk voornamelijk met het oog op de aanstaande verhuizing der archieven naar het nieuw gebouwde depot, toen de arbeidzame man onverwacht aan zijn werkkring werd ontrukt.

Van Hingman's hand verscheen slechts weinig in druk, wat zeer te bejammeren is, als men het oog richt op de grondige, wetenschappelijke methode, waarnaar zijn werkje over den ouden loop van de Maas is geschreven. [1]) Beter dan iemand anders kende hij de oude geographische gesteldheid van de merkwaardige Zuid-Hollandsche eilanden en een groote verzameling aanteekeningen dienaangaande, uit oude rekeningen, processtukken enz. getrokken, een werk gedurende lange jaren voortgezet, lag voor de bewerking gereed en zoude onze topographische kennis niet weinig hebben verrijkt, indien niet de dood zoo plotseling aan zijne plannen een einde had gemaakt. Wij verwachten echter, dat een bevoegde hand die taak zal overnemen, en dat eene deskundige bewerking op nieuw zal bewijzen welk een degelijk onderzoeker er in Hingman verloren ging.

In den omgang met zijne medeambtenaren was de overledene de welwillendheid en jovialiteit zelve, wat bij het groote verschil in leeftijd en ervaring door hen in dubbele mate werd gewaardeerd en zij gevoelden dan ook, toen zij den 19den Nov. zijn stoffelijk overschot op Eikenduinen ter ruste brachten, diep, dat zij niet alleen van een hooggeschatten collega maar ook van een waren vriend voor altijd afscheid hadden genomen.

---

[1]) De Maas en de dijken van den Zuid-Hollandschen Waard in 1421. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff. 1886.

Hingman was lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, welker jaarlijksche vergaderingen hij met groote belangstelling placht bij te wonen, en van het Historisch Genootschap te Utrecht. Verder werd hem het eerelidmaatschap aangeboden van een geleerd Genootschap te Pernambuco wegens de hulp, door hem verstrekt aan den Heer Duarte Pereira, die in het jaar 1885 op last van de Braziliaansche regeering langdurige onderzoekingen in het Rijksarchief deed. De regeering zelve schonk hem het ridderkruis van de Roos.

Een gedenksteen, den 8sten Oct. van het afgeloopen jaar in het nieuwe Rijksarchiefgebouw geplaatst, houdt op zichtbare wijze voor het nageslacht den naam van den overledene in herinnering, een huldeblijk welverdiend, maar overbodig voor de ingewijden, voor wie die naam door Hingman's welbesteed en vruchtbaar leven voor goed aan de instelling, die hij zoo lief had en die zooveel aan hem dankte, verbonden blijft.

A. Telting.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot adjunct-archivaris bij het Algemeen Rijksarchief de heer Dr. H. T. Colenbrander;

tot amanuensis bij het Rijksarchief in de provincie Drenthe de heer J. A. R. Kymmel;

tot amanuensis bij het Rijksarchief in de provincie Limburg de heer J. M. H. Eversen.

Verder is aan den gep. kolonel F. de Bas, belast met het toezicht op de krijgshistorische nasporingen, de titel verleend van „directeur van het krijgsgeschiedkundig archief van den generalen staf."

Overleden:

de heer J. H. Hingman, commies-chartermeester bij het Algemeen Rijksarchief.

Eervol ontslag verleend:

aan den heer Dr. W. Zuidema, commies-chartermeester bij het Rijksarchief in de provincie Noordbrabant.

De heer J. de Ras, archivaris en bibliothecaris te Maastricht werd benoemd tot hoofdbibliothecaris der universiteit te Leuven. [1])

---

[1]) Volgens het *Nieuws van den Dag* hadden zich op 27 Jan. voor de door deze benoeming opengevallen betrekking zeven sollicitanten, waaronder eene dame, aangemeld.

Op 1 Jan. 1898 was het 25 jaren geleden, dat de heer Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK in functie trad als archivaris der gemeente Kampen.

Volgens de *Zwolsche Courant* zal omstreeks het begin van Juni het Rijksarchief met het bureau van den archivaris naar de Sassenpoort kunnen worden overgebracht.

K. B. van 25 Jan. 1898, n°. 40, houdende wijziging van het K. B. van 30 Dec. 1896, n°. 45.

Art. 1. Art. 4 van het Kon. besluit van 30 Dec. 1896, n°. 45 te lezen als volgt:

„De commiezen en commiezen-chartermeesters worden voortaan benoemd op eene jaarwedde van zestien honderd gulden (*f* 1600.—), welke na elke twee jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met een honderd gulden (*f* 100.—) te verhoogen is, tot een maximum van twee duizend gulden (*f* 2000.—)."

Art. 2. „Deze bepaling brengt geen wijziging in de regeling der jaarwedde van de thans reeds benoemde commies-chartermeesters, zooals die werd vastgesteld bij meergemeld Koninklijk besluit.

Art. 3. Dit besluit treedt in werking op 1 Februari 1898.

B. en W. van Amsterdam hebben overeenkomstig de voordracht van den archivaris den Raad voorgesteld nog een vast ambtenaar aan het gemeente-archief te benoemen met den titel van commies en den rang van adjunct-archivaris op eene jaarwedde van *f* 1700—*f* 2500.

Deze voordracht is een gevolg van de voorgestelde afzonderlijke dienstregeling aan het oud- en nieuw-archief, waardoor aan het oud-archief slechts één vast ambtenaar verbonden bleef, hetgeen met het oog op de gevraagde nasporingen, de vermeerdering van de historische verzamelingen en den geregelden voortgang van het werk eener behoorlijke catalogiseering der oude archieven onvoldoende was.

Oude rechterlijke archieven.

De *St. Ct.* no. 305 bevat een Koninklijk besluit van 16 December 1897, waarbij de termijn, gesteld in art. 3 van het Koninklijk besluit van 8 Maart 1879 (*Stbl.* no. 40), houdende bepalingen omtrent het bewaren der oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, wordt verlengd tot 1 Januari 1899.

Naar wij vernemen zal nu ook de gemeente Deventer hare oude rechterlijke archieven, welke thans in het Rijksarchiefdepot te Zwolle worden bewaard, van het Rijk in bruikleen bekomen.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1898 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VIIde AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 178. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks archieven te 's Gravenhage:

a. algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b. adjunct-archivarissen	„ 6200.—
c. commiezen	„ 2000.—
d. adjunct-commiezen	„ 5700.—
e. concierge en verdere bedienden . . .	„ 1000.—
f. belooningen	„ 850.—
	f 19750.—

Voor 1897 was op deze post uitgetrokken 17750.—. Zij werd volgens de toelichtingen „verhoogd tot toekenning van traktementsverbeteringen, overeenkomstig het Koninklijk besluit van 30 December 1896, n°. 45, en tot aanstelling van eenig meerder personeel in verband met vermeerdering van werkzaamheden."

Art. 179. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 7800.—

Voor 1897 was op deze post uitgetrokken . . . . „ 7175.—

In de toelichtingen vindt men bij dat art. het volgende aangeteekend:

„Met het oog op de aanstaande verhuizing van de archieven naar het in aanbouw zijnde nieuw gebouw is het noodig thans een aanvang te maken met de verbetering van den materieelen toestand van tal van stukken, portefeuilles en registers; ter zake van dit bindwerk is de post verhoogd."

Art. 180. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . . *f* 161.000.—

Voor 1897 was op deze post uitgetrokken . . . . . „ 100.000.—

In de toelichtingen leest men: „gerekend is op de voortzetting van den bouw en de inrichting van het thans in aanbouw zijnd depot, en wel op *f* 16.868.— voor termijnen van aanbesteed werk, *f* 62.500.— voor ijzeren kasten en liften, *f* 40.000.— voor den eersten termijn der brandvrije afsluiting van ramen en lantaarns, *f* 500.— voor bliksemafleiders en *f* 41.000.— voor den eersten termijn van het dienstgebouw en opzicht."

Art. 181. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën.

a.	archivaris	in	Noordbrabant	*f* 2600.—
b.	„	„	Gelderland	„ 2800.—
c.	„	„	Noordholland	„ 2200.—
d.	„	„	Zeeland	„ 2200.—
e.	„	„	Utrecht	„ 2800.—
f.	„	„	Friesland	„ 2100.—
g.	„	„	Overijsel	„ 2400.—
h.	„	„	Groningen	„ 2200.—
i.	„	„	Drenthe	„ 2000.—
j.	„	„	Limburg	„ 2200.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .			„ 13550.—
				f 37050.—

Voor 1897 was *f* 34550.— op deze post uitgetrokken. „Gerekend is (thans) op de toekenning van traktementsverbetering van negen ambtenaren, krachtens het Koninklijk besluit van 30 December 1896, n°. 45, en op de aanstelling van twee klerken of boden in verband met het betrekken van afzonderlijke archiefgebouwen te Haarlem en te Zwolle".

Art. 182. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 96000.—

Voor 1897 was op deze post uitgetrokken *f* 67000.—. De toelichting zegt: „In deze post is begrepen de tweede termijn, ad *f* 60000.—, voor de ten vorigen jare goedgekeurden bouw van een archiefgebouw te Assen, waarvoor over het loopende jaar een eerste termijn, ad *f* 10000.—, is uitgetrokken. De geheele bouw is geraamd op ongeveer *f* 73000.— buiten de kosten van verwarming, waterleiding, vast ameublement en opzicht."

Recapitulatie:

Personeel	1897.	1898.
art. 178.	*f* 17750.—	*f* 19750.—
art. 181.	„ 34550.—	„ 37050.—
	f 52300.—	*f* 56800.—
Materieel.		
art. 179.	*f* 7175.—	*f* 7800.—
art. 180.	„ 100000.—	„ 161000.—
art. 182.	„ 67000.—	„ 96000.—
	f 174175.—	*f* 264800.—
Totaal	1897 „ 226475.—	1898 „ 321600.—

Nog komt op de Begrooting van het DEPARTEMENT VAN BUITENLANDSCHE ZAKEN betreffende de archieven van dat Ministerie in het Voorloopig Verslag het volgende voor:

Iste AFDEELING.

„'s Minister aandacht werd gevestigd op den minder gunstigen toestand, waarin het archief van het Departement verkeert. Juist van dezen Minister, die zich als historicus een goeden naam heeft verworven, meende men te mogen verwachten, dat hij daarin, wellicht onder bijstand van den Rijksarchivaris, verbetering zal brengen, opdat van dat alleszins belangrijk archief meer partij kunne worden getrokken."

Hierop antwoordde de Minister in de Memorie van Antwoord het volgende:

„De minder gunstige toestand, waarin het archief van het Departement verkeert, is aan den ondergeteekende niet ontgaan. Reeds dadelijk na zijn optreden heeft hij maatregelen beraamd om een betere inrichting dezer hoogst belangrijke verzameling voor te bereiden.

Tot het instellen van een nauwgezet deskundig onderzoek is het hem wenschelijk voorgekomen bij Koninklijk besluit van den 1sten October 1897 n°. 32, onder genot eener nader te bepalen toelage, aan te wijzen den heer J. H. Hingman, commies-chartermeester bij het Rijksarchief, die zijne werkzaamheden bereids heeft aangevangen.

Tot dekking der hiervoren bedoelde toelage, benevens van de verdere kosten, welke uit gemeld onderzoek wellicht zullen voortvloeien, veroorlooft de ondergeteekende zich, blijkens nevensgaande Nota van Wijziging, bij een nieuw artikel 4*bis* eene som van *f* 1200.— voor te stellen."

Nota van wijziging.

Ontwerp van wet.

Art. 4*bis*. Toelage aan den Heer J. H. Hingman, commies-chartermeester bij het Rijksarchief, belast met de opneming en inventarisatie van alle bescheiden, behoorende tot het archief van het Departement van Buitenlandsche Zaken, benevens verdere kosten, welke uit dat onderzoek zullen voortvloeien, *f* 1200.

Acta en agenda in het gemeente-archief. *)

„Op welke wijze behooren gemeente-archieven te worden gesplitst in oud en nieuw archief?”

Waar ik u mijne denkbeelden omtrent dit onderwerp ga uiteenzetten, weet ik, niet de verdienste te hebben van nieuwe beginselen te verkondigen.

Het beginsel voor de scheiding van oud en nieuw archief, uitgesproken door de Vereeniging van archivarissen in Nederland in hare eerste jaarvergadering, gehouden te Utrecht op 9 Juli 1892 (zie *Nederl. Archievenblad* 1892 no. 4), is in hoofdzaak het mijne.

Wilt mij dan toestaan, dat beginsel en de toepassing ervan op de gemeente-archieven met u te bespreken.

Tot u, heeren gemeente-secretarissen, gij die weet, hoe een gemeente-archief wordt samengesteld, omdat gij het in hoofdzaak zelf samenstelt, tot u een vraag!

Zegt mij, hoe splitst gij de stukken, welke gij, werkzaam in uwe administratie, gebruikt hebt, telkens wanneer gij uwe werktafel voor eenigen tijd verlaat, telkens, wanneer gij die stukken opbergt of laat opbergen in de kasten uwer bureaux?

Is het u ooit voorgekomen, en denkt gij, dat het ooit zou kunnen voorkomen, dat gij al de stukken, verschillende takken uwer administratie betreffende, waarmede gij bezig geweest waart, gingt splitsen in twee deelen zoodanig dat één zeker tijdstip de grens tusschen die twee deelen zou uitmaken?

Of hebt gij niet altijd en altijd weer gesplitst in a c t a en a g e n d a: afgedane zaken en nog te behandelen zaken?

Ik twijfel niet, of gij zult mij de eerste vraag ontkennend, de tweede bevestigend moeten beantwoorden.

Gij splitst in acta en agenda uit een beginsel van orde: deedt gij dat niet, dan zou verwarring ontstaan en zoudt gij ten slotte den loop der zaken niet meer kunnen overzien.

Maar . . . . . o, wonder! In de grootste bergplaats uwer stukken, in „het” zoogenaamde „archief” zien wij inderdaad eene splitsing in twee deelen: het eene deel heet „oud archief” en het andere „nieuw archief” en beide worden juist door één tijdstip van elkaar gescheiden.

---

*) Deze verhandeling werd uitgesproken in de op 21 Augustus 1897 te Groningen gehouden algemeene vergadering der Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen en opgenomen in de „Mededeelingen” dier Vereeniging, 1897, 2e stuk, bl. 25 vlg. Hoewel des sprekers beschouwingen in hoofdzaak overeenkomen met die, welke door Mr. Ch. M. Dozy werden gepubliceerd in zijne bijdrage „Oud en Nieuw Archief” (Archievenblad 1892—1893, bl. 9 vlg.), nemen wij het stuk gaarne in zijn geheel over, èn om de actualiteit van het onderwerp, waarop nog wel eens kan worden teruggekomen, èn om de belangrijke bijzonderheden, welke deze lezing bevat.

Dat tijdstip variëert bij de verschillende gemeenten tusschen een der jaren 1812—1815.

Hoe is men tot die splitsing gekomen?

Voor het aannemen van ieder der jaren 1812—1815 als scheidingspunt tusschen oud en nieuw archief mogen bij de verschillende gemeenten verschillende redenen gegolden hebben; de scheiding zelf vindt bij alle gemeenten, waar zij bestaat, haren oorsprong in de aanstelling van een ambtenaar, aan wien de zorg voor een gedeelte van de archieven werd opgedragen, in de aanstelling van een archivaris. Waar nooit een archivaris werd aangesteld, is ook nooit een bepaald geformuleerde scheiding tusschen oud en nieuw archief gemaakt.

Vorige eeuwen kenden geen archivaris; zij kenden ook geene splitsing der archieven in oud en nieuw archief: de stukken der verschillende takken van administratie bleven op de verschillende bureaux berusten, voor zoover niet de lust tot opruimen ze vernietigde of op zolders deed stapelen en alleen voor die stukken, welke voor de gemeente van bijzonder belang geacht werden, omdat *zij* in het bijzonder in later tijd zouden kunnen noodig zijn, om de rechten der gemeente te handhaven, werden nu en dan afzonderlijke bergplaatsen ingericht, buitengewone maatregelen tot instandhouding genomen.

Zoo had men o. a., om een voorbeeld te noemen, in den toren van het raadhuis te Middelburg eene verwulfde kamer, genaamd „het Secreet Comptoir onder den thoren", waar de belangrijkste archieven bewaard werden: daar stond „een groote ysere kiste by den segel van der stede", waarin de oude charters geborgen werden en „sekere groote kasse, voorsien sijnde van verscheyde loketten — de pysele, daerinne sijn de privilegiën deser stede". Daar dus werd zoo veilig mogelijk bewaard wat later zou kunnen dienen tot handhaving van de rechten der stad; maar naast het secreet comptoir waren er in de verschillende bureaux nog archieven, zoo o. a. in de kamer van thesauriers, op de griffie enz., waarlijk niet onbelangrijke collecties.

Men zorgde goed voor de bewaring van die zoo belangrijke bescheiden: alle handvesten en privilegiën werden niet alleen bewaard, maar men liet die ook in privilegieboeken en andere registers overschrijven, om toch maar te meer zekerheid te hebben, dat hun inhoud in de toekomst niet tot de vergetelheid zou geraken; andere losse stukken werden in perkamenten banden samengebonden, opdat er niet één van verloren zou gaan.

Aan een samenbrengen van alle stukken uit de verschillende bureaux tot één collectie, — de zorg voor die collectie op te dragen aan een daarvoor afzonderlijk aan te stellen ambtenaar, dacht men niet.

Men beschouwde de archieven — en terecht — als instrumenten, waarvan de administratie en hare ambtenaren zich hadden te bedienen bij de zorg voor de belangen der gemeente; de stukken bleven verdeeld onder de

ambtenaren, zooals zij tot de verschillende bureaux behoorden, met uitzondering van die enkele stukken, voor welke, als voren gezegd, buitengewone maatregelen van bewaring werden genomen.

De omwenteling van het einde der vorige eeuw bracht verandering. Men brak als het ware met het verleden; men stoorde zich weinig aan de geschiedenis der dingen; geen wonder, dat de waardeering der oude archiefstukken werd aangetast.

In Frankrijk werden zij voor een groot deel vernietigd; in Nederland, God dank, bewaard. Voor de handhaving van rechten konden zij, meende men, wel geen dienst meer doen; als historische gedenkstukken heeft de wetenschappelijke zin onzer voorvaderen hen voor vernietiging behoed.

De opvatting, dat de archieven alleen uit een historisch oogpunt waarde zouden hebben, is lang blijven bestaan, — ja, bestaat bij enkelen minder ingewijden nog. Het is dan ook in alles merkbaar, dat toen men omstreeks het midden dezer eeuw (in Middelburg o. a. in 1840) begon met de bijeenverzameling van alle archieven, welke op de verschillende bureaux berustten, teneinde die allen te zamen in afzonderlijk daarvoor bestemde archiefkamers te bergen, men zich heeft voorgesteld, eene verzameling te vormen van stukken, welke alleen voor de geschiedenis waarde konden hebben.

Waar die opvatting heerschte, was het, schoon niet te verdedigen, eenigszins verklaarbaar, dat men, alle stukken der gemeente willende splitsen in oud archief voor de geschiedenis en nieuw archief voor de administratie, teneinde de zorg voor het eerste aan een afzonderlijken ambtenaar, een archivaris, te kunnen opdragen, zocht een tijdstip in de geschiedenis, dat de grens tusschen beide zou zijn.

Men nam dan — de eene gemeente volgde daarin voorzeker de andere — het einde van de Fransche heerschappij, de stichting van het Koningrijk der Nederlanden, een der jaren 1812 tot 1815.

Hoe onvolmaakt die splitsing is tot stand gebracht, blijkt in elk gemeente-archief van eenigen omvang. Ja, het is niet gewaagd te beweren, dat inderdaad niet het geheele gemeente-archief is gesplitst, maar slechts een klein gedeelte ervan.

Gaan wij even na, hoe, om een voorbeeld te nemen, de splitsing te Middelburg is uitgevallen.

Als scheidingspunt is daar aangenomen 5 Mei 1814: de intocht der Commissarissen-Generaal van den Souvereinen Vorst der Vereenigde Nederlanden. Oud en nieuw archief zijn ieder in afzonderlijke lokalen geborgen; met het nieuw archief heeft de archivaris geenerlei bemoeiingen.

De notulen van den raad (municipalen — later gemeenteraad) eindigen er in het oud archief met 5 Juli **1816**; de arrêté's (besluiten) van den maire (burgemeester) eindigen daar met 29 December **1815**; het verbaal

van den maire met 11 Mei 1814 — hier, maar ook alleen hier, mag men zeggen, dat de splitsing behoorlijk is kunnen toegepast worden, in zooverre ten minste, dat den 11en Mei 1814 door de Commissarissen-Generaal, na de inbezitneming van het eiland Walcheren besloten werd, dat „de onderprefect en alle in het District van Walcheren bestaande Gemeentens, autoriteiten en ambtenaren, provisioneel in hunne respectieve posten op den bestaanden voet gecontinueerd en in werking gebracht" zouden worden, en na dien datum het verbaal van den aldus gecontinueerden burgemeester in een nieuw boekdeel werd ingeschreven; de secreteverbalen van den maire (burgemeester) loopen echter door tot 25 Januari 1827, wat doet vermoeden, dat de splitsing in de registers, bevattende het vorengenoemd niet secreet-verbaal juist op den 11Mei 1814 nog geheel toevallig is; de relatieven (stukken relatief tot de notulen) van het stadsbestuur, mairie of burgemeesterschap en raad te zamengebonden, eindigen er met 28 Juni 1814; de brievenboeken van het stadsbestuur met 30 December 1814; de registers van publicatiën met 29 December 1813; de stadsrekeningen met die over het jaar 1814, opgemaakt door den ontvanger der stad den 30en Juni 1817, geärresteerd door Gedeputeerde Staten van Zeeland den 11en Februari 1820; het laatste register der cijnzen in het oud archief is begonnen in 1787 en bijgewerkt tot 1846. Onnoodig meer te noemen.

Zooals te Middelburg, is het ook in andere gemeenten van ons land. Hoe meer registers daar zijn, hoe meer het onvolkomene der splitsing in het oog zal vallen. Hoe kan het anders?

De intocht der Commissarissen-Generaal, de stichting van het Koningrijk der Nederlanden waren feiten, welke eene politieke ommekeer brachten; die gebeurtenissen grepen echter niet in de administratie der gemeenten.

Te Middelburg vinden wij dienaangaande nog wel de stelligste verklaring uitgedrukt in het verbaal van den provisioneelen burgemeester van 14 Mei 1814; daar staat:

„De heer burgemeester heeft den heer vice-burgemeester, den heer raad Van Doorn, den heer stedelijken ontvanger en den secretaris bij den anderen geconvoceerd en aan dezelven kennis gegeven, dat hij zich vervoegd hebbende bij den heer mr. H. J. Van Doorn, provisionelen secretaris van heeren Commissarissen-Generaal, met dien heer zeer ampel heeft geconfereerd op den voet, waarop de werkzaamheden van het als nu geïnstalleerd provisioneel stedelijk bestuur zouden moeten uitgeoefend worden en dat hij door dien heer is onderricht, *dat in de werkzaamheden van het stedelijk bestuur zijns inziens geen de minste verandering voor als nog was daargesteld en dat provisioneel alles op denzelfden voet als voorheen kon blijven voortduren, onvermindert de veranderingen, welke in de titulature der ambtenaren bij het besluit van heeren Commissarissen-Generaal van den* 11 *dezer zijn voorgeschreven.* En heeft de heer burgemeester ten-

gevolge dezer conferentie de present zijnde heeren geïnformeerd, dat zijn voornemen is, om met alle de werkzaamheden op den ouden voet voort te gaan, de bijeenkomsten van den heer burgemeester, vice-burgemeester, den heer raad Van Doorn en heeren ministers evenals voorheen te houden, en alle de heeren in de hen opgedragen delegatiën te bevestigen. Ten welken einde door zijn Edele een besluit is voorgebracht, hetwelk nadat de heeren hunne bereidvaardigheid tot de voortzetting der aan hen respectievelijk opgedragen commissiën hadden te kennen gegeven, is gearresteerd, en in het register van besluiten onder datum van heden is geïnsereerd."

De werkzaamheden der gemeente-administratie bleven dezelfde; de registers dier administratie werden niet op 5 Mei 1814 afgebroken, maar voortgezet, als had de huldiging van den Souvereinen Vorst niet plaats gehad.

Hoe kon men in het archief eene scheiding willen maken op 5 Mei 1814?

Thans aan het einde der 19e eeuw is er gelukkig weer verandering gekomen in de appreciatie der archieven; men erkent ze, als in vorige eeuwen, niet als verzamelingen alleen voor de geschiedenis van belang, maar in de eerste plaats als instrumenten van de gemeente-administratie. De archivaris is niet langer een historisch liefhebber, hij is een ambtenaar, aan wien evenals aan anderen een tak van dienst is opgedragen. Met verandering van opvatting omtrent de rol, die de archivaris in het lichaam der gemeente-administratie te vervullen heeft, moet samenvallen verandering in de bepaling van zijn arbeidsveld. De onrustbarende ophooping van stukken in het nieuw archief dringt te meer tot handelen.

Er moet eene andere scheiding tusschen oud en nieuw archief gemaakt worden.

Op welke wijze? Voorzeker zullen de gemeente-secretarissen, aan wien bij art. 103 der gemeentewet de zorg voor het archief der gemeente is opgedragen, gaarne instemmen met het denkbeeld, dat de archivaris moet worden belast met de zorg voor die stukken, waarmede de loopende administratie heeft afgedaan, maar die in de toekomst nu en dan, hetzij door de gemeente-administratie, hetzij door den historicus zullen moeten geraadpleegd worden, terwijl die ambtenaar dan tevens moet worden belast met het onderzoek, waar de gemeente zulks van noode mocht hebben, naar zaken uit vroeger tijd, voor zoover bij de loopende administratie daarvoor de gegevens niet meer aanwezig zullen zijn.

Wordt de taak van den gemeente-archivaris zóó opgevat, dan zal:

1o. den gemeente-secretaris een drukkende last van de schouders genomen worden, nl. de zorg voor de instandhouding en regeling der stukken, welke voor hem bij de vervulling van zijn ambt minder waarde bezitten, omdat de loopende administratie ze slechts nu en dan meer noodig zal hebben — een taak, welke hem, hoe meer het archief toeneemt, te lastiger

zal worden en waarvoor hem ten slotte de tijd geheel en al zal gaan ontbreken;

2o. de gemeente-secretaris, of voor hem een ambtenaar der secretarie, niet meer nu en dan gedwongen zijn, een zeer tijdroovend onderzoek in te stellen in de ontzaglijke stukkenmassa, welke thans nog heet nieuw archief, een onderzoek, dat hem te moeilijker vallen zal, naarmate het scheidingsjaar 1812—1815 dieper in het verleden ligt, en hij dientengevolge van de samenstelling van het oudste gedeelte van genoemd archief zich een minder juist denkbeeld zal kunnen vormen;

3o. telkens, wanneer de stukken, waarmede de loopende administratie heeft afgedaan, moeten worden opgeborgen voor de toekomst, de secretaris niet zelf, althans niet alleen, behoeven te beantwoorden de vraag, wat vernietigd, wat behouden moet blijven: de archivaris zal, op grond van zijne bekendheid met wat uit het verleden licht verspreidt in het heden en dat doen zal in de toekomst, daaromtrent vaak beter kunnen beslissen;

4o. zal er eene aansluiting blijven bestaan tusschen den archivaris en de loopende administratie en zullen dezen niet, als op dit oogenblik, door een tijdvak van een 85 jaren van elkander gescheiden worden. Moet tegenwoordig de archivaris in eenige zaak een onderzoek instellen, dan breekt hij dat onderzoek af (indien hij althans niet onverplicht ook doordringt in het nieuw archief) met een der jaren 1812—1815: te Middelburg in alle mogelijke zaken, eene cijns- of erfpachtsquaestie, een eigendomsquaestie, een betwist servituut, N.B. altijd bij den intocht van de Commissarissen-Generaal van den Souvereinen Vorst.

Hoe weinig gemeentebestuur of secretaris met het resultaat van zulk een onderzoek kunnen verrichten, begrijpt ieder. Aan dien toestand zal een einde gemaakt worden: de archivaris sluit met zijne onderzoekingen onmiddellijk aan bij de loopende administratie; waar hij geëindigd is, kan zij onmiddellijk voortgaan.

Zal dan nu de archivaris zijne taak in den aangegeven zin kunnen vervullen, dan moet de scheiding van oud en nieuw archief dienovereenkomstig geregeld worden.

Wij hebben gezien, dat de scheiding op een der jaren 1812—1815 nooit goed is kunnen uitgevoerd worden, al bedoelde men daarmede niet anders dan eene afpaling voor de historie; dat daardoor niet het geheele gemeente-archief, maar slechts een klein deel ervan gesplitst is.

Zou nu, is men geneigd te vragen, niet een ander jaar kunnen genomen worden, niet zoover verwijderd van den tegenwoordigen tijd?

Zou daarmede het archief niet zoodanig gesplitst kunnen worden, het arbeidsveld van den archivaris niet zóó kunnen bepaald worden, dat tot zijne taak wordt gebracht, wat hem volgens het hiervoren vastgestelde beginsel behoort te worden opgedragen?

Ik herinner aan de vraag, welke ik zoo straks aan de gemeente-secretarissen gesteld heb en aan het daarop gekregen antwoord.

Wanneer dezen zelf voor de stukken hunner administratie zorgen, denken zij er niet aan — ze hebben het mij toegegeven — die stukken te splitsen in twee deelen, zoodanig, dat één zeker tijdstip de grens tusschen die twee deelen zou uitmaken.

Is het dan niet inconsequent, om bij de overgave van een gedeelte dierzelfde stukken aan den archivaris met dat beginsel te breken?

Wordt niet de archivaris, evenzeer als de secretaris het was, geroepen, in de hem toevertrouwde stukken den loop der dingen na te gaan? Zou het hem niet evenzeer als den secretaris hinderlijk zijn, wanneer stukken, welke bij elkaar behoorden, door één tijdstip van elkaar gerukt worden? Evenmin als de secretaris, kan de archivaris zijne taak naar behooren vervullen bij zoodanige splitsing, welke noodzakelijk leidt tot desorganisatie van het archief.

Men blijve consequent en splitse ook bij de scheiding van oud en nieuw archief in acta en agenda, en dat in dien zin, dat als acta beschouwd worden, alle stukken, welke op de bureaux voor de loopende administratie geen dienst meer kunnen doen, waarmede die administratie heeft afgedaan; als agenda de stukken, waarmede men zich daar voor den loopenden dienst moet bezighouden, of welke men daar nog bij voortduring moet raadplegen, welke daar nog niet kunnen gemist worden.

Bij de nadere bepaling, wat tot de eene, wat tot de andere categorie moet gebracht worden, springt het in het oog, dat onder de eerste categorie in de eerste plaats vallen alle stukken, welke tot een afgeschaften tak van dienst behooren. Wat heeft, om een voorbeeld te noemen, de loopende administratie op hare bureaux behoefte aan de stukken, betreffende de accijnzen, welke in 1865 zijn afgeschaft, wat zou zij daar langer behoefte hebben aan de stukken betreffende de schutterij, als de schutterij werd afgeschaft.

Maar ook stukken van nog bestaande takken van dienst kunnen gereedelijk uit de bureaux der administratie weggevoerd en aan den archivaris overgegeven worden.

1o. Wanneer er, ten gevolge van de toepassing eener wet of van eenigen maatregel van bestuur, eene belangrijke verandering van beheer heeft plaats gehad.

In zulke gevallen groepeeren zich op de bureaux de stukken van vóór de bedoelde toepassing en die van na dien tijd als van zelf in twee groepen en is het niet twijfelachtig, dat de eene groep naar het oud archief behoort te verhuizen.

Zoo b.v. kunnen en moeten aan den archivaris toevertrouwd worden, voor zooveel de centrale administratie en de financiën betreft, de stukken, dagteekenende van vóór de toepassing der gemeentewet van 1851; voor zooveel

het onderwijs betreft, die, welke voorafgaan aan de toepassing der onderwijswet van 1857; voor de militie, die, welke voorafgaan aan de toepassing der militiewet van 1861; voor het armwezen, die, welke voorafgaan aan de toepassing der armenwet van 1870; voor de schutterij, die, welke voorafgaan aan de toepassing der schutterijwet van 1827 enz.

2o. Wanneer eene verandering van beheer, als sub 1o. bedoeld, sinds geruimen tijd niet heeft plaats gehad.

In zulke gevallen worden de stukken, om de ruimte, welke zij innemen, op de bureaux hinderlijk, en omdat zij voor den loopenden dienst toch niet meer voortdurend noodig zijn, kunnen en moeten zij aan den archivaris worden toevertrouwd.

In het algemeen mag men wel aannemen, dat stukken, welke meer dan 25 jaar oud zijn, voor den loopenden dienst niet meer voortdurend noodig zullen zijn; de termijn van 25 jaren zal echter niet bij alle takken der administratie kunnen aangenomen worden; zoo b.v. zullen op de bureaux van den burgerlijken stand telkens akten moeten worden opgezocht van vóór 40 of 50 jaar. Ten opzichte van de bepaling van een maximum van tijd, gedurende welken de stukken bij de loopende administratie zullen mogen blijven berusten, behoort dan ook vrijheid gelaten te worden, om te handelen, zooals ieder bijzonder geval, elke tak van dienst het zal vorderen.

Vatten wij nu de verschillende aangegeven criteria van scheiding samen, dan kunnen wij als beginsel voor de scheiding van oud en nieuw archief vaststellen:

dat tot het oud archief behooren te worden gebracht:

a. alle stukken behoorende tot opgeheven takken van dienst;

b. alle stukken behoorende tot nog bestaande takken van dienst, voor zoover zij voorafgaan aan de laatste belangrijke verandering van beheer; en

c. alle andere niet onder de rubrieken *a* en *b* vallende stukken, wanneer zij ouder zijn dan een bepaald, voor elken tak van dienst vast te stellen aantal jaren.

Moge men besluiten, dat beginsel van scheiding aan te nemen!

Voor nu en voor altijd zal de grens tusschen oud en nieuw archief getrokken zijn. Het nageslacht zal dankbaar zijn den gemeentebesturen, den gemeenteambtenaren, omdat zij bij de vele, vaak drukkende zorgen voor het heden, zoo goed hebben gedacht aan de toekomst, aan hen, die wat thans heet nieuw archief dan als oud archief zullen van noode hebben.

M. H. van Visvliet.

Literatuurkroniek

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan Mr. A. Telting, 's Gravenhage.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven, XVII, 1894. 's Gravenhage, 1896. IV en 524 bladz. 8°.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (blz. 1—79). — Bezoek aan de rijksarchieven in de provinciën, behalve Roermond. Vergadering der rijksarchivarissen. Gerapporteerd werd over een plan van inventaris van de rechterlijke archieven van Middelburg, over een voorstel van den archivaris in Drente omtrent opruiming van eenige archivalia; met den griffier van Zuid-Holland werd opgemaakt eene lijst van stukken, die jaarlijks in iedere provincie konden vernietigd worden. Rechterlijke archieven in Z.-H. (overgenomen: Nootdorp, Nieuweveen en Hoogeveen, en stukken v/h. ontbonden college van baljuw en leenmannen van Voorne; — nog onderhanden: Nieuwenhoorn, Asperen, den Briel, Schiedam; — op het huis te Heenvliet geene rechterlijke stukken; — Oostvoorne bezocht; — omtrent Dordt en Woerden kwam geene verandering in den stand van zaken). — Mr. Heeres bevorderd tot adjunct-archivaris. — Na de koloniale archieven hebben de marine-archieven het meest voorziening noodig; eene voorloopige beschrijving is bijna gereed. Uit de archieven, op de O.-I. koloniën betrekking hebbende, werd geschift, wat in andere archieven (W.-I. archieven, Staten-Generaal, Staten van Holland enz.) behoort; de voorloopige inventaris werd verbeterd. Geregeld werd de kaartenverzameling, geschonken door Jhr. Janssen. De kaarten van de kust van Guinea en de Amerikaansche koloniën (behalve Suriname) werden beschreven. — Aanwinsten: legatie-archief van Constantinopel, leenregisters van Cuyk, papieren van de generaals C. R. Th. Krayenhoff (overgedragen aan Oorlog) en H. W. Daendels (in bruikleen), c. 200 kaarten en plattegronden betreffende Nederland en de bezittingen aan de Kaap en in den Maleischen archipel van den generaal Jhr. J. W. Janssens, eenige charters betreffende Sommelsdijk en Dongen en Oosterhout, eenige belangrijke brieven, aanteekeningen van leden der Staten van Holland over het voorgevallene in de vergaderingen, een inventaris d.d. 1635 van het archief der Staten-Generaal (uit de collectie Van Hilten te Utrecht), de acte d.d. 1633 van inbezitneming van St. Helena door den Staat der Vereen. Ned. enz. — Verliezen: 64 hoogst

belangrijke charters betreffende het bisdom Utrecht werden naar het rijksarchief aldaar overgebracht; van journalen van gouverneurs van Suriname werden origineele naar Suriname gezonden en afschriften behouden. — Afschriften werden gemaakt van die charters betreffende de abdij Koningsveld, welke berusten in het archief der Oud-Roomsche Clerezij te Utrecht. — Dagregisters van het Casteel Batavia zullen worden uitgegeven.

Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage.

Notulen der 5de bijeenkomst der rijksarchivarissen (blz. 79—93). — Zijn de archieven van wees- en momboirkamers rechterlijke archieven? (Provinciale nota's zullen vervaardigd worden.) Eene uniforme regeling voor de indeeling der inventarissen is niet te verkrijgen. In hoeverre zijn de burgerlijke standarchieven van rechterlijken aard?

Het rijksarchief in Noord-Brabant (blz. 94—160). — Veranderingen in het gebouw. — Het geheele nieuw-archief werd geborgen in het zijgebouw. Overgenomen: de archieven van de Commissarissen des Konings over 1850—1879 en van Gedep. Staten over 1850—1869 (1870—1879 zal volgen). De „griffierommel" van 1891 bevat veel belangrijks. De plakkatenverzameling werd verder bewerkt; voorloopige inventarissen der meeste schepenarchieven werden vervaardigd; geregeld werden de schepenarchieven van Dinther en van Heeswijk, de oude beschrijving der Bossche protocollen werd verbeterd, de specifieke beschrijving der registers van den raad en het leenhof van Brabant en Overmaze is weldra voltooid (de inventaris is dan gereed op de civiele processtukken na); een inventaris is vervaardigd der Noordbrabantsche notarieele protocollen van vóór 1811, een index op de besluiten van den Franschen prefect over 1810; de inventaris der oorkonden van het Bossche Jezuieten-college kwam in druk gereed, door bemoeiing van Jhr. de Stuers begeleid door een plattegrond („delineatio collegii „Silveducensis"); een onderzoek werd ingesteld naar de jaarstijlen in Bergen-op-Zoom en Breda; een overzicht werd opgesteld van de historisch-politieke indeeling van Noord-Brabant en een onderzoek ingesteld naar de oudste kerkelijke indeeling. — De uitgaaf van het Strickgrefier wordt verder voorbereid; die der Heuchtensche oorkonden vlot niet hard. — Gewezen wordt op het ter sprake gebrachte in de vergadering der rijksarchivarissen; bepleit wordt het recht van Noord-Brabant op het archief der voormalige leenkamer te Grave (overgebracht naar het rijksarchief te 's Gravenhage). Het „register Mierlo" (het ontbrekende deel uit de serie, afkomstig van Philips Helleman baron van Leefdael?) werd niet verkregen. Op schenking van twee schepenregisters (van Heeze en

Mierlo) en andere verloren geachte schepenboeken van Heeze wordt gehoopt. — Verhooging van het crediet wordt gewenscht. — Het gebruik van het archief nam toe. — Mededeeling omtrent de vereeniging van Wijk en Aalburg. — Woning voor den concierge van het archief. — Staat der aanwinsten; inventaris van aangekochte oorkonden betreffende de heerlijkheden Besoyen en Waalwijk.

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 161—172). — Spreekkamer voor den archivaris. — De inventarisatie van het archief der voormalige Geldersche leenkamer en van de belangrijke brieven „Uit en aan het Hof" en „Van en aan den Stadhouder" werd voortgezet; geregeld werden eenige charters betreffende Lochem (bruikleen dier gemeente), eene bijkans volledige verzameling stukken betreffende de tienden en de kerkgifte te Bemmel (bruikleen van L. C. baron van der Feltz te Arnhem) en het archief van het, aan Hemmen leenroerige, huis Presickhave onder Arnhem. Gereconstrueerd werden de beide verzamelingen charters in het archief der voormalige Rekenkamer, in 1543 uit het Hof van Gelre naar de Rekenkamer overgebracht, en in 1540 van Grave naar Brussel vervoerd. Veel werd gemist. — In druk verschenen eenige stukken uit de archieven van Groenlo, Borkulo en Kuilenburg over het kerspel van den H. Calixtus te Groenlo en over de kapel van Zoelmond. — Aanwinsten. — Enkele stukken afgegeven aan Zutphen en Borkulo. — Onderzoek o.a. naar tiend- en jachtrechten. — Het rechterlijk archief van Nijmegen wordt aldaar voortdurend goed bewaard.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 173—184). — Het archief berust in 6 kamers in het Gouvernementshuis; de Vleeschhal, gehuurd door het rijk, werd door de gemeente Haarlem in beheer overgedragen aan den archivaris. — De ruimte is te beperkt dan dat inventariseering mogelijk is. De ordening van het archief der Weeskamer te Hoorn werd voortgezet; het in 1893 verkregen omvangrijke archief van Aalsmeer is in rubrieken verdeeld. — Lijsten der aanwinsten en der onderzoekingen. — De rechterlijke archieven worden te Amsterdam en Haarlem goed bewaard. Gereed kwam de inventaris van het archief van Enkhuizen, dat daarna werd teruggezonden (eenige stukken betreffende de O.-I.-Compagnie). Regeling van het archief van Hoorn werd aangevangen.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 185—194). — 1 Nov. trad de archivaris op. — De verbouwing der abdij gaat goed vooruit, nog twee localen werden in gebruik genomen; de restauratie is nog niet voltooid en definitieve plaatsing der archivalia dus niet mogelijk. — De materieele toestand der archiefstukken is goed,

maar de wanorde wanhopig. Gebrek aan ruimte verhindert verbetering daarvan. — Collatie der archivalia, aanwezig in het voor het publiek bestemde vertrek; die der charters werd begonnen, doch leverde vele moeilijkheden op. De bibliotheek zooveel mogelijk weder in orde gebracht. Geregeld: de archieven van Schore, Sas-van-Gent, Biervliet, Nieuwvliet en IJzendijke; het administratieve gedeelte aan de gemeenten teruggezonden. Terneuzen is onder handen. Lijst vervaardigd van de registers, in de Rekenkamer voorhanden. — Opgave der aanwinsten en onderzoekingen. — Gewenscht: meer ruimte, voldoende verwarming van het lokaal voor het publiek, vaste aanstelling der tijdelijke ambtenaren.

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 195—217). — Het gebouw moet opgeknapt. — Als commies-chartermeester trad op Mr. Joosting. — Het nut(?) van volontairs. — De charters der Staten zijn in den inventaris van het provinciaal archief bijgeschreven; de afgeloste rentebrieven der Staten-kantoren werden gesorteerd volgens die kantoren. De kloostercharters zijn chronologisch geordend (die van het St. Jans-klooster te Amersfoort moeten later afgestaan aan het Amersfoortsch gemeente-archief). Uit het provinciaal archief werden gesorteerd de stukken, afkomstig van de Staten- en Ridderschaps-conventen. De Staten-rekeningen werden bijeengebracht en geïnventariseerd. De archieven van den Landdrost en der Sous-préfets werden afgezonderd en gecompleteerd. Evenzoo de stukken van vòor 1577. Ook voor de collectie bijlagen tot de Staten-notulen werd een naoogst gehouden. Afgezonderd werden de handschriften van private herkomst. De charters, die kunnen behoord hebben tot het bisschoppelijk archief (Deventersche en Utrechtsche landskisten, charters uit den Haag (zie boven) en uit het archief van den Dom) zullen in èen inventaris (2de deel bisschoppelijk archief) vereenigd worden. De inventarisatie van het archief van den Dom is bijna voltooid. Die der charters van Oudmunster is voortgezet tot 1582 (eindjaar van de charter-inventarissen der kapittelen); alleen de eigendomsbewijzen van den Dom en Oudmunster sedert 1582 moeten nog beschreven. Eenige woorden over het behandelde in de bijeenkomst der rijksarchivarissen. Het afschrijven van Overijsselsche bisschoppelijke registers ten behoeve van het rijksarchief in die provincie werd voltooid. Inzage werd verkregen van het calendarium der kerk te Hattem. — De teksten van Wstinc's Rechtsboek van den Dom en van het Bullarium Trajectense van G. Brom zijn afgedrukt; archivalia werden uitgegeven in deelen 21 en 22 v/h. Archief voor de geschiedenis v/h. aartsbisdom Utrecht. — Aanwinsten: Deventersche en Utrechtsche landskisten, charters der bisschoppen, door Karel V naar Holland

gevoerd en berustende in het rijksarchief te 's Gravenhage (zie boven) enz. Eenige charters zijn afgestaan aan andere archieven; naar den Haag werden gezonden het oudste leenregister van IJsselstein en een inventaris van het archief der Staten-Generaal; naar Wijk bij Duurstede eenige stukken, in het archief dier gemeente behoorende, behalve de rechtsboeken, die in bruikleen achterbleven. — Mededeelingen omtrent onderzoekingen. — Omtrent het schepenarchief van Utrecht valt niets bizonders te melden. De burgemeester van Vreeland ontdekte bij een particulier het verloren archief van Vreeland. Mededeelingen omtrent: IJselstein, het waterschap Heycop gend. de Lange Vliet, een leenregister van het Duitsche huis enz.

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 218—245). — Lekkages in het dak. Een timmerman verbond zich weder tot hulp bij brand. — Een personen-register op de instructie- en commissieboeken kwam gereed. — De hypotheekboeken opgeknapt; de charters beter geborgen enz. — De ordening der losse stukken, vooral na 1600, werd voortgezet, doch vereischt, zooals wordt aangetoond, veel zorg. Gereed kwam het alphabetisch register op de resolutiën van Gedep. Staten over 1755—1795. — Gedrukt werd een brief d.d. 7 Jan. 1766 van den secretaris v/d. stadhouder a/d. secretaris der Staten over de beëediging des stadhouders (diss. W. W. van der Meulen). — Volgen lijsten van aanwinsten en onderzoekingen. — De inventaris van het gemeente-archief van Wonseradeel werd nog afgeschreven over 1813—1816. — Het beschrijven der kerkelijke archieven en de ordening van oude gemeente-archieven werden voortgezet; veel is van deze laatste verloren, waarschijnlijk tengevolge van de splitsing tusschen 1812—1816 van de grietenijen in verschillende kleine gemeenten. Mededeelingen omtrent Hemelumer-Oldephaert en Noordwolde, Koudum, Hindeloopen, Idaarderadeel, Wonseradeel, Bolsward. — Bijlage: Overzicht van de gemeenten in Friesland van 1812—1816.

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 246—261). — De verzamelingen zullen na de ingebruikneming der Sassenpoort goed opgeknapt moeten worden. — De regeling der „stukken in claringe" werd voortgezet, die van de losse stukken der stad- en landgerichten is voltooid. Eenige collectiën brieven, nouvelles en requesten werden chronologisch geregeld. — Stukken werden gepubliceerd in het rapport van den gemeente-archivaris van Zwolle over de predikantstractementen aldaar en in de Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel. — Lijst van aanwinsten. — Afschriften werden gemaakt van eenige bescheiden, waaruit blijkt, hoe de provincie Gel-

derland in 1632 „ladingen stukken" (waaronder misschien Overijsselsche) uit Roermond „huiswaarts voerde." — Lijst van onderzoekingen. — De rechterlijke archieven te Zwolle en te Kampen, in goeden staat, worden geinventariseerd volgens het plan van den rijksarchivaris. Rechterlijke archieven werden gevonden te Steenwijk en Almeloo (Stad), niet te Zwollerkerspel, Haaksbergen en Oldenzaal. Geadviseerd werd over opruiming van archivalia der provinciale griffie.

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 262—278). — Gebreken van het gebouw. — In druk verscheen de inventaris der rechterlijke archieven (geheel geborgen op de 5[de], hoogste, verdieping). Een plan voor de systematische indeeling der archieven werd ingezonden. De inhoud der ten vorigen jare vermelde, op het raadhuis gevonden, kist werd onderzocht en behoort waarschijnlijk tot drie archieven: van de stad Groningen, van het Olde convent aldaar en van het geslacht Ewsum. Voortgezet werd het toen ook vermelde onderzoek naar den inhoud der 12 kisten met archivalia, afkomstig van het huis Farmsum. Geinventariseerd werd het geschonken archief van de borgerhoplieden of het borgerregiment te Groningen, dat in het archief der stad Groningen behoort. Van de door Jhr. mr. P. J. van Swinderen te Assen geschonken c. 100 charters, afkomstig van het huis Rensuma te Uithuizermeeden, werden regesten vervaardigd. De boekerij werd gecatalogiseerd. — Vele stukken werden gepubliceerd in het Oorkondenboek voor Groningen en Drente. — Lijst der aanwinsten. — Afschriften werden gemaakt door den rijksarchivaris (te Munster) en door dr. H. Brugmans van stukken betreffende den Groningschen handel in de 14[de] eeuw (te Londen: Public Record Office). — Lijst der onderzoekingen. — Het hoofdbestuur van het waterschap Westerkwartier keurde goed, de oude notulenboeken van het voormalig Aduarder zijlvest te deponeeren in het archiefgebouw. — Eene verbouwing werd voorgesteld en wordt nu aanbevolen.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 279—288). — De bewaarplaats blijft onvoldoende. — De archieven der besturen over c. 1600—1814 zijn thans geordend, voorzooverre het administratieve gedeelte betreft. Het persklaar maken van den inventaris zal „nog wel eenigen tijd" vorderen. Na de opruiming van stukken (zie vorig verslag) werden overgenomen de rechterlijke archieven, aanwezig „op „den zolder van het Gerechtsgebouw en van het kantoor van „den Bewaarder der Hypotheken en van het Kadaster". Terstond werden geordend de archieven der schultengerechten, voorloopig geordend die van den Drost en zijne ambtsopvolgers en van den

Etstoel en opvolgende colleges; het archief van den advocaat-fiscaal voor belastingzaken moet nog geordend. De indices op de notulen van Ridderschap en Eigenerfden en van Drost en Gedeputeerden loopen thans over 1600—1680. — Uitgegeven: de algemeene rechtsbronnen voor Drente van vóór de 17de eeuw (Vereen. Oude vaderl. rechtsbronnen) en verschillende stukken in de 1ste aflevering van het Oorkondenboek voor Groningen en Drente. — Opgave der aanwinsten. Eenige waardelooze stukken opgeruimd; eene meer radicale opruiming wordt bepleit. — Afschriften werden gemaakt bij particulieren in Drente en in Overijsselsche gemeenten van stukken, belangrijk voor Drente's geschiedenis. — Lijst der onderzoekingen. — Bizondere maatregelen zijn niet te nemen, „voor zoover algeheele verplaatsing van de archieven naar betere „en meer geschikte localen voorloopig tot de onmogelijkheden blijft „behooren."

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 288—480). — Verlangd worden meer werkkamers, aansluiting aan de waterleiding en verhooging van tractement. — Kasten zijn hoognoodig. — Het 2de deel van den inventaris van de archieven der abdij Thorn is gereed behalve de historische inleiding (waarvoor stof werd verzameld) en indices. Deze archieven liggen vochtvrij doch dooreen in het oude museum voor natuurlijke historie. In verband met de tijdroovende Roermondsche quaestie werden verschillende opgenoemde memoriën voor den Minister opgesteld. Rechterlijke archieven werden zooveel mogelijk opgespoord en geordend. — Voor verschillende vermelde opstellen werd gebruik gemaakt van het archief. — Lijst van aanwinsten. — Enkele afschriften werden voor het archief gemaakt, o.a. een summiere inventaris van de archieven, afkomstig van Limburgsche gemeenschappen, in het algemeen rijksarchief te Brussel. — Lijst van onderzoekingen. — Te nemen maatregelen: nieuwe bureaux en betere bezoldiging (zie boven). — Bijlage: De archieven der gemeenschappen, collegiën en ambtenaren te Roermond, die een rechterlijk of landsheerlijk karakter hadden of rechtstreeks invloed op het algemeen bestuur, van de 13de eeuw tot in 1894.

Ten slotte volgen de *Verslagen over* 1894 van Bondam, Hingman en Fruin omtrent de regeling der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Noord-Brabant, Zuid-Holland en Utrecht, uitgebracht aan de Gedeputeerde Staten dier provinciën (resp. bladz. 481—493, 494—501, 502—524).

Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis. Tiende jaarverslag (1 Oct. 1896). (Overgedr. uit de Versl., Rapp. en Memor. om-

trent militaire onderwerpen). 's Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1897, 61 bladz. 8°.

Om te zorgen, dat de vruchten der nasporingen alleen zouden bewerkt worden door daartoe bekwame officieren, is door den chef van den Generalen Staf eene circulaire uitgevaardigd. Het „Repertorium voor de Ned. krijgsgeschiedenis" vorderde belangrijk, het onderzoek van handschriften werd aangevangen. Het register der krijgsgeschiedkundige kaarten, plans enz. werd aangevuld en zal volledig zijn na gebruik van den atlas „Halma", door het Min. v. Oorlog in 1887 in bruikleen afgestaan aan 's rijks Prentenkabinet te Amsterdam. Gegevens werden gezocht „tot bewerking van korpsgeschiedenissen." Op last van den Minister wordt nagegaan, van welke archivalia van het Min. v. Oorlog overbrenging naar het krijgsgeschiedkundig archief gewenscht is. In 15 plaatsen werden de nasporingen voortgezet; ook Londen werd bezocht voor de jaren 1799—1815. Bij het Min. v. Oorlog ontbrekende rapporten enz. der Nassausche regimenten, in 1815 behoorende tot de 2de Ned. divisie, e. a. stukken berusten misschien te Weilburg (waar onderzoek werd opengesteld) en zeker te Wiesbaden. In Noord-Holland is veel te vinden omtrent de vestingen, die daar in den 80-jarigen oorlog een rol speelden; de stukken in de archieven van Enkhuizen en Medemblik, betreffende den veldtocht van 1799, zullen te Haarlem onderzocht worden. De resultaten van onderzoekingen te Bergen-op-Zoom, Haarlem en Hoorn zijn ter beschikking gesteld van den majoor Koolemans Beijnen, die den veldtocht van 1799 zal bewerken. Te Hasselt is rijke stof, misschien is een onderzoek ter plaatse noodig. Te Hattem heeft de gemeente-archivaris (oud-officier) het onderzoek op zich genomen. Van Deventer werden eenige bronnen door den archivaris opgegeven. Nog eenige particuliere archieven werden opengesteld. Te Leeuwarden is het onderzoek ter provinciale griffie voltooid. Van Harderwijk zond luitenant F. J. Gits opgaven in. — Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief. — Het gebruik van het verzamelde materiaal neemt voortdurend toe. — De kolonel W. E. A. Wüppermann zal bewerken den veldtocht van 1815. Speciale onderzoekingen werden ingesteld naar de jaren van den Spaanschen Successie-oorlog en 1745—1748.

Bijlage I: Tabellarisch overzicht der krijgsgeschiedkundige bescheiden, voorhanden in het gemeente-archief te Amsterdam [1]).

Bijlage II: Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen op

1) Wordt deze vorm goedgekeurd, dan worden gelijke overzichten gemaakt voor de rijksarchieven (behalve 's Gravenhage en Middelburg). — Vermelding verdient, dat de luit. de Witt Huberts eenige militaire archivalia te Amsterdam ordende.

de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën op 1 October 1896.

Bijlage III vermeldt de aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief sedert 1 October 1895.

TH. VAN RIEMSDIJK. Het zevendeel leggen na doodslag in Kennemerland en Westfriesland. (Versl. en Meded. der Kon. Acad. v. Wetensch., Afd. Letterk., 4de Reeks Dl. I blz. 341 vlg.) 101 bladz. 8°.

Bronnen: „Oude maniere van een dinghtalinge van een dootslagh", „De forme van een ballinghbrief" (beide uitgegeven door B. van Santen in zijn „Recht, usantie, style ende reglement van de hooge vyerschare van Kennemerlant") en de rekeningen der baljuw- en rentmeesterschappen van de Wijk en het land van Texel. — Na constateering van de schuld des daders, wordt eene vordering ingesteld over het zoengeld; bij vonnis wordt uitgewezen, dat de klager den doodslag op den schuldige en zes van diens verwanten zoude „leggen" („zevendeel leggen"). Ieder van hen moest 1/7 van het zoengeld betalen. Daarna volgde de zoen- of oirvede-eed. — Kwam er geene klacht van de verwanten des vermoorden of weigerden zij na „ineisching", dan ging hun recht op den heer over; soms bedongen zij dan echter een deel van het zoengeld voor zich. — Het bedrag van het zoengeld hing af van den stand van den vermoorde: voor vrije lieden moest 32 pd., voor een dienstman van den graaf of den heer 22 pd., van den abt van Egmond 16 pd. betaald worden, voor edelen bestond geen vast zoengeld; naar gelang de vermoorde in een of meer achtendeelen edel was, werd het zoengeld verminderd. Omstandigheden konden leiden tot verhooging van het zoengeld. Omtrent het zoengeld kon eene dading worden gesloten, ook na aangevangen rechtsgeding, in welk geval de heer meestal een deel ontving. In de rekeningen der baljuwschappen wordt onderscheiden tusschen het geïnde „van vorderinghe" (wanneer eene klacht was aangebracht) en „van lantwinninghe" (de afkoopsom der ballingschap). De dader, balling blijvende, betaalde zijn zevendeel meestal niet. Het verschuldigde „van vorderinghe" wordt voldaan door de verwanten des vermoorden, dat „van lantwinninghe" door den dader. — Het zevendeel leggen kwam voor, waar Kennemer en Westfriesch recht gold en de door die baljuwschappen ingesloten streken; verder op Marken en Urk (en Emmeloord). In de eerste helft der 15de eeuw ontstond eene neiging tot beperking van dit rechtsgebruik, dat in 1462 door hertog Philips werd opgeheven.

Een vijftal uitvoerige bijlagen bevatten bronnen.

R. Fruin. Over den aanbreng van doodslag bij de vierschaar in Kennemerland en in het Noorderkwartier van Holland. (Versl. en Meded. der Kon. Acad. v. Wetensch., Afd. Letterk., 4de Reeks Dl. II blz. 50 vlg.) 21 bladz. 8°.

S. trof in de hiervoor vermelde studie van Jhr. Mr. van Riemsdijk eene phase der procedure: de aanbreng. Deze *volgt* op de wapenruft, en wel alleen, wanneer de beschuldigde voor de vierschaar verschijnt en zijne onschuld betuigt. Anders vond men in de nietverschijning bewijs van schuld. In de dingtaal van Kennemerland neemt aanbreng de plaats in van de schepenkenning in die van Delft, van de „proeve" te Dordt. In verband daarmede blijkt uit de Amsterdamsche dingtaal de keuze der aanbrengers en hun beraad met de schepenen (de hoofdzaak, als bij de kenning). Van het beraad wordt de uitslag ter terechtzitting medegedeeld. De Delftsche gewoonte (kenning nà wapenruft) is eigenaardiger dan de Amsterdamsche (wapenruft nà aanbreng). Door invloed van het zeventuig geschiedde de aanbreng op het platteland in Kennemerland en het Noorderkwartier door 7 personen (den aanklager, de twee magen, die hem de wapenruft hielpen doen, en de vier vertegenwoordigers van de vierendeelen zijner maagschap). Daarom ook het „*zeven*deel leggen." De zeven waren alleen *borgen* voor de richtige betaling door de gezamenlijke verwanten, zooals in Westfriesland de vertegenwoordigers der vier vierendeelen (de voortvluchtige dader blijft buiten rekening). Voor een uitgestorven vierendeel wordt het zoengeld met ¼ verminderd. De vermindering wegens adeldom in de maagschap geschiedt, voorzoover die *bij den dader* voorkomt (tegen v. R.'s uitlegging). De aanbrengers zijn oorspronkelijk eedhelpers. De aanbreng loste zich op in de schepenkenning.

De Gilden van Utrecht tot 1528. Verzameling van rechtsbronnen, uitgegeven door J. C. Overvoorde en J. G. Ch. Joosting. Eerste Deel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1897. CCXXII en 152 bladz. 8°. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Eerste Reeks, No. 19). [1])

Tegen eene volledige behandeling van de geschiedenis der Utrechtsche gilden tot hunne definitieve opheffing verzetten zich de statuten der Vereeniging en de uitgebreidheid der stof. Daarom werd als grens aangenomen het jaar 1528, waarin Karel V den gilden hunne politieke rechten ontnam. Tot 1528 werden alle bronnen opgenomen, die eenig licht over de gilden konden geven; daarna werden opgenomen: de keizerlijke ordonnantiën op de gil-

1) Deel II verscheen in 1896, zie Literatuurkroniek in dit blad 1896/7, No. 5.

den van 1538—1555 (zoowel tot juist begrip der verandering, die de gilden in 1528 ondergingen, als omdat daarin vele oude bepalingen werden overgenomen) en enkele belangrijke stukken van 1528 tot het jaar der keizerlijke ordonnantie. — Geraadpleegd werden de archieven der gilden, en de stedelijke archieven overal waar iets over de gilden kon vermoed worden; de notulen- en afkondigingsboeken van den raad werden geheel doorzocht. Latere voorschriften over onderwerpen, waarover reeds een stuk was opgenomen, vonden eene plaats slechts wanneer zij nieuwe gegevens bevatten. Ook voorschriften, het bedrijf der gilden rakende, vonden eene plaats, echter met mate: van de talrijke accijnsbepalingen kwamen alleen de belangrijkste in aanmerking. De bronnen werden gesplitst in algemeene en bizondere (die ieder der 21 oude gilden betroffen). In eene derde rubriek werden opgenomen de stukken betreffende ambachten en neringen, oudtijds eene vereeniging vormende, na 1528 als gilde voorkomende. De rubrieken werden onderverdeeld (de eerste, algemeene rubriek, in: I. Rechten en verplichtingen der gilden, II. Rechten en verplichtingen van de leden der gilden, III. Bestuur der gilden, IV. Morgenspraak, V. Kerkelijke verplichtingen der gilden, VI. Verplichtingen van militairen aard en in geval van brand, VII. Politieke rechten der gilden. Eene korte omschrijving van de hoofdbronnen voor en de geschiedenis van de uitgave besluit het Voorwoord.

Eene Inleiding geeft een overzicht van hetgeen in de bronnen te vinden is. Na een kort woord over de gilden in het algemeen en te Utrecht wordt de stof verdeeld in drie rubrieken: 1°. De gilden als bedrijfsvereenigingen, 2°. De gilden in hunne verhouding tot de kerk en 3°. De gilden als politieke vereenigingen en als leden der gemeenschap. Onderverdeelingen bevorderen het gemakkelijk overzicht.

Van de bronnen zijn in dit deel opgenomen die, welke de gilden in het algemeen betreffen. Bladwijzers op Inleiding en Bronnen vergemakkelijken het naslaan.

Stadboeken van Zwolle, uitgegeven door A. Telting. (Vereen. tot beoef. v. Overijss. regt. en geschied. — Overijss. stad-, dijk- en markeregten, 1e deel, 12de stuk). Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1897. XXIX, en 599 bladz. 8°.

In 1867 werd door G. J. Dozy uitgegeven de tweede codificatie van het Zwolsche stadrecht met aanwijzing van de varianten, voorkomende in de oudste codificatie. Zooals later bleek, waren niet alle handschriften gebruikt; ook werd niet gegeven het zeer belangrijke „Stadboek van de Elf Tractaten”, zoodat eene nieuwe uitgave ge-

wenscht was. Daaraan werd toegevoegd een herdruk van: den ouden stadbrief, de ampliatie daarvan en den „Ordinarius van Zwolle." Uitgave ook van het stadrecht van 1794 werd onnoodig geoordeeld, èn omdat het van geheel anderen aard is dan de oude stadboeken èn omdat er eene vrij algemeen voorkomende officiëele uitgave van bestaat.

De stadbrief is uitgegeven naar eene kopie uit het begin der 14 le eeuw in het stedelijk archief, met vermelding der varianten in een later afschrift (i/h. Privilegieboek), de ampliatie naar het origineele charter, ook in dat archief. Het oudste keurboek moet geschreven zijn tusschen 1324—1341; latere (14de eeuwsche) aanvullingen en wijzigingen werden eraan toegevoegd, terwijl ook lijsten van nieuwe burgers (1336—1403), financieele opgaven enz. in het handschrift worden gevonden. Vele plaatsen zijn door radeering of uitwassching minder duidelijk. In deze lacunes kan voorzien worden door een ander handschrift van vòor 1353, dat den ouden tekst bevat en bovendien eenige latere bepalingen. — Het tweede stadboek, ontstaan in 1398 of 1399 en evenals het eerste berustende in het stedelijk archief, is ook in de minuut bewaard. Hierin vindt men eene lijst van „scepenen en raet" (1384—1433), aanteekeningen omtrent stadstinsen enz. — Voor de uitgave van het derde stadboek werden de twee handschriften, die het meest van elkander afweken, gebruikt, doch ook een 8-tal andere (in eene noot omschreven) nagegaan. De twee handschriften vertegenwoordigen de twee familiën, waarvan niet uitgemaakt kon worden, welke de oudste redactie bevatte. Het taalkundig oudste (d.d. 1558), berustende in het rijksarchief te Zwolle, is aan den druk ten grondslag gelegd. Het andere (d.d. 1552), in de Provinciale Bibliotheek, bevat nog het landrecht van Overijssel en het dijkrecht van Salland, beide met de reformatiën, en het dijkrecht van Mastenbroek. Deze codificatie moet dateeren van c. 1519—1524. In beide handschriften zijn „Nye averdrachten" uit de 15de en 16de eeuwen aan het stadboek toegevoegd. — De „Ordinarius" is gedrukt naar een handschrift van c. 1500, berustende in het stedelijk archief.

Voor splitsing en aaneenvoeging der woorden is het gebruik der handschriften gevolgd. Tafels geven de correspondeerende artikelen der stadboeken aan.

Verslag v. d. handelingen der 79ste vergadering v. d. Vereen. tot beoef. v. Overijss. regt en geschied. op 1 Juni 1897. Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1897. 16 bladz. 8°.

v. HASSELT: de „achtergerichten” in Twente (onzeker is hem bij onderzoek de beteekenis gebleven, misschien is bedoeld het gebied van den richter buiten de stad). — HOEFER: de wapens der provincie, der Ridderschap en Steden en der kleine steden van Overijssel (uitgangspunt: de landdagspenningen). — BENTHEM: de burcht van Enschede en zijne adellijke gerechtigheden (dit zal gepubliceerd worden in de Versl. en Meded.), en de grensverandering eener marke. — De beteekenis der oude verwensching „mak bannink” werd niet opgehelderd. J.

ALBERT WADDINGTON. La République des Provinces-Unies, la France et les Pays-Bas Espagnols de 1630 à 1650. II. 1642—1650. Paris, Masson. (Annales de l'Université de Lyon). 8°. X, 433 blz. 6 francs.

Met dit tweede deel is thans het voortreffelijk boek voltooid. In 1642 was de alliantie van Frankrijk en de Republiek op het punt zich op te lossen. De vredespartij, die in de Staten van Holland den boventoon voerde, werd steeds sterker en Frederik Hendrik gaf haar hoe langer hoe meer voet. Slechts aan de diplomatieke bekwaamheid van d'Avaux en Servien gelukte het door het tractaat van 29 Februari en 1 Maart 1644 het verbond te hernieuwen. Maar zoodra Philips IV begon eenigszins aannemelijke voorwaarden te stellen, greep de Republiek toe. Natuurlijk kostte het nog jarenlange onderhandelingen, eer de vrede werkelijk geteekend was, maar niettegenstaande alle pogingen, door de Fransche gezanten te Munster aangewend, kwam het toch zoover. De zending van Servien in 1647 naar den Haag en de dood van Frederik Hendrik veranderde daaraan niets. Zoo werd den 30 Januari 1648 de vrede gesloten. Maar daartegen poogde Willem II te reageeren; de gebeurtenissen van 1650 en wat daaraan voorafging zijn bekend en hangen ten nauwste samen met de oorlogspolitiek van den stadhouder, wiens dood de politiek, die te Munster had gezegevierd, weer aan het bewind bracht. Wat betreft de zaak van het befaamde tractaat van 20 October 1650, komt Waddington tot hetzelfde resultaat als indertijd prof. Fruin. Negentien origineele stukken worden aan het slot afgedrukt. Een kaart der Nederlanden en afdrukken van twee medailles met de portretten van Frederik Hendrik en Willem II zijn toegevoegd.

E. WRANGEL. Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet. Lund, Malmström. 4°. 214 blz.

Een merkwaardig boek, waarin de betrekkingen van Zweden en Nederland vooral in de 17de eeuw zaakkundig worden beschreven. De handelsverbindingen gaven spoedig aanleiding tot een

levendig wetenschappelijk en letterkundig verkeer. Zweedsche studenten kwamen in grooten getale aan de Nederlandsche hoogescholen studeeren, vooral te Leiden, maar ook te Amsterdam, Franeker en Groningen. Aan den anderen kant gingen verschillende Nederlanders naar Zweden, vooral onder de regeering van koningin Christina, die als een ideale vorstin, als de beschermster van kunsten en wetenschappen uitbundig verheerlijkt werd. Zoo zien wij Cartesius en Salmasius, hoewel geen Nederlanders, toch in de Republiek gevestigd, naar Zweden gaan; Isaac Vossius, Nicolaas Heinsius, om van Grotius te zwijgen, vinden wij in Zweden in hooge ambten werkzaam. Op schier ieder gebied van wetenschap was meer of minder de Nederlandsche invloed in Zweden te constateeren: de mathematische en astronomische wetenschappen, de botanie en vooral de geneeskunde, de theologie en de philosophie, de historiographie en de cartographie, maar bovenal de klassieke en oostersche philologie in Zweden ontvingen den impuls van de zijde der Nederlandsche geleerden. Ten slotte — een van Wrangels merkwaardige resultaten — constateert de schrijver een belangrijken invloed der Nederlandsche letterkunde, vooral van Cats en de didactische school, op de Zweedsche, en wel direct, niet door tusschenkomst van Duitschland en Denemarken.

P. J. F. Louw. De Java-oorlog van 1825—'30. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen met medewerking der Nederlandsch-Indische regeering. II. Batavia, Landsdrukkerij; den Haag, M. Nijhoff. gr. 8°. 28, 693 blz.

Dit deel behandelt in hoofdzaak het jaar 1826, zoowel wat de politieke en financiëele als wat de militaire zaken betreft. In allerlei opzicht doorleefde Indië destijds een zeer gevaarlijke crisis. De Gouverneur-Generaal van der Capellen bleek niet opgewassen tegen zijn taak: zijn verhouding tot den Minister Elout werd met den dag moeilijker. Nu besloot Willem I den bekwamen en energieken burggraaf du Bus de Gisignies als Commissaris-Generaal naar Indië te zenden, waar deze in Februari 1826 aankwam. Hij vond er veel te doen, maar hij greep met vaste hand in alle takken van den dienst in, om overal grondige hervormingen in te voeren. Doch schier nog meer aandacht eischte de oorlog. In den aanvang waren onze troepen vrij voorspoedig, maar in den zomer keerde de kans. Het boek van Louw, breed opgezet en uit de officiëele stukken zelve bewerkt, is grondig en volledig en daarbij ook duidelijk geschreven. Het lange relaas der krijgsbedrijven mogen voor een leek wat vermoeiend zijn, men ondervindt

den indruk, dat een man van het woord is, die door en door in de stof, die hij behandelt, thuis is.

W. P. Groeneveldt. De Nederlanders in China. I. De eerste bemoeiingen om den handel in China en de vestiging in de Pescadores (1601—1624). Overgedrukt uit de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 6e volgr. deel IV. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8⁰. 8, 598 blz.

Dit boek is zoowel uit Nederlandsche als uit Chineesche bronnen geput. De eerste pogingen, door de Nederlanders aangewend om betrekkingen met China aan te knoopen, hadden weinig resultaat: de tochten van Van Neck, Van Waerwijck en Matelief leidden tot niets. Maar onder Coen's bestuur werd in 1622 Cornelis Reijersen met een betrekkelijk groote macht naar China gezonden, ten einde een poging te wagen een vaste positie te bezetten. Nadat een poging om Macao te veroveren door den krachtigen tegenweer der Portugeezen was mislukt, bezette Reijersen de Pescadores, bouwde er een fort en knoopte van daar uit betrekkingen aan met de Chineesche autoriteiten te Amoy en elders. Doch ook deze poging leidde wederom tot niets. Hoewel herhaaldelijk versterking uit Batavia werd gezonden, nam Reijersen in 1623 mismoedig zijn ontslag. Zijn opvolger, dr. Martinus Sonck, hief de vestiging op de Pescadores op en stevende naar Formosa. Deze geschiedenis, grondig en degelijk uiteengezet, is een nieuw, tot dusverre weinig bekend hoofdstuk onzer koloniale geschiedenis. Aan het slot drukt de Heer Groeneveldt talrijke officiëele stukken af; ook eenige andere stukken zouden daar beter hun plaats gevonden hebben dan thans, nu ze tusschen den text staan.

De regeeringe van Amsterdam soo in 't civiel als crimineel en militaire (1653—1672) ontworpen door Hans Bontemantel. Uitgegeven door dr. G. W. Kernkamp. II. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8⁰. 4, 622 blz. ƒ 5,50. (Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap. Derde serie no. 8.)

Dit tweede deel bevat in de eerste plaats het slot van het hoofddeel: hoofdstuk VIII. De Vroetschap, Het grootste deel van het boek wordt echter ingenomen door de Bijlagen, twaalf in getal. Daarin verzamelde dr. Kernkamp alles, wat Bontemantel mededeelt over allerlei zaken, die niet onder de hoofdrubrieken waren te brengen. Om een denkbeeld te geven van den rijken inhoud der bijlagen, schrijven wij de titels af: I. Magistraatverkiezingen te Amsterdam. II. Het proces van Jacob Sijms (Deze, oud-burgemeester van Hoorn, had zich aan knoeierijen als Bewindhebber van de Kamer Hoorn der Oost-Indische Compagnie schuldig ge-

maakt: over zijn terechtstelling ontstond een geschil tusschen Amsterdam en Hoorn). III. Ontvangsten en uitgaven van het schoutambt. IV. Het rapiamus van 1653 (Geeft een denkbeeld van de posten, die in de stadsrekeningen werden verantwoord; dr. K. vergelijkt de cijfers met die van 1509—1514, 1555 en 1594). V. Brieven, gewisseld tusschen het Hof van Holland en het gerecht van Amsterdam over het appèl van het over Isaac Coeijmans gevelde vonnis. VI. „Journal van de commissie tot vorderingh van Mr. Hendrick Cloeck tot het raedsheerschap in den Hove van Holland" (1667; de tegencandidaat, door Amsterdam gedwarsboomd, was Pieter de Groot). VII. Opbrengst van den grooten accijns in de jaren 1636—1662. (Met vergelijking van Bontemantel's cijfers met de officiëele der stadsrekeningen en onderzoekingen over den loop der bevolking van Amsterdam.) VIII. Instructie van Mr. Cornelis Hop als pensionaris (1666). IX. Commissarissen van kleine zaken. X. Commissarissen van huwelijksche zaken. XI. Personalia. XII. Varia. A. Handel en Nijverheid. B. Verschillende onderwerpen. De groote waarde op zich zelve van Bontemantels aanteekeningen wordt zeer verhoogd door de deskundige aanteekeningen van dr. Kernkamp. Eerst op deze wijze uitgegeven en toegelicht verkrijgen B.'s memoires waarde voor onze geschiedenis der 17de eeuw. Aan de werkkracht, de zaakkennis en de scherpzinnigheid van dr. K. danken wij een werk, dat hoe langer hoe meer zal blijken van groote beteekenis te zijn.

G. B. Hooijer. De krijgsgeschiedenis van Nederlandsch-Indië van 1811 tot 1894. III. Den Haag, gebr. Van Cleef, Batavia, G. Kolff en Co. gr. 8°. 8, 480 blz. *f* 4,50.

Dit derde en laatste deel beschrijft uitsluitend den Atjeh-oorlog. Naar recht en rede vullen de krijgsgebeurtenissen in Groot-Atjeh ongeveer drie vierde deel van het geheele boek. Eerst wordt een algemeen overzicht gegeven, vervolgens de geschiedenis van Atjeh, het terrein en de bevolking, de indeeling, het bestuur, de strijdkrachten der Atjehers en der onzen behandeld, om zoo te komen tot een uitvoerige geschiedenis van den rampspoedigen eersten tocht onder Köhler en van de roemrijke tweede expeditie onder Van Swieten. Dan behandelt de schrijver achtereenvolgens de periode van afwachting, het stelsel tot afsluiting der kust van Groot-Atjeh, de politiek van verzoening, de periode van agressie, de splitsing van het civiel en militair gezag, de geconcentreerde stelling. Op den strijd op Groot-Atjeh volgden die op de Noordkust, waar van der Heyden bij Samalanga roemrijk streed, op de Oostkust (Edi), ten slotte kortelijk die op de Westkust en in de Zui-

delijke nederzettingen. Het boek is helder geschreven: het wekt vertrouwen in den schrijver, die blijkbaar zijn onderwerp door en door kent. Een nauwkeurige opgave der gebruikte bronnen en een twintigtal kaarten maken de contrôle en het gebruik gemakkelijk.

A. Bredius, H. Brugmans, G. Kalff, G. W. Kernkamp, D. C. Meijer Jr., H. C. Rogge, D. F. Scheurleer, A. W. Weissmann, Amsterdam in de zeventiende eeuw. Met een voorrede van P. J. Blok. afl. 1—6. 's Gravenhage, W. P. van Stockum. fol. 8, 1—192 blz. Met afbeeldingen en de kaart van Amsterdam van Balthasar Florensz van 1625. *f* 6.— per afl.

Deze afleveringen bevatten de eerste afdeeling: Topographie, door den Heer D. C. Meijer Jr. bewerkt. Het boek is rijk geïllustreerd met voortreffelijke reproductiën van authentieke 17de-eeuwsche platen, die gezichten in en om Amsterdam voorstellen. Ook het ornamentwerk op titels enz. van dit boek is geheel aan die eeuw ontleend. Het prachtwerk, waarbij de afbeeldingen van niet minder waarde zijn dan de text, belooft, aansluitende bij ter Gouw, een beeld te geven van het 17de-eeuwsche Amsterdam, toen de stad, door handel en nijverheid groot, rijk en machtig geworden, op stoffelijk zoowel als op geestelijk gebied het middelpunt der Republiek, de Republiek in het klein was geworden. Het overrijke onderwerp, te omvangrijk voor één persoon, is door bovengenoemde geschiedkundigen van verschillende zijden beschouwd. Wij zeiden, dat de Heer Meijer de topographie voor zijn rekening nam: zoo beschrijft dr. Bredius onze groote 17de-eeuwsche kunst, dr. Brugmans Amsterdams wereldhandel en nijverheid, prof. Kalff de litteratuur en tevens de zeden en gewoonten, dr. Kernkamp de regeering en de politiek, prof. Rogge de godsdienstige bewegingen, de Heer Scheurleer de muziek, de Heer Weissmann eindelijk de bouwkunst. Een korte voorrede van prof. Blok zet het doel en de wijze van uitvoering uiteen.

O. Nachod. Die Beziehungen der Niederländischen Ost-Indischen Kompagnie zu Japan im 17 Jahrhundert. Leipzig, Friese. 8°. CCXXXXIV, 444 blz. M. 12.

De schrijver heeft in de eerste plaats gebruik gemaakt van den voorraad koloniale documenten in den Haag en de zoo verkregen stof aangevuld uit allerlei litteratuur en uit Japansche bronnen in vertaling. Nachod begint met een wat wijdloopig overzicht der Japansche geschiedenis tot 1600 en met een waarschijnlijk meer voor Duitsche lezers bestemde schets van de stichting en de inrichting der Compagnie; verder bevat nog het 4de hoofdstuk een uit-

voerige beschrijving van Japan's staat en maatschappij tijdens de komst der Hollanders. Jan Huygen van Linschoten was een der eersten, die in 1583 en '84 in Japan landde, maar eerst later vestigden de Hollanders er zich definitief; in 1609 verkrijgen zij er vrijen toegang. Sedert bloeide onze handel op Japan schoon op; maar de schaduwzijde was, dat men altijd geheel afhankelijk was van de inzichten, zelfs van de luimen der Japansche Keizers. Maar later volgt weer een tijdperk van bloei; in 1640 bedroeg onze invoer in Japan 6 millioen. Dan gebood plotseling in 1641 de Keizer ons de factorij van Hirado naar Deshima te verplaatsen, wat een gevoelige terugslag was. Een tijdperk van bloei zijn nog de jaren 1652 tot 1671, maar daarna begint het definitieve verval. Met het jaar 1700 eindigt de schrijver zijn zeer belangwekkend boek, waaraan talrijke bijlagen zijn toegevoegd. Deze bijlagen zijn vertalingen van meerendeels reeds uitgegeven origineele stukken en dus alleen voor Duitsche lezers van belang.

Precis of the archives of the Cape of Good Hope. Journal, 1699—1732. By H. C. V. Leibbrandt. Capetown, W. A. Richards and Sons. 1896. 8o. 4, 341 blz.

Als boven. Letters received, 1695—1708. 1896 8o. 4, 474 blz.

Als boven. Letters despatched, 1696—1708. 1897 8o. 4, 397 blz.

Als boven. The defence of Willem Adriaan van der Stel. 1897. 8o. 4, 198 blz.

Deze uitgave wordt ondernomen ten behoeve van hen, die het Nederlandsch niet voldoende verstaan om de origineele stukken in het archief van de Kaap met vrucht te kunnen raadplegen. Alleen uit dit oogpunt beschouwd, kan men het hier verrichte werk op zijn juiste waarde schatten. Er zijn anders gegronde bezwaren aan te voeren tegen het uitgeven van archiefstukken in vertaling. Maar beschouwd, gelijk de Heer Leibbrandt in zijn voorrede zegt te wenschen, als een beschrijvende index van het archief, kan deze uitgave met vrucht worden geraadpleegd door hen, die meer van de geschiedenis der Kaapkolonie wenschen te weten. Toch is als index deze verzameling veel te uitvoerig en bovendien onsystematisch aangelegd; geen Nederlandsche archiefinventaris zou er thans zoo als deze uitzien. De belangrijkste stukken zijn in hun geheel, de andere in regest afgedrukt. Wat den inhoud dezer vier deelen betreft, het „Journal" is het dagverhaal van den Gouverneur; dan volgen ingekomen brieven bij en uitgaande brieven van den Gouverneur, waarbij moet worden opgemerkt, dat de volgorde der ingekomen brieven binnen hetzelfde jaar niet chronologisch is, wat voor het gebruik zeer bezwaarlijk is. De verantwoording van den Gouverneur

W. A. van der Stel ten slotte is een merkwaardig stuk, waarin hij zich tracht te verdedigen tegen de tegen hem ingebrachte beschuldigingen van machtsmisbruik en onderdrukking; het is van 1706 en wordt gevolgd door talrijke bijlagen.

Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. IIIe Reeks, X, 2.

Dr. Brom geeft uit een Hs. van het Vaticaansch archief, een merkwaardige redevoering uit, waarschijnlijk in Oct. 1530 door den Nederlandschen geestelijke Albertus Pighius tot den Paus gehouden, waarin hij met klem protesteert tegen den afstand van het bisdom Utrecht aan Karel V in 1528; een uitvoerige toelichting gaat vooraf. — Prof. Blok bespreekt de „Mémoires de Hollande", een in 1678 te Parijs verschenen roman, waarin naar het schijnt nog een en ander van historische beteekenis is te vinden, met name betreffende het beleg van Amsterdam in 1650, maar er staat ook veel onjuists in. Het verhaal is afkomstig van een ooggetuige, maar die niet van alles het fijne wist. Prof. Blok meent den schrijver terug te vinden in den hoofdpersoon de Villeneuve en bewijst, dat diens levensomstandigheden treffende overeenkomst vertoonen met die van den Franschen officier Du Buisson, die ook een Leven van Turenne heeft geschreven en die het beleg van Amsterdam heeft bijgewoond. — Dr. Worp behandelt de schulden der Stuarts aan de Oranjes, ontstaan uit den niet betaalden bruidschat van Mary, de gemalin van Willem II, en uit de latere voorschotten, door Frederik Hendrik en Willem II aan de Stuarts verleend. Deze schuld, die met de rente meer dan 2 millioen ponden Vlaamsch beliep, is eindelijk waarschijnlijk in 1674 bij den vrede van Westminster vereffend. — In aansluiting tot zijn vroeger artikel over de oorlogsplannen van Willem II in 1650 bespreekt prof. Fruin de bemiddeling, in dat jaar door de Republiek aan de oorlogvoerende mogendheden, Frankrijk en Spanje aangeboden. Nadat de hoogleeraar nog eenige bijzonderheden aan zijn vorig stuk heeft toegevoegd, wijst hij er op, dat Willem II na zijn overwinning op Holland en Amsterdam in overleg met den Franschen gezant de Staten-Generaal wilde nopen, hun bemiddeling aan te bieden en tevens Spanje met den oorlog te dreigen, zoo niet onmiddellijk de wapenen werden nedergelegd, wat Spanje waarschijnlijk niet zoude doen. De zes provinciën, die geheel onder Willems invloed stonden, waren voor dit voorstel, maar Holland maakte terecht bezwaar. Daar de Staten van dit gewest niet vergaderd waren, namen Gecommitteerde Raden de zaken waar, uit wier notulen prof. Fruin thans bekend maakt, hoe het Holland gelukte zelfs den Prins te

bewegen elk dreigend karakter aan het voorstel tot bemiddeling te ontnemen; in dezen geest besloten de Staten-Generaal dan ook den 30 Augustus 1650. Zoo had Holland voorloopig overwonnen; de dood van Willem II veranderde natuurlijk daarna geheel de richting van de politiek der Republiek.

P. L. MULLER. Onze Gouden Eeuw. De Republiek der Vereenigde Nederlanden in haar bloeitijd. Geïllustreerd onder toezicht van J. H. W. Unger. II. De Bloeitijd. Leiden, A. W. Sijthoff. gr. 8°. 448 blz. *f* 10.—

De inhoud van dit tweede deel beantwoordt niet geheel aan den titel. Het bevat als Boek II een uitvoerige, grondige, helder geschreven beschrijving van den staatkundigen en economischen toestand der afzonderlijke gewesten en — daar de kracht der Republiek in de onderdeelen zat — van de deelen der provinciën, vooral van de steden. Holland en de Hollandsche steden verkrijgen naar recht en reden het leeuwendeel. Daarop volgt Boek III: De tijd van Macht, verdeeld in twee hoofdstukken: De tijd van Johan de Witt en De vuurproef van 1672: in groote trekken geeft prof. Muller hier een overzicht van de algemeen bekende gebeurtenissen.

I. W. DES TOMBE. Het geslacht van Renesse van den oorsprong tot 1430. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon. gr. 8°. VI en 155 blz. *f* 5.—. geb. *f* 6.—.

Een historisch juiste genealogie van het bekend geslacht, dat zulk een belangrijke rol in de Zeeuwsche geschiedenis heeft gespeeld, kan voor onze middeleeuwsche historie niet anders dan van groote waarde zijn. De eerste met zekerheid aan te wijzen persoon is Costijn van Zierikzee, die in 1226 in charters voorkomt en in 1244 het huis te Renesse bewoonde. Zijn zoon, Jan van Renesse, speelde onder Floris V een belangrijke rol in Zeeland; de gelijknamige zoon van dezen is de beroemdste uit zijn geslacht, het bekende hoofd der Vlaamsche partij in Zeeland, die na een zeer rumoerig leven te hebben geleid, in 1304 in de Lek verdronk. Ook de latere Renesses namen een hooge positie in. Zoo is dit fraai uitgevoerde boek een belangrijke bijdrage voor de geschiedenis van Zeeland en daardoor ook van Holland. Een aantal bijlagen: afschriften van charters, geslachtstafels, een inventaris van zegels met uitstekend geslaagde afbeeldingen daarvan, benevens een kaartje van Schouwen in 1291, uit allerlei gegevens opgemaakt, verduidelijken den tekst.

B.

VARIA.

In het bekende Noord-Amerikaansche tijdschrift „The Nation" komt in de aflevering van 23 Dec. 1897 een artikel voor van de hand van den heer Wm. Elliot Griffis, predikant te Ithaca (Staat New-York), getiteld „the Dutch Archives." Hierin wordt met verwijzing naar een tweetal artikelen van Mr. Ch. M. Dozy een beknopt overzicht gegeven van de geschiedenis van het archiefwezen hier te lande en den tegenwoordigen toestand daarvan. Meer in het bijzonder bespreekt schr. het Algemeen Rijksarchief in den Haag en het Gemeente-archief te Leiden.

Over onze vereeniging en haar orgaan bevat het artikel o.a. het volgende:

„In 1892 the society of Archivists was founded, which now numbers forty members and meets annually, publishing also a periodical, the *Nederlandsch Archievenblad*. In this as well as at their meetings, the technical matters relating to their profession are treated in preference to all others, and historic questions are not raised."

Het bestuur van Gelre, vereeniging voor Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht, heeft zich als volgt geconstitueerd: voorzitter mr. J. J. S. baron Sloet te Oosterbeek; vice-voorzitter: F. A. Hoefer te Hattem; secretaris: dr. J. S. van Veen te Arnhem; penningmeester: J. Gimberg te Zutphen; leden H. D J. van Schevichaven te Nijmegen en J. H. Hofman te Schalkwijk. De vereeniging telt reeds meer dan 200 leden.

Het Geschiedkundig genootschap te Curaçao, waarvan in het vorig nummer de oprichting werd medegedeeld, telde volgens het eerste jaarverslag tegen het eind van September reeds meer dan 100 leden.

Eerlang zal het bouwen van het Rijksarchief te Assen worden aanbesteed, waartoe de voormalige pastorie der Hervormde gemeente, in 1895 door het Rijk aangekocht, moet worden afgebroken. Overeenkomstig het verzoek, indertijd door vele ingezetenen tot de Koningin gericht, zal van die pastorie de gewelfde gang — het eenige overblijfsel van het in de 13[de] eeuw gestichte vrouwenklooster, dat aan Assen het aanzijn gaf — gespaard blijven, een deel uitmaken van het nieuwe gebouw, dat beneden zal worden ingericht voor het Provinciaal Museum van Oudheden, terwijl de bovenverdieping vertrekken zal bevatten voor den archivaris. Het eigenlijke archief-depot zal afzonderlijk aan de oostzijde, in den tegenwoordigen tuin, verrijzen. In aansluiting aan de oude bouworde zal het archief in zoogenaamde reuze-moppen worden opgetrokken.

(*Oprechte Haarlemsche Courant* 4 Nov. 1897.)

Te Assen is heden aanbesteed: het maken van een archiefgebouw. Er waren 11 biljetten; laagste was dat van den heer G. Jansen te Leeuwarden, voor *f* 68.288. De raming was *f* 65.250.

(*Nieuws van den Dag* 10 Nov. 1897.)

Bij de herbesteding op 7 December werd het werk gegund aan H. Winters en H. de Vries te Assen voor *f* 64.876.

Door den heer D. J. Beck, adjunct-commies bij het Kabinet der Koningin, zijn aan het rijksarchief te 's Gravenhage ten geschenke gegeven de diplomen van verheffing van Maarten Tromp door Lodewijk XIII, Koning van Frankrijk, tot den adelstand, 13 Januari 1640; van denzelfde door Karel I, Koning van Engeland, tot ridder, 20 Mei 1642, en van Cornelis Tromp door Christiaan V, Koning van Denemarken, tot graaf van „Sylliesborg" (Selsburg), 3 December 1696, benevens een lastbrief van den admiraal Tromp voor den kapitein Jan Egbertsz. Ooms, gegeven op het schip Brederode, 4 December 1652, en eene verklaring van Prins Willem III, 12 October 1679, dat de benoeming van Cornelis Tromp tot luitenant-admiraal-generaal in de plaats van de Ruyter onmiddellijk na diens overlijden is ingegaan.

Ned. Staats-Courant 4 Dec. 1897.

Bij Missive van 14 Oct. 1897 werd bij de Provinciale Staten van Utrecht door H.H. Gedeputeerden een ontwerp-besluit tot wijziging van het *Reglement op de Veenderijen* in dat gewest ingediend.

Deze stelden voor in dat Reglement een artikel op te nemen, luidende als volgt:

„Aan het veenderij-bestuur is opgedragen ten spoedigste te zorgen voor de ordening, beschrijving en bewaring der veenderij-archieven onder toezicht van Gedeputeerde Staten, aan welk college het jaarlijks bij de inzending der rekening verslag van het daartoe verrichte en van den toestand dier archieven zal inzenden.

De kosten, daarvoor te maken, zullen als administratiekosten op de tweede afdeeling der rekening gebracht worden." (Zie art. 28 van het Reglement).

Dit ontwerp werd ingediend tengevolge van eene correspondentie, gevoerd tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en Gedeputeerde Staten, naar aanleiding eener weigering van de veenderij-besturen te Tienhoven en Breukelenveen, om voor de ordening hunner archieven eene som toe te staan.

Het aanhangige voorstel werd in de vergadering van 13 Nov. na een uitvoerig debat aangenomen.

Notulen van het verhandelde in de Wintervergadering der Staten van Utrecht 1897.

De rechtbank te Roermond heeft uitspraak gedaan in de zaak van den Staat der Nederlanden, eischer, tegen de gemeente Roermond, gedaagde.

De rechtbank overwoog ten principale dat de gedaagde gemeente heeft erkend het eigendomsrecht van den Staat op verschillende bij name in de dagvaarding opgenoemde archiefstukken, bepaaldelijk voor wat betreft de processtukken van het vroegere Hof te Venloo, doch ontkend heeft het eigendomsrecht van den Staat op de overige in de kisten geborgen stukken; dat derhalve de rechtbank, bij ontkentenis van de gedaagde, zal hebben te onderzoeken, of de Staat zijn eigen-

domsrecht op de stukken, welk eigendomsrecht door de gemeente wordt betwist, heeft gestaafd; dat die archieven, hoezeer stukken zijnde van historische waarde, daarom nog niet zijn zaken buiten den handel; dat de Staat zelf heeft toegegeven, dat onder de stukken, in de kisten verpakt, meerdere zijn die aan de gemeente toebehooren als behoorende tot het gemeente-archief of door aankoop door de gemeente verkregen; dat derhalve niet is bewezen, dat de stukken in de kisten verpakt voor het geheel aan den eischer toebehooren; dat de eischer zal hebben te bewijzen, dat hij is eigenaar der stukken, welke door hem worden opgevorderd, en dat die stukken zich bevinden in de kisten, staande in de schuur van den heer Diepen; dat de rechtbank voorlichting door deskundigen omtrent het doel, den aard en de bestemming der zich in de kisten bevindende archiefstukken noodzakelijk acht.

Ook alvorens over den eisch tot schadevergoeding uitspraak te doen, achtte de rechtbank voorlichting van deskundigen wenschelijk, daar toch de beantwoording van de vraag, of de Staat recht heeft op de gevraagde schadevergoeding, hiervan afhangt, of zich in de kisten, staande in de schuur van den heer Diepen, op welke kisten door de gemeente beslag is gelegd, alleen bevinden archieven die aan den Staat toebehooren, of ook stukken, die het eigendom zijn der gemeente Roermond.

Op die gronden heeft de rechtbank bevolen, alvorens verder recht te doen, dat door deskundigen zal worden uitgebracht een rapport omtrent het doel, den aard en de bestemming der archiefstukken, in de dagvaarding vermeld, en ook omtrent den aard, de bestemming en het doel der overige, niet door den eischer opgevorderde, doch zich eveneens in de kisten in de schuur van den heer Diepen bevindende archiefstukken.

Tot deskundigen werden benoemd de heeren A. J. Flament, rijks-archivaris te Maastricht, M. Willemsen, pastoor te St. Odelienberg, en Hansen, kapelaan te Herkenbosch, tenzij partijen omtrent de keuze van andere deskundigen met elkaar mochten overeenkomen, en werd tevens bepaald, dat de eedsaflegging door die deskundigen zal plaats hebben ter terechtzitting van 2 December e.k.

Avondpost 25 Oct. 1897.

Later gelastte de rechtbank, dat de archieven weder zullen worden overgebracht naar het stadhuis in een der voormalige archieflokalen en dat zij daar zullen worden ontpakt en nagezien door de daarvoor benoemde drie deskundigen.

Uit de *Kölnische Zeitung* van 24 en 30 Juli 1897, nemen wij het volgende over:

„Die Verlegung des Düsseldorfer Staatsarchivs nach Bonn wurde vom Düsseldorfer Geschichtsverein in einer zahlreich besuchten Einspruchs-Generalversammlung besprochen. Es wurde beschlossen, durch eine Eingabe den drohenden Verlust von Düsseldorf abzuwenden. Sowohl an den Oberbürgermeister wie an den Ministerpräsidenten sollen schleunigst Eingaben um Belassung des Archivs gerichtet werden, an letztern durch Vermittlung des Regierungspräsidenten. In der Besprechung lehnte der Vorsitzende, Professor Hassencamp, ein Eingehen auf die Nebenfragen, wie Landesbibliothek und Stadtarchiv, ab und wies darauf hin, dass das Staatsarchiv zum guten Teil aus dem alten jülich-bergischen Landesarchiv bestehe, sowie dass von den Benutzern des Archivs ein Dritteil auf Düsseldorf und nächste Umgebung entfiele. Eine Verlegung nach Bonn würde den Niederrhein seines einzigen Archivs berauben. Das Interesse

für Heimatkunde würde dadurch ausserordentlich geschädigt werden, ferner würde die Kunstakademie, insbesondere die Historienmalerei, darunter leiden. Für die Geschichtsvereine aber sei es eine Existenzfrage. Neben den kleinern zu Neuss, Essen und Werden kommen die grössern, der Bergische und der Düsseldorfer, in Betracht, deren bisherige Veröffentlichungen beweisen, dass für ihre Studien das Archiv ganz unentbehrlich ist. Demgegenüber wäre der Gewinn für die Bonner Interessen geringfügig. Die Professoren bekämen ja die Acten geschickt, würden sie also künftig statt auf der Bibliothek im Archiv selbst benutzen. Die Studenten kämen insofern nicht in Betracht, als archivalische Studien nur selten in den Bereich der akademische Aufgaben gezogen würden. Der Verein von Altertumsfreunden im Rheinland, der in Bonn seinen Sitz habe, treibe ausschliesslich archäologische und antiquarische Studien, habe also das Archiv erst recht nicht nötig. Und für den Historischen Verein für den Niederrhein sei ebensowenig gewonnen, da dieser in Köln seinen Mittelpunct habe. Geheimer Justizrat Courth hielt es für eine Ehrensache Düsseldorf's, gegen die Verlegung Einspruch zu erheben, und bat, der Vorstand möge sich mit der Stadt und der Regierung, in zweiter Linie auch mit der Provincialverwaltung, der Kunstakademie und dem Malkasten in Verbindung setzen. Es könne der Stadt nicht darauf ankommen, auch ein financielles Opfer zu bringen. Dr. Reinartz betonte, dass bei einer Verlegung des Archivs z. B. die hiesige Lamberti-Pfarrgemeinde nicht verfehlen würde, ihre im Staatsarchiv befindlichen Archivalien, deren Abgabe Lacomblet 1832 veranlasst habe, wieder an sich zu nehmen. Professor Hassencamp verlas ein Schreiben des Bergischen Geschichtsvereins, in dem dieselben Absichten wie die vom Düsseldorfer Geschichtsverein verfolgten kundgegeben werden. Der Vorschlag des Vorsitzenden, in Anträgen an Städte, Körperschaften and an die Provincialverwaltung gegen die Archivverlegung Stimmung zu machen, wurde beifällig aufgenommen."

„Zur Frage der Verlegung des Staatsarchivs von Düsseldorf nach Bonn hat nunmehr auch der Bergische Geschichtsverein Stellung genommen und in seiner letzten Sitzung beschlossen, alles aufzubieten, um die Erhaltung des Archivs in Düsseldorf zu erwirken, da es eine schwere Schädigung für die Forschungen des Vereins bedeute, wenn das Archiv verlegt und seine Benutzung nicht mehr in der bisherigen Weise möglich wäre."

Uit een later bericht bleek, dat 17 Sept. in deze zaak nog geene beslissing was genomen, maar dat volgens de *Düsseldorfer Zeitung* het archief waarschijnlijk voor Düsseldorf behouden zou blijven.

Wij vernemen, dat in plaats van den heer Léon Gautier, wiens overlijden wij in het vorige no. mededeelden, de heer Elie Berger tot professor in de palaeographie aan de École des Chartes is benoemd.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1897/8. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

IN MEMORIAM.

Mr. WILLEM BEZEMER.

19 Februari 1867 — 5 Maart 1898.

Den 5 Maart 1898 overleed te Rotterdam mr. Willem Bezemer, adjunct-archivaris aldaar. Onze Vereeniging verliest in hem een harer ijverigste, werkzaamste leden, die, ofschoon nog jong, reeds veel voor de wetenschap had gedaan.

Geboren te 's-Hertogenbosch den 19 Februari 1867, bezocht hij, na de lagere school te hebben doorloopen, in 1879 aldaar eerst de Hoogere Burgerschool, om in het volgend jaar over te gaan in de tweede klasse van het Gymnasium. In September 1885 vertrok hij, na een uitstekend geslaagd eindexamen in beide afdeelingen A en B, naar Leiden om in de rechten te gaan studeeren, niettegenstaande de oude letteren hem meer aantrokken.

Aan de academie ontwaakte bij hem de lust voor het oud-vaderlandsch recht. Zijn proefschrift: *Bijdragen tot de kennis van het oude cijns- en grondrenterecht in Brabant*, waarop hij 30 September 1889 cum laude promoveerde, bracht hem voor het eerst in aanraking met het archiefwezen. Uitgebreide onderzoekingen, maanden lang, in zijn vaderstad, in Brussel en andere plaatsen, maakten hem vertrouwd met werken in oude archieven. Het was dus niet te verwonderen, dat, toen door de benoeming van mr. L. van Hasselt tot rijks-archivaris in Overijsel de betrekking van commies-chartermeester aan het Rijks-archief in Noord-Brabant open

kwam, Bezemer pogingen aanwendde om hiervoor in aanmerking te komen. Dr. W. Zuidema werd echter benoemd.

Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat te 's-Hertogenbosch. Van den aanvang af voelde hij zich daar evenwel niet op zijn plaats; bovendien trok de advocatuur hem niet bijzonder aan. Een poging om op parket of griffie als volontair geplaatst te worden mislukte.

Toen vond hij een werk, dat hem geruimen tijd bezig hield: het ordenen der bibliotheek van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Bijna hiermede gereed, kwam de betrekking van adjunct-archivaris te Rotterdam open, waarnaar hij solliciteerde en ditmaal met goed gevolg, want hij werd 5 December 1890 benoemd om 1 Januari d.a.v. zijn betrekking te aanvaarden.

Bezemer kwam hier op een voor hem zeer gelukkig tijdstip. Door den gemeenteraad waren juist de noodige middelen toegestaan voor de uitgave der *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam,* waarvan het eerste deel reeds door mij in bewerking was genomen. Hij kon dus toen dadelijk met wetenschappelijken arbeid een aanvang maken. Nadat hij zich met groote toewijding op de hoogte had gesteld van topographie en geschiedenis van Rotterdam, werd hem opgedragen het in regest brengen van alle stukken, die van belang zijn voor de kennis der oude toestanden in Rotterdam en Schieland vóór 1600, eerst voor zoover zij in ons archief aanwezig zijn en daarna ze excerpeerende uit de grafelijkheidsregisters, de memorialen van het Hof van Holland, enz. Hoe omvangrijk die arbeid was, kan ik zelf, die als waarborg van volledigheid, daarna hetzelfde doorlas, misschien alleen begrijpen. Van 1891 tot zijn dood was hij daarmede bezig; op enkele registers na waren wij hiermede gereed. De duizenden aldus verkregen regesten zullen als vierde deel der *Bronnen* verschijnen.

Gelijkertijd werd door ons voor de pers gereed gemaakt het tweede deel der *Bronnen*, dat *De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland* (1895) bevat en het derde deel, waarin *De oudste stadsrekeningen van Rotterdam* zullen uitgegeven worden.

Te midden van al dit dagelijksche werk vond Bezemer gelegenheid zijn studiën over ons oud recht voort te zetten en de vruchten daarvan te publiceeren. In de werken der „Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oud-vaderlandsche recht" gaf hij uit: *Oude rechtsbronnen der stad Breda* (1892) en *Oude rechten van Steenbergen* (1897) en in de *Verslagen en Mededeelingen*: Keurboekje van Edam (1894), Oude rechten van Putten (1895), dingtalen van Oud-Beijerland (1892) en van Breda (1896).

Verder verschenen er van zijne hand tal van verhandelingen betreffende het oud-Nederlandsche, speciaal ook het oud-Brabantsche recht,

o. a. in *Themis* [1]), *Rechtsgeleerd Magazijn* [2]), *Tijdschrift voor Strafrecht* [3]), *Eigen Haard* [4]) en het weekblad *De Amsterdammer* [5]).

Over de plaatselijke geschiedenis van Rotterdam gaf hij verscheidene doorwerkte opstellen in het *Rotterdamsche Jaarboekje* [6]) en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* [7]) of deelde belangrijke stukken er over mede o.a. in *Oud-Holland* [8]), de bovengenoemde *Verslagen en Mededeelingen* [9]), het *Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis* [10]) en in het *Jaarboekje voor de Ned. Herv. Gemeente te Rotterdam* [11]).

Brabant en den Bosch werden intusschen door hem niet vergeten; groot bleef steeds zijn belangstelling voor al wat hem daaraan herinnerde. Zijn werk geeft daarvan menig bewijs; behalve de reeds vermelde verhandelingen over Oud-Brabantsch recht bewerkte hij voor het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen: *J. A. Folkers Dagverhaal van het beleg van Bergen op Zoom in 1747* (1895) en leverde verschillende bijdragen over N.-Brabantsche geschiedenis in *Oud-Holland,* (1894 en 1895), *Navorscher* (1894) en *Taxandria* (1895 en 1897) over het Lucasgilde te 's-Hertogenbosch, de plundering dezer stad in 1787, twee liedjes op het beleg van den Bosch in 1601, het kamp te Oosterhout in 1732 en een kroniekje van Tilburg 1774—1830.

Verder deed Bezemer in den *Navorscher* uitvoerige mededeelingen over de geslachten van de Werve (1893), van Zwieten (1894), van Alkemade en Mathenesse (1895).

Eindelijk nog eenige opstellen, waarin hij blijk gaf van zijn buitengewone voorliefde voor en kennis van geheime wetenschappen: „Geheimzinnige feiten" in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 1895 en 1896 en „Manifestaties te Zierikzee in 1727" in *Het Toekomstig leven* (1897).

---

1) „Een en ander over de oud-Brabantsche strafvordering (1891)."

2) „De acquisitieve verjaring van renten in het oud-Brabantsche recht (1890)" en „Een en ander over het oud-Hollandsche naastingsrecht (1892)."

3) „Bijdrage tot de geschiedenis der wetgeving op de preventieve hechtenis in de Nederlanden, tot het laatst der 18e eeuw (1897)."

4) „Middeleeuwsche dobbelkeuren (1897)."

5) „Een praatje over het Nederlandsche gevangeniswezen in de Middeleeuwen (1 en 8 Aug. 1897)" en „Middeleeuwsche wapenwetten (12 Dec. 1897)."

6) „Een weddingschap om een huis (1892)", „Eenige aanteekeningen over het oude geslacht van der Spangen (1894)", „Strafrechtspleging te Rotterdam in de 16de eeuw (1896)" en „Het Tucht- en Werkhuis te Rotterdam, thans huis van bewaring (1898)" (nog niet verschenen).

7) „De Rotterdamsche Schutterij in den ouden tijd (8 Aug. 1897)", „Iets over de geschiedenis van het Rotterdamsch Provenierhuis (21 Aug. 1897)", „Politieverordeningen te Rotterdam in de 18de eeuw (19 en 20 Nov. 1897)", „Een en ander over 't oude schoolwezen te Rotterdam (5 Dec. 1897)" en „Uit de oude strafrechtspraak te Rotterdam (15 Jan. 1898)".

8) „Een heksenproces te Rotterdam in 1566 (1893)" en „Philips de Schoone te Rotterdam in 1497 (1894)".

9) „Dingtaal van de Schepenbank te Rotterdam in geval van diefstal (1895)" en „Dingtaal te Rotterdam bij doodslag (1896)".

10) „Geloofsvervolgingen te Rotterdam 1534—1539 (1896)."

11) „Organisten in de Groote Kerk tot het laatst der 18de eeuw (1898)."

Dat van een jongen man, die gedurende betrekkelijk korten tijd zulk een werkzaamheid toonde, nog veel verwacht mocht worden, zal wel niemand betwijfelen [1]). Zijn plotseling overlijden is dan ook een groot verlies geweest, niet het minst voor ons archief, waarin hij zich zoo geheel en al ingewerkt had.

Rotterdam. J. H. W. UNGER.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot adjunct-archivaris der gemeente Amsterdam: de heer Dr. J. C. Breen.

tot commiezen bij het Algemeen Rijksarchief: de heeren W. G. Ross en Th. Morren;

tot adjunct-commiezen bij het Algemeen Rijksarchief de heeren: W. G. van Oyen, J. C. Beth en P. Berends;

tot adjunct-commies bij het Rijksarchief in Noord-Brabant de heer Mr. C. C. D. Ebell.

tot amanuensis bij het Rijksarchief in Overijsel: de heer J. Geesink.

Overleden:

de heer H. Eilers, amanuensis bij het Rijksarchief in Friesland;

de heer Mr. W. Bezemer, adjunct-archivaris der gemeente Rotterdam.

Ingevolge eene opdracht der Regeering zal Dr. J. S. van Veen, commies bij het Rijksarchief te Arnhem, zich binnenkort naar Parijs begeven, om er onderzoek te doen naar Geldersche oorkonden.

(*Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 17/18 April 1898).

Het volgende ontleenen wij aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 Mei 1898:

De stukken betreffende de herziening van de verordeningen regelende de rangen en de wedden der ambtenaren ter secretarie en aan het Archief dezer gemeente zijn thans in druk rondgedeeld.

Het archief en de bibliotheek der gemeente Rotterdam vormen één administratie.

Daaraan kunnen worden verbonden: een archivaris; een adjunct-archivaris; een conservator en klerken.

---

[1]) In de *Berichten en Mededeelingen van het Hist. Gen. te Utrecht* (1896) gaf hij ook nog: „De magistraatsverandering te Utrecht."

Deze ambtenaren zijn aan den gemeente-secretaris ondergeschikt en worden, wat hunne benoeming betreft, als tot de secretarie behoorende beschouwd.

De bezoldiging bedraagt: voor den archivaris van *f* 2500 tot *f* 3500; voor den adjunct-archivaris van *f* 1600 tot *f* 2400; voor den conservator van *f* 800 tot *f* 1200; voor de 1ste **klerken** van *f* 650 tot *f* 1000; voor de 2de klerken van *f* 400 tot *f* 600.

Door den Rijksarchivaris in Gelderland zijn aan de Gemeentebesturen in dat gewest de volgende vragen ter beantwoording toegezonden:

1°. of de archieven der Gemeenten zijn geregeld, en zoo ja, of die wetenschappelijk, dan wel globaal of voorloopig zijn geregeld;
2°. of er gedrukte inventarissen van de archieven der Gemeenten bestaan;
3°. of van de inventarissen duplicaten bij openbare colleges of inrichtingen berusten;
4°. zoo de archieven zijn geregeld, wie die regeling heeft verricht.

De openstelling onzer archieven.

I. Geschiedenis.

Gebruik van archieven is eigenlijk altijd gemaakt zoolang er archieven bestaan: gebruik door de bezittende belanghebbenden natuurlijk in de eerste plaats, gebruik voor wetenschappelijk doel echter ook. Anders hadden, om maar iets te noemen, nimmer de Middeleeuwen ons den rijken schat van kronieken kunnen nalaten, die wij het beste kennen uit de groote verzameling van Pertz en de talrijke Belgische uitgaven en die reeds vóór de uitvinding der drukkunst in tal van afschriften verspreid waren. Dat wetenschappelijk gebruik echter bepaalde zich oudtijds uitsluitend tot de bezitters zelven, of tot de bepaald aangestelde historieschrijvers van een vorst. Eerst langzamerhand werd ook aan anderen het gebruik van archieven toegestaan, en moeilijk heeft zich de idee baan gebroken der zoo goed als onbeperkte publiciteit van archieven, der openstelling ook voor hen die recht zoeken tegenover de gemeenschap of tegenover haar zich in rechten willen verdedigen, der tengebruikestelling van de vrije wetenschap.

Pontanus, **Mattheus**, **van Heussen**, **Miraeus** en **Foppens** mochten zich reeds verheugen in den toegang tot en het gebruik van oude staatsstukken. Vele verzamelingen van kopieën van deze,

door hen die aan de schrijnen zaten verzameld, gingen vooral in de vorige eeuw steeds meer van hand tot hand. Toch bleef het nog veelal een persoonlijke gunst als men de origineele stukken zelven mocht raadplegen. En werd zij verleend, steeds werd zij met groote waarborgen omkleed. Dat ondervonden niet alleen de Groot, Bor, van Meteren en anderen, doch ook nog Wagenaar en Bondam.

Hugo de Groot werd door de Staten van Holland in 1601 en 1603 [1]) aangemoedigd tot het schrijven zijner Jaarboeken, telkens door een gift van *f* 300; doch toen hij ze voltooid had, moesten ze eerst door een commissie worden onderzocht. [2]) Pieter Bor kreeg *f* 600 jaarlijks nadat de stukken, die hij gebruikt had, commissoriaal waren onderzocht; waarna besloten werd hem te vergunnen ten dienste en voordeel van Holland en Westfriesland verder te schrijven onder eenige voorwaarden, o.a. van jaarlijksche vertooning van zijn werk. [3]) Emanuel van Meteren's Historiën werd eerst na de voltooiing onderzocht, — waarop de Staten besloten ze onveranderd te laten. [4]) Het bekende werk „De herstelde leeuw" werd onmiddellijk na de verschijning in beslag genomen om het eerst te onderzoeken. [5]) En Wagenaar moest zijn werk gedeeltelijk onder toezicht der Amsterdamsche burgemeesters schrijven. [6])

Omtrent mijn voorvader en zijn Geldersch charterboek zijn typische bijzonderheden te dezen aanzien in zijn nagelaten papieren te lezen. Ik kan volstaan met de mededeeling van den aanhef van een brief, door hem den 29sten maart 1779 gericht aan den heer v. Lynden, als voorzitter van den Landdag, en waarbij hij voorstelde den druk van het charterboek te beginnen.

„Ik neeme weder de vrijheid bij dezen aan UHWG. Gestr. volgens gewoonte over te zenden een vierde vervolg van 't regr. der charters, welke ik dit jaar weder bij een gezamelt hebbe.

„UHWGeb.Gestr. zal bevinden, dat hetzelve kleinder zij en minder brieven bevat dan de vorige overgezondene. UHWGeb. Gestr. gelieve egter te weeten, dat ik vrij meer hebbe verzamelt, en met mijn eigen handen uijtgeschreven, dan thands in dit register gebragt zijn. De charters namelijk, welke ik uit de archiven van de Rekenkamer hebbe uitgeschreven, hebbe ik voor als nog hier in niet kunnen brengen, om reeden dat dezelve eerst aan hun Edel mog. de heeren Rekenmren moeten gezonden worden, om natezien, of dezelve tot ingredienten van 't charter-

---

[1]) Resolutiën van de Staten van Holland van 8 november 1601 en 8 januari 1603.
[2]) Resolutie van de Gecommitteerde Raden van Holland van 4 october 1612.
[3]) Resolutie van de Staten van Holland van 25 september 1615.
[4]) Idem van 18 december 1619.
[5]) Idem van 31 januari 1652.
[6]) Prof. Tydeman in Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands, XIII, 1, blz. 78.

boek moeten dienen; 't welk geschied zijnde ik dezelve eerst in 't register kan en vermag optegeeven, en onder de overige charters plaetzen.

„UHWG. Gestr. begrijpt ligt, dat, terwijl ik van de oude boeken en registers der Rekenkamer tevens van alle de stukken, die in die boeken geregistreerd staan, een register moet maken en het zelve met die boeken ter Rekenkamer weder inzenden moet, dat zulks meer tijds vereischt, dan gemeenlijk zou kunnen gelooft worden; te meer dewijl ik daar in geen de minste hulp van iemand kan gebruiken, maar, onder secretesse, die stukken zelve moet afschrijven; welke moeite mij egter niet en verdriet terwijl op die manier 't charterboek een aanmerkelijk accres van stukken telkens krijgt."

„Dog permitteer mij, Mijn Heer, dat ik thands de vrijheid neem UHWGeb. Gestr. eenige nadere consideratien dien aangaande bij deezen voor te stellen. Het is nu reeds vijftien jaar, dat ik aan dit stuk genoegsaam alle mijne overschietende tijd besteed hebbe. Ik hebbe het zelve met lust en uijt ambitie ondernomen. Ik zie met pleisier, dat mijne arbeid de goedkeuring wegdraagt der geene, welke weeten, wat een oneindige moeite er aan vast is, om een diergelijke verzameling te maken. Dog tevens bemerke ik, dat het nog eenige jaren zou kunnen aanlopen, eer ik op die manier de Rekenkamer hadde doorgezogt. Wanneer ik daarbij voege, dat ten minsten een jaar of drie zou aanlopen, so niet langer, eer een diergelijk werk kon afgedrukt worden; is bij mij die gedagten opgekomen, of het niet best was, dat men maar een begin maakte *met drukken*.

„Het is waar, dat, so lang ik de oude archiven der Rekenkamer niet doorgezogt hebbe, 't werk eeniger maten onvolledig zal moeten blijven. Dog die zwarigheid schijnt mij overwonnen te kunnen worden, met sodanige stukken, die zig naderhand mogten opdoen, in een *vervolg* of *appendix* te geeven — en men sou kunnen beginnen te drukken met de oudste stukken, en intusschen kan ik voortvaren met het opzoeken van 't geen nog mankeert, of mogte gevonden worden."

In mindere mate schijnen Kluit en anderen belemmerd te zijn in het vrije gebruik der Hollandsche archieven. Onder Kluit werd bijna geen dissertatie verdedigd of er waren, als bijlagen, nog onbekende gewichtige stukken uit de Hollandsche leen- en registerkamer achtergevoegd, — waartoe hij vrijen toegang had zonder dat men blijkbaar zijne uitgaven censureerde, ja zelfs daar kennis van bekwam. Dit maak ik op uit het feit dat de archivaris van Wijn in 1809 niet wist, en in 1812 nog niet, dat achter de dissertatie van D. Deutz van 1792 de oudste keur van Amsterdam was afgedrukt uit hetzelfde perkamenten register waarin Kluit haar had gevonden en ook Van Wijn op zijn beurt haar aantrof. Van Wijn bood dat stuk in 1809, en na omwerking weder in 1812, *als*

onbekend en ongedrukt aan het Koninklijk Instituut van Kunsten, Wetenschappen en Letterkunde aan, en gaf het *als zoodanig*, na herziening der aanteekeningen, in 1818 uit in zijn „Iets over de keur van Gui van Henegouwen aan de stad Amsterdam in het begin der 14de eeuw." [1])

Kluit echter ook werd op zijn beurt belemmerd toen de staatkunde die hij bestreed zegevierde. Met 1795 en zelfs reeds vroeger trad trouwens een tijd in, die de belangstelling in het oude verwierp. In die dagen kon men zelfs moeilijk een werk over de oudere vaderlandsche geschiedenis uitgegeven krijgen, ja geheel gedrukte bleven jarenlang in oplaag op gunstiger tijden wachten.

Moeilijk konden die betere tijden echter lang uitblijven. De omstandigheid dat door de omwenteling alle archieven van vóór 1795 metterdaad „oude" archieven waren geworden, was te gunstig. Ook moest toen wel de behoefte aan een *algemeene vaderlandsche* historiebeoefening levendig worden.

Met de nieuwe eeuw scheen dan ook werkelijk die gunstiger tijd aan te breken. Het was op den 22sten december 1800 dat de burger-representant mr. Henrik van Royen, lid der Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, het schriftelijk voorstel deed om tot de oprichting te komen van een charterbibliotheek. De voorsteller kapittelde den geest van schroomvallige geheimhouding, die vroeger den onderzoekers den toegang tot de bronnen afsloot:

„Men beklaagt zich namenlijk, dat men den toegang gemist „heeft tot die echte en zuivere bronnen, waar uit alle kunde en „wetenschap, tot een recht begrip van zaaken en omstandigheden „noodzakelijk, moet en alleen kan worden geput. — Die bronnen „liggen nog meestal verborgen in de verblijfplaatsen van oude en „nieuwe Oorkonden, Charters en Bescheiden, in welker bezit onderscheidene Collegien, die van tijd tot tijd in ons Vaderland bestaan hebben, successivelijk zijn opgevolgd en verbleeven; de „Charterkamers der gewezene Staaten Generaal, des Raads van „Staaten, der Gewestelijke en Quartiers Collegien, als anderzints, „bevatten eenen onmeetlijken voorraad!

„Het is waar, de toegang tot dezelven is niet altijd geslooten „gehouden, de onderzoeker onzer Geschiedenissen konde zich daartoe „nu en dan den weg gebaand krijgen, doch, over het geheel, was de „geest van voorige tijden, ten dien opzichte, doorgaans meer „schroomvallig, ten minsten traag en langzaam, om de behulpzame „hand te bieden, en de verlangde aanwijzinge te doen. — Om tot „zodanige Charters als anderzints toegelaaten te worden, hadt men

---

[1]) Vg. Jhr. Mr. J. C. de Jonge, Levensschets van H. van Wijn, blz. 142/3.

„veele canalen, de goedwilligheid van een groot aantal persoonen „nodig die, of niet altijd even gezind waren tot het geven van het „nodig onderricht, of ook wel hunne eigenliefde niet altijd zo verre „ter zijde wisten te stellen, dat zij de eere der uitgave, die zij, het „zij uit gebrek aan tijd, het zij door mangel aan de nodige kundig„heden, zelve niet konden bewerkstelligen, aan anderen wilden „afstaan. Gezweegen van andere omstandigheden, in den aart der „zaake liggende, en die of meerder of minder bekend, althans ge„noegzaam waren, om onze Vaderlandsche Geschiedschrijvers in „hunne heilzame en prijzelijke bedoelingen te belemmeren, en onze „voorouders, zo wel als derzelver Nakomelingen, van de belang„rijkste zaaken onkundig te laaten.

„Alle die chartres, en een onnoemlijken voorraad van de voor„treffelijkste bescheiden zijn thans niet meer het vermeend eigen„dom van verschillende collegien, die, jaloersch op die bezitting, „dezelve voor het oog van elken anderen verborgen hielden, en „trotsch waren op eenen voorraad, die nutteloos onder het stof ver„scholen lag. — Die voorraad is het eigendom geworden der ge„heele natie, en zoude het dan niet meer dan tijd worden, dat ten „nutte dier natie daar van gebruik wierde gemaakt." [1])

Na hetgeen reeds ten aanzien van een gaanderij van schilderstukken onzer vaderlandsche en andere meesters, en van de boekerij op het Nationaal Hotel geschiedde, wenscht de voorsteller hetzelfde te doen met een bibliotheek van vaderlandsche charters. „Hetgeen", zegt hij — en hier slaat zijn staatsmansoog een breederen blik om zich en reikt over de grenzen, „zich te meerder aanprijst, naar mate dezelve een nieuw voorbeeld „zoude opleveren van de gelegenheid die een vrij staatsbestuur „heeft tot het algemeen maaken van eene kennis, welke in andere „landen slechts vergund wordt aan die bevoorrechte classen, welke „de regeering in handen hebben, en zich bij uitsluiting alleen ge„rechtigd waanen tot de bezitting eener staats wijsheid, die zij aan „anderen onthouden, door nimmer de natie deelgenoote te maaken „van die oorsprongelijke stukken, d i e a a n d e g e h e e l e n a t i e „t o e b e h o o r e n." [2])

„Door zulk een voorstel daar te stellen, door hetzelve welligt „het eerst, onder alle de verlichte regeeringen van Europa, daar te „stellen, kan het niet anders zijn, of gijlieden zult U in de daad „verdienstelijk maaken bij elk, die het belang en de waardij eener

[1]) Besluiten der Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen volks, dl. XXIX, 2e stuk, blz. 905, en vlg.

[2]) Ik spatieer.

„zodanige inrichting kent, en de nuttigheid van dezelve weet te „beoordeelen."

Op die gronden doet hij ten slotte het voorstel om een decreet te ontwerpen

„Tot het doen bijeen en in orde brengen van alle zodanige au„thentieke chartres, stukken en bescheiden, voormaals berust heb„bende bij de onderscheidene algemeene, gewestelijke of quartierlijke „collegien van regeering, bestuur of administratie binnen deeze repu„bliek, en welke betrekking hebben tot de geschiedenissen, huis„houding, regeering-wetten, ordonnantien, statuten enz. van ons „vaderland, ten dien effecte, dat dezelve onder behoorlijke surveil„lance en opzicht kunnen dienen ten nutte van het Bataafsche volk „in het algemeen, en ten dienste bijzonderlijk van de beminnaaren „onzer vaderlandsche geschiedenis, welke zoude mogen verlangen „daar van een gepast gebruik te maaken."

In dit voorstel ligt de eerste roepstem om publiciteit onzer oude archieven, waarvoor nog Bakhuizen van den Brink in 1847 een jarenlangen strijd had aan te binden, gelijk wij straks zullen zien.

Wat is van dat voorstel nu geworden? Bakhuizen, die met de herinnering aan dat voorstel zijn beroemde Overzicht inleidde [1]) looft de gevolgen *vooral* ten aanzien der vestiging van ons landsarchief, waartoe het den stoot gaf, en *in de tweede plaats* ten aanzien van de organisatie van ons archiefwezen in het algemeen, waartoe het niet zoo zeer een eerste schrede was, dan wel aanleiding gaf; en dat onder eenvoudige opmerking, zonder daarover uit te varen, dat bij de uitvoering der zaak, anderhalf jaar later, het plan tot het oprichten eener charterbibliotheek niet alleen was opgegeven doch zelfs van het openstellen der verzameling ten dienste van het publiek in het algemeen en van de beminnaars der vaderlandsche geschiedenis in het bijzonder verder geen sprake was. Zoo was het. Den 20sten april 1802 kwam in het Staatsbewind der Bataafsche Republiek [2]) een propositie van den Raad van Binnenlandsche Zaken in behandeling tot een begin van uitvoering van het voorstel-van Royen, dat daarbij eenvoudig werd voorgesteld als „het nut aantoonende van het in orde brengen en behoorlijk soigneeren der geschied- en staatkundige charters van dit gemeenebest." [3])

---

[1]) R. C. Bakhuizen van den Brink, Overzigt van het Nederlandsche Rijksarchief (te 's Gravenhage), eerste (eenig verschenen) stuk ['s Gravenhage bij Martinus Nijhoff, 1854].
Vg. ook de Jonge, t. a. p. blz. 126.

[2]) Besluiten Staatsbewind, 20 april 1802, no. 8.

[3]) Meer zegt er althans het gedrukte register der Besluiten van het Staatsbewind niet van. Wat Bakhuizen er van mededeelt (Overzigt blz. 2) schijnt hij te hebben uit een rapport van v. Wijn en slaat op een consideratie van den Raad van Binnenlandsche Zaken, verwerpende het bijeenbrengen der oude archieven uit alle deelen van het gemeenebest, wat het voorstel-van Royen ook had gewild.

Overeenkomstig die propositie werd 30 april 1802, sub no. 57, besloten den Raad te machtigen een geschikten persoon voor landsarchivaris te zoeken [1]). Bij dit besluit wordt weder niet de ware zin van het voorstel-van Royen gerelateerd, al werd er nog van gezegd dat er het nut van de ordening en verzorging der archieven in werd aangetoond „tot completeering van de open vakken in de geschiedenis der Republiek."

Op nadere voordracht van den Raad van Binnenlandsche Zaken werd nu den 27sten juni 1802, sub no. 21, besloten mr. H. van Wijn oud-pensionaris van Gouda, te verzoeken en committeeren om visie en inspectie te nemen van de archieven van het gemeenebest, speciaal die van vóór den vrede van Munster. Hij zou de belangrijkste voor de staat-, geschied- en letterkunde van ons vaderland opsporen, van andere „bij wier tegenwoordige vergetenheid weinig of niets verloren is" afzonderen zonder die der respectieve voormalige gewesten te vermengen of buiten de departementen te verplaatsen waar zij bewaard werden [2]), en ze inventariseeren met bijvoeging van genoegzame aanteekeningen omtrent inhoud en waarde. Hiervan en van zijn bevindingen zou hij geregeld verslag doen aan den Raad van Binnenlandsche Zaken, die hem desnoods een nadere instructie zou geven, en hem een eed afvorderen zou „van trouw en secretesse, ten einde alle vrees voor alienatie of misbruik van vaderlandsche charters zooveel mogelijk voor te komen." De departementale besturen werden tegelijk aangeschreven om den burger v. Wijn zijn commissie zoo gemakkelijk te maken als de aard en belangrijkheid van diens arbeid en de „praecautien daarbij in acht te nemen" hun zouden voorschrijven.

Alzoo, van een openstelling der oude lands-archieven, algemeene en provinciale, was inderdaad geen sprake. Dat Bakhuizen daarover niet uitvlamt, gelijk ik reeds opmerkte, is verklaarbaar als men nagaat hoe Van Wijn zijn taak moest vervullen, en hoe Bakhuizen later zelf zich uitte over de behoefte aan ruimte en licht voor de schifting, kennisneming, inventarisatie en dus voor de bruikbaarheid van archieven [3]). Ik vermoed dat hij het niet al te zeer heeft betreurd dat vóór 1814 de toegang voor het publiek niet was opengesteld tot hetgeen onder Van Wijn's zorgen was gebracht. Van Wijn deed zijn werk, immers tot 1814, *alleen*. Slechts voor 5 jaar gecommitteerd, kreeg hij wel reeds 5

---

[1]) Dat de Raad toen reeds een bepaalden persoon op het oog had, deelt ons de Jonge mee (t. a. p. blz. 127), — die zich overigens vergist door te melden dat Van Wijn ook in het Besluit van 27 juni 1802 nog niet genoemd was.

[2]) Opmerkelijk is de hierin gelegen huldiging reeds in 1802 van onzen tegenwoordig eerst goed doorgedrongen grondregel: het Rijksarchief is één, verdeeld in elf depôts.

[3]) Zijn pleidooi voor de vereeniging met het Rijksarchief en openstelling van het Oost- en West-Indisch archief te Amsterdam, in de Konst- en Letterbode van 1855, no. 2, 7 en 8, opgenomen in zijne Studiën en Schetsen, dl. IV, blz. 73—95.

juli 1802 van het Staatsbewind nader den titel van landsarchivaris, doch een eigenlijk Rijksarchief bestond niet. En een bureau evenmin. Op zolders onder daken en in een der torens van de groote zaal op het Binnenhof vond hij een schat van geschiedbronnen, die daar „meer dan 150 jaren, door niemand gezien, nog in denzelfden toestand lagen waarin een staatsman der 17de eeuw ze voor het laatst aanschouwd had." [1])

Den 26sten augustus 1802 ook tot archivarius van het departement Holland benoemd, met toegang tot alle stukken in de depôts der voormalige Staten van Holland en met macht ze te gebruiken overeenkomstig zijn commissie, werd hij door het departementaal bestuur in de eigenlijk gezegde registerkamer van Holland als in zijn bureau gevestigd. Daar hield hij zich met de ordening der daar aanwezige registers, de grafelijke rekeningen enz., bezig. — Maar welk een toestand was het alleen reeds dat daar evengoed stukken na als vóór 1648 waren, terwijl hij alleen over de laatste gezach had!

Den 20sten mei 1806 werd door den Raadpensionaris zijn tijdelijke commissie in een blijvende aanstelling veranderd. Daarmede eerst werd het depôt van landsarchieven, hem toevertrouwd, bestendig gemaakt. Doch het bevàtte nog weinig; en eerst door de ontruiming van het Binnenhof onder koning Lodewijk (die aan v. Wijn den titel had gegeven van archivaris van het koninkrijk Holland) in 1806, kreeg het depôt betere begrenzing door de medevoering naar zijn nieuwe verblijf in het logement van Rotterdam van een groot deel van het Hollandsch archief van vóór 1648. Misschien had *toen* de gelegenheid gegeven kunnen worden, wat bezwaren van ruimte en lokaliteit betreft, tot gebruik door het publiek. Ten minste Van Wijn drong op uitbreiding van zijn verzameling aan met de latere archieven, zelfs tot 1810 incluis. Dus was er ruimte in dat huis. Dat deze spoedig geheel niet meer noodig was, toen door de wegvoering onzer landsarchieven naar Parijs Van Wijn's post werd opgeheven, is bekend.

Doch op 8 maart 1814 werd Van Wijn bij besluit van den Souvereinen Vorst op nieuw aangesteld tot landsarchivaris over **alle de oude en latere archieven van den Staat tot 1794 ingesloten**, te verzamelen op een der bovenvertrekken ter zijde van de zoogenaamde Groote Loterijzaal op het Binnenhof. Als assistenten werden hem toegevoegd, vooreerst de met ingang van 1810 als commies-chartermeester van Holland aangestelde, verdienstelijke heer de Fouw als commies-chartermeester, kort daarna mr. J. C. de Jonge als adjunct of substituut.

De belangrijke aanwinsten die van toen af het archief deed onder Van Wijn, die in 1831 stierf, en onder zijn opvolger De Jonge, zijn ons

[1]) de Jonge, Levensschets, blz. 180.

voldoende bekend, vooral door het reeds meermalen aangehaalde Overzigt. Over vorderingen der inventarisatie onder hen beiden werd ons kariger mededeeling gedaan. Over het gebruik der archieven echter deelt De Jonge iets mede [1]). Dit kon, voorzoover het anderen dan v. Wijn zelven betreft, blijkbaar slechts bitter weinig zijn, en zeer juist schijnen mij Bakhuizen's woorden in een brief uit België aan professor Bake van 21 februari 1851 over Van Wijn: „Wat heeft hij gedaan? Het archief verrijken . . . . en voor zich zelven exploiteeren." [2]) Al voegt Bakhuizen tusschen de twee gedeelten van dit zinnetje de woorden „ik erken het", toch kan hij met het tweede moeilijk een veroordeeling bedoeld hebben van de werkzaamheid van den *archivaris* Van Wijn in haar geheel. De erkenning van diens volhardend en met succes bekroond streven tot verrijking van het archief geschiedde door niemand beter dan door Bakhuizen in zijn Overzigt, waar hij in het bijzonder de verovering der Hollandsche charters uit Mons of Bergen uitvoerig vermeldt, en ook Van Wijn's goede zorgen in dikwijls zeer moeilijke omstandigheden prijst. Ook kan hij met zijn opmerking niet zoo zeer bedoeld hebben het in Van Wijn te wraken dat hij van het archief geen zoogenaamde „charterbibliotheek" maakte. Want tot 1829 waren de archieven niet opengesteld voor het gebruik; en toen dit geschiedde was Van Wijn reeds in zijn 90ste levensjaar en meer dood dan levend. Bovendien — Bakhuizen wist het — Van Wijn had van de Bataafsche Republiek de speciale missie de archieven voor de kennis onzer geschiedenis *dienstbaar te maken.* Wij weten dat die missie feitelijk alleen behelsde de belangrijkste oudste op te sporen, af te zonderen en te inventariseeren, — en dat oorspronkelijk onder een eed van „trouw en secretesse ten einde . . . misbruik van vaderlandsche charters (scil. archiefstukken) . . . voor te komen". Dat hij dus daarbij nog van de gelegenheid gebruik maakte om er een aantal van uit te geven of te verwerken in zijn geschriften kon bij Bakhuizen immers slechts lof vinden.

Doch Bakhuizen had het tegen het stelsel van uitsluiting der vrije wetenschap van onze oude archieven in het algemeen. Hij begeerde toenmaals reeds „aan het archief . . . revolutie te maken", er een internationaal onderzoekingsbureau van te maken. Daarmede was de oude opvatting ten eenenmale in strijd, dat het archief in de eerste plaats gebruikt moest worden, en de belangrijke geschiedbronnen er uit openbaar gemaakt, door de daaraan verbonden ambtenaren. Dat was de gewone opvatting. Op de eenvoudigste wijze deelt in 1825 de adjunct-archivaris De Jonge ze

[1]) In zijn aangehaalde Levensbericht van v. Wijn, op blz. 149 over de Lange van Wijngaerden's Geschiedenis der heeren en beschrijving der stad van der Goude, en op blz. 162 over de Bijdragen tot de historie van het verbond en de smeekschriften der Nederlandsche edelen, door d'Yvoy van Mijdrecht.

[2]) Studiën en Schetsen, dl. IV, blz. 439.

ons als de zijne mee in de voorrede van zijn Verhandelingen en Onuitgegeven Stukken. „De werkzaamheden", zegt hij, „welke van mij in mijne betrekking van substituut archivarius van het Rijk verlangd worden, zijn, naar mijn inzien, behalve de rangschikking der archiven, tweeledig. Zij bestaan in de opzettelijke behandeling van een of ander punt onzer geschiedenis, en in de uitgave van tot hier toe onbekende staatsstukken."

Hoe naïef, niet waar, klinken ons in deze voorstelling de woorden „naar mijn inzien." In zijn instructie, had hij er eene, stond van den omvang van zijn taak alzoo niets.

Intusschen, deze opvatting, en het feit der mededeeling en behandeling van oude stukken uit onze oude landsarchieven door Van Wijn en De Jonge, het was in elk geval een huldiging van het recht van het algemeen op den inhoud onzer oude staatsstukken. En deze was ook *officieel* geschied door de aanstelling van een Rijksgeschiedschrijver — al was dit dan een bevoorrechte toelating tot de geschiedbronnen, en niet dan onder eede.

Weldra zou de huldiging van dat recht van hoogerhand echter op geheel andere wijze geschieden. In 1826 stierf de landshistorieschrijver Stuart, die in zijn vervolg op Wagenaar's Vaderlandsche Historie, evenals trouwens Wagenaar zelf, zich vrijwel tot de provincie Holland had bepaald.

Toen kwam het Koninklijk besluit van 23 december 1826 bepalen dat de bouwstoffen voor de algemeene landshistorie in de archieven bij de gewestelijke en lokale besturen opgespoord, nader onderzocht, en in het licht gegeven zouden worden. Daartoe moest volgens art. 5 de minister van Binnenlandsche Zaken de gouverneurs der provinciën opdragen al die provinciale en gemeentelijke archieven, alsmede die van alle corporatiën, *onverwijld* in orde te doen brengen, rangschikken en inventariseeren.

Aan art. 5 werd uitvoering gegeven. Wij kunnen, ook zonder het uitvoerig bij Hubrecht en Noordziek te lezen, nagaan hoe. Er werd veel papier vuilgemaakt, doch van de onverwijlde verzorging, rangschikking en inventarisatie kwam, bij gemis aan speciale ambtenaren daarvoor, niets. De minister zond een circulaire met vragen over aard, plaatsing, veiligheid, beheer, toestand, inventarissen en ouderdom der archieven aan de gouverneurs. Deze zonden dezelfde vragen aan de plaatselijke besturen. In de antwoorden, voorzoover zij inkwamen, was schering en inslag dat naar het oordeel der beheerders geene bescheiden van gewicht bij hunne archieven waren; bij verre de meeste heette niets van eenig belang voor de bewerking der geschiedenis te vinden.

Was het resultaat van deze poging inderdaad luttel, toch vloeide uit het Kon. besluit van 1826 iets in beginsel zeer gewichtigs voort, toen

eenmaal door den Koning besloten was het ambt van landshistorieschrijver niet weer te vervullen, n.l. het **ministerieel reglement van 4 augustus 1829**, dat bedoelde voor alle bevoegden te ontsluiten waarin vroeger slechts een enkele bevoorrechte werd toegelaten.

Viel na het nemen van dit besluit, dat voorzeker van de beste bedoelingen getuigt, de regeering in haar betrekkelijke rust van vóór 1826 ten aanzien van het archiefwezen terug (waaraan de politieke omstandigheden voorzeker schuld hadden), voor een praktische toepassing van het reglement ware voorzeker allereerst noodig geweest het Rijksarchief te 's Gravenhage behoorlijk te behuizen. Hoe het echter daarmede gesteld was, vernemen wij het best door de onvermoeide pen van Bakhuizen.

In 1855 was zijn archief goed en wel gevestigd in het oude Logement van Amsterdam, aan het Plein. Toen bond hij den strijd aan over de wenschelijkheid der opneming in het landsarchief van het Oost- en West-Indisch koloniaal archief. Dit was toenmaals bewaard op de zolders van het vroegere Oost-Indisch slachthuis, toen pakhuis der Nederlandsche Handelsmaatschappij, te Amsterdam. Prof. Lauts meende, dat die lokaliteit niet in het ongelijk gesteld behoorde te worden tegenover de pas verlaten lokalen van het landsarchief op het Binnenhof te 's Gravenhage, zoodat dus de toestand *niet* zeer betreurenswaardig zou mogen heeten. Daarop bleef Bakhuizen het antwoord niet schuldig:

„Of ik, wel gezeten in een goed bureau, en mij vrij bewegend in het volle genot van licht en ruimte, mij het verleden te zwart voorstelle weet ik niet; maar onder den indruk van het genot des oogenbliks aarzel ik niet, den toestand, waarin het rijks-archief zich destijds bevond, toen het de bovenverdieping van een gedeelte van het Binnenhof besloeg, betreurenswaardig te noemen. Doch ook mijne voorgangers deden dat: zij weken niet zonder protest naar de verhevener verdieping, uit de ruimere benedenlokalen, vanwaar de Rekenkamer hen verdrong; zij herhaalden bij elke gelegenheid de klagten over de enge ruimte, hun vergund, over het gebrek aan gemak, niet slechts voor de bezoekers, maar ook voor de aan het archief verbonden ambtenaren: over de onveiligheid tegen —, de reddeloosheid in geval van brand. En wilde men die klagten matigen door er een voordeel tegenover te stellen, dan was, zoo ik mij wel herinner, de scherpzinnigste troost, welke uitgevonden werd, deze, dat die lokalen even droog als hoog waren. Eindelijk na jaren herhalens, na ook bij de vertegenwoordiging weêrklank te hebben gevonden, waar zelfs de vroegere minister van koloniën, de heer J. C. Baud, die ondersteunde, is aan die klagten gehoor gegeven. Mogt iemand thans het rijks-archief te wel geplaatst achten, hij zal moeten toegeven, dat alleen die instelling dáárom bij de concurrentie van andere departementen de overhand heeft behouden, omdat men teregt begreep, dat zij meer dan eenige andere inrigting, in het

lokaal waarin zij toen was gevestigd, in een betreurenswaardigen toestand verkeerde: en dat de regering, dat Z. M. de Koning daarvan de overtuiging had.

„Uit het standpunt van de localiteit is de toestand van een archief dan betreurenswaardig, wanneer er veiligheid, wanneer er toegankelijkheid ontbeerd wordt.

„Ik neem ruimte en licht te zamen, omdat gebrek aan het eene gewoonlijk gebrek aan het andere ten gevolge heeft. Gesteld, de uitbreidingen, welke het rijksarchief sedert zijne verplaatsing heeft ondergaan, waren daaraan in het vroeger verblijf ten deele gevallen. Zij hadden niet anders kunnen genomen worden dan door het optimmeren van hooge middelkasten en door het drie dubbel zetten van rijen, die reeds dubbel stonden. Wie dan in zulk een bajert licht zou hebben willen scheppen, zou brand hebben moeten stichten. Voorts uit te leggen, hoe ruimte en licht tot het schiften, het leeren kennen, het inventariseeren van archieven behoeften zijn, zal wel voor niemand noodig wezen." [1])

Welk een voldoening spreekt telkens, in deze schets van den in 1855 reeds verleden toestand, over de verhuizing naar het Plein. Geen wonder, want het was de vrucht van een gedurende geruimen tijd met ijver en beleid gevoerden strijd. Natuurlijk, want met de vervulling der eischen van ruimte en licht, en doelmatige berging, is de mogelijkheid van voldoening aan den eisch van bruikbaarheid ten nauwste verbonden. Doch vruchtbaar is ook deze laatste niet zonder toegankelijkheid, openbaarheid, faciliteiten voor het publiek. Hoe het daarmede gesteld was in de 25 jaren, die op de vaststelling van het reglement van 4 augustus 1829 volgden, leeren wij weer van niemand beter dan van Bakhuizen. In den hiervóór reeds aangehaalden brief van 21 februari 1851 uit Brussel aan prof. Bake constateert hij dat zoovelen der voornaamste Nederlandsche geschiedschrijvers, als Groen, Bosscha, Lulofs, Nijhoff en Arend het landsarchief niet bezochten voor hunne studiën. En op de vraag: „Waaraan dit toe te schrijven?" antwoordt hij als volgt:

„Voor een gedeelte aan de onbekendheid van ons Archief. En die onbekendheid waaraan? Voor een gedeelte aan de administratie. Het personeel is ten eerste gering. Het Belgische bureau telt buiten den Archiviste général zeven employés. Het Haagsche bezit alleen den Commis-archivist of chartermeester De Zwaan en een klerk, die geen enkel afschrift op het oogenblik bezorgen kan, omdat hij aan de tering ziek ligt. De bezoeker vindt dus in de twaalf holle zalen van het Binnenhof niemand dan den gedienstigen Heer de Zwaan. Niemand die met dien man in aanraking geweest is heeft zich over hem te beklagen. Hij is de vriendelijk-

[1]) Studiën en Schetsen, IV, blz. 76/78.

heid, de voorkomendheid, de bescheidenheid zelve. Hij is de levende klapper op al wat in zijn depot voorhanden is; maar hij is niet meer dan een ijverige commies. Onze commies-c h a r t e r m e e s t e r verstaat geen woord Latijn, en er is, wanneer de Heer de Jonge afwezig is, niemand die dat gebrek suppleren kan. Een „Bureau des Archives" bestaat er niet; De Zwaan wandelt in zijne eenzaamheid van tien tot drie uren tusschen de perkamenten en de registers rond; de vreemdeling wordt in een hokje geplakt voor een tafel waarop hij geen twee folianten naast elkander leggen kan, zonder vuur; maar niet zonder licht, want gedurende de bepaalde uren staat de middagzon onophoudelijk op de zoogenaamde werkkamer.

„Over de toegankelijkheid en de bruikbaarheid onzer Archieven het volgende. De Heer de Zwaan communiceert niets zonder speciale autorisatie van den Heer De Jonge — dan het geheim om papiermerken te onderscheiden en onuitwischbare inkt te fabriceeren. . . . . . .

„Het gewone fin de non recevoir is, dat bij de aanvrage niet bepaald genoeg aangewezen is van welke stukken men de mededeeling verlangt. Dit nu is een zeggen om uit het vel te springen. De vreemde geleerde weet zelf niet aan te wijzen wat hem in een gesloten depot van dienst kan zijn. Slechts nu en dan kent hij het een of ander bepaald stuk uit eene aanhaling. Maar leg hem uw inventaris voor: laat hem daar behoorlijk geclasseerd vinden wat tot zijn onderwerp betrekking heeft en gij zult hem zijn arbeid gemakkelijk en zijne nasporingen ongetwijfeld vruchtbaar maken. Ik weet niet of er goede inventarissen bestaan, maar ik weet zeker dat men ze te 's Hage niet te zien krijgt. Te Weenen, te Hannover, te Kassel heeft men hetzelfde stelsel. Hier te Brussel, te Rijssel, te Dusseldorf heeft het omgekeerde plaats en ik wenschte voor de eer van mijn land dat ons Rijksarchief meer op de laatst- dan op de eerstgenoemde geleek." [1])

Is het wonder dat de man die zoo schreef en dacht, „met oogen van verbazing prof. Lauts aanstaarde" toen deze zei niet te begrijpen welke faciliteit voor het raadplegen der (koloniale) archieven men verlangde. In het vervolg op het tegen dien geschiedschrijver onzer koloniën gerichte artikel [2]), waaruit ik zooeven aanhaalde, geeft hij daarop het volgende bescheid [3]):

„Publiciteit — want dit is hetgeen met het meer vreemde woord faciliteit wordt bedoeld, — is een dier dingen, die zelve uitwijzen, wat zij zijn. Te vragen wat publiciteit is, het is alsof u iemand op den vollen middag vroeg wat licht is. Wat zou men zeggen van hem die den eisch deed

[1]) Studiën en Schetsen, IV, blz. 440 vlg.
[2]) Verschenen in de Konst- en Letterbode van 1855 (no. 2).
[3]) Studiën en Schetsen, IV, blz. 80/81, overgenomen uit Konst- en Letterbode, 1855, no 7.

dat de aarde kwart voor tienen de beweging om haren eigenen as staakte, omdat hij voor zich met zulk eene helderheid niet gediend is, als wanneer de zon de middaghoogte heeft bereikt?

„Nu echter de vraag gedaan is welke publiciteit er verlangd wordt, zal ik zeggen dat het die is, welke bij ministerieel besluit van 4 Augustus 1829 voor de Rijks-Archieven werd omschreven. Eerst thans is het op het Rijks-archief mogelijk geworden die voorschriften in al hun omvang ten uitvoer te brengen. Dagelijks wordt daar het publiek in eene behoorlijk van het inwendige des archiefs afgezonderde leeskamer ontvangen; de gedane vragen worden zooveel mogelijk beantwoord; wordt de mededeeling van stukken verlangd, die stukken worden behoorlijk gestempeld onder de oogen der vragers gelegd; betreft de vraag een onderwerp van algemeenen aard, omtrent welks bouwstoffen de onderzoeker zich wil vergewissen, men legt hem, voor zoo verre die aanwezig zijn, de daartoe betrekkelijke inventarissen voor en hij kiest wat hij wil raadplegen. Het aanvullen der oude, het maken van nieuwe inventarissen is de aanhoudende bezigheid der ambtenaren en het doel dier bezigheid is dit: bevordering van publiciteit."

Hoe duidelijk blijkt ook hier weer de hoofdreden voor zijn verblijding over het pas voldongen feit der verhuizing naar het huis op het Plein. En weldra had hij de voldoening ook de koloniale archieven volgens de door hem aldus geprezen beginselen van het reglement van 1829 in dat ruime huis te kunnen openstellen.

Toch had hij, bij het vervolg van zijn strijd hiervoor, ook aan dat reglement niet alle kritiek gespaard. Hij sprak zelfs duidelijk zijn wensch naar verbetering daarvan uit. Dat deed hij niet alleen in officieele rapporten en voorstellen doch ook in particuliere geschriften. Straks zal ik gelegenheid hebben te bespreken hetgeen ons van het een zoowel als van het andere bekend werd. Het resultaat echter van zijn streven ten dezen aanzien was een herziening van het reglement van 1829 bij een Koninklijk besluit, — dat van 26 juni 1856 no. 79. Deze **tien artikelen van 1856** zijn het, die thans de openstelling vaststellen van onze oude Rijksarchieven.

II. Beteekenis.

Mr. Hubrecht noemt in zijn bekende behandeling der regeling van ons archiefwezen sinds 1814 [1]) de tien artikelen van 26 juni 1856 „een organiseerend besluit, hetgeen, evenals het vroegere Souverein besluit van

[1]) Mr. P. F. Hubrecht, „Archiefwezen" in: De onderwijswetten in Nederland en hare uitvoering, afd. E (Wetenschap en Kunst) deel II blz. 23—315.

8 maart 1814, no. 9, sedert als het organiek besluit omtrent ons archiefwezen kan beschouwd worden en waardoor het reglement van het jaar 1829 . . . verviel" [1])

Voorzeker zijn ten aanzien van het archiefwezen de tien artikelen als fundamenteel te beschouwen. De organisatie van een archiefwezen heeft geen goeden grondslag zonder de openstelling der archieven. Ik zou die openstelling den hoeksteen der organisatie willen noemen. Doch niet eerst daardoor wordt een administratief archief gemaakt tot een wetenschappelijk of historisch archief. Een administratief archief onder direkt beheer der administratie zelve die het vormde en blijft vormen, kan — zij het soms met eenige restrictie — zijn opengesteld voor iederen belanghebbende niet alleen, doch ook voor iederen belangstellende. Toch is het daardoor niet gebracht binnen den kring van het georganiseerde archiefwezen.

Wij hebben hiervóór gezien hoe de poging van den staatsman Henrik van Royen bij den aanvang dezer eeuw tot inrichting eener openbare archiefverzameling uitliep in een „soigneeren der geschied- en staatkundige charters" van vóór 1648. Edoch, daarmede begon inderdaad de organisatie van ons archiefwezen, nog onder Van Wijn bij het organieke Souverein besluit van 8 maart 1814 no. 9 uitgebreid tot de archieven van vóór 1795. Ook mr. Hubrecht, gelijk wij zoo juist zagen, acht dat besluit organiek. Hij noemt het echter „het vroegere Souverein besluit", en blijkens het zinverband moet dit duiden op een meening als zou het, toen hij schreef, zijn afgeschaft. Doch ingetrokken is het niet. Intrekking kan slechts geschieden bij een wet. En al is het, blijkens de stof die het behandelt en de voorzieningen die het voorschrijft, eigenlijk een gewoon Koninklijk besluit, niet de regeering, alleen de wetgever kan er aan derogeeren.

Het schrijft voor dat „alle oude en latere archieven van den Staat „tot aan het jaar 1794 ingesloten, zoo in (de) residentie voorhanden als „welke nog van elders moeten verzameld worden, zullen worden bijeen„gebragt en geplaatst op een der bovenvertrekken ter zijde van de zoo„genaamde loterijzaal op het Binnenhof;" en verder dat „de zorg over „die archieven, en de behoorlijke classificatie derzelve, bij voortduring „zal worden opgedragen aan een 's Lands Archivarius met de noodige adsistenten" [2]) Opmerking verdient dat de aanhef van dit voorschrift in tweeërlei zin kan worden opgevat, ten eerste zoo, dat alleen over de in den Haag aanwezige of *aldaar* te verzamelen Staatsarchieven gehandeld wordt, ten tweede aldus, dat de bewaring van *alle* Staatsarchieven van vóór 1795,

[1]) Blz. 199.
[2]) Zie het Besluit bij Hubrecht, blz. 29.

in Den Haag te verzamelen, geregeld wordt. Ik zou het met de eerste uitlegging houden, hoewel zeker voor de tweede veel te zeggen valt. Doch ook zoo opgevat, is niet alleen deze bepaling nimmer volledig uitgevoerd — waarvoor ook een tijdgrens waarbinnen het geschieden moest niet was bepaald, doch is door de verlating van het Binnenhof zelfs strijdig gehandeld. En nog veel sterker is dit het geval, zoo de tweede opvatting moet gelden. Alle staatsarchieven van vóór 1794 zijn nimmer in de residentie samengebracht. Zelfs is de regeering reeds spoedig na 1814 begonnen aan een hybridische organisatie, te beginnen met Gelderland, van provinciale depôts van Rijksarchieven, met archivarissen, door de provincie benoemd met goedkeuring der regeering en bezoldigd half door de provincie, half door het Rijk. En in plaats van één 's Lands (of Rijks) archivaris met de noodige adsistenten zijn er elf Rijksarchivarissen, met adsistenten, aangesteld.

Evenwel, deze maatregelen zijn gesanctioneerd door de wetgevende macht met de goedkeuring der uitgaven bij de Staatsbegrooting. Hetzelfde geldt van de overbrenging naar het Plein van de wel op het Binnenhof saamgebrachte Rijksarchieven, welke overbrenging, reeds herhaaldelijk hiervóór gememoreerd, geschiedde ingevolge ministerieele beschikking van 8 september 1853, no. 8. [1]) Ook de inrichting van het thans in wording zijnde archiefdepôt aan het Bleijenburg te 's Gravenhage, gelijk die van de 10 andere depôts van Rijksarchieven, is door de wetgevende macht bij verschillende begrootingswetten bepaald, welke daarmede feitelijk aan het Souverein besluit derogeerden.

Wat de materie van het archiefwezen betreft, de grens van *vóór den Munsterschen vrede,* in 1802 door het Staatsbewind gesteld, werd door den Souvereinen Vorst uitgebreid *tot aan het jaar 1794 ingesloten.* Doch exclusief is die bepaling niet. Door nog meer bijeen te brengen werd aan het met een wet gelijk gestelde besluit niet gederogeerd. De bepaling is ook nimmer als exclusief opgevat. De Staten Generaal van 1850 drongen aan op de stichting van een brandvrij gebouw voor de Rijksarchieven „die zich uitstrekken tot het einde der vorige eeuw." [2]). Bakhuizen bewerkte de opneming van alles *tot het einde der Fransche overheersing,* [3]) en die grensbepaling nam de minister van

[1]) Door den Koning goedgekeurd, naar het schijnt omdat Z. M. op het gebruik van het „huis van Amsterdam" eenige aanspraken kon doen gelden, wijl het hem als kroonprins tot woning was afgestaan. Vg. Hubrecht, blz. 181.

[2]) Handelingen der Staten-Generaal 1850/51, blz. 131 vlg. Terloops zij opgemerkt dat de beschouwing van de oude provinciale archieven als Rijksarchieven, reeds door het Staatsbewind in 1802 implicite aangenomen, door de Staten-Generaal en de Regeering van 1850 uitdrukkelijk werd gehuldigd, als voortvloeiende „uit den vroegeren staatkundigen toestand onzes lands." Immers de provinciale archieven waren „grootendeels van den vroegeren Souverein afkomstig.", (Ibid. blz. 169 vlg.)

[3]) In zijn bekende rapport van 23 juli 1851, een maand na zijn aanstelling als tijdelijk beambte uitgebracht, wees hij het eerst dezen grens aan.

Binnenlandsche Zaken in de instructies der provinciale archivarissen successievelijk op. Thans is de minister zelfs nog veel verder gegaan door de *loslating van elken tijdgrens* bij de bepaling der bestanddeelen onzer rijksdepôts in de elf provinciën in zijne voorschriften van 10 juni 1897, la A afd. KW [1]) Ook zijn er tal van Koninklijke en andere besluiten waarbij verschillende oude en nieuwe archieven, doch meest alle jonger of verder doorloopend dan 1794, binnen den kring van ons archiefwezen zijn getrokken. Ik noem slechts op:

het Koninklijk besluit van 6 december 1843, n⁰. 85, mede tengevolge waarvan de archieven der voormalige vijf kapittelen te Utrecht met het depôt van oude Rijksarchieven aldaar zijn vereenigd;

dat van 26 mei 1852, n⁰. 19, waarbij de archieven van het Hof van Holland en oude rechterlijke archieven in Zuidholland aan het Rijksarchief te 's Gravenhage werden toegevoegd, aangevuld door een beslissing der ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie — na Koninklijke machtiging van 13 juni 1856 n⁰. 91 [2]) — omtrent de bibliotheek van het Hof van Holland [3]).

dat van 28 februari 1856 no. 68, waarbij de oude koloniale archieven, toen nog te Amsterdam bewaard, met het landsarchief werden vereenigd;

de ministerieele besluiten tot overbrenging van oude rechterlijke archieven van de griffie's van rechtbanken naar onze provinciale depôts, genomen vóór 8 maart 1879 (o.a. Noordbrabantsche, van Nijmegen in 1864, van Eindhoven in 1876);

de besluiten, door den minister van Financien genomen naar aanleiding van art. 9 der wet van 14 november 1879 (Stbl. n⁰. 197) over de liquidatie van het beheer der voormalige weeskamers;

de ministerieele machtigingen volgens welke een aantal oude gemeente-archieven van vóór 1814 in verschillende provinciën met de provinciale depôts zijn vereenigd;

het besluit van den minister van Binnenlandsche Zaken tot opneming in het provinciaal depôt te Middelburg van „verscheiden registers van den burgerlijken stand, afkomstig uit het archief van het departement de l'Escaut" [4]);

1) Opgenomen in den loopenden jaargang van het Nederlandsch Archievenblad, blz. 1 vlg.

2) Hubrecht, blz. 173 vlg, waar juist genoeg wordt gezegd van den vermakelijken strijd tusschen „Bakkes" en den Hoogen Raad', om levendig verlangen te wekken naar de kennis van het geheel. In de data, op blz. 174 genoemd, moet een vergissing schuilen.

3) Vg. over die boekerij: Bakhuizen van den Brink's „Overzigt van het Nederlandsche Rijksarchief", blz. 224—230.

4) Zoo deelt mr. Fruin, de tegenwoordige Rijksarchivaris in Zeeland, ons mede in Nederlandsch Archievenblad 1895/6, blz. 46. Waarschijnlijk zijn hier kerkregisters van doop, trouw en begraven van vóór 1811 bedoeld. Vg. over deze registers, binnen den kring van ons archiefwezen gebracht tengevolge van de bevelen der Fransche prefekten tot de overneming door de maires, mijne beschouwingen op blz. 102 vlg. van den jaargang 1894/95 van het Nederlandsch Archievenblad.

de ministerieele beslissingen ten slotte, volgens welke de provinciale griffie-archieven van Noordbrabant, aanvankelijk tot 15 juli 1850, thans ook tot 1879, benevens de archieven der Rijksbelasting-directie in Noordbrabant tot 1843, in het archiefdepôt te 's Hertogenbosch werden opgenomen.

In negatieven zin zou ik hier bij kunnen noemen, *omdat daardoor helaas oude archieven aan ons archiefwezen zijn onttrokken die toch daartoe behooren*, de toepassing van de artikelen 65—71 der wet op het notariaat van 1842 op protokollen en minuten van vóór 1811 in onderscheiden provinciën en thans-Nederlandsche landstreken geresideerd hebbende zoogenaamde notarissen-publiek.

Genoeg om te bewijzen dat de grens van 1795 in het Souverein besluit van 1814 niet als exclusief is opgevat en dan ook feitelijk niets uitsluit. En inderdaad blijkt dat besluit, al is het nimmer ingetrokken, feitelijk van weinig praktisch gewicht. Slaat het, volgens de tweede bovenaangegeven opvatting, op *alle* Staats- of Rijksarchieven, dan is het geheel van zijn kracht beroofd tengevolge van latere begrootingswetten, de maatregelen bekrachtigende die er aan deden derogeeren. Het is dan voornamelijk slechts in zooverre als een schakel te beschouwen in de organisatie van ons archiefwezen, als het dwingt om bij het voortschrijden de afwijkingen van zijne bepalingen steeds door de wet te doen bekrachtigen. En is de eerste uitlegging te huldigen, dan ken ik sinds de overbrenging der Haagsche Rijksarchieven van het Binnenhof naar het Plein als toepassing van het Besluit slechts de aanhaling in de hierna te noemen instructie voor den Rijksarchivaris te 's Gravenhage van 28 juni 1856. Doch zijn voortbestaan, al is het dan ook alleen met de beperktste beteekenis, sluit dan toch ook een beschouwing van de tien artikelen van 1856 als *de* organisatie van ons archiefwezen reeds geheel uit.

Evenzeer doet dit het bestaan van een andere organieke bepaling Ik bedoel artikel 1 van het door mr. Hubrecht zelf [1]) in zijn geheel medegedeelde Koninklijk besluit van 23 december 1826, n°. 186, een artikel het „daarstellen en aanwenden" bevelende van middelen „om de bronnen „der Nederlandsche geschiedenis voor zooverre die tot nog toe onbekend „of nog niet volledig bewerkt mogen zijn, te doen opsporen, nader te onderzoeken en, zooveel noodig, in het licht te geven." Aan dit artikel zou volgens mr. Hubrecht, voor zoover bekend, nooit in het bijzonder uitvoering gegeven zijn [2]). Daarbij ontging hem echter dat juist het reglement van 1829, „tot 1856 wet en regel voor het gebruik onzer nationale archieven", blijkens den aanhef [3]) werd gegeven geheel als een gevolg en uit-

1) Hubrecht, blz. 30 vlg.
2) Ibid. blz. 32.
3) Ibid. blz. 77; vg. ook blz. 98 in fine.

vloeisel van dat artikel. En ik zou meenen dat er nog andere nuttige bepalingen nog steeds op gegrond kunnen worden, die tot de ontwikkeling der organisatie van ons archiefwezen konden bijdragen.

Organiek ten aanzien van ons archiefwezen zijn bovendien nog te achten enkele wetten van Franschen oorsprong, die nog steeds van kracht zijn. Hiertoe behooren de wet van 5 brumaire an V of 26 october 1796 (Bulletin des Lois n°. 85 [1]) en het Keizerlijk decreet van 20 februari 1809 (Bulletin 229 [2]). Beide zijn als regeling en grondslag van het Staatsbeheer over Rijksarchieven nog onlangs toegepast, nl. bij het Koninklijk besluit van 7 januari 1895 (Staatsblad n°. 2), dat eenige gemeentelijke besluiten van Roermond vernietigde als strekkende tot belemmering der regeering in haar beheer over het Rijksarchiefdepôt aldaar.

Zijn al deze bestaande organieke bepalingen ouder dan de Tien Artikelen van 26 juni 1856, deze staan zelven als het ware aan het hoofd van een reeks evenzeer organieke besluiten, die zelfs op hare totstandkoming slechts schijnen te hebben gewacht. Immers stelde, met machtiging des Konings, de Minister van Binnenlandsche Zaken den 28n juni 1856, dus 2 dagen na de onderteekening der tien artikelen, 1°. bepalingen vast, vormende:

a. een algemeen reglement voor het Rijksarchief [3])

b. een instructie voor den Rijksarchivaris [4]), waarbij tot diens bewaring zijn gebracht „al de archieven toen op het Rijksarchief bijeengebragt" (waartoe de landsarchieven ook van 1795 tot 1813 behoorden) „of daarmee kragtens het Souverein besluit van 1814 of door bijzondere beschikkingen nog te vereenigen";

c—f. instructies voor den adjunct-archivaris, voor den commies-chartermeester, den tijdelijken beambte en de klerken bij het Rijksarchief te 's Gravenhage, implicite die verschillende ambten constitueerende;

en 2°., bij afzonderlijke beschikking, een regeling van het beheer van het Oud-Koloniaal archief, den 10den november 1856 gevolgd door de instructie voor den tijdelijken beambte belast met de bewaring en bearbeiding van dat archief, vastgesteld door denzelfden minister in overleg met dien van Koloniën.

Nu ik onwillekeurig een groot deel der organieke bepalingen om-

[1]) Bij Rondonneau, Collection des lois françaises, deel VI, blz. 249. Vg. Fortuyn, Verzameling van rechtsbronnen van Franschen oorsprong, dl. I, blz. 297. Volgens onze regeering van 1859 heeft deze wet bij ons enkel in Limburg gegolden (Vg. Hubrecht, blz. 240).

[2]) Ibid. VI, 335. Ook bij Fortuyn, deel III, blz. 43.

[3]) Dat is het algemeene landsarchief, tevens depôt der oud-*Hollandsche* Rijksarchieven, te 's Gravenhage. Andere onder direkt Rijksbeheer gestelde depôts van 's Rijks archieven waren er toen nog niet.

[4]) Scil. dien te 's Gravenhage, die thans den titel draagt van Algemeene Rijksarchivaris. Andere waren er toen nog niet.

trent ons archiefwezen heb opgenoemd wil ik hier ook de voornaamste der overige, voorzoover zij mij bekend zijn, opnoemen, volledigheidshalve en om des te juister de plaats te kunnen aanwijzen die daartusschen de Tien Artikelen innemen. Als zoodanig zijn te noemen:

1. De door den minister van Binnenlandsche Zaken den 25sten juni 1877 voor den archivaris in Gelderland en naar dat model achtereenvolgens voor de andere van Rijkswege aangestelde provinciale archivarissen vastgestelde instructiën — waarbij bepaald is dat onder onze bewaring zijn de oude Rijksarchieven tot december 1813, en waarbij de dagen en uren zijn bepaald waarop onze inrichtingen voor het publiek toegankelijk zijn overeenkomstig de Tien Artikelen.

2. Het Koninklijk besluit van 8 maart 1879 (Staatsblad n°. 40), houdende bepalingen over het bewaren van oude rechterijlke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving. Dit Koninklijk besluit maakte een uitzondering op den algemeenen tijdgrens voor het archiefwezen van december 1813. Berustende, zooals het gewijzigd is bij dat van 9 october 1883 (Staatsblad n°. 141), op het Keizerlijk decreet van 8 november 1810 (Bulletin des Lois 327, n°. 6105), constateert dit K. B. in den oorspronkelijken tekst en alle latere wijzigingen het bestaan, onder bewaring van „provinciale archivarissen" (in de wijziging van 1895 als Rijksarchivarissen aangeduid), van de bewaarplaatsen der Rijksarchieven, gevestigd in de hoofdplaats der onderscheiden provinciën. Bij de wijziging door Besluit van 31 augustus 1880 (Staatsblad n°. 168) geschiedde dit ook ten aanzien van het depôt der Rijksarchieven van het voormalig Overkwartier van Gelderland te Roermond, dat echter tegelijk met een latere wijziging [1]) is opgelost in het provinciaal-Limburgsche. [2])

3. De hiervóór reeds aangehaalde resolutie van den minister van Binnenlandsche Zaken van 10 juni 1897 1a A, afd. KW. [3]) o. a. bepalende de bestanddeelen onzer Rijksarchiefdepôts in de provinciën en de grens daarvan onbepaald uitstrekkende ook tot na december 1813.

4. Een Koninklijk besluit van 8 juli 1881 n°. 11 en 24 april 1891 n°. 5, gedeeltelijk opnieuw regelende het personeel bij 's Rijks archief te 's Gravenhage en waarbij de plaatsing van drie adjuncten bij dat depôt wordt bepaald.

5. Het Koninklijk besluit van 30 december 1896 n°. 45, [4]) regelende

---

[1]) Koninklijk besluit van 19 augustus 1895 (*Staatsblad* no. 150), strekkende mede „tot opheffing van het Rijksarchiefdepôt te Roermond."

[2]) Een regeling welke het uitvloeisel is van dit Koninklijk besluit van 1879/1883 is de ministerieele resolutie van 23 mei 1879 1a D. afd. K.W. (*Staatscourant* van 24 mei 1879), regelende de voorwaarden van het depôt van oude rechterlijke archieven bij sommige gemeenten.

[3]) Opgenomen in den loopenden jaargang van het Nederlandsch Archievenblad, blz. 1 vlg.

[4]) Opgenomen in Nederlandsch Archievenblad 1896/7, blz. 55 vlg.; gewijzigd bij K. B. van 25 Januari 1898, no. 40 (*Staatscourant* van 3 Februari 1898).

de jaarwedden van de ambtenaren verbonden aan de archiefdepôts van het Rijk, zoo te 's Gravenhage als in de provinciën, en vervangende dat van 31 december 1872 n°. 29 (regelende de minima en maxima der bezoldigingen van ambtenaren bij 's Rijks archieven te 's Gravenhage). [1])

Bij al die organieke bepalingen behoort dan ook het besluit der Tien Artikelen. Het neemt daaronder ontegenzeggelijk een belangrijke plaats in, want het bevat het levenwekkende beginsel der openbaarheid, der ontsluiting van de bronnen van rechten en geschiedenis voor alle belanghebbenden en belangstellenden, voor het vrije onderzoek ten bate van rechtzoekenden en van de wetenschap. Ook zonder de huldiging van dat beginsel is de organisatie denkbaar en mogelijk. Dat bewijst de geschiedenis van ons archiefwezen van 1802 tot 1829. Niet eerst, ik merkte het reeds op, door de openstelling wordt een administratief tot een historisch archief. De retroacta van een lang opgeheven of vervangen autoriteit kunnen voor het onderzoekend publiek gesloten zijn, zij zijn daarom niet minder een historisch, een wetenschappelijk archief en kenbron van veler rechten. Doch, evengoed als een openstelling zonder opneming in de organisatie van het archiefwezen, zonder brenging onder beheer van inventariseerende, bewerkende en hulpbiedende deskundigen, een misgeboorte is, evengoed is een organisatie zonder openstelling niet levensvatbaar.

III. De tien artikelen.

Het Besluit der Tien Artikelen van 1856 verving het reglement op de toegankelijkheid onzer Rijks-, provinciale en plaatselijke archieven van 4 augustus 1829, dat met machtiging van den Koning door den minister van Binnenlandsche Zaken was vastgesteld. Of het echter beter is dan dat van 1829?

Opmerkelijk is de geringheid van het essentieele verschil tusschen beiden in de details, die duidelijk in het licht treedt wanneer men de teksten vergelijkend naast elkander stelt. Inderdaad ontleenen dan ook de Tien Artikelen hun hoogere beteekenis boven de elf van 1829 aan de daadwerkelijke toepassing die zij konden vinden onder Bakhuizen van den Brink in zijn nieuwe ruime depôt en vergroote verzameling, en tengevolge van de organisatie van ons Rijks-archiefwezen buiten den Haag door Victor de Stuers. Ik kan echter niet zien dat het Besluit van 1856 ons verder brengt dan dat van 1829 had kunnen doen. Ter verduidelijking lasch ik een vergelijking der beide teksten hier in:

[1]) Ik noem niet op, omdat ik het niet als organiek beschouw ten aanzien van ons archiefwezen, het in het Nederlandsch Archievenblad, jaargangen 1894/5 en 1895/6 en op onze algemeene vergadering van 26 Juni 1895 opzettelijk behandelde art. 103 der Gemeentewet.

Vergelijking van het ministerieel reglement van 4 augustus 1829 en het Koninklijk besluit van 26 juni 1856.

Reglement op de toegankelijkheid onzer Rijks, provinciale en plaatselijke archieven van 4 augustus 1829, no. 137 A.

Koninklijk besluit op de toegankelijkheid onzer Rijksarchieven, d.d. 26 juni 1856, no. 79.

Wij Willem III, enz.

Op de voordragt van Onzen minister van Binnenlandsche Zaken, van den 23sten junij 1856, n⁰. 223, 5de afdeeling;

Overwegende, dat het van algemeen belang is, de archieven, bepaaldelijk die, welke van vroegere dagteekening zijn dan december 1813, zoo bruikbaar en toegankelijk mogelijk voor het onderzoek te maken [1], dat evenwel tot eene goede bewaring der archieven tevens vereischt wordt bepalingen vast te stellen omtrent de wijze waarop [2] tot die verzamelingen toegang kan worden verleend;

Gezien het besluit van den Souvereinen Vorst van 8 maart 1814, n⁰. 9 [3];

Gezien onze besluiten van 26 mei 1852, n⁰. 19, en van 28 februarij 1856, n⁰. 68 *);

Gelet op het ten gevolge der missive van den secretaris van Staat, d.d 17 julij 1829, n⁰. 103, door den minister van Binnenlandsche Zaken, onder dagteekening van den 4den augustus daaraanvolgende, n⁰. 137, vastgestelde reglement;

In aanmerking genomen art. 103 van de wet van 29 junij 1851 (Staatsblad n⁰. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan te bepalen als volgt:

Art. 1.

De ambtenaren aan welke de bewaring is toevertrouwd van de archieven des Rijks, waar ook

[1] dat het van veel belang is voor de kennis der geschiedenis dat de toegang tot de archieven niet gesloten zij.

[2] waarop particulieren in die verzamelingen zullen worden toegelaten.

[3] In 1829 in plaats hiervan verwijzing naar artikel 1 van het Kon. besluit van 28 dec. 1826 no. 186 over de opsporing, het onderzoek en de uitgaaf der onbekende bronnen onzer landsgeschiedenis, — waarop de (in 1856 vóóraangestelde) overweging over het belang der ontsluiting onzer archieven logisch volgde.

*) Het besluit waarbij de archieven van het Hof van Holland en de Zuidhollandsche oude rechterlijke archieven, en dat waarbij de koloniale archieven in het Rijksarchief te 's Gravenhage zijn opgenomen.

binnen dit Rijk geplaatst [4]), zijn gemagtigd, onder inachtneming der hierna te melden bepalingen, de toelating tot het gebruik der onder hun beheer staande verzamelingen van archieven te verleenen aan alle bij hen bekende en vertrouwde personen, die in het algemeen belang [5]) nasporingen wenschen te doen.

Art. 2.

Indien zich bij hen iemand ten voornoemden einde aanmeldt, aan wien zij vermeenen de toelating niet met genoegzame zekerheid te kunnen vergunnen, verwijzen zij hem met zijn verzoek naar de autoriteit van welke zij hunne instructie hebben ontvangen, [6]) en doen zij tevens onverwijld aan die autoriteit verslag, met opgave der redenen hunner weigering.

Art. 3.

De toegelaten personen zijn gehouden in het locaal der archieven gebruik te maken van de verlangde stukken, welke alvorens zullen worden gestempeld.

Waar de omstandigheden zulks veroorloven worden de bezoekers niet in de verzameling zelve toegelaten, maar brengen de ambtenaren bij de archieven de verlangde stukken ten gebruike in een afzonderlijk daartoe bestemd vertrek.

Die ambtenaren zijn ook gehouden de bezoekers in hunne nasporingen behulpzaam te wezen, hun de registers en inventarissen voor te leggen, enz.

Zij dragen zorg dat [7]) de gebruikte stukken telken reize in goeden staat worden teruggegeven en dadelijk weder gelegd op de daarvoor bestemde plaats.

Art. 4.

Zonder [8]) magtiging wordt geen stuk buiten het locaal gebragt.

4) In 1829: „De heeren archivarissen aan wien de bewaring is toevertrouwd van Rijks-, provinciale of plaatselijke archieven."

5) In 1829: „geschiedkundige"

6) In 1829: „autoriteit aan welke zij onmiddelijk zijn ondergeschikt,"

7) In 1829: „Zij zullen echter zorg dragen dat zoo weinig mogelijk meer dan een stuk tegelijk aan een persoon worde toevertrouwd alsmede dat"

8) In 1829: „bijzondere"

Indien iemand zoodanige [4]) magtiging verlangt, verwijzen de ambtenaren [9]) hem ten dien einde naar de autoriteit van welke zij hunne instructie hebben ontvangen. [10])

Zij doen tevens aan die autoriteit rapport en dienen van berigt en raad.

Art. 5.

Geen stuk wordt ten gebruike buiten het locaal afgegeven dan na behoorlijk gestempeld te zijn met den stempel van het Rijk. [11])

Art. 6.

Ieder stuk, hetwelk buiten het locaal ten gebruike gegeven wordt, wordt te voren ingeschreven, met den datum der afgifte, op het hieronder bij art. 8 vermeld register, hetwelk door dengenen die het stuk ten gebruike ontvangt wordt geteekend.

Nadat het stuk is teruggegeven, nagezien en in goeden staat bevonden, wordt daarvan melding gemaakt op het voormeld register, hetwelk wordt geteekend door den ambtenaar die het stuk heeft terug ontvangen en nagezien.

Art. 7.

Het is aan hen, die tot de archieven worden toegelaten om in het algemeen belang geschiedkundige nasporingen te doen, ook veroorloofd in dat belang onuitgegeven stukken uit die verzamelingen door den druk bekend te maken, doch zij moeten daartoe alvorens de toestemming hebben verkregen van de autoriteit, onder welker beheer of oppertoezigt de archieven geplaatst zijn.

Deze toestemming wordt echter niet verleend dan onder de algemeene en stilzwijgende voorwaarden: *a*) dat de Regeering het regt behoude om, niettegenstaande de vergunde uitgave, dezelfde stukken andermaal te doen drukken, en *b*) dat hij, die tot de uitgave vergunning heeft

9) In 1829: „de heeren archivarissen of bewaarders van archieven"

10) In 1829: „naar het Departement van algemeen bestuur, naar de Gedeputeerde Staten of de stedelijke besturen onder wier beheer of oppertoezigt de archieven geplaatst zijn.

11) In 1829: „stempel der verzameling waartoe het behoort."

verkregen, zich verantwoordelijk stelle voor het door hem uitgegevene.

Art. 8.

Ten einde de nakoming van de bepalingen van art. 7 te verzekeren, is in iedere verzameling een register voorhanden, bevattende een afschrift van dit besluit en eene verklaring, dat de ondergeteekenden zich daaraan en met name aan art. 7 onderwerpen.

Niemand wordt tot het gebruik maken van stukken tot de verzameling behoorende toegelaten, alvorens die verklaring te hebben onderteekend.

Het register dient tevens tot het houden der aanteekeningen voorgeschreven bij art. 6.

Art. 9.

De stukken welke niet geschikt zijn om licht over de geschiedenis te verspreiden, doch welker inhoud enkel van belang kan zijn voor eenigen tak van administratie of wel voor bijzondere personen, worden niet anders ten gebruike gegeven dan aan hen die kunnen bewijzen daartoe gerechtigd te zijn.

Art. 10.

Indien gevraagd wordt naar stukken waarvan de bewaarders de afgifte niet raadzaam oordeelen, mogen zij dit weigeren, doch niet anders dan met verwijzing naar de autoriteit, van welke zij hunne instructie hebben ontvangen [12]), aan welke zij dadelijk daarvan kennis geven, met opgave der redenen van weigering. [13])

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Departementen van Algemeen Bestuur en aan de Hooge Collegien van Staat [14]).

12) In 1829: „naar het Departement van algemeen bestuur, naar de Gedeputeerde Staten of de stedelijke besturen onder wier beheer of oppertoezigt de archieven geplaatst zijn.'›

13) In 1829 volgde nog een artikel 11:

„De verzamelingen van archieven zullen openstaan op vaste dagen en uren in iedere week, te bepalen door de bewaarders dier verzamelingen, naar gelang der omstandigheden."

14) In 1829: „1°. aan de resp. gouverneurs der provincien en van het groothertogdom Luxemburg, met uitnoodiging om, ieder in zijne provincie, daarvan mededeeling te doen aan de autoriteiten belast met het toezigt over verzamelingen van provinciale of stedelijke archieven teneinde door hunne zorg de uitvoering dezer resolutie worde verzekerd

2°. aan den Rijksarchivarius te 's Hage en aan den secretaris-archivist bij het depôt van Rijksarchieven te Brussel om zich daarnaar te gedragen".

Waartoe bepalen zich nu de verschillen?

In 1829 geschiedde de openstelling volgens den considerans in het belang van de kennis der geschiedenis, bij artikel 1 voor „geschiedkundige nasporingen"; in 1856 volgens den considerans in het algemeen belang, bij artikel 1 voor „nasporingen". Doch ook in 1856 wordt in artikel 1 daarbijgevoegd dat deze in het algemeen belang moeten gewenscht worden. Ook artikel 9 werd weder opgenomen. Dit artikel sloot en sluit van de nasporingen der stukken, niet geschikt om licht over de geschiedenis te verspreiden, allen buiten de belanghebbenden uit. De geest der openstelling is in de beide besluiten dus feitelijk dezelfde.

In 1856 wordt „de noodelooze en bekrompen bepaling omtrent het mededeelen van niet meer dan een stuk tegelijk, weggelaten", gelijk Bakhuizen het den minister toelichtte [1]. In deze betiteling, als noodeloos en bekrompen, ligt opgesloten dat zij niet als belemmerend veroordeeld behoefde te worden. Werkelijk was in 1829 slechts een beperking opgenomen tot *zoo weinig mogelijk meer dan* een stuk tegelijk. Even verder in zijn toelichting voert Bakhuizen als praktische reden der weglating dan ook zelf alleen aan dat er door een ambtenaar een wapen tot belemmering bij onderzoek in gevonden kon worden.

In 1856 wordt „voor de nadere specificatie van de autoriteiten", wier bijzondere machtiging soms noodig is, „de bepaling in plaats gesteld van de autoriteit, door welke de instructie is uitgevaardigd". Bakhuizen, die het aldus toelicht, verdedigt deze wijziging als „het eenvoudigst".

Dit zijn dan de *verbeteringen*. Op den keper beschouwd zijn zij, men ziet het, van geringe beteekenis. Dan merken wij in 1856 een *weglating* op. In 1829 nl. hadden wij een artikel meer, een elfde, de openstelling der archiefverzamelingen voorschrijvende op vaste dagen en uren in iedere week, te bepalen door hen die (nu niet, gelijk elders in het reglement, als „heeren archivarissen" maar) als bewaarders dier verzamelingen worden aangeduid. Dat deze vaststelling hun niet meer is overgelaten maar door „de autoriteit waarvan zij hunne instructie ontvangen" geschiedt, is zeker niet kwaad, en een wijziging in dien geest ware stellig een verbetering geweest. Doch is de geheele weglating er daarom ook eene?

Ook een andere afwijking is er echter nog. Zij is, m. i., niet van gewicht. Doch was zij dit wel, dan ware zij stellig niet in het voordeel van het besluit van 1856. Het is die in artikel 1, waar „de ambtenaren aan welke de bewaring is toevertrouwd van de archieven des Rijks, waar ook binnen dit Rijk geplaatst, in de plaats komen van „de heeren archivarissen aan wien de bewaring is toevertrouwd van Rijks-, provinciale of plaatselijke archieven". Ook dit verschil lichtte Bakhuizen

[1] In zijn schrijven van 12 april 1856, bij Hubrecht, blz. 208.

toe. Zijn schrijven is ons door mr. Hubrecht slechts gedeeltelijk bekend gemaakt. Tot de gedeelten die hij ons onthoudt behoort waarschijnlijk alles wat betrekking heeft op de provinciale archieven. Over de gemeentearchieven echter loopt de redeneering, schijnt het, volledig door. En deze luidt dan aldus: „Het ministerieel reglement van 4 „augustus 1829 wordt, wat den inhoud betreft, voor zooverre die met de „tegenwoordige wetgeving bestaanbaar is, geconformeerd. Dit disponeerde „eigenmagtig over stedelijke archieven. Zeker is het dat volgens artikel „103 van de gemeentewet den minister geene beschikking over de gemeen„te-archieven meer toekomt en dat alleenlijk art. 153 dier wet zijn tus„schenkomst rechtvaardigt, wanneer ook in dit opzicht grove misbruiken, „in strijd met het algemeen belang, mogten plaats grijpen."

Voor „minister" in deze redeneering zal wel te lezen zijn „Koning." Inderdaad is de beschikking van 1856 op Bakhuizen's voorstellen genomen bij Koninklijk besluit. De eigenmachtigheid der beschikking in 1829 is ook zoo groot niet, wijl het ministerieele reglement immers op machtiging des Konings gegeven werd. Wat de provinciale archieven betreft, of Bakhuizen ook daarop de Tien Artikelen niet wilde doen slaan, is niet zeker. Zoo ja, dan heeft de geschiedenis onzer provinciale depôts hem daarin zeer stellig ongelijk gegeven. Doch ook ten aanzien van de gemeentelijke archieven schijnt hij ongelijk te hebben.

Het is voorzeker een verre strekking, die Bakhuizen toekent aan artikel 103 der gemeentewet — waarin toch eenvoudig staat dat bij zijn instructie de secretaris der gemeente inzonderheid ook met de zorg voor het archief, onder toezicht van Burgemeester en Wethouders, belast wordt. Zeker is het dat het besluit van 1856 in den considerans uitdrukkelijk heeft in aanmerking genomen artikel 103 van de wet van 29 junij 1851 (Staatsblad no. 85). Zeker is ook dat in de gemeente-archieven toen waren, en ook na de overneming daaruit van den oude rechterlijke archieven *nog* zijn, direkte Rijksbescheiden; dat vele oude gemeente-archieven in onze Rijks-archiefdepôts zijn geplaatst en aan de zorgen van de secretarissen geheel onttrokken; en dat de Regeering zoowel als de Provinciale Staten zich de belangen der oude gemeentelijke archieven in het algemeen aantrekken, [1]) ook afgescheiden van artikel 153 der gemeentewet. Alles redenen om aan te nemen dat de Regering met Bakhuizen's uitlegging niet is meegegaan, haar ook nu nog niet behoeft te doen gelden, ja dat zij hieraan steeds minder kan denken.

Doch ik ga verder. Het eerste der Tien Artikelen noemt de archieven des Rijks, waar ook binnen dit Rijk geplaatst. Daarbij

[1]) Vg. mijne mededeelingen hierover, ontleend aan de Verslagen van den toestand, en de Notulen der Statenvergaderingen, van vijf provinciën, in Nederlandsch Archievenblad 1895/6, blz. 11 vlg.

moeten m. i. ook de gemeente-archieven worden gerekend en niet enkel die van vóór de staatsregeling van 1798, de nieuwe gemeenten als administratieve lichamen instelde, doch ook de latere. De minister Thorbecke sprak in 1863 [1]) als zijn meening uit „dat een Rijks-, een provinciaal- of gemeente-archief instellingen zijn van publieke dienst, en het geenszins de pligt is, zoo min als dit het regt van een gemeentelijk-, provinciaal- of Rijksbestuur kan zijn, zonder zeer bijzondere redenen het archief gesloten te houden. Hun pligt integendeel is om, gelijk aan den anderen kant het regt bestaat dat te vorderen, te zorgen dat het archief open zij en aan zijne bestemming voor het gebruik kunne beantwoorden." „Er is een stelsel", zegt hij verder, „'t geen alle archieven, provinciale en gemeente-archieven, ook die van waterschappen, beschouwt als één geheel met het Rijks archief. Een schoon ideaal; evenwel geloof ik, dat men aan ieder van die deelen een bepaalde zelfstandigheid zal moeten blijven toekennen." Niet durvende treden in het oefenen van een druk als „het absoluut systema van een volmaakt Rijksarchiefwezen" zou meebrengen, twijfelde hij toch geenszins aan de bevoegdheid tot het stellen van algemeene regelen voor die deelen van het Rijksarchief. Geen wonder, want zelfs wanneer men toegaf dat de gemeente-archieven gemeente-eigendom waren, moet men met de opmerking in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer van 1863 over de Staatsbegrooting toegeven dat dit eigendom een publiek karakter had en de bestemming der zaak zelve nooit kon veranderen. Die bestemming nu is, dat ze moeten strekken ten gebruike van het publiek. Daarom kan men noch uit een burgerrechtelijk noch uit een grondwettig oogpunt bezwaar hebben, bepalingen in het leven te zien roepen van overheidswege, waardoor de regeling van dat gebruik, de bewaring van de archiefstukken en de mogelijkheid om afschrift daarvan te verkrijgen, naar eisch zouden worden verzekerd.

Zijn dus de plaatselijke archieven geenszins aan de bepalingen der Tien Artikelen onttrokken, een andere vraag is of deze niet enkel op de oude archieven slaan, „bepaaldelijk die, welke van vroegere dagteekening zijn dan december 1813". Deze bijvoeging in den considerans van 1856 was iets nieuws, ontbrak in 1829. Welke kracht heeft zij echter? Wijl zij niet in de artikelen is opgenomen of aangeduid, m. i. geene. Alle archieven zijn alzoo door artikel 1 opengesteld, en dat zoowel die welke reeds onder bijzonder beheer van Rijksarchivarissen als welke nog onder de administratie berusten. Dit laatste wordt bevestigd door de verandering van „de heeren archivarissen" van 1829 in „de ambtenaren„ in 1856. Zoodat een staatsman, lid der Staten-Generaal, b.v. tijdens de behandeling

[1]) Vg. Hubrecht, blz. 242.

van een wetsontwerp, naar den secretaris van den Raad van State zou kunnen gaan en voorlegging vragen ten onderzoek in het algemeen belang, van de met den betrokken minister over de voordracht gewisselde stukken, waarbij het slechts aan bedoelden ambtenaar zou liggen of hij een beroep zou meenen te moeten doen op het laatste der Tien Artikelen.

Het zevende artikel bleef in 1856 onveranderd. Toch gaf Bakhuizen in 1855, toen hij prof. Lauts wees op de waarborgen die bij de openstelling der koloniale archieven gevonden werden in het reglement van 1829, er kritiek op [1]). Volgens dat artikel mogen geene onuitgegeven stukken door den druk bekend gemaakt worden, zonder voorafgaande toestemming. Waar menigeen afschrijft wien het eerst later invalt het afgeschrevene te drukken, vroeg hij bovendien of het artikel alleen den afschrijver dan ook den lateren verkrijger zijner papieren bindt. Hij rekende dan ook de bepaling overtollig, waarvan de uitvoering door niets verzekerd was en achtte het wenschelijk dat „bij eene gehoopte nadere regeling van het archiefwezen" ook dit punt van het reglement herzien of opgeheven werd.

Intusschen, opgeheven is deze bepaling niet, en ook ten dezen aanzien niets verbeterd. Er blijft bij de beschouwing van de Tien Artikelen nog al wat te wenschen over, en jammer is inderdaad dat na den revival onder Bakhuizen de wet op het archiefwezen niet tot stand is gekomen, door mr. Hubrecht aan het slot van zijn meermalen aangehaalde werk nog altijd wenschelijk genoemd, door de Regeering van 1858 bij de memorie van antwoord op het voorloopig verslag over de begrooting aan de Tweede Kamer half toegezegd, en vooral tot Bakhuizen's leedwezen achterwege gebleven. Deze, die er ter juist aangehaalde plaatse over rept, moet haar volgens oorgetuigen, geheel voorbereid en alleen, door Thorbecke's schuld omgekomen genoemd hebben. Hadden zijne ontwerpen of voorstellen tot een wet geleid, waarschijnlijk waren dan de foutjes, waarop ik den vinger lei, voorkomen of gedekt. Die ontwerpen zijn ons intusschen nog altijd niet geheel bekend geworden.

's Hertogenbosch, 31 Januari 1898. A. C. Bondam.

Eene goede vondst.

Toen ik ruim vier jaren geleden in ons orgaan in een artikel, getiteld „Bijna drie eeuwen begraven", mededeeling deed van den grooten schat

[1]) Studiën en Schetsen, blz. 95.

onbekende charters ten raadhuize te Groningen gevonden, gevoelde ik mij dankbaar en meende ik, dat zulk een gelukkig toeval een archivaris slechts eens in zijn ambtsleven kon overkomen. Doch ziet, nog zijn geen vijf jaren verstreken en wederom zie ik mij tegenover eene nieuwe vondst geplaatst. Wel is waar klimt het thans ontdekte niet zoo hoog op als het vroegere, is het evenmin drie eeuwen begraven geweest, en is zijn inhoud in het algemeen niet zoo belangrijk, doch de quantiteit vergoedt ruimschoots wat aan de qualiteit mocht ontbreken.

Was de schuilplaats voor vier jaren een kleerkist in de 97 treden boven den beganen grond gelegen wapenzaal der Groninger Schutterij, thans was de bergplaats een oord, minder verheven in beide beteekenissen van het woord.

In het oude in 1595 gebouwde gedeelte van het Provinciehuis te Groningen bevindt zich een zonderling gelegen vertrekje, waartoe men slechts toegang kan verkrijgen door eerst tot den zolder op te klimmen en daarna langs een moeilijk te vinden trap weder af te dalen. Dit spaarzaam verlicht vertrekje, bij uitstek geschikt om zich in dagen van onrust voor vervolgers schuil te houden, werd gebruikt tot berging van buiten dienst gestelde tochtschermen, kachelpijpen en dergelijke artikelen. In October j.l. werd dit kamertje ontruimd en nu ontdekte men aldaar eenige muurkasten, opgevuld met zwaar bestoven, doch overigens in zeer goeden staat van onderhoud verkeerende registers, bundels papieren, dossiers en enkele charters. Nadat ik hiermede in kennis was gesteld, werd alles uitgepakt en overgebracht naar een der kamers van het provinciehuis en vandaar na een oppervlakkig onderzoek bij besluit van H.H. Gedeputeerde Staten van 8 October 1897 overgebracht naar het rijksarchiefdepôt.

Het is gebleken, dat de charters bestonden uit elf geheel onbekende oorkonden van de Johanniter commanderij van Oosterwierum te Heveskes ten z. van Appingedam, een klooster, waarvan tot dusverre zeer weinig bekend was. Onder die charters trekt bovenal de aandacht het zeer groote stuk van 15 Juni 1480, zijnde een notarieel transsumpt, waarin op bevel van den generaal-prior der Johanniter orde, een aantal bullen van onderscheidene pausen zijn opgenomen. Die bullen zijn van de pausen Calixtus III, Honorius III, Clemens IV, Benedictus IX, Urbanus IV, Lucius III, Gregorius VIII en Sixtus IV, dus van de 11e, 12e, 13e en 15e eeuw.

Gelijk een nauwkeurig onderzoek mij heeft bevestigd, zijn de meeste dezer bullen geheel onbekend en bevatten zij voorschriften over het inzamelen van aalmoezen, indulgentien, exemtien van begrafenissen enz. voor de Johanniter orde.

Behalve de genoemde kloosterstukken bevat de vondst nog eenige aankomsttitels van vaste goederen, aangekocht door de Staten van Stad

en Lande in de 17e eeuw, alsmede de commissiebrief, waarbij Ernst Casemir van Nassau in 1625 werd aangesteld tot stadhouder en kapitein-generaal van Stad en Lande met de daarop geplaatste en door dien stadhouder onderteekenende verklaring van eedsaflegging.

De registers, protocollen, dossiers en losse stukken bleken te behooren tot het archief van h.h. Gedeputeerde Staten van Stad en Lande en tot het archief van den prefect van de Westereems. Wel waren reeds in het archiefdepôt beide genoemde archieven geplaatst, doch vooral van het archief van den prefect was meermalen de onvolledigheid gebleken. Het thans gevondene vult op prachtige wijze het reeds vroeger aanwezige aan. Evenwel heeft het tot dusverre aan tijd ontbroken alles nauwkeurig te onderzoeken. Men bedenke, dat alleen de gevonden registers en protocollen een kastlengte van samen 56 Meter vullen en dat de kubieke inhoud der dossiers en losse stukken ongeveer drie M^3. bedraagt.

Van het archief der Gedeputeerden van Stad en Lande is thans voor den dag gekomen: de serie Bestekboeken van 1666—1808, de serie Requestboeken van 1688—1811, de serie Sententieboeken in pachtzaken van 1602—1790, de serie Reviesboeken (sententien in revies) van 1625—1803, eene groote menigte deelen betreffende het beheer der kloostergoederen en andere provinciale eigendommen, registers betreffende het financiëel beheer van het gewest, oude verpandingsregisters, staatboeken van verpachtingen enz., doch bovenal registers betreffende de artillerie, de ammunitie, de forteressen, de krijgslieden, kortom militaria.

Bovenal werd mijn aandacht getrokken door de serie van zeven deelen, welker ruggen de titel „Crimineele Sententieboeken van h.h. Gedeputeerden" dragen. Men verkrijgt door het bestudeeren dezer registers een helderen blik in de crimineele rechtspraak van h.h. Gedeputeerde Staten van Stad en Lande, waarvan zoo goed als niets bekend was en welke geheel en al afweek van de regeling en het gebruik in de andere gewesten der Nederlandsche Republiek. Die crimineele rechtspraak werd n.l. uitgeoefend in de volgende gevallen: 1°. bevestiging of wijziging van de straffen, uitgesproken door den provincialen krijgsraad; 2°. in alles wat met pachtzaken in verband stond; 3°. in zake landlooperij, bedelarij enz.; 4°. in zake judicatuur over provinciale ambtenaren; 5°. in zake schending van den provincialen eigendom; 6°. in zake terugkeer van door een vonnis van Gedep. Staten gebannen personen; 7°. in zake alles wat het provinciaal tuchthuis betreft; 8°. in zeer zware misdrijven. Vooral de uitvoerige vonnissen van den krijgsraad, in deze sententieboeken in extensis opgenomen met de daarop gevolgde bevestigingen of wijzigingen der straffen, zijn zeer interessant. Elders hoop ik uitvoerige mededeelingen en beschouwingen te geven over deze exceptioneele crimineele rechtspraak en de gronden, waarop zij steunde.

Wat de dossiers en losse stukken betreft, het komt mij voor, dat deze meerendeels van de voormalige prefectuur afkomstig zijn en dat daaronder vele stukken zijn, welker vernietiging niemand zal betreuren.

Groningen, Januari 1898. MR. J. A. FEITH.

Papieronderzoek.

Het is niet voor het eerst dat dit onderwerp in het Archievenblad ter sprake komt. In 1893 gaf er aanleiding toe de voordracht door den Heer J. Stufkens Lz. te Rotterdam gehouden in de bijeenkomst der Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid aldaar, thans wensch ik de aandacht te vestigen op het door Dr. M. Greshoff gesprokene in de Algemeene Vergadering der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid den 14den Juli 1897 te Breda gehouden. Zijne rede is gedrukt en daaraan zijn toegevoegd de gevoerde discussie en het adres door de Maatschappij gericht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit adres beoogde het gelegenheid geven van Staatswege de deugdelijkheid van papier te doen onderzoeken m.a.w. de oprichting van een Staatsproefstation voor papier.

Reeds vroeger is zooals gezegd daarop aangedrongen, maar zoo ooit dan geldt het hier: frappez bien, mais surtout frappez souvent.

Op niemands weg ligt het wellicht meer dan op den onzen om op deze zaak aanhoudend de aandacht te vestigen. Al ware de voorstelling overdreven dat verreweg de meeste geschriften van onzen tijd niet ter kennis van het nageslacht zullen komen en hetgeen daarvan overblijft op collodionvellen zal moeten geplakt worden, evenals wij het doen met de halfvergane papyrusrollen van Pompeji, toch lijdt het geen tegenspraak dat tal van officiëele bescheiden en wetenschappelijke stukken zijn geschreven en gedrukt op papier dat stellig niet bestand is tegen den befaamden tand des tijds. Zij, aan wier zorg de gedenkschriften van vroeger dagen zijn toevertrouwd, hebben uit den aard der zaak een open oog voor het niet geheel denkbeeldige gevaar dat de geschiedenis van dezen tijd voor een groot deel alleen in hoofdtrekken in de geheugenis zal blijven, Trouwens een gevoel van collegialiteit met onze opvolgers dwingt ons er reeds toe. Bij het toezicht op bovengemeld opplakken zullen zij evenzeer onze nalatigheid verwenschen als wij het den moedwil doen, die vóor ons zooveel deed verloren gaan.

Het was dan ook op voorstel van Mr. de Roever dat reeds Juni 1878

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam met het oog op de Gemeentebelangen in de toekomst besloten, dat voortaan alle stukken, bestemd om bewaard te blijven, geschreven moesten worden op met de hand gemaakt linnenpapier en dat zij ook bepalingen maakten ten opzichte der te gebruiken inkt.

Het is mij onbekend of aan die voorschriften de hand is gehouden of dat zij in het vergeetboek zijn geraakt.

Destijds was het besef van het belang dezer zaak nog verre van algemeen. Het gebruik van hout voor papierfabricatie was toen nog geen twintig jaar oud.

De toenemende vraag naar papier, liefst zoo goedkoop mogelijk, deed sinds het begin dezer eeuw hoe langer hoe ijveriger zoeken naar surrogaten voor lompen, waarvan de voorraad veel te gering was voor de behoefte. Reeds in de vorige eeuw was te Regensburg een boekje verschenen en te Amsterdam vertaald, waarin monsters van papier voorkomen uit plantaardige stoffen bereid als hout, stroo, mos, turf, koolstronken enz. Maar het was destijds meer als een aardigheid beschouwd en allicht in het vergeetboek geraakt, toen in 1860 het aan Völter te Heidenheim (Wurtemberg) gelukte hout door slijpsteenen in kleine deelen te verdeelen, die met langvezelige stoffen vermengd bruikbaar papier leverden. Dat toevoegsel noemde de Duitscher Holzschliff, dat natuurlijk ten onzent als houtslijp werd verhollandscht, vertaald kan men moeielijk zeggen, want dan zou het houtslijpsel moeten zijn, maar waarvoor de naam houtpap of houtbrij mij meer eigenaardig toeschijnt.

Ex inde lacrymae. Want mocht de toevoeging van dat hout een bruikbaar pakpapier opleveren, voor drukpapier van eenige duurzaamheid bleek het alras volkomen waardeloos.

In 1878 gelukte het wel is waar het hout door behandeling met natronloog of met sulfieten te zuiveren van alle gemakkelijk oxydeerbare bestanddeelen en men meende destijds dat de aldus verkregen cellulose in waarde gelijkstond met die van linnen of katoen. Maar reeds spoedig bleek de onjuistheid hiervan. Toch was het papier door toevoeging van dien gezuiverden houtpap niet meer zoo absoluut verwerpelijk. Het werd dan ook nu gewenscht zekere kenteekenen vasttestellen, die het mogelijk maakten het oordeel over eene bepaalde papiersoort in cijfers uit te drukken. De tegenstand bij het scheuren, de mate van rekking, het gewicht per vierkante meter, het gehalte aan asch moest dan bepalen in welke der vastgestelde rubrieken het betrokken papier thuis behoorde.

In 1884 werd te Charlottenburg een rijksproefstation, eene „Amtliche Papier Prüfungs Anstalt" opgericht, die een schema voor het onderzoek gaf.

Een jaar later werd in Pruissen bepaald dat elke levering van papier,

bestemd om ambtshalve te worden gebruikt moest vergezeld gaan van eene verklaring der directie van dat proefstation omtrent de hoedanigheid van dat papier. Daarvan moest tevens een monster worden overlegd voor een eventueel nieuw onderzoek.

Nadere voorschriften gaven voor verschillende soorten van officiëele bescheiden de klasse aan van het daarvoor te gebruiken papier. „Holzschliff" en stroo was geheel uitgesloten en een maximum hoeveelheid van asch bij verbranding gesteld ter beperking van het gebruik van vulstoffen. Sinds 1893 zijn nieuwe bepalingen in werking getreden en de vroeger vastgestelde normaalstaten gewijzigd. Omtrent deze wordt overigens geklaagd dat zij te omslachtig zijn.

Een tarief stelde de mate van vergoeding vast voor onderzoekingen ten behoeve van particulieren. De uitkomst bewees dat dit onderzoek in een groote behoefte voorzag en het proefstation eene bij uitstek nuttige instelling mocht genoemd worden. Het zou mij te ver voeren dit met cijfers toetelichten. De belangstellende lezer kan een uittreksel der officiëele statistiek vinden in de Vragen des Tijds van 1892 blz. 229 vgg.; de Heer P. van der Burg stelde de kwestie die ons bezig houdt in eene lezing te 's Gravenhage in Diligentia aan de orde en publiceerde later zijne rede in genoemd tijdschrift.

In hetzelfde jaar als te Charlottenburg werd te Weenen een rijkscontrôlebureau opgericht en een paar jaar later volgden Denemarken en Finland; binnen de Duitsche grenzen kwam Leipzig als tweede en Bremen als derde instelling van dien aard. Later kreeg Hongarije te Buda-Pesth zijn eigen bureau. Hoe het in andere landen gesteld is, kon ik tot mijn leedwezen niet vernemen. In Engeland schijnt men even als bij ons nog in de periode van aandrang en betoog te zijn.

Wat dien aandrang ten onzent betreft, noemde ik reeds de Heeren van der Burg en Stufkens. Ik moet in aansluiting aan het door hen geschrevene wijzen op een reeks uitvoerige, zeer zakelijke artikelen in het Weekblad de Ingenieur van December 1892 van de hand van den Heer A. H. Berkhout, die zelf te Charlottenburg praktisch werkzaam was.

De Regeering betoonde zich niet geheel blind voor het gevaar; in de aanbestedingvoorwaarden voor de levering van papier ten behoeve van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid werd beslist alle papier, waarin zich hout of houtstoffen bevonden uitgesloten.

De voorschriften voor de levering ten behoeve van onze Koloniën in 1892 gegeven deden dit evenzoo en duidden veel meer in bijzonderheden aan, aan welke eischen het papier moest voldoen.

Bij de aanbesteding voor papier ten behoeve der Algemeene Landsdrukkerij voor 1894 werden in overleg met den Heer van der Burg enkele

monsters normaal papier ingevoegd, met aanwijzing aan welke vereischten deze voldeden.

Het zou zeker belangrijk zijn te weten hoe de praktijk ten deze thans is. De Heer Greshoff deelt alleen mede dat bij de Landsdrukkerij jaarlijks eene zekere hoeveelheid normaalpapier wordt voorgeschreven.

In de zitting der Tweede Kamer van 14 December 1897 bracht de Heer J. F. W. Conrad het onderwerp ter sprake en verkreeg hij van den Minister van Binnenlandsche Zaken de belofte dat een onderzoek zou worden ingesteld.

Het lag voor de hand dat ondernemende papierhandelaars alras aan het gegarandeerde Duitsche papier bij ons ingang zouden verschaffen en velen het zouden verkiezen boven het hier te lande vervaardigde, waarvoor elke waarborg ontbreekt.

Natuurlijk strekt dit tot schade aan onze eigen papierindustrie. Daarenboven is het woord normaalpapier ten onrechte een tooverwoord geworden dat alle verdere navraag uitsluit. Niet alleen is het de vraag of alle papier dat onder dien naam over de grenzen tot ons komt dien verdient, maar in Duitschland zelf duidt hij zeer uiteenloopende soorten, waaronder ook inferieur en snelvergangelijk papier aan en hangt alles af van de klasse, waarin het geplaatst is.

Bij gebreke van staatscontrôle zijn partikuliere inrichtingen verrezen. De Heer P. Ferman te Amsterdam berekent voor volledig onderzoek tien gulden, bijna 50 % minder dan de rijksinrichting te Charlottenburg, die als Duitsche staatsinstelling, naar beweerd wordt, te weinig let op de eischen van het publiek en van den kleinhandel. Genoemde heer doet alle papierkeuringen voor de Transvaalsche regeering.

De firma H. F. de Charro en Zonen te 's Gravenhage brengt papier in den handel te Maastricht gefabriceerd. Zij heeft een eigen inrichting voor papieronderzoek. Reeds in 1892 stelde de directie der fabriek te Maastricht eene eenvoudiger klassenregeling samen dan de Duitsche, die slechts voor vakmannen duidelijk zou zijn. Van haar papier deelt zij dus de mate van stevigheid, het aschgehalte enz. enz. mede.

Hoeveel waarde dit voor het publiek heeft, kan het voor den verbruiker niet de waarde van een contrôlebureau hebben. Het ligt voor de hand dat alleen de Staat in die behoefte afdoende kan voorzien.

Waar aan de Polytechnische school te Delft de wetenschappelijke krachten aanwezig zijn om eene uitstekende inrichting van zulk een bureau te waarborgen, mogen wij vertrouwen dat eindelijk het voorbeeld der oostelijke geburen gevolgd zal worden. Dr. Greshoff verdient onzen dank dat hij opnieuw op de zaak heeft aangedrongen en de Maatschappij van Nijverheid dat zij de aandacht der Regeering rechtstreeks daarop gevestigd

heeft. Nu haar adres mij bleek minder dan ik gedacht had in onzen kring bekend te zijn, acht ik het wenschelijk het hierachter aftedrukken.

De Nederlandsche Uitgeversbond besloot in September 1897 tot een adres van adhaesie.

Nog eene mededeeling ten slotte; de aanwezigheid van houtpap in het papier kan gemakkelijk worden aangetoond; o.a. kleurt phloroglucien-zoutzuur het rood. Zelf heb ik tal van papiersoorten, boeken en tijdschriften daarmede aan een proef onderworpen. Ik moet erkennen dat dit nog al niet tegenviel wat de Hollandsche uitgaven betrof. Al werd het papier van, om maar enkele te noemen het werk van ter Gouw over Amsterdam, de uitgave van Huyghens door Worp, het boek van Mendels over Daandels rose en nam de kleur een donkerder nuance aan bij de uitgave van de rekeningen van Holland door Hamaker en het tijdschrift het Museum; tal van tijdschriften als de Gids, Spectator en Eigen Haard bleven ongevoelig of althans weinig vatbaar voor reactie en gold ditzelfde voor de jongste grootere werken der Heeren Blok en Muller.

Heilig zijn zij allen, vergelegen met tal van buitenlandsche tijdschriften. Men neme slechts de proef o.a. met de Nouvelle Revue en nog sterker met de Fliegende Blätter, die bij het nageslacht zeker alleen in herinnering zullen voortleven.

Gaf tot deze proefnemingen natuurlijk slechts nieuwsgierigheid aanleiding, mij dunkt een fleschje van gemelde vloeistof moest iederen archivaris en bibliothecaris ter hand staan.

Al kan het natuurlijk in geenen deele een wetenschappelijk onderzoek vervangen en al is houtpap niet de eenige vervalsching, heeft onderzoek daarmede toch op zich zelf eenige waarde en is daarbij uiterst gemakkelijk.

Ch. M. Dozy.

Adres aan Z.Ex. den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende Papier-Contrôle.

De Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid heeft in de 120ste Algemeene Vergadering, te Breda op 14 Juli 1897, hare aandacht gewijd aan het vraagstuk van de deugdelijkheid en het onderzoek van papier.

Onder aanbieding van een verslag van het te dier zake verhandelde, hebben ondergeteekenden de eer, ingevolge het eenparig besluit der voornoemde vergadering, zich tot Uwe Excellentie te wenden met het eerbiedig verzoek:

> dat er van Staatswege gelegenheid worde gegeven om de deugdelijkheid van papier te doen onderzoeken.

De overwegingen, die tot dit verzoek leiden, zijn de volgende:

dat de klachten toenemen over de geringe duurzaamheid en onvoldoende sterkte van het papier voor schrifturen, boeken en kaarten, die voor bewaring en tot langdurig gebruik bestemd zijn — voornamelijk een gevolg van het gebruik bij de papierfabricage van hout en andere spoedig vergankelijke surrogaatstoffen, alsmede van groote hoeveelheden vulstoffen;

dat het onderzoek naar de deugdelijkheid eener papiersoort tegenwoordig niet meer kan geschieden op het oog en op den greep, doch eischt eene uitvoerige technische analyse, deels door chemisch en microscopisch onderzoek, deels door middel van speciale apparaten;

dat wel is waar hier te lande door enkele particulieren reeds zoodanig onderzoek wordt verricht, doch dat het noodig is, dat de Staat de regeling dezer aangelegenheid van publiek belang ter hand neme, algemeene voorschriften vaststelle, en het voorbeeld geve door de uitoefening eener contrôle op de ambtelijke papieren;

dat het billijk geacht wordt, dat, waar in verschillende wetten en besluiten ten opzichte van papieren de eisch gesteld wordt, dat zij een zeker aantal jaren bewaard moeten blijven, de Staat dan ook de gelegenheid aanbiedt om de duurzaamheid te doen onderzoeken;

dat de Staat met het oog op de belangrijke sommen die voor de aanschaffing van papier ten behoeve der departementen van algemeen bestuur worden besteed, ook finantiëel belang heeft bij de oprichting van een proefstation voor papier, ten einde de zekerheid te erlangen, dat papieren van de gewenschte hoedanigheid worden verkregen;

dat een degelijk station ook nuttige voorlichting in zake papier zal kunnen geven, aan gewestelijke, gemeentelijke en andere besturen, zoowel als aan de directiën van bibliotheken en archieven;

dat de ervaring in het buitenland geleerd heeft, dat een Rijksproefstation voor het onderzoek van papier, wel verre van de handelsvrijheid te belemmeren, een voortreffelijk middel is om de industrie te steunen en voor te lichten in de verbetering van het bedrijf en het gebruik van de daarvoor noodige materialen.

't Welk doende,

Directeuren der Ned. Mij. ter bev. van Nijverheid.

w.g. J. F. W. CONRAD, Voorzitter.

F. W. VAN EEDEN, Secretaris.

P.S. Na het schrijven van het bovenstaande gaf de Heer van der Burg in het Meinummer van de Vragen des Tijds een artikel over *Keuring van papier*, een naschrift op zijn artikel van 1891. Ik stip daaruit aan

dat de Regeering het ramehpapier voor onze muntbiljetten te Charlottenburg liet onderzoeken, terwijl aan de Polytechnische school te Delft én de werktuigen én de deskundigen tot dat onderzoek beschikbaar zijn. De Minister van Financiën wist blijkbaar niet dat zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken reeds herhaaldelijk aan bovengenoemden Hoogleeraar onderzoek van papier had opgedragen, en deze tot voorbereiding van een rijksproefstation in September 1891 een officiëel bezoek aan de inrichting te Charlottenburg gebracht had!

Dz.

Literatuurkroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan Mr. A. Telting, 's Gravenhage.

Le bibliographe moderne. Courrier international des archives et des bibliothèques, publié sous la direction de M. Henri Stein. Paris, Rue Gay-Lussac 38, 1re Année, 428 bladz. 8°.

De *Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées* is, na haar kortstondig leven, als het ware opgevolgd door *Le bibliographe moderne.* Doch niet volkomen: de musea zijn afgevallen en de bladzijden, aan de archiefwetenschap gewijd, zijn in aantal zeer sterk achteruitgegaan. Toch is dit tijdschrift aan te bevelen ook voor onze archieven. Zoolang er geen internationaal tijdschrift bestaat voor de archieven alleen, moet gesteund worden het tijdschrift, dat gelegenheid aanbiedt tot bespreking van de belangen der archieven, niet voor ons land alleen. De wetenschap van wat elders geschiedt voor de archieven is ons noodig om te komen tot dat, wat wij willen bereiken: ons land worde in dat opzicht andere landen ten voorbeeld. De archiefwetenschap is nog jong, maar toont reeds krachtigen groei; laten wij zorgen, dat zij zich in de goede richting blijve ontwikkelen.

Le bibliographe moderne verschijnt iedere twee maanden in afleveringen van ongeveer 4 vel druks. Na eenige opstellen betreffende de archief- of de bibliotheekwetenschap volgt eene *Chronique des archives*, eene *Chronique des bibliothèques*, eene *Chronique bibliographique*, eene *Nécrologie* en *Comptes rendus & Livres nouveaux.*

De opstellen betreffende het archiefwezen behandelen: La nouvelle organisation des Archives nationales à Paris, La nouvelle organisation des Archives de l'Etat en Italie, Le projet de loi sur

les archives nationales en Italie, Les archives de la ville de Leide (par Ch. M. Dozy), Les archives de Tournai-Tournésis au depôt des archives de l'Etat à Mons (par Ed. Poncelet), Les archives de la ville de Béziers (par Jos. Berthelé), Les fonds „Fronde" aux archives de Bâle (par Ch. Schmidt).

In de *Chronique des archives* zijn vertegenwoordigd: België, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Oostenrijk, Spanje, Zweden en Zwitserland.

Onder de *Livres nouveaux* vinden wij vermeld inventarissen van Fransche archieven, een „guida teorico pratica" „dell' archivio nell' „amministrazione comunale", „Apuntes sobre las escrituras mozá-„rabes toledanas que se conservan en el Archivo histórico nacional," Fabriciana des Oldenbuger Archivs enz. enz.

Eene zeer practisch ingerichte *Table des matières* voor dezen eersten jaargang is in de laatste aflevering opgenomen.

R. Fruin Th. Azn. Beschrijving eener verzameling charters en papieren, afkomstig van Anna van Bourgondië, vrouwe van Ravestein, berustende in het rijks archief-depôt in de provincie Zeeland, 37 bladz. 8°.

Deze stukken zijn in 1892 verkregen van de Oostenrijksche regeering, die ze indertijd uit Brussel had medegenomen, behalve 1 charter, in 1894 aangekocht uit de nalatenschap van Hendrik Veder. Omtrent de herkomst der stukken wordt een en ander medegedeeld. Daarna wordt rekenschap gegeven van de regels, aangenomen bij den (hierna volgenden) inventaris, en opmerkingen gemaakt over hetgeen gebleken is omtrent den jaarstijl in Zeeland. Twee stamboomen van de heeren van Brigdamme en Souburg uit het huis van Borselen en van de bastaardtakken van Bourgondië vormen het besluit.

R. Fruin Th. Azn. Beschrijving eener verzameling charters en papieren betreffende de familie van Wakkene—Kapelle, berustende in het rijks archief-depôt in de provincie Zeeland. 21 bladz. 8°.

In 1894 werden op eene verkooping te Brussel bij J. Fiévez eenige charters ten behoeve van het Zeeuwsche depôt aangekocht, betrekking hebbende op de familie van Wakkene—Kapelle [1]). Dit geslacht, door dubbele bastaardij gesproten uit het huis der hertogen van Bourgondië, verkreeg Kapelle (in Duiveland) c. 1511 en Wakkene (in Vlaanderen) c. 1538. Hare leden bekleedden onder

[1]) De overige stukken betreffende dit geslacht werden aangekocht door het staatsarchief te Brussel, behalve een charter (in dezen inventaris beschreven) verkregen door de gemeente Vlissingen.

Philips II aanzienlijke ambten in Zeeland, bleven den koning getrouw en verkochten tijdens het 12-jarig bestand de heerlijkheid Kapelle. Fr. geeft na eene inleiding, waarin dit een en ander wordt medegedeeld, een inventaris, vervaardigd naar dezelfde regels als de bovengenoemde en voegt daaraan een stamboom van het geslacht toe.

H. S. VELDMAN. Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum (te Delft over 1897). 17 bladz. 8°.

De voorloopige catalogus van de bibliotheek werd omgewerkt om een beter overzicht daarin te geven van de geschiedenis en de verschillende regeeringsvormen der gemeente; het nieuwe systeem van indeeling wordt medegedeeld. Van de boeken, aangekocht ten behoeve der administratie, zal eene afzonderlijke lijst worden opgemaakt. De aanwinsten worden vermeld. — Vele archivalia hebben geleden en lijden nog door roet, stof, vocht en schimmel. In 1812 ontdekte de maire, dat eene schoonmaakster geregeld „oude papie- „ren" meenam en verkocht; ook door verplaatsing van stukken in en buiten het stadhuis is indertijd veel verloren gegaan. De oude doop- enz. boeken zijn gebracht onder de hoede van den archivaris. De stukken, die het meest geraadpleegd worden, zijn voorloopig gesorteerd; maar „ontzaglijk veel is er nog te doen, voordat het „archief in eenigszins geordenden toestand is gekomen." Verschillende onderzoekingen werden ingesteld, ook voor de gemeente. Onder de stukken, geschonken door de familie van der Goes van Naters, zijn ook eenige archiefstukken, die bij de vroegere regeeringsleden van Delft uit het geslacht van der Goes waren achtergebleven. Opname van de archieven der gestichten wordt gewenscht geacht. — Het museum is in een afzonderlijk locaal geopend. Binnenkort zal een Topografische en een Historische atlas voor Delft en Delfland worden aangeboden aan B. en W. Midden April is de heer A. A. Mojel den archivaris ter assistentie toegevoegd.

P. N. VAN DOORNINCK. Inventaris van het oud-archief van het kasteel Ampsen. Gebr. v. Brederode, Haarlem, 1897. 159 blz. 8°.

De stukken zijn verdeeld in de volgende afdeelingen: I. Stukken van algemeenen aard (Nos. 1—205), II. Diverse bundels en registers (Nos. 207—229), III. Leenkamer (No. 230), IV. Jacht en visscherij (Nos. 231—235), V. Kerk te Lochem (Nos. 236—240), VI. Vicarie in de kerk te Lochem (Nos. 241—247), VII. Marken (Nos. 248—251), VIII. Goederen in de Betuwe (Nos. 252—324), IX. Kaarten (Nos. 325—326), X. Inventarissen (Nos. 327—328), XI. Stukken geen betrekking hebbende op Ampsen, doch in dit

archief gekomen volgens een magescheid d.d. 29 Mei 1602 (No. 53) (Nos. 329—335). Aan het werk zijn toegevoegd: eene Lijst der Heeren van Ampsen en een Alphabetisch register. — Bij verschillende nummers zijn toelichtende opmerkingen gevoegd.

H. D. J. van Schevichaven. Penschetsen uit Nijmegen's verleden. Nijmegen, firma H. ten Hoet, 1898. 1 deel 8⁰, 284 bladz.

Deze bundel bevat verschillende opstellen, in de laatste jaren uitgegeven in de *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant* en in den *Gelderschen Volksalmanak*. De titelplaat stelt voor een „Doodenroeper" in zijn officieel kostuum uit het laatst der 16de eeuw.

Inhoud: De plannen van Oud-Nijmegen; De stadskovels en stadskleuren; De Egmondstoren; Ontvangst der bruid van koning Philips II van Spanje; De Blauwe Steen; Verzworen Maandag; Onze oude poorten; De altaren in de St. Stevenskerk en pastoor W. van Berchen; Het Nijmeegsche raadsel en de eerste Nijm. politie-agenten; Een historisch huis en de vrijheid van het kraamhuis; Vrouwengratie; St. Geertruidsbergje en -kerk; De klok in de voorzaal van het raadhuis; De godspenning bij het huwelijk; Rutger van Langeveld; Een jaar huishouden der stad Nijmegen; Nijmeegsche bier; Nijmegen van 1672—'74 (Het beleg, De occupatie); Doodenroepers of voorgangers te Nijmegen; De putten en pompen van Oud-Nijmegen; Spronckshuis en het eerste weeshuis; De hoofdberg en de hoofdkuilen; Melpomene te Nijmegen; De oude verdedigingstorens; De vrede van Nijmegen niet gesloten in de Hezelstraat; Vrijplaatsen te Nijmegen; Wolven bij Nijmegen; Nijmegen tijdens het vrede-congres; De poelen van Oud-Nijmegen; Keizer Karel en zijn klok; De Place Royale; De Calvariënberg en de Zeven Kruisen; De couranten te Nijmegen; De landweer; Wijnkoopers en wijndrinkers; Gybenklooster, het Observantenklooster, de Bokkinghuizen; Alva te Nijmegen; De schandsteenen en de stadston.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Derde deel, No. VI. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1898.

Inhoud: R. Fruin Th. Azn. Informatie omtrent verschillende punten van landrecht, geschied op last van den hertog van Alva, — P. van Meurs. Ordonnantie van de rechten van de Ketel, — Dez. Brielsche dingtalen, — Dez. Dingtalen van Naters, — S. Muller Fzn. Het landrecht der Proosdij van St. Jan. 1396,

— Dez. Het recht der keurmedigen in Gooiland, — W. Bezemer. Keur van Nieuwkoop en Noorden. 1589, — J. G. Ch. Joosting. Eenige stukken betreffende het zeventuigsrecht, — F. Arens. Das Heberegister des Stiftes Essen von seinen drei Oberhofen Olst, Archem und Yrthe in Salland, — Varia.

Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht. Bijdragen en mededeelingen. Deel I. Arnhem, P. Gouda Quint, 1898, 266 bladz. 8⁰.

J. S. van Veen. Uit de uitwendige en inwendige geschiedenis der voormalige Geldersche Hoogeschool, — A. J. C. Kremer. Hameland (Gelderland benoorden den Rijn tot het jaar 1100), — L. H. C. Beijens. De inval der Orangisten in Gelderland in September 1799, — Jac. Anspach. Dreumel, Wamel en het geslacht van Wamel, — W. van de Poll, Het leengoed de Dukenburg in het schependom van Nijmegen, — J. Gimberg. Iets over de Hemony's en den uurwerkmaker Juriaan Sprakel, — Dez. Een bouwcontract van 1392, — J. H. Hofman. De stad Groenlo en haar wigbold, — H. D. J. van Schevichaven. Vrijgeleide voor heidens, — J. S. van Veen. Stukken betreffende plannen tot aanleg eener waterleiding te Arnhem in het midden der 16de eeuw, — H. D. J. van Schevichaven. Historische aanteekeningen van Diederik van der Voordt, — H. de Jager, Bijzonderheden uit de kerkeraadsacta der hervormde gemeente te Borculo, van de jaren 1666—1721.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag v. d. handelingen der 80ste vergadering, te Zwolle op 26 Oct. 1897. Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1898, 11 bladz. 8⁰.

Cramer, Opmerkingen over de topographie van Zwolle; v. Hasselt, Het ontstaan van Zwolle; Nanninga Uiterdijk, Eene uitspraak van Rudolf van Diepholt over het vuurofferen in de kerk te Vollenhove; Nanninga Uiterdijk, Drie stukken in het Kamper archief over Geert van Wou.

J.

Paul Fredericq. Inquisitio haereticae pravitatis Neerlandica. Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden tot aan hare herinrichting onder Keizer Karel V (1025—1520). II. De Nederlandsche Inquisitie tijdens de veertiende eeuw. Gent, J. Vuylsteke; 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1897. 8⁰. XX, 195 blz. ƒ 2,50.

Prof. Fredericq behandelt hierin de 14de eeuw, een eeuw van

beroering op godsdienstig, staatkundig en maatschappelijk gebied. Het pausdom, in minachting gekomen, sleepte in zijn val het overgeleverd gezag der kerk mede. Waar de basis van geloof en zedelijkheid wegviel, schoot de ketterij overal welig op. Ook in de Nederlanden: daar vond men de verdachte vrije broederschappen der begijnen en begarden, de geheimzinnige ketterin Bloemaerdinne, door prof. Fredericq voor dezelfde als de dichteres Zuster Hadewijch gehouden; daar trok de dweepzieke secte der Geeselaars als een wervelwind tot tweemaal toe het land door; daar vertoonden zich ook de fanatieke Dansers; daar werd ook het proces tegen de tempeliers gevoerd, die men evenwel niet alleen als ketters vervolgde; daar namen de gevaarlijke volksopstanden hier en daar een kettersche kleur aan; daar trad de beroemde Geert Groote met klem op tegen de afdwalingen van broeder Bartholomeus en zijn aanhang; daar ontgingen zelfs de Broeders en Zusters des Gemeenen Levens de verdenking der ketterij niet. Zoo moest de kerkelijke overheid dikwijls tusschen beide treden om de zuiverheid der leer te bewaren; maar van een eigenlijk gezegde Inquisitie is niet veel te bespeuren. Eerst tegen het einde der 14de eeuw verschijnen weer pauselijke Inquisiteurs in de Nederlanden. Prof. Fredericq putte de stof voornamelijk uit zijn bekend Corpus documentarum Inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae.

W. F. N. Van Rootselaar, Amersfoort. Geschiedkundige Bijzonderheden. 1e Bundel. Amersfoort, J. P. H. Hamers, 1897. 8°. 172 blz. *f* 2.—.

Inhoud: Het feest van 19 Mei 1798 (ter eere van de aanneming der Staatsregeling). Het bezoek van Keizer Napoleon aan de stad Amersfoort, Ao. 1811. Het bezoek van den Prins van Oranje, Ao. 1816. Bezoek van Koning Willem I (in 1837). De Doelen (Het Franciskaner klooster, in 1472 gesticht, werd in 1579 opgeheven en ingericht tot een Doelen voor de schutterij; welhaast werd het een der beroemdste logementen in de Republiek, waar vorsten en aanzienlijken werden geregaleerd. Sedert 1806 diende het voornamelijk voor allerlei militaire doeleinden). De taxatie der Sint Joris-kerk in 1798 (krachtens de Staatsregeling, ten einde de waarde der bezittingen der Hervormde Kerk te kunnen bepalen). Oldenbarneveltiana (Over O.'s vader en diens geboorte- en woonhuis; de familie blijkt niet onbesproken te zijn geweest). Het huisgeld (Een uittreksel uit het kohier van 1758). Opheffing der gilden (in 1798). Rectoren van het Gymnasium in de XVIde eeuw, (o.a. Lambertus Hortensius).

L. A. Kesper. Geschiedenis van het gymnasium te Gouda. I. De parochie- of groote school (1366—1572). Gouda, G. B. Van Goor en Zonen. 8°. VIII, 119 blz. ƒ 1.75.

De scholasterie, het recht de schoolmeesters aan te stellen, was in de Middeleeuwen in het bezit van den Graaf of Heer, als patroon der verschillende parochiekerken. Karel V schonk in 1527 de school van Gouda weg aan Jan Wilbroot; met hem en zijn rechtverkrijgenden had de stad veel te doen, totdat zij vóór 1568 zelve in het bezit der school trad; de Hervorming schiep ook hier nieuwe toestanden. Dr. Kesper deelt behalve deze zaken nog veel belangrijks mede omtrent de inkomsten der scholasterie, het schoolgebouw en over het onderwijs, de onderwijzers en de leerlingen. Eenige afdrukken van merkwaardige charters besluiten het boek.

H. T. Colenbrander. De Patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. II. 1784—1786. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1898. 8°. XV, 371 blz. ƒ 4,50.

In dit deel behandelt de schrijver den tijd van de opperheerschappij der Patriotten: Brunswijk was weggejaagd, de Prins vernederd, schier niemand verzette zich. De moeilijkheden met den Keizer, die allicht gelijk in 1672 en 1747 aanleiding hadden kunnen geven tot een Orangistische reactie, werden met Fransche hulp opgelost en het verbond met Lodewijk XVI in 1785 gesloten. Doch het was niet te denken, dat Engeland dat alles rustig zou aanzien. Pitt, gesteund door een krachtig Parlement, zond in 1784 den beleidvollen James Harris naar den Haag, ten einde de Oranjepartij met nieuw leven te bezielen. De tijd daarvoor was niet ongunstig. De Patriottenpartij, tot dusverre één in haat tegen Willem V begon zich langzamerhand te splitsen in een aristocratische en een democratische helft. De laatste eischte ingrijpende hervormingen in het Staatsbestuur; de eerste, in haar macht bedreigd, zocht toenadering tot den Stadhouder. Behalve de regenten wenschten ook de kooplieden, bevreesd voor de gevaren van een oorlog met Engeland, vrede met Oranje, gelijk ook het lagere volk, dat noch van een aristocratische noch van een democratische regeering wilde weten. Deze drie elementen zouden door Harris tot eendrachtig handelen worden vereenigd; hij bereikte dat doel volkomen. Zoo worden Patriotten en Prinsgezinden door buitenlandsche mogendheden bestuurd. De ontknooping volgde echter nog niet onmiddellijk, daar Frederik de Groote zich onzijdig hield, deels uit afkeer van Engeland deels uit eerbied voor Frankrijk. Een groot aantal

inedita, voornamelijk uit buitenlandsche archieven, zijn als bijlagen toegevoegd.

M. G. DE BOER. Die Friedensunterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden in den Jahren 1632 und 1633. Groningen, P. Noordhoff, 1898. 8⁰. XV, 142 blz.

Het vorige jaar promoveerde de Heer de Boer op dit proefschrift aan de Universiteit van Heidelberg. Het behandelt een episode uit den tijd van Frederik Hendrik, ook door Waddington, maar naar schrijvers meening, niet volledig besproken. De bedenkelijke toestanden in de Zuidelijke Nederlanden maakten daar de gedachte aan een afschudding van het Spaansche juk levendig; de hooge adel stelde zich aan het hoofd der beweging. Daarop vertrouwende, ondernam Frederik Hendrik zijn veldtocht langs de Maas in 1632. Na de inneming van Maastricht zag Isabella zich genoopt de Staten-Generaal bijeen te roepen, die onmiddellijk onderhandelingen met Frederik Hendrik aanknoopten over een te sluiten vrede. Maar de door den Stadhouder te Maastricht gestelde voorwaarden waren onaannemelijk; toch zouden misschien de Brusselsche Staten er op ingegaan zijn, zoo de toestand niet veranderd was. De staatsinstelling der Republiek maakte een vlugge afdoening van zaken onmogelijk; de onderhandelingen werden dus naar den Haag verplaatst, waar zij in de eerste helft van 1633 werden gevoerd. Maar zij kwamen tot geen resultaat, daar de Zuid-Nederlanden aarzelden zich van den Koning los te maken; bovendien stelde de Republiek in het algemeen te hooge eischen.

J. C. OVERVOORDE. Catalogus van de Bibliotheek der gemeente Dordrecht. Afdeeling I. Dordrecht en omstreken. Dordrecht, Morks en Geuze. 1898. 8⁰. X, 372 blz.

Deze catalogus is in hoofdzaak bewerkt naar het beproefde voorbeeld, door mr. S. Muller Fzn. voor Utrecht gegeven. Dat de Kunst van Handel en Nijverheid afgescheiden en met Wetenschappen tot één rubriek vereenigd is, schijnt mij een verbetering. Ook het opnemen in de bibliotheek van eenige handschriften, die niet in het kader van het archief passen, is juist. De indeeling is als volgt: Geschiedenis; Plaatsbeschrijving; Biographieën van inwoners van Dordt (hierin zeer veel over de de Witten en de strijd over hun beteekenis in 1757; Bestuur; Justitie; Politie; Financiën; Fabricage; Armwezen; Geneeskundige dienst; Onderwijs; Handel en Nijverheid (ook over het stapelrecht en het gildewezen); Middelen van verkeer; Militaire Zaken; Kerkelijke

Zaken; Kunsten en Wetenschappen; Genootschappen en Societeiten; Feesten; Tentoonstellingen; Congressen; Couranten; Almanakken, Adresboeken; Baljuwschap van Zuid-Holland en omgeving. Niet minder dan vijf registers maken het naslaan gemakkelijk. In de voorrede worden zeer opmerkelijke bijzonderheden medegedeeld over de vroegere stedelijke boekerij, die in 1768 is verkocht.

A. J. d'Ailly. Willem Bentinck van Rhoon en de diplomatieke betrekkingen tusschen Engeland en de Nederlandsche Republiek gedurende de laatste jaren vóór den vrede van Aken in 1748. Amsterdam, J. H. de Wit. 1898. Amsterdamsche dissertatie. 8°. XII, 204 blz.

Dit proefschrift is naar Engelsche en Nederlandsche bronnen bewerkt. In Hoofdstuk I geeft de schrijver een overzicht van het leven van Bentinck (1701—1774). In Hoofdstuk II beschrijft hij de vredespolitiek der Staatsgezinde partij in den Oostenrijkschen Successieoorlog. Zij viel echter in 1747; aan de verheffing van Willem IV had Bentinck een zeer groot aandeel. Van den Stadhouder verwachtte Engeland een krachtig optreden tegen Frankrijk, maar werd daarin teleurgesteld. Onderhandelingen werden door George II met Frankrijk aangeknoopt; het was om den voortgang van deze te voorkomen en Engeland tot nieuwe toerustingen te bewegen, dat Bentinck naar Londen werd gezonden (Hoofdstuk III). In deze zending slaagde hij volkomen, maar toch had deze ambassade ten slotte geen succès, daar de Republiek, door Frankrijk in haar eigen grondgebied bedreigd, haar onmacht om zich te verdedigen moest erkennen. Zoo werden de onderhandelingen te Aken geopend; alleen aan het diplomatiek beleid van Bentinck gelukte het te voorkomen, dat Nederland niet geheel in den hoek werd geschoven (Hoofdstuk IV). Een reeks origineele stukken zijn als bijlagen afgedrukt.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. XIX. 's Gravenhage. Martinus Nijhoff. 1898. 8°. IV, LIV, 390 blz.

Behalve de gewone verslagen: Een merkwaardig aanvalsplan (van de Spanjaarden) gericht tegen visscherij en handel der Vereenigde Nederlanden in de eerste helft der 17de eeuw, medegedeeld door P. J. Blok. (Dit plan, op zich zelve hersenschimmig, bevat belangrijke bijzonderheden omtrent den omvang van handel en visscherij der Nederlanders in hun hoogsten bloei en nog meer omtrent de praktijk daarvan. Het is door een Zuid-Nederlander, misschien uit Duinkerken, in 1617 aan den Koning en de Aarts-

hertogen aangeboden) — Mémoires de Monsieur de B..... ou Anecdotes, tant de la cour du Prince d'Orange Guillaume III, que des principaux seigneurs de la République de ce temps, medegedeeld door F. J. L. Krämer. (Vroeger door van der Heim en Vreede gebruikt; naar verschillende HSS. uitgegeven. Het onderzoek naar den schrijver leidde tot geen resultaat). Statistiek van den in- en uitvoer van Amsterdam. 1 Oct. 1667—30 Sept. 1668, medegedeeld door H. Brugmans. (Deze statistiek, die een unicum in de 17de eeuw is, geeft specifiek alle handelsartikelen op, die aan het tolkantoor werden aangegeven). Oldenbarnevelts memorie over de Guliksche zaken, medegedeeld door J. J. Jansen. (Door Brill gebruikt. Gelijk door den uitgever zeer waarschijnlijk is gemaakt, gezonden aan Gillis Ouwercx, Nederlandsch consul te Venetië). Verhaal van de inneming van Paramaribo (1665) door Generaal William Byam, medegedeeld door George Edmundson (Naar MS. Sloane 3662 op het Britsch Museum). Stukken over de Noordsche Compagnie, medegedeeld door G. W. Kernkamp. (Uit het archief van Enkhuizen. In een uitvoerige inleiding wijst K. deze stukken hun plaats aan in het kader van Muller's Geschiedenis der Noordsche Compagnie. De opvatting van deze laatste, dat de Comp. niet anders is dan een kartel van kooplieden ter verkrijging van hooge winsten, wordt geheel door deze stukken bevestigd. Overigens bevatten zij veel gegevens (o.a. notulen) omtrent de zoogenaamde Kleine Noordsche Compagnie, ook omtrent de vangst, het bedrijfskapitaal, de uitrusting, in 't algemeen omtrent de inwendige geschiedenis der Compagnie). Elburg und Bolsward und die deutsche Hanse. 1557/8. Mittheilung von K. Höhlbaum. (Brieven van deze steden aan Keulen, die hare verhouding tot de Hanse in een helder licht stellen, 7 Dec. 1557 en 5 Febr. 1558).

B.

VARIA.

Gesteld met ingang van 1 Maart 1898 ter beschikking van den Landsarchivaris (te Batavia), ten einde dezen overeenkomstig diens aanwijzingen behulpzaam te zijn bij de ordening van en de verdere werkzaamheden betreffende de archieven der voormalige directiën van cultures, van 's lands middelen en domeinen en van 's lands producten en civiele magazijnen Dr. F. de Haan.

(*Javasche Courant* 1 Maart 1898.)

De heer M. E. van der Meulen, predikant te Bolsward, wenscht met 1 October a.s. zijn emeritaat aan te vragen. Aldan is hij 45 jaren predikant geweest waarvan 36 jaren in Bolsward.

De heer Van der Meulen is ook gemeente-archivaris en was voornamelijk belast met de sorteering en het regelen van het oud-rechterlijk archief. Op velerlei gebied was hij werkzaam en voor velen gaarne een raadsman en, naar het hem mogelijk was, een goede helper.

Er is sprake, dat de heer V. d. M. zich na zijn emeritaat zal vestigen te Amsterdam.

(*Nieuws van den Dag* 21 Februari 1898.)

Den 5[den] April werd aanbesteed het bouwen van het nieuwe gemeentearchief te Rotterdam (aan den Mathenesserlaan). Het werk werd gegund aan J. J Gort aldaar voor *f* 114.262 (sommige werken worden door de gemeente in eigen beheer uitgevoerd). Er waren 15 inschrijvers voor sommen, varieerende tusschen het bovengenoemde bedrag en *f* 132.340.

In de op 5 Mei gehouden vergadering van den gemeenteraad van Zwolle is op voorstel van Burg. en Weth. besloten tot overbrenging van het gemeentelijk oud-archief naar de Sassenpoort tegen een vergoeding aan het Rijk van *f* 400 's jaars.

Dagblad van Z.-H. en 's Gr. 7 Mei 1898.

Naar wij vernemen zal de onlangs te Arnhem opgerichte vereeniging „Gelre", als een harer eerste uitgaven weldra een hoogst belangrijk werk het licht doen zien. In het Rijksarchief te Arnhem bevinden zich in een 90-tal boeken ingeschreven alle akten van de aan het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen leenroerige goederen van het begin der 14[de] eeuw tot het jaar 1805. Deze akten hebben voor zeer velen een groot belang, o. a. voor eigenaars van voormalige leengoederen tot het bewijzen van jacht-, tiend-, visch- en andere rechten. Op dat groote getal leenaktenboeken is in het midden der 17[de] eeuw een zeer uitvoerig register vervaardigd, dat sedert steeds is bijgehouden en eene korte, doch geregelde opsomming bevat van al de wisselingen, welke de verschillende leengoederen in den loop der eeuwen in hunne bezitters hebben ondergaan. Dientengevolge worden daarin duizenden namen van personen en familiën genoemd, die door deze uitgave voor alle belanghebbenden tot een gemakkelijk overzicht vereenigd zijn. Dit register zal door de zorg van de heeren Mr. J. J. S. Baron Sloet en Dr. J. S. van Veen, waar het noodig is met aanteekeningen en ophelderingen, bij den uitgever P. Gouda Quint, te Arnhem, verschijnen. De leden der vereeniging ontvangen het werk gratis.

Aan het *Algemeen Handelsblad* van 6 Mei 1898 ontleenen wij het volgende:

Te Brussel is in den ouderdom van 82 jaar de heer Alphonse Wauters overleden, die als stadsarchivaris en geschiedschrijver grooten naam heeft verworven. Bijna 60 jaar is hij aan het archief verbonden geweest. Tevens is hij hoogleeraar in de geschiedenis geweest aan de Vrije Universiteit van Brussel, lid der Academie van Wetenschappen en voorzitter der letterkundige afdeeling. In 1887 stichtte hij het Belgisch Oudheidkundig Genootschap. Tal van geschriften gaf hij uit op historisch gebied en 20 jaar geleden werd zijn werk over de gemeentelijke vrijheden met den koninklijken prijs van 25,000 francs bekroond.

Zie verder een „In Memoriam" in een brief uit Brussel in *Dagblad v. Z.-H. en 's Gr.* 13 Mei.

De correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* te Antwerpen schrijft, (zie het no. 24 Februari 1898):

De heer Victor van der Haeghen, stedelijke archivaris van Gent, heeft voor den druk klaar gemaakt zijn werk over het vervalschte register der schilders en beeldhouwers van Gent, waarvan reeds meer dan eens is spraak geweest.

Hij heeft het handschrift van zijn boek aan de Koninklijke Academie van België aangeboden, die het waarschijnlijk eerlang zal uitgeven. Die vervalsching van een officieele oorkonde is zeker een der meest gedurfde en best geslaagde fopperijen van dien aard, die ooit gepleegd werden. De dader ervan was zekere heer Delbecq van Gent, gewezen onderwijzer, liefhebber van prenten, werkzaam lid van geleerde genootschappen, onbeknibbeld van levenswandel. In 1843 werd van hem door het Gentsch archief aangekocht een naamrol, bevattende de lijst van al de dekens, gezworenen en meesters van het schildersambacht, gaande van het jaar 1338 tot het jaar 1540. Voor nagenoeg al de daarin vermelde kunstenaars was dit stuk het eenige waarin zij genoemd worden. En niet alleen hunne namen, maar het reglement der gilden, sommige berichten betreffende hunne geschiedenis en meer andere stukken, terzelfder tijd als de naamrol aangekocht, kwamen alleen in dit handschrift voor. De echtheid van het stuk werd niet betwijfeld en natuurlijk maakten de schrijvers der geschiedenis van de Gentsche kunstenaars er gretig gebruik van. Een hunner, de stedelijke archivaris die de naamrol uitgaf, merkte wel op dat alles niet in den haak was, en ontdekte talrijke misslagen en weglatingen, maar hij had er toch, getuigde hij, het grootste nut uitgetrokken en naar zijne meening kon de kennis ervan niet genoeg verspreid worden.

Na het stuk aan een scherpzinnig en grondig onderzoek onderworpen te hebben, heeft de heer Van der Haeghen bevonden en duidelijk bewezen, dat, het nagenoeg van den eersten regel tot den laatsten het werk was van een vervalscher. Deze bezat een echt register van 1575, waarin de namen der gildeleden van dien tijd benevens vele onbeschreven bladen voorkwamen. Hij maakte het boek los, plaatste de witte bladen vooraan, krabde de volgnummers der beschreven bladzijden uit en begon nu van meet afaan zijn scheppingswerk van dekens, gezworenen en meesters der gilden. Waar hij ergens den naam van een schilder aantrof, nam hij hem op in zijn lijst, gaf hem een reeks voorouders en afstammelingen en verzon er nog de noodige namen bij om elk jaar het vereischte getal kunstenaars te kunnen aanteekenen. Zoo vervaardigde hij in eenen adem vijfhonderd kunstenaars, met dagteekening, familie en wat men verder in gelijksoortige registers vindt. Heel dit geschiedkundige getimmerte valt in duigen nu de heer Van der Haeghen getoond heeft van waar namen, woorden, volzinnen, formulen in het valsche boek gebezigd, voortkomen.

Het is dezelfde Delbecq, die het nieuws in de wereld gezonden heeft dat hij het handschrift van de Levens der Schilders door Lucas de Heere in handen had gehad en er eenige uittreksels had van genomen. Een en ander was verzinsel, maar het was oorzaak dat gedurende een halve eeuw tal van geleerden op zoek zijn naar dit ongelukkig handschrift, dat Karel van Mander reeds niet meer had kunnen bekomen, dat eens door een gelukkigen sterveling was herzien om dan weer spoorloos te verdwijnen.

Cours de Paléographie et de Diplomatique à Londres.

Un cours de paléographie et de diplomatique a été ouvert au commencement

du mois d'octobre 1897 à Londres, à l'École de sciences économiques et politiques *(The London school of economics and political science)*. Le professeur est M. Hubert Hall, attaché au Public Record Office. L'enseignement a pour objet principal les manuscrits et les documents diplomatiques anglais du XII• au XVII• siècle. Les étudiants sont exercés à la transcription, à l'édition et à l'emploi des textes. On leur donne des notions sur la répartition et le classement des documents pour les mettre à même de s'orienter dans les dépôts qui renferment ces documents. Les étudiants de seconde année se livreront à des exercices pratiques et prépareront la publication d'un Album paléographique.

Bibliothèque de l'École des Chartes.
Juillet-Août 1897, bl. 518.

Het *Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* van 24 Maart 1898 meldt het volgende:

Sir William Fraser, „Deputy-Keeper of the Records of Scotland", verleden week overleden, heeft 25000 pond aan de universiteit van Edinburg vermaakt voor een leerstoel in oude geschiedenis en paleografie, en nog 29000 pond voor uitbreiding van de boekerij, voor onderzoekingen, publicaties, beurzen, enz.

Aan de *Kölnische Zeitung* van 19 Dec. 1897 ontleenen wij de volgende beschrijving:

Das Kölner Stadtarchiv.

Am 20. December wird das neue Gebäude für das Archiv und die Bibliothek der Stadt Köln. festlich eröffnet und damit der Bürgerschaft unserer Stadt ein prächtiges Christgeschenk gegeben. Gegenüber dem weltberühmten romanischen Bau der Kirche von St. Gereon erhebt sich jenseits eines kleinen Platzes das gotische Haus, dass, wie in den alten Schätzen von Büchern und Urkunden, die es birgt, in seinem neuen Zierwerk erzählt vom Geistesleben der alten Colonia. Hoch steigt in der Mitte der gestufte Hauptgiebel auf, mit dem Kölner Wappenadler in buntem Mosaik geschmückt. Die Fenster des Erdgeschosses und des zweiten Stockwerkes sind einfach, die des ersten dagegen reich mit Masswerk ausgestattet, und zwischen ihnen ragt ein grosses Mittelfenster auf. Unter reichen Baldachinen stehen an der Seite des Portals die Figuren Gottfried Hagens und Ulrich Zells. An den Ecken in der Höhe wird der Bau von je einem jener zierlichen Flachtürmchen geschmückt, die für Alt-Köln charakteristisch sind. Das hohe Schieferdach erhält durch vergoldetes Zierwerk freundlich leuchtende Zierde. Zwei Thoreingänge verbinden den Bau met den Nachbarhäusern, im Hintergrunde wachsen zwei schlanke Treppentürme spitzhelmig auf. So bietet sich die Aussenseite schmuck, farbig freundlich und charakteristisch für unser Stadtbild. Dadurch, dass die Strassenlinie des Gebäudes nicht sonderlich breit ist, gewinnt das Haus etwas bürgerlich Trauliches.

Wir haben aber einen Vorderbau vor uns, dem sich in ungeahnter Tiefe ein zweiter Bau anfügt, der nur noch auf der Hinterseite mit zwei Giebelconstructionen leicht stilisirt ist, im übrigen den praktischen Zwecken durch hohe, breite Fenster einfacher Art gerecht wird und aus Backstein aufgerichtet ist. Von den Nachbargrundstücken trennt ein breiter Umgang das Gebäude. Den Vorwurf architektonischer Lüge wird man kaum machen können, denn es handelt sich nicht bloss um eine coulissenartige Fassade, sondern um ein ganz kräftiges Vorderhaus,

das Hinterhaus ist von keiner dem Verkehr ausgesetzten Seite sichtbar, und die praktische Notwendigkeit, die auch bei jeder andern Stilart in gleicher Weise hätte mitreden müssen, ist ausreichende Entschuldiging. Eine Eigentümlichkeit des Baues, die durch die Bodengestaltung herbeigeführt wurde, ist die, dass er von hinten nach vorn in einer Terrasse aufsteigt, wodurch es möglich wurde, den öffentlichen Lesesaal der Stadtbibliothek in den Mittelpunct des Baues zu setzen und mit Oberlicht neben Seitenlicht zweckmässig auszustatten.

Durch eine Doppelthür mit prunkvoll stilisirten Beschlägen und Schlössern mit gotischem Ritterhelmmotiv treten wir in eine Vorhalle, die von farbigen Marmorsäulen mit kunstvollen weissen Capitellen geschmückt ist, einen Bodenbelag mit alten gestempelten Mustern hat und von einem Kreuzgewölbe überschattet ist. Am Eingange sind rechts und links die Urkunden der Gründung des Museums und der Bibliothek im Wortlaut aufgemalt. Zur Linken an der Thür betreten wir einen Saal für Ausstellungen ortsgeschichtlicher Art. In den prachtvollen Glasmalereien sehen wir die Merkzeichen der Kölner Buchdrucker in feinster Nachbildung der Kupferstichmanier, in den Bogenwinkeln die Namen und Wappen berühmter Buchdrucker van Gutenberg bis zu König, dem Erfinder der Schnellpresse, an den Wänden alte Gemälde kölnischer Bürger. Auch hier tragen farbig wirkende Säulen mit weissen Capitellen die Last des Oberbaues. Wir gehen durch einen kleinern Raum, in welchem die Bücherausgabe an das Publicum erfolgt. Auch hier ist alles stilisirt. Es ist uns aber nicht möglich, alle jene Einzelheiten hier namhaft zu machen, die in den verschiedenen Gelassen sinnvoll auf die Geistesgeschichte unserer Stadt hinweisen. Unsere Aufmerksamkeit gilt vor allem dem Hauptstück des Hauses, dem grossen Lesesaale.

Wir haben da eine wirkliche Perle vornehm behaglicher, künstlerisch gediegener Ausstattung, die den Aufenthalt zu erhöhtem Genusse macht, weil das von der Lectüre ausruhende Auge von allen Seiten her edle, abwechslungsvolle Eindrücke erhält, in deren Folge die Phantasie angenehm erregt wird. Durch schwarze Marmorsäulen werden an den Schmalseiten zwei Gänge abgeteilt, deren einer in einer Nische die Bildsäule Wallrafs zeigt. Neben den grossen Säulen baut sich ein System kleinerer Säulen reizend auf, das auch auf den Längsseiten in Consolen durchgeführt ist, die die Wappen rheinischer Städte tragen. Die stilvollen vergoldeten Kronleuchter und die um die Hauptsäulen geschlungenen, elektrische Lampen tragenden, mit bunten Steinen geschmückten Goldreifen geben dem Raum heitern Glanz. An den Wänden geben schöne Büchergestelle den typischen Charakter, dunkle Tische und Rohrstühle in reicher Zahl dienen dem Publicum. Die goldverzierte, reichgeschnitzte, vom Oberlicht durchbrochene Holzdecke wirkt die Farbenbuntheit dämpfend und doch in sich selbst wieder freundlich belebend. Ringsum um diese reizende Lesestube ordnen sich die Büchermagazine in handlicher Ordnung. Hier, wie auch im Archiv, ist ein System durchgeführt, wonach nicht die aus Eisenrosten gebildeten Stockwerke frei bis zur obersten Höhe gehen, sondern nur immer ein Rost durch einen Raum läuft und dann die weitern Räume durch feuerfeste Decken abgeschlossen sind. Die Roste münden auf feuersichern Treppen und haben untereinander durch das ganze Stockwerk um den Lesesaal herumlaufende Verbindung. Ueber das Treppenhaus mit seinem stolzen Sterngewölbe, das durch farbige Bandstreifen einen besonders heitern Reiz erhält an hohen Wappenfenstern vorbei wenden wir uns dem Archiv zu. Die obern Treppenwände sind mit althandschriftlichen Lobsprüchen auf Köln bemalt, an den obern Flurwänden

prangen die berühmten Stadtpläne. Der Hauptraum, der Lesesaal des Archivs, ist vornehm in der Art eines Klosterrefectoriums mit feingeschnitzten Thüren und einem besonders reichen und geistreich construirten Sterngewölbe ausgeschmückt. Die Fenster zieren die Bilder des Bauern und der Jungfrau, aus den Fensternischen aber reden die Wappen der alten erloschenen „Geschlechter" die feierliche Sprache von Kölns grösster Zeit. In zwei Nebengelassen finden wir die merkwürdigen Holzdecken, die 1896 an der Hochstrasse im ehemaligen Hause der Familie Glesch entdeckt wurden und deren eine in ihren eigenartigen Wappenmalereien noch trefflich erhalten ist. Die gewaltigen Speicherräume geben noch reichlichen freien Platz für weitere Erwerbungen der Bibliothek, im Keller sehen wir ein wohlgeordnetes System für Niederdruckdampfheizung. In einem der Kellerräume haben aber auch die Modelle der Dombauhütte Platz gefunden, und sie bieten dort ein staunenswert reiches Bild gotischer Plastik und Ornamentirkunst, ein fruchtbares Material für Handwerk aller Art. Den Bau schuf Stadtbaurat Heimann; ihm standen als Helfer erst Regierungsbaumeister Brugger, jetzt in München, dann Architekt Mohr zur Seite. Die reiche Fülle kunstgewerblicher Leistungen ist überwiegend aus stadtkölnischen Werkstätten hervorgegangen. Baurat Heimann vor Allen aber hat hier in reicher Gebelaune und blühender künstlerischer Schaffenskraft eine Leistung hervorgebracht, die der neukölnischen Baukunst zur höchsten Ehre gereicht.

Es ist eine Lust, die edlen Räume zu durchwandern, in denen Grösstes und Kleinstes sich zu einem frischfröhlichen Jubelgesang der Neuzeit vereint; denn aus den altüberkommenen Formen redet eben doch die Kraft des modernen Könnens und Wollens, der Zug eines wieder künstlerisch denkenden und künstlerisches Empfinden in alle Kreise tragenden Zeitgeistes. Wir sind nicht so schlecht, wie uns manche, die ihre Zeit nicht begreifen, machen. Wir wollen etwas und können etwas, und wir versinken keineswegs in groben Materialismus, sondern wir sind kerngesunde, strebsame Neuidealisten, die weniger von Idealismus reden, aber danach handeln. So soll es sein bei einem gesunden, tüchtigen Volke. Aber auch mit solchen Leuten ist noch ein Weilchen zu reden, die da sicherlich kommen werden und winseln, dass man mit ihren Steuergroschen solchen Luxus treibt und einen kunstvollen Palast für alte Scharteken baut. Bei allen modernen Bauten, die den Aufschwung unserer Zeit kennzeichnen, hat man solche Stimmen gehört. Es gibt eine Anschauung, die da meint, Sparsamkeit, nüchterne Beschränkung auf das Notwendige sei unter allen Umständen höchste Tugend, grösste Weisheit. Diese Tugend ist aber gar nichts anderes als mangelndes Culturbedürfnis, mangelnde Bildung, die in letzter Linie das Geistesleben einer Nation tötet und diese nur auf ein mehr oder minder grobes Barbarentum beschränkt. Die Schulen machen nicht allein die Cultur, und die beste Schule kann dem Schüler nicht die Arbeitsfreude, die strebsame Lust am Können und Schaffen beibringen, wenn er nicht ausserhalb der Schule das Bild des wirklichen Schaffens, Könnens und Strebens sieht, sondern nur die unfruchtbare Lehre von dem „Es war einmal" mit sich herumschleppt. Wie man mit Recht die Seemacht preist, die die Lust des Kaufmannes aneifert, so muss man genau in demselben Sinne von dem Gemeinwesen reden, das bauend die Lust des Handwerkers aneifert und den Sinn des Knaben schon darauf lenkt, dass kunstvolles Handwerk stolz sich stellen darf neben jede andere Leistung des schaffenden Menschen.

—

Onder het opschrift:
„Zur Einweihung des neuen Archiv und Bibliothekgebäudes" bevat de *Kölnische Zeitung* van 21 Dec. een uitvoerig verslag, waarin o. a. de feestredenen zijn opgenomen, die bij deze gelegenheid werden uitgesproken, terwijl een ander artikel handelt over *„Die Bestände der Stadtbibliothek und des Archivs in Köln"*.

De in Demerary verschijnende *Argosy* van 23 April 1898 bevat een artikel getiteld: *Among the Archives at The Hague and Brussels*, onderteekend N. D. D., waarin met waardeerende woorden over het Rijksarchief in den Haag gesproken wordt.

Een dame over de archieven.

Mevrouw van Wermeskerken—Junius plaatste in hare „Hollandsche Lelie" van 8 Sept. 1897 het volgende stuk betreffende het archivarisambt:

Algemeen ontwikkelde vrouwen, vooral zij die aan een Hoogeschool juridische opleiding hebben gehad, kunnen naar de betrekking van archivaris dingen. Examen wordt er niet voor afgenomen, maar de vereischte kennis is niet gering. Daar zelfs in boeken over beroepskeuze voor mannen deze betrekking niet wordt genoemd, zal ik hier eenige mededeelingen laten volgen, mij verstrekt door de eenige dame, die in ons land op een archief werkzaam is, en dat nog alleen door de bijzondere welwillendheid van den hoofdarchivaris. Dat dus niemand meene dat de toegang tot dezen werkkring zich gemakkelijk opent; alleen volledigheidshalve en omdat in den loop der jaren veel veranderen kan, wordt de betrekking van archivaris hier vermeld.

„Voor zoover ik weet, ben ik hier te lande tot nog toe de eenige dame, die op een archief werkt, en ik ben er als volontair, maar weet niet of zelfs als zoodanig anderen licht geplaatst zouden worden.

Vrouwelijke archivarissen bestaan er nog niet in ons land.

Het officieele archiefwerk bestaat hoofdzakelijk in juridische quaesties · rapporten en adviezen in processen over eigendomsrechten. Daarom hebben overal *juris doctores* eerste rechten, en die zijn er haast altijd onder de sollicitanten.

Onze archivaris, die, meen ik, van het rijk ƒ 2400 trekt en van de gemeente ƒ 1200, is Meester in de Rechten; onze commies-chartermeester, — aangesteld op een traktement van ƒ 800, later verhoogd tot ƒ 1000, is Meester in de Rechten; de rechtskundige adviseur (ƒ 700, later ƒ 800) dito. Verder zijn er een rijksklerk met ƒ 800, en een gemeenteschrijver met ƒ 700 traktement, maar deze zijn niet gestudeerd. Misschien zal in zoo'n postje wel eens een dame kunnen insluipen en op den duur meer.

Daar Utrecht na 's-Gravenhage de rijkste en merkwaardigste archieven heeft, zullen de traktementen elders eer lager dan hooger zijn. Weinig gemeenten hebben een eigen archivaris.

Behalve het officieele werk wordt er op een archief nog veel officieus werk gedaan, dat afzonderlijk betaald wordt door uitgevers. Het bestaat in het uitgeven van de in het archief berustende bronnen: daarvoor moeten de origineelen gecopieerd, en van aanteekeningen, soms van een inleiding voorzien. Dat copieeren nu is wel niet ieders werk, maar het is voor de ambtenaren zelf toch naast hun ander werk te tijdroovend. Daarom hebben de meest ambitieuzen onder hen wel graag een of meer volontairs op hun archief, die — tegen behoorlijke betaling — hun een deel van het werk, dat zij wel uit de handen kunnen geven,

afnemen. Met een bekwaam volontair associeert de archivaris zich wel eens, om een groot werk gezamenlijk te doen. Op die wijze ben ik nu ook bezig, voornamelijk met copieeren der charters, later ook door het maken van de korte inhouden „regesten," die boven elk stuk moeten geplaatst worden.

Voor het copieeren wordt betaald ƒ 0.30, als het Latijn is, en ƒ 0.20, als het Hollandsch is voor een folio-blad, gerekend op 30 regels à 27 letters. Ook wordt wel eens door particulieren gevraagd om afschriften of vertaling van stukken. Voor 't laatste betaalt men ƒ 0.50 per blad.

De betaling lijkt vrij goed, maar door de lastigheid van het schrift (zeer oud, verbleekt, sterk verkort en verbasterd Latijn) kan ik — en men zegt dat ik vlug werk — niet meer dan drie en zelden meer dan twee pagina's per uur doen; dus gemiddeld ƒ 0.75 per uur. Ook is er natuurlijk lang niet altijd copieerwerk, soms in maanden niet.

Maar ik heb ook tegelijk mijn eerste zelfstandige uitgave bewerkt. Het werk daarvoor was dit. uit de vroedschapsnotulen (meestal één, soms meer zware folianten voor elk jaar), zocht ik al die besluiten op, welke op mijn onderwerp betrekking hadden; de meer belangrijke noteerde ik om ze door den klerk te laten copieeren; van de minder belangrijke maakte ik korte uittreksels. Daarvoor schreef ik met behulp van allerlei hier op het archief liggende bescheiden een inleiding van ongeveer 100 pagina's folio.

Dergelijk werk staat voor ieder open, want onder behoorlijk toezicht is een archief voor elk toegankelijk, maar niet ieder misschien zal zoo gelukkig zijn hulp te vinden en raad, en van de uitgave zeker te zijn.

Wie op *eigen* houtje uitgeeft, heeft b. v. b. veel kans te ontdekken, dat het manuscript, dat hij juist bewerkt heeft, al gedrukt *is* en dan is al het werk nutteloos. Ook is er een tweede gevaar: dat geen uitgever het ondernemen durft.

Wat men moet kennen?

Véél Latijn (hier ten minste in de bisschopsstad met de vele kerkelijke stukken) véél geschiedenis, niet alleen feiten, maar ook gewoonten, gebruiken; — vrij wat Oud-Nederlandsch. Uiterst nauwkeurig en zorgvuldig moet men zijn, omdat de fout van één letter veel kan beduiden. En dan is nog een onverstoorbaar geduld onmisbaar.

VRAGENBUS.

Oorkonde no. 28 in het Holl. Oorkb., daar gedateerd 8 Juli 939, is feitelijk van 8 Juli 942. V. Lokeren, die dit in zijn uitgaaf van de oorkonden van St. Blandijn te Gent meedeelt, voegt er bij dat de vroegere uitgever de Bast de dateering niet had kunnen lezen wegens verbleeking, maar dat men nu het schrift had opgehaald door aanwending van „Sulfure hydrogène ammoniac".

Wat is dat voor een middel? A. C. B.

Met het bovengenoemde middel, *zwavel-ammonium*, kan volgens deskundigen verbleekt schrift met ijzerhoudende inkt geschreven, weder worden opgehaald. Het papier wordt er wel niet door aangetast, maar krijgt toch, zooals bij proefneming blijkt, eene eenigszins bruine tint.

Kunnen anderen hieromtrent misschien nog verdere bijzonderheden mededeelen?

RED.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

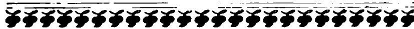
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1898—1899.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Bladzijde.

Ledenlijst . . . . 1.
Berichten, enz. . . . . 4, 61, 113.
Verslag van de jaarvergadering op 18 Juni 1898 . . . 5.
Het jaarverslag van den Voorzitter, MR. S. MULLER FZN. 9.
De openstelling der oude notariëele archieven, door MR. CH. M. DOZY . . . . 17.
Request van B. en W. van Utrecht aan den Minister van Justitie betreffende de openstelling der oude notariëele archieven . . . . 27.
De Vleeschhal te Haarlem, bewaarplaats der Rijksarchieven in Noord-Holland, door C. J. GONNET . . . . . 31.
Het Schiedamsche archief, door MR. P. A. N. S. VAN MEURS. 34.
Opgaven getrokken uit de staatsbegrooting voor 1899 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat . . . . 63.
Het Kanselarij-gebouw te Leeuwarden, door Mr. J. L. BERNS 64.
Les archives en France et les archives nationales à Paris, door HENRI STEIN . . . . 71.
Memorie van den archivaris H. van Wijn aan den vice-admiraal Verhuell, door DR. J. S. VAN VEEN . . 78.
De oude notariëele archieven. Overzicht van de artikelen van Mr. SEERP GRATAMA in het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, door A. T. . 83.
Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven, ontworpen in opdracht van de Vereeniging van archivarissen in Nederland, door A. J. FLAMENT . . . 114.
Verslag betreffende een onderzoek te Parijs naar archivalia,

—

van belang voor de Nederlandsche geschiedenis, door Dr. J. S. van Veen . . . . 120.
Verslag van Dr. S. G. de Vries, Directeur der Rijksuniversiteits-bibliotheek te Leiden, omtrent het te St. Gallen gehouden congres voor de verzorging van oude manuscripten . . . . 121.
De Vleeschhal te Haarlem, door M. G. Wildeman . . 124.
Bepalingen van het Historisch genootschap over het uitgeven van handschriften . . . . 126.

Boekbesprekingen:

Mr. R. Fruin Th. Azn.; Het archief van Reimerswaal, door Mr. J. C. Overvoorde . . . . 37.
Joosting, Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderijarchieven in de provincie Utrecht over 1895, door Mr. P. A. N. S. van Meurs . . . . 135.
Literatuurkroniek, door Mr. J. G. C. Joosting en Dr. H. Brugmans . . . . 40, 87, 137.
Varia . . . . 59, 110, 150.
Vragenbus . . . . 59.

1898/9. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

LEDENLIJST

van de

Vereeniging van Archivarissen in Nederland.

September 1898.

BESTUUR.

Mr. S. Muller Fz., *voorzitter.*
Mr. A. Telting, *secretaris.*
Mr. J. A. Feith, *penningmeester.*
Mr. Ch. M. Dozy.
Mr. A. C. Bondam.

EERELID:

Jhr. Mr. V. de Stuers, *Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken*, te 's Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Algemeen Rijksarchief: Mr. A. Telting, *adjunct-archivaris*, te 's Gravenhage,
Mr. P. A. N. S. van Meurs, *adjunct-archivaris*, te 's Gravenhage,
Dr. H. T. Colenbrander, *adjunct-archivaris*, te 's Gravenhage,
Th. Morren, *commies*, te 's Gravenhage.

Rijksarchieven in de provinciën:

Noord-Brabant:	Mr. A. C. Bondam, *archivaris*, te 's Hertogenbosch;
	Mr. C. C. D. Ebell, *adjunct-commies*, te 's Hertogenbosch.
Gelderland:	Mr. J. J. S. baron Sloet, *commies-chartermeester*, te Oosterbeek;
	Dr. J. S. van Veen, *adjunct-commies*, te Arnhem.
Noord-Holland:	C. J. Gonnet, *archivaris*, te Haarlem.
Zeeland:	Mr. R. Fruin Th.Az., *archivaris*, te Middelburg;
	M. H. van Visvliet, *commies-chartermeester*, te Middelburg.
Utrecht:	Mr. S. Muller Fz., *archivaris*, te Utrecht.
Friesland:	Mr. J. L. Berns, *archivaris*, te Leeuwarden.
Overijsel:	Mr. L. van Hasselt, *archivaris*, te Zwolle.
Groningen:	Mr. J. A. Feith, *archivaris*, te Groningen;
	Mr. C. P. L. Rutgers, *commies-chartermeester*, te Groningen.
Drenthe:	Mr. J. G. C. Joosting, *archivaris*, te Assen.
Limburg:	A. J. Flament, *archivaris*, te Maastricht;
	Dr. P. Doppler, *commies-chartermeester*, te Maastricht.

Huisarchief van H. M. de Koningin: A. C. baron Snouckaert van Schauburg, *directeur*, te 's Gravenhage.

Gemeentearchieven:

Amsterdam:	Mr. W. R. Veder, *archivaris*,	
	Dr. J. C. Breen, *adjunct-archivaris*,	
	Mr. J. J. Loeff, *commies*,	
	A. J. M. Brouwer Ancher, *commies*.	
Baarn:	J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill,	*archivaris*.
Bolsward:	M. E. van der Meulen,	"
Brielle:	H. Been,	"
Deventer:	Dr. J. de Hullu,	"
Delft:	Mr. H. S. Veldman,	"
Dordrecht:	Mr. J. C. Overvoorde,	"
Edam:	W. J. Kernkamp,	"
Goes:	L. van Bruggen,	"
Gouda:	Dr. L. A. Kesper,	"

Haarlem:	C. J. Gonnet, *archivaris*, tevens *rijksarchivaris in Noord-Holland.*
	M. G. Wildeman, *adjunct-archivaris.*
Hattem:	F. A. Hoefer, *archivaris.*
's Hertogenbosch:	J. C. A. Hezenmans, *archivaris.*
Leiden:	Mr. Ch. M. Dozy, "
Middelburg:	M. H. van Visvliet, " tevens *commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Zeeland;*
	W. O. Swaving, *adjunct-archivaris.*
Naarden:	A. N. J. Fabius, *archivaris*, te Amsterdam.
Nijmegen:	H. D. J. van Schevichaven, *archivaris.*
Rotterdam:	J. H. W. Unger, "
	Mr. A. S. de Blécourt, *adjunct-archivaris.*
Utrecht:	Mr. S. Muller Fz., *archivaris*, tevens *rijksarchivaris in Utrecht;*
	Mr. J. Acquoy, *rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente.*
Zutphen:	J. Gimberg, *ambtenaar aan het archief der gemeente.*

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

A. Goovaerts, *algemeen rijksarchivaris van België, te Brussel.*

Dr. H. Keussen, *adjunct-archivaris aan het stedelijk archief te Keulen.*

H. Stein, *„archiviste-paléographe"* *aan de „Archives Nationales" te Parijs.*

Baron A. de Gerlache, *ambtenaar aan het „Archivio di Stato" te Rome.*

BUITENGEWONE LEDEN:

Dr. I. J. Cosquino de Bussy, *hoogleeraar te Amsterdam, oud-archivaris der gemeente Deventer.*

Mr. J. W. Mulder, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-archivaris der gemeente Zwolle.*

A. Sassen, *notaris te Helmond, oud-archivaris der gemeente Helmond.*

Mr. S. Gratama, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-rijksarchivaris in Drenthe.*

Mr. J. E. Heeres, *hoogleeraar te Delft, oud-adjunct-archivaris bij het algemeen rijksarchief.*

Berichten, enz.

BENOEMD:

tot adjunct-archivaris der gemeente Rotterdam: de heer Mr. A. S. de Blécourt.

Eervol ontslag verleend aan den heer M. E. van der Meulen als archivaris der gemeente Bolsward;

in zijne plaats benoemd de heer D. Bartstra.

Tot algemeen rijksarchivaris van België werd benoemd de heer A. Goovaerts, adjunct-archivaris.

De Rotterdamsche gemeenteraad keurde 9 Juni l.l. de herziene verordeningen, regelende de rangen en de wedden der ambtenaren ter secretarie en aan het archief der gemeente goed. (Zie onder **Berichten**, enz. no. 4 van den voorgaanden jaargang.

Door den Rijksarchivaris in Drente zijn aan de burgemeesters, de bestuurders van waterschappen, de predikanten, pastoors enz. in die provincie, verschillende vragen gericht betreffende de zorg voor de onder hen berustende archieven, het beheer daarover, de bewaarplaatsen daarvan, den toestand, waarin zij verkeeren, de waarborgen tegen vernietiging en bederf. Verder worden omtrent de inventarissen dezelfde inlichtingen gevraagd als bij het in ons vorig no. vermelde schrijven van den Rijksarchivaris in Gelderland.

Bij de firma J. G. van Terveen en Zoon te Utrecht is voor *f* 0.40 verkrijgbaar eene „Lijst van de zegels aan de middeleeuwsche oorkonden der stad Utrecht, in afgietsels voorhanden bij het Utrechtsche gemeente-archief." De verzameling bestaat uit 412 nommers, waarvan evenwel vele twee of meer verschillende zegels van denzelfden persoon of instelling bevatten, zoodat de geheele collectie 561 zegels omvat. Aanwezig zijn, behalve tal van zegels van adellijke en patricische familiën, zegels van keizers en koningen, bisschoppen en vorsten, steden, kapittelen en kloosters. Vele daarvan hebben groote kunstwaarde. Over het geheel zijn de zegels wel bewaard en de gipsafgietsels goed geslaagd. Daar gipsafgietsels op de uitstekende kanten licht vuil worden en het koken in was wel een fraai aanzien geeft, maar tevens de vormen minder scherp maakt, zijn deze afgietsels vernist met eene oplossing van schellak.

Na opgave aan den gemeente-archivaris van Utrecht, Mr. Muller, zijn exemplaren voor een ieder te verkrijgen tegen de volgende, door den afgieter bepaalde, prijzen:

Bij	bestelling	van	1—10	stuks	à 30	cents	per	stuk.
„	„	„	1—25	„	à 25	„	„	„
„	„	„	1—50	„	à 22½	„	„	„
„	„	„	1—100	„	à 20	„	„	„
„	„	„	de geheele collectie (561 stuks) à 17½ cents per stuk.					

De zevende jaarvergadering, gehouden te Dordrecht op 18 Juni 1898.

De algemeene vergadering werd ditmaal door vijftien leden bijgewoond. De Voorzitter opende haar met de voorlezing van een verslag, waarin zoowel hetgeen in het algemeen op archiefgebied in het afgeloopen jaar was voorgevallen als hetgeen de Vereeniging meer in het bijzonder betrof, werd vermeld. Bij monde van Mr. Gratama werd den spreker dank betuigd en werd hem verzocht de rede ter plaatsing in het „Archievenblad" te willen afstaan. De voorzitter stemde daarin toe en men vindt haar dientengevolge hierachter afgedrukt.

Aan de orde was nu het verslag der commissie voor het nazien van de rekening, uitgebracht door Mr. Joosting. 't Bleek dat, niettegenstaande de uitgaven over het laatste jaar door verschillende oorzaken meer hadden bedragen dan vorige jaren, het batig saldo niet onbelangrijk was vermeerderd. De rekening werd goedgekeurd en de penningmeester onder dankbetuiging gedéchargeerd.

Nu volgde een voorstel van het Bestuur betreffende de „Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven," die kort geleden aan de leden was rondgezonden, om nl. af te wijken van een vroeger daaromtrent genomen besluit en het werk niet, zooals men toen had bepaald, op de vergadering in behandeling te nemen en uitvoerig te bespreken, daar men dit bij den grooten omvang, dien de „Handleiding" verkregen had, onuitvoerbaar achtte en het daarom wenschelijk oordeelde, dat de leden hun gevoelen er over in het „Archievenblad" mededeelden; mocht daarna eene nieuwe editie noodig zijn, dan zou men die, overeenkomstig de gemaakte aanmerkingen herzien, vooraf aan eene stemming willen onderwerpen. Hoewel enkelen om formeele redenen er tegen waren die zaak thans te behandelen en de beslissing liever tot eene volgende vergadering zagen uitgesteld, werd het bestuursvoorstel aangenomen.

Ook ging men met het bestuur mede in zake het voorstel om de „Handleiding" van wege de vereeniging en wel op haar risico in den handel te brengen, voor den prijs van *f* 3.—, terwijl nieuwe leden verplicht zouden zijn zich haar aan te schaffen, doch voor den prijs van *f* 1.—. Mocht de uitgever zich met deze regeling niet kunnen vereenigen, dan werd het bestuur gemachtigd nader met hem te onderhandelen.

Mr. JOOSTING richtte eindelijk namens de vergadering eene dankbetuiging tot de leden der commissie voor de bewerking der „Handleiding", waarmede men met applaus instemde.

Als plaats van bijeenkomst voor het volgende jaar werd vervolgens 's Hertogenbosch aangewezen en bij de bestuursverkiezing, die daarna plaats vond, werden de aftredende leden als zoodanig herkozen, ook in hunne vorige functiën.

Na de pauze werd een voorstel van den secretaris in behandeling gebracht, dat nl. de vergadering terug zou komen op een in 1895 genomen besluit, volgens hetwelk de notulen der algemeene vergadering niet in de volgende algemeene vergadering maar in de volgende bestuursvergadering zouden worden gelezen. Spr. meende dat op deze wijze het recht van controle aan de leden ontnomen werd, terwijl hij het verder ook wenschelijk achtte, dat door voorlezing der notulen het in de vorige bijeenkomst verhandelde den leden in herinnering werd gebracht. Mr. GRATAMA meende zich echter tegen de verandering te moeten verklaren en wel voornamelijk omdat het voorlezen te veel van den beschikbaren tijd in beslag nam, terwijl voor de controle door de leden genoegzaam was gezorgd, daar de notulen ter inzage lagen. De vergadering vereenigde zich met 11 tegen 3 stemmen met zijn gevoelen.

Alsnu werd overgegaan tot de behandeling der stellingen, te verdedigen Mr. CH. M. DOZY. Deze luidden aldus:

1. Het is gewenscht, dat de notariëele protokollen van vóor 1811 openstaan voor onderzoek door belanghebbenden en belangstellenden. Dringend noodig is dit voor die uit de 16de en 17de eeuw, waarvan het schrift niet voor een ieder leesbaar is.

2. De wijziging der wet op het notariaat van 1842, welke tot die openstelling noodzakelijk is, schrijve overbrenging voor naar het Rijksarchief in de provincie, waarin de plaatsen van herkomst der protokollen gelegen zijn, en drage het beheer op aan den Rijks-archivaris aldaar. Zij geve echter de bevoegdheid, bij Koninklijk Besluit die protokollen onder dezelfde voorwaarden als de oud-rechterlijke archieven aan de Gemeenten, tot welke zij betrekking hebben, in bruikleen te geven.

De verdediger leidde ze in met eene uitvoerige, met groote belangstelling aangehoorde, historische toelichting, welke in deze aflevering in haar geheel is afgedrukt.

Ofschoon de leden het, zooals bij de verdere behandeling dezer stellingen en bij de eindstemming daarover bleek, met hare strekking in hoofdzaak volkomen eens waren, ontwikkelde zich toch over verschillende onderdeelen en over de juiste formuleering een geanimeerd debat.

Mr. GRATAMA gaf, als buitengewoon lid, in advies om de laatste zinsnede der 1ste stelling te laten vervallen, daar men hierbij te veel het historische belang der notarieele archieven op den voorgrond stelde, terwijl juist wat de hoofdzaak, het bewijs van rechten betreft, de latere protokollen belangrijker dan de oudere zijn. Verder wenschte hij den slotzin der 2de stelling aldus te veranderen, dat men in plaats van: de Gemeenten, tot welke zij betrekking hebben, zou lezen: de Gemeenten, waar de notarissen hebben gefunctionneerd, van wie zij afkomstig zijn.

De voorzitter verklaarde zich voor deze beide veranderingen en deelde mede, dat hij in dien zin amendementen zou voorstellen.

Mr. VAN MEURS wenschte in de 1ste stelling in de eerste plaats het slot der laatste zinsnede weg te laten en wel omdat dit explicatief is, wat in eene stelling niet past. Ook kon hij meegaan met het denkbeeld van Mr. GRATAMA, om de geheele laatste zinsnede weg te laten, doch dit niet alleen om juridische maar ook om historische redenen. Verder wilde hij in plaats van „belanghebbenden en belangstellenden" lezen „het publiek", daar het ook voorkomt, dat personen niet voor zich zelf maar voor anderen in de archieven onderzoekingen doen. En wat de hoofdzaak was, hij wilde de tijdgrens „van vóór 1811" verwijderen; het lag volgens hem in den geest der Vereeniging er nu reeds voor te zorgen, dat ook latere archieven te hunner tijd zouden worden opengesteld. Wilde men toch een uitersten termijn aangeven, dan zou het, meende hij, aanbeveling verdienen te bepalen, dat de archieven van vóor 80 jaar werden opengesteld. Verder vestigde hij de aandacht op de Weeskamerarchieven, waarbij z.i. hetgeen hier te berde was gebracht ten opzichte van de notariëele archieven evenzeer gold.

De Voorzitter verklaarde evenals de vorige sprekers met belangstelling het historisch overzicht van den inleider te hebben gehoord; daaruit bleek 't hem, dat men vroeger veel liberaler was dan thans. Wat de vraag omtrent de tijdgrens aangaat, was hij het niet geheel eens met Mr. VAN MEURS. 't Kwam hem voor, dat men, wanneer men de voorgestelde grens van 1811 behield, gemakkelijker zijne wenschen vervuld zou krijgen, ook omdat men bij de rechterlijke archieven dienzelfden termijn reeds aangenomen had. Wat de Weeskamerarchieven betreft, deze waren nu eenmaal aan de gemeenten overgegaan, 't zou moeilijk zijn daarin verandering te brengen en men zou daarbij hier thans op een nieuw terrein komen nl. op de openbaarheid der gemeente-archieven.

Mr. BONDAM deelde mede, dat hij niet geheel overtuigd was van de vroegere liberaliteit in zake de openbaarheid der notariëele archieven; volgens hem werden ook toen slechts aan belanghebbenden afschriften gegeven. Verder achtte hij een bepaald jaar als termijn beter dan de voorgestelde 80 jaren, waardoor de tijdgrens elk jaar zou worden ver-

schoven en telkens nieuwe reeksen protokollen bij de rijksarchieven zouden worden gebracht.

Mr. Dozy repliceerde. Hij verklaarde in te stemmen met het voorstel om de 2de zinsnede van de 1ste stelling te laten vervallen. Verder wilde hij een niet te laten termijn zien voorgesteld. Men moest reeds blijde zijn, wanneer men de oudere stukken kon krijgen. Door te veel te vragen, zou men misschien niets gedaan krijgen. De onderscheiding: „belanghebbenden en belangstellenden" zou hij willen behouden; de twee standpunten, van waar men bij het gebruik maken van de archieven uitgaat, het historische en het rechterlijke, waren hiermede z. i. juist aangegeven. In de laatste zinsnede van de 2de stelling zou hij aan zijn eigen lezing de voorkeur geven boven die van Mr. Gratama, die hem voorkwam te omslachtig te zijn.

Mr. Gratama was het met de sprekers eens, die, wat den termijn betreft, zich nu met het thans bereikbare tevreden stelden; hij wilde echter toch in de stelling te kennen geven, dat men op den duur de latere archieven ook zou willen overnemen en wenschte daarom, dat de redactie zou luiden, dat *thans* de protokollen van vóor 1811 zouden worden opengesteld.

Mr. van Meurs verklaarde eindelijk, na nog eenige nadere toelichting te hebben gegeven tot zijne amendementen, deze te blijven handhaven.

Nadat nu op voorstel van Dr. Colenbrander van den slotzin der 1ste stelling eene afzonderlijke stelling 2 was gemaakt en dus de 2de stelling de 3de was geworden, werden de verschillende amendementen in stemming gebracht.

Dat van Mr. van Meurs om in de eerste stelling in plaats van „de notariëele protokollen van vóor 1811" te lezen „de oude notariëele protokollen" werd verworpen met 11 tegen 3 stemmen.

Bij het tweede amendement, dat van Mr. Bondam, om, gelijk Mr. Gratama adviseerde, in plaats van „openstaan" te lezen „thans worden opengesteld" staakten de stemmen; het werd dus volgens art. 16 van het Reglement geacht te zijn verworpen.

Het amendement-van Meurs om in stelling 1 in plaats van „door belanghebbenden en belangstellenden" te lezen „door het publiek" werd verworpen met 8 tegen 6 stemmen.

Daarop werd gestemd over het al of niet behouden van stelling 2, te voren de slotzin der 1ste stelling; men besloot met 12 stemmen tegen 2 deze te laten vervallen.

Eindelijk werd het amendement, door Mr. Muller ingevolge het advies van Mr. Gratama voorgesteld, om nl. in stelling 3 het laatste gedeelte aldus te lezen: „de Gemeenten, waar de notarissen hebben gefunctionneerd, van wie die archieven afkomstig zijn", aangenomen met 13 stemmen tegen 1.

De stellingen luidden, nadat zij met algemeene stemmen waren aangenomen, nu in eindredactie als volgt:

1. *Het is gewenscht, dat de notariëele protokollen van vóór* 1811 *openstaan voor onderzoek door belanghebbenden en belangstellenden.*

2. *De wijziging der wet op het notariaat van* 1842, *welke tot die openstelling noodzakelijk is, schrijve overbrenging voor naar het Rijksarchief in de provincie, waarin de plaatsen van herkomst der protokollen gelegen zijn, en drage het beheer op aan den Rijks-archivaris aldaar. Zij geve echter de bevoegdheid, bij Koninklijk Besluit die protokollen onder dezelfde voorwaarden als de oud-rechterlijke archieven aan de Gemeenten, waar de notarissen hebben gefunctionneerd, van wie die archieven afkomstig zijn, in bruikleen te geven.*

Daar er na de behandeling der stellingen geen voldoenden tijd meer beschikbaar was voor de mededeelingen van Mr. J. A. Feith over de Crimineele rechtspraak der Gedeputeerde Staten van Stad en Lande, op den oproepingsbrief onder de punten van behandeling sub b vermeld, werd de vergadering gesloten. Als naar gewoonte volgde een gezellige gemeenschappelijke maaltijd op de bijeenkomst.

Het jaarverslag van den Voorzitter.

Geene gebeurtenissen heb ik u in mijn verslag mede te deelen, die den loop der wereldgeschiedenis in haren geregelden voortgang hebben belemmerd. Ja zelfs er is niets geschied, dat den nog regelmatiger gang van zaken in den engen kring onzer vereeniging eenigszins ernstig heeft gestoord of op het vervolg harer lotgevallen van ingrijpenden invloed belooft te zijn.

Het belangrijkste feit in het afgeloopene jaar is de verschijning der *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven.* Ik, die van nabij bij de zaak betrokken ben, zal mij wel wachten het boekje, dat in u aller handen is, op te vijzelen; maar, zooals het is, moet zijne verschijning toch altoos voor onzen kring een évènement heeten. Ziehier althans een tastbaar resultaat van de samenwerking der Nederlandsche archivarissen! Een resultaat, waaraan onze vereeniging aandeel heeft niet alleen door haar initiatief, maar niet minder omdat de samenstelling der Handleiding niet mogelijk geweest zou zijn, indien niet althans op de hoofdpunten eenstemmigheid tusschen ons verkregen was. Ook nog om eene andere reden kan ik als voorzitter de verschijning van het boekje met ingenomenheid vermelden: onze vereeniging is de eerste geweest, die iets dergelijks heeft ondernomen en tot stand gebracht; zij heeft de eerste schrede gezet op

een gebied, dat na haar zeer zeker ook door anderen zal betreden worden. Ik kan dit met trots vermelden, ook al ben ik niet blind voor het feit, dat de vereeniging, *juist omdat zij het eerst optreedt*, groot gevaar loopt, dat anderen haar werk op tal van punten als onvolledig en onjuist zullen brandmerken.

Trouwens, wel beschouwd zou de vereeniging bij zulk eene ongunstige kritiek zoo groot gevaar *niet* loopen. Immers de *Handleiding* is het werk der commissie, die door u met de samenstelling belast is, geenszins een werk, waarvoor onze vereeniging zelve eenigerlei verantwoordelijkheid heeft aanvaard. Ja, uwe vergadering heeft zelfs uitdrukkelijk besloten, dat het boekje thans in verschillende opeenvolgende bijeenkomsten zou behandeld en geamendeerd worden. Eerst het definitieve werk, dat uit die zuiveringskuur zou te voorschijn komen, wenschte de vereeniging te erkennen als haar product, te stempelen als de uiting van haar gevoelen en te steunen door haar gezag. Aldus heeft uwe vergadering besloten en blijft zij bij hare meening, dan zal de taak van het bestuur bij het voorbereiden der algemeene vergaderingen voortaan zéér vereenvoudigd worden: immers gedurende eene onafzienbare reeks van jaren zal het menu der vergaderingen luiden: *Voortzetting der beraadslaging over de Handleiding.*

Maar ik meen u in overweging te mogen geven, *niet* bij uw besluit te volharden. En wanneer ik zoo spreek, heb ik niet alleen mijne medeleden in de commissie, maar ook mijne medeleden in het bestuur op mijne hand. Geen wonder! Immers de *Handleiding* heeft onder de bewerking proporties verkregen, waaraan niemand onzer gedacht heeft, toen het werk ondernomen werd. *Honderd* paragraphen zijn daarin opgenomen, die als *honderd* stellingen achtereenvolgens bij uwe vergaderingen de spitsroeden zouden moeten passeeren. Waarlijk, ik meen, dat gij allen zoodoende „des Guten zu viel" krijgen zoudt! Overwegen wij, dat eene vergadering door de beraadslaging over drie stellingen gewoonlijk meer dan voldoende gevuld is gebleken, dan zouden dus 33 *jaren* noodig zijn, om het geheele boek af te handelen. Men zegge niet, dat tal van paragraphen weinig belangrijk zijn of bijna van zelf spreken, zoodat zij weinig of geene discussie zouden uitlokken. Want daartegenover staat, dat, nu de toelichtingen der paragraphen in extenso gedrukt zijn, *elke regel daarvan* aanleiding kan geven tot oppositie en debat. Men zegge ook niet, dat verveling en vermoeienis de debatten steeds meer tot een onbeduidend minimum zouden beperken; want uwe commissie zou in dit geval *zéér groot* bezwaar hebben, haar werk door eene toevallige meerderheid te zien ontwrichten en uit zijn verband rukken.

Ik geloof waarlijk, dat het ten slotte het verstandigst zal zijn, de zaken thans voorloopig te laten zooals ze zijn. Één bezwaar heeft deze handel-

wijze zeker: de *Handleiding* zal de autoriteit missen, die zij bij eene andere wijze van samenstelling zou gehad hebben en die zij ook zou behoeven om volkomen het doel te bereiken, dat met hare bewerking oorspronkelijk beoogd werd: het verkrijgen van eenvormigheid in het systeem onzer archief-inventarissen. Dit bezwaar bestaat, het valt niet te loochenen. Maar toch, het is niet zóó groot als het schijnt; immers het zou geen onzer hebben kunnen invallen, om de *Handleiding*, al was zij goedgekeurd en in haar geheel bekrachtigd, *verbindend* te verklaren voor alle leden onzer vereeniging. En bovendien heeft de nu voorgestelde handelwijze één groot voordeel. De leden uwer commissie waren *op alle punten van eenig belang* eenstemmig: de *Handleiding* is dus thans de uiting van één consequent doorgevoerd systeem. Werd het stuk hier en daar geamendeerd, dan zou dit karakter stellig verloren gaan; want bij de bewerking van de *Handleiding* bleek het aan uwe commissie, dat deze vergadering reeds bij het nemen der enkele door haar vastgestelde besluiten niet altijd geheel consequent is geweest.

Volgt gij dus mijnen raad (ik zal u straks de gelegenheid geven, daarover te beslissen) dan onthoudt gij u van amendeering, maar dan ook van bekrachtiging der *Handleiding*. Ik stel mij den gang van zaken aldus voor. Ieder uwer zegge in het „Archievenblad" zoo vrij mogelijk zijne meening over elke bijzonderheid, die hem in het boekje niet behaagt; aan de commissie van redactie blijve het overgelaten, naar aanleiding van deze opmerkingen en van de daarover eventueel (hetzij in de vergaderingen of in het „Archievenblad") te voeren discussiën, haar werk hier en daar te wijzigen, om te werken of aan te vullen. Een herdruk moge daardoor eerlang noodig worden. En niemand zal het meer toejuichen dan ik, indien uwe vergadering *daarna* aanleiding mocht vinden, dien herdruk te adopteeren en te stempelen als de uiting van het gevoelen der Vereeniging van Archivarissen in Nederland!

Eene andere niet minder gewichtige zaak eischt onze aandacht. De uitlating van den Minister van Justitie over eene aanstaande wijziging der Wet op het notariaat heeft de hoop gewekt, dat thans allicht het oogenblik gekomen is, om te verkrijgen wat wij reeds zoo lang gewenscht hebben: de openbaarheid der oude notariëele protocollen. Mr. Gratama, nog even wakker op de bres voor de verdediging onzer belangen als toen hij onze secretaris was, heeft in een grondig artikel de noodzakelijkheid dezer kleine hervorming betoogd. En zelfs het gemeentebestuur van Utrecht, door bittere ondervinding van de noodzakelijkheid van den maatregel overtuigd, heeft zich tot den Minister gewend, om de wenschelijkheid daarvan te betoogen in het belang der rechtzoekenden. [1]) Onze

[1]) Bedoeld request is hierachter afgedrukt op bl. 27, vlg.

ambtgenoot Dozy zal aanstonds de gelegenheid geven, u ook zelven over de aangelegenheid uit te spreken en daarbij stellig ook de belangen van het wetenschappelijk onderzoek niet over het hoofd zien.

Ik ga over tot de bespreking der belangen van het archiefwezen, die onze vereeniging niet direkt raken. En ik ben gelukkig, dat ik ditmaal althans, zelfs waar ik ministeriëele beschikkingen bespreek, niet behoef te twijfelen aan de belangstelling, de instemming zelfs van de gemeente-archivarissen, want bij de meeste zijn ook de gemeente-archieven direct betrokken.

Allereerst heb ik het oog op de verandering in de positie der commiezen-chartermeesters. De benoeming in het afgeloopene jaar van twee titularissen op een tractement van *f* 1600.—, deed ons hopen, dat de Minister van oordeel was, dat een tractement van *f* 1000.— voor gestudeerden, die zich nog bovendien eenige speciale kundigheden hebben verworven, niet voldoende was. En waarlijk, het is gebleken, dat de Minister inderdaad van meening was, dat de commiezen-chartermeesters te laag bezoldigd werden. Maar in plaats van de tractementen der miskenden nu overeen te brengen met den titel, heeft Z.Exc. er de voorkeur aan gegeven, hunnen titel overeen te brengen met hunne tractementen. Zoo zijn dus onze commiezen-chartermeesters de kinderen van de rekening! Zij zullen voortaan bij een laag tractement ook in het bezit zijn van den daarbij behoorenden bescheiden ambtstitel. Gelukkig, dat zij daarbij troost zullen vinden in de overtuiging, dat hunne positie nu volkomen regelmatig is en geenerlei aanleiding geeft tot administratieve bezwaren!

„Ik kan mij over dit ministeriëele besluit alweder niet verheugen!" hoor ik eenen gemeente-archivaris in de contramine opmerken. Waarde collega! zal ik hem antwoorden, laat dit onze harmonie ditmaal niet verstoren! Want ik schaar mij aan uwe zijde: *ook mij* verheugt dit ministerieele besluit niet! En gij, verteederd door zoo tegemoetkomende houding, gij zult u, wed ik, en revanche *met mij* verheugen over de besluiten, die nu volgen en die getuigen van den steeds voortschrijdenden reglementeerenden zin van den Minister, die ons wel eene organisatie van het archiefwezen bij de wet onthoudt, maar de organisatie zelve toch geleidelijk voortzet.

Het eerst vermeld ik het besluit van den Minister van 1 December 1897, dat de rijksarchivarissen machtigt, om zonder speciaal verlof archiefstukken uit te leenen aan alle rijks-archieven, de vier universiteitsbibliotheken en enkele gemeente-archieven. Een zéér heugelijk besluit, niet alleen omdat het veel onnoodig geschrijf bespaart, maar vooral ook, omdat het den toegang tot de archiefstukken weder meer vergemakkelijkt zonder

de kostbare bescheiden aan noemenswaardig gevaar bloot te stellen. Mocht ik eene aanmerking maken, dan zou het deze zijn, dat zoowel de Koninklijke bibliotheek als verschillende gemeente-archieven mij ten onrechte uitgezonderd schijnen. Het eerste is zonder twijfel geschied, omdat het Algemeene rijksarchief den Hagenaars reeds voldoende gelegenheid scheen te bieden ter raadpleging van elders bewaarde archiefstukken. Ten onrechte, naar mij reeds bleek, omdat de ook des avonds toegankelijke lokalen der Koninklijke bibliotheek eene gelegenheid tot studie bieden aan velen, wier ambtsbezigheden hen beletten het Algemeene rijksarchief geregeld te bezoeken. En is de bevoorrechting der gemeenten Amsterdam, Dordrecht, Gouda, Kampen, Nijmegen en Rotterdam gemotiveerd? M. i. niet: immers overal, waar een gemeente-archivaris is, schijnt mij de tijdelijke deponeering van een archiefstuk op een gemeentehuis voldoende verantwoord.

Niet zoo dadelijk als bij dezen maatregel van den Minister zijn de gemeente-archieven betrokken bij eene andere circulaire, waarbij Z.Ex. regelen heeft vastgesteld voor de geregelde opruiming van stukken, behoorende tot de nieuwe archieven der provinciën. Ik waag het niet te beoordeelen, in hoeverre hier overal de juiste stukken voor behoud of vernietiging zijn aangewezen: mijne ondervinding op dit punt is gering. Maar stellig kan het niet anders dan toegejuicht worden, dat er, ongetwijfeld na rijp beraad en na verhoor van bevoegden, vaste regelen zijn gesteld en althans eene eerste poging is gewaagd om eene handleiding te geven aan minbevoegden, aan wie dikwijls het belangrijke werk van het schiften der nieuwe archieven wordt toevertrouwd. Direct moet die handleiding alleen strekken voor de behandeling der provinciale archieven; maar ook voor de gemeente-archieven zal zij onbetwistbaar nut hebben, misschien zelfs het tot stand komen eener dergelijke lijst voor de gemeente-archieven voorbereiden. Acht iemand uwer zulks wellicht gevaarlijk? Wanneer ik van sommige ambtgenooten de opmerking heb vernomen, dat zij op meer dan een punt bedenking hadden tegen de ministeriëele lijst, dan heb ik steeds geantwoord met de opwekking, om die lijst te onderwerpen aan eene kritiek in het „Archievenblad." Zoo alleen kunnen wij eenmaal komen tot eene *volmaakte* lijst; wij mogen ons verzekerd houden, dat de Minister, die getoond heeft zich voor de aangelegenheid te interesseeren, zal luisteren naar bezadigde kritiek, wanneer die komt van bevoegde zijde.

De derde aanschrijving van den Minister betreft eene zaak van ondergeschikt belang; maar toch juich ik de circulaire van harte toe, omdat zij aan eene bestaande onzekerheid een einde maakt en zoodoende de archivarissen (die niet allen meesters in de rechten en lang niet allen rechtsgeleerden zijn) vrijwaart voor het gevaar, dat de strafrechter beslag

komt leggen op een niet onbelangrijk deel hunner toch niet te ruime bezoldiging. Het was tot nog toe eenigszins onzeker, of afschriften van stukken, door een archivaris voor conform geteekend, onder de registratiewet vielen, en of het dus den archivaris geoorloofd was, afschriften op ongezegeld papier te teekenen, zooals tallooze malen verlangd wordt. Zoover ik weet, is de vraag nog steeds onbeslist; maar de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft thans de moeielijkheid gecoupeerd door voor te schrijven, dat alleen afschriften op gezegeld papier door den archivaris geteekend zullen worden, terwijl afschriften op ongezegeld papier alleen van den stempel van het archief zullen worden voorzien.

En verder? Wanneer ik rondzie op het gebied van het Nederlandsche archiefwezen moet ik herhalen wat ik ten vorigen jare zeide: Roermond und kein Ende! Nog steeds traineert deze betreurenswaardige quaestie, waarin toch de regeering in hoofdzaak stellig recht heeft, en nog is het einde niet te zien. De laatste rechterlijke maatregel, hoe verstandig ook op zich zelve, geeft waarlijk niet veel hoop op eene spoedige en bevredigende oplossing!

Bij vonnis der rechtbank van 21 October 1897 is beslist, dat drie deskundigen de betwiste archivalia zullen doorzien en de rechtbank over hun aard en bestemming voorlichten. „Een uitnemende maatregel, waarmede men had kunnen beginnen!" zegt allicht een outsider. Ik ben het met dezen outsider in beginsel volkomen eens. En toch vrees ik van den maatregel *thans* meer kwaad dan goed.

Ieder uwer weet, hoe moeielijk het somtijds zijn kan, om met stelligheid den oorsprong van een archiefstuk aan te wijzen, laat staan te bewijzen. Zoo ergens, dan behoort dus in dit geval de persoon, die een juist en betrouwbaar oordeel vellen zal, iemand te zijn, die niet alleen een deskundige is maar een man van lange ervaring. En zelfs deze persoon zal nog over de herkomst van vele onbeduidende archiefstukken en stukjes kunnen twijfelen: gij M.H.! weet dit beter dan iemand. Doch wie zijn thans door de rechtbank als deskundigen aangewezen? Eén archivaris, één pastoor en één kapelaan, alle drie bovendien gevestigd onder den rook van Roermond!

Ik wensch de onpartijdigheid der heeren geen oogenblik in twijfel te trekken; maar toch vrees ik, dat een strijd, zóo bitter en heftig als de Roermondsche was, de gemoederen niet zal gestemd hebben tot de toegevendheid en de matiging, die gewis van weerszijden thans betracht zullen moeten worden. En zeer stellig durf ik te zeggen, dat een pastoor en een kapelaan, hoe uitnemende historici zij ook mogen zijn, niet de aangewezen personen zijn om met juistheid te oordeelen over de samen-

stelling van het archief van een college met ingewikkelde administratieve en rechterlijke bevoegdheden.

Niemand kan een onzer verdenken van eenige begeerte, om deze minst aantrekkelijke van alle denkbare opdrachten te ontvangen. Maar gezegd moet het toch worden, dat ook ditmaal van hooger hand het feit miskend is, dat een archiefambtenaar de beste deskundige is in zijn vak, evenals elke andere ambtenaar in het zijne. Gij, die het hebt beleefd en bijgewoond, met hoeveel moeite wij zelven ten slotte eene communis opinio hebben gevestigd en eenstemmigheid hebben verkregen over het begrip en het wezen van een archief, zult gemakkelijk inzien, dat, waar het bestaan van die eenstemmigheid niet gewaarborgd is, het wel een tiental jaren zal kunnen duren, eer partijen het op bevredigende wijze zijn eens geworden over de verdeeling van de betwiste archiefstukken. Wellicht, wie weet het? kan de verschijning van onze *Handleiding* een gunstigen invloed op de debatten hebben; het feit, dat wij althans over het punt van uitgang, de definitie van een archief, tot eenstemmigheid gekomen zijn, moet ook op buitenstaanden in ieder geval indruk maken.

Even ongelukkig als het verloop der Roermondsche twistzaak, even gelukkig schijnt het eindelijk te gaan met de uitvoering van het Koninklijk Besluit over de rechterlijke archieven, die niet minder dan de Roermondsche aanleiding hebben gegeven tot geruchtmakende tooneelen in den lande. Onlang berichtten de dagbladen, dat Deventer had toegegeven, terwijl ook Dordrecht een aannemelijk voorstel tot schikking schijnt te hebben gedaan. Zoover ik weet, is het thans alleen het gemeentebestuur van Woerden, dat door de lauweren van den molenaar van Sans-souci uit den slaap wordt gehouden. Hopen wij, dat dit stille stadje ook dit punt weldra tot rust komen zal! Want inderdaad, wat men ook van het Koninklijk Besluit moge denken, nu eenmaal alle gemeenten in den lande hebben toegegeven, gaat het niet aan, dat het verzet eener enkele kleine stad aldus het tot stand komen eener algemeene regeling zou kunnen verhinderen, die zeer zeker in het algemeen belang is. En al ware dus het verzet van de stad naar de letter der wet even gerechtvaardigd als dat van den opzienbarenden molenaar, onze sympathie kan het nooit hebben.

Ik ga over tot de personalia, die ook ditmaal voor ons groot belang hebben. Allereerst kan ik onzen nieuwen secretaris Mr. Telting welkom heeten, nu hij voor het eerst in het openbaar optreedt, nadat hij reeds een jaar in stilte zijne betrekking heeft waargenomen met den ijver, waarmede dit ambt in onze vereeniging den functionaris schijnt te bezielen.

Met voldoening begroet ik ook Dr. Breen als onzen ambtgenoot, nu hij versierd is met den titel van adjunct-archivaris der hoofdstad. Hij

vindt een veld ter bearbeiding, waarop nog veel te oogsten is. Wij vertrouwen, dat het hem zal gelukken, het in de laatste jaren zoozeer verengde kringetje van Amsterdamsche historici weder met nieuw leven te bezielen en aan te wakkeren tot hernieuwde productiviteit.

Doch helaas, de vreugdevolle toon kan niet de laatste zijn: tegenover onze aanwinsten staan twee verliezen, twee *zware* verliezen: Hingman en Bezemer zijn ons ontvallen. Hingman, eenig in zijne soort, scheen het zich tot taak gesteld te hebben in zijn leven het bewijs te leveren, dat de impulsie van een genie in vele opzichten het gemis eener geletterde opvoeding kan vergoeden. Hij was de nestor van het Nederlandsche archiefwezen, die onder Bakhuizen van den Brink de herleving daarvan had bijgewooond en die uit zijne herinnering de mémoires van het rijksarchief zou hebben kunnen schrijven. Hij had deze beroemde verzameling zien worden en kende haar zooals niemand; hij wist den weg in elk deel van dit rijke depot; tot hem nam ieder onderzoeker zijne toevlucht. En nooit te vergeefs, want wat eene langjarige ondervinding en een stalen vlijt in dat hoofd had vergaderd, wilde dat gulle hart steeds gaarne mededeelen. Men heeft Hingman wel eens onmisbaar genoemd; zeker is het, dat weinigen in hun kring zóózeer gemist worden als hij. Deze eenvoudige man was bekend door geheel Europa en, wat zeker niet minder zegt, hij had door geheel Europa warme vrienden.

Hoe geheel andere herinnering heeft Bezemer nagelaten: de nog zoo jonge man, op het onverwachtst gescheurd van het hart der zijnen, die hem zoo lief hadden. Ik heb meer dan de meesten uwer hem gekend en ik heb aan hem eene sterke herinnering behouden. Hoe heugt het mij, dat hij bij een zijner eerste bezoeken mijn geheele gezin door zijne opgewondene verhalen tot uitbundige vrolijkheid stemde! En hoe heugt het mij ook, dat hij mij slechts enkele maanden later bekende, hoe hij vervolgd werd door aanvallen van de zwartste melancholie en de schrikwekkendste angsten, die soms aan waanzin grensden. En onder al die wisselende stemmingen, waarin de angst steeds meer op den voorgrond trad, heeft hij zijne levenstaak verricht met zeldzamen ijver, steeds bereid om een wetenschappelijk werk aan te vatten, wanneer het op zijn weg kwam, — altijd belangstellend, rusteloos werkzaam en over zijne ziekte alleen klagende, wanneer zij hem soms begon te hinderen in den arbeid. Hij heeft in zijn korte leven weinig geluk gekend; onze sympathie en ons medegevoel zij gewijd aan dezen jongen strijder voor de wetenschap, die in studie en plichtsbetrachting verzachting gezocht en een tijdlang ook gevonden heeft voor bijna ondragelijk lijden. Vrede zij zijne nagedachtenis!

S. Muller Fz.

De openstelling der oude notariëele archieven.

Toelichting van de stellingen, verdedigd door Mr. Ch. M. Dozy, *in de Algemeene Vergadering van* 1898, *zie blz.* 6.

Het is reeds sinds jaren mijn voornemen geweest het onderwerp, waarover mijne stellingen handelen, in dezen kring ter sprake te brengen en het uitspreken Uwer meening er over uittelokken. De omstandigheid bracht er mij toe dat ik meer wellicht dan anderen gelegenheid had van het zeer groote wetenschappelijk belang der notariëele acten overtuigd te worden. Waarschijnlijk of liever vrij zeker ware dit voornemen dit jaar in allen gevalle tot uitvoering gekomen. Een bijzonder feit dwingt tot staking van verder uitstel, de U bekende toezegging door den Minister van Justitie van eene wijziging der notariswet.

Dat feit heeft intusschen, nog vóordat het mij ter oore was gekomen, Mr. Gratama, wij herkennen er onzen ijverigen secretaris van weleer in, toe gebracht de openstelling der oude notaris-archieven in het *Weekblad voor Privaatrecht, notarisambt en registratie* [1]) te bespreken op eene wijze, zooals van hem te verwachten was. Het lag voor de hand dat *hij* dan ook het onderwerp hier zoû inleiden en ik had dan ook reeds daarvan afgezien. Evenwel mijne medeleden van het Bestuur achtten het eigenaardiger dat een voorstel van direct praktische gevolgen voor het archiefwezen door een archivaris werd gedaan, hoezeer zij ook prijs stellen op de medewerking van het oud-lid der Vereeniging bij de behandeling er van en ik ben, onovertuigd moet ik zeggen, voor hun aandrang gezwicht.

Mijne taak is in zoover licht dat ik meen bij de grondgedachte van mijne stellingen op Uw aller instemming te mogen rekenen; de juistheid er van in den breede te betoogen. zoû met recht „prêcher les convertis" mogen heeten. De tijd ligt achter ons, dat het feit dat stukken tot een archief behoord hadden, kon aangevoerd worden als op zich zelf voldoend argument tegen hun openbaarmaking, en waar wij evenals de mollen in het verborgene wroeten, is het geen lichtschuwheid die ons daartoe drijft, maar integendeel de behoefte over dat verborgene licht te doen opgaan.

Er zijn zeker nog vrij wat archieven in Nederland, wier inhoud niet of slechts gebrekkig bekend is; ik denk hierbij voornamelijk aan waterschappen, kerkbesturen, wees- en gasthuizen. Maar er zijn er geen, waarvan het onderzoek zoo beslist verboden is en waarvoor dat verbod zoo onredelijk en ongerijmd is als de oude notarisprotokollen.

Ik voeg er bij, wier openstelling onze kennis omtrent vroegere maatschappelijke en rechtstoestanden zoozeer zoû vermeerderen. Geen archief voorzeker is meer dan het notarieele geschikt ons het sociale leven

[1]) Zie de nos. van 13, 20 en 27 Maart 1898.

van vroeger dagen in zijn vollen omvang te doen kennen. De reden ligt voor de hand, nl. deze, dat de notaris in alle mogelijke omstandigheden des levens de man was, die de tallooze relatie's, die in hun naast en door elkander bestaan de maatschappij vormen, moest aanknoopen of ontbinden.

Voor de 16e en 17e eeuw komt er nog een bijzondere omstandigheid bij. De acten, thans vóor notarissen verleden zullen in later tijd der familiegeschiedenis, der kennis der vermogenstoestanden ten goede komen, de beschavingsgeschiedenis zal er niet veel baat bij vinden en hetzelfde geldt ook voor de acten der 18e eeuw. Die van vroeger tijd zijn veelzijdiger. Het was o.a. destijds de gewoonte om, vooral in verband met vechtpartijen of aanklachten wegens laster, vóor den notaris eene verklaring te doen teboekstellen van alle mogelijke voorvallen in het dagelijksch leven; deze nam de getuigenis van partijen meest woordelijk op, het dagelijksch doen en laten onzer voorouders wordt ons zoodoende niet alleen verhaald, maar wij zijn er zoo te zeggen getuige van.

Uit de geïsoleerde feiten, te vinden in kerkregisters, belastingkohieren, poorterboeken, kan men hoogstens een chronologisch of genealogisch geheel vormen, geen historie; de oude notarieele acten daarentegen doen ons een ruimen blik slaan in het bezielde maatschappelijke en individueele leven van het vóorgeslacht.

Hoezeer de kunstgeschiedenis reeds gebaat is door oogluikende toelating is bekend, maar op ieder terrein vindt men de meest onverwachte gegevens. Enkele staaltjes mogen hier vermelding vinden. In 1602 legde een vroeger zeeman getuigenis af binnen hoeveel tijd men van Amsterdam naar Jerusalem heen en weêr kon reizen en hoe men de reis destijds nam, waaruit blijken moest dat Cors Louryszoon Legtsetebeth het onmogelijk binnen zeven maanden had kunnen doen.

In 1643 werd getuigd omtrent de waterverversching van Leiden; in 1624 omtrent de beplanting der singels aldaar, wier boomen men van hunne toppen wilde berooven, opdat de takken dan meer zouden uitloopen en „de Cingel dan door die takken als een galerij soû kunnen overbreyt worden, twelck seer pleysierich ende geneuchlick voor de passanten soû wesen en in den Hoff van Zijn Gen. Prins Henrick van Nassau in den Hage ook gedaen is."

Van 1625 vond ik eene aanwijzing van een uitvoerig project van bedijking van zeker water en aanwas in 't land van Holstein onder Tonderen.

Veelvuldig zijn de conditioneele verbintenissen, eigenlijk weddenschappen.

Een geheel kohier van het haardstedegeld van een Leidsch stadsbon is in een notarisprotokol van 1644 ingelascht.

De notarieele inventarissen geven verder welkome inlichting omtrent huisraad en andersz.; o. a. vond ik in 1669 een lijst van benamingen van kantwerk, elders den inhoud van een rijk schelpen- en mineraliënkabinet, ook een „strijck- of slotijser, daer men met vuur daarinne mede strijkt," blijkbaar in 1667 hier nog niet algemeen.

Een tumult in 1642 ontstaan op het molenerf van Adriaan Harmensz. v. Rijn is oorzaak dat ons de aanleiding daartoe, de drukte bij het in- en uitleiden der Koningin van Engeland, voor oogen gesteld wordt.

Gebruiken worden terloops vermeld, o. a. een bezoek aan een sterfhuis, waar thans het rouwapen boven de deur hangt; het hangen in den nacht van een pop aan den klopper van de voordeur eener weduwe, enz. enz.

Hoe schilderachtig is de getuigenis omtrent een bruiloftsstoet (1660), hebbende een speelman met een vedel bij haar, spelende slinger de slanger rondom de boomen, en dan de huwelijksbelofte van 1629 van Claes Raven en zijne uitverkorene, die elkander beloofd hebben in huwelijk te leven tot de dood hen scheidt, elkaâr daarop de hand hebben gegeven en elkander een roemertje wijn gebracht hebben. Zulke staaltjes zijn voor het grijpen. Hoe welsprekend is het getuigenis van 1660 dat een feest was afgeloopen sonder datter bij yemant eenige oneerlickheit was gepleegd of bij de hand genomen, maar alles in klucht en soeticheid was geschied.

Omtrent ieder terrein van handel en nijverheid vindt men de meest opmerkelijke inlichtingen en ik zeg niet te veel als ik beweer, dat onze beschavingsgeschiedenis zonder volledige openstelling der notaris-archieven slechts gebrekkig kan geschreven worden.

Krijgen de acten van het begin der 18e eeuw een ander karakter, het is dan ook niet op grond der onleesbaarheid, dat ik bijzonder den nadruk gelegd heb op de protokollen der 16e en 17e eeuw, maar die onleesbaarheid kan het motief zijn tot inwilliging van wat mij het voornaamste toeschijnt. Voor de protokollen der 18e eeuw mogen dezelfde redenen gelden als voor de anderen, hun overplaatsing zou op verre na zulk een aanwinst niet mogen heeten.

Evenwel, zoo sprekende, plaats ik mij op het standpunt van den historicus, die de notaris-archieven geopend wil zien als bronnen voor studie; er is nog een andere reden om daarop aantedringen, nl. dat zij thans ook feitelijk gesloten zijn voor dengeen, die daaruit rechten wil bewijzen, rechten die voor hem allicht overgroote waarde hebben.

De openstelling is niet alleen een wensch der wetenschap, maar een eisch van recht en billijkheid.

Ook al zal, zooals ik zeide, vermoedelijk het beginsel der stellingen van heden in een kring van archivarissen geen tegenspraak vinden en aanmerkingen alleen te duchten zijn op de redactie der theses en het in

praktijk brengen van dat beginsel, dunkt het mij toch niet ongewenscht juist met het oog daarop, ons rekenschap te geven van den aard van het notarisschap en de daaruit voortvloeiende beteekenis der notarieele acten.

De noodzakelijkheid ligt voor de hand bepaalde feiten, voorvallen, verklaringen op eene wijze te constateeren, die ze voor het vervolg boven twijfel verheft en *of* geschil vóorkomt *of* den rechter in staat stelt dat geschil met kennis van zaken te beslechten.

Dat constateeren, dat op schrift stellen kan de taak zijn der rechterlijke macht zelve, men denke aan de schepenkennissen; die taak is dan de z.g. jurisdictio voluntaria.

Maar daarvoor kunnen ook andere personen zijn aangewezen; laat mij liever zeggen aan zekere personen kan een brevet worden verleend, dat aan de door hen gestelde acten bewijskracht verleent. Hierdoor is hun m. i. geen soort van rechtspraak opgedragen, integendeel, althans waar naast hen de rechter de jurisdictio voluntaria uitoefent is juist dit eene aanwijzing, dat hunne acten niet als zoodanig te beschouwen zijn.

Zoowel in de oudheid als in de middeneeuwen werd de behoefte aan zulke personen gevoeld, te meer daar de schrijfkunst zeer gering verbreid was. Het woord notaris was van ouds bekend. Vorsten en prelaten hadden notarii in dienst tot aanteekening van belangrijke gebeurtenissen en opmaking in behoorlijken vorm van aftekondigen besluiten. Hun werd later ook toegestaan aan anderen hun dienst te verleenen. Aanvankelijk kwam dit niet veelvuldig voor. Eigendomsoverdrachten geschiedden vóor schepenen; de gewone man testeerde zelden en had hij iets te verklaren, dan was er licht een schout of voornaam man te vinden, die als getuigenis zijn zegel aan de op schrift gebrachte verklaring hing.

Vindt men des niettemin reeds zeer vroeg notarissen ten algemeenen nutte vermeld, algemeen wordt de instelling pas in de 16e eeuw en wel door de uitbreiding van handel en verkeer. Het was in 1524 hoog tijd, naar het schijnt dat er orde op werd gesteld; Karel V vaardigde in dat jaar het eerste algemeene plakkaat er over uit. Omtrent het aantal notarissen bepaalde het dat in elke stad er zoovelen zouden zijn als aan Burgemeesteren en Schepenen zoû goeddunken en zij aan het Hof ter examinatie, beëediging en registreering zouden presenteeren.

In 1531 werd nogmaals op de examinatie en schriftelijke approbatie door het Provinciale Hof de nadruk gelegd.

In 1540 werd aan de notarissen nogmaals opgelegd een behoorlijk protokol te houden.

Omtrent de bevoegdheid der plaatselijke besturen notarissen aantenemen of te weren was in de 16e eeuw nog al eens geschil. In 1565 beperkte Amsterdam hun aantal tot vijf; twee anderen daartoe niet behoorende,

destijds reeds jaren in functie protesteerden en procedeerden, ten slotte met den gewenschten uitslag. Te Leiden werd in 1583 het aantal op zes bepaald. In 1608 bepaalden ook de Staten van Holland, dat tot het uitoefenen van het notarisschap het consent vereischt was van den Magistraat of Heer der plaats, waar men zich wenschte te vestigen.

De gang van zaken in de 17e en 18e eeuw in Holland was als volgt:

De aspirant notaris vroeg brieven van vóorschrijving aan den Magistraat der plaats, waar hij zich op een notariskantoor had geoefend; de Staten gaven hem daarop na examinatie door eene Commissie uit het Hof brieven van creatie. Het Hof verleende daarop een acte van admissie en daarna kon speciale admissie bij den Magistraat worden aangevraagd.

Wat de wijze van vervulling van het notariaat betreft werd in Holland de regeling daarvan in hoofdzaak aan de plaatselijke besturen overgelaten; in Zeeland geschiedde dit in ruimer zin, men had er overigens alleen in de steden notarissen; in Utrecht vaardigden de Staten reeds in 1606 een tamelijk uitvoerig plakkaat uit.

Voor het gebied van den Raad van Braband en van het land van Overmaze werden 1665 voorschriften gegeven.

De overige gewesten kunnen wij buiten behandeling laten. In Friesland bestonden wettelijke bepalingen, maar noch daar, noch in Groningen, Drenthe, Overijssel of Gelderland was van een gevestigd notariaat sprake. Zij kwamen er hier meer, daar minder sporadisch voor en het is bovendien de vraag of de beteekenis der voor hen verleden acten gelijk staat met die uit de eerstgenoemde gewesten.

Mijne stellingen handelen over de bewaarplaats der notarieele protokollen. Alleen te dien aanzien hebben dus de bovengenoemde verordeningen heden voor ons belang.

Zij komen allen in één opzicht met elkander overeen, nl. dat de protokollen van overleden notarissen in den regel moesten worden overgebracht naar den zetel van het algemeen bestuur. In Utrecht was dit voor de steden de gerichte van dien, voor het platteland de griffie van het Hof.

In Staats-Braband was de secretarie de betrokken plaats; wat Zeeland betreft was het in Middelburg reeds in 1600 het secreet contoir, waar de secretarissen de bij hen ingeleverde registers moesten deponeeren; in Holland was het sinds 1670 de secretarie van de betrokken stad, dorp, plaats of gehucht.

In dit laatste gewest waren reeds steden op den goeden weg vóorgegaan.

Te Leiden was 1581 een keur gemaakt nopende het bewaren van de stukken der notarissen, die overleden waren. Zij moesten onder de bewaring van Schepenmeesteren worden gebracht, die er een lijst van maakten en de gezamenlijke notarissen bijeenriepen; dezen wezen dan

na advies van Schepenmeesteren aan onder wiens bewaring de stukken zouden worden gebracht.

Het Keurboek van 1657 bepaalde evenwel dat alle protokollen van overleden notarissen ter stedelijke secretarie moesten worden ingeleverd. Aldaar was een groote bewaarplaats, de latere z.g. charterzolder, er voor in gereedheid gebracht.

Aldus waren de algemeene regelen, waarop enkele uitzonderingen waren toegelaten. Te Leiden mochten van den beginne af zoons en zwagers in het bezit der protokollen blijven; voor geheel Holland was dit van 1759 af toegelaten; in Staats-Braband gold die bepaling sinds 1665 en wel uitgebreid tot schoonzoons; in Utrecht stond het plakkaat van 1606 het begiftigen of vermaken toe aan een naverwanten notaris.

Natuurlijk werd aan den regel niet overal de hand gehouden. Toen Mr. David van Royen, secretaris van Leiden, in 1734 de protokollen op de stedelijke charterkamer ordende, er lijsten van maakte en deze vergeleek met de namen der sinds 1575 geadmitteerde notarissen, was er van 41 geen enkel protokol voorhanden. Dank zij zijne nasporingen kwam er toen een en ander terecht. De missive van kennisgeving van het overlijden van den bekenden Cornelis van Alkemade te Rotterdam in 1737 deed hem dadelijk in zijn condoleantiebrief navraag doen naar diens protokollen tijdens zijn notarisschap te Leiden in de tweede helft der 17ᵉ eeuw, een stap, die de terugzending van vijf protokollen ten gevolge had.

Het motief van al de bepalingen hieromtrent ligt voor de hand en werd trouwens ipsis verbis uitgedrukt; in 1670 in Holland ten behoeve van een ieder die daaraan zoude gelegen wezen; te Leiden in 1658 „op dat de secretarissen al ende een yegelijck des verzoekende en daaraan gelegen zijnde daaruit (konden) laten toecomen copye of extract”; van Royen maakte zijne lijsten om de goê gemeente begeerende van extracten der instrumenten hun betreffende gedient te zijn, zooveel te prompter te kunnen helpen. De considerans der keur van 1581 dier stad luidt dat de stukken der notarissen gevaar loopen in verscheiden handen te komen tot schade en hinder van de luyden die soodanige stukken aangaan en ze niet alleen verdwenen zien, als zij te eeniger tijd afschrift van noodig hebben maar ter algemeene kennis gebracht zien *'t geen zij voor haar sterfdach* tot niemands kennisse en begeerden gebracht te worden.

Naar men ziet geen spoor van achterdochtige terughouding ook voor het nageslacht en geheimhouding voor eeuwig in dien tijd van archief-secretesse.

Was de invoering der Fransche wetgeving in vele opzichten een vooruitgang, wat de bewaring der notariëele protokollen betreft, huldigde zij niet het heilzame zoo even genoemde beginsel dat deze als publieke registers te beschouwen zijn. De organieke wet op het notariaat van

25 Ventôse an XI of wel 16 Maart 1803 werd bij twee Keizerlijke decreten van 1 November 1810 en 6 Januari 1811 voor het Koningrijk Holland resp. zuidelijk en noordelijk der rivieren gelegen, executoir verklaard en wel met ingang van resp. 1 Januari en 1 Maart 1811. Artikel 54 en 55 gaven aan de notarissen zelven zoowel als aan hunne erfgenamen het recht om hunne acten aan een ander notaris tezelfder plaatse overtegeven; overigens werd het status quo gehandhaafd; de oude protokollen bleven, waar zij zich bevonden, als regel dus in de plaatselijke secretariën.

Het verbod van art. 23 aan notarissen gedaan om afschriften te verstrekken of kennis te geven aan anderen dan „les personnes intéressées en nom direct, héritiers ou ayant droit" kan moeielijk slaan op de oude protokollen der republiek, die grootendeels niet meer onder notarissen berustten.

De verandering van de wijze van bewaring der minuten van overleden of ontslagen notarissen was een der zes voorname punten van geschil, toen in 1842 de genoemde Fransche wet door de nog thans vigeerende wet op het notarisambt stond vervangen te worden. Men was het niet algemeen eens welke wijze van bewaring te verkiezen was, maar bijna eenstemmig was de veroordeeling van de vrijheid tot overdracht, die het publieke karakter der notarisprotokollen miskende. De voorgestelde overbrenging naar de griffie der arrondissements-rechtbanken vond vrij algemeen afkeuring o. a. wegens de daardoor te vreezen overlading van de griffiers en het missen der voordeelen van de expeditiën voor de notarissen. Overigens sprak het ontwerp, waarin de overbrenging was opgenomen niet van de oude notarisprotokollen; zij zouden, was dat ontwerp aangenomen, allicht in de secretariën zijn gebleven. Maar de gewichtige bezwaren tegen dat ontwerp ingebracht, deden de Regeering besluiten het intetrekken en door een ander te vervangen, dat ten aanzien der plaatsing maar al te duidelijk was.

Er zou in de hoofdplaats van ieder arrondissement eene algemeene bewaarplaats der minuten en registers zijn, waarvan de bewaring werd opgedragen aan den jongst benoemden notaris. En daarop volgde de nieuwe bepaling, dat *al* de zich in een arrondissement in openbare bewaarplaatsen bevindende minuten van overleden of ontslagen notarissen naar die bewaarplaatsen zouden worden overgebracht.

Daarmede vielen ook de protokollen der 16e, 17e en 18e eeuw onder het verbod van art. 42, dat, evenals gemelde Fransche wet, inzage of mededeeling verbood anders dan aan de onmiddellijk belanghebbende personen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden.

Het nieuwe artikel 70 heeft tot geene bedenkingen aanleiding gegeven en tegen het ontnemen aan de plaatselijke secretariën schijnen geen be-

zwaren te zijn gemaakt. En dit kan ons moeielijk verwonderen. De historiografie van toenmaals vond in de notarisacten geen bron van wetenschap. Die acten stonden als ballast ten Raadhuize; men zag ze zonder leedwezen vertrekken.

Hoe anders sinds dien! Het is waarlijk niet voor het eerst dat er geklopt wordt aan de deur der notaris-archieven. In 1867 en toen niet voor het eerst drong de Leidsche notaris Dercksen, het moge hem zijne rijmelarij doen vergeven, er op aan, dat de algemeene bewaarplaats voor een gedeelte publiek domein zou worden en acten meer dan een eeuw oud niet onder artikel 42 der wet zouden vallen. In 1882 bepleitte Mr. Hubrecht de openstelling in zijn bekend werk over de Onderwijswetten en wees ik zelf met nadruk op het belang der zaak in het Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis.

In 1883 werd een algemeene beweging op touw gezet; er was een nieuwe wet op het notarisambt in aantocht, evenals nu begreep men er toen bij te moeten zijn; een verzoekschrift van een aantal archivarissen werd tot de Regeering gericht, de Maatschappij van Letterkunde en naar ik meen ook andere genootschappen wendden zich tot haar. Deze pogingen schenen eenig effect te zullen hebben. Het ontwerp door den Heer Sannes in 1884 op verzoek der Regeering gemaakt, liet op het verbod van inzageverleening aan anderen dan belanghebbenden een tweede alinea volgen:

De Minister van Justitie is bevoegd om uitsluitend in het belang der wetenschap betrekkelijk acten, welke volgens hun dagteekening ouder zijn dan honderd jaren, het voorschrift van het 1e lid van dat artikel geheel of gedeeltelijk opteheffen.

Het is niet hetgeen wij vragen, maar was toch een groote stap vooruit. Dat ontwerp evenwel, wij weten het, kwam in de doofpot te land.

Sinds dien is het onderwerp niet van de agenda af geweest, de argumenten waren, zoo scheen het, hoe langer hoe onaantastbaarder.

De ongerijmdheid om van iemand, die een zekere acte zoekt, te eischen dat hij datum en notaris precies kan opgeven; het feit dat acten van denzelfden aard in half Nederland uitsluitend, in de andere helft eveneens in het oudrechterlijk archief gevonden worden, dat voor iedereen openstaat; de onmogelijkheid van wetstoepassing op de acten der 16e en 17e eeuw, die voor den notaris onleesbaar zijn en waaromtrent hij aan de verplichting, hem opgelegd, aan direct belanghebbenden afschriften te geven, eenvoudig niet *kan* voldoen.

Het heeft tot dusver niets mogen baten. Geen tegenbetoog werd geleverd, anders als met de oude, versleten argumenten, eertijds gediend hebbende tegen openstelling der archieven in het algemeen, later tegen

vergemakkelijking van de raadpleging der rechterlijke archieven. Alleen hij, die ze allen gesloten zoû willen houden, mag ze gebruiken, want voor de notarisarchieven bestaat er geen meer en geen minder reden. Eerder meer, want de handelingen van publieke colleges behoeft men minder vaak te kennen tot handhaving van rechten dan de handelingen tusschen partikuliere personen.

Zullen wij thans gelukkiger zijn? In één opzicht is onze kans van slagen thans grooter, nu in de provinciale hoofdplaatsen de Rijksarchiefdepôts zijn georganiseerd. De aangewezen plaats voor de notarieele protokollen zouden zeker zijn de archieven der gemeenten uit wier secretariën zij in 1842 zijn geamoveerd. Voor de geschiedenis dier gemeenten zijn zij in de allereerste plaats van belang, aldaar zullen zij het meest geraadpleegd worden. Toch heb ik overbrenging daarheen in het belang der zaak zelve niet voorgesteld en wel om 'at tal van gemeentearchieven niet de noodige waarborgen aanbieden van goed behoud en verzekering tegen verwaarloozing. Daarenboven zal de Rijkswetgever er veeleer toe te vinden zijn de protokollen naar Rijksarchiefdepôts over te brengen en ik heb er vrede mede, *mits* aan het plaatselijk historisch onderzoek die kostbare bron niet onthouden worde, overal waar er *geen* reden is tot vrees voor verwaarloozing.

Alweêr om opportuniteitsredenen heb ik bij het in bruikleen geven zelf de voorwaarden gewenscht genoemd, die gesteld zijn voor de oudrechterlijke archieven, ook al acht ik die voorwaarden, trouwens nog meer in de toepassing dan in de bewoordingen, onredelijk zwaar. Maar op deze wijze is er althans eenige hoop die tienduizenden registers (alleen voor Leiden zijn het er 3000), die thans voor niemand ter wereld bij handhaving der wet van eenig nut kunnen zijn, voor historisch onderzoek algemeen te zien opengesteld.

Men heeft op de oude notarieele protokollen het Koninklijk Besluit van 1879 van toepassing willen verklaren door ze als oud-rechterlijk archief te beschouwen. M. i. ten onrechte. Bezwaar tegen die toepassing is niet alleen het voorschrift der wet van 1842, dat natuurlijk door geen Koninklijk Besluit zijn kracht kan verliezen. Maar de aard dier protokollen verzet zich er tegen. Aangezien de notaris geen rechtsmacht uitoefent, kunnen zijne acten ook geen rechterlijk archief vormen. Mr. Gratama heeft er in zijn zooeven vermeld betoog terecht op gewezen dat die acten nimmer executoire kracht hebben gehad, hij zegt onder de Republiek, maar vóor dien (te Leiden althans) evenmin. Toen in 1440 aldaar een twist ontstond tusschen den broeder en den weduwnaar eener overleden vrouw, die volgens bewering van den laatste hem hare nalatenschap had vermaakt, voerde de andere daartegen aan dat dit geene waarde had na den rechte van der stede also bespreking bij notarius-

brieve van gheenre waerde waren, tenzij bezegeld met schepenen zegelen en der stede zegel daaraan. En de man kreeg gelijk.

Het Keurboek van 1508 verleent aan houders van schepenbrieven recht tot parate executie binnen den tijd van een jaar, daarna zijn dezen een eenvoudig bewijsmiddel, evenals o. a. notarisbrieven.

In 1738 sloot de Regeering van Leiden Stadsheerlijkheden uit van alle notarieele bemoeiïngen; alle instrumenten van notarieelen aard moesten door de Secretarissen dier heerlijkheden geschieden, tenzij dezen zelven een notaris aan de Regeering ter approbatie voorstelde.

Van meer algemeene beteekenis is het navolgende:

In 1800 kwamen bij het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks in bespreking de archieven der Collegien van Justitie en der Gemeentebesturen. In verband met de organisatie der rechterlijke macht wenschte men de splitsing en inventarisatie hoe eer hoe beter in gereedheid gebracht te zien. Daartoe werd dan ook bij dekreet van 30 Mei last gegeven. Ter uitvoering werden vier soorten aangewezen:

1. de papieren behoorende tot de administratie van justitie;
2. „ „ betreffende polderzaken;
3. „ „ betrekking hebbende tot de politie, waartoe ook behoorden alle registers van transporten, hypotheken, *protokollen van notarissen*, huwelijksaanteekeningen en dgl.;
4. de onsplitsbare stukken van gemengden inhoud.

De eerste rubriek werd verwezen naar de Burgerlijke Rechtbanken, de tweede naar de Polderbesturen, terwijl de derde en vierde zouden worden overgebracht naar en zouden berusten onder de Gemeentebesturen; wat de laatste rubriek betreft met recht van inzage en kopiëering voor de Rechtbanken en Polderbesturen. Ten spoedigste zoû alles worden geïnventariseerd.

De notarisprotokollen werden dus door de wet als deel der Gemeentearchieven geproclameerd.

De Fransche wet bracht de Fransche wijze van beschouwing van het notariaat. Artikel 25 der wet van Ventôse an XI schreef vóor dat de notaris de grossen moest stellen: In naam van Zijne Keizerlijke Majesteit, dezelfde formule dus als bij den aanhef van vonnissen der tribunaux.

Maar met de Fransche heerschappij verdween ook dit; ook een kenmerkend onderscheid.

Ook al hadden in 1879 de notarisarchieven nog in de Gemeentearchieven berust en de wet van 1842 daaromtrent gezwegen, had toch geen Koninklijk besluit overbrenging naar de Rijksarchieven kunnen gelasten.

Al geloof ik gaarne dat menig Gemeentebestuur onverschillig voor die oude paperassen zich het wegvoeren had laten welgevallen, zoû

de Gemeente die zich in rechten daartegen verzet had, m. i. stellig haar pleit gewonnen hebben.

De wetgever alleen kan het besluit van de wetgevers van 1800 en 1842 wijzigen en aan die archieven eene andere bewaarplaats aanwijzen; hij is te dien opzichte natuurlijk vrij. Verandering van bewaarplaats is evenwel niet voldoende. Het eerste ontwerp van 1842 dat ze naar de provinciale griffie verwees, schreef aldaar een afzonderlijk lokaal voor, afgescheiden van dat der overige ter griffie berustende archieven en gaf aan de griffiers voor de bewaring en uitreiking van afschriften dezelfde verplichtingen als aan de notarissen. Er is dan ook nu bepaaldelijk noodig de gehoopte nieuwe aanwinsten der Rijks- en Gemeentearchieven onder dezelfde regelen te stellen als de overige aldaar aanwezige bescheiden. De bewaarder zoû anders alleen van naam veranderen.

Nog een enkel woord over de aanwijzing der provincie, *waarin de plaatsen van herkomst der protokollen gelegen zijn.* Mij komt dit van zelf sprekend voor. De aangewezen plaats is, heb ik gezegd voor mij het archief der Gemeente, waar de notaris heeft geresideerd. De *eenige* reden om niet algemeen die plaats te kiezen is de vrees voor verwaarloozing. Welnu dan kan men ieder Rijksarchief nemen en is dat in de provincie van de niet waardig geachte plaats, dus het meest nabij gelegene, het best. Het worde daarheen gebracht, niet omdat het aldaar thuisbehoort maar omdat het er het meest praktisch geborgen is.

En hiermede heb ik, naar ik meen, de twee stellingen voldoende toegelicht; de hoofdlijnen van een betoog achtte ik hier voldoende te zijn, wellicht geeft samenspreking aanleiding deze of gene zijde der kwestie met eenige meerderen nadruk te behandelen.

Ik zoû mij evenwel al zeer moeten vergissen indien wij het niet allen in de hoofdzaak éens waren, indien gij niet met mij de openstelling der notarieele archieven zoowel voor historisch onderzoek als tot handhaving van rechten en vaststelling van plichten van overwegend belang acht.

CH. M. DOZY.

Naar wij vernemen hebben Burgemeester en Wethouders van Utrecht tot den Minister van Binnenlandsche Zaken het volgende request betreffende de oude notarieele archieven gericht:

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 8 December 1897 werd door Uwe Excellentie in uitzicht gesteld eene „eenvoudige wijziging" van de wet op het notariaat. Verschillende punten, waarop die wijzigingen betrekking zullen hebben, werden door Uwe Ex-

cellentie aangegeven. Wij veroorloven ons om, hangende Uwer Excellenties overwegingen, Hare aandacht te vestigen op een ander artikel der Wet op het notariaat, welks wijziging ons in het belang der rechtzoekenden *uiterst* gewenscht voorkomt, terwijl ook deze wijziging volstrekt niet behoeft in te grijpen in het systeem der wet. Wij bedoelen artikel 69, bepalende, dat, „in de hoofdplaats van elk arrondissement in het gebouw, alwaar de regtbank zitting houdt, of in zoodanig ander gebouw, als daartoe door Ons zal worden aangewezen, eene algemeene bewaarplaats der minuten, registers en repertoria opgerigt wordt" en wel onder beheer van een door de rechtbank aangewezen notaris. Terwijl door Uwe Excellentie wijzigingen schijnen voorgesteld te zullen worden van de bepalingen op de bewaring van de protocollen van overledene notarissen, zij het ons veroorloofd de wenschelijkheid van eene tweede wijziging in de regeling van dit onderwerp te betoogen. Aanleiding daartoe geeft ons een onlangs bij het gemeentebestuur van Utrecht voorgekomen feit.

Door de stad Utrecht zijn op het laatst der 16e eeuw verschillende terreinen aan het Vreeburg aan partikulieren in opzegbare erfpacht gegeven. De gemeente Utrecht wenscht om verschillende redenen thans weder de vrije beschikking over die perceelen te verkrijgen. Dientengevolge werd de geschiedenis der perceelen nauwkeurig onderzocht en werden in een uitvoerig rapport de verschillende rechtsoverdrachten (grootendeels ontleend aan de sedert het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879 voor het onderzoek opengestelde oude transportregisters) opgesomd. Een enkele schakel uit het begin der 18e eeuw bleef ontbreken.

Nagenoeg met zekerheid kon worden vastgesteld dat deze leemte moest worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat het perceel ditmaal niet door verkoop maar bij boedelscheiding was overgedragen. Boedelscheidingen en testamenten, waarbij vaste goederen van eigenaar veranderen, werden in vroegeren tijd niet in de openbare registers ingeschreven; het spoor van deze eigendomsovergangen is dus gewoonlijk verloren en alleen in de protocollen der notarissen terug te vinden. Volgens de thans geldende bepalingen is het echter, naar het schijnt, zelfs voor direct belanghebbenden zeer moeilijk een onderzoek in de oude protocollen te doen instellen (zelfs al is de bewarende notaris bereid op aanvrage het onderzoek te doen) dan nog is hij daartoe niet altijd bij machte wegens onvoldoende gegevens. Wil men een afschrift van eene oude notarieele akte verkrijgen, dan behoort men die vooraf door opgave van den notaris en den datum nauwkeurig aan te duiden.

In dien stand van zaken was voor de gemeente Utrecht *de mogelijkheid* uitgesloten, om zich de ontbrekende schakel in het betoog van haar recht te verschaffen; *onmogelijk* was het dus voor haar, den tegenwoordigen bezitter van het quaestieuse perceel in rechte tot ontruiming aan te

spreken. Duizenden guldens waren met de zaak gemoeid. Door eene hoogst gelukkige samenloop van omstandigheden is het der gemeente ten slotte toevallig gelukt, de noodige aanduidingen der gezochte akte te vinden; haar vermoeden is volkomen bevestigd en het afschrift is verkregen.

Voor ditmaal is de gemeente Utrecht geholpen, doch ieder oogenblik kan zich hetzelfde bezwaar weder voordoen. Het is te voorzien, dat dit reeds dadelijk het geval zal zijn, zoodra de ontruiming der andere perceelen aan het Vreeburg wordt aan de orde gesteld: voor de gemeente een belang van een paar tonnen gouds!

Het is daarom, dat wij ons veroorloven, bij Uwe Excellentie ernstig aan te dringen op medewerking tot verandering van den waarlijk onhoudbaren toestand.

Het bezwaar, dat door de tegenwoordige regeling van de bewaring der oude protocollen den rechtzoekenden wordt in den weg gelegd, weegt te meer, wanneer men overweegt, dat de bewoners der oostelijke provinciën sedert het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879 een privilegie genieten boven de overige Nederlanders. Immers in die oostelijke provinciën heeft het notariaat in vorige eeuwen nooit wortel geschoten; de akten, *hier* gepasseerd voor notarissen, werden *dáár* verleden voor het gerecht. Sedert het genoemde Koninklijk besluit zijn dus die akten *voor een ieder* volkomen toegankelijk.

Doch hier worden *diezelfde akten*, ja de geheele protocollen der notarissen zóo geheim gehouden, dat deze belangrijke documenten zelfs voor de direct belanghebbenden in de meeste gevallen volkomen nutteloos zijn!

De regeling heeft bovendien ernstige bezwaren. Wij wenschen niet te spreken van het dikwijls op den voorgrond gestelde belang der historische onderzoekingen; dit belang is gewis niet gering te schatten, doch het weegt bij ons niet zóo zwaar als de belangen der rechtzoekenden. Die rechtzoekenden worden door de tegenwoordige regeling nog in een ander opzicht benadeeld. De bewarende notarissen kunnen natuurlijk in den regel de akten, waarvan zij volgens de wet afschrift moeten geven, niet lezen.

Zij zullen zich dus in den regel, als zij geene hoogst gebrekkige afschriften willen leveren, moeten wenden tot den een of andere deskundige van hunne keuze, *wiens werk zij niet in staat zijn te controleeren.* Welke waarborgen bestaan er dan, dat aan de rechtzoekenden juiste afschriften verstrekt worden?

Daarbij komt nog het gevaar eener slechte bewaring der oude protocollen. Overal zijn de bewaarplaatsen overvuld met protocollen en wordt voortdurend en krachtig aangedrongen op uitbreiding der lokalen, waarvoor in de gebouwen der rechtbank in den regel geen plaats is, terwijl de middelen tot stichting van eigen gebouwen schijnen te ontbreken. Zijn

wij goed ingelicht, dan is dit bepaaldelijk hier te Utrecht het geval waar eene poging om de bewaarplaats te ontlasten van de talrijke *oude* protocollen, die de bewaarder wenschte over te dragen, terwijl de rijksarchivaris ze verlangde over te nemen, schipbreuk zou geleden hebben op de interpretatie van artikel 69 van de wet op het notariaat, dat spreekt van *eene* algemeene bewaarplaats der minuten".

Is een dergelijke toestand schadelijk voor de bewaring der protocollen, het behoeft geen betoog dat daaronder het meest zullen lijden de oude protocollen, die het minst gebruikt worden.

Wij veroorlooven ons verder op te merken, dat de regeling, geschapen bij het (mede door den Minister van Justitie gecontrasigneerde) Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879, ons onvolledig schijnt, nu de in aard volkomen gelijksoortige oude protocollen der notarissen daarin niet zijn opgenomen. In ieder geval schijnt openstelling van de oude notarieele protocollen voor het onderzoek eene consequentie, die geheel ligt in de door het genoemde Koninklijk Besluit getrokken lijn.

Het beheer der oude protocollen geeft aan den bewarenden notaris, indien hij zijne taak ernstig opvat, veel last; terwijl daar tegenover voor hem geen noemenswaardig voordeel staat. Geen wonder dus, dat meer dan een hunner van dien last ontslagen wenscht te worden.

Daarentegen wenschen de rijksarchivarissen naar wij uit goede bron vernemen eenstemmig, de oude notarieele protocollen over te nemen en schijnt het aan de plaats daartoe niet te ontbreken. Waarom zal men dan een maatregel terughouden, door *beide* partijen gewenscht? Men spreekt dikwijls van de gevaren, verbonden aan de openbaring der dikwijls schandaleuze geheimen van den voortijd. Dit bezwaar is o. i. reeds dadelijk gering, wanneer men den termijn van openstelling slechts eenigszins ruim stelt. Geheimen, die eene eeuw oud zijn, hebben hunne geheimzinnige aantrekkingskracht verloren, niemand bekommert zich meer daarom.

Doch het argument kan *onmogelijk* volgehouden worden met het oog op het feit, waarop wij reeds boven wezen: de *geheele gelijksoortige* akten, vroeger in onze oostelijke provincien gepasseerd, zijn sedert 1879 voor het onderzoek opengesteld. *Is er sedert dien tijd ook maar eene enkele klacht vernomen over misbruiken, die het gevolg waren van die openstelling?*

Wij resumeeren. De tegenwoordige toestand is *onrechtvaardig*, omdat zij een privilegie schept, — *ondoelmatig*, omdat zij waardevolle stukken nagenoeg nutteloos maakr, — *ongerijmd*, omdat zij onkundigen belast met het geven van authentieke afschriften, — *gevaarlijk*, omdat zij weinig waarborgen geeft voor eene goede bewaring, — *inconsequent*, omdat het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879 nu een halve maatregel is — en

noodeloos, omdat het overtuigend gebleken is, dat opheffing van het geheim geen schade zal doen.

Om al deze redenen veroorloven wij ons Uwe Excellentie ernstig te verzoeken te willen bevorderen dat ruimer en beter gelegenheid worde gegeven tot het doen van nasporingen in de oude notarieele protocollen.

Naar onze meening zou de meest gewenschte toestand verkregen worden, wanneer UExc. bereid ware H. Majesteit te bewegen een voorstel in te dienen tot wijziging van artikel 69 der wet op het notariaat, in dien zin, dat de gelegenheid worde gegeven, om de notarieele protocollen ouder dan 1811 (dit is de termijn van het Koninklijk Besluit van 8 Maart 1879) of ouder dan een vroegere, door Uwe Excellentie te bepalen termijn, over te brengen naar de rijksarchiefdepôts in de provincien, waar ze alsdan zouden beheerd worden door de rijksarchivarissen of dezelfde wijze als de andere in het depôt aanwezige archieven.

Burgemeester en Wethouders van Utrecht,

De Secretaris, J. BOOL.

De Burgemeester, B. REIGER.

De Vleeschhal te Haarlem.

Bewaarplaats der Rijksarchieven in Noord-Holland.

Bij de oprichting van het Rijksarchiefdepôt in Noord-Holland, in 1886, waren de registers en stukken geborgen in drie kamers van het Gouvernementsgebouw, waar ook het bureau van den Archivaris werd gevestigd. Alras moest dat aantal lokaliteiten vermeerderd worden, en toen geleidelijk de oude rechterlijke archieven uit hunne voormalige bewaarplaatsen onder 's Rijks beheer werden gebracht, steeg het na weinig jaren tot zes. De toevoer dier akteboeken bleek echter zoo groot, dat alle beschikbare ruimte weldra gevuld was en er niet aan te denken viel eene gewenschte orde in die menigte registers te brengen, daar men maar tevreden moest zijn, dat alles was onder dak gebracht en opgeborgen. Deze redenen deden al meer en meer de noodzakelijkheid gevoelen, voor 's Rijksarchiefdepôt over een aanzienlijk grooter ruimte te beschikken, dan in het Gouvernementsgebouw kon worden verschaft. Er werd dan ook uitgezien naar een perceel dat tot bewaarplaats zou zijn in te richten en eene gelukkige omstandigheid deed een gebouw aan de hand, dat oogenschijnlijk voor het doel in aanmerking zou kunnen komen en wel de voormalige Vleeschhal, staande aan de groote Markt naast de St. Bavokerk.

Van dit pand, eigendom der gemeente Haarlem, diende de verdieping

gelijkstraats in 1892 tot bergplaats ten behoeve der openbare werken, de zolders waren verhuurd tot magazijn aan een wapenfabriekant, in de kelders was eene bierbottelarij gevestigd. Het scheen dat deze Hal zou kunnen geschikt gemaakt worden voor het Archief en er werden stappen gedaan, haar te bekomen voor het doel dat men op het oog had. De geopende onderhandelingen leidden tot het gevolg, dat het gebouw aan den Staat werd verhuurd voor een tijdvak van 25 jaren (1894—1918), voor eene som van *f* 1000.— 's jaars en met verplichting aan de zijde van den huurder, te zorgen voor het onderhoud, zoowel in- als uitwendig.

Het is misschien niet onaardig hier iets te zeggen over de wordingsgeschiedenis van de Vleeschhal, vooral ook omdat dit kan bijdragen tot meerdere waardeering van dit ongemeen fraaie gebouw.

In 1601 kwamen de Vleeschhouwers bij de Haarlemsche Vroedschap klagen over de destijds in gebruik zijnde, (in 1385 gestichte) Hal; zij was bouwvallig, te klein en de staanplaatsen waren zoo ongeschikt dat het tot oneer strekte van de stad; er moest noodig verandering en verbetering komen. De Vroedschap stelde de slagers gerust en gaf hun hoop, spoedig met eene nieuwe Hal „geaccommodeerd" te zullen worden, er zouden eenige concepten worden bedacht en gemaakt. En inderdaad, reeds den 11 October 1601 werd tot het stichten van eene nieuwe Vleeschhal besloten. Zij zou gebouwd worden aan de Groote Markt op den hoek van de Paaltjes, strekkende tot in de Spekstraat: zij zou breed wezen 50 voeten en 3 duimen en lang 109 voeten; er zouden inkomen 40 stallen of stabanken, waarvan de nauwkeurige afmeting werd vastgesteld.

Met grooten spoed ging men aan het werk en reeds in November konden de teekeningen aan de Vroedschap worden aangeboden. Er werd eene keuze gelaten tusschen gekanteelde gevels en gevels met frontespice, tusschen één en twee gewelven en andere zaken welke op de kosten van invloed konden zijn. De Vroedschap koos echter over het algemeen het beste en duurste en bepaalde dus, dat gekanteelde gevels zouden gebouwd worden; voorts twee gewelven, één over den kelder en één over de Hal en dat de kozijnen van steen, niet van hout, moesten zijn. Den 6 Juni 1602 werd door drie kinderen van Burgemeesters de eerste steen gelegd. Voor de werklieden ook van belang, omdat zij toen twee rosenobels ten geschenke ontvingen. Meermalen gedurende den bouw werd nog degelijker werk verordend dan men reeds leverde, o. a. dat er schoorsteenen in de kelders zouden gemaakt worden, dat de Hal niet met pannen of leien, maar met lood zou worden gedekt, enz. Zoo voortgaande was de Vleeschhal in den loop van het jaar 1605 gereed en werd toen in gebruik genomen. De bouwmeester was Mr. Lieven de Key, stadsmetselaar en steenhouwer sedert 1593, toen Burgemeesteren dezen uit Gend herkomstigen kunstenaar aan stadsdienst verbonden en van

wiens veelzijdige talenten partij getrokken werd tot aan zijn dood, in Juli 1627.

De Hal heeft veel langer dan twee eeuwen dienst gedaan voor het doel waartoe zij was gesticht, maar door veranderde gebruiken en zeden, was zij omstreeks vijftig jaren geleden als verkoopplaats van vleesch niet meer noodig en moest eene andere bestemming voor het gebouw gezocht worden. Het is toen aan het Rijk, ten behoeve van het garnizoen, afgestaan voor magazijn van wapenen, maar een tiental jaren geleden droomde men er in Haarlem van, dat eene Hal bij de tegenwoordige inrichting der samenleving onmisbaar was, en zoo is het geschied, dat de gemeente het gebouw weder tot zich nam en het den 1 October 1888 openstelde als marktplaats van vleesch, boter enz. De schoone verwachtingen die men gekoesterd had, werden echter niet vervuld, de Hal trok geene koopers en de verkoopers verdwenen dus. Het duurde toen niet lang of deze nieuwe markt werd gesloten; het pand stond ledig en verlaten, (behoudens de onbeduidende uitzondering in den beginne vermeld); er was blijkbaar geene bestemming voor te vinden en niet zonder bekommering vroeg men zich af, wat na verloop van tijd het lot zou worden van een der merkwaardigste gebouwen van Nederland.

Nu was het zeker een verblijdend toeval, dat juist in deze jaren de Staat eene bergplaats voor zijne archieven in de Provincie Noord-Holland noodig had. Er werd toen al spoedig gedacht aan de Hal, dewijl men in dit gebouw vele aanbevelenswaardige eigenschappen voor een archiefdepôt meende te zien en een nader onderzoek van het perceel bevestigde die gunstige vermoedens. En nu 's Rijksarchiefdepôt, op den voet gelijk reeds vroeger werd gezegd, er in is gevestigd, is ook het behoud van de voormalige Vleeschhal voor geruimen tijd weder verzekerd en behoeft men geene vrees te hebben voor het pronkstuk van den stadsmetselaar Mr. Lieven de Key.

Vóór het gebouw echter de oude Archieven kon ontvangen, is er vrij veel aan verricht moeten worden, maar het talent, de vindingrijkheid en de goede smaak van den Rijksbouwkundige en zijn adjunct, hebben de Hal haar ouden luister en eerste frischheid weten terug te geven, haar bruikbaar gemaakt voor eene nieuwe bestemming en niets opgeofferd van het karakter, waardoor van oude gebouwen zulk eene groote bekoring uitgaat.

De voormalige Vleeschhal bevat thans in de geheele ruimte gelijkstraats de Archieven, welke daar in dubbele en van alle zijden toegankelijke kasten zijn geborgen. Men heeft hier steenen vloer, gewelven en muren, goed licht en door drie groote deuren dadelijk verbinding met de openbare straat.

De bovenverdieping was oorspronkelijk slechts ééne lokaliteit, ongedeeld en ongescheiden. Nu is die ruimte dienstbaar gemaakt voor de verschil-

lende behoeften, door het plaatsen van eenige afschuttingen, tengevolge waarvan zijn verkregen

Op het zuiden: Een kamertje voor den schrijver, vlak bij de trap; en daarnaast

Eene groote werkkamer voor de bezoekers.

Op het oosten: de zaal, gescheiden door een sierlijk hek op het westen van De galerij.

Op het noorden: Een spreekkamertje.

In het midden de werkkamer van den Archivaris.

Daarnaast: de boekbinderij.

Op den zolder zijn opgesteld de boekenkasten, herkomstig uit de vroegere bewaarplaats van het Archief.

De kelder loopende onder het geheele gebouw en door zes uitgangen in verbinding met de openbare straat, is waarschijnlijk wel de grootste en fraaiste van Haarlem. In die beneden-verdieping is de toestel van de centrale verwarming geplaatst en worden ook de brandstoffen geborgen.

Hier zij nog opgemerkt dat voor de betimmering, zooals deuren, schotten, hekken, hang- en sluitwerk, meubelen enz. enz. trouw gevolgd zijn modellen uit den tijd van den bouw der Hal, te Haarlem voorhanden in de St. Bavokerk en het Stadhuis.

Het gebouw werd in gebruik genomen 10 September 1897 en voldoet tot heden voortreffelijk aan zijne bestemming; het is midden in de gemeente gelegen, volkomen droog, heeft van alle zijden licht en lucht en is zoo hecht en degelijk als men slechts kan wenschen.

Haarlem. C. J. GONNET.

Het Schiedamsche archief.

Terwijl van verreweg de meeste Zuidhollandsche steden een of meer beschrijvingen met handvesten, rechten enz. het licht zagen, ontbreekt zulk een werk voor Schiedam, dat toch niet een van de minst belangrijke steden was. In 1778 werden verspreid bericht en voorwaarden van inteekening op een Beschrijving der stad *Schiedam* enz. door ARENT VINCK, in leven oudste advocaat voor den Hove van Justitie, en voltooid door een' voornaam' Regtsgeleerden, met afb. der voorn. gebouwen, benevens de Handv., priv., octr., regten en vrijheden, mitsg., ordon., resol. enz. in 3 dln. folio. ('s Gravenh., J. H. Munnikhuizen en C. Plaat). De oorspronkelijke schrijver, mr. VINCK, geb. 17 Aug. 1635, overleed in Den Haag 13 Aug. 1729. Het werk was in 1756 door eenige liefhebbers der oudheden weer opgevat, en nu door een „voornaam' regtsgeleerden",

wiens naam niet genoemd wordt, voltooid. Men beloofde daarbij 36 platen. Maar van het plan kwam niets, hetzij door den kostbaren opzet, hetzij door de ongunst van de tijden, of door beide omstandigheden [1]. Het handschrift was kort na den dood van den eersten ontwerper gebruikt door J. Wagenaar voor zijn beschrijving van de stad in den *Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden*, dl V, bl. 285 en vlg [2]. Het bestaat uit 6 dln in f°, en berust in het gemeentehuis van Schiedam.

Een andere bijzonderheid waarin Schiedam zich niet alleen van bijna alle steden, maar ook van tal van dorpen in Zuidholland onderscheidt, is, dat het geen geordend archief bezit. Een inventarisatie schijnt nooit te hebben plaats gehad. Eigenaardig is het, dat men in het archief wel de inventarissen vindt van verscheiden ambachtsheerlijkheden van Schiedam, die dus in dit opzicht de stad vooruit waren, n.l. van Oud- en Nieuw-Engeland, Hoogvliet, Pernis, Poortugaal, het Gemeene land van Poortugaal, het Roozand, en Smalland en Oostbroek.

Tegenover deze ongunstige omstandigheden zijn er ook van beteren aard te vermelden. Het archief verkeert n.l. over het algemeen in goeden staat, en heeft weinig van vocht en andere vernietigende invloeden geleden. Wel moeten er stukken door brand zijn verloren geraakt, doch verscheiden oude zijn bewaard gebleven. Alleen het overal doordringende roet dat te Schiedam uit zooveel schoorsteenen opstijgt, is een groote last. Wanneer men een dag in het archief gewerkt heeft, blijven de sporen daarvan soms een week lang aan de handen.

Ook kan men den vroegeren stedelijken bestuurders, hoe weinig oog zij dan ook hadden voor een ordelijke bewaring van het archief, de lof niet ontzeggen, dat zij zorgvuldig alles behielden wat zij bezaten. Bij een wetenschappelijke regeling van de bescheiden zal men zich dus niet over opzettelijke vernietiging van stukken hebben te beklagen, maar eerder staan voor de vraag, wat uit het archief behoort verwijderd te worden. Toegezonden plakkaten zijn meestal in tal van eksemplaren bewaard. Bewijsstukken van financiëclen aard, die in registers geboekt werden, behield men ook zelf in het archief. Vooral de stukken van insolvente boedels zijn zeer talrijk: kasboeken, brieven en brievenboeken, rekeningen, kartebellen enz., werden door de sekretarissen als kurateuren, na vereffening van de boedels in het archief gedeponeerd. Zelfs een groote kist boekweit-doppen had het Rijk als rechterlijke stukken kunnen overnemen, daar zij vermoedelijk uit den boedel van een gefaljeerden brander afkomstig waren.

Daarenboven is het tegenwoordige gemeentebestuur in de laatste jaren

[1] Mr. J. T. Bodel Nijenhuis, Bibliographie der plaatsbeschrijvingen van het koningrijk der Nederlanden, bl. 105 en 6.

[2] Zie bl. 295, noot 3.

tot eenige maatregelen overgegaan, die een betere toekomst voor het archief doen voorzien. In het begin van 1897 werd jhr. mr. Tj. A. M. A. Humalda van Eysinga aangesteld tot archivaris, tevens kommies-redakteur ter sekretarie, een vereeniging van betrekkingen die geen bezwaar kan opleveren, zoolang niet tot de ordening van het archief kan worden overgegaan. Hiertoe stond het gemis van lokaliteiten tot dusver in den weg. De stukken toch zijn geborgen op allerlei plaatsen: op den zolder boven het policiebureau, in kisten en oude kasjotten en los op den zolder boven het raadhuis, en in kasten in de lokalen van de afdeeling Burgerlijke stand en Bevolking. Een voldoende ruimte om voortaan de archieven te bewaren, was echter niet beschikbaar, en de tijd om tot een ordening over te gaan, dus nog niet gekomen.

Burgemeester en wethouders deden daarom in het begin van dit jaar het voorstel om het voormalige gymnasium, dat sinds korten tijd aan zijn vroegere bestemming was onttrokken, in te richten tot archiefgebouw en buroos voor den Burgerlijken stand, de Bevolking enz., waarvoor *f* 5000 werd noodig geacht.

In de *Schiedamsche Courant* van 27/28 Maart en 17/18 April l.l. kwamen eenige beschouwingen over dit voorstel voor. Het belang van een goede bewaring van de oude dokumenten werd daar in het licht gesteld. Tevens werd het plan geopperd, om een vereenigd archief en museüm te stichten, en daartoe het gebouw waarin thans het policieburoo gevestigd is, aan te wijzen, als geschikter wat ligging, toestand en ruimte betreft, ook met het oog op het rechterlijke archief, dat van het Rijk teruggevraagd zou kunnen worden.

Het voorstel kwam in de raadszitting van 19 April l.l. aan de orde. De heer De Groot vroeg, of het Rijk genoegen zou nemen met het gebouw, voor de overbrenging van het rechterlijke archief, en wat Burgemeester en wethouders zouden doen, wanneer dit niet het geval was. Het antwoord luidde, dat bij hen het voornemen bestond, zich met het Rijk in kontakt te stellen, en dat bezwaar van die zijde hun aanleiding zou kunnen geven tot een voorstel, om het nu te nemen besluit in te trekken. Na nog eenige bespreking tusschen de heeren Nolet, Elzevier Dom, mr. W. H. Jansen en den voorzitter werd de zaak aangehouden.

Opnieuw kwam zij ter spraak in de vergadering van 10 Juni l.l., toen het voorstel werd aangenomen.

Wanneer het thans aangewezen gebouw aan de verwachting beantwoordt, en dus binnen eenigen tijd tot een definitieve regeling van het archief kan worden overgegaan, zal den archivaris zeker een zware taak wachten. Het onderzoeken, in een goeden staat brengen, sorteeren en beschrijven van de duizenden stukken zal een verbazenden arbeid kosten. Daarna komt de bewerking van een systematischen inventaris, het bruikbaar maken van de registers en verzamelingen door naam- en zaakregis-

ters, en onder dat alles het verstrekken van inlichtingen aan autoriteiten en partikulieren. Worden daarbij belangrijke zaken, die onder het werk aan het licht komen, door den druk bekend gemaakt, zooals o.a. de vorige archivarissen van Den Briel en Delft, mr. J. Soutendam en dr. H. de Jager, herhaaldelijk deden, en vooral voor een stad zonder gedrukte beschrijving wenschelijk is, dan zal de archivaris in zijn betrekking gemakkelijk een levenstaak kunnen vinden.

PETER VAN MEURS.

Boekbespreking.

Het archief van Reimerswaal.

Door MR. R. FRUIN TH.AZN., 's Grav. 1897. 126 bladz.

Met meer dan gewone belangstelling zullen velen van bovenstaand werk hebben kennis genomen, als eerste inventaris en regestenlijst samengesteld in overeenstemming met de regelen in de Handleiding gegeven, te meer waar hier door het gelijktijdig verschijnen van inventaris en regestenlijst een volledig beeld wordt gegeven én van de inrichting van het archief, én van het nut, dat volgens deze ordening hieruit voor het historisch onderzoek te trekken valt. Het valt toch niet te ontkennen, dat de nieuwere en wetenschappenlijkere methode, hoeverre overigens ook boven die der oude inventarissen te verkiezen, het nadeel heeft, dat deze in het gebruik als wegwijzer voor historisch onderzoek te kort schiet, en het archief alleen dan kan geacht worden voor dit onderzoek geopend te zijn, zoodra regestenlijst en uitvoerige indices den inventaris komen aanvullen. Het zal dan ook steeds aanbeveling verdienen den inventaris *zoo spoedig mogelijk* door regestenlijst en uitvoerige indices te doen volgen.

De hier behandelde inventaris toont, dat de in de Handleiding gegeven regelen in het algemeen in de toepassing weinig bezwaar opleveren; de berooide toestand, waarin het archief van Reimerswaal verkeert, belet echter de regelen in bijzonderheden hier te toetsen.

De geheele inventaris telt slechts 80 nummers, verdeeld over 9 afzonderlijke archieven. Het stadsarchief beslaat 59 nummers en dat van den H. Geest 8; de overige archieven elk slechts één of enkele nummers. De kundige bewerker heeft echter terecht de afzonderlijke archieven uiteengehouden, al was hun omvang uiterst gering.

Het stadsarchief wordt in 7 hoofdafdeelingen verdeeld: Bestuur in het algemeen, privilegiën, octrooien, wetgeving, financiën en rechtspraak, eene verdeeling hier meer geschapen dan gevonden, daar de series, de ribben van het archief, hier grootendeels ontbreken (c. f. Handleiding § 28).

De gekozen indeeling mag echter gelukkig genoemd worden, alleen had de samenvoeging van privilegiën en octrooien aanbeveling verdiend.

De indeeling der stukken onder de afdeelingen geeft weinig aanleiding tot opmerkingen, alleen wijs ik op no. 30, overeenkomst over betaling van lijfpensien, gebracht onder wetgeving, no. 41 stukken over te betalen boeten en schattingen, no. 46 verpachting van imposten en no. 52 en 53 brieven over betaling van rekeningen, onder de afdeeling politie, waarvan de juistheid der indeeling mij niet onaanvechtbaar schijnt.

Eene serie ingekomen stukken wordt niet vermeld, hoewel de numero's 47, 49, 50 en 52 hiertoe zonder bezwaar te brengen waren.

De privilegiën zijn volgens een niet nader aangegeven plan in onderafdeelingen verdeeld, welke elk voor zich chronologisch geordend zijn. Deze afwijking van de chronologische volgorde schijnt mij niet gewenscht, tenzij zij op aanwijzingen uit het archief zelf steunt. Op deze wijze toch wordt als door een achterdeur de veroordeelde ordening naar rubrieken weder binnen geloodst (Handl. § 16). Het overzicht wordt hierdoor niet gemakkelijker, te minder daar de uiteenzetting der motieven, die tot de gekozen onderafdeelingen leidden, ontbreekt.

Bij het archief van den H. Geest zijn, en terecht, de nog aanwezige stukken uit het met dit archief vereenigde archief van het St. Jacobsgilde ingedeeld (no. 67 en 73). In afwijking met §§ 52 en 53 der Handl. zijn echter de resten van dit archiefje, dat tevoren een zelfstandig geheel heeft uitgemaakt, niet bijeengehouden.

De beschrijving der inventarisnummers, evenals die der registers is duidelijk en zaakkundig, alleen no. 58: „stukken betreffende voor het gerecht gevoerde processen 1580—1630" is wel wat al te kort. Hierbij ware althans eenige nadere aanduiding gewenscht.

De indices op den inventaris ontbreken, hetgeen hier én door den geringen omvang van het archief én door het gelijktijdig verschijnen van de regestenlijst geen bezwaar oplevert. Bij grooter archieven, vooral wanneer de regestenlijst niet gelijktijdig verschijnt, ware dit niet aan te bevelen, daar een inventaris volgens de nieuwe methode, hoe uitstekend overigens, zonder uitvoerige indices voor velen onbruikbaar blijft.

Ten slotte twee ondergeschikte opmerkingen. Het verdient m. i. aanbeveling om de letterlijk weergegeven titels van registers gespatieerd en de eigennamen in oude spelling cursief te drukken. Het behouden van de oude spelling der eigennamen in den inventaris, hoewel in strijd met Handl. § 78, acht ik met den schrijver gewenscht.

De omschrijving der regesten is kernachtig en duidelijk, alleen drukt de schrijver te veel op *wie* oorkondt en treedt *hetgeen* geoorkond wordt

hierdoor te veel op den achtergrond. De gekozen formule is wellicht theoretisch juister, doch het gebruik van de regestenlijst wordt hierdoor niet vergemakkelijkt.

Een ander bezwaar is het veelvuldig gebruik van Oud-Hollandsche rechtstermen. Deze mogen voor den archivaris geen bezwaar opleveren voor den eenvoudigen gebruiker zullen zij het regest niet verduidelijken. Laat men hierin toch niet het terecht gelaakte voorbeeld der juristen navolgen; de Nederlandsche taal zelf is rijk genoeg.

Bij elk regest is de oude tijdsbepaling letterlijk weergegeven. Dit is noodzakelijk voor de op te lossen tijdsbepalingen en daar, waar eene bijzondere wijze van omschrijving wordt gevolgd, doch wat is het nut van eene vermelding als: Gedaen int jaer ons Heren duysent vierhondert drie ende veertich twintich dagen in Julio," waar aan het hoofd van het regest reeds jaar, maand en dag vermeld staan? Het geeft slechts voordeel voor den drukker en verzwaart onnoodig het doorwerken van de toch reeds geen amusante lectuur vormende regestenlijsten.

De bijgevoegde indices van personen, plaatsen en zegels vergemakkelijken zeer het naslaan. Een register van zaken wordt noode gemist (Handl. § 64). De index van persoonsnamen is zeer uitvoerig. De namen zijn op geslachtsnaam, voornaam en dikwijls nog op het bekleedde ambt gealphabetiseerd.

De index van zegels bevat alleen die van colleges en van schepenen; de overigen staan „in de regestenlijst als 't ware begraven" (Handl. § 81). Deze splitsing verdiend evenmin navolging als de methode om in de regestenlijst bij de bezegeling door schepenen niet de namen der schepenen te vermelden, die het stuk bezegelden. Dit moge te verdedigen zijn op grond, dat het voor de beschrijving van het charter gewoonlijk onverschillig is welke schepenen bezegelden, voor de praktijk levert het slechts ongemak. Het is daarenboven inconsequent om wel het aantal nog aanwezige zegels te vermelden, doch niet de namen der zegelaars.

Ik achtte mij verplicht bij deze bespreking dikwijls zeer ondergeschikte punten aan te roeren, daar het werk als geheel als een uitstekend geslaagde proeve mag beschouwd worden, die velen tot voorbeeld zal kunnen strekken. Moge deze degelijke bewerking van het archief van Reimerswaal spoedig door die van vele anderen gevolgd worden, de wetenschap zal er den bewerker den toegang tot nieuwe bronnen aan danken.

J. C. OVERVOORDE.

Literatuurkroniek,

door Mr. J. G. C. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Schrijvers en uitgevers, die werken in dit tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan Mr. A. Telting, 's Gravenhage.

Mr. Ch. M. Dozy. Inventaris van het oud-archief der stad Edam en van de zich ten raadhuize bevindende bescheiden der instellingen aldaar. Leiden, Eduard Ydo, 1898. 3 en 72 bladz.

Ten grondslag liggen aan den inventaris de aangenomen beginselen van archiefregeling. Wat het stadsarchief in engeren zin betreft, ook is opgenomen het archief van schepenen, al berust dit in het rijksarchief tê Haarlem. „Het werd geïnventariseerd, „voordat het rijk goedvond het naar het rijksdepôt over te brengen. „Ook overgebracht naar Haarlem zijn de protokollen van notarissen, „en een register van dijkverstoeling van 1572 (no. 398) m. i. ten „onrechte, daar zij, naar ik meen, niet behooren tot oud-rechterlijke „archieven, wier overbrenging naar de rijksarchiefdepôts is voorge„schreven. Niet overgebracht (evenmin als elders) zijn de registers „van ondertrouw en huwelijk voòr schepenen, hoewel zeker tot „het oud-rechterlijk archief behoorende". De voornaamste „instel„lingen" zijn de Zeevang en de Purmer. „Van de archieven der „kerkbesturen en instellingen van liefdadigheid zijn natuurlijk „slechts brokstukken naar het stadhuis verdwaald".

De gemeente-archieven in 1897.

N.B. Hetgeen hier volgt is ontleend aan de verslagen van den toestand der respectieve gemeenten over 1897, *tenzij de bron nader is aangegeven.*

Arnhem. *Oud-archief.* Het oud-archief der gemeente, in bruikleen berustende in het depôt der rijksarchieven in Gelderland, verkeert voortdurend in goeden staat en werd meermalen geraadpleegd. Aanwinsten of verliezen vonden niet plaats. — *Nieuw-archief.* De overbrenging van het nieuw-archief naar het gebouw achter het gemeentehuis bracht bezwaren mede, waaraan, door de aanstelling van een tijdelijken klerk, zooveel mogelijk werd tegemoetgekomen.

(Verslag Arnhem, blz. 37).

Breda. *Oud-archief.* „Van verschillende registers, bevat„tende „de acten Magistrael", is een volledige inventaris gereed. Aan

„verschillende liassen bevinden zich stukken, die mij na onderzoek „bleken op eene betere plaats thuis te behooren. Reeds eenige „dier belangrijke documenten heb ik verzameld; plaatsruimte ech„ter verhinderde mij dit werk voort te zetten.” Heeft het archief een meer geschikte plaats, dan wordt hiermede voortgegaan. Dr. Corstens' Bredaniana zijn reeds tot CX gevorderd (in de laatste nummers de geschiedenis der Latijnsche school). Vele inlichtingen werden gevraagd. De hoop wordt uitgesproken, de rechterlijke archieven in bruikleen te ontvangen. — *Nieuw-archief.* Het nieuwarchief, in 1892 en 1893 geïnventariseerd, wordt zorgvuldig in orde gehouden. Het dagelijksch toezicht bleef opgedragen aan een commies ter secretarie tegen eene kleine vergoeding.

(Verslag Breda, blz. 112—115).

Goes. Het archief bevindt zich in goeden staat.

(Verslag Goes, bijl. I).

Gouda. Het oud-archief verkreeg door aankoop en door schenking (namens de erven Jhr. Mr. A. van der Goes van Naters) belangrijke aanwinsten, die worden medegedeeld. „Een plan van „inventarisatie van de onder de berusting van de gemeente gelaten „oude rechterlijke archieven kwam in gereedheid” en behoeft goedkeuring door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Schriftelijke inlichtingen werden veel gevraagd, bezoeken waren zeldzaam. Het gebouw verkeert in goeden staat doch is 's zomers, wanneer niet gestookt wordt, niet vrij van vocht.

(Verslag Gouda, blz. 47, 48).

's Gravenhage. De heer A. J. Servaas van Rooijen werd wederom voor een jaar herbenoemd. Mevr. de wed. Th. Jorissen, geb. W. P. Bok, schonk eene portefeuille belangrijke stukken betreffende de Huygensen; Mr. J. H. C. Cazius te 's Hertogenbosch schonk stukken betreffende de schutterij (1788) en den eigendom van een erf aan het Halstraatje N.z. (1765, 1768). Het schepen-archief kan eerst van het rijk gevraagd worden, wanneer een brandvrij archiefgebouw is tot stand gekomen. De druk van den catalogus der gemeente-bibliotheek ging voort. De bibliotheek van den Schouwburg werd op den archiefzolder geplaatst. Een beter verblijf voor het oud-archief en de bibliotheek wordt gewenscht, doch is nog niet gevonden.

(Verslag 's Gravenhage, blz. 19, 20).

G r o n i n g e n. „Bijzonderheden hieromtrent vallen niet te „vermelden.
(Verslag Groningen, blz. 29).

H a a r l e m. *Wat betreft van vóór* 1813. Het archief blijft in goeden toestand verkeeren. Het uiterlijk aanzien is veel verbeterd. Het nieuw archief over 1813—1851 is overgenomen. „Het genealogisch archief" werd wederom uitgebreid. Vermeld worden: de onderzoekingen (die van genealogischen aard afzonderlijk), van welke stukken afschriften werden gegeven, wat ten geschenke werd ontvangen, wat werd aangekocht, wat gedaan werd om den atlas te brengen onder de oogen van belangstellenden. — *Wat betreft het archief na* 1813 kan worden gemeld, dat de toestand daarvan goed is te noemen.
(Verslag Haarlem, blz. 22—30).

H a r l i n g e n. „Aan enkele personen werd gelegenheid ver„strekt de oude registers enz. te raadplegen." Voortgezet werd het maken van alphabetische registers op de besluiten van den raad en B. en W. over het loopende jaar; „voor die op de oude „resolutieboeken ontbrak in 1897 de noodige tijd."
(Verslag Harlingen, blz. 15).

's H e r t o g e n b o s c h. N.B. Het verslag over 1897 zwijgt over het archief.

H o o g e v e e n. „In de rangschikking en bewaring der archie„ven, dagteekenende zoo vóor als na de invoering der gemeentewet, „is geene verandering gekomen. Het nieuw archief onderging de „gewone uitbreiding."
(Verslag Hoogeveen, blz. 29).

L e e u w a r d e n. De localiteiten van het gemeentehuis voor archief en bibliotheek verkeeren in goeden staat. Het oud-archief werd meermalen geraadpleegd door het gemeentebestuur en door particulieren (o. a. voor het onderzoek naar burgerrecht). Een officier van het garnizoen zette op last van den Minister van Oorlog voort „het onderzoek omtrent krijgszaken uit vroegeren tijd". De kunstverzameling werd verrijkt met eenige plattegronden der stad, teekeningen en photographieën. De aanwinsten der bibliotheek worden vermeld.
(Verslag Leeuwarden, blz. 18—20).

L e i d e n. De pinakels van den voorgevel zijn vernieuwd en steviger bevestigd. Het archief bleek niet vochtig, wel de woning van den concierge. De gaskachels geven thans geen reden tot klachten. De laden voor de zegelbrieven zijn in bewerking. Het systematisch rangschikken der aanteekeningen is bijna voltooid; de keuren en publicatien zijn daaringelascht, zoodat voor ieder onderwerp de stedelijke wetgeving der laatste 300 jaar thans bijeengebracht is. De inventarisatie van het archief der Weeskamer werd voortgezet en kan over 5 jaar voltooid zijn. Het archief van het kapittel ten Hoogelande werd onder handen genomen. Het vervaardigen van naamregisters vorderde goed. Thans is naast den concierge één vast ambtenaar den archivaris toegevoegd. Afschriften werden vervaardigd van het register der personeele quotisatie van 1747 en (gedeeltelijk) van het kohier van het schoorsteengeld van 1606. Ontvangen werden archivalia van de Bank van Leening en de archieven van Het Metalen Kruis en Pugno pro Patria. Vermeld worden de onderwerpen, waarover rapporten werden vervaardigd of inlichtingen werden verstrekt. Aan het verslag is toegevoegd een uitvoerig Overzicht van het gemeente-archief van Leiden, ingedeeld naar de verschillende archieven, in het gemeente-archief aanwezig.

(Verslag Leiden, bijlage IV).

M e p p e l. *Archieven tot de invoering der gemeentewet.* De stukken zijn behoorlijk ingebonden en worden bewaard in daarvoor ingerichte kasten. (Als „oude charters" worden vermeld eenige registers!). — *Archieven van na de invoering der gemeentewet.* Voor den voldoenden toestand wordt steeds zorg gedragen. Van de ingekomen stukken bestaan chronologische, van de notulen van den raad, B. en W. en den burgemeester chronologische en alphabetische registers.

(Verslag Meppel, bladz. 13, 14).

M i d d e l b u r g. De archieflokalen bevinden zich evenals de archieven zelf in goeden toestand „De inventaris van het oud-„rechterlijk archief is ter perse". De inventarisatie van het archief der Thesauriers is voortgezet. Mededeelingen worden gedaan omtrent het verrichte. De geschiedenis van het college en zijn werkkring werden bestudeerd; belangrijke aanteekeningen daarover worden gegeven. De adjunct-archivaris zette voort het maken van regesten uit de registers, vermeld in Mr. J. H. de Stoppelaar's Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg (Inleid. blz.

21 vlg.). Mededeeling wordt gedaan van de aanwinsten, bezoeken en onderzoekingen. — Ten slotte volgt een „Rapport" van den adjunct-archivaris „betreffende de verzamelingen notulen van col„leges van stadsbestuur".

(Verslag Middelburg, bladz. 16—39).

Rotterdam. Evenals vroeger werd ook in 1897 voortdurend vocht waargenomen. Met ingenomenheid wordt vermeld het besluit van den gemeenteraad d.d. 24 Juni 1897, waarbij uitgetrokken werd een crediet tot stichting van een archiefgebouw. Lantarens, voor geval van nood, werden in de lokalen aangebracht. Herstellingen aan de archivalia vonden, zoo noodig, plaats. Het excerpeeren der Grafelijkheidsregisters werd voortgezet; de Memorialen van het Hof van Holland werden geëxcerpeerd over 1457—1559. Van het Gifteboek no. 1 (1538—1546) werden regesten vervaardigd en dubbele registers daarop gemaakt. Een alphabetische klapper werd vervaardigd op de Gifteboeken over 1620—1625, de hand werd geslagen aan eene lijst van de namen van huizen. Regesten werden gemaakt van het transportregister der heerlijkheid Kralingen over 1642—1648, het leenregister van Hodenpijl, van de transportbrieven van huizen en erven, die op Delfshaven betrekking hebben, uit de „Waarbrieven" van Delft (berustende op het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage). De druk der oude stadsrekeningen ging voort, ook het afschrijven der doodregisters, terwijl voor de gemeente nasporingen werden verricht. De aanwinsten betroffen hoofdzakelijk de prentverzameling en de bibliotheek over Rotterdam. „Aanvragen „om nasporingen van genealogischen aard gaven ook dit jaar weer „veel werk." Naar de Dordtsche tentoonstelling werd niet ingezonden met het oog op brandgevaar.

(Verslag van de Commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over 1897. Rotterdam, wed. P. van Waesberge en Zoon, 16 bladz.).

Sneek. N.B. Het verslag over 1897 zwijgt over het archief.

Utrecht. De beschrijving van de charters der begijnhuizen werd voortgezet; alle kenteekenen der stukken van onbekende herkomst aangeteekend, doch zonder resultaat. De charters van het begijnhuis van St. Anna werden opnieuw beschreven; het archief van het St. Cecilia-klooster werd ter hand genomen, doch kwam niet gereed. Voortdurend werden wel enkele charters terecht gebracht, doch van nog meer ingedeelde is de reden van

indeeling onbekend, waarom zij bij de stukken van onbekende herkomst gevoegd werden. Van het archief van het Ambachtskinderhuis werd thans overgenomen het gedeelte over 1800 — 24 Maart 1824 en vereenigd met het reeds aanwezige (tot 1799). Van de door baron van Hardenbroek geschonken archivalia bleek een groot pak stukken te behooren tot processen gevoerd voor de schepenbank en het Hof, waarom die stukken naar de rechterlijke archieven werden overgebracht. De index op het Register van certificatiën en procuratiën vorderde weinig. De alphabetische indices op de raadsnotulen zijn thans geheel gereed, behalve over 1577—1599, waarvan de heer Gaymans reeds tot 1594 gevorderd is. Het oudarchief van het Weeshuis is in voldoenden materieelen toestand gebracht. Aanwinsten: verscheidene stukken uit het oud-archief der Vereenigde Gods- en Gasthuizen (vroeger bij vergissing achtergebleven), eene kleine verzameling 16de—18de eeuwsche stukken betreffende de heerlijkheid Hoogelanden buiten de Weerdpoort. Een doopregister van de St. Jacobskerk over 1612—1626 (de registers in bezit bij de gemeente gaan slechts terug tot 1626), gevonden in de Domkerk, wordt door den klerk afgeschreven en van alphabetische registers voorzien. Het archief van Pijlsweerd werd niet verkregen, noch eene betere verdeeling daarvan tusschen den ambachtsheer en de gemeente. Verkregen (en niet met genoegen ontvangen) werd het archief eener commissie tot inzameling van gelden, ter aanbieding van een geschenk aan het Studentencorps. Onderzoekingen betroffen o. a. de Vreeburg-quaestie en de geschiedenis van den Domtoren. Alle middeleeuwsche zegels, voorhanden aan de stedelijke charters, zijn in afgietsels gereproduceerd (eene bijlage bij het verslag geeft eene lijst der zegels). Een koperen stempel is aangeschaft, omdat het caoutchouc-stempel afdrukken leverde, die gemakkelijk te verwijderen bleken. Geschonken voor de bibliotheek o. a.: topographisch-historische aanteekeningen betreffende Utrecht en eene geschiedenis van den Dom (in handschrift, uit archivalia verzameld door Jhr. G. G. Calkoen), het eerste deel der Utrechtsche Gilden, door Mrs. Overvoorde en Joosting (zie vorig jaarverslag) en de studie van Mr. Muller over de St. Salvatorskerk (geplaatst in het Archief Aartsbisdom Utrecht en de Westdeutsche Zeitschrift). Van vele photographieën uit de atlassen werden reproductiën in onveranderlijken lichtdruk gemaakt; eene uitgave, door Dr. C. Hofstede de Groot, van een album met reproductiën van Saenredam's gezichten in de Utrechtsche kerken zal plaats vinden; eene afbeelding op eene triptiek in het rijksmuseum te Amsterdam stelt volgens Mr. Muller den Utrechtschen Dom

voor, volgens Dr. C. Hofstede de Groot niet. Tentoongesteld werden de afbeeldingen der St. Maria-kerk (aan de Maria-plaats). Verschillende belangrijke aanwinsten werden verkregen voor de atlassen. Medegedeeld worden de onderwerpen der rapporten en der onderzoekingen en de aanwinsten.

(Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1897 door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente. Utrecht, L. E Bosch en Zoon, 77 bladz.).

Zwolle. Tot opvolger van den afgetreden klerk werd benoemd J. Geesink, die zich spoedig thuis heeft gemaakt. De regeling der rechterlijke archieven van Zwolle is gereed gekomen. Aan de charterverzameling werd weinig gedaan, omdat er nog gedurig gevonden worden tusschen de losse stukken, die thans voor de helft gerangschikt en voorloopig beschreven werden. De klerk Geesink maakte zich ook verdienstelijk door het vervaardigen van reproductiën en copieën van oude afbeeldingen en kaarten. De toestand der archiefverzamelingen laat niets te wenschen over. Vermeld worden de onderzoekingen en de aanwinsten.

(Verslag Zwolle, bladz. 24—27).

De middeleeuwsche rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht van Utrecht, uitgegeven door Mr. R. Fruin Th.Azn. Tweede deel. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1897. 432 bladz. (Werken der Vereen. tot uitgave der bronnen v. h. oude vaderlandsche recht, Eerste Reeks, no. 13).

Dit deel bevat de rechtsbronnen van Wijk bij Duurstede en Montfoort; een derde en laatste deel zal bevatten die van IJsselstein en de stadbrieven der kleine steden, daaronder begrepen die, welke nooit in de Statenvergadering zitting hebben gehad.

De oudste codificatie der Wijksche rechten vond plaats na 1504 in het Poortboek (ook „Poirterboeck" genoemd), dat reeds in of voor 1486 was aangelegd; dit berust zoowel in originali (bruikleen der gemeente Wijk) als in afschrift (van Prof. Bondam) op het rijksarchief in Utrecht. Na het Poortboek, dat geheel is afgedrukt, geeft Fr. eene paraphrase daarvan, het rechtsboek van Jacop van Hollant, kerkmeester te Wijk; ook dit berust op het rijksarchief (bruikleen der gemeente Wijk). In eene derde afdeeling geeft Fr. verschillende ordonnantiën en usantiën, bijeengegaard uit een drietal handschriften, berustende gedeeltelijk op het rijks-

archief in Utrecht (bruikleen der gemeente Wijk), gedeeltelijk in het archief der gemeente Wijk bij Duurstede. — De tweede codificatie dagteekent van 1598. Karel V heeft aan Wijk niet als aan de andere steden eene codificatie gegeven; daarom is die van 1598, hoewel eigenlijk buiten het kader vallende, hier opgenomen. Zij is gedrukt naar een officieel afschrift uit de tweede helft der 17de eeuw, aanwezig in het archief der gemeente Wijk. Daarmede is vergeleken het concept dier ordonnantie, zooals dit door eene commissie uit den oudraad en het gerecht is onderzocht, aanwezig in het rijksarchief. — Ten slotte zijn eenige vonnissen medegedeeld uit de sententieboeken, omschreven in den Catalogus der rechterlijke archieven in Utrecht onder nos. 575 en 592.

De rechten van Montfoort zijn ontleend aan de volgende handschriften: Inv. gemeente-archief no. 1, — M 2 (Inv. gemeente-archief no. 2), dat over fol. 1—48 (M *2a*) en fol. 49—140 (M *2b*) twee collectiën bevat van ongeveer dezelfde stukken, — en cartularium der heeren van Montfoort (berustende op het rijksarchief in Utrecht), — een „cedul" in het rijksarchief in Utrecht (U), — een stuk in het archief der heeren van Montfoort (berustende t. z. pl.), — Inv. gemeente-archief no. 4 (vergeleken met nos. 3 en 5). Het bijeengebrachte werd verdeeld over deze rubrieken: *A*. Landcedul (Inv. gemeente-archief no. 1; M *2b*, vergeleken met M. *2a*; cartularium en U), — *B*. Ordonnantie op het hof van appèl te Montfoort (M *2b*), — *C*. Verschillende ordonnantiën van den heer en het gerecht (M *2b* en het stuk in het archief der heeren van Montfoort), — *D*. Ordonnantie op de boeten en breuken (Inv. gemeente-archief no. 4), — *E*. Dingtalen en *F*. Vordelrecht (M *2b*), — *G*. Costumen en usantiën (Inv. gemeente-archief no. 4, vergeleken met nos. 3 en 5), — *H*. Rechtsbronnen van Snelrewaard en Hekendorp (ontleend aan een charter in het archief der burggraven van Montfoort en een charter in dat der gemeente Snelrewaard). In eene nalezing vermeldt Fr., dat hij in het 2de diversorium van Rudolf van Diepholt nog vond een blad, behoorende in het cartularium der heeren van Montfoort (vgl. Inv. archief der heeren van Montfoort no. 253). Dit wordt ten slotte afgedrukt.

De tocht van Jan van Blois van Gelre, 1371—1372, naar het oorspronkelijk handschrift uitgegeven door P. N. van Doorninck. Haarlem, Gebr. van Brederode, 1898. 3 en 131 bladz.

Het handschrift berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, „is geschreven op 75 bladen zwaar papier van groot „4° formaat en gebonden in een perkamenten band, waarop staat:

„Rekeninge Jan Breyen expens. Ghelr. anno LXXII". Medegedeeld wordt de wijze van bewerking. Eene korte toelichting herinnert, hoe, na het overlijden van Reinoud op 4 Dec. 1371, twee zijner zusters aanspraak maakten op den Gelderschen troon; Mechteld als oudste en Maria als moeder van een mannelijken telg. Jan van Blois, 14 Febr. 1372 gehuwd met Mechteld, trad voor hare belangen op, gesteund door de partij der Heekerens en den bisschop van Utrecht; de Bronkhorsten verklaarden zich voor Maria's zoon. De rekening geeft een verslag van den vergeefschen tocht van Jan van Blois, om Gelre te bemachtigen.

Zwolsche Kroniek van 1520 tot 1526, uitgegeven door Mr. J. W. Mulder. (Vereen. tot beoef. v. Overijss. regt en geschied.). Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1898. VI en 62 bladz.

Deze kroniek is uitgegeven naar een gelijktijdig handschrift, waarschijnlijk afkomstig uit een der nonnenkloosters te Zwolle, doch thans aanwezig in het gemeente-archief aldaar. Het is het verhaal van den in 1520 ontstanen twist tusschen Zwolle en Kampen over een door Kampen geheven tol op het Zwarte Water. M.'s oorspronkelijk plan was het handschrift uit te geven onder toevoeging van verdere archiefstukken, op dien tijd betrekkelijk (vergel. verslag najaarsvergadering 1890, blz. 14). Door zijn vertrek uit Zwolle was hem dit evenwel niet mogelijk, hij geeft dus voor hem, die dit plan wil uitvoeren, den tekst van de kroniek.

J.

Felix Rachfahl. Margaretha von Parma, Statthalterin der Niederlande (1559—1567). (Historische Bibliothek. Herausgegeben von der Redaktion der Historischen Zeitschrift. V.) München und Leipzig, R. Oldenbourg, 1898. 8°. VIII, 276 blz.

Dit boek wil geen beeld geven van het voorspel van den 80-jarigen oorlog, maar een studie zijn over de rol, die Margareta daarin speelde; zoo zijn slechts die momenten in de algemeene ontwikkeling der gebeurtenissen aangestipt, die van belang zijn voor de beoordeeling van haar werkzaamheid. Vooreerst verhaalt Rachfahl Margaretha's levensgeschiedenis tot 1559, wat ook voor de beoordeeling van haar regentschap van gewicht is, omdat zij zich nooit in haar gedachten van Italië, waar de belangen van haar huis lagen, kon losmaken. De bekende gebeurtenissen van 1559 tot 1567 worden daarna op duidelijke wijze in een goed geschreven overzicht uiteengezet. Rachfahl's oordeel over Margaretha's karakter is niet zeer gunstig, veel ongunstiger dan gewoonlijk

geschiedt. Haar staatkundige bekwaamheid was onbeduidend. Familiebelangen, persoonlijke betrekkingen, sympathieën en antipathieën waren de drijfveeren van haar handelingen; bovendien was zij ijdel en eerzuchtig en leed zij zeer aan zelfoverschatting. De mannelijke zelfstandigheid en standvastigheid, die men gewoonlijk in haar roemt, zijn niets dan verdichting. Zij was eenvoudig de speelbal van haar toevallige raadgevers en gunstelingen. Tevergeefs zoekt men in haar naar een werkelijk groote karaktertrek; zij liet zich altijd door kleine motieven leiden. Beurtelings was zij de spreekbuis van Philips II en van de oppositie. In geen enkel opzicht was zij opgewassen tegen de zware taak, die haar op de schouders was gelegd. Rachfahl meent, dat de hoofdreden, waarom zij het stadhouderschap van de Nederlanden op zich nam, deze was, dat zij Philips aangenaam wenschte te zijn, ten einde het Spaansche garnizoen uit Piacenza verwijderd te krijgen. Uit dat motief is ook haar geheele politiek te verklaren. Het duidelijkst treedt dat aan den dag tegenover Granvelle, dien zij verdacht haar pogingen om Piacenza bij den koning tegen te werken en dien zij daarom na een vrij plotselinge omzwenking in den steek liet; zijn val was daarvan het onvermijdelijk gevolg. De schrijver wijst er herhaaldelijk op, dat de strijd van de grooten tegen den koning niet eigenlijk gezegd is een strijd van vrijheid tegen tirannie, maar meer een verzet van den feodalen adel tegen den modernen rechtsstaat der Bourgondiërs; eerst de strijd voor matiging, later voor afschaffing der plakkaten gaf aan de beweging een populairen grondslag. Rachfahl putte uit de bekende gedrukte bronnen en bovendien uit een omvangrijk ongedrukt materiaal te Brussel; ongelukkig geeft hij bijna nergens zijn bronnen aan.

J. Prinsen. Gerardus Geldenhauer Noviomagus. Bijdrage tot de kennis van zijn leven en werken. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1898. 8°. VIII, 154 blz. Leidsche dissertatie.

In deze dissertatie is met groote scherpzinnigheid en onvermoeid geduld alles bijeengebracht, wat over Geldenhauer te vinden was. In 1482 te Nijmegen geboren, kwam hij te Deventer onder leiding van Hegius, te Leuven in den kring, waarin ook Erasmus zich bewoog, geheel onder den invloed van het Humanisme. Zoo werd hij van 1517 tot 1524 de hofhumanist van den Utrechtschen bisschop Philips van Bourgondië, die zijn geestverwant was. Maar na dien tijd komt de crisis in zijn leven. Uit den humanist ontwikkelt zich langzamerhand de hervormingsgezinde. Een reis, in 1535 naar Wittenberg ondernomen om het wezen der Hervorming

te bestudeeren, gaf ten slotte den doorslag. Sedert bleef hij in Duitschland een der voorvechters der Hervorming. In 1535 werd hij hoogleeraar in de theologie te Marburg, waar hij in 1542 gestorven is. „Noviomagus is een eenvoudige, een bedeesde, die, als het er op aankomt, dapper en onverschrokken strijdt voor de zaak des geestes. Hij is een der dienaren, die op een afstand met eerbiedig gebaar door den donkeren nacht van het wereld-bestaan gaan naast den breeden schitterenden optocht van gemoed en geest, van juist denken en scherpe kritiek, van het goddelijk enthousiasme voor het eeuwig Goede, Ware en Schoone." Ook als historicus verdient Geldenhauer de aandacht; hij trachtte voor het eerst de beginselen eener gezonde kritiek op de vaderlandsche geschiedenis toe te passen. Eenige origineele stukken zijn als bijlagen toegevoegd.

Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572—1620. Verzameld en uitgegeven door J. Reitsma en S. D. van Veen. VII. Groningen, 1594—1620. Groningen, J. B. Wolters. 8°. XII, 442 blz.

Van het oorspronkelijke plan om Groningen en Drenthe in één deel te vereenigen, is afgeweken, daar de acten van Groningen zeer uitvoerig bleken te zijn, hoewel de serie eerst na de Reductie begint. Wel was in de Ommelanden de Hervorming reeds vroeger ingevoerd, naarmate het gebied der Staten zich uitbreidde en dat der Spanjaarden slonk, maar een synode werd nooit gehouden. Eerst toen de Stad met de Ommelanden één gewest vormde, werd de kerkelijke inrichting op vasten voet gebracht. Willem Lodewijk en de Staten vaardigden in 1595 een kerkorde uit, die zonder de rechten der kerk en der predikanten al te zeer te beperken, toch ook aan het staatsgezag een betamelijken invloed gaf. Altijd waren commissarissen der Staten aanwezig in de synode: in 1595 werd deze zelfs door Willem Lodewijk in persoon gepresideerd en met een toespraak geopend. De vergaderingen werden eerst beurtelings in alle klassen, later alleen in Groningen en Appingedam gehouden. De inleiding bespreekt o.a. de gebruikte handschriften; uitvoerige registers zijn toegevoegd.

W. J. M. Engelberts. Willem Teellinck. Amsterdam, Scheffer en Co. 1898. 8°. IV, IV, 227 blz. Leidsche dissertatie.

In de 17de eeuw kwam onder het Protestantisme een nieuwe richting op, het piëtisme; zij was een reactie tegen het dogmatisme waarin velen waren ingedommeld, die zich te goed deden aan wat te Dordt was vastgesteld en die eenzijdig op de leer zagen, zonder

genoegzaam op het leven te letten. Van dit piëtisme is Teellinck (1579—1629) een uitnemend voorlooper: hij is een geestverwant der Engelsche Puriteinen: Voetius is een zijner navolgers. Geboren uit een aanzienlijk Zeeuwsch geslacht, studeerde hij te Poitiers en St. Andrews in de rechten: hier en in Engeland vormden zich zijn eigenaardige denkbeelden; teruggekeerd, studeerde hij te Leiden in de theologie en was achtereenvolgens predikant te Haamstede en Burgh op Schouwen en te Middelburg. Achtereenvolgens behandelt dr. Engelberts Teellinck's leven, zijn geschriften, zijn godsdienstig-zedelijke denkbeelden, zijn gedachten over den rustdag, den predikant, den stichtelijken schrijver, den voorstander der zending en ten slotte Teellinck's invloed, die van groote beteekenis is geweest. Een drietal bijlagen en een portret zijn toegevoegd.

M. Schoengen. Die Schule von Zwolle von ihren Anfängen bis zur Einführung der Reformation (1582). I. Von den Anfängen bis zu dem Auftreten des Humanismus. Freiburg (Schweiz) Buchdruckerei und Buchhandlung des Werkes vom heiligen Paulus. 1898. 8°. XX, 127 blz. Freiburgsche dissertatie.

In dit zeer verdienstelijk proefschrift wil dr. Schoengen den invloed der Broeders des Gemeenen Levens op het schoolwezen van hun tijd nagaan. Daartoe koos hij Zwolle, waar die invloed het duidelijkst aan het licht treedt, duidelijker nog dan te Deventer. Want daar werkte de beroemde rector Johannes Cele (1374—1417) een man van groote paedagogische bekwaamheid, onder wiens bestuur het onderwijs geheel gereorganiseerd werd: naast het trivium werd het quadrivium opgenomen, zoodat de school een soort universiteit werd. Zij telde onder Cele wel 800 tot 1000 leerlingen van heinde en verre. Cele nu was steeds in intiem verkeer met Geert Grote en een overtuigd aanhanger der moderne devotie. Op deze wijze, door middel van uitstekende paedagogen, niet rechtstreeks oefenden de Broeders een gezegenden invloed uit op het onderwijs. Na Cele's dood beleefde de Zwolsche school droevige dagen; herhaalde pestepidemieën en de woelingen van het Utrechtsche schisma knakten haar bloei. Onder Johannes van Dalen (1432—1450) kon zij zich weer verheffen tot den ouden roem; in deze dagen was Wessel Gansfoort er eerst leerling, later onderwijzer. Het boek is een welkome bijdrage tot de altijd zoo belangwekkende geschiedenis der Broeders des Gemeenen Levens.

M. G. Wildeman. Nassau en Oranje-Nassau te Haarlem. Archivalia.

1515—1897. Haarlem, Joh. Enschedé en Zonen. 1898. 8°. VIII, 124 blz. *f* 1.—.

De eerste Nassauer, die Haarlem bezocht, was Hendrik, stadhouder van Holland, in 1515, de tweede Willem I in 1560. Sedert kwamen alle Oranjes meer dan eens daar. De archivalia betreffen in het algemeen uiterlijkheden: gevolg, maaltijden, gebruikte wijn enz. Als voorlooper van eene uitgebreide studie over de betrekkingen tusschen het vorstenhuis Oranje-Nassau en Haarlem in den loop der tijden geeft de schrijver dit boekje, waaraan korte aanteekeningen over vorstelijke bezoeken van 1812—1898 zijn toegevoegd.

D. A. Sloos. De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626. Amsterdam, J. H. de Wit. 1898. 8°. VIII, 148 blz. Amsterdamsche dissertatie.

Het optreden der Hollanders in de Philippijnen bedoelde vooreerst de Spanjaarden te beletten van daar uit ons in de Molukken te benadeelen en bovendien den handel van Manilla met China en Japan te belemmeren en dien zoo mogelijk over Batavia te leiden. Daarom werden herhaaldelijk, soms ieder jaar, vloten naar de Philippijnen gezonden, die echter in den regel weinig anders deden dan Spaansche galjoten en Chineesche jonken prijsmaken. Olivier van Noort was de eerste Nederlander, die in 1600 voor Manilla slag leverde aan de Spanjaarden. Reael was in 1614 in de Philippijnen, maar richtte weinig uit. De pogingen, door den energieken Spaanschen gouverneur de Silva aangewend, om de Hollanders uit den archipel te verdrijven, mislukten in 1616 geheel. Joris van Spilberghen durfde in dat jaar Manilla niet aantasten. In 1617 leverde Jan Dircksz. Lam een zeeslag met de Spanjaarden; zonder verslagen te zijn moest hij terugtrekken. In 1620 en 1622 ging een Engelsch-Hollandsche vloot naar Manilla. In verband met Reyersz' optreden in China werden ook de Philippijnen geblokkeerd. Het eenige wat echter werd bereikt was dat Manilla's handel sterk leed. Sedert 1626 bemoeide men zich echter weinig meer met Manilla uit vrees de Chineezen tegen ons in het harnas te jagen. Eenige origineele stukken volgen deze dissertatie.

H. B.

VARIA.

Naar aanleiding van het in ons vorig no. onder den titel „Een dame over de archieven" uit de *Hollandsche Lelie* overgenomen stuk, ontwikkelde zich in het Weekblad *De Amsterdammer* eene correspondentie tusschen den Heer R. Broersma en Mej. Lucie Miedema, waaraan later ook Mevr. van Wermeskerken-Junius deelnam.

Wij plaatsen hieronder het eerste ingezonden stuk van den Heer Broersma in het no. van 27 Juni l.l., waarop Mej. Miedema in het blad van 24 Juli repliceerde o. a. met het geven van eenige opheldering omtrent de door haar aan de redactrice van de *Hollandsche Lelie* verstrekte inlichtingen. Daar de verdere correspondentie (in *De Amsterdammer* van 25 Juli, 14 en 21 Aug.) geen nieuwe gezichtspunten opende, doch meest van persoonlijken aard was, kunnen we die hier gevoegelijk achterwege laten.

Mijnheer de Redacteur!

Dezer dagen kwam mij 't *Nederlandsch Archievenblad* onder de oogen, waarin mij vooral een stuk trof, getiteld: „Een dame over de archieven".

De zaak is deze: Mevrouw van Wermeskerken-Junius heeft in de *Hollandsche Lelie* 8 Sept. '97 een stuk geplaatst, waarin zij de Nederlandsche vrouwen een en ander meedeelt over het archivaris-ambt. Zij wenscht blijkbaar er op te wijzen, dat dames die betrekking of andere archiefambten zouden kunnen bekleeden en aan te geven, wat daar de vereischten zoo ongeveer zijn. Zij doet dat aan de hand van inlichtingen, haar verstrekt door de eenige dame, die op een archief werkt en wel als volontair. Deze dame moet dan werkzaam zijn op 't archief te Utrecht.

Ik kan begrijpen, dat de vrouwen elkaar willen voorlichten, waar 't geldt zich eene positie te verschaffen in de Maatschappij en ik breng mijne nederige hulde zoowel aan Mevr. v. Wermeskerken-Junius, als aan de dame volontair op 't archief te Utrecht, dat zij hare geslachtsgenooten gewezen hebben op eene serie betrekkingen, waarop de dames wellicht 't oog niet hadden geslagen.

't Is volkomen waar, dat „algemeen ontwikkelde vrouwen, vooral zij, die aan een hoogeschool juridische opleiding hebben gehad, kunnen dingen naar de betrekking van archivaris". Mij dunkt, dat eene dame, die b.v. candidaats-examen aflegt in de Nederl. Taal- en Letteren, vervolgens doctoraal-examen in de Rechten, zeer zeker in aanmerking zou komen. Ik behoef er niet bij te voegen, dat eene grondige kennis der geschiedenis hoofdvereischte is, terwijl een cursus aan de „Ecole des Chartes" te Parijs zeker te stade zou komen.

Te Utrecht studeerden enkele jaren geleden verscheidene jonge dames in de N. Letteren en ik meen, dat dit nog zoo is. Eenige dezer dames deden ook haar candidaats. Zoo men mag verwachten, dat zij nog een doctoraal examen in de Rechten eerlang zullen afleggen, dan kan men wellicht rekenen in de toekomst op eene kleine schare vrouwelijke geleerden, dingende naar archiefambten. En als de Regeering wel hare ambtenaren aan de posterijen onder de vrouwen zoekt of misschien te eenigen tijd een professoraat in de Verloskunde aan een dame vergeeft; waarom zou die Regeering hare archief-ambten den vrouwen onthouden?

Om nu op de inlichtingen, door do dame-volontair aan Mevr. v. W.-J. verschaft, terug te komen; 't spijt me wel, maar die inlichtingen deugen niet. En de hoffelijkheid gebiedt mij, dat ik de Nederlandsche vrouwen, hoog vereerd, daarop wijs.

Het tractement is natuurlijk een der hoofzaken. Hoe nu de stand dier traktementen te Utrecht is, doet weinig ter zake. Wel weet ik dat de dame-volontair ze alle fout opgaf. Men zie slechts de *Staatscourant* in en men vindt de tractementen, mininum en maximum, er in genoemd. Ik wil ze wel even noemen: een archivaris 2000—3000 gld; een commies(chartermeester) 1600—2000; een adjunct-com, 1000—1600. Voorts zijn er op een Rijks-archief een of meer klerken, wier tractement van pl. m. 400 tot 1000 gld. bedraagt. De dame-volontair wart een Rijks-archief met een stadsarchief door elkaar. Vandaar, dat zij in één adem met een archivaris en een commies-chartermeester spreekt van een rechtskundig adviseur. Dat ambt bestaat *heel alleen* aan 't stadsarchief te Utrecht, elders niet. Onze dame had beter gedaan te wijzen op het ambt van adjunct-archivaris, dat bestaat aan het Rijks-archief te den Haag.

't Is waar, dat de meeste heeren, die de bovengenoemde ambten vervullen, Mr. in de Rechten zijn, maar de volledigheid gebiedt er bij te voegen, dat tegenwoordig ook doctoren in de N. Letteren die ambten bekleeden, en terecht.

Volgens de aan Mevr. v. W.-J. verstrekte inlichtingen, zou eene dame wel eens „kunnen insluipen" in de postjes van rijksklerk (aan een rijksarchief) en van „gemeente-schrijver" (aan een stadsarchief). Die laatste titel bestaat niet; wel die van: klerk aan het gemeente-archief. Nu geloof ik in de eerste plaats niets van dat „insluipen"; dat doen onze dames niet. Maar nog iets anders. Ik geloof stellig, dat geen nederlandsche vrouw in staat zou zijn, die ambten te vervullen. Weet de dame-volontair niet, dat die ambten meebrengen het sjouwen van stapels folianten in het archief van de eene plaats naar de andere, of uit 't archief naar de leeskamer, waar een of ander bezoeker ze wenscht te gebruiken Dames, die zulke ambten ambiëeren, zou ik een examen afgenomen willen zien in spierkracht en zij zouden wel toegerust mogen zijn met de kracht van Judith, die met één houw Holofernes 't hoofd afsloeg.

Eene andere mededeeling van onze dame-volontair moet ik, 't spijt me wel, ten stelligste tegenspreken, 't is nog de groote vraag of de tractementen te Utrecht (omdat daar, op den Haag na, 't voornaamste archief is) hooger zijn dan elders. Ik geloof er niets van, d. w. z. wat 't stadsarchief betreft. Voor Rijksarchieven heeft de Regeering één stelsel van tractementen.

Hebben weinig gemeenten een eigen archivaris? Welneen: zelfs Amersfoort, Baarn, Naarden, Vlissingen, Deventer hebben er een.

Van die associatie van een archivaris met zijn volontair heb ik nooit iets gemerkt. Stille vennootschap? Gekheid; een volontair wordt op 't archief geoefend; opdat hij (of zij) later zelfstandig arbeid kan ondernemen in de functie van archief-ambtenaar. Daartoe wordt de(n) volontair een werk opgedragen, 't zij copiëeren van oude stukken om 't schrift te leeren lezen of iets anders; de archivaris houdt 't oog op dat werk. En daarom bestaat de mogelijkheid, dat de archivaris liever geen volontair heeft, want deze kost hem tijd.

De dame-volontair geeft ook prijzen op voor copiëerwerk aan archief-beambten betaald. Die prijzen zijn niet geheel en al juist. Wel dient in 't oog gehouden, of copieën geleverd moeten worden van stukken vóór 1700 dan na 1700.

Een regel, waarop 27 letters staan, heb ik nog nooit gezien.

Ik sta versteld over de mededeeling, dat onze dame 3 pagina's en soms 3 pagina's oud schrift per uur kan copiëeren. Terecht voegt zij er bij, dat men van haar zegt, dat zij vlug werkt. Ik heb ook wel eens oud schrift gecopiëerd en ik weet zoo ongeveer, wat een tijd dat kost. Maar 2 à 3 pagina's, 't is bar; ik zou haast willen vragen . . . . of ik het eens . . . . mocht zien.

Ik hoop van harte, dat de dame-volontair mij niet ten kwade zal duiden, dat ik hare inlichtingen een beetje heb verbeterd; (het belang der Nederlandsche dames gaat mij ter harte) dat zij nog eens er toe moge komen, na rijpere studie van het archiefwezen, aan de Nederlandsche vrouwen volledige inlichtingen te verstrekken over 't geen er aan een Rijksarchief en aan een stadsarchief komt kijken en er vereischt wordt voor 't vervullen van archief-ambten.

Met dank voor de plaatsruimte.

Utrecht. *Uw dw. dr.*

R. B. . . . . A.

In het *Weekblad van het Recht* van 3 Jan. '98 komt een stuk voor van den Heer Mr. C. Witholt, getiteld: De financieele positie der griffiers bij de rechterlijke colleges en bij de Kantongerechten . . . . en nog wat. De schrijver wil overbrenging van alles wat dagteekent van vóór 1 Oct. 1838 naar de depots van het Rijksarchief.

„Van het resteerende kon (zegt hij) gevoegelijk in zijn tegenwoordigen toestand gelaten worden hetgeen antérieur is aan de reorganisatie van 1877, maar van af dat tijdstip dienden de archieven aan de verschillende griffies naar een uniform systeem te worden — en ook voor het vervolg te blijven — gerangschikt."

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Mei l.l. bevatte het volgende bericht uit Delft, gedateerd 18 Mei:

Bij den gemeenteraad is ingekomen een voorstel van B. en W., om naar aanleiding van een schrijven van Burg. en Weth. van Rotterdam, waarin verzocht wordt gevolg te geven aan art. 15 van het door den prefect van het departement van de Maas in 1812 goedgekeurd „plan de séparation", waarbij Delft en Delftshaven definitief gescheiden worden en alzoo een aantal losse stukken, welke thans deel uitmaken van het Delftsch gemeente-archief en alle betrekking hebbende op Delftshaven en Schoonderloo, af te staan aan het archief der gemeente Rotterdam. De lijst dier stukken is daarbij overgelegd. B. en W. het gevoelen ingewonnen hebbende van den archivaris, komen tot de conclusie dat de stukken voor Delft geen practische waarde hebben maar tehuis behooren in het Rotterdamsch archief.

Zij stellen daarom den raad voor die stukken, welke ingevolge de bovengemelde acte van scheiding na de annexatie van Delftshaven te Rotterdam te huis behooren. aan die gemeente af te staan, onder voorwaarde, dat mocht de gemeente Delft de stukken wenschen te raadplegen, de gelegenheid daartoe zal worden gegeven door overbrenging ten raadhuize naar Delft, ten koste der gemeente Rotterdam, heren derwaarts terug.

De raad nam 27 Mei dit voorstel aan.

Het boogschuttersgilde van Ste. Catharina te Gemonde, heeft aan het Rijksarchief in Noordbrabant ten geschenke aangeboden eene origineele oorkonde op perkament van 20 Juni 1614, behelzende een uitvoerig reglement of keuren voor dat gilde, gegeven door den heer van Oud-Herlaer en St. Michielsgestel.

Ned. Staatscourant 28 Juni 1898.

Naar wij vernemen heeft de heer F. Ch. Danvers, „registrar of records" aan het „Record Department" van het „India Office" te Londen 1 Juli l.l. zijne betrekking neergelegd, daar zijn leeftijd hem volgens de wet daartoe noopte. De heer D. werd eerst voor civiel en werktuigkundig ingenieur opgeleid en bij het Departement van publieke werken van het „India Office" geplaatst, sinds 1884 vervulde hij bovengenoemd ambt. In 1891 en '92 was hij met eene zending naar Portugal belast om een onderzoek in te stellen in de koloniale archieven aldaar betreffende Indië, en voor een dergelijk onderzoek hem opgedragen ten opzichte van de geschiedenis der Nederlandsch-Indische koloniën werkte hij 1893—95 geruimen tijd in het Rijksarchief te 's Gravenhage.

De *Kölnische Zeitung* van 31 Dec. 1897 bevatte het volgende stuk, getiteld:

„Die preussischen Kriegsarchive."

Es ist nur wenigen bekannt, dass der Grossmeister Heinrich v. Sybel sich ausserordentlich für das Zustandekommen eines preussischen allgemeinen Kriegsarchivs interessirte. Namentlich bei seinen Studien für sein monumentales Werk der „Begründung des deutschen Reiches" hatte Sybel die Uebelstände gründlich kennen gelernt, die in Preussen archivalische Forschungen erschweren, sobald militärische und kriegsgeschichtliche Gebiete zur Sprache kommen. Noch vor der Herausgabe des letzten Bandes des eben genannten Werkes hatte Heinrich v. Sybel einigen kriegsgeschichtlichen Puncten lange Zeit ganz erfolglos nachgespürt und war darüber in heller Verzweiflung. Eines Tages klagte er einem militärischen Schriftsteller sein Leid und schloss mit den Sätzen: „Preussen weiss offenbar selbst nicht, über welche Quellen es auf sämtlichen Gebieten des militärischen Lebens seiner Geschichte verfügt. Wollen sie mir glauben, dass ich jetzt seit Monaten in sechs oder sieben sogenannten militärischen Archiven herumgesucht habe, ohne die gewünschte Auskunft erhalten zu können. Ich bin darüber wirklich erlahmt." Heinrich v. Sybel begriff nicht, dass ein Staat wie Preussen, dessen Geschichte vorwiegend Kriegsgeschichte sei, wie er sich ausdrückte, so wenig Einsicht, Energie und Interesse fur sein eigenstes und fruchtbarstes Gebiet zeige. Er nannte den Zustand der gegenwärtigen militärischen Archive bald unwürdig, bald verwahrlost, die Regierung, die solche Zustände von Jahr zu Jahr hinschleppe, undankbar und rücksichtslos gegen die Wissenschaft. Von den Anforderungen eines Archivs blieben die sämtlichen militärischen Archive sehr weit entfernt. Namentlich kränkte den grossen Gelehrten, dass er mit gutem Gewissen keinem Fremden, der seine Vermittlung nachsuchte, anraten könne, unsere Archive zu benutzen. „Denn," so sagte er, „die Herren laufen schliesslich doch verzweifelt fort. Da ist es besser, gar nicht

erst von unsern sogenannten Archiven zu sprechen. Wir müssen uns doch schämen, fremden Forschern unsere chaotischen Zustände zu zeigen".

Heinrich v. Sybel ist auch wiederholt mit dem Generalstab, dem Kriegsministerium und dem Hausministerium in Beziehung getreten, um aus den bisheran ungeordneten Teilen einen einheitlichen Bau aufzuführen. Er hat es aber unseres Wissens nicht durchsetzen können, obwohl er sich jahrelang darum bemühte, dass ein Posten für ein allgemeines preussisches Kriegsarchiv in den Etat eingestelt würde. Die Summe, die er für nötig erachtete, war nicht bedeutend; und seines Erachtens hätte es nur einer sachlichen Begründung bedurft, um die Gesamtforderung, die er für eine zeitgemässe Reform wünschte, im preussischen Abgeordnetenhause durchzubringen. Nachdem er eingesehen, dass seine Mühen vergeblich waren, kann er auf den Gedanken, es könne am Ende nicht im Sinne der verscheidenen Einzel-Archive liegen, dass sie in einem allgemeinen Staatsarchiv aufgingen, und in dem Widerstand der einzelnen Behörden beruhe der wirkliche Grund, dass Preussen von sämtlichen Staaten weit überholt worden wäre. „Nirgendwo", sagte er, „ist der Ressortfanatismus und die Ressorteifersucht so entwickelt wie bei den Behörden der preussischen militärischen Archive Niemand möchte ein anderes Ressort in sein Bereich einlassen. Sie haben sämtlich nur bureaukratische Gesichtspuncte. Sie wissen nicht, dass sie nur dem Gesamtstaate uud der Gesamtwissenschaft dienen sollen. Ein jeder hütet seine Schätze wie der Hirt seine Gänseherde; und im Grunde genommen sind alle Behörden froh, wenn man nicht mit einem Anliegen an sie herantritt. Der einzige Mann, der einer modernen Auffassung huldigt, ist der General Graf Waldersee, doch er stand zu kurz an der Spitze des Generalstabes, und er traf auf zu grossen Widerstand, um seine Ziele erreichen zu können. Immerhin hat er manches erreicht."

Damit der Leser sich eine Vorstellung von den unhaltbaren Zuständen mache, mögen hier nach den Angaben Sybels unsere sogenannten Archive der Reihe nach aufgezählt werden. Da ist zunächst: 1 das Geheime Staatsarchiv zu Berlin, 2 das Kriegsarchiv des Grossen Generalstabes, 3 das Geheime Archiv des Kriegsministeriums, 4 das Archiv des Hausministeriums, 5 das Archiv der Geheimen Kriegskanzlei, endlich die Archive der annectirten Staaten Hannover, Kurhessen-Nassau, Schleswig-Holstein. Alle diese Archive sind an verschiedenen Puncten oder gar in verschiedenen Städten. Ueberdies sind ihre Besitzstände nicht durch Bestimmungen geregelt. Die Katalogisirung, soweit von einer solchen überhaupt gesprochen werden darf, ist sehr ungleichartig. Die Bestimmungen über die Benutzung sind verschieden. Verbindungen und Beziehungen der Archive unter sich fehlen. Jedes Archiv bildet so su sagen einen Hausstand für sich. Von einer einheitlichen Verwaltung ist natürlich keine Rede. Deshalb treten in dem Archivpersonal die schreiendsten Erscheinungen hervor. Einesteils kann es unter diesen Umständen nicht hinreichend geschult sein; anderenteils ist an der einen Stelle zu viel, an der andern Stelle wieder zu wenig Personal. Sybels Idee war, die sämtlichen vorher genannten Archive in einem Archiv zu vereinigen und dies nach Art des Allgemeinen Kriegsarchivs in Wien zu organisiren. Zwar ruhen dort auch noch viele Pakete von Acten unter dem Siegel, deren Inhalt niemand kennt. Allein im grossen Ganzen kan doch das Wiener Kriegsarchiv als Muster betrachtet werden. Auffallend ist nun, dass Baiern, Würtemberg und Sachsen neuerdings Mittel und Wege gefunden

haben, den Bedürfnissen durch einheitlich angelegte Archive zu München, Stuttgart und Dresden zu entsprechen. Wer sie gesehen hat und sie benutzen konnte, denkt nur mit Grauen an die schier unüberwindlichen Schwierigkeiten zurück, die sich bei ähnlichen Absichten dem Forscher in Preussen entgegenstellen. Um dies zu erkennen, sei nur in allgemeinen Strichen der Besitzstand unserer sogenannten Archive angeführt.

Das Geheime Staatsarchiv zu Berlin hat fast sämtliche Acten militärischen Charakters bis zum Jahre 1797. Das Kriegsarchiv des Grossen Generalstabes, von dessen Umfang, Bedeutung und Organisation sich Fernerstehende fast immer eine falsche Vorstellung machen, besitzt nur die Acten der neuen Kriegsgeschichte, untermischt mit Bruchstücken älterer Perioden, die dem Grafen Waldersee gelungen ist heranzuziehen. Ein grosser Theil der kriegsgeschichtlichen Acten ruht wieder im Geheimen Archiv des Kriegsministeriums; und da die Personalacten sich in der Geheimen Kriegskanzlei, im Hausministerium der Generalordenscommission, dem Generalauditoriat befinden, so kann es vorkommen, dass der Forscher in Berlin, um einer einzigen Thatsache nachzugehen, acht bis neun an verschiedenen Puncten gelegene Archive aufsuchen muss, die sämtlich wieder nach verschiedenen Grundsätzen verwaltet werden, mehr oder weniger ungeordnet sind. Das sind doch himmelschreiende Zustände!

In Betracht kommen ausserdem noch die Archive von Verwaltungs- und Gerichtsbehörden u. s. w. In dem Geheimen Archiv des Kriegsministeriums sind überdies sämtliche Acten, welche auf die Heeres- und Truppengeschichte, die Organisation und Verwaltung Bezug haben.

Alle die genannten Archive kämpfen ausser den berührten Uebelständen mehr oder weniger mit Raummangel, zum Teil mit Lichtmangel. Dass diese Zustände weitern Kreisen völlig unbekannt bleiben konnten, lässt sich nur durch die Scheu erklären, die unsere militärischen Behörden vor der Oeffentlichkeit hegen. Aber die bisherigen Bestrebungen, einen Wandel herbeizuführen, lehren, dass es Zeit ist, aus dieser Scheu hervorzutreten. Denn dass der bureaukratische Gang der Dinge nicht zum Ziele führen kann, beweisen die gescheiterten Bemühungen Heinrich v. Sybels. Es würde sich natürlich zunächst darum handeln, einen ausreichenden Neubau für die sämtlichen genannten Archive aufzurichten und sie unter einheitlicher Leitung zu stellen. Alsdann wäre das Archiv einzuteilen nur nach Kriegsacten (Generalstab), Organisations- und Verwaltungsacten, Heeres- und Truppengeschichte (Kriegsministerium), Personalacten (Geheime Kriegskanzlei).

Eine sachgemäss angelegte Verästung dieser drei Grundstämme würde gestatten, alle übrigen Zweige zweckmässig unterzubringen und dadurch zur Klarheit und Uebersichtlichkeit führen; und es hätte alsdann auch keine Schwierigkeiten ein hinreichend geschultes Personal heranzubilden. Erst ein Einheitsarchiv ermöglitzt die Ausstellung einheitlicher Grundsätze für Verwaltung, Katalogisirung und Benutzung, und es ist gewiss, dass, wenn erst das Einheitsarchiv angelegt ist, die Kosten für die Verwaltung und das Personal sich niedriger stellen würden, als es bisheran der Fall ist. Freilich würde die Ordnung des Stoffes nach den vorgegebenen Gesichtspuncten in den ersten Jahren aussergewöhnliche Anstrengungen und auch Ausgaben verursachen, doch würden sich die letztern immer in bescheidenen Grenzen halten.

Der bisherige Zustand ist jedenfalls unhaltbar und unwürdig. Vielleicht wird

ihm am schnellsten abgeholfen, wenn sich die öffentliche Meinung im Interesse der Wissenschaft und des Ansehens des Staates der Sache annimmt. Dies anzuregen war die Absicht dieser Zeilen, und wir glauben, damit den Wünschen eines jeden Forschers Ausdruck verliehen zu haben, der sich auf die Benutzung der preussischen Archive angewiesen gesehen hat. Zu Anfang dieses Jahres erschien bekanntlich eine kaiserliche Verfügung, deren Absicht offenbar war, zu grössern Benutzung der Archive durch Officiere, vielleicht auch durch Gelehrte, zu ermuntern. Die verschiedenen Verwaltungen sollen danach Auskünfte erteilen, Archivstücke zugänglich machen u. s. w. Nun denke man sich aber, welche riesige Schreiberei nur in einem einzigen Falle unter den acht bis neun Verwaltungen entstehen kann; wie haüfig es wegen des ungeordneten Stoffes, der mangelhaften Katalogisirung, des unzureichend geschulten Personals und der ungleichen Verwaltungsgrundsätze vorkommen wird, dass schliesslich alle Schreibereien ergebnislos verlaufen und der Forscher einfach von seinem Vorhaben abstehen muss.

Aber man kann und darf daraus niemand einen Vorwurf machen.

Allgemein wurde angenommen, die angeführte kaiserliche Verfügung verhiesse auch einen entsprechenden Posten im preussischen Staatshaushalt. Doch haben sich für den grossen wissenschaftlichen Zweck, wie wir hören, auch diesmal keine Gelder finden lassen. So lange aber unsere Archive in dem geschilderten Zustande bleiben, ist nicht daran zu denken, dass obige Verfügung ihren Zweck erfüllen kann.

VRAGENBUS.

In het vorige nummer van het „Archievenblad” wordt gewezen op „Sulphure hydrogène d' ammoniac” als middel tot verheldering van oude verbleekte inkt. Tevens vraagt de redacteur naar verdere bijzonderheden te dezer zake, en deel ik dientengevolge mede hetgeen mij is voorgekomen.

Een twaalftal jaren (misschien langer) geleden, werd reeds gemeld: „A valuable discovery has been made, namely that the faded ink of old parchments may be so restored as to render the writing perfectly legible, by passing a brush over it, wet in a solution of sulphide of ammonia. Records which were so treated in the Germanic museum in Nuremberg ten years ago,.are still in the same condition.”

Chassant gebruikt: „une dissolution hydro-alcoolique de noix de galle, qu' on obtient en faisant macérer, pendant 3 ou 4 jours, dans 125 gram. d'esprit de vin à 22 degrés, six noix-galles grossièrement pulverisées.”

Eenige jaren geleden zag ik den heer archivaris Bijleveld zich met groot succes bedienen van twee fleschjes, het eene bevattende eene solut. Cyanet. Kalico-Ferros, 1—10 (groen) en het andere Acid. Hydrochl. dilut, (lichtblauw); met een penseel werd uit elk fleschje iets genomen en over de oude inkt gestreken, die geheel zwart werd.

Prof. Callewaert, Directeur van het groot Seminarie te Brugge, deed onlangs het schrift op een geheel verbleekt perkament, dat voor mij gecopieerd zou worden, herleven door eene solutie van 2 deelen Acide tannique op 98 deelen aqua distillata.

Deze middelen worden alle gezegd voor perkament en papier onschadelijk te zijn. Zoude het op den weg der Vereeniging liggen, zoowel chemisch als practisch onderzoek te doen instellen, en het resultaat openbaar te maken?

Thans moet menigeen uren turen op geheel of grootendeels onleesbaar geworden schrift, iets dat veelal door gepaste middelen kan, en m.i. behoort te worden vermeden.

Het leesbaar maken van eene geheel onleesbare oorkonde staat gelijk met een nieuwe vondst.

Juli 1898. J. de F.

In het laaste nr. van dit blad wordt *zwavelammonium* ter sprake gebracht als middel tot verduidelijking van verbleekt schrift. Ik hoop zeer dat dit niemand onzer er toe heeft gebracht dit middel daartoe te bezigen. Van zeer bevoegde zijde, (door den directeur der Rijksbibliotheek alhier,) werd ik opmerkzaam gemaakt op het gevaar, dat het op den duur oplevert. Werd het vroeger veel gebruikt, nu is men er dan ook meer en meer van terug gekomen. Het geeft een vuil, blauwachtig korstje op de daarmede gedrenkte letters en tast op den duur perkament en papier aan. De beroemde palimpsest van Granius Licinianus te Londen o.a. heeft zeer daardoor geleden.

Veel beter zou zijn de verbleekt letters aan te stippen (vooral niet te wrijven) met (Acid. oxalic. 0.500, Spirit. dil. 15 Aq. dist. 25) en daarna met (Tannin 1. Spirit. dilut. 15 Aq. dist. 25.)

Er zijn trouwens middelen genoeg tot het beoogde doel en daaronder die voorloopig praktisch werken, maar of op den duur het geheele handschrift er niet door te gronde gaat, is pas na vele jaren beslist. Hierin ligt de groote moeielijkheid en het gevaar, dat huiverig maakt een of ander middel te gebruiken en aan te bevelen.

Vooral in groote bibliotheken zijn echter sinds vele jaren reeds proeven van schriftverduidelijking genomen, trouwens vergeleken met hare schatten van handschriften uit de eerste eeuwen na Christus bevatte onze archieven bijna slechts modern goedje. Gedachtenwisseling van directeuren dier instellingen kan omtrent de onschadelijkheid der aanbevolen middelen een uiterst gewenschte inlichting geven, opdat eindelijk niet meer in het blinde getast en eenige uniformiteit verkregen worde. Dit is dan ook begrepen door den bibliothecaris van het Vatikaan, Dr. Fr. Ehrle. Op zijn initiatief zal te St. Gallen een conferentie worden gehouden van een aantal bibliothecarissen door hunne Regeeringen daartoe gecommitteerd. De onze is uitgenoodigd daartoe Dr. de Vries van Leiden af te vaardigen en deze zal zich dan ook derwaarts begeven.

Zeer lezenswaardig over dit onderwerp is een stuk van genoemden Dr. Ehrle in het „Centralblatt für Bibliothekwesen" Jan./Febr. 1898, ook vertaald in het laatst verschenen no. van de „Bibliothèque de l'École des Chartes." Het door mij ten vorigen jare aanbevolen gelatinebad wordt ook door hem besproken en uitstekend geacht.

Leiden. Dz.

1898/9. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

BENOEMD:

tot concierge-boekbinder-klerk bij 's Rijks archief in Zeeland: C. DE WAARD.

tot concierge-boekbinder en bediende bij 's Rijks archief in Noord-Holland: IJSBRAND VAN ZONEN.

De Leidsche gemeenteraad nam zonder discussie met algemeene stemmen de verhooging van het traktement van den archivaris van *f* 1600 tot *f* 2000, door B. en W. op de begrooting voorgesteld, aan.

Het traktement van den gemeente-archivaris te Gouda is thans vastgesteld op *f* 500. (Zie hieromtrent bl. 110).

De *St.C.* n°. 301 bevat een Koninklijk besluit van 24 December 1898, waarbij de termijn, gesteld in art. 3 van het Koninklijk besluit van 8 Maart 1879 (*St.bl.* n°. 40), houdende bepalingen omtrent het bewaren der oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, wordt verlengd tot 1 Januari 1900.

De gemeenteraad van Utrecht heeft 21 Juli 1898 vastgesteld eene verordening op de heffing van leges. Voor afschriften op het gemeente-archief is daar het volgende tarief vastgesteld:

„Voor een afschrift van of een uittreksel uit stukken nà het jaar 1700, per bladzijde van gemiddeld ten minste 27 regels, elk

van gemiddeld ten minste 12 lettergrepen, wordende een gedeelte van eene bladzijde voor de geheele bladzijde gerekend . . *f* 0.20.

Voor een afschrift van of een uittreksel uit stukken van het jaar 1700 of vroeger, per bladzijde, berekend als boven . *f* 0.40."

Wij meenen de aandacht op deze bepaling, die nieuw is [1]), te moeten vestigen, omdat zij ons zeer doelmatig voorkomt. Het gewone tarief komt overeen met dat der rijksarchieven en schijnt dus ter wille der uniformiteit aanbevelenswaardig. Voor oud schrift scheen het echter wenschelijk een hooger tarief aan te nemen, omdat voor het kopieeren daarvan speciale technische bekwaamheden noodig zijn, die dus hooger gehonoreerd moeten worden dan het werk van een gewonen kopiïst. Dat was te meer noodig, omdat eenigszins omvangrijke kopiën gewoonlijk door de archiefklerken in hun vrijen tijd tegen betaling gemaakt worden, daar de ambtelijke tijd anders daardoor te veel belast zou worden. Deze wenschelijke inrichting was echter op den duur niet te handhaven, daar de klerken niet gaarne moeielijk oud schrift tegen het gewone stedelijke tarief wilden overschrijven; terwijl zij bezwaarlijk daarboven konden gaan. Immers de besteller zou dan natuurlijk aandringen op het vervaardigen van afschriften in den archieftijd, waardoor de ambtelijke werkzaamheden onnoodig gestoord zouden worden.

De moeielijkheid voor het bepalen van een hooger tarief was gelegen in de aanwijzing van een grens; daar het natuurlijk bezwaarlijk aan den archivaris kon overgelaten worden willekeurig aan te wijzen, welk schrift al of niet *moeielijk leesbaar* kon heeten. Van de onduidelijkheid van het handschrift door onbekwaamheid of zorgeloosheid van den schrijver mocht de heffing van hoogere leges natuurlijk niet afhankelijk gesteld worden, omdat dan zelfs stukken van zeer recenten datum soms onder het hoogere tarief zouden vallen en een bepaalde grens hier natuurlijk niet aan te wijzen was. Die grens moest bepaald worden bij de vervanging van het oude schrift, dat door onze Duitsche naburen mutatis mutandis nog altijd gebruikt wordt, door het moderne cursiefschrift. Bij onderzoek bleek het, dat dit in nagenoeg alle afdeelingen van het Utrechtsche gemeente-archief even voor of na den aanvang der 18de eeuw had plaats gehad. Vandaar dat gemakshalve het jaar 1700 als grens voor het hoogere tarief is aangenomen.

Wij meenen, dat deze eenvoudige oplossing zeer doelmatig is. Indien hetzelfde verschijnsel zich ook elders voordoet, zal men wellicht daar het voorbeeld van Utrecht wenschen te volgen.

---

[1]) Onder het afdrukken vernemen wij echter, dat reeds sinds 1886 eene dergelijke bepaling te Rotterdam geldt. Het tarief is daar voor „goed leesbaar schrift" *f* 0.25, voor „oud of moeijelijk leesbaar schrift" *f* 0.50. Het jaar 1700 wordt wel is waar niet genoemd, maar is toch in de praktijk als grens aangenomen.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1899 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VII^{de} AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 185. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks-archieven te 's Gravenhage:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	„ 6400.—
c.	commiezen	„ 3200.—
d.	adjunct-commiezen	„ 4300.—
e.	concierge en verdere bedienden . . .	„ 1000.—
f.	belooningen	„ 350.—
		f 19250.—

Voor 1898 was op deze post uitgetrokken *f* 19750.—.

Art. 186. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting voor lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 8800.—

Voor 1898 was er op deze post uitgetrokken . . . . „ 7800.—.

In de toelichtingen vindt men bij dat art. het volgende aangeteekend: „De materieele toestand van tal van losse documenten, registers en portefeuilles blijkt veel meer verbetering te vorderen, dan waarop gerekend was."

Art. 187. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . *f* 70.000.—

Voor 1898 was op deze post uitgetrokken . . . . „ 161.000.—

Art. 188. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën.

a.	archivaris in Noordbrabant	*f* 2600.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2800.—
c.	„ „ Noordholland	„ 2200.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2200.—
e.	„ „ Utrecht	„ 3000.—
f.	„ „ Friesland	„ 2100.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2400.—
h.	„ „ Groningen	„ 2200.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2200.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	„ 14600.—
		f 38300.—

Voor 1898 was op deze post uitgetrokken *f* 37050.—.

Art. 189. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . 80750.—

Voor 1898 was op dezen post uitgetrokken 96000.—, later bij nota van wijziging no. 16 verhoogd tot 96900.—.

Recapitulatie:

Personeel	1897.	1898.
art. 185.	*f* 19750.—	*f* 19250.—
art. 188.	„ 37050.—	„ 38300.—
	f 56800.—	*f* 57550.—
Materieel.		
art. 186.	*f* 7800.—	*f* 8800.—
art. 187.	„ 161000.—	„ 70000.—
art. 189.	„ 96900.—	„ 80750.—
	f 265700.—	*f* 159550.—
Totaal	1898 *f* 322500.—	1899 *f* 217100.—

Het Kanselarij-gebouw te Leeuwarden.

In het vorige jaar werd het Kanselarij-gebouw alhier in gebruik genomen als depôt der Rijksarchieven in deze provincie, en tevens als bewaarplaats der Provinciale- en Buma-bibliotheken.

Zoowel voor de Rijksarchieven als voor de gemelde biblotheken is deze nieuwe bewaarplaats eene groote verbetering. De oude archieven van de Provincie waren sinds eenige jaren geborgen in een gebouw, alwaar zij gevaar liepen vóóral door vocht en lekkage beschadigd te worden, en de rechterlijke archieven waren nog op den zolder van het gerechtshof. Nu zijn alle archieven in één depôt, en zooveel mogelijk tegen nadeelige invloeden gevrijwaard. De bibliotheken waren in een paar lokalen van het gerechtshof; doch vooral wegens te beperkte ruimte waren die lokalen in den laatsten tijd niet meer voldoende. In de Kanselarij nu zullen de bibliotheken zich tal van jaren kunnen uitbreiden alvorens zich plaatsgebrek zal doen gevoelen.

Omtrent de stichting en lotgevallen van dit gebouw melden de geschiedbronnen het volgende.

Toen in 1498 Friesland onder Saksisch bestuur gekomen was, stelde de eerste Hertog een raad of gerechtshof in. Dit hield aanvankelijk zijne vergaderingen te Franeker in het Sjaerdema-huis; doch in de eerstvolgende

jaren successievelijk te Harlingen en te Leeuwarden in de destijds aldaar gestichte blokhuizen.

In 1504 werd door Hertog George de Saksische ordonnantie in Friesland uitgevaardigd, waarbij een nieuw gerechtshof werd ingesteld en o.a werd voorgeschreven, dat „onse overste gerecht tot onze veranderinghe gheholden zall worden in onse stad Leuwarden." Voor het gerechtshof is toen een afzonderlijk gebouw nabij het blokhuis alhier gesticht. In 1542 is dit gebouw weder afgebroken, omdat het te dicht bij het blokhuis stond, en daarna hield het Hof zijne zittingen in een der gebouwen van het Franciscaner klooster alhier. Doch het bleek al spoedig, dat de ruimte aldaar voor het Hof te beperkt was, en tevens dat het voor het klooster een bezwaar was het gebruik van dat gebouw te moeten missen.

Weldra werd dan ook door het Hof bij de Landvoogdes aangedrongen om „eene bequame plaetze ende huyzinge te hebben om de Cancelrye te houden." Aan dit verzoek werd in zooverre gehoor gegeven, dat in 1545 tot dat doel eenige kleine huisjes met daarbij gelegen terrein en een in aanbouw zijnd huis, behoorende aan het klooster Klaarkamp, aangekocht werden. Laatstgenoemd huis zou, zoo was althans bij den aankoop de bedoeling, tot Kanselarij worden ingericht. Doch het Hof achtte dit gebouw daartoe ook niet voldoende, en zond toen, mede uit naam van de stad Leeuwarden, eene deputatie aan de Landvoogdes om gelden te verkrijgen tot het bouwen van eene nieuwe Kanselarij.

In het volgende jaar werd door de Landvoogdes 800 gulden toegezegd, en de stad Leeuwarden beloofde eene gelijke bijdrage tot den bouw. Met deze geringe som was echter weinig aan te vangen, en de zaak bleef toen jaren lang rusten. Inmiddels werd het aangekochte huis [1]) gebruikt als woning van den president van het Hof.

Na herhaalde klachten zoowel van het klooster als van het Hof over dezen onhoudbaren toestand heeft de Stadhouder op den landdag in Juni 1560 met de Staten van Friesland onderhandeld over eene subsidie voor het bouwen eener Kanselarij. De Staten hebben toen eene subsidie toegezegd onder voorwaarde o. a. dat in de Kanselarij ten behoeve van den landdag voor ieder der drie kwartieren Oostergo, Westergo en Zevenwouden [2]) een behoorlijk vergaderlokaal zou moeten zijn, dat ook de stad Leeuwarden de beloofde subsidie zou betalen en dat het overige van wege den Koning zou bekostigd worden.

Toch had de zaak toen nog geen voortgang. Eerst vijf jaren later, in 1565, werd zij weder opgevat. Gedeputeerde Staten van Friesland en de stad Leeuwarden wendden zich toen gezamentlijk bij rekest tot het Hof, waarbij zij, aan de door hen beloofde subsidiën herinnerende, ver-

---

1) Dit gebouw stond naast de tegenwoordige Kanselarij. Later werd het gebruikt als Landschapshuis of vergaderplaats der Staten van Friesland. In 1838 werd het gesloopt.

2) De steden vormden toen nog niet een afzonderlijk kwartier.

zochten bij de bevoegde macht nogmaals aan te dringen om de Kanselarij spoedig te doen bouwen. Aan dit rekest gevolg gevende richtte het Hof een verzoekschrift tot den Koning om de noodige gelden toe te staan, daar het kloostergebouw, waarin het Hof zich nu reeds 23 jaren had moeten behelpen, geheel ongeschikt was, „gemerct die griffier geen plaets in die cancelrye en heeft om die processen, stukken ende munimenten te leggen ende bewaeren, dan op een zeer cleyne solder, daer die bij groete hoepen op den ander werden gelecht ende doer die ondichticheyt ende remetyckheyt binnen corten tijden verrotten ende vergaen, en is oeck soe cleyn, dat parthyen pleitende oft citeert wesende, om te hoeren sentencie, dhelft vaeke daerinne nyet moegen staen; ende dat nog arger is staet de canselrye allene sonder enige bewaringe, wesende cranck van doeren ende vensteren, sulcx datter wel lichtelijken doer quaede luyden tsy van diefte, breck ende brandt oft diergelycke boeverije (daer Godt Almachtich voer moet wesen) groete peryckel ende onverwinlycke schaede vuyt mochte rysen." Dit verzoekschrift blijkt, hoewel het antwoord daarop niet bekend is, toch het gewenschte gevolg gehad te hebben; althans binnen weinige jaren was het gebouw verrezen op het in 1545 aangekochte terrein, en werd den 7 November 1571 door het Hof in gebruik genomen [1]).

Klaarblijkelijk is het gebouw niet volgens het oorspronkelijk ontwerp voltooid. De hoofddeur met het bordes daarvoor en den topgevel daarboven is namelijk niet in het midden van den voorgevel. Dit zou eerst het geval zijn wanneer het gebouw aan de eene zijde een derde langer was, en het is aan die zijde ook aan de gevelversieringen zichtbaar, dat het eerst niet het plan geweest is de muur aldaar af te sluiten. Vermoedelijk heeft het voornemen bestaan om, naar aanleiding van de door de Staten aan hunne subsidie verbonden voorwaarde, aan de eene zijde van het gebouw vertrekken voor de vergaderingen der drie kwartieren aan te brengen. Deze hebben echter nooit hunne vergaderplaats in het gebouw gehad. Men is derhalve gedurende den bouw van het eerste plan zeker afgeweken, heeft het gebouw onvoltooid gelaten, en daaraan alleen de bestemming van kanselarij gegeven, wellicht omdat het toch minder wenschelijk gevonden werd, dat het Hof en de Staten in hetzelfde gebouw zouden vergaderen. Het is daarom ook hoogstwaarschijnlijk, dat de Staten de door hen beloofde subsidie niet hebben gegeven. De stad Leeuwarden is door het Hof uitdrukkelijk vrijgesteld van hare bijdrage; doch daarvoor

---

[1]) Volgens het opschrift boven de deur in den voorgevel, dat op eenen grooten steen was uitgehouwen. Behalve het jaartal en den datum is dit opschrift in lateren tijd weggehakt. De inhoud daarvan wordt echter door verschillende geschiedschrijvers medegedeeld. Het bevatte o.a. de namen van den toenmaligen Stadhouder en van den President, de Raden en den Griffier van het Hof, die bij de eerste zitting in het gebouw tegenwoordig waren. Het geheele opschrift is thans weder op den steen aangebracht.

in de plaats betaalde de stad de koopsom van een huis, dat afgebroken werd om eene straat tegenover de Kanselarij te kunnen maken.

In dit gebouw zetelde het gerechtshof tot aan zijne ontbinding op 28 Februari 1811.

Bij besluit van 21 Februari 1811 overwoog de Prefekt van Friesland, dat de Kanselarij tot vergaderplaats van het Tribunal de première instance en van het Cour d'assises zou kunnen dienen, en bij besluit van 24 Februari werd de installatie van het Tribunal bepaald op 28 Februari. Blijkens een procesverbaal heeft de installatie op dien datum dan ook in het gebouw plaats gehad. Doch om voor beide colleges een voldoend aantal behoorlijke lokalen te verkrijgen waren er belangrijke wijzigingen in het gebouw noodig, en bij besluit van 13 April 1811 overwoog de Prefekt nader, dat de inrichting van het voormalige Landshuis voor beide colleges met veel geringer kosten kon geschieden, dan dit met de Kanselarij het geval zou zijn. De Prefekt stelde daarom den Prins Gouverneur Generaal voor de Kanselarij tot een hospitaal te bestemmen. Overeenkomstig dit voorstel werd besloten. De overbrenging der archieven [1]) en van de bibliotheek van het Hof, en de verdere ontruiming van het gebouw heeft toen in het einde van de maand Mei 1811 plaats gehad.

Reeds 3 jaren daarna veranderde dit gebouw van bestemming. Bij besluit van de Commissarissen-generaal in het Departement Friesland van 16 Februari 1814 werd het ter beschikking gesteld van het stedelijk bestuur van Leeuwarden, teneinde tot eene kazerne te worden ingericht.

Als zoodanig is het gebouw gebruikt totdat het bij Koninklijk Besluit van 5 Februari 1823 bestemd werd tot „Huis van burgerlijke en militaire verzekering." Dit is het gebleven tot vóór eenige jaren een nieuw Huis van Bewaring gesticht is.

Na de ontruiming werd toen met de restauratie van het gebouw begonnen. Deze, alsook de inrichting der archief-bewaarplaats, waren in het begin van het vorige jaar gereed. De overbrenging van de archieven daarheen had in de maanden April en Mei plaats.

Wegens de verschillende bestemmingen, die het gebouw sedert het begin dezer eeuw had, waren telkens vertimmeringen noodig geweest, zoodat het vóóral inwendig zijn vroeger karakter geheel verloren had.

Het gebouw, dat zeker het fraaiste genoemd mag worden van de

---

[1]) Volgens besluit van den Prefekt van 22 April 1811 moesten o. a. de stukken, welke „het politieke of de administratie betreffen", in een der lokalen van de Prefecture geborgen worden. Op eene aanvrage van den Prefekt van 27 Nov. 1811 naar die stukken, antwoordde de rechtbank, dat dergelijke stukken niet bij haar berustten, wijl het Hof zich alleen bepaalde tot het justitieele en zich o. a. volgens de staatsresolutie van Nov. 1663 niet in eene politieke bemoeiing mocht mengen. Voorts moesten de stukken, welke „voor het tegenwoordige van geen belang zijn" overgebracht worden naar den zolder van het tucht- en werkhuis alhier. Dit had ten gevolge, dat alle civiele en crimineele processtukken van vóór 1700 naar dien zolder zijn overgebracht. Volgens een rapport van den griffier van de rechtbank van 28 Februari 1826 waren die processtukken „geabandonneerd en te zoek geraakt."

weinige gebouwen, die uit de 2e helft der 16e eeuw in deze Provincie nog over zijn [1]), is thans door den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs enz., den heer J. van Lokhorst, uit- en inwendig zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijken vorm terug gebracht.

De voorgevel met topgevel is in gebakken en gehouwen steen zeer fraai uitgevoerd. Overigens is het gebouw in gebakken steen opgetrokken.

Vóór de deur onder den topgevel is een bordes. Aan de voorzijde tegen de borstwering van dit bordes is het Friesche Wapen met het jaartal 1621. Op deze borstwering zijn 4 zittende leeuwen, houdende ieder een wapenschild met het wapen van één der 4 kwartieren van Friesland: Oostergo, Westergo, Zevenwouden en de Steden.

De boven- en zolderverdieping worden door zeer zware houten balken gedragen. Beide balklagen zijn thans geheel vernieuwd. De eikenhouten kap, aan de voorzijde met leien en aan de achterzijde met pannen gedekt, had geen geheele vernieuwing doch slechts eenige reparatie noodig. Bijna het geheele gebouw is onderwelfd met vrij hooge gewelven.

De voorgevel is ruim 34 meter lang. Een klein gedeelte van het gebouw is slechts 10 meter diep, doch overigens is het aan de achterzijde meer uitgebouwd.

Naast het hoofdgebouw is een kleiner gebouw van 2 verdiepingen [2]), eenige meters naar binnen van de straat af gelegen. Dit gebouw, dat inwendig communiceert met het hoofdgebouw, dient beneden voor conciergewoning, en op de verdieping is de Buma-bibliotheek geborgen. Tusschen dit gebouw en het hoofdgebouw aan de achterzijde is thans een traptoren gebouwd, waarin een steenen wenteltrap, waarmede men de verdieping boven de concierge-woning en tevens de verdieping van het hoofdgebouw kan bereiken. Aan de andere zijde achter aan het hoofdgebouw is het trappenhuis, waarin een eikenhouten wenteltrap. Deze heeft een fraai bewerkte steenen spil en is grootendeels overwelfd door een zeer merkwaardig gewelf.

Het hoofdgebouw dient beneden voor bewaring en administratie der Rijksarchieven, terwijl de geheele bovenverdieping in gebruik is bij de Provincie voor de Provinciale bibliotheek. Op een gedeelte van den zolder zijn kasten opgesteld, die bestemd zijn tot bewaring van archieven; op een ander gedeelte van dien zolder zijn kasten voor de Provinciale bibliotheek.

---

[1]) Wie de bouwmeester der Kanselarij was is niet met zekerheid bekend, doch hoogstwaarschijnlijk is het geweest „Bartholomeus Janszoon, Coninclijke Mayesteijts bouwmeyster", die volgens eene oorkonde van 1571 destijds alhier vertoefde.

Galland zegt van het gebouw in zijne „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" blz. 591: „Die Kantzlei (steht) als eine höchst monumentale Schöpfung da, die um so wertvoller erscheint als sie, auf dem Boden heimischer Tradition erwachsen, sich wie ein durch die Renaissance modifizierter Ausläufer des altfriesischen Kastellbaues ausnimmt."

[2]) In 1646 werd dit door de Staten van Friesland aangekocht en bij het hoofdgebouw aangetrokken.

De geheele voorzijde van het gebouw beneden is archief-bewaarplaats. Dit is eene groote ruimte, door een muur, waarin een doorgang, verdeeld in twee lokalen van 24 bij 9 M. en 9 bij 9 M.

Deze lokalen hebben alleen aan de voorzijde ramen; de drie overige wanden zijn betimmerd met kasten ter hoogte van 4.30 à 4.75 M.

Voorts zijn aldaar 12 dwarskasten. Deze zijn 5.50 M. breed en 4.30 M. hoog. In het grootste lokaal is vóor de hoofddeur een ruimte ter breedte van 4 M. open gelaten; overigens staan deze kasten 1.40 à 1.60 M. van elkaar, en zijn aan de voorzijde 1.40 M. van de muur en aan de achterzijde 1.40 M. van de muurkast verwijderd. Zij staan los op den vloer en zijn boven verbonden door twee ijzeren stangen, die aan beide zijden over de kappen loopen, en daaraan en tevens op de kap van de daarmede evenwijdig loopende muurkasten bevestigd zijn.

De kasten zijn 76½ cm. diep. Door 3 verticale tusschenschotten op gelijke afstanden van elkaar en door één horizontaal tusschenschot ter hoogte van 2.40 M. zijn deze kasten in 8 afdeelingen verdeeld. In deze afdeelingen kunnen de planken op verschillende hoogte gelegd worden. De zijwanden en tusschenschotten zijn namelijk voorzien van dwarslatjes ter dikte van 2½ cm., op 3½ cm. afstand van elkaar. In het midden van de zijwanden en tusschenschotten is in verticalen stand een lat aangebracht, zoodat de planken niet tegen elkaar komen en er voldoende luchtstrooming daartusschen en tusschen de archief-banden blijft.

De planken zijn 2½ cm. dik, 35 cm. breed en 1.31 M. lang. Zij bestaan uit 3 à 4 aaneengeploegde, aan beide zijden door een dwarslat verbonden, stukken hout, zoodat kromtrekken zooveel mogelijk voorkomen is. De kasten en planken zijn geverfd.

De muurkasten zijn op dergelijke wijze ingericht.

Aan de achterzijde der dwarskasten zijn rakjes aangebracht, waar de brandzakken opgehangen zijn.

In deze beide lokalen hebben de gezamentlijke kasten, de gemiddelde afstand der planken op 44 cm. gerekend, 1640 M. bergruimte, waarvan door de thans alhier overgebrachte archieven ruim 1176 M. wordt ingenomen.

Aan de achterzijde van het hoofdgebouw, zijn, behalve het trappenhuis: de archivaris-kamer en een vertrek daarnaast, dat thans door den concierge-boekbinder-klerk gebruikt wordt.

De archivaris-kamer, tevens werkkamer voor het publiek, is 9 bij 8.60 M. groot en is voorzien van eikenhouten meubilair o. a. twee groote kasten. Het bovengedeelte van deze kasten is gesloten met glazen schuifdeuren. Daarin zijn geborgen de bij het archief behoorende bibliotheek, eenige doozen met losse stukken en voorts inventarissen, registers en ander dagelijks gebruikt wordend materiaal. Het onder-gedeelte is voor berging van kaarten en charters bestemd.

De kaarten worden in schuifladen in plano uitgelegd. De charters worden geborgen in doozen ter hoogte van 1 1/2 à 2 1/2 cm. De zijwanden dezer doozen worden gevormd door een eikenhouten raam. De charters worden zooveel mogelijk uitgevouwen daarin gelegd en zoo dat de voorzijde der zegels niet met het deksel van de doos in aanraking komt.

Onder de balken der zoldering van de archivaris-kamer bevinden zich sleutelstukken, versierd met fraai snijwerk o.a. de wapens van Friesland en Kastilië.

In het vertrek, bij den concierge in gebruik, zijn drie muren met kasten betimmerd, zoodat zij ook voor archief-berging kunnen dienen.

Alle lokalen beneden zijn gevloerd met verglaasde tegels.

Op de bovenverdieping zijn gelijke lokalen als beneden. Aan de voorzijde is het grootste lokaal bibliotheek. Het andere lokaal is leeskamer.

In de bibliotheek zijn de dwarskasten zoo geplaatst, dat ieder op een balk rust. Aan de voor- en achterzijde sluiten zij ongeveer aan de muur, en in het midden is een doorgang van 1.22 M. De dwarslatjes in de kasten zijn hier op den dubbelen afstand van dien in de archief-bewaarplaats aangebracht. Met losse latjes kunnen nu de planken op verschillende hoogte gelegd worden, hetgeen wegens de varieerende formaten der boeken noodig is om niet te veel ruimte te verliezen.

Het lokaal aan de achterzijde, boven de archivaris-kamer, dient voor bewaarplaats van handschriften, kaarten en plaatwerken der bibliotheek. In het kamertje daarnaast, boven het vertrek voor den concierge, zijn drie muren met kasten betimmerd voor berging van boeken der bibliotheek. Ook op de bovengangen zijn de muren gedeeltelijk met boeken-kasten betimmerd.

De ramen van het hoofdgebouw hebben in het lood gezette ruitjes. In de ramen van den voorgevel zijn medaillons van gebrand glas aangebracht. Op deze medaillons zijn beneden de wapens der 4 kwartieren en der 32 landgemeenten van Friesland; boven, in de leeskamer, zijn de wapens der 11 Friesche steden en van het kwartier der steden, en in de bibliotheek zijn de namen van eenige Friesche personen, die zich op het gebied van wetenschap of kunst verdienstelijk hebben gemaakt.

Het hoofdgebouw en tevens de Buma-bibliotheek boven de conciergewoning worden verwarmd door middel van buizen met warm water. De verwarmingsketels staan in den kelder aan de achterzijde van het gebouw.

Het gebouw is aangesloten aan de stedelijke waterleiding, waardoor ook het reservoir op zolder voor de verwarmingsbuizen wordt gevoed.

In de verschillende lokalen, gangen en op den zolder zijn brandkranen, ieder met een linnen slang en straalpijp.

De concierge-woning wordt door een particulier gebouw begrensd, overigens staat het hoofdgebouw aan 3 zijden geheel vrij.

Leeuwarden, Juli 1898. J. L. BERNS.

Les archives en France et les archives nationales à Paris.

L'organisation des archives en France a subi récemment quelques modifications sur lesquelles il n'est peut-être pas inutile d'appeler l'attention.

Rien n'a été modifié dans la constitution générale des *Archives nationales* où se trouvent réunis, comme l'on sait, tous les documents administratifs, judiciaires et financiers de l'ancien régime, les papiers de l'époque révolutionnaire, et les versements modernes des Ministères de l'Intérieur (partiellement), de la Justice, de l'Instruction publique et du Commerce. Les *Archives nationales* ne comprennent pas, comme dans d'autres pays, les archives des Ministères de la Guerre, de la Marine, des Colonies, des Affaires Étrangères, et de la Direction des Cultes, qui forment autant de fonds distincts dans chacune des administrations auxquelles elles appartiennent [1].

Mais, depuis le premier Mars 1897, un décret du Président de la République (en date du 23 février) [2] a réuni aux *Archives nationales* la direction générale des archives départementales, qui ressortissait précédemment de l'un des bureaux du Ministère de l'Instruction publique, et qui dès lors se trouve étroitement liée à l'administration centrale.

Le personnel complet, à Paris, se compose d'un directeur des archives (ayant juridiction sur toutes les archives départementales), de 3 chefs et 3 sous-chefs, d'un secrétaire, d'un secrétaire-adjoint, de 20 archivistes (dont 3 affectés au service départemental et 2 au service de la salle du public), de 3 commis et d'un mouleur du cabinet sigillographique. Le directeur, les chefs, sous-chefs, archivistes, secrétaire et secrétaire-adjoint sont des anciens élèves diplômés de l'École nationale des Chartes. Le traitement du personnel varie (à l'exception du directeur) entre 9000 et 2500 francs.

Le personnel, en province, se compose d'un archiviste par département, faisant partie du service de la Préfecture, aidé d'un ou de plusieurs commis, résidant au chef-lieu du département, et choisi autant que possible parmi les anciens élèves diplômés de l'École nationale des Chartes [3]. Ces archivistes départementaux, nommés par le Préfet sur la proposition du ministre, payés sur le budget du département et par suite dépendant du Conseil général, se trouvent dans une situation quelque peu anormale, puisque d'autre part ils sont soumis à l'inspection générale et à la surveillance de l'administration centrale. Le traitement des archives dépar-

[1] On trouvera des notices détaillées sur chacun de ces dépôts dans les *Archives de l'histoire de France*, par Ch. V. Langlois et Henri Stein (Paris, 1891—93, in - 8 de XVII - 1000 p.).

[2] Dont le texte est imprimé dans le *Journal Officiel* du 1er mars et réédité dans le *Bibliographe moderne*, I (1897), p. 27—30.

[3] Voir la notice que j'ai consacrée chaque dépôt départemental dans la *Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt* (Strassburg, in - 16).

tementaux varie entre 6000 et 2000 francs; quelques uns seulement ont en outre l'avantage du logement gratuit.

L'inspection est faite par les trois inspecteurs généraux des bibliothèques et des archives, anciens élèves eux aussi de l'École nationale des Chartes, délégués du Ministre de l'Instruction publique. Toutes les questions litigieuses de bâtiment, de matériel, de classement et d'inventaire sont soumises aux inspecteurs qui adressent leurs rapports, le cas échéant, au Ministre.

Les archivistes départementaux et les inspecteurs ont droit de visite et d'examen des archives communales et hospitalières, les inventaires de la plupart des archives communales et hospitalières sont rédigés et publiés par les archivistes départementaux. Les rapports que ces archivistes envoient chaque année à leurs Préfets respectifs sur leur service sont imprimés dans les *Procès-verbaux du Conseil général* de chaque département (session d'août) [1]).

Telle est, résumée à grands traits, l'organisation actuelle des archives en France.

Examinons maintenant la situation des Archives nationales à Paris. Ces archives, installées dans l'ancien Hôtel Soubise, tout auprès de l'Imprimerie nationale qui, elle, occupe l'ancien Hôtel Rohan, ont été augmentées successivement depuis 1802 de bâtiments annexes devenus nécessaires au fur et à mesure des versements et des réintégrations; elles occupent, au milieu de l'un des plus anciens quartiers de la capitale (le Marais), une superficie considérable qui comprend, outre les bâtiments destinés aux dépôts de papiers et ceux qui servent de bureaux, une habitation pour le directeur, un jardin, et une vaste cour à colonnades qui sert de cour d'honneur et donne une très belle perspective à l'entrée des dépôts. Ajoutons-y encore quelques annexes (Musée, Atelier de reliure, Atelier de moulage de sceaux, ancienne École des Chartes, Bibliothèque, etc.). La salle de travail, placée en contre-bas d'une rue étroite et mal éclairée, est très insuffisante et très peu en rapport avec l'aménagément des salles de dépôts; elle est ouverte de 10 à 5 heures; elle est éclairée au gaz. Un archiviste, qui la préside, est chargé de faire communiquer au public les documents demandés, de se mettre en rapport avec les travailleurs et de les aider au besoin dans leurs recherches, de faire observer le silence dans la salle, de délivrer les laissez-passer; un huissier apporte les documents qui sont amenés des dépôts dans une salle voisine par les garçons de bureau. Malheureusement, les dépôts sont fort éloignés de la salle du public, ce qui occasionne, outre une perte de temps réelle et regrettable, une fatigue extrême aux garçons de bureau pendant les journées les plus chargées (où l'on voit jusqu'à 55 et 60 personnes se

[1]) J'insère périodiquement dans le *Bibliographe moderne* des extraits de ces Rapports annuels.

succéder dans la salle de travail pendant la durée de la séance). En principe, on ne doit communiquer à un même lecteur que dix liasses, cartons ou dossiers pendant une séance, mais cet article du règlement est loin d'être rigoureusement observé.

L'entrée de la salle de travail aux *Archives nationales* est libre; il n'est besoin ni de carte ni de lettre d'audience; il est seulement recommandé aux travailleurs de prévenir de leur venue au moins deux jours à l'avance pour laisser à l'archiviste compétent le temps de préparer les documents dont ils veulent avoir communication. En effet, voici comment on procède pour la recherche et la communication des documents.

Toute demande, écrite ou orale, est transmise par le directeur au secrétariat qui inscrit la demande et donne au lecteur un bulletin individuel numeroté, dont il se servira ultérieurement pour toutes les recherches qu'il voudra faire ou tous les documents qu'il voudra examiner. Ce bulletin individuel, sur lequel s'inscrit chaque nouvelle demande de la même personne, passe successivement sous les yeux de chacun des 3 chefs de section qui examinent si cette demande rentre dans le cadre des papiers de leurs sections respectives, puis sous les yeux du directeur qui approuve. Ensuite, dans chaque section, l'archiviste désigné fait la recherche des dossiers ou pièces demandés, tant dans les inventaires manuscrits (sur registres et sur fiches) que sur place dans les dépôts; son travail terminé, il transmet la réponse à son chef qui contrôle, vise et communique à son tour le résultat au secrétariat; puis le lecteur en prend connaissance. Toutes ces allées et venues ne laissent pas parfois que d'être fort longues, et, pour peu que la recherche soit considérable ou difficile, deux jours ne suffisent pas à ramener le bulletin individuel à son point de départ avec le résultat définitif. Les demandes sont, bien entendu, de genres très divers; il y a les recherches sur des sujets purement historiques, les dossiers réclamés par les Ministères et les administrations publiques, les recherches des avoués et notaires pour des procès, de la Préfecture de la Seine pour des expropriations, les demandes de généalogistes, etc. Le nombre total de ces demandes, en une année, s'élève à environ 3000; le nombre des articles (dossiers, cartons, plans, chartes) communiqués a atteint dans le même espace de temps le chiffre de 20 000.

Les formalités que l'on fait subir à la demande d'un lecteur peuvent être sensiblement abrégées, si celui-ci connait la cote exacte du document qu'il veut consulter, ou s'il veut revoir un dossier qu'il a déjà eu entre les mains. Alors il suffit d'une demi heure environ, le temps matériel nécessaire pour aller dans les dépôts, dont l'étendue est immense (la superficie totale des *Archives nationales* occupe 13383 mètres carrés), et en rapporter les liasses, cartons ou pièces sollicités. D'ailleurs, parmi les Hollandais qui sont venus dans ces dernières années faire des recher-

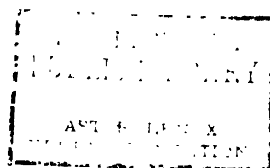
ches aux *Archives nationales*, et je citerai plus particulièrement M. le professeur P. J. Blok, M. Isidore Mendels, M. l'archiviste S. van Veen, il n'en est pas (je crois) qui aient eu à se plaindre du service de la salle du public. Ils ont plutôt regretté, sans nul doute, l'infériorité de la salle au triple point de vue de la commodité, de l'air et de la lumière.

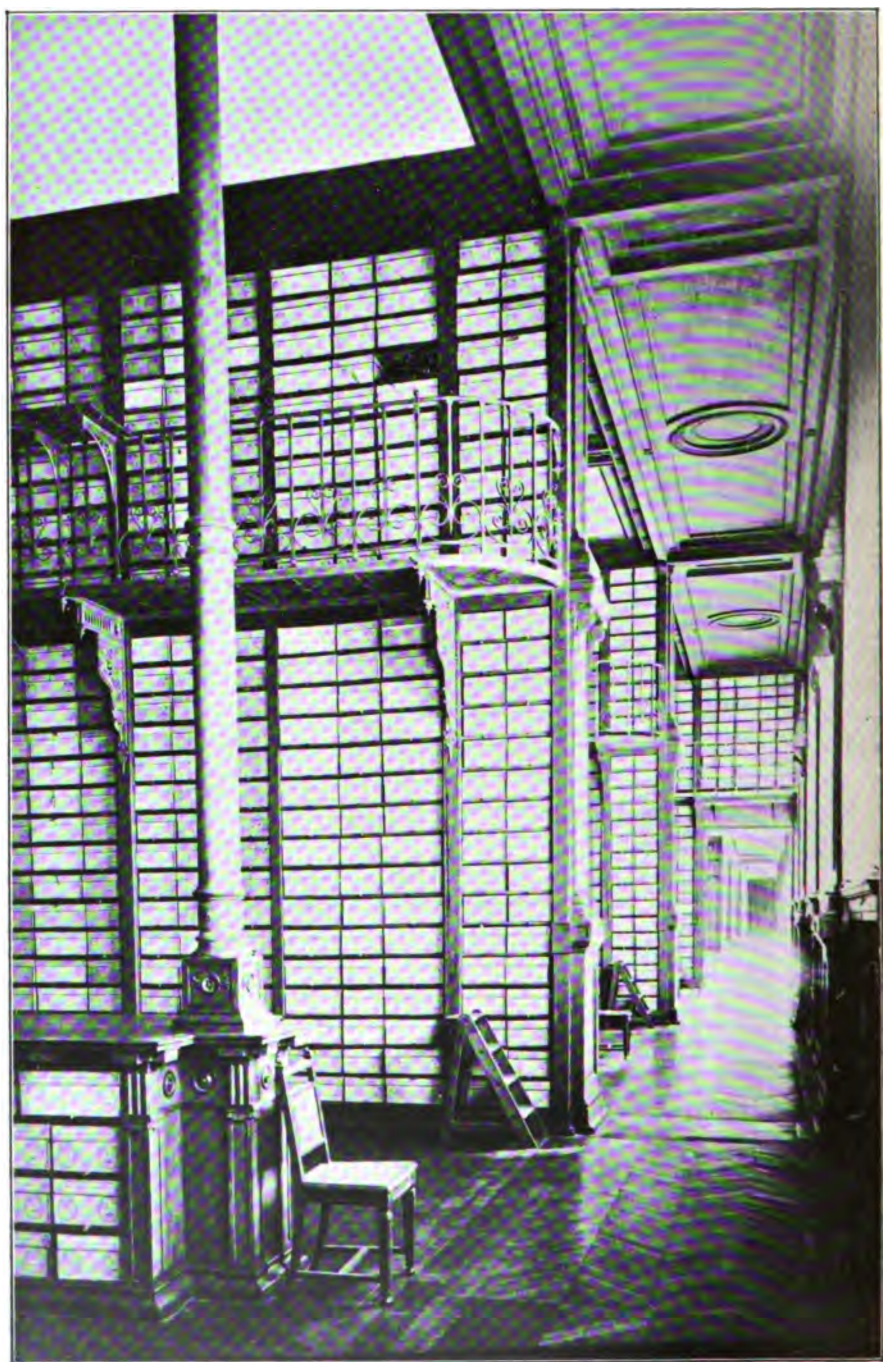
C'est là d'ailleurs une des préoccupations constantes du directeur des Archives depuis qu'il est à la tête de cette administration: une nouvelle salle de travail, reconnue nécessaire depuis de longues années, est toujours la question à l'ordre du jour, et bien que le directeur et l'architecte se soient mis d'accord sur l'emplacement qui convient le mieux, la question est loin d'être résolue; l'argent fait défaut, et, tout récemment encore, les 50.000 francs promis par le gouvernement sur le budget de l'année 1899 pour le commencement des travaux ont été rayés pour passer à des travaux prétendus plus urgents. Cet aménagement ne laissera pas, d'ailleurs, que d'être fort coûteux, bien que l'on ait l'intention de se servir d'une construction dejà faite et actuellement inutilisée; car ce n'est pas seulement une grande salle de travail qu'il faudra installer avec l'éclairage électrique, le chauffage à eau chaude, les monte-charges, etc., mais encore une chambre pour les garçons de bureau, une chambre pour les dépôts provisoires de documents à communiquer, un vestiaire, une salle d'attente et de conversation pour la communication des archivistes avec le public. Il ne faut donc malheureusement pas se leurrer: cette installation tant désirée ne sera pas encore de sitôt inaugurée.

Au moins, dans le projet adopté, la salle du public se trouverait contiguë aux salles de dépôts, ce qui faciliterait et hâterait beaucoup les communications.

Ces salles de dépôts prennent jour sur deux cours intérieures dont une, très vaste, est gazonnée. Loin de tous les bruits de la rue que l'on y perçoit à peine, on peut, avec quelque habitude, y faire les recherches avec une grande commodité, grâce au système de lettres de l'alphabet, simples ou doubles, par lesquelles on désigne chacun des fonds anciens et modernes dont se composent les *Archives nationales:* par exemple, *E* désigne le Conseil d'État, *P* la Chambre des Comptes, *TT* les Religionnaires, *X* le Parlement de Paris, *BB* les archives modernes du Ministère de la Justice.

L'accès dans les salles de dépôts peut se faire par l'une des dix ou douze portes placées aux extrémités et aux étages différents (il y en a 3 ou 4 suivant les endroits). Chaque porte s'ouvre avec la même clef (ou passe-partout) dont chaque personne attachée à la maison détient un exemplaire; de plus, à 6 heures en été, à la tombée du jour en hiver, ces portes sont fermées à la clef de nuit, dont la direction et le secrétaire se réservent exclusivement l'usage. Cette précaution, jointe à l'impossibilité absolue de pénétrer dans les dépôts du dehors, rend im-

praticable toute tentative de vol pendant la nuit. Tous les autres dangers sont conjurés autant que possible: sur les toits, des paratonnerres; dans un grand nombre de salles, des installations complètes du matériel d'incendie, et le téléphone communiquant avec le poste le plus voisin des pompiers. D'ailleurs l'isolement complet des dépôts, l'absence totale de lumière et de feu dans toute leur étendue, et l'interdiction absolue de fumer dans tous les bâtiments et même les cours des Archives nationales, rendent tout danger d'incendie assez improbable.

Les dépôts, successivement aménagés par des architectes qui n'ont pas toujours bien compris le véritable but de leurs constructions et ont parfois sacrifié au luxe sans crainte de perdre une place toujours nécessaire, ne sont pas installés d'après les règles qui président aujourd'hui à l'organisation des grands établissements de ce genre; il ne faut pas oublier que, à quelques petites exceptions près, ces bâtiments sont antérieurs à 1869, c'est-à-dire à une époque où les progrés matériels d'installations d'archives étaient le résultat d'un travail propre à chaque architecte, et non d'une entente et d'une étude communes.

Malgré cela, il serait injuste de ne pas reconnaître que les différentes salles des dépôts sont généralement vastes, commodes, claires et régulières. Si l'on jette un coup d'œil sur la reproduction ci-jointe, qui donne l'aspect d'une série de salles identiques du premier étage, où est placée entre autres la série *K* (Monuments historiques), on aura une suffisante idée de l'aménagement intérieur. A droite, de larges baies (3^m30 de haut sur 1^m90 de large) ouvrant sur une grande cour intérieure laissent pénétrer un jour presque éclatant; un passage continu se poursuit dans toute la longueur; à gauche, les murs sont tapissés de cartons où sont entassés les documents; au milieu de la salle, un comptoir dont l'intérieur est également occupé par les cartons, et dont la partie supérieure est à bonne hauteur pour permettre de l'utiliser pour les recherches et les classements; dans chaque salle, une chaise, un escabeau, et une échelle à roulettes, fort maniable (qu'on ne voit pas dans notre planche), qui permet d'accéder aux cartons placés trop haut pour être facilement retirés; pour la partie supérieure, un escalier conduit à un balcon en fer qui règne tout autour de la salle, et qui est muni d'une sorte de pupitre-appui où l'on peut poser des cartons, des cahiers de notes, etc. Toutes les commodités sont donc réunies dans un petit espace. Lorsqu'un carton est déplacé, soit pour le service intérieur, soit pour communication à la salle du public, il doit toujours être remplacé par une fiche mobile (on peut l'apercevoir sur notre planche à côté d'une place vide) dite „fiche de déplacement'' dont nous donnons ici le modèle à titre de renseignement.

ARCHIVES NATIONALES.

Fiche de déplacement.

Le 189 .

Demandeur : M.

Cote ou Titre :

Signature :

Réintégration :

Cette fiche, où sont inscrites et le nom et la cote, doit être signée par un archiviste; elle permet de savoir toujours, exactement et rapidement, entre les mains de qui se trouve le carton absent et dont quelque autre personne peut avoir besoin. La réintégration faite, et elle l'est par les soins des garçons de bureau, on inscrit sur la fiche la date de la réintégration, et on la rapporte aux bureaux du secrétariat, qui inscrit cette opération sur un registre spécial. Il est extrêmement peu fréquent que des documents s'égarent; toutefois si, par négligence ou pour toute autre raison, un document ou une liasse est replacé dans un autre fonds que celui auquel il appartient, il est naturellement très malaisé de le retrouver; mais le cas se présente heureusement bien rarement.

La reproduction ci-jointe permet encore d'observer la disposition des cartons, qui ont $0^{m}17$ de hauteur sur $0^{m}41$ de largeur et $0^{m}29$ de profondeur; il reposent sur des planchettes de bois ayant $0^{m}02$ d'épaisseur, lesquelles planchettes sont à leur tour placées sur des traverses de bois à crémaillères, pouvant par conséquent se baisser et se lever à volonté. L'espace entre chaque montant où sont fixées les crémaillères contient exactement deux, trois cartons ou davantage. Les cartons se font sur un modèle uniforme dans l'atelier de reliure de l'administration, ainsi que les réparations de documents; ils portent sur deux de leurs faces la lettre et le numéro de la série, ainsi que l'indication générale de la nature des documents qu'ils renferment; ils s'ouvrent par la partie supérieure, qui se replie sur toute la surface.

Les parquets, plafonds et décorations sont en bois, les escaliers intérieurs et les balcons sont seuls en fer.

Nous avons pris pour type une salle du premier étage; celles du

rez-de-chaussée et des étages supérieurs sont sensiblement identiques comme disposition générale.

L'ensemble des *Archives nationales* est divisé en trois sections, et ici encore il nous faut parler de l'innovation introduite par le décret du 23 février 1897. Désormais, et, en vertu de ce décret, ces trois sections sont les suivantes: *Section historique*, comprenant le Trésor des Chartes, les Domaines ecclésiastiques, les Monuments historiques, l'Instruction publique, les Papiers des Princes, les Domaines, les Biens des corporations supprimées, les Papiers des Émigrés, les Cartes et plans; — *Section administrative et judiciaire*, comprenant les archives du Parlement de Paris, du Châtelet de Paris, du Conseil d'Etat, de la chambre des Comptes, des Intendances et généralités, des Juridictions diverses, de la Maison du Roi, des Eaux et forêts, de la Grande Chancellerie, des Conseils de Lorraine et de Dombes, des Religionnaires; — *Section moderne*, comprenant tous les documents et papiers postérieurs à 1789. C'est la section ouverte, la seule susceptible d'augmentation par versement des Ministères.

En effet, les deux sections de l'ancien régime ne s' accroissent pas de documents nouveaux, sauf par voie de réintégrations judiciaires: s' il passe parfois, en vente publique, des pièces d'archives qui, de notoriété publique, ont appartenu jadis à l'une quelconque des séries qui constituent le dépôt et en ont été distraites à une époque indéterminée, la direction emploie les voies et moyens nécessaires pour interdire la vente et recouvrer ce qu'elle considère comme sa propriété. Ce cas n' est pas bien fréquent. Mais les *Archives nationales* n' achètent pas de documents, quel que puisse être leur intérêt; elle n'a d'ailleurs pas dans son budget de fonds destinés à cet usage. Les papiers qui lui sont offerts par des particuliers forment des fonds distincts qui sont conservés au secrétariat et sont communiqués comme les autres au public, sans toutefois être mêlés au reste du dépôt.

Les expéditions de pièces d'archives, de plans et sceaux sont délivrées aux intéressés, sur demande, d'après un tarif fixé par les réglements.

Sous aucun prétexte, les documents appartenant aux *Archives nationales* ne peuvent sortir du dépôt ni être communiqués au dehors. Au contraire, les registres, et dossiers reliés seulement, conservés dans les différents dépôts d'archives départementales peuvent être demandés en communication à Paris, par l'intermédiaire du Ministre et sous réserve de l'approbation du Préfet. Les archivistes et travailleurs de province se plaignent qu'il n'y ait pas réciprocité en leur faveur; mais il est à supposer que cette réciprocité existera dans quelques années, le mouvement en faveur du plus large prêt possible s'accentuant de jour en jour, tout en sauvegardant les intérêts de chacun. Quand la question sera suffisamment mûrie, on réglementera le prêt pour en faire bénéficier les archives de province, qui ont d'ailleurs

établi presque partout l'échange de dépôt à dépôt, sans que la conservation des documents reliés en ait en aucune façon souffert jusqu'à présent.

Les *Archives nationales* ont déjà produit un nombre assez important d'inventaires et de répertoires; on en trouvera la liste dans les **Archives de l'histoire de France** (jusqu' en 1891), et l'indication sommaire dans la **Minerva:** il y en a un certain nombre d'imprimés, que l'on peut se procurer en librairie; il y en a d'autographiés et de manuscrits (sur registres) que l'on peut consulter dans la salle de travail des archives; il y en a enfin d'autres manuscrits (sur fiches) dont le maniement est réservé aux archivistes seuls, mais qui, comme nous l'avons dit, sont utilisés pour répondre aux demandes du public. Pour se rendre compte de la richesse intégrale du dépôt, on devra recourir à **l'Inventaire sommaire et tableau méthodique des fonds** (Paris, 1871, in - 4), qui est classé par matières et ne comprend quo la partie antérieure à 1789; — et miêux à **l'État sommaire par séries des documents conservés aux Archives nationales** (Paris, 1891, in - 4), qui est classé d'après les numéros de série de chaque lettre de l'alphabet, et contient aussi les fonds modernes. Il est question de publier ultérieurement un Répertoire nouveau, dont le plan n'est pas encore définitivement arrêté.

On se propose également de faire imprimer, à bref délai, un **Tableau des fonds des archives départementales jusqu' en 1800**, destiné à remplacer un tableau numérique publié en 1848, complètement démodé et absolument hors d'usage, en raison des nombreuses réintégrations de tout genre qui ont enrichi depuis cinquante ans chacun des dépôts des archives départementales.

Ces deux publications projetées feront honneur à la direction actuelle des Archives de France.

HENRI STEIN,
archiviste de l'État à Paris,
membre correspondant de la „Vereeniging van Archivarissen in Nederland."

Memorie van den archivaris H. van Wijn aan den vice-admiraal Verhuell [1])

medegedeeld door DR. J. S. VAN VEEN.

A Son Excellence Monsieur Verhuell,
Vice-amiral et Ministre de Sa Majesté
le Roi de la Hollande.

Le soussigné étant requis par Votre Excellence de lui donner par écrit

[1]) Deze memorie bevindt zich onder de papieren van den vice-admiraal, tot voor korten tijd in het bezit van wijlen Mr. Alexander Verhuell.

quelque ouverture, tant soit peu détaillée, au sujet des archives anciennes, relatives à notre patrie, se trouvants dans la Belgique, et touchant lesquelles il a eu l'honneur de vous entretenir, prendra la liberté de lui observer,

que dans l'été de l'an 1802 le gouvernement Batave a conféré au soussigné, étant alors ancien Conseiller-Pensionnaire de Gouda, la commission, en titre d'*Archiviste de la République Batave*, d'examiner, soigner etc. les archives anciennes de l'état, pour autant qu' on les pouroit découvrir, depuis le temps le plus reculé jusqu' à l'époque de la paix de Munster en 1648; que le soussigné, ayant accepté cette commission et étant venu au bout environ de deux ans à débrouiller et arranger la plus grande partie de la masse importante des archives de la Hollande, a senti de plus en plus, que, comme l'histoire de sa patrie est liée ensemble, de même aussi les lacunes, qui se trouvoient par ci par là dans les chartes etc. de la Hollande, pouroient être quelque fois redressées et remplies par des pièces, heureusement conservées dans quelque autre département, que, faisant part de ses idées à son gouvernement vers l'été de l'an 1804, il a été qualifié de faire un tour diplomatique par l'intérieur de la République, principalement par la Zélande, la Guelre et l'Overijssel, et qu'il a eu le bonheur d'y retrouver une très grande quantité des pièces inconnues, intéressantes et de l'antiquité la plus reculée, qu' étant informé en outre, qu' aussi dans la Belgique, nomément en Braband, la Flandre et l'Hainaut, il existoient des pièces prétieuses, relatives à son but et l'histoire ancienne de son pais, dont il s'occupe depuis quelque temps, il a cru de son devoir d'en faire encor part au gouvernement Batave, en conséquence de quoi il a plu au dit gouvernement de qualifier le soussigné à faire un nouveau tour diplomatique par ces contrées et d'insinuer à la légation de la République à Paris de faire les démarches nécessaires pour obtenir une lettre de recommendation du gouvernement Français pour faciliter ses recherches,

que la légation Batave s'étant acquitté avec zèle de cet objet, le Ministre de l'Intérieur de l'Empire Français y a répondu de la manière la plus gratieuse par une lettre, signée de la main de Son Exc., adressée au préfets etc. des départements, formés des ci-devant Pays-Bas Autrichiens et Français, dans laquelle il témoigne d'avoir accueilli avec empressement une demande, dont l'objet offroit tant d'intérêt, et leur insinue de permettre au soussigné, sous les précautions nécessaires, de visiter les archives des diverses autorités et établissements, qui leur étoient subordonnés, et même d'y prendre des notes et des copies des pièces, comme tout cela peut paraître plus au long a Votre Exc. par une simple copie de cette lettre, jointe au mémoire actuel,

que, muni de cette pièce, le soussigné a commencé son tour diplomatique par la Belgique le 9 Sept. 1806, qu'il a rencontré partout toute

la facilité désirable et que, même pour son individu, il n'en perdra jamais ni la mémoire ni la reconnaissance,

qu'il attribue le bon succès de son voyage à l'influence de cette lettre,

que ces succès comprennent entre autres les trois points suivants: 1°. qu' il a trouvé à Anvers (où Mr. d'Herbonville, alors préfet des deux Nethes, a bien voulu l'introduire dans les archives de la mairie) une carte en parchemin, contenante le cours de l'Escaut depuis Rupelmonde jusqu' à la mer; que cette carte n'est pas d'une ancienneté si reculée, qu' on a fait entendre à feu Mr. Camus, scavant archiviste ci-devant de la France, en le datant de l'an 1050; qu' au contraire ce n'est qu' une copie, datée de 1505, sans qu' on y trouve la date de l'original; mais que néanmoins même cette copie (longue de 19 pieds, 2 pouces, haute de 2 pieds, 7 pouces, mesure d'Anvers) a paru au soussigné d'être extrêmement exacte et de la première rareté, vu que toutes les cartes géographiques du commencement du 16e siècle et en avant sont extrêmement rares dans notre pays et que surtout une carte de telle date, touchant l'ancien cours de l'Escaut depuis Rupelmonde jusqu' à la mer, non seulement soit inconnue à lui, mais même aux gens de lettres de la première classe, qu' il en a consulté,

2°. que le soussigné a retrouvé à Gand au *Tribunal civil* les restes des archives (qu' on croyoit être perdus) du ci-devant château de Rupelmonde, contenants des pièces originales du 13e et du 14e siécle, relatives en grande partie à la Hollande et la Zélande, mais qui se trouvent dans un très grand dérangement et ont souffert beaucoup,

3°. que surtout dans le département des Gemappes, et bien à la Trésorie de l'Hainaut, dans la ville de Mons, le soussigné a trouvé quelques centaines des chartes originales, pour la grande partie extrêmement bien conservées, relatives au ci-devant comtés de Hollande, Zélande, duché de Guelre et évêché d'Utrecht, et datées du 13e et 14e siècle, époque du gouvernement des comtes de la Hollande, tant de la maison originale que de celle de l'Hainaut, de Bavière et de Bourgogne (sic),

qu' il importe de faire remarquer au sujet de ces chartes:

a. que ces pièces, quoique relatives, comme on vient de dire, à la Hollande, Zélande etc., ont été données en grande partie dans l'une ou l'autre place de l'Hainaut, parce que les comtes du dernier pays, quoiqu' après la mort de Jean le Ier en 1299 étants devenus comtes de Hollande etc., ne laissoient pas cependant (et non plus leurs successeurs de la maison de Bavière) de séjourner fréquemment à Binch, Quesnoy, Maubeuge et finalement à Mons, dans un temps et des siècles, que le Hainaut surpassoit encore en beauté la Hollande, que l'on consoloit du sobriquet de „la fertile Lea", pendant qu' un auteur du 14e siècle compare le Hainaut à „la belle Rachel";

b. que par le séjour fréquent de nos comtes hors de la Hollande non

seulement, mais aussi par les transports, que par ordre de ces princes on fit maintes fois des chartes de Hollande, quand ils en avoient besoin pour le Hainaut, ce dernier pays est devenu le dépôt de plusieurs de nos archives, quoiqu' il y restoit encore une assez grande quantité dans la trésorie de la Haye en Hollande;

c. que les Hollandais de ce temps reculé n'ont pas été indifférents à tout cela, qu' au contraire ils tenoient notice et faisoient des inventaires des pièces transportées en Hainaut. Il nous en reste encore au jourd'hui entre autres deux manuscrits en Latin du 14ᵉ et un du 15ᵉ siècle en language du pays, aiant ce dernier pour étiquette (mais en Hollandais): „Explication des lettres, se trouvans dans la trésorie de l'Hainaut, qui vaudroient mieux d'être gardées en Hollande," paroles vraîment vraies et charactéristiques de ce temps là, et qui prouvent assez le prix, que déjà les ancêtres attachoient à ces pièces;

que le soussigné ne touche tout cela que superficiellement, qu' il en a fait un rapport plus ample au dernier gouvernement Batave en Mai 1806, qu' il a ajouté à ce rapport (qui se trouvera dans la Chancelerie Royale) non seulement les extraits, pour autant qu' ils nous regardent, d'un inventaire, que peu après la prise de Mons en 1691 le savant Godefroy a composé par ordre de la cour de France, des chartes, qui existoient alors à la trésorie d'Hainaut en cette ville, mais qu' aussy le soussigné a jugé de son devoir d'y joindre une courte déscription de l'état actuel des archives, concernantes notre pays, que le rapport susdit ayant été approuvé le 28 Mai 1806, le gouvernement Batave a résolu en même temps touchant les trois points cy devant mentionnés sommairement ce qui s'ensuit:

1°. de qualifier le soussigné à s' informer sous main, s' il y auroit de la difficulté à Anvers de faire faire une carte du cours de l'Escaut, après quoi on prendroit une résolution plus finale;

2°. de qualifier le soussigné à tenir un oeuil attentif sur les archives du cy devant château de Rupelmonde à Gand, afin de pouvoir procéder avec oeconomie à en faire faire des copies, si l'occasion fût favorable;

3°. que relativement aux chartes, existantes dans la trésorie d'Hainaut à Mons, l'on devroit saisir le premier moment favorable pour faire faire à la cour de France, soit par la législation [1]) à Paris soit de quelque autre manière, les instances les plus empressées pour obtenir de cette couronne la cession de ces pièces si intéressantes pour nos archives, notre histoire, nos antiquités et notre littérature.

Comme cependant depuis le temps de cette résolution la forme du gouvernement est entièrement changée, comme nous voyons à la tête de la nation un roi, déja renommé par son amour pour les arts et les sciences, un roi, frère du glorieux monarque des Français, et auquel ainsi l'accès

---

[1]) Zonder twijfel is bedoeld *légation*.

au thrône impérial sera toujours facile pour toute chose, principalement qui concerne l'honneur et l'utilité de son pays et de ses peuples, j'aurois cru manquer au premier de mes devoirs, si je n' eusse pris la liberté de m' adresser au plus tôt à Votre Exc., comme représentant alors du roy, et de lui prier, comme je fais de rechef par la présente, de porter les choses susdites, mais principalement le dernier point, l'objet des archives de l'Hainaut, sous les yeux et l'attention de Sa Majesté et d'employer les argumens convenables, pour qu' il plaise à son auguste personne d'intercéder par son haut et puissant appui chez la cour de France, afin d'obtenir, si possible, de la part de cette couronne la cession gratieuse des chartes, mentionnées sur les listes jointes à mon dit rapport au cy devant gouvernement Batave, — chartes, qui, relatives par elles même à la Hollande, ne peuvent servir à autre chose qu' à éclaircir l'histoire et les antiquités de ce pays, chartes, dont le retour, en augmentant et enrichissant les archives maintenant royales, ne peut manquer d'être considéré chez la saine partie de la nation que comme un bienfait de Sa Majesté envers ses nouveaux sujets et comme un don prétieux de sa main à la patrie, que les siècles antérieurs n' ont pu nous procurer.

C'est avec les sentiments de l'estime le plus distingué, que j'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence
le très humble, très obéissant serviteur,
H. van Wijn.

La Haye, le 21 Juin 1806.

Afschrift van den aanbevelingsbrief
van den
Franschen minister van Binnenlandsche Zaken voor H. van Wijn.

Ministère de l'Intérieur.

3ᵉ Division.

Bureau des
Beaux arts et Sciences.

Paris, le 9 Fructidor an 13.

Le Ministre de l'Intérieur à Messieurs les Préfets, Sous-Préfets, Maires etc. des Départements, formés des ci-devant Pays-bas Autrichiens et Français.

Mr. le chargé d'affaires de la République Batave a demandé, Messieurs, que Mr. van Wijn, savant archiviste Hollandois, fût autorisé à recueillir dans les archives de toutes les villes et principaux établissemens des ci-devant Pays-bas Autrichiens et Français les matériaux pour l'ouvrage, dont il s' occupe, sur l'histoire et les antiquités de son pays.

Je n' ai pu qu' accueillir avec empressement une demande, dont l'objet offre tant d' intérêt. Vous voudrez donc bien permettre à Mr. van Wijn de visiter les archives des diverses autorités et établissemens, qui vous sont subordonnés, et même d' y prendre des notes et des copies de pièces. Mais je n' ai pas besoin de vous rappeller, que les pièces originales ne doivent jamais sortir des archives, où elles sont déposées, et qu' aucune circonstance ne peut dispenser des précautions, qu' exige leur conservation.

Je ne doute point au reste, Messieurs, que vous ne donniez à Mr. van Wijn tous les renseignemens, que vous croirez utiles, et que vous ne facilitiez son travail par tous les autres moyens, qui peuvent être à votre disposition.

J'ai l'honneur de vous saluer.

(signé) CHAMPIGNY.

NASCHRIFT.

Nadat reeds in 1806 en 1807 onderhandelingen waren aangeknoopt ten behoeve van het terugerlangen van de charters te Mons, voor zoover die Holland en Zeeland betroffen, nadat die pogingen onder de Regeering van koning Lodewijk, dank zij den ijver en der volharding van van Wijn, telkens herhaald waren, maar door de gespannen verhouding tusschen Frankrijk en het koninkrijk Holland tot niets geleid hadden, werd, weder naar aanleiding van een rapport van van Wijn, op 26 Nov. 1806 door den commissaris-generaal van onderwijs een besluit genomen, waarbij den gouverneur van Henegouwen gelast werd de bewuste charters aan den rijksarchivaris over te geven. De overgave had plaats op 5 Jan. 1817, nadat eenige door den gouverneur tegen den afstand geopperde bezwaren uit den weg waren geruimd. (Zie over dit alles Bakhuizen van den Brink, Overzicht van het Nederl. Rijks-archief, blz. 22 vgg.)

De oude notarieele archieven.

Overzicht van de artikelen van Mr. Seerp Gratama in het *Weekblad voor Privaatrecht*, *Notarisambt en Registratie*, n^{os}. van 13, 20 en 27 Maart 1898.

Bij de toelichting van de stellingen, op de laatste algemeene vergadering verdedigd door Mr. Dozy, werd reeds met een kort woord met waardeering van Mr. Gratama's artikelen over de oude notarieele archieven melding gemaakt; wegens het gewicht der zaak en de belangrijkheid dier studie komen wij daarop thans meer uitvoerig terug. Daar Mr. Dozy uit den aard der zaak het algemeene historische gedeelte der kwestie,

nu dit op zoo grondige wijze reeds was besproken, meer beknopt behandelde, zij in de hier volgende schets meer in 't bijzonder op het geschiedkundig overzicht de aandacht gevestigd.

Nadat schr. er met een kort woord op heeft gewezen, hoe naar de bepalingen der wet op het notarisambt de bewaring der oude protocollen is geregeld, en heeft aangetoond, welke de gevolgen zijn geweest van de alhier in 1810 en 1811 executoir verklaarde Fransche wet op het notariaat, gaat hij achtereenvolgens na, welke bepalingen oudtijds in de verschillende provinciën onzer republiek omtrent de notarieele acten golden.

Voor Holland dagteekent de eerste algemeene regeling betreffende de protocollen der overleden notarissen van 1670. Den 22 April van dat jaar bepaalden de Staten, dat zij binnen een zekeren termijn zouden worden overgebracht „ter secretarie van de stad, dorp, plaats of gewest, waar dezelve notaris zijne residentie gehad heeft" om daar te worden bewaard „ten behoeve van ieder, die daaraan zoude mogen gelegen wezen." Bij een interpretatief besluit van 1 Aug. 1676 werd vervolgens uitgemaakt, dat voor de vraag, waarheen het protocol zoude moeten worden overgebracht, indien de notaris op verschillende plaatsen had gewoond, de plaats van diens overlijden beslissend zou zijn. Bij plakkaat van 1759 werd aan zoons, die hunne vaders in het notariaat opvolgden, toegestaan het protocol te behouden.

In onderscheidene steden vinden wij verschillende maatregelen genomen, om de naleving van het bedoelde plakkaat te verzekeren.

Voor Zeeland schijnen geene bepalingen omtrent het notariaat van de Staten van het gewest te zijn uitgegaan. Daar kwamen echter ten platte lande geene notarissen voor en in de steden zal hun ambt waarschijnlijk door het plaatselijk bestuur zijn geregeld. Te Middelburg ten minste was reeds in 1600 voorgeschreven, dat de papieren en bescheiden der overleden notarissen aan de secretarissen der stad moesten worden ter hand gesteld om „in het secreet contoir" te worden bewaard, welke bepaling in 1760 bij eene algemeene ordonnantie op de notarissen werd herhaald.

Voor de Generaliteitslanden thans deel uitmakende van de provinciën Noord-Brabant en Limburg werd in 1665 een plakkaat uitgevaardigd, bepalende dat van een overleden notaris alle stukken, het ambt betreffende, zouden worden overgebracht „ter secretarie der plaats (zijner) residentie". Alleen de zoon of schoonzoon, die den overledene in zijne betrekking opvolgde, zoude die stukken mogen behouden, maar de secretaris, onder wiens berusting zij anders zouden zijn gekomen, moest daarvan nauwkeurig aanteekening houden. Bedoeld plakkaat werd in 1704 op nieuw uitgevaardigd, daar het bleek dat men zich hier en daar aan de voorschriften niet gehouden had.

In 1739 werd gelijke bepalingen gemaakt voor Zeeuwsch-Vlaanderen.

Eigenaardig is het, dat bij al deze verordeningen in den considerans als aanleiding voor den maatregel is opgenomen de omstandigheid, dat de notarieele protocollen verloren of verstrooid raakten, ja soms zelfs op boeldagen werden verkocht.

Ook in Utrecht vinden wij bepalingen in denzelfden geest, doch van eenigszins vroegeren datum en meer in bijzonderheden tredende. De Staten van dit gewest toch vaardigden reeds in 1606 een plakkaat uit, waarbij zij het notariaat op tamelijk uitvoerige wijze regelden. De protocollen der notarissen, die in de steden hadden gepractiseerd, zouden naar „den gerichte van de stede" worden overgebracht, die der notarissen ten platten lande zouden „ter griffie van den Hove Provinciaal" blijven berusten, en dit alles om dezelfde reden als boven is aangehaald. Wie zich aan deze bepalingen niet hield, werd met eene geldboete gestraft en werd aansprakelijk gesteld voor de schade, die uit het wegraken der protocollen zou kunnen ontstaan. Een „soon, broeder, neef ofte diergelycke nabloedverwant die zelfs mede notaris ware"; mocht de protocollen behouden, indien de notarissen hun deze „bij erffenisse, legate, gifte ofte make" nagelaten had. De verkrijger zou ze dan gedurende zijn leven onder zich houden, maar zou er een inventaris van moeten inleveren daar, waar hij anders de stukken ter bewaring had moeten afgeven. In 1724 werden deze voorschriften vernieuwd en verscherpt bepaaldelijk voor het platte land. Dezelfde regeling, eenigszins meer in bijzonderheden uitgewerkt, werd gemaakt bij de algemeene ordonnantie op het notarisambt van 1769.

In Friesland waren wel is waar notarissen bekend (men vindt er zelfs uitvoerige voorschriften voor hun ambt), maar men schijnt er toch langzamerhand van hun ministerie minder gebruik te hebben gemaakt; bepaaldelijk in de 18de eeuw was hun aantal gering. Het houden van protocollen, hoewel vroeger voorgeschreven, geraakte hier hoe langer hoe meer in onbruik en in de Nieuwe Ordonnantie van 1723 werd dit voorschrift dan ook weggelaten.

In Groningen, Drenthe, Overijsel en Gelderland treffen wij bepaaldelijk vóór de bevrijding dier gewesten van de Spaansche heerschappij ook notarissen aan. Meestal echter zijn het geestelijken en oefenen zij hunne functies uit bij de geestelijke gerechten of in zake acten, die onder de geestelijke rechtsmacht vielen, o. a. testamenten. Na het ophouden der geestelijke rechtspraak vervielen dan ook hunne werkzaamheden als zoodanig. De acten elders voor notarissen verleden werden hier toen voor de gerechten opgemaakt.

In de provincie Groningen wordt, voor zoover schr. bekend, na de 17de eeuw geen notaris meer vermeld; in Drenthe is na den overgang van Groningen tot de Unie geen sprake meer van notarissen en ook in Overijsel was het ambt in de 18de eeuw geheel verdwenen.

In Gelderland schijnen in den tijd der republiek over 't algemeen notarissen onbekend te zijn geweest, het waren althans geene officieele, tot het verlijden van acten, met bewijskracht in rechte, aangestelde personen. Alleen in het graafschap Kuilenburg treffen wij ze aan, doch dit kennelijk ten gevolge van Hollandschen en Utrechtschen invloed; hunne bevoegdheid was er trouwens beperkt. Overigens namen in Gelderland de secretarissen der gerechten de functies van notarissen waar.

Bij de invoering der Fransche wetgeving hier te lande werd bij Keizerlijk Decreet van 2 Febr. 1811 voor het territoir der vier laatstgenoemde provinciën bepaald, dat „jusqu' à la mise en activité du régime sur le notariat", alleen de griffiers der vredegerechten gemachtigd zouden zijn acten te verlijden, „auxquels les parties doivent ou veulent faire donner le caractère d'authenticité et l'exécution attaché aux actes de l'autorité publique."

Tot zoover het historisch overzicht.

Schr. wijst er verder op, dat het K. B. van 8 Maart 1879 betreffende de bewaring der rechterlijke archieven niet van toepassing kan zijn op de notarieele protocollen, omdat dit K. B., gesteld al dat men bedoelde protocollen tot de rechterlijke stukken zou willen rekenen, — tegen welke opvatting hij zich verzet, — toch nooit zou kunnen derogeeren aan de uitdrukkelijke bepalingen der wet op het notariaat. En daar nu de voorschriften dezer wet ten opzichte van de oude notarieele stukken zeer onpraktisch zijn, is wijziging daarvan alleszins wenschelijk.

Thans moeten de oude protocollen worden bewaard in de hoofdplaats van elk arrondissement, hetzij in het gebouw, waar de rechtbank zitting houdt, hetzij elders in een gebouw door de regeering aan te wijzen, en geen stuk mag buiten het vertrek, waarin zij zich bevinden, worden gebracht. Die vertrekken nu zijn er dikwijls niet op ingericht om gebruik van de archieven te maken en bepaaldelijk om afschriften van de stukken te nemen. Verder is alleen de tot bewaarder aangestelde notaris bevoegd tot het afgeven van afschriften en uittreksels en deze zal in vele gevallen het oude schrift niet kunnen lezen. Eindelijk mogen alleen van vooraf bepaald aan te wijzen acten afschriften worden gegeven en dat slechts aan personen, die kunnen bewijzen belanghebbenden te zijn, maar juist moet soms eerst uit de archieven worden opgemaakt, welke acten er noodig zijn en worden bewezen dat de aanvragers belanghebbenden zijn; terwijl van inzien en derhalve van een onderzoek door of van wege de belanghebbenden geen sprake kan zijn, omdat dit in strijd met de wet zou zijn. De notaris zou dus zelf het onderzoek moeten instellen; maar daargelaten dat men dan in dezen alleen van diens goeden wil afhankelijk was, zoo blijft nog de vraag, of hij daartoe in staat of zelfs daartoe bevoegd zou zijn.

Het gevolg van dit alles is dus eenvoudig, dat in de meeste gevallen de oude notarieele archieven voor de belanghebbenden gesloten zijn.

Zijn de zoo even besproken bepalingen dus onpraktisch of onbruikbaar, zij zijn tevens onnoodig met het oog op de hier bedoelde archieven. Het gevaar, dat bij de openstelling zaken algemeen bekend zouden worden, die niet voor openbaarmaking zijn bestemd, heeft zich bij de regeling der rechterlijke archieven niet bewaarheid. En die rechterlijke archieven bevatten voor de provinciën Friesland, Groningen, Drenthe, Overijsel en Gelderland toch dezelfde soort acten als in het andere gedeelte van ons land in de oude notarieele protocollen voorkomen. Zoo komt bij de reeds aangehaalde bedenkingen tegen de thans geldende bepalingen nog het argument, dat de belanghebbenden thans in de eene provincie in gunstiger positie zijn dan in de andere, eene ongelijkheid, die zeker niet behoort bestendigd te worden.

En dan het groote wetenschappelijk belang der oude notarieele acten, in de laatste jaren o. a. zoo treffend gebleken bij het bekend maken van talooze bijzonderheden onzer vroegere schilderscholen, terwijl verder nog op zoo velerlei gebied van wetenschap belangrijke gegevens te verwachten zijn!

Aan 't eind van zijn betoog geeft schr. aan, hoe hij de zaak wenscht geregeld te zien. Voorloopig zouden volgens hem ook in verband met de thans geldende bepalingen voor de rechterlijke archieven de protocollen, die tot 1811 loopen naar de rijks-archiefdepôts in de provinciën kunnen worden overgebracht, waarin het thans bijna overal niet aan plaatsruimte ontbreekt; hierbij zou de tegenwoordige provinciale indeeling moeten beslissen bij de vraag, in welk depôt zij moeten worden opgenomen. Verder zouden dezelfde bepalingen als het K. B. van '79 bevat omtrent het op zekere voorwaarden in bewaring geven der rechterlijke stukken aan sommige gemeenten, ook hier kunnen gelden.

Op deze wijze zouden de oude notarieele archieven, wat de toegankelijkheid betreft, in denzelfden toestand kunnen verkeeren als de rijksarchieven zelve en zou ook aan de andere boven aangehaalde bezwaren zijn tegemoetgekomen.

A. T.

Literatuurkroniek,

door Mr. J. G. C. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Mr. A. C. Bondam. Verslag omtrent de oude gemeente-archieven in Noord-Brabant (over 1896), uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie.

Het archief van *Beek en Donk* was in 1764, 1835 en 1884 geordend, doch moest geheel opnieuw geregeld worden; de inventaris wordt toegezegd doch niet gegeven als bijlage van het verslag. — Dat van *Aarle-Rikstel* is goed verzorgd doch treurig geborgen uit gebrek aan ruimte; overname in het rijksarchief, reeds gedeeltelijk bewerkstelligd, is noodig. — Te *Raamsdonk* is het archief goed en volledig bewaard; het bevat ook archivalia van eenige polders onder het gebied van Raamsdonk. De regeling kwam voor een groot deel gereed. Nieuwe kasten ter ruimere berging zijn ingericht. — De bergruimte is te *Made* goed. Oud en nieuw archief was kortelings gesorteerd en geïnventariseerd; de regeling der losse stukken kan beter. Toch ligt in de regeling een waarborg voor het behoud van het archief. Tot 1795 behoorde Made onder Geertruidenberg; veel oud-archief is er dus niet. — Te *Sprang* werd het archief bewaard in een brandvrij vertrek in de kerk, reeds sedert 1667, terwijl het vroeger bij den secretaris berustte. Het is thans overgebracht naar het raadhuis en daar beter geborgen. Het oud-archief is echter, wat de losse stukken betreft, ten deele ongesorteerd. Voorloopig werd eenige orde aangebracht en de registers alle beschreven. Het archief over 1814—1852 werd en passant geordend. — Het archief van *Uden* is driemaal verhuisd, voordat het thans rust vond in het nieuwe raadhuis. Een groot deel ervan is in 1889 min of meer uitvoerig beschreven en bevindt zich in orde; op zolder werden echter vele stukken gevonden, wier regeling veel tijd zal eischen. — Te Kaatsheuvel is met kracht voortgezet de ordening van het archief der gemeente *Loon op Zand*. Ten vorigen jare is, bij eene herstelling van het dak, groote wanorde gebracht in het reeds gesorteerde. (Aanbevolen zij de lezing van dit deel van het verslag). Het oud-archief is globaal beschreven en gedeeltelijk ook gespecificeerd. — Kleine zorgen werden gewijd aan bescheiden van eenige andere archieven. Ook is wederom een aantal oude kerkregisters hersteld. De volontair op het rijksarchief, Mr. C. C. D. Ebell, verleende welwillend zijne hulp bij verschillende werkzaamheden.

Mr. A. C. Bondam. Verslag omtrent de oude gemeente-archieven in Noord-Brabant (over 1897), uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie.

Ingeslagen is een middenweg tusschen des voorgangers methode (veel doch globaal te regelen) en het terstond afdoende regelen; op eenige plaatsen wordt het archief globaal opgenomen en worden wenken omtrent de bewaring gegeven, doch intusschen wordt één archief definitief geregeld, terwijl tevens het rechterlijk archief dier plaats wordt geïnventariseerd. Zoo werd nu de regeling voltooid van het

archief van *Raamsdonk*, waarbij de archieven van acht polders en stukken betreffende het voormalig Karthuizer-klooster bij Geertruidenberg. Bizonderheden omtrent de zorg voor het archief worden medegedeeld. De inventaris is gedrukt achter het verslag. — In het rechterlijk archief van *Beek en Donk* werden nog stukken gevonden behoorende tot het overig oud-archief dier gemeente; zij zijn overgebracht en in den inventaris opgenomen. — Geïnspecteerd werd het archief der gemeente *Woensdrecht* c. a., bestaande uit de vroegere gemeenten Woensdrecht, Hoogerheide, Zuidgeest, Hinkelenoord, wier archieven vermengd en in slechten staat waren, voor een groot deel omdat deze gemeente geen eigen raadhuis bezit. Verbetering werd gebracht in de wanorde en slechte berging. Het oud-archief der polders is globaal beschreven. — Ook *Ossendrecht* bezit geen eigenlijk raadhuis. Ook dit archief was daarom in het schoolhuis geplaatst. Hier werd eveneens eenige voorziening getroffen. — Hetzelfde was het geval te *Putte*.

Bijlage: Inventaris van de oude archieven van Raamsdonk, dagteekenende van vóór 1 Januari 1814.

De gemeente-archieven in 1897 [1]).

N.B. Hetgeen hier volgt is ontleend aan de verslagen van den toestand der respectieve gemeenten over 1897, *tenzij eene andere bron is aangegeven.*

Alkmaar. „In den loop van het jaar werden de stukken, „ten vorige jaar van het z. g. groote charter naar het nieuwe archief- „lokaal overgebracht, op orde gesteld. Het nieuwe lokaal voldoet „zeer goed aan de gestelde verwachtingen. De verzameling werd alleen „vergroot met de stukken betrekking hebbende op den dienst 1897.” (Verslag Alkmaar, blz. 25).

Amersfoort. N.B. Het verslag over 1897 zwijgt over het archief.

Amsterdam. Eene massa stukken van de afdeeling Publieke Werken werd weer in hare oude orde hersteld. De opruiming van overtollig papier werd voortgezet voor deze afdeeling van 1881—1889. B. en W. keurden goed het plan tot reorganisatie van de archieven

---

[1]) Behalve de gemeenten Amsterdam, Assen en Maastricht is hetgeen in deze rubriek volgt bewerkt door den archivaris der gemeente Rotterdam, J. H. W. Unger, op wiens voorstel ik deze rubriek in de kroniek opnam. — Niet overbodig schijnt een verzoek aan mijne gemeentelijke collega's tot toezending aan mij van hun jaarverslag.

der afdeelingen Financiën en Algemeene Zaken. — Aan B. en W. werden voorgesteld een nieuw Reglement op den dienst en het gebruik van het gemeente-archief (met bizondere bepalingen voor het nieuw archief) en eene afzonderlijke instructie voor den commies aan de nieuwe archieven werkzaam. — Het 2de deel van den Inventaris van het oud-archief werd geheel herzien. Een catalogus van het archief van de Thesaurie extraordinaris werd bijna voltooid. Eene lexicographische lijst der straatnamen werd vervaardigd uit de registers op de minuten der Quijtscheldingen over 1627—1657. Voortgezet werden: het maken der registers zelve, de beschrijving der oude rente- en transportbrieven, de vervaardiging van een naamklapper op de verzameling boedelpapieren ter weeskamer. Aangevangen werd eene biographische lijst der regeeringsleden over 1578—1795. — De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet, en ook verricht in de familie-papieren van het geslacht Bicker, door Jhr. F. L. Bicker daartoe ten gemeente-archieve gedeponeerd. Verschillende dier papieren, voor Amsterdam van belang, werden beschreven. — De volontair Dr. J. C. Breen werd benoemd tot tijdelijk ambtenaar. — Van de door Mr. de Roever nagelaten aanteekeningen werden dit jaar geordend die over stadsfabriekambt en topographie. — Medegedeeld worden: het aantal vragen om inlichtingen en bezoekers en de aanwinsten door het archief verkregen.

(Verslag omtrent het gemeente-archief van Amsterdam over 1897, 5 bladz.)

Assen. „Archieven a. *die tot invoering der gemeentewet.* Dit „archief bestaat voornamelijk uit notulenboeken van den raad en van „B. en W. met de daarbij behoorende bijlagen, beginnende met „Juni 1807. Voorts uit gemeenterekeningen, bevolkings-, militie- en „schutterijregisters, Staatsbladen, Staats- en Drentsche couranten, „allen behoorlijk voorzien van etiquetten en geregeld naar 't jaar „van herkomst. Oude charters zijn niet aanwezig. — b. *die van na* „*de invoering der gemeentewet.* Het archief na de invoering der „gemeentewet bestaat uit protocollen van den raad en van B. en W., „uit ingekomen stukken, alphabetische registers enz."

(Verslag Assen, blz. 17, 18).

Delft. „Ook dit jaar weer is er van eene geheele ordening van „het archief nog niets gekomen". De werken en stukken, die ter raadpleging het meest noodig zijn, werden zooveel mogelijk bijeengezocht en voorloopig gerangschikt. Een aantal werken, die deels in de bibliotheek, deels in het archief tehuis behooren en zich op de z. g. boekenkamer op den zolder bevonden, werden in het archieflokaal voorloopig geschift. De deelen, behoorende tot het archief

der weeskamer zijn nog op zolder gebleven, „waar ze wel rustig „staan in open kasten, doch waar ze niet beveiligd zijn tegen roet „en stof". Gebrek aan ruimte voor berging in het archieflokaal is oorzaak, dat ze vooralsnog geen betere plaats kunnen krijgen. Door het aanschaffen van een losse kast zal er in 1898 gelegenheid zijn de stukken, die nog altijd *op* de kasten werden geborgen, uit de kweekplaats van schimmel te halen en naar eisch te plaatsen. „Ongelooflijk veel hebben deze werken door vocht en schimmel geleden, „menig werk (archiefstuk? Ref.) is voor altijd bedorven." Ontzaglijk veel is er nog te doen, voordat het archief in eenigszins geordenden toestand is gekomen; veel moet er nog worden gewerkt, voordat de archivaris voldoende de hulpmiddelen kent, die hij noodig heeft bij „de verschillende onderzoekingen. In vroeger tijden is schromelijk in het archief huisgehouden, waarvan o. a. een ergerlijk staaltje wordt medegedeeld. Ook door herhaalde verplaatsing, zelfs buiten het stadhuis, heeft het archief veel geleden. Het bezoek aan het archief om inlichtingen en vooral van genealogischen aard neemt toe. Ook voor de gemeente werden onderzoekingen gedaan. Een geschenk van de erfgenamen der familie van der Goes van Naters, die steeds regeeringsposten heeft bekleed en waardoor tal van archiefstukken onder hen berustende weer op hun plaats zijn teruggekeerd, geeft den archivaris aanleiding den wensch te uiten dat andere regentenfamilies hun oude papieren eens grondig onderzoeken. Het verslag eindigt met er op te wijzen, dat centralisatie van alle in de gemeente aanwezige archieven van gestichten en kerken zeer wenschelijk is.

(Verslag Delft, Bijlage 10).

Deventer. Door een aantal met name genoemde personen werden omtrent velerlei zaken inlichtingen gevraagd of nasporingen in het archief gedaan. „De regeling en beschrijving der losse „archiefstukken ondervond vertraging door de uitgaaf der Cameraars„rekeningen." Met ingenomenheid wordt door den archivaris gewezen op het belang van dezen arbeid, die de aandacht blijft trekken ook in wijderen kring. „Te betreuren is het, dat sommige rekeningen „ten gevolge van de vochtigheid van hun vroegere bewaarplaats „zooveel hebben geleden." Dank zij het droge lokaal, waarin ze nu geborgen zijn, woekert het bederf tegenwoordig niet meer zoo snel voort. De uitgave, gelijk zij nu geschiedt, is ongetwijfeld het beste middel om ze voor de geschiedenis te behouden.

(Verslag Deventer, Bijlage A).

Dordrecht. De nieuwe archieven, ten stadhuize berustende, werden op de gewone wijze onderhouden en bewerkt. Omtrent het

oud-archief rapporteert de archivaris, dat de regeling er van onafgebroken wordt voortgezet; de oudste registers werden bewerkt en enkele kleinere archief-afdeelingen werden geordend. De regeling van het nieuwe archief op het raadhuis (na 1851) kon dit jaar niet vervolgd worden wegens de voortdurende ongesteldheid van den klerk; om dezelfde reden moest de aangevangen regeling van het archief over de jaren 1813—1851 gestaakt worden. Het nazien der drukproeven en verdere werkzaamheden voor den catalogus van de bibliotheek vereischten veel tijd. Met het drukken van den catalogus van den atlas werd begonnen. In de archieflokalen deed zich op enkele plaatsen weder de invloed van vocht gevoelen; de toestand is verbeterend, doch eischt voortdurende waakzaamheid. Een groot aantal aanwinsten worden vermeld, waaronder o. a. de aankoop van een belangrijk afschrift van het oud-Dordtsche keurboek, dat afgeschreven schijnt naar een thans verloren stam-handschrift.

(Verslag Dordrecht, blz. 45).

G o r i n c h e m. Slechts een tweetal geschenken worden vermeld; over het archief zelf geen woord.

(Verslag Gorinchem, blz. 24).

d e n H e l d e r. Door de aangebrachte ruimte is in dit jaar een aanvang kunnen gemaakt worden met het sorteeren en inventariseeren van de oude stukken in het archief aanwezig. Een globale opgaaf van losse stukken en van boeken en registers van het begin van deze eeuw en vroeger, tot nu toe in het archief gevonden, is in het verslag opgenomen. Verder wordt medegedeeld een uitvoerige opgaaf der registers van geboorte, huwelijken en overlijden vóór 1812 van den Helder en Huisduinen.

(Verslag den Helder, blz. 22).

H o o r n. „Het archief verkeert in goeden staat. Jaarlijksche „toevoeging van de stukken, daartoe behoorende, had als naar „gewoonte plaats. Met de in 1895 door den heer Rijksarchivaris „in deze provincie aangevangen inventarisatie en beschrijving van „de in het oud-archief aanwezige stukken werd in den loop van „1897 voortgegaan."

(Verslag Hoorn, blz. 40).

K a m p e n. *Oud-archief.* Met de inventarisatie en rangschikking der archieven werd ook in 1897 voortgegaan. „Een groote massa „nieuw-archief, dat geheel overtollig was, zooals concept-notulen van „den Raad en van Burg. en Weth. en concept-missives, werd zorg-

„vuldig uitgezocht en daarna vernietigd. Ondanks deze maatregel „neemt de hoeveelheid nieuw-archief voortdurend in zoodanige mate „toe met stukken welke bewaard dienen te blijven, dat meerdere „gelegenheid tot berging zal dienen te worden verschaft." Inlichtingen werden verstrekt aan velen. Nasporingen werden gedaan ten behoeve van het krijgsgeschiedkundig archief en door vele stadgenooten en vreemdelingen. — *Nieuw-archief*. „Ter verkrijging van meer beschikbare „ruimte werden de notulen van den Raad en van Burg. en Weth., „voorafgaande aan het jaar 1865, naar het oude raadhuis overgebracht, „zoomede een aantal registers van uitgaande brieven, in dier voege, „dat de registers van de laatste vijf jaren ter secretarie blijven berusten."

(Verslag Kampen, blz. 17).

Maastricht. „*Historisch archief en bibliotheek.* Het historisch archief en de bibliotheek der gemeente zijn nog steeds in „het rijksarchiefgebouw op de St. Pieterstraat gevestigd. Beide instel„lingen wekken steeds meer de belangstelling van het geleerd publiek „op. . . . , Ook omdat het archief in toenemende mate geraadpleegd „wordt, schijnt het wenschelijk er eene nieuwe ordening aan te geven. „Deze zou misschien kunnen gepaard gaan met eene ruil met het „rijksarchief, welke ten doel heeft het bijeenbrengen van documenten, „die nu in de beide archieven verbrokkeld zijn. In 1897 werden „in het archief gedeponeerd eene door de gemeente op 25 Juni „1886 van mejuffrouw A. E. Ubaghs te Gulpen aangekochte kopie „der stichtingsbrieven van het gasthuis „de Belick", ook genoemd „de Twaalf Apostelen, gelegen in de Bogaardestraat . . . . . De „stichter, die den 3den Mei 1493 zijn testament maakte, was Lambert „van Middelhoven, gehuwd met Maria van Suetendael."

(Verslag Maastricht, blz. 33—35).

Nijmegen. In de archieflokalen zijn geen veranderingen noodig geweest. De verzamelingen verkeeren over het algemeen in een toestand, die aan alle eischen voldoet. De archivaris Mr. W. van de Poll, sedert 17 Juli 1883 als zoodanig werkzaam, verkreeg op zijn verzoek 1 October 1897 ontslag; in zijne plaats werd benoemd de heer H. D. J. van Schevichaven. Verschillende onderzoekingen werden door of voor particulieren ingesteld, waaronder ook van genealogischen aard.

(Verslag Nijmegen, blz. 17).

Rheden. Het archief wordt steeds in orde gehouden. De ingekomen stukken, alsmede de Staats- en Provinciaalbladen, werden

ingebonden, terwijl op alle ter secretarie berustende registers alphabetische tafels worden gemaakt.

(Verslag Rheden, blz. 27).

Schiedam. Sedert 18 Februari 1897 is deze gemeente in het bezit van een eigen archivaris, Jhr. Mr. Tj. A. M. A. Humalda van Eysinga, commies-redacteur ter gemeente-secretarie. Reeds dadelijk na zijn optreden werd door hem met klem de noodzakelijkheid aangetoond om de op verschillende plaatsen in de gemeente verspreide deelen van het archief te vereenigen in één lokaal. Door Burg. en Weth. werd daartoe aan den Directeur der gemeentewerken opgedragen een onderzoek in te stellen, in hoeverre het oude Gymnasiumgebouw in te richten zou zijn voor archieflokalen. Dit onderzoek schijnt een gunstig gevolg te zullen hebben, waarvan evenwel eerst het volgend jaarverslag de mededeelingen zal bevatten. Intusschen werd reeds op de begrooting voor 1898 een som van *f* 500 uitgetrokken voor inrichting en onderhoud van het archief. Aan eene organisatie van het oud-archief viel onder deze omstandigheden niet te denken. Slechts sporadisch konden eenige werkzaamheden worden verricht. Omtrent den oorsprong van de fondsen der voormalige gilden bevat het verslag uitvoerige mededeelingen. — „Het nieuw-archief bevindt „zich in goeden staat en wordt geregeld bijgehouden. Bij de orga„nisatie van het oud-archief stellen wij ons voor de stukken van „ouderen datum, die voor de loopende administratie niet meer „dienende zijn, te voegen bij het oud-archief, waardoor tevens voor „berging van het gestadig zich uitbreidende nieuw-archief de ge„wenschte ruimte zal kunnen worden verkregen".

(Verslag Schiedam, Bijlagen M, blz. 93).

Tiel. „Maatregelen ter beschrijving en regeling van het archief „zijn niet genomen; een nominale staat der oude charters is niet „aanwezig. Van 1851—1861 bestaat een alphabetisch register op „de notulen van den raad, terwijl van 1861—1881 een met zeer veel „zorg bewerkt algemeen alphabetisch register bestaat, waarin alle „ingekomen en uitgegane stukken zoowel van den Burgemeester en „van Burg. en Weth. als van den raad zijn vermeld. Op de notulen „van den raad en van Burg. en Weth. en op de brievenboeken van „1882 bestaan registers, verdeeld naar de behandelde onderwerpen".

(Verslag Tiel, blz. 16).

Tilburg. „Het gemeente-archief verkeert voortdurend in goe„den staat. De stukken, voor zoover dit gevoegelijk kan geschieden, „zijn in een droog locaal geborgen. De nieuwere stukken worden

„telkens gesorteerd, doch met de finale afwerking en het opmaken „van den inventaris kan geen voortgang gemaakt worden, alvorens „de rijksarchivaris de nog niet geschifte bescheiden heeft nagezien „en verdere instructiën gegeven".

(Verslag Tilburg, blz. 37).

Vlaardingen. Om dezelfde reden, als in het vorig verslag vermeld is, was de archiefkamer in 1897 ook niet voltooid en kon dus niet in gebruik genomen worden. „Op de bureaux ten raadhuize gaf dit „tot niet geringe bezwaren aanleiding, vermits de voorraad stukken, „die daar ligt opgestapeld, hoe langer hoe grooter wordt". Met verlangen ziet de archivaris uit naar het oogenblik, waarop aan dezen toestand een einde zal gemaakt worden. „Tegen beschadiging „of verloren gaan van belangrijke stukken wordt echter voldoende „gewaakt". Het oud-archief bevindt zich tot heden in de kamer van den Secretaris, het nieuw-archief daar en op de andere bureaux ten raadhuize. Op verzoek van particulieren hadden enkele onderzoekingen plaats in het oud-archief; voor de gemeente geen.

(Verslag Vlaardingen, Bijlage D).

Vlissingen. „Het gemeente-archief onderging, met uitzon„dering van de jaarlijksche uitbreiding, in 1897 geene uitbreiding". Verder niets!

(Verslag Vlissingen, blz. 18).

Zaandam. „Met het regelen en inventariseeren van het „archief werd geregeld voortgegaan. Met grond mag worden ver„wacht, dat in den loop van het jaar 1898 hiermede zoodanig zal „worden gevorderd, dat in het volgend verslag eenige meer uitvoerige „mededeelingen kunnen worden gedaan".

(Verslag Zaandam, blz. 51).

Zierikzee. „In den toestand kwam geen verandering. Tot „het nemen van maatregelen voor eene betere zorg voor het archief „konden wij aan Uwe vergadering nog geene voorstellen doen". Eenige geschenken worden verder vermeld.

(Verslag Zierikzee, blz. 26).

Zutphen. Het verslag vermeldt alleen dat het oud-archief door 54 personen werd bezocht, terwijl ook personen schriftelijk inlichtingen vroegen en enkele persoonlijk verschillende stukken raadpleegden. Dan volgt een opsomming der aanwinsten van de bibliotheek en van het museum.

(Verslag Zutphen, blz. 26).

F. DE BAS. Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis. Derde [1]) jaargang (1 October 1897). (Overgedrukt uit de Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent militaire onderwerpen). 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1898.

Betrekkingen werden aangeknoopt met de beheerders der verzamelingen van de „Kriegsgeschichtliche Abtheilung (Grosser „General Stab)" en van de „Kriegs-Akademie" te Berlijn. De Gentsche archivaris heeft in Belgische dagbladen zijne landgenooten opgewekt het streven der Nederlanders te steunen, onder mededeelingen omtrent hun werk; eenige bijdragen kwamen uit België in. Aan het Repertorium werd voortgewerkt. Beschreven of aangeteekend werden de op de Koninklijke Bibliotheek aanwezige handschriften en dagbladen betreffende krijgsgeschiedenis. Uit ontvangen inlichtingen bleek, dat belangrijke bescheiden berusten te Berlijn (over de diplomatieke onderhandelingen tusschen Pruisen, Engeland en Rusland, 1796—1799) en te Parijs (over de verdediging van de Bataafsche Republiek tegen de onderneming der Engelschen en Russen, 1799). Mededeelingen worden gedaan omtrent de belangrijkste onderzoekingen (ook in hiervoor opengestelde familie-archieven). In 1896/7 werden in 15 plaatsen de onderzoekingen voortgezet. De onderzoekingen over het oorlogsjaar 1799 zullen den volgenden winter waarschijnlijk afloopen. Den 1en luitenant de Witt Huberts te Amsterdam werd bizondere tevredenheid betuigd over zijn werk. — Het huis-archief van lord Wellington (Apsley-House te Londen) en de „Hill's „Papers" en de „Waterloo-letters" (British Museum) verspreiden nieuw licht omtrent het door de Nederlandsche troepen te Quatre-Bras en te Waterloo verrichte. Voldoend materiaal is voorhanden voor een tweeden druk van de geschiedenis van het korps rijdende artillerie en die der drie regimenten huzaren. Het „Brusselsche „Verbaal" bevat nog vele in België onbekende bizonderheden omtrent het „Belgische Legioen" en de oprichting der Zuid-Nederlandsche korpsen in 1814 en 1815. In Zeeland en in Dordrecht bleken belangrijke gegevens te berusten. Behalve voor 1799 en 1815 zijn de nasporingen thans het verst gevorderd voor den Nederlandsch-Munsterschen oorlog en de oorlogvoering van 1672—1678. Na afwerking van 1799, zullen dan ook deze laatste afgewerkt worden; de Nederlandsche archivalia schijnen daartoe niet voldoende bouwstof te leveren. Zooveel mogelijk zullen in 1897/8 dezelfde officieren in dezelfde garnizoenen werkzaam zijn. — II. Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief. — III. Omtrent het gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden valt niets bizonders op te merken. —

[1]) De Literatuurkroniek, waarin het vorige verslag wordt aangekondigd, vermeldt abusievelijk „Tiende" in plaats van „Tweede" jaarverslag.

Het ten vorigen jare vermelde handschrift van den 1en luitenant F. H. van der Kop aangaande den Spaanschen erfopvolgingsoorlog werd door hem bijgewerkt. — Waarschijnlijk zullen in 1899 voor den druk gereed komen: het „Repertorium van de Nederlandsche krijgs-„geschiedenis", het Register van voorhanden kaarten, plans en teekeningen, behoorende tot het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf, en de inventaris van den atlas „Halma".

Bijlage I: Inrichting van de inventarissen der krijgsgeschiedkundige bescheiden, voorhanden in de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der provinciën. — Bijlage II: Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen in de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën op 1 October 1897. — Bijlage III: Aanwinsten van het Krijgsgeschiedkundig Archief sedert 1 October 1896. — Errata in het 2de en 3de Jaarverslag.

Inventaire des cartulaires conservés en Belgique ailleurs que dans les dépôts des archives de l'Etat. Bruxelles, Hayez, 1897. (Uitgegeven door de Académie royale de Belgique, Commission royale d'histoire).

Deze inventaris vormt een vervolg op den Inventaire des cartulaires conservés dans les dépôts des archives de l'Etat en Belgique, door dezelfde commissie uitgegeven. Een derde inventaris zal vermelden de Belgische cartularia, berustende in den vreemde, waartoe medewerking wordt ingeroepen. De serie zal worden afgesloten door eene „liste des chartriers des anciennes „institutions civiles et réligieuses de la Belgique."

De verschillende cartulariën (gerangschikt naar de plaatsen, waarop zij betrekking hebben, in alphabetische volgorde), worden kortelijk omschreven en de plaats van bewaring medegedeeld. Enkele noten geven nadere inlichtingen omtrent sommige cartulariën. Een nuttige wegwijzer is het daardoor voor bronnenstudiën. Overweging verdient het, of voor Nederland niet een dergelijk werk zijn nut zou hebben [1]).

Mr. R. Fruin Th.Azn. Over de dateering van eenige oorkonden der Hollandsche graven. (Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, 3de Reeks, Dl. X, bl. 125 vlg.).

I. De anni imperii van Hendrik V in de beide oorkonden van graaf Floris II (de data van de oorkonden bij v. d. Bergh I Nos. 98 en 103 moeten respectievelijk luiden: anno incarnationis „Domini M°C°XIII°, indictione sexta, idibus Aprilis quando octave

1) Wie dit met mij eens mocht zijn, verzoek ik korte opgaven omtrent de hem bekende cartulariën aan mij te zenden. Bij algemeene deelneming zal dan een nuttig werk geboren worden.

„Pasche celebrantur, regnante quinto Henrico anno imperii sui „tertio" en „anno incarnationis Domini M°C°XVI, indictione „VIII, die XVII Kalend. Aug., regnante V Henrico, VI imperii „sui anno"). — II. De ouderdom der maan in de oorkonden van graaf Dirk VII (de luna is in van den Bergh I N°. 182 juist berekend; de datum van N°. 188 moet gelezen worden: „anno „dominice incarnationis MCC.IX Kal. Martii luna III", waarvan de luna IV had moeten zijn). — III. Stijl en indictie in de oorkonden van graaf Willem II, Roomsch koning (na een uitvoerig onderzoek wordt geconcludeerd tot bevestiging van de meening van Weidenbach (blz. 245) en Boehmer (2de ed. blz. 920). Verder wordt afgeleid, dat in de Hollandsche kanselarij eerst onder graaf Willem II (1234—1256) de Paaschstijl den jaardagstijl kwam verdringen en sinds Jan II (1299—1304) uitsluitend gold (evenals in het bisdom Luik onder Jan II (1229—1238) de Paaschstijl den Kerststijl verdrong en sedert uitsluitend in gebruik bleef).

Mr. L. M. Rollin Couquerque. Het aasdoms- en schependomsrecht in Holland en Zeeland in verband met het erfrecht der naburige provinciën. (Uitgegeven door het Prov. Utr. Gen. van K. en W.). 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1898. 176 bladz.

Omtrent het oude intestaat-erfrecht in Holland en Zeeland zijn er weinige gegevens. De Instructie van het oud aasdoms- en schependomsrecht dd. c. 1562 bespreekt het eerst deze beide rechten meer uitvoerig. Aangaande deze instructie worden enkele opmerkingen gemaakt en daarna overgegaan tot eene uiteenzetting van de verschilpunten der beide rechten, ook in verband met hunne adagia: „het naaste bloed erft het goed" en „het goed gaat vanwaar het „gekomen is".

Erfrecht ab intestato is gegrond op bloedverwantschap met den erflater; aanvankelijk werd overal geërfd naar lijnen en graad door een engen kring van verwanten, wat langzamerhand hier en daar gewijzigd werd. Representatie, in het schependomsrecht strekkende in infinitum, werd in het aasdomsrecht eerst in lateren tijd toegelaten. Volgens het laatstgenoemde recht erfde de vader of moeder, zijn (haar) kind overlevende, diens nalatenschap; volgens het schependomsrecht werd die nalatenschap daarentegen beschouwd als afkomstig te zijn van den vooroverleden ouder of van 's kinds eigen arbeid. Zoo is er voortdurend afwijking tusschen beide rechten, wat met vele voorbeelden wordt aangetoond.

Het aasdomsrecht gold in Leiden, Delft, sommige plaatsen van Delfland, in Kennemerland, West-Friesland en Gooiland (behalve Naarden) en het schependomsrecht in zuidelijk Holland, op de Zuid-

Hollandsche eilanden en in Zeeland, terwijl het versterfrecht van het land van Arkel als het ware tusschen beide in stond. Het was dus eene goede gedachte van de Staten van Holland, toen zij besloten het erfrecht ab intestato in eene ordonnantie te beschrijven. Waarom en wanneer men in dien tijd van troebelen tot die codificatie besloot, is bij gebrek aan bronnen niet uit te maken. Zeker is alleen, dat in 1578 een ontwerp-plakkaat in de vergadering der Staten ter tafel kwam. Na eenige wederwaardigheden werd op 1 April 1580 de Politieke Ordonnantie vastgesteld, waarin ook het erfrecht werd behandeld. Doch de goede wil der Staten bereikte niet den gewenschten uitslag. Reeds in Juni d.a.v. kwam protest in van het Noorderkwartier, gevolgd door betoogen van verschillende plaatsen ten gunste van het aldaar vigeerende aasdomsrecht. Het gevolg hiervan was, dat op 18 Dec. 1599 eene tweede ordonnantie werd vastgesteld omtrent het versterfrecht voor Holland ten noorden van den Rijn (met uitzondering van eenige aan weerszijden van den Rijn gelegen plaatsen als Gouda, Waddinxveen enz.). Doch Gorinchem bleef zich houden aan het Arkelsche recht, het land van Voorne weigerde te volgen de Politieke Ordonnantie, en ook elders bleef men verzet aanteekenen tegen den wil der Staten.

Ook in Zeeland werd men gezind tegen het schependomsrecht en niet zelden werd door de Staten toegestaan, bij uitersten wil voor zijne nalatenschap toepassing van het aasdomsrecht te verlangen. In 1760 was dit het vigeerende versterfrecht in Holland en Zeeland.

Na eene uitvoerige uiteenzetting van het voorgaande behandelt schrijver hierna de Politieke Ordonnantie voorzoover hierop betrekkelijk en de ordonnantie van 18 Dec. 1599 artikelsgewijze, met aanteekeningen omtrent de beteekenis en verandering der voorschriften. Tevens geeft hij mededeelingen omtrent punten niet in de Politieke Ordonnantie vermeld.

Een groot aantal bronnen, aan het werk toegevoegd, dienen ten bewijze van het medegedeelde.

Mr. J. J. S. BARON SLOET en Dr. J. S. VAN VEEN. Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen. Eerste stuk. Arnhem, P. Gouda Quint, 1898. (Uitgegeven door „Gelre", Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht).

Dit register is vervaardigd door de leengriffiers Ev. van Reidt (in functie over 1578—1595) en zijn opvolger en broeder Joost van Reidt (1595—1627). Het is tot den tijd van koning Philips vergeleken met de leenaktenboeken, daarna slechts waar de bewerkers meenden, dat het noodig was. De bezwaringen der leenen zijn

weggelaten, tenzij zij van invloed waren op den overgang daarvan. Het register der leengoederen in het Overkwartier alleen is vroeger, doch zeer gebrekkig, elders gepubliceerd.

Dit eerste stuk bevat blad 1—8 van de kwartieren van Nijmegen, Zutphen en Veluwe,* blad 1 en 2 van het Overkwartier, blad 1 der Uitheemsche leenen (buiten Gelderland) en eene lijst van de namen der leengoederen en geslachten, in dit stuk voorkomende.

Lantrecht der Thwenthe declareert door Mr. Melchior Winhoff, bewerkt door Mr. R. E. HATTINK. Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1898. 117 bladz. (Uitgave der Vereen. tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis).

Aanvankelijk bestond er tusschen de verschillende deelen van Overijssel weinig verband, zoo kon Twente in 1365 een landbrief bekomen van bisschop Johan van Verneberg. Eerst sedert den landbrief van 1457 van David van Bourgondië kon er sprake zijn van een landrecht van Overijssel. Als eerste poging om het geldende recht uit de verschillende landbrieven samen te brengen is aan te merken Winhoff's „Lantrecht der Thwenthe declareert", de voorlooper van zijn in 1559 verschenen „Landtrecht van Auerissel". Het is waarschijnlijk opgesteld tusschen 1521 en 1529, waarvoor de motieven worden aangevoerd, terwijl een overzicht der door Winhoff gebruikte bronnen wordt gegeven. Hattink geeft uit naar een afschrift; naar het origineel is vergeefs gezocht. Hij vergeleek daarmede den oorspronkelijken landbrief d.d. 1365 (z. b.), berustende op het huis Almelo. Daarna deelt hij een en ander mede omtrent W., de aanleiding voor W. tot de opstelling van zijn Lantrecht der Thwenthe en het gezag van W.'s werk; terwijl hij daarna verantwoordt zijne wijze van uitgave. — Na eene inhoudsopgave volgt dan „Dat Landrecht van Twenthe", waarachter de landbrief van Twente d.d. 1365 naar het oorspronkelijk handschrift volgt.

Mr. L. VAN HASSELT. De rekeningen der confiscatiën in Salland en Twenthe. Zwolle, Erven J. J. Tijl, 1898. (Overgedr. uit de Bijdr. tot de geschiedenis van Overijssel, 2de Serie, 2de deel, afl. 2—4).

De geschiedenis der confiscatiën in Salland en Twente wordt gekend uit het „Quohier der bezittingen van 's konings vijanden „in Salland" (uitgeg. d/d. Vereen. tot beoef. van Ov. regt en gesch. in 1881), zijnde een dergelijk quohier voor Twente verloren gegaan, — en uit de rekeningen der confiscatiën. Deze laatste loopen over 12 Jan. 1582 — 30 Sept. 1586. Zij verdienen eene uitgave: 1°. omdat het quohier van Twente verloren is, dat grooten samenhang moet vertoond hebben met de 2de rekening, — 2°. omdat zij

ons schilderen de omstandigheden der invordering, — 3°. omdat zij ons doen zien, waarom de inning der confiscatiën een einde nam: zij werden oninvorderbaar en het doel der confiscatiën (de rebellen te dwingen tot verzoening) faalde. — De ontvanger ontving het quohier in 1583, daarom zijn de 2de rekeningen het uitvoerigst; zij werden daarom tot basis aangenomen, terwijl uit de overige rekeningen alleen de belangrijke posten werden overgenomen, ter plaatse waar de overeenstemmende post in de 2de rekening voorkomt. Een voorwoord geeft omtrent dit een en ander inlichting.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der 81ste vergadering te Kampen, den 7den Juni 1898. Zwolle, de Erven J. J. Tijl. 1898, 27 bladz.

Gewezen wordt op den samenhang der Zwolsche kroniek [1]) met den „Bellum inter Transisalanos et Gelros ab anonymo con„scriptum" (Dumbar, Analecta III, 593). — Herinnerd wordt aan vroegere plannen voor een Overijsselsch oorkondenboek, besloten met de bewerkers van het Utrechtsche eene overeenkomst aan te gaan en benoemd worden in eene commissie tot bewerking van het Overijsselsche Mrs. L. van Hasselt en J. Nanninga Uitterdijk en Dr. J. de Hullu. — Dr. Sauer behandelt in de „Zeitschrift des Bergischen „Geschichtsvereins" het rentmeestersambt van Grimher over den hof Elvetre of den Monnikenhof in de Lutte, welk stuk herinnert aan dat van den heer Molhuysen in het in 1862 gepubliceerde 2de stuk der Versl. en Meded. der Vereen. — F. A. Hoefer spreekt over de werking en geschiedenis der carillons in de Nederlanden. — Mr. J. Nanninga Uitterdijk geeft als aanvulling op de bovengenoemde Zwolsche kroniek een uittreksel uit een dagboek van den leekebroeder Göbel in het klooster Bödeken bij Paderborn, — en deelt bizonderheden mede over de restauratie in 1793 van het beeldwerk in en aan het oude raadhuis te Kampen.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Aanwinsten van bibliotheek, archief en museum over 1896 en 1897. 25 bladz.

De bibliotheek verkreeg o. a.: Boek van de Resolutiën der geïnteresseerden in de Wengeler Weerden, begint met den 11 Nov. 1809 (H. S. f°.). — De aanwinsten van het archief zullen later worden medegedeeld. — Het museum ontving o. a.: eene onderhandsche akte tot het stichten van het gilde der zangers in de O. L. Vr.-kapel te Zwolle in 1498.

---

[1]) Zie hierboven blz. 48.

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. E. J. Brill, Leiden, 1898.
Inhoud o. a.: A. J. Enschedé (door Mr. Ch. M. Dozy, blz. 73—92), J. H. Hingman (door Dr. P. L. Muller, blz. 154—170).
J.

Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde. Derde reeks X, 3.
WIJLEN MR. M. S. POLS. Graaf Jan I van Holland. (Uitgegeven door Mr. S. MULLER FZN. „De regeering van Graaf Jan I, hoe kort en roemloos, vormt in de geschiedenis van Holland een niet onbelangrijke episode, die bovendien hare aantrekkelijkheid niet uitsluitend aan hare politieke gevolgen ontleent. Het breedvoerig geschiedverhaal van Melis Stoke, aangevuld door andere berichten en tal van oorkonden, maakt er een der weinige lichtpunten van in de duisternis, die overigens de geschiedenis dier tijden omhult en onze kennis meestal bepaalt tot enkele dorre feiten. Het vergunt ons tevens dieper door te dringen, achter de feiten de beweegkracht te bespieden, achter de namen der handelenden de levende personen. Voor het eerst is men in staat gesteld te midden van de politieke woelingen politieke richtingen en politieke partijen te onderscheiden, hare onderlinge verhouding en hare kracht te beoordeelen. Voor het eerst is men ook in de gelegenheid individueele personen, die daarbij een rol speelden, nader te leeren kennen, hun aandeel te bepalen en een poging te wagen, zich een meer aanschouwelijk beeld van hunne personen en een meer aanschouwelijke voorstelling van het geheel van het gebeurde te vormen." Met aanteekeningen van PROF. FRUIN.) — J. CRAANDIJK. Wat leert ons Van den Bergh's Oorkondenboek van Holland en Zeeland omtrent de Teilingens in de 13de eeuw? (Dit onderzoek hangt samen met dat naar den oorsprong der Brederode's, die in het begin der 13de eeuw afstamden uit de Teilingens. De hoofdvraag is hier, of Dirk Drossaet dezelfde is als Dirk van Teilingen, Dapifer, die in 1226 voorkomt; de heer Craandijk acht dit wel waarschijnlijk, maar wijst zwakke punten aan in het betoog, indertijd door Hofdijk, ter Gouw en Van den Bergh over den oorsprong der Brederodes voor en tegen gevoerd.) — R. FRUIN. De jongere tak der van Teylingens. Aanhangsel op de verhandeling van den heer Craandijk. — P. J. BLOK. De aarzeling van den Prins van Oranje bij de aanneming der souvereiniteit

op 2 December 1813. („Zijne aarzeling op 2 December 1813 kwam voort uit vrees voor vermindering van zijne macht en daardoor van de kracht van het bestuur, gepaard met gehechtheid aan de oude vormen, die hij in zijne jeugd had leeren eerbiedigen en waaronder zijne vaderen het wel en wee der natie hadden gedeeld. Met veel moeite slechts heeft men hem er toe kunnen brengen in de plaats van een weinig beperkt erfstadhouderschap een door eene constitutie beperkt koningschap te aanvaarden. Maar hij aarzelde niet alleen uit heerschzucht, doch ook in de meening, dat bij de beperking zijner macht door die constitutie men het centrale bestuur van den staat te zeer zou verzwakken".) — J. DE HULLU. Iets over de gruit (stof bij het brouwen in gebruik; daarvan gruitgeld). — R. FRUIN TH. AZ. Over de dateering van eenige oorkonden der Hollandsche graven (reeds besproken bl. 97 en 98).

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, over het jaar 1897/1898. — Leiden, E. J. Brill, 1898. 8°. IV, 258, 154 blz.

Hierin de volgende stukken van historischen aard: R. FRUIN. Over den schrijver der Mémoires de Hollande (Betoogt, dat du Buisson, die door Blok (in Bijdr. v. vad. gesch. en oudh., IIIe reeks, X, 156 vlg.) als de auteur dezer Mémoires was aangewezen, dat niet kan zijn). — R. FRUIN. Een onlangs ontdekt Commissieboek van Prins Willem I van de jaren 1572—74 (Door Van Someren in de Navorscher, 1897, afl. 7, uitgegeven. Het is slechts een extract: een volledig exemplaar berust ten Rijksarchieve. Het extract is waarschijnlijk tusschen 1637 en '52 vervaardigd. Welke de verhouding tusschen beide commissieboeken is, is niet duidelijk. Beide zijn belangrijk voor de kennis van allerlei détails betreffende de organisatie van den opstand. — A. TELTING. Iets over den vroegeren staatsrechterlijken toestand van de stad Nieuwpoort. (Zij stond onder twee heeren, de baronnen van Liesvelt en de Heeren van Langerak en hun erfgenamen). — G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN. Het terugtrekken van Daendels in 1799 uit de Zijpe naar den Schermer. (Bewijst, dat Daendels op bevel van Brune in den Schermer zijn terugtocht heeft gestaakt, en niet uit eigen overtuiging, dat zijn stelling daar sterk genoeg was om den vijand voorloopig tegen te houden). — P. J. BLOK. De ambachtsheerlijkheid Renesse in de 13de eeuw (Beschrijft den toestand van westelijk Schouwen in de 13de eeuw naar gegevens in de genealogie van des Tombe vermeld). — CH. M. DOZY. Ontwerp eener wet tot eene te Leiden te stichten Academie van Vaderlandsche Historie (uit de tweede helft der 18de eeuw). — J. H. C. KERN. De Leidsche hoogeschool in 1774 bezocht door

aanzienlijke Russen. (De gebroeders Rumjantsof.) — CH. M. DOZY. Kerk en Staat te Leiden in het laatst der 16de en begin der 17de eeuw. Na een overzicht gegeven te hebben van de regeeringsvormen en de kerkelijke, staatkundige en maatschappelijke toestanden, zet schr. de beginselen uiteen, waaruit de strijd op het einde der 16de en het begin der 17de eeuw zijn oorsprong vond. De kamp tusschen het Calvinistisch geloof, dat de kracht van den opstand had uitgemaakt, en het politiek beginsel, dat dien had geleid, ontbrandde het eerst in de bekende zaak van den predikant Coolhaes en zijn aanhang. In 1580 werd voorloopig een vrede gesloten onder bemiddeling van den bekenden IJsbrand Balk, maar reeds het volgende jaar werd de strijd weer heftig; de tegenstellingen waren te scherp om te worden gesmoord. Tegen Coolhaes trad de rechtzinnige partij met kracht en verbittering op: in 1583 moest hij het prediken staken, hoewel de magistraat hem de hand boven het hoofd bleef houden. De samenzwering van Leycester versterkte de positie van den magistraat tegen den kerkeraad niet weinig: in den eersten tijd bleef het vrij rustig. In 1595 werd de heftige predikant Hackius afgezet. Maar in de 17de eeuw hernieuwde zich de verbitterde kamp: vooral te Leiden zeer verbitterd door de immigratie van vele Zuid-Nederlanders. Gomarus en Arminius stonden hier persoonlijk tegenover elkander. Reeds in 1610 kwam het tot samenscholingen van het Gomaristische volk. Natuurlijk stond de Magistraat geheel aan de zijde van Oldenbarneveld in den strijd tijdens het Bestand, maar had met steeds heftiger verzet van den kerkeraad en het volk te strijden. Hommius werd steeds machtiger. Waardgelders werden in 1617 in dienst genomen, wat aanleiding gaf tot een hevig oproer. In 1618 kwam ook hier de gewelddadige ontknooping. In Leiden ook was de wet verzet en de waardgelders ontslagen. De overwinning der Contre-Remonstranten was volkomen. — G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN. Engelands bedoelingen bij het werkdadig optreden op het vasteland gedurende den tweeden coalitieoorlog. (Het is Engelands bedoeling geweest, niet een zoogenaamde diversie uit te lokken, ten einde de andere oorlogvoerende mogendheden de taak te verlichten, maar om hier te lande den ouden stand van zaken, zelfs met uitbreiding van de macht en het gezag van het huis van Oranje, te herstellen, terwijl daarbij niet als hoofdzaak gold de inbezitneming der Bataafsche vloot.)

ERNST BAASCH. Die Börtfahrt zwischen Hamburg, Bremen und Holland. (Forschungen zur Hamburgischen Geschichte II). — Hamburg, Herold'sche Buchhandlung. 1898. 8°. VIII, 114 blz.

In drie hoofdstukken behandelt Dr. Baasch het beurtverkeer

tusschen Hamburg en Holland, Bremen en Holland, Hamburg en Bremen. Het verkeer tusschen Holland en de zoogenaamde kleine Oost bestond reeds in de Middeleeuwen; maar eerst op het einde der 16de eeuw werd die handel van groote beteekenis. In 1625 bezat Nederland te Hamburg een derde van den zeehandel naar tonnenmaat, de helft naar het getal schepen: in 1642 voeren wel 3000 koopvaardijschepen per jaar tusschen Hamburg en de Nederlanden. Nog in 1716 kwamen uit Holland tusschen 2 en 3000 schepen te Hamburg, die 's zomers 4 tot 6 reizen maakten; daarentegen voeren slechts 6 Hamburgsche schepen op Holland. Buiten dit groote verkeer stond een geregeld beurtveer tusschen Amsterdam en Hamburg, in 1598 en vooral in 1613 definitief geregeld. Het veer was een monopolie, waartegenover de vracht van overheidswege werd vastgesteld en de schippers aan bepaalde eischen moesten voldoen. Herhaaldelijk zijn deze verordeningen verscherpt. In de 17de en 18de eeuw kwamen meermalen klachten voor over ontduiking van het veer: er kwam o. a. een beurt tusschen Amsterdam en Harburg en een tusschen Haarlem en Hamburg tot stand. Het monopolie bleek evenwel op den duur onhoudbaar: toch werd het, nadat de Fransche tijd alle verkeer had doen ophouden, in 1816 weer ingesteld. Reeds in 1820 werd het evenwel opgeheven.

Het verkeer met Bremen was op ongeveer dezelfde wijze geregeld. Een aantal officiëele stukken zijn in de bijlagen afgedrukt.

Abel Janszoon Tasman's Journal of his discovery of van Diemensland and New Zealand in 1642, with documents relating to his exploration of Australia in 1644, being photo-lithographic facsimiles of the original manuscript in the Colonial Archives at the Hague, with an English translation and facsimiles of original maps, to which are added Life and Labours of Abel Janszoon Tasman by J. E. Heeres L. L. D., Professor at the Dutch Colonial Institute Delft, and Observations made with the compass on Tasman's voyage by dr. W. van Bemmelen, Assistant-Director of the Royal Meteorologial Institute Utrecht. — Amsterdam, Frederik Muller and Co, 1898. Fol. 10, 195, 57, 162, 21 blz.

Het is onmogelijk te dezer plaatse aan deze grootsch aangelegde uitgave recht te doen wedervaren. De titel geeft den inhoud voldoende weer. Natuurlijk is het belangrijkste gedeelte de levensbeschrijving van Tasman door Prof. Heeres. Op grond van eigen en anderer onderzoekingen geeft hij een helder geschreven, wetenschappelijk bewerkt verhaal, dat alles wat tot dusverre over Tasman geschreven is verwerkt en vervangt. Indeeling: I. Introduction. The Dutch Chartered East India Company. II. Tasman's birthplace. III. Tasman's second marriage, 1632. External circum-

stances. Departure for India. IV. The Dutch in Amboyna. Tasman appointed skipper, 1634. First voyage of discovery. Subsequent residence in those parts. V. Tasman's return to the Netherlands, 1636. His second stay in India, 1638. VI. Rica de Oro y Rica de Plata. Voyage of discovery east of Japan by Quast and Tasman, 1639. Sources. Results. Literature. VII. The Dutch in Formosa. Tasman's return to Batavia (1640). Significance of the Dutch trade in Eastern Asia. Tasman's voyage to Formosa and Japan. Tasman casts anchor off Firando. Critical position of the Dutch Factory there (1640). Departure for Cambodja. VIII. Relations between the Dutch East India Company and Cambodja. Intercourse of the Dutch with Laos. Tasman's voyage to Palembang (1642). X. General view of the Companys position in the East. XI. Sources of our knowledge of Tasman's exploratory voyages to the South-land (1642—1644); maps and literature concerning the latter. XII. What the Dutch knew about the South-land in 1642. XIII. Frans Jacobszoon Visscher. Exploratory voyages of 1642 and 1644. XIV. Personalia (1644—1659). Tasman's mission to Djambi (1646), to Siam (1647), and to the Philippines (1648). Conclusion. Een groot aantal origineele stukken zijn als bijlagen toegevoegd.

Eerste jaarlijksch verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. — Amsterdam, J. H. de Bussy. 1897. 8°. 187 blz.

Op het verslag, het huishoudelijk reglement en de ledenlijst volgen: J. H. J. Hamelberg. Een veel bewogen tijdperk. (Een achttal jaren uit de geschiedenis van Curaçao 1796—1804) (Reeds geruimen tijd was de bevolking van revolutionaire denkbeelden doortrokken, toen in 1796 de nieuwe orde van zaken werd ingevoerd. Oneenigheden tusschen Prinsgezinden en Patriotten kwamen echter voortdurend voor. Een aanbod der Franschen om de regeering tegen de eerste te helpen, werd afgewezen. De gouverneur Beaujon werd afgezet als te zeer gehecht aan het oude bewind en door de burgerij vervangen door den commandant der burgerwacht Lauffer. Maar de oneenigheden duurden voort, waartoe de Israëlieten het hunne bijdroegen. Een complot, door de Franschen in 1799 op touw gezet om Curaçao in hun handen te brengen, werd gelukkig verijdeld. In het algemeen verkeerde het eiland in deze jaren in bedenkelijken toestand, vooral in financiëelen nood; ook had men veel last van de Fransche oorlogsschepen, die voortdurend binnenvielen en teerden op kosten der kolonie. In 1800 nam Engeland het eiland in bezit, vanwaar de Franschen, die er zich genesteld

hadden, werden verdreven. In 1802 kreeg de Bataafsche republiek Curaçao terug en werd Lauffer ontslagen, ter verantwoording geroepen, maar in 1806 vrijgesproken.) — A. JESURUN. Eenige beschouwingen over de volkstaal van Curaçao. — Bijlagen. Letterlijke kopieën van origineele stukken, berustende in het archief te Willemstad. (1648—1839.) — Stukken betreffende Curaçao, berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage (door Mr. A. TELTING.)

Tweede jaarlijksch verslag (enz. als boven). 1898. 8°. 155 blz.

Behalve de gewone rubrieken: J. H. J. HAMELBERG. Een nieuwe cultuur voor de kolonie Curaçao, (plantenvezels, waarvan de productie warm wordt aanbevolen). — A. JESURUN. Het Papiëmentsch (de volkstaal van Curaçao). — J. H. J. HAMELBERG. Historische schets van de Nederlandsche Bovenwindsche Antillen tot op het einde der 17e eeuw. (St. Eustatius, St. Martin en Saba zijn in 1493 door Columbus ontdekt. Van de oorspronkelijke bewoners is weinig bekend. Pogingen, door Engelschen en Franschen in 1625 en 1629 aangewend om de eilanden te bemachtigen, hadden weinig effect. Omstreeks 1635 werden zij door de Zeeuwen bezet. In 1648 werd St. Martin tusschen de Franschen en de Nederlanders verdeeld. In 1664 werden de eilanden door de Engelschen bezet, maar in 1665 door de Ruyter heroverd. In 1666 waren echter weer alle Ned. kolonien in West-Indie, behalve Curaçao, in handen der Engelschen; later door de Franschen bezet, werden zij te Breda in 1667 weer aan de Republiek teruggegeven. De oorlog van 1672 en '78 bracht weer allerlei tijdelijke veranderingen, maar ten slotte behielden wij alles. De negenjarige oorlog bracht weer aanvallen der Franschen mede; zij veroverden St. Eustatius, waaruit de Engelschen hen evenwel weer verdreven; te Rijswijk kreeg de Republiek in 1697 alle eilanden terug. Een overzicht van den bestuursvorm besluit dit opstel. Eenige bijlagen volgen.)

Diarium EVERARDI BRONCHORSTII sive Adversaria omnium quae gesta sunt in Academia Leydensi (1591—1627), uitgegeven door J. C. VAN SLEE. (Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, derde serie no. 12). — 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1898, 8°. IV, 230 blz.

Everardus Bronchorst, geboren te Deventer in 1554, vluchtte in 1569 met zijn ouders in ballingschap naar Keulen, waar hij, gelijk later te Marburg, Erfurt en Wittenberg, in de rechten studeerde: in 1579 promoveerde hij te Bazel. Hij was hoogleeraar te Wittenberg en te Erfurt en vestigde zich in 1582 te Deventer, waar hij lid der Vroedschap werd. In 1587 naar Leiden verhuisd, werd

hij in hetzelfde jaar hoogleeraar in de rechten, bleef dit tot 1620 en stierf in 1627. „Veertig jaar lang was B. in menig opzicht een sieraad van Leidens hoogeschool, de vader der rechtsgeleerde faculteit, bevriend met de besten en invloedrijksten uit zijn omgeving, geëerd ook in het buitenland om zijn groote bekwaamheden en bij de studeerende jongelingschap in hoog aanzien om zijn degelijk onderwijs, zijn vriendelijken omgang en zijne altijd bereidwillige hulpvaardigheid." Het dagboek loopt van den 25 Maart 1591 tot den 27 April 1627 en bevat B.'s eigenhandige aanteekeningen „omtrent staatkundige en kerkelijke gebeurtenissen van den dag, aangelegenheden de Leidsche Hoogeschool en inzonderheid de faculteit der Rechtsgeleerdheid betreffende en bijzonderheden uit zijn eigen particulier en huiselijk leven." Het origineele handschrift berust op de bibliotheek te Deventer; een uittreksel van den Leidschen hoogleeraar Joh. Alberti van 1715 en een nieuw extract daaruit van Prof. te Water van 1802 zijn op de Leidsche bibliotheek te vinden.

L. A. Rademaker. Didericus Camphuysen. — Gouda, Koch en Knuttel. 1898. 8°. X, 340 blz. met portret en facsimile. Utrechtsche dissertatie.

Inleiding. I. Litteratuur en bronnen. II. Camphuysen's Leven. (Geb. in 1586 te Gorcum, eerst voor schilder opgeleid, in 1608 student te Leiden, 1610 gouverneur bij den heer Van Langerak, 1613 gehuwd, 1614 praeceptor aan de Hieronymusschool te Utrecht, 1617 predikant te Vleuten, 1619 afgezet en uitgebannen, sedert zwervende, 1620 te Norden, 1622 te Harlingen, daarna op Ameland, 1624 te Dokkum, 1627 aldaar overleden). III. Camphuysen's Werken. (I. Theologische werken II. Dichterlijke werken. III. Aan Camphuysen toegeschreven werken). IV. Camphuysen als Theoloog (I. De Prediker, Catecheet en Zieleherder. „Zijne preeken waren voor dien tijd modellen . . . (zij) waren uitsluitend op stichting berekend" . . . „zoodat zelfs Roomschen onder zijn gehoor kwamen." „Maar meer dan prediker en catecheet is Camphuysen zieleherder, of beter nog zielearts geweest". II. Zijn godsdienstige en kerkelijke denkbeelden. „Van een leerstelsel is bij hem geen sprake, van polemiek had een afkeer, theologische speculatie viel niet in zijn smaak". Om dat toe te lichten behandelt dr. Rademaker uitvoerig Camphuysen's „Onbedriegelijk Oordeel" „dat wij zijn lijfstuk zouden kunnen noemen" en „dat voor zijn doen vrijwel theoretisch is". „Het is een moeilijke, ja bijna onmogelijke taak, Camphuysen in te deelen bij een der secten van zijn tijd"; „hij was geen Calvinist, geen Remonstrant, geen Sociniaan", „maar over het algemeen is de overeenkomst met de Sociniaansche gevoelens treffend".

Hij was „een dissenter onder de dissenters"). V. Camphuysen als dichter. VI. Beoordeeling en invloed van Camphuysen's persoonlijkheid. Bijlagen (o. a. I. Leven en daaden van Dirck Rafelse Kamphuisen van Barend Joosten. V. Uitbreiding van eenige psalmen. VII. Portretten van Camphuysen. IX. Bibliographie).

H. S. Veldman. Catalogus van den historischen atlas van Delft en Delfland (benevens portretten en daden uit den 80-jarigen oorlog). — Delft, Gebr. Kleyn van Willigen. 1898. 8°. VIII, 210 blz.

De indeeling is als volgt: Delft. I. Historieprenten betreffende Delft. II. Portretten betreffende Delft. A. Lands- en Stadsregeering. B. Bedieningen en beroepen. a. Geestelijken. 1. Katholieken. 2. Hervormde predikanten en hoogleeraren. 3. Gasthuispredikanten. 4. Doopsgezinde predikanten. 5. Waalsche predikanten. 6. Verschillende secten. b. Schilders en graveurs. c. Bouwmeesters. d. Letter- en geschiedkundigen. e. Dichters. f. Genees-, heel- en natuurkundigen. g. Rechtsgeleerden. h. Staatslieden. i. Krijgslieden. j. Diverse personen. III. Historieprenten en portretten betreffende de Heerlijkheden. Aanhangsel. Overige schilderijen op het Raadhuis aanwezig. — Delfland. Historieprenten en portretten betreffende Delfland. — Portretten en daden uit den 80-jarigen oorlog. I. Prins Willem I en zijn tijd. II. Prins Maurits en zijn tijd. III. Prins Frederik Hendrik en zijn tijd. IV. Prins Willem II en zijn tijd.

Dat in dezen catalogus veel voorkomt, wat niets met Delft heeft te maken, vindt zijn verklaring in het feit, dat vele portretten en prenten afkomstig zijn uit het legaat—Beelaerts, welke collectie niet alleen met het oog op Delft was bijeengebracht. Vandaar de afdeeling: Portretten en daden (waarom niet liever: historieprenten?) uit den 80-jarigen oorlog. Alleen de portretten van Lands- en Stadsregeering vormen een afzonderlijke afdeeling, terwijl alle andere personen onder de wel wat ruime rubriek: Bedieningen en beroepen vallen. De geestelijken hadden afzonderlijk gekund: ook oefenen letter- en geschiedkundigen en dichters geen bediening of beroep uit. Zeer wenschelijk ware telkens verwijzing naar Muller's Historieprenten, en van Someren's Catalogus van portretten geweest.

H. S. Veldman. Catalogus van den topographischen atlas van Delft en Delfland. — Delft, Gebr. Kleyn van Willigen, 1898. 8°. VI, 105 blz.

Indeeling: Delft. I. Platte gronden der stad. II. Gezichten op en bij de stad. III. Gedeelten der stad. A. Verzameling van gezichten. B. Grachten en straten. C. Pleinen, Markten en Bruggen.

IV. Poorten en Bolwerken. V. Kerken en kloosters. A. Kerken. a. Oude kerk. b. Nieuwe kerk. c. Kapellen en overige kerken. B. Kloosters. a. Mannenkloosters. b. Vrouwenkloosters. VI. Openbare Gebouwen. a. Stadhuis en Gemeenlandshuis. b. Gebouwen van wetenschap. c. Gebouwen van handel en vervoer. d. Gebouwen voor verpleging van armen en zieken. e. Gevangenissen en militaire inrichtingen. f. Verschillende gebouwen. VII. Particuliere huizen. VIII. Heerlijkheden. — Delfland. I. Kaarten. II. Rivieren en vaarten. III. Steden en dorpen. IV. Kasteelen en landhuizen.

Deze indeeling is juister dan die van den voorafgaanden catalogus. „Moeilijk echter was de oplossing van de vraag, onder welke rubriek een gebouw moest worden ingedeeld, dat achtereenvolgens verschillende bestemmingen heeft gehad. Teneinde deze vraag goed te kunnen beantwoorden, heb ik mij telkens afgevraagd: welke was de primitieve bestemming? De beantwoording van deze vraag gaf dan aan, onder welk hoofdstuk het gebouw een plaats moest vinden . . . . . . Door verwijzing is het zoeken zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt."

B.

VARIA.

Eereposten zijn goedkoop!

Te Gouda is bij den gemeenteraad een schrijven ingekomen van den heer Dr. L. A. Kesper, conrector van het gymnasinm en tevens gemeente-archivaris, waarin hij verzoekt zijn salaris als archivaris, dat tot dusver *f* 100 bedroeg, te verhoogen op *f* 500.

Burgem. en Weth. stellen den Raad voor dit verzoek niet in te willigen, maar het salaris als zoodanig te bepalen op *f* 300. Zij meenen, dat het archivarisschap een eerepost is, welke met *f* 300 meer dan betaald is.

(*Rotterd. Nieuwsblad* 15 Nov. 1898.)

Een voorstel in de gemeenteraadszitting gedaan om het salaris ondanks dit advies toch tot *f* 500 te verhoogen, werd verworpen en de verdere behandeling der zaak tot eene latere vergadering aangehouden.

Het voorstel van den heer Post van der Burg in den gemeenteraad van Delft (van 29 Oct. l.l.), om den post: „Kosten der gemeentebibliotheek" te verminderen met *f* 300 voor assistentie van den archivaris, werd verworpen met 13 tegen 7 stemmen.

(*Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* 30 en 31 Oct. 1898.)

Bij de heden (28 Nov.) aan het gebouw van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland gehouden aanbesteding voor het maken van ijzeren kasten, liften en bijbehoorende werkzaamheden in het depôtgebouw van het centraal archief aan het Bleijenburg te 's Gravenhage, was het laagst ingeschreven door de firma Frans Andriessen, J. A. Hillen en Co. te Utrecht voor *f* 67.890.

(*Opr. Haarlemsche Courant* 29 Nov. 1897.)

De raming was *f* 74.690. (*Ned. Staatscourant* 10 Nov. 1898.)

Uit een door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de Tweede Kamer gedane mededeeling blijkt, dat tot dusver voor de archieflokalen aan het Bleijenburg alhier, van de toegestane som van *f* 300000, ongeveer *f* 200000 is verwerkt.

Het bedrag van hetgeen nog noodig zal wezen, is afhankelijk van hetgeen nog in dit jaar en in 1899 verwerkt zal kunnen worden.

Het depôtgebouw is thans onder de kap en beglaasd en het ijzeren geraamte daarin geplaatst. Wanneer de lokalen in gebruik te stellen zijn, is afhankelijk van het gereedkomen van het dienstgebouw.

Eerst daarna zal beslist worden of de muur in het gangetje door een andere afscheiding kan worden vervangen.

De nu op de begrooting aangevraagde som van *f* 70.000 is bestemd voor de gedeeltelijke uitvoering van afsluitingen, kelders en verwarmingstoestellen.

(*Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* 30 Nov. 1898.)

In de *Arnhemsche Courant* van 6 Dec. ll. leest men omtrent het gemeente-archief te Tiel (zie vorige jaargang „Archievenblad" bl. 43), het volgende: „De ordening van dit archief is geschied door den heer van der Meer van Kuffeler, uit Nijmegen. Het nieuwe archief, loopende van 1815, werd door hem gerangschikt in het voormalige lokaal van het telegraaf-bureau, het oude, waarvan de vroegste stukken dateeren uit de 15de en 16de eeuw, is door hem geordend en in portefeuilles opgeborgen in het oude archieflokaal. Omtrent een eventueele belooning voor de bemoeiingen van den heer v. K. en inventarisatie van het oude archief zal nader door B. en W. worden beschikt."

De Heer G. J. Brenkman, te Aalst (Neder-Betuwe), heeft aan het Rijks-Archief te Arnhem afgestaan ruim 30 perkamenten, brieven en andere bescheiden, alle betrekking hebbende op „Het Heilige-Kruisgilde der Broederschap te Lienden." Een uittreksel dezer stukken zal geplaatst worden in een der volgende deelen der vereeniging „*Gelre*."

Dit gild werd opgericht in 1518 en ontbonden in 1858.

(*Nieuws van den Dag* 23 Nov. 1898.)

De *Haarlemsche Courant* van 18 Nov. l.l. deelde mede, dat de door de Rechtbank te Roermond benoemde deskundigen in zake de Roermondsche archieven hun onderzoek hadden geëindigd en hun verslag ter griffie hadden gedeponeerd.

Onder den titel „A tree and a trial" bevat „*The Pall Mall Gazette*" van 24 Nov. ll. een stuk over den afloop van een Engelsch proces wegens het verstrekken van vervalschte genealogische gegevens, bekend als „the SHIPWAY pedigree case".

Het blad eindigt zijn artikel met de volgende opmerkingen over de bewaring van de oude doop- en trouw-registers.

„But rascalities of this sort might be made much more difficult than they are, if ordinary care was taken about the preservation of parish registers. Not only are they the ground-work of much biography, but often they are practically the only title-deeds to which the middle and lower classes have access. Yet they are frequently kept in insecure vestries, which might easily be destroyed by fire, and they are at the mercy of any plausible rascal who can worm his way into the confidence of a credulous incumbent. We took occasion to point out the dangers to which these invaluable documents are liable some weeks ago, and our views had the approval of Mr. FRY, the Honorary Secretary of the Parish Register Society. The only remedy, as we contended, is the removal of these records from vestries all over the country to some central spot, such as Somerset House. They could then be preserved not only from deliberate mutilation, but from gradual decay as well, and they could be calendared and even reprinted The clergy would have, of course, to be compensated for the loss of their fees; but there is every reason to believe that they would prefer a sum by way of compensation, or a remittance from Somerset House, to the trouble of personally superintending a search after an entry made at some time or other in a remote century. The present staff of officials would also have to be materially increased, and its additional members would have to be competent to read old writing. But these are small expenses to be incurred by a country which takes pride in its past; and the SHIPWAY case proves that they are, in any case, a public duty. Perverted ingenuity applied tho the manufacture of a pedigree might easily be used to vamp a claim of legitimacy or rights of succession. The swindle would most certainly be discovered in the end, but not until victims had been exposed to much worry and heavy legal expenses. The state of affairs, as revealed by the SHIPWAY pedigree case, is far removed from a joke."

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 9 Nov. l.l. deelde omtrent de schade, veroorzaakt door eene ontploffing in het Kapitool te Washington, o.a. het volgende mede:

„Het ergste is dat bij den brand die na de ontploffing ontstond, een groot aantal stukken van het archief vernield zijn, of waterschade bekomen hebben; de registers en de handelingen van het Hoog-gerechtshof van 1792 tot 1832 zijn bijna geheel onbruikbaar geworden. Men schat de schade, die toegebracht is aan het gebouw op $ 200,000, die aan de boeken en papieren op meer dan een millioen."

1898/9. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Men wordt verzocht stukken voor de twee volgende afleveringen bestemd te zenden aan Mr. Ch. M. DOZY, gemeente-archivaris te Leiden, die zich tijdelijk met de redactie heeft belast.

Berichten, enz.

Aan Mej. Dr. H. C. H. Moquette is door B. en W. van Rotterdam vergunning verleend als volontair aan het gemeente-archief aldaar werkzaam te zijn.

Den 2den Februari l.l. was het 25 jaren geleden dat Mr. S. Muller Fz. in functie trad als archivaris der gemeente Utrecht.

Naar aanleiding van het in ons vorig no. onder de „berichten" opgenomen stukje over het nieuwe tarief voor afschriften op het gemeente-archief te Utrecht, wenscht Mr. Muller er de aandacht op te vestigen, dat het aanbevelingswaardige daarvan niet zoozeer gelegen is in het invoeren van een dubbel tarief voor het maken van kopieën, als wel in het stellen van het beginsel dat niet het moeielijk leesbare van het schrift in het algemeen, maar het gebruik van oude, voor gewone klerken niet gemakkelijk leesbare lettertypen, hoogere betaling rechtvaardigt en tevens in het vaststellen van een bepaald jaartal als grens.

Mr. Muller deelt hieromtrent het volgende mede:

„Eene bepaling in den geest der Rotterdamsche, te Utrecht voorge-„steld, werd juist nu door Gedeputeerde Staten vernietigd, omdat daarin „aan een ambtenaar de bevoegdheid wordt gegeven te beslissen over het „bedrag eener gemeentebelasting. De aanwijzing van het jaar 1700 is „het gevolg van het door deze verwerping noodig geworden onderzoek. „De moeielijkheid is daardoor thans opgeheven en het schijnt mij gewenscht, „dat nu onderzocht wordt, in hoeverre de feitelijke toestand toelaat ook „elders c.q. dezen tijdgrens aan te nemen, daar op den duur, wil men „afschriften van oud schrift hooger belasten, het aannemen van een vasten „tijdgrens noodig zal zijn."

Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven, ontworpen in opdracht van de Vereeniging van archivarissen in Nederland door Mrs. S. Muller Fz., J. A. Feith en R. Fruin Th.Az. — Groningen, Erven B. van der Kamp.

Deze handleiding acht ik voor een der beste werken den laatsten tijd verschenen op het gebied van 't archiefwezen, een der nuttigste toch, en, ik durf ronduit zeggen, althans in ons land en in België, een der eerst en meest noodzakelijke werken.

Ik voor mij betreur éene zaak slechts: dat de omstandigheden het *noodig* maakten, men versta mij wel, ik leg hierop den vollen klemtoon, dat in dit werk de vorm zoo dikwijls, in plaats van didaktisch, die van een verweerschrift, *soms* zelfs een strijdschrift is, zij het dan voor een *goeden* strijd; dit heeft aan de bondige kortheid en duidelijkheid, in een handleiding zoo gewenscht, op eenige plaatsen toch maar, noodzakelijkerwijze moeten schaden; vandaar dat het lezen dan op sommige plaatsen inspanning vereischt en men niet aanstonds de bedoeling begrijpt van hetgeen beweerd wordt. Maar, ik herhaal het, 't is eene eigenaardige omstandigheid die er oorzaak van is; op veel plaatsen toch, om een bijbelsche vergelijking te gebruiken, hebben de schrijvers moeten opbouwen met het zwaard in de andere hand ter verdediging van hun bouw, en het was natuurlijk onmogelijk om anders te schrijven, nu er een en ander *moest* worden als voorschrift voorgesteld wat de schrijvers reden hadden om te veronderstellen, dat òf strijd zou uitlokken òf althans geen algemeene instemming zou vinden, geleerd ook door de ondervinding op de archivarissen-vergaderingen opgedaan. Doch de schrijvers mogen gerust zijn: het *overgroote* deel van de handleiding zal zeker algemeene instemming bij al hun ambtgenooten vinden, ook waardeering. Ik voor mij, wien mijne overige bezigheden beletten zelf, evenals de schrijvers van de handleiding, aan het behandelen van dergelijke vraagstukken en de debatten daarmede verbonden een werkzaam aandeel te nemen, heb het geheele werk niet slechts gelezen, maar ben ook, wellicht de eerste, zij het ook op bescheiden schaal, als verspreider opgetreden der beginselen en raadgevingen, neergelegd in de handleiding en heb met iemand, die zich op het archiefwezen toelegt, het boek geheel doorgewerkt, terwijl ik aan mijne beambten last gaf, reeds nu bij ordening en inventarisatie van archieven zich naar die handleiding te richten. In stilte moet ik echter mijne ambtgenooten benijden, dat zij in staat zullen zijn, hun archief zoo voorbeeldig geheel volgens de handleiding in te richten, wat wel altijd tot de pia vota zal behooren voor de archiefverzamelingen in het aan mij toevertrouwde depôt, door de Fransche beambten van 1794 tot 1814 zoo deerlijk dooreen geknoeid en verminkt (o. m. werden 100.000 pond als oud papier

verkocht, waaronder de *oudste* registers), terwijl van de oude indeeling al heel weinig sporen zijn overgebleven.

Het zij mij vergund, eenige zaken op te merken, die mij voorkomen verbetering of aanvulling te behoeven, alsmede eenige leemten aan te wijzen, die m. i. in de Handleiding dienden aangevuld te worden. Ik ga slechts opmerkender-, dikwijls vragenderwijze, als in twijfel, te werk, dus meer een discussie over 't werk dan eene critiek. Dit eens en vooral.

§ 6, p. 11, lees ik: „Voor het aannemen der oude grenzen pleit, „dat dan de inhoud van het archiefdepôt overeenstemt met de later ver„kregene aanwinsten, zoodat men b.v. de geschiedenis van een waterschap, „dat vóór 1798 wèl, na 1798 niet tot de provincie behoorde, wanneer „het in 1810 is opgeheven, geheel in hetzelfde depôt zou kunnen ver„volgen: zoowel in het eigen archief als in het archief der Staten, dat „dan in hetzelfde depôt is geplaatst". Dit is niet juist, trouwens eenige regels verder staat het duidelijk te lezen bij de redenen, die tegen de oude indeeling pleiten: na 1798 moet men toch het archief van het provinciaal bestuur, waaronder het waterschap na 1798 ressorteert, raadplegen. Maar er zijn hier een paar zaken vergeten aan te merken: 1°. Als eene oude heerlijkheid door 2 of meer tegenwoordige provinciën is verdeeld, en hetzelfde geldt van eene gemeente, in welke provincie moeten dan de archieven dier heerlijkheid bewaard worden, d. w. z. in welk Rijksarchiefdepôt? Moet dan niet gevolgd worden het beginsel omtrent de uitwisseling der archieven, o.a. aangenomen bij de grenstractaten tusschen Nederland en Pruissen van 26 Juni en 7 October 1816 (resp. art. 41 en 42), dat n.l. de archieven moeten bewaard worden in die provincie, waar de hoofdplaats is gelegen? — 2°. Bij het aannemen der grenzen van de tegenwoordige provinciën blijft de vraag, of men in die provinciën zelve de oude politieke grenzen voor de rangschikking der archieven niet moet aannemen, zoover betreft de voormalige souvereine staten of staatjes, die zich op haar grondgebied bevonden. Wij spreken hier niet van achterleenen van het Duitsche Rijk of leenheerlijkheden, releveerende van de landsheerlijke besturen in de provinciën, gelijk b.v. in Limburg de heerlijkheid Montfort, maar van landen als 's Heerenberg, Boxmeer, Ravenstein en in Limburg het Overkwartier van Gelderland, de landen van Overmaas, Gronsveld, Horn, enz., die even goed als b.v. het graafschap Holland, behoudens den band, die ze aan het Duitsche Rijk verbond (en die voor sommige bij het oprichten van den Bourgondischen Kreits bijna geheel ophield) souvereine staten kunnen genoemd worden. B.v.: moet ik het mij toevertrouwd archief al aanstonds verdeelen in: I. Landsheerlijke besturen. II. Rechterlijke collegiën. III. Kerkelijke instellingen enz. enz. of: eerst en vooral volgens de verschillende souvereine staten of staatjes, die op het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg bestaan

hebben en die met elkaar bijna niets gemeen hadden, zelfs tot 2 verschillende Kreitsen des Duitschen Rijks hoorden en in tongval, wetten, rechtsgewoonten, enz. zoo zeer verschillen? Zoo verkrijgt men aansluiting met de archiefdepôts in Pruissen en België voor zoover daar n.l. van besturen, rechterlijke collegiën, kerkelijke instellingen enz. van verschillende dier landen en landjes, n.l. de archieven of een deel dier archieven wordt bewaard. Het archief der Staten van Daelhem bijv. wordt te Luik bewaard, van het land van Loon te Hasselt, van Pruissisch Gelder te Düsseldorf en van al die landjes, behooren plaatsen tot Limburg, terwijl de voornaamste archiefverzamelingen van Oostenrijksch 's Hertogenrade te Maastricht berusten, van welk land slechts drie schepenbanken tot Limburg behooren. Is daar wel op gelet door de schrijvers der handleiding? In de overige provinciën zal voorzeker zulk een bonte verscheidenheid van staatjes niet bestaan hebben, doch is ook daar, bijv. in N. Brabant, verschillend gebied, dat vroeger onder andere landsheerlijke besturen ressorteerde, tot ééne provincie vereenigd. De moeilijkheid bestaat nu om juist te handelen o. a. met het archief eener gemeente die, bijv. in Limburg vóór 1794 tot het Overkwartier van Gelder behoorde, als er archivalia zijn van nà *dit* jaar maar vóór 1814. Dan zou men òf dit gemeente-archief moeten splitsen en het ouder deel onder 't Overkwartier, het latere onder de hoofdafdeeling „Département de la Meuse-inférieure" plaatsen en, heeft men dan nog archieven van na 1814, deze onder de hoofdafdeeling „Provincie Nederlandsch Limburg," òf wel het geheel Gemeentearchief onder een der drie afdeelingen, met verwijzing in de beide andere (het voornoemd departement omvat de geheele provincie Belgisch Limburg en niet daarentegen een aanzienlijk gedeelte, dat toen tot het Rhoerdepartement behoorde, dus een geheel ander gebied dan de tegenwoordige provincie, zooals zij sinds 1839 bestaat).

Het woord „depôt" is gebruikt èn voor levende archieven èn voor afgestorven, om het eens zoo te noemen, m. a. w. er wordt gesproken bijv. van het archiefdepôt van het Domkapittel te Utrecht en van een Rijksarchiefdepôt in de provincie, waar grootendeels afgestorven archieven bewaard worden. Op *sommige* plaatsen ontstaat hierdoor m. i. eenige onduidelijkheid, althans het begrijpen wordt bemoeilijkt. (Zie o.a. § 3—10 passim en verder).

§ 11, pag. 19 en 20 wordt voorbeeldsgewijze gesproken van de verdeeling van het Overkwartier en over de archieven van dit gewest. Dit eischt echter de volgende rectificatie: Het Overkwartier werd verdeeld bij verschillende tractaten, namelijk van Frankfort in 1711, van Utrecht in 1713, van Baden en Rastadt in 1714, van Antwerpen (het 3e barrière tractaat) in 1715 gesloten. Bij art. 18 van het laatste tractaat werd aan de Staten-Generaal, Oostenrijk en Pruissen toegestaan het recht van

inzage en afschrift der archieven en een copie van den inventaris daarvan, terwijl deze archieven te Roermond zouden berusten. Het deel van het Overkwartier nu dat Pruissen bezat is thans deels aan Pruissen, deels aan Nederland, het deel dat Oostenrijk bezat grootendeels aan Nederland en voor een zeer klein deel aan Pruissen, het deel dat de Staten-generaal bezaten aan Nederland. Volledigheidshalve vermeld ik nog dat in 1718 de hertog van Gulik (toen de keurvorst van de Paltz) nog in bezit kwam van Erkelenz en Over- en Nedercruchten, hem bij het tractaat van Frankfort al toegewezen, welke dorpen thans aan Pruissen behooren. In België ligt geen enkel stukje van het Overkwartier en toch heeft dit land thans het leeuwendeel der archieven van het Hof en de Rekenkamer, eertijds te Roermond bestaan hebbend; hoe dit gekomen is, zie men in mijn jaarverslag van 1894, p. 413—415, 439.

§ 14, p. 24, wordt gesproken van vernietiging van nieuwe archieven zonder sorteering en zonder onderscheiding. Naar aanleiding hiervan wenschte ik er op te wijzen, dat in eene volgende uitgave van de handleiding, noodzakelijk, naar ik meen, de vraag dient behandeld te worden, welke archieven men, met machtiging van de bevoegde autoriteiten, kan vernietigen. Voor nieuwe archieven zijn in dien geest reeds door de Regeering soms voorschriften gegeven, naar ik meen. Tot de archieven der Prefecturen en Onderprefecturen, en de daaraan voorafgegane Centrale Administratiën (in Limburg), kan men deze voorschriften, met machtiging natuurlijk alweer der bevoegde autoriteiten, ook uitbreiden. Maar ik wenschte gaarne de vraag behandeld te zien of alle mogelijke oude papieren van de voormalige provinciale besturen uit vorige eeuwen, rechtscollegiën, gemeente-administratiën, die niet meer tot een dossier kunnen gebracht worden en zonder historische of archeologische waarde, onder welk opzicht dan ook, zijn, moeten bewaard worden. Eenigszins wordt in § 34 deze kwestie behandeld, [1]) doch het geldt daar alleen afschriften. Maar moeten *alle* bijlagen van rekeningen, ook van de 18e eeuw, worden bewaard, als de rekeningen zelve de posten *uitvoerig* vermelden, waarvan bijv. in de bijlagen de losse rekeningen of acquiten zijn? Moeten memories van advocaten, replieken enz., die niet meer tot dossiers zijn terug te brengen, op zich zelf geen belang hebben en van na 1700 dagteekenen worden bewaard? Wat moet men doen met nietsbeteekenende koopmansboeken uit de 18e eeuw van kleine winkeliers, zooals ik er zooveel in 't Rijks-archiefdepôt te Maastricht vind? Zou men niet kunnen volstaan met speciminis causa de voornaamste te bewaren? Enz., enz. 't Zijn maar voorbeelden en ik onthoud mij van oordeelen over het al of niet wenschelijke òf van 't bewaren òf van 't vernietigen.

---

[1]) Ook § 33, p. 62.

§ 20 is, salvo meliori, te langwijlig en op sommige punten niet aanstonds te begrijpen; de vergelijking zelve is een weinig te zeer con amore behandeld.

§ 26, p. 51, 6e r. v. b., ook § 38 p. 67 is van bundels sprake, waar volgens § 86 p. 138 dossiers moest staan, op deze laatste plaats toch wordt, m. i. zeer juist, onderscheid tusschen dossiers en bundels gemaakt; deze laatste worden, „nadat het archief is afgestorven, door een later beheerder gevormd."

§ 27, p. 53. Nu kom ik op mijn stokpaardje, zal wellicht een mijner geachte collega's denken, met wien ik over dit punt een vrij uitvoerige briefwisseling had. Het komt mij nog altijd voor dat, meer dan men meent, bij administratieve collegiën, dus van rechterlijke is hier geen sprake, de rekwesten met apostillen zelve bewaard werden; ik vond bijv. o.a. aanstellingen van landmeters enz. Een zeer curieus voorbeeld heb ik gezien van een aanstelling tot beziender der schepen door de Gecommitteerde Raden van Holland op het rekwest daartoe strekkend en waaronder de bepaling dat na het overlijden dit document weder aan Gecommitteerde Raden moest worden ter hand gesteld.

§ 40, p. 71. Tabellen behooren in een inventaris te worden vermeden. Ik ben het bijna geheel eens daarmede; doch wenschte uit te zonderen de beschrijving van rekeningen, ingekomen bij een rekenkamer bijv., waar de tabellen ook meestal afzonderlijke onderafdeelingen vormen. Hoe zou men beter, duidelijker, korter en aanschouwelijker dan in tabelvorm kunnen aangeven: de namen der rekenplichtige ambtenaren, de jaren waarover de rekeningen loopen, hun aard, waar, wanneer en door wien of wie ze zijn afgehoord. Een voorbeeld vindt men in de bijlage van mijn jaarverslag over 1895.

§ 51, p. 88. Wat hier gezegd wordt omtrent de wenschelijkheid van eene nieuwe chronologische afdeeling van het provinciaal archief met 1799, geldt natuurlijk niet voor Limburg, daar al in 1794 en 1795 de oude Staten te niet gingen. [1])

§ 54, p. 94 wordt gezegd, „het archief van een procureur-generaal maakt deel uit van het archief van het Hof" enz. Alleen zou ik hier de aandacht er op willen vestigen, dat de momboir-fiscaal bij de verschillende Souvereine Hoven als zoodanig een afzonderlijk archief had, terwijl hij zelfs *per se* in voornoemde kwaliteit geen zitting had in het Souvereine Hof, maar alleen zoo hij ook, wat later te Roermond

---

[1]) Ik moet hier in het voorbijgaan opmerken, dat het souverein gezag in de Zuidelijke Nederlanden en in de hertogdommen Gulick en Cleve en de Vrije Rijksheerlijkheden tot de Fransche overheersching toe, nooit bij de Staten heeft berust. In België, gelijk de Neny in zijn bekende Mémoires zegt, hadden zij niets te doen dan de beden te stemmen. Ik voeg er bij, dat zij die omsloegen over de verschillende plaatsen en zich als de bewaarders en handhavers der landsprivilegiën beschouwden.

het geval was, raadslid van dit Hof was. Zijne functie echter, behalve die, welke met de functie van procureur-generaal overeenkomt, was ook, om voor de belangen van den Souverein o. a. in domaniale en fiscale zaken op te komen. Hij was er dus eigenlijk o. a. nog rijksadvocaat bij, zooals wij het tegenwoordig zouden noemen.

§ 50, p. 86 Onder de archieven der hooge heerlijkheden wordt ook eene afdeeling voor familiepapieren voorgeschreven. Doch eischt, hetgeen § 3, p. 6 wordt beweerd, niet, dat men deze buiten het eigenlijke archief naar de bibliotheek brenge?

§ 62, p. 104, sub 3°. Als men eens de rangcijfers schreef binnen den rand van den afdruk van den archiefstempel dan kwam men met de oude rangcijfers niet in de war en behoefde men geen etiketje te plakken [1]).

§ 64, p. 105. Een index van persoons- en plaatsnamen dooreen, maar met verschillende lettersoort acht ik wenschelijker dan voor elk een afzonderlijken index. Men drukke b. v. de plaatsnamen, die meestal in de minderheid zijn, cursief. Zoo kan men in één index alles vinden en heeft men nog het voordeel van op de plaatsnamen naar de daar geresideerd hebbende heeren en ambtenaren te verwijzen, zooals in den inventaris van de archieven der Rijksabdij Thorn is geschied.

§ 76, p. 123. Zou er zulk een bezwaar zijn om ook in een *inventaris* aldus te beschrijven: Voor schepenen van Maastricht draagt A. land over aan B. Is dit reeds een regest of zou er tot een regest ook niet een meer uitvoerige beschrijving van de handeling gevorderd worden?

§ 79, p. 126. In een regestenlijst wordt sub 3 terecht gevorderd de *opsomming* der voorhanden zegels. Ik vind dit in 't algemeen voldoende en oordeel, dat een archivaris vooral niet in sigillomanie mag vervallen, want de zegelbeschrijving moet hulpwetenschap blijven; maar zou het niet dienstig zijn enkele weinig- of onbekende en tevens belangrijke zegels te beschrijven, die licht kunnen werpen over nog onbekende heeren eener heerlijkheid en de heerlijkheid zelve, al geschiedde dit ook maar in eene noot?

§ 82, p. 129. Dat in de Middeleeuwen slechts weinig personen een familienaam voerden, is in de Zuidelijke Nederlanden niet zoo geheel juist; in de inventarissen van het Limburgsch Rijksarchief komen in de middeleeuwen zeer veel familienamen en weinig patronymica voor [2]).

§ 85, p. 137. Protocolregisters bevatten, voor zoover ik in het mij toevertrouwd archief opmerkte, zeer dikwijls de copieën en het woord „protocol" schijnt daar niet anders te beteekenen dan geregistreerde acten.

---

[1]) Is het niet voldoende elk register, elk dossier en bundel te nummeren en elke liasse? Elk stuk van eene liasse bijv. te nummeren zou in menig Rijksarchief jaren langen arbeid eischen.

[2]) Curiositatis causa vermeld ik dat te Gilze in Noord-Brabant nog eene, niet adellijke, familie Biestraten bestaat die er sedert 1299 woont. (Zie Inv. arch. Thorn I, p. 73).

Ik wensch er ten slotte nog op te wijzen, dat in eene 2[de] editie van de handleiding ook wenken dienen te worden gegeven omtrent wat men bizonder in het oog te houden heeft, als een nog levend archief moet geinventariseerd worden; dan kan men b.v. niet doorloopend nummeren, daar in elke onderafdeeling het archief nog aan kan groeien. En dan dient men toch ook bij 't beschrijven van andere stukken (men denke b.v. eens aan een archief van een Godshuis of armbestuur) wel een weinig consideratie te gebruiken met de beheerders van zulk een archief die de oudere stukken dikwijls kunnen noodig hebben (b.v. in rechtskwestiën, contesten, enz.); men vermijde dan al te groote kortheid waar *belangrijke*, *moeielijk te lezen en te begrijpen* oorkonden enz. in het spel zijn. Hier spreek ik uit eene ondervinding, die voorzeker meerdere mijner collega's hebben opgedaan.

Zoo herhaal ik ten slotte wat ik in het begin zeide: deze handleiding is een der beste werken op archivalisch gebied in Nederland en België uitgekomen, ook daarom wijl zij een noodzakelijk werk is, en aan den eisch voldoet en eindig met den wensch dat nu de tijden zijn verdwenen, waarin gelijk een onzer collega's zoo geestig eens in dit blad schreef: elk vogeltje in zijn eigen archiefkooitje zong zooals het gebekt is.

Maastricht. A. J. Flament,
Rijksarchivaris in Limburg.

Verslag betreffende een onderzoek te Parijs naar archivalia, van belang voor de Nederlandsche geschiedenis.

Naar aanleiding van het door Prof. Dr. P. J. Blok in 1896 te Parijs ingestelde onderzoek naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland werd de heer G. Busken Huet, onder-bibliothecaris aan de Bibliothèque nationale aldaar, aangewezen om onder de leiding van Prof. Blok nadere onderzoekingen naar sommige belangrijke documenten in te stellen.

Onder de archiefstukken, die Prof. Blok belangrijk voor onze geschiedenis acht, bevindt zich in de afdeeling Séquestre des particuliers et des corporations laïques een tamelijk omvangrijke verzameling stukken, afkomstig van den tijdens de revolutie geëmigreerden graaf Egmont-Pignatelli, een nakomeling van de Nederlandsche Egmonts (zie het verslag van Prof. Blok, blz. 49-51), welke verzameling een aantal familiepapieren zoo van de Egmonts als van andere met hen verwante geslachten (als Berlaymont, Moers, Neuenahr) bevat. Tegen de bewerking van dezen bundel werden door den heer Huet bezwaren geopperd. Deze golden voornamelijk de talrijke Geldersche stukken, in die verzameling oorkomende, voor de bewerking waarvan de heer Huet verklaarde de noodige locale kennis te missen. Deze omstandigheid gaf den hoogleeraar aanleiding

om na voorafgegaan overleg aan de regeering voor te stellen de bewerking van dezen bundel aan mij op te dragen. Bij K. B. van 24 Maart 1898 ontving ik de opdracht en heb het onderzoek in de maand Mei van dat jaar in het werk gesteld.

Voorzien van eene aanbeveling van den Nederlandschen gezant te Parijs werd ik door den heer Servois, directeur der Archives nationales, op de meest welwillende wijze ontvangen en ontving van hem de belofte, dat hij en zijne beambten alles zouden doen, wat in hun vermogen was om mijn arbeid gemakkelijk te maken, een belofte, die in den ruimsten zin gehouden is, daar ik gedurende den tijd van mijn onderzoek van allen, met wie ik in aanraking kwam, de grootste tegemoetkoming en medewerking heb mogen ondervinden.

De door mij onderzochte en geïnventariseerde stukken loopen van het begin der 13de tot het midden der 18de eeuw en zijn van den meest uiteenloopenden inhoud, als testamenten, contracten, schuldbekentenissen, renteverschrijvingen, huwelijksvoorwaarden, verbondbrieven enz. Deze omstandigheid heeft er mij toe geleid om bij de classificatie de genealogie van het geslacht Egmont te volgen en van iedere generatie een rubriek te maken. De stukken betreffende andere geslachten en de bij geene eenigszins omvangrijke verzameling stukken ontbrekende zwervers vormen afzonderlijke afdeelingen.

Tot de belangrijkste stukken der verzameling meen ik te mogen rekenen die betreffende geschillen tusschen de heeren van Egmont en de abdij en die van hertog Arnold van Gelre en zijn broeder Willem, tot de curieuste die aangaande de aanspraken, die de Fransche Egmonts (zij noemden zich trouw ducs de Gueldre et comtes de Zutphen) in de 17de en 18de eeuw deden gelden op Gelderland. Zij grondden deze aanspraken op den renversaalbrief van Karel den Stoute, waarbij hij voor zich en zijn opvolgers beloofde Arnold van Egmont of diens erfgenamen, behalve zijn zoon Adolf, tegen terugbetaling der pandsom weder in het bezit te zullen stellen van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen.

Ten slotte zij medegedeeld, dat mijne regesten met een verzameling regesten van den heer Huet eerlang het licht zullen zien. [1])

Arnhem, Januari 1899. J. S. VAN VEEN.

Aan de *Ned. Staatscourant* van 14 Jan. 1899 ontleenen wij het hier volgende verslag van den Directeur der Rijksuniversiteitsbibliotheek te Leiden, Dr. S. G. de Vries omtrent het in het vorige jaar te St. Gallen gehouden Congres voor de verzorging van oude manuscripten.

[1]) Dit heeft in het begin van Februari plaats gehad.

Leiden, 24 November 1898.

Aan E.G.A. Heeren Curatoren der Rijks-Universiteit te Leiden.

Voldoende aan de door U.E G A. bij schrijven van 25 Juni ll., no. 345, mij verstrekte opdracht tot het indienen van een beknopt verslag mijner bevindingen en van de werkzaamheden van het internationaal congres voor de verzorging van oude manuscripten, op uitnoodiging der Vaticaansche Regeering te St. Gallen bijeengeroepen, heb ik de eer U.E G.A. het volgende mede te deelen:

Het congres werd 30 September ll. namens de Vaticaansche Regeering door haren bibliothecaris *P.* Ehrle geopend in eene door den Regeeringsraad van het kanton St. Gallen welwillend beschikbaar gestelde zaal. Hij berichtte, dat vertegenwoordigers waren gezonden door de Regeeringen van Baden (prof. Zangemeister, directeur der Universiteitsbibliotheek te Heidelberg), Beieren (dr. Ritter von Laubmann, directeur der Hof- en Staatsbibliotheek te Munchen), België (*P.* van den Gheyn, conservator bij de Kon. Bibliotheek te Brussel), Hongarije (dr. Fejérpataky, bibliothecaris van het Nationale Museum te Budapest), Nederland (de ondergeteekende), Oostenrijk (dr. Ritter von Zeissberg, directeur der K.K. Hofbibliotheek te Weenen), Pruisen (prof. Th. Mommsen te Berlijn, dr. Lippmann, directeur van het Kon. Kupferstichcabinet te Berlijn), Saksen (dr. Posse, directeur van het Rijksarchief te Dresden), Wurttemberg (prof. Wintterlin, directeur der Kon. Bibliotheek te Stuttgart), door de Stiftsbibliotheek te St. Gallen (directeur dr. Fäh), de Bodleian Library te Oxford (directeur Nicholson), de Nationale Bibliotheek te Parijs (conservator Omont), en door de Vereeniging van Zwitsersche bibliothecarssen (dr. C. Chr. Bernoulli, directeur der Universiteitsbibliotheek te Basel, dr. Joh. Bernoulli, bibliothecaris der Landsbibliotheek te Bern, en dr. Herm. Escher, stadsbibliothecaris te Zurich), terwijl de heer Chatelain, bibliothecaris der Universiteit te Parijs, privatim zich als deelnemer had aangemeld.

Bij de opening van het congres bleken alle genoemde heeren aanwezig te zijn, behalve Ritter von Zeissberg (Weenen). Tot eere-voorzitter werd benoemd prof. Mommsen, tot voorzitter de ondergeteekende, tot secretarissen de heeren Escher en Omont. Besloten werd de verhandelingen naar keuze der verschillende sprekers te houden in de Duitsche, Engelsche en Fransche taal.

In de eerste zitting vertoonde *P.* Ehrle verscheidene Vaticaansche handschriften, die deels door het doorvreten van den inkt, deels door scherpe zuren waarmede zij zijn behandeld (palimpsesten) zeer hebben geleden en dus naar het schijnt hun verder verderf tegemoet gaan. Tevens bracht hij vele proeven ter tafel van verschillende door hem of onder zijn

toezicht in het Vaticaan gerestaureerde handschriften, waarover hij uitvoerig had gehandeld in een allen aanwezigen bekend artikel in het *Centralblatt für Bibliothekswesen*. Nadat deze en eenige door anderen vertoonde proeven waren bestudeerd, werd algemeen de noodzakelijkheid erkend maatregelen te nemen, ten einde verder verderf van deze en dergelijke handschriften te voorkomen en doelmatig te restaureeren wat nu nog er van bestaat. Verschillende methoden door de heeren Ehrle, Lippmann, de Vries, Zangemeister e. a. ter sprake gebracht, werden nauwkeurig onderzocht en gaven tot eene uitvoerige gedachtenwisseling aanleiding, bijv. het besmeren der doorgevreten plaatsen met collodium of met vloeibaar gemaakte gelatine vermengd met formol of blootgesteld aan damp van formol, het beplakken met goudvlies of met gelatinepapier, het bevestigen der beschadigde bladen tusschen celluloïdplaten en dgl. Noodzakelijk leek het eventueel de werking der zuren in den inkt te neutraliseeren, mogelijk schadelijke invloeden van licht en dampkring tegen te gaan, de perkamenten bladen zorgvuldig gescheiden te houden en elk voor zich tusschen karton te hechten, ten einde wrijven en vouwen te voorkomen, enz. Tot het nader bestudeeren van deze en dergelijke vraagstukken achtte men het gewenscht zich nog meer dan reeds nu was geschied, te bedienen van de hulp van chemici en andere technische deskundigen en in overleg met hen nog verdere proeven te doen die zouden kunnen leiden tot aanbeveling van een bepaald, deugdelijk bevonden systeem. Inmiddels zou men moeten beginnen eene zoo volledig mogelijke lijst samen te stellen van alle in de verschillende verzamelingen van Europa verspreide handschriften, die zulk eene bijzondere zorg mochten blijken noodig te hebben. Met geen van deze echter zou eenige proef mogen worden genomen vóórdat het handschrift in zijn geheel zou zijn gephotographeerd, om in elk geval den tegenwoordigen toestand er van te fixeeren.

Met deze en dergelijke besprekingen hield zich het congres in de eerste en in de beide volgende zittingen (1 October) bezig. Zij leidden tot het besluit eene permanente commissie uit het congres te benoemen, wier taak het zou zijn:

a. de bovengenoemde lijst van beschadigde handschriften samen te stellen;

b. zooveel mogelijk mede te werken tot het photographeeren dier handschriften in hun tegenwoordigen toestand;

c de verschillende methoden van conservatie en restauratie verder te bestudeeren en een gemotiveerd oordeel daarover uit te brengen;

d. voor al deze zaken zich met bibliothecarissen en technische deskundigen in verbinding te stellen;

e. te trachten de daarvoor in het belang der wetenschap benoodigde gelden van Staatswege te verkrijgen.

Tot leden van deze permanente commissie werden benoemd de heeren Ehrle, Zangemeister en de ondergeteekende, die allen de benoeming aanvaardden. Zij ontvingen tevens volmacht en opdracht zich eenige als aangewezen deskundigen, die door verschillende omstandigheden verhinderd waren het congres bij te wonen, te coöpteeren.

Hierop werd het congres in den laten namiddag van 1 October gesloten, na de gebruikelijke plichtplegingen en dankbetuigingen. Deze laatste golden vooral den heer *P.* Erhle en de Vaticaansche Regeering, op wier initiatief en uitnoodiging deze volgens alle aanwezigen zeer belangrijke bijeenkomst was tot stand gekomen.

Wanneer op deze wijze het congres geene bepaalde, reeds dadelijk voor de praktijk belangrijke resultaten heeft opgeleverd, zoo kan toch worden getuigd dat het van groot nut is geweest. Niet slechts mag men eenig deugdelijk resultaat verwachten van de werkzaamheid dier nu geconstitueerde permanente commissie, maar ook was het congres zelf in menig opzicht leerrijk en vruchtdragend door de opgewekte en wetenschappelijke gedachtenwisseling waaraan door bijna alle aanwezigen (waaronder bij uitnemendheid deskundigen) levendig deel werd genomen. De ondergeteekende waardeert het ten zeerste, dat het hem vergund werd deze bijeenkomst bij te wonen en veroorlooft zich U.E.G.A. te verzoeken aan de Hooge Regeering de betuiging van zijn eerbiedigen dank over te brengen voor de hem bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1898 n°. 44 verstrekte eervolle opdracht aldaar de Nederlandsche Regeering te vertegenwoordigen.

De Vleeschhal te Haarlem.

Bewaarplaats der Rijksarchieven in Noord-Holland. [*Zie Ned. Archievenblad* 1898—'99, *I afl. bl.* 31].

In afl. I (1898'99) van dit orgaan worden enkele woorden gewijd aan de bewaarplaats der Rijksarchieven in Noord-Holland, de Vleeschhal te Haarlem. Moge de voortreffelijkheid als *bewaarplaats* niet te wederleggen zijn — daartegenover staat [zooals ik reeds in de Opr. Haarlemsche Courant van den 19den December 1898 mededeelde], dat in 't geheel geen rekening is gehouden met een voornaam onderdeel, n. l. de zorg voor geschikte werklocalen ten dienste van het publiek.

Bij eene overdreven luxe in het materiaal dat voor berging dient, is ten gerieve van hen, die hunne nasporingen, 't zij ambtelijk, 't zij uit historisch oogpunt willen komen verrichten, om zoo te zeggen niets gedaan om hun het verblijf zoo aangenaam mogelijk te maken. Het tegendeel is waar, 't geen ik hieronder zal aantoonen.

De indeeling van het gebouw volgende, zooals die door den Rijks-archivaris in Noordholland op bladz. 34 van bovengenoemde afl. is opgegeven, noemen we dus eerst:

I. *Op het zuiden: Een kamertje voor den schrijver, vlak bij de trap.*

[Het mag als een gelukkig toeval worden aangemerkt, dat de *schrijver*, die thans in functie is, het grootst gedeelte van zijn leven als bollenkweeker heeft doorgebracht, en daardoor genoeg gehard schijnt te zijn tegen koude en tocht; het laatst genoemde onaangename verschijnsel, de „cinquième vent de la Hollande", is in dat kamertje zelfs des zomers in de beste dagen een voortdurende plaag.]

II. *daarnaast een groote werkkamer voor de bezoekers.*

[Hier ontbreekt voldoende *licht*, een der grootste vereischten om onduidelijk en verbleekt schrift te ontcijferen; terwijl deze kamer even tochtig is, als die sub I genoemd. Als curiositeit moge vermeld worden, dat in het afgeloopen jaar een bezoeker geregeld een *plaid* medebracht, om zich althans eenigszins tegen de kwade invloeden te kunnen beschermen.]

III. *Op het oosten: de zaal, gescheiden door een sierlijk hek.*

[Deze zaal heeft geen practisch nut, zoodat een beschot, èn tot wering van tocht, èn tot besparing van onkosten hier beter op zijn plaats zou zijn geweest.]

IV. *Op het noorden een spreekkamertje.*

[Sedert de ingebruikstelling van 't gebouw als Rijks-archief-depôt, aangewezen tot werkkamer van den Officier, belast met de krijgsgeschiedkundige nasporingen van den Generalen Staf. Werktijd: 1 October—ult° Januari.]

Ook in dit vertrek is de tocht ondragelijk, 't geen de ligging in aanmerking genomen, niemand zal verwonderen.

Behalve dat, wordt het daglicht door de in lood gevatte groene ruitjes op een alleronaangenaamste wijze getemperd, 't geen op den duur niet anders dan schadelijk kan inwerken op de oogen van hen, die daar moeten arbeiden.

[Zonder het cachet aan het gebouw te ontnemen had men dubbele ramen kunnen aanbrengen, de in lood gevatte groene ruitjes buiten-, en binnen-waarts spiegelglas. Door de oude ruiten buitenwaarts te laten draaien, zou men dan voor de bezoekers het heldere daglicht in het vertrek kunnen tooveren.]

Ik heb gemeend het bovenstaande niet te mogen verzwijgen, daar vakgenooten in den lande zouden kunnen vermoeden, dat het Rijks-Archiefdepôt te Haarlem een model-inrichting is. De *schrijver* en verder alle bezoekers zijn te beklagen, maar 't zal te zijner tijd blijken, wanneer de zoo hoog noodig zijnde, thans ontbrekende *ambtenaren* aan dit depôt

worden toegevoegd, dat eene inwendige verbouwing noodzakelijk is, wil de Regeering althans niet risqueeren, dat die ambtenaren òf ziek worden, òf door de onpractische inrichting hun ambt niet verder wenschen waar te nemen.

Haarlem, Januari '99. M. G. WILDEMAN.

Bepalingen van het Historisch Genootschap over het uitgeven van handschriften.

In 1884 werden door het Historisch Genootschap te Utrecht bepalingen over het uitgeven van handschriften in het licht gegeven.

Deze betroffen alleen middeleeuwsche handschriften blijkens een mededeeling van het Genootschap, toen het in 1896 een reeks bepalingen over het uitgeven van handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis, het licht deed zien.

Daar deze bepalingen niet in ieders handen zijn en met een groote tusschenruimte verschenen, kwam het de redaktie wenschelijk voor, ze in dit tijdschrift bijeen te plaatsen.

Een andere reden voor die plaatsing is het groote verschil, dat nog altijd in afschriften van geschriften op te merken is, niet alleen in die welke door bijzondere personen gemaakt zijn, maar ook in de op de archieven gemaakte.

Dit is zeker niet wenschelijk. Het kan nu voorkomen, dat in een zelfde werk oorkonden, uit verschillende archieven verkregen, volgens verschillende stelsels worden afgedrukt. De jaarlijksche bijeenkomst van archivarissen zou o. i. een nuttig werk verrichten door het behandelen van dit onderwerp en het vaststellen van regels, voor alle archieven geldig.

Het komt ons echter voor, dat de zaak daarvoor thans nog niet rijp is, en dat alle regels niet zonder bedenking aan te nemen zijn. Hierover kritiek uit te lokken, is ook een reden van de plaatsing van de bedoelde bepalingen.

MIDDELEEUWSCHE HANDSCHRIFTEN. (1884.)

I. Behandeling van teksten in het algemeen.

§ 1.

De uitgever van handschriften moet zich tot taak stellen den tekst van het handschrift met volkomene, woordelijke en letterlijke, getrouwheid en ontwijfelbare juistheid in druk over te brengen, en daarbij ook belangrijke bijzonderheden der handschriften zooveel mogelijk weder te geven.

§ 2.

Bij het bovengemelde voorschrift moeten echter de volgende beperkingen gemaakt worden:

a. Groote letters worden alleen geplaatst aan het begin van volzinnen en bij eigennamen, bepaaldelijk die van personen, landen, districten, steden, straten, bosschen, velden, maanden, kerkelijke feesten, missen en andere aanwijzingen, die eene dagteekening aanduiden. Wanneer het bij persoonsnamen onzeker is, of de geslachtsnaam dan wel het beroep, de herkomst of eene eigenaardigheid van den aangeduiden persoon wordt bedoeld, gebruikt men ook eene groote letter. De van eigennamen gevormde bijvoegelijke naamwoorden worden eveneens met groote letters geschreven. Titels schrijft men daarentegen met kleine aanvangsletters. Men schrijve alzoo: Hortus floridus, dat Heylighe bloet tot Bergen, de Dijstelcamp, sanctus Johannes Baptista, sanctus Salvator, sanctus Jacobus Apostolus, beatus Willebrordus, Deus, Dominus, canonici Regulares, Judica me, Exaltatio crucis, Pascha, Quadragesima, Nieuwjaersdach, tUtrecht, Tordrecht, Peter die Backer, Willam van den Bossche, Lyse mitten Lappen, grossus Turonensis, rex Romanus; daarentegen: magister Rudolphus, dominus Johannes, Gerardus abbas.

b. Men drukke steeds een korte *s* [geen lange *ſ*]. Het teeken *ß* wordt door ss. teruggegeven, of, wanneer dit mogelijk is, door een afzonderlijk teeken *ß*.

c. De letters u en v, i en j worden volgens de thans heerschende gewoonte gebruikt. De schrijfwijze w wordt opgelost in uu, uv, vu of vv. Derhalve: universi, uyen, inveni, jaer, juxta, uut, vulnus, vulnisse, *niet* vniuersi, vyen, jnveni, iaer, iuxta, wt, wlnus, wlnisse. Bij eigennamen blijft de spelling van het handschrift behouden.

De schrijfwijze u met bovengeschrevene o moet door een bijzonder teeken (ů) teruggegeven worden [*niet* door uo].

d. In Hollandsche teksten moet het onderscheid behouden worden tusschen i i en ij, tusschen ij en y. Wanneer men geene origineelen, maar afschriften voor den druk gebruikt, doet men wel door de letterteekens ij en y onafhankelijk van het handschrift te plaatsen zooals dat grammaticaal behoort: y in tweeklanken en in opene lettergrepen, ij in geslotene lettergrepen.

e. de schrijfwijze æ en œ worden opgelost in ae en oe. Het teeken ę wordt òf door een bijzonder teeken òf door ae en oe uitgedrukt.

§ 3.

Verkortingen worden opgelost; zoo mogelijk dient echter nagegaan te worden, op welke wijze het handschrift gewoon is de afgekorte woorden te spellen [b.v. voor lra littera of litera, voor gra gratia of gracia, voor hoen, hoeren of horen]. Eigennamen, die alleen door de beginletters zijn aangeduid, behooren zoo mogelijk voluit geschreven te worden, doch de aangevulde letters moeten cursief gedrukt worden (b.v. T*heodericus*, J*ohannes*).

Verkortingen, die munten, maten en gewichten aanduiden, kunnen door de teekens en verkortingen van het handschrift teruggegeven worden [lb, gr., d., s.] Geregeld terugkomende formulieren of stereotype uitdrukkingen, die in sommige soorten van bronnen [rekeningen, necrologiën, matriculen enz.] zich dikwijls herhalen, kunnen afgekort gedrukt worden. Iedere verkorting moet door een punt aangeduid worden [derhalve: N. s. t. p. q. f. q. voor: Notum sit tam praesentibus quam futuris quod]. Wanneer dergelijke verkortingen worden aangebracht, moet de uitgever echter eene lijst daarvan aan den uitgegeven tekst doen voorafgaan.

§ 4.

In het bijeenvoegen van gedeelten van woorden, die in middeleeuwsche handschriften dikwijls gescheiden zijn, volgt men de tegenwoordige schrijfwijze. Derhalve drukke men: uutpanden, opsteken, daertoe, kerspelpape, waar het handschrift heeft: wt panden, op steken, daer toe, kerspel pape.

Evenzoo volge men het hedendaagsche gebruik bij het scheiden van aaneengeschrevene woorden, tenzij de bijeenvoeging van twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Alzoo: van den, zel men, zellen se, doch: mitten, vant, hijs, inne, tUtrecht [aan het begin van een volzin: TUtrecht] voor: mit den, van dat, hy des, ic ne, te Utrecht.

Het enclitische en of ne blijve aan de woorden, waarbij het behoort, gehecht [b.v. want hien vangen soude, — opdat hine mit recht aensprake]; doch de negatie en of ne blijve afzonderlijk [b.v. hi en ghedenct niet, — hi ne wilde nyet]. Negheen of engheen blijven natuurlijk aaneengeschreven, daar de letters ne en en in dit geval een deel van het woord vormen.

§ 5.

Getallen kunnen in Arabische cijfers gedrukt worden.

Jaartallen [incarnatie, indictie, pontificaat, ordinatie, imperium, regnum] en de getallen van den Romeinschen kalender worden daaren-

tegen met Romeinsche letters geschreven. Bovengeschrevene letters, die het geslacht en den naamval van het jaartal aanduiden, kunnen weggelaten worden.

Bij de uitgave van origineelen wordt de gewoonte van sommige schrijvers, om een jaartal gedeeltelijk in cijfers, gedeeltelijk in letters uit te drukken, behouden [b.v. anno millesimo CCC quinquagesimo VI].

§ 6.

De oude interpunctie wordt weggelaten en vervangen door eene nieuwe volgens den zin van den tekst.

Twijfelachtige gevallen moeten in eene noot vermeld worden. Vraagteekens voor aan de volzinnen blijven staan [1]). Evenzoo de zoogenaamde digniteitspunten [twee punten in plaats van den eigennaam vóór de aanwijzing eener waardigheid, b.v. . . praepositus].

§ 7.

Bepaalde schrijffouten en woorden die bij vergissing tweemaal geschreven zijn, worden verbeterd en geschrapt; doch eene noot moet de lezing van het handschrift vermelden.

Grootere vergissingen blijven in den tekst staan, terwijl de vermoedelijk juiste lezing in eene noot wordt opgenomen.

Enkele woorden, die blijkbaar door slordigheid van den afschrijver weggelaten, maar voor het begrijpen van den tekst bepaald noodig zijn, moeten voorzichtig aangevuld en tusschen ronde haakjes ( ) in den tekst gedrukt worden.

§ 8.

Alle lacunes, die door vlekken of door beschadiging van perkament of papier ontstaan zijn, moeten zoo mogelijk aangevuld worden. De aangevulde woorden, lettergrepen of letters worden in vierkante haakjes [ ] gevat. (Derhalve wijst [rei] memoriam aan, dat het woord rei toevallig onleesbaar geworden is; daarentegen beteekent (rei) memoriam, dat het woord rei in het handschrift vergeten is)

Is de aanvulling onmogelijk, dan plaatst men in de lacune zoovele punten als er waarschijnlijk letters gestaan hebben. Bij grootere lacunes vervange men die door zoovele regels met punten als er regels ontbreken; is dit onmogelijk, dan deele men den omvang der lacune in eene noot mede.

[1]) In de eerste editie dezer Bepalingen is deze volzin uitgevallen; de volgende volzin werd daardoor onbegrijpelijk.

§ 9.

Gedeelten van het handschrift, hetzij enkele woorden of geheele bladzijden, die door latere hand bijgeschreven zijn, worden met cursieve letters gedrukt. Zijn die bijvoegingen door verschillende handen geschreven, dan geve men, wanneer het getal handen niet te groot is, in eene noot op, welke hand iedere bijvoeging geschreven heeft.

Blijkt het uit de verandering van het schrift of de kleur van de inkt, dat gedeelten van het handschrift later geschreven zijn door dezelfde hand, die de rest van den tekst schreef, dan moet daarvan in eene noot melding gemaakt worden.

§ 10.

Van het voorkomen van ledige bladzijden of gedeelten van bladzijden in handschriften wordt melding gemaakt; evenzoo van doorgehaalde of verbeterde woorden.

§ 11.

Wanneer het jaartal, waarin een handschrift op papier geschreven is, niet uit den tekst zelf blijkt, dan geve men het watermerk van het papier op.

II. Bijzondere regelen voor de uitgave van oorkonden.

§ 12.

Aan elke oorkonde gaat vooraf eene korte inhoudsopgave of regest, met aanwijzing van plaats en tijd, waar en wanneer de oorkonde is opgesteld. De tijdsopgave wordt berekend volgens den tegenwoordigen kalender; men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag. Het regest wordt gedrukt met andere letters dan de tekst der oorkonde.

§ 13.

Onder den tekst der oorkonde plaatse men met kleinere letters:

1. Inlichtingen over den aard van het gebruikte handschrift (op perkament of papier, origineel of kopie, bij kopiën uit welken tijd en van welken tekst).
2. Opgave van de plaats, waar het handschrift zich bevindt.
3. Opmerkingen over de wijze van bezegelen en van vouwen.
4. Eene korte beschrijving der zegels.
5. Eene opsomming der boeken, waarin de oorkonde reeds gedrukt,

in regest medegedeeld of uitvoerig besproken is. Na de vermelding van eene verzameling oorkonden of regesten van algemeen erkende wetenschappelijke waarde kan men de opsomming van minder beduidende werken weglaten.

§ 14.

Bij het afdrukken van keizerlijke en pauselijke oorkonden worden behouden de afbrekingen der regels van de onderteekening, — van de recognitie door kanselier, notaris enz., — en van de dagteekening. Bij het monogram moet de zoogenaamde „Vollziehungsstrich" worden opgegeven; bij het teeken van de recognitie behoort men uit te maken, of van de persoonlijke medewerking van den kanselier of notaris blijkt; bij de dagteekening lette men op, of de latere bijvoeging van plaats of dag door schrift of inkt te constateeren is.

Ook bij andere oorkonden van bijzonder belang (van bisschoppen, abten, landsheeren, steden enz.) moet van diplomatische regels en gewoonten op dergelijke wijze melding gemaakt worden.

§ 15.

Het bij sommige oorkonden vooral in de eerste regels voorkomende gebruik van verlengde letters wordt aangeduid door gespatiëerden druk.

§ 16.

Het chrismon aan het begin der eerste regels van sommige oorkonden wordt door C (zonder haakjes) aangeduid. De kruisjes aan het begin van bisschopsoorkonden worden afgedrukt.

§ 17.

Ten einde het herkennen van het gebruikte handschrift te vergemakkelijken, moeten de twee of drie eerste regels van elke oorkonde, die volgens het origineel of volgens een handschrift in een oud kopieboek van groote waarde wordt afgedrukt, door kleine staande streepjes worden aangeduid. In pauselijke oorkonden, bepaaldelijk uit de 13e eeuw, moet de lengte der beide laatste regels op dezelfde wijze aangeduid worden, omdat de pauselijke kanselarij bij de verdeeling der tijdsbepalingen over deze beide regels bijzondere voorschriften volgde.

Handschriften, betrekking hebbende op de nieuwe geschiedenis (1896).

1. Elke verzameling van stukken wordt chronologisch geordend, tenzij het verkieselijk is bepaalde, geheel van elkander afgescheiden rubrieken te vormen.
2. Wanneer het origineel van een stuk voorhanden is, dan wordt dit afgedrukt. Het bestaan van afschriften behoeft in dat geval alleen vermeld te worden, als hunne aanwezigheid in deze of gene verzameling van belang is.
3. Wanneer een of meer concepten van het afgedrukte stuk voorhanden zijn, dan worden dezen met het afgedrukte vergeleken, en de afwijkingen opgegeven; zoo mogelijk wordt de naam van den steller van het concept medegedeeld.
4. Wanneer alleen afschriften voorhanden zijn, dan worden deze onderling vergeleken en de goede lezingen afgedrukt; bij twijfel worden de verschillende lezingen in noten vermeld, de slechte lezingen worden weggelaten.
5. Van veranderingen in het handschrift wordt steeds de eindredactie opgenomen. Vroegere redactiën worden slechts dan in eene noot vermeld, wanneer zij, wegens den inhoud of om den persoon van den steller, van belang zijn.
6. Wanneer men uittreksels maakt, worden de om inhoud of kleur belangrijke plaatsen der geëxtraheerde stukken woordelijk tusschen aanhalingsteekens medegedeeld.
7. Bij uittreksels uit brieven, instructies en dergelijke stukken wordt, ter voorkoming van verwarring, de oratio directa van het handschrift behouden. (B.v. „Wij deelen u mede" of „Onze gezant zal Z. M. melden", en niet „Zij deelen hun mede" of „Hij zal den koning melden".)
8. In het algemeen wordt de spelling van het handschrift behouden, behoudens het volgende:

a. Verwisselingen van *u* met *v* en *w* worden volgens het tegenwoordige gebruik veranderd.

b. De teekens y en ij worden gebruikt, zooals dat grammaticaal behoort (y voor i, ij voor ii).

c. Woordverbindingen, die tegenwoordig niet meer gebruikt worden, worden gescheiden, tenzij de bijeenvoeging der twee woorden eene verandering in de spelling gebracht heeft. Daarentegen worden gescheidene woorden, die tegenwoordig verbonden worden, aaneen geschreven.

d. In talen, waar accenten voorkomen, worden die volgens het tegenwoordige gebruik aangebracht.

9. Schrijffouten worden verbeterd, terwijl de lezing van het handschrift in eene noot vermeldt wordt.
10. Verkortingen in het handschrift, waarvan de beteekenis volkomen duidelijk is, worden door den uitgever stilzwijgend opgelost; in geval van twijfel wordt het aangevulde tusschen ( ) geplaatst. [1]) Ook weggelaten woorden worden tusschen ( ) aangevuld.
11. Getallen worden in Arabische cijfers gedrukt.
12. Woorden of volzinnen, door latere handen bijgeschreven, worden cursief gedrukt.
13. Plaatsen in cijferschrift worden opgelost en door gespatiëerden druk aangeduid [1]).
14. Gebruikelijke formulieren aan het begin en het einde van een brief en steeds terugkomende uitdrukkingen, waarmede de aangesproken persoon wordt aangeduid, worden zeer kort weergegeven, tenzij bijzondere redenen het wenschelijk maken ze in haar geheel af te drukken. Titels en woorden, die in eene publicatie zeer dikwijls voorkomen, kunnen ook verkort medegedeeld worden. Overigens worden afkortingen bij het afdrukken vermeden.
15. In woordelijk medegedeelde stukken of excerpten wordt de interpunctie volgens den zin veranderd.
16. Ten einde zeer lange en ingewikkelde zinnen gemakkelijker verstaanbaar te maken, worden: *a.* een zeer lange voorzin van den nazin door: gescheiden, *b.* inlasschingen, die den zinbouw storen of van grooten omvang zijn, tusschen twee — geplaatst.
17. Nieuwe regels kunnen, om den samenhang te verbeteren, weggelaten of aangebracht worden.
18. Lacunes van het handschrift worden door . . . . . aangeduid en zoo mogelijk tusschen [ ] aangevuld.

    Uitlatingen van den uitgever worden door - - - - - aangegeven [1]).
19. Gedeelten, die het handschrift tusschen ( ) vat, worden tusschen — — geplaatst. Onzekere lezingen worden door (?), — zekere, die bevreemding wekken, door (!) aangeduid [1]).
20. Groote letters worden gebruikt bij het begin van zinnen, bij eigennamen en bij verkortingen van titels (b.v. Z. M.). De van eigennamen gevormde bijvoegelijke naamwoorden begint men eveneens met groote letters.

---

[1]) Deze afwijkingen van de Duitsche voorschriften zijn aangebracht, om overeenstemming te bewaren met § 7 en 8 onzer *Bepalingen over de uitgave van middeleeuwsche handschriften*, die overgenomen zijn van verschillende Duitsche voorschriften.

21. Opmerkingen van den uitgever worden steeds in noten geplaatst.
22. Is een stuk na 1582 volgens den ouden kalender gedateerd, dan worden de oude en de nieuwe dagteekening in breukvorm medegedeeld.

Men plaatst eerst het jaar, dan de maand, daarna den dag.
23. De adressen van brieven behoeven niet afgedrukt te worden, tenzij bijzondere omstandigheden (b.v. bij quaesties over titulatuur) de mededeeling wenschelijk maken.
24. Ter vergemakkelijking van het citeeren verdient het aanbeveling, stukken van grooten omvang te splitsen in afdeelingen, en deze met cijfers tusschen vierkante haakjes [1] te nummeren.
25. De artikelen van eene instructie, ordonnantie enz. worden voorzien van nummers aan het begin van den eersten regel van elk artikel.
26. Aanteekeningen van den ontvanger over den datum van ontvangst van brieven worden onder het stuk afgedrukt.
27. Aan het hoofd van elk stuk worden, behalve het doorloopende nummer, met andere letters dan die van den tekst kortelijk medegedeeld de namen van den steller (of de stellers) en den geadresseerde, en de aard en bestemming van het stuk (b.v. Instructie van de Staten-Generaal voor N. N. als ambassadeur naar Frankrijk). Is de aard van het stuk niet met een enkel woord te karakteriseeren, dan wordt de inhoud daarvan zeer kort medegedeeld.
28. Bij het uitgeven van chronologische verzamelingen van stukken wordt in het midden van den bovenrand van elke bladzijde het jaartal aangegeven.

Bij een omvangrijk stuk, dat over een groot aantal jaren loopt, worden op den linkerkant der bladzijden het jaar, waarin de in het stuk verhaalde gebeurtenissen voorvielen, en korte inhoudsopgaven vermeld, telkens wanneer daartoe aanleiding bestaat.
29. Onder elk stuk wordt de plaats, waar het handschrift berust, opgegeven met de nummers, die het in het archief of de bibliotheek draagt, en het nummer van de bladzijde, waarop het voorkomt in het deel of den bundel, waartoe het behoort. Verder wordt medegedeeld, of het afgedrukte handschrift een concept (Conc.) is, een origineel (Oorspr.) of een afschrift (Afschr.) en of het origineel door den onderteekenaar geschreven (Eigenh. oorspr.) of alleen onderteekend (Ondert. oorspr.) is.

Een concept, dat onveranderd afgeschreven en verzonden is, noemt men een minuut (Min.); daarmede staat gelijk een con-

cept, waarin door een griffier of een ander persoon van invloed enkele veranderingen gemaakt zijn, zonder dat deze veranderingen aanleiding gegeven hebben tot het maken van eene nieuwe minuut.

30. Deze opgaven geschieden in de volgende orde: *a.* bewaarplaats van het handschrift, *b.* soort van het handschrift (met zijn vervaardiger) *c.* opmerkingen (zooals: in cijferschrift, beschadigd enz.)

Zijn verschillende redacties van het uitgegeven stuk aanwezig, dan vermeldt men eerst het origineel, dan de concepten en de minuut in chronologische volgorde, en eindelijk de afschriften, met hunne bewaarplaatsen.

31. Is de verzameling stukken chronologisch geordend, dan verdient dikwijls de toevoeging van eene systematische lijst der afgedrukte stukken aanbeveling.

Is zij niet chronologisch geordend, dan wordt steeds eene chronologische lijst aan het einde van het deel medegedeeld.

32. Nauwkeurige alphabetische registers van personen en zaken zijn onmisbaar; registers van plaatsnamen zijn daarentegen niet altijd noodig.

Bestaat de uitgave uit vele deelen, dan worden deze registers bij elk deel gevoegd.

33. Noten worden niet aan het slot van elk stuk of achter aan het deel, maar onder elke bladzijde geplaatst. De noten van elke bladzijde worden afzonderlijk genummerd.

34. Het gebruik van octavo-formaat is zeer aan te bevelen, tenzij de groote omvang van de publicatie of eene andere omstandigheid een grooter formaat noodig maakt.

Boekbespreking.

JOOSTING, VERSLAG OMTRENT OUDE GEMEENTE-, WATERSCHAPS- EN VEENDERIJARCHIEVEN IN DE PROVINCIE UTRECHT OVER 1895.

(Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde staten.) Utrecht, Kemink & zoon (over de Domkerk) 1896.

De verslaggever begint met de opgaaf van een paar nommers waarmee het reeds geordende archief van Wijk bij Duurstede vermeerderd werd.

Vervolgens deelt hij mee, welke de gevolgen waren van een aanschrijving van Gedeputeerde staten aan de belanghebbende besturen naar aanleiding van zijn benoeming. Een daarop van den burgemeester van Breukelen—St. Pieters enz. ontvangen aanvraag om regeling, leidde niet tot een gunstig resultaat, waarschijnlijk wegens de kosten, die in Utrecht gedeeltelijk door de besturen moeten gedragen worden.

Beter liep het af met de aanvragen van den burgemeester van de gemeenten Westbroek en Achttienhoven, en van het kollegie tot direktie van den Slaperdijk. Drie verzamelingen konden dus in orde gebracht worden, en de inventarissen zijn aan het verslag toegevoegd.

De eerste vermeldt 4 archieven, nl.: van 1 de gemeente Westbroek, 2 den Molenpolder, van geringen omvang (nog verdeeld in archieven van geërfden en polderbestuur, met onderafdeelingen, den watergraaf, den sekretaris, en den watermolenaar), 3 den polder Het huis te Hart, waarvan maar 1 stuk aanwezig is, en 4 de grondvergadering van Westbroek, waartoe slechts 2 nommers behooren.

Ook de inventaris van Achttienhoven betreft 4 archieven, als: van 1 de gemeente, 2 het gelijknamige waterschap, weinig omvangrijk (verdeeld in archieven van geërfden en heemraden, met onderafdeelingen, den schout, en den sekretaris), 3 den polder het Molenblok, ook maar uit 1 stuk bestaande, en 4 de grondvergadering van Achttienhoven, 2 nommers tellende.

Het gemeentearchief van Achttienhoven is niet groot, en verdeeld in de archieven van het gerecht, den schout, den maire, den sekretaris en de kerkmeesters, sommige weer in onderdeelen gescheiden, samen 96 nommers.

Men vindt er een nieuw bewijs in van de praktische moeielijkheid, om de rechterlijke archieven van de administratieve te scheiden, daar een resolutieboek van het gerecht (n° 3) ook de gerechtsrol bleek te bevatten.

De *pièce de résistance* van de voormelde archieven is dat van de gemeente Westbroek. Het bevat 353 nommers, vereenigd tot archieven van het gerecht, den schout, den maire, den sekretaris, den gerechtsbode, schout en kerkmeesters, en den koster, waarvan eenige in verscheiden onderafdeelingen verdeeld zijn.

Hoewel onder de stukken vele betrekking hebben op verveningen, is er geen afzonderlijk „archief der veenderij" gevormd, omdat de besluiten van het gerecht daarover onder de gewone zijn opgenomen, zoodat er van geen zelfstandig archief sprake kon zijn. Mr Joosting vermoedt, dat ook in de andere gemeenten waar een veenderij bestond, de toestand de zelfde zal geweest zijn, zoodat dan eigenlijk in den post van de provinciale begrooting, waar van veenderijarchieven gesproken wordt, dit woord zou kunnen vervallen.

Het onderzoek van de beide gemeentearchieven had nog het nuttige gevolg, dat er een aantal stukken van rechterlijken aard gevonden werden, die naar het rijksarchief te Utrecht verhuisden. Daaronder behoorden niet minder dan 13 deelen minuten of protokollen van transporten en plechten van de XVIIe tot de XIXe eeuw. Ook kon dit *dépôt* uit het archief van Westbroek worden aangevuld met eenige rekeningen (eksem-

plaren voor den rendant), waarvan de bij Gedeputeerde staten ingeleverde eksemplaren in het rijksarchief ontbraken.

De derde inventaris betreft het archief van het kollezje tot direktie van den Slaperdijk, die zijn aanzijn dankt aan de doorbraak van de Grebbedijk van 1651. Amersfoort, Leusden, Woudenberg en Renswoude ontvingen toen van de staten verlof tot den aanleg van een slaperdijk, en voeren sedert dien tijd door gekommitteerden het bestuur volgens een reglement van 20 December 1653. De inventaris is verdeeld in 7 hoofdstukken, waarvan er een in 2 afdeelingen vervalt.

PETER VAN MEURS.

Literatuurkroniek,

door MR. J. G. CH. JOOSTING en DR. H. BRUGMANS.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven, XVIII, 1895. 's Gravenhage, 1898. IV en 745 bladz.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—202). — Bezoek aan eenige rijksarchieven in de provinciën. Vergadering der rijksarchivarissen. Nader werd gerapporteerd over het in het vorige jaarverslag vermelde. De overname der rechterlijke archieven geschiedde door de 3 adjunct-archivarissen en den commies-chartermeester, zoodat zij zeer belangrijk vorderde. De uit Nieuwenhoorn ontvangen archieven zijn geordend. — Mededeelingen omtrent archieven, ook kerkelijke, opgenomen door Mrs. van Meurs, Heeres, Telting en den heer Hingman (86 gemeenten). — Mr. van Meurs bevorderd tot adjunct-archivaris, 40-jarig ambtsfeest van Hingman. — Overleden van der Zwan, opgevolgd door J. Baronner. — De regeling der marine-archieven vorderde belangrijk; vele stukken daarvan behooren tot andere archieven. De regeling van het archief en de verzameling van den raadpensionaris van de Spiegel liep af. — Op medegedeelde gronden kon vastgesteld worden een plan van indeeling voor de archieven der O.-I. koloniën. De definitieve bewerking is onder handen. — De beschrijving der buitenlandsche kaarten werd voortgezet. — De losse stukken der archieven van de Kust van Guinea werden beschreven. — Het inbinden van boeken der bibliotheek kon niet voortgaan uit gebrek aan fondsen; de conciergebinder verrichtte vele herstellingen. — Aanwinsten: onderhandelingen werden geopend omtrent de zoo belangrijke collectie bescheiden betreffende Michiel Adriaanszoon de Ruyter en zijn geslacht (in 1896 aangekocht); ten geschenke werd ontvangen eene interessante verzameling nagelaten papieren van den raadpensionaris van de

Spiegel omtrent wien veel bizonderheden worden medegedeeld; papieren van den procureur-generaal bij het Hof van Holland C. F. van Maanen (laatst 18de eeuw); enz. enz. — Verliezen: aan 4 hoogst kostbare charters, afkomstig uit het archief der abdij van St. Servaas te Maastricht en door koning Willem I geplaatst in het rijksarchief te 's Gravenhage, werd bij K. B. het rijksarchief in Limburg als bewaarplaats aangewezen; enz. — Afschriften werden gemaakt van eenige inventarissen van gemeente- en weeskamer-archieven in Zuid-Holland. — Opgave der gedane onderzoekingen en gegeven inlichtingen. — De uitgave der Dagregisters van het kasteel Batavia is ondernomen. Van den cyrograaf van Dirk V d.d. 1083 werden photographieën vervaardigd en aan eenige instellingen geschonken. — *Bijlage:* Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage (blz. 71—202).

Notulen van de 6de bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 203—232). — De beslissing, of de archieven der wees- en momboirkamers rechterlijke zijn, wordt aangehouden; de naar aanleiding daarvan opgemaakte nota's hebben gecirculeerd, 's Voorzitters stellingen zullen rondgaan. — Behandeld worden eenige stellingen betreffende de archiefregeling, door den Voorzitter ontworpen, en de amendementen, door rijksarchivarissen daarop ingediend. — Volgen als *bijlagen:* de ontworpen stellingen, de amendementen en de vastgestelde stellingen.

Het rijksarchief in Noord-Brabant (bladz. 233—266). — De veranderingen in het gebouw en het gebruik der localen voldoen goed; met vreugde wordt begroet het volgen van 's archivaris voorstel, eenige naast het rijksarchief gelegen vertrekken van het gouvernementsgebouw in te richten tot conciergewoning. — Veel zorg en geld werd besteed aan de materieele verzorging der archieven, waarvan vooral de nieuwe zeer veel hulp vereischten. — Zeer veel werd gedaan aan de regeling van het nieuw archief der Staten en Gedeputeerden, dat groote voorziening behoefde. Merkwaardig is het voorzeker, te vernemen, welk een gebrek aan zorg men kan aantreffen. „De toestand van verwaarloozing" enz. der kadasterarchieven „trotseert alle beschrijving." — Wat betreft de regeling der oude archieven, voortgegaan werd met de rechterlijke, waaromtrent in het najaar een afzonderlijk verslag aan den Minister is uitgebracht, en met de regeling der collectie oude gemeentelijke bescheiden. De Waterstaatsbestekken betreffende Noord-Brabant werden grootendeels beschreven. Van het archief der Fransche prefecture werd eene specifieke lijst opgemaakt; breedere inventarisatie is niet noodig. — Lijsten der aanwinsten van vroegere

jaren zijn vervaardigd, met aanwijzing van de archiefcollectie waarin de stukken zijn geplaatst. De beschrijving der kaarten nam een aanvang. De boekerij is opnieuw geordend. Klappers werden vervaardigd op leenregisters. Dr. Zuidema besteedde nog eenigen tijd aan zijn onderzoek naar de oude kerkelijke indeeling van Noord-Brabant. Veel bijstand werd verleend door den jongeling G. A. H. Hello. Omtrent het recht van den Staat op de oude kerkregisters plaatste de archivaris een opstel in het Archievenblad; „de „regeering neme deze registers volgens haar recht en plicht onder nadere „hoede". — Aan Gedep. Staten werd geadviseerd over de voorgenomen opruiming door eene gemeente van een deel van haar archief (pleidooi tegen opruiming). — De overschrijving van het „Strick-„grefier" werd voortgezet. — Nog niet ontvangen werden eenige rechterlijke archivalia en eenige te 's Gravenhage berustende stukken uit het archief der prefecture. Een stuk uit het oud-archief bleek te ontbreken; evenals een ander kan dit nog uit het nieuw archief te voorschijn komen. — Zeer vele inlichtingen werden gegeven (een afzonderlijk register daarvoor aangelegd, ten einde de oorspronkelijke stukken als dossier te bewaren) en nasporingen verricht. — De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet in de nieuwere archieven. — *Bijlage:* Staat der aanwinsten van het rijksarchief in Noord-Brabant (blz. 249—266).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 267—277). — De inventarisatie der losse stukken in het archief van de voormalige Geldersche Leenkamer is voltooid. De stukken afkomstig van de abdij te Elten, in 1869 aangekocht, zijn geïnventariseerd en vereenigd met de reeds beschrevene stukken, in 1866 aangekocht. Eenige kleine verzamelingen charters zijn eveneens geordend. De losse stukken, door Mr. Is. A. Nijhoff onder het hoofd „Karel van „Egmond" vermeld in zijn inventaris van het archief der Geldersche Rekenkamer, worden chronologisch beschreven (N.B. Nijhoff had voor de uitgave van zijne „Gedenkwaardigheden" deze stukken in eene willekeurige orde gebracht, waarvoor hij zelfs liassen verbrak). De inventarisatie der brieven van het Hof gaat geregeld voort. — Aanwinsten en verliezen. — Inlichtingen enz. (luitenant voor krijgsgeschiedkundig onderzoek). — De rechterlijke archieven van Nijmegen worden aldaar goed bewaard. Eene groote verzameling stukken behoorende tot de archieven van het Overkwartier, in 1632 naar Arnhem gevoerd en in 1681 niet gerestitueerd, werden overgebracht naar Maastricht, terwijl stukken uit het huisarchief der heeren van Ammerzoden uit het rijksarchief in Limburg naar het Geldersche werden overgebracht. Aan het Noord-Brabantsche depôt werden

afgestaan rechterlijke archivalia betreffende Dieden en Oyen. Eenige stukken, in 1861 ter raadpleging verstrekt aan Gedep. Staten van Gelderland, werden, op gedaan verzoek, terugontvangen. Onmiddellijk na bericht uit Buren omtrent het vinden van het graf van Maximiliaan van Egmond en diens kleindochter begaf zich de archivaris daarheen, doch vond de groeve reeds weer gesloten.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 278—289). — De materieele toestand der stukken, vooral der rechterlijke archieven, eischt nog veel zorg, doch gaat steeds goed vooruit. — Het archief van Aalsmeer is thans geordend, zoodat met de beschrijving kan worden aangevangen. De omvangrijke doch niet belangrijke archieven der voormalige heerlijkheid Kudelstaart en de Bezworen Kerf, onder Aalsmeer, zijn geregeld. Aangevangen werd de beschrijving der (belangrijke) charters en registers der gemeente Hoorn. De heer P. N. van Doorninck regelde het archief der gemeente Velzen. Geëntameerd werd de schifting van het archief van Muiden. In verband met het groot gebrek aan ruimte, kon de regeling van het rijksarchief in Noord-Holland niet worden begonnen; gelukkig is de weg er vrijwel in te vinden met behulp van een ouden inventaris — Aanwinsten en verliezen. — Inlichtingen enz., (luitenant voor krijgsgeschiedkundig onderzoek). — Rechterlijke archieven te Amsterdam en Haarlem worden aldaar goed bewaard; alle rechterlijke archieven zijn overgenomen. Een onderzoek naar de oude kerkelijke archieven kan nog niet worden ingesteld.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 290—373). — Verbeteringen werden aangebracht aan het gebouw en in de berging; doch voor de laatste moesten ook allerlei tijdelijke maatregelen worden genomen. — Gebrek aan ruimte is er nog altijd. Een tweede bezwaar is het feit, dat de restauratie der Abdij nog niet is afgeloopen en het dus onzeker is, welke localen definitief voor het archief zullen bestemd worden; op plaatsing en verplaatsing der archivalia werkt dit natuurlijk belemmerend. De toestand der archiefstukken is bevredigend; hij is verbeterd, maar toch dienen nog verschillende voorzieningen getroffen, die eerst mogelijk zijn, nadat een vaste binder aan het archief verbonden zal zijn. — Het eerste werk was het bijeenbrengen der inventarissen (24 van andere depôts in de provincie, 81 (waarvan 40 oudere en 41 van nà 1844) van gedeelten van het rijksarchief). Voor de oude organisatie geven de 40 oudere het meeste licht. De 41 inventarissen betreffen het archief der Rekenkamer, de daarin opgenomen archieven der Abdij en der stad Reimerswaal, de in de laatste jaren overgenomen rechterlijke archieven, — *niet* de archieven van het Hof van Zeeland, den

Raad van Vlaanderen, het Landdrostambt, de Préfecture. Gedrukt zijn inventarissen van de kaartverzameling (1874) en de chartercollectie (1878); de latere aanwinsten waren niet beschreven. De bestaande inventarissen waren evenwel onbruikbaar; alles lag dooreen. Het archief van de Rekenkamer en de rechterlijke archieven zullen hersteld worden in de orde van den inventaris van Visvliet; met het eerste is reeds een begin gemaakt, waarbij mededeelingen worden gedaan, hoe de Rekenkamer, eerst in 1595 opgericht, verkreeg ook de oudere rekeningen (sedert 1317). Hersteld werden evenzoo de archieven der heerlijkheden Zaamslag en 's Heer Arendskerke c.a., de verzameling Verheyen van Citters, de verzameling registers van den burgerlijken stand van gemeenten in Staats-Vlaanderen en de weeskamer-archieven (na de opheffing der commissie van liquidatie niet door de gemeentebesturen opgevraagd). De door aankoop, schenking en bruikleen verkregen stukken werden in één lijst beschreven; het uitvinden der beide eerste soorten leverde vele moeilijkheden op, de laatste bevat voornamelijk stukken in de laatste 40 jaar uit het Algemeen Rijksarchief overgebracht. Van bruikleen kan dus moeilijk meer sprake zijn. Ook het archief der Staten van Zeeland is geëntameerd. De rechterlijke archieven werden grootendeels geïnventariseerd. De hand werd geslagen aan de regeling van het archief van Reimerswaal, de stukken in 1867 beschreven in den inventaris der registers van het tijdvak der grafelijke regeering, en de charterverzameling (voornamelijk archieven der Abdij, van Prelaat en Edelen, weinig van de overige geestelijke gestichten). Twee charterverzamelingen zijn afzonderlijk beschreven (bijlagen tot het verslag, reeds vroeger in deze kroniek besproken). De boekerij werd aangevuld en opnieuw beschreven in 3 rubrieken: Archivalia, Zelandica, Hulpwetenschappen. — Mr. L. M. Rollin Couquerque gaf uit in Themis de oude keuren van Veere. — Aanwinsten en verliezen. De rechterlijke archieven zijn overgenomen behalve die, welke berusten te Aardenburg, Hoofdplaat, Hulst en St. Jansteen. — Ten behoeve der Leidsche Bibliotheek werd door den archivaris gekocht een handschrift, ged. door M. van der Houve ged. door Alkemade geschreven, bevattende de handvesten van Tholen; het rijksarchief in Zeeland zal afschrift verkrijgen van een paar daarin voorkomende stukken, ontbrekende in dat depôt. — Inlichtingen en nasporingen. — De regeling der gemeente-archieven van IJzendijke en Terneuzen liep af; de andere Vlaamsche gemeente-archieven, hoewel belangrijk, zullen (althans voorloopig) niet geregeld worden, omdat voor de overneming der rechterlijke archieven de tijd dringt. Bij die overneming

werden de kerkelijke archieven zooveel mogelijk nagegaan. Te Zierikzee werd wel inzage der registers vergund, doch toegang tot het archief zelf geweigerd. — Gewenscht: meerdere ruimte (de Commissaris bood aan de localen van de provinciale bibliotheek en den prov. waterstaat). De commies-chartermeester werd tegen 1896 vast aangesteld; ook voor den concierge en den klerk is dit gewenscht. — *Bijlagen:* Beschrijving der charters enz., afkomstig van Anna van Bourgondië, vrouwe van Ravestein, *en* Beschrijving der charters enz. betreffende de familie Van Wakkene-Kapelle (bladz. 316—373).

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 374—393). — In de beide voorvertrekken vertoont zich vocht, waartegen de hoofdopzichter verklaarde niets te kunnen doen. Tegenover het archief is een hoog gebouw gesticht, waardoor de verlichting en brandvrijheid is verminderd. — Mr. Fruin is als commies-chartermeester opgevolgd door Mr. Joosting. Aan Dr. J. C. Breen te Amsterdam en Mej. L. Miedema te Sneek werd toelating als volontair geopend, op voorwaarde dat uitsluitend op de belangen van het bureau zou worden acht gegeven. Beiden traden hierin, mej. Miedema is reeds gekomen. — De materieele toestand ondergaat steeds verbetering. — De nieuwe beschrijving van het archief der Staten is voortgezet. De afgeloste rentebrieven zijn beter gerangschikt. De regeling der archieven van den Landdrost en de Kwartierdrosten, de Sous-préfets is gelijkvormig gemaakt. De gedrukte inventaris van het archief der heeren van Montfoort is in den handel gebracht. Regesten van dat archief worden voorbereid. Gereed kwam de beschrijving van al de charters van het bisschoppelijk archief en de charters van blijkbaar vreemden oorsprong. Alleen de kloostercharters behoeven dus nog beschreven. De inventaris van het archief van den Dom is in hoofdzaak gereed gekomen. De ten vorige jare ontvangen rechterlijke bescheiden uit het archief van Wijk bij Duurstede werden beschreven en bij de verzameling ingelijfd. De charters der abdij Coninxvelt zijn aan het Algem. Rijksarchief geïnventariseerd; de hoop wordt gekoesterd, dat de Algem. Rijksarchivaris ook zal willen doen beschrijven de andere Zuid-Hollandsche stukken in het archief der Oud R. C. Clerezy. De collatie der voor Overijssel afgeschreven bisschoppelijke registers kwam gereed. De regesten van het kapittel-archief van St. Pieter zijn afgedrukt. De hand is geslagen aan de bewerking van het oorkondenboek van het Sticht tot 1301; daarvoor werd de hulp verkregen van Dr. G. Brom; de noodige gelden werden gevonden en de werkzaamheden vorderden reeds zeer belangrijk. — Wstinc's Rechtsboek van den Dom verscheen, het Bullarium Trajectense ging voort, eenige oorkonden werden gedrukt in het Oorkondenboek voor

Groningen en Drente, een paar brieven van en aan Musius werden gedrukt in het Archief van het aartsbisdom Utrecht, Corn. Block's kroniek van het Utr. Regulierenklooster verscheen in de Bijdr. en Meded van het Hist. Gen., in de Versl. en Meded. van de Vereen. tot uitg. der bronnen v. h. oud-vaderlandsche recht verschenen stukken betreffende Soest, Montfoort, Stichtsche leenrechten. — Aanwinsten en verliezen. — Inlichtingen en nasporingen (luitenant voor het krijgsgeschiedk. onderzoek).

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 394—407). — Het register op de instructie- en commissieboeken werd voltooid. — De toestand der verzamelingen is over het algemeen goed. — De ordening der stukken over 1600—1795 kwam bijna gereed; sommige dier stukken konden niet in de rubrieken ondergebracht worden en zullen dus in chronologische orde bewaard worden. Eene groote verzameling stukken van het rechterlijk archief van Franeker wordt geregeld. Alle banden en portefeuilles zijn op lijsten gebracht en genummerd. — In het Oorkondenboek voor Groningen en Drente werd eene oorkonde, afkomstig van het Gerkesklooster, gedrukt. — Aanwinsten. — Afschrift werd genomen van den inventaris van het gemeente-archief van Tietjerksteradeel, voor zooveel betreft de stukken van vóór Oct. 1816. — Inlichtingen en nasporingen (luitenant voor het krijgsgeschiedk. onderzoek). — De regeling van het gemeente-archief van Hindeloopen kwam bijna gereed; het oud-archief blijft misschien in bruikleen. Mededeelingen omtrent dat archief en de archieven van Tietjerksteradeel, IJlst en Bolsward. — Het beschrijven van oude kerkelijke archieven werd zooveel mogelijk voortgezet.

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 408—420). — De bewaarplaats wordt minder bruikbaar door betimmering van licht en lucht. — De toestand van de stukken is bevredigend. — De brieven en requesten werden nu naar datum gerangschikt. De groote verzameling administratieve proceduren is uiteengeward en beschreven; daarbij zullen vele stukken gevoegd moeten worden, nu bij de processen „in claringe" berustende. De regeling dezer laatste collectie kon nog niet voltooid worden. De ordening der extract-notulen van de vergaderingen der Staten-Generaal is tot 1780 gereed. — Aanwinsten. — Het afschrift van het judiciaal van Rudolph van Diepholt werd tegen het origineel gecollationeerd. — Inlichtingen (o.a. aan eene commissie uit de Staten over den waterstaatkundigen toestand der marken aan weerszijden van de Dedemsvaart vóór het graven dier vaart) en nasporingen (luitenant voor het krijgsgeschiedk. onderzoek). Tot opsporing van rechterlijke archieven werden vele gemeenten bezocht.

Het rijksarchief in Groningen (blz. 421—437). — De vroeger medegedeelde bezwaren tegen het gebouw bleven bestaan. — De toestand der stukken is goed. — Omtrent het plan van indeeling van het depôt werd nog geene beslissing ontvangen; het heeft gecirculeerd bij de rijksarchivarissen; eenige gemaakte opmerkingen worden gaarne overgenomen; doch in verband met de in de vergadering der rijksarchivarissen aangenomen stellingen wordt toetsing daaraan van het plan gewenscht. De raadhuiskist is thans beschreven en globaal geschift. Zeker ruim $^1/_3$ van den inhoud is afkomstig van het geslacht Ewsum, deze worden geregeld in verband met de reeds in het depôt aanwezige stukken betreffende dat geslacht. Vermoed wordt, dat de stad Groningen c. 1600 beslag heeft gelegd op den inboedel van een van Ewsum. De „Zettelkatalog" op de placaten van Gedep. Staten werd aangevuld, een dergelijk register op de placaten van den Senaat der Hoogeschool aangelegd. Van alle boekwerken enz. is een catalogus gemaakt. Veel tijd nam in beslag een onderzoek naar de grenzen van den polder „de „Meeuwert" en de daarmee samenhangende kwestie van afwatering. — Uitgegeven vele stukken in het oorkondenboek, en de oudste rekeningen in de werken van het Hist. Gen. te Utrecht. — Aanwinsten. — Te Hamburg werd een onderzoek ingesteld naar stukken belangrijk voor Groningen en vele afschriften vervaardigd; uit het archief te Aurich en van den heer L. U. Rengers van Naerssen te 's Gravenhage werden stukken ter copieering ontvangen. Pogingen faalden om de oudste gildenrol (van 1418) van het „gilde der Wit- „backers" te Groningen aan te koopen van de Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Alterthümer, te Emden. — Inlichtingen en nasporingen (luitenant voor krijgsgeschiedk. onderzoek). — Gewenscht wordt opheffing der in de beide vorige verslagen genoemde bezwaren.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 438—444). — Gehoopt wordt verhuizing in 1897 naar het te bouwen brandvrij depôt. Aangekocht werd eene charterkast, waarin de stukken uitgevouwen kunnen liggen. — Omtrent het plan van inventarisatie werd nog geene beschikking ontvangen; de besprekingen met den Groningschen collega over te ruilen stukken bleven dus rusten. De indices op de notulen van Staten en Gedeputeerden vorderden tot 1687. Eene nieuwe verzameling regesten werd vervaardigd, in aansluiting aan het oorkondenboek. Het totaal in wanorde geraakte archief van den advocaat-fiscaal voor belastingzaken (over 1806—'13) werd globaal geordend; meer moeite is dit archief eigenlijk niet waard. De eerste hoofdafdeeling der rechterlijke archieven (zie vorig jaarverslag)

is door wijzigingen in verband gebracht met de tweede; deze laatste is geheel in orde. — Uitgegeven vele stukken in het Oorkondenboek voor Groningen en Drente. — Aanwinsten (en pogingen om het archief te verrijken), verliezen (afstand van een rekening over het beheer der Drentsche goederen, behoorende aan het kapittel van St. Pieter te Utrecht, aan het rijksarchief in Utrecht, — vernietiging van quittantiën). — Opgaven werden verkregen omtrent een charter betreffende het klooster der Duitsche Orde te Bunne, berustende in het museum Meermanno—Westreenianum. — Inlichtingen en nasporingen (luitenant voor krijgsgeschiedk. onderzoek).

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 445—700). — Gevraagd worden twee localen, daar nu alle ambtenaren en bezoekers in één moeten werken. — De archieven, die werden „ingezameld" op de dienstreizen werden summier geordend. Vele nasporingen werden verricht naar de rechten van het rijk op de archieven te Roermond. De „opgezworen kwartierstaten der abdij Thorn" werden bewerkt ter uitgave. Begonnen werd de alphabetische lijst der eigennamen in het 2de deel van den Inventaris der archieven v. d. abdij Thorn. Voor vele vermelde opstellen enz. werd gebruik gemaakt van het archief. — Aanwinsten. — Inlichtingen, nasporingen (luitenant voor krijgsgeschiedk. onderzoek). — De archivaris bewerkte den afstand van pastoreele archieven aan de gemeente Belfeld. — *Bijlagen:* I. Summiere inventaris der archieven van het Souverein Hof en de Rekenkamer te Roermond, in 1632 naar Arnhem gevoerd, in 1682 aldaar achtergebleven en in 1895 overgebracht naar Maastricht (bladz 496—667), — II. De rijksarchieven te Roermond in 1895, vervolg van de bijlage bij het verslag over 1894 (bladz. 668—700).

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Noord-Brabant over 1895 (*uitgebr. aan Ged. Staten*). (bladz. 701—717). *Bijlage:* Inhoudsopgaaf v. h. Liber privilegiorum pagi de Someren (bladz. 708—717). — Dit verslag is reeds vroeger in deze kroniek vermeld.

Verslag van de ordening en beschrijving der oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland over 1895 (*uitgebr. aan Gedep. St.*). (bladz. 718—728). — Gemeenten: Schiebroek, Schipluiden (oude gemeenten Schipluiden, Hodenpijl, Dorp- en St. Maartensrecht), kerkelijke archieven te Schipluiden, Ooltgensplaat (hierbij ook de vroegere heerlijkheid St. Adolfsland en de daarin gelegen polders). De regeling van het archief van het hoogheemraadschap van Delfland werd voortgezet.

Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de provincie Utrecht over 1895 (*uitgebr. aan Gedep. St.*).

(bladz. 729—745). — Dit verslag is reeds vroeger in deze kroniek vermeld.

DR. J. DE HULLU. De cameraars-rekeningen van Deventer. 5de deel, 1ste stuk. Deventer, 1898.

Dit stuk bevat de rekening over 1377 en die over 1378 gedeeltelijk.

JOS. M. H. EVERSEN. Verspreide stukken. 48 bladz. (Extraits du tome XXXIV des Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg).

1. Bescheiden over het kamprecht te Maastricht (ontleend aan deel III der *Collectanea* van G. A. Collette, vice-hoogschout van Luiksche zijde te Maastricht, geb. 1672). — 2. De rechtsbedeeling en het inwendig bestuur te Geleen (bronnen betreffende het procesrecht voor de bank van Geleen, ontleend aan een h.s. van Alex. van den Hove, secretaris van het gerecht, later lid der schepenbank te Maastricht). — 3. De stijl van procedure in het land van Valkenburg, en 4. Een „hoiltgeding" op de Graetheide, 10 Juni 1556 (beide ontleend aan het genoemde h.s.) — Een en ander met toelichtingen.

J.

E. WIERSUM. De gedwongen vereeniging van Stad en Lande in 1594. — Groningen, M. de Waal, 1898. 8o. VIII, 349 blz. (Groningsche dissertatie).

In de Inleiding wordt de vroegere verhouding van Groningen en de Ommelanden uiteengezet, en daarna de maatregelen besproken, genomen om uit de twee tegenstrevende machten één gewest te vormen. De oude vijandschap zat zoowel de Stad als de Ommelanden zoo in het bloed, dat zij op bijna geen enkel punt tot overeenstemming konden komen en de beslissing meestal door de gecommitteerden van de Staten-Generaal of door dit lichaam zelve is genomen (1595, 1597, 1599). Groningen moest ten slotte door het bouwen van een kasteel tot onderwerping aan het gezag der Staten-Generaal worden gedwongen. Dan beschrijft dr. Wiersum de nieuwe toestanden, die door en tengevolge van het Traktaat van Reductie in Stad en Lande werden geschapen. In afwijking van Wichers, die „een handleiding ter kennisse onzer Statengesteldheid" wilde geven, heeft dr. Wiersum zich tot taak gesteld „een beeld te geven van de verwikkelingen, waartoe de toepassing van het Tractaat van Reductie

in de eerstvolgende jaren aanleiding gaf." Achtereenvolgens behandelt de schrijver den Regeeringsvorm (1. De Stadhouder. 2. Het bestuur van de Provincie. 3. Het bestuur van de Stad. 4. Het bestuur der Ommelanden), de Justitie, de Financiën, de Kerk en de Economische verhoudingen. Aan beide zijden had men moeten toegeven en daarom was niemand tevreden; maar toch was in het algemeen de macht der Stad over de Ommelanden zeer verminderd. „Het stapelrecht der Stad werd aanmerkelijk besnoeid en de daaraan onderworpen waren werden uitdrukkelijk vermeld. De Hoofdmannenkamer werd in den eed en dienst der Staten gebracht en alle Stadsbemoeiïng in dezen, behalve de keuze der Hoofdmannen, verboden. Tevens werd de Ommelanders volkomen vrijheid gegeven om afzonderlijk vergaderingen te houden en eigen belastingen te heffen." De onophoudelijke twisten tusschen beide leden van het gewest tot 1795 toe hebben voldingend het onvoldoende dezer regeling bewezen.

P. L. Muller. Onze gouden Eeuw. De Republiek der Vereenigde Nederlanden in haar bloeitijd. Geïllustreerd onder toezicht van *J. H. W. Unger*. III. De laatste jaren. — Leider, A. W. Sijthoff. gr. 8o. IV, 490 blz.

Met een enkel woord slechts zij hier de aandacht op dit prachtwerk gevestigd. Dit laatste deel bevat in de eerste plaats het derde, vierde en vijfde hoofdstuk van het derde boek, resp.: De tijd van Willem III; Verandering in toestand en huishouding tijdens de tweede helft der zeventiende eeuw; Handel en koloniën in de tweede helft der zeventiende eeuw. Daarop volgt het vierde boek: De Nederlandsche maatschappij in de Gouden Eeuw, verdeeld in vijf hoofdstukken: Maatschappelijk leven; De maatschappij en haar onderdeelen; Geestelijk leven. Wetenschap en onderwijs; Geestelijk leven. Letterkundige toestanden; Geestelijk leven. De kunst.

P. J. Wijminga. Festus Hommius. — Leiden, D. Donner 1899. 8o. VII, II, 409, XLV blz. (Dissertatie der Vrije Universiteit te Amsterdam).

Inhoud: I. Festus Hommius' afkomst en opleiding. Dienaar des Woords te Dokkum. Zijne Nederlandsche vertaling van de *Explicationes Catecheticae* van Z. Ursinus. Veldprediker. Vertrek naar Leiden. II. Hommius aanvaardt zijne bediening te Leiden. Op Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden. Zijne *XXIIII Predicatiën van G. Bucanus over het Gebedt des Heeren*. De tweede uitgave van het *Schatboeck*. Zijn strijd in den Leidschen Kerkeraad. Tijdens

en na het beroep van Delft. Gedeputeerde van de Zuidholl. Synode. Uit zijne correspondentie. Assistent van Gomarus op diens conferentie met Arminius in 1609. III. Hommius' private colleges. *Zijne LXX Disputationes adversus Pontificios.* Uit zijne correspondentie. Benoemd voor het beraamde convent te Harderwijk en aanwezig op de Zutphensche Synode van 1610. Voor de tweede maal Gedeputeerde van de Z.-H. Synode. Zijn pamflet *Joh. Wtenbogaert ja ende neen.* Zijn strijd in de Leidsche Classe. IV. Hommius en de Haagsche Conferentie. Zijn onuitgegeven *Antwoord* op Wtenbogaerts *Naerder bericht.* Contra Vorstius. Hommius en de Theol. faculteit te Leiden. V. Hommius' arbeid voor de saamroeping eener Generale Synode. Hommius en de Delftsche Conferentie. Het *Naerder advys* over die Conferentie. Uit zijne correspondentie. Uit eigene kerk en stad. De Leidsche transactie van 1614. IV. Hommius te Rotterdam in 1615. Hij geeft uit *Luc. Trelc. Sen. et Jun. Opuscula omnia.* Contra Episcopius. Zijn verzet tegen de z. g. *resolutie tot vrede.* Te Amsterdam met kerkelijke afgevaardigden uit de provinciën en op de Vergaderingen van correspondentie. Gemengd in de troebelen der Haagsche kerk. VII. Hommius en de tweede *Contra-remonstrantie.* In de Staten-vergadering. Hij adviseert te Amsterdam tot een Nat. Synode. Zijne verhouding en verweer tegenover remonstrantsche collega's. De derde uitgave van het *Schatboek* thans vermeerderd met zijne *Tafelen.* In kerkelijk en politiek conflict. Scheuring in de Leidsche Classe. Zijne geschriften *Specimen controversiarum* en *Collegium Disputationum institutarum a S. Episcopio.* Correspondentie met S. Ruytinck. Op de Delfsche Synode van 1618 en op de visitatie der Classe Leiden. VIII. Hommius in den kring der Dordtsche Synode. Zijn invloed als lid van het moderamen. In het debat. Scriba der Synode. Medereviseur van den tekst der Confessie. De uitgave der *Canones.* Wat hij deed voor de revisie en uitgave van de Acta der Synode. Reis naar Engeland. De revisie van de liturgie der Ned. Ger. kerken. Zijn arbeid voor de vertaling, revisie en uitgave van het N. Testament. IX. Hommius in eigen kring, op Classen en Synoden. Zijn standpunt in zake het dulden van remonstranschgezinde lidmaten. Zijne *Extracten uit de Apologie der Remonstranten* en zijne schriftuur: *Gevoelen der moderate predicanten.* De herhaalde opdracht tot het schrijven van de historie der Ned. Geref. Kerken. Hij geeft uit *Het Twede vervolch op den Tijdtthresoor* van P. Merula. X. Hommius als regent van het Staten-College. Hommius in zijn privaat- en burgerlijk leven. Zijne laatste levensdagen en zijn dood.

Met een portret, bijlagen en registers.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Derde Reeks. X, 4.

James de Fremery. Dateeringen van Graven uit het Hollandsche Huis, alsmede van eenige Hollandsche en Zeeuwsche steden. („Waar geene aanleiding is om anders te handelen, schijnt het raadsaam om datums in en voor Holland en Voorne gesteld, als volgt te herleiden: Alle dateeringen vóór Februari 1297 naar den Jaarsdagstijl. Daarna, tot het jaar 1575 de dateeringen der graven, van hun raad en gerechtshof en van hooge staatsambtenaren volgens den Paaschstijl; die van enkele stedelijke besturen volgens de van hen bekende Jaarstijlen; alle andere dateeringen volgens den Jaarsdagstijl. Maar oorkonden der heeren en vrouwen van Voorne slechts tot Februari 1372 volgens den Jaarsdagstijl, latere naar den Paaschstijl." Brielle en Brouwershaven hadden den Jaarsdagstijl, Delft den Maria Boodschapstijl, Dordrecht den Paaschstijl, Goes, Gouda, Mathenesse, Reimerswaal, Rotterdam en Veere den Jaarsdagstijl, Zierikzee den Kerststijl.) — Naschrift van *Mr. R. Fruin Th. Azn.* op het opstel van den heer de Fremery. (Bestrijdt de Fremery in zijn opvatting, als zouden de indictiegetallen in de oorkonden van Willem II niet betrouwbaar zijn; betoogt „dat juist de indictiecijfers het beste middel aan de hand geven om de oorkonden van Willem II te dateeren; alleen voor charters die het indictiecijfer VII voeren, kan nog twijfel bestaan, in welk jaar zij geschreven zijn". Zijn conclusie is „dat in de oorkonden, door Willem II als graaf van Holland gegeven, in den regel de Paaschstijl gebezigd is") — Grafelijke dateeringen. Naschrift, door *James de Fremery.* — *C. Pijnacker Hordijk.* Iets over den elect Gosewijn van Utrecht. (Bewijst, dat de Gosewijn, die in 1249 tot bisschop van Utrecht is verkozen, maar op Pauselijk gezag door Hendrik van Vianden is verdrongen, niet, gelijk men altijd op gezag van Beka heeft aangenomen, uit het geslacht van Amstel, maar uit dat van Randenrode in het Keulsche is gesproten. — *R. Fruin.* Ruurd Tapper en Nicolaas van Nieuwland tegenover Angelus Merula. (Bestrijdt prof. Hensen, die had betoogd, dat het door Moll aan Tapper en Nieuwland ten opzichte van Merula toegeschreven bedrog niet bewezen was en „waarschijnlijk niet was gepleegd, in eenige bijzonderheden, maar is het voornamelijk op grond van de houding van Merula zelf met prof. Hensen eens, dat hij uit vrees voor den brandstapel zijn kettersche gevoelens inderdaad heeft herroepen. Verschillende andere punten worden nog nader toegelicht, o. a. de rol door den wijbisschop Nicolaas van Nieuwland in dit proces gespeeld.) — Slotwoord van prof. *Blok* en *Muller*, die de Redactie van dit tijdschrift overnemen. B.

Varia.

Onder de „Varia" van het laatste No. werd reeds met een enkel woord melding gemaakt van den in den gemeenteraad te Gouda behandelde aanvrage om verhooging van het traktement van den archivaris aldaar, en onder de „Berichten" kon de gunstige beslissing dienaangaande worden medegedeeld.

Deze kwestie werd in de raadszitting van 22 Nov. l.l. uitvoerig besproken en daaromtrent vindt men in het Verslag dier vergadering een uitgebreid relaas.

Vooral de heer Van de Velde gaf zich moeite voor de zaak, hij meende het verzoek van den archivaris om verhooging zijner bezoldiging tot ƒ 500 alleszins te moeten billijken, haalde aan dat Burg. en Weth., die thans tot ƒ 300 wilden gaan, zijn werk hadden genoemd „een arbeid, die veel zorg en tijd vordert", wees er o. a. op hoe verschillende gemeenten van eenige beteekenis hunne archivarissen waardeerden ook blijkens de traktementen hun toegekend en verwees verder met nadruk naar de rede door Mr. Muller op de jaarvergadering onzer vereeniging van 1894 gehouden.

Ook de heeren Noothoven van Goor en de Raadt spraken met zeer veel waardeering over de vele diensten door den archivaris aan het archief en daardoor aan de gemeente bewezen, al waren zij er om redenen daarbuiten gelegen voor, zijne belooning — dan niet als salaris maar als toelage te beschouwen — op ƒ 300 te stellen.

De heer Van de Velde bleef bij zijne opvatting, dat den archivaris jaarlijks eene som van ƒ 500 moest worden toegekend; hij verklaarde, dat hij evenals vele andere leden van den Raad, vroeger niet besefte, van welk nut eene goede ordening van het archief was. Naar aanleiding dezer geschiedenis had hij zich echter in deze zaak ingewerkt en was hij er totaal voor gewonnen; hij was er van overtuigd, dat wanneer de andere leden van den Raad zich ook op de hoogte van de kwestie hadden gesteld, zij met hem van geheel dezelfde meening zouden zijn.

Over 't algemeen waren de verdere sprekers het met den heer Van de Velde in hoofdzaak eens, het debat liep verder voor grootendeels over eene kwestie van vorm en men werd daarbij zelfs zoo warm, dat de voorzitter van de hamer moest gebruik maken om de discussie in het parlementaire spoor te houden.

Maar, „eind goed, al goed", B. en W. waren door de gehouden discussie in allen deele overtuigd van de billijkheid der wenschen van den archivaris en op hun voorstel werd dan ook in de zitting van 30 Dec. l.l. zonder verdere beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming diens tractement op ƒ 500 bepaald.

Van den Min. van Binnenl. Zaken is bij B. en W. van Delft ingekomen een verzoek om enkele lokalen in het Prinsenhof, die door het Dept. van Oorlog zijn ontruimd, wederom aan het Rijk af te staan in gebruik om te worden gebezigd ten behoeve der daarin reeds aanwezige historische zaal en woning van den concierge. B. en W. stellen voor krachtens Raadsbesluit van 4 Juni 1897 tot dien afstand over te gaan. Daar evenwel door den tijd voor 't Gemeente-Museum en 't oud archief plaatsruimte op het Raadhuis zal gaan ontbreken, wenschen B. en W. te beproeven den Min. te bewegen de verdieping boven de

historische zaal beschikbaar te willen stellen, waardoor aldaar in verband met andere localiteit het Gemeente-Museum en het oud archief zou kunnen worden overgebracht. *(Vaderland 4 Febr. '99.)*

De heer H. J. Royaards te Utrecht heeft, namens de erfgenamen van mr. W. J. Royaards van den Ham, aan het Algemeen Rijksarchief ten geschenke aangeboden de origineele missive, op 's lands schip *De Zeven Provinciën* te Queens borough 27 Juni 1667 geschreven, waarbij de luitenant-admiraal Michiel Adriaanszoon de Ruyter naar aanleiding van de kortere mededeelingen, die hij reeds vroeger had gedaan aan de admiraliteit van de Maas, een uitvoerig en volledig verslag geeft van den glorierijken tocht naar Chatham. Daarbij zijn nog een paar andere door De Ruyter geteekende documenten gevoegd, blijkbaar afkomstig uit het in 1844 verbrande archief van Marine.

Het rapport van De Ruyter is, wegens het roemvolle wapenfeit dat daarin beschreven wordt en dat der Nederlandsche zeemacht door alle eeuwen tot eer zal strekken, als een voor ons land hoogstbelangrijk historisch document te beschouwen. *(Ned. Staatscourant 10 Febr. 1899.)*

In de Roermondsche archief-quaestie heeft de Raad dier gemeente een voorstel aangenomen om met de Regeering tot een vergelijk te komen. Dit voorstel komt hierop neer:

De gemeente zal afstaan de archiefstukken, afkomstig van de navolgende collegiën en wel zonder eenig voorbehoud of en in hoeverre deze stukken door de gemeente door koop, ruil, schenking of anderszins mochten verkregen zijn.

1°. Souverein Hof van het Overkwartier van Roermond (No. 11-11- behalve post- 35, 30 en 63).

2°. Het Souverein Hof van Staatsch Overkwartier van Venlo.

3°. De Staten en Ged. Staten van het Overkwartier van Roermond, en al de overige stukken afkomstig, oorspronkelijk van het Staten-Archief.

4°. Het Hoofdgerecht of de Schepenbank te Roermond, benevens de losse stukken, inliggend in de tot deze afdeeling behoorende registers en portefeuilles.

5°. Het militair-archief.

6°. De stukken afkomstig van andere dan bovengenoemde collegiën of van privaat personen in het rapport nader aangeduid.

De gemeente wenscht te behouden de stukken behoorende

a. tot het Magistraats-archief van het stedelijk bestuur van Roermond, en

b. tot het Bisschoppelijk archief, gestichten en kloosters.

Om de schifting tot stand te brengen moeten nog 150 portefeuilles worden onderzocht, waaromtrent binnen 3 maanden verslag is toegezegd.

Voorts wordt voorgesteld, dat de Staat de kosten der hangende procedure zal betalen, en kosteloos zal afgeven de stukken, in Rijksarchieven voorkomende, die volgens bovenstaande onderscheiding aan Roermond behooren.

(Vaderland, 20 Jan. 1899.)

In de „Illustrirte Zeitung" van 9 Febr. l.l. leest men (blz. 178).

„Dem grossherzogl. Generallandesarchiv in Karlsruhe ist zum Zweck systematischer genealogischer Forschungen ein wissenschaftlicher Hülfsarbeiter in der

Person des Archiv-aspiranten Otto Roller beigegeben worden. Es ist dies der erste Versuch, die bisher durch Dilettantismus stark beeinträchtigte Disciplin der Genealogie in wissenschaftliche Bahnen zu lenken."

Stevin Tentoonstelling.

De Commissie voor de Stevin-Tentoonstelling verzoekt beleefdelijk allen, die in het bezit mochten zijn van handschriften, brieven, archiefstukken van of betrekking hebbende op Simon of Hendrik Stevin of boeken die volgens ex- libris tot hunne bibliotheek hebben behoord, of hun die aanwijzing kunnen geven in welke verzameling hetzij van het Rijk, van een gemeente of van particulieren iets van dien aard te vinden is, hiervan mededeeling te willen doen aan den heer Th. Morren secretaris der Commissie, Celebesstraat 76 te 's Gravenhage.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUDSOPGAVE.

Bldz.

Berichten, enz. 1, 33, 73, 117
De achtste jaarvergadering, gehouden te 's Hertogenbosch op 8 Juli 1899 2
Het jaarverslag van den Voorzitter, Mr. S. Muller Fz. . . . 5
De collectie Dufresne en de Lotharingsche archieven door Henri Stein, medegedeeld door A. J. Flament 13
Een belangrijk besluit betreffende het archiefwezen in Frankrijk, door A. J. Flament 20
De wetgeving van 1800 op de oud-rechterlijke archieven, door Mr. Ch. M. Dozy 34
Een archiefvondst te Dordrecht, door Mr. J. C. Overvoorde . . 42
„Archives extension", door Mr. J. C. Overvoorde 42
Opgaven, getrokken uit de Staatsbegrooting voor 1900 en daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat 74
De verzameling Dumont-Pigalle, door Dr. H. T. Colenbrander 76
Zapon, een nieuw middel tot behoud van handschriften, door Mr. Ch. M. Dozy 85
Een loffelijk voorbeeld de anno 1648, door M. G. Wildeman . 88
Door wie moet een gemeente-archivaris benoemd worden? door Mr. M. F. Onnen 118
Familiearchief van het geslacht van Matenesse, door C. J. Gonnet 120
Iets over de Rumeensche archieven, door Th. Morren 127
Ingezonden stukken, van Mr. R. Fruin en Mr. P. A. N. S. van Meurs 101, 133
De gemeente-archieven in 1898, door Mr. J. G. C. Joosting en J. H. W. Unger 43, 102
Boekbespreking:
Joosting, Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de provincie Utrecht over 1896, door Mr. P. A. N. S. van Meurs 22
Oorkondenboek voor Groningen en Drente, aflevering 8, door Mr. R. Fruin 90

Bldz.

Catalogus van de prentverzameling der gemeente Dordrecht, door J. H. W. UNGER 98

Catalogus der Handschriften van de Bibliotheek der universiteit van Amsterdam I: Schenking Diederichs, Nederlandsche Afdeeling, door MR. CH. M. DOZY.

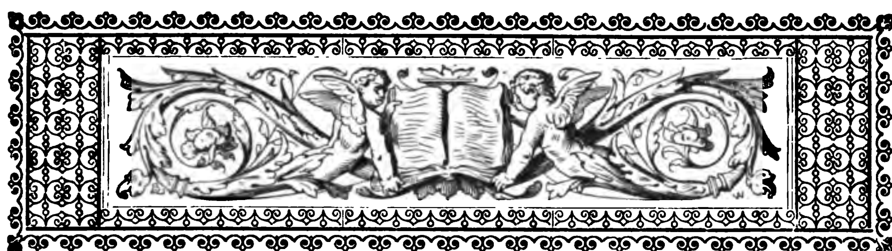
G. Busken Huët. Tweede Verslag van onderzoekingen naar Archivalia te Parijs, door MR. J. G. C. JOOSTING 134

W. Wiegand, Die wissenschaftliche Vorbildung des Archivars, door Mr. J. G. C. JOOSTING 136

Literatuurkroniek, door MR. J. G. C. JOOSTING en DR. H. BRUGMANS 56, 102, 138

Varia 28, 72, 113, 156

Advertentie, Correspondentie 72, 116, 161

1899/1900. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot archivaris der gemeente Zaandam de heer G. Murray Bakker.

tot adjunct-commies bij het Rijksarchief te Leeuwarden de heer Dr. M. Schoengen.

tot adjunct-commies bij het Rijksarchief in Utrecht de heer Dr. J. de Hullur, archivaris te Deventer.

Eervol ontslag verleend als adjunct-archivaris der gemeente Haarlem aan den heer M. G. Wildeman; in zijne plaats benoemd de heer H. J. Heshuysen te Haarlem. De heer Wildeman is benoemd tot tijdelijk archivaris van het Hoogheemraadschap Delfland.

De heeren Murray Bakker, Heshuysen, Dr. Schoengen, C. P. J. Dommisse, archivaris der gemeente Vlissingen en D. Bartstra, archivaris der gemeente Bolsward, zijn toegetreden tot de Vereeniging van archivarissen.

De heer Mr. A. Telting, adjunct-archivaris bij het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage en aldaar belast met het beheer van het archief der West-Indische Compagnie, is 15 April van Amsterdam naar Paramaribo vertrokken met Regeeringsopdracht een onderzoek in te stellen naar de oude koloniale archieven, eerst op laatstgenoemde plaats en daarna op Curaçao. Te Paramaribo aangekomen, werden hem door het Koloniaal Bestuur de noodige werkkrachten toegevoegd tot het sorteeren der stukken op de Gouvernementssecretarie, het Hof van Justitie en in het gebouw van Finantiën. Bij een bezoek aan Georgetown (Demerara) tot het nagaan van de beste wijze van bewaring in verband met het klimaat, ondervond hij van alle autoriteiten de meest mogelijke behulpzaamheid.

Te St.-Gilles-lez-Bruxelles is den 28sten Mei 1899 overleden de heer G. J. C. Piot, geboren te Leuven 17 October 1812, oud-algemeen Rijksarchivaris van België.

Ook de Gemeenteraad van Leiden heeft thans vastgesteld verordeningen op de heffing en invordering van „leges en expeditiegelden ter Secretarie, bij het Oud-Archief en aan het Bureau van den Burgerlijken Stand", aldaar.

Wat het archief betreft bedraagt het tarief voor afschriften van of uittreksels uit registers of andere stukken, indien met goed leesbaar schrift geschreven, per bladzijde van gemiddeld 27 regels, elk van gemiddeld 12 lettergrepen, wordende een gedeelte van een bladzijde voor een geheele gerekend . . . . *f* 0.30

indien met oud of moeilijk leesbaar schrift geschreven, per bladzijde berekend als boven . . . . *f* 0.50

Voor nasporingen door de ambtenaren *in het bijzonder belang van den aanvrager* verricht, nadat de belanghebbende daartoe vergunning van den Archivaris zal hebben verkregen:

voor ieder uur daaraan besteed, indien het onderzoek niet langer dan een dag heeft gevorderd . . . . *f* 0.50

voor iederen dag daaraan besteed, indien het onderzoek langer dan één dag heeft geduurd, ten hoogste *f* 5.—, ter bepaling van Burgemeester en Wethouders.

Voor het doen van persoonlijke nasporingen en het nemen van afschriften of uittreksels wordt, behoudens de hierboven vermelde vergunning, *niets* gevorderd.

De betaling geschiedt bij vooruitbetaling. Bijaldien er onzekerheid bestaat omtrent den duur der nasporingen, zoodat het niet mogelijk is het bedrag van het daarvoor verschuldigde recht vooraf te bepalen, kan door den Archivaris de latere betaling worden toegestaan.

De verordeningen treden 1 Januari 1900 in werking.

De achtste jaarvergadering, gehouden te 's Hertogenbosch op 8 Juli 1899.

Het was voorzeker tegen de verwachtingen van bestuur en opgekomen leden, dat bij de opening der vergadering in de ruime en koele zaal van het rijksarchiefgebouw de presentielijst slechts tien namen bleek te bevatten. De genomen proef, eens buiten het centrum des lands te vergaderen, werkt niet aanmoedigend, vooral niet, waar deze vergaderplaats nog eene bizondere attractie zou moeten ontleenen aan den tocht naar Heeswijk op den volgenden dag. Het bleek evenwel, dat toevallige en bizondere omstandigheden aan het bezoek van onderscheidene archivarissen beletsels in den weg hadden gelegd. En zoo ooit, dan geldt hier „les absents ont eu tort", want goed voorbereid door de plaatselijke commissie en begunstigd door heerlijk zomerweder droeg deze bijeenkomst een bizonder gezellig karakter.

De voorzitter opende de vergadering weder met eene boeiende toespraak, waarin de lotgevallen van de vereeniging, de kritiek op de verschenen Handleiding en al hetgeen er op het gebied van het archiefwezen in ons vaderland in het laatste jaar is voorgevallen, werden besproken. Men wil zoo gaarne het gesprokene in zijn geheugen bewaren en betreurt het, dat zoovelen zich het genot van te luisteren hebben ontzegd of hebben moeten ontzeggen. Doch gelukkig, si verba volant, scripta manent, en ook nu wederom verheugt het ons, dat Mr. Muller zich op verzoek der vergadering bereid verklaarde zijn toespraak voor ons orgaan af te staan. De rede volgt hierachter in haar geheel, de verslaggever neemt de vrijheid daarheen te verwijzen ook voor de mededeelingen omtrent den toestand der Vereeniging.

Wat verder de huishoudelijke werkzaamheden aangaat deelen wij mede, dat de rekening van den penningmeester op voorstel der commissie tot nazien dier rekening door de vergadering werd goedgekeurd, dat sedert de vorige algemeene vergadering als leden van de vereeniging zijn toegelaten Mr. A. S. de Blécourt, adj.-archivaris te Rotterdam; D. Bartstra, archivaris te Bolsward, (in de plaats van den vorigen titularis, den heer M. E. van der Meulen, die als lid heeft bedankt); Dr. M. Schoengen, adj.-commies aan het rijksarchief te Leeuwarden; H. J. Heshuysen, adj.-archivaris te Haarlem; C. P. J. Dommisse, archivaris te Vlissingen en G. Murray Bakker, archivaris te Zaandam; dat tot correspondeerend lid voor Zweden door de vergadering werd benoemd Dr. Th. Westrin, archivaris te Stockholm, en dat tot plaats der volgende jaarvergadering werd gekozen Rotterdam, eindelijk dat de vergadering zich genoodzaakt zag den heer J. de Ras, oud-archivaris van Maastricht, wegens wanbetaling niettegenstaande herhaalde aanmaningen, als lid te schrappen. Punt 1 der agenda werd besloten met de herkiezing van het bestuur, met verdeeling der functiën als tevoren en mededeeling, dat tijdens de afwezigheid der h.h. Telting en Bondam buitenslands het secretariaat zal worden waargenomen door den heer Feith en de redactie van het Archievenblad door den heer Dozy.

Vervolgens kwam van de punten van behandeling aan de orde de mededeeling over de crimineele rechtspraak der Gedeputeerde Staten van Stad en Lande. In een uitvoerig betoog van ongeveer 1½ uur deelde de heer Feith ons mede, hoe van de door hem in 1897 ten provinciehuize gedane vondst in 't bizonder zijn aandacht was gevallen op de zes „crimineele sententieboeken van Gedeputeerden van Stad en Lande" van 1682—1806. Spr. wees op het wezen, den omvang en het exceptioneele dezer rechtspraak, op hare rechtsgronden en hare meest aannemelijke verklaring. Aangezien door Mr. Feith op blz. 119 van jaargang 1897/98 van ons orgaan eenige mededeelingen over den omvang

dier rechtspraak zijn gegeven en naar wij vernemen het geheele betoog zal worden gedrukt in de Bijdragen voor geschiedenis en oudheidkunde, thans onder redactie van prof. BLOK en MULLER, meent de verslaggever te kunnen volstaan met naar laatstgenoemd tijdschrift te verwijzen.

De heeren GRATAMA en MULLER traden na afloop met den heer FEITH over eenige punten van het betoog in debat en vroegen enkele nadere inlichtingen. Speciaal in de verklaring dezer rechtspraak uit het recht der souvereiniteit der Staten verklaarden beide heeren met den spreker mee te gaan, doch in het licht dier verklaring beschouwd deze rechtspraak van Gedep. Staten niet zóó abnormaal te kunnen vinden als zij wel lijkt. Immers het hof was in de eerste plaats oorspronkelijk in alle gewesten een administratief college, later kregen de Gedeputeerden de administratieve en het hof de judicieele functiën. In Stad en Lande kwam die splitsing niet, er was daar geen hof, dus kon het college van Gedeputeerden alle functiën van het hof tot zich nemen.

De mededeelingen over een vondst van „vergeten archieven", door Mr. BONDAM aangekondigd, indien voldoende tijd beschikbaar mocht zijn, bleven achterwege wegens de afwezigheid van den inleider om redenen van ongesteldheid.

De gemeenschappelijke maaltijd, gebruikelijk na de jaarvergadering van elke welingerichte vereeniging, bleef ook hier niet achterwege en kenmerkte zich door een opgewekten en gezelligen toon. Aan Mr. BONDAM, die zich veel moeite had gegeven om den leden een goede ontvangst te bereiden en het welslagen dezer vergadering c. a. te verzorgen, werd een telegram met hartelijke groeten en goede wenschen voor zijn herstel gezonden.

Ook het bezoek aan de bekende verzameling oudheden op het kasteel van Heeswijk met de daaraan verbonden rijtoer door een deel der omgeving van 's Hertogenbosch op den volgenden dag, slaagde geheel naar wensch. Het bezichtigen der oudheden schonk de gelegenheid tot het maken en in ontvangst nemen van opmerkingen, tot eene leerzame wrijving van gedachten tusschen mannen, die hoewel allen archivarissen van beroep, bijna allen als directeuren of bestuursleden van musea of oudheidkundige vereenigingen, hooge belangstelling in de oudheidkunde en meerendeels ook eenige kennis van deze wetenschap bezitten. En mocht ook bij deze „vakmannen" niet minder dan bij leeken het traditioneele hongerige en weeë gevoel aan een langdurig museumbezoek verbonden dreigen op te komen, het „eenvoudige doch degelijke tweede ontbijt" na afloop in de open lucht en de heerlijke rijtoer door de bosschige streek deden spoedig alle sporen van dat gevoel verdwijnen.

Toespraak van den Voorzitter.

Met vreugde, met onvermengde vreugde mag ik u heden begroeten, Mijne Heeren! Het afgeloopene jaar was voor het Nederlandsche archiefwezen bijna zonder uitzondering gunstig; alleen heugelijke feiten heb ik u ditmaal te herinneren.

De kring van statige gebouwen, die aan de rijksarchieven, veilig en rustig, eene hunner waardige bergplaats zal aanbieden, is nagenoeg gesloten. Te Zwolle en te Haarlem zijn in het afgeloopene jaar de gebouwen in gebruik genomen en al klagen ook sommigen over enkele kleine misstanden in de inrichting, het schijnt billijk dat men iets over heeft voor het genoegen, om mede te werken tot het redden van een oud monument. Niet ieder is zoo gelukkig als onze Friesche ambtgenoot, die in het prachtigste gebouw zijner stad zoo geriefelijk mogelijk is ingericht. Niet ieder; maar één is toch *nog* gelukkiger: het is de Zeeuwsche archivaris, die onlangs eindelijk over een geheelen vleugel der beroemde abdij de beschikking verkreeg en die thans zijne archieven eindelijk ordelijk en ruim kan opstellen en door het bezit van twee deftige bureauvertrekken wordt schadeloos gesteld voor eene jarenlange ontbering. En onderwijl rijzen in Den Haag en te Assen al hooger en hooger de muren der twee laatste archiefgebouwen, die ons, als ze spoedig betrokken zullen zijn, ook de laatste angst voor de veiligheid der rijksarchieven zullen ontnemen.

Ook bij het personeel der rijksarchieven hebben wij weder een heugelijk feit te constateeren: onze ambtgenoot in Friesland is eindelijk gelukkig gemaakt met een commies chartermeester. Wij mogen in Dr. Schoengen eenen ambtgenoot begroeten, die wel niet op ons eigen gebied, maar toch op een nauwverwant terrein zijne sporen reeds met eere heeft verdiend. Reeds vroeger is in Noordbrabant een nieuwe commies-chartermeester benoemd; wie weet, of ten slotte ook Utrecht niet zal tevreden gesteld worden, waar de archivaris nu meer dan 2½ jaar wacht op de vervulling der vacature.

Ook een ander heugelijk feit op het gebied van het rijksarchiefwezen mag ik vermelden. Wij missen onzen secretaris Mr. Telting, en wij missen hem noode. Maar zijne tijdelijke afwezigheid geeft ons reden tot vreugde, daar hij vereerd werd met eene regeeringsmissie tot ordening der rijksarchieven in West-Indie. Wij willen hem geluk wenschen met deze onderscheiding, maar meer nog ons zelven met het nieuwe blijk van belangstelling in 's rijks oude archieven, door de regeering zoo onverwacht en zoo schitterend gegeven.

Alles liep dit jaar de rijksarchieven mede. Ja waarlijk! zelfs de Roermondsche zaak schijnt ten slotte in orde te zullen komen. Reeds het feit, dat de deskundigen, wier benoeming ik u de vorige maal aankondigde, in waarlijk verbazend korten tijd het eens zijn geworden,

scheen een bewijs, dat de wind te Roermond draaide en dat men van deze verandering in de atmospheer iets goeds mocht hopen. En waarlijk de voorteekenen bedrogen niet; want al spoedig werd ons bericht, dat de gemeenteraad een voorstel tot schikking had aangenomen. De regeering heeft thans een tegenvoorstel gedaan. Men is dus aan het onderhandelen en er is hoop, dat het eindelijk zal komen tot een bevredigend einde dezer zaak, die onzen beiden ambtgenooten in Limburg eene reeks van verdrietelijkheden heeft bezorgd en die, hoezeer zij ook het peil van de nationale aandacht voor ons archiefwezen verhoogde, ons wel eens heeft doen twijfelen, of onverschilligheid niet te verkiezen was boven dergelijke belangstelling.

En nog ben ik niet ten einde met het relaas der heugelijke gebeurtenissen: zelfs heb ik het belangrijkste feit voor het laatst bewaard. Naar gefluisterd wordt, is aan het Ministerie van Justitie een wetsontwerp in bewerking, er op ingericht om een einde te maken aan den onhoudbaren toestand, waarin sedert lang de belangrijke oude archieven onzer notarissen verkeeren. Sinds jaren hebben wij verlangd naar deze verandering: de overbrenging van de oude notariëele protocollen naar de rijksdepôts. Nog in onze vorige vergadering hebben wij ons daarmede bezig gehouden; wellicht mogen wij met voldoening aannemen, dat onze pogingen (of althans de pogingen van sommigen onzer) aan het resultaat, dat thans schijnt verkregen te zullen worden, niet geheel vreemd zijn geweest. Moge het mij een volgend jaar gegeven zijn te vermelden, dat aan dezen onzen voornaamsten wensch is voldaan, en ons zelven geluk te wenschen met het tot stand komen eener regeling, die onze ambtsplichten niet onbelangrijk zal bezwaren, maar tegelijk het nut van ons werk weder duidelijker zal in het licht stellen.

Was het afgeloopen jaar gunstig voor de rijksarchieven, ook de gemeentearchieven hebben reden tot groote blijdschap. Het Rotterdamsche archiefgebouw nadert zijne voltooiing en te Delft worden pogingen gedaan, om eene zelfstandige bewaarplaats te verkrijgen voor archief en museum. Ook te Schiedam, de eenige der grootere Hollandsche steden, waar men tot nog toe onverschillig scheen voor het oude archief, is de belangstelling ontwaakt. Het oude archief, op zolders en in ongeschikte hoeken verstopt, wordt voor den dag gehaald, geschift en geordend; zelfs zijn plannen in overweging tot het inrichten eener afzonderlijke bergplaats, die de rijke schatten eerst goed tot hun recht zal doen komen. Ook uit Leiden kwamen heugelijke tijdingen. De archivaris, die geheel alleen staat voor zijne reuzentaak, alleen zijn archiefpaleis beheert en wiens bezoldiging desniettegenstaande slechts *f* 1600 bedroeg, heeft het dit jaar eindelijk mogen beleven, dat het Dagelijksch Bestuur heeft voorgesteld zijn tractement te brengen op *f* 2000. En deze belangrijke verbetering is aangenomen,

zonder dat ééne enkele stem in den gemeenteraad zich daartegen verhief! Laat ons met dit verblijdende feit onzen ambtgenoot, in wiens loopbaan dergelijke aàngename oogenblikken tot nog toe te zeldzaam waren, van harte gelukwenschen. En tevens ons zelven! Want is het aanmatigend in deze gelukkige eenstemmigheid het bewijs te zien van eene kentering in de publieke opinie? Toch niet, want een ander, veel sprekender bewijs kan ik nog aan dit eerste toevoegen. Ik doel op de gebeurtenissen te Gouda.

U allen moet het nog versch in het geheugen liggen, hoe voor eenige jaren onze ambtgenoot te Zwolle het onderwerp was eener weinig verkwikkelijke discussie in den gemeenteraad, — eene discussie, waarin volkomen gemis van waardeering voor het werk van den archivaris schering en inslag was en waarin verschillende leden van den gemeenteraad schenen te willen wedijveren, wie zijne onverschilligheid en zijne onkunde op de grofste wijze zou op de kaak stellen. Te Gouda is thans onlangs *geheel hetzelfde* thema behandeld. De archivaris, die tot nog toe tevreden moest zijn met eene ridicule bezoldiging van *f* 100, had verklaard te zullen vertrekken, indien deze niet verhoogd werd tot *f* 500, — in dit bijzondere geval, waar de titularis slechts enkele uren 's weeks aan zijne taak kan wijden, inderdaad voldoende. Het Dagelijksch Bestuur stelde voor, hem *f* 300 toe te staan. Daarover liep de discussie, waarvan ieder onzer met blijde verrassing zal hebben kennis genomen. Want hoewel het debat heftig werd, zéér heftig zelfs, ontsnapte geen woord van minachting voor den archivaris en zijn werk zelfs aan de lippen der ijverigste tegenstanders. Het Dagelijksch Bestuur motiveerde zijne weigering uitsluitend door een beroep op den benarden toestand van stadskas en vergulde die zelfs door menig vriendelijk woord aan het adres van den ijverigen titularis. Ook in den raad zelf wilde men wel eenige aanmerkingen te berde brengen over de houding, door den requestrant in dit geval aangenomen, maar tot eenige geringschatting voor zijn ambtswerk bracht men het niet. En daarentegen putte meer dan een raadslid zich uit, om 's mans ijver en kunde tot den hemel te verheffen. Het einde der geschiedenis was, dat de verlangde tractementsverhooging zonder stemming werd goedgekeurd.

Een heuglijk resultaat, heuglijk ook voor ons, omdat bepaaldelijk ons optreden in de Zwolsche zaak daarbij herhaaldelijk ter sprake werd gebracht, zoodat wij met voldoening mogen constateeren, dat, al mocht onze arbeid onzen Zwolschen ambtgenoot niet baten, hij althans heeft medegewerkt, om onzen Goudschen collega eene betere behandeling te waarborgen.

Gelukkig in alle opzichten was dus het afgeloopen jaar. Het was, of alles samenspande, om ons ditmaal een voorspoedig jaar te bereiden, want zelfs de dood is aan onze gelederen voorbijgegaan zonder iemand

te treffen. Toch, terwijl ik dit zeg, bekruipt mij eene droeve herinnering. Wij hebben niemand uit ons corps verloren; maar met geheel Nederland treuren wij mede om het verlies van een grooten doode, om ROBERT FRUIN. Vijf en zeventig jaren is hij oud geworden en toch, te vroeg, *veel* te vroeg nog is hij ontvallen aan de wetenschap der vaderlandsche geschiedenis. Het is hier niet de plaats, om zijne groote verdiensten te herdenken voor het vak, aan welks vooruitgang ook wij naar onze krachten medewerken. Maar met warmen dank zij hier herdacht het waardeerend woord, dat FRUIN bij zijne afscheidsrede aan onze werkzaamheid wijdde, en met trots zij het vermeld, dat hij, terwijl hij zich niet bevoegd achtte om in het openbaar over onze nieuwe denkbeelden van archiefregeling een oordeel uit te spreken, in het partikulier gesprek het niet verheelde, dat hij daaraan zijne volle instemming wilde schenken.

Want de methode van archiefregeling blijft voor ons voorloopig nog hoofdzaak. En met vreugde zij het dus ook vermeld, dat onze Handleiding, uit den aard der zaak niet zéer druk besproken, toch, waar zij ter sprake kwam in binnen- en buitenland, niet alleen met waardeering is vermeld, maar ook met volledige instemming voor de methode, — een feit, dat wij met groote dankbaarheid hebben opgemerkt.

Eéne enkele uitzondering mag ik niet met stilzwijgen voorbijgaan, te minder nu een persoon van gezag de schrijver is. De hoogleeraar BLOK heeft in het Museum geplaatst eene uitvoerige bespreking der Handleiding, waarin hij in zeer hoffelijke bewoordingen onze methode als volkomen onpraktisch afkeurt.

Ik zou hartelijk wenschen, het bij deze vermelding te mogen laten. Maar in de laatste vergadering van ons bestuur werd mij eenstemmig de opdracht gegeven, tegen het stuk van den hoogleeraar te protesteeren. Ik kon en ik mocht mij in het belang der zaak niet onttrekken aan deze taak, hoe ongewenscht zij mij om tal van redenen ook was. Reeds éenmaal heb ik in het Archievenblad over dit onderwerp met prof. BLOK geschermutseld; reeds toen was het mij onaangenaam, aldus op te treden tegen een vriend. Maar thans bestaat er een veel ernstiger reden, die voor mij stilzwijgen raadzaam zou maken. Het kan den schijn hebben, dat eenige persoonlijke gevoeligheid mij tot spreken dringt, nu het boekje, waaraan ik zelf medegearbeid heb, wordt afgekeurd. En terwijl ik integendeel mij zeer tevreden zou gevoelen, indien een mijner andere pennevruchten op zoo beleefden toon werd beoordeeld, en ik de in die beleefde woorden verborgene afkeuring met groote gelatenheid meen te kunnen dragen, moet ik ditmaal den schijn op mij laden van persoonlijke prikkelbaarheid. Evenwel, ik *moet* het daarop wagen; ik *mag* om persoonlijke redenen niet nalaten te doen, wat als voorzitter mijn plicht is: op te komen voor de belangen der vereeniging, die mijne mede-

bestuurders benadeeld achten. En zoo zij het dus: ik gord mij aan tot een protest, moge het zijn niet zonder waardigheid, doch zonder scherpte.

Zonder scherpte, want laat mij herhalen, dat de vorm van den aanval ditmaal onberispelijk vriendelijk is, en dat de opmerking, dat een archivaris, „als ik het zoo mag zeggen, ook een mensch is met menschelijke gebreken", mij zelfs kostelijk heeft vermaakt. Waarlijk, niemand onzer denkt er dan ook aan, zich geraakt of boos te willen toonen. Neen, in alle kalmte meenen wij te moeten opkomen voor een werk, dat ten slotte het resultaat is van ons aller jarenlangen arbeid, — de uitdrukking der beginselen, die wij allen wenschen in toepassing te brengen bij onzen arbeid. Dit is het, wat de heer Blok naar mijne bescheidene meening heeft over het hoofd gezien. Ons werk is niet het bedenksel van één persoon, — een boekje, dat in het voorbijgaan kan beoordeeld en veroordeeld worden. Er is met zulk eene veroordeeling in dit geval iets meer gemoeid. Van persoonlijke gevoeligheid is hier geen sprake: wij moeten de gegevene wenken opvolgen of niet.

En nu wij dan staan voor deze keuze, moet ons de vraag van het hart: wat kan de heer Blok bedoeld hebben, toen hij dus ten tweeden male tegen onze methode optrad? Natuurlijk, hij had volle recht om zijne opinie, gunstig of ongunstig, ronduit te zeggen en te laten drukken. Maar was het *doelmatig* die opinie uit te spreken, *op deze wijze* uit te spreken? Nog eens: welk doel stelde hij zich? Het was hem, dit staat vast, geheel niet te doen om ons iets onaangenaams te zeggen. Wilde hij dan alleen maar manifesteeren, dat hij de methode afkeurde? Doch dit had hij reeds eenmaal met volkomene duidelijkheid gedaan. Wenschte hij dan het publiek van het gebruik onzer inventarissen af te schrikken? Maar hij liep dan gevaar, zijn doel voorbij te streven; want het publiek, dat onze inventarissen niet gebruiken wil, moet ook afzien van het gebruik der archieven. Stelde hij zich dan wellicht voor, ons te bewegen, onze methode te veranderen en terug te komen op de verlatene wegen, die hij voor zich verkiest? Dit ware inderdaad een redelijk doel; het was zijn volle recht daarnaar te streven en het schijnt zelfs aannemelijk, dat hij dit streven in zijne omstandigheden plicht kan hebben geacht. Maar voor zulk een ernstig doel zou toch iets grootere inspanning gepast hebben. De heer Blok kan zich van onze geneigdheid om de praktische wenken van het publiek op te volgen moeielijk eene te groote voorstelling maken. Maar is het toch in ernst van ons te vergen, dat wij, terwijl wij onze bezwaren tegen het door hem aanbevolene systeem breedvoerig hebben uiteengezet, hem volgen zullen voordat hij zelfs eene poging heeft gewaagd om die bezwaren te weerleggen? Zijn artikel veroordeelt zonder te bestrijden; hij vergenoegt zich te verklaren, dat het „per se" is zooals hij zegt, „wat ook de heeren in de toelichting beweren."

En terwijl hij zich doet kennen als onze principiëele tegenstander door het beginsel, dat een archief is „eene verzameling geschiedbronnen", als uitgangspunt aan te bevelen, neemt hij niet eenmaal de moeite dezen paradox eenigszins toe te lichten.

Neen waarlijk! de heer Blok kan niet hebben gehoopt ons door zijne recensie te bekeeren. Eene bespreking van ons werk op deze wijze *kon* geen ander praktisch gevolg hebben dan zekere ontstemming te wekken over de geheele lijn, zekere mismoedigheid en zekeren wrevel.

Wat zal ik, als uw vertegenwoordiger, dan tegenover dit manifest zeggen? Ik zou er gaarne tegen argumenteeren; maar ik kan niet, want het stuk geeft geene argumenten. Ik zou ook de kritiek op mijne beurt kunnen kritiseeren. Niets zou mij gemakkelijker vallen dan u aan te toonen, dat de heer Blok ons voortdurend dingen laat beweren, die wij niet bedoelen, — dat hij ons zelfs op hoofdpunten niet begrepen heeft, — ja dat hij ons werk niet eenmaal met eenige aandacht heeft bestudeerd. Maar ik zal dit *niet* doen. Want waartoe zou het dienen? Het zou de ontstemming vermeerderen en het zou den heer Blok niet van meening doen veranderen. Ik weet waarlijk niet, welke houding ik zal aannemen. Gelukkig redt een belangstellend vriend mij uit de verlegenheid. Laat mij u uit een schrijven, dat ik onlangs over Blok's aankondiging ontving, eenige regels mededeelen, die mij voorkomen het standpunt van onzen criticus zoo treffend te karakteriseeren, dat ik niet zie, hoe ik het zou kunnen verbeteren. „Het oordeel van den heer Blok", dus schreef mijn correspondent, „doet denken aan het geval, dat een beoordeelaar, de Geschiedenis van het Nederlandsche volk besprekende, tot deze conclusie kwam: „Hoeveel verdienstelijks dit werk ook bevat, op de dispositie der stof hebben wij ernstige aanmerkingen. Een geschiedboek wordt geschreven voor den gebruiker, en nu meen ik, die als zoodanig eenige ondervinding heb, te mogen zeggen, dat het lastig is, in dit boek de bijzonderheden omtrent eenig persoon, die ik noodig heb, op te zoeken. Neen, dan is de dispositie der stof in Kok's Vaderlandsch woordenboek vrij wat beter; wil ik wat over een der graven van Holland weten, ik sla het betreffende artikel slechts op, en ik vind wat ik noodig heb." De heer Blok zou tegen zulk een oordeel kunnen aanvoeren, dat voor dergelijke onderzoekingen de Geschiedenis van het Nederlandsche volk niet geschreven is, dat het den auteur er om te doen is geweest, de verschillende personen en gebeurtenissen in onderling verband aan zijne lezers voor te stellen, en dat aan dat grooter en gewichtiger doel het mededeelen van allerlei bijzonderheden is ondergeschikt, — dat diegene, die b.v. de geschiedenis van Floris V wil begrijpen, meer nut zal trekken uit het lezen der Geschiedenis van het Nederlandsche volk, dan uit het opslaan van het Vaderlandsch woordenboek. Maar zou dat alles niet

evenzeer toepasselijk zijn op hetgeen de heer BLOK op de volgens de nieuwere beginselen ingerichte archief-inventarissen aan te merken heeft?"

Mij dunkt, hier is met volkomene juistheid de zwakke zijde van het standpunt van den heer BLOK aangewezen; de repliek schijnt mij afdoende. Zoo is het inderdaad: de volgens onze methode ingerichte archief-inventarissen mogen hem, die spoedig eene of andere bijzonderheid wenscht te weten, aanvankelijk teleurstellen; zij helpen daarentegen den rustigen werker beter en zekerder dan de vroegere lijsten konden doen.

Van polemiek zie ik dus af. Laat mij ten slotte liever nog even resumeeren wat wij bedoelen.

Wij weten uit ondervinding, dat elk archief, hetzij dan goed of slecht, min of meer georganiseerd is. Wij weten, dat deze organisatie de conséquente invoering eener nieuwe organisatie *onmogelijk maakt.* Daarom doen wij dat niet; wij willen het niet doen, maar *wij kunnen het ook niet doen.* Wij kunnen en willen alleen die oude organisatie in haar eigen geest completeeren; waar dit mogelijk is, willen wij ze ook hier en daar corrigeeren, om het gebruik van het archief gemakkelijker te maken. — Wij geven toe, dat zoodoende aan de behoeften van *sommige* gebruikers niet zóó goed wordt voldaan, als wenschelijk zou zijn. En daar wij erkennen, dat *de hoofdzaak bij eene regeling is*, *dat het gebruik van het archief mogelijk wordt gemaakt*, doen wij wat wij kunnen, om aan de bezwaren dier gebruikers te gemoet te komen. — Maar in geen geval zullen wij hun ten genoegen toegeven, dat serieën uit elkaar behooren te worden gerukt. Want wij mogen niet eenzijdig letten alleen op de belangen van enkele onderzoekers. Wij weten *uit ondervinding*, dat wij zoodoende eene hopelooze verwarring zouden stichten. En wij zijn er verantwoordelijk voor, dat niet ter wille van enkelen elk ander gebruik van het archief wordt bemoeielijkt of onmogelijk gemaakt. — Wij geven ook niet toe, dat de oude systemen van archiefregeling, al zijn ze hier en daar gebrekkig, voor het gebruik zoo bijzonder ongeschikt zijn. Want wij vergeten niet, dat het hun, die deze regelingen geschapen hebben, al waren zij gebonden aan de hoofdlijnen van het archief, toch ook te doen was om het gebruik van het archief gemakkelijk te maken. En zooals te verwachten was van personen, die dagelijks met en in hun archief leefden, zijn zij in dit streven niet zóó ongelukkig geslaagd, als menigeen, die wel eens een archief bezocht heeft, meent.

Ik wil u ten slotte daarvan een voorbeeld geven. Eenige weken geleden schreef mij een ijverig onderzoeker in archieven (het is wellicht niet indiscreet te zeggen, dat het de heer BLOK zelf was), dat hij wenschte na te gaan, of tusschen 1628 en 1634 zekere bij de Staten-Generaal ingekomene stukken, die hij in Den Haag te vergeefs had gezocht, ook in afschrift waren medegedeeld aan de Staten van Utrecht.

Hij wist echter, dat indertijd alle losse stukken van het Utrechtsche provinciaal archief volgens het oude systeem in ééne chronologische orde waren gebracht, en hij drukte daarom zijne vrees uit, dat het niet mogelijk zou zijn al die duizenden stukken door te zien. Gelukkig was echter voor een paar jaren in de bijlagen der Utrechtsche Statenresolutien de oude orde hersteld en waren dus van de verschillende soorten van bijlagen weder verschillende serieën gevormd. En zoo kon ik dus den heer Blok dadelijk toezenden de twee portefeuilles, die de brieven van de Gecommitteerden ter Generaliteit en de daarbij behoorende afschriften van ingekomen stukken bij de Staten Generaal over de genoemde jaren bevatten. Het is mij niet gebleken, of de heer Blok, die „van eenige ondervinding spreken mag", uit deze zijne eerste kennismaking met de praktijk onzer methode geconcludeerd heeft, dat inderdaad „de archieven oorspronkelijk niet logisch waren ineengezet" en dat daarbij „de belangen van de gebruikers waren verwaarloosd."

Is het thans goed duidelijk, wat wij willen? Dit is eene quaestie van belang. Want wij weten allen wel, dat prof. Blok het niet kwaad met ons meent, en wij wenschen nog gaarne te gelooven aan eenig misverstand. Wij wenschen dit, omdat wij hechten aan zijn oordeel. En niet wij alleen. Juist daarom heeft zijn aanval ons eenigszins ontstemd. Juist daarom wagen wij het te vragen: heeft prof. Blok er zich ernstig rekenschap van gegeven, dat het oordeel van een hoogleeraar in de geschiedenis, die het werk der archivarissen als onbruikbaar karakteriseert, grooten indruk moet maken op het publiek? Heeft hij zijne groote verantwoordelijkheid gevoeld, toen hij het resultaat van onzen jarenlangen arbeid veroordeelde zonder dit veroordeelend vonnis ook maar eenigszins te motiveeren? Ik vraag het ernstig en met nadruk. Hij bezit een gevaarlijk wapen; wij mogen dus vragen, dat hij dat met eenige voorzichtigheid hanteert. Zijn aanval is welkom; maar hij neme ons au sérieux, hij geve zich de moeite zich behoorlijk te wapenen voordat hij den strijd begint.

Zijn aanval is welkom, zeg ik. Waarlijk wij *vragen* om kritiek, mits het zij eene ernstige kritiek, eene kritiek, die vrucht draagt. In dit opzicht zijn wij nog niet verwend: alleen de heer Flament heeft zich tot nog toe daartoe aangegord. Welaan dan, Mijne Heeren! volgt zijn voorbeeld; wij willen niets liever dan uwe vragen beantwoorden, uwe bezwaren oplossen, uwe aanmerkingen weerleggen, zoo wij dit kunnen, — en zoo wij het niet kunnen, zijn wij gaarne bereid om ridderlijk de vlag te strijken.

S. Muller Fz.

De collectie Dufresne en de Lotharingsche archieven,

door HENRI STEIN, *archivaris te Parijs*,
medegedeeld door A. J. FLAMENT, *Rijks-archivaris in Limburg*.

In „le Bibliographe moderne, Courrier international des Archives et des Bibliothèques publié sous la direction de M. Henri Stein" van Mei—Juni 1898 [1]), een zeer belangrijk tijdschrift voor ieder die zich met het archief- of boekwezen bezig houdt, komt een zeer merkwaardig artikel voor over eene Fransche archiefkwestie, namelijk de Lotharingsche. Er zijn op dit oogenblik twee aanhangig, n.l. deze en een te Lyon, waarover ik later in dit blad ook eenige mededeelingen hoop te kunnen doen. Eerstgenoemde is al sinds 1894 aanhangig en wij wenschten hier aan de hand van den heer HENRI STEIN, den redacteur van voornoemd tijdschrift, een verslag van deze zaak te geven. Wij zullen echter de chronologische orde volgen.

De heer DUFRESNE, vóór 1848 procureur te Toul en daarna conseiller de préfecture te Metz, had in eerstgenoemde plaats, òf uitdrukkelijk, òf stilzwijgend, verlof bekomen om de rijke gemeente-archieven te raadplegen en had er verschillende kostbare stukken van in leen medegenomen, met het voorgewend doel eene geschiedenis van het bisdom Toul te schrijven.

Door zijn officieele positie te Metz gesteund, zette hij later daar en in de omstreken, zooals de heer STEIN zeer aardig opmerkt, zijn „système d'emprunt" voort en leende uit verschillende openbare verzamelingen, die nog niet geklasseerd en geïnventariseerd waren, ook van de papieren van verschillende zijden naar het arsenaal te Metz gezonden, om er kardoezen van te maken [2]), eene menigte stukken.

In 1862, toen de archieven der stad Toul moesten geklasseerd worden, werd de heer DUFRESNE verzocht de door hem geleende documenten terug te geven; hij voldeed hieraan bereidwillig wel is waar, maar volstrekt niet op volledige en voldoende wijze.

Ook te Metz wilde men eerst, op aandringen van den archivaris SAUER, teruggave der geleende archieven vragen, maar de administratie besloot om liever het overlijden van den heer DUFRESNE af te wachten en zijne erfgenamen er over aan te spreken.

---

[1]) Paris, administration 38, Rue Gay—Lussac.

[2]) Dat kardoezen maken, ten koste van de wetenschap, een treurig beeld van de veredelende werking van den oorlog op de beschaving, kwam meer voor: „Citoyen" Petit, een oud-militair in Franschen dienst, schreef 13 Maart 1797 als „Commissaire du Directoire Exécutif" bij het canton Venlo, van de kloosterbibliotheken aldaar aan de Centrale Administratie van het Departement der Nedermaas te Maastricht: „Les bibliothèques envoyées à Maestricht seront sans doute destinées pour le service de l'artillerie et la République en payera le port; il y a ici un arsenal qui peut les recevoir sans frais." De Centrale Administratie beaamde echter dit plan geenszins.

Zijn zoon, de heer FRANÇOIS DUFRESNE „notaire honoraire", ging echter nog verder en verkocht in de laatste jaren verschillende documenten zijner verzameling te Frankfort-aan-den-Main, Nüremberg en Metz en gaf edelmoediglijk (?) eenige ten geschenke aan het Lotharingsch museum te Nancy.

In April 1894 liet de Fransche Regeering beslag leggen op al die archieven als eigendom van den Staat en ze deponeeren in het departementaal archiefdepôt van Meurthe-et-Moselle.

Het zal wellicht mijn lezers verwonderen dat de Fransche Regeering zóó handelde 1°. waar het archieven gold, die voor een groot deel ontvreemd waren aan het *gemeente*-archief te Toul en 2°. archieven die reeds zoo lang in particulier bezit waren en reeds door erfenis waren overgegaan in het bezit van een derde. Wij herinneren daarom er aan [1]) dat in Frankrijk, gelijk wij vroeger in dit tijdschrift hebben uiteengezet, 1°. alle openbare archieven aan den Staat in eigendom toebehooren, zoowel krachtens art. III der wet van 7 Messidor an II (25 Juni 1794), aldus luidende „tous dépôts publics de titres ressortissent aux archives „nationales comme à leur centre commun et sont mis sous la surveillance „du Corps législatif et sous l'inspection du comité des archives", als krachtens het Keizerrijk decreet van 20 Februari 1809, dat (zooals mede uit mijn voornoemd artikel blijkt) zelfs uitdrukkelijk de „manuscrits des archives" ook der „bibliothèques communales" [2]) staatseigendom verklaart.

Wat het verjaren van den eigendom der archieven betreft, zoo merken wij op, dat in Frankrijk, gelijk ook in België, de archieven als een „res extra commercium" worden beschouwd en dientengevolge onverjaarbaar, dat wil zeggen: de staatsarchieven en die van andere openbare instellingen en van gemeenten uit hun aard zelven, en die van door den Staat opgeheven instellingen, zoover de Staat er de hand feitelijk heeft opgelegd. [3])

In Frankrijk is de wetgever dus de meening toegedaan, reeds door de schrijvers over 't Romeinsch recht aldus geformuleerd: „in rebus autem concernentibus statum imperii, vel superioritatem [4]), vel tributorum exactionem, non currit praescriptio temporis cuiuscunque" [5]). In het hierna meegedeelde citaat uit het proces-verbaal der deskundigen, wordt over dit niet verjaren van den eigendom der archieven in Frankrijk uitvoerig gesproken.

Volgen wij nu verder den loop der gebeurtenissen.

De heer FRANÇOIS DUFRESNE, die geprotesteerd had tegen de in

---

[1]) „Het recht van toezicht en de eigendom van den Staat op de gemeente-archieven in Nederland en België volgens de Fransche wet" (No. 27 van het Archievenblad van 1896/7).

[2]) De historische archieven werden, volgens art. XII der voornoemde wet van 7 Messidor an II, in de bibliotheken bewaard.

[3]) „la main-mise de la nation".

[4]) souvereiniteit.

[5]) Aldus Guido Papa, dec. 416, No. 1, additio.

beslagneming der archivalia in zijne woning geschied, werd, bij vonnis van het tribunal civil te Nancy den 12 Augustus 1895, veroordeeld en niet gerechtigd verklaard in zijn verzet en eisch tot teruggave der betwiste archieven. Dit vonnis werd, in appèl, bevestigd door het Hof van Nancy den 25 Maart 1896; tevens werd toen bepaald dat deskundigen, door de partijen aangewezen, onder de documenten welke gesequestreerd waren, zouden zoeken naar die, welke in ieder geval als publiek eigendom moesten beschouwd worden en *als deel uitmakend van een niet te verjaren en onvervreemdbaar staatsgoed* („d'un domaine imprescriptible et inaliénable"), daar er eenige documenten bij waren, waarvan het mogelijk was dat zij niet onder deze categorie begrepen waren. Van 10 tot 14 October, van 26 tot 31 December 1896 en den 22 Juli 1897 [1]) werd door de deskundigen, n.l. de heeren Arthur Giry, den schrijver van het bekende handboek over 't archiefwezen, Étienne Charavay en Chr. Pfister, aan de hun opgedragen werkzaamheden gewijd; de rapporten en processen-verbaal werden 3 Mei en 6 Sept. 1897 ter griffie gedeponeerd en gedrukt door de zorgen van Mr. Bertrand, procureur, wien de belangen van den Staat waren toevertrouwd.

Een voornaam bewijs van den eigendom van den Staat in deze processen, was een aanteekenboekje van zekeren de Salis, waarin, dag voor dag, van Juli tot October 1848 de onderzoekingen in de archieven van de prefectuur Metz, waar vele der gecontesteerde documenten toen berustten, stonden aangeteekend. Dit aanteekenboekje was door het legaat Auguste Prost in de Nationale Bibliotheek te Parijs terecht gekomen. Zonneklaar bleek uit deze aanteekeningen en ook uit eene studie van Doctor S. Wolfram, archivaris van Lotharingen te Metz „Die Dufresne'sche Urkundensammlung" [2]), dat de beweringen van den heer Dufresne ongegrond waren. Deze liet nl. verklaren, dat de meeste, zoo niet alle, der bij hem in beslag genomen papieren, voortkwamen van geschenken en aankoopen van particulieren en op openbare verkoopen, onder anderen op den verkoop van de beroemde verzameling Emmery (1752—1823). Wel waren eenige (en in 't algemeen de belangrijkste) documenten voorzien van een potlood-aanteekening door Dufresne's vader, op den rug of aan den voet of op den omslag, aanduidende dat zij op den verkoop Emmery waren aangekocht met opgave van den koopprijs, doch, na nauwgezet onderzoek van de catalogi der verkoopen, die na den dood van graaf Emmery in 1825 en later, in 1849—1850, plaats hadden, konden de deskundigen gemakkelijk vaststellen, dat geen der stukken door Dufresne vermeld als daarvan voortkomende, in die elkaar

[1]) Op laatstgenoemden datum een expertise supplémentaire.
[2]) In: Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte, VII, 1895, p. 49 en volg.

opvolgende verkoopen waren ter tafel gekomen, ja, wat meer is, dat eenige potlood-aanteekeningen slechts dienden om den waren oorsprong te vermommen. Alvorens een kort overzicht te geven van de archieven in kwestie moet ik nog vermelden dat ook vrouwelijke invloed zich in deze kwestie, mengde: eene dame uit een ander Lotharingisch Departement, die op dezelfde wijze als DUFRESNE archieven bij zich aan huis had, waarop in 1873, te vergeefs, door den Staat aanspraak was gemaakt, bij gebrek aan voldoende overeenstemming tusschen de vertegenwoordigers van den Staat in dezen [1]), wierp zich, door die vergeefsche pogingen aangemoedigd, als zijn raadgeefster op. Laten wij een oogenblik het woord aan den heer STEIN en de door hem aangehaalde opstellers van het proces-verbaal: „Si les mêmes principes avaient prévalu, si les „mêmes considérations eussent été mises en avant lors d'une revendication „analogue faite en 1873 dans un autre département lorrain [2]), qui n'a pu „aboutir faute d' entente suffisante entre les représentants de l' État, les „archives de ce département se seraient singulièrement enrichies de nom„breux titres lui appartenant légalement, et l'on n'aurait point vu la déten„trice de ces titres [3]), dès qu'elle a connu le cas de Dufresne semblable „au sien, se constituer son Égérie, son conseil, l' assister, l' inciter, le „suggérer, et le suivre jusqu' à la barre du tribunal, où elle lui faisait „passer des notes".

Dat heet eerst den Staat contramineeren en benadeelen in zijn heiligste eigendommen, die hij namens het volk en in het belang van dat volk — zoo onder wetenschappelijk als praktisch oogpunt — bewaart, ja hem dienden en nog kunnen dienen ter uitoefening van zijn rechten en bestuur, en die hij, in het belang des volks, laat bewaken en voor het gebruik en de consultatie dienstbaar maken — door classificatie immers en inventarisatie — door beambten, wier eenig belang wederom dat hunner medeburgers is! Moesten althans meer ontwikkelde menschen dit niet bedenken?

Zien wij nu in het kort, wat voor documenten door DUFRESNE werden onttrokken aan hunne bewaarplaatsen en welke rechten de Fransche Regeering daarop doet gelden.

Die archieven bestaan dan uit de volgende categorieën, als men ze naar hun aard en bestemming in het algemeen beschouwt:

1. geestelijke; 2. burgerlijke; 3. gemeentelijke en 4. hospitaal-archieven.

Het is voorzeker der moeite waard de uiteenzetting mede te deelen

---

[1]) Ik gis de rechterlijke en de administratieve macht, hoewel de heer STEIN het niet uitdrukkelijk vermeldt.

[2]) Hier haalt de heer STEIN aan: CH.—V. LANGLOIS et HENRI STEIN, *Les archives de l' histoire de France*, p. 195.

[3]) De hier volgende door den heer STEIN aangehaalde woorden zijn kennelijk aan het proces-verbaal der drie deskundigen ontleend.

der beginselen, waarnaar de deskundigen zich hebben gericht voor de bepaling der onderscheidingen, die de kern van hun eigenlijk werk uitmaken.

Die beginselen zijn ook, zoover ze op wetten en besluiten der Fransche Regeering vóór 1814 berusten, geldig voor een deel van Nederland, n.l. Limburg, Staats-Vlaanderen en eenige Geldersche en N.-Brabantsche plaatsen, in ons hiervoor aangehaald artikel opgenoemd, wegens daar aangevoerde redenen. Wij zullen die beginselen mededeelen met de eigen woorden der drie deskundigen in het proces-verbaal.

1°. „Archives ecclésiastiques. — Les archives des établissements religieux antérieurs à la Révolution ont été acquises à l'État et incorporées aux archives publiques par les lois du 5 novembre 1790 (titre III, art. 9 et 10), du 7 messidor an II et du 5 brumaire an V. Mais on admet généralement qu'antérieurement à cette époque elles constituaient des archives privées. Comme il est incontestable que beaucoup de documents sont sortis des archives ecclésiastiques, soit sous l'ancien régime, soit à la faveur du désordre qui a suivi la suppression des établissements auxquels elles appartenaient, soit parce qu' ils ont été rejetés ou négligés par les agents ou fonctionnaires chargés d'administrer les dépôts où ces archives avaient été provisoirement recueillies, il ne suffit pas d'établir qu'un document provient des archives d'un ancien établissement religieux, pour que, par cela seul, ce document doive être considéré comme faisant partie du domaine de l'Etat; il faut de plus réunir des preuves, indices ou présomptions que ce document a été effectivement incorporé aux archives publiques et qu il n'en est sorti que postérieurement à cette incorporation.

2°. Archives civiles. — Il ne saurait en être de même des archives d'institutions, corps, administrations ou établissements qui, sous l'ancien régime déjà, dépendaient de l'État et dont le régime moderne s'est trouvé l'héritier naturel. Pour ne citer que des exemples empruntés à la collection Dufresne, il est évident que les archives des Parlements et autres juridictions, celle des Chambres des comptes, des intendances et généralités, ont toujours constitué des archives publiques. Il suit de là qu' il suffit d'établir qu' un document a cette provenance pour qu' il doive être considéré comme faisant partie du domaine de l'État, alors même qu' il en aurait été détourné avant la Révolution et aurait passé depuis par les mains d'un ou de plusieurs possesseurs de bonne foi.

Cependant, il nous semble qu'il peut y avoir lieu de tenir compte, dans l'appréciation du droit de propriété de l'État, de ces deux faits: que sous l'ancien régime on a considéré comme personnelles beaucoup de pièces, et notamment des correspondances reçues et détenues par des fonctionnaires ou des agents de l'État, qui seraient considérées aujourd'hui comme documents d'archives; — que beaucoup de documents, et notam-

ment des comptes et pièces de comptabilité, ont été aliénés, soit sous l'ancien régime par les établissements qui en ont été dépositaires, soit depuis par l'État ou par ses mandataires. On peut estimer qu' il s'est produit ainsi à l'égard de ces documents une espèce de déclassement et que l'État serait mal fondé à revendiquer des documents qu' il aurait aliénés ou dont il aurait expressément ou tacitement autorisé l'aliénation. En conséquence il a semblé que, pour que la revendication des documents appartenant à cette catégorie d'archives fût légitime, il fallait que la provenance en fût établie, non pas seulement par la nature de la pièce, mais aussi par l'existence de marques, analyses ou cotes anciennes prouvant que ces documents ont fait effectivement partie des archives de l'établissement ou de l'institution dont ils proviennent.

3°. Archives municipales. — Les principes précédents nous ont paru devoir s'appliquer, à plus forte raison, aux documents provenant des archives municipales. Les communes actuelles ayant succédé, sans intermédiaire, aux municipalités de l'ancien régime, *il est évident que lorsqu' il est prouvé qu'un document provient d'un dépôt d'archives communales, cela seul doit suffire à établir le droit de propriété de l'État*, sans qu'il soit nécessaire de distinguer entre l'ancien et le nouveau régime et de déterminer s'il est sorti du dépôt postérieurement à la Révolution.

4°. Archives hospitalières. — Il ne nous a pas semblé douteux que les archives hospitalières (sauf si elles proviennent d'hôpitaux privés, ce qui n'est le cas d'aucun de ceux dont la collection Dufresne a „recueilli" les fragments) constituaient, même sous l'ancien régime, des archives d'État. En effet, toute une série de dispositions législatives depuis le XVIe siècle ont pour objet de faire nommer les administrateurs des hôpitaux par les baillis, sénéchaux et autres magistrats ou fonctionnaires, de soumettre leur administration à la surveillance des agents de l'État et spécialement au contrôle financier des Chambres des comptes, et témoignent ainsi que ces établissements étaient bien considérés comme des établissements publics. Les documents qui proviennent de leurs archives, à quelque époque et de quelque manière qu'ils en soient sortis, doivent, à ce qu'il nous a semblé, être considérés comme appartenant au domaine public et, pour qu'ils puissent être valablement revendiqués, il suffira donc d'en établir la provenance".

Uitgaande van deze wijze beginselen en bouwend op deze beschouwingen, die de verstandigste en gematigdste geesten niet zouden kunnen afkeuren, hebben de drie deskundigen een proces-verbaal van expertise samengesteld, dat vast en zeker voor het openbaar beheer opvordert het grootste deel van de verzameling Dufresne, die onder sequester gesteld was. Eenige documenten, die men had kunnen revindiceeren en niet de minst kostbare, zijn ontsnapt aan de inbeslagneming; het waren docu-

menten vroeger, in 1893, gezien en bestudeerd door Dr. Dopsch, medewerker der Monumenta Germaniae, onder anderen drie Karolingische diplomen van het hoogste belang, maar de waarde van de inbeslag genomen stukken is desniettegenstaande zeer belangrijk, zooals uit de volgende opgave blijkt.

Ziehier het zeer korte overzicht der archieven die de collectie Dufresne uitmaken.

Archieven van het departementaal archief-depôt van Meurthe-et-Moselle (bisdom en kapittel van de kathedraal te Toul; abdijen van Saint-Epvre, Saint-Gengoult en Saint-Léon van Toul, klooster der Dominicanen van Toul; kathedraal van Nancy).

Gemeente-archieven van Toul (219 artikelen).

Hospitaal-archieven van Toul (135 artikelen).

Gemeente-archieven van Liverdun (21 artikelen).

Gemeente-archieven van Pont-à-Mousson.

Gemeente-archieven van Verdun.

Archieven van Lotharingen te Metz (parlement, bisdom en kapittel van de kathedraal te Metz; der collegiale kerken van Mars-la-Tour en Saint-Sauveur van Metz; abdijen van Gorze, van Saint-Vincent en van Saint-Arnoul van Metz, van Saint-Pierremont, Saint-Clément, Saint-Symphorien, Villers-Bettnach, Bouzonville, Sainte-Glossinde, Saint-Pierre-aux-Nonnains, Sainte-Croix van Metz; kloosters der Celestynen en Cisterciencers van Metz).

Gemeente-archieven van Metz (56 artikelen).

Hospitaal-archieven van Metz (4 artikelen).

Gemeente-archieven van Sanzy-lez-Vigy.

Gemeente-archieven van Saint-Avold.

De documenten, voortkomende van de collegiale kerk van Saint-Dié, van de abdij van Chaumouzey, van de abdij van Mureau en het kapittel van Remiremont, werden niet opgevorderd, wegens den staat van verlatenheid, waarin de archieven dezer instellingen lang verkeerd hebben. „C'est peut-être là un scrupule exagéré, puisque le domaine de l'État est inaliénable et imprescriptible" voegt de heer Stein er aan toe.

Wij deelen ten slotte in 't kort nog mede, alleen om een klein denkbeeld van de belangrijkheid der verzameling te geven, eenige der voornaamste documenten, volgens hunne oorspronkelijke herkomst, gelijk ze in den inventaris, na de inbeslagneming door Émile Duvernoy, departementaal-archivaris van Meurthe-et-Moselle opgemaakt, beschreven worden; (de depôts waaraan Dufresne, vader, ze ontleende, heeft de heer Stein hier niet opgegeven).

Bisdom Toul: Bulle van Paus Leo IX van 1049, bevattende privilegiën voor de abdij van Saint-Arnoul te Metz (origineel, zegel verloren); schenking van Bruno, bisschop van Toul, in 1034 aan de abdij van Saint-

Epvre van Toul (copie); stichtingsbrief der kapel van Saint-Michel-sous-Amance in 1085; 12 charters uit de 12e eeuw, origineelen en afschriften; 20 uit de 13e eeuw (origineelen); 24 origineele stukken uit de 14e eeuw; 20 stukken uit de 15e eeuw; 43 uit de 16e eeuw; 87 stukken uit de 17e eeuw, waaronder van Pierre Fourier, Louis XIII, Louis XIV, van den hertog en kardinaal van Lotharingen; 64 stukken uit de 18e eeuw; 102 stukken uitgegaan van de groot-aartsdiakenen en hooge waardigheidsbekleeders van het bisdom uit de 12e—18e eeuw, waaronder een charter van Diederik, bisschop van Metz, aan de abdij van Saint-Vincent aldaar (1180); correspondentie van de Benedictijnen Montfaucon, de Bar, Clément, Belhomme en den jezuiet Richard met Don Calmet; brieven van dezen laatste, van den diplomaticus Le Moine, Pierre Fourier en Benoît Picard.

Stad Toul: Charter van Koenraad, Koning van Duitschland, 1024; missiven der Duitsche Keizers van 1522 af; brieven der Fransche Koningen Charles IX, Henri III, Henri IV, Louis XIII, Louis XIV, grootendeels aan de stad Toul gericht; documenten over het parlement van Metz, te Toul zetelend, en de prinsen van Salm (15e—18e eeuw).

Geestelijke documenten: Origineele charters der aartsbisschoppen van Trier, o. a. van Adalbéron (1137), Hillin (1156), Bohémond (1291) enz.

Militaire documenten: Brieven van verschillende maarschalken en luitenanten-generaal: o.a. van Condé, den markies de Feuquières, den prins de Chimay, den hertog van Choiseul.

Bullen en verschillende titels Lotharingen betreffende o. a. van Paus Victor IV (1163), van Alexander III (1177), van Lucius III (1182) enz. enz.

Prinsen van het huis van Lotharingen, uit de huizen van Guise en Bassompierre; natuurlijke kinderen der hertogen enz.: stukken uit de 15e—18e eeuw.

Hertogen van Lotharingen en graven van Bar: stukken uit de 12e tot de 15e eeuw enz. enz.

Een belangrijk besluit betreffende het archiefwezen in Frankrijk.

In het in mijn hier voorgaand artikel aangehaald tijdschrift „le bibliographe moderne" komt, op pag. 206—207, het volgend belangrijk besluit voor op 12 Januari door den nu overleden President Félix Faure geteekend. Dit besluit heeft betrekking op het overbrengen van archivalia, die voor den loopenden dienst niet meer van nut zijn, van de ministeriën en administratiën naar het Nationaal Archief. Wij meenen den lezers van dit blad met de mededeeling van voornoemd besluit van dienst te zijn.

A. J. Flament.

Décret. — Le président de la République française, sur le rapport du ministre de l'instruction publique et des beaux-arts:

Vu l'arrêté des consuls du 8 prairial an VIII;
Vu le décret du 14 Mai 1887;
Vu le décret du 23 février 1897;
Décrète:

ART. Ier. — Les dossiers, registres et pièces reconnus inutiles pour le service courant des bureaux seront livrés, par les ministères et administrations, aux Archives nationales pendant le premier semestre de chaque année, soit directement, soit après avoir séjourné dans un dépôt provisoire.

ART. II. — Les ministères et administrations remettront aux Archives nationales les dossiers régulièrement constitués, les registres et pièces régulièrement classés. Les chefs de service en dresseront un état en double expédition. Un des exemplaires de cet état leur sera rendu après vérification, avec le récipissé du directeur des Archives nationales.

ART. III. — Les dossiers, registres et pièces versés aux Archives nationales formeront, pour chaque ministère et administration, un fonds spécial, classé dans l'ordre de ses attributions, telles qu'elles sont déterminées par les décrets d'organisation.

ART. IV. Tous les dossiers, registres et pièces déposés aux Archives nationales par les ministères et administrations qui seraient nécessaires pour le service, devront être remis à ces ministères et administrations pour un temps déterminé, sur demande écrite et contre récipissé. A l'expiration du terme, le directeur des Archives nationales réclamera les pièces communiquées.

ART. V. — Les documents ayant moins de cinquante ans de date ne seront communiqués que sur l'autorisation des ministères et administrations qui les auront versés. A moins de réserves faites par les ministères et administrations, les documents ayant plus de cinquante ans de date seront librement communiqués au public par les Archives nationales. Toutefois les pièces confidentielles intéressant la personnalité et le rôle des hommes publics ne pourront être consultées qu' après leur mort.

ART. VI. — La suppression des papiers reconnus inutiles et dont les lois n'ordonnent pas la destruction sera concertée entre les administrations centrales et les Archives nationales. Elle pourra avoir lieu soit au moment de la livraison, soit après le versement à des époques déterminées.

ART. VII. — Le ministre de l'instruction publique et des beaux-arts est chargé de l'exécution du présent décret.

Fait à Paris, le 12 janvier 1898.

(signé:) FÉLIX FAURE.

JOOSTING, Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de provincie Utrecht over 1896. (Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde staten.) Utrecht, Kemink & zoon (over de Domkerk) 1898.

In 1884 richtten de Gedeputeerde staten van Utrecht een aansporing tot alle gemeente- en waterschapsbesturen, om voor hun archieven opneming in bruikleen in 's rijks archief te Utrecht te vragen of ze met hulp van de provincie te doen regelen. Dit voorbeeld vond alleen in Groningen navolging, waar in de laatste jaren eenige oude waterschaps-archieven „door de krachtige medewerking van heeren Gedeputeerde Staten en den persoonlijken invloed van den heer Commissaris der Koningin naar het rijksarchief werden overgebracht [1]." Toch schijnt op archiefgebied niets noodzakelijker dan op deze wijze de archieven voor een langzamen of spoedigen ondergang door brand, vocht, verwaarloozing of vernieling te bewaren. Wanneer weldra alle rijksarchiefgebouwen voltooid en alle werkzaamheden betreffende de overneming van de rechterlijke archieven afgeloopen zullen zijn, is het te verwachten, dat aan deze zaak weldra de aandacht zal geschonken worden die ze verdient. De beste regeling en plaatsing, en groote belangstelling van de bewaarders leveren toch in de meeste gevallen geen waarborgen op, dat die toestanden duurzaam zullen zijn. Een nieuwe sekretaris van een gemeente of waterschap vindt het b.v. makkelijker, de archieven in huis te hebben, en op zekeren dag gaan ze in rook en vlammen op, zooals de archieven van Bodegraven, Dussen, Hendrik-Ido-Ambacht, Nieuw-Hellevoet, Nieuwveen en zooveel andere plaatsen. Van de andere provincies zijn het, zoover mij bekend is, alleen Noordbrabant en Gelderland, waarin onderhandsche maatregelen in dezelfde richting werden genomen. In het Bossche rijksarchief werden een aantal kollekties oude burgerlijke stands-archieven van Noordbrabantsche gemeentebesturen, die de gelegenheid of plaats voor bewaring misten, voorloopig geborgen [2]. Naar het rijksarchief te Arnhem zijn sinds 1830 achtereenvolgens de stedelijke archieven, of de belangrijkste gedeelten daarvan, van Grol, Arnhem, Elburg en Doetichem, benevens verscheiden kerkelijke archieven overgebracht.

Het is merkwaardig, dat waar de Gedeputeerde staten van Utrecht de eerste waren, die door overbrenging van de archieven van kleine plaatsen naar het rijks*dépôt* trachtten, ze voor ondergang te bewaren, en de eenige die dit bij wijze van algemeenen maatregel deden, reeds in het midden van deze eeuw de archivaris van dezelfde provincie, d[r] P. J. Vermeulen, de noodzakelijkheid daarvan betoogde.

[1]) Verslag van het rijksarchief in Groningen over 1897, blz. 289, 281 en 282, en Verslag over 1898.

[2]) *Verslag omtrent de oude gemeente- en burgerlijkestands-archieven in Noordbrabant* over 1890.

In zijn *Verslag aangaande de archieven in de provincie Utrecht* van Juni 1856 schreef hij over de ***archieven der gemeenten ten platten lande:***

„De toestand en ook de uitgebreidheid van sommige verzamelingen deden al spoedig den wensch ontstaan, om, zoo mogelijk, eene kleine centralisatie te beproeven, zooals die onder anderen in de Rijn-provinciën van Pruisen door het hoofdbewind op grooter schaal is ingevoerd. Het is toch niet te vergen, dat iedere stad en gemeente een ambtenaar bezit, die in staat is, die oude bescheiden te lezen, te rangschikken, te gebruiken en in orde te houden.... Misschien geeft de inrigting der ruime kamers in het Kabinet van landbouw, door het Rijk ten gebruike aan de provincie afgestaan, de gelegenheid om met ernst aan dit plan, waarop ik aan het slot nog even terug hoop te komen, althans een begin van uitvoering te geven" [1]);

en later:

„In den loop van dit jaar zullen echter ruime lokalen in het voormalig paleis van Koning Lodewijk tot berging van archieven in gereedheid komen, en, ware het mogelijk, dan zoude ik zeer verlangen die gedeeltelijk tot regeling der gemeente-archieven te gebruiken. Die vertrekken zouden zelfs eene uitmuntende gelegenheid aanbieden, om de archieven van gemeenten op den duur te bewaren, en het ware te wenschen, dat in deze eene zekere centralisatie plaats konde vinden. In een aantal gemeenten toch hebben de archieven niet alleen gevaar van brand te vreezen, maar tevens dreigt de vochtigheid van vele bewaarplaatsen met eene langzamer, maar desniettemin even zekere vernieling. Op dit oogenblik zijn de voorbereidende schikkingen nog niet zoo ver gevorderd, dat ik daaromtrent eene bepaalde voordragt durf te doen en moet ik zulks tot eene volgende gelegenheid besparen" [2]).

De Gedeputeerde staten poogden dus in 1884 door het eerste gedeelte van hun uitnoodiging slechts het reeds 30 jaar oude plan uit te voeren, toen er geen bezwaren van lokaliteit en personeel meer in den weg stonden, om den gemeenten en waterschappen een betere bewaring voor hun archieven aan te bieden.

Het schrijven van Gedeputeerde staten had ten gevolge, dat een aantal van de bedoelde archieven in het gebouw te Utrecht werden opgenomen, en dat vele andere, die bij de onderscheiden besturen bleven, werden geïnventariseerd. Tot 1887 was daartoe werkzaam m^r L. van Hasselt, van 1888 tot 1894 m^r R. Fruin Th.A.z^n, en vervolgens gedurende twee jaren m^r J. G. Ch. Joosting. Daar deze in zijn eerste verslag, over 1895, had gehandeld over de laatste archieven waarvan een regeling gevraagd was en er sedert geen nieuwe aanvragen waren ingekomen,

[1]) Blz. 20 en 21.
[2]) Blz. 43.

zouden er eigenlijk over 1896 geen werkzaamheden te vermelden en geen overzichten van geordende archieven te geven zijn geweest.

Het verslag over 1896 is dan ook zeer kort, niet grooter dan 2 bladzijden, doch bevat nog de belangrijke meedeeling, reeds in dit blad vermeld [1]), dat de staten van de provincie het reglement op de veenderijen van 10 November 1859 hebben aangevuld met bepalingen, strekkende om de besturen tot regeling van hun archieven te kunnen dwingen.

Daardoor zal het volgens den verslaggever waarschijnlijk mogelijk zijn, eerlang weer eenige archieven in een goeden toestand te brengen.

Ik begrijp niet goed, hoe hetgeen mr JOOSTING hier zegt, overeen te brengen is met zijn vroegere bewering, dat er geen afzonderlijke veenderij-archieven bestaan [2]).

Ten opzichte van de gemeente- en waterschapsarchieven zal onder de bestaande bepalingen geen andere weg dan die van de overreding kunnen gevolgd worden.

Wanneer men daarnaast ziet, dat in Zuidholland het aantal aanvragen nog zoo groot is, dat er nog in vele jaren niet aan zal kunnen voldaan zijn, komt het mij niet onwaarschijnlijk voor, dat dit verschil voor een deel daaraan is toe te schrijven, dat de provincie Utrecht aan de besturen slechts een tegemoetkoming in de kosten van de regeling toekent, terwijl Zuidholland ze geheel draagt, behalve die van het binden van registers en het aanschaffen van *portefeuilles*. Waar de besturen deze kosten niet willen of kunnen dragen, geschiedt de ordening toch, zoo goed en zoo kwaad als het gaat.

Om toch een nuttig gebruik te maken van de provinciale subsidie voor de regeling van de kleine archieven voor 1896 heeft mr JOOSTING het gelukkige denkbeeld gehad, aan zijn rapport twee bijlagen toe te voegen, waarvan de eerste een overzicht van den tegenwoordigen stand van de archiefregeling, en de tweede de nog ongedrukte inventarissen, door mrs VAN HASSELT en FRUIN opgemaakt, bevat.

De laatste bijlage levert in niet minder dan 700 bladzijden 45 inventarissen van archieven, welke dikwijls weer uit afzonderlijke inventarissen bestaan, wanneer ze n.l. niet de stukken van een zekere korporatie, maar die welke op zeker gemeentehuis aanwezig zijn, beschrijven. Wegens den grooten omvang dien de beschrijving kreeg, is deze bijlage afzonderlijk uitgegeven. Mr JOOSTING wees mij een fout aan, welke onverbeterd bleef en waarvan de vermelding dus misschien wenschelijk kan zijn: op blz. 3 staat, dat het archief van Vechter- en Oudwulverbroek werd bevonden op het gemeentehuis van Houten, waarvoor te lezen is Bunnik.

Onder de inventarissen is wel de belangrijkste die van de archieven

---

1) 1897/98, blz. 82.

2) Zie Archievenblad 1898/99, blz. 136.

aanwezig op het gemeentehuis te Montfoort, welke uit 626 nommers bestaat, waaraan nog een inventaris van charters van 90 nommers is toegevoegd.

De overige inventarissen zijn van de oude archieven:

van de gemeenten Abkoude-Baambrugge, Abkoude-Proosdij, de voornoemde gemeenten gemeenschappelijk, Doorn, Houten-en-het-Gooi, Leusden, Loenersloot, Maarseveen, Maartensdijk, Odijk, Oudwulven-en-Waaien, Renswoude, Schoonauwen en Werkhoven,

het hoogheemraadschap van den Bunschoter Veen- en Veldendijk,

de waterschappen Heeswijk, Holland-Sticht-en-Voorburg (Loenensch gedeelte), de Hooge boezem achter Haastrecht, Houten, Kabauw-en-Zuidzevender, Kattenbroek, de Lage polder, de Lee- en rietslooten, Loopik-Loopikerkapel-en-Zevenhoven, Mastwijk-en-Achthoven, Noordlinschoten, Noordzevender, Rapijnen-en-IJselveld, Snellerwaard c.a. (voorzoover gevonden in de gemeente Loenersloot), Vechter- en Oudwulverbroek, Willige-Langerak, de Winkel en Wulverhorst c.a.,

aanwezig op de gemeentehuizen van Bunnik, Loenen, Loopik, Loosdrecht, Maarsen, Oudenrijn, Ruwiel, Soest, Stoutenburg en Woudenberg, bestaande uit de archieven van verschillende gemeenten, gerechten, polders, enz. Te Bunnik zijn b.v. de archieven van de gemeente Bunnik en de voormalige gemeente Rijnauwen.

Het zal wel niet hoeven gezegd te worden, dat alle inventarissen de blijken dragen, met nauwgezetheid en ten koste van veel arbeid bewerkt te zijn.

Het is zeer opmerkelijk, dat de drie ambtenaren, die achtereenvolgens deze archieven ordenden, de oude registers van doop, kerkelijke huwelijken enz. buiten de inventarisatie hebben gelaten. Ik blijf dit in theorie voor onjuist, en in praktijk voor verkeerd houden op de gronden die ik vroeger in dit blad uiteenzette [1]). Op de volgende nadeelen wees ik toen niet eens. Gemeentebesturen zullen de theorie dat registers en stukken van de XVIe, XVIIe, XVIIIe en het begin van de XIXe eeuw geen deel van het oude archief uitmaken, wel niet begrijpen, en dus, als ze zien, dat die bescheiden in den inventaris van dat archief niet worden opgenomen, licht tot het denkbeeld komen, dat ze weinig of geen waarde hebben, en eigenlijk met pakketten gedrukte plakkaten enz. als uitschot kunnen beschouwd worden. Er is dan veel kans op, dat die stukken in den inventaris van het nieuwe archief evenzeer zullen ontbreken, ook omdat de sekretaris misschien niet in staat is, den juisten inhoud op te geven. Omdat ze dan in geen nommering van een archief zijn opgenomen, ontstaat het gevaar dat ze verslingeren en onopgemerkt kunnen verloren gaan, een gevaar dat nog grooter wordt door den have-

[1]) 1897/98, blz. 17 en 18.

loozen toestand, waarin de bedoelde bescheiden dikwijs door veelvuldig gebruik verkeeren.

In de tweede plaats, wanneer deze stukken niet als een deel van het oude archief beschouwd worden, behooren ze dus ook niet tot de gemeentearchieven die in het Utrechtsche *dépôt* in bruikleen werden opgenomen. De reden van deze opneming zal wel voornamelijk zijn het gemis aan waarborgen voor een goede bewaring in de gemeenten zelf. Men zal dus vele stukken van geringe waarde, zooals er toch in de meeste gemeentearchieven voorkomen, voor ondergang bewaren, maar andere, die tot de belangrijkste behooren, rustig laten blijven in hun onbetrouwbare verblijfplaatsen, omdat ze in beginsel nieuw zijn, al zijn ze feitelijk dan ook misschien 300 jaar oud. *Vivent les principes, périssent les colonies.*

In de 1e bijlage, die nog 150 blz. groot is geworden, krijgt men allerlei tabellarische opgaven over de Utrechtsche archieven. Men ziet er o. a. uit, dat er 12 gemeente- en 4 waterschapsarchieven in bruikleen in het rijksarchief te Utrecht werden opgenomen. Behalve om de beveiliging van de stukken en het beter gebruik dat er van kan gemaakt worden, is de overneming van de gemeentearchieven ook daarom raadzaam te noemen omdat ze dan weer onder dak komen bij de meer of minder gebrekkig ervan afgescheiden rechterlijke archieven. Beide deelen van de oude plaatselijke archieven toch zullen dikwijls samen geraadpleegd moeten worden. Wenschelijk zou het zelfs zijn, de archieven weer te vereenigen, b.v. uiteengehaalde bijlagen van resolutieboeken van gemengd administratieven en rechterlijken aard. Maar zoolang de eene helft aan den staat en de andere aan de gemeenten behoort, en niet bij de wet de onteigening van de gemeentearchieven is uitgesproken, zal dat bezwaarlijk gaan.

Uit andere tabellen ziet men, dat 27 gemeente-, evenveel waterschaps- en 2 veenderijarchieven van wege de Gedeputeerde staten geregeld werden. Maar de laatste zitten in gemeentearchieven en zijn daarvan niet te scheiden.

Ik vermeld hier nog een paar verbeteringen die mr JOOSTING mij aanwees. Op blz. 43 is in plaats van de verantwoordelijkheid (waarvan het gemeentebestuur van Hoogland de blijken gaf) te lezen: de veranderlijkheid. In de Xe opgave (van waterschapsarchieven, geregeld van wege de betrokken besturen) is bij het grootwaterschap Woerden te vermelden, dat de inventaris gedrukt is.

De belangrijkste rubrieken zijn wel: VI. Aanteekeningen omtrent den toestand en de regeling der gemeentearchieven die niet of onvoldoende geregeld zijn, VII. Opgave van hetgeen aan oud-archief in vroeger tijd voorhanden was bij de gemeenten, wier archieven niet of onvoldoende geregeld zijn, benevens XII en XIII, die gelijksoortige berichten aangaande

de waterschapsarchieven bevatten. De rubrieken VII en XIII zijn natuurlijk zeer onvolledig. De bronnen daarvan zijn bijna uitsluitend de inventarissen, die in 1847, op een verzoek van den goeverneur aan de gemeentebesturen, door dezen werden opgemaakt en ingezonden.

Dit verzoek vond zijn aanleiding in een vroegere cirkulaire van het zelfde jaar, door den goeverneur aan de besturen gericht, waarin hun verschillende vragen met betrekking tot den aard van de archieven, hun bewaarplaats enz. werden gesteld.

Dergelijke aanschrijvingen werden ook in 1877, 83 en 90 gericht aan de gemeente- en de beide laatste malen ook aan de waterschapsbesturen.

Om de rubriek VI samen te stellen bediende zich m^r^ JOOSTING, behalve van de jaarverslagen van den rijksarchivaris in Utrecht, in de eerste plaats van de antwoorden op de cirkulaires van 1847 en 77; verder van de rapporten, naar aanleiding van de cirkulaires van 1883 en 90 opgemaakt, het eerste door m^r^ VAN HASSELT en het 2^e^ door m^r^ FRUIN; voorts van een rapport, door m^r^ S. MULLER F.z^n^ in 1888 aan Gedeputeerde staten uitgebracht naar aanleiding van zijn bezoeken aan alle gemeenten, tot overneming van de rechterlijke archieven; en eindelijk van aanteekeningen van m^r^ VAN HASSELT omtrent de antwoorden van de gemeente- en waterschapsbesturen op de in het begin vermelde cirkulaire van 1884.

Voor de samenstelling van rubriek XII dienden de zelfde bronnen ten deele.

Wat deze rubrieken wel buiten twijfel stellen, is, dat nergens of bijna nergens de archieven tegen brandgevaar beveiligd zijn, al drukken de besturen dat ook soms op een eleganter of diplomatischer wijze uit. Zoo bericht dat van Breukelen - Nijenrode op de vraag naar de bewaarplaats van het archief, dat het beveiligd is tegen brandgevaar, zoover zulks in gewone kasten mogelijk is. Uit Breukelen-S^t^.-Pieters wordt geantwoord, dat de sekretaris zich volgens zijn instruktie van 27 Februari 1873 in geval van brand. ten spoedigste naar het gemeentehuis begeeft. Zijn kollega te Zuilen zal niet alleen bij brand, maar ook bij oproer het archief bewaken tot alle gevaar voor verlies of vernieling daarvan geweken is (of tot er niets meer van over is?). Bunschoten schrijft geruststellend, dat de woning van den sekretaris en de dorpsschool, waarin het archief bewaard wordt, voor brandgevaar met de overige bewoonde gebouwen gelijk staan. Het bericht van Koten luidt, dat tegen brandgevaar geen *bijzondere* maatregelen zijn genomen; dat van Haarzuilens, dat er geen reden bestaat om aan te nemen dat het archief aan brandgevaar is blootgesteld. Enz.

Laten we hopen, dat spoedig nog een groot getal van deze archieven

de gastvrije poorten van het Utrechtsche archief mogen binnengebracht worden.

In de spelling van de plaatsnamen heerscht nog al afwisseling, zeker voor een deel een gevolg van de omstandigheid, dat hier het werk van verschillende personen geleverd wordt. Zoo leest men in de eerste bijlage, blz. 36, Cothen, in de tweede, blz. 440, Koten, en om maar enkele grepen uit de tweede alleen te doen: blz. 67, IJsselveld, 68, IJselveld, 125, IJsselstein, IJseldijk en IJsel, 223, Kronenburg, 440, Cranenburg, 527, Loopik, 529, Lopik. Meestal wordt echter in de eerste bijlage een oude spelling (van *de* oude kan men toch eigenlijk niet spreken), en in de tweede de nieuwe gevolgd. Onder de laatste versta ik die van de Woordenlijst, samengesteld door de afdeeling Nederland van het Nederlandsch Aardrijkskundig genootschap, waarvan het gebruik blijkens de herhaalde uitgaaf ingang schijnt te vinden, en naar het mij voorkomt, ook de meeste aanbeveling verdient. Want de spelling daarvan is evenzeer in overeenstemming met den oorsprong en het Germaansche karakter van de namen, en even eenvoudig en gelijkvormig, als de oude spellingen veelal in strijd met de afleiding, onnederlandsch, moeielijk en tegenstrijdig zijn [1]).

PETER VAN MEURS.

VARIA.

Het bij de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp tot wijziging der wet op het notarisambt behelst omtrent de notarieele archieven het volgende:

„De notarieele archieven, welke van vóór de invoering der Fransche wetgeving dagteekenen, zullen worden overgebragt naar 's Rijks algemeen archiefdepôt te 's Gravenhage en naar de rijksarchiefdepôts in de provincies, of naar andere, bij algemeenen maatregel van bestuur nader aan te wijzen archiefdepôts.

Bij dergelijken maatregel zal de nadere regeling dier overbrenging worden vastgesteld.

Na 16 October 1917 kan de in het eerste lid bedoelde overbrenging bij algemeenen maatregel van bestuur worden bevolen ten aanzien der notarieele archieven, dagteekenende van vóor 16 October 1842.

Ditzelfde geldt voor de archieven der tengevolge der invoering van deze wet afgeschafte Kamers van notarissen.

De bepalingen geldende voor de archiefdepôts zijn op de daarheen overgebragte notarieele archieven toepasselijk."

Blijkens de memorie van toelichting heeft de Minister met de „nader aan te wijzen archiefdepôts" de gemeentearchieven op het oog, die de oude rechterlijke archieven in bruikleen hebben.

De „Archivalische Zeitschrift" bevat eene bespreking onzer Handleiding door Georg Hansen, Reichsarchiv-assessor.

[1]) In enkele punten is mij echter de spelling van de Woordenlijst niet duidelijk of kan ik mij daarmee niet vereenigen. Misschien kom ik daarop later terug.

Het stelsel van archiefregeling, daarin uiteengezet, wordt door hem geroemd als wetenschappelijker dan andere systemen en het minst kunstmatige. Bezwaar heeft hij eigenlijk alleen tegen §§ 67—69, de berging betreffende. Hij acht de daarin aanbevolen wijze van handelen omslachtig en de dubbele nummering lastig. Beter zou hij het vinden de boekbanden en portefeuilles, de zegelbrieven en de kaarten afzonderlijk te bewaren in de volgorde, waarin zij in den inventaris zijn vermeld en in dezen achter ieder nummer een teeken te stellen ter aanduiding in welke der drie afdeelingen het stuk te vinden is.

Noemt de recensent de Handleiding scherpzinnig en met kennis van zaken samengesteld, toch is zij, volgens hem, voor de meeste Duitsche archieven onbruikbaar, daar deze in een naar onze begrippen onherstelbare wanorde verkeeren. Althans in het Beijersche zijn bijna alle stukken bijeengebracht en samengebonden volgens een aantal daarin behandelde onderwerpen, o. a. de dertigjarige oorlog en dgl. Nergens zijn de bijlagen als aanhangsels der protocollen in hun geheel gebleven.

En de aanteekeningen der verschillende stukken tot een inventaris te vereenigen, welks inrichting dus in lijnrechten strijd zou zijn met die van het archief zelf, acht Dr. Hansen doelloos; wij zouden zeggen de paarden achter den wagen spannen. Vroegere bestuursinrichtingen zou men er uistekend uit leeren kennen, maar deze moeten bekend zijn, om den inventaris naar den eisch te kunnen samenstellen.

Is dus alleen in enkele kleinere archieven invoering van het Nederlandsche stelsel in zijn geheel mogelijk, toch is het een en ander ook in ruimeren kring navolgenswaard, o. a. de scherpe onderscheiding tusschen inventarissen en regestenlijsten.

Zeer merkwaardig is de aanhef der recensie. De Handleiding zou volgens Dr. Hansen eerst in de Vereeniging van archivarissen en daarna op den Rijksarchivarisdag in discussie zijn gebracht, ten slotte aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken aan een derde onderzoek zijn onderworpen, om aldaar eindelijk gesanctionneerd te worden. Den aan het Ministerie vastgestelden tekst zouden de drie heeren dan met commentaren hebben uitgegeven! Blijkbaar heeft de recensent gemeend, dat de mededeeling bij § 1, de definitie van een archief bevattende, op de gansche Handleiding sloeg.

Al stelt deze bespreking ons in een voornaam opzicht, nl. van de algemeene toepasselijkheid, teleur, het verheugt ons, ook met het oog op beoordeeling hier te lande, den door ons allen zoozeer gewaardeerden arbeid door een buitenlandsch vakman zoo welwillend besproken te zien. Ten slotte is dan toch het volgens hem niet algemeen bruikbare het gevolg, niet van gebreken der Handleiding, maar van den toestand der Duitsche archieven. En het is de vraag in hoever de recensent daarvan buiten de Beijersche op de hoogte is.

De *N. Rotterd. Courant* van 2 Juni j.l. bevat omtrent de Roermondsche archiefquestie het volgende bericht:

In de Zaterdag l.l. gehouden vergadering van den gemeenteraad van Roermond is een praeadvies behandeld van B. en W. op het voorstel van den minister van binnenlandsche zaken tot minnelijke schikking van de archiefquaestie.

Dit praeadvies luidde, naar de Maas- en Roerbode mededeelt, als volgt:

Het voorstel tot minnelijke schikking van wege de Regeering gedaan, berust op de volgende voorwaarden:

I. De verzameling, zich bevindende in de 15 kisten, wordt overgelaten aan het Rijk, behoudens eenige stukken (vermeld op lijst A), die aan de gemeente Roermond worden afgestaan.

II. De archiefstukken, ten Raadhuize aanwezig, worden geschift door eene commissie bestaande uit den heer Rijksarchivaris in Limburg en den heer H. Hansen, als gemeentedeskundige, en de aan het Rijk toegewezen stukken worden ter beschikking van den minister van binnenl. zaken gesteld. Deze schifting moet binnen drie maanden na het tot stand komen der schikking afgeloopen zijn.

III. Het Rijk staat aan de gemeente af de in 's Rijksarchiefdepot te Maastricht aanwezige stukken (vermeld op lijst B.)

IV. Nadat aan het bepaalde onder I, II en III is voldaan, wordt de hangende procedure geroyeerd.

V. De proceskosten der hangende procedure tot dusverre nog niet definitief ten laste van den Staat gebracht, worden door elke partij voor de helft gedragen.

Hieromtrent werd het gevoelen ingewonnen van den raadsman der gemeente, Mr. F. Verscheure jr., die daarover het volgende rapport heeft uitgebracht:

In het advies van 12 Juli j.l. door hem gegeven, en waarbij hij persisteert, wordt met betrekking tot de archieven van het opgeheven Bisdom, geestelijke gestichten en kloosters alhier, gezegd, dat men in het verslag van den Rijksarchivaris aldoende bewijsmateriaal vindt voor de stelling, dat de Staat op de zich thans ten Raadhuize bevindende archieven van het bisdom, gestichten en kloosters geen recht heeft. Mr. V. ontkent niet, dat de archievenverzameling bij soevereine wetten en besluiten tot rijkseigendom zijn verklaard, doch zijn meening over het recht tot bedoelde stukken steunt op het feit dat het Rijk na de suppressie zich niet in het bezit der archieven heeft gesteld; dat wel is waar omstreeks 1827 de Staat herhaaldelijk pogingen heeft aangewend om in het bezit der bedoelde collecties te geraken, doch de pogingen vruchteloos zijn gebleken, omdat bij en na de suppressie de stukken in verscheiden handen zijn verspreid geworden, zoodat destijds daarvan geen verzameling meer voorhanden was.

Het feit wordt bewezen door de documenten vermeld in het jaarverslag van het Rijksarchief in Limburg over 1894.

In een schrijven van den Gouverneur van Limburg, dd. 25 Juli 1839, gegeven op eene missive van 10 Juli 1829, komt het volgende voor: Wat de stukken betreffende het Bisdom Roermond aangaat zal ik UEd. opmerken, dat deze zoowel als alle andere archieven bij en na de suppressie in verschillende handen zijn geraakt, zoodat daarvan geene verzameling voorhanden is. Van 't oogenblik, dat de archieven als verzameling niet meer bestonden, maar naar alle zijden verspreid waren, werden de stukken daarvan vatbaar voor particulier bezit. Zijn nog van die naar alle zijden verspreide archiefstukken' eenige in het bezit der gemeente Roermond geraakt, dan heeft de gemeente waarschijnlijk die stukken door schenking, koop of ruil, en is daarvan eigenares. (De bewering van den Staat dat dergelijke stukken buiten den handel zijn, is door het Hof te 's-Hertogenbosch op afdoende wijze weerlegd.)

Volgens 's raadsmans oordeel volgt hieruit duidelijk dat de Staat op bedoelde papieren geen recht heeeft, dan wanneer en voor zoover hij het bewijs levert, dat de papieren door den Staat op het Raadhuis te Roermond

zijn gedeponeerd of aan het gemeentebestuur in bewaring gegeven. Dat de gemeente R. de oorzaak is geweest van de processen en van het onlangs tot stand gekomen kostbaar onderzoek, zooals ab adverso beweerd wordt, is in flagranten strijd met de processtukken. Hieruit blijkt, dat de oorzaak gelegen is in de overhaasting en groote slordigheid waarmee de Rijksarchivaris in Limburg in 1894 de archiefstukken heeft ingepakt en in de verhuiswagens laten opbergen. En juist omdat toen een aantal stukken zijn ingeladen, die naar het oordeel der deskundigen ongetwijfeld eigendom der gemeente zijn, is in het nog hangende proces de positie van de gemeente tegenover den Staat veel gunstiger dan toen het eerste voorstel der gemeente tot minnelijke schikking werd gedaan. Mr. V. voegt hieraan nog toe, dat hij, in geene andere betrekking tot de archievenzaak staande dan als advocaat der gemeente, meent dat het niet op zijn weg ligt te adviseeren over de vraag of het niet in het welbegrepen belang der gemeente is den archievenoorlog te beëindigen door een verdrag, waarbij de gemeente zich verplicht de kerkelijke archieven af te staan en de helft van alle kosten der hangende procedure voor hare rekening te nemen.

B. en W. zijn het met de zienswijze van Mr. V. volkomen eens en kunnen zich met het voorstel vermeld sub II, dat de archieven ten raadhuize aanwezig worden geschift, eveneens vereenigen, mits: 1°. het de bedoeling zij niet te schiften de ten raadhuize aanwezige archieven, doch alleen die, berustende in het lokaal, waarin rijks- en gemeente-archieven zijn vermengd, en 2°. de gemeente de vrije beschikking behoude over de bij de bovenbedoelde schifting aan te treffen archieven van het opgeheven Bisdom, gestichten en kloosters.

Ook aan punt III en IV van 's Ministers voorstel adviseeren zij den Raad zijne goedkeuring te schenken, mits aan punt III wordt toegevoegd: „benevens de stukken in de overige Rijks-archief-depôts aangetroffen of aan te treffen, welke tot het gemeente-archief van Roermond behooren."

Aanneming van punt V wordt ontraden, daar volgens oordeel van B. en W. de Raad geen financieele lasten uit procedures voortvloeiende voor rekening der gemeente mag nemen, daar het toch niet de gemeente is die de schuld draagt van de ontstane onaangename twistgedingen. Zij verweerde zich slechts tegen het willekeurig en onverwacht optreden van de Rijksregeering, en trachtte daardoor te voorkomen, dat haar in eigendom toebehoorende stukken werden ontnomen.

Had de landsregeering zich gehouden aan het gevoelen van Z. E. den Minister van B. Z. Mr. Tak van Poortvliet, vervat in diens schrijven van 1 April 1893, of gehandeld overeenkomstig het advies van den Burgemeester van Roermond d.d. 28 Juni 1894, die als nieuw opgetreden burgemeester geheel stond buiten de reeds lang hangende kwestie, dan zou de archievenzaak zonder procedure en zonder onaangenaamheden reeds in 1894 op eene voor de Regeering en den gemeenteraad bevredigende wijze zijn beëindigd.

Het praeadvies wordt zonder discussie goedgekeurd.

De heer Drehmans wenschte bij deze gelegenheid te protesteeren tegen eene insinuatie in het Verslag der Rijksarchieven over 1895, waarbij de heer Flament het doet voorkomen als zouden de Koninginnen Roermond niet bezocht hebben tengevolge van een besluit van dezen Raad. Zulks is onwaar, want op 28 Maart 1895 was het reeds lang bekend, dat de Koninginnen deze stad niet zouden bezoeken. Spreker wenscht dit in het praeadvies van B. en W. te zien opgenomen.

De heer Michiels stemde met dit protest volkomen in, doch wenschte dit bij afzonderlijk schrijven te doen.

Met algemeene stemmen is aan B. en W. opgedragen tegen bedoelde insinuatie bij den minister van binnenl. zaken te protesteeren.

Dit protest is evenwel geschied bij schrijven van den Gemeenteraad, volgens besluit van dezen in dato 1 Juli 1899.

De Heer E. v. Biema, ambtenaar aan het Gemeentearchief van Amsterdam is door de Fransche Regeering benoemd tot officier de l'Académie.

Burg. en Weth. van Delft hebben aan de verschillende besturen van inrichtingen, genootschappen, vereenigingen enz. aldaar, den volgenden brief gezonden:

„Nu de hand geslagen wordt aan de regeling van de gemeente-bibliotheek, is de vraag gerezen of deze niet de plaats moet zijn waar alles te vinden is wat betrekking heeft op Delft en hare geschiedenis. Ons is het voorgekomen dat deze vraag bevestigend moet worden beantwoord.

„Het zou een groot voordeel zijn voor dengene, die zich op de hoogte wil stellen van hetgeen Delft was en is, indien hij op ééne plaats bijeenvond wat hem kon inlichten over de stad Delft en hare vereenigingen, instellingen en genootschappen.

Ten einde dit doel te bereiken, roepen wij uwe medewerking in. Ook de onder uw beheer staande instelling maakt een deel uit van de geschiedenis van Delft en het is in volle vertrouwen op uwe bereidwilligheid, dat wij u uitnoodigen ten behoeve der gemeente-bibliotheek te willen afstaan een exemplaar van de zoowel vroeger gegolden hebbende reglementen, verslagen en verder van alle bescheiden, waaruit de geschiedenis kan worden gekend. Deze uitnoodiging bedoelt ook de inzending van dergelijke bescheiden ingeval van wijzigingen in het vervolg.

„Indien u aan dit schrijven gevolg zult willen geven, verzoeken wij u, indien u nadere inlichtingen verlangt, u in betrekking te willen stellen met den gemeente-archivaris." *(N. Rotterd. Cour. 2 Juni 1899.)*

In het *Rotterdamsch Nieuwsblad* van 4 Juli l.l. leest men de navolgende advertentie: **Archivaris.** Een fatsoenlijk jongmensch, uit den netten burgerstand zoekt een betrekking als bovenstaand of iets dergelijks. De beste getuigen staan hem bij zijn nog tegenwoordigen patroon ten dienste. Brieven franco No. 13569 bureau van dit blad.

De heer F. Caland, adjunt-commies bij het Algemeene Rijksarchief te 's Gravenhage, heeft ten behoeve van het Rijksarchief in Noordbrabant ten geschenke aangeboden ongeveer 150 perkamenten brieven, meest alle schepenbrieven; sommige zijn in de Latijnsche taal geschreven; eenige dagteekenen uit de XIVde en XVde, doch de meeste uit de XVI en XVII eeuw; zij zijn van onderscheidene gemeenten in Noordbrabant afkomstig.

Aan den schenker is de dank der Regeering betuigd.

(Staatscourant 12 April 1899).

Door een te Paramaribo verschijnend dagblad werd Mr. Telting bij zijne aankomst aldaar betiteld als de adjunct-archi-vicaris des Rijks.

1899/1900. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor de volgende afleveringen kunnen weder gezonden worden aan Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.

Berichten, enz.

BENOEMD:

tot archivaris der gemeente Deventer: de heer Mr. J. ACQUOY, rechtskundig adviseur aan het gemeente-archief te Utrecht.

De heer Mr. A. TELTING is half September teruggekeerd uit Suriname en Curaçao na vervulling der regeeringsopdracht in ons vorig nummer vermeld.

In de laatste zomervergadering van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk kwamen ook de kerkelijke archieven ter sprake. De Synode besloot dienaangaande de Provinciale Kerkbesturen optewekken tot het doen inventariseeren dier archieven door deskundigen, die het Rijk daartoe kosteloos beschikbaar zou stellen. Eene circulaire zal spoedig aan de Besturen worden toegezonden. De bedoeling werd tevens uitgesproken dat de archieven onder bewaring van dezen zouden blijven.

Door den Gemeenteraad van Haarlem is een nieuw reglement vastgesteld op het archief dier stad, benevens eene instructie voor den archivaris en adjunct-archivaris. Daaruit vermelden wij dat het archief op alle werkdagen voor een ieder toegankelijk zal zijn des morgens van 10 tot 12 uur. Het omvat alle stukken, registers, kaarten en bescheiden betreffende de gemeente, welke meer dan 10 jaar oud zijn,

behoudens het recht van B. en W. bepaalde stukken of dossiers ter secretarie te doen bewaren. De archivaris is bevoegd inzage van stukken te weigeren, behoudens beroep van B. en W.; toestemming van dezen is noodig tot inzage van bescheiden dateerende na het jaar 1851.

Een ieder kan kosteloos afschriften of uittreksels maken uit de hem voorgelegde stukken.

De wetgeving van 1800 op de oud-rechterlijke archieven.

Zelden of nooit is zeker aan eene Commissie zulk een omvangrijke taak opgedragen als aan die, welke in de maand Augustus 1798 werd benoemd tot organisatie der rechterlijke macht, ter uitvoering van artikel 303 der nieuwe staatsregeling. De ingewikkelde, veelhoofdige rechtspraak, van de vroege middeneeuwen her bestaande, te vervangen door eene regeling uit één stuk voor de gansche republiek, in plaats van den chaos van rechtsregelen één algemeen geldend stelsel van rechtspleging te doen treden, waarlijk er is vaak smadelijk gesproken over de mannen van het laatst der 18e eeuw en hun opgeschroefde taal en gewichtig optreden moge ons doen glimlachen, men zal niet ontkennen dat zij wat aandurfden en de Staat sinds tijden her behoefte had aan hetgeen zij bestonden te doen.

Hoe die Commissie hare taak vervulde, kan in dit blad grootendeels onbesproken blijven; hier doet alleen ter zake de zorg, die zij droeg voor de archieven der opgeheven rechterlijke collegiën en de wettelijke maatregelen, die van hare voorstellen daaromtrent het gevolg waren.

Die rapporten en dekreten zijn weinig bekend en in dit vakblad is een bespreking daarvan zeker op hare plaats.

Den 18en April 1800 bracht de Burger Representant van Leyden namens de Commissie aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks het navolgende rapport uit betrekkelijk de voorzieningen, welke bij het uitééngaan der nog aanwezig zijnde Gemeente-Besturen en Collegien van Civiele en Crimineele Justitie zouden moeten worden gemaakt, omtrent de Archiven en verdere papieren, welke tot dezelve behoorden.

Burgers Representanten!

Verpligt, ter voldoening aan den moeilijken, maar belangrijken taak, ons opgelegt, om met de meest mogelijke naauwkeurigheid naar te gaan, welke voorzieningen door het Vertegenwoordigend Lichaam gemaakt zullen moeten worden bij de invoering der Rechterlijke Macht, overëenkomstig de Staatsregeling, hebben wij niet uit het oog verlooren de zorg voor de

Papieren, welke thans berusten bij die Collegiën, die met rechtzaken belast zijn. Voor zoo verre de Gerechtshoven betreft, hebben wij reeds bij eene vorige gelegenheid Uwen aandagt bepaald, [1]) gelijk mede, wanneer wij U, naar aanleiding van het advis van het Uitvoerend Bewind, eenen Voordragt gedaan hebben, betreklijk de manier van afdoen der zaaken, welke bij de thans nog exteerende Gerechtshoven onbeslist zijn. Thans zullen wij spreeken van mindere Rechtbanken, en gelijktijdig U de noodige voorzieningen voorstellen, betreklijk de nog daar zijnde Gemeente Besturen; hoe zeer zulks niet eigenlijk behoord tot de werkzaamheden, welke Gij Uwe Commissie ter organisatie van de Rechterlijke Macht hebt opgedragen, hebben wij gemeend dat het U niet onaangenaam zijn zoude, deeze zaak bij een besluit te kunnen afdoen, en zullen wij U mitsdien voorstellen de onderscheidene gevallen, die voorziening vorderen, en de meest gepaste wijze om die daartestellen.

Die Collegiën, welke thans eenige Civiele of Crimineele Jurisdictie hebben, zonder tevens met eenig gezag van Politie of Administratie belast te zijn, hebben tweeërlei soort van Papieren, de zoodanige, welke alleen tot het administreeren van het recht behooren, en de zoodanige, welke strekken tot bewijzen van eigendom, als de Registers, in welke de Transport, Hypotheek, Custingbrieven en diergelijke geboekt zijn; de eerste zullen moeten overgaan aan de Burgerlijke Rechtbanken, de tweede aan de Gemeente Besturen.

De Municipaliteiten zullen natuurlijk aan de Constitutioneele Gemeente Besturen overgeven die Papieren, welke tot hunne administrative werkzaamheden behooren, dan verscheidene Municipaliteiten hebben tevens eenig Rechterlijk gezag gehad; wij vertrouwen, dat bij dezelve steeds de noodige zorg is gedragen, om de Registers, behoorende tot de administratie der Justitie, apart te houden, en dan is het gemaklijk, dat die Archiven aan de Burgerlijke Rechtbanken, de andere aan de Gemeente Besturen overgaan; maar voor zoo verre zulks hier of daar, door eene laakbare onnauwkeurigheid mogt zijn verzuimd, is het ons na eene aandachtige overweging voorgekomen, dat het beter is, de Papieren te laaten berusten bij de Gemeente Bestuuren, liever dan bij de Burgerlijke Rechtbanken; en wel:

1. omdat die stukken, welke het meest moeten worden opgezogt, tot de werkzaamheden der Gemeente Besturen behooren.

2. omdat zulks een grooter gerief aan de Ingezetenen toebrengt, die meer nabij zullen vinden de Stukken, die zij benodigd hebben, daar de Burgerlijke Rechtbanken zich over een grooter deel van het Departement uitstrekken, dan de Gemeente Bestuuren.

Er zijn ook verscheidene Municipaliteiten, welke tevens belast zijn

[1]) Een andermaal te bespreken Dz.

met het Bestuur der Polderzaaken; dan het Vertegenwoordigend Lichaam heeft te recht begreepen, dat de rechtvaardigheid vorderde, het bestuur van particuliere Eigendommen aan de Eigenaars, of de door de Eigenaars gequalificeerden, op te dragen, en dat de Maatschappij geen meerder recht had, dan tot het toezicht, ter voorkoming van nadeelen aan 't Algemeen. Voor zoo verre nu de Municipaliteiten eenige papieren hebben, welke alleen tot het Polderbestuur behooren, is het natuurlijk, dat die aan het Collegie overgaan, dat door de Eigenaars zal worden benoemd; dan wanneer de splitsing niet mogelijk is, achten wij, dat zij alle bij de Gemeente Bestuuren zullen moeten bewaard worden: in beide de gevallen behoord zoowel aan het nieuw Polder Bestuur als aan de Burgerlijke Rechtbanken te worden toegekend, om te vragen visie of Copie ter hunner redelijke kosten van zoodanige Stukken, als welke zij noodig hebben, zonder dat daar voor iets meer dan redelijk schrijfloon zal mogen worden gevorderd ter arbitrage, in cas van verschil van het Departementaal Bestuur.

Hier mede zouden wij onze consideratiën kunnen besluiten, indien de verandering in de verdeeling het niet noodzaakelijk maakte, ook op het volgende bedacht te zijn.

Voor zoo verre een District, thans op zich zelf staande, geheel koomt onder het rechtsgebied eener Constitutioneel Burgerlijke Rechtbank of behooren zal tot eene Constitutioneele Gemeente is het eenvoudig dat de Archiven gaan aan die Rechtbank of Gemeente Bestuur onder welk het word ingelijfd; maar voor zo verre er eene splitzing plaats heeft, moet er eene voorziening zijn; en dan komt het ons gemakkelijkst voor, dat de stukken berusten bij die Rechtbank of Gemeentebestuur, onder welke de plaats behoord, alwaar zij te vooren wierden bewaard. Wanneer die plaats de Hoofdplaats word, hebben de Ingezetenen het gemak ter zelver plaatse, waar zij het gewoon zijn het noodige te vinden.

Dit weinige zal, hoopen wij, genoegzaam zijn, om U de gronden openteleggen, op welken rust het Conceptbesluit dat wij thans de vrijheid nemen aan Uw meer verlicht oordeel te onderwerpen.

De Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam, gehoord hebbende de Voordragt harer personeele Commissie ter organisatie van de Rechterlijke Macht, betreklijk de voorzieningen, welke bij het uiteengaan der thans nog aanwezig zijnde Gemeente Bestuuren en Collegien van Civiele en Crimineele Justitie, zullen moeten worden gemaakt omtrent de Archiven en verdere Papieren, welke tot dezelve behooren.

Besluit:

1. Alle Archiven, Boeken en Papieren, berustende onder eenige Collegiën of Persoonen, die, hetzij alleen, hetzij onder andere werkzaamheden belast zijn met de Administratie der Justitie, en welke Papieren

alleen behooren tot die Administratie, zullen bij het uiteengaan der thans nog aanwezige Gemeente Bestuuren en Collegiën van Justitie, worden overgebragt en berusten onder die Burgerlijke Rechtbanken, tot welke de plaats behoort, in welke die Papieren worden bewaard.

2. Alle de Archiven, Boeken en Papieren, welke alleen betrekking hebben tot de Polderzaaken of particuliere Eigendommen van Ingelanden, die ingevolge het Reglement daarop gemaakt, aan een Bestuur, door de Eigenaars te benoemen, worden opgedragen, zullen aan dat Polder Bestuur, tot welk zij behooren, worden overgegeven.

3. Alle overige Archiven, Boeken en Papieren, hetzij berustende onder Collegiën van Justitie of onder Municipaliteiten, zullen worden overgebragt en berusten onder het Gemeentebestuur, onder hetwelk de plaats behoort, waar dezelve thans worden bewaard.

4. Alle Archieven, Boeken en Papieren, welke niet afzonderlijk behooren tot de werkzaamheden der Constitutioneele Burgerlijke Rechtbanken of Gemeente Bestuuren of der Bestuuren, door Ingelanden ter beheering hunner Eigendommen te benoemen, en niet zoodanig kunnen worden gesplitst dat ieder dat geen verkrijgt hetgeen hem zoude toekomen, zullen bij de Gemeente Bestuuren berusten; zoo echter dat de Burgerlijke Rechtbanken of Polderbestuuren ten allen tijde van de stukken, die zij benoodigd hebben, visie zullen mogen vraagen of wel Copie ten hunnen koste zonder dat daarvoor iets meerder dan redelijk schrijfloon zal mogen worden gevorderd, ter arbitrage in cas van verschil van het Departementaal Bestuur onder welk het Gemeente Bestuur behoort.

5. Het Uitvoerend Bewind zal de noodige orders stellen ter uitvoering van dit Besluit, en in cas van verschil tot wien eenige Archiven, Boeken of Papieren behooren, zullen de Departementaale Bestuuren uitspraak doen.

De Eerste Kamer vereenigde zich in hare zitting van 2 Mei 1800 met dit voorstel.

De toenmalige gang van zaken was dat een Besluit der Eerste Kamer naar de Tweede Kamer werd verzonden. Vond het ook hier instemming dan werd het tot Dekreet verklaard en ter executie aan het Uitvoerend Bewind toegezonden. In dit geval ging het niet zoo snel. De Tweede Kamer stelde het besluit der Eerste in handen eener Commissie en deze bracht een kink in den kabel. Zij begreep dat allereerst, vóor dat sprake kon zijn van overgifte, de nog aanwezig zijnde Municipaliteiten en Collegiën van Civile en Crimineele Justitie, de Archiven, Boeken en Papieren op hunne Secretariën berustende zonder uitstel moesten sorteeren en inventariseeren.

Zeer praktisch rapporteerde de Commissie dit bezwaar niet aan hare committente, maar deelde zij hare bedenking mede aan de Commissie tot

organisatie der rechterlijke macht, die het betrokken besluit had geconcipieerd. Deze achtte die bedenking allezins juist en onderwierp, om daaraan tegemoet te komen, een tweede, aanvullend voorstel aan het oordeel der Eerste Kamer.

Daar het afsluiten der rekeningen in nauw verband stond met de inventarisatie en splitsing der archieven, immers officiëele bescheiden, werden daaromtrent tegelijkertijd voorschriften gegeven.

Ook deze voordracht vond bij de Eerste Kamer gehoor. Het door haar den 26 Mei 1800 genomen besluit luidde aldus:

De Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks, gehoord hebbende de voordragt harer personeele Commissie ter organisatie van de Rechterlijke Macht betrekkelijk het inventariseeren en sorteeren der Archiven, Boeken en Papieren bij de thans nog aanwezig zijnde Municipaliteiten en Collegiën van Civile en Crimineele Justitie en het afhooren en sluiten van alle rekeningen, welk nog ten achteren mogten zijn.

Overwegende, dat alle zaaken, welke eenigzins de organisatie der Gemeente Bestuuren en der Rechterlijke Macht moeten voorafgaan, ten spoedigsten behooren daargesteld te worden, verklaard dat er in dezen bestaat onverwijlde noodzakelijkheid.

Overwegende, dat het noodzakelijk is, dat vóór de overgifte en splitsing van alle Archiven, Boeken en Papieren, bij de thans nog aanwezig zijnde Collegiën van Justitie en Municipaliteiten berustende, dezelve behoorlijk worden geinventariseerd en gesorteerd, alsmede dat alle ten achteren zijnde rekeningen worden afgehoord en gesloten.

Besluit:

Het Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek te authoriseeren en te gelasten, ten spoedigsten de noodige ordres te stellen:

1. Dat alle Collegiën of Persoonen, die, hetzij alleen, hetzij onder andere werkzaamheden, belast zijn met de administratie der Justitie, mitsgaders alle Municipaliteiten, Collegiën en Persoonen, welke het toezicht of administratie uitoefenen over het werk der Politie, ten spoedigsten doen inventariseeren, alle Archiven, Boeken en Papieren, op hunne Secretarijen berustende; dat voorts zoodanige Collegiën, welke zoo wel Justitieele als Politieke zaken hebben uitgeoefend, dezelve Papieren zoodanig doen sorteeren, dat op ééne lijst worde gebragt al hetgeene tot de Justitie behoort; op eene tweede de zulke welke tot de Politie betrekking hebben, waaronder voortaan behooren alle Registers van Transporten, Hypothecatiën, Prothocollen van Notarissen, Huwelijks Aanteekeningen en dergelijken; en eindelijk op eene derde lijst alle zodanige Boeken en Papieren, welke behooren tot de administratie van Polderszaaken: zullende de Registers welke gemengde zaaken inhouden, moeten

gebragt worden op de tweede Lijst agter aan, en daarbij aangeteekend welke soort van zaaken dezelve bevatten.

2. Dat alle deze Collegiën of Persoonen, welke nog eenige rekeningen of verantwoordingen ten achteren mogten zijn, dezelve ten spoedigsten zullen mooten doen in gereedheid brengen; zoodanig, dat alle Rekeningen, tot den jaare 1799 ingesloten, zullen kunnen en moeten worden afgehoord en gesloten vóór den 1 October dezes jaars 1800, ten ware echter op sommige plaatsen eenige Wetten of Contracten exteeren uit kragte van welke het ondoenlijk mogte zijn, de Rekening over den jaare 1799 voor 1 October 1800 te sluiten, in welk geval het Collegie, tot welker administratie zulk eene rekening behoort, zich zal kunnen adresseeren aan het Departementaal Bestuur, hetwelk naar bevind van zaaken eenige prolongatie van tijd zal kunnen verleenen.

De Tweede Kamer stelde ook dit besluit in handen der Commissie, die nog omtrent het bovengemelde van 2 Mei aan haar moest rapporteeren.
Den 29en Mei kweet die Commissie zich van haar dubbele plicht. Met de beschikking omtrent de plaatsen van bewaring verklaarde zij zich ten volle te kunnen vereenigen; daardoor was, achtte zij, verzekerd èn eene goede bewaring èn het belang der ingezetenen, die de archieven wenschten te gebruiken. Er was wel eene bedenking gerezen met betrekking tot het eerste artikel nl. „voor zooverre daarbij bepaald is dat alle Archiven, Boeken en Papieren berustende niet alleenlijk onder eenige Collegiën, maar ook onder eenige persoonen, die, hetzij alleen, hetzij onder andere werkzaamheden, belast zijn met de Administratie der Justitie, en welke alleen behooren tot die Administratie zullen worden overgebragt onder die Burgerlijke Regtbanken, tot welke de plaats behoort alwaar die Papieren worden bewaard, dewijl daarvan het gevolg zoude moeten zijn, dat ook de papieren berustende onder de bewaring van Officieren, die, inzonderheid in het voormalig Gelderland, met de instructie en behandeling van Crimineele Procedures, overeenkomstig de alsnog vigeerende stijl en praktijk, belast zijn, zullen moeten worden overgebracht aan de Burgerlijke Rechtbanken, tot welke de plaatsen alwaar de gemelde officieren thans resideeren zullen behooren, ofschoon dezelven nimmer betrekking hebben gehad tot eenige Plaatselijke Gerechten of Collegiën van Justitie, maar alleenlijk met het Gewestelijk Hof van Justitie in verband stonden."

Maar het was der Commissie bij nadere overweging voorgekomen „aan *de eene zijde* dat dit besluit geene andere strekking heeft, dan om te zorgen voor de provisioneele custodie van de meergemelde Archieven, Boeken en Papieren, aan welk oogmerk op de voorgestelde wijze zal kunnen worden voldaan, mitsgaders, aan *den anderen kant*, dat deze voorziening slechts kan worden betrekkelijk gemaakt tot de afgedaane

zaaken — terwijl het buiten bedenking moet zijn, dat de papieren behoorende tot procedures, die nog hangende of *niet* geeindigd zijn, tegelijk met de persoonen, tegen welken door de gemelde officieren wordt geprocedeerd, zullen moeten overgaan aan het Collegie, aan het welk de afdoening dier zaken, bij organisatie der Rechterlijke Macht door het Vertegenwoordigend Lichaam zal worden opgedragen."

Omtrent het Besluit betreffende het sorteeren en inventariseeren had de Commissie niets in het midden te brengen, zoodat dit evenals het eerste Besluit door de Tweede Kamer werd bekrachtigd.

Het Uitvoerend Bewind liet het niet aan spoed ontbreken. Trouwens het Dekreet was genomen met verklaring van onverwijlde noodzakelijkheid, wij zouden zeggen urgentverklaring. Reeds twee dagen later, den 31sten Mei besloot het aan de departementale besturen mededeeling te doen van de genomen besluiten. De hierboven gegeven omschrijving der derde soort van archieven nam zij daarbij over.

Wat het Departementaal Bestuur van Texel betreft, het deed bij missive van den 10en Juni aan alle gemeentebesturen binnen zijn ressort een afdruk van de ontvangen aanschrijving toekomen. Zij moesten er zich zelven naar gedragen en ook van den inhoud kennis geven aan alle collegiën of personen in hun gebied, belast met de administratie der justitie of politie.

Het raderwerk was hiermede aan den gang gebracht en over het gansche grondgebied der republiek behoorden nu de plaatselijke autoriteiten aan het sorteeren en inventariseeren te gaan. Of de meesten het deden? De lastgeving was zeer zeker niet zonder effect; zij werd niet algemeen in den wind geslagen. Dit blijkt uit het verzet dat zij al spoedig vond en wel bij de Municipaliteit van Harderwijk. Deze verklaarde zich buiten staat de voorgeschreven inventarisatie te verrichtten. De voornaamste papieren waren ten tijde van den Hertog van Alva ingepakt om ze voor hem te verbergen, later ontpakt waren zij in wanorde blijven liggen en ook met alle andere oude stukken was dit laatste het geval.

De Eerste Kamer, te wier kennis dit werd gebracht hield de door het Uitvoerend Bewind geuitte vrees voor gegrond, dat ook elders hetzelfde bezwaar zou bestaan. Zij trok bakzeil. Bij Besluit van 20 Augustus 1800 authoriseerde zij, voor zoover haar betrof, het Uitvoerend Bewind „om aan alle Municipaliteiten ofte Collegiën van Justitie, welke ten genoegen van het Departementaal Bestuur van het Departement binnen hetwelk zij hunne Sessiën houden, hebben doen blijken van de onmogelijkheid, waarin zij zijn om te voldoen aan het Decreet van 29 Mei 1800 te verleenen dispensatie van dat Decreet, mits gehouden zijnde om behoorlijk aan hetzelve te voldoen voor alle Archiven, Boeken en Pa-

pieren, beginnende met den 1en Januari 1760 en vervolgens, blijvende voor het overige het gemelde Decreet in zijn geheel."

Voorts bepaalde zij dat

„Alle Archiven, Boeken en Papieren, welke voor het uiteengaan der thans nog fungerende Municipaliteiten of Collegiën van Justitie, nog niet zijn uitgezogt en geinventariseerd bij derzelver uiteengaan worden overgegeven aan het Gemeente Bestuur binnen welks Jurisdictie het ontbonden wordend College zijne sessiën hield, welk Gemeente Bestuur alsdan zoo spoedig mogelijk aan gemeld Decreet zal voldoen."

In de overweging was er de nadruk op gelegd dat voornamelijk moest gezorgd worden voor de overgifte der boeken „uit welke de Ingezetenen den titul hunner eigendommen kunnen bewijzen". De termijn van 1760 was gesteld als bevattende in 1800 de langst in rechten bekende praescriptie.

Niet zonder verzet in de vergadering kwam dit besluit tot stand. De Burger Vitringa beweerde en hield vol dat er geen jaartal moest worden genoemd, maar de verplichte inventarisatie moest beperkt worden tot die der boeken en stukken, welke van het meeste nut waren voor het opvolgend college; de Municipaliteit kon in elk geval het best beoordeelen met welke dit het geval was. Na 1760 waren tal van processen ten einde gebracht, daarentegen waren tal van protocollen, registers van cautiën en and. van vóor dat jaar ook thans nog onmisbaar. Maar de Burger Vitringa vond geen instemming.

De Tweede Kamer bekrachtigde het Besluit den 22en Augustus. Ook hier verzet, maar op anderen grond. Men achtte het ongepast dat aan de Departementale Besturen eene zekere surintendance over de Collegiën van Justitie zou gegeven worden, immers hun de beoordeeling zou worden opgedragen of werkelijk de betrokken besturen al of niet aan het decreet van 29 Mei ten volle konden voldoen. Aan dit bezwaar, het werd erkend, was ten deele tegemoet gekomen, doordat het geene betrekking had tot de alsnog subsisteerende Hoven, te wier aanzien immers een afzonderlijk reglement zou worden gemaakt.

Zooals gezegd, de Kamer achtte de waardigheid der rechterlijke collegiën door de surintendance niet gelaedeerd.

Het zou eene enquête vereischen te weten te komen, hoevele besturen zich met betuiging van onmacht tot de hoogere autoriteiten wendden. Maar wij kunnen gerust aannemen dat hun aantal zeer groot was.

Misschien ook legden velen de aanschrijving eenvoudig naast zich neêr, zonder er aan te voldoen.

CH. M. DOZY.

Een archiefvondst te Dordrecht.

Bij de voorloopige ordening van het archief werd door mij een kistje gevonden met schijnbaar geheel verkoolde en verschrompelde overblijfsels van stukken van voor den brand van 1332, die door vroegere beheerders als onontcijferbaar waren ter zijde gelegd en noch bij van de Wall noch bij van den Brandeler nader zijn beschreven. Door de klompen was, die de stukken geheel omgaven, voorzichtig te verwijderen en de vrijkomende brokstukken met de grootste voorzichtigheid te behandelen is het mij thans gelukt een 13tal charters nagenoeg geheel leesbaar te maken, die, dank zij het uitstekend materiaal, waarvan onze voorzaten zich bedienden, thans weder in betrekkelijk vrij goeden staat verkeeren.

De stukken dateeren uit de jaren 1276 tot 1311. Het zijn: verzoek tot bezegeling van schulden en beloften tot vrijwaring door Floris V en door Gravin Philippe van Vlaanderen, 1280, 1291, 1295 en 1301; verbod van Floris V aan Nycholaus erfgenaam van Putten en zijnen voogd om aan den tol te Geervliet wijn en broodgeld te heffen van Dordtsche burgers, 1284; privilege van Albert van Voorne en Nicholaus van Putten, 1280; vrijgeleide van elect Jan voor de door hem aan Sweder van Busenchem toegestane jaarmarkt te Hoppenisse, 1271; privilege van Floris V over vrijheid van wonen en rechtspraak, 129 .; vrijgeleide verleend door graaf Adolf van Berg, 1293; verklaring over een schenking van een huis aan het gasthuis door Wouter Bouweling, 1311; 2 stukken betreffende den zoen voor Alout van Ierseke, Meeus Bod en Droeghe Doedekyn, 1308, en een keur houdende verbod van tegeldekken, 13(04).

De gevonden charters vormen grootendeels eene aanvulling op de door v. d. Brandeler beschreven stukken; enkelen bevatten geheel onbekende gegevens, welke aan den hoogen ouderdom dubbele waarde ontleenen.

J. C. O.

„Archives extension."

Gaarne maak ik van dit blad gebruik om de aandacht te vestigen op eene bescheiden poging om de verzamelingen van het gemeente-archief dienstbaar te maken van het onderwijs in de geschiedenis en tevens meer belangstelling te wekken voor de stedelijke archieven. Elke aanmoediging tot de studie of nadere kennismaking met de verzamelingen moet op den duur aan het archief ten goede komen en de bereidwilligheid verhoogen om voor het archief gewenschte stukken af te staan of op andere wijzen zich hiervoor opofferingen te getroosten.

De schatten van het archief worden gewoonlijk slechts door enkelen gekend en toch is hieronder zooveel, dat ook buiten den kring der gewone bezoekers belangstelling zoude wekken, getuigen de enkele malen gehouden kleine exposities van platen uit den historischen of uit den topographischen atlas, welke door velen werden bezocht en in ruimen kring de belangstelling verhoogden voor wat nog bewaard bleef uit den gouden tijd van bouw- en sierkunst.

Ook als aanvulling op het onderwijs in de geschiedenis in de hoogere klassen van gymnasium of H. B. S. kan een bezoek aan het archief en het bezichtigen van een oordeelkundig gekozen collectie veel bijdragen om den indruk van het geleerde te versterken. Ook hier geldt de kracht van het zelf aanschouwen. De door mij genomen proef heeft mijne verwachtingen overtroffen en beloonde ruimschoots de kleine moeite aan het bijeenbrengen der stukken verbonden.

Op mijne uitnoodiging werd het archief bezocht door de leerlingen van de hoogste klassen van gymnasium en H. B. S., in kleine groepen onder leiding van hunnen leeraar. Zij bezichtigden eenige archivaliën en platen, die betrekking hadden op belangrijke feiten, op de ontwikkeling van het stadsbestuur of op onderwerpen van plaatselijk belang, waarvoor meerdere belangstelling kon verwacht worden. Waar hiertoe aanleiding bestond werden de stukken door den leeraar of door mij in het kort toegelicht. Het tentoongestelde werd met onverdeelde aandacht bezichtigd.

Voor hen, die het gegeven voorbeeld mochten wenschen na te volgen, geef ik in overweging om in overleg met den leeraar in de geschiedenis alleen die leerlingen toe te laten, die het verlangen hiertoe uiten. Het toelaten van onverschilligen hindert slechts de belangstellenden. Het is ook wenschelijk slechts een klein aantal leerlingen tegelijk te nemen, daar alleen bij een klein aantal het mogelijk is hen werkelijk eenigszins met het getoonde vertrouwd te maken.

Dordrecht, September 1899. J. C. Overvoorde.

De gemeente-archieven in 1898 [1]),

door Mr. J. G. Ch. Joosting en J. H. W. Unger.

N.B. Hetgeen hier volgt is ontleend aan de verslagen van den toestand der betrokken gemeenten over 1898, *tenzij eene andere bron is aangegeven.*

Alkmaar. „De nieuwe localiteit, waarheen het archief verleden jaar is overgebracht, voldoet zeer goed aan de gestelde verwachtingen. Het oud-archief werd, behalve voor onderzoekingen

[1]) Bewerkt door den heer J. H. W. Unger voor de gemeenten Alkmaar, Amersfoort, Arnhem, Haarlem, Kampen, Zierikzee, Zutphen.

„ten behoeve van het gemeente-bestuur, ten behoeve van particulieren „meermalen geraadpleegd voor nasporingen in doop-, trouw- en „doodboeken. Bij die nasporingen wordt het gemis aan klappers „en alphabetische naamlijsten op de verschillende registers zeer „gevoeld. De verzameling werd alleen vergroot met de stukken „betrekking hebbende op den dienst van 1898."

(Verslag Alkmaar, blz. 22).

Amersfoort. Het verslag over 1898 zwijgt over het archief.

Amsterdam. Door B. en W. werden goedgekeurd een nieuw Reglement van dienst en gebruik der archieven en eene Instructie voor den commies, speciaal belast met den dagelijkschen dienst aan het nieuw archief; herzien werden de Instructiën voor den archivaris en voor de ambtenaren aan het oud-archief. — *Oud-Archief*. Een inventaris van de Thesaurie Extra-ordinaris werd voltooid, verschillende archieven in den ouden inventaris deel III werden beter geordend. De regeling van de Thesaurie Ordinaris kwam bijna gereed. De centrale archieven van 1795—1811 werden geheel herzien; op enkele notulen werden klappers gemaakt, onvolledige klappers aangevuld. De registers op de Minuten der Quytscheldingen werden voortgezet. Voltooid werd de lexicographische lijst op de straatnamen, getrokken uit deze registers over 1627—1657; hetzelfde aangevangen over 1563—1626. De beschrijving der oude rente- en transportbrieven werd voortgezet. De biographische lijst der regeeringsleden over 1578—1795 kwam grootendeels gereed. — Onderzoek werd gedaan omtrent het stedelijk wapen en zijn kroon, naar aanleiding daarvan het wapen verbeterd (tijdperk Rudolph II). — Jhr. F. L. Bicker stond van zijn familie-archief alle stukken van algemeen en plaatselijk historisch belang in bruikleen af. — Mededeelingen omtrent onderzoekingen enz. — Benoemd werden tot commiezen: A. J. M. Brouwer Ancher en Dr. J. C. Breen (de laatste met den titel adjunct-archivaris). — *Nieuw archief*. Verschillende stukken der afd. Publieke Werken werden geregeld en van overtollig papier ontdaan. De reorganisatie der afd. Financiën had nog geen geregelden voortgang. Nasporingen: 734. — *Geschenken*, *Aankoop*.

(Verslag (van den archivaris) 5 bladz.).

Arnhem. „Van het *oud-archief*, dat zich in bruikleen bevindt „in het depôt der rijksarchieven in Gelderland, vallen geene bijzonder„heden over het jaar 1898 te vermelden. Aanwinsten of verliezen „vonden niet plaats. — Het *nieuw-archief* is behoorlijk geregeld en „verkeert in goeden staat."

(Verslag Arnhem, blz. 34).

A s s e n. Stereotyp verslag = dat van verleden jaar.
(Verslag Assen, blz. 25).

B r e d a. „1. *Oud-archief.* Dit archief werd in Augustus „1898 overgebracht van het gemeentehuis naar de bovenlokalen van „het daarnaast gelegen gebouw „Het Liggend Hert", mede stads-„eigendom." Het is thans goed geborgen. Pogingen werden aangewend tot terugbekoming der rechterlijke archieven. Aanwinsten. De inventaris der registers, bevattende „de acten Magistrael", is bijna gereed. Van de registers van missieven zullen regesten worden gemaakt. De uitgave der „Bredaniana" gaat geregeld voort en bewijst goede diensten. Een boek, dat 20 jaren vermist was, keerde van den eerlijken maar vergeetachtigen gebruiker terug. Gepleit wordt voor de stichting van een museum. — 2. *Nieuw-archief.* Dit werd overgebracht van de localen boven de z.g. militie-zaal naar de, door de verplaatsing van het oud-archief vrijgekomene, localen.
(Verslag Breda, blz. 131—135).

B r i e l l e. „Het archief wordt door den archivaris in zeer „goeden staat gehouden. Geregeld wordt voortgegaan met het „maken van klappers op de resolutiën en doopboeken, waardoor „het onderzoek zeer wordt vergemakkelijkt."
(Ongedrukt verslag).

D e l f t. „*Bibliotheek.* Van een nadere regeling van de biblio-„theek is dit jaar door andere werkzaamheden niets gekomen." Aanwinsten. — *Archief.* Er is ruimte noodig, de berging van sommige gedeelten van het archief is daardoor slecht. Alle archiefstukken, niet door Mr. J. Soutendam opgenomen in den door hem uitgegeven catalogus, zijn beschreven op regestpapiertjes. Gezocht wordt (ook door overleg met den algem. rijksarchivaris) naar het systeem, waarnaar het Delftsche archief moet ingedeeld worden. Veel tijd zal hiermede gemoeid zijn. Vermoedelijk zijn bij de in 1890 afgestane rechterlijke archieven eenige stukken ten onrechte afgegeven, die teruggevraagd zullen worden. Een index is vervaardigd op de oude doop-, trouw- en begrafenisboeken. Vervolgd wordt een index op de notulen der municipaliteit (thans over 1798—1802). Opgespoord is de herkomst van verschillende recognitiën. De archivalia, betrekking hebbende op Delfshaven, Schoonderloo en Cool, zijn afgestaan aan de gemeente Rotterdam; nog worden er telkens gevonden, welke terzijde worden gelegd. De notulen van den raad over 1808—1811 zijn teruggevonden. De gewenschte centralisatie

van alle in de gemeente aanwezige archieven vond nog niet plaats (in zeker opzicht goed, omdat er geen ruimte is). — *Museum*. De Topographische en Historische atlassen voor Delft en Delfland, zijn uitgegeven. Aanwinsten.

Het nieuwe archief verkeert in een voor de belangen van den dienst behoorlijken toestand.

(Verslag Delft, bijl. 10 (13 bladz.) en bladz. 51).

Deventer. *Oud-archief*. Nasporingen en inlichtingen. Inzending op de Oranje-Nassau-tentoonstelling te Amsterdam. De uitgave der Cameraarsrekeningen ging geregeld voort. De rangschikking en ordening werd voortgezet. — *Nieuw-archief*. Hiervoor hadden de gewone werkzaamheden (klappers enz.) plaats.

(Verslag Deventer, bijlage A (2 bladz.) en bladz. 18).

Dordrecht. *Archieven*. Het nieuw archief na 1851 werd, voor zooverre dit reeds op de archiefkamers boven het stadhuis was te zamen gebracht, beschreven en geordend; evenzoo de daaraan verbonden bibliotheek. De beschrijving van de losse stukken vóór 1795 en van het archief na 1813 werd grootendeels beëindigd. Belangrijke stukken kwamen daarbij te voorschijn. Sommige gedeelten zijn thans definitief geregeld en beschreven; de inventaris zal eerst verschijnen, als het geheele archief geregeld is. Het register op de zegelverzameling werd aangevuld door daarin op te nemen de zegels van de nieuw beschreven afdeelingen. De niet in den gedrukten catalogus opgenomen collectiën portretten is beschreven. De catalogus der prentverzameling wordt gedrukt. Overgenomen zijn de belangrijke archieven van het Gasthuis en het Weeshuis. De toestand der archieflocalen is voldoende. Bezoeken en inlichtingen: luitenant voor krijgsgeschiedkundige nasporingen, de hoogste klasse der H. B. S. kreeg op het archief eene aanschouwelijke les. Aanwinsten (o.a. pamfletten betreffende de gebroeders de Witt, handschriften over den ouden loop der Maas).

(Verslag van den toestand van het gemeente-archief te Dordrecht over het jaar 1898. Dordrecht, Morks en Geuze, 1899, 18 bladz).

Goes. „De archieven, oudheden, boek- en kaartwerken, „bevinden zich in goeden staat.... Eenige brieven en voorwerpen „maakten deel uit van de Zeeuwsche Oranje-tentoonstelling, in den „zomer van 1898 te Middelburg gehouden."

(Verslag Goes, bijl. I, verslag van den archivaris).

G o r i n c h e m. „Archief." De gemeente kocht op eene verkooping te Amsterdam eene schilderij, voorstellende een gezicht op Gorinchem. Twee andere schilderijen (waarvan één een gezicht op Gorinchem dd. 1568) werden gerestaureerd.
(Verslag Gorinchem, blz. 26, 27).

G o u d a. „Archieven. Het plan van inventarisatie van de onder „de berusting der gemeente gelaten oude rechterlijke archieven, door den „archivaris overgelegd, werd met enkele geringe wijzigingen door den „Minister van Binnenlandsche Zaken goedgekeurd. Met de beschrijving „van het overige gedeelte van het archief kan wegens gebrek aan tijd „nog geen begin worden gemaakt". Geene aanwinsten. Nasporingen. De toestand van het gebouw werd eenigszins verbeterd, doch meer is noodig: nog sporen van vocht. De gemeenteraad stelde, op verzoek van den archivaris, zijn tractement vast op *f* 500.—.
(Verslag Gouda, blz. 36, 37).

'sG r a v e n h a g e. *Archieven.* De heer A. J. Servaas van Rooijen werd wederom voor een jaar herbenoemd tot archivaris. — De bibliotheek, vermeerderd met 215 nummers, wordt gecatalogiseerd. Het 3de deel van den catalogus der bibliotheek werd voltooid. „Het oud-archief „onderging geene uitbreiding; met de regeling wordt voortgegaan. — „Alhoewel voor de plaatsing van het oud-archief en de bibliotheek „een beter verblijf wenschelijk blijft, is daarin tot dusverre nog niet „kunnen worden voorzien."
(Verslag 's Gravenhage, blz. 19).

G r o n i n g e n. „Gemeente-archief. Bijzonderheden omtrent „het archief vallen niet te vermelden."
(Verslag Groningen, blz. 26).

H a a r l e m. Het archief vóór 1813. „De toestand van het „archief was zeer voldoende en gaf alle reden tot tevredenheid. Er „werd zorg gedragen, dat de bestaande orde bewaard blijft en het goed „aanzien, waarin alles zich bevindt, niet vermindert. De beschrijving „van vele en daaronder zeer belangrijke oude kaarten, zoowel „geteekend als gedrukt, in de laatste jaren verworven, werd „ter hand genomen. Het genealogisch archief werd aanmerkelijk „uitgebreid door de bijvoeging van de in 1898 afgeschreven „fiches van het register der huwelijken door schepenen gesloten „tusschen 1627—1673 en de samensmelting der twee langzamer„hand gevormde afdeelingen van dit archief kwam een goed eind

„verder. De atlas der teekeningen en prenten van Haarlem en „omstreken werd met alle mogelijke zorg in orde gehouden en de op „zich zelve staande afdeeling der reproductiën van portretten door „Frans Hals op nieuw geregeld. Op velerlei wijze werd door belang- „hebbenden uit het archief nut getrokken." Tal van geschenken en aankoopen worden uitvoerig beschreven, terwijl tevens vermeld wordt, dat in de wintermaanden kunstbeschouwingen (uit den atlas) werden gegeven en eenige zaken uit de verzameling gereproduceerd werden. Hieruit moge blijken, dat het jaar 1898 voor het gemeente-archief niet onvoordeelig is geweest.

Het archief na 1813. Hiervan kan gemeld worden, dat de toestand daarvan vrij goed is te noemen.

(Verslag Haarlem, blz. 20—27).

Harlingen. „Archieven. Er werd voortgegaan met het maken „van alphabetische registers op de besluiten van den raad en B. en W. „over het loopende jaar; voor die op de oude resolutieboeken ontbrak „in 1898 de noodige tijd. — Aan enkele personen werd gelegenheid „verstrekt de oude registers enz. te raadplegen."

(Verslag Harlingen, blz. 18).

den Helder. „Archief". Het gemeentehuis, gesticht in 1836 bij eene bevolking van nog geen 9000 zielen [1]), biedt, hoewel eenigszins verbouwd, thans veel te weinig ruimte. „Dit geldt ook voor „het archief. Mocht de plaats al iets ruimer zijn, de ongeschiktheid, „de zolders van het raadhuis als bewaarplaats voor een archief te „gebruiken, blijkt dikwijls en belemmert de goede regeling. Een en „ander werd ook gezegd in ons verslag over 1895. — Zooveel mogelijk „wordt evenwel een en ander op orde en regel gehouden."

(Verslag den Helder, blz. 16).

's Hertogenbosch. Het verslag over 1898 zwijgt over het archief.

Hoogeveen. „*Archieven.* In de rangschikking en bewaring „der archieven, dagteekenende zoo voor als na de invoering der „gemeentewet is geene verandering gekomen.

„Het nieuw archief onderging de gewone uitbreiding.".

(Verslag Hoogeveen, blz. 30).

Hoorn. „Archieven. Het archief verkeert in goeden staat. „Jaarlijksche toevoeging van stukken, daartoe behoorende, had als „naar gewoonte plaats. — Met de in 1895 door den heer rijksarchi-

[1]) De gemeente telde op 31 Dec. 1898 26395 zielen (Verslag blz. 8).

„varis in deze provincie aangevangen inventarisatie en beschrijving „van de in het oud archief aanwezige stukken werd in den loop van „het jaar 1898 voortgegaan."

(Verslag Hoorn, blz. 33, 34).

Kampen. *Oud-archief.* „Met de inventarisatie en rangschik- „king der archieven, werd, ook in het afgeloopen jaar, regelmatig „voortgegaan; inzonderheid werd gewerkt aan de registreering der „losse stukken na 1625.

„In het afgeloopen jaar werd naar het archief overgebracht het „archief van de voormalige bank van leening en het oud-archief van „'t commissariaat van politie. Het laatste werd van den zolder van „'t politiebureau, waar het tengevolge van 't afbreken van het dak „onder kalk en steenpuin begraven lag, overgebracht en zooveel „mogelijk gereinigd en geschift. Het bleek daarbij in deplorabelen „toestand te verkeeren, terwijl daarin ook menigvuldige hiaten zijn. „Van 't archief der bank van leening was een deel door of op last „van den raad van toezicht vernietigd geworden, het overgeblevene „werd naar 't gemeente-archief overgebracht en daar geschift.

Van het archief werd, volgens het verslag druk gebruik gemaakt. Het voorstel om weder een deel charters te doen drukken werd in de raadsvergadering van 3 November 1898 verworpen.

„De archivaris noemt den toestand der bewaarplaatsen van het „archief vrij voldoende, ofschoon de ruimte tot berging te beperkt is. „Door de restauratie van het oude raadhuis moest echter in 't eene „archieflokaal het licht geheel betimmerd worden, als tijdelijke maat- „regel om bij de verbouwing en 't uitbreken der ramen het stof te „weren; hierdoor werd het zoeken en plaatsen van stukken in dat „vertrek zeer bemoeilijkt. Ook de toegang door de archieflokalen is „volgens den archivaris een toestand, die op den duur niet bestendigd „kan blijven, daar het archief daardoor te veel voor ieder openstaat."

Nieuw-archief. Geregeld werden de alphabetische registers op de notulen van den raad en van Burg. en Weth. samengesteld, telkens onmiddellijk nadat een boekdeel was volgeschreven.

(Verslag Kampen, blz. 16—18).

Leeuwarden. „*Archieven.* Het archief was over het alge- „meen in goeden toestand. In dit jaar werd voortgezet het inbinden „der ingekomene stukken.... Onderscheidene onderzoekingen wer- „den zoowel ten behoeve van het gemeentebestuur, als voor parti- „culieren op verschillend gebied ingesteld".

(Verslag Leeuwarden, blz. 17, 18).

L e i d e n. Het archief blijft voldoen, al is de tegenstelling tusschen de kille archieflocalen en de verwarmde werkkamers hinderlijk. De woning van den concierge daarentegen is en blijft vochtig. — De rangschikking der vele duizenden afschriften van archiefstukken kwam gereed De inventarisatie van de boedels der weeskamer ging voort. De zegelbrieven van het kapittel ten Hogelande werden tot 1369 in regest gebracht. Het rijk stond *f* 100 toe voor herstellingen aan het oud-rechterlijk archief. Aangevangen werd het ordenen der bijlagen tot de tresoriersrekeningen uit de 17de eeuw. De doopacten der Hooglandsche kerk werden over 1621 (het begin)—1631 op formulierstroken gebracht en alphabetisch gerangschikt. Het maken der vroeger genoemde afschriften ging voort. Belangrijke hulp bij een en ander werd genoten van de heeren A. M. E. des Tombe en Groen. — Opgave der gedane onderzoekingen en gegeven inlichtingen.

(Verslag Leiden, bijl. IV (6 bladz)).

M a a s t r i c h t. „Historisch archief en bibliotheek" . . . . . Het archief bevond zich bij de ambtsaanvaarding in vrij verwaarloosden toestand; eenige nummers zijn zoek. De door de vocht grootendeels vergane charterdoozen werden vernieuwd. De overige archiefstukken zullen met behulp van de inventarissen van de heeren Franquinet en Eversen „in methodieke orde" gerangschikt worden, wanneer de raad zal beslist hebben omtrent een voorstel tot ruiling van stukken met het rijk. Een menigte portefeuilles met bundels zullen omschreven worden. Voorgesteld wordt, de paneelen uit de kastdeuren te vervangen door groen ijzergaas, ter bestrijding van de vocht.

(Verslag Maastricht, blz. 43—48).

M e p p e l. „Archieven. *a.* Die tot de invoering der gemeente-„wet. De stukken zijn behoorlijk ingebonden en worden bewaard in de „daarvoor ingerichte kasten. -- De oude charters, die aanwezig zijn, „bestaan uit: Kerkenordeningen 1623—1662, Registers van burger-„schappen 1644, Carspelresolutiën 1618—1701, Protocol 1702—„1703, Kladdeboek der resolutiën, 1702—1730, Protocol 1771—„1779, Publicatiën enz. 1755—1795, Protocol 1780—1796, 1796—„1810, 1798—1800, 1805—1807, 1806, 1807—1808, 1808—1810. —„*b.* Die van na de invoering der gemeentewet. Voor den vol-„doenden toestand daarvan wordt steeds zorg gedragen. Van de „ingekomen stukken bestaan chronologische registers, van de notulen „van den raad, B. en W. en den burgemeester chronologische en

„alphabetische registers. — Bijzonderheden daaromtrent zijn niet te „vermelden."

(Verslag Meppel, blz. 15).

Middelburg. De inventarisatie van het archief der Thesauriers werd voortgezet, ook de vervaardiging van regesten uit de Stoppelaar's Inventaris. Gepleit wordt voor de aanstelling van vertrouwde personen tot adjunct-archivaris, opdat zij buiten de weinige officieele uren toegang tot het archief hebben. Inzending op de Oranje-Nassau-tentoonstelling. Opgave van rapporten en correspondentie. — Naar aanleiding van het onderzoek door Engeland voor de Venezolaansche grensgeschillen werd geregeld het weinige in het archief, betreffende de Zeeuwsche kolonie Essequebo en Demerarij. De stukken bleken: *a.* betrekking te hebben op den langdurigen strijd tusschen de Kamer van Zeeland der W. I. C. en de Kamer van Tienen over de vaart op Essequebo (uitsluitend recht der Zeeuwen volgens de Zeeuwsche Kamer), en *b.* afkomstig te zijn van de in 1771 in Middelburg opgerichte Societeit ter Navigatie op Essequebo en annexe rivieren. Ter aanwijzing van het verband der onder *a* en *b* genoemde stukken worden (door den adjunct-archivaris) uitvoerige mededeelingen gedaan; terwijl een Inventaris der stukken, aangaande de kolonie E. en D. het verslag besluit.

(Verslag Middelburg, blz. 16—31).

Nijmegen. „Archief. De archieflocalen en de zich daarin „bevindende stukken bevinden zich in goeden staat en worden met „de vereischte zorg in orde gehouden." Belangrijke aanwinsten voor het oud-archief en de bibliotheek werden verkregen door eene schenking van den wethouder J. H. Graadt van Roggen en door aankoop. — Voor de Israel. gemeente aldaar wordt afschrift genomen van alle raadsignaten, Israëlieten betreffende. Dr. H. Y. Rogge deed onderzoek naar de geschiedenis der voormalige Illustre School. De „Naamlijst van personen die „het „Nijmeegs burgerrecht bezitten" (d.d. 1881) werd uit de rekenboeken belangrijk uitgebreid. Ten behoeve der regenten van het Cellenbroederenhuis, de Ellendige en andere gevoegde broederschappen werd eene naamlijst samengesteld van de regenten sedert het begin der 17de eeuw tot heden.

(Verslag Nijmegen, blz. 21, 22).

Rheden. „Archief. Het archief wordt steeds in orde ge„houden."

(Verslag Rheden, blz. 31).

Rotterdam. De vocht vertoonde zich ook nu weer. 5 April werd het bouwen van een nieuw archiefgebouw aan de Mateneseerlaan aanbesteed en gegund aan den minsten inschrijver voor *f* 114262. Op den gestelden termijn, 1 Dec., was het depôt onder dak en glasdicht, het voorgebouw bijna onder den kap. — Een tweetal contrôle-uurwerken werden in gebruik gesteld voor de avondronden door den concierge. — Een zeer groot verlies werd geleden door het overlijden van den adjunct-archivaris Mr. W. Bezemer. Benoemd werd als zijn opvolger Mr. A. S. de Blécourt. De tijdelijke ambtenaar G. van Rijn werd aangesteld tot conservator; tot concierge van het Museum Boijmans en het archief H. J. Gilhuis. — Het doorlezen en excerpeeren der grafelijkheidsrekeningen vorderde weinig. Klappers op de Memorialen van het Hof na 1559 werden nagegaan; het excerpeeren der Waarbrieven van Delft werd beëindigd; het afschrijven der oude doodregisters voortgezet. Verschillende nasporingen werden verricht o. a. ten behoeve van de gemeente voor het proces over de gronden aan den Waaldijk. — Van de oude stadsrekeningen kwamen 30 vel in druk gereed. — Aanwinsten o. a. een vrij groot aantal losse stukken, op Delfshaven betrekking hebbende en te Delft achtergebleven niettegenstaande de bepalingen van het „Plan „de séparation des communes de Delft et de Delfshaven" d.d. 27/29 April 1812 (bepaaldelijk art. 15). — Verslag over den toestand van de bibliotheek in 1898. — Bijlage I. Lijst van de stukken overgenomen van het gemeentebestuur van Delft (blz. 20—34). Bijl. II—IV betreffen de bibliotheek.

(Verslag Rotterdam, Bijlage G (34 bladz. en een paar tabellen)).

Schiedam. Overeenkomstig het voorstel van B. en W. d.d. 31 Mei 1898, Afd. A. no. 667, bestemde de raad tot archieflocalen de bovenverdieping van het voormalig gymnasium, waarvan 2 der 4 localen tot 1 werden samengevoegd (het archiefdepôt) en de andere dienst doen als werk- en sorteerkamers. Het gebouw is vrijwel vochtvrij. Voorloopig bergen benedenkamers de nog niet gesorteerde stukken. Deze werden in zeer vervuilden toestand aangetroffen op de zolders van het politiebureau en het raadhuis. Over 't algemeen hebben de stukken nog weinig geleden, misschien door de vette roetlaag, die hen bedekte. — Een inwonend concierge werd aangesteld. — Het meubilair is in zeer goeden toestand. — In de werkkamer van den archivaris werden eenige belangrijke stukken en de bibliotheek geborgen. Aan het archief van Leiden werden eenige havelooze stukken opgeknapt. Met de inventarisatie der bibliotheek

is een aanvang gemaakt. Verschillende archivalia werden gesorteerd. — De heer J. van der Minne deed onderzoek omtrent de vroedschap van Schiedam.

(Verslag Schiedam, bijl. K. (bijlagen blz. 95—98)).

S n e e k. „28 October. . . . Voorloopige vaststelling der ge„meentebegrooting voor 1899. Alstoen werd besloten tot uittrekking „eener som groot *f* 3000.— voor inrichting van eene betere bewaar„plaats voor het archief der gemeente."

(Verslag Sneek, blz. 16).

T i e l. „Archieven." J. C. F. van der Meer van Kuffeler bracht voor het grootste deel eene schifting van het gemeente-archief tot stand. Alle stukken van vóór 1814 worden op de z g. oude griffie doelmatig in portefeuilles bewaard, die sedert 1814 op het archief (vroeger telegraafkantoor). „Tot eene beschrijving van het oud-archief kon nog „niet worden overgegaan; een nominatieve staat der oude charters „is niet aanwezig." Eenige stukken (o.a. het buursprakenboek) zullen worden uitgegeven door de Vereen. tot uitg. der bronnen voor het oude vaderl. recht. — Op de notulen van den raad over 1851—1861 bestaat een alphabetisch register, van de stukken ingekomen over 1861—1881 bij raad, B. en W. en den burgemeester een nauwkeurig algemeen alphabetisch register. Op de notulen van den raad en van B. en W. en op de brievenboeken sedert 1882 zijn registers, verdeeld naar de behandelde onderwerpen.

(Verslag Tiel, blz. 17).

T i l b u r g. „Gemeente-archief. Het gemeente-archief verkeert „voortdurend in goeden staat. De stukken, voor zoover dit gevoe„gelijk kan geschieden, zijn in een droog locaal geborgen. De „nieuwere stukken worden telkens gesorteerd, doch met de finale „afwerking en het opmaken van den inventaris kan geen voortgang „gemaakt worden, alvorens de rijksarchivaris de nog niet geschifte „bescheiden heeft nagezien en verdere instructiën gegeven."

(Verslag Tilburg, blz. 31).

U t r e c h t. De archivaris verkreeg algemeene machtiging voor aankoopen beneden *f* 50. — Het fonds der catalogi werd aangekocht, de prijzen verlaagd. — Het archief van het St. Cecilia-klooster werd afgewerkt. Het archief der heerlijkheid Pijlsweerd, opklimmende tot de 15de eeuw, werd van den ambachtsheer in bruikleen ontvangen en grootendeels geregeld. De index op het Register van certificatiën en

procuratiën vorderde weinig, die op de raadsnotulen is thans gevorderd tot 1596. Het afschrift van het doopregister der St. Jacobskerk over 1612—1626 kwam gereed. De aanwinsten, sedert den druk der inventarissen verkregen, zullen in een supplement beschreven worden. Het archief der Fundatie van Renswoude werd geregeld en de materieele toestand daarvan tegelijk verbeterd; tevens werden door de gemeente enkele stukken met de fundatie geruild, waarbij de eerste eenige teekeningen verwierf. Rapporten werden o. a. vervaardigd over den oorsprong en de geschiedenis van het Ambachtskinderhuis, over den tegenwoordigen toestand en de rechtsverhouding van eenige fundatiën (o. a. die van Justus van Breukelen); de Vreeburgrapporten hebben tot gevolg gehad, dat de gemeente het huis van de Meijer thans voor eene aannemelijke som heeft kunnen koopen; ten behoeve van de talrijke bezoekers van het nieuwe Universiteitsgebouw is een gids opgesteld ter verklaring van de vele merkwaardigheden, bepaaldelijk van die uit vroegere eeuwen. Vele zegelafgietsels werden aangevraagd. In verband met plannen van den Minister van Justitie is, op voorstel van de archiefcommissie, door B. en W. een „klemmend schrijven" aan dien Minister gericht ten betooge van de wenschelijkheid, behalve de nieuwere, de oude notarieele protocollen eene goede verzorging te doen verkrijgen. De gemeente verleende verlof tot archiefonderzoekingen, die verricht werden ten einde rechten van haar aan te tasten; met toejuiching van het goede principe, in dezen gehuldigd, wordt medegedeeld, dat hierdoor een proces voorkomen werd, omdat de rechten der gemeente ondubbelzinnig bleken. Thans is vastgesteld, dat afschriften van stukken, ouder dan 1700, onderworpen zullen zijn aan een verhoogd tarief, terwijl voor stukken van 1700 tot heden het gewone tarief zal gelden. Gebruik ten stadhuize van normaalpapier voor notulen enz. werd aanbevolen. Omtrent inkt wordt een onderzoek ingesteld. Aanwinsten: een transportregister van het gerecht Hoogelanden buiten de Weerd en een grafboek der St. Catharijnekerk. — Aanwinsten voor de bibliotheek o. a.: een 16de eeuwsch afschrift van een preek van Hubert Duijfhuijs en een supplement van Jhr. G. G. Calkoen op zijne beschrijving van den Dom. — Een supplement op de catalogi der atlassen wordt vervaardigd. Alle teekeningen van Saenredam werden gereproduceerd, terwijl Dr. C. Hofstede de Groot ten behoeve zijner uitgave onderzoekingen in het archief instelde. Door diens bemiddeling werd inzage verkregen van den atlas van geteekende gezichten in Utrecht, bewaard op het paleis te Soestdijk. Van enkele stukken werden voor de gemeente photographieën vervaardigd, terwijl Hare Majesteit de Koningin-

Moeder bovendien verlof gaf tot expositie. Overeenkomst in lijnen van de St. Salvatorskerk met de St. Salvatorsabdij te Susteren in Limburg. De heer H. F. van Kol schonk de rijke verzameling teekeningen en aquarellen betreffende huizen en het museum te Utrecht, verzameld door Mr. W. H. baron Taets van Amerongen; deze verzameling zal geleidelijk worden uitgebreid. Bovendien ontvingen de atlassen nog andere belangrijke aanwinsten. — Medegedeeld worden de onderwerpen der rapporten en der onderzoekingen en de aanwinsten.

(Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1898, aan B. en W. aangeboden door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente. Utrecht, L. E. Bosch en Zoon, 52 bladz.).

Vlaardingen. In den toestand van het archief kwam geene verandering. Met het ordenen van het nieuw-archief wordt gewacht op het gereedkomen van de binnenbetimmering der archiefkamer (in 1899 begonnen). Enkele onderzoekingen hadden plaats voor particulieren. Aanwinsten.

(Verslag Vlaardingen, bijl. D (4 blz.). NB. Verslag door den archivaris uitgebracht „aan den heer „secretaris der gemeente").

Vlissingen. „Archief. Het gemeente-archief onderging, „met uitzondering van de jaarlijksche uitbreiding, in 1898 geene „verandering."

(Verslag Vlissingen, blz. 14).

Zierikzee. „In den toestand der archieven kwam geene „verandering. Bij de behandeling der begrooting voor 1899 is echter „besloten tot het in orde brengen van het oud-archief, en de daaraan „verbonden kosten over eenige jaren te verdeelen." Van Kerkvoogden der Ned. Hervormde gemeente werden ontvangen een drietal rekeningboeken van het metselaarsgilde te Zierikzee, loopende van 1641 tot 1669, van 1669 tot 1702 en van 1703 tot 1756, welke in het archief dier kerkvoogden berustten. Door deze aanwinst werden de in het gemeente-archief voorhanden rekeningen van dit gilde van 1756 tot 1805 belangrijk aangevuld.

(Verslag Zierikzee, blz. 19, 20).

Zutphen. Het oud-archief werd bezocht door 16 personen, terwijl aan eenigen schriftelijk de door hen gevraagde inlichtingen werden verstrekt, o.a. aan den directeur van het krijgsgeschiedkundig

archief te 's Gravenhage. Aangekocht werd het gildeboek van het schippersgilde te Zutphen loopende van het laatst der 17de tot het midden der 18de eeuw. „Met zorg wordt voortgegaan met het in „orde houden van den inventaris."

(Verslag Zutphen, blz. 24—26).

Zwolle. Archieven. Het oud-archief is opgenomen in het gebouw voor de rijksarchieven, den Sassenpoortentoren, doch in een afzonderlijk locaal. Een door de gemeente te benoemen ambtenaar staat den rijksarchivaris ter zijde, de bureaubehoeften zijn ten laste der gemeente, de verscherpte bepalingen blijven betreffende uitleening en inlichtingen aan derden, de gemeente betaalt *f* 400 huur. In Juni is het archief overgebracht. Een electrisch gloeilampje kan, zoo noodig, dienst doen. Een werkkamer voor het publiek en den ambtenaar bevat ook de bibliotheek. — De regeling werd zooveel mogelijk voortgezet. De klerk J. Geesink werd benoemd tot amanuensis bij het rijksarchief en kreeg als opvolger J. Wijnbeek, die aanvankelijk zeer voldoet. Verstrekte inlichtingen enz.

(Verslag Zwolle, blz. 21—28).

Literatuurkroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. Vierde jaarverslag (1 Oct. 1898), 's Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1899. 77 bladz.

Mededeelingen omtrent de onderzoekingen in het archief en de universiteits-bibliotheek te Amsterdam. Het onderzoek naar den atlas „Halma" op het Prenten-Kabinet (Rijks-Museum) is afgeloopen, het verslag daaromtrent zal worden ingediend; de inventarisatie van andere prenten aldaar is aangevangen. Behalve te 's Gravenhage en te Amsterdam zijn de werkzaamheden voortgezet in 16 garnizoenen ten aanzien van medegedeelde onderwerpen. Opgaven omtrent het op verschillende plaatsen aangetroffene (o. a te Amersfoort). Een chronologische klapper zal worden aangelegd op de ingezonden bundels en aanteekeningen. Mededeeling omtrent het door den heer de Bas persoonlijk verrichte. Bij K. B. werd hem toegekend de titel van Directeur van het Krijgsgeschiedk. archief van den Generalen Staf. — Aanwinsten. — Gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden. — In bewerking zijnde bescheiden. Waarschijnlijk zullen in 1899 ter perse worden gelegd de studiën

van de heeren Koolemans Beynen en Wüppermann, het Repertorium en de registers der voorhanden kaarten, plans enz. en van den atlas Halma.

Bijlagen: I. Stand der krijgsgeschiedk. nasporingen op 1 Oct. 1898. — II. Aanwinsten van het krijgsgeschiedk. archief sedert 1 Oct. 1897.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Vierde deel, no. 1. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1899. 112 bladz.

Mr. A. Telting, Oude rechten van Nieuwpoort (handvesten d.d. 1283, 1322 en 1557; privilege d.d. 1360 betreffende voogdij over weezen; ordonnantie van der vierschare d.d. 1568; overeenkomst tusschen Jan van Langerak en Herberen van Liesvelt omtrent het gevangen nemen en berechten van misdadigers, d.d. 1353). — Mr. R. Fruin Th. Azn., Leenrecht van Vianen (dateerend van 1620 à 1658, doch blijkbaar bepalingen van veel ouderen datum bevattend). — Mr. L. M. Rollin Couquerque, Een huwelijk in de 16de eeuw (Vonnissen en acten betreffende eene procedure over de verbintenis van trouwbeloften). — Mr. S. Gratama, Eenige stukken betrekkelijk executie op onroerend goed (7 getransfigeerde oorkonden d.d. 1530/45). — Dr. J. S. van Veen, Landrecht van Buren van 1416 (naar een afschrift van Prof. P. Bondam). — Mr. S. Muller Fzn., Een Geldersch waterrecht (naar een h.s. uit de 1ste helft der 16de eeuw in het archief der Oud R. C. Clerezij; komt overeen met de costume bij Schrassert, Codex, Stucken bladz. 481, en art. 8 van het Waterrecht, Gr. Geld. Plac.bk. III bladz. 280). — Mr. R. Fruin Th. Azn., Het opmaken eener notarieele akte in de 14de eeuw (charter abdij Middelburg). — Varia (eenige stukken, waarin enkele belangrijke bizonderheden).

Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht. Bijdragen en mededeelingen. Deel II. Arnhem, P. Gouda Quint, 1899. 422 bladz. en 9 platen.

F. A. Hoefer besprak op de algemeene vergadering de (tegenwoordige) kerk te Hattem (van Romaanschen oorsprong, reeds in het begin der 14de eeuw vergroot). — A. J. C. Kremer, Ente, inleiding tot de geschiedenis van den Gelderschen achterhoek (—1339): Oude naam, Het land der Marsen, Romeinen en Istaevones, In duistere tijden, De bisschoppen van Munster in hunne staatkundige betrekking tot den Achterhoek, Münsterland onder de bisschoppen. — H. Portheine Jr., De St. Maria-, O. L. Vrouwe- of Groote

Kerk te Harderwijk; De stad, hare stichting en belangrijkheid in de 13de eeuw; De voormalige St. Nicolaas-kerk; De St. Maria-, O. L. Vrouwe- of Groote Kerk (het oude gedeelte of de voormalige kapel; het nieuwe gedeelte of de aanbouw van 1415; de toren, het uurwerk, klokken en klokkenopschriften; gevolgen van den brand van 1503, belegeringen, beeldenstorm en de Bataafsche Republiek; het verval van het kerkgebouw en het instorten van den toren; het nieuwe orgel, het avondmaalzilver en de zegels der kerk; de grafzerken; slot). — H. D. J. v. S , Spek voor de pijnbank, — en De galg op het adres (= cito). — J. H. Hofman, Het huis te Vorden en zijne bewoners. — J. S. v. V., Zestiendeëeuwsche klachten over den geest des tijds, — en Een oud versje (stichting van Wageningen). — G. J. Brenkman, Het Heilige Kruis-gild te Lienden: Oorsprong en bezittingen van het gild, De inrichting van het gild, De maaltijd of tering van het gild, De ontbinding van het gild (1859). — J. G., Een vliegmachine in de 16de eeuw, — en Heidens te Zutphen. — H. D. J. v. S., Azijn tot onderzoek omtrent tooverij, en — Blinde bisschop dansen. — H. J. H. Groneman, Iets over de oude Nieuwstads- of Diezerpoort te Zutphen. — Jac. Anspach, Iets over papiermolens op de Veluwe. — J. S. v. V., Begrafenis van een officier in de 17de eeuw. — H. D. J. v. S., Eed met zout en brood. — J. Gimberg, Zutphensche opschriften uit vorige eeuwen. — Sl., Eed der Joden (1714). — J. S. v. V., Vondelingen. — P. N. van Doorninck, Drie oorkonden betrekking hebbende op Reinald I, graaf van Gelre (1281—1293). — Dr. J. S. van Veen, Uitspraak van bisschop Guy van Utrecht in een geschil tusschen die van Groenlo en die van Goor. — H. D. J. van Schevichaven, Ordinancie van het kremerenampt te Nijmegen. — Dr. J. S. van Veen, Een veede- of ontzegbrief (d.d. 1466). — J. H. Hofman, Beleg en ontzet der stad Huissen (1502). — en Tocht van Alba's troepen naar Jemmingen (1568). — H. D. J. v. S., Waarzegger door magistraat geraadpleegd, — en Schapen, vossen, stieren. — Dr. J. S. van Veen, Correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575). — F. A. Hoefer, Een pardon te Hattem in 1588. — J. S. v. V., Kersenwaag te Arnhem. — H. D. J. v. S., Rozentreder. — L. H. C. Beijens, Brieven over het beleg van Groenlo in 1627. — J. H. H., 't Huis Wolfswaert. — Mr. J. J. S. baron Sloet, Het Speulderbosch in het midden der 17de eeuw, — en Onderhoud van gevangenen in 1565. — H. D. J. van Schevichaven, Gerechtelijke trouwing bij contumacieele absentie van een der partijen. — Bibliographie 1898. — Inhoud.

Platen: I. De Achterhoek, — II—V. De groote kerk te Harderwijk, — VI—VIII. De oude Nieuwstadspoort te Zutphen, — IX. Groenlo.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der 82ste vergadering te Zwolle den 25sten Oct. 1898. Zwolle, De Erven J. J. Tyl, 1899. 32 bladz.

Ontvangen is een schrijven van Mr. S. Muller Fz. te Utrecht, waarin hij zich bereid verklaart de ter vorige vergadering vastgestelde overeenkomst betreffende de uitgave van een Overijsselsch oorkondenboek aan te gaan. — Naar aanleiding van een brief van Luther aan den Zwolschen rector Listrius (Arch. Ned. Kerkgesch. dl. VII) bespreekt Dr. M. Schoengen de verhouding van Listrius tot Luther en tot de Dominicanen. Hij deelt daarna een en ander mede over den Zwollenaar Georgius Aportanus (Jurgen bij der Deure), opgevoed in het Fraterhuis te Zwolle, later leermeester van de zoons van graaf Edzard van Oost-Friesland, nog later verkondiger van Luther's leer te Emden, — verklaart, dat Herman de Berka's kroniek van het Fraterhuis te Hulsbergen niet gevonden wordt in het door Moll aangehaalde h.s. in de Bourgondische bibliotheek te Brussel, — en wijst nog op een h.s. voor Overijssel van belang, aanwezig in de bibliotheek der Kon. Acad. te Amsterdam. — Mr. L. van Hasselt deelt mede een geschil tusschen Ridd. en Steden van Overijssel en koning Frederik den Groote over de nietbegeving eener praebende in het stift Zwartewater op grond van onvoldoenden kwartierstaat, — en brengt daarna ter tafel eene deductie d.d. 1563 van de geestelijke corporatiën in Overijssel tegen de instelling in die provincie van het college van Kanselier en Raden. — F. A. Hoefer behandelt de vaststelling der gemeentewapens voor de 33 gemeenten van Overijssel, die er geen of een niet erkend bezaten, ten behoeve van de versiering der nieuwe Statenzaal.

J.

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht. XX. — Amsterdam, Johannes Müller, 1899. 8°. IV, LXII, 242 blz.

Henric van Arnhem's Kronijk van het Fraterhuis te Gouda, medegedeeld door *dr. A. H. L. Hensen.* (Henric was de vierde rector van het in 1445 gestichte huis. Zijn kroniek loopt tot ± 1480; slechts de twaalf eerste hoofdstukken zijn bewaard.) — Stukken aangaande de zending van dr. Godert Pannekoeck naar Duitschland in 1558, medegedeeld door *dr. J. S. van Veen.* (Door Philips II gezonden, om de Duitsche vorsten van een verbond met

Frankrijk af te houden.) — Aanteekeningen betreffende de vergadering van vaderlandsche regenten te Amsterdam, 1783—1787, medegedeeld door *dr. H. T. Colenbrander.* (Van B. E. Abbema, in de collectie Dumont-Pigalle op het Rijksarchief. Deze vergadering was de band, die de patriotten uit de landprovinciën, vooral Gelderland en Overijsel, vereenigde met de Hollandsche regenten, die of malcontent waren óf te goeder trouw nog iets anders en beters wilden dan enkel den stadhouder achterafzetten. De pensionarissen stonden er aanvankelijk buiten, maar werden er ten slotte door op sleeptouw genomen. Meer en meer werd de vergadering het orgaan der meest geavanceerde regenten: zij stelde zich in verbinding met de confederatie van patriotsche burgers, waardoor zij ten slotte is medegesleept. In 1786 stichtte zij het Nationaal Fonds, de patriotsche partijkas. Abbema's aanteekeningen zijn onvolledig). — Monsignore Garampi in Holland im Jahre 1764, Mitteilung von *Fr. von Weech.* (Begeleidde den nuntius Oddi naar Duitschland. Vooral belangrijk voor de mededeelingen omtrent den toestand der Katholieken.) — Brief van W. Vleertman over de gevangenschap van baron von Görtz te Arnhem, medegedeeld door *mr. W. H. de Beaufort* (Aan een zekeren Mahmet, 19 Maart 1717).

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Vierde Reeks I, 1, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff.

De eerste aflevering, onder redactie der hoogleeraren P. J. Blok en P. L. Muller.

P. J. Blok. Het plan tot oprichting eener Compagnie van Asseurantie. (In 1628 vroegen eenige Amsterdamsche kooplieden aan de Staten-Generaal octrooi voor zulk een Compagnie tot beveiliging der zee voornamelijk tegen de Duinkerkers. De inrichting daarvan zou ongeveer zijn als die van de beide Indische Compagnieën; de verplichte verzekering van alle buitenvaarders bij haar zou worden voorgeschreven; een vaste premie zou worden betaald; de Compagnie zou altijd 60 oorlogsschepen in dienst moeten houden en het monopolie verkrijgen voor de handel op Turkije en Noord-Afrika, benevens een subsidie van 4 millioen en 20 oorlogsschepen en 4 jachten van den Staat. De Staten-Generaal vroegen het advies der provinciën, maar Amsterdam voornamelijk wist door te drijven, dat er toen en later niets van is gekomen. De adviezen van verschillende kooplieden zijn bewaard: het blijkt dat de hoofdbezwaren de gedwongen verzekering en de hooge premiën waren). — J. Craandijk. Proeve eener geschiedenis van het geslacht van Haarlem (Het slot stond drie uren ten noorden van de stad

van dien naam, niet ver van Heemskerk. In het begin der twaalfde eeuw komen leden van dit geslacht voor, omstreeks 1160 treedt het duidelijk in de geschiedenis te voorschijn. Tot in de eerste helft der 14de eeuw heeft het gebloeid in rijkdom en aanzien. De burcht is in onze eeuw eerst geheel verdwenen). — J. B. Kan. Paullus Merula. (Betoogt, dat de bekende voorstelling van den dood van Angelus Merula bij niemand dan bij zijn neef Paullus in de Historia Tragica wordt gevonden en dus niet geloofwaardig is. De Leidsche hoogleeraar toch is volgens dr. Kan een falsaris, die b.v. aan zijn Enniusuitgave door hem zelve gefingeerde fragmenten, door hem zoogenaamd in Parijsche en andere handschriften gevonden, toevoegde en ook de autobiographie van Erasmus waarschijnlijk heeft verzonnen. — P. J. Blok. De geloofwaardigheid van Paullus Merula. (Bestrijdt dr. Kan op alle punten. Op grond der briefwisseling van Merula zelve betoogt hij, dat het handschrift der autobiographie van Erasmus in Merula's tijd door velen is gezien en voor echt erkend. Verder, dat hij voor zijn Ennius handschriften heeft gebruikt, die destijds gemakkelijk te controleeren waren; met name wordt het Parijsche handschrift met genoegzame zekerheid aangewezen. Ten slotte blijkt uit Merula's papieren, dat hij dezelfde voorstelling van de dood van Angelus, die hij in de Historia Tragica opneemt, in zijn familiearchief moet hebben gevonden. Prof. Blok „gelooft te hebben aangetoond, dat Paullus Merula zoowel als geschiedschrijver als in zijne qualiteit van uitgever van ongedrukte geschriften niet het wantrouwen verdient, waarmede Dr. Kan zijn nagedachtenis vervolgt".) — J. de Fremery. Dateeringen van graven uit het Hollandsche huis. (Willem II en Floris V). — Bibliographie van werken over geschiedenis des vaderlands, 1 Jan. tot 1 Juni 1899.

P. J. Blok. Geschiedenis van het Nederlandsche Volk. IV. — Groningen, J. B. Wolters. 1899. 8°. VI, 496 blz.

Het is hier natuurlijk niet de plaats op de groote verdiensten van dit standaardwerk, met welks snellen voortgang het Nederlandsche volk zich geluk mag wenschen, te wijzen. Een overzicht van den inhoud volsta hier pro memorie: Boek VI. Derde Afdeeling. I. De Nederlanden in 1609. II. De Vereenigde Nederlanden als onafhankelijke staat. III. De regeeringsvorm der Vereenigde Nederlanden. IV. Remonstranten en Contra-Remonstranten. V. De crisis van 1617—1619. VI. De laatste jaren van het Bestand. Vierde Afdeeling. I. De eerste jaren na het Bestand. II. Frederik Hendriks optreden. III. De Prins op het toppunt zijner macht.

IV. De Vereenigde Nederlanden in 1640. V. De Fransche alliantie. VI. De laatste jaren van den krijg. De vrede van Munster. Bronnen der Nederlandsche geschiedenis 1559—1648. Register. Kaart.

De tocht van Jan van Blois met hertog Aelbrecht naar Gelre. Nov. 1362. Naar het oorspronkelijke handschrift uitgegeven door P. N. VAN DOORNINCK. Haarlem, Gebr. van Brederode 1899, 8°. IV, 253 blz.
Met korte inleiding en register, maar zonder aanteekeningen.

L. C. M. SCHMEDDING S. J. De regeering van Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht. Leiden, J. W. van Leeuwen. 8°. VII; XIII, 275 blz. Leidsche dissertatie.

Inhoud: Bronnen (in hoofdzaak Beka en zijn vervolgen). I. Het Sticht in de tweede helft der veertiende eeuw. („Een overzicht van den toestand in den oudsten onzer leenstaten tijdens de jaren, waarin de middeleeuwsche maatschappij door geheel Europa langzamerhand een andere gedaante begon te krijgen, een inleiding, waar men in de onmiddellijke voorgangers van Frederik de eigenaardige moeilijkheden hunner positie eenigszins leert kennen en begrijpen"; „te veel, wat onder Frederiks bestuur (1393—1423) voorvalt, is slechts ontwikkeling en gevolg van vroegere toestanden en feiten"). II. Frederiks regeering te Straatsburg en keuze te Utrecht. (Willem van Gelder-Gulik's candidaat Frederik werd verkozen en de keuze door den Paus bekrachtigd. Van 1384—1393 bisschop van Straatsburg, had hij daar door zijn forsch optreden zijn hoofdstad tegen zich in het harnas gejaagd. In het algemeen schijnt hij daar met minder beleid en omzichtigheid te hebben gehandeld dan te Utrecht). III. Het herstel der landgrenzen. (De onderwerping van den burggraaf van Koevorden en het landschap Drenthe in 1395. De strijd met Groningen sedert 1397, het verdrag met de stad in 1405. De oorlog met Arkel, waardoor Hagenstein en Haastrecht werden verkregen (1402—1405). In het algemeen was Frederik met Willem VI van Holland en de Hoekschen verbonden, maar had in het Sticht zelf een sterke Kabeljauwsche partij tegen zich. De onderwerping van Groningen in 1419). IV. Het Sticht en zijn landsheer. (De verhouding van den bisschop tot de landdagen van Sticht en Oversticht. Duidelijk is, „hoezeer de vorst bij het algemeen bestuur zijner landen van zijne onderdanen afhankelijk was, doch tevens ..., dat Frederik er meestal in slaagde om hunne medewerking te verkrijgen." Verder gaat dr. Schmedding na, „aan wie de uitvoering der verschillende maatregelen, de handhaving van het recht, het beheer der domeinen en inkomsten waren opgedragen." Moeilijk-

heden met de adellijke vazallen, die meestal door Frederik in bedwang konden worden gehouden). V. De krijg met Holland en Gelre. (Na den dood van Willem VI in 1417 verloor de Hoeksche partij onder Jakoba steeds meer terrein, zoodat Frederik weldra door Reinoud IV van Gelder-Gulik en Jan van Beieren in de engte werd gedreven. Slechts door groote vastberadenheid en bewonderenswaardig beleid wist de bisschop zijn vijanden van zich af te houden). VI. De organisatie van het bisdom en het bestuur van den bisschop. (Nam. op geestelijk gebied. De oorkonden „leveren het onomstootelijk bewijs, dat Frederik ook waarlijk kerkvoogd is geweest." „De werkkring der hoogste prelaten na den bisschop, op wie een groot deel van zijn taak was overgedragen", wordt beschreven, „om zoo van de inrichting van het geestelijk bewind eenigermate een voorstelling te verkrijgen." Vervolgens wordt het aandeel bepaald „dat de Utrechtsche diocees nam in den kerkelijken strijd dier dagen, de houding van den bisschop tijdens de groote scheuring" — men hield zich te Utrecht in den regel aan den Paus te Rome, maar gevaar voor afval bestond steeds. — „Eindelijk worden de inwendige geschiedenis van het bisdom, zoo mogelijk het persoonlijk bestuur van den kerkvoogd in hoofdtrekken geschetst." Frederik van Blankenheim steunde uit volle overtuiging met alle macht de moderne devotie, het klooster Windesheim en de Broeders des Gemeenen Levens).

Commentario del Coronel Francisco Verdugo de la guerra de Frisa, . . . publié par Henri Lonchay. Bruxelles, Librairie Kiessling et Cie. 1899. (Commission Royale d'Histoire). 8°. IV, XLII, 274 blz.

Dit stuk werd door Verdugo opgesteld om zich tegen door hem verwachte aanklachten te verdedigen. Vasquez, Coloma en Strada hebben het gebruikt. In 1605 verscheen een Italiaansche vertaling, in 1610 het origineel; beide drukken zijn echter hoogst zeldzaam. Ook de nieuwste uitgave van 1872 is moeilijk te vinden. Prof. Lonchay geeft de Commentario uit naar den druk van 1610, vergeleken met een handschrift te Parijs, dat vollediger is, maar incompleet en slordig.

Geboren in 1537, nam Verdugo in 1556 dienst in het Spaansche leger en streed bij St. Quentin. Later kwam hij in dienst van Mansfeld, wiens natuurlijke dochter hij huwde. In 1566 werd hij kapitein in het regiment van Mondragon, in 1573 sergeant-majoor-generaal, weldra kolonel, gouverneur van Haarlem en admiraal van de vloot. In 1576 voegde hij zich bij de muitelingen en was bij de Spaansche furie tegenwoordig. Hij streed bij Gembloux en was

bij het beleg van Maastricht tegenwoordig. In 1581 werd hij door Parma als opvolger van Rennenberg tot stadhouder der Noordelijke gewesten benoemd. Daar heeft hij veertien jaren lang zijn schitterende veldheerstalenten door vriend en vijand doen eerbiedigen; aan hem had de Koning het te danken, dat het Noorden, met name Groningen, zoo lang behouden bleef. Eindelijk moest hij voor Maurits en Willem Lodewijk zwichten; in 1594 werd Groningen gereduceerd. Ook tengevolge daarvan werd Verdugo als stadhouder ontslagen; den 22 November 1595 is hij te Luxemburg gestorven.

Toegevoegd zijn 38 origineele stukken, meest brieven van Verdugo aan Parma en Mansfeld, 1582—1594, en een register van eigennamen.

(E. de Borchgrave.) Daniel de Borchgrave, procureur-général au Conseil de Flandre, premier secrétaire d'état des Provinces Unies etc, 1550—1590. Notes historiques et généalogiques. .Gand, A. Siffer, La Haye, Martinus Nijhoff. 1899 gr. 8° 344 blz.

Het geslacht komt sedert 1197 in Vlaanderen voor, voornamelijk in Gent, waar het in de regeering zat. Daniel is in 1550 geboren, studeerde te Leuven, werd advocaat bij den Raad van Vlaanderen, huwde in 1575, sloot zich bij de oppositie aan, werd procureur-generaal bij den Raad van Vlaanderen in 1580, kort daarna tevens Raad, was man van invloed en kwam in betrekking met den Prins van Oranje. Na den val van Gent in 1584 naar het Noorden gegaan, werd hij hier met zijn landgenooten Reingoud en Prouninck onder Leycester zeer invloedrijk; hij werd secretaris van den Raad van State. Met Leycester viel hij; hij vertrok naar Engeland, waar hij in 1590 is gestorven.

De Borchgrave's oordeel over zijn voorvader is in navolging van prof. Muller gunstiger dan dat der meeste geschiedschrijvers. Uit familiepapieren en allerlei openbare, o.a. Engelsche archieven deelt hij een aantal stukken mede, die ook voor onze geschiedenis, met name voor den tijd van Leycester van belang zijn. Afbeeldingen van zegels en een register zijn toegevoegd.

Joh. H. Been. Dagen en daden van Admiraal Dubbel Wit. Met 16 vignetten van J. de Waardt en 4 historieplaten. Amsterdam, S. L. van Looy, 1899. 8° VI, 158 blz.

In populairen vorm geschreven biographie van den vice-admiraal Witte Cornelisz de Witt (1599—1658), voornamelijk naar het op het Rijksarchief in den Haag berustende handschrift van Walter Breeman van den Hagen, dat waarschijnlijk uit de eigen aantee-

keningen van de Witt getrokken is, aangevuld uit Brielsche archivalia.

Letters and Papers relating to the first Dutch war, 1652—1654 edited bij SAMUEL RAWSON GARDINER. Printed for the Navy Records Society 1899. (Publications of the Navy Records Society XIII).

Inhoud: I. The reminiscences of Richard Gibson (Memoires van een Engelsch zeeman over den eersten Engelschen oorlog, in 1702 opgesteld, van niet al te groote waarde. II. The approach of the war. Stukken met inleiding: *a.* The causes of the war (Gardiner betoogt, dat niet de Acte van Navigatie, maar het zoeken der Engelschen naar contrabande in Nederlandsche schepen naar aanleiding van den overigens onbeduidenden Fransch-Engelschen oorlog, de naaste oorzaak van den oorlog is geweest). *b.* The organisation of the navy (Het blijkt, dat de Engelsche vloot veel beter georganiseerd was dan de Nederlandsche). III. The honour of the flag. Stukken met inleiding. *a.* The opening of hostilities (Het beroemde gevecht van Tromp en Blake in Mei 1652. Gardiner maakt waarschijnlijk, dat op geen van beide de schuld voor de botsing kan worden geschoven: de gespannen verhouding tusschen beide volken verklaart veel. Onderzoek der vraag, wie het eerste salvo heeft gelost, waarvan beide partijen elkander beschuldigden). *b.* Naval organisation and equipment. IV. The northern voyage. (Van Blake om de Nederlandsche visschersvloot te verstrooien en de Oost-Indische retourvloot te bemachtigen). Afgedrukt zijn documenten uit Engelsche archieven en bibliotheken in originali en uit het Rijksarchief in den Haag in Engelsche vertaling.

Briefwisseling tusschen de gebroeders van der Goes (1659—1673), uitgegeven door C. J. GONNET. I. Amsterdam, Johannes Müller 1899. (Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap. Derde serie no. 10). 8° IV, XXXIX, 539 blz.

„Hoofdzakelijk wordt daarin gesproken over de staatkundige geschiedenis van Nederland in het bijzonder, en van vele andere landen, waarmede onze Republiek in eenige betrekking stond; voorts over het Haagsche nieuws van den dag; wat voorviel in de vergadering der Staten van Holland; hetgeen vernomen werd van aanzienlijke vrienden, van en over vreemde gezanten; allerlei familieberichten; het beheer der bezittingen en het vermogen; den landbouw, handel, de scheepvaart en ook het weder. De aard dier nieuwstijdingen moge reeds de aandacht trekken ter wille van het maatschappelijk standpunt waarop de schrijvers geplaatst waren, de

over en weer geleverde mededeelingen krijgen nog meer gewicht, wanneer men in het oog houdt door en voor wie ze geschreven werden. Wij hebben hier allereerst te doen met twee scherpzinnige rechtsgeleerden, die, zooals uit de ingenomenheid, waarmede zij de staatkundige zaken bespreken, duidelijk blijkt, gewoon waren 's Lands aangelegenheden nauwkeurig gade te slaan en te volgen; die genoeg ervaring hadden om, hetgeen heden voorviel, te toetsen aan hetgeen vroeger was voorgevallen en die gewoon waren een welberaden en goed overwogen oordeel over zaken en personen uit te spreken." De aanleiding tot de correspondentie was een onwillige manslag, door Willem van der Goes in 1653 begaan en die hem dwong tot 1673, toen hij door Willem III werd begenadigd, het land te ruimen. Gedurende den tijd van zijn ballingschap stond hij in voortdurende briefwisseling met zijn broeders, mrs. Martinus en Adriaen van der Goes, advocaten bij den Hove van Holland. De familie was Katholiek en bemiddeld: beide omstandigheden wijzen het milieu aan, waarin deze brieven ons brengen. Zij zijn gepubliceerd naar de origineelen, afkomstig uit de St. Jacobus parochie te 's Gravenhage en thans berustende in het archief van het bisdom Haarlem.

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. Afl. 7 en 8. Dr. G. W. Kernkamp. Regeering en Historie. — 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon. 1899. Blz. 1—120.

Regeering. I. De wording van den regeeringsvorm. II. Hoe Amsterdam in de zeventiendie eeuw geregeerd werd. De huishouding. De rechtspraak. De vroedschap. Burgemeesteren. De trap der ambten. Patriciaat en burgerij. (Evenals de vorige afleveringen rijk geïllustreerd, vooral met uitstekend geslaagde reproductiën van de portretten der toongevende regeeringspersonen in het zeventiende eeuwsche Amsterdam.)

Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het Gemeentebestuur. III. De oudste stadsrekeningen van Rotterdam, bewerkt door J. H. W. Unger en mr. W. Bezemer. — Rotterdam, Wed. P. van Waesberge en Zoon. 1899. 4°. X, XXVIII, 538 blz.

Oorspronkelijk behoorde het oostelijk deel van Rotterdam aan den Graaf, het westelijk aan den heer van Bokel: de plaats ressorteerde onder den baljuw van Schieland. 7 Juni 1340 werden beide gedeelten gezamenlijk tot een stad verheven. Oorspronkelijk had men geen afzonderlijke colleges voor het beheer der financiën. In 1436 schonk Philips de Goede een privilege, krachtens hetwelk uit de burgerij een college van veertig werd gekozen, die uit haar

midden weer vier thesaurieren benoemden. Karel V verminderde in 1518 deze colleges tot zestien en twee. Van 1579 tot 1590 was er in plaats van den eenen thesaurier een fabrijkmeester. Na 1590 was er een thesaurier ordinaris en een extraordinaris. In 1674 werd het college van rekenmeesters ingesteld (één regeerende, één afgaande burgemeester en twee leden der vroedschap). In 1694 kwam er een commies ter thesaurie en werd het onderscheid van thesaurier ordinaris en extraordinaris opgeheven. De aaneengesloten reeks Rotterdamsche rekeningen begint eerst met 1644. Van vóór dien tijd hebben wij slechts de rekeningen van 1426/7, 1429/30 en 1556/7. Bovendien zijn nog bewaard in 1603 vervaardigde extracten uit de rekeningen van 1425/6, 1459/60, 1469/70, 1477/8, 1483/4, 1494/5, 1495/6, 1513/4, 1527/8, 1548/9, 1561/2 en 1580/1, die de opbrengst der verpachte stedelijke inkomsten vermelden. Daaraan zijn nog toegevoegd extracten uit den stedelijken blafferd, zijnde uittreksels uit de rekeningen, de opbrengsten van verhuurde inkomsten (accijnzen enz.) van 1476/7, 1480/1, 1481/2, 1486/7, 1492/3, 1495/6, 1496/7, 1498/9 en 1570/1. Ten slotte is afgedrukt het gedeelte uit de Informatie van 1514, dat Rotterdam betreft. Registers zijn toegevoegd.

B. Dijksterhuis. Bijdragen tot de Geschiedenis der Heerlijkheid Tilburg en Goirle. — Tilburg, W. Bergmans, 1899. 8°. VI, 245 blz. Leidsche dissertatie.

Dr. Dijksterhuis beschrijft in hoofdzaak de geschiedenis en den toestand van Tilburg en het daarbij behoorende Goirle van 1629, toen de Meijerij feitelijk, of 1648, toen zij wettelijk onder het gezag der Staten Generaal kwam, tot 1795, de afschaffing der heerlijke rechten. Tilburg komt reeds in 711 in een oorkonde voor. In 1387 verpandde Johanna van Brabant het aan Paulus van Haestrecht voor 4000 oude Fransche schilden. Van de familie van Haestrecht ging het bij vererving over op de van Malsens: Adriaan van Malsen verkreeg in 1613 de heerlijkheid in vollen eigendom. In 1621 vererfde Tilburg aan de Grobbendoncken: in 1710 verkochten deze het aan Willem van Hessen—Kassel. Op gelijke wijze verkreeg de graaf van Hogendorp het in 1754, die het tot 1795 bezat. Namens dien heer bestuurde de schout of drost het dorp: naast hem waren schepenen voor bestuur en rechtspraak in functie. Nog bestond er in de 17de eeuw een college van 22, uit en door de burgerij gekozen, die weer vier rekenmeesters benoemden. Verder bespreekt Dr. Dijksterhuis de belastingen, die niet gering waren; zwaar rustte de hand der Staten Generaal op Brabant.

De voornaamste oorzaak van de bloeiende wolindustrie te Tilburg was de gestrenge reglementeering, waaraan dit bedrijf in Holland was onderworpen: ook waren de arbeidsloonen er zeer laag. Zoo werd de draperie van Holland (Leiden) voornamelijk naar Tilburg verplaatst. Reeds in 1611 wordt de Tilburgsche wolindustrie vermeld. In de tweede helft der 17de eeuw werden gemiddeld 2 à 3000 lakens per jaar gefabriceerd. Daar Tilburg een dorp was, bestonden er natuurlijk geen gildekeuren en lakenhallen. In het laatste hoofdstuk behandelt Dr. Dijksterhuis de gewelddadige invoering van de Hervormde Staatskerk en haar handhaving in het overwegend Katholieke land: gewapenderhand werd in 1648 een predikant te Tilburg geïnstalleerd en in het bezit van de Groote Kerk gesteld, niettegenstaande er slechts acht Hervormden woonden. Dat de schrijver dikwijls slechts fragmentarische berichten kon geven, is toe te schrijven aan wanhopigen toestand van het Tilburgsche archief.

Papers illustrating the history of the Scots Brigade in the service of the United Netherlands, 1572—1782. Extracted by permission from the Government Archives at the Hague, and edited by JAMES FERGUSON. (Publications of the Scottish History Society XXXII.) I. 1572—1697. — Edinburgh, printed at the University Press by T. and A. Constable. 1899. 8°. XXXV, 604 blz.

Reeds van den eersten tijd van den opstand af komen Schotten voor in dienst van Holland, in ieder geval in 1573. In 1586 werden de compagnieën vereenigd tot twee regimenten, die later weer schijnen samengesmolten te zijn tot één. Want in 1600 werd een tweede regiment door de Staten-Generaal in dienst genomen, in 1628 een derde. Sedert bestond de brigade zoo goed als altijd uit drie regimenten. Alleen van 1655 tot 1660 waren de drie regimenten tot twee samengesmolten en tusschen 1665 en 1672 werd het derde regiment verhollandiseerd. De plaats van dit derde werd in 1673 door een nieuw regiment Schotten ingenomen. In 1688 nam Willem III de geheele brigade in Engelschen dienst: in 1697, na den vrede van Rijswijk, nam de Republiek haar weer over. In 1782 besloten de Staten-Generaal met het oog op den oorlog met Engeland de regimenten met ingang van 1 Januari 1783 bij het Nederlandsche leger in te lijven: van de officieren gingen nog 55 in Engelschen dienst over. De brigade stond geheel onder het gezag der Staten-Generaal en zij duldden daarin geen inmenging van den Koning van Engeland. Eerst in 1678 sloot Willem III met generaal Ossory een conventie, waarbij werd uitgemaakt, dat de commandant der brigade Engelsch onderdaan zou

blijven en dat de Koning ten allen tijde de brigade zou kunnen terugroepen. Maar toen in 1688 Jakob II van dit recht wenschte gebruik te maken, weigerden de Staten-Generaal onder voorwendsel, dat de conventie van 1678 hen niet bond.

Al de documenten, door Ferguson gepubliceerd, berusten in het Rijksarchief in den Haag. De Nederlandsche stukken zijn in Engelsche vertaling, de Fransche in originali afgedrukt. Het boek wordt geopend met een „General Introduction" en een „List of het successive Colonels of the Scots Brigade". Verder is het in vier deelen verdeeld naar de tijdvakken: 1572—1609, 1609—1621, 1621—1648, 1648—1697, ieder voorafgegaan door een uitvoerig „introductory narrative". Een register is toegevoegd.

G. Visser. Hendrik Mande. Bijdrage tot de kennis der Noord-Nederlandsche mystiek. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8°. VIII, 90, 2, 170 blz. Leidsche dissertatie.

Inleiding. I. Mande's leven. (Geboren te Dordrecht ongeveer 1360, als hofschrijver van Willem van Oostervant aan het hof geliefd en in aanzien, in 1391 opgenomen in het Broederhuis te Deventer, in 1395 in Windesheim ingekleed als reddiet, waar hij een der beroemdste schouwers (visionarissen) was, deed vele reizen in het belang der congregatie, stierf in het najaar van 1431 in het klooster te Beverwijk). II. Mande's geschriften. (Van de 12 door Busch opgegeven als door Mande geschreven mystieke werken zijn thans, ook door dr. Visser, 10 teruggevonden, alle in de landstaal). III. Mande's mystiek, Ruusbroec. Bijlagen. I. Een devoet boexken, hoe dat wy wt selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit Cristo overmids warachtighe doechden sellen verenighen. II. Een devoet boexken vanden binnensten ons liefs heren Ihesu Christi. III. Een devoet boexken vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoemen dair toe sal pinen te comen. IV. Dat boec vanden licht der waerheit. V. Een boec dat heet een spiegel. (Alle onuitgegeven werken van Mande.)

Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572—1620, verzameld en uitgegeven door J. Reitsma en S. D. van Veen. VIII. Drente 1598—1620. Groningen 1899. 8°. XII, 303 blz.

Hiermede is deze belangrijke serie gesloten. Origineel was Drente kerkelijk aan Overijssel toegevoegd, maar later kwam door de staatkundige gebeurtenissen een vereeniging met Stad en Lande meer op den voorgrond. Lang heeft het geduurd voordat de Landschap

ook zijn kerkelijke zelfstandigheid had verkregen. Willem Lodewijk reformeerde na 1594 Drente en organiseerde de kerk: het gewest werd als classis bij Groningen gevoegd. De eerste classicale vergadering werd in 1598 te Rolde gehouden. Later werd Drente in twee, in 1602 in drie classen gesplitst, die éénmaal 's jaars classis generalis hielden. Langzaam verkreeg de classis generalis het karakter van een synode: in 1619 werd de band met Groningen voor goed verbroken. De uitgave geschiedde naar het handschrift der origineele acta in het Rijksarchief in Drente.

A. Kuyper Jr. Johannes Maccorius. Leiden, D. Donner. 1899, 8°. VI, III, 401, XVI blz. Met portret. Dissertatie der Vrije Universiteit.

Deel I. De biographie van M. I. Jeugd en opleiding (Geboren in 1588 te Lobzenic in Polen, bezocht als leeraar van jeugdige Polen vele academiën, o a. Franeker, waar hij in 1614 in de theologie promoveerde en privaat docent werd). II. M. als hoogleeraar. (Sedert 1615 te Franeker. Weldra in strijd met Lubbertus, die de nieuwe scholastische richting en de populariteit van M. ongaarne zag. In 1616 klaagde L. M. van niet minder dan 50 ketterijen aan; de Classe veroordeelde M. Maar ten slotte kwam de zaak voor de synode van Dordrecht, die M. vrijsprak, maar hem aanmaande minder heftig te zijn. Tot zijn dood in 1626 zette L. den strijd voort. Later had M. o.a. met Maresius te strijden. Hij stierf in 1644). III. M. in zijn aanraking met de kerk. 1. M. en de Classe van Franeker. (De bovenbedoelde aanklacht van Lubbertus) 2. M. en de Friesche kerken. (Over de kwestie, of de Academie of de Classen iemand tot het predikambt moesten bevorderen, ten slotte in laatstgenoemden zin beslist). 3. M. en de quaestie van Daniel Snecanus. (Deze Sneeker rector werd in 1617 van Arminianisme beschuldigd. M. was met het onderzoek daarnaar belast.) 4. M. te Dordrecht. („De belangrijkste en verreweg meest bekende gebeurtenis uit M's kerkelijk leven", vgl. boven.) Deel II. De Methodologie van M. I. De Methologie waartegen M. optrad. II. De Methologie gelijk M. die aanbeval. III. De scholastieke ontwikkeling der Theologie na Dordrecht. Deel III. De Polemiek van Maccorius. I. Inleiding II. De Polemiek tusschen M. en Lubbertus. III. De Polemiek van M. en Amesius. Besluit. Bijlagen. (A. Mededeelingen betreffende het portret van M. B. Bibliographisch overzicht van M.'s werken. C. De 50 punten van aanklacht tegen de rechtzinnigheid van M. bij de Classis van Franeker. D. Auctarium Assertationis Theologicae, de Adoratione Christi quod . . . defendere conabitur G. Menninga. E. Authoritates pro eo, quod humana Christi natura cultu religioso

adoranda non sit. F. Conciliatio ex Theologis quomodo accipiendum illud caro Christi adoranda. G. Eenige gedichten in verband met Maccovius.

J. E. Heeres. Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië (1606—1765). Uitgegeven door het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap ter herinnering aan zijn vijfentwintigjarig bestaan. Leiden, E. J. Brill, 1890. 4°. XVII, XVII, 105, 105 blz.

Nederlandsche en Engelsche tekst naast elkander.

De aanleiding tot deze uitgave van bronnen, op het Rijksarchief en elders voorhanden, was de door prof. Heeres opgedane ervaring, dat het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië zoo onvoldoende bekend was. Niet geheel opgenomen zijn de documenten, afgedrukt bij Major, Early voyages to Terra Australis, now called Australia. Verder zijn verschillende journalen niet afgedrukt, wel de daarbij behoorende kaarten, die de tochten beknopter en duidelijker beschrijven. Natuurlijk is ook het door prof. Heeres reeds uitgegeven, journaal van Tasman niet opnieuw gepubliceerd: „geheel dit werk moet worden beschouwd als één geheel uit te maken met mijne Tasman-uitgave en met de door mij bezorgde aflevering der Remarkable maps."

De stukken zijn geschikt naar de verschillende reizen en deze reizen zijn weer chronologisch geordend. „Wanneer men de toevallige en opzettelijke ontdekkingstochten door de Nederlanders gedaan aan het vaste land van Australië in tijdvakken wilde indeelen, dan zou een splitsing de voorkeur verdienen, zóó dat ieder tijdvak wordt afgesloten door een verschijning op het tooneel dezer ontdekkings- en verkenningsreizen van schepen van andere Europeesche natiën" (1594—1606, 1606—1622, 1622—1688, 1688—1769). Maar duidelijkheidshalve behandelt prof. Heeres in de inleiding achtereenvolgens: I. De Nederlanders in de golf van Carpentaria. II. De Nederlanders aan de Noordwestkust van Australië. III. De Nederlanders aan Australië's West- en Zuidwestkust. IV. De Nederlanders beoosten Pieter Nuytsland. Ten slotte bespreekt hij het doel der Nederlandsche zeetochten tot ontdekking van Zuidland: in hoofdzaak handelsbelangen, soms ook zuivere ontdekkingsdrang.

B.

VARIA.

Van het gebouw voor het Huisarchief van H. M. de Koningin is thans ook de tweede vleugel gereed gekomen, bestemd tot berging der bibliotheek. Het geheele gebouw beslaat een oppervlakte van ± 600 M²; de voorgevel is ongeveer 50 M. lang.

Het gecombineerd college van het polderdistrict Maas en Waal was in het bezit van verschillende archieven van oud-rechterlijken aard, welke archieven kennelijk afkomstig waren van het ambtsgericht van tusschen Maas en Waal.

Het gecombineerde college met den dijkstoel wenschende mede te werken met de Regeering in haar streven om de verspreid geraakte archieven zooveel mogelijk te hereenigen, heeft, deswege door den Minister van Binnenlandsche Zaken aangezocht, besloten de bedoelde stukken af te geven aan 't Rijks-archiefdepôt te Arnhem, om gevoegd te worden bij de daar reeds aanwezige verzameling.

(*Ned. Staatscourant*, 18 Oct. 1899.)

De heer J. G. Meijer Jr., secretaris en ontvanger der gemeente Groede (Zeeland), heeft aan het Rijks-archiefdepot in Zeeland ten geschenke aangeboden eene zeer belangrijke verzameling handschriften. Deze stukken schijnen alle afkomstig te zijn van de familie Le Clercq, waartoe de echtgenoot des schenkers behoort, in het bijzonder van Philippe le Clercq, die in het laatst der vorige eeuw secretaris van Breskens was. De meeste stukken behooren dan ook tot het archief dier voormalige heerlijkheid, terwijl het rechterlijk archief van Breskens door deze schenking op zeer gewenschte wijze wordt aangevuld.

(*Ned. Staatscourant*, 18 Oct. 1899.)

1899/1900. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. A. TELTING, 's Gravenhage.

Berichten, enz.

Benoemd tot rechtskundig ambtenaar aan het gemeente-archief te Utrecht de heer Mr. W. C. Schuylenburg.

Het deskundig onderzoek van het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken *) is door den Minister van dat departement opgedragen aan den heer W. baron SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, volontair aan het oud gemeente-archief te 's Gravenhage.

Bij Koninklijke besluit van 29 November 1899, no. 19 is aan den heer F. CALAND, adjunct-commies aan het Algemeen Rijksarchief, toegekend de zilveren eerepenning, bedoeld bij de Koninklijke besluiten van 24 Mei 1897, no. 87 en van 22 Juni 1898, no. 43, als blijk van waardeering zijner belangstelling in 's Rijks wetenschappelijke verzamelingen, betoond door schenkingen aan 's Rijks archiefdepôts in Noordbrabant en Zeeland. **)

In Nov. l.l. overleed te Parijs de heer A. Giry, professeur à l'école des chartes, den bekenden schrijver van het „Manuel der Diplomatique.'

Het *Staatsblad* no. 281, bevat een Koninklijk besluit van 23 December 1899, waarbij de termijn, gesteld in art. 3 van het Koninklijk besluit van 8 Maart 1879 (*Stbl.* no. 40), houdende bepalingen omtrent het bewaren der oude rechterlijke archieven, welke dagteekenen van vóór de invoering der Fransche wetgeving, wordt verlengd tot 1 Januari 1902.

*) Zie *Archievenblad* 1897/8 bl. 52.
**) Zie dezen jaargang bl. 32 en 114.

Onder het bestuur van de heeren Ds. W. LAMERS, voorzitter, L. VAN BRUGGEN, secretaris, en J. DE KRUYTER, conservator, is te Goes opgericht een Zuid-Bevelandsch kerkarchief. Het doel is om belangrijke kerkelijke documenten, die nog al eens, vooral bij langdurige predikantvacatures in dorpsgemeenten, verloren zouden kunnen gaan, bijeen te verzamelen. (*Dagblad van Z.-H. en 's Gr.* 13 October 1899).

Door den heer A. J. C. KREMER, adjunct-bibliothecaris der gemeentelijke bibliotheek te Arnhem, is dezer dagen voltooid de hem door Gedeputeerde Staten opgedragen sorteering en regeling van de archieven der Districts-commissarissen in de provincie Gelderland (1817—1850).

Het bestuur der gemeente Wageningen heeft besloten het oud-archief dier gemeente behoorlijk in orde te laten brengen. Dit archief klimt ongeveer tot het jaar 1700 op. Het ontbreken van oudere stukken, behoudens eenige weinige, is een gevolg van den brand, die omstreeks het einde der 17de eeuw het raadhuis heeft vernield.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1900 en daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VIIde AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen.

Art. 188. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	- 6400.—
c.	commiezen	- 3400.—
d.	adjunct-commiezen	- 4600.—
e.	concierge en verdere bedienden	- 1100.—
f.	belooningen	- 340.—
		f 19840.—

Voor 1899 was op dezen post uitgetrokken *f* 19250.—.

In de toelichtingen wordt medegedeeld, dat zij is verhoogd in verband met de periodieke traktementsverhoogingen bij Koninklijk besluit vastgesteld.

Art. 189. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 8800.—.

Voor 1899 was op dezen post dezelfde som uitgetrokken.

Art. 190. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage *f* 78500.—.

Voor 1899 was op dezen post uitgetrokken 70000.—.

Art. 191. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën.

a.	archivaris in Noordbrabant	*f* 2600.—
b.	„ „ Gelderland	„ 2800.—
c.	„ „ Noordholland	„ 2200.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2200.—
e.	„ „ Utrecht	„ 3000.—
f.	„ „ Friesland	„ 2100.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2400.—
h.	„ „ Groningen	„ 2400.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2000.—
j.	„ „ Limburg	„ 2200.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeesters, klerken, concierges . .	„ 14900.—
		f 38800.—

Voor 1899 was op dezen post uitgetrokken *f* 38300, hij werd om dezelfde reden als die van art. 188 verhoogd.

Art. 192. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 66350.—

Voor 1899 was op dezen post *f* 80750.— uitgetrokken.

Recapitulatie:

Personeel.		1899.		1900.
art. 188.	*f*	19250.—	*f*	19840.—
art. 191.	„	38300.—	„	38300.—
	f	57550.—	*f*	58140.—
Materieel.				
art. 189.	*f*	8800.—	*f*	8800.—
art. 190.	„	70000.—	„	78500.—
art. 192.	„	80750.—	„	66350.—
	f	159550.—	*f*	153650.—
Totaal	*f*	217109.—	*f*	211790.—

De verzameling Dumont-Pigalle.

De gebruikers van den eersten en eenigen jaargang van het tijdschrift: het Nederlandsche Rijksarchief, van de Letterkundige Aanteekeningen op de Bosch Kemper's Staatkundige Geschiedenis van Nederland tot 1830, en van Sillem's boek over Valckenaer, kennen bij name de verzameling Dumont-Pigalle op het Rijksarchief. Ook pleegde Fruin haar op zijn college vaderlandsche geschiedenis te noemen, zooals zijn oud-studenten zich zullen herinneren.

Toen ik mij voor eenige jaren naar het Rijksarchief begaf om kennis te nemen van documenten over den patriottentijd, trof ik de verzameling in tamelijk ontredderden toestand aan, zoodat het niet altijd gemakkelijk was de stukken, in den uitvoerigen inventaris genoemd, terug te vinden. De verzameling was van ouds afgedeeld in een aantal „fardes" of „cartons". Indertijd nu had Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge uit verschillende fardes bijeengegaard wat hem het belangrijkste toescheen. Hij wilde dit, naar zijn mededeeling in *het Ned. Rijksarchief* I, 384, in de nimmer verschenen verdere jaargangen van dit tijdschrift uitgeven. De uitgave bleef achter, maar intusschen was de verzameling in haar onderdeelen gehavend. Buitendien, zij bestaat uit zulk een onnoemlijk getal losse blaadjes met aanteekeningen, slechts hier en daar door ingenaaide of gebonden stukken afgewisseld, dat het schier ondoenlijk moet zijn geweest, bij het gebruik de eenmaal bestaan hebbende volgorde te ontzien. Kleine ongerechtigheden waren herhaaldelijk voorgekomen, en waren te zamen tot groote geworden.

De verzameling was indertijd op het Rijksarchief ontvangen in een aantal slordige pakken van verschillenden vorm en afmeting, zeer gebrekkig beschermd, en zoo was zij nog. De uiterlijke toestand van een aantal stukken eischte dan ook voorziening. Toen ik nu alles weder gestreng naar de volgorde van den bestaanden inventaris geschikt had, kwam het wenschelijk voor, de stukken in een toestand te brengen die hun behoud en het behoud der thans herstelde orde waarborgde. Elke farde is nu een boekdeel geworden met stevigen perkamenten rug. Het folio-formaat bleek doorgaans verkieslijk; voor enkele fardes het kwarto- of het octavoformaat. Voortaan is de bestaande inventaris (die zeldzaam uitvoerig en betrouwbaar in zijn opgaven is, en welks indeeling ook zeer wel kan behouden blijven), dus weder een bruikbare wegwijzer, hetgeen voor eenigen tijd niet meer het geval was.

Omtrent de geschiedenis der verzameling blijkt het volgende: Pierre Alexandre Dumont-Pigalle was een Leidenaar, maar van fransche geboorte. Hij maakte jarenlang deel uit van het redactiebureau der „Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits", de zgn. gazette de Leyde.

IJverig patriot, raakte hij tijdens den engelschen oorlog in de actieve politiek betrokken, en is o.a. veel gebruikt door Vérac als tusschenpersoon tusschen hem en de democraten te Amsterdam. In 1787 week hij naar Frankrijk uit. Met veel politieke personen in aanraking geweest zijnde en sinds lang door zijn positie aan het groote blad van veel zaken hebbende vernomen, vatte hij het plan op, over de patriotsche woelingen een groot geschiedwerk te schrijven, en bracht hiertoe een reusachtige hoeveelheid bouwstof van zeer ongelijke waarde bijeen. Hij liet over allerlei plaatselijke gebeurtenissen en toestanden memoriën opstellen door de lieden die hij achtte het best daarvan op de hoogte te zijn, zond aan onderscheiden personen vragenlijstjes ter beantwoording, verzamelde couranten, manifesten en pamfletten, en schreef op honderden blaadjes zijn eigen herinneringen en opmerkingen neer. Zijn ijver is waarlijk groot geweest; zijn oordeel echter is vrijwel waardeloos als dat van een blind partijman die hij was. Onder het door hem verzamelde vallen op als van waarde: de briefwisseling van den verzamelaar zelven; berichten van Bicker en Abbema over Amsterdam in 1786 en 1787; van Valckenaer over Friesland; van Steveninck over Zeeland; van anderen over den Rijngraaf van Salm; van een ongenoemde omtrent regeeringstoestanden te Rotterdam; notulen der vergaderingen van vaderlandsche regenten (onlangs gepubliceerd in de Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap) en van gewapende genootschappen; bouwstoffen tot de geschiedenis der uitgewekenen van 1787 tot 1795, als notulen van het Comité Révolutionnaire Batave van 1792—'93, ontwerpen tot een Bataafsche constitutie van verschillende zijden, het plan van Valckenaer tot een koningschap van Willem V (1791). — Zijn geschiedwerk zelf is in de pen gebleven, en de enkele geschriften van vóór 1787 die wij van zijn hand bezitten, doen dit niet te zeer bejammeren.

Na 1795 bleef Dumont-Pigalle te Parijs, waar hij door de ambassadeurs der Bataafsche Republiek werd gebruikt voor het stellen van memoriën, het verzamelen van gegevens, en dergelijk werk. Hij was in zeer behoeftige omstandigheden geraakt. In 1797 was sprake van een gratificatie. In 1800 nam dit plan een gewijzigden vorm aan: hij zou zijn verzameling stukken aan de Bataafsche Republiek afstaan voor een geldsom. In het begin van dat jaar deelde de Agent van Buitenlandsche Betrekkingen aan het Uitvoerend Bewind mede, dat hij, op advies van Schimmelpenninck die de verzameling kende, gunstig over den aankoop dacht, doch niet zoude weten of de stukken op de Nationale Bibliotheek zouden kunnen worden geplaatst. Reden voor dezen twijfel gaf hij niet op. Ik vermoed dat men het, bij de reeds zeer bekoelde stemming van 1800, onraadzaam geoordeeld heeft zooveel documenten over

het revolutionnair verleden van een aantal hooggeplaatsten aan het publiek over te leveren.

Intusschen deed 25 Juli 1800 Dumont-Pigalle het bepaalde voorstel, zijn papieren aan het Bataafsche gouvernement na te laten, mits hij ontving *f* 14.000 in eens, en verder een jaargeld van *f* 1200, te rekenen van af 1 Januari 1798. Den 9[den] Augustus 1800 besloot het Uitvoerend Bewind, dat Schimmelpenninck moeite zou doen voor „min onereuze" voorwaarden. Bij secreet besluit van 11 October 1800 wordt Schimmelpenninck gemachtigd de verzameling aan te koopen voor *f* 10.000, de helft nu, de andere helft na overlijden aan de weduwe uit te keeren. Bij secreet besluit van 21 Juli 1801 wordt, op bericht van Schimmelpenninck dat Dumont-Pigalle overleden is, besloten de verzameling voorloopig in het archief van het gezantschap te Parijs te doen bewaren. Bij missive van 17 Augustus 1801 meldt Schimmelpenninck, dat hij de verzameling volgens inventaris overgenomen heeft. Deze inventaris is opgemaakt door Dumont-Pigalle den zoon en afgesloten 8 Augustus 1801. Hij werd door Schimmelpenninck als bijlaag der missive van 17 Augustus 1801 overgezonden. Op den omslag staat: „no. 4 ontv. 20 Aug. 1801", hetgeen overeenkomt met de „notulen" van het Agentschap van Buitenlandsche Betrekkingen. Het is deze inventaris waarvan in dit opstel herhaaldelijk werd melding gemaakt. Bij zijn missive van 17 Augustus geeft Schimmelpenninck te kennen, „dat hij thans de dispositie van het Uitvoerend Bewind nopens voorsz. collectie zou afwachten, terwijl hij, bij aldien hetzelve mogt goedvinden voorsz. papieren te Parijs te laten blijven, het alsdan dienstig zijn zoude, dat hem eene copie der Catalogus wierd toegezonden, om bij die stukken bewaard te worden." Ik heb vruchteloos naar een nader besluit van het Uitvoerend Bewind, of van het opvolgend Staatsbewind, te dezer zake gezocht. In 1854 werd het Parijsche legatiearchief door Bakhuizen van den Brink overgenomen van het Departement van Buitenlandsche Zaken. Blijkens het proces-verbaal dier overname (28 Juli 1854) werden toen van de verzameling Dumont-Pigalle vermist de letters U, DDDD, ZZZZ, EEEEE, FFFFF, en de kaarten. De inspectie moet vluchtig zijn geweest, althans de stukken onder ZZZZ en FFFFF geinventariseerd zijn wel degelijk aanwezig. Daarentegen ontbreken thans behalve U, DDDD, en EEEEE, ook nog de letters FF, BBBBBB geheel, en BBBBB voor een deel.

Ziehier de korte inhoudsopgaaf der letters van den inventaris (die voor de meeste letters ook nog een opsomming van stuk voor stuk bevat):

A.	Correspondance, 1785—1792.
B.	„ 1793—1799.
C.	Rémotion des regens, 1787.
D.	Affaires militaires, et surtout la défense du pays en 1787.

E. Papiers concernant M. Blok de la Nord-Hollande, 1785—1789.
(Mr. B. Blok, secretaris van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier).

F. Cahier de Van der Hey, 1788—1789.
(De financieele avonturier, bekend uit de uitgaven der papieren van Van de Spiegel en van Capellen tot den Poll).

G. Armement des habitans de la Hollande, 1784—1787.

H. Commission établie par nos réfugiés à Bruxelles, 1788—1791.

I. *Zonder opschrift in het fransch.* — Stukken betreffende de bemoeiingen der fransche regeering ten bate van behoeftige nederlandsche uitgewekenen, 1788—1792.

K. Plaintes et Déclarations signées contre Beyma et ses intendans, 1788—1790.

L. Réfugiés Hollandois. Recueil de certaines pièces, 1789—1791.

M. Hollandois réfugiés. Papiers remis au Comité des Pensions et à celui de Liquidation, par Mrs. Chardon, Collignon, Huber, van Hoey, et par d'autres personnes, 1788—1792.

N. Papiers concernant l'établissement d'une Colonie, et le rétablissement des patriotes dans la République, 1787—1788.

O. Pièces relatives aux efforts que nous avons faits en 1791 et 1792 pour obtenir de l'Assemblée nationale un décret définitif aussi juste que favorable pour nos compatriotes refugiés en France. — Papiers concernant la Légion batave, 1791—1793.

P. Négociations, Evenemens divers, Emplois des Vaisseaux, etc., 1780—1787.

Q. Papiers très importans à mettre en ordre, 1786—1787.

R. Révolution de 1787.

S. Révolution de 1787.

T. Révolution de 1787.

U. Révolution de 1787. — Papiers contre l'escroc Manzon, gazetier de Clèves. (*N.B. Deze letter ontbreekt.*)

V. Matières de 1786 (janvier—mars).

W. Matières de 1786 (nov.—déc.)

X. Affaires de Wijk et d'Utrecht depuis le 20 mars jusqu' au commencement de septembre 1786.

Y. Affaires de Gueldre, d'Hattem etc., sept. et oct. 1786.

Z. Emeutes de la Haye.

AA. Emeutes, pillages, déportemens militaires et tyrannie en Gueldre, 1785—1787.

BB. Papiers contre le Prince, les prins-gesinde et les aristocrates.

CC.	Abus à réformer dans la République. — Divers plans de réforme.
DD.	Abus et émeutes.
EE.	Frise, affaires arrivées en 1786 et '87.
FF.	Préface. (*N.B. Deze letter ontbreekt.*) De titel zal beduiden: aanteekeningen of ontwerpen tot de voorrede van het werk dat Dumont-Pigalle voornemens was uit te geven. Het opschrift: „Préface" komt ook voor op eenige blaadjes met aanteekeningen in verschillende fardes. Op een daarvan wordt verwezen naar „mon grand cahier de la Préface." — Daarmede zal FF bedoeld zijn.)
GG.	Esquisse d'un Grand Tableau. (Hs. van een door Dumont-Pigalle in 1786 uitgegeven pamflet over de gebeurtenissen van 1780 tot dat jaar, hoofdzakelijk over de werkeloosheid der nederlandsche marine in den engelschen oorlog, met niet in den druk opgenomen aanteekeningen.)
HH.	Les manuscrits de mes „Bedenkingen". (Brouillons en hss. van eenige andere door Dumont-Pigalle uitgegeven geschriften, fransch en nederlandsch.)
II.	Pétitions pour le rétablissement de la marine et l'augmentation des troupes de terre.
KK.	Généralités; liberté de penser et d'écrire; raisonnemens etc.
LL.	Augmentation des troupes en oct. 1784 et suivant.
MM.	Duc de Brunswick et Acte de Consultation.
NN.	Affaires du Duc en 1784 et '85.
OO.	Emeutes, armemens des habitans de la République.
PP.	Emeutes de la Haye, 1782—1786.
QQ.	Emeute de la Haye du 6 déc. 1782. — Affaire du „Commando".
RR.	Emeute de Rotterdam, 3 avril 1784.
SS.	Inactivité; plaintes des villes et provinces.
TT.	Plaintes du roi de Prusse aux Etats-Généraux au sujet du Prince.
UU.	France, Prusse, Angleterre. (Door de gezanten dezer mogendheden ingediende memoriën, officiëele stukken enz.)
VV.	Coups d'autorité du Prince, des baillis, magistrats, etc.
WW.	Affaire d'Utrecht du 11 mars 1785 et suivant.
XX.	Affaires de Leyde, 1785—1786.

YY.	Renvois ou extraits du Courier du Bas Rhin, 1782—1784. (De fransche prinsgezinde courant te Kleef onder redactie van Manzon.)
ZZ.	Manzon et paquet de la Jambe de Bois. (Ontwerpen van een paskwil tegen dezen prinsgezinden courantier.)
AAA.	Inactivité contre Manzon et autres libellistes.
BBB.	Procès de Manzon.
CCC.	Contre le Prince, contre les Etats-Généraux et contre les Régens.
DDD.	Généralités sur les Emeutes.
EEE.	Pacification des troubles dans l'intérieur, etc.
FFF.	Liste des Vaisseaux. (Lijsten van en aanteekeningen betreffende de engelsche, fransche, spaansche en nederlandsche zeemacht van 1778—1783.)
GGG.	Etablissement et gestion des constitués de Leyde, 1786—1787.
HHH.	Affaire d'Amsterdam au sujet de Hespe et Verlem, etc.
III.	Choix des gazettes de 1782, pour finir l'histoire de cette année-là.
KKK.	Emeutes, réjouissances du 8 mars 1783 et '84 pour la naissance du Prince, etc.
LLL.	Contre Luzac. (Elie Luzac, de bekende prinsgezinde publicist.)
MMM.	Menées religieuses, fanatiques, hipocrites de ce pays.
NNN.	Varia; brouilleries des Frisons avec le Prince, etc.
OOO.	Militaire; frontières, magazins, arsenaux, etc.
PPP.	Cahier d'inactivité et de mauvaise direction. — Plaintes au sujet des prises en Angleterre.
QQQ	Plaintes et justifications du Prince et des officiers, tels que Binkes, Hartsinck etc.
RRR.	Inventaire des actes, titres et autorités que j'ai et tables de ce qui s'est passé de plus mémorable pendant les années 1781—1784.
SSS.	Ouderwetsche Patriot. (Het bekende weekblad van Van Goens.)
TTT.	Conduite de Mr. A. P. van der Capellen, colonel de cavalerie et ancien chambellan du Prince. (Hs. van Capellen's in 1784 verschenen zelfverdediging, welke voor hem blijkt opgesteld te zijn door Dumont-Pigalle.)
UUU.	Révolution de 1787, papiers manuscrits à cet égard et gazettes.
VVV.	Plaintes de la Hollande sur l'inactivité, 1782.

WWW.	Sur le rapport de l'affaire de Brest.
XXX.	Ce qu'est le Souverain et ce qu'est le Prince.
YYY.	Rhingrave de Salm et mémoire de Mr. Blok sur l'évacuation d'Utrecht.
ZZZ.	Abrégé de l'histoire de la dernière guerre de l'Amérique.
AAAA.	Recueil de pièces pour et contre le Stadhouderat et sur les droits du peuple.
BBBB.	Stadhouderat de Guillaume I, Maurice, Frédéric Henri, Guillaume II et Guillaume III. (Verzameling van instructiën, resolutiën en andere officieele stukken.)
CCCC.	Stadhouderat de Guillaume IV. (Als boven.)
DDDD.	Stadhouderat de Guillaume V. (Als boven. — N.B. *Deze letter ontbreekt.*)
EEEE.	*Zonder opschrift in het fransch.* — Stukken uit de briefwisseling van Abbema met verschillende personen, en varia betreffende de verdediging van Amsterdam in 1787.
FFFF.	Mémoire de Mandrillon. (Geschreven copie der bekende „Mémoires" van Mandrillon, met enkele aanteekeningen van Dumont-Pigalle.)
GGGG.	*Zonder opschrift.* — Varia over de Acten van Verbintenis, portretten van Vérac, Caillard en Dumas door Dumont-Pigalle, enz.
HHHH.	*Zonder opschrift.* — Briefwisseling tusschen Dumont-Pigalle en den officier Sternbach, 1790—1800.
IIII.	*Zonder opschrift.* — Documenten verschaft door Mr. J. B. Bicker.
KKKK.	Mémoire de Mozes Salomon Asser sur l'entreprise qu'il avoit faite de fournir des hommes à l'amirauté d'Amsterdam (1783).
LLLL.	*Zonder opschrift.* — Ontwerpen van een constitutie voor de Bataafsche Republiek uit 1791 en '92; „quelques notes sur la royauté de Guillaume V" (1791), enz.
MMMM.	Quelques renseignemens ou notices sur la Hollande. (Lijsten van ambtenaren en autoriteiten.)
NNNN.	Renseignemens sur la conduite, l'emprisonnement et la mort de A. P. de Capellen, ci-devant Gouverneur de Gorcum.
OOOO.	Lettres que j'ai écrites à M. van Helden, 1789—1796.
PPPP.	Renseignemens trouvés à Paris. (Inlichtingen van Matha, d'Averhoult, de Ternant, Chomel, Capellen van de Marsch, De Gijselaar, Visscher e. a.)

QQQQ.	Diverses assemblées des députés des bourgeoisies armées, 1785—1787.
RRRR.	Papiers secrets concernant les affaires de Rotterdam. (Over den buitengewonen invloed van burgemeester Jacob van der Heim, contract van correspondentie, enz.)
SSSS.	*Zonder opschrift.* — Ontruiming van Utrecht.
TTTT.	Evacuation d' Utrecht.
UUUU.	Quelques papiers concernant Utrecht, avant et depuis la révolution.
VVVV.	Mémoires sur les opérations de guerre après l'évacuation d' Utrecht.
WWWW.	Farde particulière des pillages des Prussiens en 1787.
XXXX.	Révolution en Gueldre en 1787 avec les violences y commises par les Prussiens.
YYYY.	Pièces à trier. (Varia.)
ZZZZ.	Nouveaux renseignemens sur ce qui est arrivé en Zélande avant et dans le temps de la révolution de 1787.
AAAAA.	Pièces sur la Frise et sur quelques Frisons. (Hierbij veel van Valckenaer.)
BBBBB.	*Zonder opschrift.* — Briefwisseling van Dumont-Pigalle met eenige uitgewekenen, als Valckenaer, Bicker, d' Yvoy e. a., 1791.
CCCCC.	Mémoires de Van der Borch, 1788—1791.
DDDDD.	Mémoire justificatif du Prince sur l' expedition de Brest, avec une infinité de remarques et notes faites par M. Dumont-Pigalle.
EEEEE.	Varia (A).
FFFFF.	Varia (B). (Meest requesten van genootschappen van wapenhandel en ingezetenen.)
GGGGG.	Varia (C).
HHHHH.	Extraits tirés de mes petits Registres, 1786—1801.
IIIII.	„Notulen van het exercitiegezelschap der heeren studenten te Leyden."
KKKKK.	M. de Rayneval. (Inlichtingen aan Dumont-Pigalle verstrekt door dezen „premier commis" van het fransche departement van buitenlandsche zaken.)
LLLLL.	France, Extrait des archives étrangères, 1786 et 1787.

MMMMM.	*Zonder opschrift.* — Eenige stukken uit de jaren 1795 - 1797, waarbij de „Nadenking" van Van de Spiegel, „Memorie van Observatiën over de actuecle staat van Italiën met betrekking tot den handel der Vereenigde Nederlanden" door Jacobus Blauw, enz.
NNNNN.	Fin de 1792 et commencement de 1793. (Stukken betreffende den inval van Dumouriez en de plannen voor een Bataafsche grondwet).
OOOOO.	Ce qui a été fait à la fin de 1792 et en 1793 par le Comité Révolutionnaire batave et par d' autres Hollandois pour rétablir la liberté dans leur patrie.
PPPPP.	Hollande, 1795—1797. Quelques pièces ou notes servant à l' histoire de ce qui s' est passé en ce pays-là.
QQQQQ.	Hollande, 1798 et suivant. Quelques pièces servant à l' histoire des troubles arrivés alors en ce pays-là. Pièces sur Eberstein et sur Ducange.
RRRRR.	Notes relatives au premier et au second projet de Constitution batave, 1796—1798.
SSSSS.	France et Amérique depuis 1798 jusqu' à 1801.
TTTTT.	Renseignemens sur l' insurrection fanatico-royaliste, manifestée dans la ci-devant Belgique vers le 15 oct. 1798.
UUUUU.	Recueil sur la descente des Anglois en Nord-Hollande en 1799.
VVVVV.	Négociation de Rastadt, 1798 et '99.
WWWWW.	Notes et matériaux concernant le partage de l' Empire, sur les intérêts que la France et la Prusse ont d' être unies, sur les intérêts de la Hollande, et sur le partage de la Pologne.
XXXXX.	Pièces relatives à l' extension du territoire de la République batave, 1798—1799.
YYYYY.	Pièces rédigées par M. Dumont-Pigalle en 1794, 1795 et suivant.
ZZZZZ.	Pièces politiques rédigeés par M. Dumont-Pigalle, 1796—1800.
AAAAAA.	Pièces concernant les négociations de paix entre la France et l' Angleterre, 1796—1801.
BBBBBB.	Traités de paix, d' alliance, de commerce et de navigation, 1596—1801. (N.B. *Ontbreekt.*)
	Vijf-en-twintig opgeplakte landkaarten. (*ontbreken.*)

H. T. Colenbrander.

Zapon, een nieuw middel tot behoud van handschriften.

Den 18[en] en 19[en] September j.l. had te Dresden eene conferentie plaats van 58 Duitsche archivarissen, afgevaardigd door hunne regeeringen, ter bespreking van verschillende methoden van bewaring van handschriften. Aan het verslag daarvan zij het volgende ontleend:

De Saksische Oberregierungsrath Dr. Posse berichtte over het ook in dit blad vermelde congres te St. Gallen, bepaaldelijk over drie aldaar aanbevolen middelen, beplakking met een doorschijnende stof, bedekking met een laag gelatine en behandeling met collodium. Het eerste werd door hem het meest afgekeurd, vooral voor perkament; immers de noodwendige, voorafgaande desinfectie is bij handschriften, die in slechten toestand verkeeren, schier ondoenlijk, de duidelijkheid van het schrift lijdt er altoos onder; goudvlies is door zijne duurte uitgesloten voor gebruik op groote schaal. Wat collodium betreft, het dringt volgens den referent te weinig in het perkament of papier, op de oppervlakte daarvan komen licht schilfers, die loslaten. En waar dit niet het geval is, is de laag collodium niet glashelder, maar min of meer dof tot nadeel van de duidelijkheid van het schrift.

Ook de behandeling met gelatine vond bezwaar, al wordt haar formol toegevoegd. Dit neemt wel enkele bezwaren weg, maar verhoogt daarentegen de brosheid. Erkend werd dat bijmenging van glycerine dit nadeel opheft en aan deze methode boven de twee andere de voorkeur verschaft. Evenwel bij half vergane acten zou zij niet zijn toetepassen uit vrees dat deze door de vloeistof gansch en al haar samenhang zouden verliezen; bij perkamenten zou slechts met groote voorzichtigheid en nauwkeurige contrôle der temperatuur het kromtrekken zijn te voorkomen.

Veel beter achtte Dr. Posse dan ook het *zaponiseeren*, eenige jaren geleden in het hygiënisch-chemisch laboratorium van het Saksische Ministerie in gebruik gebracht, bepaaldelijk om kaarten ook bij regen en wind in de buitenlucht te kunnen benutten; later hadden ook Pruissen en Oostenrijk dit ingevoerd. Het over deze methode medegedeelde moge hier, gemakshalve in het oorspronkelijke, volgen:

„(Das) Verfahren besteht aus einer Imprägnierung der Pergamente oder Papiere mit einem selbstglättenden Lacke, Zapon [1]) genannt, der von einem Amerikaner Frederik Clare erfunden wurde. Zapon besteht aus einer Lösung von Kollodiumwolle oder von Celluloid in geeigneten Lösemitteln. Diese sind: Amylacetat, Aceton, Amylalkohol oder Mischungen von Amylacetat und Aceton. Als Verdünnungsflüssigkeiten werden, wenn nötig, verwendet entweder Amylalkohol oder eine Vermischung

[1]) Deze naam is nergens van afgeleid en eene willekeurige klankvorming.

von Amylalkohol mit anderen Flüssigkeiten. Die Verdünnungsflüssigkeiten sind indifferent und verflüchtigen sich. Infolge seiner physikalischen Beschaffenheit wahrt Zapon den Charakter der Unterfläche, der Ueberzug ist der Natur des Celluloids nach für die gewöhnlichen Temperaturunterschiede nicht sichtlich empfindlich, wird nicht, wie dies bei Harzen der Fall ist, mit der Zeit trübe und undurchsichtig. Eine vorherige Desinfektion des Schriftstückes ist nicht nötig, da die vegetativen Formen der auf den Schriftstücken lagernden Pilze, soweit es sich um die vegetativen Formen derselben handelt, vernichtet, die sehr widerstandsfähigen Fruchtformen (Sporen) wenigstens fixiert und am Auskeimen gehindert werden. Mikroskopische Untersuchungen ergeben, dasz durch Zapon jedes einzelne Fäserchen des Pergaments oder Papiers isoliert, umhüllt ist, und die Poren beider Stoffe luftdicht abgeschlossen sind, daher auch letztere im Wasser aufbewahrt werden können, ohne zu zerfallen. Zapon bietet auch den Vorteil, dasz die fast in Staubteile zerfallenen Moderstücke wieder fest werden und, selbst wenn sie wiederum in feuchte Räume gelangen sollten, nicht weiter modern. So stellt sich die Zaponimprägnierung als ein Schutzmittel dar, das den bisher gemachten Erfahrungen zufolge die Schrift der zu konservierenden Schriftstücke in keiner Weise nachteilig beeinfluszt, vielmehr vor Zerstörung durch äuszere, schädliche Einwirkungen schützt und dem Träger der Schrift, dem Pergament oder Papier, wieder eine grosze Festigkeit giebt, den Grundstoff auch vor Eindringen von Schimmel und anderen Pilzen in die Gewebeporen bewahrt. Aber nicht blosz für zerfallende Akten ist die Zaponierung von gröszter Bedeutung. Metalle werden schon seit längerer Zeit durch dieses Verfahren vor Oxydation und Abnutzung geschützt. Auch würde unser modernes Zeitungspapier damit widerstandsfähiger und zu einer dauernden Aufbewahrung geeignet gemacht werden können, ist doch sonst zu befürchten, dasz die so wichtige Quelle der zeitgenössischen Ereignisse, die moderne Zeitung, schon nach wenigen Jahrzehnten verloren gehen wird. Der Kaufmann wird seine überseeische Korrespondenz damit leicht vor den schädigenden Einflüssen der Seeluft schützen können, ja, sie wird noch nach Jahren vom Taucher unversehrt aus den Trümmern des untergegangenen Schiffes zu retten sein. Rasuren an zaponierten Testamenten, Wechseln, Inhaberpapieren, Frachtbriefen u. a. sind sofort zweifellos erkennbar. Die Medizin, die Technologie, manche Branchen der Industrie werden Nutzen aus der Zaponimprägnierung ziehen können."

Zeker verleidelijk genoeg, die beschrijving. Door Dr. Schill, die de methode het eerst in praktijk heeft gebracht, werd zij toegelicht. Uit hetgeen daaromtrent wordt medegedeeld, blijkt, dat de vloeistof of door indompeling of met een penseel of wel met een spuitje kan worden aangewend en dat de kosten drie Mark per liter bedragen. Waar zij te

verkrijgen is, wordt in het dagblad, waaraan dit ontleend is, niet vermeld.

De archivaris van Oldenburg bevestigde uit eigen ervaring het voordeel van het gebruik van zapon; alleen Dr. HANSEN uit Keulen opperde bezwaren. Hij meende dat die stof het onmogelijk zou maken in daarmede behandelde stukken eventueel het zwavelzuur, te veel in de oude inkt aanwezig en het schrift uitvretende, te neutraliseeren. Hiertegen werd aangevoerd, dat zapon niet bloot eene bedekking vormt, maar het papier doordringt en de vezels daarvan juist conserveert, evenwel werd erkend, dat in geval blijkbaar tot ophaling van het schrift reagentia zijn gebruikt, men zeer voorzichtig moest zijn. Vóórdat men de werking dier reagentia nauwkeurig kende, zou zapon niet in alle gevallen toepasselijk te achten zijn.

Ten slotte werd voorgesteld aan de betrokken regeeringen te verzoeken:

1. door hunne archivarissen proeven te laten nemen met zapon;
2. in geval, evenals in Pruissen, bij verordening van 2 December 1897, contrôle bestaat op de qualiteit van papieren voor dienstdoeleinden en aan die qualiteit bepaalde eischen zijn gesteld, een onderzoek te doen instellen naar de werking der betrokken voorschriften;
3. hetzelfde te doen, waar bepalingen zijn gemaakt op het gebruik van goede inktsoorten, die niet schadelijk zijn voor het papier of wel anilineinkten zijn verboden;
4. den uitslag van dit onderzoek medetedeelen aan het Saksisch „Hauptstaatsarchiv".

Hiertoe werd besloten. Ook zal niet alleen het proces-verbaal der conferentie aan alle deelnemers worden toegezonden, maar ook een kleine handleiding voor het gebruik van zapon aan alle Duitsche regeeringen worden gericht.

Dit verslag kan natuurlijk niet de overtuiging vestigen, dat behandeling met deze nieuwe stof de voorkeur verdient boven indompeling of bevochtiging met een mengsel van gelatine, glycerine en formol. De gemelde voordeelen gelden ook hiervoor; dat mengsel trekt toch ook in het papier. Proefneming is zeker zeer gewenscht.

Te meer reden is er hierop aantedringen en dit onderwerp op nieuw ter sprake te brengen, daar het vrij zeker is, dat de reeds in 1895 in dit blad aanbevolen behandeling met gelatine zeer weinig bij onze archieven aangewend wordt en nog vrij algemeen het verschaffen van een goede lig- of staanplaats als de hoogste eisch beschouwd wordt, die ten opzichte van het bewaren van oorkonden te stellen is.

Moge mededeeling van het in het buitenland besprokene ook hier op dit punt meer algemeen tot handelen doen overgaan. Dz.

Een loffelijk voorbeeld de anno 1648.

Het is vrijwel overbodig het nut te bepleiten van het voortdurend onderhouden, bijhouden en ordenen van Archieven in 't algemeen.

Er was helaas een tijd, dat men door allerlei omstandigheden, waaronder een onbegrijpelijke dosis onverschilligheid, de hechte fundamenten van de Geschiedenis verwaarloosde. De gevolgen worden dagelijks ondervonden. Wat een schatten gingen niet verloren, op 't oog onnoozele papiertjes en schrifturen, die op gegeven oogenblikken als zoovele bewijsstukken hadden kunnen gelden in zaken, waardoor het belang van staat, stad, dorp, waterschap of particulieren ten zeerste zou zijn gebaat, had men die oogenschijnlijk nietswaardige documenten naar waarde weten te schatten.

Als loffelijk voorbeeld om 't verloren gaan van archiefstukken zooveel mogelijk te voorkomen, en eene doelmatige ordening voor te bereiden, moge het volgende dienen, geput uit het archief van 't Hoogheemraadschap Delfland.

In de Resolutiën van dat College over 't jaar 1648 treffen we 't volgende aan.

„De Heere van Goudriaen draecht voor dat de brieven, registers „ende chartres van Delfflant behooren gebracht te werden in 't Gemeene-„lantshuys binnen Delft, ende d'originele privilegien gelecht in een plaetsche, „verseeckert voor brant; versoeckt, dat de Secretaris de Jonge op den „eet in stuck van syne officie gedaen, belast sij, mergen, ende volgende „daegen behoorlyck te inventarieren (onder instrumenten daervan te „maecken) alle d'originele privilegien ende andre stucken van desen „Hogen Heemraetschappe onder den welgemelten Heere van Goudriaen, „den advocaet mr. Johan de Jonge, den Secretaris de Reeck, den Pen-„ningmeester Soetens, ende allen andren berustende, sonder dat men „nochtans om den een naden andren sal wachten, ende d'voorschreve „privilegien ende andre stucken in goede ordre te brengen, daer van te „cunnen dienen daer ende soo 't behooren sal.

„Dandre Heeren Hooge Heemraden, met en neffens den Heere Van „Goudriaen belasten authoriseren ende committeren den voornoemde de „Jonge tot het geene voorschreven is. T' oirconde dese geteyckent op „den XII^en Novembris XVIc acht ende veertich.

„(get.) Dideric van Schaghen, N. van der Duyn, Jacob van der „Graef, van Wassenaer, Corn(elis) Musch."

Men ging op den eens goed ingeslagen weg voort, en om te voorkomen, dat bij sterfgevallen van de ambtenaren van 't Hoogheemraadschap papieren van 't college in den boedel konden verblijven, werd zoo mogelijk direct een onderzoek ingesteld.

Zoo werd bij resolutie van 17 Februari 1651 mr. Cornelis de Jonge secretaris geauthoriseert om ten sterfhuize van Jacob van der Graef, heer van Hoogeveen en hoogheemraad, alle acten het hoogheemraadschap reguardeerende „met den eersten te lichten en te brengen in den Gemeenelantshuyse”, omdat aan genoemden Heer van der Graaf in zijne kwaliteit „omme te raporteren ende andersints verscheyde acten van den hoogheemraetschappe vertrouwt en(de) in bewaringe gelaten syn, d'welcke in alsnu voorvallende saecken promptelyck nodich syn gerestitueert”.

Verder vinden we een procuratie d.d. 1 Augustus 1653 op mr. Cornelis de Jonge, den secretaris, tot het lichten van alle stucken het hoogheemr. rakende en berustende onder den Grooten Raad van Mechelen.

„Diderich van Scagen, Vrijheer van die oude en nieuwe Goudriaen tot Sint Hubert, Waddinxveen, heer tot Zyl, etc. Als eerste en presiderende hoogheemraedt van Delfflant, versoucke mits desen allen den geenen die desen vertoont sall werden, dat hair E. gelieve alle addres en(de) hulp te betoonen aen mr. Cornelis de Jonge, licentiaat in (de) Rechten en(de) secretaris van 't hooge heemraetschap van Delfflandt, ten eynde syn E. mach becommen alsulcke saeken en(de) stucken van processen gedient in (den) hoogen Raedt tot Mechelen, den Heeren Hooge Heemraden van Delfflant in de tijt ofte den hoogen heemraetschap van denselven lande geconcerneert hebbende. In oirconden deses geteyckent en(de) metten cleyn cachet van myn wapenen bevesticht den 1en Augusti XVIc drie en(de) vijftigh.

(get.) Diderich van Schaghen.

Het loffelijk voorbeeld van den Heer van Schagen schijnt geruimen tijd goed te hebben gewerkt, totdat in 1669 de volle vergadering van hoogheemraden 't noodig oordeelde een besluit te nemen, dat in hoofdzaak op 't zelfde neerkomende, uitvoeriger in strekking en als op dat oogenblik hoog noodig moet worden aangemerkt.

De resolutie luidde aldus:

„Hooge heemraden van Delfflandt, collegialiter vergaerdt, hebben „geresolveert, ende resolveren by desen, dat mr. Cornelis de Jonge, „onsen secretaris van onsen 't wegen de respective weduwenvrouwen, „meerderjaerige, ende de vooghden van(de) minderjaerige Erffgen(amen) „van de overledene heeren Dyckgraven ende hooge heemraden van (den) „voorn. lande, alsmede van wijlen de gewesene secretarissen, penning„meesters, advocaten, procureurs, boden, en(de) allen andren die desen „aengaen mogen, en(de) oock van die alsnu in de voorn. respective qua„liteiten, in functien en(de) diensten van dit Collegie syn binnen een „maent sal hebben te versoucken aff te vorderen, ende van alle deselve „lichten ende te secretarie van Delfflandt int gemeenlandtshuys tot Delfft „te brengen getrouwelycken, mitsg(ade)rs aldaer in bewaeringe te hou-

„den alle sodanige registers, chartres, acten, caerten, munimenten ende „papieren Delfflandt toecomen(de) en(de) aengaende, die onder de gemelde „respective persoonen buyten de voorn. secretarie alsnoch berustende syn, „en(de) alle deselve neffens die alrede aldaer syn behoorlycken Inventaris „te brengen, en(de) is oock wyders geresolveert, dat in toecomende aen „nyemandt (wie hy oock syn sal) eenige originele registers, chartres, „acten, muniementen, off papier van Delfflandt buiten de secretarie over- „gelevert sullen mogen werden off volgen, als op speciale resolutie van „hooge heemraden, ten minste bij twee heeren hooge heemraden geteyckent „ende oock onderteycken(de) recepisse van (de) geenen aende welcke bij „hooge heemraden geordonneert sal mogen syn dat soodanige registers, „chartres, acten, muniementen off papieren van Delfflandt sullen mogen „volgen. Aldus geresolveert ende geordonneert in 't gemeenlandtshuys „tot Delft vergadert den sevenden Martii XVIc negen en(de) t'sestich, „present alle de heeren hooge heemraden."

Mogen deze resolutien goede vruchten hebben gedragen, toch moeten we tot de conclusie komen, dat van een geregelde inventarisatie niets is gekomen, zooals blijkt uit de notulen van den 2 Maart 1671, waarbij werd bepaald, dat: „er actelyck by den andren sullen werden gesocht, versamelt ende ter secretarie in bewaringe geleght alle schriftuyren ende andre acten, soo wel tegens als meede-gaande, belangende de questien, differenten jegens hooftingelanden, den Dyckgraef, de stadt van Delff, ende ambachtsbewaerders, met alle de de depentien (sic) van dyen. Actum bij alle de Heeren hooge heemraden in den Hage den 2en Maert 1671".

Zooveel is zeker, dat men den heer van Schagen thans met dankbaarheid moet herdenken. Hij toch gaf zoo 't schijnt den eersten stoot, dat eene versnippering en 't wegraken der archiefstukken van Delfland zooveel mogelijk werd tegengegaan.

'S GRAVENHAGE. M. G. WILDEMAN.

Boekbespreking.

Oorkondenboek van Groningen en Drente, aflevering 8.

Met de verschijning van de 8e aflevering is het Oorkondenboek van Groningen en Drente voltooid. Allereerst dus past hier een woord van gelukwensch aan de bewerkers met het volbrengen van de moeitevolle en omvangrijke taak, die zij op zich genomen hadden, en aan de beoefenaren der middeleeuwsche geschiedenis van ons vaderland, die de litteratuur van hun vak met een standaardwerk zien verrijkt. Maar ook de verslaggever mag zich gelukkig achten, dat hij bij zijne aankondiging niet langer

behoeft rond te tasten en te zoeken naar de beginselen, die de bewerkers hebben gevolgd, maar dat hij eindelijk den leiddraad heeft ontvangen, die noodig is om den arbeid der bewerkers naar waarde te schatten. Immers de laatste aflevering heeft de Toelichting gebracht, waarin de samenstellers hebben uiteengezet, hoe het werk is tot stand gekomen en welke regels zij daarbij hebben gevolgd.

Die Toelichting is in verschillende paragraphen verdeeld, waarin achtereenvolgens de voornaamste punten worden ter sprake gebracht, en wel elk punt door een der bewerkers, die zich dus, als het ware, voor dat punt meer in het bijzonder verantwoordelijk stelt. Deze indeeling in verband met de geschiedenis van het plan van het werk, door prof. REITSMA in § 1 toegelicht, doet duidelijk uitkomen, welk een belangrijk aandeel verscheidene leden onzer Vereeniging aan dien arbeid hebben gehad. In het bijzonder geldt dit van mr. GRATAMA, die, toen prof. BLOK eenmaal het initiatief had genomen, blijkbaar de ziel van het werk is geweest en de zwaarste taak op zijne schouders heeft genomen. Van de zeven paragraphen der toelichting zijn er drie, en daaronder de belangrijkste, van zijne hand, en wat prof. REITSMA het „normaliseeren” d. i. het aanbrengen der noodige gelijkvormigheid tusschen de door de verschillende medewerkers afgeschrevene oorkonden noemt, het persklaar maken van het werk dus, was eveneens aan zijne zorgen toevertrouwd. En de eindrevisie was ook al aan hem met prof. BLOK opgedragen. Maar ook de taak der andere medewerkers was niet gemakkelijk. Met hoeveel toewijding zij er zich van gekweten hebben en hoe zij de moeilijkheden, die zich voordeden, hebben opgelost, leeren de verschillende paragraphen, die ik nu ter sprake wil brengen.

Nadat, gelijk ik reeds heb opgemerkt, prof. REITSMA in § 1 de wordingsgeschiedenis van het Oorkondenboek kortelijk heeft toegelicht, behandelt mr. GRATAMA in § 2 wat hij genoemd heeft „omvang naar plaats en tijd”. In de eerste plaats geeft hij daarbij de gronden op, die er toe hebben geleid de op Groningen en Drente betrekking hebbende diplomata in één oorkondenboek op te nemen. Reeds bij de bespreking der eerste aflevering (Archievenblad 1894/5 blz. 126) heb ik omtrent dit onderwerp enkele opmerkingen gemaakt en mij vooral op praktische gronden vóór de bijeenvoeging verklaard. De historische gronden, die de heer GRATAMA er voor aanvoert, komen mij minder overtuigend voor. Dat de stad Groningen „op het oogenblik, waarop (zij) zoo goed als onafhankelijk is tegenover den bisschop van Utrecht, tevens ten opzichte van de Friesche Ommelanden een overwegende positie inneemt, die èn in innerlijke kracht èn in uiterlijken omvang tot aan het einde der 15e eeuw gestadig toeneemt”, m. a. w. dat naarmate de band tusschen de stad en Drente losser wordt, die, welke de stad

met de Ommelanden geknoopt heeft, nauwer wordt toegehaald, is ontegenzeggelijk een feit, maar bewijst toch niet anders, dan dat de grens tusschen een oorkondenboek voor Drente en een voor de Ommelanden moeilijk te trekken zou zijn geweest, omdat de stad Groningen eerst tot Drente moet worden gerekend en daarna voor de Ommelanden het middelpunt wordt. Dat is eene praktische overweging, een historische grond is alleen te vinden in het feit, dat de stad een tijd lang èn aan het hoofd der Ommelanden èn aan dat van Drente stond, zooals b.v. in 1338. De bovenstaande overwegingen hebben er intusschen de bewerkers zeer terecht toe geleid hun oorkondenboek te besluiten met 1 October 1405, toen de band tusschen de stad Groningen en Drente werd verbroken en Groningen en Ommelanden eener- Drente anderzijds hun eigen weg gingen. De Drentsche oorkonden na 1405 behooren m. i. uitsluitend in het Utrechtsche oorkondenboek te worden opgenomen.

Nog één punt in deze paragraaf heb ik nader aan te roeren, omdat de heer Gratama daar blijkbaar bestrijdt hetgeen door mij (1894/5 blz. 127) was beweerd omtrent het opnemen van oorkonden, waarin een lid der Groningsche of Koevordensche dynastenfamilies wordt genoemd, maar die overigens noch op Groningen noch op Drente betrekking hebben. Ik keurde het opnemen van stukken van dien aard af: „want de akten, waarin diergelijke personen als getuigen voorkomen, zijn uit den aard der zaak vrij wat minder volledig opgegeven, dan die welke de provinciën zelven raken". Hiertegen voert nu de heer Gratama aan: „Dat er oorkonden ons zullen zijn ontsnapt, willen wij gaarne toegeven, en dat er later nog andere zullen worden gevonden, is zelfs niet onwaarschijnlijk; geen van beide redenen komt ons echter voor te zijn een bezwaar tegen het gevolgde systeem. Veeleer, zoo men er gewicht aan wil hechten, tegen het uitgeven van een oorkondenboek in het algemeen". Deze tegenspraak heeft mij niet overtuigd. Het is toch m.i. volkomen duidelijk, dat het veel gemaklijker is te onderzoeken, of zich in eene bepaalde verzameling ook oorkonden bevinden, die betrekking hebben op de geschiedenis van Groningen of Drente, dan na te gaan, of in zulk eene verzameling ook oorkonden voorkomen, waarin een van Groningen of Drente afkomstig persoon — want zoo is de bedoeling der bewerkers — zijdelings of als getuige wordt genoemd. Het eerste onderzoek betreft den essentieelen inhoud van het charter, de aanwezigheid van zulk eene oorkonde wordt uit het regest gekend, voor het tweede onderzoek is het doorlezen van alle oorkonden der verzameling in haar geheel noodig. Dit is zóó juist, dat de bewerkers bij hunne onderzoekingen in archieven zich hebben beperkt tot die archieven, waar zij konden verwachten oorkonden betreffende de Groningsche of Drentsche geschiedenis te vinden. In het Zeeuwsche archief hebben zij geen onderzoek ingesteld, inderdaad was niet te verwachten, dat men er

oorkonden, voor de middeleeuwsche geschiedenis van Drente of Groningen van belang, zou aantreffen; maar ik sta er daarom volstrekt niet voor in, dat er geene stukken berusten, waarin „een naam van een persoon, die uit de genoemde streken afkomstig kan worden geacht, voorkomt". Dat weet ik niet, en om dat te weten te komen, zou een omvangrijk onderzoek noodig zijn. De bewerkers hebben dus bij het zoeken naar stukken, waarin diergelijke namen voorkomen, zelfs niet naar volledigheid gestreefd, zij hebben dat niet kunnen doen. Er zijn hun geene oorkonden van dien aard „ontsnapt", maar hetgeen zij te hooi en te gras hebben bijeengebracht, hebben zij bij de oorkonden, die werkelijk op Groningen of Drente betrekking hebben, opgenomen. Tot op zekere hoogte is dit te verdedigen; toevallig het een en ander van dien aard gevonden hebbende, wilden de bewerkers die vondsten niet weer aan de vergetelheid prijsgeven, maar dan ware het toch voor alles gewenscht geweest in de inleiding te doen uitkomen, dat de oorkonden der eene categorie zoo volledig mogelijk zijn opgenomen, bij die der andere niet naar volledigheid is kunnen worden gestreefd.

Maar behoudens deze enkele opmerking schijnen mij de regels, die de bewerkers zich ten opzichte van den omvang van hun werk hebben gesteld, volkomen juist toe, zij hebben blijkbaar naar volledigheid getracht, en toch wat overtollig scheen, willen weglaten. Slechts op één punt schijnt mij hunne beslissing nog aan eenige bedenking onderhevig te zijn. In het algemeen hebben zij brieven en besluiten, gericht aan eene geheele categorie van personen, waarvan er ook enkelen in Groningen of Drente voorkomen, niet opgenomen, maar hebben zij gemeend met eene verwijzing te moeten volstaan. Dat schijnt volkomen juist, en evenzoo, dat zij van dien regel afgeweken zijn, waar het een ongedrukt stuk gold; maar de bewerkers verklaren uitdrukkelijk no. 262, hoewel reeds vroeger gedrukt, te hebben opgenomen, omdat het stuk, blijkens zijne aanwezigheid in het archiefdepôt te Groningen, is gezonden aan een der kloosters in dat gewest. Deze maatstaf schijnt mij niet juist. Alle stukken, waarvan op goede gronden mag worden aangenomen, dat zij gezonden zijn aan een der Groningsche of Drentsche kloosters, behooren op dezelfde wijze te worden behandeld, onverschillig of zij nog in originali aanwezig zijn of niet. Het aanwezig zijn van het origineel te Groningen levert het bewijs, dat het stuk naar een Groningsch klooster gezonden is; er ligt dus eene aanleiding in om het stuk in het oorkondenboek niet voorbij te gaan, maar alleen de belangrijkheid van het stuk — in verband met de geschiedenis van Groningen — moet beslissen, hoe het zal worden vermeld, hetzij in excerpt, hetzij in extenso. Me dunkt, hier heeft de archivaris den redactor van het oorkondenboek parten gespeeld.

Nauw hangt met deze paragraaf de volgende samen, eveneens door

mr. GRATAMA bewerkt. Daarin wordt uiteengezet, van welken aard de stukken zijn, die in het „oorkonden"-boek zijn opgenomen. In de eerste plaats wordt hier dus het begrip oorkonde gedefinieerd. Oorkonde, zegt de heer GRATAMA terecht, is eigenlijk getuigenis, al spoedig wordt het begrip „beperkt tot de zoodanige (getuigenis), welke schriftelijk wordt gegeven". Deze beteekenis noemt hij dan de oorspronkelijke, algemeene, eenigszins vage beteekenis, waartegenover hij die, welke in de diplomatiek geldt en meer beperkt is, plaatst. Blijkbaar verstaat de schrijver hier onder schriftelijk getuigenis elke schriftelijke opteekening, die voor ons een getuigenis uit die lang verleden tijden is. „De vraag blijft (zegt hij), of het aangewezen en wenschelijk was deze zeer algemeene beteekenis bij onzen arbeid aan te nemen en dus elk schriftelijk stuk te drukken, waarin eene bijzonderheid wordt vermeld omtrent personen of zaken, vallende in het terrein en binnen den tijd, voor het werk aangenomen". De schrijver vat hier dus oorkonde op als schriftelijk gedenkstuk der oudheid, en meent, dat die beteekenis van het woord de oorspronkelijke is of althans oorspronkelijker dan die meer beperkte, welke de diplomatiek aan het woord hecht. Het komt mij voor, dat mr. GRATAMA hier aan het woord „getuigenis" eene beteekenis geeft, waarin het zich met „oorkonde" niet dekt. Eene oorkonde is een getuigenis, d.w.z. eene opzettelijk omtrent eenig feit afgelegde verklaring door geloofwaardige personen. Wanneer dus in eene kroniek bijzonderheden omtrent de eene of andere gebeurtenis worden medegedeeld, dan moge de geschiedschrijver zich op het getuigenis dier kroniek beroepen; in den eigenlijken zin van het woord is die mededeeling geen getuigenis en dus eene kroniek geene oorkonde. Eerst in veel later tijd heeft men diergelijke gedenkstukken onder de oorkonden begrepen. Zoo vat ook het Woordenboek der Nederlandsche taal de zaak op. Als eerste beteekenis van oorkonde vermeldt het getuigenis, verklaring, die iemand aflegt (ook mondeling), als tweede geeft het de definitie van den heer VAN RIEMSDIJK, en eerst in de derde plaats wordt gesproken van de eenigszins ruimere opvatting van het woord, zoodat er b.v. de Rijmkroniek van MELIS STOKE onder valt. De m.i. onjuiste voorstelling, die de heer GRATAMA van de geschiedenis van het woord geeft, heeft overigens geene verdere gevolgen: hij komt op goede gronden dunkt mij, tot de conclusie, dat men bij het beoordeelen, wat men in een oorkondenboek heeft op te nemen, zich niet angstvallig heeft te houden aan de eene of andere definitie van oorkonde in diplomatieke beteekenis: alleen de kronieken, de narratieve geschiedbronnen, worden uitgesloten.

In de volgende paragraaf bespreekt prof. BLOK de regelen, bij het afdrukken der oorkonden gevolgd. Daaruit blijkt, dat de bewerkers zich in het algemeen aan de regels van het Historisch genootschap gehouden hebben. Op enkele punten, waar die regels zwijgen, hebben zij zelf-

standige beslissingen genomen; om redenen van typographischen aard hebben zij zich hier en daar afwijkingen veroorloofd. Zeer terecht hebben zij m.i. de vidimussen als zelfstandige oorkonden behandeld, even goed als de gevidimeerde oorkonden zelf. Minder duidelijk is mij, wat de heer Blok met zijne onderscheiding tusschen officieele en niet-officieele vidimussen — eene onderscheiding trouwens, die hem in dit geval ongemotiveerd scheen — bedoelt. Meent hij met officieele vidimussen dezulke, die door een officieel persoon, een ambtenaar, zijn afgegeven? Zoo ja, dan hebben de bewerkers m. i. met volle recht deze onderscheiding ter zijde gelaten, want een vidimus is niet anders dan een getuigenis omtrent het bestaan van zekere oorkonde. Op de geloofwaardigheid van den getuige komt het daarbij aan; of die geloofwaardigheid nu versterkt wordt door den rang, het ambt, het geestelijk karakter van den getuige, doet tot den aard van het vidimus niets af. Tot mijn leedwezen wordt in deze paragraaf niet opgehelderd, waarom de noten zoo spaarzaam werden aangewend.

§ 5 bevat een onderwerp, dat ik in mijne besprekingen der voorgaande afleveringen meermalen heb aangeroerd: de tijdrekening. Ik zal er hier dus niet meer van zeggen dan strikt noodzakelijk is, maar enkele punten moet ik toch releveeren. Laat mij dan beginnen met een misverstand uit den weg te ruimen. Onder de redenen, die de heer Gratama opgeeft om enkele onjuistheden in het bepalen van data, die hij erkent begaan te hebben, te verklaren, behoort ook „de stelling van mr. Muller, dat in het bisdom Utrecht de Kerststijl op den Paaschstijl is gevolgd, welke meening later weder door hem is losgelaten, althans niet zoo positief meer volgehouden". Uit het verband blijkt, dat mr. Gratama meent, dat de heer Muller althans gedeeltelijk is teruggekomen van zijne vroegere opvatting, dat in het sticht van Utrecht vóór 1310 de Paaschstijl in gebruik was. Als bewijsplaats geeft hij de inleiding tot de Regesten der stad Utrecht (blz. VI) op. Intusschen, zoo ik wel zie, staat dat daar in geenen deele te lezen. De heer Muller heeft eenvoudig gezegd: uit latere onderzoekingen is gebleken, dat de Paaschstijl zelfs „in Holland, waar hij vroeger geacht werd te heerschen (altijd, gelijk de heer Muller reeds bij zijne eerste behandeling van het onderwerp had opgemerkt (Programma blz. 21 en 22), sinds het begin der 14e eeuw), verre van algemeen is geweest". Daarom nam de heer Muller bij zijne herleiding van Hollandsche charters alleen bij stukken, uitgaande van de graven of het grafelijk hof, zonder nader onderzoek den Paaschstijl aan. Over den in het Sticht gebruikelijken stijl spreekt de heer Muller hier in het geheel niet, en in de Regesten der stad Utrecht zelf houdt hij zich voor stukken vóór 1310, die van den bisschop (nrs. 25, 26, 48, 69, 83, 84, 85, 86 en 107) of de stad Utrecht (nrs. 13, 80 en 98) uitgaan,

aan den Paaschstijl. Ik zie hier dus geen blijk, dat het gevoelen van mr. MULLER zich in dit opzicht eenigszins gewijzigd heeft. Wel is hij in zijne aankondiging der eerste aflevering van het Oorkondenboek in den Spectator hiervan in zooverre afgeweken, dat hij uit nr. 35 heeft afgeleid, dat bisschop Godfried den Boodschapsstijl althans niet den Paaschstijl bezigde. De heer GRATAMA maakt thans dat betoog tot het zijne en vult het in een enkel opzicht aan, hij zegt n.l.: „de in het stuk genoemde regeeringsjaren komen dan, voor zooverre is na te gaan, ook uit". Inderdaad de regeeringsjaren van Keizer Frederik wijzen even beslist als de rest der dateering op 11 April 1169. Dat maakt evenwel de vergissing der bewerkers, die de dateering van het stuk oorspronkelijk onjuist herleid hadden, juist met een beroep op die regeeringsjaren, des te onbegrijpelijker.

De heer GRATAMA onderscheidt thans vier stijlen, in Groningen en Drente tijdens dit tijdvak gevolgd: dien der Utrechtsche bisschoppen, dien der Munstersche diocese, den plaatselijken stijl in de Ommelanden en dien in de tot de Utrechtsche diocese behoorende streken. Tegen eene dergelijke indeeling nu heb ik bezwaar. Al bewees de heer GRATAMA ons ook met absolute zekerheid, dat de heeren van Koevorden den een of anderen stijl volgden, dan viel daaruit toch voor de stad Groningen geene enkele conclusie te trekken. Nu geef ik gaarne toe, dat er slechts weinige gegevens zijn, waaruit kan worden afgeleid, welke jaarstijl door de verschillende plaatselijke autoriteiten gebezigd is. Dat moet er echter toe leiden een non liquet uit te spreken, niet om uit die weinige gegevens verder strekkende conclusiën te trekken, dan waartoe men overigens gerechtigd is. De heer GRATAMA beroept zich voor de dateering der plaatselijke oorkonden feitelijk op twee stukken, het eene (no. 174) gaat uit van Hendrik van Eelde en zijne zonen en bevat eene schenking aan het klooster te Assen, waar het stuk misschien is opgemaakt; de dateering sluit hier Kerst- en Jaarsdagstijl uit, het andere (no. 217), uitgaande van eenige hooge geestelijken, bevat eene uitspraak in een geschil over de bovengenoemde schenking tusschen het klooster en Rutger Hendrikszoon van Eelde; uit de dateering van dit stuk leidt de heer GRATAMA af, dat de Paaschstijl niet gebezigd is. Derhalve, zegt hij, is de Boodschapsstijl de eenige, die overblijft. Geheel sluitend is deze redeneering niet, het kan zijn, dat in het eerste stuk Hendrik van Eelde een anderen stijl gevolgd heeft dan de hooge geestelijke heeren in het tweede, maar er is eenige grond om uit het verband der beide oorkonden af te leiden, dat de familie der schouten van Eelde, of het klooster te Assen den Boodschapsstijl volgde. Maar het gaat toch niet aan uit deze stukken omtrent den stijl van den Groningschen magistraat eenige conclusie te trekken. Middelburg en Vere, Zieriksee en Brouwershaven, Goes en

Kloetinge, al te gader plaatsen, die dichter bij elkander liggen dan Groningen en Assen, bedienden zich van verschillende stijlen, hoe is bij zulk eene verscheidenheid uit een paar charters eene conclusie te trekken voor den „plaatselijken stijl" van Groningen en Drente? De vergelijking der beide boven aangehaalde dateeringen geeft alleen eenigen steun aan het vermoeden, dat de geestelijken of de bisschoppelijke ambtenaren in Drente den Boodschapsstijl bezigden. Maar zelfs die steun blijkt gering, zoo men de oorkonde no. 217 eenigszins nader beschouwt. Het stuk is namelijk gedateerd: „anno Domini 1303 feria sexta post Resurrectionem filii Virginis et nostri Domini crucifixi". De heer GRATAMA vat nu dit feest der Resurrectio als 27 Maart op. De feria sexta daarna valt in 1303 op 29 Maart, in 1304 op 3 April. Daar nu het Paaschjaar 1303 van 7 April 1303 tot 28 Maart 1304 loopt, is hier de Paaschstijl uitgesloten. Het is echter verre van zeker, dat met het feest der Resurrectio de 27e Maart bedoeld is, ten minste even waarschijnlijk is, dat met die dateering het Paaschfeest zelf is aangeduid. GROTEFEND stelt Resurrectio Domini met Paschen gelijk, hij erkent echter, dat in sommige diocesen [1]) ook een feest van de Resurrectio Domini op 27 Maart gevierd werd, maar schijnt slechts één voorbeeld te kennen, waarin dat kerkelijk feest tot aanwijzing van den datum gebruikt wordt: „FLODOARD, zegt hij, verwendet die resurrectio am 27 März sogar zur Datirung". Het is duidelijk, dat, zoo de Resurrectio hier het Paaschfeest aanwijst, deze dateering niets vóór of tegen het gebruik van den Paaschstijl bewijst. Een betoog, dat uitsluitend op eene zoo dubbelzinnige dateering berust, komt mij vooralsnog weinig beslissend voor.

In de 6e paragraaf legt mr. FEITH getuigenis af van den ijver der bewerkers, die tijd noch moeite gespaard hebben om van heinde en verre alle gegevens bijeen te brengen, die hun bij hunne uitgave van pas konden komen. Zoo men de statige lijst van archieven, die de bewerkers bezocht en van de werken, die zij geraadpleegd hebben, doorziet, krijgt men eerbied voor hunne werkkracht en vergeet men gaarne het gebrekkige, dat hun werk hier en daar eigen is. Ook in de registers, waarover mr. RUTGERS ten slotte handelt, zullen wel enkele vlekjes zijn op te merken, maar de beginselen, waarnaar zij blijkens § 7 zijn ingericht, zijn juist. Toejuiching verdient inzonderheid de onderscheiding tusschen beroepsnamen, voorafgegaan door het lidwoord, en die niet door het lidwoord bepaald: de laatsten zijn blijkbaar eigennamen geworden. Dat de eersten echter beroepsnamen gebleven zijn, is minder zeker.

En daarmede is deze bespreking der „Toelichting" afgeloopen. Als het mij geoorloofd is mijn eindoordeel in eene enkele zinsnede samen te

[1]) Hieronder behoorde de diocese Utrecht (Muller. Programma blz. 34).

vatten, dan zou ik dit willen opmerken: Het ware te wenschen geweest, dat de bewerkers de Toelichting hadden geschreven, vóór zij de oorkonden uitgaven; de uiteenzetting der beginselen in de Toelichting zou onbevangener zijn geweest en de lange lijst verbeteringen, die het werk besluit en lang niet volledig is [1]), ware zeker voor een groot deel vermeden geworden.

R. FRUIN.

Catalogus van de prentverzameling der gemeente Dordrecht,

door Mr. J. C. Overvoorde. Dordr. 1899. 8°.

Vóór 1891 bezat de gemeente Dordrecht slechts een kleine verzameling prenten en kaarten, die op de stad betrekking hadden; ten getale van 43 zijn deze in den archiefinventaris van Mr. P. J. van den Brandeler beschreven.

In genoemd jaar werd door aankoop een niet onbelangrijke aanwinst van 107 prenten en polderkaarten verkregen, doch eerst in het volgend jaar kreeg de verzameling hare beteekenis door het legaat van den heer P. M. Beelaerts, waardoor niet minder dan 1191 nummers er bij gevoegd werden. Door de goede zorgen van den archivaris werd de collectie voortdurend aangevuld en uitgebreid, zoodat de thans verschenen catalogus er van ruim 2400 nummers aanwijst.

Mr. Overvoorde is in zijn plan van beschrijving afgeweken van het systeem, dat sedert eenigen tijd gebruikelijk is voor dergelijke catalogi. Het voorbeeld van den Catalogus der historische tentoonstelling te Amsterdam (1876) om de prenten te verdeelen naar rubrieken (topographie, regeering, krijgswezen, kerkwezen, enz.), dat herhaaldelijk navolging heeft gevonden, is hier niet toegepast. Alle prenten zijn gerangschikt in drie hoofdgroepen: *a.* plaatsbeschrijving; *b.* geschiedenis van Dordrecht en *c.* Dordtsche schilders. Ofschoon het niet aangaat alle verzamelingen op gelijke wijze te behandelen, meen ik toch uit het doorlezen van Mr. Overvoorde's Catalogus te mogen besluiten, dat de rubriekenmethode ook op dezen atlas met uitstekend practisch gevolg zou toe te passen zijn geweest. Daardoor zou o.a. vermeden zijn het plaatsen van een vergaderbak: „Handel en Nijverheid, Kleederdrachten, Reclame" aan het einde der tweede afdeeling. Deze laatste kunnen o.a. een uitstekend onderdeel van een hoogst belangrijke afdeeling: „Zeden en gewoonten" vormen.

Voor de beschrijving der prenten verdient Mr. Overvoorde niets dan

---

[1]) Ik vorder natuurlijk in geenen deele, dat de bewerkers in de errata nota hadden moeten nemen van alle opmerkingen, die ik achtereenvolgens in dit tijdschrift over hun werk heb gemaakt, maar het verwondert mij wel eenigszins, dat zij mijne bewering, dat het diversorium van Frederik van Blankenheim in nr. 897 Tyabke en niet Tyabbe heeft, niet nader hebben geverifieerd, of blijven zij werkelijk Tyabbe lezen?

lof, al werken op menige plaats de drukfouten storend. Met grooten ijver heeft de samensteller er naar gestreefd, om telkens, wanneer hem dit mogelijk was, te vermelden in welk boek een of andere prent tehuis behoort. Elke prent is kort en bondig beschreven, meestal met vermelding der grootte.

Bladert men den Catalogus door, dan doen zich evenwel enkele vragen op, waarvan ik er hier eenige wil neerschrijven. Waarom beschouwt Mr. Overvoorde n°. 429 en 430, laatstgenoemde een copie van de eerste, als twee nummers, zoo ook n°. 620 en 621, waarvan het laatste een verkleinde en zincografische reproductie is van het eerste? Waarom worden n°. 1021 en volgende opgenomen, kaarten van den boven-Rijn, de Waal, het Pannerdsche kanaal enz., wateren ver van Dordrecht gelegen? Is n°. 1105, een lithografisch facsimile van een voorrechtsbrief van graaf Dirk VII, hier wel op zijn plaats? Zou het niet gewenschter zijn n°. 1219, eene photographie der fundeering van een der pijlers voor de Spoorbrug te Dordrecht, onder topographie te rangschikken? N°. 1255 Mr. Kerdijk als politiek patertje langs den kant in gezelschap van den heer S. M. Hugo van Gijn (1894), geplaatst onder de afdeeling: „Gebeurtenissen in chronologische volgorde", doet ons het gemis eener rubriek: „Spotprenten" betreuren; misschien ware deze prent beter bij portretten te plaatsen geweest. Is Mr. Overvoorde in zijn ijver om de herinnering aan het vendel van Oud-Dordrecht te bewaren niet wat ver gegaan door onder no. 1279 op te nemen het programma van de feesten te Hanau, waaraan het vendel in 1897 heeft deelgenomen, ofschoon daarop geen afbeelding van het vendel voorkomt.

Een groot gedeelte van den catalogus wordt ingenomen door de beschrijving van portretten van Johan en Cornelis de Witt, van bekende Dordtenaars en van bezoekers der Nationale Synode. Bij een groot deel der portretten heeft Mr. Overvoorde gemeend te moeten beschrijven de voorhanden autografen. Het komt mij voor, dat dit voorbeeld niet alleen geen navolging verdient, doch bepaald is af te keuren. Een handschrift, autograaf of handteekening behoort niet geplaatst te worden in een catalogus van een historischen atlas. Met dit ouderwetsche systeem is sedert lang gebroken. Waarom aan deze geen plaatsje gegeven in den Catalogus van de bibliotheek der gemeente Dordrecht? Bij een eventueelen herdruk zullen zij, hoop ik, zeker wel verdwijnen.

Beschouwen wij Mr. Overvoorde's arbeid in zijn geheel, dan kunnen wij hem slechts gelukwenschen dat het hem gegeven was een boek samen te stellen, dat een belangrijke bron om na te slaan voor de topographie en de geschiedenis van Dordrecht zal blijken te zijn. Mogen andere gemeenten weldra dit goede voorbeeld volgen. J. H. W. Unger.

Catalogus der Handschriften van de Bibliotheek der Universiteit van Amsterdam I.

Schenking Diederichs. Nederlandsche Afdeeling.

In 1875 ontving de Gemeente Amsterdam ten geschenke van den heer W. G. A. Diederichs de verzameling door diens vader bijeengebracht van autographen, niet alleen door uitgebreidheid (zij nam twintig kisten in beslag) maar evenzeer door veelzijdigheid merkwaardig. Langen tijd berustte de collectie ten Gemeentearchieve; zij werd er wel min of meer uitgezocht maar onpraktisch ingedeeld; van de beschrijving kwam niet veel. Zij vormde dan ook een merkwaardig vreemdsoortig aanhangsel van dat archief. In 1892 zag men dit eindelijk in en werden de ruim 150 portefeuilles overgebracht naar de Universiteits-bibliotheek. Aldaar waren zij beter op hunne plaats; reeds een jaar later kon aan den heer J. Hellendoorn de rangschikking worden opgedragen en eenige maanden geleden zag het eerste deel van den catalogus door dezen bewerkt het licht. Daarin zijn de Nederlandsche en de Belgische handschriften beschreven, naar het aantal portefeuilles te oordeelen slechts een vierde gedeelte der gansche collectie.

Zooals voor de hand lag, zijn de brieven en andere stukken geordend naar den naam van den schrijver; aan het slot is een alfabetische lijst der adressanten bijgevoegd. Eene voorrede van den bibliothecaris, Dr. C. P. Burger Jr., licht de geschiedenis der verzameling en de inrichting van den catalogus toe; een portret van den heer P. A. Diederichs prijkt vooraan. Blijkens het opschrift is dit deel het eerste van den catalogus der handschriften van de bibliotheek, niet alleen van de schenking Diederichs. Van het voornemen, hierin uitgedrukt, zij acte genomen. Bij het doorbladeren valt menig interessant stuk in het oog. Ik zou daarvan een en ander citeeren, indien niet Dr. Burger zijne bereidwilligheid te kennen had gegeven voor elk archief, welks beheerder daartoe den wensch te kennen gaf, een exemplaar aftestaan. Men toone dit te waardeeren door aanvrage daarvan. De keuze van een flinke letter voor de namen der schrijvers maakt het doorzien zeer gemakkelijk. Enkelen dier namen zou ik liever op een andere plaats zien gesteld, maar eigen ondervinding ten deze maakt mij huiverig aan deze opmerking den vorm van een aanmerking te geven.

Zooals het net uitgevoerde 8° deel van 312 blzz. voor ons ligt, is het een handig register, dat een rijke bron van wetenswaardigheden onder de aandacht en het bereik van het algemeen brengt.

CH. M. DOZY.

Ingezonden.

Mijnheer de Redacteur,

Vergun mij eene enkele opmerking te maken naar aanleiding van de aankondiging van het Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderijarchieven in de provincie Utrecht over 1896. De heer VAN MEURS bespreekt daar het feit, dat uit de als bijlagen aan dat verslag toegevoegde inventarissen blijkt, dat zoowel mrs. VAN HASSELT en JOOSTING als ik de oude registers van doop, kerkelijke huwelijken enz. buiten de inventarisatie hebben gelaten. De heer VAN MEURS keurt dit op verschillende gronden af en veronderstelt daarbij, dat een der motieven, die de bewerkers dier inventarissen tot hunne handelingen bewogen hebben, dit is, dat die registers „in beginsel nieuw zijn, al zijn ze feitelijk dan ook misschien 300 jaar oud. „Vivent les principes, périssent les colonies". Voor zooverre die uitlating nu ook tegen mijne handelwijze gericht is, zou ik den heer VAN MEURS willen verzoeken zich eenigszins nader te verklaren. Wat bedoelt de heer VAN MEURS met zijn argument, dat de oude doop- en trouwboeken in beginsel nieuw zijn, dat hij ons toedicht? Hij zal toch niet beweren, dat wij voor het weglaten dier registers ons er op beroepen, dat zij als ingekomen stukken uit 1811 of 1812 te beschouwen zijn? Ik weet niet, hoe de heeren VAN HASSELT en JOOSTING er over denken, maar ik voor mij zou mij reeds daarom niet gaarne op die redeneering beroepen, omdat zij mij bij inventarissen, die tot het herstel der onafhankelijkheid in 1813 doorloopen, niet helpen zou. Overigens verklaart ook de Handleiding (blz. 92) zich tegen die opvatting. Wat bedoelt de heer VAN MEURS dan echter wel? Ziedaar, waarde heer redacteur, de vraag, die ik gaarne beantwoord zou zien.

Met dankzegging voor de plaatsing .

Uw dw. dienaar:
R. FRUIN.

Gaarne gebruik ik de mij aangeboden gelegenheid om dadelijk de voorgaande vraag te beantwoorden. Het was Mr. FRUIN zelf, die o.a. het bovenbedoelde motief gebruikte om de kerkregisters niet in het oude archief van Wijk-bij-Duurstede op te nemen. In zijn verslag omtrent de oude archieven in de provincie Utrecht over 1894 schreef hij n.l. op blz. 25, na vermeld te hebben, dat hem elders gebleken was, dat zulke registers wel eens uit het archief naar de sekretarie teruggebracht werden: „Waar nu de registers van den burgerlijken stand evenzoo goed, misschien zelfs nog beter, tot het archief van den maire, dat in dezen inventaris niet is opgenomen, kunnen worden gebracht, heb ik dien uitweg gekozen om te voorkomen, dat de inventaris meer zou vermelden, dan in het archief te vinden was." v. M.

De gemeente-archieven in 1898 [1]).

(Vervolg van blz. 56).

Zaandam. — „*Gemeente-archief*. Het regelen en inventariseeren van het archief kwam in den loop van het jaar 1898 nog „niet gereed. Met grond mag worden verwacht, dat in den loop „van het jaar 1899 hiermede zoodanig zal worden gevorderd, dat „in het volgende verslag eenige meer uitvoerige mededeelingen „kunnen worden gedaan".

(Verslag Zaandam bladz. 59).

Literatuurkroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H Brugmans,

Archivalische Zeitschrift. Neue Folge. Achter Band. München, Theod. Ackermann, 1899.

Inhoud: Julius Strnadt, Die Passio s. Floriani und die mit ihr zusammenhängenden Urkundenfälschungen (S. 1—118), — Dr. Alfred Bauch, Ueber die ältesten Totengeläutbücher von s. Sebald und s. Lorenz in Nürnberg (S. 119—149), — Dr. F. Schneiderwirth, Ueber das Archiv des Unter-Hospitals zu Memmingen (S. 150—180), — Dr. Josef Huggenberger, Die staatsrechtliche Stellung des landsässigen Adels im alten Bayern (S. 181—212), — Karl Primbs, Nachträge zu den Mittheilungen über die Sammlung von Siegelabgüssen des k. allgemeinen Reichsarchives (S. 213—283), — Dr. Georg Hansen, Ein neuer Leitfaden für die Ordnung und Repertorisirung der Archive (S. 284—291), — Hans Bachmann, Fragen und Aufgaben bei den Staatsprüfungen für den Archivdienst in Bayern (S. 292—303).

Dr. Hansen geeft eene beoordeeling over onze Handleiding; wijst er op, hoe over het algemeen een archief wordt opgevat in anderen zin dan bij ons; maakt bezwaar tegen §§ 67 en 68 en wil eene tweede nummering vervangen zien door eene andere aanwijzing, die voldoende aanduidt, waar een stuk berust (splitsing in Literaliën, Urkunden en Karten); wenscht § 69 niet aanbevelend maar dwingend; acht ten slotte § 23 voor zeer vele Duitsche en Fransche archieven zeer ondoelmatig. Aan het Nederlandsche systeem mag echter de lof niet worden onthouden, „dass es vor anderen „Systemen durch seine Wissenschaftlichkeit hervorragt, dass es „am meisten dem sich nähert, was man in den Naturwissenschaften „als ein natürliches System bezeichnet . . . . . Auch dort, wo an „eine Herübernahme des Ganzen nicht gedacht werden kann, wird „man im Einzelnen manches Nachahmenswerthe finden. Wir „rechnen dahin besonders die ausführlich besprochene Art der „Repertorisirung."

---

[1]) Vergelijk bladz. 43 volg. hiervoor.

Prof. Dr. Eduard Heydenreich, Archivwesen und Geschichtswissenschaft. Marburg, N. G. Elwert'sche Verlagsbuchhandlung, 1900. XVI en 40 bladz.

„Die folgenden Blätter wollen in den weiten Kreisen der Gebil-„deten aller Stände eine richtige Anschauung über Wesen und „Wichtigkeit der Archive verbreiten helfen". Daartoe wordt in het Vorwort betrekkelijk uitvoerig gewezen op het groote nut, dat voor Mühlhausen (woonplaats van den schrijver) uit zijn archief te trekken is in velerlei opzicht; met een enkel woord wordt dan herinnerd er aan, hoe ook 't archief te lijden had, wanneer de stad zware dagen beleefde, hoe de solide bewaarplaats veel te vochtig was (de stukken waren vastgekleefd aan den vloer). Uit een gedeeltelijk medegedeeld rapport van Dr. E. Ausfeld, Direktor der preussischen Staatsarchive, omtrent het archief blijkt van hetgeen verbeterd moet worden: „Das „vornehmste Denkmal der Vergangenheit, unersetzbar, wo es Schaden „leidet, ist das Stadtarchiv." „Archivum pretiosus rei publicae the-„saurus, patriae ornamentum".

De archieven waren in de Middeneeuwen geheel ontoegankelijk en werden alleen beschouwd als van juridisch belang te zijn. Wel werd veel gedaan aan locale geschiedenis. Op aansporing van Maximiliaan I deden de Humanisten vele nasporingen in de archieven. Ook andere vorsten wekten hiertoe op, terwijl de rijkssteden de zaak in sterke mate trachtten te bevorderen. Ten slotte zochten vele geschiedvorschers op eigen houtje. Daarna kwam in de 17de eeuw een tijdperk van vernieling. „Das verwilderte Kriegsvolk „achtete von allen Dingen am wenigsten die alten Schriften und „Pergamente"; evenals voor andere zaken van wetenschap en kunst was dit een slechte tijd. En ook de volgende twee eeuwen waren den archieven ongunstig; de meeste archieven bleven liggen, zooals zij na den 30-jarigen oorlog achtergelaten waren. „Dieselbe Miss-„achtung, welche die Beambten und Hofleute den Archiven be-„zeugten, hegten auch die Generale and Offiziere, welche damals „viele Menschenalter hindurch das grosse Wort führten." Staaltjes van wanbeheer worden aangehaald. Eene opwekking van geleerde zijde werd gesmoord door „Kriegslärm" of „Hoffeste". Schandelijk te lijden hadden de archieven door de soldaten. Maar ook de „Chambres de réunion" van Lodewijk XIV waren voor de Duitsche archieven noodlottig. Geruimen tijd werden echter de archieven gebruikt niet dan voor practische doeleinden: „Nachdem unser „Archivarius alle unsers fürstlichen Hauses Angelegenheiten erfährt, „so soll er solches nicht allein, so lange er in unsen Diensten bleibt „sondern auch, wenn er dieselben verlassen wird, ehrlich und

„aufrichtig in guter Verschwiegenheit halten und niemand offenbaren, „sondern mit in seine Grube nehmen". Voor vreemdelingen hield men zijn archief gesloten, althans op zoo menige plaats. Te hooger staan daarom de eigenaars, die hunne schatten toegankelijk stellen. Omstreeks 1700 kwam er eene opleving, belangrijke uitgaven geschiedden. Bij de vorstelijke huisarchieven werd de archivaris hoofdambtenaar, belangstelling werd gewekt. Toen kwam de Fransche revolutie en daarna gedurende bijna een kwart eeuw oorlog op oorlog. Ontzettend veel ging verloren, vooral heerlijkheidsarchieven. Daarbij kwam Napoleons plan van een centraal wereld-archief te Parijs. Veel is van het toen naar Parijs vervoerde niet teruggekomen. Doch ook veel goeds werd toen geboren: ieder staatsburger had gelijke rechten, waardoor de archieven niet meer gesloten konden blijven. Ook ontwaakte de ernstige wensch naar eene grondige geschiedenis en daarbij naar waarheid. Ranke gaf hier den stoot. Meer systematisch werd te werk gegaan, en al is dit laatste tijdvak het kortst, het is het rijkst aan resultaten, waarvan in hoofdtrekken het een en ander wordt medegedeeld. Daaruit blijkt niet alleen, hoeveel reeds verricht is, maar ook hoe ontzachlijk veel er nog te doen overblijft, hoeveel nog kan dienen tot opheldering der geschiedenis. Terloops wordt daarbij een lans gebroken voor de openstelling van alle archieven.

Inventaire des cartulaires belges conservés à l'étranger (uitgeg. door de Commission royale d'histoire de l'Académie royale de Belgique). Bruxelles, Kiessling & Cie., 1899. 72 bladz.

Deze inventaris is de derde en laatste van de serie, die later tot één werk zullen worden versmolten. Vele opgaven ontving men uit den vreemde niet [1]). Dankbaar worden herdacht de heeren Telting en Brugmans, die omtrent de voor België zoo belangrijke Papiers Gérard (Rijksarchief en Kon. Bibl.) mededeeling deden. Sterk wordt aangedrongen op steun, opdat het verzamelwerk zoo volledig mogelijk zij.

Mr. A. C. Bondam. Verslag omtrent de oude gemeente-archieven in Noordbrabant, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie. 's Hertogenbosch, Lutkie en Cranenburg, 1899. 36 bladz.

Het drukken van den inventaris der Raamsdonksche archieven als bijlage tot het vorig verslag, gaf aanleiding er toe, dat verschillende stukken nog eens in handen werden genomen; zoo kwamen eenige nieuwe stukken aan 't licht, bleek de belangrijkheid van andere des te meer. Gewezen wordt op eenige belangrijke

[1]) Naar sommige plaatsen werden gecommitteerden gezonden.

nummers van den inventaris. — Verschillende archieven werden bezocht en daarbij gewezen op gewenschte verbetering der berging. Betreurd wordt, dat de groote omvang van gedrukte periodieken (Staatsblad enz.), die zelden of nooit behoeven geraadpleegd te worden, veroorzaakt, dat vele archiefstukken ellendig geborgen zijn. — Te *Bladel* is het gemeentehuis ruim, doch slecht gebouwd, vochtig. De archieven van de vroegere gemeente Bladel, Reusel en Netersel [1]) zijn in treurigen toestand; aangeboden werd daarom bruikleen in 's rijks archiefdepôt te 's Hertogenbosch. — Het oud-archief der gemeente *Deursen en Dennenburg* wordt goed bewaard, in gesloten kasten ten huize van den burgemeester; het werd terloops globaal geregeld. — Te Demen in het raadhuis van *Dieden, Demen en Langel* werd geen oud-archief gevonden. Een onderzoek, ingesteld naar eene indertijd aanwezige „archiefkomme" leverde niets op: de kist was tot brandhout verhakt, de stukken „in de missie [2]) gestopt", omdat zij niet branden wilden [3]). — Het archief van *Groot en Klein Linden*, behoudens eenige kerkregisters jonger dan 1810, is goed geborgen en verzorgd, al is de oude indeeling zeer ongeschikt. Deze dorpen behoorden vroeger onder Kuik. — Beschreven werd het oud-archief van *Maashees, Holthees en Overloon*, geborgen in archiefkisten, omdat er geen gemeentehuis bestond; nu dit er voor c. 20 jaren is gesticht, zullen de stukken geplaatst worden op archiefrekken in een overwelfd locaal achter de raadzaal, omdat zij in de kisten smoorden. — Te *Reek* is het vertrek voor de archieven in het in 1884 gestichte raadhuis „bar vochtig"; gevraagd werd om eene betere bewaarplaats. — Te *Ravestein* is het raadhuis gevestigd in de in 1876 opgeheven Latijnsche school. Vrij van vocht is het archief niet. Ook worden hier gevonden de archieven van de waterschappen „*'s Lands van Ravestein*" en *voor een stoomgemaal onder Dieden enz.* Eenige stukken zijn kort geleden terugontvangen van een oud-burgemeester en van de gemeente Deursen. — Het archief der gemeente *Megen, Haren en Macharen* is naar de ruimte goed geborgen, doch in 1894 zeer onwetenschappelijk geregeld (geen onderscheid gemaakt tusschen de archiefstukken van gemeente, schepenbank en grafelijkheid). „De oude kerkregisters „zijn mij thans ter verzorging en beschrijving toegezonden." — Te *Oeffelt* is ruimte genoeg, de kerkregisters werden beschreven; het

[1]) Thans twee gemeenten: Bladel c. a. en Reusel.

[2]) Mesthoop.

[3]) De gemeente-secretaris merkte naar aanleiding van Mr. Bondams' verslag op, dat de stukken een aaneengekleefde massa waren geworden; zij waren te zeer bedorven dan dat herstel mogelijk ware.

archief van vóór 1811 bevindt zich in dat van Gennep, waaronder Oeffelt vroeger behoorde. — Van *Son en Breugel* werd het oudarchief globaal beschreven, evenals de oude kerkregisters. De losse stukken waren ellendig geborgen, doch zullen eene betere behandeling verkrijgen. — Van *Berchem* zijn de archieven ter beschrijving opgezonden. — „Algeheele regeling van het archief werd dit jaar begonnen te *Dongen*". Het nieuw archief is thans goed geregeld en geborgen, aan het oud-archief is de hand geslagen; als grens is aangenomen 1810. Het oude burgerlijke stands-archief is beschreven; in het oud-rechterlijk archief van Dongen zijn eenige stukken gevonden, die naar Dongen werden overgebracht. — De beschrijving en verzorging der oude burgerlijke stands-archieven. — Volgt een „Overzicht van hetgeen ten aanzien der regeling van oude gemeente-„archieven in Noordbrabant tot 1898 is verricht" (opgemaakt ingevolge besluit der vergadering van rijksarchivarissen d.d. November 1897).

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en Mededeelingen. Vierde deel, No. 2. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1899. 114 bladz.

Verslag over het jaar 1898/99 (Overlijden van prof. Fruin. Van zijne uitgave van Philippus à Leijdis was reeds 1/3, 10 vel, afgedrukt; Dr. Molhuijsen en prof. Fockema Andreae zullen het werk voortzetten, voor het 2de deel ook met behulp van aanteekeningen van prof. Pols. Met het oog op de financiën is de druk van de rechten van den Briel gestaakt; het gemeentebestuur weigerde subsidie. Daarna zullen volgen de rechten van Tiel, Amsterdam, de kleine steden van het Sticht (3de deel), Gouda; de voorbereiding van eene gelijke uitgave voor Zierikzee en van de gildebrieven van 's Hertogenbosch gaf teleurstellingen. Aan een index op de verschenen werken is de hand geslagen. Om dezen overvloed moest afgewezen worden een herdruk van de Recessen van Maastricht: de ordonnantie van 1665 met bijvoegingen tot 1781. De financiën eischen verbetering). — Overzicht van de rekening en verantwoording van den penningmeester. — Naamlijst der leden. — Korte Mededeelingen: IX. Mr. J. M. Nap. Ommelander zijl- en dijkrechten uit de 15de en 16de eeuw (Lijst van elders uitgegeven oude Ommelander zijl- en dijkrechten; I. Zijlrecht van Oostervredewolt, 1425; II. Zijlrecht van Westervredewolt, 1425; III. Schouwer zijlbrief, 1428; IV. Dijkbrief van het stadshamrik, 1441 ; V. Dijkbrief van Westeremder Schepperschap, 1463; VI. Winsummer zijlrecht, 1464; VII.

Zijlrecht van Oterdum, begin der 16de eeuw; VIII. Dijkrecht van Oterdum, 1554; IX. Rechten van de drie Delfzijlen, 1508; X. Dijkbrief van graaf Edzard, 1506; XI. Confoederatiebrief der Drie geprivilegieerde Zijlvestenijen, 1531; XII. Eed voor den schepper van het Sloter zijlvest, 1549; XIII. Verklaring over het recht om te schouwen in de Drie Delfzijlen, 1561; XIV. Dijkrecht van Humsterland, 1562; XV. Farmsumer zijlrecht, 1567). — X. Prof. S. J. Fockema Andreae, Stukken betreffende een geschil tusschen de buren van Vriezenveen en den heer van Almelo (± 1490); naar een h. s. afkomstig uit het klooster Albergen, thans in de bibliotheek der Kon. Acad. van Wet.) over het gebonden zijn van den heer aan privilegiën door zijne voorgangers verleend. — XI. Varia (Mr. P. van Meurs, Moeders voeden geen bastaarden, 1615; Terechtstelling van een lijk, 1677 enz).

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Leiden, voorh. E. J. Brill, 1899. 259 bladz.

Hierin o.a.: M. S. Pols door Mr. S. Muller Fz. (bladz. 57—89) en W. Bezemer door G. van Rijn (145—157).

Verslag van het verhandelde in de algemeene vergadering van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, gehouden den 6den Juni 1899. Utrecht, J. van Boekhoven, 1899. 107 bladz.

Hierin (bladz. 7—47) de rede van den Voorzitter Mr. S. Muller Fz., bevattende naast beschouwingen omtrent Lamprecht's Wirthschaftsgeschichte, eene proclamatie van het goed recht dier geschiedenis als wetenschap. Een en ander als inleiding tot eene belangrijke studie over de huishouding van het Domkapittel in de dertiende eeuw.

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Prov. Utrechtsch Genootschap, 6 Juni 1899. Utrecht, J. van Boekhoven, 1899.

Hierin o.a.: Mr. S. Gratama, Zoogenaamde beginselen van tiendrecht (bestrijding der heerschende jurisprudentie).

Mr. J. J. S. baron Sloet en Dr. J. S. van Veen. Register op de leenaktenboeken van het vorstendom *Gelre* en graafschap Zutphen. (Uitgegeven door Gelre, Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht.) Tweede Stuk. Arnhem, P. Gouda Quint, 1899.

De bewerkers bevonden, dat de leengriffiers bij het in 't kort teekenen der acten „soms zeer grove vergissingen en uitlatingen „begaan hebben; daarom hebben zij besloten . . . alle akten na te

„slaan". De fouten, aldus geslopen in het eerste stuk, zullen later worden medegedeeld.

Dit stuk omvat blad 4—6 van de leenen in de kwartieren van Nijmegen, Zutphen en Veluwe, blad 3 en 4 van het Overkwartier, blad 2 van de leenen buiten Gelderland (Uitheemsche leenen) en eene lijst van de namen der leengoederen en geslachten, in dit stuk voorkomende.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der 83ste vergadering, gehouden te Deventer den 6den Juni 1899. Zwolle, de Erven J. J. Tijl, 1899. 27 bladz.

Over het Oorkondenboek wordt nog gecorrespondeerd met Mr. S. Muller Fz.; de commissie wordt aangevuld met de heeren F. A. Hoefer en Mr. R. E. Hattink. — De heer van Slee toont aan, dat thans bekend is afschrift van fol. 1—101, 106—137 van het Frensweger h.s. over Geert Groote; — de heer Houck deelt een en ander mede over de verdwijning der relieken en kerkeschatten der Lebuinus-kerk in het laatst der 16de eeuw; — de heer Hoefer bespreekt eenige klokke-opschriften, — het kalendarium der kerk te Hattem (maanjaren en inrichting van den kalender), — de kerk te Wilsum (die restauratie waard is); — de heer Cramer verklaart „vuir offeren" als „vòòr-offeren".

Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1900 (onder redactie van Mr. J. A. Feith). Erven B. van der Kamp, Groningen, 1899.

Inhoud: Mr. J. A. Feith, De vice-admiraal Rudolph Coenders, († 4 Aug. 1666, met portret), — A. J. Smith, Het uitspreken der *h* in Groningen en elders, — Oogheelkunde in de 18de eeuw, — Mr. A. J. Andreae, Uit der Geuzen troebelen (met portret van Bartolt Entens van Mentheda, 1572), — P. G. B., De opvoeding van jonge Groningsche edellieden (1567), — Een goedkoop kosthuis, — J. W. Chevallier, Reneke Busch Gockinga in den Haag († Nov. 1789), — Wijntje en Trijntje, — Mr. A. S. de Blécourt, Het Heeren-Wijnhuis te Groningen (met vignet), — Mozesput, — Mr. E. van Loon, De gildebrief der snikkevaarders van Appingedam, anno 1692, — Slag bij Nieuwpoort, — Mr. B. ten Bruggen Cate, De geschiedenis der tusschen den staat en de gemeente Groningen op 6 December 1878 gesloten overeenkomst betreffende de vestinggronden, — Mr. J. A. Feith, Wandelingen door het oude Groningen. X, Het Olde Rechthuis (met 2 platen), — Mr. C. P. L. Rutgers, Een kijkje op de Groninger kermis voor ruim honderd jaren. — Varia (Opgedolven voorwerpen (in 1899), Curieus kerkelijk vonnis (1786), Rechtspraak (1558, 1592.))

J. H. Hofman. Nieland en Haarlem. (Afdruk uit de Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem.)

Uit twee medegedeelde acten blijkt, dat Guy van Avesnes op 16 November 1302 nog elect, 16 April 1303 bisschop genoemd wordt; tusschen die beide data ligt dus zijne hoogste kerkelijke wijding.

Dr G. Brom. Nederlanders aan de Hoogeschool te Parijs. (Afdruk uit het Archief van het aartsbisdom Utrecht, deel XXVI).

De heeren H. Denifle O. P. en E. Chatelain hebben uitgegeven een Auctarium chartularii universitatis Parisiensis. De studenten dier hoogeschool waren verdeeld in vier nationes, waarvan de Anglicana ook de Nederlanders omvatte. Aan het hoofd der natio stond een „procurator", magister artium, die de namen der leden inschreef, de vergaderingen uitschreef en de kas beheerde. Daarnaast stond een „receptor", die de gelden inde. Gegeven worden van de procuratores over 1333—1466 en van de receptores over 1406—1461 die namen, welke bijna zeker behoorden aan personen uit onze streken.

Mr. R. Fruin Th. Az. Bouwstoffen voor eene geschiedenis van het Nederlandsche geld- en muntwezen. Eene muntberekening van 1500.

Uit een paar medegedeelde stukken blijkt, dat in 1500—1509 de gouden Rijnsgulden 28, de Philippusgulden 25 en de Postulaatgulden 12 stuivers waarde had. J.

Fruin, Robert. Verspreide Geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. Blok, P. L. Muller en S. Muller Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1899. 8°. afl. 1/2, blz. 1—160.

Het is zeker onnoodig de hooge beteekenis van deze standaarduitgave in het licht te stellen. Niet alleen toch ontvangt het Nederlandsche volk hier de opera omnia van onzen grooten geschiedvorscher, thans overal, soms bijna onbereikbaar, verspreid in tijdschriften en genootschapswerken, maar het ontvangt ze met de toevoegsels van Fruin zelve. De stof is systematisch gerangschikt. Deze afleveringen bevatten: Het karakter van het Nederlandsche Volk (1871. Uit de Algemeene Statistiek van Nederland). De drie tijdvakken der Nederlandsche geschiedenis (Gids 1865). Een Hollandsche stad in de Middeleeuwen (Gids 1873). Over Philips van Leiden en zijn werk: De cura reipublicae et sorte principantis (Verh. Kon. Akad. 1864).

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1898—1899. Leiden, v.h. E. J. Brill, 1899. 8°.

Hierin de volgende bijdragen van historischen aard: P. J. Blok.

Dagelijksche heeren van Varik. (Oorspronkelijk dagelijksche rechters, die het lage gericht uitoefenen.) — G. J. W. Koolemans Beynen. Nieuwe gegevens betreffende de bedoelingen van Engeland bij het werkdadig optreden op het vasteland gedurende den tweeden coalitie-oorlog. (De correspondentie van de gebroeders Grenville te Londen en Berlijn en van den eerste met Whitworth te Petersburg.)

H. T. Colenbrander. De Patriottentijd, hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. III. 1786—1787. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1899. 8°. XVI, 303, 224, 34 blz.

I. Frankrijk en de Oost-Indische Compagnie. (Frankrijk beproefde door middel der pensionarissen de Oost-Indische Compagnie in haar macht te verkrijgen, ten einde haar als basis te gebruiken voor een herovering der Engelsche bezittingen in Voor-Indië. Hoewel het bestuur der Compagnie ervoor werd veranderd, heeft Frankrijk zijn doel door het stevige verzet der Bewindhebbers gemist.) II. Reactie. Hattem en Elburg. (De elementen eener reactionaire partij, overal in voldoende mate aanwezig, werden nader tot elkander gebracht door den Engelschen gezant Harris en van de Spiegel, raadpensionaris van het door- en door Orangistische Zeeland. Memorie van Harris. De omwenteling te Utrecht. Poging daartoe te Hattem en Elburg. De Prins legt daar garnizoenen en wordt door Holland als kapitein-generaal geschorst. Wapeningen.) III. Goertz en Rayneval. (Goertz, door den nieuwen Koning van Pruisen, Frederik Willem II, gezonden, beproefde tevergeefs een verzoening, waaraan zijn onhandig optreden niet zonder schuld is. Merkwaardig is zijn verbinding met de democratische patriotten, ten einde hen tot den Prins te brengen. Toen deze combinatie kans had te slagen, verijdelde Rayneval haar door bemiddelingsvoorstellen te doen, die door Willem V als onaannemelijk werden verworpen.) IV. De Coalitie en haar nederlaag. (Plannen, om het volk aandeel in de regeering te geven. Coalitie der aristocratische patriotten daartegen, die in Holland steeds meer invloed verkreeg, maar ten slotte werd gebroken door de gewelddadige remotie der aristocraten in Amsterdam en Rotterdam. Frankrijk stemde daarin noode toe.) V. Goejanverwellesluis. (Begin van den strijd. Gevecht om de Vaart. De patriotten krachtiger door Frankrijk gesteund, de Oranjepartij door Engeland gesubsidieerd. In Holland de patriotten steeds machtiger. Conferentie der Oranjepartij te Amersfoort. Reis der Prinses naar den Haag. Goejanverwellesluis.) VI. Pruisens eisch om voldoening. (Onderhandelingen tusschen Pruisen en Frankrijk. Engeland besluit tegen bemiddeling van Frankrijk, vóor bemiddeling van Pruisen. Eischen van Frederik Willem II; zijn doel. Ultimatum.) VII. De omwenteling. (Marsch der Pruisen.

Omwenteling. Willem V in den Haag. Capitulatie van Amsterdam. Restauratie.) Bijlagen. (Stukken uit de archieven van den Haag, Parijs, Londen en Berlijn.) Verbeteringen. Registers (op dl. I—III).

A. Hollestelle. De drie merkwaardige schellingen: het schild, het lam en de gulden van gewicht of de munten van 3, 2 $^1/_2$ en 2 tremissen met de daarmede in verband staande pondenstelsels. 2e gedeelte. Tholen, J. M. C. Pot, 1899. 8°. 144 blz.

Bevat: XIII. De pondenreeks gegrond op de as of den gulden van gewicht met afleidingen en berekeningen. XIV. Het oude talent. De verandering der munt door Solon. Andere pondenstelsels op de marken gegrond. Het oudste muntgewicht. XV. Overzicht van het voorgaande. Voorstellingen van de onderscheiden ponden met hunne muntgewichten. Rekeningen. Het getal zeven. XVI. De aanvankelijke verlaging der ponden door de Romeinen. Door hen geslagen munt op het nevenpond van 1 $^1/_2$ Mark. Eenige der oudste bekende ponden uit de middeleeuwen. Overzicht van het laatstelijk verhandelde.

J. P. de Bie. Het leven en de werken van Petrus Hofstede. Rotterdam, D. A. Daamen, 1899. 8°. XVI, 506, CX blz. Met portret, 2 prenten, 2 uitslaande bijlagen en register. (Utrechtsche dissertatie.)

Hofstede, geboren in 1716 te Zuidlaren, studeerde te Groningen (de Pseudo-Studiosus hodiernus) en te Franeker, werd in 1739 predikant te Anjum, waar hij optrad tegen Stinstra, in 1743 te Steenwijk, in 1745 te Oost-Zaandam (Kerkrede bij de verheffing van Willem IV), ten slotte van 1749 tot zijn dood in 1803 te Rotterdam. Hier deed hij zich weldra kennen als een warm Oranjevriend (Bloemen gestrooid op het graf van Willem Carel Hendrik Friso), een geliefd prediker en leeraar, een geleerd theoloog, een verdediger van de rechten der heerschende kerk. (Zijn strijd met ds. van der Groe; de zaak van ds. de Cock.) Een keerpunt in zijn leven werd zijn geschil met den Haarlemschen remonstrantschen predikant Nozeman over den Belisarius van Marmontel (orthodox contra vrijzinnig, gereformeerd contra remonstrantsch). Hij werd sedert de weerbaarste kampioen van de privilegiën der Staatskerk; om zich geheel daaraan te kunnen wijden, legde hij in 1770 zijn predikambt neer en werd professor honorarius aan het athenaeum. Hij had invloed op de afzetting van van der Marck als hoogleeraar te Groningen, was een bekend medewerker aan de Nederlandsche Bibliotheek, het tijdschrift der wetenschappelijke orthodoxie en een groot voorstander van de invoering der nieuwe psalmwijzen en van de Zending. Zijn geschil met van Goens had diens aftreding als hoogleeraar tengevolge. Sedert 1780 werd hij meer en meer een der

meest polemische hoofden der Oranjepartij (Oranjepredikant). Zijn houding bij de Rotterdamsche opstootjes van 1783; het gevaar door hem geloopen te Utrecht; zijn strijd met van der Kemp. Zijn kerkelijke twisten met le Sage ten Broek en de brieven van Hendrik Brinxma. In 1788 hield hij nog een bekende biddagspredikatie. Bijlagen: A. Geschriften van H., aan hem toegeschreven en op hem betrekking hebbende boeken. B. Portretten van H. Prenten, hem betreffende. C. Extracten uit de acten van den kerkeraad van Rotterdam. D. Onuitgegeven brieven. E. Geslacht Hofstede. Register.

S. MULLER Fz. De Universiteitsgebouwen te Utrecht. Met afbeeldingen. Utrecht, Firma J. de Kruijff, 1899. 8°. 56 blz.

Geschiedenis van het kapittelhuis van den Dom, door de stad in 1634 voor de academie bestemd. De daarin aangebrachte veranderingen. De kloostergang. Het koor van den Dom. Wijzigingen vóor 1815. Het academiegebouw van 1836. De huizen aan den Domtrans. Het nieuwe academiegebouw met zijn versieringen.

J. C. A. HEZENMANS. 's Hertogenbosch van 1629 tot 1798. Historische Studiën. Uitgave van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Nieuwe Reeks no. 8. 's Hertogenbosch 1899. 8°. 600, VII blz.

Na een korte inleiding over de geschiedenis van den Bosch vóór de inneming door Frederik Hendrik behandelt de schrijver den toestand, waarin den Bosch na 1629 kwam. Met Staats-Brabant bleef de stad uitgesloten van allen invloed op de regeering des lands; zware belastingen werden geheven: de Hervormde eeredienst, dien een zeer kleine minderheid beleed, was de eenige in het openbaar geoorloofde; in de Regeering zaten slechts leden der Staatskerk; zoo goed als alle ambten werden door Hervormden bezet. Bovendien leed de stad tot 1648 zwaar onder de gevolgen van den oorlog. Na den vrede van Munster hoopte men op een zachtere behandeling der Katholieken en op opneming van Staats-Brabant in de Unie, maar te vergeefs. De plakkaten werden telkens verscherpt, maar niet in den scherpsten vorm uitgevoerd: vele ambtenaren, zelfs de Hoofdschout van den Bosch, waren omkoopbaar. In de 18de eeuw werd de toestand der Katholieken metterdaad dragelijker: het doordringen der nieuwe denkbeelden kwam hun ten goede. Deze nieuwe denkbeelden, waarmede een Staatskerk onvereenigbaar was, zegevierden in 1795. Toen herkregen de Katholieken hun vrijheid van eeredienst en werd Brabant als een lid van den Staat opgenomen. Het boek eindigt met de aanneming der staatsregeling van 1798 en den staatsgreep van 12 Juni van dat jaar, waardoor de toestand van Brabant werd geconsolideerd.

Derde jaarlijksch verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1899. 8°. 166 blz.

Hierin de volgende bijdragen van geschiedkundigen aard: A. Jesurun. Een gedenkwaardig feit. (De afschaffing der slavernij in de West-Indische koloniën in 1863. Bijzonderheden uit de geschiedenis der pogingen om daartoe te geraken, ontleend aan het rapport der staatscommissie van 1853.) J. H. J. Hamelberg. Jan Erasmus Reining. (Bekend kaperkapitein in West-Indië: levensbijzonderheden ontleend aan: Zeer Aanmerkelyke Reysen Gedaan door Jan Erasmus Reining. Meest in West-Indiën en ook in veel andere deelen des werelds, etc. Samengesteld door D. van der Sterre. Amsterdam 1691.) Dez., De slavenopstand op Curaçao in 1795. (Verschillende oorzaken, o.a. de nabijheid der Franschen en de nieuwe vrijheidsdenkbeelden, het gerucht dat Holland bij Frankrijk was ingelijfd. De opstand duurde van half Augustus tot half September, werd door het omzichtig beleid van van Westerholt bedwongen en daarna gerechtelijk bloedig gestraft.)

B.

VARIA.

Opmerking verdient eene verrassende stelling, voorkomende achter de dissertatie over Leycester's tusschenbestuur, waarop de heer R. Broersma onlangs bevorderd is tot doctor in de Nederlandsche letteren. „*Voor historici is die indeeling der archief-inventarissen het verkieselijkst, die gegrond is op de inrichting der besturen, waarvan het archief afkomstig is.*" De heer Broersma heeft een paar jaren geheel zelfstandig in de Utrechtsche archieven gewerkt, en zijn getuigenis heeft dus onbetwistbaar gezag.

Uit den Gemeenteraad van Dordrecht.

(*Dordrechtsche Courant*, 31 Oct. 1899.)

Onderwerp:

Jaarwedde van den Archivaris. (Raming *f* 1000).

De heer Rens wenscht, alle hulde brengende aan den functionaris, zijn traktement niet langer ten laste der gemeente te brengen. Het is niet alleen zijn salaris, dat de stad moet betalen, maar er worden nog meer kosten door veroorzaakt.

De heer van Schaardenburg acht de gemeente gelukkig, dat zij zoo'n ijverigen en bekwamen archivaris bezit. Het archief is te kostbaar om daar niet de hand aan te houden en spreker kan zich dit voorstel niet denken, tenzij de heer Rens het geheele archief wil weggeven.

De Voorzitter zegt ook, dat de functionaris te veel diensten bewijst, om zijn traktement te verminderen.

De heer Rens oordeelt, dat van een ambtenaar, die zijn plicht doet, het traktement toch kan verminderd worden of hij toch ontslagen, wanneer de gemeente, zooals hier, inteert. De bedoelde ambtenaren zullen zeker een even goeden of beteren werkkring vinden.

De heer Hoijer heeft vroeger geijverd voor de overbrenging van ons archief naar een provinciaal archief; maar hij gaat niet mede met den heer Rens, dat een betrekking zoo maar gesupprimeerd kan worden, die jaren lang door den titularis met eere is waargenomen.

De Voorzitter zegt, dat het gemeentebestuur niet zonder archivaris kan. Misschien is er met den tijd een goedkooper regeling te vinden.

De heer Kolkman zou het bejammeren, indien de meerderheid het eens was met den heer Rens. Spreker wenscht te wijzen op het feit, dat de archivaris de balkgaten aan den Noordendijk aan onze gemeente heeft teruggebracht, terwijl de gebruikers dachten eigenaren te zijn.

De post, in stemming gebracht, wordt aangenomen met 20 tegen 2 stemmen (de heeren Rens en Dicke).

In de *Dordrechtsche Courant* van 13 Dec. '99 lezen wij, dat de Gemeenteraad van Dordrecht heeft besloten: 1e om aan het Rijk af te staan 26 archiefstukken, voorkomende in den gedrukten Inventaris van het Archief der gemeente Dordrecht opgemaakt door mr. P. van den Brandeler 1862—1878, als behoorende tot het rechterlijk archief; en 2e om in bewaring te aanvaarden de aan het Rijk behoorende oude rechterlijke archieven, daaronder begrepen die genoemd sub I van de Kamer judicieel te Dordrecht, het watergerecht aldaar en van het College van Beetrekkers aldaar, en wel onder voorwaarde, dat door het Rijk jaarlijks voorzien worde in de kosten van het binden en herstellen der aan het Rijk behoorende archiefstukken.

Blijkens mededeeling in de *Staatscourant* van heden (Vrijdag 8 December) is door het rijksarchief in Zeeland van den heer F. Caland, oud-archivaris van Hulst en thans adjunct-commies aan het algemeen rijksarchief te 's Gravenhage, een zeer belangrijk geschenk ontvangen. In de vorige eeuw is door M. Gousset een geographisch ingerichte index vervaardigd op al de grafelijke registers in de registerkamer van Holland. Dat werk, dat zich thans in het algemeen rijksarchief bevindt, wordt daar nog steeds met vrucht geraadpleegd bij onderzoekingen over den grafelijken tijd. Het heeft, evenals de registers zelve, zoowel op Zeeland als op Holland betrekking. De heer Caland heeft zich nu de moeite getroost dat gedeelte van het handschrift van Gousset, dat op Zeeland betrekking heeft, af te schrijven en dat afschrift bovendien nog verrijkt met aanteekeningen betreffende grafelijke oorkonden, die Gousset niet gekend heeft. Dezen arbeid van jaren, twee dikke folio deelen vullende, heeft de heer Caland thans aan het rijksarchief in Zeeland ten geschenke gegeven. Het zal bij eventueele onderzoekingen veel nut kunnen stichten.

(*Middelburgsche Courant*, 9 Dec. 1899.)

Verdwaalde archieven.

Aan den rijks-archivaris in Groningen werden eenige weken geleden door een boekbinder ter hand gesteld acht bladen beschreven perkament in folioformaat. Zij waren bij het opnieuw inbinden van een oud boek door hem in den band als schutbladen gevonden. Bij onderzoek bleken deze bladen te bevatten een aaneengesloten gedeelte van de rekening der stad Doullens (Departement de la Somme) van 1408. Het teruggevonden gedeelte bevat o.a. „les voyages d'eschevins et d'autres" alsmede de in bijna alle oude stadsrekeningen aan het slot vermelde uitgaven „ten diversen respecte", welke niet onder andere hoofdstukken konden worden vermeld. Doorgaans zijn deze uitgaven het meest kenschetsend en leerrijk. Zoo vinden we o.a. hier een post: „Pour courtoisie faite par le dit Rohant (de stadssecretaris) à l'uissier de l'ostel du dit monsieur le chancellier pour ce qu'il y convint aler plusieurs foys au matin pour estre au lever du dit mons. le chancellier et aussy aprez disner et autrement hors heure de seeller."

Archives notariales de Toulouse.

Sous ce titre, notre confrère M. F. Pasquier, archiviste de la Haute-Garonne, vient de publier une brochure (Toulouse, Ed. Privat, 1899, in 8°, 24 p.) dont l'intérêt n'echappera pas à tous ceux qui savent quelles ressources offrent souvent aux chercheurs les archives des notaires, quelles difficultés s'opposent parfois à leur consultation et qui se préoccupent des moyens d'en assurer la conservation et de les rendre plus facilement accessibles. L'on a déja réclamé que la question fut réglée par une loi; mais, en attendant qu'elle soit votée, l'on a songé en divers endroits à une solution pratique qui sauvegarderait tous les intérêts. Le Conseil général de la Haute-Garonne, dans sa séance du 12 avril 1899, à l'exemple de ce qui se pratique à Lille depuis un demi-siècle, a résolu, conformément à l'offre de la Chambre des notaires, de faire gérer le dépôt des archives notariales par l'archiviste départemental, aidé d'un employé spécial chargé du classement et de la surveillance de ces archives. La brochure de M. Pasquier contient: la proposition du préfet au Conseil général; — la délibération de la Chambre des notaires; — le rapport de l'archiviste départemental sur la question; — la correspondance échangée à ce sujet entre le préfet et le ministre de l'Instruction publique; — les voeux émis au Congrès des sociétés savantes de Touleuse; — enfin la délibération du Conseil général.

(*Bibl. de l'école des chartes 1899, p. 562.*)

Nederlandsche archieven op Ceylon.

Van verschillenden kant — o.a. door den beoefenaar der geschiedenis van het Nederlandsch bestuur op Ceylon, mr. F. H. de Vos, advocaat te Gale; door den heer F. H. Grinlinton, registrar-general, en ook door navraag der Nederlandsche regeering — werd in den laatsten tijd de aandacht gevestigd op de verwaarloozing der belangrijke archieven van de autoriteiten der Nederlandsche Compagnie op Ceylon, welke, in kisten gepakt, sedert jaren geborgen waren op de zolders van het Colombo Museum en van het Colonial Secretary's Office te Colombo zonder dat iemand er voor te zorgen had of er naar omzag. Feitelijk waren zij zoodoende ontoegankelijk. Onlangs echter heeft het Ceylonsche gouvernement den

heer R. G. Anthonisz, tot nu toe Assistent Registrar-General, met de verzorging en beschrijving dezer archieven belast, op een salaris van 4200 ropijen 's jaars, en hem twee lokalen, een werk- en een bergvertrek, ingeruimd. Blijkens de *Ceylon Independent* van 22 September 1899 zijn daarheen reeds een 7000 banden overgebracht, terwijl archieven, thans te Gale en Jafnapatnam bewaard, zullen volgen. Behalve uit algemeen geschiedkundig oogpunt, is de maatregel reeds gebleken van groot belang te zijn voor de staving van gouvernementsrechten op landerijen. Ook van de oude justitieele archieven zal de beschrijving in een land, waar de rechtspraak nog steeds gegrond is op het Roomsch-Hollandsch recht, van practisch belang blijken te zijn.

De archieven van de gemeenten der Ned. Herv. Kerk op Ceylon, sedert lang Dutch Reformed geworden, zijn steeds toegankelijk en in goeden staat van verzorging gebleven bij die gemeenten zelve.

Wat van Nederlaadsche factorij-archieven is teruggevonden in Britsch-Indië (het factorij-archief van Cochin en een klein gedeelte van dat van Souratte) is onlangs door de zorgen van het Britsch-Indisch gouvernement geïnventariseerd. Men heeft daartoe gebruik gemaakt van de hulp van een geboren Hollander, pater Heyligers te San-Thomé. Een inventaris van het kerke-archief van Malakka kwam eveneens dit jaar uit, voor rekening van het gouvernement van Singapore. Deze inventaris echter is bewerkt door iemand, die niets of weinig van het Hollandsch begrepen heeft, zoodat hij wemelt van fouten.

Van al deze inventarissen werden exemplaren gezonden aan het rijksarchief, terwijl ook van de uitkomsten der werkzaamheid van den heer Anthonisz ongetwijfeld mededeeling zal worden gedaan.

N. Rott. Cour. 15 Oct. 1899.

Vragen.

Berusten er in eenig archief in Nederland of België oude origineele koopmansboeken of werken over koopmansboekhouden? Zulke, dateerende van vóór 1543, zouden een belangrijke vondst uitmaken.

J. Hagers, *Rotterdam.*

Brieven van Menso Alting.

Volgens een mededeeling van Outhof bezat de Groninger hoogleeraar Isinck een verzameling van 153 brieven, door zijn voorvader Menso Alting, pred. te Emden, geschreven aan vele geleerde mannen: Sibr. Lubbertus, Pezelius, Theod. Beza, Ursinus, D. Paraeus, Martinius, e.a. Deze collectie bevindt zich niet, waar men haar als nalatenschap van een Groninger hoogleeraar zou verwachten, n.l. in de universiteitsbibliotheek of het rijksarchief daar ter stede. Als ze niet verloren zijn geraakt of vernietigd, dan moeten die brieven zich bevinden, 't zij in particuliere handen of in eenig archief. Wie daaromtrent naricht kan geven of eenige aanwijzing heeft te doen, is daarmede bevorderlijk aan een belangrijke studie, die nog in bewerking is. In dat geval wordt men verzocht zich te adresseeren aan Mr. J. A. Feith, rijks-archivaris of Prof. Dr. J. Reitsma, te Groningen

1899/1900. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. A. TELTING, 's Gravenhage.

Berichten, enz.

Benoemd tot adjunct-commies bij het Rijksarchief in Zeeland: de heer Dr. E. Wiersum.

tot archivaris en bibliothecaris der gemeente Maastricht: de heer A. Nuits;

tot archivaris der gemeente Alkmaar: de heer C. W. Bruinvis;

tot adjunct-archivaris der gemeente Alkmaar: de heer Jhr. Mr. C. H. C. Flügi van Aspermont.

Overleden de heer Mr. L. van Hasselt, rijksarchivaris in Overijsel;

de heer W. F. N. van Rootselaar, archivaris der gemeente Amersfoort; in zijne plaats benoemd de heer Dr. H. J. Reynders.

de heer Mr. G. D. Franquinet, oud provinciale archivaris van Limburg en oud-gemeente-archivaris van Maastricht.

Eervol ontslag verleend aan den heer Mr. J. L. van Sloterdijck, als archivaris der gemeente Leeuwarden; in zijne plaats benoemd mej. R. Visscher.

aan den heer Jhr. Mr. T. A. M. A. van Humalda van Eijsinga als archivaris der gemeente Schiedam.

aan den heer Jhr. W. J. Hora Siccama van de Harkstede als tijdelijk ambtenaar bij het rijksarchief in Utrecht.

De heer M. H. van Visvliët is als commies-chartermeester aan het rijksarchief in Zeeland en als archivaris der gemeente Middelburg wegens ongesteldheid op zijn verzoek op non-activiteit gesteld. Zijne functiën als gemeente-archivaris worden tijdelijk waargenomen door den heer W. O. Swaving. Het gemeentelijk archief is nu opengesteld voor het publiek:

Donderdag	van	2.30	tot	5.30	's namiddags.
Vrijdag	„	9	„	11	's voormiddags.
Zaterdag	„	2	„	5	's namiddags.

De heer Dr. F. de Haan, die met ingang van 1 Maart 1898 ter beschikking werd gesteld van den Landsarchivaris te Batavia ten einde dezen behulpzaam te zijn bij de ordening van verschillende koloniale archieven, werd met ingang van 13 Dec. 1890 eervol van zijne taak ontheven.

Eervol ontslag verleend aan den heer J. H. J. Hamelberg, als gouvernements-archivaris van Curaçao; in zijne plaats benoemd de heer H. J. T. Boomgaart.

Door wie moet een gemeente-archivaris benoemd worden?

Als regel worden alle gemeentelijke ambtenaren door den gemeenteraad benoemd. In art. 145 der gemeentewet heet het uitdrukkelijk: „Hij (de gemeenteraad) benoemt en ontslaat alle gemeente-ambtenaren en bedienden, wier benoeming niet bij deze wet of de plaatselijke verordeningen aan anderen is opgedragen".

Wil men dus staande houden, dat eenig gemeente-ambtenaar niet door den Raad gekozen moet worden, dan moet men een artikel der gemeentewet of een plaatselijke verordening kunnen noemen, waarin dit speciaal bepaald wordt.

Met betrekking tot den gemeente-archivaris is een dergelijk artikel in de gemeentewet of een dergelijke plaatselijke verordening niet te vinden.

Toch wordt de meening, dat de gemeente-archivaris niet door den Raad maar door het college van burgemeester en wethouders benoemd moet worden, veel verdedigd en vergissen wij ons niet, menig gemeente-archivaris door burgemeester en wethouders benoemd.

Hoe is dit te verklaren?

De uitzonderingen op den algemeenen regel van art. 145 worden aangetroffen in de art. 59, 191, 261 en 179.

In de eerste plaats wordt de burgemeester niet door den Raad maar door den Koning benoemd. Vervolgens is de benoeming, de schorsing en het ontslag van het personeel der politie opgedragen aan den Koning, 's Konings commissaris in de provincie en aan den burgemeester. Art. 261 schrijft voor, dat de ambtenaar belast met de beteekening van stukken, betreffende vervolging ter invordering van plaatselijke belastingen door burgemeester en wethouders moet aangewezen worden Ten slotte bepaalt art. 179, sub o en p, dat tot het dagelijksch bestuur der gemeente, aan burgemeester en wethouders opgedragen, behoort:

1o. het benoemen en ontslaan der wijk- en brandmeesters;

2o. dat der ambtenaren en bedienden bij de plaatselijke secretarie.

In deze laatste bepaling nu is de oorsprong van het bevreemdend verschijnsel gelegen.

De gemeentewet schrijft voor, dat de ambtenaren en bedienden bij de plaatselijke secretarie door B. en W. benoemd zullen worden en men heeft goedgevonden de meening te belijden, dat onder die ambtenaren en bedienden ter secretarie ook de gemeente-archivaris gerangschikt moet worden.

Deze mogelijkheid kwam niet bij ons op, toen wij begonnen te zeggen: een artikel der gemeentewet of een plaatselijke verordening, die de benoeming van den gemeente-archivaris aan anderen dan aan den gemeenteraad opdraagt, bestaat bij ons niet.

Is dit te verwonderen? Is het te verwonderen, dat het niet in U of mij opkomt den gemeente-archivaris te brengen onder het ondergeschikt personeel bij de plaatselijke secretarie, onder de aldaar werkzaam zijnde klerken en bedienden? Het tegendeel is immers het geval. Men weet werkelijk niet wat men hoort, als men den afzonderlijk in zijn archief werkzaam zijnden archivaris een ambtenaar bij de secretarie hoort noemen. Wij staan verbaasd en loochenen de juistheid dezer onverwachte interpretatie; óók waar zij door de autoriteit van Prof. Oppenheim met eene verwijzing naar art. 103 der Gemeentewet gesteund wordt. [1])

Het is waar, art. 103 draagt de zorg voor het archief aan den secretaris op, doch sluit dit uit, dat er hoogere en lagere ambtenaren ten archieve, zoo goed als ambtenaren ter secretarie zullen zijn?

De secretarie is de plaats, waar het dagelijks voorkomend secretariswerk verricht wordt; het archief de plaats, waar gemeentelijke stukken en documenten van historische waarde bewaard, gesorteerd en bewerkt worden. Beiden zijn afzonderlijke instellingen, al staan zij ten laatste onder één hoofd.

Wij begonnen te zeggen, dat als regel alle gemeente-ambtenaren door den Raad benoemd worden en wij gaven de uitzonderingen aan. Duidelijk blijkt uit de artikelen waarin regel en uitzondering vervat zijn, dat de laatsten strict te interpreteeren zijn. Wanneer men de hoogere en lagere ambtenaren ten archieve door B. en W. laat benoemen, doet men naar onze meening dus iets waartoe men met de wet in de hand niet gerechtigd is.

De uitzonderingen op het beginsel der benoeming van gemeenteambtenaren (art. 145) zijn over het algemeen weinig gemotiveerd en er zijn verschillende gemeenteambtenaren ten aanzien waarvan men zich verwondert, dat het betrekkelijk gering en bijzonder belang van hun werkkring niet voor benoeming door den Raad bewaard heeft — doch men heeft

---

[1]) Mr. J. Oppenheim, Het Nederlandsch Gemeenterecht, blz. 703.

hier te accepteeren wat door den wetgever eenmaal met zooveel woorden bepaald is.

Waar dit evenwel niet het geval is, make men door wetsuitlegging den stand van zaken en de contrasten te dezen opzichte niet nog vreemder. En is het niet een al te zonderlinge tegenstrijdigheid dat, om een voorbeeld te noemen, voor den eersten den besten ondermeester eener gewone lagere school de Raad als zoodanig zijn stem moet uitbrengen, terwijl, indien de betrekking van gemeente-archivaris vacant gekomen is, een besluit van B. en W. volstaan kan tot benoeming van dien nieuwen functionaris?

MR. M. F. ONNEN.

Familie-Archief van het geslacht van Matenesse.

In de gemeente Schiedam, aan den singel tusschen de voormalige Overschiesche en Rotterdamsche poorten, ziet men achter den tuin der Hoogere Burgerschool nog op dit oogenblik den bouwval van het huis te Riviere, dat als grafelijk tolhuis was gesticht aan den oever van de Maas nabij den mond der nieuwe Schie en den 21 November 1339 door Willem IV in erfleen werd geschonken aan Diederik van Matenesse, Ridder. De begiftigde werd geteld onder de aanzienlijkste edelen van Holland en was afkomstig uit het geslacht Bokel of Boekel, dat gezegd wordt voortgesproten te zijn uit den alouden stam der burggraven van Leiden. De heerlijkheid Matenesse was gelegen niet ver van Schiedam en Delft, onder de kerk van Ouderschie, en Diederik van Matenesse kocht ook nog, in 1342, van Willem IV het rechte erfleen der ambachten en gerechten van Ravesberge, Vronemade en Oud- en nieuw Gravenkoop. Het was echter niet uit hem, die den 10 Februari 1345 zonder leenvolger overleed, maar uit Wouter van den Berghe genoemd van Matenesse (naar men meent zijn oomzegger), dat het geslacht is voortgezet. Ruim drie eeuwen nog handhaafde het met eere de hooge plaats, die het onder de Hollandsche edelen innam, en blonk uit door aanzien, vermogen en invloed, ook een gevolg van doorluchtige huwelijksverbintenissen met machtige huizen. Doch het ligt niet in mijn plan deze bijzonderheden ook maar sober te bespreken of meer dan strikt noodig is, af te dwalen in genealogische verlustigingen; hetgeen ook geheel overbodig zou wezen, dewijl reeds vóór jaren op eene uitmuntende wijze, de geschiedenis van het geslacht der Heeren van Matenesse is geschreven door den Heer J. J. de Geer. [1]) Het is slechts mijn doel, eenigszins

[1]) Proeve eener geschiedenis van het geslacht en de goederen der Heeren van Matenesse. Deels uit oorspronkelijke stukken bewerkt en medegedeeld. In de: Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht. 1850. Derde deel. Eerste stuk, blz. 44—129.

aan te vullen wat door dien geachten schrijver is gezegd en enkele bijvoegsels te leveren tot hetgeen hij ter kennis bracht van zijne lezers.

Uit de bron, die ik heb aangeduid, zijn wij bekend geraakt met een belangrijk gedeelte van het familie-archief der van Matenessen. De Heer de Geer heeft waarschijnlijk gemeend en had geene reden anders te denken, dat alles wat op hen betrekking had, in 1671, toen de laatste mannelijke afstammeling was overleden, is overgegaan naar de vrouwelijke linie, die zich met het geslacht van Hardenbroek had verbonden. Maar dat blijkt niet het geval geweest te zijn. Eene menigte stukken en daaronder vele van de geslachten van Duvenvoorde en van der Does, die door huwelijk aan de van Matenessen waren vermaagschapt geraakt, moeten in vroeger eeuwen, nog bij het leven der edele Heeren op wie zij betrekking hebben, afzonderlijk bewaard zijn geweest, en werden aangetroffen onder familiepapieren van het oude geslacht van der Goes. Eenige jaren geleden werden deze mij ter regeling gegeven en al dadelijk trokken de documenten betreffende de van Matenessen mijne aandacht. Ik wist aanvankelijk niet op te helderen, hoe al die charters, diplomen en papieren van van Duvenvoorde, van der Does en van Matenesse in handen konden zijn gekomen der Heeren van der Goes, die toch niet aan een dier geslachten waren verwant; maar weldra bleek mij, dat Mr. Martinus van der Goes, (geb. 1609 † 1687) advocaat voor den Hove van Holland, een der voogden was geweest van Gijsbrecht van Matenesse, Heer van Oud- en Nieuw Matenesse, Riviere, Opmeer, Souteveen, het huis van der Does, getrouwd met Antonette van Aeswijn, Vrouwe van Brakel, Kemmena, Wesenthorst en Sterkenburg, en wiens neef en erfgenaam Willem van Matenesse, Heer van Rascourt, Oud- en Nieuw Matenesse, Riviere, Opmeer, Souteveen en Sterkenburg, de laatste mannelijke afstammeling van zijn geslacht, den 20 Mei 1671 op vierjarigen leeftijd stierf.

Het werd nu duidelijk, dat Mr. Martinus van der Goes, als medevoogd, de bewaarder was van een gedeelte van het familie-archief van Matenesse en daarmede ook opgehelderd, waarom het onder zijne papieren werd gevonden. Toen nu deze stukken betreffende de van Matenessen bij elkander waren gebracht, bleek het niet ongewenscht er eene lijst van openbaar te maken, in aansluiting bij den arbeid van den Heer de Geer en dewijl ik destijds bezig was met de briefwisseling der gebroeders van der Goes [1]), bood de heer P. N. van Doorninck, Burgemeester van Bennebroek, aan, dit gedeelte te bewerken, hetgeen gaarne werd toegestaan, en ten gevolge heeft gehad, dat van zijne hand is verschenen de

[1]) Sedert verschenen in de Werken van het Historisch Genootschap. Derde Serie, no. 10. Eerste deel.

„Inventaris van eene verzameling Charters betrekking hebbende op de geslachten van der Does, Duvenvoorde, Mathenesse enz." [1])

Die Inventaris vermeldt 169 charters en bevat dus alleen de stukken welke op perkament zijn geschreven. Maar bovendien bevinden zich in dit familie-archief nog zeer vele en hoogst belangrijke stukken op papier. Ik wensch nu een kort overzicht te geven van het in de laatste jaren te voorschijn gekomene en zal allereerst die charters aanwijzen, welke rechtstreeks op de Heeren en Vrouwen van Matenesse betrekking hebben, door van Doorninck meer omstandig zijn beschreven en bij de Geer gemist worden. [2])

1435. St. Lambrechtsdag. (September 17). Huwelijksvoorwaarden tusschen Wouter van Matenesse en Dorff van den Rijn Evertsdochter. (3.)

1436. April 23. Jacob Heer tot Gaesbeeck enz. beleent Wouter van Matenesse met 16 pond Hollandsch 's jaars. (4.)

1497. Januari 13. Huwelijksvoorwaarden tusschen Melis van Amstel en Clemeynse van Matenesse. (21.)

1507. October 7. Huwelijksvoorwaarden tusschen Jan van Matenesse en Maria van Assendelft Claesdr. (30.)

1523. November 27. Machtiging van Adriaen van Matenesse, om leenen te verheffen hem aanbestorven van zijn vader Jan v. M. (33.)

1524. Mei 11. Adriaen van Matenesse, in de plaats van wijlen zijn vader beleend met de tienden tusschen Scherpendrecht en Louwersloot. (36.)

1531. October 3. Huwelijksvoorwaarden tusschen Adriaen van Matenesse en Adriana van Duvenvoorde Gijsbrechtsdr. (41.)

1544. December 12. Huwelijksvoorwaarden tusschen Wouter van Matetenisse en Athia van Unema van Wibisma. (55.)

1557. Maart 28. Willem Prins van Oranje, Graaf van Nassau enz. als Heer ter Lek en Polanen, beleent Jan van Matenesse met de halve hofstad tot Hillegersberg enz., hem aangekomen bij doode zijns vaders Adriaen v. M. (66.)

1557. Maart 31. Philip, burggraaf van Leiden, beleent Jan van Matenesse met de leenen, die zijne ouders ten erfleene gehouden hebben. (67.)

1558. Februari 12. Jan van Matenesse, in de plaats van wijlen zijn vader Adriaen v. M., beleend met de tienden tusschen Scherpendrecht en Louwersloot. (71.)

1563. November 2. Jan van Matenesse beleent den Schout van Overschie met twee morgen land in de Brydorpse sate. (80.)

[1]) 8°. Haarlem. Gebrs. van Brederode. 1895.

[2]) Bij van Doorninck is één charter, n.l. no 3, wel door de Geer vermeld als voorkomende bij van Buchell, maar dat is niet bij den Heer van Hardenbroek voorhanden.

De nos. tusschen ( ) achter de stukken, verwijzen naar den Inventaris van Doorninck.

1565. Januari 3. Philips, Koning van Castilie enz. beleent Jan van Matenesse, met 14 geersen land in Heemskerk. (81.)
1566. Juli 23. Agatha van Alkemade Vrouwe van Opmeer, draagt al hare landen, erfpachten, renten en andere goederen in de heerlijkheden en ambten van Spanbroek en Opmeer over aan Jan van Matenesse, Heer van Riviere, ten behoeve van zijne echtgenoote Florentina van Kuilenburg. (82.)
1580. Januari 6. De Landcommandeur der Duitsche Orde balye van Utrecht geeft in eeuwige erfpacht aan Gijsbrecht van Matenesse, 18 morgen land in Alphen. (92.)
1583. November 30. De Prins van Oranje met de Staten van Holland verkoopen $^{2}/_{48}$ deelen van de bedijkte en onbedijkte landen in Strijen, welke in het geheel 2400 morgen groot zijn, aan Johan van Matenesse, voor 3000 ponden. (99.)
1585. Juli 15. Gijsbrecht van Matenesse koopt eene losrente van 50 gulden 's jaars, onder verband van land onder Leiderdorp. (101.)
1586. Juli 4. Gijsbrecht van Matenesse koopt eene erfrente van 75 gulden 's jaars, onder verband als voren. (102.)
1587. Juli 22. Cornelis, Heer van Assendelft, Heemskerk enz. beleent Johan van Matenesse, zijn neef, met 9 morgen land in Maasland en 4 morgen land op Zouteveen. (103.)
1589. Januari 3. Jacob van Almonde scheldt kwijt aan Johan van Matenesse de manschap van het huis en de hofstede van Matenesse. (151.)
1589. Juni 26. Andries Boelenzoon verkoopt aan Gijsbrecht van Matenesse eene losrente van 125 gulden 's jaars, losbaar met 2000 gulden. (104.)
1590. October 19. Andries Boelenzoon verkoopt aan Gijsbrecht van Matenesse eene losrente van 25 gulden 's jaars, losbaar met 400 gulden. (105.)
1594. Augustus 3. Huwelijksvoorwaarden tusschen Adriaen van Matenesse en Odilia van Aeswijn. (121.)
1596. October 23. Huwelijksvoorwaarden tusschen Herman Valckenaer, Heer van Duyckenburch, ambachtsheer van Portengen, en Margriete van Matenesse. (126.)
1598. Mei 5. Aanstelling van Johan van Matenesse, Heer van Riviere, Opmeer enz., tot lid van den Raad van State. (127.)
1600. Februari 16. Huwelijksvoorwaarden tusschen Adriaen van Matenesse en Henrica van der Does. (134.)
1604. Februari 2. De Staten van Holland en West-Friesland beleenen Adriaen van Matenesse met 12 morgen land in Kethel, $4^{1}/_{2}$ morgen in den Schiepolder, 18 morgen in Spaland. (141.)

1604. Februari 3. Johan Heer van Duvenvoorde beleent Adriaen van Matenesse met het halve korentiend genaamd den Honaert, in het Ambacht van Wateringen. (142.)

1604. April 10. De Baljuw en Stadhouder der leenen van Egmond beleent Adriaen van Matenesse met den singel en boomgaard met grachten bij het vervallen huis te Reeuwijk onder Heemskerk; bovendien met eenige perceelen land te Heemskerk. (143.)

1605. Januari 23. De Staten van Holland en West-Friesland benoemen Adriaen van Matenesse tot Curator der Universiteit te Leiden. (146.)

1605. December 7. Gerard Heer van Assendelft, Heemskerk enz. beleent Adriaen van Matenesse met 9 morgen land in het Ambacht van Maasland en met 4 morgen op het Souteveen. (147.)

1606. Januari 2. De Staten van Holland en West-Friesland beleenen Adriaen van Matenesse met 14 geersen land in Heemskerk en 2 akkers land mede aldaar gelegen. (148.)

1607. Willem van Matenesse bekent schuldig te zijn aan Florentina van Kuilenburg, zijne moeder, 4000 car. gulden. (149.)

1607. Mei 12. De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden stellen Adriaen van Matenesse aan tot lid van den Raad van State. (150.)

1619. October 23. De Staten van Holland en West-Friesland beleenen Adriaen van Matenesse bij doode zijner moeder Florentina van Kuilenburg, weduwe van Johan van Matenesse, met eene rente van 658 pond 19 st., hoofdzakelijk verzekerd en gehypothekeerd op de heerlijkheid van Liere en Zouteveen. (155.)

1624. Juli 8. Deken en Kapittel der kerk van Xanten behanden Johan van Matenesse, Eustatius van Aeswijn, zijn oom, en Johan van Matenesse, zijn neef, met het goed Prastinchoff in het graafschap Berg, kerspel Genderingen, buurtschap Oer. (156.)

1634. Februari 13. De Staten van Holland en West-Friesland benoemen Johan van Matenesse, Heer van Matenesse, Riviere, Opmeer, Zouteveen enz. tot Curator der Universiteit te Leiden. (162.)

1640. Januari 30. Johan Wolphert van Brederode beleent Johan van Matenesse met een stuk land genaamd de Breesaep, in Velsen, hem aanbestorven van Johan van Schagen. (164.)

1640. Februari 2. Bevel van den Hoogen Raad in Holland aan Cornelis van Matenesse, om Johan van Matenesse niet te hinderen in het bezit van het land genaamd de Breesaep, in Velsen. (165.)

1643. Maart 11. Paspoort voor Johan van Matenesse met drie bedienden, afgegeven te Brussel door Franciscus de Mello, gouverneur en kapitein-generaal der Zuidelijke Nederlanden en Bourgogne. (166.)

1645. December 14. Paspoort voor Johan van Matenesse, met gevolg, afgevaardigde der Staten-Generaal tot de Vredehandeling te

Munster, afgegeven te Brussel door Don Manuel de Moura Cortereal, markies van Castel Rodrigo, gouverneur en kapitein-generaal der Zuidelijke Nederlanden en Bourgogne. (167.)

1648. Juni 22. Opdracht aan Hendrina van der Does, weduwe van Adriaen van Matenesse, resideerende op het huis ter Does, van een huis en erve enz., gelegen over de laan van het huis Ter Does. (168.)

Men ziet dat de reeks dezer stukken nog al uitgebreid is en hunne belangrijkheid houdt evenwicht met het aanzien van het geslacht, waartoe zij betrekking hebben. En gelijk het in oude familiën gewoonlijk het geval is, bevonden zich onder de van Matenessen zeer vele papieren, welke in verband stonden hetzij met de staatsambten door hen bekleed of met belangen van privaten aard waarin zij betrokken waren, zooals b.v. het beheer hunner bezittingen en het vereffenen van nalatenschappen. Hierbij zijn ook niet te vergeten de bescheiden der geslachten van Duvenvoorde en van der Does, welke reeds vroeg aan de van Matenessen vermaagschapt waren en omtrent wie in den Inventaris van Doorninck zeer vele merkwaardige charters te vinden zijn.

Ten einde nu zooveel mogelijk volledig mede te deelen, hetgeen aan schrifturen over de van Matenessen en hunne alliantiën voorhanden is, worden hieronder nog de bundels papieren opgenoemd, welke op deze edellieden betrekking hebben.

1405. Juni 28. Adriaen van Matenesse, Ridder, en Aleid van Spangen.

1578. December 20. Adriaen van Matenesse getrouwd met Adriana van Duvenvoorde Gijsbrechtsdr.

1557—1615. Johan van Matenesse getrouwd met Florentina van Kuilenburg.

1556. Mei 24. Johan van Kuilenburg, Ridder, Heer van Opmeer enz. getrouwd met Agatha van Alkemade, Erfvrouwe van Opmeer.

1607—1619. Adriaen van Matenesse (zoon van Johan en Florentina van Kuilenburg) getrouwd met Odilia van Aeswijn, in eerste huwelijk.

1600—1652. Adriaen van Matenesse getrouwd in tweede huwelijk met Hendrina van der Does.

1635—1644. Clara Spierinck van Well, nicht van Hendrina van der Does, die getrouwd was met Adriaen van Matenesse.

1604. Februari 9. Herman Valckenaer, Heer van Duyckenburch, Ambachtsheer van Portengen, getrouwd met Margriete van Matenesse (dochter van Johan- en Florentina van Kuilenburg).

1629. December 27. Florentina van Matenesse (dochter van Charles- en

van Johanna Pieck) getrouwd met Hendrik Valckenaer, Heer van Duyckenburch, Ambachtsheer van Portengen.

1626—1652. Johan van Matenesse (zoon van Adriaen- en van Odilia van Aeswijn) getrouwd met Judith Wilhelmina Pieck.

1594 en 1607. Jacob van Duvenvoorde (zoon van Jan- en van Maria van Matenesse) getrouwd met Henrica van Egmond.

1610. April 8. Jan van Duvenvoorde en Woude, Ridder, Heer tot Warmond, Alkemade, Esselikerwoude, Houtvester van Holland (zoon van Jacob- en Henrica van Egmond), neef van Anna van den Rhijne, Vrouwe tot Wijngaerden en Ruybroek, die getrouwd was met Jacob- van Wijngaerden, Heer tot Benthuysen en Ambachtsheer tot Soetermeer.

1596. Mei 25 en 1629, November 23. Anna van Duvenvoorde (dochter als voren), eerst Kanonikesse in het kapittel en collegie van Nivelles, later, A°. 1596, getrouwd met Cornelis van Gent, Heer van Loenen, Meynerswijck enz., Burggraaf en Rechter te Nijmegen.

1598, 1599 en 1611. Magdalena van Duvenvoorde (dochter als voren), Kanonikesse in het kapittel en collegie van Nivelles.

1647. Elisabeth van Duvenvoorde (dochter als voren), Kanonikesse in het kapittel en collegie van Nivelles.

1598—1623. Philippote van Duvenvoorde (dochter als voren), Ambachtsvrouwe van Rijnsaterwoude, Leimuiden en Vriesekoop, getrouwd met Pieter van der Does.

1516—1523. Heynrick van der Does, Schildknaap, Schout der Stad Leiden, getrouwd met Katryna de Vriese.

1541—1584. Jacob van der Does, Raad in den Leenhove van Holland, Hoogheemraad van Rijnland, Gouverneur der Stad Leiden, getrouwd met Clara van Adrichem Pietersdr.

1377—1564. Geslacht van Adrichem.

1565—1603. Pieter van der Does, Baljuw en Dijkgraaf van Rijnland, Schout der Stad Leiden, Generaal van de Artillerie der Vereenigde Nederlanden, Admiraal en Generaal te water en te land (zoon van Jacob en Clara van Adrichem), getrouwd met Philippote van Duvenvoorde.

16° eeuw. Arnoldus van der Does, zoon als voren.

Begin 17° eeuw. Maria van der Does, dochter als voren.

1582. Februari 28. Philips van der Does, zoon als voren.

1578, 1609, 1615—1617. Adriana van der Does, dochter als voren, getrouwd met Cornelis Heer van der Mijle.

1591—1597. Rekeningen ter zake van het bouwen van het huis Ter Does bij Leiden, en het aanleggen en beplanten der tuinen.

Met deze mededeelingen meen ik genoegzaam te hebben aangeduid hetgeen aan documenten en schrifturen omtrent eenige aanzienlijke Hollandsche geslachten is te voorschijn gekomen. Ik besluit dit bericht met de vermelding, dat een en ander berust bij het bisdom van Haarlem.

C. J. GONNET.

Iets over de Rumeensche archieven.

Hoewel de toestand, waarin het archiefwezen zich in ons vaderland bevindt, niet in alle opzichten rooskleurig mag worden genoemd, kunnen wij ons toch in vergelijking met het buitenland in vele opzichten bevoorrecht heeten.

Vooral is dit met de Rijksarchieven het geval.

Het archiefwezen is hier te lande in de laatste jaren een nieuwe phase ingetreden; in de meeste provincies zijn brandvrije depôts verrezen, het corps ambtenaren wordt gaandeweg uitgebreid, de ordening en beschrijving der verzamelingen gaat met rassche schreden vooruit en wat hoofdzaak is: de deuren staan voor iederen onderzoeker wijd open.

Dit vooral moet den vreemdeling opvallen.

Geen brieven van aanbeveling of tusschenkomst van hooge autoriteiten zijn noodig om buitenlandsche onderzoekers een goede ontvangst en de noodige hulp te verzekeren.

Hoe geheel anders is dit bij velen onzer naburen! Daar zonder paspoort en invloedrijke bemiddeling geen toegang.

Waar de archief-ambtenaren hier zich uitsloven om den vreemdeling in zijn dikwijls vrij vage of indiscrete vragen behulpzaam te zijn en lange rapporten in hun landstaal opstellen om hen een reisje naar ons land te besparen, krijgen wij dikwijls, wanneer wij ons als particulier tot buitenlandsche archieven wenden, òf nul op het request òf in het geheel geen antwoord. Erger nog is het in enkele kleine staatjes van ons werelddeel gesteld, waar de rijksarchieven zelfs voor de meest ontwikkelde inwoners en landgenooten gesloten zijn.

Een sprekend voorbeeld levert het koninkrijk Rumenië.

Professor JORGA, hoogleeraar in de geschiedenis aan de Universiteit te Bucharest, die in het vorige jaar een onderzoek in ons diplomatiek archief instelde, hangt hieromtrent een allertreurigst tafereel op in zijn schetsen over „La vie intellectuelle des Roumains en 1899". [1])

De archieven te Bucharest zijn geborgen in een gebouw waar ons etnografisch museum te Leiden een paleis bij schijnt te zijn. Alleen de zorg dat geen ongenoode gasten zullen binnendringen, laat niets te wen-

[1]) Bucarest 1899. Articles publiés dans „L'Indépendance Roumaine".

schen over. Soldaten bewaken den ingang; jammer evenwel, zooals Prof. JORGA opmerkt, dat zij niet tevens de stukken tegen het vocht kunnen beveiligen, dat de plafonds doorweekt en de stukken aantast.

Want het regent in het archief.

In de leeszaal zijn een paar stoelen en een kleine tafel de eenige meubelen. Toch is de zorg van de Rumeensche Regeering voor de enkele bezoekers, die bij hooge gratie in dit heiligdom worden toegelaten, aandoenlijk. De oude beambte, die de toegangskaarten in ontvangst neemt, mag aan elken bezoeker slechts drie pakketten per dag voorleggen. Of men tien minuten of een halven dag aan het onderzoek wil wijden, wordt geheel aan den onderzoeker overgelaten.

Personen, die ex officio inzage van Staatsstukken moeten nemen, hebben niet zelden dezelfde eigenaardige opvatting van 's lands eigendom als bij ons helaas tot in de eerste helft der vorige eeuw gangbaar was en waardoor menig familie-archief is ontstaan.

Is de Staat bijvoorbeeld in een proces gewikkeld, dan vraagt de advocaat, die voor de behartiging van 's lands belangen zal zorgdragen, de noodige bescheiden aan, die hem onmiddellijk zonder reçu worden verstrekt. Is het proces geëindigd, dan wordt in den regel verzuimd die stukken terug te geven; aan terugvragen schijnt niemand te denken.

Wil nu het ongeluk dat onze advocaat eens tijdelijk in geldverlegenheid verkeert — dat kan toch den besten jurist wel eens gebeuren — dan is het geen zeldzaamheid dat de bedoelde documenten later bij een antiquair te land komen.

De directeur, die jaarlijks 50000 francs salaris ontvangt, waarvoor hij waarschijnlijk wel een en ander uit den huishoudelijken dienst zal moeten bekostigen, bewoont een kasteel in den omtrek van Bucharest.

Elke week komt hij van Donderdag tot Zaterdag is de stad om de zitting van de Academie en van den Raad bij te wonen en tevens eenige particuliere zaken te regelen. Op het archief wordt niet veel van zijn krachten gevergd, want zijne betrekking is slechts „une charge de haute surveillance."

En de ambtenaren . . . . maar laten wij liever den heer JORGA aan 't woord, die het geval stelt dat een weetgierig vreemdeling op het noodlottig denkbeeld komt, met belangstelling naar het archiefwezen te informeeren en hem vraagt naar inventarissen, naar hetgeen al zoo in druk is verschenen enz. en wien hij daaromtrent het navolgende moet mededeelen:

„Vous êtes en Roumanie, monsieur, dans le pays des hommes d'affaires, des avocats, des politiciens de toute espèce, des bureaucrates tout puissants, des jouisseurs qui ont une fortune à gaspiller. Il faut laisser complètement de côté vos idées occidentales, européennes, touchant les archives. Personne ne les partage ici. Notre pays est un pays de réalistes convaincus,

qui ne voient dans un document qu' une loque de cuir ou de mauvais papier jauni, qu' il faut laisser aux imbéciles qui ont la bêtise de s' en occuper. Du ministre de l'instruction publique jusqu' au dernier chef de bureau de ministère, c'est une opinion consacrée. Aussi installe-'t-on aux archives un personnage, qui peut même être un savant, et on l'y laisse faire ce qu' il entend avec ses documents, son logement, ses fonctionnaires, ses cinquante mille francs annuels pour salaire et autres dépenses. Ce fonctionnaire, vice-roi, Khédive des archives du pays, en fait ce que vous pouvez voir vous-même en m' accompagnant.

Je le mènerai, mon pauvre étranger ébahi, je le mènerai le long du quai de la Dambovitza, jusqu' à ce qu' il pourra voir le palais des archives. C'est, comme nous savons tous, un bouge infect, sale, noir, moisi. La vieille résidence phanariote du haut de la colline Mihaï-Voda n'est pas même une ruïne bien conservée: les plafonds s'effondrent, toute une végétation parasite disloque les pierres à travers le plâtre verdi par l'eau, car il pleut dans nos archives, il y pleut jusqu' à détruire les documents eux-mêmes, „abrités" dans un pareil logis.

En voyant cette décadence, cette saleté, cette misère de Peaux-Rouges, l'étranger comprendra, pourquoi le directeur, M. Hasdeu, fatigué par l'âge et ses longs travaux, ne peut pas, tout romantique et passionné pour les choses occultes qu' il est, continuer à habiter ce nid de chouette. Il y a bien encore deux maisons louées par l'Etat 5.000 francs par an, mais il ne peut pas y déranger les familles de fonctionnaires qui s'y sont installées. Il s'est bâti donc un beau château à Campina et s'y est installé, avec un des serviteurs des archives. Il est vrai que Campina n'est pas à deux pas de Bucarest, mais la charge de directeur est seulement, dans des archives bien organisées, une charge de haute surveillance. Jeudi, après-midi, le directeur arrive: il assiste aux séances de l'Académie, du conseil permanent, règle ses affaires personnelles . . . et repart pour son chateau le samedi, pour revenir le jeudi suivant. On ne peut pas être plus consciencieux que cela et je suis le premier à donner raison à M. Hasdeu qui en agit ainsi et aux dignes ministres qui l'approuvent en le maintenant à la tête d'une institution dont il se préoccupe tant.

Nous avons donc, moi et l'étranger, toutes les chances de ne pas trouver le directeur aux archives. Ce serait, je me hâte de le dire, une absence profitable, car, il faut le savoir, par excès de prudence — il y a des Iatzimirski en si grand nombre — les archives sont fermèes au public, c'est-à-dire *fermées* fermées, ou à peu près, car toute règle a des exceptions et on trouve, avec certains amis et certains étrangers, des accommodements. Ainsi M.M. Agura et Shiletici, savants bulgares, y ont pénétré et dans un passé éloigné j'ai vu moi-même mes efforts de

pétitionnaire infatigable couronnés de succès. Enfin, M. V. A. URECHIA emprunte pour son propre usage les registres phanariotes, qu' il emporte où bon lui semblo. On m'assure même que cet infatigable chercheur qu' est M. I. PANOVICEANO a été admis aux archives, fermant jusqu' ici la série des rares privilégiés, pendant le cours de cette année même.

Mais la règle générale n'en est pas moins une règle. Ceux mêmes qui sont admis aux archives ne le sont pas leur vie durant; un changement quelconque dans leurs relations personnelles avec le directeur, et la porte de l'institution leur est fermée jusqu' à résipiscence. Ainsi, je me rappelle un incident d'un haut intérêt, dont le hasard seul m'a rendu témoin. Jusqu' au printemps dernier, le même fonctionnaire était archiviste de première classe, une espèce de directeur en troisième ligne, aux archives de l'Etat et paléographe, c'est-à-dire conservateur des manuscrits et documents de l'Académie roumaine.

Feu PETRUTZ était un fonctionnaire modèle, même aux archives, où cela n'a jamais été nécessaire et n'a profité à personne; vieillard allègre et causeur, il partageait volontiers à ses connaissances ce qu' il savait concernant les archives, et il en savait long . . . Or, il me montre un beau jour la pétition par laquelle M. GR. TOCILESCO, directeur du musée, demandait officiellement à M. B. P. HASDEU, directeur général des archives nationales, hauts fonctionnaires tous les deux, plusieurs fois collègues, plusieurs fois . . . amis, la permission de pouvoir faire aux archives des recherches concernant le XVIème siècle. M. TOCILESCO ajoutait qu' il présentait pour la seconde fois sa demande et n'oubliait pas de mettre au bas de sa supplique son adresse particulière. La premiere fois, M. HASDEU, avait écrit de sa propre main une résolution qui classait la pétition au dossier.

Mais supposons que le personnel des archives nous permette d'y entrer, en l'absence du directeur (supposition bien gratuite, le cas n'étant jamais arrivé, tant la discipline est excellente aux archives de l'Etat de Bucarest).

En pénétrant dans la cour que gardent des soldats gardiens qui ne peuvent pas, malheureusement, défendre les documents contre la pluie, l'impression que produit le „palais" est tout aussi lamentable. Au fond, on monte un escalier, on traverse des couloirs étroits et obscurs et on se trouve dans une pauvre salle vide de mobilier, dans un repaire nu et mal éclairé, en presence d'un vieux fonctionnaire qui a la consigne de vous demander la permission préalable du directeur. Si vous avez obtenu, grâce à votre bonne étoile, ce talisman, vous prenez place auprès de lui, à la primitive table de bois, et on vous apporte les trois paquets par jour auxquels vous avez droit.

Les ouvrir, parcourir les pièces et s'en aller, est dans la plupart des cas, l'affaire de quelques minutes. Car les archives étant considérées

comme le dépôt des titres de propriété de l'Etat, pour ses bien-fonds, tous les documents anciens sont classés d'après le monastère ou l'évêché dont ils proviennent [1]) Les biens ecclésiastiques ont été à deux reprises, sécularisés, confisqués par l'Etat, qui a pris les pièces d'archives en même temps que les terres dont elles confirmaient la possession. Si un procés survient, l'Etat s'adresse aux archives, qui fournissent sur-le-champ les originaux. L'avocat auquel les intérêts de l'Etat ont été confiés lit le document ou ne le lit pas, mais il ne manque pas de retenir presque toujours ce document, qu' il cède même, à court d'argent, à quelque brocanteur.

Donc, les archives se trouvent dans le même état où elles se trouvaient lors de la suppression des commissions, qui leur ont fourni la plupart des matériaux. En une trentaine d'années, aucun travail d'organisation n'a été accompli et il ne le sera pas davantage plus tard sous ce fatal régime.

Quant aux publications auxquelles des fonds sont consacrés, commencées à peine par le directeur actuel — arrivé à ce poste à la suite d'une violente campagne menée contre son zélé mais incompétent prédécesseur — elles ont été aussitôt supprimées. En effet, à quoi bon les continuer, quand il est plus commode de ne pas le faire et quand pendant de longues années personne n'a cru devoir protester contre cette manière de voir?

Si l'état des choses est tel à Bucarest, il est inutile de décrire la „succoursale" de Iassi, où je me suis risqué une fois. Cette institution végète obscurément, et sauf les fonctionnaires, tout le monde a oublié depuis longtemps son exsistence. D'archives dans les districts, il n'y en a pas. Il est superflu de dire pourquoi.

Ce qu' il faudrait faire, je l'ai déjà dit, mais pour le faire il faut une énergie et une largeur de vues dont nos politiciens donnent rarement des preuves. Il y a toute une organisation d'archives à entreprendre, et il faut commencer par le plus pressé. C'est-à-dire voter à M. Hasdeu une récompense nationale, si l'on veut, et l'inviter, poliment mais énergiquement, à donner sa démission; chasser, ensuite, les fonctionnaires improvisés: instituteurs, médecins, anciens portiers et sous-officiers, m'assure-t-on, qui forment le personnel ridicule de nos archives. Jeter ce qu' il y a à bas, et puis recommencer. Car entre l'ancien esprit et le nouveau il ne peut pas y avoir d'entente, ni de transaction."

Mogen wij bij het lezen van dit droevig relaas, met trots op onze depôts, op de inrichting van ons archiefwezen kunnen wijzen, in één opzicht hebben de Nederlanders dit met de Rumeniërs gemeen, dat de belangstelling voor de schatten, die in onze archieven liggen opgestapeld, al even gering is.

[1]) De schrijver schijnt dit bijzonder dwaas te vinden. Wij daarentegen strijden sinds lang om deze regeling te handhaven of te herstellen. Red.

Het recht verstand van wat een archief is, is maar aan weinigen gegeven. En al mogen we van den leek niet vergen dat hij de omschrijving van de formule vervat in par. I van de „Handleiding" van buiten kent, het blijft een treurig verschijnsel dat men van een archief al even weinig begrip heeft als van de een of andere bacterie.

Het grootste deel der intellectueele „upper ten" — en dan nog alleen de goedige en meest welwillende — beschouwen een archief als een noodzakelijk kwaad, dat het land jaarlijks veel kost en geen practisch nut afwerpt. De Vandalen, die „den ouden rommel" het liefst zouden zien opgeruimd, kunnen buiten bespreking blijven. En acht de een of ander het noodig een blijk van belangstelling in onzen werkkring te geven, dan klinkt de vraag „wat men dan toch in 's Hemels naam wel uitvoert", in den regel zoo ironisch, dat het verstandig is daarop het antwoord schuldig te blijven.

In den Haag is de naam Rijksarchief het best bij de dames bekend, omdat het naast den bekenden banketbakker Mönchen gelegen is, en de vrouwelijke nieuwsgierigheid bij het gaan en komen uit den winkel op het groote imposante gebouw wordt gevestigd.

Hoe men het Rijksarchief nog vinden zal, wanneer wij over een paar jaar onzen bekenden buurman zullen hebben verlaten en het depôt, geheel ingesloten, alleen aan de bureaux aan het Blijenburg zal kenbaar zijn, is nog niet te gissen.

Wij zullen dan met een kleine variatie op het bekende rijmpje, dat vader Cats eertijds op het huis van Van Beuningen [1]) maakte, hetwelk in de helft der XVIIe eeuw eveneens geheel tusschen de huizen lag ingesloten, kunnen zeggen:

„Het schoonste huis van 's-Gravenhage
Der beste-kenners zelfs behage
Is *'t nieuw Archief*. Wat een verdriet!
Waar staat het huis? Men ziet het niet.
Maar let nu op *dit Rijks*-mysterie
Het houdt van: esse non videri,
Dat is zooveel in mijn Latijn
Als: zijn en niet gezien te zijn.
Den Haag mag ondertusschen roemen,
In Holland is niet eene stad,
Zoo 'k alles met zijn naam mag noemen,
Met zulk een *kostbaar* achtergat."

's-Gravenhage, April 1900. Th. Morren.

---

1) Het huis van Van Beuningen, nu Hoogere Burgerschool, aan het Blijenburg, had slechts door een smal steegje gemeenschap met de Prinsessegracht.

Ingezonden.

De rechterlijke stukken uit het ambtsarchief van Overbetuwe.

De aanwinst van het Geldersche archief waarvan in dit nummer melding wordt gemaakt (bl. 160) is een zeer belangrijke. Waarschijnlijk zal zij in hoofdzaak bestaan uit de volgende stukken, zooals die omschreven staan in den inventaris van het archief, ter sekretarie van het ambt te Elst berustende:

HOOFDSTUK XI. GERICHTSSIGNATEN EN VERDERE GERECHTELIJKE STUKKEN.

1. Gerichtssignaat van Valborgh. 1446—1462, 1462—1470, 1461—1467.
2. Gerichtssignaat van Valborgh. 1492—1514, 1500—1510, 1509—1516, 1516—1533.
3. Signaetnotulen van het gerecht te Andelst. 1434—1440.
   Signaet van Herwen. 1499—1514.
   Signaet van Bemmel. 1517—1544.
4. Claerboeck van der claringhe oder appellation op die Praist vur Arnhem. 1557—1668.
   Eenige losse stukken van der claringhe. 1657—'67.
5. Notulen-extracten uit de gerechtelijke siguaten van Bemmel. 1547—1738.
   Idem idem van Elst. 11 Juni 1728—20 Dec. 1728.
6. Notulen van re- en duplieck gehouden op de gerichtsdagen te Elst. 6 Dec. 1769—22 Juni 1775.
7. Keurboek der stadt en heerlijkheidt Gent. 1689—1791.
8. Een perkamenten omslag waarin eenige ordonnantiën van de stad Nijmegen. 1450, 1470.
9. Het stadrecht van Nijmegen:
   de oude brief 1561
   en de nieuwe brief 1670—1771.
10. Alphabetisch register van vonnissen door den ambtman uitgesproken.
    Verklaringen uit de protocollen van bezwaar. 1800—1803.
11. Afschriften van volmachten, gerichtelijke stukken van particulieren, adressen zonder datum (de volmachten van 26 Juli 1797—1807).

HOOFDSTUK XVIII. VERSCHILLENDE ONDERWERPEN.

O.a. 84. Een pakket verhooren in correctioneele en crimineele zaken. 1802—1803.

86. Informatiën omtrent verongelukte personen. 1806, 1808.

PETER VAN MEURS.

Boekbespreking.

Tweede Verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld door G. Busken Huët ('s Grav., W. P. van Stockum & Zn.).

Omtrent dit verslag is reeds eene kritiek van Dr. H. Brugmans verschenen in den „Spectator" (1900 No. 8); gewezen werd daarin op de belangrijke historische gegevens, die wij hieruit kunnen putten en waarvoor de heer Huët onzen dank verdient. De tijden van Maurits en Frederik Hendrik blijven steeds van zoo groot belang, dat wij ons verheugen in ieder gegeven, dat ons inzicht juister doet worden. Dat thans alleen die van Maurits behandeld wordt, doet daaraan niets af; de schuld ligt niet bij den heer Huët, maar bij den grooten omvang der stof.

Al zijn wij dus dankbaar, toch hebben wij recht, onze wenschen uit te spreken, die voor een volgend verslag misschien hun nut kunnen hebben; ik zal daarbij den heer Brugmans volgen.

Terecht heeft deze gewezen op het minder gemakkelijke der indeeling: Chronologische lijst, Afschriften, Excerpten (weer onderverdeeld in twee rubrieken, naar gelang de schrijvers der brieven al of niet gezanten waren); vooral waar in de omvangrijkste der drie afdeelingen, in de Chronologische lijst, niet al de stukken zijn vermeld, die men in de beide overige aantreft. Hij stelt daarom voor twee afdeelingen, waarvan de eene zou behooren te omvatten eene chronologische lijst der stukken en excerpten en de andere de in extenso medegedeelde stukken.

Nu is het mij steeds een raadsel geweest, wat ter wereld men heeft aan eene chronologische lijst, wanneer men kan ontvangen regesten? In het allergunstigste geval moet de onderzoeker toch steeds inlichtingen inwinnen omtrent den inhoud van den brief. De arbeid en moeite, besteed aan de chronologische lijst, kon, *verdubbeld*, ons geven eene regestenlijst, waarvan wij *tienmaal* zooveel genoten.

Ik zoude dus alleen willen eene regestenlijst en volledig afschrift van de stukken, die daarvoor in aanmerking komen. En 't wil mij toeschijnen, alsof die twee rubrieken gevoegelijk dooreengemengd zouden kunnen worden; mij is althans geen bezwaar bekend, dat hiertegen kan worden ingebracht en het zoozeer gewenschte gemakkelijke overzicht wordt zeer zeker daardoor bevorderd.

Bij eene uitgave als deze (en trouwens bij welke uitgave niet?) moet zoo groot mogelijke nauwkeurigheid worden betracht; hier kan een klein verschil zeer hinderlijk zijn. Eenheid is daarom ook in alles noodig. Waar bij de afschriften als regel was aangenomen het in cijferschrift gestelde cursief te drukken, ware het beter geweest dit vol te

houden en niet b.v. op bladz. 45 den tegenovergestelden regel te volgen. Dr. Brugmans wees reeds er op, dat de data in de verschillende afdeelingen den indruk geven, alsof niet de noodige nauwkeurigheid is betracht. Hij gaf reeds eenige verschillen op, ik kwam er meerdere tegen, en daaronder ook, die mij den indruk gaven, dat wij niet steeds te doen hebben met druk- of schrijffouten, doch dat misschien een factor in 't spel is, ons tot nu toe niet bekend.

Op bladz. 21 wordt op 19 Mei 1618 vermeld eene Toespraak van Du Maurier aan de Staten-Generaal, waarschijnlijk gelijk aan de Rede van Du Maurier in de vergadering der Staten-Generaal, op bladz. 86 vermeld op 29 Mei 1618. Heeft de heer HUËT uit twee bronnen geput, waarvan de eene ouden, de andere nieuwen stijl gebruikte?

Doch dit is elders niet het geval. Op bladz. 23 lezen wij:

„1618, 12 December.

„Voorstel der fransche gezanten aan de Staten-Generaal.

„Bibl. Nat. m. s. fr. 15957 fol. 482",

terwijl op bladzijde 87 vermeld wordt:

„Bibl. Nat. m. s. franç. 15957 fol. 482.

„(afschrift)

„Den Haag, 28 November 1618.

„Proposition des ambassadeurs de France, faicte à Messieurs les Etats „Généraux.

„Binnenlandsche toestand der Republiek.- Synode.- Lot der gevan- „genen.- Waarschuwing tegen een overhaast en partijdig vonnis.

„Inc. „Messieurs, le Roy nostre maistre nous commande de con- „„tinuer . . . . ."' "

Ik zoude geneigd zijn te vermoeden, dat in beide gevallen sprake is van een en hetzelfde stuk, doch dan moet mij de vraag van de lippen: van waar dat verschil in dateering? Hier schijnt niet eene simpele drukfout te zijn; gissingen kan men genoeg maken, doch zonder vrucht. De heer HUËT lichte ons voor.

Wij toch moeten kunnen gelooven, al wat de heer HUËT in zijn verslag mededeelt. De indruk wordt gewekt, dat het verslag krielt van drukfouten of verschrijvingen, maar 't kan zeer goed zijn, dat die indruk bij ons onjuist is en dat die zee van kleine verschilpunten, die men, het verslag doorbladerende, opmerkt, gerechtvaardigd zijn. Hiervan behoeven wij zekerheid. De heer HUËT geve ons die bij zijn volgend verslag, opdat wij weten, of hij vertrouwbaar is.

Ten slotte: ik weet, dat mijne woorden den schrijver minder welkom zullen zijn; maar zal ik eerlijk zijn en zal ik spreken over de *zaak*, die ons beiden ter harte gaat, dan mag ik niet anders. Ik hoop, dat uit HUËT's apologie blijken zal, dat mijn fouten-indruk foutief was. JOOSTING.

W. WIEGAND, Die wissenschaftliche Vorbildung des Archivars. (Vortrag auf dem ersten deutschen Archivtag zu Strassburg im Elsass). Berlin, E. S. Mitter u. Sohn, 1899.

Het onderwerp, in 1896 door Mr. Heeres op eene onzer bijeenkomsten behandeld in den vorm van stellingen, heeft een onzer duitsche collega's uitgelokt, daarover op hunne eerste vergadering ten vorigen jare eene voordracht te houden. Hadden wij slechts in 't algemeen onze gedachten weergegeven (overeenkomstig onzen landaard), onze buren ontvangen een volledig program. Ook voor ons heeft kennisname van de wenschen des heeren W. haar nut; zij worden ons medegedeeld na een kort overzicht omtrent den toestand in Frankrijk, Italië, Oostenrijk en Duitschland.

De aspirant doe eerst eindexamen gymnasium, doch verzuime niet later zijn fransch en latijn goed te onderhouden. Daarna begeve hij zich tot eene studie van 8 semesters en legge zich toe op:

1. Geschiedenis: meerdere bekendheid met den ontwikkelingsgang der wereldgeschiedenis, vaderlandsche geschiedenis (ook staats- en beschavingsgeschiedenis), „intensive Beschäftigung mit deutscher Territorial-„geschichte"; belangrijkste geschiedbronnen en de wijze om deze te gebruiken, letterkundige hulpbronnen der geschiedenis en de belangrijkste werken over geschiedschrijving; overzicht van de middeneeuwsche kunstgeschiedenis. Twee semesters worden hiervoor noodig geacht.

2. Taal- en letterkunde: middel-hoogduitsch (hij moet eenvoudige geschriften, natuurlijk ook oorkonden, zonder moeite kunnen lezen en „mit grammatikalischer und lexikalischer Genauigkeit" verklaren); hij zij thuis in de nieuw-hoogduitsche taal- en letterkunde en begrijpe het middelnederlandsch of oud-fransch. Weder 2 semesters „Seminar-übungen."

3. Rechts- en staatswetenschappen: hij volge de colleges over rechts-encyclopaedie (inleiding tot de rechtswetenschap), instituten (geschiedenis en systeem van het romeinsche recht), duitsche staats- en rechtsgeschiedenis; de grondtrekken van privaatrecht, „Reichs- und Lan-„desstaatsrecht", administratief recht, kerkrecht, staathuishoudkunde en „Finanzwissenschaft". Natuurlijk van deze massa slechts de hoofdzaken, alleen wat meer van de duitsche staats- en rechtsgeschiedenis (vooral geschiedenis der Staatsverwaltung en Behördenorganisation).

4. Hulpwetenschappen der geschiedenis (der Kernpunkt der archivalischen Dienstvorbereitung): grondige studie der latijnsche en duitsche palaeographie, der keizerlijke en pauselijke diplomatiek (de pruisische voorschriften gaan niet zoover); van de chronologie; de inrichting van den christelijken kalender met zijne berekening van den Paaschdag, zijne feest- en heilige dagen, zijne jaarsstijlen en het herleiden van midden-

eeuwsche dateeringen; de grondbeginselen der zegelleer en wapenkunde; de historische geographie van Midden-Europa, voornamelijk van Duitschland. Ten slotte theoretische en practische archiefwetenschap, waarvan W. zijn program schetst.

Te Straatsburg worden door Schrijver en Dr. BRESSLAU de onder 4 genoemde vakken gedoceerd in een 2-jarigen cursus of 4 semesters: 1. palaeographie, 2. diplomatiek en palaeographische oefeningen, 3. diplomatische oefeningen, chronologie, beginselen der zegelleer en heraldiek, theoretische Archivkunde, 4. practische Archivkunde en historische geographie. Palaeographische oefeningen geve men, zoo mogelijk, in alle 4 semesters.

Slechts 5 universiteiten kunnen centra zijn, waar zulke cursussen gehouden worden (Berlijn, Breslau of Koningsbergen, Marburg, München en Straatsburg). Een archivaris zij daaraan verbonden, omdat hij het best kan beoordeelen, of de aspirant aanleg voor 't archiefwezen heeft.

Na afloop der voorbereiding is een examen gewenscht, doch hoe moet dit zijn? Beijeren legt het zwaartepunt in een schriftelijk examen. De eischen (zie Archivalische Zeitschrift) zijn daar echter veel te zwaar; beter zijn de vragen gesteld aan de Ecole des chartes (zie Bibliothèque de l'Ec. d. ch.). Daartegenover beslist in Pruisen het mondeling examen, dat veel minder licht geeft omtrent de kennis van den aspirant.

Terecht zegt daarom de pruisische verordening dit gulden woord: dat minder moet gelet worden op een groote massa „Memorirstoff", dan wel op bezit van wetenschappelijke methode, van helder begrip en diepen blik, belezenheid en de geschiktheid zich zelfstandig wetenschappelijk te ontwikkelen.

WIEGAND wil een middenweg: doctoraat aan een der 5 universiteiten, waarbij de aspirant als hoofdvak neme geschiedenis, als bijvakken rechtswetenschap, germanistiek en hulpwetenschappen der geschiedenis. Daarnaast een getuigschrift van zijn docent in de archiefwetenschap omtrent zijne vorderingen en geschiktheid voor 't archiefwezen. Zoo geschiedt te Marburg.

Het doctoraat geve niet een recht op aanstelling, maar zij slechts de kroon op de academische opleiding. De verschillende staten kunnen dan verder de bepalingen maken omtrent de aanstelling, waaraan voorafga een minstens 2 à 3-jarige dienst bij een archief (liefst gedeeltelijk aan een groot en aan een klein archief doorgebracht). Een staatsexamen is dan verder overbodig, omdat de geschiktheid van den candidaat genoegzaam blijken kan.

Zoo voorbereid zou de archivaris bekwaam zijn voor de belangrijke taak, die hem wacht: den staat te dienen en de wetenschap. Tegen-

over de laatste neme hij zelfbeperking in acht [1]; grooter zijn zijne verdiensten, als hij anderen daartoe opwekt, steunt en helpt.

„Der Archivar soll der Vertrauensmann seines Archivsprengels in „allen historischen Fragen sein .... Wenigen Beambten, die im Dienste „des Staates stehen, sind Aufgaben von so hoher Verpflichtung, von so „idealer Natur auferlegt, wie dem Archivar. Sie zu erfüllen, bedarf er „einer geregelten und gründlichen Vorbildung, er soll ein auserwähltes „Rüstzeug mitbringen fur den verantwortungsreichen Posten, auf den er „gestellt wird."

Aldus prof. WIEGAND. Bij zijne woorden heb ik weinig te voegen; ik las ze over het geheel met groote instemming. Alleen schijnt het mij toe, dat 8 semesters tamelijk kort zijn voor de zoo omvangrijke voorbereiding. Instelling van een afzonderlijk doctoraat voor den archivaris, waarbij de rechtswetenschap meer op den voorgrond zal moeten treden, wordt evenwel ten onzent in de eerste tijden niet verwezenlijkt. Wij zelf moeten trachten het noodige te verbeteren.

Assen, 31 Maart 1900. JOOSTING.

Literatuurkroniek.

door MR. J. G. CH. JOOSTING en DR. H. BRUGMANS.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XIX. 1896. 's Gravenhage 1899.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—25). De minister stelde vast eene lijst der jaarlijks bij de provinciale besturen inkomende en uitgaande stukken, die vernietigd kunnen worden. Rotterdam ontving in bruikleen de rechterlijke archieven der bij haar ingelijfde plaatsen en stond af het rechterlijk archief van Delfshaven. Mededeelingen omtrent de gemeente-, rechterlijke en kerkelijke archieven van vele plaatsen. De voorloopige ordening der marine-archieven is gereed. Van de Oost-Indische archieven is een gedeelte geordend en beschreven. De kaarten werden beschreven, ook de verzameling papieren van admiraal de Ruyter; de regeling der rechterlijke archieven ging voort. Aanwinsten: o.a. een paar belangrijke stukken van 1583, afschriften van brieven van stadhouder Willem III aan Heinsius, stukken van de marine- en de koloniale archieven. Afschriften werden vervaardigd o. a. van de inventarissen van eenige gemeente-archieven. Opgave der onderzoekingen. — Het dagregister van het kasteel Batavia over 1623—

[1] Vergel. ook Ch. V. Langlois in de Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées, 1895/96, Archives, bladz. 24.

1629 verscheen in druk. — *Bijlage*: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 26—117).

Notulen van de 7de bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 118—132). Zijn op de archieven der wees- en momboirkamers toepasselijk de Koninklijke besluiten op de rechterlijke archieven?

Het rijksarchief in Noord-Brabant (bladz. 133—144). Eene conciergewoning is ingericht naast het archiefgebouw. Achtergebleven stukken van rechterlijke archieven werden overgenomen. Vele gemeente-archieven bezocht. Overgenomen en geïnventariseerd werden een massa stukken verkregen van het kasteel te Helmond. Teruggave wordt gewenscht van de verbalen der domeinverkoopingen betreffende Noord-Brabant, in 1816 naar den Haag ter inzage opgezonden. Raadpleging der verzamelingen. — *Bijlage*: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Hertogenbosch (bladz. 145—170).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 171—184). In bruikleen overgenomen en geïnventariseerd werd het oud-archief der gemeente Stad-Doetinchem. Op het album studiosorum van Harderwijk is een index vervaardigd. Voortgezet werd de inventarisatie der brieven van het Hof en der stukken uit den tijd van Karel van Egmond. Uitgegeven is eene rekening van den drost van Twenthe over 1336—1339. Aanwinsten. Onderzoekingen. — *Bijlage:* Inventaris van het oud-archief van de stad-Doetinchem (bladz. 185—201).

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 202—214) Het archief van Muiden is gesorteerd; onder handen genomen werd dat van Westzaan, voortgezet de beschrijving van het archief van Hoorn. Aanwinsten. Onderzoekingen. Bezocht werden de kerkelijk archieven te de Rijp en Enkhuizen. De rijksarchivaris ontving machtiging ook als gemeente-archivaris van Haarlem op te treden.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 215—235). Er is gebrek aan ruimte. De regeling van de archieven der Rekenkamer ging voort. Alle charters, die niet behooren tot van ouds in het depôt berustende archieven, zijn beschreven en geordend. Opgemaakt werd een inventaris van het archief der stad Reimerswaal. De regeling van de rechterlijke archieven van Staats-Vlaanderen werd voortgezet, die van het rechterlijk archief van Middelburg werd voltooid. In druk werden o. a. uitgegeven de acta synodalia (door proff. Reitsma en van Veen). Aanwinsten (o. a. rechterlijke archieven), verliezen. Afschrift werd genomen van eenige Zeeuwsche inventarissen. Onder-

zoekingen. Onderzoek der kerkelijke archieven. — *Bijlagen* (bladz. 236—342): Beschrijvingen van verzamelingen van charters en papieren *A.* afkomstig van de heeren van Beveren en Veere, *B.* betreffende de provincie Zeeland, afkomstig van verschillende particulieren, *C.* betreffende de provincie Vlaanderen, afkomstig van verschillende particulieren, *D.* betreffende het buitenland, afkomstig van verschillende particulieren. *E.* Overzicht van den inhoud van de oude archieven der Hervormde Kerken in Zeeland.

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 343—368). De commies-chartermeester werd benoemd tot rijksarchivaris in Drente. Mej. L. Miedema uit Sneek was werkzaam als volontair. De losse stukken van het archief der Staten zijn geïnventariseerd. Uit de in lateren tijd verkregen aanwinsten zijn de stukken behoorende tot het Staten-archief gelicht, uit dit laatste de particuliere stukken. Het middeneeuwsch archief der Staten is geregeld. De aanwinsten der rechterlijke archieven zijn ingevoegd. De inventaris van het archief van het Domkapittel kwam gereed; alleen de charters moeten nog beschreven. Aangevangen werd de regeling van het kapittelarchief van St. Jan (zeer gedecimeerd). Mededeelingen omtrent de werkzaamheden aan het Oorkondenboek van het Sticht. Uitgegeven werden eenige belangrijke stukken. Aanwinsten (o. a. archief van het huis Hardenbroek), verliezen; onderhandeld wordt over plaatsing van het archief van 's rijks waterstaat tot 1875 en van de notariëele archieven tot 1811 in 's rijks depôt. Onderzoekingen. Bemoeiïngen met het huis-archief van Hardenbroek.

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 369—379). Voortgezet werd de ordening der losse stukken over 1600—1795, die van de losse stukken uit het archief van Franeker kwam gereed. In het Bullarium Trajectense werden uitgegeven 4 stukken. Aanwinsten. Onderzoekingen. De inventaris van het oud-archief van Hindeloopen kwam gereed; aangevangen werd de regeling der stukken, uit IJlst ontvangen. Onderzocht werden de archieven der Ned. Herv. Kerk. — *Bijlage*: Archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in Friesland (bladz. 380—528).

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 529—539). De regeling van de administratieve processtukken ging voort. De bibliotheek werd opnieuw geordend. Rechterlijke archieven werden opgespoord. Aanwinsten. Afgeschreven werden regesten van de charters uit het archief der Hervormde gemeente te Vollenhove en eene remonstrantie d.d. 1582 uit het gemeente-archief van Deventer, betreffende de administratie der goederen van Windesheim. Onderzoekingen. — *Bijlage*: Lijst van rechterlijke archieven overgenomen

van eenige gemeentebesturen in de provincie Overijssel (bladz. 540—544).

Het rijksarchief in Groningen. (bladz. 545—566). Beslissing op het plan van indeeling wordt gewenscht. Het familie-archief van Ewsum is geïnventariseerd. De inhoud van de in 1893 op 't raadhuis gevonden kist is geordend. De kaarten werden beschreven. Eveneens eene verzameling stukken betreffende de Pekelder venen, het archief van het Vrouw Fransens-gasthuis. De uitgave van het Groningsch Oorkondenboek ging voort. Aanwinsten. Afschrift werd vervaardigd van een op Fraeylema-borch te Slochteren berusenden inventaris d.d. 1640 van het archief der Staten. Onderzoekingen. — *Bijlage:* Mr. C. P. L. Rutgers, Inventaris van het familie-archief van het geslacht Ewsum (bladz. 567—767).

Het rijksarchief in Drente (bladz. 768—774). Eervol ontslag van Mr. S. Gratama, benoeming van Mr. Joosting, die nu voorloopig niet wenscht goedkeuring van het plan van indeeling. Door eerstgenoemde is de regeling voltooid, behalve dat z. i., wat nadere ordening betreft, te doen is gebleven: het archief der drosten, van de hun opgevolgde functionarissen en van den procureur-generaal en de ordening en beschrijving van het archief van den advocaat-fiscaal. Stukken werden gedrukt in het Oorkondenboek voor Groningen en Drente. Aanwinsten. Onderzoekingen.

Het rijksarchief in Limburg. (bladz. 775—800). Te weinig ruimte voor de bureaux. Persklaar wordt gemaakt het tweede deel van den inventaris der archieven van de grafelijke rijksabdij Thorn. Rechterlijke archieven werden opgezocht. Werkzaamheden voor de krijgsgeschiedkundige nasporingen. Uitgegeven bescheiden. Aanwinsten. Onderzoekingen.

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Noord-Brabant over 1896, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (blad. 801—808). Reeds besproken in Archievenblad 1898/99, bladz. 87.

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Zuid-Holland over 1896, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 809—821). Geregeld werden de oude archieven van de gemeente Kethel, de voormalige heerlijkheid Sint-Adolfsland (sedert 1812 gemeenten Ooltgensplaat en Bommel) en de 14 daaronder gelegen polders; met opgaven omtrent het aanwezige. Aangevangen werd het oud-archief van de gemeente Nieuwpoort.

Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps-

en veenderij-archieven in de provincie Utrecht over 1896, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie, met inhoudsopgave der daarbij gevoegde bijlagen (bladz. 822—827).

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XX. 1897. 's Gravenhage 1899.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—14). Vele rechterlijke archieven werden geregeld. De adjunct-archivaris Mr. J. E. Heeres werd benoemd tot hoogleeraar bij de Indische Inrichting te Delft, Dr. H. T. Colenbrander werd zijn opvolger. De commies-chartermeester J. H. Hingman overleed. De gezantschapsverbalen en legatie-archieven werden gedeeltelijk beschreven. De regeling der Oost-Indische archieven werd voortgezet; evenzoo die der kaarten (ook in verband met het Venezolaansch grensgeschil). De definitieve regeling der West-Indische archieven ving aan. Aanwinsten (o. a. stukken betreffende het Leicestersche tijdvak, stukken afkomstig van Hugo de Groot). Onderzoekingen. — Bijlage: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 15—50).

Notulen van de 8ste bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 57—77). Maatregelen ter bevordering van ordening, inventarisatie en goede bewaring der gemeente-, waterschaps-, veenderij- en kerk-archieven, — heerlijkheids- en leenkamer-archieven, — burgerlijke stands-archieven.

Oud- en nieuw-provinciaal archief in Noord-Brabant (bladz. 78—91). Conciergewoning in gebruik genomen. Geordend werden: griffie-rommel van 1891 (stukken door Gedeputeerde Staten ter opruiming voorgesteld, doch in 't archief overgebracht) en griffie-uitschot van 1894 (stukken, die volgens Gedeputeerde Staten na een zeker aantal jaren periodiek vernietigd konden worden, eveneens in 't archief ondergebracht). Bemoeiingen met gemeente-archieven. Aanwinsten. Afschrift werd vervaardigd van eene oude beschrijving van Oisterwijk en van de bevestiging door Karel V van den giftbrief van Wijkerzand door Philips van Bourgondië aan de gemeene buren van Wijk. Onderzoekingen. — Bijlage: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Hertogenbosch (bladz. 92—154).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 155—172). Geïnventariseerd werden de stukken betreffende het geslacht Zoudenbalch, in het archief van het Hof; die behoorende tot het archief van Zutphen, doch gevonden in dat van het Ambt Berg; die af-

komstig van den generaal-majoor Z. G. A. L. baron van Tengnagell en die afkomstig van de familie van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, gedeponeerd in 't Geldersch depôt. Aanwinsten. Onderzoekingen. Regeling werd aangeboden van het verwaarloosd Tielsch archief.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 173—189). Mededeelingen omtrent de Vleeschhal, de toekomstige bewaarplaats van 's rijks archieven. Voortgegaan werd met de regeling van de archieven van Westzaan en Graft en stukken van de rechterlijke archieven. Aanwinsten. Onderzoekingen. Bemoeiingen met de archieven van Edam en Texel.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 190—212). Werkzaamheden aan het gebouw. Voortgezet werd de regeling van de archieven der Rekenkamer, waarin verschillende archieven waren overgebracht van besturen, die met financieele zaken te maken hadden: Abdij, Prelaat en Edelen, enz. In 1606 waren bovendien vele stukken uit het archief der Hollandsche Rekenkamer betreffende Zeeland daarin overgebracht. De voorloopige ordening is afgeloopen. De regeling der rechterlijke archieven van Staats-Vlaanderen ging voort. De inventaris van het rechterlijk archief van Middelburg is ter perse. Opgave der in druk verschenen bescheiden. Aanwinsten (o. a. archief van Hulstmerambacht) en verliezen. Afschrift werd genomen van eene lijst der in 1606 ontvangen stukken (z. b.). Onderzoekingen. Mededeelingen omtrent kerkelijke archieven. Gebrek aan ruimte.

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 213—233). Nog geen commies-chartermeester werd aangesteld. Dr. W. Zuidema uit den Bosch werd tijdelijk aangesteld, doch 1 November ontslagen. Van de stukken, niet behoorende tot de archieven, is eene lijst vervaardigd. De regeling van het kapittel-archief van St. Jan liep af. Mededeelingen omtrent het oorkondenboek (overleg met het Overijsselsch genootschap). In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (o. a. archief der leenkamer van de ridderhofstad Ruwiel), verliezen. Onderzoekingen. Mr. Joosting maakte voor Gedeputeerde Staten een rapport over den toestand en de regeling der gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven; de regeling zelve stond dit jaar stil. Bemoeiingen met het huis-archief van Hardenbroek.

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 234—262). Mededeelingen omtrent het nieuwe gebouw, de Kanselarij. Overbrenging der archieven. De losse stukken van Franeker en Hindeloopen zijn grootendeels geordend. De ordening der stukken van

de vredegerechten wordt voortgezet. Opgave der nu van 's Hofs griffier overgenomen stukken. In bruikleen ontvangen de archieven van het Provinciaal Kerkbestuur en het Provinciaal College van Toezicht; dit laatste werd geregeld. De regeling van de stukken na 1600 ging voort. Aanwinsten (o. a. deel van het archief der classis Leeuwarden). Onderzoekingen. Mededeelingen omtrent de gemeente-archieven van IJlst, Harlingen, Bolsward. — *Bijlage*: Oud-archief van het Provinciaal College van Toezicht op het beheer der goederen en fondsen der Hervormde gemeenten in Friesland (1822—1869) (bladz. 263—267).

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 268—277). Het rechterlijk archief van Zwolle en Zwollerkerspel is geregeld; aangevangen werd de regeling van het Staten-archief, waarvan oude inventarissen bestaan. Rapport werd uitgebracht omtrent het rechterlijk archief van Deventer. Uitgegeven werden rekeningen van confiscatiën in Salland en Twenthe. Aanwinsten. Onderzoekingen. De lijst der kerkelijke archieven werd steeds aangevuld.

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 278—304). Aangevangen werd de regeling van het huis-archief van Farmsum, waarin vele stukken uit andere archieven; en van het archief van het Generale Zijlvest der Drie Delfzijlen. De charters van het klooster te Oosterwierum werden in regest beschreven. Het oorkondenboek vorderde tot 1889. Aanwinsten (o. a. een massa stukken, gevonden op 't provinciehuis; bruikleen van eenige waterschapsarchieven), verliezen (verschillende handschriften afgestaan aan de Universiteitsbibliotheek). Onderzoekingen.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 305—313). Aanbesteding en aanvang van den bouw van het brandvrij depôt. Plan de campagne voor de regeling. Stukken uitgegeven in het oorkondenboek voor Groningen en Drente. Aanwinsten. Onderzoekingen. De regeling van het gemeente-archief van Assen kwam gereed.

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 314—329). Gebrek aan ruimte. Invordering der rechterlijke archieven. Deskundigen aangesteld voor de schifting der Roermondsche archieven. Uitgegeven bescheiden. Aanwinsten. Onderzoekingen.

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie der oude gemeente- en waterschaps-archieven in Noord-Brabant over 1897, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 330—338). Reeds besproken Archievenblad 1898/99, bladz. 88.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XXI. 1898. 's Gravenhage 1899.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—61). Bruikleen aangeboden van het huis-archief der familie thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (zal waarschijnlijk geplaatst worden in het Friesch depôt). Rechterlijke archieven. De Secreete Kas der Staten-Generaal in de oude orde hersteld. Voortzetting van de regeling der Oost-Indische archieven, van de definitieve regeling der West-Indische, van de regeling der archieven van de Kust van Guinea. Voltooiing van den catalogus der koloniale bibliotheek. Aanwinsten (o.a. archief der heerlijkheid van de dorpen en den lande van Voshol), verliezen (vele bisschoppelijke charters werden overgebracht naar het Utrechtsche depôt, lijst dier stukken). Afschriften gemaakt van oude inventarissen van gemeente-archieven en van eene passage uit een Japansch dagboek betreffende de eerste komst der Hollanders. Onderzoekingen. Uitgegeven werden de Bataviasche dagregisters 1631—1634. — *Bijlage:* Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's Gravenhage in 1898 (bladz. 62—112).

Notulen van de 9de bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 113—132). Voorziening in de ordening en bewaring der oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven. — *Bijlage:* Tabellarisch overzicht van de regeling der oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in Nederland (bladz 133—264).

Het rijksarchief in Noord-Brabant (bladz. 265—273). Verbeteringen aan het gebouw. Voortzetting van de regeling van de nieuwe griffie-archieven. Verder onderzoek der in 1891 overgenomene stukken, tallooze stukken komen terecht. Reconstructie van het archief en de boekerij van de Commissie van landbouw. Mededeelingen omtrent gemeente- en rechterlijke archieven te Woudrichem en Bladel. Afschrift werd genomen van eene lijst der pastoors van Helvoirt en Oisterwijk. — *Bijlage:* Staat der aanwinsten van het rijksarchief in Noord-Brabant in 1898 (bladz. 274—303).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 304—323). Ontvangen en geïnventariseerd werden eene verzameling stukken betreffende de heerlijkheid Zuilichem, stukken betreffende het geslacht van Gent. Voort ging de inventarisatie der stukken uit den tijd van Karel van Egmond en der brieven uit en aan het Hof en de verschillende kwartieren. In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (in bruikleen ontvangen archieven van den kerkeraad te Arnhem, den kerkeraad en de kerkvoogdij te Batenburg, het

Classicaal Bestuur van Arnhem, dat van Nijmegen); verliezen (afstand van stukken aan 't Limburgsch depôt). Onderzoekingen. Het archief van Tiel werd geschift, doch omtrent inventarisatie is niets bekend. Eenige archieven in bruikleen ontvangen; van eenige inventarissen van Geldersche archieven afschrift genomen. De vorst van Salm-Salm te Anholt bezit het leenkamer-archief van Baar, dat gewenscht wordt. Onderhandeld wordt over de opname van de archieven der Geldersche notarissen.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 324—336). De Vleeschhal voldoet. Aangevangen is de regeling der rechterlijke archieven, voortgezet werd die van het archief van Hoorn. Aanwinsten (ook rechterlijke archieven). Onderzoekingen.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 337—358). Mededeelingen omtrent het gebouw, o. a. gebrek aan ruimte. Ordening van de acquitten der rekeningen. Aangevangen werd de regeling van het archief der Abdij en der daarin berustende charters van het archief van Prelaat en Edelen van vóór 1574. Geordend werd het administratief gedeelte van het archief van Hulstmerambacht. De inventaris van charters en oorkonden der grafelijke regeering, door wijlen van Visvliet, werd vervolgd tot 1450. In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (vele kerkelijke stukken, bruikleen van het archief van den kerkeraad van Arnemuiden), verliezen. Onderzoekingen. Bemoeiingen met het gemeente-archief en het archief der Waalsche gemeente te Veere. — *Bijlagen* (bladz. 359—410): *A*. Beschrijving der charters, deel uitmakende van het archief van Hulstmerambacht, — *B*. Het oud-archief van den kerkeraad en de diaconie der Nederduitsch Hervormde gemeente te Arnemuiden (met inventaris d.d. 1793), — *C*. Beschrijving eener verzameling charters en papieren, afkomstig van Jacop van der Moere, ontvanger te Beveren, berustende ten gemeentehuize van Veere.

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 411—437). Mededeelingen omtrent de werkzaamheden aan het oorkondenboek; Dr. Brom vertrok met 1 Juli; voorloopig blijft dus de zaak rusten. Aangevangen werd de inventarisatie van het kapittel-archief van Oudmunster. De catalogus der bibliotheek werd omgewerkt. In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (o. a. talrijke bisschoppelijke charters uit het Algemeen rijksarchief, bruikleen van het archief der heerlijkheid Cabauw en Zevender), verliezen. Onderzoekingen. De regeling der oude gemeente- enz. archieven van wege Gedeputeerde Staten stond stil wegens het ontbreken van een commies-chartermeester.

Het rijksarchief in Friesland (bladz. 438—449).

De toestand van het nieuwe gebouw is voldoende. Zooveel mogelijk tijd werd besteed aan de regeling der rechterlijke archieven. Aanwinsten. Onderzoekingen. De ordening van het archief der gemeente IJlst kwam gereed. Te Sneek is *f* 3000.— uitgetrokken voor eene betere bewaarplaats van 't archief. Mededeelingen omtrent het archief van Bolsward. — *Bijlage*: Archieven der Doopsgezinde Societeit en der Doopsgezinde, Vereenigde Christelijke, Evangelisch Luthersche, Hersteld Evangelisch Luthersche, Roomsch-Katholieke en Israëlietische gemeenten in Friesland (bladz. 451—496).

Het rijksarchief in Overijssel (bladz. 497—510). Overbrenging van het archief naar de Sassenpoort en opname daarin van het archief der gemeente Zwolle. De voorbereiding dier verhuizing en deze zelve kostte veel tijd. Uitgegeven werd het slot der rekeningen van de confiscatiën in Salland en Twenthe. Aanwinsten. Onderzoekingen.

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 511—525). Meerdere ruimte zal worden verkregen door verbouwing. De regeling van het huis-archief van Farmsum kwam bijna gereed. Eenige waterschaps-archieven werden geïnventariseerd; evenzoo het archief van het klooster ter Apel. Het oorkondenboek zal spoedig voltooid zijn. Aanwinsten, verliezen. Onderzoekingen. In bruikleen werden ontvangen de oude archieven berustende onder het bestuur van het waterschap Duurswolde.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 526—535). De bouw van het nieuwe depôt kost meer tijd, dan werd vermoed. Geëntameerd werd de regeling van het archief der Staten sedert 1795, en, toen dit moest gestaakt worden, van het oudere gedeelte. De oude inventarissen doen daarbij grooten dienst. Stukken werden uitgegeven in het Oorkondenboek voor Groningen en Drente. Aanwinsten (o.a. bruikleen van het oudste deel van het archief der classis Meppelana, aankoop van het marke-archief van Uffelte). Van een paar stukken te Munster werd afschrift ontvangen. Onderzoekingen.

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 536—557). Gebrek aan ruimte. Aangevangen werd de regeling der rechterlijke archieven; voortgezet de inventarisatie van het archief der abdij Thorn; de schifting der Roermondsche archieven werd voorbereid. In druk verschenen bescheiden. Aanwinsten. Afschrift werd gemaakt van een inventaris van het oud-archief te Venlo. Onderzoekingen.

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie van oude gemeente- en waterschaps-archieven in Noord-Brabant over 1898, uitgebracht aan Gedep. Staten

dier provincie (bladz. 558—596). Reeds besproken in Archievenblad 1899/1900, bladz. 104.

Verslag van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland aan de Provinciale Staten van de regeling der gemeente- en waterschaps-archieven in 1898 (bladz. 577—580). Deze regeling wordt voortgezet door Mrs. P. A. N. S. van Meurs en A. Telting. Geregeld werd het oud-archief der gemeente Rijnsaterwoude, aangevangen de inventarisatie van de archieven der polders onder de gemeenten Goedereede, Stellendam en Ouddorp, en voortgezet die van het oud-archief der gemeente Nieuwpoort. Omtrent het eerstgenoemd archief wordt een en ander medegedeeld.

MR. S. MULLER FZ. Geschiedenis der fundatiën, beheerd door het college van Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen te Utrecht. Utrecht, Kemink en Zoon, 1900.

Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen gaven indertijd de oude archieven der gasthuizen in bewaring aan de gemeente Utrecht, op voorwaarde dat de gemeente-archivaris hun zoude moeten inlichten over quaestieuse punten, die uit het oude archief moeten toegelicht worden. Zij wenschten nu ingelicht te worden over hunne verplichtingen met betrekking tot de talrijke vrijwoningen en andere kleine fundatiën, die bij K. B. van 27 Maart 1817 (waaraan het college zijn bestaan dankt) onder hun beheer werden gesteld. Mr. J. Acquoy bracht een uitgebreid materieel bijeen, dat thans, bewerkt door Mr. M., het licht ziet, vermeerderd met de stichtings- en broederschapsbrieven der gasthuizen zelve. De stof is verdeeld in drie rubrieken: gasthuizen, vrije woningen en andere fundatiën, terwijl eene vierde als supplement ons mededeelingen geeft over eenige uitkeeringen, in de rekeningen voorkomende. Een tabellarisch overzicht doet zien de samensmelting der stichtingen, door het college beheerd.

MR. W. VAN DE POLL. Hofnarren en stadsgekken in Gelderland. (Overdruk uit den Gelderschen Volksalmanak voor 1900).

De narren komen aan het Geldersche hof voor sedert Willem van Gulik (hertog sedert 1377). In Nijmegen wordt „Claesken „myns heeren geck" vermeld in 1420; sedert het begin der 16de eeuw volgden de voornaamste steden het voorbeeld der hertogen. In 1519 werd de bruiloft van Karel van Egmond opgeluisterd door de gekken der vier hoofdsteden. Na de Hervorming werd het houden van narren beschouwd als onnut en ongeoorloofd.

Mr. W. van de Poll. Nijmeegsche bruiloftskeuren in de 16de eeuw. (Overdruk uit den Gelderschen Volksalmanak voor 1900).

Verschillende bepalingen waren noodig tegen al te woelige uitingen der vreugde bij bruiloften. Eerst in deze eeuw, toen de huwelijksreis in de mode kwam, kwamen die gewoonten in onbruik.

Mr. W. van de Poll. De Nijmeegsche kermis in den ouden tijd. (Overdruk uit den Gelderschen Volksalmanak voor 1900).

Waarschijnlijk was reeds ten tijde der Romeinen te Nijmegen eene week- en jaarmarkt gevestigd; zeker was dit het geval, voordat de stad onder Geldersch gebied kwam. Onbekend is het, wanneer Nijmegen het recht ontving, twee vrije jaarmarkten te houden. (Mei-avond en St. Michiels-avond). Medegedeeld worden allerlei voorschriften met betrekking tot de kermissen.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der 84ste vergadering, 31 October 1899. Zwolle, de Erven J. J. Tijl. 1900. 18 bladz.

Dr. F. Buitenrust Hettema geeft een ontwerp voor de 11de eeuwsche geographie van de Overijsselsche en Friesche kusten aan de Zuiderzee (met eene schetskaart); — F. A. Hoefer heeft in de kerk te Wilsum nog een steenen deksel gevonden; komt op voor de restauratie van het stadhuis te Zwolle en keurt af eene verplaatsing daarvan naar het refectorium van het klooster Bethlem (waarin een fraaie wenteltrap, die verdwijnen zou); en bespreekt de vervaardiging der historische kaarten; — Mr. R. E. Hattink deelt een en ander mede omtrent de heerlijkheid Almelo in 1236—1420; — Mr. R. C. Nieuwenhuys brengt ter tafel een brief d.d. 5 Nov. 1778 van Jan Flaput te W. in Zalland aan zijn neef in den Haag, vol lof over J. D. van der Capellen tot den Pol.

Nomina geographica Neerlandica, uitgegeven door het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap, IVde deel: Friese plaatsnamen, door Dr. F. Buitenrust Hettema. Afl. 4. Leiden, voorheen, E. J. Brill, 1899.

Met deze aflevering, tevens bevattende een voorwoord en een register, is Friesland gereed.

Mr. J. A. Feith. Heerden in de Ommelanden. (Overdruk uit de Bijdragen voor de kennis der provincie Groningen en omgelegen streken, 2de stuk).

De rechtspraak in de Ommelanden werd in de middeneeuwen uitgeoefend door rechters, niet aangesteld van overheidswege maar optredende krachtens het bezit van een huis met omgeving, vermeld

in de klauwboeken: de heerde. Daartoe was in elken rechtstoel een rooster der gerechtigde heerden, die bij tourbeurte het redgerambt bekleeden zouden; dat rechtsgebied was verdeeld in dorpen en deze in kluften. De beurten nu gingen om naar de dorpen, daarin naar de kluften en in de kluften naar de heerden „naar „sonnenommegang". Later kochten sommigen zulke heerden op; nog later werd ook het redgerrecht afgescheiden van den grond verkocht, zoodat men redger kon zijn, zonder een duim grond te bezitten. Het gerecht was van een „ommegaanden" in een „staanden" rechtstoel veranderd. De heerden hadden dus hare beteekenis verloren. In het begin der 18de eeuw is een algemeen „Clauweboeck" vervaardigd, thans in het rijksarchief te Groningen; een uittreksel daaruit wordt medegedeeld betreffende: „Loppersummer- en Wir„dumer-redgerrecht."

J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8°. afl. 3—6. Blz. 161—449 (slot van dl. I).

Bevat: Mainz of Haarlem (Uit Gids 1888, I, 49 vlg.), met 3 bijlagen: I (uit Gids 1890, III, 342 vlg.); II (uit Navorscher XIX, Nieuwe Serie, II, 1 vlg.); III (uit Gids 1897, II, 352 vlg.). — Het proces van Angelus Merula. I (uit Theologisch Tijdschrift XXXII, 517 vlg.); II (uit Bijdragen voor vad. gesch. en oudh.; 3e reeks, X blz. 205 vlg.) — Het voorspel van den tachtigjarigen oorlog (uit Gids 1859, II, 741 vlg., 1860, I, 182 vlg., 371 vlg.).

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Vierde Reeks. I, 2.

C. PIJNACKER HORDIJK. Wat weten wij omtrent den heiligen Adalbert van Egmond? (Met zekerheid niets. Waarschijnlijk was hij Willebrords opvolger als abt van Echternach. Ruopertus schreef ± 980 een vita van hem, die niets kenmerkends bevat. Een Egmonder monnik maakte in de tweede helft der 12e eeuw daaruit een uittreksel. Al wat later over Adalberts koninklijke afstamming en zijne waardigheid van aartsdiaken wordt verhaald, berust op dwalingen, waarvan de oorsprong kan worden aangewezen). Met bijlagen. — J. A. FEITH. Crimineele rechtspraak van Gedeputeerde Staten van Stad en Lande. (Zij oefenden hooger beroep uit in militaire zaken en spraken verder recht 1°. in misdrijven met pachtzaken in verband staande, 2°. in zake landlooperij, bedelen enz.,

3°. in zake judicatuur over provinciale ambtenaren en schending van het provinciaal eigendomsrecht, 4°. in zake terugkeer van bannelingen; 5°. in zake alles wat met het provinciaal tuchthuis in verband stond, 6°. in zeer zware misdrijven. De „Crimineele Sententieboeken van H.H. Gedeputeerden" over 1682—1804 zijn in 1897 teruggevonden). — J. C. Overvoorde. De centralisatie van het Hollandsche postwezen in het midden der 18de eeuw. (Tengevolge van de gebeurtenissen van 1747 en '48 werden overal de posterijen aan den Prins en door dezen aan de Staten der gewesten gegeven. Maar het duurde nog geruimen tijd, voordat alles geregeld was. De Bataafsche Republiek maakte het postwezen tot een nationale zaak). — J. A. Worp. Het plan voor de reis van den Prins van Oranje naar Zeeland in 1668. (Uit de papieren van Huygens).

W. A. F. Bannier. De landgrenzen van Nederland. I. Tot aan den Rijn. Leiden, firma C. Kooyker Jr. 1900. 8°. VIII, 430, VII blz. Leidsche dissertatie.

De landgrenzen van Nederland berusten op de vier volgende tractaten. 1°. Die met Pruisen van 26 Juni 1816 (grensvak Vaals—Mook) en 7 October 1816 (grensvak Mook—Drieland). 2°. Dat met Hannover van 2 Juli 1824 (grensvak Drieland—de Dollart), 3°. Dat met België van 8 Augustus 1843 (grensvak het Zwin—Vaals). Maar deze tractaten namen in hoofdzaak den toestand onder de Republiek tot grondslag, die weer in nog oudere machtsverhoudingen wortelde. Achtereenvolgens behandelt dr. Bannier de wording der Oostgrens van de provinciën Groningen, Drente, Overijsel en Gelderland. Uitgaande van de geschiedenis, het ontstaan en den groei van deze gewesten, behandelt hij hun consolideering als politieke eenheid en in verband daarmede de vorming van hun grenzen. In het Oosten waren Oost-Friesland, Munster, Bentheim en Kleef de grensstaten, later Hannover en Pruisen. Achtereenvolgens gaat dr. Bannier na, welke natuurlijke en staatkundige gebeurtenissen hier langzamerhand ten minste ongeveer de grenzen vaststelden. Want de juiste afbakening gaf nog in de 17de en 18de eeuw herhaaldelijk aanleiding tot moeilijkheden, die soms eerst na langdurige onderhandelingen door tractaten werden uit den weg geruimd. Eenige bijlagen zijn toegevoegd.

Documents concernant les relations entre le duc d'Anjou et les Pays Bas (1576—1584) publiés par P. L. Muller et A. Diegerick. V. (Avril 1583—Juin 1584). Werken uitgegeven door het Historisch

Genootschap, gevestigd te Utrecht. Nieuwe Reeks no. 61. Amsterdam, Johannes Müller. 8°. VIII, 796 blz.

Hiermede is deze uitgave voltooid. Natuurlijk eindigen de betrekkingen van Anjou met de Nederlanden met den dood van den eerste (10 Juni 1584). De uitgevers hebben hun uitgave evenwel voortgezet tot 23 Juni, toen het bericht van den dood van den hertog in de Nederlanden kwam. Er zijn vóór dien tijd nog verschillende stukken door de Staten-Generaal afgezonden, zelfs aan Anjou zelven, in de veronderstelling, dat hij nog leefde. Deze zijn door de H.H. Muller en Diegerick ook uitgegeven. Daarentegen lieten zij alles weg, wat onmiddellijk daarop volgt, de brieven van condoleance, enz. De serie zal worden besloten met een register, door den Heer Diegerick bewerkt.

R. Broersma. Het tusschenbestuur in het Leycestersche tijdvak, naar officiëele bescheiden bewerkt. Goes, J. J. Visser, 1899. 8°. 8, 151 blz. Utrechtsche dissertatie.

Leycester vertrok in December 1586 naar Engeland, afkeerig van den verbitterden strijd met de Staten en niet voornemens weer terug te keeren. Hij gaf bij zijn vertrek den Raad van State volmacht hem te vervangen, maar beperkte door een geheim besluit deze volmacht belangrijk. De Staten-Generaal evenwel namen meer en meer het bestuur in handen, naarmate bleek, hoe weinig de Engelsche troepen te vertrouwen waren en de Landvoogd hun de hand boven het hoofd hield. Vandaar nieuwe strijd: o.a. werd het bekende plakkaat van April 1586 over den handel met den vijand weer ingetrokken. Vooral in Utrecht was de strijd hevig. Geleid door den burgemeester Van Deventer, die echter uit de Staten-Generaal werd geweerd, eischte de stad de afschaffing van het eerste lid der Staten, de Geëligeerden, die na de Hervorming inderdaad ook geen reden van bestaan meer hadden. Ten slotte kwam men echter tot een vergelijk. Utrecht verzette zich bovendien uit vrees voor de suprematie van Holland tegen de Staten-Generaal. Overal stak het democratisch-calvinistische particularisme het hoofd op. In dezen nood zond Elizabeth in Maart 1587 lord Buckhurst naar de Nederlanden om poolshoogte te nemen en verzoenend op te treden. Dat is in hoofdzaak gelukt. Buckhurst steunde het centraal gezag, den Raad van State en de Staten-Generaal o.a. tegen Utrecht. In Juli 1587 kwam Leycester op het dreigend gevaar van Sluis uit Engeland terug. Dr. Broersma's bronnen waren: Haagsche, Utrechtsche en Parijsche archivalia (archief van Hotman, een van Leycester's secretarissen).

N. Japikse. De verwikkelingen tusschen de Republiek en Engeland van 1660—1665. Leiden, S. C. van Doesburgh. 8°. XVI, 476, XXII blz. Leidsche dissertatie.

I. Het verblijf van Karel II in de Republiek. (Veranderde verhoudingen door de Restauratie. De kwestie van de educatie en designatie van den Prins. De Witt en de Princess Royal). II. Beverweert in Engeland. (Vooruitgezonden in afwachting van het plechtige gezantschap. Welwillende houding van Karel II. Hernieuwing der Acte van Navigatie. Moeilijkheden met de instructie voor de ambassade). III. De onderhandelingen over een defensieve alliantie. (De ambassade in Engeland. De bill tot bevordering der Eng. visscherij. Pretensiën van Engeland. Defensieve alliantie onmogelijk). IV. Downing's bemiddeling. De voogdij van den Prins van Oranje. Bemiddeling tusschen Portugal en de Republiek. Vrede van den Haag. Dood van de Princess Royal. Karel II voogd. De Commissie tot de educatie van den Prins. De Prinses-Douairière en Brandenburg. Holland ontdoet zich van de educatie). V. De onderhandelingen over een verdrag van vriendschap. (Klachten aan weerszijden. Invloed van Downing. Verhouding van Frankrijk, Engeland en de Republiek. De Koningsmoordenaars. Verdrag van 1662). VI. Downing's verdere bemoeiingen in de Republiek. (De educatie en designatie van den Prins). VII. De uitvoering van het verdrag van 1662. Nieuwe geschillen. (Cunaeus in Engeland. Downing's intrigues. Optreden in de Middellandsche Zee. Geschillen met de Compagnieën. Toebereidselen tot den oorlog). VIII. Het begin der vijandelijkheden buiten Europa. IX. Houding van Frankrijk. Het begin der vijandelijkheden in Europa.

Un général Hollandais sous le premier Empire. Mémoires du général Baron de Dedem de Gelder. 1774—1825. Avec un portrait en héliogravure. Paris, Plon, Nourrit. 1900. 8°. VI, 412 blz.

Van Dedem, geboren in 1774, vertrok in 1783 met zijn vader naar Konstantinopel, waar deze Nederlandsch gezant was. In 1793 keerde hij naar Nederland terug. In 1795 sloot hij zich bij de omwenteling aan en werd gezant in Zweden. Hij bleef dat tot 1798 en was daarna betrokken in de staatsgrepen van dat jaar. In 1799 streed hij in Noord-Holland. In 1800 werd hij gezant te Stuttgart, in 1803 te Parijs, spoedig daarop te Berlijn. Daarna aan het hof van Koning Lodewijk verbonden, werd hij in 1808 gezant te Kassel, vervolgens te Napels. In 1811 werd hij brigade-generaal; als zoodanig maakte hij den veldtocht van 1812 en dien van 1813 mede. Na Napoleons val bleef hij in Franschen dienst.

In 1825 is hij gestorven. Zijn mémoires, geschreven in 1819 en volgende jaren, loopen van zijn jeugd tot bijna zijn dood; maar er is een opmerkelijke gaping in van 1793 tot 1808, welke jaren juist voor onze geschiedenis van belang zouden zijn.

CH. M. DOZY. Hoe Leiden er vroeger uitzag. Schets van het uiterlijk der stad in verschillende tijdvakken en beschrijving van hare voornaamste kaarten. Leiden, A. W. Sijthoff (1899). Fo. 27 blz.

Dit boek is verschenen als bijlage tot de nieuwe kaart van de volgens de wet van 1896 uitgebreide gemeente Leiden. In beknopten vorm vat het de topographische geschiedenis der stad samen, (straten, pleinen, grachten, bruggen, muren, poorten, vesten, openbare gebouwen enz.) Naar aanleiding van de geregelde uitleggingen der stad wordt telkens de uiterlijke gedaante beschreven en gewezen op de kaarten, die van de stad werden vervaardigd.

CH. M. DOZY. Leidens omgeving in vroeger dagen. Leiden, A. W. Sijthoff (1900). 8°. VIII, 54 blz.

Historisch overzicht van de omstreken van Leiden, de voornaamste wegen en vaarten, bekende kasteelen, kloosters en andere gewijde gestichten, gezochte uitspanningsplaatsen, herbergen enz. enz., geschreven tot toelichting van een tentoonstellig van prenten in de Lakenhal te Leiden.

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. Afl. 9. G. W. KERNKAMP. Regeering en Historie. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon, gr. 4°. blz. 123—191.

Inhoud: De trap der ambten (vervolg). — Schutterij, garnizoen, ruiter- en ratelwacht. — Het poorterschap. — Historie I, Calvinisten en Libertijnen. II. Amsterdams verzet tegen de staatkunde der Oranje's.

Die Haghe. Bijdragen en mededeelingen. — 's Gravenhage, Mouton en Co. 8°. 396 blz.

H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ. Zinnebeeldige voorstellingen op vredespenningen (16e, 17e en 18e eeuw). Met afbeeldingen van penningen. — F. J. G. TEN RAA. Het garnizoen van 's Gravenhage in de laatste helft der vorige eeuw. Met een plaat en plattegrond. — B. G. VAN DER HEGGE ZIJNEN. Ary van der Spuy. — A. STRUYCKEN. Gijsbert Karel van Hogendorp. — L. M. ROLLIN COUQUERQUE. Klachten van bewoners van het Haagsche

Binnen- en Buitenhof. — T. TAL. Haagsche bruggen. Een Joodsche kwestie. — C. H. PETERS. De Groote of St. Jacobskerk. Oud Hollandsche kunst II. Met vijf platen en een plattegrond. — C. GIJSBERTI HODENPIJL. Een blik op 's Gravenhage in 1800. — TH. MORREN. Aanteekeningen uit het oudste ordonnantieboek der Staten-Generaal. 1586—1602. — H. BRUGMANS. De voorrang bij de begrafenis van Prins Willem IV. — JOHANNA BEEK. Een kijkje op het kantoor van den raadpensionaris Jacob Cats. — W. MEYER. Haagsche gebouwen. Uit Huygens' Momenta desultoria. Met aanteekeningen. — C. GIJSBERTI HODENPIJL. Aanteekeningen over het Logement van Delft te 's Gravenhage. — TH. MORREN. Het Kortenbosch. Met acht schetsteekeningen. — Archiefsprokkels.

J. HOUWINK. De staatkundige en rechtsgeschiedenis van Ameland tot deze eeuw. — Leiden, Ed. IJdo. 8°. 10, 252 blz. Leidsche dissertatie.

I. De staatkundige geschiedenis. (Van de oudste geschiedenis is weinig bekend. In de oorlogen tusschen Friesland en de Hollandsche graven wist Ameland zich in den regel onzijdig te houden, waardoor het zoo goed als onafhankelijk werd en zich van Ferwerderadeel afscheidde (1405). In het begin der 15de eeuw komt er een dynastie op, die van Ritske Jelmera, die langs de vrouwelijke lijn overging in die der Camminga's. Dit geslacht is van ± 1470 tot 1680 heer van Ameland geweest. Hun mededingers, die hun recht aan een beleening door Albrecht ontleenden, waren de Egmonds, maar het proces hierover is nooit tot een eind gekomen. Zelfs in de 17de eeuw maakten nog steeds anderen aanspraak op het eiland en werden er zelfs mede beleend. Na het uitsterven der Camminga's werden de Schwartzenbergs heeren, die het eiland in 1704 aan Johan Willem Friso verkochten. Tot 1795 hebben de Oranjes het bezeten: de revolutie lijfde het bij Friesland in. II. Het inwendig bestuur. 1. Het ontstaan en de ontwikkeling van de macht van den Heer tot ± 1625. 2. De heerlijkheid in de 17de en 18de eeuw. 1°. De samenstelling van het bestuur. 2°. De macht van den Heer. *a.* In het bestuur. *b.* De rechtsmacht. *c.* De politie. *d.* In kerk, armvoogdij en school. *e.* In de marken. 3°. De inkomsten van den Heer. *a.* De duinpacht. *b.* De pacht van de kooi. *c.* Het strandrecht met de hofdiensten. *e.* De accijnsen. *f.* De pacht van de molens. 4°. Veranderingen na 1704. 3. De familie thoe Schwartzenberg (1680—1704). 4. De overgang der heerlijkheid bij overlijden. De testamenten der Camminga's. III. De marken. 1. Korte bespreking der Germaansche

marken. 2. De marken Hollum en Ballum. 1°. Geschiedenis. 2°. De marken van Hollum en Ballum in de 17de en 18de eeuw. *a.* De markgronden. *b.* Markgenooten. *c.* De gemeente. *d.* De rechten. 3. De marken in de oostelijke helft van het eiland ten Oosten der Slenk. 1°. Geschiedenis. 2°. De markegronden. 4. De Heer tegenover de marken. Naschrift.

B.

VARIA.

In het *Nieuws van den Dag* van Maandag 16 April l.l. leest men:

In den nacht van Donderdag op Vrijdag j.l. ontstond in het Provinciaal Archief van Noord-Brabant te 's Hertogenbosch een binnenbrand, welke door spoedige en doelmatige hulp nog in den aanvang kon worden gestuit, zoodat de schade gering is te noemen.

Wij nemen dit bericht op, omdat het ons gelegenheid geeft het te weerspreken en mede te deelen dat die binnenbrand alleen in de verbeelding van den berichtgever heeft bestaan.

Door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk werd den 18 Augustus 1899 aan de Provinciale kerkbesturen en Classicale besturen, de volgende circulaire gericht:

„De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer bij deze tot U te komen met een verzoek.

Het geldt de bewaring van de kerkelijke archieven. Deze laat in menige gemeente veel te wenschen over; ook de archieven der Classicale Besturen en die der Provinciale kerkbesturen worden niet overal met de noodige zorg bewaard.

Nu zou te dezen aanzien een stap in de goede richting worden gedaan, indiën overal door bevoegden van de archieven een inventaris werd opgemaakt, waartoe wij U met allen aandrang opwekken, terwijl wij U uitnoodigen eene kopie van dien inventaris ons te doen toekomen. Maar wij meenen nog verder te mogen gaan en geven daarom in overweging het belangrijkste der oude archieven te deponeeren in het Synodale gebouw te 's-Gravenhage, Javastraat 100, waar voor behoud en herstel der stukken het noodige zal worden gedaan.

Ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan in de *Rijksbewaarplaatsen* in elk geval *ten ernstigste ontraden.*"

Uit den Gemeenteraad van Leeuwarden.

Aan de orde is het voorstel om een archivaris te benoemen op eene jaarwedde van *ƒ* 800 tot *ƒ* 1200.

In de uitvoerige memorie van toelichting, welke dit voorstel vooraf gaat, wijzen Burg. en Weth. er op, dat, hoewel sedert 1886 de archivaris moet worden aangemerkt als een ambtenaar bij de plaatselijke secretarie, en de beide laatste titularissen ook door Burg. en Weth. zijn benoemd en ontslagen, toch steeds is nagelaten aan den archivaris zijne juiste plaats in het kader dier ambtenaren aan te wijzen.

In die leemte dient nu te worden voorzien.

Tot nog toe was de meer op zich zelf staande positie van de archivarissen oorzaak, dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de wetenschappelijke zijde van hun werkkring en daardoor aan het administratief gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren.

Dit moet, volgens de meening van Burgemeester en Wethouders, veranderen en daarom bestaat op dit oogenblik dringende behoefte aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoeg vakman is, om onder den secretaris zelfstandig al dien administratieven arbeid — het maken van registers, indices, klappers, enz. — te verrichten, vereischt om het archief te maken tot eene meer bruikbare verzameling, die gemakkelijk te raadplegen is en daardoor meer voldoet aan de dagelijks terugkeerende behoeften van den goeden gang der gemeentelijke administratie.

Na verder als hun gevoelen uitgesproken te hebben, dat een persoon, die aan deze eischen voldoet, wellicht zal zijn te vinden voor een minder salaris dan *f* 1000, doch dat de jaarwedde toch ook weer niet te laag dient te worden gesteld, komen Burg. en Weth. dan met het voorstel, hierboven aangegeven.

De heer Duparc krijgt het woord.

Spreker brengt in herinnering wat bijna twintig jaar geleden, in de Raadsvergadering van Augustus 1880, is gesproken naar aanleiding van een voorstel van Burg. en Weth. om ter vervanging van den toen overleden archivaris aan te stellen een commies-archivaris, op eene jaarwedde van *f* 1000 en verder Burg. en Weth. uit te noodigen met gepasten spoed een instructie voor dezen ambtenaar te ontwerpen en aan den Raad ter goedkeuring aan te bieden.

Het was vooral de heer Dirks, die in die vergadering zijne denkbeelden over archiefzaken breedvoerig ontwikkelde en er op aandrong het archief bruikbaar te maken voor ieder, die het wenscht te raadplegen. Hij wees er op, hoe een behoorlijke inventaris nog steeds werd gemist en vroeg, of het ook in de bedoeling lag, den aan te stellen persoon in de eerste plaats op te dragen het maken en aanleggen van die registers op het archief, waarvan reeds in het in 1845 uitgebracht rapport wordt gesproken.

De heer Dirks wenschte, dat vooreerst de wetenschap op den achtergrond zou worden gedrongen en de te benoemen functionnaris in de eerste plaats zou worden belast met het maken van registers, die natuurlijk ook strekken tot bevordering der wetenschap.

Het voorstel van Burg. en Weth. werd daarop nagenoeg onveranderd aangenomen.

Sedert dien tijd zijn nu ongeveer twintig jaren verloopen.

En nu wenscht spreker een vraag te richten tot Burg. en Weth., n.l. deze: Hoe staat het nu met al die registers?

De memorie van toelichting, waarin gezegd wordt, dat tot heden zij, die de betrekking bekleedden van archivaris, zich steeds meer toelegden op de *wetenschappelijke* zijde van hun beroep, geeft hem daartoe aanleiding.

Ofschoon spreker tusschen de regels het antwoord wel meent te kunnen lezen, zou hij toch gaarne een nader pertinent antwoord van Burg. en Weth. ontvangen.

De Voorzitter beantwoordt den heer Duparc.

Op de vraag, of volledig is uitgevoerd, wat den archivaris bij de artt. 2 en

3 van zijne instructie is opgelegd, zal het antwoord bezwaarlijk geheel toestemmend kunnen zijn.

Maar — heeft de vorige spreker zich beroepen op de discussies van 1880 ook hij, de Voorzitter, wil dit doen. Het is immers duidelijk, dat de denkbeelden van wijlen den heer Dirks niet zijn gedeeld. Een administratief man werd noodig geacht, een wetenschappelijk man werd gekozen: geen commies-archivaris maar een archivaris volgde den overledene op.

Wat betreft de vraag, of alle registers reeds in het archief aanwezig zijn — spreker zou er eene andere vraag tegenover willen stellen, n.l. deze: Zouden ze er allemaal reeds *kunnen* zijn, — en waar de heer van Sloterdijck van meening is, dat daarvoor een menschenleeftijd werk zou vereischt worden, daar kan het antwoord op die vraag gemakkelijk worden gegeven.

Toch meenen Burg. en Weth., dat het feit, dat bij het benoemen van een ambtenaar voor dit werk, steeds beslist werd ten gunste van een wetenschappelijk man, nadeelig heeft gewerkt op den toestand van het archief.

Het wordt nu tijd, dat het administratieve gedeelte eens beter tot zijn recht komt.

Burg. en Weth. wenschen iemand te benoemen, die in de eerste plaats zal werken voor de secretarie en pas in de tweede plaats voor de wetenschap.

Wat nu meer in het bijzonder het antwoord betreft op de rechtstreeksche vraag van den vorigen spreker, diene het volgende:

Zeker er is veel gearbeid en er zijn veel registers klaar gekomen.

Het groote gebrek is echter, dat de laatste niet gemakkelijk zijn te raadplegen, omdat er een algemeene index ontbreekt.

Zoo zal men bijv. bij het onderzoek naar een contract moeten kennen den persoon, dien het geldt of het jaar, waarin het gesloten is. Hierin dient dus noodzakelijk verbetering te komen, zal het archief eenigszins aan zijn doel beantwoorden.

Burg. en Weth. meenen, dat hun voorstel tot die verbetering zal kunnen leiden.

Wordt het aangenomen, dan stellen zij zich voor een persoon te zoeken, die, volkomen op de hoogte met administratieve werkzaamheden, tevens niet onbekend is met archiefzaken. b.v. een beambte, werkzaam bij de rijksarchieven.

Deze zal dan eerst zijne krachten wijden aan de secretarie, vervolgens aan de wetenschap.

De heer Duparc is den Voorzitter wel dankbaar voor diens antwoord — voldaan is hij niet. Het is toch duidelijk, dat er sedert 1880 door de elkander opgevolgd hebbende titularissen weinig is gedaan om te krijgen de bij de instructie voorgeschreven registers enz.

De archivaris moet dagelijks van 9—1 en van 2—4 uur op het archief zijn. Wat kan een mensch, die slechts eenige werkkracht en werklust bezit, niet in zes uren daags werken en afdoen?

Dat aan de regeling enz. van het archief nog zooveel ontbreekt, verwondert spr. te meer, omdat er toch een zoo uitstekend voorbeeld bestond in onze gemeente-secretarie, waar alles is geregeld en gerangschikt op eene wijze, boven spr. lof verheven. Spr. zou geneigd zijn, hier de uitdrukking „gesneden brood" te bezigen.

Hij hoopt, dat de nieuwe regeling tot het beoogde doel zal leiden, ook met

het oog op het groote belang der gemeente, wanneer er soms sprake mocht komen, zoowel van rechten als van verplichtingen der gemeente.

En ofschoon hij in het algemeen de voorkeur zou geven aan een wetenschappelijk ontwikkeld man, zal hij op de door Burg en Weth. aangevoerde gronden zich met hun voorstel vereenigen.

Nog een paar opmerkingen wenscht spr. hier aan toe te voegen.

Te Zwolle noch te Groningen is een stedelijk archivaris; het stedelijk archief is daar geplaatst bij dat van het Rijk en gesteld onder de directie van den rijksarchivaris?

Zou dit voorbeeld ook voor Leeuwarden kunnen gevolgd worden?

Behalve, dat dit tot mindere bemoeiingen van het gemeentebestuur zou leiden, zou het tevens het voordeel hebben, dat het gemeentehuis ontheven zou worden van een drukkenden last, in letterlijken zin gesproken.

Het stadhuis is „topzwaar", werd spreker nog kort geleden gezegd. Als dit inderdaad het geval is, zou spreker het college van dagelijksch bestuur wel in overweging willen geven, om te zien naar eene plaats, zij het een hulplokaal, waar een gedeelte der archieven kon worden bewaard.

De Voorzitter wenscht nog een enkel woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen door den laatsten spreker is in het midden gebracht.

Hij bedankt den heer Duparc voor de waardeerende woorden omtrent de secretarie gesproken.

Wat de vrees betreft, als zouden de zolders hunnen last niet langer kunnen torsen — de Voorzitter deelt die vrees niet. En toch gelooft spreker, dat, wanneer er gevaar bestond, dit gevaar hem het eerst bedreigt.

Ten opzichte van de vraag: kan men een archivaris niet missen en het archief gedeeltelijk naar het rijksarchief overbrengen, voor de beantwoording daarvan is noodig het advies van den archivaris en zoo zal dus deze eerst dienen benoemd te worden.

Hierop wordt het voorstel van Burg. en Weth. zonder hoofdelijke stemming aangenomen en de vergadering gesloten.

(*Leeuwarder Courant*, 15 Maart 1900).

Nader vernemen wij onderhands dat, zooals ook reeds eenigszins uit de memorie van toelichting van B. en W. is op te maken, het doctoraat in de rechten een bepaald bezwaar is om tot archivaris te Leeuwarden te worden benoemd. Waar in ons blad en daarbuiten zoo herhaaldelijk en met kracht is gewezen op het belang van een archief en een archivaris uit een rechtskundig oogpunt, om de rechten der gemeente te kunnen handhaven, daar is de wensch niet te onderdrukken, dat de gemeente Leeuwarden weldra eens door een proces in hare oude rechten mag worden aangetast, opdat aldus door schade en schande de raad wijs mag worden.

Te Amsterdam heeft zich eene vereeniging „Amstelodamum" gevormd met het doel de kennis van het verleden en heden dier stad te bevorderen. Tot bestuursleden werden benoemd de heeren D. C. Meyer, Mr. W. R. Veder. A. J. M. Brouwer Ancher, R. W. P. de Vries, E. W. Moes, Dr. J. C. Breen, A. N. J. Fabius, B. J. M. de Bont en Mr. Ph. Falkenburg.

De firma W. P. van Stockum en Zonen te 's Gravenhage kondigde tegen het mid-

den van Maart j.l. den openbaren verkoop aan van een belangrijke verzameling autografen en papieren, bijeengebracht door en afkomstig van den staatsman uit den tijd van het Fransche bewind en van Koning Willem I, Mr. C. F. van Maanen. Door het Rijk werd het belang ingezien dat het overgroote deel der aangeboden stukken, namelijk die betrekking hadden op de politieke werkzaamheden van Van Maanen zelf, bijeenbleef en voor het Rijksarchief werd verworven. Onderhandelingen hierover met de familie gevoerd hadden ten gevolge dat nos. 1—290 van den catalogus niet in publieke veiling werden gebracht, maar aan het Rijk overgedaan. Deze stukken zijn thans op het Rijksarchief ontvangen, waar een inventaris in bewerking is Met name zijn van belang de papieren nagelaten door Van Maanen als minister van justitie onder Koning Lodewijk, als eerste president van het hooggerechtshof tijdens de inlijving, een verzameling stukken betrekking hebbende op November 1813, en een uitvoerige politieke doch nietambtelijke correspondentie, gevoerd als minister van Koning Willem I, en welke vooral voor de intieme geschiedenis van ons bestuur in België veel bouwstoffen bevat.

In de vergadering van het gecombineerde college van het polderdistrict Over-Betuwe van 19 Dec. '99 was aan de orde een voorstel van den Dijkstoel, om de stukken van oud-rechterlijken aard in het archief van Over-Betuwe in bruikleen af te staan aan het Rijksarchief in Gelderland. De voorz. deelde mede, dat de Dijkstoel had besloten, het verzoek van den Rijksarchivaris dienaangaande in te willigen, behoudens de goedkeuring van Ged. Staten. Als voorwaarde werd gesteld, dat de stukken zouden worden geassureerd.

(*De Betuwe*, 23 Dec. 1899).

De heer A. F. van Beurden, landmeter van het kadaster te Roermond, heeft aan het Rijksarchiefdepôt in Noordbrabant ten geschenke aangeboden de volgende bescheiden:

1. Ligger der geld- en rogrenten, enz., jaarlijks verschuldigd aan het kapittel der Elisabethskerk te Grave, van 1568.

2. Kopie-register der privilegiën van Grave uit de 16de eeuw.

3. Dossier eener procedure tusschen den pastoor van Beers bij Grave ter eene en de schepenen, kerkmeesters en naburen aldaar ter andere zijde, over het recht van aanstelling van den koster, in 1672/73 gevoerd voor Arnoldus Verheijen, iuris licentiatus, als gedelegeerde van den vicaris-generaal van Roermond.

4. Lijst der chartres en papieren, behoorende tot het adellijk Bronkhorster goed te Velp bij Grave (handschrift van Mr. A. H. Verheijen te Boxmeer uit het einde der 18de eeuw).

5. Origineel akkoord, d.d. 26 September 1735, tusschen Beugen en Ledeacker ter eene en Boxmeer en St. Anthonis ter andere zijde, over de limietscheiding en het voeren van de schouwen; voorzien van de goedkeuring, d.d. 14 Januari 1737, namens den Prins als heer van Grave en Kuik. Exemplaar onderteekend door die van Boxmeer c. a.

6. Authentieke kopie van het akkoord, d.d. 28 Mei 1759, tusschen St. Anthonis en Oploo over hunne grensscheidingen in de Peel.

7. Stukken betreffende de geschillen (gebracht voor den Koning en de Staten van Brabant te Brussel), tusschen de schepenen en gemeene ingezetenen van Boxmeer en den heer Van den Berg als heer van Boxmeer, over diens recht tot contributie-heffing enz., uit 1654, met eenige kopieën.

(*St.Ct.*, 16 Jan. 1900.)

Aan het Rijksarchiefdepôt te 's Hertogenbosch werden ten geschenke gegeven, door het gemeentebestuur van Nijmegen, de volgende bescheiden waarvan het eerste aansluit aan een der stukken, die dit depôt ongeveer gelijktijdig van den heer van Beurden te Roermond ten geschenke ontving.

1. „Geltpachten 't capittel van Ste Elisabeths kercke tot Graue uyt diversche huysen competeerende". Ligger (straatsgewijze) van geld- en rogrenten, jaarlijks vorschuldigd door huis-eigenaren te Grave ten bate van altaren in de kerk aldaar of van het kapittel dier kerk in het algemeen; voorzien van aanteekening der ontvangsten over 1648—1652 en bijgewerkt tot in 1656.

Een deel in folio van 64 gefolieerde bladen en een schutblad; eenigszins door vocht beschadigd; herbonden en hersteld in 1899.

2. Een vijftal perkamenten schepenbrieven van Grave over renten aldaar, uit 1588—1676.

Door tusschenkomst van den burgemeester te Obbicht en Papenhoven, den heer C. J. M. Vencken, is aan het Rijksarchiefdepot in Limburg door mevrouw de douairière baronesse Dirckink von Holmfeld, geboren gravin van Hompesch-Rurich, te Obbicht, ten geschenke gegeven een zeer belangrijke verzameling archivalia en kaarten, bevattende:

1. archivalia, afkomstig van de voormalige schepenbank Obbicht en Papenhoven, welke sedert den brand, die 7 October 1825 in deze gemeente woedde, op het kasteel Obbicht door den toenmaligen eigenaar van dit kasteel Jhr. J. Beelaerts, schout dier gemeente, in veiligheid waren gebracht;

2. archivalia, afkomstig van den adjunct-houtvester van het 5de jachtdistrict (provincie Noordbrabant) Jhr. J. Beelaerts (1814—1830);

3. kaarten en plannen van vestingwerken, wellicht afkomstig van en voor een gedeelte geteekend door den kapitein der genie D. J. L. Cornabé, destijds bezitter van het kasteel te Obbicht;

4. studiën van den heer Cornabé als élève-cadet en een menigte plannen van algemeenen aard, waaronder één geteekend A. E. Dupont 1744.

5. een menigte gedrukte land- en stedekaarten.

6. een menigte geschreven en gedrukte muziekstukken uit het einde der vorige of het begin dezer eeuw, waarvan o. a belangrijk zijn: „Air communément dit Willem van Nassau varié pour clavecin par le fameux J. C. W. Mozart âgé de 9 ans", en „Air d'Oedipe avec accompagnement de clavecin".

Naar aanleiding hiervan zijn bij Koninklijk besluit van 12 December 1899, no. 24 aan mevrouw de douairière baronesse Dirckink von Holmfeld, geboren gravin Von Hompesch-Rurich, te Oppich, de zilveren, en aan den heer C. J. M. Vencken, Burgemeester te Obbicht en Papenhoven, de bronzen eere penning, bedoeld bij de Koninklijke besluiten van 24 Mei 1897, no. 87, en van 22 Juni 1898, no. 43, toegekend als blijk van waardeering hunner belangstelling in 's Rijks wetenschappelijke verzamelingen.

(*St.Ct.* 30 Dec. 1899.)

De heer J. H. Jansen van Son, burgemeester van Heythuizen (Limburg) heeft aan het Rijksarchiefdepôt in Limburg ten geschenke gegeven de twee volgende zeer belangrijke registers van de voormalige schepenbank van Heyt-

huizen, die in dat archiefdepôt door geen enkel stuk nog was vertegenwoordigd.

1. Gicht- en guedinghregister van 1750—1788.

2. Lants-, schat- en leeningzedull van 1755—1795 en Gicht en guedinghregister van 1788—1796.

(*St.Ct.*, 10 Febr. 1900).

Correspondentie.

Naar aanleiding van de vraag van den heer J. Hagers te Rotterdam in ons vorig no. deelt Mr. S. Muller Fz. het volgende mede:

Er berust in het Utrechtsche gemeentearchief het eerste deel van een „scultboeck des cameraers", d.d. 1520, ingericht eenigszins als een grootboek. Ook zijn daar twee privaat-rekenboeken van den stadsklerk Tzwynnen (einde der 15e eeuw), een privaat-rekenboek van een kameraar d.d. 1517—1538, en twee (zeer eenvoudig ingerichte) rekenboeken van eén schoenmaker en een herbergier uit de 1e helft der 16e eeuw.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

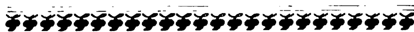
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.

1901.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUD.

Blz.
Ledenlijst van de Vereeniging van archivarissen in Nederland . . 1.
In Memoriam. Mr LOUIS VAN HASSELT, door Dr. J. DE HULLU 4.
— —— A. J. M. BROUWER ANCHER, door Mr. W. R. VEDER 113.
—— —— Mr. C. M. DOZY, door Mr. S. GRATAMA. (Met portret) 171.
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, Referendaris 1875—1900, door C. J. GONNET . . . . 5.
De negende jaarvergadering, gehouden te Rotterdam op 16 Juni 1900 18.
Toespraak van den Voorzitter, Mr. S. MULLER Fz.. . . . . . 22.
Gemeente-archivarissen, door A. DUPARC . . . . 67.
Aan den Edel Achtbaren Heer A. DUPARC, lid van den Gemeenteraad van Leeuwarden, door Mr. S. MULLER Fz. . . . . . 76.
Aan den heer Mr. S. MULLER Fz., Voorzitter van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland, door A. DUPARC . . . . 125.
Het archiefgebouw der gemeente Rotterdam, door J. H. W. UNGER. (Met afbeelding) . . . . 35.
De Thüringer Archivtag, door Mr. R. FRUIN . . . . 52.
Het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam, door J. H. W. UNGER. (Met plattegrond) . . . . 63.
Brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz. bij het Paleis van Justitie te Rotterdam, door W. C. METZELAAR . . . . . 127.
Nog eens het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam, door J. H. W. UNGER . . . . 129.
De toegankelijkheid van het Zwolsche archief, door Mr. R. FRUIN 115.
Historisch-Statistische Schetskaarten, door Prof. Dr. F. J. L. KRÄMER 122.
Regels voor het maken van regesten van oorkonden, door Mr. R. FRUIN 132.
Over Zweedsche, Noorsche en Deensche archieven, door Dr. G. W. KERNKAMP . . . . 181.
De Sassenpoort te Zwolle, bewaarplaats van het Rijksarchief in Overijssel, door Mr. C. P. L. RUTGERS. (Met plattegrond) . . . 200.
Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponeerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën? door M. G. WILDEMAN . . . . 206.
Een protest, door Mr. R. FRUIN . . . . 207.
De Gemeente archieven in 1899, door Mr. J. G. Ch. JOOSTING . 83.
De archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1899 en 1900 135.
Vrijdom van briefport voor archivarissen . . . . 209.

Blz.

Boekbespreking. C. DE WAARD. De Nederlandsche vlag, door Dr. H. T. COLENBRANDER . . . . 96.

— — Mr. C. P. L. RUTGERS. Inventaris van het familiearchief van het geslacht van Ewsum, door Mr. J. C. OVERVOORDE 144.

— — JOSEF HABETS en A. J. FLAMENT. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn, door Mr. R. FRUIN . . . . 147.

— — A. J. FLAMENT. Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonikessen der vorstelijke rijksabdij Thorn, door Mr. R. FRUIN 147.

— — Antwoord van A. J. FLAMENT . . . . 220.

— — LUIGI MULINARIS. Dell' archivio nell' amministrazione comunale, door Dr. E. WIERSUM . . . . 151.

— — Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Heft I. Dr. R KOSER. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen, door Mr. J. G. CH. JOOSTING . . . . 213.

— — WILHELM WIEGAND. Bezirks und Gemeinde-Archive im Elsass, door Mr. R. FRUIN . . . . 216.

— — G. BUSKEN HUET. Derde verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, door Mr. J. G. CH. JOOSTING . . 219.

Literatuur-kroniek, door Mr. J. G. CH. JOOSTING en Dr. H. BRUGMANS . . . . 44, 98, 155 en 222.

Berichten . . . . 53, 101, 163 en 236.

Correspondentie . . . . 170.

Advertentiën . . . . 170.

1900/1901. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

LEDENLIJST
van de
Vereeniging van Archivarissen in Nederland. [1]

BESTUUR:

Mr. S. Muller Fz., *voorzitter.*
Mr. A Telting, *secretaris.*
Mr. J. A. Feith, *penningmeester.*
Mr. R. Fruin, *redacteur van het tijdschrift der Vereeniging.*
Mr. Ch. M. Dozy.
Mr. A. C. Bondam.

EERELID:

Jhr. Mr. V. de Stuers, *Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken*, te 's-Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Algemeen Rijksarchief: Mr. A. Telting, *adjunct-archivaris*, te 's-Gravenhage,
Mr. P. A. N. S. van Meurs, *adjunct-archivaris*, te 's Gravenhage,
Dr. H. T. Colenbrander, *adjunct-archivaris*, te 's-Gravenhage,
Th. Morren, *commies*, te 's-Gravenhage.

[1]) Bijgewerkt tot 1 September 1900.

Rijksarchieven in de provinciën:

Noord-Brabant: Mr. A. C. Bondam, *archivaris*, te 's-Hertogenbosch;
Mr. C. C. D. Ebell, *adjunct-commies*, te 's-Hertogenbosch.

Gelderland: Mr. J. J. S. baron Sloet, *commies-chartermeester*, te Oosterbeek;
Dr. J. S. van Veen, *adjunct-commies*, te Arnhem.

Noord-Holland: C. J. Gonnet, *archivaris*, te Haarlem.

Zeeland: Mr. R. Fruin, *archivaris*, te Middelburg;
M. H. van Visvliet, *commies-chartermeester*, te Domburg;
Dr. E. Wiersum, *adjunct-commies*, te Middelburg.

Utrecht: Mr. S. Muller Fz., *archivaris*, te Utrecht.
Dr. J. de Hullu, *adjunct-commies*, te Utrecht.

Friesland: Mr. J. L. Berns, *archivaris*, te Leeuwarden.
Dr. M. Schoengen, *adjunct-commies*, te Leeuwarden.

Overijsel: Mr. C. P. L. Rutgers, *archivaris*, te Zwolle.

Groningen: Mr. J. A. Feith, *archivaris*, te Groningen.

Drente: Mr. J. G. C. Joosting, *archivaris*, te Assen.

Limburg: A. J. Flament, *archivaris*, te Maastricht;
Dr. P. Doppler, *commies-chartermeester*, te Maastricht.

Huisarchief van H. M. de Koningin: A. C. baron Snouckaert van Schauburg, *directeur*, te 's-Gravenhage.

Gemeentearchieven:

Alkmaar: C. W. Bruinvis, *archivaris;*
Jhr. Mr. C. H. C. Flügi van Aspermont, *adjunct-archivaris* (*afgetreden*).

Amsterdam: Mr. W. R. Veder, *archivaris;*
Dr. J. C. Breen, *adjunct-archivaris;*
Mr. J. J. Loeff, *commies;*
A. J. M. Brouwer Ancher, *commies.*

Bolsward: D. Bartstra, *archivaris.*

Brielle: H. Been, „

Deventer: Mr. J. Acquoy, „

Delft: Mr. H. S Veldman, „

Dordrecht: Mr. J. C. Overvoorde, *archivaris.*
Edam: W. J. Kernkamp, „
Goes: L. van Bruggen, „
Gouda: Dr. L. A. Kesper, „
Haarlem: C. J. Gonnet, *archivaris*, tevens *rijksarchivaris in Noord-Holland;*
H. J. Heshuysen, *adjunct-archivaris.*
Hattem: F. A. Hoefer, *archivaris.*
's Hertogenbosch: J. C. A. Hezenmans, *archivaris.*
Leiden: Mr. Ch. M. Dozy, „
Middelburg: M. H. van Visvliet, *archivaris,* te Domburg, tevens *commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Zeeland*;
W. O. Swaving, *adjunct-archivaris.*
Naarden: A. N. J. Fabius, *archivaris*, te Amsterdam.
Nijmegen: H. D. J. van Schevichaven, *archivaris.*
Rotterdam: J. H. W. Unger, „
Mr. A. S. de Blécourt, *adjunct-archivaris.*
Utrecht: Mr. S. Muller Fz., *archivaris,* tevens *rijksarchivaris in Utrecht.*
Vlissingen: C. P. J. Dommisse, *archivaris.*
Zaandam: G. Murray Bakker, *archivaris.*
Zutphen: J. Gimberg, *ambtenaar aan het archief der gemeente.*

WATERSCHAPSARCHIEVEN:

Delfland: M. G. Wildeman, *archivaris* te 's-Gravenhage.

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

A. Goovaerts, *algemeen rijksarchivaris van België, te Brussel.*

Dr. H. Keussen, *adjunct-archivaris aan het stedelijk archief te Keulen.*

H. Stein, *„archiviste-paléographe" aan de „Archives Nationales" te Parijs.*

Baron A. de Gerlache, *ambtenaar aan het „Archivio di Stato" te Rome.*

Dr. Th. Westrin, *archivaris te Stokholm.*

BUITENGEWONE LEDEN:

Dr. I. J. Cosquino de Bussy, *hoogleeraar te Amsterdam, oud-archivaris der gemeente Deventer.*

Mr. J. W. Mulder, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-archivaris der gemeente Zwolle.*
A. Sassen, *notaris te Helmond, oud-archivaris dier gemeente.*
J. W. Enschedé, *bibliothecaris van de bibliotheek der gemeente Haarlem, oud-adjunct-archivaris dier gemeente.*
Mr. S. Gratama, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-rijksarchivaris in Drente.*
Mr. J. E. Heeres, *hoogleeraar te Delft, oud-adjunct-archivaris bij het algemeen rijks-archief.*

IN MEMORIAM.

MR. LOUIS VAN HASSELT.

Ons afgestorven medelid VAN HASSELT trad in de Vereeniging zóó weinig op den voorgrond dat eigenlijk alleen diegenen onder de leden hem hebben gekend, die ook uit anderen hoofde met hem in aanraking kwamen. Ik acht mij gelukkig tot dezen te behooren en wensch daarom dit eenvoudig gedachteniswoord als een teeken van vriendschap en achting op het graf van den verscheidene neer te leggen.

Nadat hij zich door privaat-onderwijs voor de academische studiën had voorbereid, kwam van Hasselt in 1865 als student te Utrecht aan. Hij studeerde lang, maar dat hij zijn tijd goed gebruikt had bleek in 1882, toen hij te voorschijn kwam met een dissertatie over het zoogenaamde wederspraaksrecht (Beispruchsrecht) der erfgenamen in de periode der volksrechten, die door haar voortreffelijkheid de bewondering opwekte van alle deskundigen. De arbeid, door hem aan dit geschrift besteed, besliste over zijn toekomstige loopbaan. Hij had liefde opgevat voor archiefwerk en trad daarom bij het Utrechtsche Rijksarchief als volontair in dienst. Nog slechts kort was hij daar werkzaam, toen de Gedeputeerde Staten van Utrecht hem belastten met de regeling van de archieven der kleinere gemeenten en waterschappen in die provincie. Hij heeft zich tot op zijn benoeming tot commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Noord-Brabant met dezen arbeid bezig gehouden en tal van waterschaps- benevens een paar gemeente-archieven met zorg geordend en geinventariseerd. Na gedurende korten tijd aan het Brabantsche Rijksarchief verbonden en vervolgens een tijdlang ambteloos te zijn geweest, werd hij met ingang van 1 Februari 1890 benoemd tot Rijksarchivaris in Overijsel ter vervanging van wijlen Mr. J. I. VAN DOORNINCK. In deze betrekking, later

met die van gemeente-archivaris van Zwolle gecombineerd, bleef hij werkzaam tot op zijn overlijden in de eerste weken van April van dit jaar.

Na zijn promotie heeft VAN HASSELT niet veel meer geschreven. In de werken van het Historisch Genootschap publiceerde hij het Necrologium van het Karthuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, terwijl hij in de Overijsselsche Bijdragen, die hij samen met Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK redigeerde, eenige stukken plaatste betreffende de geschiedenis van Overijsel. Het is jammer dat hij zoo weinig heeft gegeven. Aan ijver en bekwaamheid ontbrak het hem stellig niet — zijn dissertatie, die in waarde tegen vele boeken opweegt, kan het bewijzen — maar hij scheen er moeilijk toe te kunnen komen om iets, waaraan hij de hand had geslagen, ook te voltooien. Daarbij komt dat in de laatste jaren van zijn leven ziekelijkheid en droevige verliezen in zijn familiekring zijn werkkracht verlamden.

Over hetgeen hij in den omgang was loopen de gevoelens uiteen. Wat mij persoonlijk aangaat, ik heb mij steeds tot hem aangetrokken gevoeld door zijn uitgebreide kennis, zijn geestig, opgewekt gesprek en de welwillendheid, die hij mij den zooveel jongere van het oogenblik af dat ik hem leerde kennen heeft betoond. De vriendelijke herinnering, die voor mij aan zijn naam is verbonden, zal niet spoedig voorbijgaan.

J. DE HULLU.

Jhr. Mr. Victor de Stuers,
Referendaris 1875—1900.

Een (man) die om 't gemeen, veel is te dulden vaerdigh,
Bedient te recht sijn ampt, en is alleen staet waerdigh.
ANNA ROEMERS.

Men zou onbillijk oordeelen en schromelijk dwalen, indien men meende dat in vroeger tijden geene zorg voor lands- en stadsarchieven was gedragen, geen stelsel had gegolden, om orde brengen en te behouden in de stukken welke bij alle collegiën van bestuur werden ontvangen. Integendeel. Men had hart voor die belangrijke bouwstoffen der historie en bewaarde ze naar aangenomen regels, die nu nog zóó worden geëerbiedigd dat den archiefbeheerders met allen ernst wordt aanbevolen de oude orde niet te verstoren, en waar dit mocht zijn geschied, de uiterste zorg aan te wenden haar te herstellen. Ieder die zich met archieven bezig houdt, ontmoet nu en dan in alle eeuwen, bepalingen rakende de belangen van deze merkwaardige bescheiden en ook in het begin der 19e eeuw ontbrak het niet aan voorschriften, welke in dit opzicht heilzaam hadden kunnen werken. Het groote euvel is echter daarin gelegen geweest, dat zij niet of gebrekkig werden uitgevoerd en zoodoende meestal eene dislocatie en

demembratie hebben veroorzaakt of in de hand gewerkt, welke de gezaghebbers dier tijden juist hadden willen verhoeden. In bijzonderheden behoeft dit niet te worden uitgewerkt, maar men denke slechts aan de oude rechterlijke- en notarieele archieven, en ook aan de menigvuldige bestuursverwisselingen in land en stad sedert 1795, die ten slotte dikwerf archieven onder beheer brachten van collegiën, welke geheel vreemd waren aan de documenten, die zij na verloop van jaren bleken onder zich te hebben.

Na de omkeering van 1813 werd het er niet beter op. Bij de verwarring kwam de verwaarloozing. Het schijnt dat, toen men na het vertrek der overheerschers langzamerhand weer zoet insluimerde, veel wat niet rechtstreeks de materieele belangen raakte en dus ook de zorg voor archieven, vergeten werd in den behaaglijken droom over verlossing en vrijheid.

Verwarring en verwaarloozing. Zoo was de stand van zaken toen de Gemeentewet in 1851 ging spreken over de zorg voor het archief, hetgeen ten minste het heilzaam gevolg heeft gehad, dat men al spoedig in de tweede helft der 19e eeuw hier en daar de hand heeft geslagen aan de ordening van gemeente- en ook aan provinciale- en waterschapsarchieven. Het Algemeen Rijksarchief in 's Gravenhage maakte altijd eene gelukkige uitzondering, omdat het daar nooit aan een geregeld en welingericht beheer heeft ontbroken. Maar naast dit, waren er nog archieven van lands-, gewestelijke en plaatselijke regeeringscollegiën, wier lot zich niemand aantrok. Daar waren er van wie men niet wist, wien het opzicht er over toekwam. Archieven waren zoek geraakt, verdeeld, gescheiden, verspreid en het scheen, dat het booze noodlot dit alles zoo had beschikt, om den geduldigen onderzoeker hopeloos en radeloos te maken.

Degenen dus, die zich een vijfentwintig jaar geleden reeds met archiefarbeid bezig hielden, vermoedden of begrepen wel, dat er aan eene goede orde in de regeling van het archiefwezen veel haperde, maar zij zagen ook duidelijk in, dat de groote stoot om hierin verandering te brengen, van hooger hand moest komen en een krachtige wil noodig was om alles uit het oude spoor te lichten en op nieuwe banen te leiden.

Derhalve bestond er alle reden, de instelling eener afdeeling voor Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken (die zich ook de belangen der archieven zou aantrekken) met ingenomenheid te begroeten en het kwam er nu maar op aan, wie de Hercules zou wezen, die de reuzentaak van de nieuwe afdeeling ging aanvaarden en zou volbrengen.

Dat raadsel is thans reeds lang opgelost in verblijdenden zin. En het past dus hier een woord van hulde en erkentelijkheid te spreken, nu Jhr. Mr. Victor de Stuers, de gewichtige, eervolle, maar moeilijke betrekking van Referendaris der afdeeling, vijfentwintig jaren heeft bekleed.

Het veld zijner werkzaamheid is wijd uitgestrekt geweest en het oog van den oningewijde reikt niet ver genoeg om het te overzien. Maar op deze plaats is het voldoende te herdenken, wat door hem in dat tijdsverloop ten bate van het archiefwezen is verricht en gewis zal men dan met ontzag gadeslaan, hetgeen op zijn initiatief en onder zijne leiding is ten uitvoer gebracht.

De toestand in 1875 is ons niet onbekend gebleven. En thans? Er is orde gekomen in het beheer der archieven; wat verstrooid was is vergaderd; wat dreigde te vergaan is behouden; waar duisternis heerschte is licht ontstoken; waar onverschilligheid woonde is belangstelling ontwaakt. Een corps archivarissen beheert, onder voorgang van den algemeenen Rijks-archivaris te 's Gravenhage, de archieven van den Staat welke in alle hoofdplaatsen der provinciën in centrale depôts zijn bijeengebracht. Een vereischt aantal ambtenaren is overal werkzaam en eene gestadige zorg waakt er voor, dat geschikte krachten worden aangeworven en opgeleid. Milde bepalingen regelen het gebruik der archieven door het publiek en lokken tot studie uit. In ruimen zin worden de vruchten van den arbeid in jaarlijksche verslagen openbaar gemaakt, en brengen aan den dag de schatten welke voorheen onbekend bleven. Groote offers zijn besteed, om weggedwaalde archiefstukken terug te koopen. Alle archivarissen hebben hunne provinciën afgereisd om tot in de kleinste gemeenten de oude rechterlijke bescheiden bijeen te zoeken, en te vereenigen met hetgeen reeds bij het Rijk voorhanden was. Gemeente- en waterschapsarchieven worden, waar locale hulp er voor ontbreekt of te kort schiet, door of onder toezicht der Rijks-archivarissen geordend. Van de kerkelijke archieven tracht men een overzicht te bekomen. Maatregelen om de notariëele archieven meer onder het bereik te brengen van belanghebbenden, zijn in het vooruitzicht. De archivalia, op Nederland betrekking hebbende en in buitenlandsche depôts berustende, zijn opgespoord en beschreven. Naar het verafgelegen Suriname is een geleerde uitgezonden om het West-Indisch archief te ordenen. Te 's Gravenhage raakt de nieuwe bewaarplaats voor het Algemeen Rijksarchief voltooid, in alle hoofdplaatsen der provinciën zijn voor de Rijksarchieven òf gebouwen gesticht òf oude monumenten voor dat doel ingericht. En zoo zijn tevens de Kanselarij te Leeuwarden, de Sassenpoort te Zwolle, de Vleeschhal te Haarlem, de Minderbroederkerk te Maastricht, wier lot in de toekomst onzeker was, behouden, gespaard en hersteld.

Dit overwegende, hadden de ambtenaren aan de Rijksarchieven alle reden het jubileum van Jhr. DE STUERS met vreugde te begroeten en het meerendeel van hen meende, dat eene erkenning van hunnentwege van al het goede, door hemgedurende zijne ambtsbediening tot stand gebracht, passend was en niet mocht achterwege blijven.

Reeds tijdig was het plan gevormd en aangenomen, op den gedenkwaardigen dag den Referendaris eene huldebetuiging aan te bieden, met een album bevattende de afbeeldingen van alle Rijksarchiefgebouwen, toegelicht door eenigen tekst. De firma H. KLEINMANN & Co. te Haarlem belastte zich met de uitvoering en volbracht die tot volkomen genoegen der lastgevers. De band, naar den stijl en geest van het boek ontworpen, werd gemaakt door C J. MENSING te Amsterdam. De Rijksarchivaris in Utrecht heeft den tekst geschreven van de opdracht, waaronder de namen van alle deelnemers vermeld worden.

Tegen den 1en Juli 1900 werd het album toegezonden aan Jhr. DE STUERS die toen nog buitenlands afwezig, maar den 15en van Hooimaand in 's Gravenhage teruggekeerd was en op dezen dag de deelnemers aan de algemeene huldebetooning in zijn huis aan de Parkstraat ontving. Daar zou het wel luide worden uitgesproken, maar ook reeds te voren had het aan woorden van hooge waardeering niet ontbroken. „Eigen Haard" gaf in no. 26 het portret van Jhr. DE STUERS met een pittig opstel van Mr. S. MULLER Fz. In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 1 Juli 1900 bracht Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ hem een hartelijken heilgroet, met een uitvoerig overzicht tevens van zijn vijf en twintigjarigen arbeid ten bate van kunst en wetenschap. Het nommer van De Maasgouw van 15 Juli 1900 was geheel aan den Referendaris gewijd en bevatte voornamelijk eene volledige lijst zijner geschriften, opgemaakt door den Heer A. J. FLAMENT, wiens nauwkeurigheid en stiptheid ook hierin duidelijk uitblonk. Dag- en weekbladen van allerlei richting herdachten den merkwaardigen man, prezen zijne groote verdiensten en deden uitkomen hoeveel goeds onder zijn invloed is gewerkt, hoeveel kwaads menigmaal verhinderd.

Op deze inleiding volgde den 15n Juli, gelijk gezegd is, de eigenlijke feestviering en het past wel bij het voorgaande, dat daarvan een trouw verslag worde gegeven, al komt dit niet uit mijne pen, maar uit de veder der wel onderrichte redacties van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage en van de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Zie hier wat zij in hare nommers van 16 Juli 1900 schreven:

De receptie gisteren middag te drie uren door Jhr. DE STUERS gehouden in zijne woning in de Parkstraat was zeer druk bezocht. Niet alleen uit 's Gravenhage en Amsterdam, maar ook uit alle provinciën, van Groningen tot Maastricht en Middelburg, waren velen van de 856 vrienden en vereerders, die aan het huldeblijk hebben deelgenomen, aanwezig, om den Referendaris van kunsten en wetenschappen ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum, hunne gelukwenschen aan te bieden. De kunstzalen waren daardoor overvol. In de fraaie hal zag men bijeen den Commissaris der Koningin in Limburg tevens Voorzitter der Commissie Jhr. RUYS DE

Beerenbrouck, zijne ambtgenooten uit Overijssel en Friesland, verder de Oud-Ministers van Binnenlandsche Zaken, de heeren Geertsema en van Houten, hoogleeraren van universiteiten, directeuren van musea, bibliotheken en kabinetten, archivarissen, besturen en leeraren van akademiën, ambachts- en teekenscholen, hoofdambtenaren van het Departement van Binnenlandsche Zaken, tal van kunstvrienden en vele deputatiën, welke met de Commissie, die deze huldebetooging leidde, den heer de Stuers van hun aller belangstelling in zijn jubileum wilden doen blijken.

Het schoonste sieraad in deze sierlijke omgeving, te midden der dichte schare van gasten, was de groep van moeder en dochter, die aan de zijde van den jubilaris getuigen waren van de vereering hem toegebracht.

Mr. J. H. Geertsema Cz. trad uit den breeden kring naar voren en sprak den heer de Stuers ongeveer in deze bewoordingen toe:

Toen in 1875 door den Minister Heemskerk aan zijn Departement werd gesticht eene afzonderlijke afdeeling van kunsten en wetenschappen, deed hij dat, dewijl hij in den toenmaligen Secretaris der Commissie van adviseurs voor de instandhouding der monumenten van geschiedenis en kunst, iemand had gevonden, aan wien hij met volle zekerheid kon toevertrouwen dat deel van 's lands belang, welks behartiging naar zijne overtuiging op dat oogenblik op den voorgrond behoorde gebracht te worden. Dat die geleerde en scherpzinnige staatsman goed had gezien, heeft de uitkomst bewezen, want veel, zeer veel is in de laatste vijf en twintig jaren, naar Uwe adviezen en Uwe inzichten, geachte jubilaris, op het gebied van kunst en wetenschap tot stand gekomen, wat zonder U, heden nog tot de vrome wenschen zou behooren.

Hebt Gij U mogen verheugen in den steun en de medewerking, niet alleen van opvolgende Regeeringen maar ook van particulieren, toch zijn de teleurstellingen U niet gespaard geworden. Geen wonder dat, waar eene drijfkracht als de Uwe noodig was om op te treden op een geheel nieuw terrein, om een braak liggend veld te bearbeiden tot vruchtbare aarde, kritiek U zou treffen van hen, die niet in allen deele eenstemmig met U dachten. Doch tegenstand heeft U nooit ontmoedigd. Steeds hebt Gij met de meeste openhartigheid en onomwonden, Uwe adviezen gegeven, die neergelegd werden in de voorstellen der verantwoordelijke Ministers. Aan Uw karakter, Uw vasthouden aan eenmaal opgevatte overtuiging, Uwe veelzijdige kennis, Uwe trouwe en rustelooze toewijding aan Uwe levenstaak hebben wij het te danken dat op het gebied van kunst en wetenschap in ons vaderland toestanden zijn ingetreden, waarover wij ons nu mogen verheugen.

Uwe vele vereerders hebben gemeend U daarvoor hulde en dank te moeten toebrengen. Zij hebben gemeend dit te moeten doen op eene wijze, waardoor Uw naam tot het verre nageslacht in eere zal bewaard blijven. Zij

zijn te rade gegaan om U dezen gedenkpenning in goud, zilver en brons aan te bieden, waarop Uw borstbeeld is geslagen en dien wij ons veroorloven vergezeld te doen gaan van eene rijk versierde oorkonde, bevattende de naamlijst van hen, die tot dit huldeblijk hebben medegewerkt.

(De gedenkpenning vertoont aan de voorzijde het borstbeeld van den jubilaris, gemodelleerd door den beeldhouwer L. JÜNGER te Amsterdam, met het randschrift

VICTOR DE STUERS.

Aan de keerzijde het familiewapen met het randschrift

1875 — 1 Juli — 1900.

Referendaris voor Kunsten en Wetenschappen.

De stempels zijn gesneden en de gedenkpenningen geslagen in de Koninklijke Utrechtsche fabriek van goud- en zilverwerken van den Heer C. L. BEGEER.)

De Heer GEERTSEMA, zijne rede vervolgende, zeide verder:

Ik zal de vrijheid nemen U deze oorkonde voor te lezen, omdat daarin, beter dan ik het zou kunnen doen, de beweegredenen zijn uiteengezet, die ons er toe geleid hebben, in het besef van onzen plicht, U op dezen merkwaardigen dag een bewijs te geven van onze erkentelijkheid.

„Aan Jhr. Mr. VICTOR EUGÈNE LOUIS DE STUERS, den warmen minnaar en ridderlijken voorvechter onzer nationale kunst en geschiedenis, door wiens raad en beleid, voorlichting en initiatief Neerland's monumenten met schrandere onderscheiding en naijverige liefde werden bewaard en hersteld — onze geschiedkundige documenten, tolken van het streven der vaderen, onder veilige en kundige hoede ten spiegel voor het nageslacht werden gered — de schatten onzer openbare kunstverzamelingen door hem beschreven en vermeerderd, zijn geborgen in kunsttempels hunner waardig — scholen en academiën werden gesticht, waardoor de kunstnijverheid werd opgewekt en het ambacht straks weer tot kunst zou worden geadeld."

„Aan den ridder zonder blaam, die, het oog gevestigd op zijn ideaal, voor de schoone kunsten meer dan een kwart eeuw zonder wanken of wijken werkte en streed met fieren moed en stalen kracht, wordt door zijne vele vrienden en vereerders op den 25sten verjaardag der aanvaarding van zijn ambt van Referendaris chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, ten blijk van achting voor zijn karakter, van erkenning zijner verdiensten, van instemming met zijn streven, deze gedenkpenning aangeboden te 's Gravenhage den 1 Juli 1900."

De bladzijden van deze oorkonde, rijk versierd met kleurteekeningen, belangloos verstrekt door Dr. P. J. H. CUYPERS, architect der Rijks-Museum-gebouwen, geven eene afbeelding van tal van Rijksgebouwen, in die vijfentwintig jaren onder het kunstenaars-oog van Jhr. DE STUERS opgericht of verbouwd, te weten: het Rijks-Museum, de Bibliotheek van dit Museum, de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, het Indisch huisje, het Laboratorium te Groningen, de kerken te Maastricht, het Laboratorium van de Rijks-Universiteit te Utrecht, de Faam op het Rijks-Museum te Amsterdam, het Universiteitsgebouw te Leiden, muurschilderingen in het Gouvernementsgebouw te Assen, schilden en wapens van een der oudste instellingen. De uitvoering der ontwerpen van den architect is verricht door den heer R. J. VAN DE PAVERT te Amsterdam, en het calligrafische werk is verricht door den heer VAN DER STOK, mede te Amsterdam. De oorkonde is vervat in versierd bindwerk en het geheele geschenk is in Nederland vervaardigd.

Als ik, hooggeachte, jubilaris, zoo ging de heer GEERTSEMA voort, overeenkomstig de mij verstrekte opdracht, dit huldeblijk in Uwe handen neerleg, dan heb ik daar alleen nog dezen wensch aan toe te voegen, dat Uwe gezondheid U moge veroorloven nog lang aan het hoofd der gewichtige afdeeling den weg te blijven bewandelen, dien Gij u-zelven vijf en twintig jaren geleden afgebakend hebt. En wanneer eenmaal de dag aanbreekt dat Gij Uw werk aan jongere krachten moet overdragen, moge dan het aanschouwen van dezen gedenkpenning en het nalezen van deze oorkonde voor U eene streelende, gelukkige herinnering zijn aan een rijk, werkzaam, vruchtbaar en welbesteed leven, en tevens aan de wijze waarop Uw heilzaam streven door Uwe landgenooten werd erkend en gewaardeerd.

Deze toespraak van den heer GEERTSEMA werd door alle aanwezigen luide toegejuicht.

De heer DE STUERS, aanvankelijk zeer bewogen, maar spoedig zijne kalmte terug krijgende, dankte in eene geestige redevoering voor de hem gebrachte ovatie.

Mijnheer GEERTSEMA en gij allen Mijne Heeren, ik gevoel mij diep gelukkig en oprecht dankbaar in dit oogenblik nu zoo vele mannen uit alle oorden van ons Vaderland, uit Noord en Zuid zijn saamgekomen om mij eene hulde te brengen, die wel zeldzaam en buitengewoon mag genoemd worden. Toen ik vernam wat de Heeren met mij voor hadden, heb ik mij gezet tot een examen de conscience, heb ik mij afgevraagd wat wel de reden kon zijn, dat er zooveel werk van mij werd gemaakt. En niettegenstaande dat examen en ondanks de loftuitingen in de pers, geloof ik, dat ik mijne kalmte heb mogen bewaren. Er zijn stoffen die

gevaarlijk zijn als men er kleine hoeveelheden van inneemt, maar die hun effect verliezen als ze in groote doses worden toegediend.

Ben ik het waard dat men mij vertelt, dat ik een groot kunstgeleerde ben? Vijfentwintig jaar geleden hield men mij daarvoor, maar tegenwoordig ben ik daarvan niet zoo overtuigd. Hoe verder men zijn gezichtseinder uitbreidt, hoe meer men het terrein van onderzoek verbreedt, des te meer komt men tot de slotsom, dat men heel weinig weet. Vroeger kende ik een 30tal schilders, maar tegenover een 3000tal moet ik mijne onmacht erkennen.

Er is nog in een ander opzicht met lof over mij gesproken: dat ik mijne taak met ijver en toewijding heb vervuld. Dat geef ik toe, maar vergun mij de opmerking, dat ik dit zulk eene groote verdienste niet vind.

Er is een derde punt, en nu ga ik een gek ding doen, namelijk mij zelf in de hoogte steken. Wanneer ik dat doe, volg ik het doorluchtig voorbeeld van den Apostel Paulus, die in een zijner brieven aan de Korinthiërs begint met zijn eigen lof te verkondigen. Het is wel niet dienstig, zegt hij, doch ik zal het toch maar doen.

En wat is nu mijn eigen lof? Dat ik in mij heb gevonden eene hooge kwaliteit, dat is mijn geduld, mijn engelachtig geduld. Die samenkoppeling van engelengeduld met iemand, die in de wandeling een lastige vent wordt genoemd, bevreemdt U misschien. Toch is dit mijn eenige groote verdienste geweest in al die vijf en twintig jaar. Een referendaris is nooit iets anders geweest dan een mijnheer, die rapporten en adviezen geeft, die persoonlijk geene macht of gezag heeft, hoegenaamd. Ik kan als referendaris niemand commandeeren dan alleen mijn bode. De macht zit alleen bij Z.Exc. den Minister. Een referendaris heeft geen macht hoegenaamd. Hij kan invloed uitoefenen, als hij het geluk heeft en het talent om zijne adviezen ingang te doen vinden, maar verder gaat het niet. Het gaat dus in het geheel niet aan om van den machtigen referendaris te spreken.

Nu is de positie deze: als de zaken goed marcheeren, wordt de eer gebracht aan den Minister en terecht, want deze beslist; maar in het tegenovergestelde geval, als de zaken verkeerd loopen, dan heeft niet de Minister, maar de referendaris de schuld en dat is niet eerlijk en niet billijk, want het publiek weet niet, welke adviezen aan de Regeering gegeven zijn.

Niet alleen in de pers maar ook in de Kamers is mij dikwijls de twijfelachtige eer aangedaan, mij achter den Minister te laten opkomen. Dat was wel een beetje laf en een deel van de pers is zoo vriendelijk geweest daaraan hard meê te werken. Dat maakt het soms moeilijk om referendaris te zijn. En dat ik niet reeds lang heb gezegd: ik geef

er de brui van en ga met vrouw en kind mijne rust nemen, dat is wèl een bewijs van mijn geduld.

In mijne vijfentwintigjarige praktijk, heb ik de eer gehad onder tien Ministers te dienen.

Een Ministeriëel Departement is eigenlijk een groot kippenhok, de heeren Ministers zijn de hanen en de referendarissen de kippen. En nu is het voor de kippen een lastig geval, dat zij zoo dikwijls andere hanen in de ren zien komen. Zij moeten dan in korten tijd aan de eigenaardigheden van den nieuwen haan gewend raken. Ook gebeurt het wel dat een haan, reeds vóór hij haan werd, het land had aan zekere kip. Dan moet die kip vriendschap met den haan sluiten en vertrouwelijk met hem weten om te gaan. Maar mislukt die omgang, dan worden er slechts windeieren te voorschijn gebracht.

De Ministers zijn in den regel als zij aan het bewind komen goed geïntentioneerd en bereid om mee te werken met den referendaris, maar dan worden zij bewerkt in de Kamers, in de sectiën, in de pers, door particuliere vrienden, door achterklap in het torentje die op den eenen Minister meer, op den anderen minder vat heeft, en waarmede de referendaris te worstelen heeft. Dat heb ik in hooge mate ondervonden. Ik zal de Heeren niet vermoeien met hier op te sommen, welke laagheden en intriges men alzoo gebruikt heeft om het vertrouwen, dat een Minister meende in mij te moeten stellen, te vernietigen. Als wij hier niet bijeen waren op een feestdag, zou ik daarover uitpakken. Er heeft een paar dagen geleden in het *Dagblad* een bericht gestaan, dat het gerucht liep, dat men den referendaris DE STUERS de zorg voor het grootste deel der teekenscholen zou ontnemen. Die courant heeft de naïviteit gehad er bij te voegen, dat zij hoopte, op die ongeloofelijke mededeeling spoedig eene tegenspraak te mogen vernemen. Welnu Mijne Heeren, die tegenspraak zal niet worden gegeven, om de eenvoudige reden dat het gerucht waar is.

Men zegt, dat ik veel geschreven heb en vele aanvallen gericht heb op mijne vijanden. Maar als gij wist Mijne Heeren, welke aanvallen ik te verduren heb gehad en die vergeleek met de artikeltjes, die ik ter mijner verdediging heb moeten opstellen, dan zouden deze in de balans tegen de op mij gerichte, volstrekt niet opwegen.

Dit te verduren heeft mij geduld gekost. Van welken aard waren die aanvallen? Er zijn er bij, die mij koud hebben gelaten. Zoo heeft men mij verweten, dat ik niet geleerd, veeleer dom ben. Dat trek ik mij niet aan, want ik heb mijzelf niet gemaakt. Er is mij ook het verwijt gedaan, dat ik een peperdure referendaris zou zijn. Ook dat behoef ik mij niet aan te trekken. Er wordt nooit een krediet door de Kamer toegestaan, of de Minister vraagt het aan. Zegt men: Ge hebt

dan toch adviezen gegeven! Zeer zeker, en als de Minister daarop ingaat, doet mij dat genoegen, maar aan den Minister blijft de beslissing.

Een ander verwijt is, dat ik altijd werk in eene eenzijdige richting. Dat reken ik mij tot eene eer. Als man van overtuiging kan men slechts ééne richting kiezen. Eene veelzijdige richting slaan alleen zotten en dronkaards in.

Wat mij wel gegriefd heeft is, dat men mij mijn Katholicisme verweten heeft. Sinds vier-en-twintig jaar ben ik vervolgd geworden met argumenten, ontleend aan mijn godsdienst. Dit is mij eene bittere grief geweest, want dit tastte mij in mijne eer aan. Als ik wegens religieuse preoccupatien de Katholieken had voorgetrokken ten koste van mijne Protestansche medeburgers, indien ik in Protestantsche kerken de menschen verveeld had met beelden waaraan zij eene ergernis hebben, dan zou ik dom en oneerlijk hebben gehandeld, maar dat deed ik niet. Al moge ik over het philosophische stelsel denken zooals Katholieken moeten denken, ik vlei mij, zoowel in zaken als personen, altijd de meest absolute onzijdigheid te hebben betracht en nooit iemand bevoorrecht te hebben omdat hij Katholiek was. Integendeel, ik heb eens iemand bevoorrecht omdat hij Protestant was. Maar dat is mij slecht bekomen. Het is gebeurd, dat ik aan Dr. CUYPERS vroeg, of hij mij ook kon aanbevelen een Protestantsch architect, die goed in de leer was — dat wil zeggen in de leer van de architectuur. Ja wel, luidde het antwoord, ik weet er een. De man werd aangesteld, en eenige jaren later bleek mij toevallig dat hij niet Protestant, maar . . . . Katholiek was. Zij die mij wegens mijne religie verdacht maken, weten dat dit is felonie. Ze hebben een aardig argument. Men zegt: Hij is een trouwe zoon der Kerk en dan is het natuurlijk, dat hij zijne geloofsgenooten voortrekt. En daaraan schrijf ik het toe, dat ik dien naam kreeg.

Doch genoeg Mijne Heeren, van de moeilijkheden, van het wantrouwen en de verdachtmaking waaraan ik in mijne betrekking van referendaris was blootgesteld en die mij een gevoel geven van walging en misselijkheid. Ik haalde ze U alleen aan om U het bewijs te geven van die ééne hoedanigheid, van mijn engelengeduld.

Laat ik mij liever herinneren, dat het thans een feestdag is, dat Gij, Mijne Heeren, eene zonnestraal in mijn leven hebt geworpen. Waar men nog pas geleden zooveel leven maakte om dien ellendigen referendaris, is een comité opgestaan om mij op dezen dag geluk te komen wenschen, een comité, niet bestaande, zooals ik trouwens ook zeer gewaardeerd zou hebben, uit architecten en schilders met wie ik heb geleefd en gewerkt, maar samengesteld uit mannen van naam en aanzien in den lande, die de kunstbeweging in ons vaderland met belangstelling gadeslaan. Dat is voor mij eene zonnestraal die mij dankbaar stemt. Vraag ik mij echter

af: heb ik die hulde verdiend? dan zeg ik rondborstig: neen. Ik heb reden om te verklaren dat de Heeren in hunne betooging te ver zijn gegaan. Want ik vraag U af: wat is het dat wij van daag vieren? Is het mijn persoon, mijn werk? Neen, nogmaals neen. Ik neem Uwe hulde gemakkelijker aan, als ik daaraan eene hoogere beteekenis mag geven. Nu vijf-en-twintig jaren geleden is gebroken met het ongelukkige stelsel van het *laissez faire*, met de onverschilligheid in zake Kunst. Vóór vijf-en-twintig jaren heerschte nog het begrip: Kunst is geene Regeeringszaak, dat meer bij het volk zat dan bij THORBECKE, die de vader van dat gevleugelde woord genoemd wordt. Intusschen dat was volstrekt niet THORBECKE's idee. THORBECKE was een groot man, die veel meer voor de kunst heeft gedaan, dan die woorden gesproken. Diezelfde Staatsman heeft een programma ontwikkeld van hetgeen eene reorganisatie op kunstgebied behoorde te wezen. Dat was een zeer verstandig program en ik ben overtuigd, dat, was ik referendaris onder THORBECKE geweest, ik veel tot stand had gebracht. Maar het ongeluk wilde, dat er toen niemand was om dat program van THORBECKE uit te voeren.

Later heeft men aan mij die taak opgedragen, maar als ik er niet geweest was, had een ander het gedaan en het zou ook gebeurd zijn, misschien niet zoo goed — best mogelijk — maar het is evenmin te bewijzen dat een ander het niet even goed, misschien beter had gedaan. De hoofdzaak was dat er iemand geroepen werd om de deur van het kabinet van den Minister open te zetten en de ellende te laten zien, die daar buiten allerwege op kunstgebied heerschte. Wie die deurwachter was, doet er niet toe.

Het is dus heden een feestdag die deze beteekenis heeft, dat nu vijfentwintig jaren geleden een ander systeem is gevolgd; dat men van toen af de lang verwaarloosde belangen der kunst is gaan behartigen. De groote verdienste ligt bij de mannen, die den moed hebben gehad het ijs te breken.

En zich tot den heer GEERTSEMA wendende, vervolgde de spreker:

Een van die verdienstelijke mannen zijt Gij, dien ik niet noemen mag een veteraan omdat Gij nog niet afgeleefd zijt, maar wel een patriarch, die nog met jeugdige kracht is bezield. Als wij iemand hulde mogen brengen, die den door mij geschetsten toestand in het leven heeft geroepen, dan komt die hulde toe aan U, GEERTSEMA.

Onder daverende toejuichingen van de talrijke toehoorders had Jhr. DE STUERS zijne geestige rede geëindigd. Maar na dit hoofdmoment begonnen eigenlijk pas de ovatiën. Afgewisseld door de gelukwenschen van degenen die zich in de zaal verdrongen, werden hem huldeblijken aangeboden door tal van vereenigingen, scholen en akademiën. De Heer

Molkenboer trad naar voren om namens het personeel van leeraren aan de Rijksschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, den jubilaris te danken voor al wat hij voor het onderwijs en inzonderheid voor die school gedaan had. De heer J. W. L. Berden, directeur van de Rijksschool voor kunstnijverheid, deed dit insgelijks voor die school. Beide Heeren boden prachtig geteekende albums met opdrachten aan.

De Directeur van het Ethnografisch Museum te Leiden, Dr. Schmeltz, hield eene lange lofrede op den Heer de Stuers in verband met de geschiedenis van den mensch, die in het Museum te Leiden belichaamd is. In het kort de geschiedenis schetsende van dat Museum, dat het oudste is in Europa, deed hij uitkomen dat het leven er eerst in kwam toen Jhr. de Stuers de leiding kreeg van kunsten en wetenschappen. Het verleden en het heden van het Museum en de plannen voor de toekomst schetsende, gaf Dr. Schmeltz daarvan aan Jhr. de Stuers de eer. Het deed hem een groot genoegen hier ook een blijk van waardeering te mogen aanbieden uit den vreemde. De „Genossenschaft für Ethnologie, Anthropologie und Urgeschichte" te Berlijn had Jhr. de Stuers uit erkenning voor hetgeen door hem voor de land- en volkenkunde was gedaan, tot correspondeerend lid benoemd. Het diploma daarvan overhandigde hij den jubilaris, voegde er bij foto's van nieuw ingerichte museumzalen te Leiden, het eerste deel van een in bewerking zijnd Ethnografisch album en, namens zijne echtgenoote, een reusachtig bloemstuk.

Jhr. de Stuers, dankende voor deze onderscheidingen, verklaarde van deze verdiensten voor de ethnographie, die zijne speciale studie niet was, minstens de helft te danken te hebben aan Dr. Schmeltz, die als directeur zijn weerga niet vond in ambitie en stalen ijver.

Er volgden nu vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek en het Koninklijk Penningkabinet, Dr. Byvanck en Dr. de Dompierre de Chaufepié, die Jhr. de Stuers een kostbaar prachtwerk aanboden; eene deputatie uit Architectura et Amicitia te Amsterdam; eene Commissie uit de leeraren der Limburgsche teekenscholen, namens wie de kapelaan Rutten een album aanbood, waarin de bewijzen van hooge vereering en warme erkentelijkheid van dat personeel waren neergelegd. De Stuers — dit erkent men in Limburg allerwege — heeft den stoot gegeven aan de ontwikkeling van die provincie op kunstgebied, hij heeft den voornaamsten steen gelegd van de voorraadschuur, waaruit thans, dank zij de beoefening der kunstambachten, welvaart over het vaderland uitgaat, geluk en zegen voor het volk, vooral voor het werkmansvolk. Kapelaan Rutten gaf de verzekering dat vele patroons en vaders Jhr. de Stuers erkentelijk zijn voor hetgeen hij gedaan heeft ten bate der teekenscholen.

De heer de Stuers antwoordde, dat zijne geboorteplaats Maastricht, die, wat men ook van Batenburg moge zeggen, de oudste stad van

Nederland is, in hem de kiem had gelegd van zijne genegenheid voor de kunst. Daar gebeurde het, dat hij derailleerde bij de balie en de advocaten-baret voor goed op zij schoof. Hij hoopte, dat Limburg de plaats zou behouden, die dit gewest reeds in de elfde eeuw innam, en vroeg tevens achting voor een man als kapelaan RUTTEN, die zijne vrije uren op Zondag, opoffert om de kinderen van de fabrieken op den hooizolder van eene afgedankte cavaleriekazerne, het teekenen te leeren.

Daarna kwamen afgevaardigden van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs eveneens hunne hulde bieden, en twee leerlingen van de School deden dat ook en schonken een album.

De heer DE STUERS nam dit met bijzonder welgevallen uit handen van de beide leerlingen aan en vond in het feit, dat een hunner als reservist in militaire kleeding zich voor hem bevond, aanleiding tot de opmerking dat Mars en Apollo hier eensgezind tot hem kwamen.

Eigenaardig was het militair saluut den jubilaris gebracht door den heer DIEVENBACH, opzichter aan het Rijksmuseum te Amsterdam, die hem namens het personeel als blijk van diep gevoelde erkentelijkheid, eene oorkonde aanbood.

Uit toespraak en antwoord van den heer DE STUERS bleek, dat de referendaris de positie van die mannen had verbeterd en het publiek daarbij tevens had gebaat, door ze niet meer te recruteeren uit de echtgenooten der keukenmeiden van voorname heeren, maar uit oudgedienden, die van discipline en orde besef hebben.

Een Haagsche deputatie, die van de Vereeniging *Arti et Industriae* bestaande uit de heeren JOH. MUTTERS JR. en F. J. BÉLINFANTE (Voorzitter en Secretaris) kwam haar Eere-Voorzitter geluk wenschen met al wat hij voor de kunstnijverheid heeft gedaan. Eene fraaie oorkonde in portefeuille, geteekend door den heer BACH, vergezelde deze felicitatie. De heer DE STUERS sprak over het verleden en het heden op het gebied der kunstindustrie, zoo hemelsbreed verschillende. Thans gloort gelukkig eene nieuwe toekomst, dat men van kunst sprekende ook aan nijverheid denkt, dat men zijne kamers niet slechts met schilderijen versiert — en — als 't lijden kan — met een enkel beeldhouwwerk dat de vloer niet kan dragen, maar alle dingen om zich heen mooi verlangt, waardoor de kunst een bezit wordt voor het geheele volk. *Arti et Industriae* doet een uitmuntend werk in ons land, door dit te bevorderen.

Er werden nog vele goede woorden gesproken en complimenten gewisseld, alles even hartelijk gemeend. Hierdoor werd de dag voor Jhr. DE STUERS onvergetelijk en heeft hij knnnen ervaren, hoezeer zijn arbeid door landgenooten van zeer uiteenloopende richting wordt gewaardeerd.

De archiefambtenaren stemmen, al waren zij niet bij de huldebetooging tegenwoordig, van harte in met de welsprekende waardeering en vriendelijke wenschen van den heer GEERTSEMA, die zulk een ondubbelzinnigen weerklank vonden bij alle aan- en afwezigen.

En hoewel bij de beschouwing en oordeeling der publieke zaak, waartoe het ambtsjubileum van Jhr. DE STUERS zeker mag gerekend worden, alle persoonlijke belangen naar den achtergrond wijken en niet besproken worden, houden de archiefambtenaren toch in dankbare herinnering wat de Referendaris hun ten bate met zooveel bereidvaardigheid en goed gevolg heeft verricht. Maar ver daarboven staat de hulde, die zij hem schuldig zijn en die hem rechtmatig toekomt, voor de moreele ondersteuning en bijstand die zij in hunne ambtsverrichtingen van hem ondervinden, waardoor hun arbeid licht wordt gemaakt, het pad geëffend, de weg getoond, het doel naderbij wordt gebracht.

Moge het geschieden dat de Referendaris van kunsten en wetenschappen ook in zake het archiefwezen, het door hem uitgestrooide zaad tot weligen wasdom zie komen en volle halmen gare van den akker, waarin hij den ploeg heeft gezet.

C. J. GONNET.

De negende jaarvergadering, gehouden te Rotterdam op 16 Juni 1900.

De vergadering was deze keer, bij vorige jaren vergeleken, nog al goed bezocht. Achttien leden, waaronder twee buitengewone, teekenden hun naam op de presentielijst. Als naar gewoonte hield de voorzitter eene met veel belangstelling gevolgde openingsrede, waarin hij het meest merkwaardige wat op het gebied van het archiefwezen in het laatste jaar was voorgevallen, vermeldde. Daarbij wees hij op de weinig bevredigende resultaten van het laatste K. B., blijkende uit verminderde lust om zich aan de archieven te wijden, wat voornamelijk scheen te wijten te zijn aan de slechte vooruitzichten in het vak, aan de onvoldoende opklimming in de tractementen en ook aan gemis aan waardeering bij autoriteiten, van wie redelijkerwijze iets anders te verwachten viel. Hij onderwierp eenige maatregelen door gemeentebesturen in zake archieven genomen aan eene welverdiende afkeurende kritiek. Overigens werd met lof melding gemaakt van de voortdurende verbetering van de bewaarplaatsen der archieven en van nieuwe plannen, om ook in onze koloniën doelmatige gebouwen daarvoor op te richten. Het verzoek der vergadering, dat deze rede evenals de vorige in het Archievenblad zou worden opgenomen, werd welwillend toegestaan en dientengevolge is zij hierachter afgedrukt, zoodat voor meer bijzonderheden daarnaar kan worden verwezen.

Door de commissie tot nazien van de jaarlijksche rekening, bestaande uit de heeren UNGER en MORREN, werd bij monde van eerstgenoemde een gunstig verslag uitgebracht, de kas bevond zich in nog beteren toestand dan het vorige jaar. Onder dankbetuiging voor het nauwlettend beheer werd daarop de penningmeester gedéchargeerd.

De voorzitter deelde mede, dat drie nieuwe leden tot de Vereeniging waren toegetreden en wel de heeren Dr. E. WIERSUM, adjunct-commies bij het Rijksarchief in Zeeland, C. W. BRUINVIS en Jhr. Mr. C. H. C. FLÜGI VAN ASPERMONT, resp. archivaris en adjunct-archivaris der gemeente Alkmaar; voorts dat het bestuur namens de Vereeniging had geteekend op de lijst van deelnemers aan het huldeblijk, den heer Jhr. Mr. DE STUERS aan te bieden bij gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum, als referendaris der Afd. Kunsten en Wetenschappen. Verder stelde hij, mede namens het bestuur, voor om aan de correspondeerende leden der Vereeniging een exemplaar te doen toekomen van eene verzameling photographieën met beschrijvingen van de archiefgebouwen, tijdens het beheer van den jubilaris nieuw gebouwd of gerestaureerd, welke aan deze vanwege de rijksarchivarissen zou worden aangeboden. Aldus werd besloten.

Een vrij langdurige discussie ontspon zich over de vraag, of men den nieuwbenoemden archivaris, i. c. archivaresse, te Leeuwarden zou uitnoodigen lid van de Vereeniging te worden. Verschillende leden verklaarden zich daartegen, uitsluitend echter om zakelijke redenen, daar de Vereeniging volgens haar reglement alleen wetenschappelijke ambtenaren onder hare leden kon opnemen en genoemde titularis was aangesteld met de uitgedrukte bedoeling, dat men, de wetenschap op den achtergrond plaatsende, meer een persoon voor werkzaamheden van administratieven aard wenschte. De vergadering besloot dan ook met groote meerderheid van stemmen, tevens als protest tegen de handelwijze van den Leeuwarder gemeenteraad, aan de nieuw benoemde geene uitnoodiging te zenden.

Daarna kwam een voorstel in behandeling tot uitbreiding van het bestuur. Tot toelichting daarvan deelde de voorzitter mede, dat reeds het vorige jaar, toen de secretaris-redacteur voor eenigen tijd afwezig zou zijn, deze vraag ter sprake was gekomen, en dat bedoeld bestuurslid thans wegens vermeerdering zijner werkzaamheden den wensch had te kennen gegeven om van zijne bemoeiingen als redacteur te worden ontlast. Een zesde bestuurslid zou nu kunnen worden uitgenoodigd, deze functie op zich te nemen.

MR. VAN MEURS, de aandacht vestigende op het feit, dat het redigeeren van het tijdschrift veel tijd en zorg vereischt, meende het voorstel te moeten doen, om den redacteur eene vergoeding van bijv. *f* 50 toe te kennen, al moest hij daarbij tevens verklaren, dat het werk van dien titularis op deze wijze toch veel te gering zou worden beloond.

De penningmeester opperde tegen dit plan bezwaren met het oog op den toestand der kas in de toekomst, terwijl ook andere leden hun stem er tegen verhieven, òf omdat zij eene voldoende belooning van den redacteur niet in overeenstemming wisten te brengen met de finantiëele belangen der Vereeniging, òf omdat zij uit principe tegen eene bezoldiging van een bestuurslid waren.

Het voorstel van het bestuur, om in elk geval een zesde bestuurslid te verkiezen en het redacteurschap van het secretariaat te scheiden, werd daarop met algemeene stemmen aangenomen en de daarvoor noodige wetsveranderingen goedgekeurd.

Art 11 van het Reglement, luidende:

„Het bestuur bestaat uit vijf leden, door de vergadering te benoemen uit de gewone leden. Uit dat vijftal worden voorzitter, secretaris en penningmeester door de vergadering aangewezen."

zal dientengevolge gelezen worden als volgt:

„Het bestuur bestaat uit hoogstens zes leden, door de vergadering te benoemen uit de gewone leden. Uit het bestuur worden voorzitter, secretaris, penningmeester en redacteur van het tijdschrift der vereeniging door de vergadering aangewezen."

En art. 19, thans luidende:

„De gedrukte mededeelingen verschijnen op onbepaalde tijdstippen voor rekening der vereeniging. De secretaris bezorgt de uitgave en de verzending."

„Zij zijn tegen betaling ook voor niet-leden verkrijgbaar."

als volgt:

„Het tijdschrift verschijnt op onbepaalde tijdstippen voor rekening der vereeniging. De redacteur zorgt voor de uitgave."

„Het is tegen betaling ook voor niet-leden verkrijgbaar."

Het voorstel VAN MEURS betreffende de bezoldiging van den a.s. redacteur werd met bijna algemeene stemmen verworpen.

Als plaats, waar de volgende algemeene vergadering zal worden gehouden, werd Nijmegen aangewezen.

MR. GRATAMA vestigde er de aandacht op, dat een vroeger gedeeltelijk behandeld onderwerp, n.l. de eischen tot benoembaarheid van archivarissen, later was blijven liggen en achtte het van gewicht, daarop nog eens terug te komen, ook met het oog op de a.s. herziening van de wet op het Hooger Onderwijs, waarbij dan meer op de belangen der studie van het oud-vaderlandsch recht zou moeten worden gelet. Verder wees hij op het thans ingediende wetsvoorstel betreffende de vicariegoederen, volgens welk voorstel er vicarieraden zouden worden benoemd, waarin naar zijn oordeel den rijksarchivarissen van rechtswege eene plaats moest toekomen.

Daarna ging men over tot de benoeming van een nieuw bestuur, waarbij de vijf vroegere leden werden herkozen, terwijl als zesde bestuurslid de heer Mr. R. Fruin werd benoemd.

Nu kwam de beurt aan Mr. Joosting, die welwillend op zich had genomen op deze vergadering eene rede te houden en eenige mededeelingen zou doen over de kerkelijke rechtspraak vóór de Hervorming in het bisdom Utrecht.

De bisschop, wiens geestelijke heerschappij zich over bijna ons geheele land uitstrekte, werd in zijne vele werkzaamheden bijgestaan door verschillende hooge dignitarissen, waaronder op het gebied van de rechtspraak vooral de aartsdiakenen en meer speciaal de proosten der kapittelen van St. Jan en van den Dom langzamerhand groote macht verkregen, zoo zelfs dat zij des bisschops mededingers werden in de uitoefening zijner functiën.

Voor de rechtspraak was het bisdom verdeeld in 11 districten, elk onder een aartsdiaken staande, terwijl de onderdistricten (in later tijd nl.) een provisor of deken aan het hoofd hadden, beurtsgewijze aangesteld door den bisschop of door den aartsdiaken.

Waar de hooge geestelijke heeren het over sommige onderwerpen zelfs onderling niet altijd met elkander eens waren, was het zeker niet te verwonderen, dat men met de wereldlijke macht in het bisdom voortdurend wrijving had op het punt van jurisdictie. Van tijd tot tijd werd er een concordaat gesloten, doch nimmer had er eene definitieve oplossing van de kwestie plaats. Als beginsel was aangenomen, dat aan den geestelijken rechter zou zijn toevertrouwd alle rechtspraak, waarin kerkelijke beginselen of kerkelijke goederen en personen betrokken waren; maar vooral het eerste begrip was zeer rekbaar en gaf aanleiding tot veel twist. Voortdurend werd door de wereldlijke overheid protest aangeteekend tegen machtsoverschrijding aan de andere zijde en ten slotte werd dan ook de kerkelijke jurisdictie binnen haar eigenlijk gebied teruggedrongen, daar de belangen van de wereldlijke overheid en van het volk in dezen samen gingen. Reeds in 1297 waren er pogingen aangewend om het wederzijdsch rechtsgebied zuiverder te begrenzen, ongeveer een eeuw later kwam er een tweede meer uitgebreid concordaat tot stand en in 1434 werd de zaak nog eens weer op nieuw geregeld; toen werd er ook een scheidsgerecht ingesteld voor mogelijke latere geschillen. Dit concordaat was niet naar den zin der geestelijkheid. die dan ook pogingen aanwendde om het ongeldig te doen verklaren, pogingen welke echter niet gelukten, en in 1462 werd door Philip van Bourgondië, in 1525 door Karel V nog eens afzonderlijk bevel gegeven om zich aan 't eens vastgestelde te blijven houden. Bij de overdracht der temporaliteit plaatste de keizer zich steeds op het standpunt van het concordaat, al wenschte de bisschop ook een andere regeling.

Welke personen er bij de geestelijke rechtspraak betrokken waren, blijkt uit de aan 't eind der 15e eeuw vastgestelde, later omgewerkte en toen zeer verbeterde, „Statuta curie Trajectensis", waarnaast het „Liber de processu judicis" de regelen bevatte voor den loop der procedure. Als rechter trad de officialis op, zoo noodig vervangen door zijn substituut, de griffie was toevertrouwd aan de „scribae causarum", het openbaar ministerie werd waargenomen door de „procuratores fiscales", de dagvaardingen en exploiten werden gedaan door „cursores". Verder werd een zeer belangrijke rol vervuld door den bewaarder van het „sigillum curiae", de „sigillifer", die alle uitgaande acten moest zegelen; de „audienciarius" zorgde voor den geregelden gang van zaken ter terechtzitting. Eindelijk behooren nog te worden genoemd de „procuratores literarum" (onze procureurs) en de „advocati". Drie dagen in de week hadden er zittingen plaats en dan tweemaal per dag.

Ziehier met een enkel woord de inhoud van des spr.'s belangrijke rede geschetst. Een paar der leden vroegen en verkregen nog eenige inlichtingen.

Nadat eindelijk de voorzitter nog eene commissie had benoemd voor het nazien der rekening voor het volgende jaar en daarvoor de heeren van Schevichaven en van Veen had uitgekozen, werd de officieele vergadering gesloten.

De leden bleven echter nog eenigen tijd in het gebouw bijeen en maakten, rondgeleid door den heer Unger, met groote belangstelling kennis met het geheel naar de laatste eischen op zeer practische wijze ingerichte nieuwe gemeente-archief.

Daarna had als naar gewoonte een gezellige maaltijd plaats, waaraan de meeste vergaderden deelnamen. Den volgenden dag vereenigden eenige leden zich nog voor een aangenamen en interessanten boottocht op de rivier, waarbij men o. a. de nieuwe havens der stad in oogenschouw nam. Jammer, dat de meeste deelnemers aan de vergadering den vorigen avond reeds weer waren vertrokken.

Toespraak van den Voorzitter.

Lief en leed wisselen elkander af ook in de geschiedenis van het archiefwezen. Had ik ten vorigen jare u slechts blijde gebeurtenissen mede te deelen, thans ga ik u verslag geven van een jaar, dat bijna uitsluitend onbevredigende feiten leverde.

Eerst drie jaren is het geleden, dat ik mijne groote dankbaarheid uitsprak over de verbetering der financiëele positie van de ambtenaren der Nederlandsche rijks-archieven door het Koninklijk Besluit van 30 December 1896. Dankbaar was ik, niet het minst omdat ik hoopte, dat het aanbod van

uitnemende werkkrachten door het Koninklijk Besluit op den duur afdoende verzekerd zou zijn en omdat alleen van de toestrooming van goedgeschoolde werkkrachten duurzame verbetering is te verwachten. Alleen zoodoende toch kan aan onverschilligen bewezen worden, dat ér in ons ambt iets meer en iets beters steekt dan buitenstaanden zich voorstellen.

Maar ziet! reeds heden moet ik erkennen, dat ik mij bedrogen heb. Tweemalen in het afgeloopene jaar werden sollicitanten opgeroepen voor eene vaceerende archiefbetrekking. Als gewoonlijk bestond de groote meerderheid uit personen, die geene kans zagen elders te slagen, — jonge mannen, die in den zondvloed van sollicitanten naar elke denkbare betrekking het archiefwezen aangrepen als eene reddingsplank, die hen, naar zij hoopten, wel brengen zou naar de eene of andere maatschappelijke positie, niet al te onpassend voor een jong gepromoveerd meester in de rechten. Maar voor het eerst vond men naast deze schipbreukelingen ook niet één enkelen candidaat, die zich eenigszins voor de betrekking had voorbereid. Wel zijn beide malen jonge lieden benoemd, die, al hadden zij geene bepaalde vocatie, toch genoeg wezenlijke belangstelling in het vak koesterden, om ons recht te geven tot goede verwachtingen; maar het feit op zich zelf blijft toch droevig, als een bewijs dat men het archiefwezen niet langer beschouwt als eene carrière, die serieuse vooruitzichten biedt en dus ook serieuse voorbereiding rechtvaardigt. Is er dan reden, aan onze jong gepromoveerden te verwijten, dat zij te veeleischend zijn? Mag het ergerlijk heeten, dat juist thans, nu de financiëele positie verbeterd is, de belangstelling in het archiefwezen ingesluimerd schijnt? Ik voor mij zou het niet durven verzekeren. Er is in de laatste 25 jaren ongetwijfeld een groot revirement gekomen in ons vak. Men gevoelde, dat de algemeene verbetering in den toestand ook financiëele verbetering in de toekomst waarborgde. Zij is gekomen inderdaad, en men is ontgoocheld, onbevredigd. Ten onrechte? Ik weet het niet. De tractementen zijn redelijk, over het algemeen iets lager dan die van soortgelijke betrekkingen. Maar er bestaat een groot, niet weg te nemen verschil: er is *uiterst weinig* gelegenheid tot bevordering en daardoor groote kans, dat men jaren lang zal blijven staan op een tractement, dat absoluut onvoldoende moet heeten. En het schijnt de groote fout der nieuwe regeling, dat deze niet weg te nemen misstand niet alleen niet vergoed wordt door hoogere tractementen, maar integendeel verergerd door zeer langzame stijging naar het maximum.

Men kan over dergelijke kritiek denken zooals men wil; men is vrij, hare juistheid te ontkennen. Maar te loochenen is het toch niet, dat onze jonge juristen nu eenmaal niet bereid blijken zich voor dien prijs de noodige moeite te geven. En al pruttelt men daarover zooveel men wil, zulke recriminatiën zullen de rijen der sollicitanten niet vullen,

zullen geene goed toegeruste ambtenaren aan onze archieven leveren. Er is erger: reeds hoort men weder mompelen van deserties, en al is gelukkig de reputatie van onbruikbaarheid voor de praktijk een afdoend beletsel voor vele archivarissen om hunne plannen uit te voeren, geen twijfel, of de bekwaamsten zullen met een behendigen sprong dezen Chineeschen muur weten te overschrijden. Waar is de navolger van onzen ex-ambtgenoot Mr. Gratama, die als een andere Curtius moedig in den afgrond springt en ons redt uit onze benarde positie, door aan ons een nieuw Koninklijk Besluit te bezorgen en — aan zich zelven eene schitterende carrière als loon voor zijn stout bestaan?

Er is eene andere reden, waarom het mij niet verbaast, dat zeer weinigen buiten noodzaak ons ambt verkiezen, — waarom ik zelfs gewoon ben eventueele gegadigden ernstig te waarschuwen, wèl te overwegen wat zij doen. Zeker, eenige geestdrift voor het zelfgekozen vak kan eene schrale bezoldiging aannemelijk maken. Maar is het even zeker, dat de magen zelfs van deze enthousiasten op den duur bestand zullen blijven tegen de verrassingen, die als piquante saus het wat magere menu plegen te kruiden? Dit jaar leverde er weder eene, méer dan eene. Ik bedoel *niet* het voorgevallene in den gemeenteraad van Dordrecht, waar een lid zich veroorloofde onzen ijverigen ambtgenoot, die zooveel gedaan heeft om den toestand van het Dortsche archief in alle opzichten te verbeteren, onder alle waardeering zijner aan de gemeente bewezene diensten, eenvoudig naar huis te zenden in de verwachting, dat zulk een bekwaam man stellig wel iets anders, iets beters zou vinden! Ik bedoel dit *niet*, want 's mans uitval bleek eene onvoorzichtigheid, die, verre van weerklank te vinden, integendeel aanstonds met warmte weersproken werd.

Neen, ik bedoel iets anders, iets veel ergers: het is de Leeuwardsche gemeenteraad, die ons daarop onthaalde. In de vergadering van den raad van 13 Maart l.l. was de vervanging van den gemeentearchivaris aan de orde en werd de zaak uitvoerig besproken. Het Dagelijksch Bestuur had vooraf zijne meening gezegd; hoort! „Tot nog toe was de meer op zich zelf staande positie van de archivarissen oorzaak, dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de wetenschappelijke zijde van hun werkkring en daardoor aan het administratief gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren. Dit moet veranderen; en daarom bestaat op dit oogenblik dringende behoefte aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoeg vakman is, om onder den secretaris zelfstandig al den administratieven arbeid — het maken van registers, indices, klappers enz. — te verrichten."

Deze uitspraak bepaalde den toon van het debat; maar naar aanleiding van de dringende vragen van een raadslid kwam toch nog een en ander te berde, dat niet zonder belang was. Het bleek, dat nog niet

alle stukken van het archief van indices voorzien waren, en dat de indices, die gereed waren, niet gemakkelijk te raadplegen waren, omdat er „*een algemeene index* ontbrak." Maar er was nog een ander bezwaar: men had, naar het schijnt, chronologische tafels of naamregisters vervaardigd, terwijl zaakregisters gewenscht werden en wel niet meer of minder dan één algemeen zaakregister *op het geheele archief*. Het Dagelijksch Bestuur achtte zulk een algemeenen index zelfs bepaald noodig, om het archief eenigszins aan zijn doel te doen beantwoorden De thans afgetreden archivaris had (begrijpelijker wijze!) verklaard, dat voor zoo iets een menschenleeftijd noodig was. Maar de Burgemeester achtte het waarschijnlijker, dat de oorzaak van den min bevredigenden toestand elders moest gezocht worden, — in het feit, dat, waar „een administratief man" werd noodig geacht, „een wetenschappelijk man" was gekozen, — „geen commies-archivaris, maar een archivaris." Daarom wenschte men nu „een ambtenaar, wiens arbeid in de eerste plaats aan de belangen der administratie, in de tweede aan de eischen der wetenschap zou ten goede komen", — een commies, doch (N.B.) met het tractement van een adjunct-commies! En het advies van het Dagelijksch Bestuur werd zonder stemming aangenomen.

Daar staan wij derhalve voor het verpletterende feit. De gemeenteraad van Leeuwarden heeft het uitgemaakt: het hoofd van een archief behoort geen wetenschappelijk man (vooral geen gepromoveerde!) te zijn; veel beter is men gediend van een eenigszins ervaren administrateur, die werkt volgens de instructiën van den gemeente-secretaris. Men is wel zoo goed er bij te voegen, dat ook iemand, niet onbekend met archieven, ja zelfs een beambte bij de rijksarchieven voor eene benoeming in aanmerking mogen komen; en waarlijk, er bestaat geen bezwaar, dat de archivaris zich incidenteel, als het dagwerk is afgeloopen, wijde aan de wetenschap!

Nu ga ik het gemeentebestuur van Leeuwarden eens recht verbazen. Ik ben meester in de rechten en archivaris, ja ik heb zelfs de eer aan het hoofd te staan van de Vereeniging van archivarissen. Welnu, *ik ben het volkomen eens met de kern van het betoog van den Burgemeester.* Ik begrijp niet juist, waarom het werk, dat in den gemeenteraad van Leeuwarden (eenigszins vaag, maar populair uitgedrukt) wordt aangeduid als „het aanleggen van registers op het archief" identiek schijnt geacht te worden met het „voldoen aan de dagelijks terugkeerende behoeften der gemeente-administratie"; ik ben van meening, dat dit werk — al is het als voorbereiding onmisbaar — niet dat is, waardoor de gemeentebelangen het allermeest gediend worden. Maar met dat al vind ik ook, evenals de Burgemeester, dat de archivaris zich in de eerste plaats daarmede moet bezighouden. De Burgemeester ziet mij ongeloovig aan: „Dus is mijnheer geen wetenschappelijk man?" vraagt hij twijfelend. Het kan

wel zijn; maar zeker is het, dat ik in liefde voor de wetenschap voor niemand wensch onder te doen. De opgetogen burgervader is gereed mij te omarmen: *mij* had hij vroeger moeten kennen! Want dat iemand, die zoo onpraktisch is om de wetenschap lief te hebben, op den inval zou kunnen komen, die achter te stellen bij zijne ambtsplichten, is hem zeker nooit ingevallen! Toch meen ik deze onderstelde bijzondere ingenomenheid met mijn persoon beleefdelijk te moeten afwijzen. Want ik ben overtuigd, dat ik geheel niet exceptioneel ben; integendeel, ik vertrouw, dat geen uwer, die met hart en ziel archivarissen zijt en nog wetenschappelijk op den koop toe, er één oogenblik aan denken zal, zich te verbazen over mijne opmerking, die den Burgemeester van Leeuwarden toch als iets bijzonders getroffen heeft. Het was dus niet noodig, dat de stad Leeuwarden de archivarissen en de meesters in de rechten, de wetenschappelijke mannen, uitsloot van eene sollicitatie.

Maar de Leeuwardsche heeren begrepen het anders. Bepaald noodig achten zij het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zal zijn onwetenschappelijk en onzelfstandig, dat hij zal werken onder den gemeente-secretaris, volgens diens wenken. Ik stel mij den gedroomden titularis reeds voor, den dag na zijne aanstelling zich aanmeldende bij den gemeente-secretaris om zijne instructiën te ontvangen. Het recept is eenvoudig: er moet zijn een algemeene index op het archief. Dit vereenvoudigt de zaak zéér; want het komt er dus niet op aan, met welk stuk hij begint. Laat ons hopen, dat de Heer de greep zegenen zal! De nieuweling zet zich, en tijgt aan het werk. Het eerste stuk (en ook het tweede, derde en vierde) zal voorloopig terzijde gelegd moeten worden; want de arme kan het niet lezen, en als hij zich tot den gemeente-secretaris om hulp wendt, zal deze hem waarschijnlijk doen opmerken, dat dergelijke vragen eene onbetamelijke weetgierigheid aan den dag leggen, die naar wetenschap riekt. Doch ten slotte wordt een stuk gevonden, dat voldoet. Hoe moet nu de index aangelegd worden? Chronologisch? of alphabetisch volgens de namen? Wel neen, want de Burgemeester heeft openlijk verklaard, dat dit de moeielijkheid slechts verplaatst: om zulke indices te gebruiken, moet men de namen en de jaartallen kennen. En dit is wetenschap, waarmede „een administratief man" zich niet ophoudt! Een zaakregister dus. Alphabetisch of systematisch? Geen antwoord. Dus een zaakregister zal het zijn, en de klerk, wat uit het veld geslagen, zet zich zuchtend aan den arbeid. Maar nog is hij geen uur aan het werk, of hij stuit op een oud woord, dat hij niet verstaat. En nu hij het woord niet verstaat, is de zin hem ook niet geheel duidelijk; ja als hij eindelijk met veel moeite het gezochte woord in een lexicon heeft ontdekt, dan plaagt die drommelsche zin hem nog, want hij kan er zich geen denkbeeld van maken, dat er ooit in

zijne goede stad Leeuwarden zulke onbegrijpelijke zaken zijn voorgevallen, als hier verhaald worden. Het duizelt hem en op goed geluk af kiest hij maar het een of ander woord, om in het zaakregister neer te plakken. Zoo gaat het voort, alle dagen zes uren lang (zoo is in den gemeenteraad verklaard). En na een paar jaar zullen de gemeenteraadsleden zich verbazen, dat het algemeene register op het archief nog altijd niet af is. Want „wat kan een mensch, die slechts eenige werkkracht en werklust bezigt, niet in zes uren daags werken en afdoen"! Men zal zich verbazen, ergeren en den aangevangen index op het archief eens ter hand nemen. Gelukkig mag men zich achten, als men daar niet vindt, wat ik onlangs las in den index op een deel met 16e eeuwsche raadsnotulen: *Burgerlijke stand* (*Aanstelling van ambtenaren van den*)! En als de nood aan den man komt, als een proces over oude rechten der stad de gemeente bedreigt, zullen de gemeente-secretaris en zijn ijverige ondergeschikte staan met de handen in het haar, en zij zullen, als dan het eigenlijke werk van den archivaris aan de orde komt, zich radeloos wenden tot een deskundige, en met stomme verbazing vernemen, dat zelfs deskundigen geene adviezen kunnen geven uit een archief, waarin zij niet thuis zijn. En de Leeuwardsche heeren zullen zich ten derden male ergeren aan de onpraktischheid der archivarissen.

Doch badinage à part! de zaak is te treurig. Of is het niet treurig, ernstige mannen met de meeste deftigheid over ernstige zaken te hooren redeneeren, onbekommerd om het feit, dat zij al dadelijk van hunne onbevoegdheid de meest doorslaande bewijzen geven? Redeneeren over een algemeenen index op het archief, zonder eenig vermoeden dat zoo iets in de verste verte niet uitvoerbaar is, niet in één, maar in tien menschenlevens! Beschouwingen leveren over de inrichting van indices, alsof het maken van goede zaakregisters iets was, dat de heeren natuurlijk uitnemend zouden kunnen doen, maar dat zij (daartoe veel te voornaam!) gemakshalve kunnen overlaten aan den gemeente-secretaris, die op zijne beurt een klerk aan het werk zal zetten! En ten slotte na al deze wijsheid zich zelf toch onbevoegd hooren verklaren om over de hoofdvraag, of men een archivaris missen en het archief naar het rijksarchief overbrengen kan, te oordeelen zonder het advies van den archivaris, die (naar wij weten) niet mag werken zonder instructie van den gemeente-secretaris. Blinde leidslieden van blinden!

Treurig, ik herhaal het met nadruk. Maar nog heb ik niet alles vermeld. Er haperde iets aan het betoog van den Burgemeester. Het was de dorst naar wetenschap, niet waar? die de laatste archivarissen had verhinderd het maken van de registers, die men verlangde, ter hand te nemen? Maar is het dan bekend, dat de laatste archivarissen ooit eenig wetenschappelijk werk in het licht hebben gezonden? Staat het

niet vast, dat de voorlaatste titularis een inventaris van het archief heeft doen drukken, terwijl de laatste zich volgens den Burgemeester zelven gewijd heeft aan het maken van indices? Het is waar, de inventaris is in ons blad niet gunstig ontvangen, en de indices zijn aan het gemeentebestuur weinig bruikbaar gebleken. Maar mag het dan zonder eenig bewijs reeds zeker heeten, dat een ongeschikte archiefinventaris en een onbruikbare index juist door deze min aanbevelenswaardige qualiteiten als wetenschappelijk gestempeld worden? Ik kan het niet gelooven. Zou niet de oorzaak van het euvel elders gelegen zijn? Zou niet de omstandigheid, dat de aangestelde personen wel is waar versierd waren met wetenschappelijke titels, maar zich met de wetenschap, die zij zonder eenige deskundige leiding in praktijk gingen brengen, vóor hunne benoeming zelfs niet elementair bekend hadden gemaakt, eenigen invloed hebben geoefend op het feit, dat hun werk min gelukkig geslaagd is? Zou er niet eenige kans bestaan hebben, dat de Leeuwarder gemeenteraad iets meer tevreden ware geweest over de resultaten zijner keus, als hij zich niet uitsluitend beperkt had tot eigen kring, — als hij niet deskundigen, van wie men verwachten mocht dat zij (wetenschappelijk of niet) goed werk zouden leveren, zorgvuldig geweerd had van het archief? Naar mijne overtuiging vergiste de Burgemeester zich een weinig. Het was geen dorst naar wetenschap, die den Leeuwardschen archivarissen in den weg zat. Integendeel, ijverig en trouw hebben zij zich toegelegd op het praktische werk, dat van hen verlangd werd. Dat het nog niet gereed is, zal geen deskundige hun willen verwijten. Dat het niet aan hooge eischen voldoet, mag nog minder verwonderen. Althans de leden van den gemeenteraad zijn de laatsten, die hun dit mogen euvelduiden. Pour savoir une chose il faut l'avoir appris! En wanneer men na rijp beraad een bedaagd predikant en een jong advocaat, die men persoonlijk kent, voor eene betrekking benoemt waarvan men den omvang behoort te kennen, en dus den eerste den beste uitdrukkelijk goed genoeg acht voor het baantje, — dan heeft men het recht verloren zich ontevreden te toonen, als de benoemden niet slagen.

Hetgeen ons te Leeuwarden overkomt, is hard om te verdragen. Ben ik wel ingelicht, dan hebben bij de laatste vacatures telkens mannen gesolliciteerd, die hart voor het vak hadden en er zich ook eenigszins voor hadden voorbereid. Maar zij zijn voorbijgegaan voor personen, in onzen kring geheel onbekend, maar des te bekender in dien van den Leeuwardschen gemeenteraad. *Niet wij dus zijn het, die de verantwoordelijkheid der keuze behooren te dragen, maar de leden van den raad, die, aan de benoemden verwant, hen persoonlijk kenden en voor hen instonden.* Welnu, het werk, dat zij geleverd hebben, bevalt den Leeuwardschen heeren niet. Hoe luidt nu hun oordeel? Ver-

klaren zij, erkennende dat zij zich vergist hebben (en het waren toch uwe eigene familieleden, niet waar, mijne heeren?) zich onbevoegd, om voortaan de belangen van hun archief te behartigen zonder deskundige voorlichting? Integendeel! „De ondervinding leert", dus klinkt het wijze advies, „dat archivarissen onpraktische menschen zijn! Laat ons dus geene personen aanstellen, die dit vak verstaan. Wij weten het beter: iemand, dien wij geheel naar onze hand kunnen zetten, zij onze man. Dan zal alles goed gaan!"

Ik wil niet geacht worden, met het bovenstaande iets onvriendelijks te zeggen aan het adres van de titularis, die ten slotte benoemd is. Veeleer past het mij, niettegenstaande hetgeen aan die benoeming is vorafgegaan, een woord van welkom te spreken. Want de benoeming is voor ons een évènement in meer dan een opzicht: de benoemde is eene dame, de eerste in onzen kring. Terecht zou het dus onhoffelijk geacht worden, indien ik haar persoonlijk niet verzekerde van onze ingenomenheid met dit feit. Al mag ik, oordeelende naar de geuite denkbeelden der raadsleden, niet aannemen, dat eenige wetenschappelijke voorbereiding voor het vak harer keuze aanleiding heeft gegeven, dat zij is verkozen boven de archiefambtenaren, die ook nu weer volgens de dagbladen hebben medegedongen, — toch mag ik hopen, dat haar in de praktijk van het vak de noodzakelijkheid van die wetenschappelijke voorbereiding meer en meer blijken zal en dat zij, die nog jong is, er allengs in slagen zal zich voldoende te bekwamen. De omstandigheid, dat zij eene vrouw is, zou vroeger wellicht eenigen twijfel gerechtvaardigd hebben. Maar thans, nu reeds zoovele dames zich met succes op de wetenschap hebben toegelegd, kan daaraan geen oogenblik meer gedacht worden. Dus kunnen wij in de benoeming van dames bij de archieven niet anders zien dan een onbetwistbaar voordeel. Want wat ons nu eenmaal in den weg zit en altijd in den weg zitten zal, is de reputatie van droogheid en stoffigheid, die ons werk omgeeft. Slechts op éene wijze kan die verdwijnen: wanneer dames, aartsvijandinnen van stof, met ons komen samenwerken en door hare lieftalligheid het bezoek aan een archief maken tot eene uitspanning en een genot.

Nu ik dit schoone vooruitzicht voor u geopend heb, mag ik wellicht hopen u wat op te vroolijken door u te spreken van de beruchte Roermondsche zaak. Immers het gehaspel, dat vroeger ergerlijk was, wordt allengs bijna vermakelijk. Ik zie er van af u al de beslissingen van den gemeenteraad mede te deelen, die in het afgeloopene jaar de zaak voor oningewijden steeds meer verward hebben. Alleen wil ik u melden, dat volgens de allerlaatste voordracht van Burgemeester en Wethouders aan het rijk gegund zouden worden de archieven, die op wetenschappelijke gronden aan het rijk behooren, *maar alleen voorzoover die in de eerste zaal ge-*

borgen waren; terwijl dezelfde archieven, wanneer ze in de vier andere vertrekken geborgen waren, eerst aan het rijk zouden komen, als dit het bewijs van den eigendom in rechte geleverd had. Inderdaad, een even consequent als verlicht en vrijzinnig verdeelingsplan! Jammer dat het ten slotte door het Dagelijksch Bestuur zelf is ingetrokken, omdat de heeren het onderling niet eens konden worden! Welke fraaie regeling zal thans eindelijk uit het gemeenschappelijk overleg te voorschijn komen?

Beter verwachting heb ik van de oplossing eener questie, die hier vermelding verdient omdat een beginsel van archiefbeheer daarbij betrokken is. Beter verwachting, want hoewel ik het besluit zelf ernstig betreur en de redenen daarvan ga in het licht stellen, wil ik gaarne verklaren, dat ik de motieven, die daartoe geleid hebben, ten volle waardeer. Ik bedoel dit. Het gemeentebestuur van Zwolle heeft onlangs bepaald, dat bij het uitleenen van elk archiefstuk door den leener zal gedeponeerd moeten worden eene waarborgsom van *f* 100.

Ongetwijfeld is het besluit een stap in de goede richting. Was reeds de openstelling der archieven voor het onderzoek een liberale maatregel, het toelaten van verzending van archieven aan belangstellenden is zeker nog liberaler. Een vooruitgang dus, en wel in dubbelen zin! Want terwijl het uitleenen van archiefstukken vroeger wel eens aanleiding heeft gegeven tot het ontstaan van betreurenswaardige lacunes in de depots, kan daarvoor natuurlijk weinig vrees meer bestaan, zoodra zelfs tegen de te late terugzending van een stuk eene zoo kolossale boete wordt bedreigd.

Met dat al veroorloof ik mij eenige bedenkingen tegen den maatregel te uiten. Zeker, verzending van archieven behoort geen regel te worden, moet uitzondering blijven; de unieke stukken mogen niet zonder noodzaak blootgesteld worden aan het gevaar van beschadiging en verlies op reis. Maar wordt thans het doel, dat men nastreeft, toch niet voorbijgestreefd? Men behoeft zeker niet te wedijveren met koning Croesus, als men zich het gemakkelijk gebruik van een lang gewenscht archiefstuk in zijne woning verschaft door een tijdelijk depot van *f* 100. Maar de historicus, die een tiental kloostercharters ter kopieering ontvangt en zich daarvoor de luxe veroorlooft van een depot van *f* 1000, zal toch in onzen antikapitalistischen tijd reeds gevaar loopen met zekeren argwaan gadegeslagen te worden. In vele, in de meeste gevallen maakt dus de bepaling de verzending van archieven eenvoudig onmogelijk. En toch is zij nog niet eens voldoende: immers tal van archiefstukken vertegenwoordigen eene veel grootere waarde dan *f* 100, en een oneerlijke gebruiker zou dezen dus thans met voordeel kunnen behouden.

Derhalve, het Zwolsche gemeentebestuur bereikt zijn doel niet, terwijl het daarentegen iets bewerkt, dat niet gewenscht wordt. Hier moet misverstand zijn, goede bedoelingen komen niet tot haar recht: men is

dezen omweg gewis ingeslagen, omdat men den gewonen, rechten weg niet kende. Want die weg bestaat. Wanneer men archieven verzendt naar een openbaar depot (naar een rijksarchief of eene universiteitsbibliotheek, naar het archief of de bibliotheek eener gemeente, die door het aanstellen van speciale ambtenaren waarborgen biedt voor eene zorgvuldige bewaring), dan loopt het uitgeleende archiefstuk inderdaad *hoegenaamd geen gevaar.* En het doel, dat men zich voorstelde toen men de waarborgsom eischte, wordt even goed, beter zelfs bereikt, want het gevaar van ontvreemding is dan absoluut uitgesloten.

Zoodoende zal men dus allen tevreden stellen. Wil men *naast deze gelegenheid* de oude bepaling nog laten bestaan voor verzending naar plaatsen, waar geene openbare depots bestaan, of aan personen, die alleen den avond beschikbaar hebben voor het bestudeeren van archiefstukken, dan zal men wellicht nòg beter handelen. Zoodoende zou op ingenieuse wijze ook voor sommige door het lot weinig bevoorrechte personen de gelegenheid geopend worden, om althans één der nadeelen van hunne positie te verminderen. Maar toch ware het ook dan wellicht niet ongewenscht, om den duur van het uitleenen vooraf te bepalen en de beslissing over het al of niet verzenden van een stuk op deze wijze aan Burgemeester en Wethouders over te laten.

Laat mij na al deze niet zeer bevredigende geschiedenissen toch ook een paar kleine lichtpunten vermelden. In scherpe tegenstelling met het gemeentebestuur van Leeuwarden is het optreden van het bestuur van het waterschap Delfland, dat, eenig in zijne soort, gemeend heeft er toe te moeten overgaan, om een eigen archivaris te benoemen, en dat in den benoemden iemand gevonden heeft, die door zijn verblijf aan het Haarlemsche archief reeds in de gelegenheid is geweest, om zich voor deze betrekking eenigszins voor te bereiden.

Meer reden nog tot vreugde geeft ons, wat mede te deelen valt omtrent de archiefgebouwen. Evenals vroeger in Noord Brabant, zijn thans ook in Groningen de archiefschatten, die zich allengs in het rijksdepot hebben opgehoopt, zóózeer in omvang toegenomen, dat reeds een aanbouw noodig is geworden. En wij vergaderen thans in het paleis, dat de gemeente Rotterdam voor zijn oud-archief gesticht heeft, nadat de gemeenten Amsterdam en Leiden in dit opzicht reeds een uitnemend voorbeeld gegeven hadden. Ook te Paramaribo zijn, naar wij met blijdschap vernemen, plannen in overweging tot stichting van een centraal archiefgebouw, waartoe de reis van onzen ambtgenoot Telting ten vorigen jare den stoot gegeven heeft.

Het volle licht komt ditmaal uit den vreemde. Belangrijke berichten heb ik u te brengen uit Duitschland, — belangrijk voor ons in dubbelen zin. Want niet alleen getuigen ze van het opgewekte leven,

dat daar onder onze ambtgenooten heerscht; maar wij mogen ons met zelfvoldoening zeggen, dat het kleine Nederland in dit opzicht aan het groote Duitschland een voorbeeld gegeven heeft en dat ons initiatief door de broeders in het groote land ook wordt erkend. Allereerst bleek deze vriendelijke stemming uit de uitvoerige bespreking, die de *Archivalische Zeitschrift* aan onze *Handleiding* wijdde. Eene bespreking, zeer waardeerend, al acht ook de schrijver de toepassing der verkondigde beginselen voor Duitschland niet mogelijk. En zelfs dit ongunstige voorbehoud behoeven wij ons niet al te zeer aan te trekken: immers terwijl de bekende Keulsche archivaris onze denkbeelden in hoofdzaak deelt en toepast, mag het waarschijnlijk heeten, dat de exceptioneele toestand der Beijersche archieven aan het stellen van dit voorbehoud niet vreemd is geweest.

Met meer nadruk nog werd onze vereeniging geprezen bij eene andere gelegenheid. Evenals de Nederlandsche rijksarchivarissen onder het presidium van den Algemeenen rijksarchivaris sedert eenige jaren geregeld conferentiën houden over onderwerpen, die verband houden met de belangen der archieven, heeft ten vorigen jare te Dresden onder de leiding van den bekenden Ober-Regierungsrath Dr. OTTO POSSE eene conferentie plaats gehad ter bespreking van een nieuw middel voor het conserveeren van handschriften, dat den eigenaardigen naam van *Zapon* draagt. En evenals bij ons naast deze conferentiën algemeene vergaderingen van archivarissen bestaan, heeft Straatsburg ten vorigen jare binnen zijne muren den eersten Duitschen Archivtag vereenigd gezien, in aansluiting bij de vergadering van het Gesammtverein der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine, dat eenige overeenkomst schijnt te hebben met onzen pas gestichten Oudheidkundigen bond. Het is hier niet de plaats, om verslag te geven van de acht voordrachten, die deze vergadering opluisterden. Maar met ingenomenheid vermeld ik, dat de voorzitter prof. WIEGAND op onze vereeniging de bijzondere aandacht vestigde. „Es ist eine Freude zu sehen", liet hij zich vernemen, „welches Leben dort auf den jährlichen Versammlungen herrscht, wie dort und im *Nederlandsch Archievenblad*, dem Organ dieser Vereinigung, die schwebenden archivalischen Fragen geprüft und erörtert werden! Gerade in den Niederländen, in Frankreich und in Italien werden die archivalische Fragen auch litterarisch eingehend diskutirt und behandelt. Wo finden Sie etwas ähnliches bei uns?"

Naast deze algemeene vergadering van archivarissen zijn juist thans ook twee kleinere lokale vereenigingen van Duitsche archivarissen aan ons bekend geworden. De archivarissen van Zuid-West-Duitschland en van Thüringen blijken zich in twee bonden vereenigd te hebben, met wie uw Bestuur zich reeds in betrekking gesteld heeft en over wier bijeenkomsten het U later iets naders hoopt te kunnen mededeelen.

En alsof dit alles nog niet genoeg was, om getuigenis te geven van de opgewekte stemming onder de Duitsche archivarissen, heeft thans ook het Pruissische Staatsarchiv, onder de impulsie van den nieuwen directeur REINHOLD KOSER, teekenen gegeven van nieuw leven. Eene serie van kleine publicaties is geopend, die, evenals de (te spoedig gestaakte) uitgave van *Het Nederlandsche Rijksarchief*, opstellen zal bevatten over onderwerpen, die in onmiddellijk verband staan met het archiefwezen. Twee daarvan, die een overzicht over het archiefonderzoek in Pruissen en eene geschiedenis van het Hannoversche staatsarchief geven, hebben reeds het licht gezien.

Ook hier betreedt dus het Duitsche archiefwezen banen, waarop het Nederlandsche is voorgegaan. Maar in één opzicht (een gewichtig opzicht, helaas!) blijven de Duitschers ons vooruit. De bekende serie *Publicationen aus den Staatsarchiven*, die in Duitschland van regeeringswege geregeld wordt uitgegeven en aan menig jong geleerde een nuttigen en aangenamen werkkring verschaft, laat zich hier te lande nog wachten.

Nog blijven mij ter bespreking over de personalia van het Nederlandsche archiefwezen. Ook ditmaal heb ik dooden te vermelden: VAN ROOTSELAAR en VAN HASSELT zijn ons ontvallen.

Geene figuur van den eersten rang was ROOTSELAAR: meer dilletant dan wetenschappelijk man, ook eigenlijk meer antiquaar dan archivaris, en snuffelaar nog meer dan historicus. Maar toch eene figuur, die pakte door zijn ongekunsteld enthousiasme. Hij leefde geheel voor en in het oude Amersfoort. Een klein veld van onderzoek; maar niet te klein, wanneer men daarop, zooals hij, te huis was op alle punten. Stellig had hij verdiensten. En wie gevoelt niet deernis met den man, die, nadat hij het initiatief genomen en belangstelling gewekt had voor zijn streven, ten slotte moest ervaren, dat zijn eigenaardig temperament en zijne eigenaardige inzichten de samenwerking, die hij zelf gezocht had, onmogelijk maakten? die, terwijl zijne vereeniging en zijn museum steeds toenamen in bloei, daarvan uitgesloten, alleen en verlaten gestorven is?

Dieperen indruk maakt op ons het overlijden van VAN HASSELT, met wien wij allen verkeerd hebben. Gaarne zou ik u ook van hem een persoonlijk beeld geven. Maar ik kan niet. Meer dan een jaar heeft hij op mijn bureau gearbeid, steeds in de beste verstandhouding. Samen hebben wij gereisd naar Cheltenham, samen daar verblijf gehouden Maar toch, ik kende hem niet. Een karakter vol tegenstrijdigheden! Opbruischend soms in heftigen toorn over eene kleinigheid, kon hij tot tranen geroerd zijn door het lijden van een kind. Aan de hoogeschool een der rumoerigsten, heeft hij zich plotseling teruggetrokken op het platteland en daar jaren alleen gewoond, zich wijdend aan de bijencultuur,

om ten slotte plotseling voor den dag te komen met eene geheel afgewerkte dissertatie over een Germaansch-rechtelijk onderwerp, die zijne oude leermeesters verbaasde. Neen, ik heb hem niet gekend, hem niet begrepen! Maar dit ééne kan ik u zeggen, dat hij begaafd was met ongemeene kundigheden en met eene zeldzame werkkracht. Dagen aan dagen, nachten zelfs kon hij werken om een onderwerp te doorgronden, dat hem gepakt had; hij rustte niet, voordat hij het kende van alle zijden, door en door. Maar dan was ook zijne spankracht verbruikt: hij kon zich niet dwingen om dat, wat hij met noeste vlijt had verzameld in zijn hoofd, nog eens rustig uit te werken op het papier. Zoo heeft zijne ijverige werkzaamheid niet zooveel vrucht gedragen, als wij allen gewenscht zouden hebben. En het is ons eene reden te meer om het heengaan van den lijder te beklagen, die, geplaagd door zijne zenuwen, zijn lichaam zag sloopen vóór den tijd en ten slotte den dood plotseling heeft zien komen nog te midden van zijn werk.

Ditmaal bij uitzondering zal de droeve noot niet de laatste zijn van mijn verslag. Ik heb u ten slotte nog te herinneren aan een gedenkdag, die over enkele dagen staat gevierd te worden en waarover de Nederlandsche archivarissen minder dan andere Nederlanders mogen zwijgen. Den 22sten Juni zal het 25 jaren geleden zijn, dat de afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is opgericht; reeds 25 jaren troont VICTOR DE STUERS in de hoekkamer van het Departement, die aan weinige archivarissen onbekend is. De jubileerende afdeeling behoort niet onder de stillen in den lande, en ik kan mij dan ook ontslagen rekenen van de taak, om u rekenschap te geven van hare faits et gestes. De faam verkondigt ze luide, en de stemmen harer bedillers trachten nòg meer gerucht te maken. Maar mij past het, ons allen past het bij deze gelegenheid met dankbaren nadruk eene waarheid te verkondigen, die in Nederland te veel vergeten wordt. Deze, dat het Nederlandsche archiefwezen aan de oprichting dezer afdeeling zijne herleving dankt, en dat het ziekelijke wicht van voor 25 jaren thans ontwikkeld is tot een gezonden man, die gerust in het krijt kan treden met elk zijner broeders in den vreemde.

S. MULLER Fz.

Archiefgebouw der gemeente Rotterdam aan de Mathenesserlaan.

Het Archiefgebouw der gemeente Rotterdam.

De goede zorg der gemeente Rotterdam voor hare archieven, voor zoover betreft behoorlijke plaatsing, dagteekent eerst uit het midden dezer eeuw.

De gemeentewet gaf in dezen den stoot; bij de begrooting voor 1857 werd eene som van 1000 gld. toegestaan voor het aanschaffen van een ijzeren brandkast tot het bergen der belangrijkste documenten. Eenigen tijd later werden nog een drietal dergelijke brandkasten aangekocht.

Daarna stelde de Raad den 22 October 1857 eene verordening vast op het bewaren en in orde houden van het archief, als uitvloeisel waarvan 19 November daaraanvolgende eene commissie om Burgemeester en Wethouders bij te staan in het toezicht op het archief werd benoemd. Deze nam 1 Februari 1858 zitting.

Een der klerken van de secretarie (J. H. Scheffer) werd 6 Maart 1858 ter beschikking dezer commissie gesteld.

Spoedig daarna werd nu aan Burgemeester en Wethouders het voorstel gedaan een paar kamers op de bovenverdieping van het Raadhuis te bestemmen tot berging van de overal verspreide archiefstukken. Voortdurend moest deze ruimte worden uitgebreid.

Toenemend plaatsgebrek deed het Dagelijksch bestuur besluiten, na den rampspoedigen brand van het Museum Boymans in den nacht van 15 op 16 Februari 1864, de onderverdieping van het herbouwd Museum te bestemmen voor archieflokalen. Daardoor kwamen voor het archief beschikbaar een zestal ruime vertrekken, bevattende ruim 100 kasten, met glazen deuren afgesloten, terwijl op de daarboven gelegen verdieping een drietal zalen de gemeente-bibliotheek herbergen zouden en één zaal bestemd werd voor de verzameling oudheden.

Deze toestand bleef bestendigd tot in onze dagen. Hoe fraai toenmaals de inrichting der lokalen met al die gesloten kasten gevonden moge zijn, te ontkennen viel het niet dat juist die afsluiting der lucht zeer nadeelig was voor hetgeen in de kasten geborgen werd. Ook de aanwezigheid der schoorsteenen midden tusschen de kasten leverde gevaar op.

Naar hedendaagsche begrippen liet deze wijze van bewaring dus veel te wenschen over; toch mogen wij de mannen van 1864 daarvan geen verwijt maken. De inzichten omtrent archiefberging, die ons thans tot leiddraad strekken, hadden zich toen nog niet baan gebroken.

In de hier besproken archieflokalen werd aanvankelijk geborgen het archief der gemeente tot 1824, later aangevuld tot 1851, benevens talrijke archieven van commissies en bestuurslichamen. Gaandeweg groeide evenwel de massa zoodanig aan, dat de commissie voor het archief zich

6 Februari 1896 tot Burgemeester en Wethouders wendde met een dringend vertoog, waarin zij aantoonde dat de tegenwoordig in gebruik zijnde lokalen te bekrompen werden, niet voldoende brandvrij en ook hier en daar vochtig waren. Zij verzocht opdracht te willen geven aan de commissie voor de plaatselijke werken tot het doen opmaken eener raming van kosten voor het stichten van een nieuw Archiefgebouw. Aan dit verzoek werd gevolg gegeven en reeds spoedig daarna brachten de Directeur der gemeentewerken, de heer G. J. DE JONGH, met den Archivaris en den heer D. B. LOGEMANN, bouwkundige der gemeente, bezoeken aan verschillende archiefgebouwen hier te lande. Achtereenvolgens werden bezocht Arnhem, den Bosch en Leiden; tevens werd hun door den heer VAN LOKHORST, rijksbouwkundige, welwillend inzage verstrekt van de ontwerpen voor het nieuwe Rijksarchiefgebouw te 's-Gravenhage. Daarna werd nog een bezoek gebracht aan Münster in Westfalen en aan verschillende archieven en bibliotheken te Parijs.

Als resultaat van deze dienstreis kon de commissie voor de plaatselijke werken in November 1896 aan Burgemeester en Wethouders een gedetailleerd plan overleggen, waarvan de onkosten zouden bedragen *f* 125000. De commissie voor het Archief en die voor de Financiën vereenigden zich hiermede, zoo ook Burgemeester en Wethouders. Den 1 Juni 1897 werd door laatstgenoemden daarop aan den Raad het voorstel aangeboden. Na korte discussie, voornamelijk over de vraag of het wenschelijk zou zijn het nieuwe Archiefgebouw te doen verrijzen bij of in de onmiddellijke nabijheid van het toekomstige nieuwe Raadhuis, werd den 24 Juni met 27 tegen 5 stemmen het gevraagde crediet verleend.

Den 5 April 1898 is het gebouw in zijn geheel aanbesteed en 31 Augustus 1899, op enkele kleinigheden na, gereed afgeleverd.

Den 18 April 1900 werd een aanvang gemaakt met het overbrengen der archiefbescheiden uit het Museum Boymans en uit het Raadhuis naar de nieuwe bewaarplaats. In de eerste dagen van Juni kwam men daarmede gereed. In het nieuwe gebouw werd al het overgebrachte geplaatst in de volgorde der bestaande inventarissen, nadat het eerst een flinke reiniging had ondergaan.

Burgemeester en Wethouders stelden er prijs op de ingebruikneming van het gebouw eenigszins plechtig te doen plaats hebben en noodigden daarbij de leden van den Raad, benevens de oud-leden van de commissie van bijstand met de heeren DE JONGH en LOGEMANN. Den 5 Juni 1900 had deze plechtige inwijding met de gebruikelijke toespraken plaats.

Voor de plaats, waar het nieuwe gebouw zou verrijzen, had men oorspronkelijk de keus tusschen twee terreinen; het een vrij wel in het centrum der stad gelegen, het andere in de zich ontwikkelende nieuwe

stad in den polder Cool tusschen Rotterdam en Delfshaven. Het eerste terrein moest evenwel spoedig ongeschikt worden verklaard, toen het bleek dat de Rotterdamsche Tramweg-maatschappij een belendend perceel open grond gekocht had om er een stal voor 182 paarden op te bouwen, met bergplaatsen voor hooi en stroo.

Er bleef dus slechts over het andere terrein aan de Mathenesserlaan, dat deel uitmaakte van een groote oppervlakte grond, die reeds lang in het bezit der gemeente was. Inderdaad bood dit vele voordeelen, want terwijl voor het nieuwe gebouw een diepte van 31 M. noodzakelijk was, konden hier nog ongeveer 44 M. beschikbaar blijven voor uitbreiding in de toekomst. Te ontkennen valt het niet, dat het gebouw een eind uit het midden der stad verwijderd is, doch daar staat tegenover dat bij toenemende bebouwing de communicatiemiddelen ook belangrijk zullen verbeteren.

Voor het Archiefgebouw werd gekozen het systeem, dat in Münster was gezien: twee afzonderlijke, vrijstaande gebouwen, verbonden door een gang [1]).

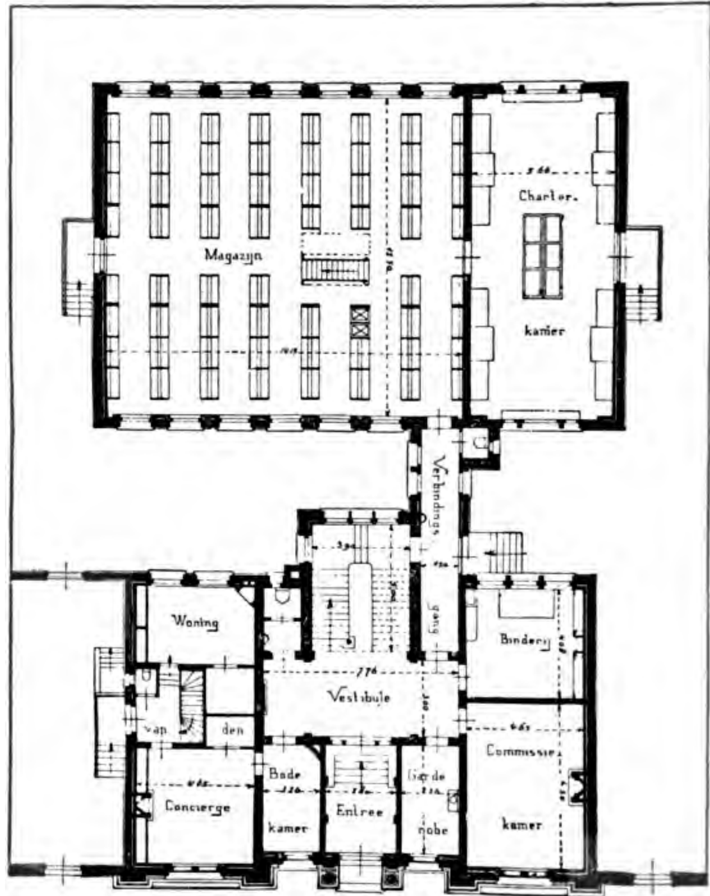
Het voorgebouw of Administratiegebouw is buitenwerks bijna 19 M. breed en 12.50 M. diep. De gevel is opgetrokken in met vrijheid behandelden Italiaanschen renaissancestijl en bestaat uit roode siersteen met Oberkirchner zandsteen, rustende op een hardsteenen borstwering. Een bevoegd beoordeelaar prijst er „een zeker cachet van voornaamheid" in. Hier en daar zijn enkele symbolische versieringen aangebracht; zoo o. a. stellen de gebeitelde sluitsteenen der groote boogramen van de begane grondverdieping de Maas en de Rotte voor; die der kleine aan weerszijden van den ingang herinneren aan Tijd en Eeuwigheid. In de vier pilasterkapiteelen prijken als zinneboeldige versieringen een uil (wijsheid), een ooievaar (vruchtbaarheid), een valk (scherpzinnigheid) en een haan (waakzaamheid).

Het gebouw binnentredend komt men in de voorvestibule, door glazen deuren gescheiden van de, weinige trappen hooger liggende, groote vestibule. Reeds dadelijk treft de eenvoudige, doelmatige indeeling van het gebouw. Rechts van den ingang bevindt zich een ruime garderobe voor publiek en ambtenaren, voorzien van flinke waschgelegenheid, daarnaast een ruime vergaderkamer voor de commissie voor het Archief, die met haar hooge eikenhouten lambriseering en haar eenvoudige eikenhouten meubels er deftig uitziet. De fraaie gekleurde bovenlichten in het boograam met gestyliseerde irisbloemen geven een rustig licht. Naast deze kamer is een ruim vertrek tot binderij ingericht.

[1]) Tot toelichting van de doorsneden diene dat A B is genomen in de breedte over het administratiegebouw, C D in de lengte er van en E F in de breedte over het magazijn.

Links van den ingang vindt men een bode- of spreekkamer van dezelfde afmetingen als de garderobe. Een zware ijzeren branddeur geeft daar toegang tot de woning van den concierge, welke aldus geheel geisoleerd is van het overige gedeelte van het gebouw. Deze deur vormt den eenigen toegang tot deze woning en tot het geheele sousterrein.

In de vestibule is links nog aangebracht een marmeren gedenktafel,

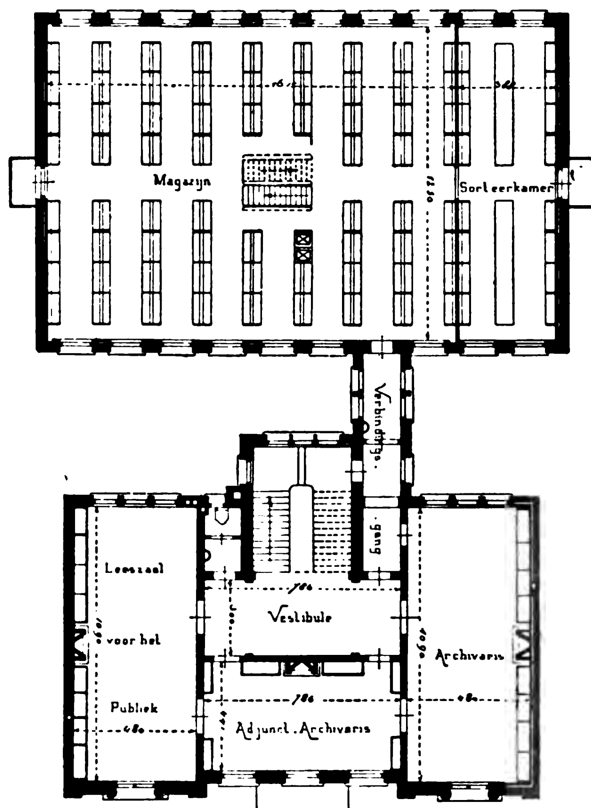
Begane grond

vermeldende eenige data van de stichting van het gebouw, benevens de namen der personen, die er toe medegewerkt hebben.

Stippen we nog aan dat de vloeren in entree, vestibule's en portalen van het voorgebouw gemaakt zijn van fraai Italiaansch marmermozaiek en dat de lambriseering bestaat uit wandplaten van Lunel uni (bruin

grijs) met randen en lijsten van Rouge belge (ook wel St. Remy genoemd) en met plinten van Bleu belge.

Een gemakkelijke, breede trap van Belvoye-marmer, voorzien van een fraaie gesmeed ijzeren leuning met koperen dekstukken voert naar de eerste en de tweede verdieping. In het trappenhuis geven vier glasramen met mooi uitgevoerde vrouwenfiguren, voorstellende in florale

Verdieping

Schaal 1 a 100

omgeving: Rotterdam, Handel, Scheepvaart en Wetenschap en Kunst, ontworpen en uitgevoerd door L. DE CONTINI te Brussel, een zacht getemperd licht, een effect dat voor het hooger gelegen viertal ramen verkregen wordt door eenvoudiger irismotieven.

Op de bovenvestibule treft weer de zeer eenvoudige en gemakkelijke

symmetrische indeeling van den bouw. Aan weerszijden twee ruime vertrekken, het eene bestemd voor den archivaris, het andere voor leeszaal van het publiek, tevens werkkamer der klerken, en daartusschenin de kamer voor den (of de) adjunct-archivaris(sen). Alle drie vertrekken zijn betimmerd met blank eikenhouten lambriseering en voorzien van een groot aantal ruime kasten met schuifdeuren. Evenals in de Commissiekamer en in de garderobe zijn in elk dier kamers parketvloeren aangebracht, vastgelegd in asphalt op den cementvloer. De ramen zijn voorzien van gekleurde bovenlichten. Zelfs in de beide groote vertrekken, die ongeveer 11 M. lang zijn, is overvloed van licht. Ook hier bestaat het meubilair uit gerookt eikenhout met blank kalfsleeren bekleeding.

De bovenverdieping wordt ingenomen door een ruime werkkamer

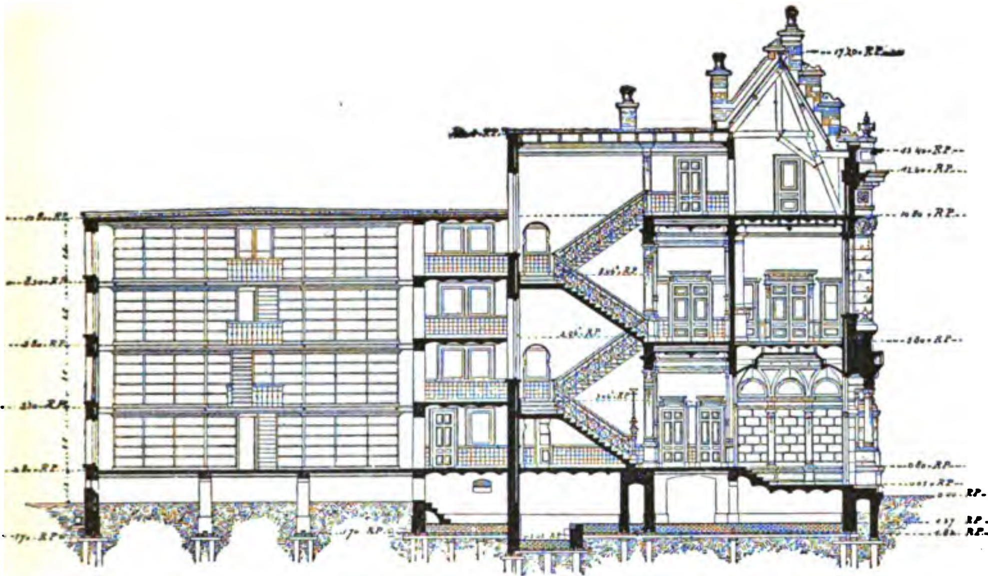
Doorsnede A.B.

voor den binder, geheel ingericht voor het wasschen, herstellen en opzetten van kaarten, gravures en teekeningen van den atlas, een berglokaal (voor doubletten van den atlas, materiaal, enz.), een zolderruimte, een ruim photografisch atelier, waar de vloer, evenals in de binderij beneden, van houtgraniet vervaardigd is en een donkere kamer. Alle andere vloeren op deze verdieping bestaan uit tegels. Het voorste gedeelte van het gebouw wordt gedekt door een schuine, houten kap, het overige door houtcement, aangebracht op gewelfjes van stampbeton.

Het administratiegebouw bestaat aldus uit twee verdiepingen, elk 5 M. hoog en een zolderverdieping; het achtergebouw of magazijn daarentegen uit 4 verdiepingen van 2.50 M. Elk dezer verdiepingen is in het

trappenhuis, hetzij op een vestibule, hetzij op een der beide bordessen in de trap, in verbinding met het voorgebouw door een gang van 1.50 M. breedte; er zijn dus vier gangen boven elkaar, die elk weer afgesloten zijn met een zware ijzeren branddeur, voorzien van zelfwerkende zephyrsluiting.

Het magazijn vertoont in hoofdzaak hetzelfde type als in den laatsten tijd overal toegepast is. Daar het mogelijk was over een ruim terrein te beschikken, zijn er eenige afwijkingen van de bestaande inrichtingen uitgevoerd: zoo b.v. loopt midden door het gebouw, loodrecht op den as, een gang 1.50 M. breed, terwijl ook aan weerszijden bij de ramen gangen elk van 0.75 M. zijn aangebracht. Hierdoor zijn de kasten heel wat gemakkelijker bereikbaar.

Doorsnede C.D.

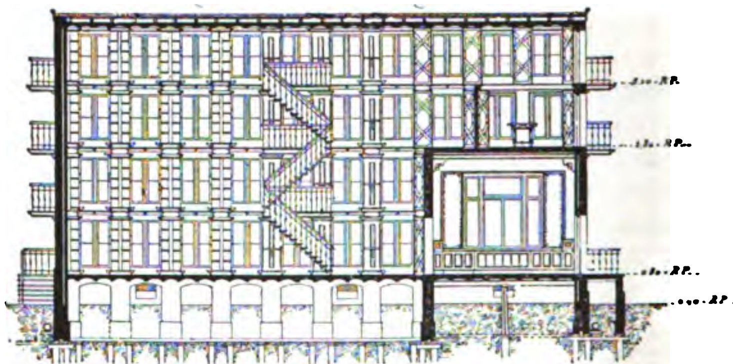
De breede ijzeren trap in het midden van het gebouw is ontegenzeggelijk een verbetering voor de smalle wenteltrappen die meestal in een hoek van het gebouw in een toren worden aangetroffen. In de onmiddellijke nabijheid daarvan is een stel lifts, voor handkracht.

De vloeren bestaan uit gesmeed ijzeren tralieroosters en loopen tot onder de kasten door. De kasten, geplaatst op afstanden van 1.25 M., zijn van hout met houten planken, een en ander geverfd in lichte tint. Zware ijzeren verticalen op zeer zware fundeeringen dragen den geheelen last der kasten, meer nog dan de muren, die evenals die van het voorgebouw 50 cM. dik zijn, voorzien van een spouw om vocht te keeren.

In de kasten is overal ijzergaas gespannen om het doorvallen van boeken te voorkomen; achter de planken is een flinke ruimte voor ventilatie opengelaten. De planken liggen op 4 koperen stiften, die door een excentrische constructie geschikt zijn om in een oogenblik de hoogte van een plank te wijzigen. Deze koperen stiften worden gestoken in gaatjes, die op afstanden van 3 cM. zijn aangebracht in een strook bandijzer, die in de zijwanden der kasten is ingelaten. Niet alle gaten zijn in het hout doorgeboord, doch zoo noodig is dat gemakkelijk te bewerkstelligen. Deze inrichting heeft nog het voordeel, dat zij toelaat de volle ruimte tusschen de zijwanden van elke kast te gebruiken.

Vóór de kasten is onderaan een ijzeren stang bevestigd om gemakkelijk met behulp der aan elke zijwand bevestigde handgreep gelegenheid te geven boeken van de hoogste plank te nemen.

Aan een der planken van elke kast kan een los tafeltje worden be-

Doorsnede E.F

vestigd, bestaande uit lichte, gesmeed ijzeren consoles die een plankje dragen. Deze tafeltjes, die de gewoonlijk toegepaste opkleptafeltjes en de uitschuifplanken vervangen, blijken zeer practisch te zijn bij het tijdelijk naslaan van een of ander register. In elk gangetje is zulk een tafeltje aanwezig. Voor grootere folianten is op elke verdieping een grootere tafel geplaatst op een toeklepbare schraag. Krukjes, hier en daar geplaatst, voorzien in de behoeften tot rusten bij langer onderzoek.

Op elke verdieping bevinden zich aan weerszijden ruime balcons, die dienen moeten voor eventueel schoonmaken van de registers, en die met elkander verbonden zijn door ijzeren ladders om bij mogelijken brand het gebouw ook van buiten af te kunnen binnendringen.

De derde verdieping van het magazijn, van onderen af gerekend, correspondeert met de eerste verdieping van het voorgebouw, waar zich

de werkkamers der ambtenaren bevinden. Op deze verdieping is uitgespaard een ruime sorteerkamer, waar gemakkelijk 2 of 3 ambtenaren sorteer- en inventarisatiewerkzaamheden kunnen verrichten.

De vloer der gelijkvloersche verdieping bestaat uit tegels, de ramen dezer verdieping zijn alle voorzien van ijzeren tralies.

Op deze verdieping vindt men verder de charterkamer, een ruim vertrek, 12.50 M. lang, 5.60 M. breed en 5 M hoog, dat gebruikt wordt om de charters en de atlassen te bergen. Ook hier is de betimmering geheel van eikenhout; langs de wanden kasten voor 160 portefeuilledoozen van gewoon en 40 van buitengewoon formaat. In het midden een ruime vitrinekast, waarin eenige merkwaardige charters en eene verzameling zegels zijn tentoongesteld; en daaronder kasten met ondiepe laden voor het bergen der charters, die vlakuit op dun bordpapier zijn vastgehecht. In de bovenlichten der ramen zijn aangebracht de wapens van Rotterdam en der geannexeerde gemeenten Delfshaven, Kralingen, Charlois en Katendrecht. IJzeren schuifblinden met fraai beslag moeten dienst doen voor de veiligheid des nachts.

Onder het magazijn en gedeeltelijk ook onder het voorgebouw zijn luchtkelders aangebracht, die voor voldoende ventilatie zorgen.

Het administratiegebouw wordt overal door gaskachels, systeem Carl Houben Sohne, doeltreffend verwarmd; het magazijn daarentegen heeft centrale (stoom-)verwarming. De daarvoor noodige machine is in het sousterrein van het voorgebouw onder de trap geplaatst.

In beide gebouwen is overvloedig gezorgd voor brandleidingen, terwijl bovendien op een der verbindingsgangen draagbare handspuitjes zijn geplaatst. Verder is aanwezig een linnen reddingskoker en zullen nog op verschillende plaatsen rookmaskers geplaatst worden.

Om het brandgevaar van buiten te beperken is aan weerszijden van het gebouw een gang van ongeveer 4.65 M. opengelaten, terwijl in de zijgevels opzettelijk zoo weinig mogelijk openingen zijn gemaakt en bovendien de daklijst van het magazijn geheel uit hardsteen bestaat.

Ten slotte nog de mededeeling dat het perceel grond achter het magazijn, dat uitsluitend bestemd blijft voor uitbreiding in de toekomst, thans ingericht is tot gemeentelijke boomkweekerij. Het tegenwoordige magazijn biedt gelegenheid tot berging van 3000 strekkende M., waarvan thans ongeveer 2000 M. in gebruik zijn. Op dit achterterrein kunnen nog twee gebouwen verrijzen, die, als zij ook uit 4 verdiepingen bestaan, elk gelegenheid zullen geven tot berging van 4000 strekkende M. Daarachter is in aanleg de 30 M. breede Robert-Fruinstraat.

De geheele inrichting heeft gekost zonder den grond *f* 125000, benevens *f* 7500 voor meubilair.

J. H. W. UNGER.

Literatuur-kroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans

Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. 5de jaarverslag (1 Oct. 1898/9), 's Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1900.

I. *Voortzetting der nasporingen*, *enz.* Betrekkingen zijn aangeknoopt met verschillende buitenlandsche archieven. De politie-archieven der gemeenten en archivalia van Binnenlandsche Zaken werden toegankelijk gesteld; te Amsterdam is reeds een onderzoek ingesteld (vooral voor 1830—1839 van belang). „Voortdurend komen nog „bescheiden in voor den onderhanden arbeid van den majoor Koolemans Beynen" (over 1799); vooral Londen leverde hiervoor veel; daarbij bleek opnieuw, „hoe nauw de staatkunde en de krijgskunde „in den oorlog verwant zijn". Zoo „is thans een bijna volledig „licht geworpen op de krijgsgebeurtenissen van 1799". — Mededeelingen omtrent de gedane nasporingen (het archief der gemeente Zutphen bevat volgens opgave van den ambtenaar aan 't archief veel belangrijks; ook die van Montfoort, Sittard, Venlo, Weert, Wijk bij Duurstede en IJsselstein). Overal werd medewerking ondervonden en met ijver gewerkt. — II. *Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief* (het belangrijkst zijn de bewerkte bundels): 33 boekdeelen, 195 registers, bundels met excerpten, afschriften en gedrukte, en 22 kaarten, plans en teekeningen. — III. *Gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden* (o. a. ook door buitenlanders). — IV. *In bewerking zijnde bescheiden*: Het werk van den kolonel Wüppermann (de vorming van het Nederlandsche leger na de omwenteling van 1813 en het aandeel van dat leger aan den veldtocht van 1815) is ter perse; dat van den majoor Koolemans Beynen (over den veldtocht van 1799) zal 't volgend jaar ter perse gaan; de verdere arbeid wordt voortgezet. -- Bijlagen: I. Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen in de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën, op 1 Oct. 1899, — II. Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundige archief sedert 1 Oct. 1898.

Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt. Nieuwe catalogus der oorkonden en handschriften, berustende in de boekerij van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 's Hertogenbosch. P. Stokvis en Zoon, 1900.

Van den catalogus, in 1875 opgemaakt door Jhr. Mr. P. J. ridder van der Does de Bije, zijn bijna geen exemplaren meer

voorhanden; de collectie is sedert aanmerkelijk vermeerderd; een nieuwe catalogus wordt dus gegeven, waarin gevolgd is de indeeling in oorkonden en handschriften overeenkomstig den in den eersten catalogus gestelden regel. De handschriften zijn nu uitvoeriger beschreven, in rubrieken verdeeld en zooveel mogelijk alphabetisch gerangschikt. Alphabetische registers bevorderen het gebruik.

Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht. Bijdragen en mededeelingen. Deel III. Arnhem, P. Gouda Quint.

J. Gimberg, Eene Geldersche stad in de middeleeuwen, (Zutphen), met eene kaart, bladz. 1—32; — Dr. J. S. van Veen, Hengelo en Zelhem op het Gooi, bladz. 33—37; — H. D. J. van Schevichaven. Het Rijk van Nijmegen, zijn dorpen en heerlijkheden (1. Onder het Roomsche rijk, 2. De verpanding, 3. Na de verpanding, 4. Het rijk met de dorpen en heerlijkheden daarin, *Bijl.* de artikelen der verpanding), bladz. 39—80; — J. H. Hofman, Het geslachtboek der heeren van Dorth, bladz. 81—116; — Dezelfde, De landdrosten van den Bergh, bladz. 117—121; — J. A. Heuff Az., Het ambtmanschap in Neder-Betuwe, (I. De betrekking, II. De belooning), bladz. 123—154; — J. H. Hofman, Winterswijk, een stukje dorpsgeschiedenis, bladz. 155—158; — Dezelfde, Dr. Arend van den Slichtenhorst, bladz. 159—164; — G. J. Brenkman, Het gieten der torenklokken te IJzendoorn en te Echteld, bladz. 165—171; — H. J. Schouten, Aanvulling en verbetering op de verhandeling van den heer H. Portheine Jr. over de O. L. V. kerk te Harderwijk, bladz. 173—175; — J. H. Hofman, Duistervoorde in het ambt van Voorst, bladz. 177—186; — V. G. A. Bosch, De Arnhemsche plateelbakkerij van Johan van Kerckhoff, met figuren, bladz. 189—213; — . . . , Overzicht van de verschillende besturen in Gelderland tusschen 1795 en 1813, bladz. 215—236; — J. A. Heuff Az., Overblijfselen van het kasteel Buren, met afbeelding, bladz. 237—241; — G. Busken Huet, Klachten over graaf Reinald I van Gelre bij koning Philips van Frankrijk over handelingen van graaf Guy van Vlaanderen, bladz. 243—264; — P. N. van Doorninck, Leenacten betreffende Geldersche goederen, 1313—1334, uit het grafelijkheidsregister van Holland, genaamd Ghelre E L 30, berustende in het rijksarchief te 's Gravenhage, bladz. 265—270; — B. H. Klönne, Brief van den schout van Amersfoort aan Willem den Zwijger, bladz. 271—274; — Dr. J. S. van Veen, Aanvulling der correspondentie van

Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575), bladz. 275—292; — F. A. Hoefer, Uit het archief der classis van Harderwijk, bladz. 293—299; — Jac. Anspach, Nog iets over papiermolens op de Veluwe, bladz. 301—309; — en bovendien verschillende kleine mededeelingen.

Dr. B. van Rijswijk, Geschiedenis van het Dordtsche stapelrecht. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1900 (Diss. Leiden).

Stapelrecht is een bekende term, maar niet bekend is, wat ouder is de gedwongen stapel (gevestigd door den vorst) of de vrije stapel (gevestigd door de gewoonte voor eene invloedrijke stad). Eerst in de tweede helft der 13de eeuw blijkt Dordt te zijn eene handelsstad van eenige beteekenis, vooral de lakenhandel was in bloei; terwijl wel in 1200 al gesproken wordt van „oppidum", maar omtrent den handel niet veel blijkt. Sedert 1249 dagteekenen de privilegiën van tolvrijheid voor de Dordtenaren op IJssel, Lek, Oude Maas en Merwede; in 1284 werden deze uitgebreid voor het geheele land met dezelfde beperking als in 1249 (behalve laken, wijn, staal en ijzer, zout en mondkost). Om Dordt verder te steunen en met Brugge te doen concurreeren: verkeersprivilegiën voor vreemdelingen.

In 1299 verkreeg Dordt voor het eerst het stapelrecht: alle koopwaren, die Merwe of Lek op- of afkwamen, moesten te Dordt ter markt worden gebracht; het niet verkochte mocht worden verbodemd op een Dordtsch schip en elders verkocht. Een groot voordeel aan de eene zijde, bleven de nadeelen ook niet uit: de energie verslapte onder de kooplieden, omdat zij geene moeite behoefden te doen, goederen naar Dordt te krijgen. Wel bloeide in den beginne de handel op, doch later veranderde dit, toen Dordt tyrannie ging oefenen en de tijdsomstandigheden anders werden. In 1326 verloor de stad haar privilege wegens geschil met de Noord-Hollandsche steden, die zich beriepen op hare (hierbuiten staande) privilegiën van tolvrijheid; tien jaar later is het stapelrecht hersteld. Daarbij werd in 1338 aan Dordt het Maasrecht geschonken: „alle coggen ende „scepen, die in die Mase comen van Oestlant of comen sullen", moeten met hunne volle lading „zonder ontladen" opvaren naar Dordrecht „ter hoechster maerct'" om hun goed aldaar te verkoopen. Groot nadeel bracht dit anderen steden als den Briel, Schiedam. Schepen gecharterd naar Vlaanderen en de kooplieden van Pruisen en Westphalen waren vrij. Ten slotte ontving Dordt in 1342 twee vrije jaarmarkten (Mei- en Bamismarkten).

Ook voor den graaf was dit stapelrecht van belang, immers door

het opslaan en verbodemen te Dordrecht konden voorbij de grafelijke tollen elders geene goederen worden gesmokkeld, zooals vroeger dikwijls schijnt te zijn geschied.

In 1355 gaf Willem V aan het Dordtsche stapelrecht zijne grootste uitbreiding, door daaraan ook te onderwerpen de goederen vervoerd op Rijn, Maas, Waal en IJssel; slechts de inwoners van Zieriksee, Middelburg en Dordt ontvingen vrijstelling voor zout, dat zij naar Keulen of Venlo mogen brengen zonder verstapelen te Dordt, mits zij onderweg niet verkoopen; terugkeerende mogen zij ook Dordt voorbij varen. Het privilege verklaart ook „stapel houden": „vercopen ende vermeten op eenen anderen bodem". In de 17de en 18de eeuwen werd onder „stapel houden" en „verstapelen" verstaan: het verbodemen der goederen en het betalen van zekere rechten. Verschillende privilegiën werden nog verleend, ten einde Dordt's stelling als handelsstad te versterken. Bovendien ontving Dordt van 1358—1360 de Duitsche Hanse-kooplieden, die geschil hadden met Brugge; doch hun handel werd niet blijvend verlegd, ook latere pogingen van dien aard gelukten niet. En evenmin kon Dordt den voornaamsten handel verkrijgen met de Noord-Duitsche steden.

De Hoeksche en Kabeljauwsche twisten oefenden invloed op het stapelrecht. Gorinchem verkreeg stapelvrijheid, trok daardoor veel handel. In 1391 sluiten zich bijna alle Hollandsche steden aaneen met den heer van Arkel tegen Dordt (Hoeksch); in 1393 verwierven zij van hertog Albrecht vrijdom van den stapel. In 1404 — de Hoekschen verkregen meer invloed — werd Dordt's recht hersteld.

Ook later zien wij steeds tegenkanting tegen het gehate stapelrecht, dat anderen steden groote schade deed; terwijl daarentegen Dordt zoo gestreng mogelijk optrad, wanneer het invloed had. Dit was b.v. het geval in de tweede helft der 15de eeuw, toen wij Dordt zich zien stellen naast, ja soms tegenover, den landsheer. Eene merkwaardige deductie werd naar aanleiding van nieuwe twisten door Dordt in 1505 opgesteld. In 1537 ontstaat tusschen Rotterdam en Dordrecht een geschil over de al of niet stapelvrijheid van den IJssel, waarin Karel V 18 Oct. 1540 uitspraak deed, beslissende dat Dordt wel haar stapelrecht zou behouden, doch „mit zulcke limitacie, ordonnancien, restrinctien „ende modificatien", als hij later zou bevelen. In het volgend jaar volgde eene nieuwe ordonnantie op het stapelrecht, die dit geducht besnoeide. Na 1541 verwordt het: de macht van den landsheer gaat over op de Staten (voor een groot deel vertegenwoordigende de met Dordt concurreerende steden), de groothandel is veranderd

van karakter. Gewoonte wordt het zich onttrekken aan het vermeten en verbodemen; het betalen der stapelrechten werd ontdoken. In 1795 werd het stapelrecht afgeschaft, daar het een privilege was.

Het Maasrecht was reeds te niet gegaan, waarschijnlijk in de 17de eeuw; in 1750 was het reeds lang vergeten. J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8°. afl. 7—10.

Bevat: De Nederlandsche beroerten in de XVIe eeuw, uit een Katholiek oogpunt beschouwd. (Gids, 1867, III, 283 vlg.) — Een proeve van historische kritiek. (Gids, 1869, I, 193 vlg.) — De overwinning bij Heiligerlee. (Kleine stukjes uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, no. 46.) — Prins Willem I in het jaar 1570. (Gids, 1897, I, blz. 1 vlg.) — Nederland in 1571 betrokken in de politiek der groote mogendheden (onuitgegeven.) — Alva's plan van veldtocht voor 1572. I. (onuitgegeven.) II. (Verslag van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, 1895, blz. 20 vlg.) — De voorbereiding in de ballingschap van de Gereformeerde Kerk van Holland. (Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis V, 1 vlg., VI, 391 vlg.) — De Gorcumsche martelaren (Gids, 1865, II, 293 vlg.; met aanhangsel: Hand. en Med. Maatsch. Ned. Lett. 1886/7, 83 vlg.).

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. XXI. Amsterdam, Joh. Müller, 1900. 8°. LIII, 362 blz.

Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van Assurantie (1629—1635), medegedeeld door P. J. BLOK. (Het onderwerp is, mede naar deze stukken, vroeger behandeld door prof. Blok in Fruins Bijdragen. Maar de publicatie ervan wordt gemotiveerd door de vele details over onzen handel in zijn bloeitijd, die in deze adviezen voorkomen.) — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond uit den tijd van abt Walter (7 Sept. 1130—28 Nov. 1161), medegedeeld door C. PIJNACKER HORDIJK. (Het vervolg en slot van het bekende Egmondsche cartularium uit de 15e eeuw, waarvan het eerste gedeelte is uitgegeven door Bakhuizen van den Brink in Het Nederlandsche Rijksarchief I.) — Historische bijdrage betreffende de verponding te Gouda, medegedeeld door L. M. ROLLIN COUQUERQUE. (Protest tegen de verponding van 1514, maar uit lateren tijd.) —

Reisverhaal van Jacob van Neck (1598—1599), medegedeeld door H. T. COLENBRANDER. (De tweede reis naar Indië, uitgerust door de Oude Compagnie te Amsterdam. Het reisverhaal bleef aan de Jonge en Tiele onbek nd.) — Brieven van Joost van Cranevelt uit Groningen (Juni—Juli 1568), medegedeeld door J. S. VAN VEEN. (Over Alva's tocht naar het Noorden.) — Een memorie over den toestand der West-Indische Compagnie in 1633, medegedeeld door M. G. DE BOER. (Ingediend bij gelegenheid van de vredesonderhandelingen met de Zuidelijke Nederlanden en begrijpelijkerwijze tegen den vrede gericht.)

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Vierde Reeks, I, 3 en 4. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°.

H. S. M. VAN WICKEVOORT CROMMELIN. Abraham de Wicquefort (20 November 1607—23 Februari 1682). Met portret. (Bijdragen tot zijn levensgeschiedenis, vooral betreffende zijn jeugd, zijn langdurig verblijf te Parijs in Franschen dienst en zijn verhouding tot de Witt, geput uit familiepapieren, stukken van het Huisarchief en van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs.) — TH. BUSSEMAKER. De Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Keurvorst-Koning George I. (De Republiek stond na den vrede van Utrecht geheel berooid en geïsoleerd. De troonsbeklimming van George I in Engeland en het optreden van het Whig-ministerie scheen voor haar een uitkomst. Maar de hooge verwachtingen der Staten-Generaal werden volledig teleurgesteld. Engeland stuurde aan op een verbond met den Keizer en om dat mogelijk te maken, liet het de Republiek in den steek, toen deze een sterke barrière in de aan den Keizer toegevallen Zuidelijke Nederlanden eischte. Zij moest veel toegeven, maar nog niet genoeg naar den zin van Karel VI; daardoor verwijderde zij zich van Engeland en den Keizer beiden. Een ander punt van geschil was de Noordsche oorlog, waarin George, om voor Hannover Bremen en Verden te verwerven, Engeland met kracht wilde doen optreden, terwijl de Republiek slechts haar handel in de Oostzee wilde beschermen. Zoo werd de verwijdering tusschen de beide Zeemogendheden steeds grooter, waarvan Frankrijk profiteerde. — W. P. C. KNUTTEL. Ericus Walten. (Pamfletschrijver, die van 1688 tot 1692 een aantal blauwboekjes in het licht heeft gezonden over de politiek van Engelands koning, Jacobus II en den tocht van Willem III naar Groot-Brittannië, den strijd te Rotterdam gevoerd over het recht der overheid in kerkelijke zaken, het geschil tusschen den stadhouder en de Amsterdamsche regenten over de schepenenverkiezing, het

oproer te Rotterdam in 1690 en het kerkelijk rumoer door Balthasar Bekker's Betooverde Wereld verwekt. Ook was hij ontwerper van medailles voor den Leidschen graveur Smeltzing. Hij vormde een driemanschap met Govert Bidloo en Romeyn de Hooghe in dienst van Willem III. In 1694 werd hij van vrijdenkerij aangeklaagd en bleef, niettegenstaande de stadhouder herhaaldelijk zijn proces wilde stuiten, tot zijn dood in 1697 op de Voorpoort).

Catalogus van de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche zeewezen. 's Gravenhage, 1900. 8°. XVI, 235 blz.

Inhoud. I. Gebeurtenissen. II. Personen. III. Visscherij. IV. Scheepsbouw. V. Stuurmanskunst. VI. Instrumenten. VII. Kaarten en globes. VIII. Varia.

Onder alle rubrieken zijn archivalia te vinden. Ingezonden hebben het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, het Rijksarchief in Groningen en verder verschillende stedelijke archieven, vooral dat van Amsterdam.

Letters and Papers relating to the First Dutch War, 1652—1654, edited bij S. R. Gardiner. II. (Publications of the Navy Records Society XVII.) Printed for the Navy Records Society. 1900. 8°. XVI. 388 blz.

Inhoud: V. Ayscue and Ruyter in the Channel. *a.* Ruyters voyage. *b.* Ayscue's voyage. *c.* The battle near the mouth of the Channel. *d.* Ruyters return. VI. Blake and de With in the North Sea. *a.* Movements of Blake and de With. *b.* The battle of Kentish Knock. De stukken zijn in hoofdzaak ontleend aan het Public Record Office te Londen, het Algemeen Rijksarchief in den Haag en Brandts Leven van de Ruyter, beide laatste rubrieken in Engelsche vertaling. Zij loopen van 11/21 Juli tot 22 Oct./1 Nov. 1652.

Corpus documentorum Inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae. Verzameling van stukken betreffende de Pauselijke en Bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden, uitgegeven door Paul Fredericq en zijne leerlingen. IV. Tijdvak der Hervorming in de zestiende eeuw (1514—23 September 1525). Gent, J. Vuylsteke. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1900. 8°. XXXIX, 553 blz.

Met de thans gepubliceerde stukken is het onderzoek van prof. Fredericq aangaande de kettervervolging begonnen: eerst later besloot hij aan de uitgave daarvan die der middeleeuwsche stukken te doen voorafgaan (dl. I—III). De kern der verzameling is het Registre

sur le faict des hérésies et inquisition, waarschijnlijk door Viglius opgesteld en thans in het Rijksarchief te Brussel. Daaromheen groepeeren zich stukken uit tal van archieven uit Noord- en Zuid-Nederland. Belangrijke documenten zijn hier samengebracht, o a. over het proces van de eerste Nederlandsche martelaren Hendrik Voes en Johannes van Esch (1523) en over dat van Jan de Backer (1525). Het overzicht wordt gemakkelijk gemaakt door 1°. een chronologische lijst van ketters en ketterinnen in Nederland na 1514 (tot 1525). 2°. een chronologische lijst van pauselijke en bisschoppelijke inquisiteurs na 1514 (tot 1525). 3°. een chronologische lijst van bullen, plakkaten en andere verordeningen der geestelijke en wereldlijke machten na 1514 (tot 1525). 4°. een lijst der gebruikte handschriften en drukken. 5°. een chronologische lijst der stukken.

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon. 1900. F°. afl. 10 en 11.

Inhoud: G. W. Kernkamp. Regeering en Historie. II. Historie. 3. De tijd van Jan de Witt. 4. Amsterdam en Willem III.

G. Kalff. Huiselijk en maatschappelijk leven. I. Huiselijk leven en onderling verkeer. II. Kleeding en voorkomen. III. Geboorte, opvoeding, kinderleven. IV. Vrijen en trouwen.

G. A. Wumkes. Tusschen Flie en Borne. Schetsen uit de geschiedenis van Schellingerland. Wester-Schelling, J. Oepkes, 1900. 8°. X, 156 blz.

Inhoud: I. Skiilge (Oude naam voor Terschelling). II. Een schiereiland (van oudsher). III. Flevum (Het Romeinsche kasteel). IV. Uit duisteren tijd (De Frankische tijd). V. Grijn (eilandje tusschen Terschelling en Friesland). VI. Friesland of Holland (Door den strijd der Beiersche hertogen met Friesland is Terschelling bij Holland gevoegd). VII. De heeren van Schellingerland (De Popma's, vervolgens allerlei Hollandsche heeren, de Arembergs, sedert 1615 de Staten van Holland). VIII. Onze Lieve Vrouwe ten Dale (Kerkelijke toestanden in de Middeleeuwen). IX. De wijkplaats der Geuzen. X. Uit het Kerkelijk leven na de Reformatie. *a*. De Doopsgezinden. *b*. De Gereformeerden. XI. Ter walvischvangst. XII. De brand van West-End (In 1666 door de Engelschen). XIII. Verdwenen buurtschappen en bedreigd land. XIV. Op de rechtkamer. XV. Den coman tot oech ende merck (De St. Brandaens of Brandaristoren, die tevens als baak dienst deed). XVI. Wat aan het strand voorviel (Strandrecht. De Lutine). Bijlagen. *a*. Lijst van Drossaards en Burgemeesters. *b*. van Gereformeerde. *c*. van Doopsgezinde Predikanten. B.

De Thüringer Archivtag.

De Vereeniging van Archivarissen is sinds November van het vorige jaar in officieele betrekking getreden tot den Thüringer Archivtag, eene vereeniging van archiefambtenaren in Thüringen, die een soortgelijk doel nastreeft als onze vereeniging beoogt. De Thuringer Archivtag is in 1896 tot stand gekomen, en heeft sedert regelmatig eens in het jaar in eene der Thüringer steden vergaderd. Op de laatste vergadering te Rudolstadt werd o.a. gehandeld over de behandeling van verwaarloosde oorkonden met zapon en over tentoonstelling van archivalia. Het doel van den Thüringer Archivtag wordt het best uit onderstaande Satzungen of statuten gekend.

§ 1. Name. Zweck. Der „Thüringer Archivtag", gestiftet am 14. Juni 1896, ist eine Vereinigung von Vorstehern und wissenschaftlichen Beamten der historischen Archive Thüringens. Er bezweckt, die persönliche Bekanntschaft und Aussprache der Kollegen anzuregen, wechselseitigen Rat und Beistand in Fachangelegenheiten zu vermitteln und die gemeinsamen Interessen zu wahren und zu fördern.

§ 2. Versammlungen. Alljährlich an einem Sonntag in der schönen Jahreszeit wird eine Versammlung des Archivtages abgehalten.

§ 3. Geschäftsführung. Die Versammlung beauftragt jedesmal einen der Kollegen als Obmann mit der Führung der Geschäfte bis zur nächsten Versammlung.

§ 4. Verwaltungskosten. Zur Deckung der Verwaltungskosten werden je nach Bedarf Beiträge eingesammelt.

De zustervereeniging heeft zich al dadelijk verdienstelijk gemaakt door de uitgave van een „Wegweiser durch die historischen Archive Thüringens". Het doel dezer uitgave is den geschiedvorscher in de gelegenheid te stellen na te zien, in welke archieven van Thüringen hij c. q. een onderzoek met hoop op goeden uitslag heeft in te stellen. Daarom zonder twijfel zijn dan ook niet slechts landsheerlijke en stedelijke archieven opgenomen, maar ook b v. de handschriftenverzameling der bibliotheek te Pforta, het archief van het „Vogtländische Altertumsforschende Verein" te Reichenfels (waarvan de wegwijzer zegt: „Das Archiv ist entstanden und wächst durch Schenkung von Archivalien an den Verein") en het familie-archief von Tümpling („seit 1877 angelegt"). Uitgesloten zijn alleen archieven van litterarischen aard, zooals het Goethe- en Schillerarchief. Het opnemen van die verschillende handschriftenverzamelingen onder de archieven lijkt ons vreemd, maar is toch, met het oog op het praktische doel van het werk, zeer goed te rechtvaardigen. Na eene korte inleiding, die voornamelijk over de toegankelijkheid der archieven handelt, bespreekt het boekje achtereenvolgens 67 archieven, volgens de alphabetische orde der plaatsen, waar zij bewaard worden, gerangschikt.

Van elk archief wordt vermeld: *a* aan welk college het ondergeschikt is, *b* onder welke voorwaarden het toegankelijk, *c* hoe het ontstaan en *d* hoe het ingericht is. Ten slotte wordt een overzicht van den inhoud van het archief en van de litteratuur er over gegeven. Te betreuren is het, dat niet alle archiefbeheerders tot dit nuttige werk hebben medegewerkt, en dat dus de gegevens lang niet volledig zijn. In twee aanhangsels wordt dan eene lijst gegeven van de beheerders der archieven en eene beschrijving der archiefzegels.

De Thüringer Archivtag heeft door de uitgave van dit nuttige handboekje een uitnemend begin met zijne werkzaamheden gemaakt. Moge zijn optreden zóo „anregend" op de Thüringsche archivarissen en autoriteiten werken, dat eene volgende editie van den Wegweiser niet slechts nauwkeurige inlichtingen omtrent alle archieven geven kan, maar ook van alle naar waarheid zal kunnen getuigen, wat nu slechts van enkelen schijnt gezegd te kunnen worden, dat zij „wohlgeordnet" zijn.

F.

Berichten.

Bij Kon. besluit is met 1 Juli benoemd bij 's Rijks archief in Limburg tot adjunct-commies J. M. H. Eversen, thans amanuensis bij 's Rijks archief aldaar.

Aan jhr. mr. C. H. C. Flugi van Aspermont is om gezondheidsredenen op zijn verzoek eervol ontslag verleend als adjunct-gemeente-archivaris van Alkmaar.

In zijne plaats is met ingang van 1 Augustus benoemd dr. H. E. van Gelder te Amsterdam.

Tot archivaris der gemeente Vlaardingen is benoemd J. C. van den Berg, commies ter secretarie aldaar.

Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 September 1900, bij 's Rijks archief in Overijsel benoemd tot Rijksarchivaris mr. C. P. L. Rutgers, commies-chartermeester bij 's Rijks archief in Groningen.

Als gemeente-archivaris van Zevenbergen is afgetreden de heer C. P. Barel. In zijne plaats is benoemd de heer P. P. A. van de Wiel.

De gemeente-archivaris van Baarn, J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, heeft wegens vertrek naar elders ontslag aangevraagd. Het ontslag is hem op de meest eervolle wijze verleend.

Tot archivaris der gemeente Schiedam is benoemd dr. K. Heeringa, leeraar aan het gymnasium aldaar.

Bij Kon. besluit zijn benoemd bij het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage tot adjunct-commies J. Bruggeman, te 's-Gravenhage, en tot klerk J. K. Bondam, te Hilversum.

Bij Kon. besluit is bij 's Rijks archief in Groningen benoemd tot adjunct-commies P. G. Bos, jur. doct. te Groningen.

In het voorloopig verslag omtrent het wetsontwerp tot wijziging der wet op het notarisambt lezen wij het volgende:

„§ § 24 en 25 (Artt. 69*a* en 71). Met de voorgestelde regeling betreffende het notariëel archief werd door vele leden instemming betuigd. Sommigen hadden echter bedenking. De Regeering, zoo betoogden zij, denkt alleen aan oude akten, waarin men uit een historisch oogpunt onderzoekingen wenscht te doen. Met het oog daarop wil men de overbrenging der akten naar archiefgebouwen regelen. Maar ook voor latere akten en voor akten, die uit het oogpunt van het belang van partijen geraadpleegd worden, levert de bewaring in de gewone algemeene bewaarplaats der minuten bezwaren op. Die bewaarplaatsen zijn zonder dagelijksch toezicht. De notaris-bewaarder moet, indien iemand er onderzoekingen wil instellen, zich daarheen begeven en daar blijven zoolang de onderzoekingen duren. Hij wordt daardoor van zijn kantoor gehaald en aan zijn arbeid onttrokken en het onderzoek wordt daardoor bemoeilijkt. Hoe eerder minuten, die niet meer tot het archief van een bepaald notaris behooren, naar een openbaar archiefgebouw en onder het dagelijksch toezicht van den archivaris worden overgebracht, des te beter, mits laatstgenoemde voor dit deel zijner taak aan dezelfde verplichtingen, als op een notarisminuutbewaarder rusten, onderworpen wordt."

De heer mr. W. H. J. Roijaards te De Bilt, heeft, namens de naaste betrekkingen van wijlen den heer mr. H. Roijaards van Scherpenzeel, aan het Algemeen Rijksarchief aangeboden: missiven van den raadpensionaris Johan de Witt aan Pieter Burgersdijk en Jacob van den Tocht, extraordinaris gedeputeerden van de Staten-Generaal bij het Hof van Spanje te Brussel, met bijlagen, 2 Februari—3 Mei 1668. 25 stukken; ordonnantie en instructie van Keizer Karel V voor den Raad van Financiën, gegeven te Maastricht 27 Februari 1545 (1546). Copie. 1 stuk.

Jhr. mr. H. A. C. de la Bassecour Caan te 's-Gravenhage heeft aan het Algemeen Rijksarchief aldaar ten geschenke aangeboden eene missive van koning Lodewijk Napoleon aan den graaf van Bylandt-Halt, d.d. 27 November 1813.

Het gemeentearchief te Middelburg is thans opengesteld: Dinsdag

van 1 tot 4, Woensdag van 2 tot 5, Donderdag van 2½ tot 5½, en Vrijdag van 9 tot 12 uren.

In de 20e zitting van de Algemeene synode der Nederlandsch Hervormde Kerk, gehouden 9 Augustus 1900, is over het bewaren der kerkelijke archieven rapport uitgebracht. Omtrent de bespreking, waartoe dat rapport aanleiding gaf, deelt de *N. R. Ct.* het volgende mede:

„De rapporteurs oordeelen, dat het noodig is de circulaire van 15 Augustus 1899 weer te zenden aan de provinciale en classicale besturen, die in gebreke bleven die te beantwoorden, en aan de kerkeraden, met weglating van de zinsnede waarin ontraden wordt oud-archieven in de rijksbewaarplaatsen in bruikleen te geven, en met toevoeging van een aansporing tot het nemen van maatregelen, strekkende om het vergaan van archieven te voorkomen. Dit zeer belangrijk onderwerp geeft aanleiding tot eene levendige bespreking, want ieder beseft dat veel archieven, tot groot verlies voor de wetenschap, gevaar loopen te vergaan. De secretaris meent, dat de kerkelijke wetgeving in de wijze van bewaring der archieven verbetering kan aanbrengen, en dat het wenschelijk is den minister van binnenlandsche zaken te verzoeken de medewerking der rijksarchivarissen te verleenen. De heer Bronsveld stelt voor een commissie van vijf leden te benoemen, belast de volgende synode te dezer zake van advies te dienen. De president stelt voor, als amendement op het voorstel der rapporteerende commissie, den raad te behouden tegen het afstaan van archieven in bruikleen aan rijksbewaarplaatsen. Dit wordt aangenomen, en hierop ook het geheele voorstel. Verder wordt besloten aan het classicaal bestuur van Amsterdam de ingenomenheid der synode met zijn denkbeeld, dat het wenschelijk zou zijn dat zich een vereeniging in het belang der kerkelijke archieven vorme, kenbaar te maken, met het uitzicht op den steun der synode, indien zulk een vereeniging tot stand kwam. Eindelijk wordt ook aangenomen het nu gewijzigd voorstel van den heer Bronsveld, om een commissie van advies (niet van vijf, maar van drie leden) te benoemen."

Tot leden dezer commissie zijn sedert benoemd ds. Moquette te Rotterdam, dr. Van Slee te Deventer en de heer De Kruyter, conservator van het Zuid-Bevelandsch kerkarchief, te Goes.

Het voorstel van burgemeester en wethouders van Roermond, dat de voorzitter onzer Vereeniging in het laatste jaarverslag ter sprake heeft gebracht, is door den raad niet aangenomen. Het is in de vergadering van 7 Juli aan burgemeester en wethouders gerenvoyeerd met verzoek een nieuw voorstel te doen.

Het renvoyeeren geschiedde op voorstel van den voorzitter, die toe-

gaf, dat de met betrekking tot het „Oud-Roermondsch archief" gemaakte restrictie in strijd was met het raadsbesluit van 29 December, waarbij werd besloten tot schifting van alles, niets uitgezonderd. De inconsequentie, die in het voorstel lag, werd onvermoeid betoogd door den heer dr. Cuypers, die zich tegen het renvoyeeren niet verzette, maar bleef volhouden, dat de loyauteit vorderde 's ministers voorstel aan te nemen. Hiertoe had hij in den loop der discussie reeds het volgende voorstel gedaan:

„De Raad, bezield met den wensch om aan de archievenzaak door minnelijke schikking een einde te maken en erkennende dat het laatste voorstel der Regeering billijk is, machtigt B. en W. de voorgestelde overeenkomst met den minister van binnenlandsche zaken aan te gaan."

Dit voorstel was door geen der leden gesteund en had dus geen punt van beraadslaging kunnen uitmaken.

In de vergadering van den gemeenteraad van 7 Augustus 1900 werd voorlezing gedaan van een schrijven van den commissaris der Koningin in Limburg, waarin deze mededeeling doet van een door hem ontvangen brief van den minister van binnenlandsche zaken, waarin laatstgenoemde er op wijst, dat reeds meer dan een jaar onderhandelingen worden gevoerd om te komen tot een minnelijke schikking en dat door hem, minister, daarbij de grootste inschikkelijkheid is betoond. Volledige overeenstemming werd verkregen door het raadsbesluit van 27 Januari j.l. en naar 's ministers oordeel was de vaststelling der overeenkomst slechts een bloote formaliteit. Tot zijn bevreemding zag de minister echter uit de verslagen van raadsvergaderingen, gehouden na zijn bij schrijven van 27 Maart gedaan voorstel, dat getracht wordt door allerlei redactiewijzigingen in het overeengekomene in te grijpen met de openlijk erkende bedoeling het afgesprokene gedeeltelijk ongedaan te maken.

Het slot van 's ministers schrijven luidt aldus:

„Het gaat niet aan, thans op het bona-fide afgesprokene terug te komen, en ik wensch duidelijk te zeggen, dat ik niet bereid ben in nieuwe debatten te treden, nieuwe onderhandelingen te voeren en alles op losse schroeven te zetten. De gemeenteraad van Roermond heeft derhalve thans alleen te beslissen, of hij al dan niet het na lange onderhandelingen overeengekomene wil gestand doen.

„Mocht het antwoord ontkennend luiden, dan weet de Regeering wat haar te doen staat en zal er van verdere onderhandelingen geen sprake kunnen zijn."

Daarna kwam het gewijzigd voorstel van B. en W. ter sprake.

Naar aanleiding van de opmerkingen, in de vergadering van 7 Juli door den heer dr. Cuypers gemaakt:

1°. dat de Raad reeds 29 December 1899 goedvond, dat alle archie-

ven, zich bevindende in het raadhuis buiten het eigenlijke archieflokaal, zullen worden onderzocht;

2°. dat hem bekend is, dat in het als „Oud-Roermondsch archief", door wijlen den rijks- en gemeente-archivaris Sivré geïnventariseerd, zich ook stukken bevinden, welke aan het rijk toebehooren;

waren burgemeester en wethouders van oordeel, dat de raad moest toestaan dat ook het „Oud-Roermondsch archief" door de deskundigen zal worden onderzocht, en dat de stukken hierin aangetroffen, welke aan het rijk toebehooren, ook aan het rijk worden afgestaan.

B. en W. stellen daarom den raad voor hen te machtigen de door den minister van binnenlandsche zaken voorgestelde overeenkomst aan te gaan, onder beding, dat aan punt II der overeenkomst achter de woorden „worden aan den staat toegewezen" worde toegevoegd: „met uitzondering van de stukken door wijlen den rijks- en gemeentearchivaris Sivré geïnventariseerd onder de rubriek „Oud-Roermondsch Archief", uit welke stukken alleen die aan het rijk worden afgestaan, waarop het rijk zijn rechten kan aantoonen."

Artikel II der overeenkomst zal dan luiden: „Van de archieven, antérieur aan de inlijving van Limburg bij het Koninkrijk in 1815, verder nog ten raadhuize van Roermond aanwezig, worden aan de gemeente toegewezen al de stukken, afkomstig van- of gericht aan gemeentelijke ambtenaren of het gemeentebestuur van Roermond, en voorts de stukken afkomstig van de Munsterabdij aldaar; de overige archiefstukken, onverschillig uit welke gemeente zij afkomstig zijn, die wetenschappelijk aan 's rijks archieven behooren, waaronder zijn begrepen de rechterlijke, en die, welke behoord hebben aan de door het souverein gezag (Jozef II en de Fransche regeering) opgeheven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuïeten, bisdom, kapittel, officialaat, geestelijke gestichten en kloosters, broederschappen, gilden enz.) worden aan den staat toegewezen met uitzondering van de stukken door wijlen den rijks- en gemeente-archivaris Sivré geïnventariseerd onder de rubriek „Oud-Roermondsch archief", uit welke stukken alleen die aan het rijk worden afgestaan, waarop het rijk zijn rechten kan aantoonen."

Na verwerping van een amendement van den heer Van Afferden, waarbij de gemeente voor zich niet slechts het door den heer Sivré geïnventariseerde „Oud-Roermondsche archief", maar ook de papieren van kerken, kloosters, gestichten en gilden van Roermond behield, werd het voorstel van B. en W. met 8 tegen 4 stemmen aangenomen.

De Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen heeft in hare algemeene vergadering, gehouden Zaterdag 25 Augustus j.l., een voorstel

aangenomen, dat het best gekend wordt uit den beschrijvingsbrief, die, wat dit punt betreft, aldus luidt:

„Voorstel van het bestuur, betreffende het uitgeven van eene Handleiding voor de kennis van het oude letterschrift in oude Nederlandsche oorkonden.

Dit voorstel is het resultaat van de overwegingen van het schrijven van den heer U. J. Mijs, Burgemeester van Middelharnis d.d. 4 Augustus 1899, opgenomen in de *Mededeelingen* 1899, 2e stuk, bladz. 8 tot 10. (1)

Gelijk reeds in de vergadering van 31 Maart j.l. is medegedeeld, kan het Bestuur het voorshands nog niet geraden achten uitbreiding van het examenprogramma in den door den heer Mijs bedoelden zin in overweging te nemen.

Niettemin acht het Bestuur het met den heer Mijs in het belang der Gemeenten hoogst gewenscht, dat vooral de gemeente-secretaris, die den bijstand van een archivaris mist, in staat worde gesteld kennis van het oude schrift deelachtig te worden. De eigenlijke verwaarloozing der oude archieven hier te lande behoort weliswaar in een groot opzicht tot het verledene. Immers de Regeering heeft het toezicht op de Rijksverzamelingen gereorganiseerd en de gemeentebesturen worden meer en meer doordrongen van het belang, dat een goedgeordend gemeente-archief ook uit een pecuniair opzicht kan hebben, afgezien van de historische waarde en van overwegingen als die, waarom zij prijs stellen op het behoud van gebouwen uit vroeger eeuwen, mooi van vormen en lijnen of dierbaar om plaatselijke historische herinneringen. Verscheidene grootere gemeenten hebben dan ook deskundige archivarissen aangesteld, en den secretaris ontlast van de directe zorg van het oude archief. In kleinere gemeenten evenwel blijft die zorg om geldelijke redenen aan den secretaris opgedragen. Wenschelijk is het natuurlijk, dat deze genoeg kennis van vroeger schrift bezit om de onder hem berustende oude stukken te kunnen lezen, zoowel om ze bij navraag te kunnen raadplegen als om er hart voor te hebben en hunne waarde te kunnen onderscheiden.

Om den secretaris in de gelegenheid te stellen zich de voor hem te dien aanzien noodige kennis eigen te maken, schijnt eene handleiding, gericht op de gemeenten met een archief, dat niet hooger opklimt dan omstreeks de 15e eeuw en waarin Latijnsche charters niet voorkomen, in eene bepaalde behoefte te voorzien. De studie van Latijnsche charters kan gevoegelijk worden overgelaten aan hen, die zich meer speciaal aan de archiefstudiën hebben te wijden. Vooral behoort de Handleiding zich in te laten met het cursief schrift van het practische leven.

(1) In dit schrijven gaf de heer Mijs in overweging om onder de vereischten voor het examen voor aspirant-gemeentesecretaris, dat de Vereeniging afneemt, ook op te nemen eenige kennis van het oude schrift.

Indertijd heeft de Maatschappij tot Nut van 't algemeen eene Handleiding ter beoefening van oud schrift uitgegeven, maar dat werkje is reeds lang niet meer in den handel; daarbij is de wijze van reproductie sedert veel verbeterd. In ieder geval beoogde die Handleiding niet het doel, dat het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen meer in het bijzonder beoogt.

Het Middeleeuwsch schrift is eene voortzetting van 't Romeinsche, met verschillende wijzigingen in verschillende landen. Karel den Grooten gelukte het een loopend schrift van duidelijken en mooien vorm, naar hem de Carolingische minuscula genoemd, ingang te doen vinden. Dit kwam in de meeste landen en ook hier in gebruik en leeft tot nu toe voort; alleen niet in onveranderlijken vorm, integendeel, elke periode heeft haar eigen type en gewoonlijk kan met tamelijke zekerheid uit 't cursief schrift worden opgemaakt, wanneer 't werd geschreven. De sterkste wijziging vertoont de Gotische vorm in de 13e eeuw, waarbij de ronding der letters hoekig wordt. In volgende eeuwen wordt 't schrift voortdurend ongelijker; soms is 't fraai en regelmatig als vroeger, dikwijls uiterst slordig, zoodat 't moeilijk is 't te ontcijferen. In de 17e eeuw wordt 't weer beter om in den loop der 18e zeer fraai te worden, met de tegenwoordige vormen.

Bij de bedoelde eventueel uit te geven Handleiding zouden tot studie dienen te worden gevoegd facsimile's uit verschillende perioden, met mooi en slordig schrift, gemakkelijk en moeilijk te lezen; in de Handleiding zelve zouden dan voorkomen de transscriptie en de noodige opmerkingen over den vorm der letters, als deze daartoe aanleiding geeft, en een opgaaf van de meest voorkomende verkortingen, welke overigens in stukken met Nederlandschen tekst slechts in betrekkelijk gering aantal voorkomen. De te kiezen documenten zouden zijn een of ander goed model van 't oudere lettertype, schepenbrieven en andere charters uit de 14e, 15e en 16e eeuw, extracten uit stedelijke rekeningen, notulen, vonnissen enz., brieven van colleges en personen, bewerkt geheel in den trant van het bekende fraaie Recueil, behoorende bij de Manuel de Paléographie de Maurice Prou, A. Picard Paris éditeur.

Neemt men in aanmerking dat het werk van Maurice Prou ongeveer *f* 11 kost, dan mag worden verwacht dat een prijs van *f* 2,50 à *f* 3 voor de Handleiding geen bezwaar zou behoeven te zijn tot aanschaffing.

Om haar echter voor dien prijs te kunnen leveren dient het debiet aanstonds van niet geringen omvang te zijn.

Ten einde dienaangaande vooraf de noodige zekerheid te hebben, zou het Bestuur dan ook eerst een prospectus met een facsimile als proef wenschen uit te geven en de gelegenheid tot inteekening willen openstellen. Het vraagt, zoo het denkbeeld bij de vergadering instemming

mocht vinden, daartoe een bij de begrooting voor 1901 toe te staan credit van *f* 100.

Onnoodig is het zeker hierbij nog aan te teekenen, dat de bewerking van de Handleiding aan bekwame handen zou worden toevertrouwd."

De huisjes tegen de Vleeschhal te Haarlem zijn verbouwd tot eene woning voor den concierge van het archief.

Van het nieuwste geschrift van den heer Van Schevichaven, archivaris van Nijmegen, de St-Stephenskerk te Nijmegen, heeft het gemeentebestuur 50 exemplaren aangekocht. Reeds meermalen gaf dit college blijk van zijne waardeering voor den arbeid van ons medelid.

Ons medelid, de heer A. C. baron Snouckaert van Schauburg, directeur van H. M.'s Huisarchief, is benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Eene circulaire van gelijke strekking als die van Burgemeester en Wethouders van Delft, vermeld Archievenblad 1899/1900, blz. 32, is thans ook door den bibliothecaris der gemeente Haarlem aan de verschillende autoriteiten in die gemeente gezonden.

Den 1en September j.l. is ingewijd een archiefgebouw naast het paleis van justitie aan den Noordsingel te Rotterdam. Het gebouw is verticaal in twee gedeelten gesplitst. In de eene helft bevinden zich de rechterlijke archieven sinds 1811, die onder den griffier der Rotterdamsche rechtbank berusten, de andere dient tot algemeene bewaarplaats der notarieele archieven in het arrondissement. Het gebouw heeft eenige overeenkomst met dat, wat indertijd voor hetzelfde doel te Amsterdam is gesticht. (Zie Archievenblad 1892/3, blz. 54). De bouw is geschied van wege het departement van justitie.

Naar aanleiding van het overlijden van mr. L. van Hasselt, rijksarchivaris in de provincie Overijsel, heeft het Dagelijksch Bestuur der gemeente Zwolle onlangs een correspondentie gevoerd met den minister van binnenlandsche zaken nopens het beheer van het oud-archief der gemeente. In 1898 namelijk is met goedvinden der regeering het oudarchief der gemeente overgebracht naar het rijksarchiefgebouw, de Sassenpoort, waar de rijksarchivaris bovengenoemd geheel belangeloos de taak op zich nam ook voor de bewerking van het gemeente-archief zorg te dragen.

Deze regeling nu wenschten B. en W. bestendigd te zien, weshalve zij den minister verzochten om te bevorderen dat de nieuw te benoemen rijksarchivaris voor Overijsel tevens op den voet, als dit door den heer

Van Hasselt is ingesteld, belast wordt met de verdere bewerking en het beheer van het oude archief der gemeente, onder bijstand van een toe te voegen klerk, door de gemeente bezoldigd.

B. en W. meenden namelijk dat het tot eigenaardige moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven, wanneer twee archivarissen tegelijk in één localiteit werkzaam waren.

De minister antwoordde daarop dat hij, alvorens een beslissing te nemen, meende te moeten opmerken, dat in het te dezer zake in 1898 door den raad genomen besluit een bepaling voorkwam, die z. i. belemmerend werkte voor het gebruik der archieven, te weten de voorwaarde dat stukken uit het oude archief niet ter leen gegeven mogen worden, dan nadat vooraf door den aanvrager eene waarborgsom van *f* 100 gestort was. Terwijl van regeeringswege steeds te dien aanzien de grootste faciliteiten worden verleend, gaat het niet wel aan, meent de minister, een hinderlijke bepaling als deze te doen handhaven door een rijksarchiefambtenaar.

B. en W. deelden daarop mede, dat gezegde bepaling indertijd gemaakt was op sterken aandrang van den rijksarchivaris, wien het herhaaldelijk was gebleken, hoeveel moeite het kostte, ter leen gegeven belangrijke stukken terug te bekomen. Evenwel waren zij wel geneigd eventueel de bepaling in te trekken of te verzachten, maar gaven des ondanks den minister toch in overweging allereerst goed te vinden, dat afgewacht werd wat de ondervinding van den nieuw te benoemen archivaris te dezen opzichte mocht leeren. De minister zag de noodzakelijkheid daarvan echter niet in en drong nogmaals op verzachting of schrapping van genoemd artikel aan. De minister zou gaarne zien, dat de archivaris gemachtigd werd archiefstukken op verzoek aan belangstellenden voor een bepaalden tijd en tegen ontvangbewijs te deponeeren in de verschillende rijksarchiefgebouwen en bibliotheken; voorts in de gemeentelijke archiefgebouwen te Amsterdam, Leiden, Gouda, Dordrecht, Rotterdam, Nijmegen, Kampen en Deventer, zijnde deze gebouwen voldoende tegen brandgevaar beveiligd.

Aan dit verlangen willen B. en W. thans gaarne tegemoetkomen en zij stellen mitsdien enkele wijzigingen voor in de met het rijk gesloten overeenkomst van 1898. Een ontwerp-overeenkomst is opgemaakt, die reeds de goedkeuring van den minister heeft weggedragen.

Nieuw archief. De heer N. Wagtendonk, commies bij het bevolkingsregister, levert heden te 's-Gravenhage de bescheiden der volkstelling te Amsterdam in. De vruchten van dezen administratieven arbeid zijn gisterenavond vooruitgezonden in een pakschuit. De bezending woog niet minder dan 15,000 kg., en is verzekerd voor een bedrag van *f* 50,000.

(*N. R. C.*)

Door Professor Brignitti te Chicago zijn verschillende inktsoorten, waarmede oude manuscripten geschreven zijn, geanalyseerd.

De oude schrijvers hadden bij den hoogen prijs van het perkament veelal de gewoonte om beschreven documenten te radeeren, om ze voor gebruik geschikt te maken.

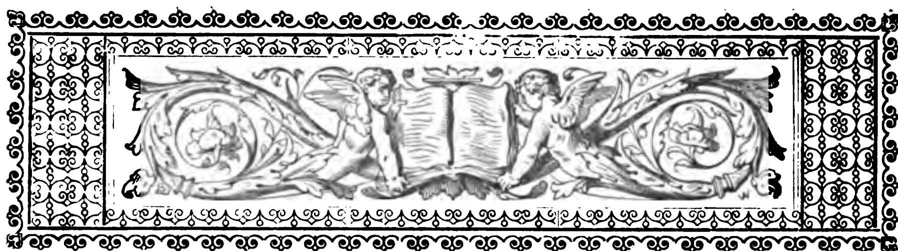
Van de oude letters is meestal genoeg overgebleven en de oude inkt zoo diep in het perkament gedrongen, dat het oorspronkelijk schrift met behulp van bepaalde zuren kan worden gereconstrueerd; maar bij dit proces gaat door de werking der zuren het manuscript geheel verloren, en dat is een groot nadeel.

Prof. Brignitti is op het denkbeeld gekomen om de manuscripten met Röntgenstralen te belichten, om op die wijze het oude schrift zichtbaar te maken. Het manuscript blijft behouden. De resultaten, met deze methode verkregen, moeten uitstekend zijn. (*N. v. d. D.*)

Hier te lande bevindt zich thans de heer De Murakami, door de Japansche regeering belast met het doen van geschiedkundige onderzoekingen.

Te Deventer is een nieuwe vereeniging gevormd, zich ten doel stellend het opwekken tot onderzoek naar en verzamelen van al wat betrekking heeft op volkstaal, zeden, gewoonten, bijgeloof enz. in Overijsel, Drente en dat gedeelte van Gelderland, wat ten oosten van den IJsel ligt. De oprichters zijn de h.h. prof. dr. J. H. Gallée te Utrecht, G. J. Klokman J.Az. te Voorschoten, dr. M. E. Houck te Deventer, mr. R. E. Hattink te Almeloo, C. Misset te Doetichem, H. B. Blijdenstein te Enschedé, J. G. ten Houten te Winterswijk, B. J. Manschot te Aalten, W. L. Bouwmeester te Voorschoten, die ter vergadering aanwezig waren, en verder de heeren dr. A. J. Kronenberg te Deventer, dr. E. D. Cartier van Dissel te Lochem, W. Paschen en A. Willink, beiden te Winterswijk, A. P. Slicher van Bath te Aalten en J. K. Oosterwijk te Ootmarsum. Tot bestuursleden werden verkozen de h.h. Gallée, voorzitter; Klokman, secretaris; Blijdenstein, penningmeester; Kronenberg, Hattink en Ten Houten. De naam dezer vereeniging is: „Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland". De plaats van vestiging is Deventer.

(*Zw. C.*)

1900/1901. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

Het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam.

Den 1 September 1900 werd in tegenwoordigheid van den Minister van Justitie en den Secretaris-generaal aan zijn departement het nieuwe Paleis van Justitie aan den Noordsingel te Rotterdam plechtig in gebruik gesteld. Bij dit gebouw behoort ook een afzonderlijk brandvrij archiefgebouw tot berging van het archief van de Rechtbank en van het notarieel archief. Beide gebouwen zijn ontworpen door den heer W. C. Metzelaar, ingenieur-architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen bij het Departement van Justitie, den bouwmeester van het depôt voor de notarieele archieven te Amsterdam, waarvan Mr. de Roever een beschrijving gaf in den eersten jaargang van ons blad.

Het archiefgebouw te Rotterdam, dat zeer eenvoudig van roode baksteen is opgetrokken, heeft den vorm van een langwerpig vierkant, aan de zijde van den Noordsingel, waar de ingang van het notarieel archief is, buitenwerks 11.70 M. breed, en aan de zijde van de Bergstraat 23.88 M. De tegenovergestelde langste zijde wordt begrensd door open terrein, afgesloten door een hek, en heeft een toegang tot het Paleis van Justitie, waarmede het door een verbindingsgang van ruim 21 M. lengte en 2.36 M. breedte verbonden is. De vierde zijmuur steunt tegen het nieuwe Huis van bewaring.

De bovenkant van den vloer op den beganen grond ligt gelijk met Rottepeil, de bovenkant van den zoldervloer 10.20 M. daarboven, terwijl de zolder ongeveer 3.50 M. hoog is.

Een plaatijzeren tusschenschot verdeelt het gebouw overdwars in twee gedeelten, die ongeveer tot elkander staan als 1 : 2. Het voorste, het kleinste, is voor de notarieele archieven bestemd, het achterste voor de

rechterlijke archieven en de duplicaatregisters van den burgerlijken stand. Beide afdeelingen zijn geheel gelijk van inrichting.

Evenwijdig aan den voorgevel (Noordsingelzijde) zijn de kasten in 15 rijen geplaatst. Deze kasten, of nog beter is hier van boekenstellingen te spreken, bestaan elk uit 10 jukken, die verticaal geplaatst zijn op afstanden van 1 M. en tot aan den zolder reiken. Op afstanden van 3.25 M. zijn daartusschen bevestigd vloerplaten van getrokken ijzer, die het gebouw aldus in drie verdiepingen verdeelen met kasten ter hoogte van 3.25 M.

In elke boekenstelling zijn op afstanden van 0 40 M. twee verbindingsijzers aangebracht, breed 6.5 cM.; deze doen dezelfde dienst als planken in gewone boekenkasten Daar zij vastgeklonken zijn, kunnen zij niet versteld worden. In elk der beide afdeelingen is in een der hoeken een ijzeren wenteltrap geplaatst.

De ramen bestaan uit ijzeren kozijnen, waarin 9 ruiten van dof geribd glas (zoogenaamd Hartley-glas). In de middelste ruiten zijn over de geheele opening aangebracht glasjalousiën in geheel koperen montuur. Aan de buitenzijde zijn de ramen voorzien van ijzeren vlechtwerk. Hierbij dient nog aangeteekend te worden dat in deze ramen aan de onderkant een opening is vrij gelaten voor afvoer van condensatiewater en luchttoevoer ter voorkoming er van. Tusschen de plaatsing van de ramen en de opstelling der kasten of de verdiepinghoogte is geen verband gezocht. De kasten zijn integendeel juist telkens voor een raam geplaatst.

Het gebouw is overdekt met gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer, aangebracht op ijzeren kapspanten.

Voor den hoofdingang aan de zijde van den Noordsingel is een dubbele ijzeren deur; ook tusschen den verbindingsgang en het rechterlijk archief vindt men een ijzeren deur, beide alleen bestaande uit zware platen.

Tot afleiding van de electriciteit bij onweder zijn de op den zolder liggende horizontale trekijzers van de kapspanten op twee plaatsen elk met een dikke roodkoperen draad verbonden aan een der stijlen van de boekenstellingen en is de onderzijde van deze 14 stijlen wederom door een dergelijken draad met den ondergrond in verbinding gesteld.

Ten slotte zij nog vermeld dat de begane grondvloer bedekt is met een cementlaag en dat het geheele gebouw op 336 palen rust.

Het gedeelte, voor het notarieel archief bestemd, geeft gelegenheid tot berging van 2025 strekkende M. bescheiden, het andere kan ongeveer 4675 M. stukken bevatten.

Ik heb getracht in bovenstaande regelen zoo beknopt mogelijk een duidelijk overzicht te geven van de constructie van dit gebouw; gemakkelijk is die taak niet, want dit archiefgebouw vertoont een type geheel afwijkend van het bekende, dat voor de rijksarchieven in de provinciën

overal is toegepast. Dit zeer groote verschil doet reeds dadelijk de vraag rijzen, hoe het toch komt dat twee departementen van bestuur voor eene zelfde zaak tot twee zoo geheel verschillende oplossingen komen, te meer daar het systeem, dat door Binnenlandsche Zaken wordt gevolgd, in alle opzichten voortreffelijk is en de proef glansrijk doorstaan heeft. We zullen liever maar niet trachten een antwoord op die vraag te vinden, doch ons bepalen tot het aanwijzen van eenige grove fouten, die in het hier besproken archiefgebouw opvallen.

In de eerste plaats verdient het besliste afkeuring, dat hier weer boekenstellingen gemaakt zijn, zóó hoog (3 25 M.) dat ze zonder ladder onbruikbaar zijn [1]). Wij meenden dat met dit systeem voor goed gebroken was. In plaats van 3 verdiepingen van 3.25 M., zouden 4 verdiepingen van 2.50 M. veel beter voldaan hebben.

Die boekenstellingen zijn ook niet bijzonder practisch; zij zijn zoo weinig diep, dat de registers, aan elke zijde geplaatst, elkaar bijna raken. Van ventilatie achter die registers is geen sprake. De liggers, waarop de registers staan, zijn niet verstelbaar; het gevolg hiervan is dat groot-folio pakken of banden in de lengte moeten neergelegd worden. Het trof mij dat vele rijen registers voorover helden; dit scheen een gevolg van de constructie der dwarsliggers te zijn. De verticalen veroorzaken door haar T-vorm aan de uiteinden van elke plank (duidelijkheidshalve gebruik ik hier dit woord) een donker hoekje, waarin een niet te dik register gemakkelijk verstopt kan worden. Dit repeteert zich op elke plank tweemalen.

Reeds boven wees ik er op dat, zooals uit den plattegrond kan blijken, de kasten zoodanig geplaatst zijn dat ze vóór de ramen staan, in tegenstelling met het andere systeem dat het licht juist laat invallen tusschen de kasten.

De constructie van de ramen lijkt mij eveneens bedenkelijk. De gleuf, er onder aangebracht, geeft gelegenheid in overvloed tot het indringen van stof en vochtige lucht; de bewaarders der archieven zouden daarvan nu reeds kunnen medespreken. In een stad als de onze, bekend om haar druk verkeer, ook in sommige buitenwijken, is stof altijd overvloedig aanwezig. De vernuftig uitgedachte jalousie-blindjes hebben hetzelfde gebrek, doch deze zijn desnoods af te sluiten, hetgeen niet het geval is met de gleuven onder de ramen, die bovendien in de minder gunstige maanden een tocht en een temperatuur zullen veroorzaken, die een verblijf in deze bewaarplaatsen niet benijdenswaard maken.

Bij mij is ook de vraag gerezen, hoe in de toekomst als de boekenstellingen geheel gevuld zijn, behoorlijk voor ventilatie gezorgd kan worden;

[1]) Men kan zich voorstellen hoeveel ruimte er overblijft als in die gangetjes van 1 M. breed een tamelijk hooge trap geplaatst moet worden!

de plaatijzeren vloeren sluiten elke verdieping geheel af en de registers zijn zoo dicht tegen elkaar geplaatst dat ze bijna geen lucht kunnen doorlaten.

Een merkwaardigheid van het gebouw lijkt mij de entrée voor het notarieel archief. In fraaie, vergulde letters leest ge boven de deur het opschrift, dat de bestemming van het gebouw aanwijst, en als het geheimzinnig werkend slot voor u in werking wordt gebracht, verwacht ge te komen in een portaal, zij het ook van bescheiden afmetingen. Niets van dit alles. Ge valt, zooals het spraakgebruik zegt, in eens met de deur in huis. Op één M. afstand vlak voor u stuit ge op een boekenstelling, gevuld met belangrijke oude notarieele archieven, die door den binnentredenden notaris of diens candidaat met groote zorg moeten beschermd worden tegen stof en indringende regenvlagen!

Ten slotte moet ik nog wijzen op één bijzondere groote fout in de constructie. *Nergens* is er in beide archiefbewaarplaatsen gelegenheid om *behoorlijk* te kunnen werken; wel is op herhaald aandringen der bewaarders daarin voorzien door het verstrekken van een paar tafeltjes van ± 1 M^2. met een paar stoelen, doch deze moeten een plaats vinden bezijden de ramen. Dit is geheel onvoldoende; als door of vanwege den bewaarder onderzoekingen naar vroegere akten moeten worden gedaan, dan is een dergelijk tafeltje vlak vóór de tochtige ramen vrij wel onbruikbaar en hetzelfde geldt van de rechterlijke archieven, waarin ook nu en dan gedurende eenigen tijd gewerkt moet worden (b.v. tot het bijwerken van de registers van den burgerlijken stand, enz.).

De griffier van de rechtbank heeft getracht hierin eenigszins te voorzien door in de verbindingsgang een paar flinke tafels te plaatsen, waaraan ruimer gelegenheid tot werken geschonken wordt, doch de ramen in de gang zijn van dezelfde tochtgleuven voorzien als die van het depôt. Zelfs bij niet te lage temperatuur buiten is een eenigszins langdurig verblijf op die plaats niet bijzonder aangenaam.

Van centrale verwarming is geen sprake; wel zijn in het archief enkele buizen bestemd voor warm-waterverwarming, maar als ik goed ingelicht ben, ligt het voorloopig niet in de bedoeling die in gebruik te stellen.

Resumeerende is de slotsom dus, dat dit archiefgebouw in vele opzichten niet voldoet aan de eischen, die aan een dergelijke inrichting gesteld moeten worden.

Merkwaardig is het na het bovenstaande de beschouwingen van de Roever in 1892 te herlezen over het gebouw van het notarieel archief te Amsterdam. *Alle* bezwaren, door mij hier opgesomd, werden door hem eveneens neergeschreven, zij het ook soms in wat zachteren vorm. De toen gemaakte opmerkingen schijnen den bouwmeester dus geen aanleiding te hebben gegeven de inrichting van archiefbewaarplaatsen op nieuw te bestudeeren en zijn systeem ook eens te toetsen aan de ervaring elders, ook door het Rijk, opgedaan.

J. H. W. Unger.

Gemeente-archivarissen.

In het laatst is over deze ambtenaren weder veel geschreven en ook gesproken.

Allereerst heb ik hierbij op het oog Mr. M. F. ONNEN, naar aanleiding van zijn, in het *Nederlandsch Archievenblad* 1899/1900, vierde aflevering, opgenomen opstel over de vraag: „Door wie moet een gemeente-archivaris benoemd worden?" Volgens Mr. ONNEN kan een gemeente-archivaris, *die afzonderlijk in zijn archief werkzaam is* (ik cursiveer), geen ambtenaar bij de secretarie worden genoemd. Is hij dat niet, dan behoort zijne benoeming, naar de meening van Mr. ONNEN, ook aan den raad, want de *niet* door den raad te benoemen ambtenaren (de burgemeester, de commissaris van politie en de ambtenaren, belast met de beteekening van stukken betreffende vervolging ter invordering van plaatselijke belastingen) worden uitdrukkelijk in de gemeentewet opgenoemd, en daaronder komt de archivaris niet voor.

Ik ben zoo vrij, van Mr. ONNEN in meening te verschillen.

Daargelaten de vraag, of het criterium van wat een secretarie-ambtenaar is, moet worden geacht te zijn gelegen in het lokaal, waar hij werkzaam is, moet ik Mr. ONNEN er op wijzen, dat *al* de door hem genoemde ambtenaren bij name in de gemeentewet worden genoemd. Van een archivaris wordt echter nergens in de wet gesproken. Zij kent zoodanigen ambtenaar niet. Verkiest een gemeentebestuur geen archivaris aan te stellen, geen enkele macht in den Staat kan het er toe dwingen. Het tweede lid van art. 103 der gemeentewet belast uitdrukkelijk den Secretaris met de zorg voor het gemeente-archief, onder het toezicht van Burgemeester en Wethouders. *Implicite* wordt dit alles ook door Mr. ONNEN erkend. Maar, vraagt hij, sluit art. 103 uit, dat er hoogere en lagere ambtenaren ter archieve, zoo goed als ambtenaren ter secretarie, zijn? Geenszins, antwoord ik. Dit blijkt trouwens uit de in tal van gemeenten, kleine, zoowel als groote, in dit opzicht bestaande verordeningen. Met het oog op het stellige voorschrift van art. 103, tweede lid, kan echter de archivaris, evenmin als eenig secretarie-ambtenaar, ooit als een *zelfstandig* ambtenaar optreden. Hierarchisch staat hij, al draagt hij een anderen titel, geheel met de secretarie-ambtenaren gelijk. Hieruit volgt, dat hij, evenals deze ambtenaren, door Burgemeester en Wethouders en niet door den Raad moet worden benoemd. Zij het ten overvloede, wijs ik op art. 145 der gemeentewet, dat als regel stelt, dat de raad alle gemeente-ambtenaren en bedienden, wier benoeming niet bij de gemeentewet of plaatselijke verordeningen aan anderen is opgedragen, benoemt en ontslaat. Volgens art. 179*p* nu benoemen Burgemeester en Wethouders de ambtenaren en bedienden bij de plaatselijke secretarie. De raad heeft zich met hunne

benoeming niet in te laten, dus ook niet met de benoeming van een archivaris, die, gelijk ik heb aangetoond, volgens de wet, slechts als secretarie-ambtenaar is te beschouwen. De raad regelt slechts hun bezoldiging en brengt deze, ter voldoening aan art. 205*a*, op de gemeentebegrooting.

Laat ik ook nog wijzen op onze twee aan het administratief recht gewijde, met gezag bekleede, weekbladen, De *Gemeentestem* en het *Weekblad voor de burgerlijke administratie*, die, in latere jaren, beiden herhaaldelijk dezelfde leer over art. 103, tweede lid, hebben verkondigd ([1]).

Evenzoo denkt de hoogleeraar Mr. J. OPPENHEIM er over. „Nu deze zorg (voor het archief)", schrijft hij, „door de wet aan den Secretaris is opgedragen, kan zij op geen zelfstandigen ambtenaar naast of boven hem worden afgewenteld en zal een gemeente-archivaris geen andere stelling kunnen hebben dan die van ambtenaar bij de plaatselijke secretarie, op wien de bepaling van art. 179*p* toepasselijk is *en die onder den Secretaris is geplaatst* (ik cursiveer)" ([2]).

Eindelijk beroep ik mij nog op den heer J. N. ELENBAAS, burgemeester en secretaris van Krabbendijke, die in een, op het advies van Mrs. J. OPPENHEIM, J. DE LOUTER en H. KRABBE, hoogleeraren in het staats- en administratief recht, onderscheidenlijk aan de universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen, door het bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen bekroonde prijsverhandeling, schrijft: „Acht men het noodig, ook nog een archivaris aan te stellen, dan kan deze niet anders zijn dan een ambtenaar, *aan den Secretaris ondergeschikt* (ik cursiveer) en, overeenkomstig art. 179, letter *p*, der gemeentewet, door Burgemeester en Wethouders te benoemen" ([3]).

Nu zou de raad wel een verordening kunnen vaststellen, waarbij wordt bepaald, dat de archivaris door hèm wordt benoemd. Doch ging de raad dan tot de benoeming over, dan zou hij ongetwijfeld zich er aan bloot stellen, dat zijn besluit, als in strijd met art. 103, tweede lid, der gemeentewet, door de Koningin werd vernietigd, zoo dit niet reeds, wegens denzelfden strijd, met de verordening zelve ware geschied.

Er is in dit opzicht een antecedent.

De raad mijner gemeente had, evenals de raden van andere gemeenten, in vroegere jaren steeds den archivaris benoemd, zonder dat er door hooger gezag ooit aanmerking op was gemaakt.

Toen echter in 1886 weder een archivaris door den raad was benoemd, kwamen Gedeputeerde Staten van Friesland er tegen op. Zij

---

([1]) *Gemeentestem*, nos. 1830, 2051 en 2100. *Weekblad voor de B. A.*, nos. 1651, 1760 en 2171.

([2]) Het Nederlandsch gemeenterecht, bl. 703.

([3]) Handboek voor de beoefening van het Nederlandsch administratief recht, eerste deel, bl. 200 en 201.

waren thans overtuigd geworden, dat de benoeming, ingevolge art. 179, letter *p*, der gemeentewet, niet door den raad, maar door Burgemeester en Wethouders had moeten geschieden, en droegen daarom het benoemingsbesluit aan den Koning ter vernietiging voor. De Minister van Binnenlandsche Zaken vereenigde zich met hun gevoelen en noodigde den raad uit, zijn besluit, ter voorkoming van vernietiging, in te trekken. En zóó geschiedde het. Voor den benoemde had het geen ongunstige gevolgen. Hij werd nu door Burgemeester en Wethouders met de genoemde functie bekleed.

Uit het door mij geschrevene leide men intusschen niet af, dat ik den archivaris *niet* zou wenschen te zien optreden als een *zelfstandig* ambtenaar, zij het onder toezicht van Burgemeester en Wethouders, evenals de rijksarchivarissen zelfstandig werkzaam zijn, onder toezicht van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De fout ligt echter aan de gemeentewet, en het is een groote fout. In een blad als het *Nederlandsch Archievenblad* zal het wel onnoodig zijn, uiteen te zetten, dat voor het vervullen der betrekking van archivaris wordt gevorderd iemand van speciale studie en van wetenschappelijke vorming, die tevens roeping voor de betrekking gevoelt en er zich geheel aan kan en aan wil wijden. En al bestaat er nu aan onze universiteiten geen leerstoel voor archivarissen, de personen, die ik bedoel, zullen, dank zij hun wetenschappelijke vorming, langzamerhand, onder deskundige leiding, goede archivarissen kunnen worden. Zij zouden kunnen beginnen als volontair, hetzij bij het rijksarchief te 's Gravenhage of bij een der rijksarchieven in de provinciën, hetzij bij een der gemeentelijke archieven, om dan, na eenigen tijd, als adjunct-archivaris bij een rijksarchief of bij een gemeentearchief te worden aangesteld en zóó langzamerhand geschikt en bekwaam voor de betrekking van gemeentearchivaris te worden.

De fout nu van de gemeentewet is, dat zij den gemeente-secretaris tot controleur van den archivaris maakt. Want van een gemeentesecretaris, al is hij nog zoo kundig, zal het, vooral in een groote gemeente, nòch te vorderen, nòch te verwachten zijn, dat hij genoegzaam op de hoogte van het archiefwezen zij, om te kunnen nagaan, of de onder hem gestelde archivaris zich naar behooren van zijn taak kwijt. Vooral ook in groote gemeenten met dikwijls zeer belangrijke archieven eischt de zorg voor het archief voortdurend zóóveel studie en werkzaamheid, dat deze van den gewoonlijk met veel ambtsbezigheden belasten secretaris inderdaad niet zijn te eischen.

Gelijk men zal weten, maakte de zaak onlangs, in de op 25 Augs. j.l. te Rotterdam gehouden vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen, een punt van behandeling uit. Het geschiedde naar aanleiding van een vroeger door den heer W. J. Mijs, burgemeester

van Middelharnis, geleverd betoog, dat, vermits de gemeente-secretaris, krachtens art. 103 der gemeentewet, ambtshalve archivaris is (Mr. Onnekes gelieve van deze stelling nota te nemen), het te betreuren is, dat den examinandus voor adspirant-gemeente-secretaris geen eischen worden gesteld ten opzichte van het archiefwezen. De heer Mijs zag, terecht, in, dat er geen sprake van kon zijn, den adspirant-secretaris op te leiden tot archivaris in *optima forma*, maar vroeg, of, door het stellen van eenige eenvoudige examen-eischen, niet kon worden getracht, een weinig belangstelling voor het archief op te wekken? Al werd voorloopig niets anders gevraagd dan het kunnen lezen van oud schrift, dan zou, volgens den heer Mijs, dit reeds een belangrijke schrede voorwaarts zijn.

Het bestuur der genoemde Vereeniging was het in beginsel met den heer Mijs eens, doch achtte het voorshands nog niet geraden, de uitbreiding van het examen-programma op de door hem verlangde wijze in overweging te nemen. Niettemin was het, met hem, overtuigd van de wenschelijkheid, dat vooral de secretaris, die den bijstand van een archivaris mist, in staat worde gesteld, kennis van het oude schrift te verkrijgen. Daartoe zou kunnen dienen een Handleiding, gericht op de gemeenten met een archief, dat niet hooger opklimt, dan omstreeks de vijftiende eeuw, en waarin Latijnsche charters niet voorkomen. De studie van zoodanige charters zou, naar de meening van het bestuur, gevoegelijk kunnen worden overgelaten aan hen, die zich meer speciaal aan de archiefstudie hebben te wijden. Wat die Handleiding zou moeten bevatten, werd door het bestuur in bijzonderheden omschreven.

Op voorstel van het bestuur werd toen door de vergadering, met medewerking van den heer Mijs, besloten, een crediet van *f* 100 toe te staan voor het opmaken en uitgeven van een prospectus van zoodanige Handleiding met *facsimile's* uit onderscheidene perioden, met mooi en slordig schrift, gemakkelijk en moeilijk te lezen. In de Handleiding zelve zouden dan voorkomen de transscriptie en de noodige opmerkingen over den vorm der letters, als deze er aanleiding toe geeft, en een opgaaf van de meest voorkomende verkortingen, die voor het overige in stukken met Nederlandschen tekst slechts in betrekkelijk gering getal worden gevonden. De te kiezen documenten zouden zijn een of ander model van het oudere lettertype, schepenbrieven en andere charters uit de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw, extracten uit stedelijke rekeningen, notulen, vonnissen en brieven van colleges en personen, bewerkt geheel in den trant van het bekende fraaie *Recueil*, behoorende bij de *Manuel de paléographie*, van Maurice Prou, uitgever A. Picard, te Parijs.

Reeds vroeger had de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een Handleiding ter beoefening van oud schrift uitgegeven, maar, zooals het bestuur der genoemde Vereeniging in de toelichting van zijn voorstel deed

opmerken, is dit werkje reeds lang niet meer in den handel, en daarbij is de wijze van reproductie sedert veel verbeterd. Deze Handleiding had in ieder geval niet tot doel, wat het bestuur der genoemde Vereeniging meer in het bijzonder beoogt.

Het is te hopen, dat het plan tot het uitgeven der nieuwe Handleiding tot uitvoering zal worden gebracht. Het zou, overeenkomstig het doel, in elk geval ten goede komen aan den gemeente-secretaris in kleine gemeenten, die zelf, zonder bijstand van een archivaris, voor het gemeente-archief heeft te zorgen. [1])

Ik kom tot Mr. S. MULLER Fz., rijksarchivaris te Utrecht, die de vriendelijkheid had, mij, evenals aan den burgemeester, de overige raadsleden en den gemeente-secretaris van Leeuwarden, een exemplaar te zenden van de in de op den 16 Juni j.l. te Rotterdam gehouden jaarlijksche vergadering van de Vereeniging van archivarissen door hem uitgesproken rede. Een derde gedeelte dezer rede is gewijd aan het in de bovengenoemde aflevering van het *Nederlandsch Archievenblad* uit de *Leeuwarder Courant* overgenomen verkort verslag van de in den Leeuwarder gemeenteraad op 13 Maart gevoerde beraadslagingen over een voorstel van Burgemeester en Wethouders tot intrekking der instructie voor den archivaris en wijziging der verordening, regelende het getal en de bezoldiging der ambtenaren ter secretarie, in welke verordening bijna onveranderd werden overgenomen de artikelen der vroegere instructie.

Mr. MULLER „kapittelt" den gemeenteraad, maar vooral Burgemeester en Wethouders, op vrij onzachte wijze.

Burgemeester en Wethouders hadden in de toelichting tot hun voorstel verklaard, dat tot nog toe de meer op zich zelve staande positie van de archivarissen (van 1880 af waren het bijna allen gegradueerden: drie meesters in de rechten en een gewezen predikant, voorts nog een candidaat in de Nederlandsche letteren) oorzaak was, dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de *wetenschappelijke* zijde van hun werkkring en daardoor aan het *administratief* gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren, dat dit moest veranderen en daarom dringende behoefte bestond aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoeg vakman was, om, onder den secretaris, zelfstandig al den administratieven arbeid, — het maken van registers, indices, klappers enz, — te verrichten.

Mr. MULLER nu heeft er zich aan geërgerd, dat Burgemeester en Wethouders den administratieven arbeid boven den wetenschappelijken stellen. Van zijn standpunt alleszins vergeeflijk. Hij blijkt het wapen der spotternij handig te kunnen hanteeren en heeft daardoor misschien de

[1]) Men zie voor den huidigen stand dezer zaak hierachter onder: Berichten. [RED.]

lachers op zijn zijde gekregen. Ter helft van zijn betoog schijnt hij echter te hebben ingezien, dat het bezigen van zóodanig wapen toch niet afdoende is, om een zaak te winnen. „Badinage à part" zegt hij dan, en nu komen de argumenten. Mag ik Mr. MULLER echter doen opmerken, dat het genoemde verslag van de *Leeuwarder Ct.*, waarop hij zijn betoog grondt, èn den inhoud der toelichting èn de beraadslagingen slechts verkort terug gaf, zooals ik hiervoor reeds aanstipte? Blijkens het *officiëel* verslag zei de burgemeester woordelijk: „De toen (in 1880, bij de behandeling van een nieuwe instructie voor den archivaris) gevoerde strijd over de vraag, of een wetenschappelijk, dan wel een administratief man zou worden benoemd, is in het voordeel van eerstgenoemde beslist. Geen *commies*-archivaris, zooals Burgemeester en Wethouders wilden, maar een *archivaris* werd aangesteld, en sedert twintig jaren is hierin geen wijziging aangebracht. Geen wonder, dat Burgemeester en Wethouders thans weder op de zaak terugkomen en verwachten, dat nu eindelijk het administratief gedeelte van den werkkring op den voorgrond trede en het wetenschappelijk gedeelte *althans voorloopig* (ik cursiveer) weer op den achtergrond worde gesteld." Zal Mr. MULLER, na het bovenstaande te hebben gelezen, niet moeten erkennen, te ver te zijn gegaan met te schrijven: „Bepaald noodig achten zij (de „Leeuwarder heeren") het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij *on*wetenschappelijk en *on*zelfstandig?" Dat deze ambtenaar, wat, in het oog van Mr. MULLER, ook al een grief is, zal werken *onder* den gemeente-secretaris (zijn toevoeging „volgens diens wenken" is bepaald overdreven), ligt geheel aan de bepaling van art. 103, tweede lid, der gemeentewet. Dat men echter te Leeuwarden alles behalve een *on*wetenschappelijken archivaris verlangt, kan genoegzaam blijken uit de onveranderd door den gemeenteraad vastgestelde, door Burgemeester en Wethouders voorgedragen nieuwe instructie voor de ambtenaren der secretarie, waarin een afzonderlijke paragraaf voor den archivaris is opgenomen. Ik haal daartoe aan de volgende twee artikelen:

„Art. 14. Hij (de archivaris) tracht, zooveel mogelijk, op te sporen alle stukken, die voor de beoordeeling van de rechten der gemeente en ter bevordering van hare belangen uit een wetenschappelijk, geschiedkundig of administratief oogpunt eenige waarde hebben.

Hij doet, in verband daarmede, zoodanige mededeelingen of voorstellen aan Burgemeester en Wethouders, als hij noodig en nuttig zal oordeelen.

Art. 15. Aan hem is opgedragen, de gemeentelijke archieven, handschriften, boeken, platen en verdere stukken en voorwerpen, die reeds zijn of verder worden bijeengebracht, tot wetenschappelijk en administratief gebruik te rangschikken".

En dan volgen de noodige voorschriften voor het opmaken van alpha-

betische registers op de charters, resolutie- en placaatboeken, op de stukken betreffende rechten en verplichtingen der gemeente, op die van door haar verleende vergunningen, gesloten overeenkomsten en alle verdere in het archief aanwezige bescheiden, benevens een bepaling, waarbij de archivaris wordt verplicht, een algemeenen index op de alphabetische registers te maken. Nu wil ik zonder eenig voorbehoud, óók op het gezag van een zoo zaakkundig archivaris als MR. MULLER, aannemen, dat het maken van een algemeenen index op het archief in de verste verte niet uitvoerbaar is, „niet in één, maar niet in tien menschenlevens". Evenzeer meen ik echter te mogen stellen, dat, indien dit inderdaad ook door Burgemeester en Wethouders wordt ingezien, zij op het maken van zoodanigen index wel niet zullen aandringen, gedachtig aan het „A l'impossible nul n' est tenu", en dan zal uit den aard der zaak de wetenschappelijke arbeid weldra op den voorgrond treden, zij het dan met behulp alléén van goede alphabetische registers. Dat door de vorige Leeuwarder archivarissen veel is gearbeid, mocht, gelijk de burgemeester zei, niet worden ontkend. Niet weinige van de in instructie genoemde registers zijn in dit tijdvak in gereedheid gebracht.

Ik vlei mij, MR. MULLER thans tot de overtuiging te hebben gebracht, dat hij niet billijk over de „Leeuwarder heeren" heeft geoordeeld.

Met het bovenstaande heb ik tevens beantwoord een ongenoemde, die, alléén afgaande op de rede van Mr. MULLER, en zonder het *officieele* raadsverslag te raadplegen, in een in het *Handelsblad* van 20 October j.l., tweede blad, opgenomen stuk op zijn beurt het Leeuwarder gemeentebestuur tot de risée van het publiek heeft getracht te maken ([1]).

([1]) Nadat het bovenstaande was geschreven, kreeg ik onder de oogen de eerste aflevering van het *Nederlandsch Archievenblad*, 1900—1901, waarin is opgenomen het verslag van de reeds genoemde negende jaar-vergadering der Vereeniging van archivarissen.

Ik mag het niet verhelen, daarin met leedwezen te hebben gelezen, dat in die vergadering, met groote meerderheid van stemmen, werd besloten, den nieuw benoemden Leeuwarder archivaris (i. c. archivaresse) *niet* uit te noodigen, lid van de Vereeniging te worden, „daar", zooals het luidt, „de Vereeniging, volgens haar reglement, alleen wetenschappelijke ambtenaren onder haar leden kan opnemen en genoemde titularis was aangesteld met de uitgedrukte bedoeling, dat men, de wetenschap op den achtergrond plaatsende, meer een persoon voor werkzaamheden van administratieven aard wenschte", en tevens „als protest tegen de handelingen van den gemeenteraad".

Indien de leden, die tegenwoordig waren, niet evenals Mr. MULLER, waren afgegaan op het *onvolledig* verslag van het verhandelde in de vergadering van den Leeuwarder gemeenteraad en nu misschien ook onder den indruk van diens woorden verkeerden, maar vooraf kennis hadden genomen van het *officieel* verslag van het verhandelde, zooals ik dit, wat des burgemeesters geïncrimineerde woorden betreft, heb wedergegeven, waarschijnlijk zouden zij dan tot een ander besluit zijn gekomen.

Hoe is dit besluit voorts te rijmen met wat Mr. MULLER in zijn rede zei? Ik haal hier zijn eigen woorden aan: „Ik wil niet geacht worden, met het bovenstaande iets onvriendelijks te zeggen aan het adres van de titularis, die ten slotte

Ik sprak hiervóór van een fout in de gemeentewet (art. 103). Er is echter nog een andere fout, ik zou het willen noemen een kwaad, waarop door MR. MULLER terecht met een enkel woord is gewezen. Het is gelegen in de schrale bezoldiging van de gemeente-archivarissen bijna in het geheele land, en daaraan is zeker te wijten de groote afwisseling in het personeel dezer ambtenaren. Voor jonge rechtsgeleerden, die pas de universiteit hebben verlaten, moge het uitlokkend zijn, indien zij spoedig een met *f* 1000—*f*1200 per jaar bezoldigde betrekking kunnen bekomen, zooals gemiddeld voor de archivarissen is vastgesteld, maar met MR. MULLER vraag ik: is het even zeker, dat de magen zelfs van deze enthousiasten op den duur bestand zullen blijven tegen de verrassingen, die als pikante saus het wat magere menu plegen te kruiden? Het antwoord op deze vraag is herhaaldelijk reeds in ontkennenden zin gegeven (te Leeuwarden is men thans sedert 1880 aan den zesden archivaris, één vertrok om een bijzondere reden). Zoodra deze jonge advocaten wat voordeeligers kunnen krijgen, gaan zij heen. Het ligt voor de hand, dat deze aanhoudende wisseling in het personeel hoogst nadeelig op de regeling van het archief en op alles wat daarmede in verband staat, moet terugwerken. Iedere nieuwe archivaris heeft uit den aard der zaak eenigen tijd noodig, om zich op de hoogte van den inhoud van het archief te stellen, alvorens met zijn eigenlijken arbeid te kunnen beginnen. Bovendien zal bij onvoor-

---

benoemd is. Veeleer past het mij, niettegenstaande hetgeen aan die benoeming is voorafgegaan, een woord van welkom te spreken. Want de benoeming is voor ons een évènement in meer dan één opzicht: de benoemde is een dame, de eerste in onzen kring. Terecht zou het onhoffelijk geacht worden, indien ik haar persoonlijk niet verzekerde van onze ingenomenheid met dit feit."

„Niet onvriendelijk", „een woord van welkom", „niet onhoffelijk", „ingenomenheid", het werd alles *gezegd*, maar het gevallen *besluit* is er in lijnrechten strijd mede. En, waar de nieuw benoemde, als ware het, geëxcommuniceerd is geworden, hoe kan daar nog worden gesproken van „de eerste in *onzen kring?*"

Er is echter meer.

Laat ik allereerst Mr. MULLER doen opmerken, dat hij voortdurend ten onrechte spreekt van benoeming door *den Raad*. Na het voorgevallene in 1886 geschiedde de benoeming van de elkander opgevolgd hebbende drie archivarissen telkens door *Burgemeester* en *Wethouders*.

Intusschen is ook bij Burgemeester en Wethouders ten slotte „de natuur boven de leer" gegaan. De door hen onlangs benoemde archivaresse moge niet het praedicaat van „Mr." of „Dr." voeren, zij is daarom toch nog geenszins zonder wetenschappelijke vorming; zij bezit die misschien méér dan menigeen, die met „Mr." of „Dr." vóór zijn naam de universiteit heeft verlaten. De nieuw benoemde archivaresse is n.l. in het bezit van de akten middelbaar onderwijs Fransch A en B. Zij verkreeg deze akten, na niet minder dan 2½ jaar de colleges in deze taal aan de universiteiten te Genève en te Parijs te hebben gevolgd. Daarna kreeg zij, wat zeker aan sommigen ook te 's Gravenhage niet onbekend is, dáár een werkkring, die met het archiefwezen in nauw verband staat. En, ofschoon zij nog slechts ongeveer vijf maanden te Leeuwarden werkzaam is, heeft zij reeds getoond, het werk, haar bij het door mij medegedeeld art. 14 der instructie opgedragen, op alleszins verdienstelijke wijze te kunnen ten uitvoer brengen.

bereide personen, zooals deze jonge rechtsgeleerden, althans in den regel, zijn, de nieuwe titularis zoo licht er een ander systeem op nahouden, dan door zijn voorganger werd gevolgd. Dat er bij deze soort ambtenaren, vooral in den eersten tijd, weinig inlichtingen zijn te bekomen, spreekt van zelf, evenzeer als dat zij, om de opgegeven redenen, ook niet de noodige liefde voor hun vak, een der hoofdvereischten, verkrijgen. Zij gaan spoedig heen, zonder iets van belang te hebben uitgevoerd.

Laten de gemeenteraden dan de bezoldiging van den archivaris verhoogen, hoor ik mij toeroepen. Misschien zou slechts een enkele gemeenteraad er toe zijn te bewegen, bij de meesten zou men waarschijnlijk te vergeefs er voor aankloppen. Waar intusschen in een groote gemeente als Utrecht niet meer dan *f* 1,500 voor den archivaris is vastgesteld, hoe zou het dan in de overige gemeenten, ik bedoel hiermede de categorie van gemeenten van 20,000—50,000 zielen, moeten zijn? Te Amsterdam is de jaarlijksche bezoldiging vastgesteld op *f* 2,500 à *f* 3,500, te Rotterdam, nu pas geleden, op *f* 2,800, bovendien wordt in deze beide gemeenten en ook te Utrecht de archivaris bijgestaan door andere ambtenaren, onder den titel van commies of adjunct-archivaris enz., op jaarwedden, die kunnen klimmen tot *f* 2,500 (Amsterdam) (¹). Ongetwijfeld zouden de raden der door mij bedoelde gemeenten niet licht er toe overgaan, zulke hooge bezoldiging aan den archivaris toe te kennen.

In de raadsvergadering, waarin het voorstel van Burgemeester en Wethouders betreffende den archivaris werd behandeld, meende ik daarom, na, even als in 1880, *mijnerzijds* den eisch van wetenschappelijke ontwikkeling op den voorgrond te hebben gesteld, als een middel ter verbetering van den bestaanden toestand te moeten wijzen op de wenschelijkheid, om, op het voorbeeld van eenige andere gemeenten, ik noem Arnhem, Groningen, Haarlem, Utrecht, Zwolle, niet langer een gemeente-archivaris aan te stellen, maar het gemeente-archief over te brengen naar het rijksarchief in de hoofdstad der provincie en onder de directie van den rijksarchivaris aldaar te stellen. De gemeente zou in dit geval natuurlijk een jaarlijksche geldelijke bijdrage moeten verleenen, zoo tot verhooging der jaarwedde van den rijksarchivaris, als tot bezoldiging van een onder dezen staanden adjunct-archivaris of commies, speciaal belast met het verrichten der voor het archief noodige werkzaamheden. Daar de rijksarchivarissen in de hoofdplaats der provincie een kader vormen, waarin weinig wisseling voorvalt, zou ook voor het gemeente-archief het groote voordeel ontstaan, dat het aan zijn hoofd heeft een man, die aan de noodige bekwaamheid en geschiktheid veel ondervinding paart, die,

(¹) De bovenstaande cijfers heb ik ontleend aan een artikel van den heer P. Haverkorn van Rijsewijk, geplaatst in de *N. Rott. Ct.* van 21 Oct. 1900, tweede blad A.

in figuurlijken zin gesproken, is „nourri dans le sérail". Zelfs kleine gemeenten zouden op deze wijze met haar archief kunnen handelen. Gelijk mij uit betrouwbare bron is medegedeeld, is dit reeds met twee gemeenten het geval, heeft n.l. IJsselstein haar archief naar Utrecht, Enkhuizen haar archief naar Haarlem overgebracht bij het rijksarchief [1].

Naar mij voorkomt, zou op deze wijze een afdoende verbetering voor de gemeente-archieven zijn te verkrijgen. Ik meen te mogen veronderstellen, dat ik in dit opzicht een bondgenoot in Mr. Muller zal vinden.

A. DUPARC.

Leeuwarden, 5 November 1900.

Aan
den Edelachtbaren Heer A. Duparc,
lid van den Gemeenteraad van Leeuwarden [2]).

Edelachtbare Heer!

Een bijzonder genoegen heeft het mij gedaan, dat U de moeite hebt willen nemen, zoo uitvoerig in te gaan op het onderwerp, dat ik mij veroorloofd heb, in mijne openingsrede van 16 Juni aan de orde te stellen. Een bijzonder genoegen, want nog altijd ben ik deze droevige zaak niet vergeten. En met niemand liever wil ik daarover praten dan met U, — het eenige raadslid, dat opgewektheid gevoelde, om voor eenige maanden het Dagelijksch Bestuur Uwer gemeente te weerspreken (zij het ook niet met zooveel nadruk, als ik wel gewenscht had), — met U, die ook in Uw schrijven weder blijk geeft niet alleen van belangstelling in het archief van Leeuwarden, maar ook (naar mijne bescheidene meening) in vele opzichten van een juist en helder inzicht in zijne behoeften.

Vooraf vertrouw ik, dat U mij enkele rectificaties zult willen veroorloven:

1°. *Niet ik* was het, die mij aanmatigde, U en anderen lastig te vallen met mijn geschrijf. Het was het bestuur der Vereeniging van archivarissen, dat, op uitnoodiging der vergadering, de exemplaren rondzond. En wanneer dit schrijven op nieuw mocht worden rondgezonden, dan zal dit weder komen uit denzelfden koker.

---

[1]) Met gemeente-archief bedoel ik het zoogenaamd *oud*-archief. Het *nieuw*-archief, loopende van 1813 of eenigszins later, zou ik in het gemeentehuis wenschen te laten blijven, omdat dit te dikwijls, ja bijna dagelijks, voor de loopende zaken moet worden geraadpleegd. De zorg dáárvoor zou gerust aan den secretaris, geheel in overeenstemming met art. 103, eerste lid, der gemeentewet, kunnen worden opgedragen.

[2]) De redactie heeft gemeend den heer Muller in de gelegenheid te moeten stellen den heer Duparc reeds in dit nummer te beantwoorden; zij zou ook Mr. Ohsen gaarne die gelegenheid geboden hebben, maar deze is buitenslands. [Red.]

2°. Op meer dan eene plaats van Uw schrijven verzekert U met groote beslistheid, dat ik mijne inlichtingen geput heb uit de troebele bron van het raadsverslag der Leeuwarder courant. Doch gij vergist U: ik was zoo onvoorzichtig niet. Inderdaad heb ik het officiëele verslag gebruikt; het ligt nog op dit oogenblik voor mij. Doch daarnaast heb ik ook eene andere bron gebruikt, nòg zuiverder dan de door U aangeduide. De gecastigeerde tekst van het officiëele verslag leverde mij dat, wat de Burgemeester na rijp beraad als het résumé van zijn betoog had vastgesteld. Maar *de tekst van het behandelde voorstel zelf* geeft een inzicht in hetgeen het volle college van Burgemeester en Wethouders na gehoudene beraadslaging als zijn gevoelen aan den gemeenteraad heeft willen kenbaar maken. In dit officiëele stuk nu lees ik het volgende: „De archivaris behoort o. i. gebonden te zijn door dezelfde instructie als de overige secretarie-beambten, behoudens speciale bepalingen, de zorg voor het archief betreffende. *Op deze wijze zal, naar wij vertrouwen, worden bereikt wat tot dusverre nooit kon worden verkregen* [1]), dat het archief in de eerste en voornaamste plaats dienstbaar worde aan de gemeente-administratie. Tot nog toe was de meer op zich zelf staande positie van de archivarissen — begrijpelijkerwijs — *oorzaak* [1]), dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de wetenschappelijke zijde van hun werkkring en daardoor aan het administratief gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren. *Dit moet o. i. veranderen* [1]), en daarom bestaat op dit oogenblik dringende behoefte aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, gènoegzaam vakman is, om onder den secretaris zelfstandig al den administratieven arbeid te verrichten." Welnu, had ik dan niet volle recht te concludeeren: 1°. het Dagelijksch Bestuur wenscht een streng gecontroleerden ambtenaar, 2°. het wenscht een zuiver administratieven ambtenaar? En miszeide ik dus iets, toen ik liet drukken: „Bepaald noodig achten de Leeuwarder heeren het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij onwetenschappelijk en onzelfstandig"?

3°. U wijst met leedwezen op het besluit onzer vergadering, om de nieuwe Leeuwardsche collega niet uit te noodigen tot het lidmaatschap onzer vereeniging, en acht dit besluit in lijnrechten strijd met de verwelkoming, die ik tot de benoemde gericht had. — Ik erken, dat de schijn hier tegen mij is; maar ik kan mij rechtvaardigen. *Niet van mij* is dit voorstel uitgegaan; de woorden, die ik enkele oogenblikken vroeger aan het adres der nieuwbenoemde gesproken had, hadden U daarvan kunnen overtuigen. Het voorstel is gedaan door een ander in de bestuursvergadering, die onmiddellijk aan de ledenvergadering voorafging, en ik

[1]) Ik cursiveer.

heb het *ambtshalve* verdedigd, — zonder ingenomenheid. Maar *niet* zonder overtuiging. Immers het voorstel was volkomen correct. Ons reglement bepaalt, dat als leden onzer vereeniging worden toegelaten: *a.* archivarissen, *b.* andere wetenschappelijke ambtenaren aan Nederlandsche archieven. Welnu! B. en W. hadden uitdrukkelijk verklaard, dat zij wenschten *geen* archivaris, maar een commies, eigenlijk een adjunct-commies; en verder, dat zij dezen adjunct-commies wenschten op te dragen zuiver administratief werk, dat zij geen „wetenschappelijk man" wenschten. De raad heeft zich daarmede vereenigd. In welk van de beide categorieën onzer leden zou dus de benoemde geplaatst kunnen zijn? Uitdrukkelijk en herhaaldelijk heb ik bovendien bij de verdediging van het voorstel doen uitkomen, dat uit ons besluit niet zou blijken van de geringste animositeit tegen den persoon der benoemde; het was mij leed (en het is mij ook nu weder zeer leed), dat ik dien persoon (en andere personen) niet buiten het debat kon (en kan) laten. Maar waar het geldt de verdediging van de eer van ons werk, daar mag niet met persoonlijke consideratiën gerekend worden. Wij bedoelden alleen een protest tegen de aanranding van die eer: een ander middel hadden wij niet.

En nu ter zake. De behandeling van het Leeuwardsche archief leverde voor ons een reeds oude grief. Wij hadden altijd den indruk, dat er met dit archief (het archief toch eener provinciale hoofdstad!) maar zoowat „gesold" werd. Aan serieuse, goed voorbereide archiefambtenaren gelukte het nooit, daar vasten voet te krijgen: steeds werden homines novi van buiten onzen kring ingevoerd en met het beheer belast. Er was daarbij voor buitenstaanden geenerlei plan, geenerlei consequentie te ontdekken. Wat heeft men toch voor? mochten wij wel eens vragen, wie toch beveelt telkens de onbekende kandidaten voor het ambt aan? Ook ditmaal was de benoeming voor ons eene teleurstelling. Niet onverwacht natuurlijk! Maar men bepaalde er zich nu niet toe, den archiefmannen zwijgend de deur te wijzen; zij werden nadrukkelijk naar buiten geduwd, niet op de zachtste wijze en met eene duidelijke vermaning, om maar niet weder terug te komen. Kan het U verwonderen, dat ons de gal eindelijk overliep?

Toen de beheerder van het archief onder contrôle gesteld werd, had de Burgemeester zelf verklaard, dat het Dagelijksch Bestuur „een vakman" wenschte en „bij voorkeur personen, die practisch aan een archief zijn werkzaam geweest" meende aan te stellen. Goed! dat was dus afgesproken, meenden wij. Een vakman zou het wezen: mits er contrôle was, zouden H.Ed.achtb het met een ervaren archiefbeambte durven wagen. Maar reeds in onze vergadering werd medegedeeld, dat de persoon, die ten slotte benoemd is, zich voor hare taak had voorbereid in het antiquariaat van Martinus Nijhoff. Dus *geen* vakman! Zelfs *met* de con-

trôle bleken B. en W. ten slotte (in strijd met hunne verklaring) van een archiefman niet te willen weten! U hebt de goedheid ons thans mede te deelen, dat de benoemde persoon niet geringe bekwaamheden bezit in het Fransch en letterkundig hoog ontwikkeld is. Ik wil het gaarne gelooven. Ik wil den besten dunk hebben van hare talenten. Ja, ik verklaar gaarne, dat ik meer dan eene aanleiding heb om aan te nemen, dat zij zelve het gebrekkige van hare voorbereiding gevoelt en met alle kracht en ijver er naar streeft, om dat gebrek te verhelpen. Waarlijk, ik heb *hoegenaamd niets* tegen haar. Maar dit, niet waar? is de vraag niet. Ik zal de laatste zijn om kwaad te spreken van de opleiding in een antiquariaat; maar ik mag toch van meening zijn, dat opleiding voor den archiefdienst in een archief eigenaardige voordeelen bezit? Intusschen, dit is nog niet alles. Is de benoemde inderdaad wetenschappelijk, dan blijken de bezwaren, die het Dagelijksch Bestuur tegen de aanstelling van een wetenschappelijk persoon beweerde te hebben, niet ernstig gemeend te zijn. Er was dan geheel geen reden meer, om de archivarissen uit te sluiten. Integendeel! Het ongerief, dat de Burgemeester van de werkzaamheid van een wetenschappelijk man verwachtte, zal zich ook nu voordoen; en daarentegen zal het voordeel, dat men van de aanstelling van een vakman kon hopen, thans niet bestaan. Men verklaart een niet-wetenschappelijken vakman te wenschen, en men stelt aan een wetenschappelijken niet-vakman. Begrijpe dit, wie kan!

Maar mijne verwondering stijgt, nu ik van U ook mag vernemen, hoe de gemeenteraad van Leeuwarden heeft voorgeschreven, dat de archivaris bepaaldelijk „alle stukken, die voor de beoordeeling van de rechten der gemeente en ter bevordering van hare belangen uit een wetenschappelijk, geschiedkundig of administratief oogpunt eenige waarde hebben", zal opsporen en daarover „zoodanige mededeelingen of voorstellen aan B. en W. doen, als hij noodig en nuttig zal oordeelen". Hoe nu? De gemeenteraad wenscht dus, dat de beheerder van het archief nasporingen zal doen ter verdediging van de rechten en de wetenschappelijke belangen der gemeente? Dat hadden wij waarlijk niet gedacht, toen wij het Dagelijksch Bestuur in zijn voorstel hoorden zinspelen op de aanstelling van „een ambtenaar, die geen academischen graad bezit", — eene aanduiding, die onze vergadering gereedelijk deed geloofslaan aan het bericht, dat een der sollicitanten zou teruggekomen zijn met het bescheid: „Het is onnoodig U moeite te geven, daar men geen gepromoveerden wenscht". Hoe nu? vraag ik nogmaals. Het werk, dat men verlangt, eischt een wetenschappelijk gevormden jurist. Men is echter bevreesd voor wetenschappelijke mannen, en besluit dus den jurist op te geven, hoe noodig hij ook is. En ten slotte stelt men een wetenschappelijk gevormd persoon aan, die geen jurist is! Alweder: begrijpe het, wie kan!

Het wordt mij hoe langer hoe duisterder. Onder de 37 sollicitanten naar de betrekking waren volgens de Leeuwarder courant „archivarissen of aan een gemeente-archief werkzame personen, meesters in de rechten, een doctorandus in de klassieke letteren” enz. enz., en men kiest als den ambtenaar, wien de gemeenteraad bepaaldelijk ook (*zeer terecht!*) het opsporen van, het waken over de rechten en de wetenschappelijke belangen der gemeente wenscht toe te vertrouwen, iemand, die zich alleen op een voorbereiding in den boekhandel kan beroepen! Ernst of kortswijl? Het behaagde den Edelachtbaren Burgemeester gewis, een loopje te nemen met de archivarissen? Immers alles is anders uitgekomen, dan men volgens Z.Edelachtb. verklaring reden had te verwachten!

Maar hoe is het dan toch met de zaak gelegen? Wat zijn nu eigenlijk de motieven van deze onverwachte benoeming? Ik vraag het met nadruk. *Waarom* heeft men uit de 37 sollicitanten juist deze kandidaat gekozen? *Waarom* eigenlijk zijn voor het beheer van het archief archivarissen en aan archieven werkzame personen voorbijgegaan? *Waarom* heeft men de meesters in de rechten uitgesloten van de mededinging naar een ambt, dat het opsporen van de rechten der gemeente ten doel heeft? *Waarom* is ten slotte de betrekking toevertrouwd aan een boekverkoopersbediende, die zeer bekwaam is in het Fransch en een fraaien stijl bezit?

Ik laat thans de personenquaestie rusten: wil gelooven, dat ik het *gaarne* doe. Maar vergun mij even nòg iets te zeggen over de motieven, die ter gelegenheid van deze benoeming door het Dagelijksch Bestuur zijn aangevoerd voor zijn voorstel tot verandering van den aard der betrekking. Men wil heil zoeken in strenge contrôle over den nieuwen beheerder van het archief. Ik begrijp dit, tot zekere hoogte. „Geloof mij, mijn waarde heer”, zeide mij eens een hooggeplaatst persoon, „wij allen, hooge en lage ambtenaren, hebben behoefte aan contrôle, voortdurende contrôle.” Ik geef het gaarne toe, en ik heb niet de pretensie te meenen, dat archivarissen beter zijn dan het gros der menschen. Maar het geval ligt hier anders. Het Dagelijksch Bestuur beweert *speciaal van de archivarissen*, dat zij nooit bevredigend werk zullen leveren, zoolang zij niet voortdurend gecontroleerd worden, — gecontroleerd, behalve door B. en W. ook door den gemeente-secretaris, die dat werk regelen zal. Dit nu is natuurlijk veel ernstiger. Het is allereerst verre van vleiend voor de afgetredene Leeuwardsche titularissen; maar het werpt bovendien een smet op het geheele korps. En dit is niet alles: de kwetsende uitval schijnt mij *volkomen onjuist*. Contrôle is noodig, ik erken het, *maar alleen contrôle van deskundigen kan iets baten*. De contrôle van een gemeente-archivaris door een gemeente-secretaris kan, als zij merkbaar is, alleen dienen om de zaken hopeloos in de war te sturen. Veel beter

dan zulke contrôle is geen contrôle; veel beter dan verkeerde leiding is geen leiding, — beter, den ambtenaar te laten handelen op eigene verantwoordelijkheid, hem zelfstandig te laten beslissen, *wat* hij te doen heeft en *hoe* hij dat doen moet. Doch om dit te *kunnen* beslissen, behoort hij voor zijne taak behoorlijk voorbereid te zijn; anders is het natuurlijk te verwachten, dat de zaken in de war zullen loopen. En wanneer de Burgemeester van Leeuwarden beweert, dat hij niet tevreden is over het werk, dat de vorige archivarissen geleverd hebben, dan zou ik aldus willen antwoorden: Ik kan over het werk dier heeren niet oordeelen. Maar als uw afkeurend oordeel juist is, dan wensch ik mij daarover niet te verwonderen: habes quod tibi imputes! Want die vroegere archivarissen, die gij als te wetenschappelijk veroordeelt, waren naar mijne bescheidene meening juist *niet wetenschappelijk genoeg*; zij waren niet voldoende voorbereid voor hunne taak, om zelfstandig te beslissen, wat zij te doen hadden en hoe zij dat doen moesten. En het is mogelijk, dat het ontbreken van de contrôle van den gemeente-secretaris wel eens aanleiding kan gegeven hebben, dat de archivarissen enkele minuten te laat op hun bureau zijn gekomen; maar zeker acht ik het, dat de contrôle van dezen ambtenaar (dien ik, hoewel hij mij geheel onbekend is, gaarne van mijne bijzondere hoogachting wensch te verzekeren) in den gang van zaken overigens geene noemenswaardige verbetering zou hebben aangebracht. Want niet te betwijfelen schijnt het, dat hij nog veel onbevoegder is om oude archieven te behandelen dan een archivaris, die onvoldoende praktische ervaring bezit.

Zoo kom ik van zelf tot Uw denkbeeld, om het Leeuwardsche archief in bruikleen te geven aan het rijksarchief in Friesland op de voorwaarden, die ook te Zwolle zijn aangenomen: een of meer ondergeschikte beambten, bezoldigd door de stad en gecontroleerd door den rijksarchivaris. Het denkbeeld heeft inderdaad veel, dat het aanbeveelt, en in het uiterste geval, als men wenscht voort te gaan met het archief te handelen zooals men tot nog toe gedaan heeft, dan is deze weg stellig de beste. *Onder goede deskundige controle* schijnen werkelijk een paar knappe, verstandige klerken, die veel ervaring van archiefzaken hebben, het werk, dat men thans allereerst aan het Leeuwardsche archief wenscht gedaan te hebben, wel te kunnen verrichten (al zullen zij er zeker in zéér lange jaren niet mede gereed komen). Maar als ik de eer had, eenige stem te hebben in het beheer van het archief van eene stad als Leeuwarden, dan zou ik toch niet willen overgaan tot den omineusen stap, om het beheer van mijn eigen oud-archief uit handen te geven, zonder de zaak vooraf eens ernstig van alle zijden bezien te hebben. Want het plan heeft toch ook zijne bezwaren. Het is niet juist, wat U mededeelt, dat het archief van de stad Yselstein in het Utrechtsche rijksdepôt is opgenomen [1]). Wel is

[1]) Ook eene andere onjuistheid corrigeer ik in het voorbijgaan. Haarlem en Utrecht (2 der 5 genoemde steden) hebben nog eigene gemeente-archivarissen.

voor eenige jaren daarvan sprake geweest; maar ik heb het niet aangemoedigd, en ten slotte is een andere weg gevonden. Het archief is met hulp van een provinciaal subsidie uitstekend geordend en beschreven; de inventaris is gedrukt, en het archief berust nog te Yselstein. Voor dorpsarchieven, waar de beheerders boeren zijn, die een archief allicht zullen verwaarloozen en ten slotte vernietigen, is overbrenging daarvan naar het rijksdepôt uitstekend. Maar eene stad behoort fier genoeg te zijn op haar eigen verleden, om zelve de roemrijke getuigen daarvan te bewaren *en goed te beheeren*. De aanwezigheid van een goed beheerd archief in eene stad kan het uitgangspunt worden voor of tot steun verstrekken aan de opleving der lokale historiographie. Juist te Leeuwarden schijnt het ook nog niet zoo dringend noodig, om tot dit uiterste te komen. Te Leeuwarden, waar de schatten van het Friesch genootschap (de rijke handschriften-collectie en het prachtige museum) beschreven en voortdurend beheerd moeten worden, zou door combinatie van krachten, met wat *goeden* wil en eenige *werkelijke* belangstelling, denkelijk wel eene dragelijke positie voor een archivaris geschapen kunnen worden. *Financiëel* dragelijk: de werkkring zelf is (onder een verlicht bestuur) dragelijk genoeg. En geloof mij, als dit het geval is, zullen uwe ambtenaren niet zoo spoedig wegloopen! „Het gaat met een archivaris als met een vat wijn", zegt VICTOR DE STUERS: „hoe langer het ligt, hoe krachtiger en geuriger het wordt." En dat voelen de archivarissen zelven ook wel: de goede exemplaren zijn in den regel hokvast van aard. De kunst is slechts, om die goede exemplaren te vinden. Men zoeke personen (zij het ook buiten den eigen Leeuwarder kring!) die hart hebben voor het vak en dit ook getoond hebben, — geene, die alleen door het baantje aangelokt worden. Heeft de raad van Leeuwarden dit werkelijk reeds gedaan?

Doch daar verspreek ik mij waarlijk alweder! Ik haast mij, mijzelven te corrigeeren. Want het doet mij waarlijk leed, dat ik, naar mij uit Uw schrijven gebleken is, aan den gemeenteraad heb verweten, wat alleen het Dagelijksch Bestuur bedreven heeft. Vergun mij, U en Uwen ambtgenooten daarvoor mijne welgemeende excuses te maken. En laat mij daarbij de hoop uitspreken, dat de Leeuwardsche gemeenteraad, volkomen onschuldig aan het door mij ondersteld delictum commissionis, zich nu ook reinige van een delictum omissionis. Men zie de quaestie van het beheer van het Leeuwardsche archief eens onder de oogen [1]), neme ze eens

[1]) De neiging daartoe schijnt trouwens te Leeuwarden niet zeer groot. Terwijl voor eenige jaren, toen een dergelijk incident zich voordeed te Zwolle, de Zwolsche courant het daarover in onze vergadering voorgevallene (dat hare lezers eenigszins scheen te kunnen interesseeren) dadelijk in extenso uit andere bladen overnam, hebben de beide Leeuwardsche bladen, wien exemplaren mijner rede zijn toegezonden, daarover, naar ik verneem, een angstvallig stilzwijgen bewaard, terwijl alle bladen *buiten Leeuwarden* de zaak belangrijk genoeg hebben geoordeeld, om ze uitvoerig te bespreken. Eigenaardig, niet waar?

ernstig ter harte. Men overwege hetgeen vroeger en later met betrekking tot het archiefbeheer besloten is, nog eens met aandacht. En men late zich bij de behandeling van deze zaak niet afschepen met praatjes, die geen steek houden en die hinderlijk zijn voor de reputatie, zoowel van de Leeuwardsche beambten als van eene geheele klasse van ambtenaren in Nederland.

Ik heb de eer met bijzondere hoogachting te zijn,

Edelachtbare Heer!

UEdelachtb. zeer dienstv.

S. MULLER Fz.

De gemeente-archieven in 1899.

N.B. Hetgeen hier volgt, is ontleend aan de verslagen van den toestand der betrokken gemeenten over 1899, *tenzij eene andere bron is aangegeven.*

Alkmaar. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.
(Verslag Alkmaar, blz. 31, 32.)

Amersfoort. Het verslag over 1899 zwijgt wederom over het archief.

Amsterdam. Met toestemming van B. en W. zijn verschillende stukken, beter elders behoorend, afgestaan. Geregeld en gecatalogiseerd werd een groot deel van het archief van het voormalig korenmetersgilde (nog bewaard in het oude korenmetershuisje). De regeling van den atlas der gemeente werd ter hand genomen, in verband met belangrijke aankoopen hiervoor. De registers op de minuten der quytscheldingen kwamen gereed; nog zullen vervaardigd worden indices op de straatnamen. De beschrijving der losse transportbrieven wordt voortgezet. Onderzoekingen. — Bij het *nieuw archief* werd voortgezet het verwijderen van het overbodig wit papier en der apostillen; sommige deelen werden opnieuw geregeld; zoo werden de stukken der afdeeling financiën gedeeltelijk gelegd naar de volgorde, waarin zij worden vermeld in den indicateur; verschillende verloren geachte stukken kwamen zoo uit dossiers te voorschijn. Het nieuw archief werd 922 malen geraadpleegd. — Aanwinsten van de archief-bibliotheek, van den atlas van Amsterdam en van de penningenverzameling.

(Verslag van den archivaris, 11 bladz., in Verslag Amsterdam, bladz. 49—59.)

Arnhem. „*Archieven.* Het *oud-archief*, dat in het depôt „der rijksarchieven in Gelderland in bruikleen berust, bevindt zich,

„volgens mededeeling van den rijksarchivaris in Gelderland, voort-„durend in goeden staat.

„Aanwinsten of verliezen vonden in 1898 [1]) niet plaats.

„Het *nieuw archief* is behoorlijk geregeld en verkeert in goeden staat."

(Verslag Arnhem, blz. 38.)

Assen. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.

(Verslag Assen, blz. 22.)

Breda. „*Archief en boekerij*. 1. *Oud-archief*." Aan den archivaris werd „eene stoffelijke belooning" toegekend. „Het archief „bevindt zich in goeden staat": niet alleen in materieelen zin, doch ook uit het oogpunt van bruikbaarheid. Tafels en indices, regestenlijsten, repertoria zijn en worden vervaardigd, waardoor de stukken zelf niet noodeloos door de handen behoeven te gaan. De uitgave (sedert 1894) der „Bredaniana" wordt gestaakt; voortaan zal jaarlijks een bundel verschijnen: „Breda, Geschiedkundige bijdragen", opdat belangstellenden het gepubliceerde „gemakkelijker . . bewaren „en . . raadplegen" kunnen. Het vragen om inlichtingen neemt verblijdend toe. — 2. *Nieuw archief*. Ook het nieuw-archief wordt „zorgvuldig in orde gehouden".

(Verslag Breda 1899, bladz. 133—135. Voor zooveel betreft het oud-archief-verslag van den archivaris.)

Brielle. „*Archieven*". „Het archief wordt door den archi-„varis in zeer goeden staat gehouden. Geregeld wordt voortgegaan „met het maken van klappers op de resolutiën en doopboeken, „waardoor het onderzoek zeer wordt vergemakkelijkt".

(Ongedrukt verslag Brielle.)

Delft. *Bibliotheek*. De catalogus kwam gereed. Aanwinsten. — *Archief*. Een aanvang werd gemaakt met het opnieuw beschrijven der losse stukken. Voortgezet werd de index op de resolutiën der municipaliteit (tot 1807 gevorderd). De vragen om inlichtingen (vooral genealogische) nemen toe. De krijgsgeschiedkundige nasporingen overtroffen de verwachtingen. — *Museum*. De samenstelling van den catalogus werd aangevangen. Aanwinsten. Bezoek.

(Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum door den archivaris, 6 bladz.)

Deventer. De archivaris trad in October in functie. Begonnen werd „eene voorloopige beschrijving der verschillende deelen,

[1]) Lees „1899"?

„waaruit het archief bestaat." Overigens werd de tijd in beslag genomen door het geven van inlichtingen. Van groot belang was het besluit van den Minister van binnenlandsche zaken d.d. 29 Juni 1899, waarbij de oude rechterlijke archieven der gemeente aan haar ter bewaring werden toevertrouwd. De uitgave der cameraarsrekeningen ging voort.

(Verslag van den archivaris, 3 bladz., bijl. A van Verslag Deventer.)

Dordrecht. „*Archieven.* De reeds zoo lang hangende „geschillen over de rechterlijke archieven werden op eene voor de „gemeente bevredigende wijze beëindigd...; door den Minister werd „ten slotte genoegen genomen met de door ons voor afstand geschikt „geachte stukken." De rechterlijke archieven werden der gemeente in bruikleen gegeven. Door de overbrenging van het archief van het krankzinnigengesticht „zijn thans alle ons bekende archieven van „met de stad verbonden stichtingen onder ons beheer gebracht. „Ook de verzameling van het stadsarchief vóór 1851 in engeren zin „is thans compleet door de overbrenging van een gedeelte nog onder „den ontvanger berustende archieven" (waarbij ook stukken van vóór 1813). Uit de auctie Roijaards werden zeer belangrijke handschriften verkregen over de synode van Dordrecht. De inventaris van den atlas der gemeente kwam gereed. De aanwinsten werden geïnventariseerd (behalve de rechterlijke archieven); ook de archieven over 1813—1851. — Twee vertrekken zijn aan de bewaarplaats van het archief toegevoegd. — De ordening van het archief werd voortgezet; de prentverzameling werd geordend naar den gedrukten inventaris. Eenige stukken werden tijdelijk afgestaan voor de historisch-geneeskundige tentoonstelling te Arnhem; na terugontvangst moest de archivaris zich ernstig beklagen over de slechte zorg, voor de stukken gedragen, doch geene verontschuldiging werd ontvangen. Bezoeken en inlichtingen (o.a. de heer B. van Rijswijk voor zijne dissertatie over het stapelrecht en het handelsverkeer van Dordrecht, en een bezoek van leerlingen van gymnasium en H. B. S., onder geleide van hun leeraar, ter bezichtiging van archivaliën en platen betreffende Dordt's geschiedenis). Aanwinsten (de oogenschijnlijk verschrompelde overblijfsels van stukken van vóór den brand van het stadhuis in 1332 leverden eenige belangrijke charters op) en verliezen (stukken behoorende tot de rechterlijke archieven, door het rijk echter weder in bruikleen afgestaan).

(Verslag Dordrecht, bladz. 27—46.)

Goes. „De archieven, oudheden, boek- en kaartwerken be-

„vinden zich in goeden staat. Van belangstelling in de verzameling „van oudheden werd door weinige personen blijk gegeven. Van de „bibliotheek werd maar bij uitzondering gebruik gemaakt.” Van den rijksarchivaris in Zeeland werd ontvangen een exemplaar van de resolutiën der Staten van Zeeland over 1807, „welk exemplaar, „gestempeld met het wapen van Goes en dus blijkbaar voor die „stad bestemd, zich op het rijksarchief te Middelburg bevond”. Opgave der ontvangen boekwerken.

(Verslag van den archivaris, bijl. I van Verslag Goes, 2 bladz.)

Gorinchem. *„Archief.”* Opgave van het ten geschenke ontvangen van den catalogus der prentenverzameling der gemeente Dordrecht.

(Verslag Gorinchem, bladz. 23.)

Gouda. *Archieven.* Verschillende herstellingen werden aan het gebouw verricht. Ook in 1899 moest nog worden gewerkt aan de regeling der oude rechterlijke archieven. Een aanvang is gemaakt met de voorloopige inventariseering van het belangrijk archief van vóór 1572 van de kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem., dat in bruikleen zal worden afgestaan aan de gemeente. Onderzoekingen, ook voor de gemeente.

(Verslag Gouda bladz. 34—36.)

's Gravenhage. *Archieven.* Herbenoeming weder voor 1 jaar van den heer A. J. Servaas van Rooijen. De bibliotheek werd vermeerderd met 398 nummers, voor het oud-archief werden enkele stukken aangekocht. „Door het vrij komen van een kamertje, gren„zende aan den archiefzolder, zal in de berging van de bibliotheek „eenige verbetering kunnen komen. Aan het oud-archief kon echter „nog geen betere verblijfplaats worden aangewezen.” — De ordening van het nieuw-archief, waarvoor de raad de noodige gelden toestond, nadert hare voltooiing.

(Verslag 's Gravenhage, bladz. 19, 20.)

Groningen. *„Gemeente-archief.* Bijzonderheden hieromtrent vallen niet te vermelden.”

(Verslag Groningen bladz. 34.)

Haarlem. *„Archieven.”* 10 Mei 1899 stelde de raad vast een nieuw reglement op het archief en eene nieuwe instructie voor den archivaris en den adjunct-archivaris, „die een bepaalden vorm „aangeeft voor het verslag, dat jaarlijks is uit te brengen.” *„Toe„stand van het gebouw.* Het archief is zeer goed gehuisvest „in eene ruime lokaliteit boven den noordelijken en westelijken

„vleugel van het Pand en staat in dadelijke verbinding met het „Raadhuis. De zalen zijn hoog en hebben een flink licht; zij „bevinden zich in zeer voldoenden staat van onderhoud. — *Toestand „van het archief en de verzamelingen.* Het archief is behoorlijk „geordend en beschreven. Er bestaat een gedrukte inventaris „van, die naar eisch wordt bijgehouden." Alles is genummerd. — „*Toestand van het ameublement en de brandbluschmiddelen.* Het „ameublement bevindt zich in den besten staat en voldoet aan alle „redelijke eischen. De meubelen dagteekenen grootendeels uit den „ouden tijd . . . In verloop van vele jaren . . . is dat ameuble- „ment . . . voor een goed deel ook overgebracht uit gestichten „en gebouwen, waar het overtollig bleek te zijn . . . men mag „aannemen, dat het een bij het ander niet beter kon passen." Een brandkraan is geplaatst op de groote zaal van het archief. Mededeeling omtrent de kosten van het archief. Opgave der aanwinsten (archiefstukken, boekwerken, platen enz.). Ter gelegener tijd zal de archivaris vervaardigen een catalogus van den atlas der gemeente, volgens zijne instructie van 1899, (waarin ook „het maken van „een volledigen inventaris van hetgeen zich in het archiefgebouw be- „vindt enz."). Mededeeling der nasporingen. De heer M. G. Wildeman werd als adjunct-archivaris opgevolgd door den heer H. J. Heshuysen. Ingevolge het reglement van 1899 op het archief zijn in het archief geborgen alle stukken enz. ouder dan 10 jaren; enkele stukken zijn voor den loopenden dienst niet overgegeven. — De banier eener opgeheven gymnastiekvereeniging is „in het archief" geplaatst. Kunstbeschouwingen en tentoonstellingen werden in het archief gehouden (en eene in het Kon. Oudheidk. genootschap te Amsterdam).

(Verslag Haarlem, bladz. 24—40.)

Harlingen. Het gemeenteverslag zwijgt over het archief.

Den Helder. Toestand als het vorig jaar. Wederom wordt gewezen op „de ongeschiktheid, om de *zolders van het raadhuis „als bewaarplaats voor een archief te gebruiken*" [1]). Herinnerd wordt wederom, dat deze klacht reeds in het verslag over 1895 werd geuit.

(Verslag Den Helder, bladz. 17.)

's Hertogenbosch. Het gemeenteverslag zwijgt over het archief, behalve dat het onder de „voornaamste in den gemeenteraad „behandelde onderwerpen" noemt de „aanbieding van twee werken „voor het archief door het Prov. Gen. van K. en W. in Noord- „Brabant."

(Verslag 's Hertogenbosch, bladz. 13.)

---

[1]) De cursiveering is ontleend aan het verslag.

H o o g e v e e n. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.
(Verslag Hoogeveen, bladz. 29.)

H o o r n. „*Archieven*. Het archief verkeert in goeden staat... „Met betrekking tot den voortgang van de in 1895 door den heer „rijksarchivaris in deze provincie aangevangen inventarisatie en „beschrijving van de in het oud-archief aanwezige stukken werd in „den loop van het jaar 1899 niets door ons vernomen." Van Jhr. W. H. Teding van Berkhout te 's Gravenhage werden een paar 16de eeuwsche stukken ontvangen.
(Verslag Hoorn, bladz. 37—38.)

K a m p e n. *Archief*. *Oud-archief* [1]). „Met de inventarisatie en „ordening van de losse stukken werd in het afgeloopen jaar voort-„gegaan; vooral de oude proces-acten werden geschift en geordend „en daarvan een belangrijk geheel gevormd." De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet. Belangrijke bescheiden verschenen in druk, vele nasporingen vonden plaats. Hoogst belangrijke handschriften werden aangekocht, en voor den atlas belangrijke plattegronden. — *Nieuw archief*. Geregeld werd de vervaardiging van alphabetische registers op de notulen bijgehouden.
(Verslag Kampen, bladz. 17.)

L e e u w a r d e n. „*Archieven*. Het archief zoowel op het „gemeentehuis als op den zolder van gemeenteschool no. 2 is over „het algemeen in goeden toestand. De bergplaats op het gemeente-„huis is zeer voldoende, doch die op den zolder van gemeenteschool „no. 2 vereischt dringend verbetering." Het inbinden werd voortgezet. „De bibliotheek is goed in orde," en werd weder uitgebreid. „De „kunstverzameling werd verrijkt met eenige photographieën en teeke-„ningen van Leeuwarden." Rapporten werden vervaardigd voor het gemeentebestuur en particulieren.
(Verslag Leeuwarden, bladz. 22, 23.)

L e i d e n. De wanden der bovenste twee verdiepingen werden geverfd (zij waren gewit), wat dient ter bevordering van de droogte, al bestaat het gevaar voor afschilfering aan den buitenmuur. De inventarisatie van do boedelpapieren der weeskamer werd voortgezet. De inventarisatie der brieven van het kapittel ten Hogelande vorderde tot 1372. Van het gemeente-museum werden ontvangen het fundatie-boek der Pieters- en het memorie-register der Hooglandsche kerken, twee zegelbrieven van 1283 en 1284 en tal van geschriften

[1]) Voor den voortgang der restauratie van het oude raadhuis wordt verwezen naar hoofdstuk V van het verslag; men zie op bladz. 27—29.

betreffende Leiden; zaken van anderen aard werden overgebracht naar het museum, zoodat thans eene goede scheiding bestaat. De vervaardiging der naamregisters werd voortgezet. Gereed kwamen afschriften van de kohieren van 1581 en 1597 en de alphabetiseering van het kohier der personeele quotisatie van 1749. Het op formulierstrooken brengen der doopacten vorderde voor de Hooglandsche kerk tot 1636, voor de Pieterskerk tot 1644. De heeren Des Tombe en Groen verleenden weder belangeloos hulp. Aangedrongen wordt op een ruim subsidie voor de vervaardiging van alphabetische registers op de doop-, trouw- en begrafenisregisters. Het rijk stond weder *f* 100 toe voor herstellingen aan het oud-rechterlijk archief. In het archiefgebouw werd gedeponeerd het archief der Commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs. Opgave der gedane onderzoekingen en gegeven inlichtingen.

(Verslag Leiden, bijl. IV, 7 bladz.)

Maastricht. „*Historisch archief en bibliotheek.*" Beide bewaarplaatsen voldoen aan hare bestemming, doch de ruimte voor het archief is onvoldoende: het nieuw archief moest worden geborgen in het locaal der bibliotheek. De paneelen der archiefkasten zijn vervangen door ijzergaas. Ten behoeve van het gebruik der bibliotheek werd eene tabel en een alphabetische catalogus op strookjes vervaardigd. „Veel inspanning en arbeid heeft mij gekost het „in orde brengen van ons historisch archief." Een oude inventaris wees daarbij den weg. Een globaal overzicht wordt gegeven van het aanwezige, terwijl wordt verzocht om toezending van het nieuw archief, voor zoover het ten raadhuize kan worden gemist. Afschriften werden vervaardigd van enkele belangrijke archivalia, in het rijksdepôt en in 't gemeente-archief gedeponeerd. Genealogische en andere nasporingen. Aanwinsten van bibliotheek en archief. Gebruik van het archief gemaakt.

(Jaarverslag van den bibliothecaris, waarnemend archivaris, in Verslag Maastricht, bladz. 53—66.)

Meppel. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.

(Verslag Meppel, bladz. 13.)

Middelburg. „*Archieven en oudheidkamer.* De oudheid„kundige verzameling ten raadhuize verkeert in voldoenden toestand. „... Het zoogenaamd nieuw archief (1813 en later) verkeert in bevre„digenden staat; de lokalen echter beginnen weinig ruimte aan te „bieden." *Oud-archief.* De archivaris was bijna het geheele jaar ziek. Daardoor kon de inventaris der rechterlijke archieven nog niet worden afgedrukt en de inleiding daarop niet vervaardigd. De

localen en de verzamelingen daarin bevinden zich in goeden staat. Opgave der aanwinsten (voor de bibliotheek van het archief), der uitgeleende stukken en der onderzoekingen. Voortgezet werd het maken van regesten. Geordend werden de verzamelingen van ordonnantiën, resolutiën enz., uitgegaan van den magistraat, van instructiën en benoemingen en van overeenkomsten; de lijst van het aanwezige wordt medegedeeld.

(Verslag Middelburg, bladz. 15—26.)

Nijmegen. „*Archief.* In de lokalen, die zich in goeden „staat bevinden, grepen geen veranderingen plaats." Opgave der voornaamste aanwinsten en der nasporingen. Onderzocht werd een bundel stukken, door P. Nijhoff bij zijne regeling in 1848 als waardeloos ter zijde gelegd; niets belangrijks kwam daarbij aan het licht behalve eenige stukken, die door den raad werden afgestaan aan de rijksarchieven in Gelderland, Limburg en Noord-Brabant en de stad Grave.

(Verslag Nijmegen, bladz. 24.)

Rheden. „Het archief wordt steeds in orde gehouden" (als verleden jaar). De ingekomen stukken enz. worden ingebonden en de alphabetische registers bijgehouden.

(Verslag Rheden, bladz. 27, 28.)

Rotterdam. De toestand van het archief bleef onveranderd; de bouw van de nieuwe bewaarplaats aan de Mathenesserlaan vordert zóó, dat het in de eerste helft van 1900 in gebruik kan worden genomen. De brandweer stelde een onderzoek in naar de aanwezige brandbluschmiddelen; eenige wijzigingen waren daarvan het gevolg. — De heer A. Hoynck van Papendrecht werd benoemd tot tweeden klerk, mej. H. C. H. Moquette trad als volontair op; een conciergeboekbinder werd benoemd, eene instructie voor hem vastgesteld. — Het doorlezen der grafelijkheidsregisters kwam gereed en leverde hoogst belangrijke resultaten op. De eerst gemaakte regesten worden herzien en in overeenstemming gebracht met den nieuwen daarvoor aangenomen vorm. Het in regest brengen der decreetbrieven van Delfshaven kwam gereed; uit een in 't rijksarchief aanwezig „prothocol „van alle huizen te Delfshaven" konden alle regesten een datum ontvangen. Van de transporten van huizen te Rotterdam worden regesten vervaardigd op fiches. Van het quohier van 't cleyn familiengeld van 1674 is een afschrift gemaakt op fiches, zoodat een soort adresboek van dat jaar is verkregen. Op de requestboeken der fabriekmeesteren worden indices vervaardigd. Een index op

de namen der straten en hare geschiedenis wordt aangelegd. De legger van de namen der huizen werd aangevuld. Een aanvang werd gemaakt met het herzien en bijwerken van den catalogus der boeken van Rotterdam; de prenten en portretten van den atlas worden op nieuw opgezet. Het afschrijven der oude doodregisters op fiches vorderde geregeld. — In druk uitgegeven archiefstukken. — Aanwinsten (voor het archief niets; voor de bibliotheek en de oudhedenverzameling veel, sommige worden nader omschreven). Gebruik van het archief. — Verslag van den toestand der bibliotheek (door de Koninginnen bezocht), met staten der geraadpleegde boeken enz.

(Verslag van de Commissie voor het archief en de bibliotheek, bijl. van Verslag Rotterdam.)

Schiedam. De bergruimte werd aanmerkelijk uitgebreid door het plaatsen van twee dubbele kasten over de lengte van het groote archieflocaal; deze benemen het daglicht bijna niet. „De „organisatie van het archief werd op denzelfden voet als het vorig „jaar voortgezet." Opgave der gerangschikte en in het depôt geplaatste stukken. Van den algemeenen rijksarchivaris werden teruggontvangen verschillende registers, bij de overname der rechterlijke archieven naar den Haag overgebracht. Ontvangen werd eene collectie brochures betreffende Schiedam „in vroegere tijdperken". Een vulkachel houdt het groote archieflocaal vochtvrij. Tegen brandgevaar zijn maatregelen genomen. „De belangstelling in het „archief, hoewel nog niet zeer groot, neemt gaandeweg toe." De Commissaris der Koningin roemde de reorganisatie, voor zoover die thans is tot stand gekomen.

(Verslag Schiedam, bijl. K, 2 bladz.)

Sneek. Op 28 October 1898 besloot de raad *f* 3000.— uit te trekken „voor het maken van eene betere bewaarplaats van het „gemeentearchief. ... Thans zijn twee flinke brandvrije kluizen tot „stand gekomen, waarin voldoende ruimte aanwezig is om de meest „merkwaardige stukken voor het nageslacht te bewaren. Het daaraan „verbondene vertrek gelijkvloers vóór in het gebouw, waarin zooveel „mogelijk de overige stukken en registers zullen worden geborgen, „biedt door zijne betere ligging niet alleen meer veiligheid, doch „bevordert ook het gemakkelijker gebruik voor hen, die inzage der „stukken wenschen." Materieele zorgen werden genomen. „Voor „het overige verkeert het archief in voldoenden toestand en werden „de verschillende registers naar eisch bijgehouden." Eene vitrine is aangekocht ter uitstalling in de kleine raadszaal van gemeentelijke

oudheden. „Zoodra de brandvrije kluizen daarvoor geschikt zijn", zal „een voorstel tot inrichting der archiefkamer" aan de goedkeuring van B. en W. worden onderworpen.

(Verslag van den archivaris in Verslag Sneek, bladz. 13—21.)

Tiel. „*Archieven.* Tot eene beschrijving van het oud-archief „kon nog niet worden overgegaan; een nominatieve staat der oude „charters is niet aanwezig." Het buurspraakenboek en andere stukken zijn tijdelijk te Arnhem, ter uitgave door de Vereeniging voor oud vaderlandsch recht. Er zijn registers op de notulen van den raad sedert 1852 en op de ingekomen stukken sedert 1861. De heer S. H. Rink gaf (vermelde) belangrijke archivalia ten geschenke. Aangelegd is eene in blokken verdeelde kaart der gemeente en een volgens die blokken ingedeeld register van vergunningen tot gebruik van gemeente-eigendommen enz.; het plan bestaat, dit register ook „bij te werken over een groot aantal vroegere jaren."

(Verslag Tiel, bladz. 16, 17.)

Tilburg. „*Gemeente-archief.* Nadat het locaal, waar het „gemeente-archief wordt bewaard, was afgewerkt, werden de regis-„ters opnieuw geordend en de overige stukken in de vakken ge-„plaatst. Het geheele locaal is van witte gordijnen voorzien, waar-„achter de stukken minder van het stof te lijden hebben.

„De nieuwe stukken worden regelmatig in het archief opgeno-„men en geordend. Wij blijven nog te vergeefs uitzien naar het „toegezegde bezoek van den rijksarchivaris; eerst na dezes advies „kan met de finale afwerking en het opmaken van den inventaris „worden begonnen."

(Verslag Tilburg, bladz. 37.)

Utrecht. De rechtskundige ambtenaar Mr. J. Acquoy, benoemd tot gemeente-archivaris van Deventer, werd opgevolgd door Mr. W. C. Schuylenburg. Wordt blijdschap geuit over de toeneming van rapporten, omdat zoodoende het practisch nut van het archief blijkt; betreurd wordt, dat geen opvolger kon gevonden worden, vertrouwd met archiefwerkzaamheden, waarom de nieuwe titularis slechts voorloopig werd aangesteld. — *Het archief.* Het archief der heerlijkheid Pijlsweerd werd geinventariseerd. Dat van de Zuylenskameren is bijeengebracht uit de rijks-, gemeente- en gasthuis-archieven, en opnieuw beschreven. De index op het register van certificatiën en procuratiën kwam gereed, eveneens de alphabetische index op de resolutiën van den raad over 1577—1599, vervaardigd door den heer Gaymans. Belangrijke rapporten werden vervaardigd over de geschiedenis en het belang van den Domtoren

uit een kunsthistorisch oogpunt — over den rechtstoestand van het Ambachtskinderhuis en zijne rangschikking onder de rubrieken der armenwet — en over de geschiedenis en den rechtstoestand der verschillende door het college van regenten der vereenigde gods- en gasthuizen beheerde fundatiën. Eene massa rapporten enz., afkomstig van den overleden wethouder Mr. W. J. Royaards van den Ham, werden bij de verzameling rapporten ingedeeld. Aangevangen werd eene nieuwe beschrijving van de eigendomsbewijzen der gemeente. Onder de aanwinsten worden vermeld eenige indices op de resolutiën van den raad. — *De bibliotheek.* Vermeld worden de belangrijkste aankoopen uit de auctie Royaards van den Ham. De uitgave van Saenredam's kerkteekeningen kwam gereed. — *De atlassen.* Verschillende teekeningen in lijst geëxposeerd, bleken beter opgeborgen in de portefeuilles, ter wering van bederf. De vervaardiging van supplementen op de inventarissen der atlassen is onderhanden. B. en W. besloten in kleuren geteekende afbeeldingen te doen vervaardigen van belangrijke Utrechtsche gebouwen, die nog niet behoorlijk in den atlas vertegenwoordigd waren; reeds zijn verschillende teekeningen verkregen. Een plaathandelaar vervaardigde, in overleg met den archivaris, photographieën voor Ansichtskarten. Vermelding der belangrijkste aanwinsten, met mededeeling van vele bizonderheden. — *Museum.* Een nieuwe catalogus zal worden vervaardigd; bezwaren. Hoop op een centraal museum van Utrechtsche kunst. — Opgave van de onderwerpen der rapporten, der gevraagde inlichtingen, der uitgeleende stukken, der voorwerpen waarvan reproductiën of afgietsels werden vervaardigd, der geschonken en aangekochte stukken.

(Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1899, aan B. en W. aangeboden door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente, 69 bladz.)

V l a a r d i n g e n. „In den toestand van het archief kwam in „1899 geen verandering." De archiefkamer kan spoedig in gebruik worden genomen. Aanwinsten van de bibliotheek.

(Verslag van den secretaris, bijl. D van Verslag Vlaardingen.)

V l i s s i n g e n. „*Jaarverslag betreffende het archiefwezen over* „1899." De localen worden goed onderhouden en zijn zeer geschikt. Eene kamer werd bijgetrokken, waardoor betere indeeling mogelijk werd; de bibliotheek werd van het nieuw archief gescheiden en afzonderlijk geplaatst. Rubrieken der bibliotheek. Inlichtingen gevraagd en gegeven. Aanwinsten der bibliotheek. „In het belang „van het archiefwezen werd een voorstel gedaan tot invoering van

„het zoogenaamde dossierstelsel"; B. en W. keurden dit goed, „zoodat „vóor 1901 nader zal worden overwogen hoe deze zaak te regelen is."

In het verslag over de oudheidkamer worden vermeld de aanwinsten van het oud-archief.

(Jaarverslagen van den archivaris en van de commissie voor de oudheidk. verzameling, bijlagen van het verslag Vlissingen, vgl. bladz. 15.)

Zaandam. „*Gemeente-archief.* Het regelen en inventari- „seeren van het archief kwam onverhoopt in 1899 nog niet gereed. „De arbeid is veel omvangrijker gebleken dan oorspronkelijk kon „worden verwacht. Wij hopen, dat in het volgend verslag althans „zal kunnen worden vermeld, dat het nieuw archief in den loop „van 1900 gereed kwam."

(Verslag Zaandam 1899, bladz. 56, 57.)

Zieriksee. Overzicht van de geschiedenis van het archief: in 1539 was de stadssecretaris bezig de privilegiën enz. „in ordine „te redigeeren"; op verzoek van den raad zou hij de stukken afschrijven in een register; — later wordt dit een paar malen herhaald; — in 1761 wordt besloten tot het doen inventariseeren van alle „ter cancelary" berustende stukken; — in 1788 wordt het maken van een inventaris opgedragen aan den rector der Latijnsche school J. J. Wagenaar. „Van die oude inventarissen bleef ter plaatse waar „zij behoorden niets over." In 1899 werd bij een particulier een dezer inventarissen ontdekt; gehoopt wordt, dat deze, met meerdere archivalia, terugkeeren in het archief. In 1811 werd een deel van het archief als scheurpapier verkocht. Toch is er nog veel over:

1. De charters (die in 1811 bij een particulier berustten); zij zijn in deze eeuw reeds een paar malen geinventariseerd, doch nieuwe beschrijving is noodig; deze is reeds gevorderd over 1275—1425; eenige nummers zijn nog niet teruggevonden.

2. Registers met keuren en costumen van Zieriksee; op het oudste, dagteekenend van 1429, is een register gemaakt.

3. Registers met resolutiën van den raad, wet en raad en de kamer van burgemeesteren; de minuten vullen de ontbrekende registers gedeeltelijk aan, maar toch ontbreekt veel, en juist de oudste resolutiën, waarop alleen een index bewaard is gebleven.

4. Verder brievenboeken, rekeningen, schepenbrieven (sedert de 14de eeuw), archieven der gilden, archieven der weeskamer enz. De nieuw beschreven charters zijn geborgen in eene kast in de

bodenkamer, de resolutiën in eene nieuw gemaakte archiefkast op den zolder van het stadhuis. — De heer F. Caland schonk een uittreksel betreffende Zieriksee uit de registers Gousset op het Algemeen rijksarchief, de brieven van Coel- of Quaelambacht (jurisdictie van Zieriksee), 58 brieven betreffende Schouwen e.a. stukken. De rijksarchivaris in Zeeland schonk resolutiën der Staten over 1587/8, 1702 en 1807.

(Verslag van den archivaris, bijl. E. van Verslag Zieriksee, 6 bladz.)

Zutphen. *Archief.* 52 personen bezochten het archief, „enkele hunner met het doel, om wetenschappelijke nasporingen „te doen". Voor 1900 is *f* 50.— meer uitgetrokken tot aankoop van doozen en portefeuilles voor de stukken, nu in pakken bijeengevoegd. Kerkvoogden der St. Walburgskerk verzochten terug „verschillende „oude boeken, in 1858 door hen aan de gemeente in bruikleen „afgestaan". „De inventarissen worden geregeld en met zorg bij„gehouden." Van de commissie voor de Koningin Wilhelminafontein werd ontvangen het album met de namen van hen, die aan de fontein bijdroegen. Opgave der aanwinsten van de bibliotheek en het museum.

(Verslag Zutphen, bladz. 29—31.)

Zwolle. De Sassenpoort voldoet bij uitstek. De heer P. J. P. Metelerkamp uit Amsterdam is als volontair aangenomen en heeft, na voorbereiding, de bewerking van het archief van het klooster Bethlehem aangevangen. De archivaris was langen tijd verhinderd door ziekte, doch heeft overigens verschillende losse stukken geregeld. Een op verzoek van een particulier ingesteld onderzoek bewees, dat de gemeente rechtmatig een grondgeld hief uit een hem toebehoorend huis. Op verzoek van het Israëlietisch kerkbestuur, dat eene nieuwe synagoge wenschte te bouwen, werd nagespoord de geschiedenis der Isr. gemeente; daarbij bleek, dat de tegenwoordige synagoge slechts ten gebruike was gegeven door het stadsbestuur; eene transactie tusschen beide besturen is daarop gevolgd. Opgave der verrichte nasporingen (uitvoerig omtrent eene in 1753 geweigerde venia aetatis) en der ten geschenke ontvangen boeken.

(Verslag van den archivaris in Verslag Zwolle, bladz. 20—27.)

JOOSTING.

Boekbespreking.

C. de Waard. De Nederlandsche Vlag. — Nieuwe bijdragen tot de kennis harer kleuren. Groningen, J. B. Wolters, 1900.

Onder dezen bescheiden titel heeft de heer de Waard een grondige studie in het licht gegeven, welke het betoog van prof. Fruin, dat de vervanging van het oranje in de bovenbaan onzer driekleur door het rood niet aan staatkundige invloeden is toe te schrijven, ten zeerste versterkt. Het aankondigen van deze studie is voor een archivaris een dankbaar en bemoedigend werk, dat hem troosten mag van den zuren arbeid, zoo dikwijls aan het rangschikken en beschrijven van de schijnbaar nietigste documenten besteed. Dat de heer de Waard met zooveel meer gezag dan nog iemand te voren over dit onderwerp komt te spreken, is in de eerste plaats te danken aan het feit, dat vroeger verwaarloosde bescheiden als de acquitten, behoorende bij de rekeningen van den ontvanger-generaal van Zeeland en van de equipagemeesters der Zeeuwsche admiraliteit thans goed gerangschikt en ruim toegankelijk zijn. Om de vraag te beantwoorden, welke kleuren de vlag vertoond heeft welke omstreeks een zeker jaar zal zijn gevoerd, komt hij niet met redeneeringen aan maar met bewijzen: hij gaat na van welke kleur, blijkens hun eigen rekeningen, het doek is geweest dat de zeilmakers aan de geleverde vlaggen hebben verwerkt. Dit is inderdaad de manier waarop vragen als deze beantwoord moeten worden, en eerst een eenigermate gevorderde ordening der archieven stelt den onderzoeker in staat, deze manier te volgen.

Het is thans met de stukken bewezen: lang vóór het eerste stadhouderloos tijdperk is men begonnen, niet krachtens eenig voorschrift, maar blijkbaar om redenen van convenientie, de bovenbaan der vlag rood te nemen in plaats van oranje. Het staat in de rekening van 1630 zoo duidelijk mogelijk: zes stukken rood, wit en blauw vaandoek „om een prinssevlagge". Natuurlijk dat niet op eenmaal toen overal rood is genomen, maar blijkens de kleuren op de afbeeldingen in de boeken van Allard en de Vries, was voor het einde der 17e eeuw het rood algemeen geworden. Het was dit onder Willem III, in den stadhouderlijksten tijd van alle. Had het besef onder het volk geleefd dat het rood een loevesteinsche kleur was, na 1650 door dwang ingevoerd om de zegepraal der factie te vieren, het zou in 1672 niet geduld hebben dat het gehandhaafd bleef, daar kan men gerust op wezen. Maar nimmer is ook maar in de verte iets aangewezen dat op een wettelijk voorschrift tot het gebruik van rood uit de jaren na den dood van Willem II gelijken zou. De twisten die toen over den vlaggentooi zijn ontstaan, betreffen gansch andere zaken, als het wegnemen van het prinselijk en

het aanbrengen van het generaliteitswapen, als het afschaffen van oranje vaandels, wimpels en sjerpen. Ik zou zeggen: dat men, terwijl men er blijkbaar op uit was alles wat meer onmiddellijk aan Oranje herinnerde te niet te doen, den naam „prinsevlag" inbegrepen, niettemin de vlag zelf die tot 1650 was gevoerd zonder aarzeling voor de nationale erkende, doet vermoeden dat reeds toen het rood veel algemeener moet zijn geweest dan het oranje. De gelijktijdige schilderijen bevestigen dit, en hier hecht ik wel iets meer aan dan de heer DE WAARD: zij zijn dan toch niet alle overgeschilderd!

Ik kan dan ook, al begroet ik gaarne het boek van den heer DE WAARD als het degelijkste dat over deze kwestie verscheen, niet instemmen met het pleidooi voor het herstel van het oranje in de bovenbaan, waarmede hij zijn tekst besluit. Sedert meer dan twee eeuwen is de vlag van onzen staat rood, wit en blauw, en dat men in 1795 over den oorsprong van dit rood wat gebazeld heeft en het aan Hendrik III van Frankrijk toegeschreven, mag voor ons geen reden zijn om de kleur te veranderen die reeds bij Duins gezien moet zijn, en die gewapperd heeft van het admiraalschip van de Ruyter. In de loevesteinsche en keezentijden is niet aan *de* vlag getornd (behalve dan door het aanhechten van eenige sedert lang verdwenen zinnebeelden), maar zijn de vlaggen en wimpels van enkel oranjekleur verboden geworden. Wij storen ons daar immers niet aan, maar hangen vrijelijk onzen oranjewimpel uit? Nederland en Oranje, zegt de heer DE WAARD, moeten in de vlag vereenigd zijn, en daarom de oranjebaan. Ten onrechte: de heele vlag is van afkomst een prinsenvlag; Oranje behoeft geen afzonderlijke baan te krijgen voor zichzelf, omdat het ons alle drie de banen heeft gegeven. Voor wie een weinig in de zaak doordringt ligt in het bestaan en voortbestaan zelf van onze vlag beter hulde voor de nagedachtenis van Willem van Oranje dan welke andere men maar voor haar opeischen kan.

Bizonder geslaagd en bizonder welkom is alles wat de heer DE WAARD mededeelt omtrent de sein- en bloedvlaggen, de kleuren der schanskleeden, de admiraliteitsvlaggen, en de Statenvlag in engeren zin, onderscheiden van de nationale. Op allerlei vragen die zich ten aanzien van het gebruik dezer speciale vlaggen voorgedaan hebben of kunnen voordoen, heeft de heer DE WAARD het goede antwoord gereed, en nergens hadden wij wat omtrent het uiterlijk en de beteekenis dezer vlaggen te weten is, in zulk een beknopt en betrouwbaar overzicht bijeen. Alles tezamengenomen moet de schrijver met dezen eersteling hartelijk worden gelukgewenscht.

H. T. COLENBRANDER.

Literatuur-kroniek,

DOOR

Mr. J. G. Ch. JOOSTING en Dr. H. BRUGMANS.

Inventaris van het oud-archief der provincie Zeeland. Deel III. Beredeneerde inventaris van de charters en oorkonden der graaflijke regering. 1119—1450. 3de aflev. (1407—1450), bewerkt door wijlen J. P. VAN VISVLIET. Middelburg, 1898.

Bij het overlijden van den provincialen archivaris J. P. VAN VISVLIET was deel III van den inventaris nog niet volledig verschenen. Van eene derde aflevering waren 5 vellen afgedrukt, de kopij voor een 6de lag grootendeels gereed. Het oud-archief der Staten ging toen tevens over aan het rijk; doch voor den rijksarchivaris was geen reden, tot het vervolgen der uitgave te raden, waar thans andere opvattingen gelden, dan ten grondslag liggen aan den inventaris. Waar echter reeds zooveel was afgedrukt, meende mr. FRUIN goed te doen, de aflevering te voltooien tot 1450; voor de volgende jaren kunnen de kortere regesten in deel II volstaan.

PHILIPPUS DE LEYDEN. De cura reipublicae et sorte principantis, uitgegeven door R. FRUIN en P. C. MOLHUYSEN. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1900. (Oude vaderlandsche rechtsbronnen, Tweede reeks, deel I.)

In 1864 was het boek van Philippus de Leyden een onderwerp van studie, zoowel voor prof. R. FRUIN als voor prof. M. S. POLS; beiden gevoelden ook later behoefte aan eene goede uitgave. Na zijn aftreden begon POLS deze voor te bereiden, doch kwam niet gereed. Na zijn dood nam FRUIN de uitgave op zich, mits hij steun zou ontvangen, die hem in dr. P. C. MOLHUYSEN gewerd. Doch toen kwam FRUIN's overlijden storen; daardoor wordt alleen gegeven de tekst, niet de voorgestelde commentaar, historisch en exegetisch.

De tekst dezer uitgave is geheel gebaseerd op de editio princeps van 1516; 2 exemplaren daarvan waren ter beschikking: een van de Universiteits-bibliotheek en een van de Bibl. Thysiana te Leiden. Uitvoerige mededeelingen worden gegeven omtrent de geschiedenis der uitgave.

Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1899—1900. Leiden 1900.

Bij de *Handelingen:* G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN, De invloed van de Oranje-partij in Gelderland op het voornemen tot de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799 (bladz. 162—176).

(Uit de papieren van J. E. C. baron van Lijnden, hofmaarschalk van Willem V en een der hoofden van de Oranje-partij in de Bataafsche Republiek. Hij werd door den Gelderscheu adel in het begin van 1799 naar Berlijn gezonden om den Koning de belangen van het huis van Oranje aan te bevelen. Bij hem is hoogstwaarschijnlijk het denkbeeld van de expeditie naar Noord-Holland het eerst opgekomen en door hem is het te Berlijn aan de Engelschen gesuggereerd.) — II. *Mededeelingen*. P. L. MULLER, De uitbreiding der Europeesche beschaving over de aarde (bladz. 3—35); — S. G. DE VRIES, De „Musyck-boecken" in het bezit van Const. Huygens (bladz. 36—44); — A. KLUYVER, Eene onuitgegeven lijst van woorden, afkomstig van Zigeuners uit het midden der 16de eeuw (bladz. 45—55).

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Leiden, 1900.

Hierin o.a. een levensbericht van prof. R. FRUIN door prof. P. L MULLER.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslagen en mededeelingen, 21ste stuk. Zwolle, 1900.

Inhoud: Mr. R. E. HATTINK, De heerlijkheid Almelo, 1233—1420 (bladz. 1—53); — Dr. A. BENTHEM Gz., De burcht van Enschede en zijne adellijke gerechtigheden (bladz. 54—88); — Dr. C. TE LINTUM, Mr. J. W. Racer als patriot (bladz. 89—128); — J. H. HOFMAN, Verhouding van Overijssel tot Drenthe (bladz. 129—133).

Dezelfde Vereeniging. Verslag van de handelingen der 85ste vergadering, 5 Juni 1900. Zwolle, 1900.

Mr. R. E. HATTINK bespreekt het woord: „vluys" en de boerbank en de boerkerk van Albergen (beide verhandelingen zullen in de werken der Vereeniging verschijnen); — van den brief van Jan Flapuit (besproken in eene vorige vergadering) blijken meerdere exemplaren te bestaan, terwijl ook een antwoord daarop getoond wordt van Gerrit neve aan Jan Flapuit; — Mr. A. A. W. VAN WULFFTEN PALTHE bespreekt de volkstaal van Overijsel en het Gotisch; — F. A. HOEFER doet wederom mededeelingen omtrent de historische kaarten, en deelt mede eene Zwolsche ordonnantie d.d. 1631, bepalende de daghuren van metselaars en timmerlieden; — Dr. A. BENTHEM Gz. toont een boekje d.d. 1740 met gekleurde wapens van de ridderschap en de kleine steden van Overijsel, afwijkende van de bekende wapens. J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER FZ. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°. afl. 11—14.

Bevat: Prins Willem in onderhandeling met den vijand over vrede, 1572—1576. (In memoriam. Tafereelen uit Hollands Tachtigjarigen Strijd, 4e uitg. 1873 afl. 9; 8e uitg. 1874, blz. 275 vlg.) — Het beleg en ontzet der stad Leiden in 1574. (Den Haag, Martinus Nijhoff, 1874. Met kaart.) — De stemming der Katholieke gemeente en der regeering van Amsterdam tijdens het Geusworden der stad. (Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. XVI. Met naschrift, Gids 1896. I blz. 352 vlg.) — Over eenige ziekten van prins Willem I. Uit de aanteekeningen van zijn lijfarts Pieter van Foreest. (Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh., 3e reeks, III blz. 1 vlg.) — De oude verhalen van den moord van prins Willem I. (Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh., 3e reeks, VII blz. 135 vlg.) — Motley's Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden. (Gids 1862.)

W. P. C. KNUTTEL. Catalogus van de Pamfletten-Verzameling, berustende in de Koninklijke Bibliotheek, met aanteekeningen en een register der schrijvers voorzien. III. 1689—1713. 's Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij, 1900. 4°. VI, 480 blz.

Op het uitnemende belang van dezen catalogus en de voortreffelijke wetenschappelijke bewerking er van behoeven wij niet de aandacht te vestigen. Dr. Knuttel beschreef in dit deel 3136 pamfletten (nrs. 13065—16201).

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon, 1900. F°. afl. 12.

Inhoud: G. KALFF. Huiselijk en maatschappelijk leven. V. Begraven. — VI. De burgerij buitenshuis. — VII. Spelen en vermaken. — VIII. De lagere standen.

Vierde Jaarlijksch Verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1900. 8°. 168 blz.

Inhoud: Verslag. — J. H. J. HAMELBERG. Tobago. Een vergeten Nederlandsche kolonie. (Tijd van ontdekking onzeker. In 1580 misschien door Engelschen bezet. Jakob I annexeert het in 1608. In 1632 stichten Zeeuwen er een kolonie, die in 1634 te niet gaat. In 1654 koloniseeren de gebroeders Lampsins uit Vlissingen er, niettegenstaande de aanspraken van den hertog van Koer-

land en van Engeland en Frankrijk. In 1676 deed de commandeur Jacob Binckes zijn roemrijken tocht naar Tabago, door de Jonge uitvoerig beschreven. Het volgende jaar moest Binckes het echter aan d'Estrées overgeven. Sedert werd het herhaaldelijk veroverd en weer teruggegeven: sedert 1814 behoort Tabago aan Engeland.) — Bijlagen, daarbij behoorende. — M. V. Zwijsen. De Hollanders op Porto Rico in 1625. (Aanval van admiraal Boudewijn Hendrix op dat eiland, door Juan de Haro afgeslagen.) — J. H. J. Hamelberg. Uittreksel uit de Laet daarover. — Dez. Eene bladzijde uit de geschiedenis van St. Eustatius. (Sedert 1775 was dit eiland het middelpunt van een voordeeligen smokkelhandel op de opgestane Amerikaansche gewesten. Deze werd zeer begunstigd door den gouverneur Johannes de Graaff. Engeland klaagde daarover bij de Staten Generaal, die de Graaff in 1777 naar Holland opontboden. Maar hij wist zich naar genoegen der Staten Generaal te rechtvaardigen en vertrok in 1778 weer naar St. Eustatius. Zoo was hij het ook, die in 1781 het eiland aan Rodney moest overgeven. De Engelschen hielden er op Engelsche wijze huis, maar werden in 1783 door de Franschen op hun beurt verdreven. In 1784 kreeg de Republiek het eiland terug.) — A. Telting. Archivalia betreffende St. Eustatius, St. Martin en Saba, berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. — J. H. J. Hamelberg. Sisalcultuur. — Opgaaf van de crediteuren en debiteuren der W. I. C. op St. Eustatius en Saba in 1686.

B.

Berichten.

Het album, dat door verschillende ambtenaren van de rijksarchieven aan jhr. mr. V. de Stuers bij zijn jubilé is aangeboden, waarover door den heer Gonnet op blz. 7 en 8 van de vorige aflevering het een en ander is medegedeeld, en dat de afbeeldingen der elf rijksarchiefgebouwen met een korten toelichtenden tekst bevat, is thans ook voor *f* 7.50 door de uitgevers H. Kleinmann en Co. te Haarlem in den handel gebracht. De opdracht aan den heer De Stuers, waarmede het is versierd, mag hier wel herhaald worden:

„Tot ons, ambtenaren bij de Nederlandsche rijksarchieven, kwam het gerucht, dat het voornemen bestond eene blijvende herinnering te vervaardigen aan het feit, dat heden vóór 25 jaren de Afdeeling van Kunsten en Wetenschappen bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd opgericht. Het denkbeeld trok ons dadelijk aan; wenschelijk hebben wij het zelfs geacht, onzerzijds tot het beoogde doel mede te werken, zelfstandig, afgescheiden van de andere belangstellenden. Want meer dan eenige andere tak van den openbaren

dienst heeft het beheer der Nederlandsche rijksarchieven aanleiding, de oprichting der Afdeeling van Kunsten en Wetenschappen in dankbare herinnering te houden.

Vóór 25 jaren waren de rijksarchieven in de provinciën overgelaten aan de zorgen der Provinciale Staten, die deze minst geliefde telgen behandelden met meer of minder goedhartigheid, maar toch altijd als stiefkinderen, en die de arme kinderen huisvestten in de minste vertrekken der ouderlijke woningen, waarmede de meer geliefde leden van het huisgezin weigerden zich te vergenoegen.

Thans zijn alle rijksarchieven weder opgenomen in het groote gezin, waar zij te huis behooren. Daar worden zij behandeld met belangstellende zorg en maken zij deel uit van eene vaste organisatie. Regelen zijn gesteld voor de samenstelling der depôts. Elk dier depôts is gehuisvest in een afzonderlijk gebouw, daarvoor gesticht of ingericht. Het beheerende personeel is overal vermeerderd. De bezoldigingen zijn verhoogd. De grondslag is gelegd voor de vorming van een afzonderlijk corps van ambtenaren, die in de verzorging der archieven en hunne exploitatie ten algemeenen nutte hun levensdoel hebben gevonden. Als gevolg daarvan kan de werkkring van den rijksarchivaris zich thans verheugen in toenemende belangstelling, waardeering.

Het ideaal, dat de Nederlandsche rijksarchivarissen zich gesteld hebben, is nog niet in allen deele bereikt. Maar met groote dankbaarheid zien toch allen terug op de geheele verandering in dezen tak van dienst, die in den korten tijd van slechts 25 jaren is tot stand gekomen. Zij weten, dat die verandering grootendeels te danken is aan het helder inzicht en het krachtig initiatief van den man, die al dien tijd aan het hoofd der afdeeling heeft gestaan. En wanneer zij van die dankbaarheid getuigenis willen geven, dan kan zeker niets geschikter zijn als blijvende herinnering aan hetgeen is tot stand gebracht dan eene verzameling afbeeldingen van de elf gebouwen, waar de rijksarchieven thans doelmatig gehuisvest zijn en die allen zonder uitzondering in deze 25 jaren zijn gebouwd of ingericht. Ware in dit tijdsverloop niets anders voor de Nederlandsche rijksarchieven verricht, zelfs dan nog zou de leider der nieuwe afdeeling met voldoening op zijn werk mogen terugzien. Die elf rijksarchiefgebouwen zijn voor hem een monumentum aere perennius."

Aan den Uitgewerkten en toelichtenden staat, behoorende bij het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1901, ontleenen wij het volgende:

Art. 192. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks archieven te 's Gravenhage.

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	- 6800.—
c.	commiezen	- 3400.—
d.	adjunct-commiezen	- 4300.—
e.	concierge en verdere bedienden	- 1340.—
		f 19840.—

Voor 1900 was op dezen post dezelfde som uitgetrokken, maar eenigszins anders over de verschillende onderartikelen verdeeld (*b.* *f* 6400.—, *d.* *f* 4600 —, *e.* *f* 1100.—, terwijl toen als zesde onderartikel was vermeld: *f.* belooningen *f* 340.—).

Art. 193. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 8800.—

Voor 1900 was op dezen post dezelfde som uitgetrokken.

Art. 194. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleyenburg te 's Gravenhage *f* 97000.—.

Voor 1900 was op dezen post *f* 119067.— uitgetrokken.

Art. 195. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën:

a.	archivaris in Noordbrabant	*f*	2600.—
b.	archivaris in Gelderland	-	2800.—
c.	archivaris in Noordholland	-	2200.—
d.	archivaris in Zeeland	-	2200.—
e.	archivaris in Utrecht	-	3000.—
f.	archivaris in Friesland	-	2100.—
g.	archivaris in Overijssel	-	2000.—
h.	archivaris in Groningen	-	2400.—
i.	archivaris in Drenthe	-	2200.—
j.	archivaris in Limburg	-	2400.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen, chartermeesters, klerken, concierges	-	16800.—
		f	40700.—

Voor 1900 was op dezen post *f* 38800.— uitgetrokken. De hoogere raming wordt in de toelichting aldus gemotiveerd: „Bij dit artikel is gerekend op de verhooging van de jaarwedden van 8 ambtenaren overeenkomstig de bepalingen van de Koninklijke besluiten van 30 December 1896 no. 45 en van 25 Januari 1898 no. 40 en op de versterking van het personeel bij 's Rijks archief in Gelderland met een adjunct-commies."

Art. 196. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeel hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 46000.—.

Voor 1900 was op dezen post *f* 66350.— uitgetrokken.

In het geheel wordt dus uitgetrokken voor personeel (artt. 192 en 195) *f* 60540 tegen *f* 58640 voor 1900, en voor materieel (artt. 193, 194 en 196) *f* 151000 tegen *f* 194217 voor 1900.

In het Voorloopig verslag, vastgesteld 13 November 1900, wordt omtrent de archieven alleen dit gevonden: „Men vroeg wanneer de archieflokalen aan het Bleyenburg te 's Gravenhage gereed zullen zijn en in gebruik zullen worden genomen."

De Minister van Binnenlandsche Zaken had voor het onderhoud, de verbetering en het schoonhouden der gebouwen van het provinciaal bestuur van Zeeland eene som van *f* 36300.— uitgetrokken, en voor den aankoop en het onderhoud van meubelen *f* 11200.— (art. 23 onderdeelen f en g). Uit de toelichting bleek, dat die posten o. m. dienden „voor het optrekken van eene gedeeltelijk aanwezige bovenverdieping, waardoor bergruimte voor archieven gewonnen wordt, en voor het in verband daarmede bijtrekken van een naast het archief gelegen doorgang en het herstellen van een daaraan grenzend lokaal" en „voor meubilair voor de nieuwe .... archieflokalen". Omtrent de eerst aangehaalde zinsnede zegt het Voorloopig verslag: „Dit komt dus hierop neer, dat de nieuwe archieflokalen, waarvoor reeds vroeger de noodige sommen zijn toegestaan, nu weer aanmerkelijk zullen worden uitgebreid. Gevraagd werd, wanneer en waardoor alle werken nu eindelijk voltooid zullen zijn." Bij de Memorie van antwoord heeft de Minister „voorloopig de aangevraagde gelden voor vermeerdering van de bergruimte der archieven enz. (teruggenomen), waardoor het artikel met *f* 11500.— kan worden verminderd".

Ter toelichting zij hier opgemerkt, dat eenige jaren geleden op een der zolders van het Rijksarchief is opgetast een gedeelte van het provinciaal archief na 1814. De hoop, dat deze massa eindelijk eens zou kunnen worden teruggebracht naar de Statengriffie, waar zij tehuis behoort, is door de genomen beslissing weder teleurgesteld.

Bij de mondelinge beraadslaging heeft de Minister intusschen een persoonlijk onderzoek toegezegd.

De heer mr. A. A. Pélerin, officier van justitie te Haarlem, heeft namens de erfgenamen van wijlen mejonkvrouw E. Copes van Hasselt, aan het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage ten geschenke aangeboden een „Journaal-verbaal eener Landreise in den jare 1803, door den Gouverneur en Generaal J. W. Janssens, in de kolonie de Kaap de Goede Hoop".

Het Algemeen Rijksarchief ontving van de erven jhr. F. E. M. van Alphen, in leven secretaris-generaal van Koloniën en vervolgens staatsraad, eene uitgebreide verzameling stukken ten geschenke, in hoofdzaak afkomstig van Jhr. D. F. van Alphen, lid van de Tweede Kamer onder Koning Willem I. Het belangrijkste daaruit zijn de in 1832 aan Van Alphen nagelaten papieren van Nicolaus Engelhard, den bekenden vijand van Daendels, door dezen in 1808 ontslagen als Gouverneur van Java's Noord-Oostkust. De papieren van Engelhard vervallen: 1°. in papieren aan hem nagelaten door den in 1800 overleden oud-gouverneur-generaal Mr. Willem Arnold Alting; 2°. in papieren bijeengebracht door Engelhard als gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander (1791—1798); 3°. als Raad van Indië (1798—1808); 4°. als gouverneur van Java's Noord-Oostkust (1801—1808); 5°. als particulier (1808—1831); 6°. als president der commissie tot overname der Molukken (1817—1818). Hoewel er vele duplicaten bij zijn van archiefstukken, welke het Koloniaal archief reeds bezit, komen in deze verzameling toch ook nieuwe bouwstoffen voor, hoofdzakelijk tot de geschiedenis van het gouvernement van Java's Noord-Oostkust en tot die van de overneming der Oost-Indische bezittingen van de Engelschen.

Onder de overige papieren van jhr. D. F. van Alphen komt eene memorie voor, welke van belang is voor de geschiedenis der ballingschap van Rijklof Michael van Goens.

De inventaris der verzameling is nagenoeg gereed en zal, evenals die der onlangs verworven verzameling-Van Maanen, achter het jaarverslag over 1900 worden gedrukt.

Op het Rijksarchief in Utrecht zijn onlangs alle zegels van bisschoppen van Utrecht, die aan de charters van het depôt tot 1300 voorkomen, afgegoten. Reeds vroeger is hetzelfde werk verricht voor alle zegels van het stadsarchief van Utrecht, waaronder de zegels van alle bisschoppen na 1300 aanwezig zijn. Zoo is thans eene volledige serie afgietsels van 69 bisschoppelijke zegels verkregen, loopende van 1064—1528. Alleen in het oudste gedeelte ontbreken enkele bisschoppen; daarentegen is van tal van bisschoppen meer dan een zegel voorhanden. Waarschijnlijk is de collectie nog niet geheel volledig en zullen nu en dan nog enkele aanvullingen verkregen worden. Maar zooals zij is, levert de verzameling reeds een zeer merkwaardig geheel, zoowel in historisch als in artistiek opzicht. Voor belangstellenden is de collectie voor *f* 15.50 verkrijgbaar bij A. Latour, Achter den Dom te Utrecht.

In de couranten heeft een bericht de ronde gedaan, dat te Padang onder de papieren, nagelaten door den heer Chatelin Sr., gevonden is

een door prins Maurits eigenhandig geschreven stuk op perkament aan den sultan van Atjeh. Naar aanleiding daarvan kunnen we mededeelen, dat de gevonden brief een duplicaat is van den in het Koloniaal archief berustenden brief d.d. 11 December 1600, welke gereproduceerd is achter de brochure van Mr. Banck Atchin's verheffing en val. Waarschijnlijk heeft men zich de zaak zoo voor te stellen, dat aan elk der vier schepen waaruit de expeditie van Le Roy en Bicker bestond, een exemplaar is medegegeven; dit was bij overzeesche expeditiën gebruikelijk. Het exemplaar, dat op het Algemeen Rijksarchief berust, is dat, hetwelk door het Atjehsche gezantschap in 1603 naar Holland mede werd teruggenomen en aan Prins Maurits teruggegeven bij wijze van geloofsbrief (zie Banck blz. 25). In den Kraton moeten in 1874 nog twee exemplaren door Nederlandsch-Indische militairen zijn buitgemaakt. Het eene is het thans te Padang voor den dag gekomene, het andere is sedert 1879 in het bezit van het Bataviaasch Genootschap (zie Tijdschrift van dat Genootschap, XXV, 162). De brief is natuurlijk niet door Prins Maurits geschreven, wel onderteekend.

Naar aanleiding van een in het Brielsch archief ingesteld onderzoek naar den datum van den doop van den zeeheld Philips van Almonde, is de archivaris door den gemeenteraad gemachtigd een onderzoek in te stellen naar de middelen om onleesbaar geworden schrift weder leesbaar te maken.

Op voorstel van Burgemeester en Wethouders van Middelburg is de commissie uit den raad ten behoeve van de oudheidkundige verzameling en het oud archief der gemeente opgeheven.

De dezer dagen uitgekomen bijlage van de Handelingen van den gemeenteraad van Delft bevat eene missive van B. en W., waarin deze, overeenkomstig de toezegging in hunne Memorie van beantwoording van het Algemeen verslag der afdeelingen van den raad over de behandeling der gemeentebegrooting voor 1901, mededeelingen doen omtrent het gemeente-archief, de bibliotheek, het museum en de werkzaamheden van den archivaris, mr. dr. H. S. Veldman. Deze mededeelingen zijn een antwoord op de in twee afdeelingen gestelde vragen, wanneer de hulp van den archivaris zou kunnen worden ontbeerd, en of de ordening van het archief nog niet als geëindigd kan worden beschouwd.

Toen de archivaris vóór vier jaren zijn betrekking aanvaardde — zeggen B. en W. — was er op de charterkamer een chaos van boeken en papieren, platen en voorwerpen, die in de eerste plaats uit elkaar gezocht moesten worden. Spoedig kwam bij den archivaris het idee op

een museum te stichten, om daarin de platen en voorwerpen te ordenen ... Bij onderzoek bleek, dat de gemeente in het bezit was van een 3000-tal platen en prenten, die vervolgens werden beschreven, zoodat in den loop van 1898 twee catalogi daarvan konden worden gedrukt .... Daarna werd met kracht de hand geslagen aan de ordening van de bibliotheek. De nu geheel omgewerkte catalogus bevat ongeveer 4000 nummers .... Tegelijk met de vorige werkzaamheden werd een aanvang gemaakt met het beschrijven van voorwerpen in het museumlokaal. Deze catalogus is bijna gereed en zal bestaan uit ongeveer 700 nummers ... In het begin van dit jaar werd de ordening van het archief ter hand genomen. Een gedeelte daarvan is beschreven door wijlen mr. Soutendam, maar zelfs deze beschrijving is òf onvolledig, zoodat de aard van het stuk daaruit volstrekt niet gekend kan worden, òf niet in overeenstemming met de nieuwe leer. Alle stukken moeten dus opnieuw beschreven worden ...

En wanneer dan eindelijk al deze arbeid is verricht en de archiefstukken beschreven zijn, wat hebben wij dan? Dan weet men den weg in het archief en zullen zoowel gemeente als particulieren daarvan de vruchten plukken. — Maar — en hierop meenden B. en W. te moeten wijzen — dan zal het zeer de vraag zijn, of dan de hulp van den archivaris, die met het archief één is geworden en die daardoor in staat is onschatbare diensten te bewijzen bij het doen van nasporingen, gemist zal kunnen worden.

B. en W. zijn dan ook van oordeel, dat de financiëele opofferingen, die de gemeente zich ter wille van het archief getroost, zeer klein zijn in verhouding tot de diensten, die de archivaris bewijst. Aan het slot van hun schrijven (in overeenstemming waarmede de raad de jaarwedde van den achivaris voorloopig voor den tijd van een jaar heeft toegestaan) geven B. en W. als hunne overtuiging te kennen, dat de archivaris in de afgeloopene vier jaren getoond heeft met kracht te werken, en dat zij het in het belang van de gemeente zeer zouden betreuren, indien de betrekking van archivaris werd opgeheven.

In den gemeenteraad van Rotterdam is de verhouding tusschen archief en bibliotheek ter sprake gekomen. Van verschillende zijden was reeds vroeger aangedrongen, om maatregelen te nemen om de bibliotheek meer toegankelijk te maken voor het publiek. In een adres werd o a. er over geklaagd, dat de archivaris bij het overbrengen van het archief van het museum Boymans naar het gebouw aan de Mathenesser laan, uit de evenzoo in Boymans bewaarde bibliotheek allerlei „werken over vaderlandsche geschiedenis, plaatsbeschrijvingen van verschillende steden, kortom eene reeks boeken, die men nooit in archieven hier te lande aantreft," had

medegenomen. Reeds dr. Japikse was in de N. R. C. tegen de zonderlinge bewering opgekomen, dat men werken over vaderlandsche geschiedenis enz. nooit in archiefdepôts aantreft. In den raad zelf kwam de Burgemeester voor het goed recht van den archivaris op, hij toonde aan dat de gemeentelijke bibliotheek oorspronkelijk alleen ten behoeve van den archivaris en de andere gemeenteambtenaren was bijeengebracht en eerst later voor het publiek toegankelijk was gesteld. De verschillende voorstellen om de bibliotheek meer toegankelijk en bruikbaar te maken, werden aangehouden.

Door den raad der gemeente Amsterdam is 27 October 1900 vastgesteld de volgende verordening, regelende het getal, de titulatuur en de jaarwedden van het administratief personeel van het gemeentearchief:

Art. 1.

Behalve den Gemeente-Archivaris zijn ten Archieve dezer Gemeente werkzaam vier ambtenaren.

Art. 2.

Deze ambtenaren hebben den titel van Commies; een hunner tevens dien van Adjunct-archivaris.

Art. 3.

Twee hunner genieten een jaarwedde van ƒ 1700.— tot ƒ 2500.—, terwijl de twee anderen eene jaarwedde ontvangen van ƒ 1000.— tot ƒ 1600.—.

Art. 4.

Deze Verordening treedt in werking op 1 Januari 1901.

Gelijk reeds vroeger (zie blz. 61) is medegedeeld, hebben Burgemeester en Wethouders van Zwolle bij den gemeenteraad een voorstel ingediend tot wijziging der met den Staat geslotene overeenkomst betreffende de bewaring van het oude gemeentearchief, in dien zin, dat de gemeentelijke archiefstukken op denzelfden voet zouden kunnen worden uitgeleend als die, welke rijkseigendom zijn. Met goedkeuring der Regeering hadden Burgemeester en Wethouders daarbij evenwel deze restrictie gemaakt, „dat wanneer het buitengewoon kostbare archiefstukken geldt of wel stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente, de archivaris het uitleenen daarvan zal weigeren, behoudens beroep van den belangstellende op Burgemeester en Wethouders, ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren, en dat de speciale machtiging van dat college wordt gevorderd voor het uitleenen van stukken, te raadplegen elders dan in de (door den Minister genoemde) lokalen." In de raadszitting van 19 November bleek bij een gedeelte der raadsleden bezwaar hiertegen te bestaan. Men wilde meer vrijheid, en stelde daarom voor, dat van de weigering tot uitleening van stukken van den archivaris

beroep zou vallen op den raad en niet op Burgemeester en Wethouders. Na eene verwarde discussie werd dat amendement verworpen en staakten de stemmen over het oorspronkelijk voorstel. In de zitting van 10 December werd het aangenomen.

Naar aanleiding van het besluit van de Algemeene Synode der Nederlandsch Hervormde Kerk om aan de provinciale en classicale besturen en de kerkeraden te ontraden de oude archieven in de rijks bewaarplaatsen in bruikleen te geven (zie blz. 55), is door het bestuur der Vereeniging van archivarissen een schrijven tot dat college gericht met verzoek om te willen mededeelen, op welke gronden dat advies steunt.

Naar aanleiding van het besluit van de Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen om voor te bereiden de uitgave van eene handleiding voor de kennis van het oude letterschrift in oude Nederlandsche oorkonden (zie blz. 57), is het bestuur dier vereeniging met dat van de Vereeniging van archivarissen in overleg getreden over de middelen om dat plan te verwezenlijken. Het bestuur der Vereeniging van archivarissen gevoelde veel instemming met het plan, voornamelijk ook omdat zij, die zich voor eene betrekking bij het archiefwezen wenschen te bekwamen, behoefte hebben aan een handboek, waaruit zij de noodige kennis omtrent het oude schrift kunnen opdoen. Ook professoren in de Nederlandsche letteren en de theologie hadden ten behoeve hunner leerlingen instemming met het denkbeeld betuigd. Intusschen begreep dat bestuur, dat voor de archivarissen behoefte bestond aan een meer uitgebreid werk dan dat wat de Vereeniging voor Gemeentebelangen op het oog had. De studie der archivarissen behoort in deze dieper te gaan en meer te omvatten dan die der gemeentesecretarissen. Daartegenover staat echter, dat waar (afgescheiden van totaal verouderde werken) nog nimmer een geschrift over Nederlandsche palaeographie verschenen is, de voorstudie, die noodig zal zijn om eene handleiding voor gemeentesecretarissen te kunnen samenstellen, geheel dezelfde zal zijn, als die, welke vereischt zal worden om een handboek voor archivarissen tot stand te brengen. Het bestuur der Vereeniging van archivarissen stelde dus voor met het bestuur der Vereeniging voor Gemeentebelangen samen te werken, om tot stand te brengen zoowel eene meer populaire handleiding voor gemeenteambtenaren als een meer wetenschappelijk handboek voor archivarissen. In beide geschriften zouden dezelfde lijsten van afkortingen en dezelfde afbeeldingen van oude handschriften voorkomen, hetgeen de kosten van uitgave aanzienlijk verminderen zou. Daarentegen zou in het handboek ook het schrift van in het latijn gestelde stukken besproken worden en uitvoeriger gehandeld over de ontwikkeling der verschillende schriftvormen, dan in de

handleiding, die hoofdzakelijk uit lijsten van afkortingen en reproducties van oude handschriften met transscripties bestaan zou. Ook werd wenschelijk geacht zich niet uitsluitend te beperken tot de behandeling van oorkonden en andere archiefstukken, maar ook letterkundige geschriften in den kring van het onderzoek op te nemen. Het bestuur der Vereeniging voor Gemeentebelangen heeft zich met die plannen vereenigd. Tot leden der commissie, die zich met de eventueele bewerking van handleiding en handboek zal belasten heeft het bestuur der Vereeniging van archivarissen aangewezen: mr. R. Fruin (voorzitter), mr. C. P. L. Rutgers, dr. H. Brugmans en W. O. Swaving (secretaris). Binnenkort zullen prospectussen en uitnoodigingen om in te teekenen worden verspreid, van wier beantwoording het zal afhangen, of het plan kan doorgaan.

---

24 September 1900 is de tweede Duitsche Archivtag te Dresden bijeengekomen. Onder voorzitterschap van den directeur van het Staatsarchief te Dresden, Hassel, kwamen 60 archiefambtenaren bijeen. Door Archivrath Hille uit Sleeswijk werd de vraag ingeleid, in hoeverre het geoorloofd is archiefstukken te vernietigen. De meeningen liepen over dit onderwerp zeer uiteen. De berichtgever in de Deutsche Geschichtsblätter constateert, dat slechts twee stellingen algemeen werden toegestemd, te weten:

1. Alle Akten aus allen Instanzen sind aufzubewahren als deren Produkt ein Gesetz, eine Verordnung oder ein Statut vorliegt.
2. Die Archive dürfen sich auf die Dauer nicht mit solchen Akten belasten, die nur desshalb Bedeutung haben, weil sie als Beweismaterial für Ansprüche oder Forderungen von Privatpersonen dienen können.

Bij de discussie werd er op gewezen, dat het wenschelijk is in geen geval stukken te vernietigen, die jonger dan ongeveer 100 jaren zijn, daar niemand in staat is te beoordeelen, welke waarde deze stukken 100 jaren later voor de geschiedenis zullen hebben.

Nauw met dit onderwerp hing een andere samen, dat door den directeur van het Lotharingsch archief te Metz, dr. Wolfram, werd ingeleid, n.l. de vraag: of de biljetten der volkstelling in de archiefdepôts moeten worden opgenomen en bewaard. Ook hierover liepen de gevoelens zeer uiteen, zoodat ten slotte eene commissie werd benoemd om over de zaak in de volgende vergadering te rapporteeren. De stedelijke archivaris te Frankfort a. M. behandelde daarna de geschiedenis van het archief van het Duitsche Parlement, dat in 1849 te Frankfurt bijeenkwam. Het archief berust thans aldaar in de stedelijke bibliotheek, maar vele stukken zijn overal heen verspreid. Men doet thans pogingen om ze terug te verkrijgen. Voorts werden nog eenige mededeelingen omtrent het gebruik van het Zapon gedaan. Het door den Archivdirektor Von Weech

(Karlsruhe) aangekondigde onderwerp: Publicatie van archiefinventarissen, kwam wegens ziekte van den inleider niet in behandeling. De derde Archivtag zal het volgend jaar waarschijnlijk te Freiburg i. B. bijeenkomen.

In de eveneens te Dresden gehouden vergadering van het Gesamtverein der Deutschen Geschichts- und Altertumsvereine is o.a door den Archivrath Bailleu (Berlijn) gewezen op de verkeerde gewoonte, om bij de inventariseering van archieven de oorkonden te uitvoerig te behandelen in verhouding tot de andere stukken. Omtrent het onderwerp, dat aan de orde was, de inventariseering van andere archieven dan staatsarchieven, konden wegens gebrek aan tijd geene besluiten genomen worden.

In The Graphic van 27 October j.l. komt een artikel voor over het „Public record office", naar aanleiding van den nieuwen aanbouw aan de zijde van Chancery Lane, die kortelings is tot stand gekomen. Het artikel is voornamelijk merkwaardig om de afbeeldingen, waarmede het is versierd: een plattegrond van de gebouwen, de voorgevel, het inwendige, de oude Rolls chapel, het aan het archief verbonden museum en de kamer van den deputy keeper. Het nieuwe gebouw kost ongeveer 80,000 p.st., het is geheel brandvrij en wordt electrisch verlicht, het noordelijk gedeelte is bestemd tot bewaring der documenten, het zuidelijke bevat de kamers der ambtenaren, op de eerste verdieping bevindt zich het weinig bekende museum. Daarop volgen nog eenige opmerkingen over de verschillende personen, die men in het office aantreft, de genealogen voorop. Aanteekening verdient, dat thans verscheidene dames onder het ambtenaarspersoneel zijn opgenomen.

De schrijver van het artikel wijst daarna op enkele belangrijke documenten, die het nieuwe gebouw bergt: zooals het charter van de City van Londen, een brief van den Zwarten prins, met diens motto onderteekend, en zoo al meer. Zonderling is, dat de schrijver onder de merkwaardige stukken ook met het opschrift: „a king's revenge" den volgenden brief van Eduard I († 1307) afschrijft of liever in modern Engelsch overzet:

> „Forasmuch as we have found in Sir Michael de Wymes neither good work nor good service, we hold him as our traitor and enemy. We command you, that ye cause his manor, where we lay, and all his other manors to be burnt, his lands and goods destroyed and his gardens thoroughly stripped, so that nothing remains of them, in order that all other such persons may take warning by him."

Voor zulke documenten behoefde onze Engelschman waarlijk niet tot de regeering van Eduard I terug te gaan!

In het reclameblaadje, dat de firma Hesekiel en Co. te Berlijn maandelijks uitgeeft, (Photographische Berichte, Oct. 1900) wordt een artikel van dr. Comte uit het Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik Bd IV aangehaald, waaruit blijkt, dat door dr. Comte proeven genomen zijn om handschriften, die veel in handen zijn, beter te bewaren door ze te bedekken met eene dunne laag collodium. Dr. Comte heeft daarbij gebruik gemaakt van de schutbladen, die eigenlijk dienen om de in de photographie gebruikte secco-films te bewaren. Deze schutbladen bestaan nl. uit papier met eene laag collodium bedekt. Dr. Comte schrijft hierover in hoofdzaak het volgende:

Mijne proef is verrassend goed geslaagd, en verdient door haren eenvoud aanbeveling. Men laat twee schutbladen van iets grooter formaat dan het handschrift, dat men de bewerking wil doen ondergaan, 1 à 2 minuten in zuiver water, waarin men eenige druppels glycerine gegoten heeft, liggen. Hierop legt men een dier bladen met de papierzijde naar onderen op de tafel, plaatst daarop het niet bevochtigde handschrift, en daarboven met de collodiumzijde naar onderen het andere schutblad. Daarop drukt men de drie lagen stevig maar toch niet te sterk op elkander, zoodat tusschen de schutbladen en het handschrift geene luchtblaasjes meer aanwezig zijn, en laat ze zoo drogen, wat eenige uren duurt. Is het praeparaat goed droog, dan kan men het papier der beide schutbladen zonder moeite er aftrekken, terwijl het collodium op de beide zijden van het handschrift achterblijft. De collodiumlaag is geheel doorzichtig. Het op die wijze behandelde papier zal, door hoe vele handen het ook gaat, niet scheuren; de scheuren, die er zich in bevonden, verdwijnen door de bewerking, en vlekken, die er later op mochten komen, kunnen er met water af gewasschen worden.

In een Russisch blad wordt het volgende vermeld:

Te Charkow werden in korten tijd verschillende personen, behoorende tot het personeel van het gemeentehuis, door tuberculose aangetast. De eerste gevallen werden waargenomen onder de beambten, die dikwijls een of ander in de archieven moesten nazoeken. Het onderzoek der documenten, door medici ingesteld, toonde aan, dat zij letterlijk met tuberkelbacillen waren bezaaid. Uit verdere onderzoekingen bleek, dat vroeger een aan tuberculose lijdend persoon met den dienst in het archief belast was geweest, en dat deze de verkeerde gewoonte had gehad, de vingers met den mond te bevochtigen, ten einde de bladen te kunnen omslaan. Vandaar de vorming van een haard, waaruit de tuberculose-bacillen zich gemakkelijk konden verspreiden. Voorzichtigheid blijft dus aanbevolen bij het gebruiken van oude documenten.

Vooral wake men er voor de vingers, die met de papieren in aanraking geweest zijn, niet in den mond te steken, en gewenne zich, om, voor men gaat eten, de handen eens flink te wasschen. Niet alleen met het oog op tuberculose maar ook met het oog op andere infectieziekten zijn dergelijke voorzorgen noodzakelijk.

1900/1901. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

IN MEMORIAM.
ALOYSIUS JOHANNES MARIA BROUWER ANCHER.
6 Maart 1856—26 December 1900.

Wij hadden den laatsten tijd herhaaldelijk opgemerkt hoe hij, ondanks geweldige pijnen, zich tot zijn arbeid ten archieve dwingen bleef. Wie hem na korter of langer tijd weer ontmoette, was pijnlijk getroffen bij het zien hoe zijn hooge en krachtig gebouwde figuur zonk, zijn gelaatstrekken zich scherpten, zijn oogopslag verflauwde. Toen was het omstreeks half September, dat hij mij kwam mededeelen dat het niet langer met werken ging; en weinig dagen later gaf zijn arts mij te kennen, dat het „een zeer leelijk geval" was en sprak mij niet tegen toen ik vragend repte dat het wel het begin van het einde scheen. Sedert heeft hij het kranke lichaam voortgesleept, tot geen geregeld werk meer in staat, kwam af en toe nog eens op het archief verpoozen — de dagen vielen hem zoo bitter lang! De stem begaf hem allengs meer en meer en zijn hulpbehoevende toestand voerde hem omstreeks half December naar de verpleging. Daar reikte ik hem nog de hand; het was ons afscheid: enkele dagen later, aan den avond van den tweeden Kerstdag, bezweek hij.

Zóó was het droevig einde, op ruim 44jarigen leeftijd van BROUWER ANCHER's leven, een leven waarvan allengs, naar mij toescheen, de waarde in hoofdzaak voor hem was gaan liggen in het terrein van zijn werk. Dat het lot hem eerst voor een tiental jaren tot dat terrein heeft geleid, zal een ieder betreuren, die hem de laatste jaren heeft gekend.

Vóór hij in 1890 op het archief als volontair werkzaam werd, was hij eenigen tijd verbonden geweest aan de redactie van de Amsterdammer, Dagblad voor Nederland. Hoewel zijn verblijf aan de Universiteit te Amsterdam en te Utrecht tot geen academischen graad had geleid, was hij toch in de studenten-wereld als man van litteraire vorming en smaak wel bekend, zooals blijkt uit het feit dat hij in 1880 een der 5 leden was, op wie de keuze viel tot de samenstelling van een bloemlezing uit de verschillende studentenalmanakken van de jaren 1832—1881.

In het tijdschrift Nederland en in Gouverneur's Oude Huisvriend, vind ik vóór 1890 een en ander door hem gepubliceerd onder den pseudoniem Ankura, onderwerpen van mythologischen aard, vertellingen uit de sagenwereld. Onder den naam Ankura verscheen ook bij Brill in 1887 „De sagen van Diederik van Bern".

Eenmaal op het archief, waar hij in 1892 tot tijdelijk ambtenaar werd benoemd, bleef zijn keuze uit den aard uitsluitend gericht op onderwerpen uit de geschiedenis van Amsterdam. De Roever vestigde zijn aandacht op het belang van een populaire behandeling van de Gilden, gegrond op de keuren. Een ondernemen van niet geringen omvang inderdaad; doch gesuggereerd door De Roever, wien ook hij zooveel achting en sympathie toedroeg, waarborgden zijn ijver en lust in het werk weldra de beste verwachtingen. Deze zijn dan ook niet onvervuld gebleven. Het boekdeel in kl. 8° dat hij in 1895 onder den titel van „De Gilden" bij Loman en Funke in den Haag publiceerde, mag veilig als het eerste geschrift worden aangewezen dat met de noodige uitvoerigheid, op archiefonderzoek gebouwd, in aangenamen vorm, de bedrijfs- en nering-gilden te Amsterdam in de voornaamste deelen van hun organisatie behandelt.

Met verschillende bijdragen in velerlei tijdschriften, als ook in het Amsterdamsche Jaarboekje sedert 1897, heeft Brouwer Ancher tal van onderwerpen uit de geschiedenis van Amsterdam, zijn plaatsbeschrijving en zeden en gewoonten behandeld. Een zijner laatste bijdragen bevat de Gids van het vorig jaar over de bestrijding van de pest in vroeger tijd. Gelijk bijna al zijn geschriften, kenmerkt zich ook dit opstel door de serieuse bedoeling om zooveel doenlijk rechtstreeks te geven wat de bronnen zelf vermelden.

Heeft alzoo zijn naam zich verzekerd de erkentelijkheid van allen die belang stellen in Amsterdam's verleden, sedert hij, na de definitieve organisatie, op het oud-archief werkzaam was, heeft ook daar zijn regelmatige en nauwgezette arbeid blijvende sporen nagelaten. Inzonderheid danken wij hem de uitbreiding der regeling der Charters, nog onder de Roever aangevangen, en de beschrijving van tal van oude eigendomspapieren van kloosters, liefdadige instellingen en gilden. Niemand van hen die de laatste jaren het Oud-archief bezochten, die niet, naar

ik mij overtuigd houd, de dankbare herinnering zal bewaren aan zijn hulpvaardige medewerking, aan de innemendheid en eenvoud van zijn persoon.

Schoon hij niet ongevoelig was gebleven voor een grappig verhaal en ook zelf nog wel ten beste gaf wat hem van dien aard ter oore kwam, scheen toch zijn persoon de laatste jaren van een meer effen gelijkmatige natuur geworden. Naarmate zijn hoogst gedistingeerd voorkomen expressiever werd, scheen het wel als of zijn zeggen en handelen minder relief kreeg.

Het noodlot had hem, vóór de moordende kwaal hem greep, den laatsten tijd veel zieleleed berokkend.

Wij zien met weemoed op zijn ledige plaats.

AMSTERDAM, Januari 1901. W. R. VEDER.

De toegankelijkheid van het Zwolsche archief.

De geschiedenis van hetgeen te Zwolle is voorgevallen, is den lezers in hoofdzaak uit de Berichten (blz. 60 en 108) bekend. De zaak komt in het kort hierop neer: In 1895 zijn de moeilijkheden, die de archiefkwestie te Zwolle na het vertrek van den archivaris mr. J. W. MULDER opleverde, in dier voege opgelost, dat de Rijksarchivaris in Overijsel, mr. VAN HASSELT, zich bereid verklaarde zonder bezoldiging als archivaris op te treden, terwijl een door de gemeente gesalarieerde klerk onder hem met de werkzaamheden zou zijn belast. In 1898 werd het gemeentearchief naar de lokalen van het rijksarchief boven de Sassenpoort overgebracht. Bij de met het Rijk toen geslotene overeenkomst, die overigens den bestaanden toestand bestendigde, werd omtrent de toegankelijkheid en het gebruik van het gemeentearchief bepaald, dat daarvoor dezelfde reglementaire bepalingen zouden gelden als voor het rijksarchief, behoudens twee punten, die door Burgemeester en Wethouders bij bijzondere verordeningen werden geregeld. Het eene punt betrof de heffing van leges voor het afgeven van afschriften uit het archief, het andere het uitleenen van stukken. Op het laatste punt komt het hier aan. De gemeentelijke verordening bepaalde, gelijk bekend is, dat ieder, die een stuk uit het gemeentearchief wilde leenen, eerst eene waarborgsom van *f* 100.—, die bij niet tijdige terugbezorging verbeurd zou zijn, moest storten. In onze laatste vergadering heeft de Voorzitter het bedenkelijke dezer regeling op afdoende wijze aangetoond: zij werkt belemmerend, zonder het doel, beveiliging van het archief tegen verlies, te bereiken. Het betoog van den heer MULLER kwam juist van pas, want het overlijden van mr. VAN HASSELT maakte een einde aan de in 1898 tusschen het Rijk en de gemeente aangegane overeenkomst. De gemeente wenschte, dat ook de

nieuwe rijksarchivaris op dezelfde voorwaarden als zijn voorganger het beheer van het gemeentelijk archief overnemen zoude, en Burgemeester en Wethouders wendden zich met een verzoek in dien geest tot den Minister. In zijn antwoord verklaarde de Minister zich bereid de in 1898 aangegane overeenkomst te bestendigen, mits de verordening op het uitleenen van archiefstukken werd ingetrokken en vervangen door eene andere, waarbij de archivaris gemachtigd werd archiefstukken voor een bepaalden tijd en tegen ontvangbewijs te deponeeren in de verschillende rijksarchiefgebouwen en bibliotheken en in die gemeentelijke archiefgebouwen, waarin ook stukken uit de rijksarchieven kunnen worden gedeponeerd. Voor het uitleenen der gemeentelijke archivalia zouden dus dezelfde regels gelden, die sinds de ministeriëele beschikking d.d. 1 December 1897 (nr. 2960 K.W.), gewijzigd bij beschikking van 23 Februari 1900 (nr. 416 K.W.), voor het uitleenen van stukken uit rijksdepôts gelden. Uit het in den gemeenteraad van Zwolle d.d. 19 November 1900 medegedeelde mag met voldoening door onze Vereeniging geconstateerd worden, dat het voorstel van den Minister door de rede van onzen Voorzitter is uitgelokt.

Het gemeentebestuur van Zwolle nam met deze wijziging genoegen, maar stelde tegelijkertijd eene aanvulling voor, en het is juist die bijvoeging, die in den gemeenteraad ter sprake gebracht is en daar ernstige bestrijding heeft uitgelokt. De door Burgemeester en Wethouders voorgestelde wijziging, waartegen de Regeering geen bezwaar bleek te hebben, bepaalt: „dat wanneer het buitengewoon kostbare archiefstukken geldt of wel stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente, de archivaris het uitleenen daarvan zal weigeren, behoudens beroep van den belangstellende op Burgemeester en Wethouders, ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren, en dat de speciale machtiging van dit college wordt gevorderd voor het uitleenen van stukken, te raadplegen elders dan in de voornoemde lokalen." De pointe van de bijvoeging was dus, dat de archivaris behoudens beroep op Burgemeester en Wethouders — de inlassching van het beroep was van den Minister — bevoegd was de uitleening van stukken te weigeren, zoo de raadpleging er van naar zijn oordeel zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente. In de raadsvergadering van 19 November j.l. werd de goedkeuring dezer overeenkomst aan de orde gesteld. Daarbij bleek van eene vrij sterke oppositie. Er werd gewezen op de gebrekkige redactie der nieuwe bepaling, die letterlijk zegt, dat er beroep is op Burgemeester en Wethouders van de weigering tot uitleenen van stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris tot benadeeling der gemeente zou kunnen leiden.

Natuurlijk is de bedoeling, en de Burgemeester deed dat ook uitkomen, dat alleen, ingeval de uitleening naar het oordeel van den archivaris bezwaren heeft, er beroep is op het college van Dagelijksch Bestuur. Daarom zijn ook de woorden „ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren" ingelascht, die echter de bedoeling van het Dagelijksch Bestuur niet onberispelijk weergeven. De minder gelukkige formuleering schijnt een gevolg hiervan, dat op verzoek der Regeering het beroep op Burgemeester en Wethouders later in de reeds ontworpen redactie is ingevoegd.

Andere sprekers in den raad gingen evenwel verder. Zij hadden er bezwaar tegen, dat Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid zouden hebben het uitleenen van stukken te weigeren, wanneer dat kon strekken tot benadeeling der gemeente. „Wanneer iemands eigendomsrecht, zeide de heer Van Embden, wordt betwist, en bijv. alleen het archief het eigendomsbewijs kan leveren, dan kan krachtens deze bepaling door den archivaris in overleg met Burgemeester en Wethouders de inzage geweigerd worden aan den belanghebbende, wien daardoor het licht, waarnaar hij zoekt, onthouden wordt. Spr. kan zich niet voorstellen, dat Burgemeester en Wethouders van hun recht gebruik zouden willen maken om een belanghebbende onkundig te doen blijven van stukken, die voor hem van groot belang zijn, al zou de gemeente daardoor ook nadeel ondervinden. Zij zullen toch niet aan het recht te kort willen doen ten voordeele van de gemeente." Daarom stelde de heer Van Embden voor, dat van eene weigering tot het uitleenen van stukken beroep zou vallen op den Raad. Later zijn standpunt nog nader toelichtende, zeide dezelfde spreker o. a., dat Burgemeester en Wethouders in een bepaald geval een onderzoek op het archief geweigerd hadden. Dit laatste werd dadelijk door den Voorzitter tegengesproken, en ook overigens viel het dezen en een der andere leden niet moeilijk aan te toonen, dat de voorsteller niet voldoende onderscheiden had tusschen het raadplegen en het uitleenen van stukken. Doel van de geïncrimineerde bepaling was alleen de beslissing over het uitleenen van sommige stukken aan het Dagelijksch Bestuur voor te behouden; de vraag in hoeverre het raadplegen van archiefstukken geweigerd kon worden, was thans niet aan de orde. Hierop werd het voorstel van den heer Van Embden met 12 tegen 7 stemmen verworpen. Nadat de Burgemeester daarop nog uitdrukkelijk had verklaard, dat het Dagelijksch Bestuur meent wel degelijk de bevoegdheid te hebben het raadplegen van archiefstukken te weigeren, schoon niet krachtens de thans bestreden bepaling, staakten over het voorstel tot goedkeuring der overeenkomst met het Rijk de stemmen. In de raadsvergadering van 10 December werd het voorstel van Burgemeester en Wethouders met 10 tegen 9 stemmen aangenomen. De Voorzitter meende na deze uitspraak

nog te moeten opmerken, dat de nu aangenomene bepaling uitsluitend het uitleenen van stukken betreft; toegankelijk voor het publiek is het gemeentearchief onder dezelfde voorwaarden als de rijksarchieven: ieder, die nasporingen wil doen in het algemeen belang, moet toegelaten worden tot het gebruik van het archief. Bij nasporingen ten dienste van particuliere belangen zullen Burgemeester en Wethouders te rade gaan met het doel.

Ziedaar de feiten. Laat ons thans nagaan, welk standpunt Burgemeester en Wethouders van Zwolle blijken in te nemen. En dan springt het, dunkt mij, in het oog, dat de redeneering van den Voorzitter niet strookt met de redactie van de geïncrimineerde bepaling. Het nieuwe voorschrift, dat de Minister aan Burgemeester en Wethouders had gevraagd, betrof het uitleenen van archiefstukken; toch voegen Burgemeester en Wethouders er eene bepaling tusschen, die de openbaarheid van het archief betreft, want de weigering geldt wel het uitleenen van stukken, maar de grond, waarop de weigering steunt, is niet ontleend aan bezwaren, aan het uitleenen verbonden, maar aan bezwaren tegen het raadplegen. Waar het geldt „stukken, waarvan de raadpleging zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente," wordt de uitleening geweigerd. Dit nu schijnt onlogisch. Wat niet geraadpleegd mag worden, mag niet worden uitgeleend, dat behoefde niet bepaald te worden. Of zou, zoo deze bepaling door het gemeentebestuur niet was ingelascht, iemand het recht hebben gehad alle stukken, ook die welke hij niet raadplegen mocht, ter leen te ontvangen? Neen, natuurlijk. Derhalve was de inlassching, die het Dagelijksch Bestuur van Zwolle heeft doen aannemen, geheel overbodig. In de betreffende bepaling had alleen moeten gesproken worden van die stukken, die, hoewel op het archief te Zwolle wèl te raadplegen, echter niet naar andere archieven of naar bibliotheken mochten worden uitgeleend, zooals b.v. de in de eerste plaats genoemde buitengewoon kostbare archiefstukken. Zoo men het uitleenen meer beperkt toelaat dan het raadplegen, dan behoort zulks alleen te geschieden op grond van de aan het uitleenen zelf verbondene bezwaren.

Uit de toelichting van den Voorzitter van den gemeenteraad bleek dan ook duidelijk, dat de bepaling geheel overbodig was. Burgemeester en Wethouders hebben het volkomen in hunne macht de kennisneming van die stukken, „waarvan de raadpleging zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente", te beletten (en daarmede vervalt het uitleenen van die stukken van zelf). Deze bewering van den Voorzitter is helaas maar al te waar. Voor de toegankelijkheid van het Zwolsche gemeentearchief gelden dezelfde regels als voor de toegankelijkheid der rijksarchieven, en die toegankelijkheid der rijksarchieven is inderdaad zeer

beperkt. Mr. BONDAM [1]) heeft het indertijd volkomen overtuigend aangetoond: het besluit van 1856 geeft alleen toegang aan diegenen, „die in het algemeen belang nasporingen wenschen te doen" (zie art. 1 van het K. B. van 26 Juni 1856 nr. 10), en art. 9 zegt nog positiever: „De stukken, welke niet geschikt zijn om licht over de geschiedenis te verspreiden, doch welker inhoud enkel van belang kan zijn voor eenigen tak van administratie of wel voor bijzondere personen, worden niet anders ten gebruike gegeven dan aan hen, die kunnen bewijzen daartoe gerechtigd te zijn." Derhalve personen, die met het Rijk of, waar deze bepalingen door eene gemeente, zooals te Zwolle het geval is, overgenomen zijn, met eene gemeente een geschil hebben, en die daarom voor hun particulier belang nasporingen wenschen te doen in het archief, kunnen, ja moeten zelfs geweerd worden. Slechts éene uitzondering laat het Koninklijk Besluit toe: zij kunnen de stukken ten gebruike ontvangen, „zoo zij er toe gerechtigd zijn"; de archivaris is dus wel verplicht van de openbare registers, die bestemd zijn geweest rechtshandelingen van particulieren voor vergetelheid te bewaren, transportregisters b.v., inzage aan de belanghebbenden te verleenen, maar uit oude rekeningen, die uitsluitend de provinciale of gemeentelijke administratie raken, uit de resolutieboeken enz., heeft hij alleen inzage te geven aan hen, die de registers willen raadplegen in het algemeen belang.

Zoo is de theorie, en hoewel ieder erkent, dat het standpunt van den wetgever van 1856 lang verouderd is, wordt het bezwaarlijke dier bepaling slechts weinig gevoeld. Nooit wordt een bezoeker van een der rijksarchieven de toestemming tot het raadplegen van bepaalde stukken geweigerd, omdat zijn onderzoek niet het algemeen, maar het particulier belang op het oog heeft. Het is mogelijk, dat eene enkele maal het raadplegen van stukken geweigerd is, maar dan toch uitsluitend omdat de kennisneming er van strijden zou met het algemeen belang, nooit omdat het een particulier belang geldt, en ook nooit omdat het onderzoek zou kunnen blijken niet in het financiëel belang van het Rijk te zijn. Het knellende der bepalingen van het K. B. van 1856 wordt niet gevoeld, omdat die bepalingen in deze nooit worden toegepast. De praktijk is vrijgeviger dan het bekrompene voorschrift. De Regeering zelve weet dat: zij heeft haar ambtenaren opgedragen haar elk jaar mededeeling te doen omtrent het gebruik gemaakt door en de inlichtingen verstrekt aan autoriteiten en particulieren, en uit de verslagen, die daarvan inkomen, weet de Regeering, dat tallooze nasporingen en onderzoekingen uitsluitend een particulier belang ten doel hebben. Zoo is eigenlijk de behoefte aan wijziging der verouderde bepaling nooit gevoeld.

[1]) Zie zijn opstel over „De openstelling onzer archieven" in: Archievenblad 1897/8 blz. 89.

Maar iets anders is het, nu het Rijk bij overeenkomst van gemeentebesturen bedingt, dat deze hare archieven toegankelijk zullen stellen op dezelfde voorwaarden als het Rijk de zijne. Want bij de gemeentebesturen bestaat meer dan bij het Rijk de neiging om de toegankelijkheid der archieven te beperken. En dat toch ook bij deze archieven de raadpleging niet beperkt moet worden, allerminst door het eigen belang der gemeenten zelven, onze Vereeniging heeft daaromtrent zoo duidelijk mogelijk uitspraak gedaan op hare zesde jaarvergadering (3 Juli 1897). Na het referaat van mr. BONDAM, dat boven is geciteerd, werden o. a. de volgende stellingen aangenomen:

I. Eene regeling bij de wet omtrent het gebruik der oude archieven van openbare instellingen of ambtenaren is gewenscht.

II. Zulk eene regeling dient zooveel mogelijk onbeperkte tengebruikestelling der archieven te huldigen.

III. Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegdheid van de beheerders der archieven, om de toelating aan bezoekers te weigeren, maar slechts waar het algemeen belang zulks eischt.

Omtrent de discussie over de derde stelling schrijft de verslaggever in het Archievenblad (1897/8 blz. 24): „Mr. HEERES stelde naar aanleiding van de reeds gehouden discussie eene nieuwe stelling voor, tusschen de 2e en 3e in te lasschen, en wel de volgende: „Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegdheid van de beheerders der archieven, om de toelating van bezoekers te weigeren, waar het algemeen belang zulks eischt."

„Naar aanleiding van dit voorstel bracht mr. OVERVOORDE de vraag ter sprake, hoe de gemeentearchivaris heeft te handelen, wanneer iemand een onderzoek wenscht in te stellen omtrent rechten zijner gemeente, welke betwist worden; of hij in dat geval de tegenpartij uit het archief der gemeente wapenen tegen haar mag verschaffen en zoo neen, of dit dan niet in de nieuwe stelling moet worden uitgedrukt.

„Verscheidene leden verklaarden zich ten sterkste tegen deze laatste opvatting en de stelling werd dan ook in stemming gebracht, in zooverre slechts gewijzigd — door den voorsteller zelf — dat na het woord „weigeren" de woorden „maar slechts" worden ingevoegd.

„Aldus veranderd werd zij aangenomen met 11 stemmen voor, 3 tegen en 2 blanco."

Onze Vereeniging heeft zich dus duidelijk uitgesproken, en die beslissing verheugt mij, ook al erken ik, dat zulk eene ruime toegankelijkheid der gemeentearchieven tot onbillijkheden leiden kan [1]). Die

[1]) Het is b.v. onbillijk, dat, zoo eene gemeente in een proces is gewikkeld met een particulier, de laatste het gemeentearchief vrij doorsnuffelen kan, terwijl hij zijne eigene papieren achter slot en grendel houdt.

enkele misbruiken wegen niet op tegen het groote voordeel, dat alle archieven zoo ruim mogelijk toegankelijk zijn, ook voor particuliere onderzoekingen, ook voor onderzoekingen, die kunnen blijken tot een financieel nadeelig resultaat voor de gemeente te leiden. In de stelling van mr. HEERES wordt van het algemeen belang gesproken, zonder dat het begrip nader gedefinieerd wordt. Dat schijnt mij dan ook vrij wel ondoenlijk toe. Categorieën van personen uit te sluiten in verband met het doel van het onderzoek is nutteloos, want men kan zich altijd van tusschenpersonen bedienen en het doel van zijn onderzoek zoodanig omschrijven, dat het niet valt onder eene verbodene categorie. Er zou dus niets anders overblijven dan het onderzoek van bepaalde registers en papieren eens voor al te verbieden, en daardoor zou het vrije onderzoek veel te veel beperkt worden [1]). Mij schijnt het de verstandigste regeling de gevallen, waarin het onderzoek in de archieven in het algemeen belang niet toegelaten kan worden, over te laten aan het oordeel van den archivaris, van wiens verbod altijd beroep valt op den Minister of het gemeentebestuur, gelijk thans bij de rijksarchieven feitelijk de toestand is. Men loopt dan alleen gevaar, dat de archivaris het onderzoek te ruim zal toelaten. Wil eene gemeente om die reden den archivaris meer binden, zij formuleere dan de uitzonderingen duidelijk; de beslissing in elk bijzonder geval over te laten aan Burgemeester en Wethouders, die geroepen zijn het gemeentelijk belang voor alles te behartigen, schijnt mij een beslist verkeerd stelsel toe.

Burgemeester en Wethouders van Zwolle hebben intusschen, dank zij het Koninklijk Besluit van 1856, de bevoegdheid elk onderzoek in het archief, dat tot benadeeling der gemeente kan strekken, te verbieden, en het is te verwachten, dat zij van die bevoegdheid gebruik zullen maken — hun wensch om ook bij het uitleenen der stukken dat recht nog eens uitdrukkelijk te constateeren, bewijst het. Om die reden ware in dit geval aanneming van het voorstel van den heer VAN EMBDEN (beroep op den Raad) gewenscht geweest. Op zich zelf is er natuurlijk geene reden om aan te nemen, dat een gemeenteraad vrijgeviger zal zijn dan zijn Dagelijksch Bestuur, en ook te Zwolle bestaat geenszins de zekerheid, dat de gemeenteraad het archief ruimer zou openstellen, dan Burgemeester en Wethouders. Er is dan ook slechts één afdoend middel tegen het verkeerde beginsel, dat Burgemeester en Wethouders van Zwolle blijken voor te staan: herziening van het Koninklijk Besluit van 1856.

R. FRUIN.

[1]) In 's Rijks archief-depôt in Zeeland bevinden zich o. a. in de archieven van het Geneeskundig staatstoezicht de kennisgevingen van de afwijzingen van candidaten op de door de provinciale geneeskundige commissiën afgenomene examens. Diergelijke stukken, zou men zeggen, behooren per se ontoegankelijk te zijn. Ook het algemeen belang schijnt dat te vereischen. Toch zou ik niet aarzelen b.v. den levensbeschrijver van een beroemd geneesheer in de gelegenheid te stellen te onderzoeken, of zijn held inderdaad op zulk een examen afgewezen was.

Historisch-statistische schetskaarten.

Het denkbeeld van de vervaardiging eener reeks van kaarten, alle op dezelfde schaal, ten gebruike bij wetenschappelijke onderzoekingen van verschillenden aard, is niet zoo heel nieuw meer. Reeds in 1883 heeft Prof. von Thudichum te Tübingen het opgevat en voor een bepaald doel en voor eene bepaalde streek ook ten uitvoer gebracht. Van dien tijd af streefde de genoemde geleerde er naar zijn denkbeeld toe te passen op geheel Duitschland en zoo mogelijk ook op de omliggende landen. Sedert de Historikertage te Innsbrück en te Nürnberg in 1896 en 1898 is men in Duitschland onder de deskundigen voor Thudichum's plan warm geworden, en de vereeniging van Duitsche Publicationsinstitute heeft zich de zaak aangetrokken. Tegenwoordig is men druk bezig de uitvoering van de groote onderneming te verzekeren, en inderdaad heeft men in verschillende landen de hand reeds aan het werk geslagen. Zooals door de verslagen van het Historisch Genootschap en door de mededeelingen op de vergaderingen van deze vereeniging, in December j.l. te Utrecht gehouden, bekend is, worden ook in Nederland historische schetskaarten vervaardigd.

Behalve Prof. Thudichum hebben zich vooral Dr. Ermisch en Prof. Lamprecht veel moeite gegeven om het nut van de kaarten — Grundkarten heeft men ze in Duitschland genoemd — aan te toonen.

Zij hebben betoogd dat zulke kaarten onmisbaar zijn om de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek, niet alleen van „de historische wetenschap in den ruimsten zin van het woord", maar ook van „Volkswirthschaft, statistiek, aardrijkskunde, natuurwetenschappen enz." duidelijk voor te stellen; dat zij dus geene zelfstandige waarde hebben, maar slechts hulpmiddelen zijn.

Volgens Dr. Ermisch zouden zij kunnen dienen voor de verduidelijking en de aanschouwelijke voorstelling van praehistorische vondsten, gouwen, burchten, ontstaan van steden, kerken, diocesen, scholen, heerlijkheden, dialecten, volksliederen, kerkelijke gezindten, handelswegen, bedrijven, wijnbouw, diersoorten en tal van andere zaken; hij noemt er 33. Inderdaad zou dit getal gemakkelijk te vermeerderen zijn.

De grondgedachte is ongetwijfeld gelukkig. Graphische voorstellingen zijn reeds lang in verschillende wetenschappen gebruikt om de resultaten van waarneming en onderzoek zoo voor te stellen, dat zij als met een oogopslag te overzien zijn. Waarom zouden andere wetenschappen het goede voorbeeld niet volgen? Maar dergelijke voorstellingen zijn duur, en in menig boek ontbreekt de cartographische bijlage alleen omdat het opzettelijk teekenen van schetsen, plattegronden of wat het dan ook zij, te kostbaar wordt. Heeft men nu een raam te zijner beschikking, dat

voor allerlei doeleinden bruikbaar is, het bezwaar van moeite en kosten is overwonnen. Tal van geleerden zouden gewis met zulk een raam zeer gebaat zijn, en tal van boekwerken zouden meer tot hun recht komen, indien de schrijvers er op konden teekenen wat zij hadden gevonden en beschreven.

Het is echter niet genoeg van een raam in het algemeen te spreken; de groote vraag is waaruit dat raam bestaan moet, m. a. w. wat op de historische schetskaarten moet staan. En hieromtrent zijn de meeningen verschillend.

De ontwerpers van het plan zijn tot het besluit gekomen dat de grondkaarten niet anders moeten bevatten dan het hydrographische net en daarbij de grenzen en de plaatsnamen. Reeds tegen deze opvatting — die in de praktijk werkelijk is toegepast — is verzet aangeteekend. Prof. Seeliger verklaarde in zijne „Critische beschouwingen over de grondkaarten" met nadruk, dat o.a. de orographische toestanden, de ligging en de namen van bergen, dalen en gronden, onmisbaar zijn, vooral waar het te doen is om vroegere grenzen in de schetskaarten te teekenen. Kaarten van den generalen staf en kadastrale kaarten zouden alleen aan het doel beantwoorden.

Deze bedenking is niet ongegrond, maar zij geldt toch alleen gevallen, waarin landsgrenzen moeten worden aangegeven in zulke streken, waar de natuur deze als het ware zelf heeft afgebakend. In dergelijke gevallen zullen de hydrographische netten inderdaad niet bruikbaar zijn zonder invoeging van orographische détails. Maar ook dan zal het doel toch beter bereikt worden met de schetskaarten dan met behulp van de stafkaart, die veel te veel bevat om ééne enkele zaak, welke ook — stel b.v. den loop van epidemische ziekten — daarop aan te geven, en die daarenboven geheel onbruikbaar is voor eene mogelijke verspreiding van de bedoelde speciaal-kaart door den druk.

Een ernstiger bezwaar tegen de grondkaarten, mede door Prof. Seeliger geopperd, geldt de grenzen. Eigenlijk is met dit woord nog niet uitgedrukt wat de Duitsche term bedoelt: G e m a r k u n g e n. Dit woord moet beteekenen alles wat een afgepaald gebied vormt, niet alleen eene gemeente met haar grondbezit dus, maar ook b.v. een riddergoed.

Deze „Gemarkungsgrenzen" worden nu op de Duitsche grondkaarten aangebracht volgens den thans bestaanden toestand, zooals men dien uit de kadastrale kaarten of de liggers voor de grondbelasting met meer of minder zekerheid kan opmaken. Daarbij nu is aangenomen — en zulks door de vertegenwoordigers der „landesgeschichtliche Publications-Institute" op de vergadering in 1896 te Innsbrück — dat die „Gemarkungsgrenzen tot 1400 terug een z e k e r e n grondslag van g r o o t e s t a b i l i t e i t" geven.

Tegen deze werkelijk eenigszins boute bewering is Prof. SEELIGER met groote kracht opgekomen, en in zijne critische beschouwingen (te München als brochure uitgegeven in 1900) heeft hij met feiten en cijfers aangetoond, dat zij onhoudbaar is voor verschillende streken van Duitschland en voor andere zeer betwijfelbaar. Trouwens, men behoeft niet over de gegevens van SEELIGER te beschikken om de uitspraak te kunnen wederleggen. De eenvoudige herinnering aan de verwoestingen van den dertigjarigen oorlog en aan de kolonisatie der achttiende eeuw, met name in het gebied der Hohenzollernsche Koningen, is wel voldoende om twijfel in deze te rechtvaardigen. De voorvechters der grondkaarten met Gemarkungsgrenzen ontkennen dit ook niet allen: Dr. KÖTSCHKE b.v. komt er rond voor uit. Maar toch pleit hij voor die hedendaagsche grenzen als grondslag: „men moet van de tegenwoordige grenstoestanden voortdringen in vroegere tijden". Daarbij acht hij het geoorloofd van de tegenwoordige Gemarkungsgrenzen uitgaande „ruwere schetsen te wagen, die . . . . wel niet de historische werkelijkheid weergeven, ons echter wel helpen om de toestanden van het verleden ons voor te stellen, schetsen, waarbij het aankomt op een beeld van het geheel, niet daarop of een 10 of zelfs 100 H. A. nauwkeurig overeenkomstig de historische werkelijkheid gekleurd of gestreept zijn. . . . . Bovendien, de fouten zijn meestal betrekkelijk onbeduidend, en bij de teekening van grootere kaarten heffen zij elkander grootendeels op."

Tegen zulke redeneeringen is terecht ernstig geprotesteerd. Het ware beter in het geheel geene grondkaarten te maken dan dezulke, die zich uitgeven voor even bruikbaar bij eene studie over de XV[e] als bij eene over de XVIII[e] eeuw, en daarbij schipperen en knoeien met wat zij als hoofdzaak aanbieden: de grenzen. Daarop toch — Prof. LAMPRECHT legt er allen nadruk op — daarop komt het op de grondkaarten aan. En immers, zoo het hier niet op aankwam, dan ware het gemakkelijker een kaartennet te koopen zooals die op scholen gebruikt worden, met een teekenaap, en dan te teekenen wat men wil. Prof. SEELIGER zou in dat geval volkomen gelijk hebben: de schetskaarten zouden doelloos zijn. Op de Nederlandsche grondkaarten, die de grenzen der oude gerechten aangeven, zijn gelukkig SEELIGER's bedenkingen niet toepasselijk.

Men spreekt tegenwoordig van „Grundkartenhistoriker". Aangezien het woord historie onderzoek beteekent, kan de naam er etymologisch mede door, maar overigens is hij nog al vreemd. Bedoelt men er meê „Historiker" die „Grundkarten" gebruiken, dan vrees ik dat hun aantal niet zeer groot zal zijn; weinig historische quaestiën zullen met behulp dezer kaarten opgelost kunnen worden, en voor die, waarbij dit wel mogelijk zou wezen (zooals de ligging van gouwen, de omvang van kerkelijk gebied en dergelijke) geven de kaarten slechts een onvertrouwbaren grondslag.

Geschiedkundigen zullen de schetskaarten wel niet dagelijks te baat nemen. Maar daarmede zijn deze niet veroordeeld. Voor allerlei niet-historische quaestiën kunnen zij uitnemende diensten bewijzen. Zij kunnen voor de voorstelling van het af- of toenemend gebruik van een voedingsmiddel of de uitbreiding van het spoorwegverkeer even goed dienen als voor de begrenzing der dialect-sphaeren of der Byzantijnsche bouwkunst. Statistisch zullen de schetskaarten waarschijnlijk vaker zijn dan historisch, maar zoo zij op den naam „historisch" gesteld zijn, zij haar die van harte gegund; de historie heeft het voorrecht dat zij van alle kanten wordt aangezocht om haren naam te mogen dragen en overal vriendinnen ontmoet, die stijf en strak beweren tot hare naaste familie te behooren.

Ik wensch den Grundkarten een goed succes en twijfel daaraan ook niet, nu zij in ons land den steun hebben verworven van den heer Hoefer te Hattem, voor wiens mededeelingen te dezer zake in de eerlang te verschijnen Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap ik de belangstelling van den deskundigen lezer inroep.

Utrecht, Februari 1901. F. J. L. KRÄMER.

Aan
den heer Mr. S. Muller Fz., Voorzitter van de Vereeniging van archivarissen in Nederland.

WelEdel Gestrenge Heer!

Allereerst wensch ik U mijn dank te brengen voor de waardeerende woorden, die gij voor mij persoonlijk over hadt in Uwen aan mij gerichten brief, opgenomen in het Nederlandsch Archievenblad no. 2 van 1900/1901.

Vergun mij thans, enkele opmerkingen te maken over den verderen inhoud van Uwen brief.

Gij, die blijkbaar nog al behagen vindt in het „werken" met spreekwoorden, zult het nu zeker mij wel ten goede willen houden, als ik in herinnering breng het woord van Talleyrand: „Geef mij van iemand één regel schrift en ik breng hem aan de galg". Nu dicht ik U geenszins het snoode plan toe, het te hebben gericht tegen het leven van Burgemeester en Wethouders, veel minder tegen dat van de raadsleden van Leeuwarden, die gij ten langen laatste van de zonde der archivarisbenoeming geheel hebt vrijgepleit (de doodstraf bestaat trouwens gelukkig niet meer in ons land). In figuurlijken zin echter tracht gij Burgemeester en Wethouders dood te slaan door in de, ook in Uwen brief aan mij, van hen aangehaalde woorden iets te lezen, wat er niet in staat, allerminst door hen werd bedoeld. Volgens deze woorden toch wilden zij, evenzeer als gij en, laat ik er bijvoegen, evenals ik, een vakman tot archivaris aanstellen, al zou hij geen a k a d e m i s c h e n graad bezitten.

Toch schrijft gij: „Bepaald noodig achten de Leeuwarder heeren het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij onwetenschappelijk en onzelfstandig." Vergeet voorts niet, wat het laatste punt betreft, dat, zooals ik meen, reeds vroeger duidelijk te hebben doen uitkomen, de archivaris, ingevolge het tweede lid van art. 103 der gemeentewet, nu eenmaal staat onder den gemeente-secretaris en daarom een aan dezen ondergeschikt ambtenaar is. Zoolang dit artikel niet is veranderd, valt hieraan niets te doen. Wil echter daarom niet gelooven, dat aan de Leeuwarder archivarissen ooit is belet, zooveel mogelijk, zelfstandig te werken, zij het onder den secretaris. Zoo is het ook duidelijk bij Burgemeester en Wethouders te lezen. Ik zal intusschen op dit punt niet verder ingaan, want ik vrees, U toch niet te zullen overtuigen.

Al komt nu de verantwoordelijkheid der verleden jaar gedane benoeming van een gemeente-archivaris geheel voor rekening van Burgemeester en Wethouders, het heeft mij, gelijk U reeds zal zijn gebleken, niet weerhouden, de benoemde zelve in bescherming te nemen tegen de in de laatste jaarvergadering Uwer vereeniging haar aangedane behandeling. Wel schrijft gij, dat het voorstel, om haar niet uit te noodigen, tot het lidmaatschap Uwer vereeniging toe te treden, niet van U is uitgegaan, maar dat gij het ambtshalve hebt verdedigd, zonder ingenomenheid. Mag ik U zeggen, wat door mij in een geval als het Uwe zou zijn gedaan? Ik zou de verdediging aan den voorsteller-zelf hebben overgelaten. Gij noemt intusschen het voorstel „correct", omdat het reglement Uwer vereeniging bepaalt, dat slechts als leden worden toegelaten: *a.* archivarissen; *b.* andere wetenschappelijke ambtenaren aan Nederlandsche archieven. Maar al was een-en-twintig jaren geleden, in 1880, door het toenmalig college van Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden verklaard, dat het niet een archivaris, maar een commies, eigenlijk een adjunct commies, verlangde, er werd, krachtens de door den raad vastgestelde organieke bepaling, sedert telkens en ook nu een archivaris benoemd. Waarom kon deze nu niet in de eerste categorie der leden worden geplaatst? Of vragen de leden Uwer vereeniging zich te voren af, of de benoemde archivaris de benoeming wel waardig is?

Ook reeds vroeger wees ik er op, dat het door Uwe vereeniging (op het door U verdedigd voorstel) tegenover de nieuwbenoemde Leeuwarder archivaresse genomen besluit weinig strookte met de vriendelijke en hoffelijke woorden, in Uwe openingsrede over haar gesproken. En wat is Uw antwoord? Dat gij uitdrukkelijk en herhaaldelijk bij de verdediging van dat voorstel hebt doen uitkomen, „dat uit het besluit niet zou blijken van de geringste animositeit tegen de persoon der benoemde", en verder, „dat de Vereeniging alléén een protest bedoelde tegen de aanranding van de eer van Ul. werk." Maar zij werd er dan

toch de dupe van, en iets later schroomt gij zelfs niet, haar met den weinig vleienden naam van .... „boekverkoopersbediende" te betitelen. Het moge niet in Uwe bedoeling hebben gelegen, met dit woord „animositeit" tegen de benoemde aan den dag te leggen, van „vriendelijkheid", van „hoffelijkheid" jegens haar, die gij in Uwe openingsrede het „welkom" hadt toegeroepen, getuigt het allerminst. „Welkom", ja, maar tot ons komen niet. Dat vloekt. Ik zou het willen noemen een contradictio in adjecto. Het deed mij alles denken aan de gewoonte der ouden, om hun offerdieren met bloemen te bekransen, alvorens ze den Goden te wijden.

Ik wensch het hierbij te laten.

Alleen moet ik U nog verklaren, dat wat ik schreef omtrent de archieven van IJselstein, Haarlem en Utrecht was ontleend aan een bron, die ik alleszins betrouwbaar achtte. Aan de ten slotte door mij behandelde hoofdzaak, de wenschelijkheid van de overbrenging van de gemeente-archieven naar de rijksdepôts, doet dit nochtans niets af.

Gaarne noem ook ik mij met bijzondere hoogachting,

Uw zeer dienstw.

LEEUWARDEN. A. DUPARC.

(*Op uitdrukkelijk verlangen van den heer Duparc, die gaarne het laatste woord behield, heeft de heer Muller van zijn recht van repliek afgezien.* RED.)

Brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz. bij het Paleis van Justitie te Rotterdam.

In het Nederlandsch Archievenblad No. 2 van den jaargang 1900—1901, wordt door den heer J. H. W. UNGER eene beschrijving van en eene critiek geleverd over het gebouw aan den Noordsingel te Rotterdam, deel uitmakende van het Rechtsgebouw aldaar, en bestemd tot bewaarplaats van rechterlijke akten en dergelijke stukken.

Het zij mij vergund naar aanleiding daarvan, eenige opmerkingen in het midden te mogen brengen.

Terwijl tot voor korten tijd nog in alle rechtsgebouwen, en thans nog in de meeste, de verschillende notariëele akten en rechterlijke bescheiden, waaronder tevens de akten van den burgerlijken stand, in verschillende ondergeschikte niet brandvrije vertrekken, ja meestal op zolders waren ondergebracht, werd in den laatsten tijd de eisch gesteld dat zulke stukken in brandvrije vertrekken zouden worden opgeborgen.

Aan dien eisch heeft het door den heer UNGER beschreven gebouw zijn ontstaan te danken; het is echter nimmer de bedoeling geweest daarvoor archiefgebouwen in optima forma te stichten.

Zulk een bewaarplaats is geen openbaar gebouw, bestemd tot werkplaats van archivarissen, bezoek van publiek, plaats van onderzoek voor belanghebbenden; het is slechts een bergplaats voor geordende bescheiden, waarin nu en dan een klerk wat komt opbergen of halen, zooals hij dat voorheen op den zolder of op andere volgepropte en niet verwarmde localen deed. Het publiek komt er nooit.

Rekening houdende met de belangrijke kosten die een dergelijke brandvrije inrichting reeds uit den aard der zaak vordert, is bij den bouw gestreefd naar den grootsten eenvoud en weinig kostbaarheid in de samenstelling. Op slechts enkele oude registers na, hebben alle registers dezelfde afmetingen en zullen zij die blijven behouden, daarom was het geen overwegend bezwaar enkele oude grootere registers op hun plat te leggen, en zouden de meerdere kosten van verplaatsbare regels niet te verdedigen zijn geweest.

De lichtramen zijn veel breeder dan de registerstellingen, en 't licht valt dus behoorlijk in de dwarsgangen; de gangen zijn dan ook in werkelijkheid goed verlicht, waartoe de hoogere lichtschepping, mogelijk doordat de verdiepingen 3,25 M. hoog zijn, het hare bijdraagt. De losse trapjes om bij de bovenste rijen te kunnen komen behoeven niet bijzonder hoog te zijn, en 't is wel overdreven, om waar er zelden meer dan twee personen tegelijk in het archief zijn, en elke plaats van twee kanten te bereiken is, te denken aan versperring door zulk een trapje in een gangpad teweeggebracht.

De ventilatie om de registers is, al staan ze vast rug aan rug, even groot als bij boeken die op planken staan, en van achteren vrij zijn. Ook hier staan ze toch aan drie zijden vrij. De ventilatie door de glasjalousiën geschiedt op elke verdieping, en levert geen bezwaar op, ook al waren alle stellingen geheel gevuld. De warmwater-verwarming doet 's winters nacht en dag dienst, want ze maakt deel uit van de inrichting tot verwarming van het vrouwenkwartier van het aangrenzend huis van bewaring. Hoe de heer Unger dus zeggen kan dat er van centrale verwarming geen sprake is, is een raadsel. Een broeikas-temperatuur wordt er niet mede bereikt, is ook niet noodig, maar eene die de kilheid wegneemt, droogte geeft en de temperatuur er niet al te veel doet dalen.

Er is bij den bouw dezer bergplaats op de toekomst gerekend zoodat nog ± 100 % stellingruimte onbezet is. Noodig was het dus in de eerste 80 jaren zeker niet, om oude akten te plaatsen juist bij den ingang; die plaats had tot het laatst toe onbezet kunnen blijven.

Voor 't bijwerken van registers van den Burgerlijken stand, de contrôle daarvan enz. is in het Rechtsgebouw afzonderlijk behoorlijk te verwarmen werkruimte aanwezig.

Resumeerende, kom ik tot de conclusie dat de heer Unger zeer ten

onrechte aan dit gebouw dezelfde eischen gesteld heeft als aan de Provinciale Archiefgebouwen, dat van de gemeente Rotterdam en dergelijken gesteld mogen worden en de architect aan veel minder hoogere eischen had te voldoen, en om finantiëele redenen met bovengenoemde gebouwen niet had te concurreeren. Bij de vele groote maatschappelijke vraagstukken aan de zorg der Regeering toevertrouwd is het m. i. gelukkig, als de autoriteiten het doen van ongemotiveerd hooge uitgaven voor 't Archiefwezen afwijzen, ook al strookt dit niet geheel met de inzichten van den heer UNGER.

W. C. METZELAAR,
Ing. Arch. v. d. gev. en rechtsgeb.

Nog eens het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam.

De heer W. C. METZELAAR, ontwerper van bovengenoemd gebouw, heeft gemeend uiting te moeten geven aan zijn bezwaren tegen mijn kritiek in de vorige aflevering van het Nederlandsch Archievenblad opgenomen. De redacteur van ons tijdschrift stelde mij welwillend in staat te repliceeren en hiervan maak ik gaarne gebruik, omdat het mij ook gelegenheid geeft enkele der door mij gemaakte opmerkingen nader toe te lichten.

De lezer zal zonder twijfel het verschil in de opschriften dezer beide artikeltjes opmerken. Ofschoon de heer METZELAAR beweert, dat het niet in de bedoeling lag „een archiefgebouw in optima forma" te stichten en dus zijn schepping hier slechts betitelt met den bescheiden naam: „brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz.", wil ik er op wijzen, dat ik de door mij gebruikte benaming heb overgenomen uit Bestek no. 78, volgens hetwelk aanbesteed werd „het maken van een gebouw voor den dienst der Arrondissements-Rechtbank en der 3 Kantongerechten te Rotterdam, met daarbij behoorend en daaraan verbonden brandvrij A r c h i e f g e b o u w [1]) voor notarieele akten, de registers van den burgerlijken stand en verdere rechterlijke archieven, alles op het voorterrein van de strafgevangenis aan den Noordsingel te Rotterdam". Ook later wordt in het bestek geregeld van Archiefgebouw gesproken. Dezen naam gebruikte ik dus niet ten onrechte.

De heer METZELAAR zegt verder: „het is geen openbaar gebouw, bestemd tot werkplaats van archivarissen, bezoek van publiek, plaats van onderzoek voor belanghebbenden." Volkomen juist; doch de schrijver kan niet aantoonen, dat ik dezen eisch gesteld heb.

---

[1]) De spatieering is van mij.

Het is een bergplaats, alweer volkomen juist, doch eene waarin wel degelijk gewerkt moet worden door de bewaarders der archieven en hunne ambtenaren, ofschoon niet dagelijks, toch dikwijls uren achtereen. Dat de heer METZELAAR dit niet heeft ingezien, is juist de fout. Het is niet voldoende als ingenieur of architect een gebouw in elkaar te kunnen zetten, in de allereerste plaats dient de ontwerper zich rekenschap te geven van de eischen van den dienst, waarvoor het gebouw bestemd is en dit nu is hier niet geschied. De bewaarders der archieven zijn door hem niet geraadpleegd; had hij dat gedaan, dan zouden beiden als stellige noodzakelijkheid er op gewezen hebben, dat in beide afdeelingen onmisbaar is een ruimte, zij het ook een kleine, waarin eene gelegenheid aanwezig is tot werken.

Dat de heer METZELAAR „het bijwerken van de registers van den burgerlijken stand, de contrôle daarvan enz." wil doen geschieden „in een afzonderlijk behoorlijk te verwarmen ruimte in het Rechtsgebouw" bewijst, dat hij zich geen rekenschap heeft gegeven van den aard dezer werkzaamheden en zelfs niet van de plaatselijke gesteldheid. Men stelle zich die klerken voor, sjouwende met de gewoonlijk nog al zware registers van den burgerlijken stand van het Archiefgebouw door de 21 M. lange gang naar een of ander localiteit boven of beneden in het Paleis van Justitie. Wat een moeite en wat een tijdverlies!

Ik zal de bewering van den heer METZELAAR, dat de door hem genoemde ruimte volgens zijn ontwerp in het hoofdgebouw aanwezig is, niet in twijfel trekken, doch moet er tegenover stellen dat, volgens mijn berichtgevers, thans van een afzonderlijke, daartoe speciaal bestemde werkruimte niets bekend is.

Dat er bij den bouw naar eenvoud en weinig kostbaarheid gestreefd is, zal ieder zeker toejuichen; uit alles blijkt dit. Het blijft mij evenwel een raadsel, waarom het gebouw niet verdeeld is in 4 verdiepingen van ± 2.50 M. in plaats van 3 van 3.25 M. en waarom niet een groot aantal kleinere ramen aangebracht zijn telkens in de assen der gangen, door de boekenstellingen gevormd. Het komt mij als leek voor dat dit geen belangrijk verschil in de bouwkosten zou gemaakt hebben.

Het hier gevolgde systeem verdient beslist afkeuring; juist de doelmatig gekozen verdiepinghoogte, die thans overal toegepast wordt in nieuwe gebouwen, is een der belangrijkste voordeelen der tegenwoordige moderne archiefdepôts. Of het losse trapje eenige treden meer of minder heeft, doet er niets toe; dat het noodig is, veroordeelt het gevolgde systeem. En nu moge de heer METZELAAR beweren, dat deze trapjes de 1 M. breede gangetjes niet versperren, toch blijft het onaangenaam dat het voor een persoon, die iets meer gezet is dan men mager pleegt te noemen, onmogelijk is tusschen boekenstelling en trapje te passeeren.

Tot mijn genoegen heb ik uit het verweer van den heer METZELAAR gezien, dat hij niet in bescherming neemt de glasjalousiëen en de gleuven onder de ramen. Zou hieruit afgeleid mogen worden, dat hij erkent dat deze fraaie uitvindingen niet doelmatig zijn?

Over de ventilatie der boeken op de stellingen wil ik opmerken, dat ik in meening blijf verschillen met den architect over de wenschelijkheid om ook aan de achterzijde der registers ruim versche lucht te laten toetreden.

Ten opzichte van de verwarming van het gebouw erken ik gaarne onvolledig en onjuist geschreven te hebben. Mij was meegedeeld, dat de door mij opgemerkte ijzeren buizen wel voor warmwaterverwarming bestemd waren, doch dat deze thans niet in het hoofdgebouw aanwezig was. De mogelijkheid dat de toevoer uit het Huis van Bewaring kon komen, was daarbij over het hoofd gezien. Volkomen eens ben ik het met den heer METZELAAR dat een broeikastemperatuur niet noodig is, doch hij vergeet dat de (tocht)gleuven onder de ramen en de jalousietjes heel wat koude doorlaten en dat in het gebouw zelf derhalve bij eenigszins lage temperatuur dientengevolge niet kan worden gewerkt.

Ten slotte nog de ingang van het notarieel archief. Had de ontwerper de moeite genomen een deskundige in archiefzaken en den bewaarder van dit archief te raadplegen, dan zou hij er nooit toe gekomen zijn, als hij dan hun advies had gevolgd, de ingang aldus te construeeren. Al moge door de overvloedige ruimte, die aanwezig is, voor het oogenblik het door mij geopperde bezwaar niet gelden, nu de kasten vlak vóór den ingang niet in gebruik genomen zijn, er zal toch misschien eenmaal een tijd komen, dat dit wel het geval is, bijv. over 80 jaren volgens de berekening van den heer METZELAAR. En dan zijn mijn bezwaren tegen deze constructie van volle kracht; daarmede had de ontwerper dus rekening moeten houden. Ik schrijf evenwel opzettelijk „misschien", omdat ik durf voorspellen dat het wel nooit zoover zal komen. Eer de beide afdeelingen van het Archiefgebouw gevuld zullen zijn, zal het noodig zijn geworden een nieuw en ruimer Paleis van Justitie te bouwen. Blijft Rotterdam vooruitgaan als thans sedert 20 jaren het geval is geweest, dan zal het blijken na niet zoo heel lang tijdsverloop, dat het hoofdgebouw te klein is. Juist daarom had, dunkt mij, zoo gemakkelijk een gedeelte der te groote ruimte kunnen worden ingericht voor werkkamer en een ander gedeelte opgeofferd kunnen worden om een behoorlijk portaal van bescheiden afmetingen te maken. Beide afdeelingen zijn thans met het oog op hetgeen aanwezig is en de maatstaf van vermeerdering, die voor beide kan worden aangenomen, te groot.

Ten onrechte beweert de heer METZELAAR m.i. dat de verbeteringen, die ik in zijn gebouw zou wenschen aangebracht te zien, tot grootere uitgaven zouden hebben geleid. Eenig verschil in de bouwkosten zou een

en ander gemaakt hebben, doch, naar het mij voorkomt, niet zoo heel veel. Voor hetzelfde geld zou een goed ingericht archiefdepôt met werkkamers te bouwen geweest zijn, als de hoeveelheid beschikbare plaatsruimte meer in overeenstemming was gebracht met de werkelijke behoeften, terwijl desnoods de overbodige zolderruimte met haar eenigszins kostbare bekapping had kunnen weggelaten worden. Dat een volledig archiefgebouw niet zoo heel veel geld behoeft te kosten en toch doelmatig kan zijn, bewijst het Leidsche.

J. H. W. UNGER.

Regels voor het maken van regesten van oorkonden.

Het Westfälisches Urkundenbuch loopt tot 1300; de Historische Kommission für Westfalen is bezig een vervolg op dat werk voor te bereiden en heeft daartoe een soortgelijken weg ingeslagen, als hier te lande Mr. MULLER gevolgd heeft bij het uitgeven van zijne Bijdragen voor een oorkondenboek van het sticht Utrecht. De bedoelde commissie heeft nl. besloten tot het doen van een onderzoek in de verschillende gemeentelijke, kerkelijke en andere archieven der provincie naar de oorkonden, die zich daar soms mochten bevinden. Reeds is in het vorige jaar een eerste stuk gepubliceerd, waarin over de archieven uit den Kreis Ahaus wordt gehandeld. Aan de eigenlijke archiefbeschrijving gaat eene Denkschrift vooraf, waarin niet alleen het bovenvermelde doel dezer uitgaven wordt uiteengezet, maar waarin tevens over de wijze van behandeling het een en ander wordt medegedeeld.

Hieruit blijkt, dat de commissie zich niet heeft beperkt tot het mededeelen der in de verschillende archieven aanwezige oorkonden, maar tevens een kort overzicht heeft gegeven van den geheelen inhoud van elk archief. Bij de inrichting dier overzichten is natuurlijk rekening gehouden met het bijzondere doel van het onderzoek, en zoo is de commissie er toe gekomen elken inventaris in drie rubrieken te verdeelen, t. w. in: 1. oorkonden, 2. akten (waartoe zoowel resolutieboeken en rekeningen als brieven en processtukken worden gebracht, of liever waartoe alle archiefstukken behalve de oorkonden worden gerekend) en 3. handschriften, die eigenlijk niet tot het archief behooren, maar veeleer tot eene bibliotheek van manuscripten. De beide laatste soorten van stukken worden slechts zeer in het kort beschreven en ook van de oorkonden worden alleen die, welke van 1400 of vroeger dateeren, nader in regestvorm beschreven.

Deze handelwijze heeft in Duitschland geene algemeene instemming gevonden. De Deutsche Geschichtsblätter (1e jaargang blz. 86) hebben zoowel tegen de indeeling in oorkonden, akten en handschriften als tegen

de verwaarloozing der stukken na 1400 protest aangeteekend, en het schijnt wel, alsof de „philippica" van Dr. BAILLEU op de laatste vergadering van het Gesamtverein der Deutschen Geschichts-und Altertumsvereine tegen de gewoonte om bij de inventariseering van archieven de oorkonden te uitvoerig te behandelen in verhouding tot de andere stukken, in het bijzonder tegen het werkplan der Westfaalsche commissie was gericht. Is dit vermoeden gegrond, dan schijnt mij dit verwijt eenigszins onbillijk, want het ligt voor de hand, dat de commissie bij de voorbereiding tot de uitgave van een oorkondenboek bij voorkeur hare aandacht aan de oorkonden wijdt, en wij hebben haar slechts dankbaar te zijn, dat zij, nu zij toch eenmaal de verschillende archieven moest onderzoeken, de moeite genomen heeft om een overzicht van den geheelen inhoud dier archieven te geven. Alleen dit zou men haar kunnen verwijten, dat zij aan die overzichten den wel wat al te pompeuzen naam van inventarissen gegeven heeft.

Ik voor mij zou eer de aandacht willen vestigen op deze leemte, dat wel de in originali aanwezige charters in regestvorm worden behandeld, maar niet de in cartularia en andere registers afgeschrevene oorkonden, die toch niet minder belangrijk zijn. Ik heb ze althans in dit eerste stuk tevergeefs gezocht; het is evenwel mogelijk, dat diergelijke registers in de blijkbaar niet zeer omvangrijke archieven van den Kreis Ahaus niet voorkomen.

Het is echter niet voor deze zaak, dat ik de aandacht der lezers van het Archievenblad vraag, ik wensch die voornamelijk te vestigen op de regels voor het maken van regesten van oorkonden, die achter de bovengenoemde Denkschrift staan afgedrukt. Die regels toch zijn blijkbaar niet uitsluitend met het oog op deze publicatie vastgesteld, maar hebben eene meer algemeene strekking. In de eerste plaats wordt de wenschelijkheid uitgesproken om de regesten der oudere en belangrijke oorkonden uitvoeriger te maken dan die der andere. Principieel is hiertegen zeker geen bezwaar, maar of het altijd praktisch uitvoerbaar zal zijn den essentieelen inhoud eener min belangrijke oorkonde met weinig woorden weer te geven, meen ik te mogen betwijfelen. De meerdere of mindere beknoptheid van het regest hangt niet af van de belangrijkheid der oorkonde maar van haar aard; een ontzegbrief is dikwijls belangrijker dan een processtuk, maar daarom zal het regest van het eerste stuk nog niet langer zijn dan dat van het tweede.

Mijne volle instemming heeft de tweede regel, die zegt, dat degene, van wien de oorkonde uitgaat — de Aussteller — altijd aan het hoofd van het regest moet worden genoemd. Dat is hetzelfde beginsel, waarop ook in de Handleiding (§ 76 in fine) de aandacht wordt gevestigd.

Aanbeveling schijnt ook te verdienen de door de commissie in de

derde plaats gestelde regel, dat in de regesten van de oudste stukken — de commissie zegt: stukken ouder dan 1350, maar die grens zal natuurlijk niet overal dezelfde zijn — alle namen, die in de oorkonden zelven voorkomen, moeten worden opgenomen. Uit eene periode, waarvan zoo weinig bekend is, schijnt het inderdaad wenschelijk alle eigennamen zoo van personen als van plaatsen te kennen. Wat de commissie daaraan toevoegt omtrent het weergeven van plaatsnamen, persoonsnamen en bekende familienamen in den thans gebruikelijken vorm, is in strijd met § 78 der Handleiding, en is ook, blijkens het voorbericht, bij de bewerking der regesten praktisch niet uitvoerbaar gebleken.

Evenmin heeft men er zich in de toepassing aan gehouden om alle technische termen letterlijk in het regest op te nemen, hoewel men daarin verder is gegaan dan hier gebruikelijk is. Het is dan ook moeilijk hiervoor een algemeen voorschrift te geven.

Voorts schrijft de commissie voor, de dateering zoowel in den oorspronkelijken als in den herleiden vorm weer te geven. Dat daarbij van het jaartal niet gerept wordt, schijnt wel een gevolg van het feit, dat in de dioecese Munster het jaar algemeen met 1 Januari begon.

Behalve deze regelen spreekt de commissie nog den wensch uit, dat bij alle regesten moet worden vermeld, of de oorkonde een origineel, een concept of een afschrift is, dat bij ongedateerde stukken de tijd van hun ontstaan uit den aard van het schrift moet worden afgeleid, en dat bij stukken ouder dan 1500 uitdrukkelijk moet worden aangeteekend, zoo zij niet op perkament geschreven zijn. Dit komt in hoofdzaak overeen met hetgeen § 79 der Handleiding vordert. Alleen begrijp ik niet goed, waarom hier van concepten van oorkonden gesproken wordt. Een concept, dat niet is vastgesteld, is geene oorkonde en kan, wordt het in eene regestenlijst vermeld, slechts verwarring stichten. Alleen oorkonden, getuigenissen, die werkelijk zijn geoorkond of afgelegd, behooren daarin te worden vermeld.

Omtrent de bezegeling merkt de commissie aan, dat niet behoeft te worden aangeteekend, of de zegels door zegelstaarten of door draden met het stuk verbonden zijn, wel waar ter plaatse een opgedrukt zegel is aangebracht. Natuurlijk moeten ook het getal der regels en de namen der bezegelaars zooveel mogelijk worden opgegeven. Praktisch is de opmerking, dat de namen der bezegelaars niet behoeven te worden vermeld, zoo zij tevens de „Aussteller" van de oorkonde zijn.

Ten slotte prijst de commissie aan om aanteekeningen in dorso van het charter en op de zegelstaarten, voor zoover zij iets geven, wat niet in het charter zelf vermeld wordt — dikwijls helpen b.v. dorsaalnotities oude plaatsnamen terecht brengen — uitdrukkelijk te vermelden.

Hoewel ik mij niet in allen deele met de gestelde regels vereenigen

kan, waarvoor ik boven de gronden heb opgegeven, meende ik geen overbodig werk te verrichten door de aandacht te vestigen op de blijkbaar met zorg gestelde regelen der Westfaalsche commissie, die een onderwerp raken, waarover ook de Handleiding opzettelijk handelt. Ook overigens verdient de arbeid der commissie alle belangstelling onzerzijds. Uit den aard der zaak bevatten de behandelde archieven tal van stukken, die voor de geschiedenis onzer oostelijke provinciën van gewicht zijn.

R. FRUIN.

De archieven der Nederlandsche Hervormde kerk in 1899 en 1900.

De onderstaande mededeelingen zijn geheel ontleend aan de Handelingen der Synode over 1899 en 1900 (met bijlagen). Wij geven ze zonder commentaar weer, en zooveel mogelijk in de termen zelf, waarvan de Handelingen zich bedienen. Het belang der zaak zal de uitvoerigheid van ons excerpt verontschuldigen.

In de zitting der Synode van 16 Augustus 1899 kwam in een verzoek van dr. Reitsma, hoogleeraar te Groningen, luidende:

Dat het aan Uwe Vergadering moge behagen:

1°. om in beginsel te besluiten tot het overbrengen van de archieven (nl. het oud-archief) vooreerst der Provinciale Kerkbesturen en daarna ook der Classes naar de meest geschikte en daarvoor aangewezene bewaarplaats, de archiefkamer in ons Synodaal gebouw;

2°. bepalingen te maken om zoodanig besluit langs den daarvoor bestaanden weg tot uitvoering te brengen; en

3°. maatregelen te beramen op het inventariseeren, ordenen, onderhouden en aanvullen van het geheele, door dezen toevoer in omvang zeer vermeerderde oud-kerkelijk archief, bijeengebracht en voortaan berustende onder de hoede van het hoogste kerkbestuur.

In zijne toelichting wees prof. Reitsma op de door hem bij het bewerken der Acta synodalia opgedane ondervinding, en op hetgeen door wijlen ds. H. Q. Janssen reeds op dit gebied was gedaan (nl. het maken van indices op de archieven der Provinciale Kerkbesturen). Hij gaf voorts in overweging tot het oud-archief te brengen alle stukken, antérieur aan de organisatie van 1816.

Dit verzoek werd afgewezen, deels om de groote kosten, deels ook omdat de Synode de bevoegdheid mist om de Provinciale Kerkbesturen en de Classicale Besturen te dwingen hunne archieven af te staan.

Daarop werd in dezelfde vergadering zonder hoofdelijke stemming aangenomen een voorstel van dr. Bronsveld, dat aldus luidde:

De ondergeteekende stelt voor, de Provinciale Kerkbesturen uit te noodigen maatregelen te nemen, dat, waar zulks niet is geschied, de kerkelijke archieven, behoorlijk worden geïnventariseerd, gelijk zulks o. a. is geschied in de provincie

Zeeland door Mr. Fruin, en van den inventaris een afschrift of overdruk te zenden aan de Synode.

Daarop diende de heer Romijn het volgende voorstel in:

De ondergeteekende stelt voor, dat de Synode de Kerkelijke besturen opmerkzaam make, dat het uit een oogpunt van goede bewaring wenschelijk is, het oud-archief, onder hunne berusting, in bruikleen te geven, onder de noodige waarborgen, aan het Rijksarchief in de Provinciale hoofdstad.

Bij de beraadslaging vond dit voorstel tegenspraak, „omdat de ondervinding leert, dat hetgeen eenmaal aan het Rijksarchief of aan de Provinciale archieven is afgestaan, zeer moeilijk terug verkregen kan worden, en omdat ook nog niet is gebleken, dat de Kerkelijke besturen hunne archieven niet zouden kunnen blijven bewaren". Een beroep op het feit, dat de archieven van den kerkeraad en het classicaal bestuur te Arnhem aan het provinciaal depôt in bruikleen zijn afgestaan met bepaling, dat zij te allen tijde kunnen worden teruggevorderd, belette niet, dat het voorstel met 15 tegen 3 stemmen verworpen werd. Van de adviseerende leden (twee kerkelijke hoogleeraren en den secretaris der Synode) waren twee vóór, één tegen het voorstel van ds. Romijn.

Het uitvloeisel van deze besprekingen was de circulaire van 18 Augustus 1899, die in het Nederlandsch Archievenblad 1899/1900 blz. 156 staat afgedrukt.

Van meer omvang zijn de bijzonderheden, die aan de Handelingen van 1900 kunnen worden ontleend.

Den 5en April 1900 richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken een schrijven aan de Synode, waarbij afschrift werd overgelegd van eene missive van den rijksarchivaris in Zeeland, waarin die ambtenaar de klachten van de vereeniging tot het opsporen en bewaren der oude kerkelijke archieven in Zuid-Beveland ter kennis van den Minister bracht en voornamelijk de aandacht vestigde op den verwaarloosden toestand van het archief van den kerkeraad van Hoedekenskerke.

Dit schrijven gaf aanleiding, dat de Synodale Commissie — de Synode was niet bijeen — in het bijzonder order gaf aan het provinciaal kerkbestuur van Zeeland om den toestand van het archief van Hoedekenskerke te doen onderzoeken en bovendien 12 April tot alle Classicale Besturen eene circulaire richtte van den volgenden inhoud:

De Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde kerk heeft uit een aan de Algemeene Synode gericht schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 5 April 1900, no. 225, Afdeeling K. en W. vernomen, dat volgens ingekomen bericht van den Rijksarchivaris in Zeeland de bewaring van de archieven der Kerkeraden veel te wenschen overlaat, zoodat er gevaar dreigt, dat zij hier of daar verloren gaan of door vocht of door andere oorzaken onleesbaar worden.

In afwachting van hetgeen de Algemeene Synode daaromtrent zal besluiten, hebben wij de eer, handelende naar Art. 70, 6° van het Algemeen Reglement, met

het oog op de aanstaande persoonlijke Kerkvisitatie in de maand Mei, er bij Uw Bestuur ernstig op aan te dringen, dat de Kerkvisitatoren een zeer nauwkeurig onderzoek instellen naar den toestand van deze archieven en daarbij handelen naar de artt. 8—10 van het Reglement op de Kerkvisitatie.

De Synodale Commissie gaf van de genomene maatregelen kennis aan den Minister en legde daarbij tevens over een exemplaar van de bovenvermelde circulaire der Synode d.d. 18 Augustus 1899. Dit gaf den Minister aanleiding het volgende te antwoorden:

's Gravenhage, 26 April 1900.

Met belangstelling nam ik kennis van nevensgemeld schrijven en van de daarbij gevoegde circulaires, strekkende om de goede bewaring der oude kerkelijke archieven te bevorderen.

Ik merk naar aanleiding daarvan ten overvloede op, dat, indien ik mij veroorloofde de aandacht op die bewaring te vestigen, dit uitsluitend in het belang onzer nationale geschiedenis geschiedde, waarvoor de oude kerkelijke archieven een gewichtige bron zijn. Met genoegen zag ik uit de bijgevoegde circulaires, dat dit belang ook Uwe Commissie en de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk ter harte gaat.

Het wekt intusschen verwondering, dat aan het slot van de circulaire van 18 Augustus 1899, no. 239, uitgegaan van de Algemeene Synode, ten ernstigste ontraden wordt kerkelijke archieven aan de Rijksbewaarplaatsen in bruikleen af te staan. Daar voor dezen raad geen gronden worden aangevoerd, kan hij bezwaarlijk beoordeeld worden, en het ligt ook niet op den weg der Regeering te treden in eene beoordeeling der maatregelen, welke de Algemeene Synode al of niet wenschelijk acht ten aanzien van archieven, waaromtrent aan de Regeering geenerlei gezag toekomt. Doch ik acht het wenschelijk de zienswijze, welke de Regeering steeds gevolgd heeft ten aanzien van het in bruikleen geven van kerkelijke archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk aan Rijksbewaarplaatsen, duidelijk uit te spreken. De Regeering dan dringt op zoodanige inbewaargeving geenszins aan; wanneer eene bewaargeving heeft plaats gehad, geschiedde dit op verlangen der belanghebbende kerkelijke autoriteit en heeft de Regeering gemeend aan deze een dienst te bewijzen en aan de belangen der nationale geschiedenis bevorderlijk te zijn door geheel kosteloos een veilige, brandvrije bewaarplaats en een zorgvuldige, wetenschappelijke bewaring te verstrekken.

Gaarne zal ik zien, dat van het bovenstaande aan de Algemeene Synode mededeeling worde gedaan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken:
H. GOEMAN BORGESIUS.

De Synode zelf kwam 18 Juli 1900 bijeen. In de zitting van 7 Augustus werd verslag van de persoonlijke Kerkvisitatie uitgebracht. De vraag: „in hoevele gemeenten was het archief, de bewaarplaats daarvan en de index daarop niet in orde, en wat ontbrak daaraan in hoofdzaak?" wordt in dat stuk op de volgende wijze beantwoord:

Voor zoover er cijfers opgegeven zijn, in 185 gemeenten.

Gelderland. Te Velp is de index op het archief samengesmolten met dien op de stukken. Te Appeltern was het met het archief tamelijk. Te Horssen lag alles door elkander. Te Bergharen zal 't archief wegens vochtigheid uit de kerk naar

de pastorie overgebracht worden. Zoo ook te Winssen. Te Maas-Bommel bestaat geen index op het archief. Te Leeuwen was van het oude archief de index niet aanwezig. De tegenwoordige begint 1 Januari 1893. Te Angerloo ontbreekt een deel van het archief, eertijds door brand vernield. Te Wehl en te Westervoort is de bewaarplaats onvoldoende. Te Hellouw ontbreken de stukken van 1883—1898. Zij bevinden zich waarschijnlijk in een kist, waarvan de sleutel zoek is. Te Well lijden de stukken door vochtigheid. Te Ingen, Culemborg, Tricht, Beusichem en Asch ontbraken de inhoudsopgaven der archieven; die van Zoelmond was onvolledig. Te Erichem ontbrak een oud notulenboek van de jaren 1834 tot 1885. Verder was de index niet in orde van Renkum, Roosendaal, Rheden, Ellecom, Spankeren, waar hij geheel ontbrak. Niet in orde te Horssen, Appeltern, Beuningen, Lent, Valburg en Randwijk. Ontbrekende te Bemmel, Gendringen, Winterswijk, Zelhem en Wehl; niet in orde te Zevenaar, te Well; niet gewaarmerkt door den kerkeraad te Dalem, Gellicum, Hurwenen, Rossum en Zalt-Bommel; ontbrekende te Poederoijen, Nijkerk o. d. Veluwe, Barneveld en Oene.

In de gemeenten Elden, Gent en Elst bestaan voor het archief ijzeren brandkasten, terwijl te Valburg een ijzeren kist zal worden aangeschaft. In de gemeente Harderwijk is het archief keurig in orde. Van 1592 af bestaan aldaar compleete notulenboeken.

Zuid-Holland. Te Rotterdam ontbraken eenige stukken, beginnende met het jaar 1611; te Berg-Ambacht was in 1891 het oud-archief verbrand. Te Stolwijk was men aangaande het bestaan van een archief in twijfel. Van een oud-archief kregen in de Classis Gouda visitatoren niets te zien, en wat men te zien kreeg, zag er ontoonbaar uit. Daarom vraagt het Classicaal Bestuur, zou het niet wenschelijk zijn, dat de Synode een persoon uit het Classicaal Bestuur, door het Bestuur aan te wijzen, opdroeg in 4 of 5 jaar tijds de archieven in de verschillende gemeenten van het ressort in orde te brengen en een behoorlijken inventaris op te maken.... Wat de bewaarplaats van het archief aangaat, acht men te Rotterdam (Nederduitsche Hervormde gemeente) wenschelijk, dat het archief, waaronder stukken van waarde voorkomen, niet bewaard werd in de kasten, waar het nu geborgen is, maar in een brandvrije kluis; zal het te Feijenoord weldra in een der aanwezige brandkasten worden overgebracht; wordt te Hillegersberg het oud-archief op het Raadhuis bewaard, waar echter over eene nieuwe bewaarplaats wordt beraadslaagd. Te Stolwijk was eene kist in de pastorie; te Krimpen a. d. Lek waren de sleutels der bewaarplaats niet aanwezig.

In vele gemeenten van de Classis Gouda lieten de bewaarplaatsen veel te wenschen over, behalve te Vianen, Oudewater en Gouda. Oude kisten waren nog in gebruik. In de Classis Brielle is de bewaarplaats overal een kist of kast in pastorie of consistorie.

In 19 gemeenten ontbrak de index of was deze niet in orde. Het eerste was het geval te Hillegersberg, Capelle a. d. IJsel, Boskoop, Dubbeldam, Wijngaarden, St.-Anthonypolder, Nieuw-Beierland, Leerdam, Nieuwland, Stolwijk, Ouderkerk a. d. IJsel; het tweede gold Rijswijk, Bergschenhoek, Maassluis, Poortugaal, Nieuwerkerk a. d. IJsel, Noordeloos. Te Rhoon was hij wel in orde, maar bevond zich in verschillende boeken; te Pernis klopte hij niet met de nummers; op eene enkele plaats in de Classis Brielle moet de index met een paar nummers aangevuld worden. In het wegnemen der leemten zal worden voorzien.

Noord-Holland. Te Hilversum ontbrak het oud-archief, door brand vernield;

te Thamen a. d. Amstel was geen index. Te Castricum ontbraken enkele stukken. De acta van den kerkeraad beginnen bij 1793, hoewel de gemeente van de laatste helft der 16e eeuw dateert. Te Spaarndam is de geheele toestand vrij slecht. Te Heemskerk bevinden zich de oudste stukken op het Raadhuis; Nieuw-Vennep heeft geen archief; te Koog a. d. Zaan bestaat er geen index. Te Kolhorn en te Petten werd geen archief gevonden. Te Benningbroek, Obdam, Spanbroek en Urk was de index op het archief niet aanwezig; te Aartswoud, Spanbroek en Ursem liet de toestand van het archief te wenschen over. Te Etershem, Ransdorp, Schellingwoude, Durgerdam, Zuiderwoude, Uitdam en Marken was geen index.

. *Zeeland.* Te Arnemuiden konden wegens de afwezigheid van den consulent geen inlichtingen gegeven worden; te Westkapelle wordt het archief bewaard in een houten kist in den kelder; te Domburg zou het uit de vochtige kerk overgebracht worden naar de pastorie. Te Haamstede en Dreischor was het archief onbekend; in Oosterland ontbrak het eerste actenboek (1662—1679). In Noordgouwe worden 6 actenboeken vermist van 1671 tot 1846; vóór eenigen tijd waren zij nog in handen van kerkvoogden; de president overleed en de weduwe weet van niets. In Dreischor alleen laat de bewaarplaats te wenschen over. In Dreischor, Sir-Jansland, Burgh, Haamstede, Stavenisse en Tholen ontbreekt de index; in Noordgouwe komt hij niet overeen met den inhoud. In Tholen berust het oud-archief van de voormalige Classis Bergen-op-Zoom met index. In de Classis Goes zijn in bijna alle gemeenten archief en index in orde en op eene geschikte bewaarplaats. Veel is daar door de ongunst der tijden en tijdens langdurige en herhaalde vacaturen verloren gegaan. In Hoedekenskerke is de toestand allertreurigst. De vereeniging „het Zuid-Bevelandsche Archief" zal verzocht worden orde in den chaos te brengen.[1]) In den verloopen winter is een nieuwe kast aangeschaft. De index en het archief sedert 1785 is in orde en de boeken zijn aanwezig. In Rilland is bij het verplaatsen van de kerk uit Bath naar Rilland het archief verloren gegaan. Ook de index ontbreekt van hetgeen op dit oogenblik voorhanden is. In Axel was de index van het archief niet aanwezig. Te Cadzand zijn drie doopboeken, van 1607 tot 1796 loopende, in de gemeentekamer.

Utrecht. Te Abcoude, Baambrugge en Harmelen was de index onvolledig; in Zegveld ontbrak de index. In vele gemeenten wordt het archief bewaard in een kist. Te Bunnik wordt het archief in orde gebracht. Te Odijk ziet het er verwaarloosd uit en is de index niet in orde.

Friesland. Alleen van Hindeloopen wordt bericht, dat het archief er niet in orde is. Van Boxum c.a. en Huins c.a. wordt medegedeeld, dat de bewaarplaats van het archief niet deugt; en van Herbajum, dat er kist noch kast voor het archief was. In 25 gemeenten was er geen index.

Overijsel. In ééne gemeente was alles gansch ongeordend. In ééne gemeente was de kast van het archief vochtig. In 2 gemeenten was geen vaste bewaarplaats. In 7 gemeenten was geen index. In ééne gemeente was hij niet bijgehouden.

Groningen. In ééne gemeente was het archief niet in orde; in 6 ontbraken de indices; van ééne gemeente kwam hij reeds in bij het Classicaal Bestuur.

---

[1]) Aan dit verzoek is gevolg gegeven. Bij de regeling is gebleken, dat het zoogenaamde kerkeraadsarchief grootendeels stukken van rechterlijken aard bevatte. Het is bekend, dat in vele plaatsen van Zuid-Beveland de schepenarchieven in de consistoriekamers werden bewaard.

Noord-Brabant met *Limburg*. In ééne gemeente was het archief niet in orde; in 4 gemeenten ontbrak de index; in 3 was hij onvolledig.

In het ontbrekende zal voorzien worden.

Drenthe. In Gieten is het oud-archief bij de gemeente; wat aanwezig was, is in 1857 verbrand. In Annerveen is geen bewaarplaats voor het archief. In Anloo is de bewaarplaats onvoldoende. In Gasselte is het archief eenigszins verwaarloosd. De index is onvolledig in Gasselternijeveen, Gasselte, Anloo, Veenhuizen en Peize. Te Sleen is het archief niet volledig; te Dalen van geen waarde wegens brand in 1814; te Koevorden is geen kist voor het archief; te Nieuw-Amsterdam geen index en geen kist; te Nieuw-Dordrecht geen kist; te Schoonoord is een archiefkast met één slot in de consistoriekamer; te Odoorn is een te kleine kist zonder sloten. Te Vledder ontbrak de index. Te Nijeveen is een deel van het archief in bruikleen afgestaan aan het provinciaal archief.

In de zitting van 9 Augustus werd door dr. Hulsebos rapport uitgebracht over de antwoorden van kerkelijke besturen, ingekomen op de circulaire der Algemeene Synode d.d. 18 Augustus 1899 (no. 239), dezelfde die reeds meermalen is ter sprake gebracht. Uit dat rapport blijkt, dat die circulaire alleen beantwoord werd door de classicale besturen van Middelburg, Assen en Amsterdam, en door het provinciaal kerkbestuur van Friesland. Geen dier colleges bleek bereid zijn archief in het Synodale gebouw Javastraat 100 te deponeeren. Het classicaal bestuur van Assen, dat zich eerst bereid had verklaard, kwam later op zijn besluit terug en besloot „overwegende, dat het oud-archief der overige Classes in deze provincie en ook geheel het archief van het provinciaal kerkbestuur van Drente reeds zijn gedeponeerd in de rijksbewaarplaats te Assen", ook het archief der classis Assen in die bewaarplaats te doen opnemen. Het provinciaal kerkbestuur van Friesland deelde mede, dat zijn archief voor eenige jaren naar het rijks archief-depôt te Leeuwarden is overgebracht, en dat het geene reden ziet het vandaar, waar het gemaklijk te raadplegen is, naar 's-Gravenhage over te brengen. Het classicaal bestuur van Amsterdam berichtte, dat de regeling van het archief, begonnen door den emeritus-predikant Scheltema, voortgezet wordt door den heer H. D. Diferee, en drong aan op het stichten eener vereeniging „tot opsporing, aankoop en bewaring van met de geschiedenis van Gemeenten en Kerk in nauw verband staande stukken" en op het oprichten van bewaarplaatsen van kerkelijke archieven in de provinciale hoofplaatsen. Inventarissen werden ingezonden door de classicale besturen van Breda, Tiel, Hoorn, Bommel, Middelburg, Leeuwarden, Assen en Amersfoort en door het provinciaal kerkbestuur van Friesland. De laatstvermelde inventaris wordt zeer geprezen. De commissie stelde voor met het oog op het gering resultaat van de circulaire en op den onvoldoenden toestand van vele kerkelijke archieven, gebleken uit de persoonlijke Kerkvisitatie, „dat eene dergelijke circulaire toegezonden worde aan de Provinciale Kerkbesturen en Classicale

Besturen, die in gebreke bleven daaraan te beantwoorden, en verder aan alle Kerkeraden, met weglating van den laatsten volzin (bevattende eene waarschuwing tegen het in bruikleen afstaan in de Rijksbewaarplaatsen) en toevoeging, dat de beheerders der archieven uitgenoodigd worden, er voor te zorgen, dat de bewaring daarvan op zoodanige wijze geschiede, dat zij geen schade kunnen lijden door vocht, ongedierte, brand, enz.", voorts ingenomenheid te betuigen met het door het classicaal bestuur van Amsterdam uitgesproken denkbeeld tot het stichten eener vereeniging in den boven omschreven zin en den Minister van Binnenlandsche Zaken bericht te doen toekomen omtrent de genomen maatregelen, ook in verband met de door de Synodale Commissie met den Minister gevoerde correspondentie, waarvan boven verslag is gedaan.

Naar aanleiding van dit voorstel diende de president, ds. Van der Flier, een amendement in, ten doel hebbende de woorden van het voorstel: „met weglating van den laatsten volzin" te schrappen en dus wel tegen het in bruikleen geven der archieven aan het Rijk te waarschuwen. Dit amendement werd met 12 tegen 6 stemmen aangenomen. Overigens werd het voorstel ongewijzigd aangenomen.

De circulaire, die dientengevolge aan de Provinciale Kerkbesturen, Classicale Besturen en Kerkeraden gezonden is, werd 11 Augustus vastgesteld en luidt als volgt:

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer, Uwe aandacht opnieuw te vestigen op eene zeer gewichtige zaak en ten opzichte daarvan tot U te komen met een dringend verzoek.

Het betreft de kerkelijke archieven, die voor de rechten en de geschiedenis der Kerk van het hoogste belang zijn, en die in vele gemeenten ten eenenmale verwaarloosd worden.

Ook van de archieven der Classicale Besturen en der Provinciale Kerkbesturen is de toestand niet overal voldoende.

De Synode verzoekt U derhalve:

1°. er voor te zorgen, dat de bewaring der archieven op zoodanige wijze geschiede, dat zij geene schade kunnen lijden door vocht, ongedierte, brand, enz., waartoe het aanschaffen van brandkasten aanbeveling verdient;

2°. van de archieven een inventaris op te maken of door bevoegden te doen maken en een afschrift daarvan aan haar te doen toekomen.

Vooral in de kleinere gemeenten hangt de zorg voor het bovengenoemde hoofdzakelijk van de predikanten af, aan wie zij de behartiging dezer aangelegenheid ten zeerste aanbeveelt.

De Synode herinnert hierbij aan de verantwoordelijkheid, die te dien opzichte voortvloeit uit art. 14 van het Reglement op de Vacaturen en wijst er met nadruk op, dat de archieven als kerkelijk eigendom onder het voortdurend toezicht, beheer en bereik van de Kerkelijke Besturen moeten blijven.

Zij verzoekt U, haar mededeeling te doen van hetgeen door U ter voldoening aan bovenstaand verzoek gedaan is, en dat wel bij de toezending van de tabellen van de schriftelijke Kerkvisitatie van het volgend jaar door de Kerkeraden aan

de Classicale Besturen en door deze aan de Provinciale Kerkbesturen, welke opgaven door de Synode ingewacht worden.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk,
G. J. VAN DER FLIER, *President.*
L. OVERMAN, *Secretaris.* [1])

Het schrijven aan den Minister werd 20 Augustus 1900 vastgesteld en luidt als volgt:

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer Uwe Excellentie te berichten, dat de bovenvermelde missiven (van 5 en 26 April) door de Algemeene Synodale Commissie bij haar zijn overgebracht.

Zij stelt het op hoogen prijs, dat Uwe Excellentie en de heeren Rijksarchivarissen toonen een oog te hebben voor het belang en de bewaring van de kerkelijke archieven.

Ook de Synode gaat deze zaak ten zeerste ter harte.

Zij heeft daarom in hare vergadering van dit jaar besloten een schrijven te richten tot de Provinciale Kerkbesturen, de Classicale Besturen en de Kerkeraden, waarvan hierbij een afschrift gaat.

Maar hiertoe heeft de Synode zich niet bepaald. Zij heeft besloten eene commissie van deskundigen te benoemen, aan wie zal worden opgedragen een advies uit te brengen over de vraag, welke de beste weg zou zijn om te komen tot eene behoorlijke inventarisatie van de kerkelijke archieven, en verder over de meest gewenschte wijze, om deze stukken, voor de geschiedenis van zulk een groot belang, tegen allerlei mogelijke schade te bewaren. Ook zal die Commissie hebben aan te geven, óf en zoo ja welke veranderingen in de Kerkelijke Reglementen uit de voorstellen der Commissie zouden voortvloeien.

De Synode wenscht de voorstellen dezer Commissie af te wachten en hoopt Uwe Excellentie er van te hebben overtuigd, dat zij niet doof is gebleven voor de klachten o.a. door den heer R. Fruin in zijn schrijven van 22 Januari 1900 tot Uwe Excellentie gericht.

De Commissie, waarvan in dit schrijven sprake is, werd in het leven geroepen ten gevolge van het aannemen van een voorstel van ds. Bronsveld, dat aldus luidde:

De Synode benoeme eene Commissie van drie leden, die de volgende Synode diene van advies over deze drie vragen: 1°. hoe zij het best kome tot kennis van den toestand, waarin thans de kerkelijke archieven verkeeren; 2°. hoe hetgeen belangrijk is in de archieven voor de geschiedenis der Kerk, het best kan worden bewaard; en 3°. indien tot verbetering in dezen toestand eene verandering van Kerkelijke Reglementen mocht gewenscht zijn, welke veranderingen zijn aan te wijzen.

De memorie van toelichting omschrijft het eerste punt nog nader en vraagt: Kan het voorstel van de classis Gouda [2]) in aanmerking komen, of kan men rekenen op de hulp van het Rijk, of is er een andere weg?

---

[1]) Gelijk men ziet, is in deze circulaire de aanstootelijke zinsnede, waarin gewaarschuwd wordt tegen het in bruikleen geven van kerkelijke archieven aan het Rijk, in zeer verzachten vorm opgenomen.

[2]) Bedoeld zal zijn Amsterdam. In het algemeen laat de correctie van de Handelingen der Synode zeer veel te wenschen over.

Ten aanzien van het tweede punt zegt de memorie van toelichting: Zal men ze (de archieven) in bruikleen geven aan het Rijk? Zal men ze bewaren in brandvrije en veilige plaatsen te 's-Gravenhage, in de hoofdplaatsen der provincies of der Classes?

Den 23en Augustus werden tot leden dezer Commissie benoemd de heeren Van Slee, predikant te Deventer, De Kruyter, conservator van het Zuid-Bevelandsche kerkarchief te Goes, en Acquoy, archivaris te Deventer, en tot hunne secundi de heeren Van Langeraad, predikant te Lekkerkerk, Joosting, rijksarchivaris te Assen, en Moquette, predikant te Rotterdam. [1])

Dien eigen dag was een nader schrijven ingekomen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit schrijven, dat door de Regeering aan de hoofdbesturen van alle kerkgenootschappen gezonden is, luidt als volgt:

De belangstelling in onze Nationale geschiedenis, voor de kennis waarvan de oude archieven de bronnen bevatten, heeft mij er toe geleid aan de Rijksarchivarissen, die jaarlijks onder leiding van den Algemeenen Rijksarchivaris bijeenkomen tot het bespreken van wetenschappelijke vragen, het archiefwezen betreffende, te verzoeken hun aandacht te wijden aan de vraag: „Welke maatregelen te nemen zijn, om de ordening, inventarisatie en goede bewaring der oude kerkarchieven beter te verzekeren dan tot dusverre, waarbij tevens een overzicht verzocht werd van hetgeen te dien opzichte reeds gedaan is".

Dit verzoek leidde tot eene gedachtenwisseling, nader beschreven in de hierbij gaande notulen, waarbij tevens gevoegd is een tabellarisch overzicht van de regeling der oude kerkelijke archieven in de provinciën Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Limburg, Overijssel, Zeeland en Zuidholland.

Tot aanvulling van dit overzicht voeg ik hierbij de verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven over de jaren 1896, 1897 en 1898, welke aangaande Friesland en Zeeland uitvoeriger mededeelingen bevatten, en de bijlage van het Verslag van den Rijksarchivaris in Overijssel, getiteld: „Doop-, trouw- en doodboeken in de Burgerlijke en Kerkelijke gemeenten in de provincie Overijssel, benevens Overzicht van de Kerkelijke archieven in die Provincie".

De kennisneming van een en ander zal U ongetwijfeld belang inboezemen en daarom heb ik de eer U de bedoelde gedrukte stukken ten geschenke aan te bieden en tevens de hoop uit te spreken, dat de overweging van het daarin besprokene moge leiden tot eene volkomene behartiging van het behoud en de regeling der oude kerkelijke archieven, welke voor onze nationale historie van bijzonder groot gewicht zijn.

Voor zooveel noodig merk ik ten slotte op, dat het geenszins de bedoeling der Regeering is, zich in het beheer dier archieven, waaromtrent haar geen gezag toekomt, te mengen, doch uitsluitend de kerkelijke autoriteiten, welke dit beheer voeren, in het belang onzer geschiedenis aan te sporen het noodige tot verzorging dier archieven te doen, terwijl ik mij gaarne bereid verklaar om op de meest welwillende wijze alle verzoeken om medewerking en hulp in overweging te nemen, welke mij ter zake van genoemd nationaal belang mochten worden gedaan.

---

[1]) De heer Acquoy heeft zijne benoeming niet aangenomen, zoodat zijn secundus, ds. Moquette, als lid der Commissie is opgetreden.

In antwoord hierop werd den Minister medegedeeld, dat de Synode eene Commissie van advies in zake het bewaren en inventariseeren der archieven had benoemd, in wier handen het schrijven van den Minister zou worden gesteld, terwijl van het aanbod der medewerking dankbaar akte werd genomen.

Boekbespreking.

Mr. C. P. L. RUTGERS. Inventaris van het familie-archief van het geslacht van Ewsum, berustende in het Rijks-archief in Groningen. 's Gravenhage, 1899.

De hier geinventariseerde bescheiden werden door den Rijksarchivaris in Groningen in den zomer van 1893 op het raadhuis ontdekt. De in onbegrensde wanorde dooreenliggende bescheiden bleken betrekking te hebben op verschillende leden van het geslacht van Ewsum en werden als familie-archief beschreven. Het is de verdienste van Mr. RUTGERS weder orde gebracht te hebben in den chaos, waardoor de bescheiden voor het onderzoek toegankelijk werden.

De beschrijving kwam in 1897 gereed, doch werd na het verschijnen van de Handleiding herzien en verrijkt met een regestenlijst, die als een groote aanwinst is te beschouwen. Een gedeeltelijke genealogie van het geslacht, voorzooverre takken hiervan in de bescheiden zijn genoemd, werd als bijlage aan den inventaris toegevoegd en vergemakkelijkt het overzicht.

In hoeverre hier terecht aan de „conglomeratie van papieren" de naam van familie-archief is toegekend, blijve hier verder onbesproken; waarschijnlijk heeft de schrijver slechts gemakshalve den algemeenen naam behouden; eene wederlegging van § 3. 2e alinea van de Handleiding zocht ik althans tevergeefs in de inleiding. Ook over de wijze waarop deze bescheiden in het raadhuis gekomen zijn levert deze geen aanduiding.

Waar de wijze van bewaring der bescheiden geen vingerwijzing bood voor de beschrijving, moesten de hiervoor te volgen regelen kunstmatig worden opgebouwd. Terecht wordt daarom in de inleiding een overzicht gegeven van de hiervoor gekozen methode. Als hoofdregel is hierbij aangenomen om alle stukken, die tot een bepaald lid der familie in betrekking te brengen waren, onder diens hoofd saam te voegen en, waar bescheiden meerdere leden betroffen, die, voorzooverre uit de stukken zelf niet bleek uit wiens bezit deze afkomstig waren, te plaatsen onder het hoofd van hem, die het eerst in het stuk wordt genoemd of van wien de meeste bescheiden aanwezig bleken.

De onder elk hoofd samengebrachte stukken zijn telkens in rubrieken onderverdeeld n.l.:

1°. Stukken betreffende ambten en waardigheden.
2°. Stukken betreffende familierechten.
3°. Ingekomen en uitgegane stukken.
4°. Stukken betreffende de bezittingen.
5°. Stukken betreffende processen.
6°. Stukken van gemengden aard.

De niet tot een bepaald familielid in betrekking te brengen bescheiden werden in eene tweede afdeeling achteraan saamgevoegd en op dezelfde wijze in rubrieken verdeeld.

De volgorde der hoofden werd gekozen volgens den geslachtsboom, en wel aldus dat achtereenvolgens de bescheiden van allen behandeld werden, die in gelijken graad tot den stamvader stonden, te beginnen met de naastbestaanden.

In vele opzichten acht ik de hier gevolgde indeeling gelukkig gekozen, althans voor zooverre betreft de stukken van persoonlijken aard. Deze toch betreffen slechts den persoon, waarop zij betrekking hebben, en bezitten voor zijn nakomelingen slechts historische waarde. Zij vormen dus collecties op zich zelf en zijn terecht onder de hoofden der betrokken personen ingedeeld. Geheel anders staat het echter met de 4°. rubriek en de processtukken, voorzooverre zij de bezittingen betreffen. Deze toch ontleenen hun waarde niet aan het verband tot den eersten verkrijger, maar aan het direct en tastbaar verband met de bezitting zelf. Het maakt daarom geen verschil, of de titels door vererving verkregen zijn of door aankoop. In beide gevallen vormen zij een integreerend deel van het archief — om gemakshalve deze benaming te volgen — van den lateren bezitter. Ik acht het daarom juister de stukken betreffende de bezittingen en de daarop betrekking hebbende processtukken niet onder de hoofden der verkrijgers te verstrooien, maar tot een afzonderlijke afdeeling bijeen te voegen en daarbij in te deelen naar de ligging der bezittingen en verder chronologisch voor de op een zelfde bezitting betrekking hebbende stukken.

De hier door den schrijver gekozen methode toont zich reeds in den inventaris zelf streng ondoorvoerbaar ten opzichte van registers van ontvangsten, die het beheer onder opvolgende bezitters betreffen, gelijk no. 136 en 147.

Op het in de inleiding uiteengezet plan worden in den inventaris een tweetal kleine afwijkingen gemaakt. De ingekomen en uitgegane brieven van de 3de rubriek worden in den inventaris in twee rubrieken gesplitst. Hierbij worden de namen der afzenders en geadresseerden niet nader vermeld, behalve bij no. 82, 224 en 225 van den inventaris, waarschijnlijk omdat dit hier toevallig meer bekende personen zijn. In de volgorde der familieleden wordt alleen eene uitzondering gemaakt voor Adda v. E.,

die als dochter van Onno Sr. onder no. X gezocht zoude worden, doch eerst onder no. XXI wordt vermeld. Een reden hiervoor zocht ik tevergeefs, zoodat ik geneigd ben dit aan minder nauwkeurigheid bij de bewerking toe te schrijven, evenals het op bladz. 34 plotseling ophouden met de vermelding der onderrubrieken, waartoe de beschreven stukken behooren en het in den inventaris bij verschillende nummers ontbreken van jaartallen.

De indeeling der stukken in de genoemde rubrieken is niet steeds onbetwistbaar. Zoo ware no. 51 beter onder de processtukken te plaatsen evenals de zoenbrieven (no. 53 en 94) en zoude ik nos. 59, 60, 71 en 101* juister ingedeeld vinden onder de rubriek ambten en waardigheden.

De beschrijving in den inventaris is kort en duidelijk, alleen komt mij de verklaring van een juffrouw, dat zij haar scheldwoorden intrekt en om vergiffenis bidt, welke haar door Johan v. E. genadiglijk wordt verleend, wel wat betwistbaar voor als „Certificaat betreffende het leven van J. v. E." (no. 177). Ook acht ik het minder gewenscht telkens eigendomsbewijzen van verschillende niet in onderling verband staande bezittingen onder één nummer te beschrijven, waardoor onzekerheid ontstaat over de bijgevoegde jaartallen en verwijzingen naar de regestenlijst.

Dit laatste betreft echter slechts ondergeschikte opmerkingen.

Vreemd keek ik op, toen ik aan het slot een rubriek „Curiosa" ontmoette, waaronder zeldzame drukwerken en recepten en waarbij ook te brengen zijn de gelegenheidsverzen en het lexicon van zigeunertaal, die elders in den inventaris beschreven worden. De schrijver erkent zelf in de inleiding, dat deze stukken hier niet tehuis behooren, doch nam ze op, daar zij anders „uit het familie-archief worden weggerukt" — wat ik ook zeer wenschelijk zou vinden om de eenvoudige reden dat zij er niet bij behooren — en zij door plaatsing in de bibliotheek „aan de kennisname feitelijk zijn onttrokken"! Dit laatste argument is vooral zeer merkwaardig. Plaatst Mr. Feith de bibliotheek dan achter zeven sloten en grendels, met een schrikwekkend monster er voor, dat de bezoekers op een afstand houdt? Of meent de schrijver werkelijk, dat zij, die een zeldzaam drukwerk zoeken, eerder een archief-inventaris zullen nasnuffelen naar daarin verborgen curiosa, dan een catalogus van de bibliotheek?

Onder de beschreven stukken zijn er velen, die mij voorkomen belangrijk te zijn voor Groningsche topographie en kennis der kerkelijke bedieningen en bezittingen, doch waaromtrent mij voor de juiste appreciatie de noodige speciaal-kennis van het Noorden ontbreekt. Ik wijs daarom alleen op enkele stukken, die ook voor de algemeene, economische en kunstgeschiedenis belangrijk kunnen zijn, als twee uitgavenboekjes uit 1522 en uit de tweede helft der 16e eeuw (no. 22 en 97), formulieren van de schultebank van Drente c. 1530 (no. 123), een „Catalogus" der

geleverde troepen in den Schmalkaldischen oorlog 1546 (no. 121), een rekening van den zilversmid Willem Drews, 1563—1568 (no. 205) en een contrakt over opvoeding en onderwijs, 1567 (Regest no. 578).

De regestenlijst, die 634 nummers telt, is met zorg bewerkt en de beschrijvingen zijn duidelijk zonder in te groote uitvoerigheid te vervallen. Men vindt hierbij talrijke gegevens, die thans door den schrijver voor nader onderzoek ontsloten zijn en die in vele opzichten onze kennis over het Noorden vermeerderen.

De bruikbaarheid van inventaris en regestenlijst zoude ongetwijfeld nog gewonnen hebben, indien de schrijver had kunnen besluiten hieraan een register van personen en plaatsnamen toe te voegen. Dergelijke registers mogen technisch weinig hooge eischen stellen, voor de praktijk zijn zij onmisbaar. Ik hoop daarom, dat het hier gegeven voorbeeld anderen moge opwekken om belangrijke zoogenaamde familie-archieven voor het onderzoek toegankelijk te maken, maar tevens, dat in het vervolg de samenstellers der inventarissen ook dezen eenvoudigen praktischen eisch niet uit het oog verliezen en geen inventaris meer laten verschijnen zonder een bruikbaar register hieraan toe te voegen.

Dec. 1900. J. C. OVERVOORDE.

JOSEF HABETS en A. J. FLAMENT. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn. 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij, 1889 en 1899.

A. J. FLAMENT. Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonikessen der vorstelijke rijksabdij Thorn. 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij 1899.

Reeds in 1889 verscheen het eerste deel van den inventaris van het archief van het kapittel van Thorn. In de voorrede deelde de heer HABETS mede, dat hij eene drieledige verdeeling van het archief had aangenomen: „Het eerste deel, hetwelk thans verschijnt, bevat de geschiedenis der Abdij van 966 tot het jaar 1550. Het is, om zoo te zeggen, het tijdperk der perkamenten en der zegelbrieven. Het tweede deel, hetwelk voor den druk gereed ligt, zal de geschiedenis der Abdij bevatten van het tijdstip harer inlijving bij den Westphaalschen Kreitz, tot in 1797, dagteekening der suppressie; daarbij voegen wij talrijke bijzonderheden over den verkoop der gebouwen en der goederen door de Franschen. Dit is het tijdperk der bundels en der dossiers van dit archief. Eindelijk zal het derde deel bevatten de ongedagteekende reglementen, gerechtelijke bescheiden en registers, enz., inhoudende de twee grondwetten van het land van Thorn, het Necrologium der Abdij, de protocollen van het Kapittel, enz."

Het duurde intusschen tot 1900 (de titel vermeldt 1899, maar eerst

in 1900 is het werk verspreid), eer het tweede deel in het licht kwam. Intusschen was in het Archievenblad en op de vergaderingen van onze Vereeniging de inrichting der archief-inventarissen ter sprake gekomen, en was daarbij door de groote meerderheid der leden uitspraak gedaan ten gunste eener methode, die lijnrecht tegenover de oudere, door den heer HABETS toegepaste, staat. Ook de heer FLAMENT heeft zich blijkens zijn voorbericht tot het 2e deel met die nieuwere methode vereenigd, en hij wijst daarbij tevens aan, in welke opzichten de inventaris, die geheel volgens het oude systeem bewerkt is, niet aan de nieuwere eischen voldoet. Voor den beoordeelaar is het oefenen van kritiek daardoor overbodig geworden, de heer FLAMENT zelf heeft dat met meer zaakkennis gedaan, dan iemand anders het zou kunnen, en is ten overvloede aan het einde van het werk (blz. 855) nogmaals, naar aanleiding van hetgeen de Handleiding over een en ander mededeelt, op de zaak teruggekomen. Dat de heer FLAMENT daarbij niet verzuimd heeft op de vele verdiensten van het werk van den heer HABETS te wijzen, niet het minst op den omvang der reuzentaak, die hij zich door zijne wijze van bewerking waarlijk niet gemaklijker heeft gemaakt, is niet meer dan billijk. Il faut juger les écrits d'après leur date, in dit geval 1889, toen de nieuwere methode van archiefbeschrijving nog niet was geformuleerd en nog niet algemeen ingang had gevonden.

De heer FLAMENT heeft zich intusschen niet beperkt tot onvruchtbare kritiek; waar hij kon, heeft hij het gebrekkige van den inventaris verbeterd en aangevuld. Zoo is reeds dadelijk het geheele derde deel van den geprojecteerden inventaris van den heer HABETS ingekort tot weinige bladzijden, die aan het einde van deel II zijn afgedrukt. De heer HABETS had vermoedelijk de bedoeling gehad de acta van het Kapittel in uitvoerige excerpten weer te geven, de heer FLAMENT heeft hiervan afgezien; terecht begreep hij, dat zulk eene uitvoerige beschrijving de grenzen van een inventaris te buiten zou gegaan zijn. Hij heeft zich dus beperkt tot eene eenvoudige optelling der voorhandene registers, gerangschikt volgens eene rationeele indeeling. Ook had de heer HABETS in zijn plan er van gesproken, dat het 3e deel de „gerechtelijke bescheiden" zou bevatten; terecht merkt de heer FLAMENT op: „Rechterlijke registers van den Raad van appèl, van het leenhof der Abdis, van de schepenbanken van Thorn en Gratens, zijn wel op hun plaats in een inventaris van de archieven van het land van Thorn, waarvan dat der Abdis [1]), bij wie de uitvoerende macht van het landsbestuur berustte, dan het eerste en voornaamste deel moet uitmaken, maar niet in dezen."

In het tweede deel kon de heer FLAMENT niet meer zulke ingrijpende

[1]) Er zij hier aan herinnerd, dat de aangekondigde deelen alleen handelen over het archief van het Kapittel; dat der Abdij berust nog altijd te Brussel.

wijzigingen aanbrengen: reeds in 1889 was het geheel persklaar. Zoo heeft hij er zich toe beperkt in eenige bijlagen aan te wijzen: 1° enkele stukken, die abusievelijk niet in den inventaris beschreven zijn, 2° eene lijst der archiefstukken, in 1691 uitgeleend aan de Abdis, en thans nog, althans gedeeltelijk, berustende in het Abdij-archief te Brussel, 3° eene lijst der in het eerste en het tweede deel opgenomene oorkonden, die niet in het Kapittel-archief berusten, maar wier beschrijving uit andere archieven of uit gedrukte stukken opgemaakt en ten onrechte in den inventaris ingelascht is, en 4° eene lijst van verbeteringen voornamelijk wegens foutieve reductie van data, terwijl hij in de inleiding een schema van archief-indeeling geeft, gegrond op de oude organisatie van het archief, maar niet in den inventaris gevolgd.

In hoeverre de schrijver in zijne regesten den inhoud der verschillende stukken nauwkeurig weergegeven en de drukker die regesten juist afgedrukt heeft, waag ik niet te beslissen. Schijnbaar bestaat er geene reden om aan hunne nauwkeurigheid te twijfelen. Wanneer ik echter zie, dat de namen der bewerkers van de Handleiding allen foutief zijn afgedrukt, [1]) dan kan ik de vrees, dat de correctie ook van den eigenlijken inventaris niet altijd even zorgvuldig is geweest, niet van mij zetten.

Van blijvende waarde is het historisch overzicht van de geschiedenis van het kapittel van Thorn sinds 1550, waarmede de heer FLAMENT het tweede deel van den inventaris heeft verrijkt. De schrijver behandelt daarin eerst de politieke geschiedenis der Abdij en daarna die van het Kapittel als geestelijke vereeniging. Hij sluit zich daarbij aan aan het tot 1550 loopende overzicht, dat de heer HABETS in deel I gegeven had, en voegt er even als deze tal van historische en genealogische bijzonderheden betreffende leden van het Kapittel aan toe. Daaraan sluiten zich dan een aantal photographische afbeeldingen van overblijfsels der oude Abdij en andere platen aan, die bewijzen, hoe de schrijver zich geheel in de geschiedenis van de stichting, wier archief hij georderd heeft, heeft ingeleefd, en getuigenis afleggen van de pieteit, waarmede hij alles heeft verzameld, wat de geschiedenis der Abdij kan toelichten.

Toch ware op sommige punten een weinig beperking hier niet ongewenscht geweest. De heer FLAMENT merkt ergens (blz. XI) op, dat zijn voorganger veel te goed was voor iedereen, en daarom in zijne inleiding allerlei bijzonderheden vermeldde, die er eigenlijk niet in tehuis behoorden, alleen maar om het den lezer zoo gemakkelijk mogelijk te maken en hem alle eigen onderzoek te sparen. Het komt mij voor, dat ook de heer FLAMENT somwijlen al te goed is geweest tegenover zijne vrienden en bekenden, die hem met allerlei mededeelingen vooral op genealogisch

---

[1]) S. Muller Az. (lees Fz.), A. J. (lees J. A.) Feith en R. Fruin Ph. (lees Th.) Az.

gebied kwamen lastig vallen. Zoo was in de tweede helft der 18e eeuw eene gravin Harrach proostin te Thorn, het schijnt mij overbodig om die reden eene genealogie van dat geslacht, opklimmende tot de 13e eeuw, en die bloedverwanten der bedoelde gravin tot in den 12en graad vermeldt, op te nemen. Eveneens kan het misschien interessant zijn om op te merken, dat de laatste abdis van Thorn eene oudtante is zoowel van den tegenwoordigen koning van Italië als van een Saksischen prins, die priester en professor in het kanonieke recht te Freiburg i. B. is, maar het heeft in elk geval met de geschiedenis der abdij Thorn niets te maken. Ik kan mij voorstellen, dat het gewenscht is een tabellarisch overzicht te geven van die bloedverwanten der abdis, die leefden, terwijl zij in functie was, maar eene genealogie, die haar broeder (den hertog van Teschen) weglaat, en daarentegen de kleinkinderen opneemt van bloedverwanten, die geboren werden na den dood der abdis (die 24 jaren na gedepossedeerd te zijn stierf), schijnt mij in dit verband misplaatst. Ik schrijf haar opneming dan ook hieraan toe, dat de heer FLAMENT voor den aandrang van zijn vriend BROCKHOFF te Aken bezweken is.

Toch schijnt ook de schrijver zelf veel voor genealogieën te voelen, getuige het hierboven in de tweede plaats genoemde werk, dat de kwartierstaten van 36 kanonikessen bevat, die het Rijk in 1891 te Keulen aankocht, maar die zonder twijfel van ouds in het Kapittel-archief hebben berust. Voor de uitvoering dier kwartierstaten, die meerendeels met de afbeeldingen der wapens zijn versierd, heb ik niets dan lof, maar ik zou toch willen vragen, of er in het Kapittel-archief geene belangrijker bescheiden berusten, dan juist deze kwartierstaten? Zij hebben allen betrekking op kanonikessen, die in de 17e of 18e eeuw werden toegelaten, en het meerendeel der gegevens, die zij bevatten, zal wel van elders bekend zijn. Maar al gelukt het met behulp dezer staten hier en daar Hübner te verbeteren, dan blijft toch nog de vraag, of dat altijd vrij magere gewin deze luxueuse uitgave rechtvaardigt?

De uitgever zelf heeft dit bezwaar, naar het schijnt, eenigszins gevoeld, en daarom in zijne voorrede gewezen op het werk van LORENZ „Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie”. Referent moet bekennen, dat dit werk hem onbekend is, maar het gebruik, dat de uitgever er in zijne voorrede van maakt, is, ronduit gezegd, vrij onbeteekenend. De heer FLAMENT wijst op de talrijke huwelijken tusschen bloedverwanten, die de kwartierstaten doen kennen, en het daardoor veroorzaakt „Ahnenverlust”, hij brengt daarmede het uitsterven van enkelen dier families in verband, maar erkent, dat andere nog steeds bloeien, en laat in het midden, in hoeverre de in de wettige manlijke lijn uitgestorvene nog in de vrouwelijke lijn of in bastaardtakken voortleven.

Zwakker nog schijnt mij eene andere conclusie; uit het feit, dat tal

van leden uit het geslacht van Manderscheidt onder de kanonikessen te Thorn voorkomen, leidt de uitgever af, dat „vroomheid en godsdienstzin, neiging tot het kerkelijk leven, erfelijk waren in dit geslacht". Hiertegen zij opgemerkt, dat de kanonikessen te Thorn door geene geloften gebonden waren, in den regel niet resideerden, en (als zij gevraagd werden) in het huwelijk konden treden, gelijk ook enkele kanonikessen uit die familie hebben gedaan. Ik meen dus, dat uit het verschijnsel, dat verscheidene freules van Manderscheidt lid van het Thornsche kapittel waren, evenmin tot bijzonderen godsdienstzin in dat geslacht mag geconcludeerd worden, als b.v. het feit, dat thans tien leden der familie Bentinck (vier broeders en de zoons van twee hunner) ridder of expectant der Duitsche orde zijn, iets met de vroomheid of ridderlijkheid dier familie uitstaande heeft.

R. FRUIN.

LUIGI MULINARIS. Dell' archivio nell' amministrazione comunale. Guida teorico-pratica. Udine, 1896.

In dit reeds voor eenige jaren verschenen werkje zet de heer MULINARIS uiteen, hoe zijns inziens de administratieve bescheiden der Italiaansche gemeenten geordend moeten worden.

Die ordening, zegt hij, laat tegenwoordig zeer veel te wenschen over: hier een systeem van rangschikken, dat niet aan de behoefte voldoet, dáár een verdeeling zonder eenige leidende gedachte. En dit alles zeer ten nadeele zoowel van den dienst zelf als van het archief, dat uit de bureaux der administratie wordt aangevuld.

De schrijver, die zelf gediplomeerd gemeente-secretaris is, wijt dezen ongunstigen toestand vooral aan het gemis van één uniform systeem, van voorschriften, die voor alle gemeenten geldend moeten zijn. Om hierin te voorzien zijn er wel is waar verscheiden ordenings-systemen ontworpen, doch alle meer speciaal bestemd voor groote plaatsen en niet geschikt voor kleine gemeenten, die voor hare administratie slechts over één ambtenaar kunnen beschikken. Vooral ten behoeve van deze nu heeft de schrijver zijn methode ingericht en van verschillende kanten aangezocht besloot hij tot de publicatie.

Met het oog op de behandelde Italiaansche archieftoestanden en de desbetreffende wenken en wenschen des schrijvers, in menig opzicht afwijkende van die der Nederlandsche deskundigen, zal het niet ondienstig zijn, in dit blad een overzicht te geven van den inhoud van het geheele werkje.

Aan de uiteenzetting van zijn systeem laat de heer MULINARIS eenige hoofdstukken voorafgaan, waarin hij achtereenvolgens bespreekt: 1°. de

beteekenis van het archief, 2°. het archief in het algemeen, 3°. de algemeene verdeeling van het archief, 4°. het overgangs-archief en 5°. de verdeeling der archiefstukken in soorten.

Het ordenen der bescheiden van een bestuur (Ufficio), zoo betoogt hij, is een moeilijke en ondankbare taak. Ook het gemis aan moreele appreciatie maakt ze niet gemakkelijker. Maar in hoofdzaak schuilt de moeilijkheid in het ontbreken van algemeene technische regels. Vooral tegenwoordig, nu de hoeveelheid en de verscheidenheid der takken van dienst zich uitbreiden, zal het gebrek aan vaste regels, aan één wetenschappelijk systeem van ordenen groote verwarring veroorzaken in de gemeentelijke administratie. Nu geven wel is waar de instructies van 1 April 1838 artt. 353 tot 380 eenige voorschriften voor de behandeling der gemeente-archieven van het voormalig koninkrijk Sardinië, maar deze kunnen niet als maatstaf dienen, evenmin als die, welke voortspruiten uit de ministerieële circulaire van 26 April 1882. En overal elders zijn nog bijzondere beschikkingen van kracht, o. a. die, welke overgenomen zijn van de Cisalpijnsche republiek en van het eerste Napoleontische keizerrijk. Maar ook deze kunnen niet als model worden aangenomen. Daarom is er dringende behoefte aan een systeem van uniforme archiefbehandeling, zoodanig, dat het door de secretarissen in toepassing kan worden gebracht. Niet de kennis en ijver van bekwame administrateurs alleen kunnen een tak van dienst leiden: iedere goede instelling (Istituto) moet geregeld worden door vaste voorschriften. Alzoo ook het archief. Voor dit gebouw van papieren is het niet alleen noodig, dat de architect bekwaam zij, maar ook dat hij gehoorzame aan vastgestelde wetten. Alleen dan kan een harmonisch geheel van lijnen en vooral een stevig fundament verkregen worden. De eerste plicht van dezen architect, voor kleine gemeenten den secretaris, moet dus zijn nauwlettend zorg te dragen voor de archiefstukken. En toch, hoeveel gemeentebesturen zijn er niet, die in dit opzicht veel te wenschen overlaten. Aan den eenen kant groote schade door een verkeerde verdeeling der stukken, aan den anderen kant nog grooter nadeel door de zorgeloosheid in de materiëele bewaring. En zoolang de wet den secretaris niet verantwoordelijk stelt, zal hij zich geen moeite geven noch voor het bewaren en classificeeren der bescheiden, noch in het aanleggen en bijhouden van de noodige indices.

Na deze inleiding gaat de schrijver over tot het rangschikken der stukken. Als hoofdverdeeling neemt hij aan de splitsing in oud- en nieuw-archief. Het oud-archief (Archivio di deposito) bevat alle stukken bij een bestuur ingekomen en die welke het zelf heeft afgezonden van zijn instelling af tot en met het geheele jaar voorafgaande aan het loopende, terwijl tot het nieuw-archief (Archivio corrente) alleen behooren de stukken van het loopende jaar benevens die, welke, hoewel

van vroegeren datum, betrekking hebben op zaken, die nog in behandeling zijn of in dit jaar hun beslag hebben gekregen.

Volgens de instructies van 5 April 1838 moeten de akten van het oud-archief gerangschikt worden in drie afdeelingen: 1e die van vóór de Fransche overheersching, 2e die, dateerende uit den tijd der overheersching en 3e die van lateren tijd. Maar deze verdeeling is natuurlijk niet op alle gemeenten van toepassing. Daarom wil de heer Mulinaris als punt van scheiding nemen de vestiging van het koninkrijk Italië, welk tijdstip voor iedere gemeente afzonderlijk bepaald wordt door haar toetreden tot de wettelijke regeering. Met voorbehoud echter, dat elke gemeente in deze verdeeling van hare archiefstukken ook rekening mag houden met bijzondere politieke gebeurtenissen. Na deze hoofdverdeeling kunnen de stukken dan facultatief onderverdeeld worden in rubrieken van een bepaald aantal jaren, naar gelang van hunne uitgebreidheid en van de ruimte der lokaliteiten, welke laatste, zooals van zelf spreekt, zooveel mogelijk brandvrij moeten zijn.

Deze regels gelden alleen voor een ongeordend archief. Is echter het archief reeds vroeger geordend, dan moet, wat betreft de algemeene verdeeling der stukken, de reeds in gebruik zijnde behouden blijven. Wel kunnen eenige noodzakelijke verbeteringen worden aangebracht, maar de grondslag van de ordening moet bewaard blijven. Een geheel nieuwe ordening zou trouwens meer tijd kosten dan de secretarissen beschikbaar hebben.

In ieder geval is het noodzakelijk een algemeenen inventaris te maken, waaruit de chronologische summiere inhoud van het archief blijkt. En bovendien moet aan dezen algemeenen inventaris een speciale rubriek worden toegevoegd, waarin de plaats vermeld wordt, die elk stuk in de oude classificatie inneemt, met het tweeledig doel om het zoeken te vergemakkelijken en een beeld te geven van de oorspronkelijke organisatie van het archief.

Daarna toont de schrijver breedvoerig aan, dat het voor de praktijk wenschelijk is om de bescheiden van de laatste jaren, die voor den loopenden dienst elk oogenblik bij de hand moeten zijn, ook in het nieuw-archief op te nemen. Deze stukken vormen dus een soort van overgangsarchief (Archivio di transizione). Hij waarschuwt echter voor te groote uitbreiding van dit archief en wil het tot een tijdvak van drie, hoogstens vijf jaar beperken. Om alle verwarring te voorkomen moeten deze stukken goed van die van het nieuw-archief gescheiden en, naar de jaren gerangschikt, in afzonderlijke kasten bewaard worden.

Dan wordt de verdeeling der stukken van het nieuw-archief in soorten behandeld. Voorop gesteld, zegt de schrijver, dat de stukken van het oud-archief dezelfde classificatie dienen te hebben als die van het nieuw,

moet alle streven er op gericht zijn, de laatste zoo te ordenen, dat voldaan wordt zoowel aan de behoefte van het oud-archief als aan de steeds aangroeiende eischen der gemeente-administratie. Tevens moet men rekening houden met den beperkten tijd der secretarissen.

In het algemeen kunnen de stukken verdeeld worden naar hun materiëelen inhoud in serie, categorie en fascicoli. De eerste vertegenwoordigen de takken van dienst en zijn in hoofdzaak voor alle gemeenten dezelfde. Zij kunnen als de sleutels van het archief worden beschouwd en moeten in het geheel de algemeene lijnen van de classificatie aangeven. De categorie zijn onderverdeelingen van de serie en wijzen aan elke akte de plaats aan, die deze volgens haar aard in de serie moet innemen. Ofschoon de lokale takken van dienst door de meerdere of mindere belangrijkheid der plaats of door bijzondere omstandigheden voor iedere gemeente eenigszins kunnen verschillen, zal het toch bijna altijd mogelijk zijn, aantal en titel der categorie voor alle gemeenten gelijk te nemen. Daarentegen hangt het aantal en de aard der fascicoli, der onderverdeelingen van de categorie geheel van omstandigheden af.

Dit moet de hoofdverdeeling zijn bij belangrijke gemeenten. Voor de archieven van kleinere gemeenten is echter een verdeeling in categorie en fascicoli alleen voldoende. De eerste nemen dan de plaats in der serie, de laatste die der categorie.

In overeenstemming hiermede neemt de heer Mulinaris voor zijn systeem 12 categorie aan. Het zijn de volgende:

1°. Staatsbestuur en kiezerslijsten.
2°. Gemeente-administratie.
3°. Burgerlijke stand en bevolking.
4°. Comptabiliteit en gemeente-eigendommen.
5°. Finantiën, belastingen, maten en gewichten.
6°. Landbouw, nijverheid en handel.
7°. Rechtspraak, openbare veiligheid en scheidsgerecht.
8°. Militie.
9°. Publieke werken, politie en veldwacht.
10°. Hygiëne, weldadigheid en eeredienst.
11°. Openbaar onderwijs en statistieken.
12°. Onderwerpen van verschillenden aard.

Iedere categoria, behalve de laatste, wordt vervolgens gesplitst in fascicoli, onder welke er steeds één is met den titel: „onderwerpen van verschillenden aard". Deze bevat al de akten, die moeilijk onder een der andere fascicoli kunnen worden thuis gebracht.

Ten slotte geeft de schrijver eenige wenken omtrent de materiëele bewaring en nummering der stukken. Bij het begin van het nieuwe

jaar worden de twaalf categorie van het vorige in volgorde gerangschikt en naar het oud-archief overgebracht, hetgeen in niet veel meer dan een half uur geschieden kan.

Sommige stukken evenwel, die men, hetzij met het oog op hunne belangrijkheid, hetzij om hun volume of hun doorloopend karakter, niet bij de andere akten in de kasten bewaren kan, moeten afzonderlijk in doozen, elk met een opschrift voorzien, worden opgeborgen.

Dit is in hoofdzaak het systeem, dat de heer MULINARIS aanraadt als eenvoudig en gemakkelijk in de praktijk, hetgeen hem proefondervindelijk is gebleken bij de gemeente-administratiën, waar hij in de gelegenheid was om het in toepassing te brengen. Van groote waarde zijn zijne opmerkingen over het oud-archief voor ons niet. Toch constateer ik met genoegen, dat ook deze Italiaansche administrateur aanraadt de oude organisatie van het archief, als die nog bestaat, in elk geval te behouden. Maar aan den anderen kant zou ik er hem op willen wijzen, dat men in ieder archief, hoe wanhopig verward het moge zijn, bijna altijd sporen van vroegere ordening (in deelen, registers, liassen) terug kan vinden, met behulp van welke de oorspronkelijke orde in de meeste gevallen kan worden hersteld. Ik stem hem echter gaarne toe, dat dit werk niet aan gemeente-secretarissen kan worden opgedragen, zelfs niet hier te lande, waar deze ambtenaren nu juist niet met zulke drukke bezigheden overstelpt zijn, als de schrijver hen ons voor Italië afschildert.

Ook wat het nieuw-archief betreft, is het systeem van den heer MULINARIS voor ons van weinig belang, daar onze gemeente-administratie in menig opzicht van de Italiaansche verschilt. Bovendien wordt dergelijke verdeeling in rubrieken hier vrijwel overbodig gemaakt door de indices (op brievenboeken enz), die, naar ik meen, in de meeste gemeenten in gebruik zijn. Wil men evenwel toch de administratieve bescheiden in rubrieken indeelen, dan schijnt het me wenschelijk daarvoor dezelfde te nemen als die van het verslag, dat ingevolge art. 182 der gemeentewet telken jare door Burgemeester en Wethouders, omtrent den toestand der gemeente, aan den Raad wordt aangeboden.

MIDDELBURG, Maart 1901. E. WIERSUM.

Literatuur-kroniek,

DOOR

Mr. J. G. Ch. JOOSTING en Dr. H. BRUGMANS.

M. G. WILDEMAN. De oude kerkregisters aanwezig in het archief der gemeente Haarlem. (De Navorscher, jaargang 1900, bladz. 555—566.)

„De oude kerkregisters in ons land", door A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN in 1892 uitgegeven, is door onvoldoende mede-

werking van de gemeentebesturen, predikanten en pastoors niet overal juist en volledig. De opgave betreffende Haarlem is hiervan een voorbeeld. Daarom wordt gegeven „een volledige staat „der oude kerkregisters, zooals die in het archief der gemeente „Haarlem zijn te vinden". Voor brandgevaar zijn zij verre van veilig: hunne bewaarplaats is gelegen boven het gas-laboratorium der gemeente, waar dag en nacht gas brandt en dagelijks scheikundige proeven worden genomen; in de zaal is een zeer primitieve gasleiding met zwaluwstaart-branders zonder ballon, terwijl dikwijls 's avonds gewerkt moet worden; de brandbluschmiddelen zijn ten eenen male onvoldoende. Daarom wordt gepleit voor de stichting van een brandvrij gebouw voor archief en bibliotheek.

E. Bourlier. La bibliothèque wallonne. Discours prononcé à l'ouverture de la réunion des députés des églises wallonnes assemblés à Maestricht, le 5 Juillet 1900 et jours suivants. (Opgenomen in het Bulletin der Commission de l'histoire des églises wallonnes, IIe série, tome III, 2e livr. pag. 77—111. La Haye, Martinus Nijhoff, 1901.)

Deze bibliotheek is gesticht in 1852, maar dankt haar ontstaan aan het depôt wallon de Leyde en dit is weder gesproten uit de archieven der Waalsche synode. Daarom wordt bij de geschiedenis dezer laatste begonnen.

In de 16de eeuw werden de archivalia der Waalsche synode bewaard in een koffer, toevertrouwd aan den „actuaire" (een predikant), opdat slechts één man met alle geheime zaken bekend zou zijn. In verloop van tijd werd zijn titel gewijzigd in „secrétaire permanent du synode"; hij werd toen voor 3 jaren benoemd, tegenover den gewonen secretaris, die slechts voor ééne vergadering fungeerde. Zeer angstvallig zorgde de synode voor hare archieven, waardoor menig stuk behouden is geworden.

Langzamerhand werd de koffer, die op elke vergadering aanwezig was, te klein; meerdere werden aangeschaft, waarvan 2 werden bewaard door de kerk te Leiden en 2 den actuaire vergezelden. Doch dit bleek nog te bezwaarlijk; van daar het besluit van 1790 tot oprichting te Leiden van een depôt voor de archieven der synode en die der opgeheven of op te heffen kerken. Bepaald moeten genoemd worden als daarin opgenomen de archieven der églises de la Barrière. Een inventaris van dit depôt werd in 1808 gedrukt.

Nadat reeds in 1807 sprake was geweest van de stichting eener bibliotheek betreffende de Waalsche kerken in ons land, maakten verschillende redenen, dat de zaak niet werd voortgezet. Zij raakte

van de baan en eerst in 1848 werd zij met ernst weder ter tafel gebracht door J. L. C. JACOB, Zwitser van origine. Eene commissie werd benoemd, die in 1852 gunstig rapporteerde. De kerk te Leiden zou zijn „dépositaire de la collection".

Een en ander gaf den Leidschen kerkeraad aanleiding, de zorg voor die verzameling meer bepaald op te dragen aan eene commissie, die in 1853 zich constitueerde als commission des archives en later officieel erkend werd door de synode. In 1894 werd de Leidsche kerkeraad op zijn verzoek van zijne verantwoording ontheven en deze overgebracht op de commission de l'histoire des églises wallonnes.

Na een overzicht omtrent de vorming en uitbreiding der bibliotheek, wordt gegeven een gelijk overzicht der archieven. Deze bestaan uit: 1°. archives des églises existantes, voorzoover deze zijn afgestaan aan de centrale bewaarplaats, — 2°. archives du synode (die met groote zorg zijn opgespoord, voorzoover zij waren afgedwaald), — 3°. het archief der commission wallonne, naarmate dit door de commissie kan worden ontbeerd, — 4°. archives des églises éteintes (aan wier verkrijging soms groote bezwaren verbonden waren, gedeeltelijk doordat vele waren afgestaan aan de kerkeraden der Ned. Herv. gemeenten).

Voor het onderhoud en de hulp bij nasporingen is een ambtenaar aangesteld.

Bijlagen: het bovenvermeld voorstel van den heer JACOB; de lijst van de leden der commission des archives des églises wallonnes over 1853—1894; en een betoog, dat het locaal der bibliothèque wallonne niet door BOERHAVE is gebruikt voor zijne klinische lessen.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Vierde deel, no. III. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1901.

Hierin: Mr. S. MULLER Fz. Lijst van de goederen en rechten, behoorende aan de proosdij van St. Jan te Utrecht in de 15de eeuw (naar een register in het kapittel-archief van St. Jan, aangelegd in 1415 en bijgehouden tot in de 16de eeuw, naar aanleiding van de twisten tusschen den proost en het kapittel over de wederzijdsche rechten) bladz. 239—316; — Mr. R. FRUIN. Uit het leenregister der heeren van Hodenpijl (berustende in het Zeeuwsch rijksarchief-depôt, welke voorschriften niet voor het leenhof der heeren van Hodenpijl alleen zullen hebben gegolden), bladz.

317—323; — Dr. J. S. van Veen. Een ambtsbrief van Doetinchem (d.d. 25 Maart 1379); — M. G. Wildeman. Bevelschrift van dijkgraaf en heemraden van Delfland (d.d. 19 Maart 1522).

Bulletin de la commission de l'histoire des églises wallonnes, IIe série, tome III, 2e livraison. La Haye, Mart. Nijhoff, 1901.

Hierin: Mr. H. D. Guyot, Extraits de la correspondance des ambassadeurs des Provinces-Unies à la cour de France de 1726 à 1732, pag. 112—134.

H. de Jager. De middeleeuwsche keuren der stad Brielle. (Werken des Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Tweede reeks, no. 2.) 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1901.

Blijkens eene publicatie d.d. 1562 bezat men toen te Brielle een oud en een nieuw keurboek en „voorboeden". Deze laatste zullen dagteekenen van vóór het oudste keurboek en vormen twee verzamelingen. De oudste is, blijkens verschillende door de J. medegedeelde gronden, van het jaar 1346 en wordt in afschrift aangetroffen in een 15de eeuwsch handschrift ter Koninklijke Bibliotheek (S 84), getiteld „Handvesten van den Briel. M. S.S. 134 (2)". De tweede verzameling werd afgelezen in 1405. Deze zijn ontleend aan een 15de eeuwsch handschrift in het bezit van professor de Geer („Privilegie-boek van Willem van Beijeren"), waarin zij met meer andere stukken werden afgeschreven.

Het oude keurboek berust in het gemeente-archief van Brielle en is getiteld „tVoirbot", waarin ook werden opgenomen de eerste verzameling voorboden en de keuren afgelezen in 1445, waaraan werden toegevoegd de voorboden tot 1455. Uit een handschrift in het archief der gemeente Delft kon vastgesteld worden, welke keuren tusschen 1445 en 1455 werden uitgegeven; terwijl bovendien uit dit handschrift een enkel (in het Brielsch handschrift ontbrekend) stuk werd overgenomen. Dit oude keurboek bevat bovendien keuren jonger dan 1455, en werd zelfs bijgeschreven tot in de 17de eeuw.

Toch was intusschen een nieuw keurboek aangelegd en wel in 1527, dat thans nog in het archief der gemeente Brielle gevonden wordt. Met het oog op de grens, door de Vereeniging aan hare werken gesteld (einde van het landsheerlijk tijdvak) is niet alles uit dit keurboek opgenomen: waar het nieuwe tijdvak voor Brielle begon in 1572, moest eene keur van November 1571 de laatste zijn.

In eene bijlage tot het oude keurboek zijn opgenomen, behalve het stuk aan het Delftsche handschrift ontleend, eenige keuren, die in tVoirbot gemist worden. Zij werden aangetroffen in 2 origineele

„Correctieboeken" van Brielle, oorspronkelijk aldaar berustende, doch in 1897 overgebracht naar het Algemeen rijksarchief te 's Gravenhage.

Mr. R. Fruin. Mededeelingen uit het archief der Middelburgsche abdij. (Archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen, deel VIII, bladz. 99—140).

I. De parochies van Walcheren. (Aangetoond wordt dat oorspronkelijk op Walcheren 5 parochiën bestonden, waaruit de overige 35 rechtstreeks of middellijk zijn ontstaan.) — II. Oost-Domburg en West-Domburg. (Vóór 1320 vond men in het ambacht Domburg twee parochie-kerken, St. Jan (West-Domburg) en St. Agatha (Oost-Domburg); in 1320 werd de laatste verplaatst naar het tegenwoordige dorp Aagtekerke; in 1325 werd op de oude plaats der St. Agatha-kerk gesticht de St. Anna-kapel; tusschen 1363 en 1379 werd de St. Jans-kerk verplaatst naar binnen de stad Domburg, terwijl het stedelijk gebied werd uitgebreid ook over de St. Anna-kapel en gebracht onder de parochie van St. Jan; sedert werd gesproken van de parochiën van Domburg en Aagtekerke.) — III. Eene financiëele operatie. (Twee zoons van een bastaard van Philips den Goede, de heer van Falaix en de abt van het O. L. V.-klooster te Middelburg, trachtten genoemd klooster op te lichten, wat ten slotte verijdeld werd.) — IV. Eene verbetering van het Oorkondenboek van Holland en Zeeland. (De oorkonde bij van den Bergh, deel 2, bladz. 112 onder no. 255, Inventaris van Visvliet no. 87, is niet van 1273 maar van 1373; vgl. Inv. van Visvliet nos. 899, 897 en 898; 900, 901, 925.)

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Juni 1900. Utrecht, J. van Boekhoven, 1900.

Bevat o.a.: Dr. L. A. van Langeraad. Eenige opmerkingen en beschouwingen naar aanleiding van dat gedeelte van Franciscus Junius' autobiographie, omvattende het tijdperk, dat ligt tusschen de aanbieding van het verzoekschrift der edelen tot aan den beeldenstorm te Antwerpen (5 April—21 Augustus 1566); J. F. Gebhard Jr. Nicolaas Witsen in 1672.

F. A. Hoefer. Aanteekeningen betreffende de kerk van Hattem (Uitgegeven door Gelre, Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht). Arnhem, P. Gouda Quint, 1900. 2 deelen.

In zijne inleiding vermaant de schrijver, geene volledige ge-

schiedenis van de kerk of parochie van Hattem te verwachten. De bronnen vloeiden niet volledig, gegeven worden dus aanteekeningen. Vooreerst wordt behandeld de wording en de ontwikkeling der kerk, waardoor tevens gesproken moest worden over hare bedienaren en hunne ambtsbezigheden; dan de met haar in verband staande geestelijke instellingen, het kerkelijk en geestelijk leven in al zijne uitingen binnen het kerspel van Hattem (en daarbuiten het fraterhuis te Hulsbergen). Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan het tijdperk van overgang tot de reformatie. Dan volgt de beschrijving van de kerk en haar aanhooren als gebouw. Daarna de geschiedenis van de Hervorming, ook van de kerkelijke administratie in die tijden. Eindelijk een „Overzicht van de kerk in verband met Hattem's „geschiedenis". En ten slotte worden eenige historische gegevens medegedeeld over de christelijke kerkgenootschappen, na de Hervorming in het kerspel van Hattem „ontstaan". Een tal van platen luistert het boek op, terwijl de bijlagen in een afzonderlijk deel worden gegeven.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der zes en tachtigste vergadering te Zwolle op 30 October 1900. Zwolle, Erven J. J. Tijl, 1901.

In memoriam van den mede-oprichter der vereeniging Mr. A. A. W. van Wulfften Palthe. — Besproken wordt een boek, aangelegd door of voor den Deventerschen burgemeester Joannes Coster en bevattende afschrift van de titels (1521—1553) zijner bezittingen, en een boek, bevattende een verlofbrief d d. 1683, van den graaf van Bentheim voor de gemeente Ulsen, tot het houden eener collecte ter herstelling van den door den bliksem getroffen kerktoren. — Mr. J. A. G. de Vos van Steenwijk bespreekt het ontstaan der heerlijkheid Almelo (de eerste heeren waren geene *nobiles*, maar schildboortige lieden, evenals die van Ruinen in Drente). — N. A. Cramer ziet in „comitatum agridiocensem sive Umbalaha dictum" (1042) een „jachtgraafschap" ('άγρια διωkειν), J. C. van Slee een „weidegraafschap" (ager, dioecesis). — Ten slotte wordt besproken „Bontsche maat" [1]), „ewelde" of „envelde hoppe" (eynvolt, enkel of dun bier), „rachinburgii" (raadgevers of -sprekers), „bergvrede" (berfredus, beffroi, „belfoort" = toren).

Mr. R. E. Hattink. Stadregt van Almelo. (Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Overijsselsche stads-, dijk- en markeregten. 1e deel, 13de stuk.) Zwolle, Erven J. J. Tijl, 1901.

[1]) Later gebleken te zijn de maat, te Bonn in gebruik.

Almelo heeft, volgens drie brieven van 1394, 1400 en 1405, reeds toen schepenen bezeten, die „onser stades segel" gebruikten; het is dus niet, gelijk door sommigen beweerd werd, in 1420 tot stad verheven. De brief van 1420 heeft een renversaal van de schepenen; daaruit blijkt, dat toen sprake was van eene bepaling der wederzijdsche rechten van den heer en de stad. Die twee brieven van 1420 zijn slechts tot ons gekomen in afschriften van de 17de eeuw en later; in 1785 werd het oorspronkelijke stuk nog ter secretarie gevonden. Dit 5-tal brieven wordt gegeven als inleiding op het stadboek, het eenige dat nog uit het oud-archief van Almelo bewaard is gebleven, thans berustende in het rijksarchief in Overijssel. Dit stadboek is waarschijnlijk aangelegd omtrent 1540; daarin zijn ook geschreven „ander wilkoer der stadt Almelo", „eene bepaling „omtrent hooger beroep" en twee aanteekeningen omtrent „hetgeen „op Petri 1646 en 1647 voor de gemeente der stad besloten is." „Voor de volledigheid zijn voorts herdrukt de wilkeuren, door Racer „reeds tweemalen uitgegeven" (Overijsselsche Gedenkstukken, V).

J.

Robert Fruin. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap uitgegeven door P. J. Blok, P. L. Muller en S. Muller Fzn. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900/1. 8°. afl. 15/16. III, blz. 161—320.

Inhoud: Motley's Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden (vervolg) (uit: Gids, 1862, I, 514 vlg., 658 vlg). — De slag bij Nieuwpoort (uit: Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, Nieuwe serie, V, 55 vlg.). — De wederopluiking van het Katholicisme in Noord-Nederland omstreeks den aanvang der XVIIe eeuw (Uit: Gids 1894).

W. K. A. Nippold. Wilhelm III, Prinz von Oranien (1650—1702). Berlin, C. A. Schwetschke und Sohn, 1900 8°. X, 274 blz. Met Portret.

Populair geschreven, uit Ranke, Macaulay, Green enz. geputte biographie, verschenen ter gelegenheid van Willems 250sten geboortedag. Inhoud: I. Der Prinz von Oranien (1650—1672). 1. Geschichte der Niederlande bis zum Tode Friedrich Heinrichs. 2. Wilhelm II. 3. Jan de Wit, Karl II, Ludwig XIV. 4. Das Jahr 1672. II. Der Erbstatthalter von Holland (1672—1689). 1. Karl II bis 1672. Clarendon, Shaftesbury und Cabal. 2. Wilhelms III Feldzüge bis 1674. 3. Karl II bis 1677. Vermählung Wilhelms III. 4. Wilhelm III und Karl II bis zum Frieden von

Nymwegen. Ludwig XIV. 5. Die letzten Jahre Karls II. 6. Jakob II. 7. Die glorreiche Revolution von 1688. III. Der König von England (1689—1702). 1. Wilhelms und Marys Regierung bis zur Schlacht an der Boyne 1690. 2. Der Europäische Krieg bis zur Schlacht bei La Hogue. 3. Bis zum Tode Marys. 4. Alleinregierung Wilhelms III. Der Friede von Rijswijk und die Spanische Erbfolge. Tod Wilhelms III.

S. P. HAAK. Paullus Merula, 1558—1607. Zutphen, W. J. Thieme, 1901. 8°. XII, IV, 164 blz. Leidsche dissertatie.

Inhoud: Inleiding. (o.a. de strijd over M's geloofwaardigheid in zijn Enniusuitgave, het Compendium vitae van Erasmus en de Historia tragica van Angelus Merula.) I. M's leerjaren. (Geboren te Dordrecht 19 Aug. 1558. In 1578 student te Leiden. Van 1579—1587 aan buitenlandsche universiteiten, o a. te Parijs.) II. M's juridische werkzaamheden. Zijn professoraat. Eerste jaren te Leiden. (In 1587 advokaat in den Haag. 8 Febr. 1592 professor extraordinarius, 19 Nov. 1593 ordinarius) III. M. als geschiedschrijver. Zijn Historia tumultuum Belgicorum. (In 1598 wordt M. historieschrijver der Staten-Generaal. In 1600 leverde hij deel I van de Hist. tum. Belg. bij deze in, maar het werk behaagde hen niet en bleef ongedrukt. Dl. II raakte onder den griffier verloren. M.'s handschriften en bronnen.) IV. M.'s Geldersche Geschiedenis. (In 1597 historieschrijver van Gelderland. Zijn Historia Gelrica bleef onvoltooid, is gedeeltelijk bewaard gebleven en door Pontanus in zijn Hist. Gelr. grootendeels opgenomen). V. M.'s Cosmographie en kleinere werken (Gedr. 1605). VI. M.'s laatste levensjaren. (Gest. 20 Juli 1607 te Rostock.) Bijlage. Mededeelingen omtrent enkele gebeurtenissen uit de jaren 1565 en 1566, door Franciscus Junius aan Merula gedaan.

Resolutiën van de Vroedschap van Utrecht betreffende de Academie, uitgegeven door LUCIE MIEDEMA (Werken van het Historisch Genootschap. Nieuwe Serie no. 52*). Utrecht, Kemink en Zoon, 1900. 8°. VIII, CXLIX, 147—599 blz.

Vervolg van het in 1888 verschenen werk van prof. Wijnne, die de resolutiën van 1632 tot 1693 uitgaf; de door mej. Miedema gepubliceerde stukken loopen van 1693 tot 1812. De inleiding onderzoekt de geschiedenis van het hooger onderwijs te Utrecht vóór de stichting der Hoogeschool: I. De kapittelscholen. II. Eerste poging tot oprichting van een universiteit te Utrecht in 1470. Inrichting eener middeleeuwsche hoogeschool. III. De Hieronymusschool van 1474—1575. IV. Paushuize. V. Het Willebrordshuis tot 1593. VI. Domus Pauperum. VII. Bijscholen. De Hiero-

nymusschool in handen van de commissarissen tot het seminarie en van de vier kapittelen. VIII. De Hieronymusschool na 1586. IX. Het Willebrordshuis na 1593. X. Het Seminarium Paulinum. XI. De alumnen van de Staten en de Stad. XII. Nieuwe plannen tot oprichting eener Hoogeschool in de provincie Utrecht. XIII. Oprichting der Illustre School in 1634. XIV. De Illustre School van 1634—1636. Hare verheffing tot Universiteit in 1636.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts India Anno 1641—1642. Uitgegeven door het Departement van Koloniën onder toezicht van dr. H. T. Colenbrander. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°. VI, 323 blz.

Bij resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië van 1 Februari 1642 werd de taak van het aanhouden van het dagregister, als zijnde te omvangrijk geworden voor één persoon, over vijf raden verdeeld. Deze regeling is eenige jaren in werking geweest. Vandaar dat dit en de volgende dagregisters een ander voorkomen hebben dan de voorafgaande.

E. Heydenreich. Archivwesen und Geschichtswissenschaft. Marburg, Elwert, 1900. 8°. 40 blz.

De schrijver, archivaris der stad Mühlhausen in Thüringen, wil met dit boekje „in den weiten Kreisen aller Stände eine richtige Anschauung über Wesen und Wichtigkeit der Archive verbreiten helfen". Daarom toont hij aan „wie hochwichtig die Archive Thüringens für die historische Wissenschaft geworden sind". Voornamelijk het Mühlhauser archief is zeer belangrijk. De schrijver geeft, voor het historisch gedeelte puttend uit von Löher en anderen, een warm pleidooi voor het belang der archieven en dringt aan op uitnemende zorg voor hun behoud en organiseering.

B.

BERICHTEN.

Overleden: A. J. M. Brouwer Ancher, commies aan het oud-archief te Amsterdam, en mr. C. M. Dozy, archivaris der gemeente Leiden.

Bij Koninklijk besluit zijn benoemd, met ingang van 1 Maart 1901, bij 's Rijks archief in Friesland, tot commies dr. M. Schoengen, thans adjunct-commies bij dat archief, en bij 's Rijks archief in Gelderland, tot adjunct commies dr. J. S. van Veen te Arnhem.

Bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1901 is aan mr. C. P. L. Rutgers vergunning verleend om naast zijne betrekking van rijksarchivaris in Overijsel ook die van gemeentearchivaris van Zwolle te vervullen.

Met ingang van 1 Januari 1901 is mej. dr. H. C. H. Moquette benoemd tot tijdelijk ambtenaar aan het gemeentearchief te Rotterdam met den rang van adjunct-archivaris. Reeds sedert 1 Maart 1899 was mej. Moquette als volontair op het archief werkzaam; de bovenstaande benoeming is geschied in verband met het maken van een geheel nieuwen inventaris van het archief.

Tot archivaris der gemeente Leiden is benoemd mr. J. C. Overvoorde, gemeentearchivaris te Dordrecht.

Burgemeester en Wethouders van Middelburg hebben de non-activiteit van den gemeentearchivaris M. H. van Visvliet op zijn verzoek tot 1 Juli 1901 verlengd.

Mr. dr. H. S. Veldman, archivaris der gemeente Delft, is benoemd tot secretaris der gemeente Kampen. In zijne plaats is tot archivaris van Delft benoemd dr. G. Morre.

De heer E. A. J. de Kuyper, ambtenaar ter secretarie te Eindhoven, is benoemd tot commies-archivaris te Bergen op Zoom.

In de Memorie van antwoord op het Voorloopig verslag over de begrooting van Binnenlandsche zaken voor 1901 wordt omtrent de archieven het volgende gevonden:

„Art. 194. Reeds vroeger is medegedeeld, dat van het bepalen van het tijdstip, waarop het nieuwe gebouw voor het Rijksarchief in gebruik genomen zal kunnen worden, eerst sprake kan zijn, nadat de inrichting der verwarmingstoestellen en de bouw van het dienstgebouw zullen voltooid zijn. De bouw van dit laatste gebouw wordt thans aanbesteed en zal opgeleverd moeten worden in den zomer van 1902; de inwendige inrichting enz. zullen dan nog eenigen tijd vorderen. Het is noodig wegens vertraging, in het werk ondervonden, eenige termijnen van den dienst 1899 ad *f* 13069.50 over te brengen op den dienst 1901 en derhalve dit artikel met dat bedrag te verhoogen.

Art. 196. In verband met diverse werken voor de centrale verwar-

ming, de waterleiding enz. in het nieuw archiefgebouw te Assen moet de laatste termijn der aannemingssom van den bouw ad *f* 1946.28 overgebracht worden van den dienst 1899 op dien van 1901, zoodat dit artikel met dat bedrag verhoogd wordt."

Door deze verhoogingen werd art. 194 op *f* 110069.50 gebracht en art. 196 op *f* 47946.28.

Bij de mondelinge beraadslaging in de Tweede Kamer gingen de artt. 192—196 zonder discussie onder den hamer door.

Noch bij de schriftelijke noch bij de mondelinge behandeling in de Eerste Kamer trokken zij de aandacht, zoodat zij, behoudens de boven aangegeven wijziging, zijn vastgesteld, gelijk zij waren voorgesteld.

In nr. 21/2 van den Bibliographe moderne vestigt ons correspondeerend lid, de heer Henri Stein te Parijs, de aandacht op de correspondentie der gezanten, ministers, consuls en agenten der Bataafsche republiek en het koninkrijk Holland met de regeering te 's-Gravenhage, die thans op het Algemeen rijksarchief berust. Met behulp van den daarvan opgemaakten schriftelijken inventaris geeft de heer Stein een overzicht van die documenten, dat ook door Nederlanders kan worden geraadpleegd.

Onder de geschenken, door H. M. de Koningin ter gelegenheid van H. D. huwelijk ontvangen, verdient hier vermeld te worden eene tamelijk groote langwerpig vierkante cassette, in licht hout bewerkt en fraai versierd. In deze kist bevinden zich nl. tal van oorspronkelijke geschiedkundige documenten, op het huis van Oranje betrekking hebbende, die eene belangrijke aanwinst voor het Huisarchief van H. M. vormen. Schenkster is H. K. H. de vorstin van Wied, geboren prinses Marie der Nederlanden.

De Minister van Binnenlandsche zaken heeft bepaald, dat de rijksarchieven in de provinciën behalve Zeeland voortaan op alle werkdagen van 1 November tot 1 April van 10 tot 3 uren en van 1 April tot 1 November van 10 tot 4 uren toegankelijk zullen zijn voor het publiek.

De Minister van Binnenlandsche zaken heeft bepaald, dat de archivaris en verdere ambtenaren van het rijksarchief in Zeeland voortaan op alle werkdagen in het archief zullen werkzaam zijn van 9 tot 3 (in plaats van: 10—4) uren, en dat het archief toegankelijk zal zijn voor het publiek eveneens op alle werkdagen van 9 tot 3 uren (in plaats van alleen Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uren).

De inventaris van het archief der O. L. V. abdij te Middelburg, met bijbehoorende regestenlijst, wordt ter perse gelegd door de firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage.

Het rijksarchief in Friesland ontving in bruikleen het archief der familie thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. (Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. 1898 blz. 2.)

Dit zeer omvangrijke archief werd op een klein gedeelte na geïnventariseerd en geordend ontvangen.

Het archief en de inventaris zijn verdeeld in 3 afdeelingen: 1°. van leden der familie en hunne echtgenooten, 2°. van aanverwante familiën, 3°. stukken betreffende ambten en openbare besturen.

De stukken van de eerste afdeeling zijn afkomstig van Johan Onuphrius thoe Schwartzenberg, de eerste van deze familie, die zich in de 16e eeuw in Friesland vestigde, en voorts van nakomelingen van hem tot in de 19e eeuw.

De tweede afdeeling bevat stukken, hoofdzakelijk van de volgende familiën: d'Aumale 1630—1783, van Aylva 1589—1768, Aysma 1557—1633, van Burmania 1682—1810, van Cammingha 1450—1682, van Camstra 1520—1718, van Donia 1538—1666, Gerbranda 1505—1569, van Grumbach 1506—1609, van Hemmema 1517—1729, van Herema 1527—1690, van Holdingha 1472—1594, Jongema 1469—1662, Juwinga 1541—1562, van Martena 1504—1571, de Noyelle (en aanverwante familiën) 1304—1739, van Roorda 1548—1585, Tjaerda van Starckenborgh 1527—1690, du Tour 1658—1839.

Van de derde afdeeling zijn de stukken voor een groot gedeelte copieën of gedrukt; o. a. Resolutiën en missives van de Staten-Generaal, de Staten en Gedeputeerde Staten van Friesland, rapporten enz. Er zijn echter daarbij ook verscheidene origineele stukken, vóóral betreffende plaatselijke en kerkelijke besturen van eenige dorpen in Friesland.

Behalve vele testamenten, koopbrieven van goederen, in Friesland gelegen, en aanstellingen tot verschillende ambten, komen in dit archief o. a. voor: 1°. Stukken betreffende het eiland Ameland 1551—1704, 2°. Brieven van en aan den staatsman Sicco van Goslinga 1708—1731, 3°. Stukken van en brieven aan den graaf Gustaf Carlson (vgl. De Vrije Fries VI, 353), 4°. het „Protocol" en bijbehoorende stukken van T. van Aylva, als gezant der Staten-Generaal bij eenige Duitsche hoven, 1744—1747, 5°. Onderscheidene origineele brieven van Prinsen en Prinsessen van Oranje.

Bij dit archief zijn ook enkele handschriften, drukwerken enz., o. a. een exemplaar van den eersten druk der oude Friesche wetten.

De gemeenteraad van Roermond heeft met 9 tegen 5 stemmen B. en W. gemachtigd, de 27 Maart 1900 door den Minister van Binnenlandsche zaken voorgestelde dading aan te gaan. Alle zich ten raadhuize bevindende archieven zullen worden geschift en aan het Rijk zullen worden afgestaan alle archieven, die door de schifting zullen worden uitgemaakt aan het Rijk toe te behooren.

Door den heer N. Gilissen te Maastricht is aan 's Rijks archief-depôt in Limburg ten geschenke aangeboden eene fraaie verzameling zegelstempels. Bij Koninklijk besluit van 29 Januari 1901 no. 36 is aan den heer Gilissen voornoemd de zilveren Museum-medaille toegekend, als blijk van waardeering zijner belangstelling in 's Rijk wetenschappelijke verzamelingen.

De archivaris der gemeente Delft is met 1 Januari 1901 belast met het toezicht op de bibliotheek en de ethnographische verzameling der Indische instelling aldaar.

In het Leidsche dagblad is tijdens de vacature van het archivariaat een ingezonden stuk gepubliceerd, welks anonyme schrijver aandrong op de aanstelling van meerder personeel aan het archief. O. a. werd daarin het volgende gezegd:

„Het ordenen van dit archief nu was de taak van den overleden archivaris, een man, wiens groote kennis werkelijk toch op betere wijze door de „vroede vaderen" der wetenschap dienstbaar had gemaakt kunnen worden, dan door hem dit bloote inventariseeren op te dragen. Want waarlijk, wanneer men het voorrecht heeft gehad door wijlen mr. Dozy zelf rondgeleid en ingewijd te zijn in de schatten, welke ons archiefgebouw bergt, dan eerst kan men beseffen, hoe jammer het is, dat al die bouwstoffen in een stad, welke prat gaat op haar bijnaam van „Leidsch Atheen", geheel onbewerkt daar liggen, terwijl een man als Dozy zoo bij uitstek geschikt was, als één uit duizenden, om deze bouwsteenen ter verrijking onzer geheele vaderlandsche historie te bewerken en te publiceeren. Iets, waartoe hem nu, hoe gaarne hij het ook zou gedaan hebben, de tijd ontbrak.

Moet dan, nu een nieuwe titularis aan het hoofd van ons archief gesteld zal worden, deze door elk Leidenaar, die trotsch is op zijn stad en haar geschiedenis, betreurde toestand bestendigd blijven? Zeer zeker, neen. Waar zoovele steden den archivaris een deskundig ambtenaar (adjunct-archivaris) ter zijde stellen, wordt het tijd, dat ook nu op de begrooting onzer gemeente deze hoog noodige post worde uitgetrokken, om van ons archief te maken wat het zijn kon en moest: een bron voor de vaderlandsche geschiedenis. Mogen zij, die daarover te beslissen hebben, ook van deze overtuiging doordrongen worden en de oude traditie niet helpen voortduren, dat het stadsarchief slechts een bewaarplaats is der stads-papieren, maar integendeel het maken tot een instelling ten bate der wetenschap.

Zoo zij het!"

Burgemeester en Wethouders zijn op dat vertoog niet ingegaan, maar hebben wèl het traktement van den archivaris op *f* 2000 gehandhaafd.

De raad der gemeente Gouda heeft 15 Maart j.l. het archief der St.-Janskerk, antérieur aan 1573, tot wederopzeggens toe in bruikleen aanvaard ter plaatsing in het oud-archief der gemeente.

Omtrent de uitgave van de handleiding voor de kennis van het oude letterschrift, door eene door de Vereenigingen van Archivarissen en voor Gemeentebelangen aangewezene commissie (zie blz. 109) kan worden medegedeeld, dat op voorstel der laatste vereeniging besloten is slechts één boek uit te geven, en niet, gelijk de Vereeniging van Archivarissen had voorgesteld, twee. Dat boek zal de geheele Nederlandsche palaeographie behandelen, zoowel datgene wat uitsluitend of in hoofdzaak voor gemeentesecretarissen van belang is, als die meer wetenschappelijke zijde van het onderwerp, waarin de archivarissen geacht kunnen worden vooral belang te stellen.

Mr. C. M. Dozy, in leven gemeente-archivaris, heeft aan de gemeente Leiden voor het gemeente-museum gelegateerd eene verzameling plattegronden, historischeprenten en geteekende portretten, de stad Leiden betreffende. Daaronder is het door Lucas van Leiden van zichzelf geteekende portret en door Thiebaut geteekende afbeeldingen van de graven van Holland, gediend hebbende tot patronen voor geschilderde glazen in den Doelen.

De heeren J. A. Heuff, G. Post en mr. W. J. Besier te Tiel hebben zich met eenige heeren buiten de stad tot eene voorloopige commissie vereenigd, tot het stichten van eene Oudheidskamer voor Tiel en omstreken. Behalve stukken van historische waarde zullen in die verzameling ook opgenomen worden documenten, die betrekking hebben op kunstnijverheid, geschiedenis en ontwikkeling van het ambachtswezen, kortom, al datgene wat met den gang der beschaving in verband staat. Reeds heeft de commissie de noodige stappen gedaan tot het verkrijgen van een geschikt lokaal om de door haar bijeengebrachte en nog bijeen te brengen voorwerpen te bewaren. Velen, die met het plan zijn ingenomen, hebben hun medewerking en geldelijken steun toegezegd, en vanwege het Spaarbankbestuur is dezer dagen eene subsidie beschikbaar gesteld.

Aan een brief van ons correspondeerend lid, Th. Westrin te Stockholm, geschreven naar aanleiding van de ontvangst van een exemplaar van het plaatwerk, dat de rijksarchivarissen den heer De Stuers hebben aangeboden, ontleenen wij het volgende:

Eerst in de laatste jaren is men in Zweden begonnen ernstige pogingen

aan te wenden om orde te brengen in de archieven. Ik bedoel hier niet het Rijksarchief, d. w. z. het centrale archief-depôt te Stockholm, dat de eigenlijke regeeringsstukken bevat, dat zeer goed ingericht is, en waarvan de eerste organisatie tot de 17e eeuw teruggaat, en evenmin de archieven van verschillende centrale administratiën, zooals de financiekamer, den tresorier-generaal, de kamers van oorlog en marine enz., maar ik heb het oog op de stukken, die in hoofdzaak afkomstig zijn van de kerkelijke en rechterlijke administratiën der provinciën, die tot heden grootendeels verspreid zijn in de bewaarplaatsen der kerken, rechtbanken enz., waar zij zijn blootgesteld aan gevaren van allerlei aard. Men wil ze redden en toegankelijk maken voor de beoefenaars der geschiedenis, door ze in provinciale depôts te vereenigen. Eindelijk is met de uitvoering dier plannen een begin gemaakt.

Twee jaren geleden is een Koninklijk besluit verschenen, waarbij de inrichting dier provinciale depôts wordt geregeld. Er zullen er drie zijn, nl. te Vadstena (Oost-Gothland), te Lund (Schonen) en te Upsala (Upland); zij zullen onder het beheer van den Algemeenen rijksarchivaris staan. Het depôt te Vadstena is reeds tot stand gekomen en in werking getreden. Het is gevestigd in het oude kasteel bij die stad, bekend door St. Brigitta, en voor de berging der archieven gerestaureerd. Op dezelfde wijze zal ook het depôt te Upsala worden ingericht; voor dat te Lund zal een nieuw gebouw worden gesticht. Binnen drie à vier jaren zullen wij dus drie provinciale depôts hebben. Neemt men echter de oppervlakte van Zweden, dat dertien maal zoo groot is als Nederland, in aanmerking, dan zal men begrijpen, dat een getal van drie depôts onvoldoende is. De publieke opinie hier te lande waardeert echter de archieven niet genoeg om vooreerst meer te verkrijgen, en wij hebben hier geen De Stuers.

De hoogleeraar dr. P. J. Blok is in Januari j.l. naar Italië vertrokken, om in de archieven van Milaan, Venetië, Florence, Rome en Napels een studie te maken der documenten en bescheiden, die licht kunnen werpen op onze vaderlandsche geschiedenis. De hoogleeraar zal ongeveer drie maanden afwezig zijn.

Naar aanleiding van eene bespreking der werkzaamheden van het Pruisisch historisch instituut te Rome, dat zich, gelijk men weet, bezig houdt met de publicatie der nuntiatuurberichten uit Duitschland, merkt de correspondent van de N. R. C. te Rome op:

Het is te hopen, dat mettertijd ook in Holland (zooals sedert eenigen tijd in België door den abbé de Cauchie, die de Vaticaansche bronnen, o.a. voor de eerste jaren van de 17de eeuw nagaat, meer aandacht wordt gegeven aan deze historische bronnen. Het archief Borghese heeft een reeks van stukken over de pogingen tot tegenhervorming in Holland, over de voorbereiding van het twaalfjarig bestand; de heele briefwisseling van Bentivoglio en zijn instructies voor de Curie berust in het archief van het Vaticaan en van Barberinen in een bibliotheek van Rome. In de bibliotheca Casanatense vindt men uit dien tijd de (Spaansche) correspondentie van Spinola met zijne officieren en de agenten van de aartshertogen en ook in de bibliotheek van het Vaticaan verscheidene interessante stukken.

Het gedeelte van het staatsarchief van het grootvorstendom **Finland**, dat over de jaren 1809—1825 loopt, en onder de regeering van Alexander II naar Helsingfors was overgebracht, is thans op last van den gouverneur-generaal naar St.-Petersburg teruggebracht. De senaat van het grootvorstendom heeft den keizer verzocht op dat besluit terug te komen.

Met 1 Januari 1901 is het archief der stad Dantzig in staatsbeheer overgegaan. Het zal worden opgenomen in het staatsarchief van West-Pruisen, waarvoor een gebouw wordt gereed gemaakt.

Eene inktsoort, die aan den eisch voldoet van onveranderd te blijven, wordt bereid op de volgende wijze. Men mengt innig met elkaar 23.4 gewichtsdeelen looizuur, 7.7 deelen gekristalliseerd galluszuur, 50 deelen ijzervitriool, 10 deelen Arabische gom, 25 deelen verdund zoutzuur, 1 deel carbolzuur en 902.9 deelen water. Deze inkt wordt gebruik in den Staat Massachusets in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar een wettelijk voorschrift bestaat, dat in officieele stukken gebruik moet gemaakt worden van een inktsoort, die aan alle atmosferische invloeden weerstand biedt.

Voor men tot het gebruikmaken van deze inkt besloot, werden met deze inkt beschreven stukken gedurende drie maanden, onder glas, aan de zonnestralen blootgesteld. Behalve deze proef, waartegen de inkt bestand bleek, werden de stukken gedurende zes maanden aan alle weersgesteldheden, zonder glasbedekking, blootgesteld. Ook deze proef werd goed verdragen.

Ook werden de schrifturen eerst in water, daarna in alcohol en eindelijk in een mengsel van beide gelegd. Bij deze proeven moet de inkt noch uitgewasschen, noch verkleurd zijn.

Correspondentie.

De volgende aflevering zal een in memoriam van Mr. C. M. Dozy, door Mr. S. Gratama, bevatten.

Door een onzer abonnés is ons verzocht eene lijst te geven van de autoriteiten, met wie de rijks- en gemeentearchivarissen vrije correspondentie over dienstzaken hebben. In de volgende aflevering hopen wij aan dit verzoek te voldoen. Red.

Mr. Charles Marius Dozy.
† 12 Januari 1901.

1900/1901. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

IN MEMORIAM.
Mr. Charles Marius Dozy.
† 12 Januari 1901.

Nu ik mij neerzet om op verzoek der Redactie in dit Tijdschrift een woord aan de nagedachtenis van onzen goeden Dozy te wijden, gevoel ik mij wel eenigszins bezwaard. De vraag toch is bij mij opgekomen, of de Redactie daartoe wel bij den rechten man heeft aangeklopt, nu ik mij allerminst in staat voel een levensbeeld te ontwerpen, waarin allen, die Dozy hebben gekend en gewaardeerd, hem terug zouden zien, zooals hij was, en waaruit anderen, met wie dit niet het geval is geweest, hem zouden kunnen leeren kennen. En wel om twee redenen, de eerste, omdat ik pas op lateren leeftijd met hem in aanraking ben gekomen, de tweede, en zeker de meest overwegende, omdat ik hem zal moeten teekenen van uit mijn eigen gezichtspunt, van waar mogelijk wel niet persoon en omgeving onder het juiste licht worden gezien.

De eerste is in zooverre niet van zoo groot belang, omdat onze kennismaking samenvalt met de oprichting der Vereeniging van archivarissen in 1891, en zijn werkzaamheid als archivaris grootendeels in dat tijdsbestek ligt. Over de tweede ben ik heengestapt, omdat hetzelfde in meerdere of mindere mate voor ieder geldt, en het mij een eisch van pieteit tegenover onzen overleden vriend toescheen, niet te weigeren.

Ik noemde hem mijn vriend, en ik geloof terecht. En toch, ik heb het gevoel, dat wij in menig opzicht contrasten waren. Zeker is het dat

wij nog al eens hebben gedisputeerd, ook tengevolge van ernstig verschil in meening. Het staat mij nog zoo duidelijk voor den geest, dat wij eens in heftige discussie geraakten omtrent het voor en tegen van het Fransche en het Duitsche volkskarakter, en dat DOZY met vuur en de hem eigene vasthoudendheid de voorkeur van het eerste boven het laatste verdedigde. Dit was meer dan een tijdelijke opwelling, dan een stelling volgehouden, omdat zij werd tegengesproken; het was een uitvloeisel van zijn aard en karakter.

Voor mij toch had hij in veel opzichten het type van den esprit Gaulois. Vriendschaphoudend, hartelijk, gastvrij, als hij was, was de omgang met DOZY steeds genoegelijk en prettig. Hij was gesteld op een vroolijk samenzijn, en zijn gesprek vaak geestig, was altijd opgewekt. Een aardigheid was aan hem besteed, en gelijk hij, hoewel nooit hatelijk, van spotternij niet afkeerig was, kon hij best tegen een plagerij.

Vol geestdrift, kon hij met levendig gebaar voor een zaak opkomen, zijn meening tot in het uiterste volhouden, of het ondernemen van een of ander werk bepleiten, en er zelfs een aanvang mede maken, hoewel ten slotte toch de resultaten daaraan niet evenredig bleken. Daarbij had hij weinig oog voor den algemeenen samenhang der dingen, terwijl juist bijzonderheden, afzonderlijke feiten zijn aandacht boeiden, zijn blik als 't ware vasthielden en beperkten.

Werkzaam was hij in groote mate, en druk had hij het altijd. Zijn bewegelijke geest kon zich echter, vergis ik mij niet, niet lang tot een bepaald onderwerp beperken. Gemakkelijk sprong hij van het een op het ander, zich niet afvragend of het eerste nu wel in al zijn onderdeelen doorgedacht en behandeld was, maar meer of het gesprokene en geschrevene naar den vorm voldeed en hoorder of lezer aangenaam bezig hield. Vandaar m. i. ook, dat zijn wetenschappelijke arbeid, en hij heeft zich op velerlei terrein bewogen, gelijk wij aanstonds zullen zien, gewoonlijk niet diep ging en meestal onderwerpen van kleinen omvang betrof, of de resultaten zijner nasporingen opsomde.

Eén groote liefde — wij blijven op wetenschappelijk terrein — bezielde hem echter, toen hij eens om zoo te zeggen zijn bestemming had gevonden. En deze bleef. Zij betrof zijn archief, en daarmede zijn vaderstad, die ook zijn sterfbed zag: Leiden.

Beproeven wij nu deze subjectieve karakteristiek met eenige objectieve feiten te staven, dan stippen wij eerst enkele gebeurtenissen uit DOZY's leven aan, en geven daarbij tevens een kort overzicht der vruchten van zijn levensarbeid.

CHARLES MARIUS DOZY werd 29 September 1852 geboren uit het huwelijk van Dr. FRANCOIS DOZY, practiseerend geneesheer te Leiden, ook bekend als botanicus, en WILHELMINA JOHANNA VAN DEN BOSCH. Wijl zijn vader in 1856 op reis te Neuwied was gestorven, vestigde zijn moeder

met haar jongste kinderen zich aldaar. Zoo volgde hij het onderwijs aan de Realschule eerst te Neuwied, toen te Clausthal en eindelijk te Hannover, waarheen zijn moeder was verhuisd terwille van de studie van een zijner broeders in mijnwezen en bergbouw. Nadat deze te Clausthal was overleden, keerde zijn moeder naar het vaderland terug. Zij vestigde zich te Zutphen, en CHARLES kwam aldaar op de Rijks Hoogere Burgerschool, van waar hij in 1871 eindexamen deed. Met behulp van privaat-lessen slaagde hij het volgend jaar er in admissie-examen te doen, zoodat hij in 1872 als student in de rechten te Leiden werd ingeschreven. Reeds 11 Nov. 1876 promoveerde hij, en wel na de verdediging van eenige stellingen.

In dien korten studietijd had hij nog gelegenheid een prijsvraag uitgeschreven door de litterarische faculteit te Leiden te beantwoorden, waarbij werd gevraagd een „Geschiedenis der maatregelen door de Bourgondische en Oostenrijksche landsheeren genomen om meer eenheid in het bestuur en in de rechtspraak der Nederlanden te brengen". Het antwoord onder het zeer eigenaardige motto: „Wat walsch is valsch is, sla dood! Dit volk wil zich niet door Duitschers laten beheerschen", werd een eervolle vermelding waardig geacht [1]). Ook is hij een der oprichters geweest van het „Studenten-Weekblad Minerva", welks ontstaan hoofdzakelijk aan een destijds misschien niet ongerechtvaardigde oppositie tegen de „Vox Studiosorum" te danken was.

Reeds voor zijn promotie was DOZY benoemd tot adjunct-commies ter provinciale griffie van Noord-Holland, afdeeling Statistiek. En in het Jaarboekje voor Statistiek jaargang 1876/7 vinden wij een kleine verhandeling van zijn hand: „Het bezit in de doode hand en officiëele statistiek", eigenlijk, meer dan de titel zou doen vermoeden, eenige losse denkbeelden omtrent een wetgeving betreffende de stichtingen bevattende.

Van Haarlem verhuisde hij Mei 1878 naar Amsterdam, waar hij als commies-redacteur van finantiën ter gemeente-secretarie werd geplaatst. Als zoodanig moet hij de eerste verslagen omtrent de werking der toen juist in die gemeente ingevoerde inkomstenbelasting hebben samengesteld. Evenzeer blijkbaar nog in verband met den arbeid, dien hij daar te verrichten had, schreef hij in de Vragen des Tijds van 1884: „Een bijdrage tot de statistiek van de verdeeling van den grondeigendom".

Kort te voren echter had hij, zooals wij het reeds boven uitdrukten, zijn eigenlijke bestemming gevonden. In 1883 toch werd DOZY als adjunct-archivaris geplaatst aan het gemeentelijk archief, waar reeds in 1877 zijn

[1]) Ik kan niet nalaten een zinsnede uit het oordeel der Faculteit, in haar deftig Latijn hier over te nemen: „Itaque, quoniam per totam commentationem non satis observatum est discrimen inter gravissima quoque et quae minoris essent momenti, factum est ut quod erat ad quaerendum propositum non recte in luce poneretur".

tot gelijke betrekking benoemde vriend DE ROEVER werkzaam was, en met wien hij tot 1886 bleef samenwerken, ook nadat deze in het begin van 1885 dr. P. SCHELTEMA als archivaris had opgevolgd. Eindelijk in 1886 werd hij als archivaris der gemeente naar Leiden geroepen. Daar is hij werkzaam gebleven op allerlei gebied, en mocht hij ten gevolge eener milde schenking door een van hare ingezetenen aan de gemeente Leiden gedaan, de aan zijn zorgen toevertrouwde verzamelingen in een daartoe geschikt gebouw verzameld zien (najaar 1893).

In aansluiting aan zijn optreden als gemeente-archivaris volgde zijn benoeming in de commissie van beheer van het stedelijk Museum, „de Laeckenhalle", ook in de plaats van zijn voorganger Jhr. RAMMELMAN ELSEVIER. Eveneens werd hij, reeds van 1878 lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, spoedig na zijn komst te Leiden in hare Historische Commissie opgenomen, en hem in 1887 het secretariaat daarvan opgedragen. Sinds het begin van 1897 als opvolger van dr. W. N. DU RIEU [1]) functionneerde hij als secretaris der Commission de l'histoire des Eglises Wallonnes, waarvan hij in 1883 lid was geworden, en was als zoodanig meer bijzonder belast met de zorg voor de bibliotheek en de archieven dier kerken met de daaraan verbonden op haar geschiedenis betrekking hebbende historische verzameling. Eindelijk vermelden wij nog dat hij jaren lang als commissaris verbonden was aan de Spaarbank, opgericht door het departement Leiden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Bewoog hij zich dus in vele en velerlei betrekkingen (wij laten misschien nog wel iets onvermeld) ook in allerlei dag- en weekbladen en tijdschriften als het Vaderland, de Spectator, de Nederlandsche Kunstbode verschenen kleinere en grootere artikelen van zijn hand. Deze alle op te sommen zoude niet wel gaan en weinig nut hebben.

Toch stonden ook te Leiden in DOZY'S levenstuin de rozen niet zonder doornen. Reeds spoedig (1887) na zijn vestiging aldaar trof hem de zware slag, dat de beide uit zijn huwelijk met ANNA MARIA CAROLINA EVERS, met wie hij te Amsterdam in 1883 in den echt was getreden, geboren kinderen kort na elkaar overleden. Geen wonder dat beide ouders daaronder diep gebukt gingen, en evenmin dat de in 1892 geboren zoon, die de echtelijke woning met nieuw leven kwam opvroolijken, hun oogappel werd, en met de teederste zorgen werd omringd. Deze zoon overleeft hem, en zal, hoewel misschien te jong om den ganschen omvang van zijn verlies te beseffen, zonder twijfel de herinnering zijns vaders hoog houden.

Een andere bron van kwelling, zeker niet van zoo ingrijpenden aard,

[1]) Ook in plaats van dezen, daarin door den dood verhinderd, gaf Dozy in de Levensberichten van de Maatschappij der Nederl. Letterk. 1897/8 dat van mr. A. J. Enschedé.

was het toezicht, hetwelk de commissie uit den gemeenteraad voor het archief op zijn werkzaamheden hield. Weinigen zullen precies weten, hoe hij in zijn binnenste tegen de voortdurende inmenging dier commissie in zijn werk opkwam en hoe sterk zij hem hinderde. En toch wil ik dier commissie, of misschien enkelen harer leden, die in dezen meer de drijvende geesten waren, daarvan allerminst een verwijt maken. Om in dezen met juistheid te kunnen oordeelen zoude men veel meer op de hoogte moeten zijn van den toestand, waarin het archief te Leiden verkeert, en beter kunnen overzien, hoever de ordening en beschrijving zijn gevorderd, dan ik het kan. Bovendien het lust mij niet thans en hier mij te mengen in een strijd, die over het hoofd van een doode zoude heengaan. Een verklaring van hetgeen tot deze botsingen leidde, zij hieronder met een enkel woord beproefd.

Gelijk men zich herinnert kwam Dozy het eerst met het archiefwezen in aanraking in gezelschap van, ik zoude haast zeggen onder de auspiciën van de Roever. En uit welk oogpunt deze hoofdzakelijk het archief beschouwde, dit heeft Dozy ons zelf uiteengezet in zijn levensbericht van zijn overleden vriend. Immers de Roever hoopte den inhoud van het archief „vruchtdragend te maken voor de geschiedenis van het oude Amsterdam. Hij vertrouwde het archiefgebouw tot een middenpunt van historische studie te maken". Dit was het hoofddoel. Van het voor den archivaris zeker niet minder belangrijke deel zijner taak, de ordening en inventarisatie uit een administratief oogpunt wordt niet gesproken. Het herstellen van den vroegeren toestand in dezen, met het oog op de eischen der praktijk van het heden, de eerste eisch, die m. i. aan des archivaris werkzaamheid moet worden gesteld, wordt, zij het dan niet geheel uit het oog verloren, op den achtergrond geschoven. Niet alleen toch dient het archief dienstbaar te worden gemaakt voor de studie, welke den betrokken archivaris belang inboezemt, maar voor elke studie, niet het minst zeker voor die, welke, hetzij onmiddellijk of middellijk, in het belang der gemeenschap, op welke het archief betrekking heeft, kan strekken. Dit nu schijnt mij, van het thans bereikte standpunt af gezien, de fout, die de Roever's werkzaamheid als archivaris aankleefde; en zie ik juist, dan heeft Dozy zich aan deze wijze van beschouwing en de daarmede samenhangende methode van werken niet kunnen ontworstelen. Zijns ondanks en onbewust; want ik ben overtuigd, in latere jaren zou hij — konden wij nog mondeling hierover debatteeren — mij dit niet hebben toegegeven, daar hij in theorie geheel met de, ik mag zeggen, nieuwere en thans algemeen gehuldigde richting instemde.

Daarbij kwam, dat Dozy uit zijn aard een bijzonder genoegen vond in het verzamelen en bijeenbrengen zoowel van allerlei voorwerpen als van gegevens omtrent verschillende zaken en personen. Voorwerpen en ge-

gevens, die somtijds zeker uit meer algemeen oogpunt van gewicht waren, maar ook meermalen niet verder belang hadden, dan voor dengene, die er naar zocht. Dat hij tot het opsporen een bepaalde gave had en een zekere „flair" om te weten, waar moest worden gezocht, moet worden erkend; ook dat geen moeite hem te veel was, om zijn doel te bereiken. Een moeite, naar veler ook mijne beschouwing, dikwijls niet evenredig aan het beoogde resultaat. Somtijds werd er dan ook wel eens een loopje met hem genomen, als hij her- en derwaarts het land doorkruiste om in een kerkregister den naam van een of ander familielid op te duiken. Ook zag hij echter wel zijn moeite en arbeid beloond door niet onbelangrijke resultaten.

In ieder geval hebben èn DE ROEVER èn DOZY in dien geest veel gewerkt in het archief, bij hetwelk zij waren geplaatst. Van den laatste noemen wij hier zijne studies over den schilder en dichter Pieter Codde; over Jan Pietersz. Sweelinck en andere organisten der 16e eeuw, voorts de mededeelingen omtrent P. C. Hooft en zijn geslacht, die met andere in dien tijd in Oud-Holland zijn verschenen.

Tevens zij hier melding gemaakt van een belangrijke door DOZY gedane vondst, bestaande in het origineel van een tot toen minder juist afgedrukt en niet zeer bekend gedicht van Breederoo, dat mede omtrent diens leven en werken eenige belangrijke bijzonderheden aan het licht bracht. Het origineel toch in briefvorm bevat ook het adres van haar, aan wie het was gericht, en bewaarde alzoo den naam der tot toen onbekende laatste geliefde van dezen gelijk bekend „seer amoureusen" dichter. [1])

Uit deze school kwam DOZY te Leiden, vol blakenden ijver en vol geestdrift voor de taak, die hij op zich ging nemen. Wat hij van zijn vriend DE ROEVER zeide, gold zeker in niet mindere mate van hem zelven. „Hij was met hart en ziel archivaris". In liefde voor de historie van het voorgeslacht, in begeerte om dat voorgeslacht, met name in de stad zijner inwoning, voor het nageslacht te doen herleven, deed hij zeker voor niemand onder. En toch van zijn werkzaamheid in het archief zelf, zooals boven door mij aangeduid, is weinig of niet naar buiten gebleken. In welken toestand het archief te Leiden verkeerde, toen DOZY zijn arbeid aldaar begon, weet ik niet, en evenmin is het mij bekend, hoever die werkzaamheden thans gevorderd zijn. Ik kan mij echter voorstellen, dat de commissie uit den gemeenteraad, evenals elders, na verloop van jaren wel eenige resultaten van den arbeid van den archivaris willende bespeuren, en dit verlangen niet vervuld ziende, op hare wijze een stoot aan dien arbeid meende te moeten geven. Werd elders bedacht, dat

[1]) Zie het „Breederoo-Album" ter gelegenheid van den driehonderdsten verjaardag der geboorte van den dichter uitgegeven. Later gaf hij van deze studie nog een aanvulling, in Oud Holland, 7e jaargang in zijn bijdrage: „Bij de portretten van Isaac van der Voort en Magdalena Stockmans."

de beste methode tot het bereiken van dergelijk doel zoude zijn geen archivaris meer te benoemen en een klerk of een zoo gezegd administratief beambte aan het werk te zetten, te Leiden zette de commissie zich zelf op den stoel van den archivaris, en ging dezen voorschrijven wat moest geschieden, en welk werk door hem telken jare diende te worden verricht. Men ziet het duidelijk verschil tusschen steden als Zwolle en Leeuwarden, en een centrum van wetenschap als de stad Leiden. En toch geloof ik, dat ook hier de commissie, wier leden zich waarschijnlijk geen van allen in het archief hadden ingewerkt, zooals dan ook trouwens slechts door dagelijksch verkeer en arbeid in een archief kan geschieden, den verkeerden weg insloeg. Maar evenzeer dat de Archivaris ten onrechte niet den gulden raad van den Voorzitter onzer Vereeniging [1]), gegeven in een zijner pittige openingsreden, trachtte op te volgen, en wel dezen om „aan zijnen lastgevers een positief resultaat van zijn werk voor te leggen", welke raad wordt gesteund met deze kostelijke en van practischen blik getuigende opmerking: „Een resultaat, dat zij te meer zullen bewonderen, naarmate zij het minder begrijpen en dat op den duur al spoedig gemakkelijk zal blijken in de praktijk". En al wil ik nu niet zeggen, dat de commissie te Leiden zich deze opmerking direct behoeft aan te trekken, toch is het mijn innige overtuiging dat Dozy, had hij tijdig aan dezen wenk gevolg gegeven, zich veel onaangenaams zoude hebben bespaard. Maar hij heeft het niet kunnen doen.

En wel in de eerste plaats niet, omdat zijn aard zich daartoe niet leende, en zijn opvatting van het te verrichten werk een andere was. Ten andere niet, omdat bedrieg ik mij niet, beter en meer helder licht eerst later in dezen ook voor Dozy is opgegaan.

Dat licht toch is uitgegaan van de Vereeniging van archivarissen, wier oprichting dagteekent van 17 Juni 1891.

Het bewijs voor mijn stelling zie ik, wat Dozy betreft, in zijn bespreking van den „Inventaris van het archief der stad Enkhuizen, door C. J. Gonnet" [2]), en in zijn eigene inventariseering van het gemeentearchief van Edam.[3]). Het schijnt mij toch ondenkbaar toe, dat hij, niettegenstaande zijn vele bezigheden en de ongunstige omstandigheden, waaronder hij ordening en beschrijving van dat archief moest tot stand brengen, den tijd, dien hij nu daartoe heeft gebruikt, zou hebben noodig gehad, hadde hij van methode en systeem, waarnaar het werk diende te

---

[1]) Arch. Bl. Jaarg. 1895/6, bl. 38.

[2]) Arch. Bl. Jaarg. 1894/5, blz. 122.

[3]) Als uitvloeisel van dezen arbeid is de uitgave van het zeerecht van Edam in de eerstvolgende Versl. en Meded. der Ver. tot uitg. der bronnen van het oude Vaderl. recht te beschouwen.

worden verricht, vooraf een klare voorstelling gehad, en hadden deze dus bij hem vastgestaan.

Intusschen, onze betreurde vriend kon aangaande het tot stand komen der genoemde Vereeniging met recht zeggen: quorum pars magna fui. Immers met DE ROEVER had hij reeds lang te voren gesproken over het vereenigen der archivalische krachten in den lande, om zoodoende te komen tot de verheffing van het archiefwezen en daarbij meerdere kennis en dientengevolge juistere waardeering van de archivarissen en hun werk te bevorderen. Ook in het Noorden was deze zaak tusschen eenige rijksarchivarissen ter sprake gekomen, en op den voor hen, die hem bezochten, onvergetelijk geworden „Boekwezendag" te Antwerpen (1890), werd de combinatie van beiden door mr. BONDAM tot stand gebracht. Het denkbeeld verdichtte zich tot daden en van DE ROEVER en DOZY gingen de voorbereidende werkzaamheden uit, de opstelling der oproepingscirculaire en van het concept-reglement. Omtrent de handelingen der Vereeniging van archivarissen is het hier niet de plaats uit te weiden, toch mag het hier, zij het met bescheidenheid, gezegd: met die oprichting is inderdaad voor het archiefwezen een goed werk verricht. Bene meriti sunt.

En in de Vereeniging zelve liet DOZY zich niet onbetuigd. Eens viel hem de weemoedige eer te beurt in plaats van den overleden DE ROEVER de jaarvergadering te leiden, terwijl hij op de eerste in 1892 inleidde, en vooraf in ons Tijdschrift [1]) besprak de „Scheiding van oud en nieuw archief". Evenzoo in 1898 [2]): „De openstelling der oude notariëele archieven". In hoofdzaak mocht hij zijne denkbeelden door de vergadering gehuldigd zien. Waar hij niet als inleider optrad, daar mengde hij zich toch gewoonlijk in de discussies omtrent de aan de orde zijnde onderwerpen, zoodat, ontbrak hij, zijn afwezigheid werd gevoeld. DOZY werd gemist, ook en niet het minst bij het op het ernstige deel der vergadering volgend gezellig samenzijn.

Zoo kan het dan ook niet zijn uitgebleven, dat de in en door de Vereeniging verkondigde en verbreide denkbeelden op DOZY hun invloed hebben geoefend, en dat hij inderdaad langzamerhand zijn vroegere eenzijdige opvatting van der archivarissen arbeid heeft laten varen. Ik maak dit meer in het bijzonder nog op uit de door hem gevolgde indeeling en wijze van berging der aan zijn zorgen toevertrouwde verzamelingen, toen hij ze alle bij elkaar kon samenbrengen in het nieuwe archiefgebouw der gemeente Leiden. De inrichting ook van het gebouw mag zijn werk genoemd worden. Het was dan ook steeds met zekeren en niet ongerechtvaardigden trots, dat hij van „zijn archief" sprak, en er sprak voldoening uit zijn trouwhartig gelaat, als hij een belangstellende daarin rondleidde. De

[1]) Jaargang 1892/93, blz. 9.
[2]) Arch. Bl. Jaarg. 1898/99, bl. 17.

beschrijving [1]) van het in bijna alle opzichten aan zijn verlangens en tevens aan de billijke eischen voor een nieuw opgericht archiefgebouw beantwoordend bouwwerk, zal hem dan ook zonder twijfel een bijzonder genot hebben verschaft.

Te meer nu hij daardoor tevens in staat was al hetgeen omtrent zijn vaderstad in geschrift of teekening belangrijks was verschenen, zooveel mogelijk bij elkaar en onder zijn bereik te brengen en het tevens gemakkelijk voor gebruik en onderzoek te rangschikken. Ook hiervan vertoonden zich spoedig de vruchten, nu hij omtrent hare historie, haar toestand, inrichting en omgeving verschillende studies kon publiceeren. Wij noemen hier onder mededeeling, dat hij uitgebreide aanteekeningen bijeen had gebracht voor een meer omvangrijk werk over Leiden's geschiedenis en ontwikkeling, slechts:

„Kerk en staat te Leiden in het laatst der 16e en begin der 17e eeuw". [2])

„Nicolas Clignet, maître de poste à Leide". [3])

„Leiden's omgeving in vroeger dagen, voordracht, gehouden in de bijeenkomst van het Departement Leiden der Maatschappij tot Nut van het Algemeen, 11 Jan. 1900".

„Hoe Leiden er vroeger uitzag, schets van het uiterlijk der stad in verschillende tijdvakken en beschrijving van hare voornaamste kaarten, 1900".

Sluiten wij de opgave van zijn arbeid op dit terrein met de mededeeling, dat hij in de Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées, van 1896, plaatste een Notice sur les archives des Pays-Bas, waartoe zijn nadere bekendheid met H. STEIN, archiviste-paléographe aan de Archives Nationales te Parijs, aanleiding gaf. Een nadere bekendheid, die wederom STEIN in betrekking tot de Vereeniging van archivarissen bracht.

Wij spraken van DOZY's zin tot verzamelen; hij uitte zich o. a. in een handleiding tot „Het verzamelen van munten en penningen", die hij in 1880 gaf, in hetzelfde Handboek voor verzamelaars, waarin o. a. ook DE ROEVER de afdeelingen zegels en handschriften behandelde. Ook voor prenten, bepaaldelijk historie-prenten, had hij een bijzondere liefhebberij. Zelf bezat hij daarvan een zeer merkwaardige verzameling, waarvan de kern bestond in een collectie, indertijd door den oud-burgemeester van Lelyveld bijeengebracht en welke door DOZY werd overgenomen. Deze verzameling, later steeds uitgebreid o.a. door een aankoop van den heer Muller Massis, destijds emeritus-predikant te Oosterbeek, stelde hem hoofdzakelijk in staat in het Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis (1888/90) een „Na-

[1]) Arch. Bl. Jaarg. 1896/97 bl. 57.

[2]) Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1897/98.

[3]) Bulletin de la Commission de l'histoire des églises wallonnes, 1899.

lezing op F. Muller's Catalogus van Nederlandsche historie-prenten" te geven van tamelijk grooten omvang. [1]) Niet zoo heel dikwijls, maar toch een enkele maal, heb ik hem hooren spreken over die verzameling, en liet hij haar een belangstellende kijken, dan was het hem aan te zien, hoe hij genoot bij het vertoonen van enkele zeldzame exemplaren. Van deze verzameling heeft hij de op de topographie en de historie van Leiden betrekkelijke aan de gemeente vermaakt, zoo na zijn dood nog blijk gevende van zijn liefde en belangstelling in deze.

In het begin van het vorige jaar werd DOZY, die wel nooit tot de sterksten zal hebben behoord, door een kwaal aangetast, welke een operatie noodzakelijk maakte. Geheel hersteld daarvan is hij niet meer, maar toch kwam hij weêr zoover, dat hij opnieuw gedurende eenigen tijd het archief kon bezoeken en zijn gewone werk verrichten. Tegen het einde van het jaar overviel hem de ziekte, die hem ten grave sleepte. 12 Januari j.l. overleed hij in het Hôpital Wallon te Leiden, den 16[en] Januari werd hij te zijner laatste rustplaats gedragen.

Zoolang zijn gezondheid het toeliet, heeft hij gewerkt. Wij zagen het hierboven. Het afgetobde lichaam gaf den arbeid op; zijn geest blijft onder ons, zijn vrienden, in dankbare herinnering voortleven.

En vraagt men nu, hoe moet onze waardeering zijn van dien arbeid? Dan is mijn antwoord tweeërlei: zij, die DOZY niet hebben gekend, zullen het misschien betreuren, dat iemand van wiens helder verstand en scherpzinnigheid telkens en telkens uit zoo velerlei, door hem geleverd, blijkt, niet juister maatstaf had voor groote en kleine zaken. Wij, die den mensch hebben gekend, weten dat zijn arbeid, als hij zelf, had les défauts de ses qualités, dat die niet anders kon zijn dan hij zelf was. Maar wij weten ook, dat enkele dier eigenschappen, die hem vooral kenmerkten, als de geestdrift voor het vak zijner keuze, zijn, soms tintelend, vernuft, zijn onverstoorbare goedmoedigheid niet in dien arbeid op den voorgrond treden. En juist deze maken voor mij DOZY's persoonlijkheid onvergetelijk.

ROTTERDAM, Maart 1901. SEERP GRATAMA.

---

[1]) Volledigheidshalve vermelden wij in dit verband nog zijn bijdrage in Oud-Holland (jaargang 1897) over den schilder, maar hoofdzakelijk plaatsnijder, Pieter Nolpe.

Over Zweedsche, Noorsche en Deensche archieven.

Aan het verzoek van den redacteur van het Archievenblad, om in dit tijdschrift een en ander mede te deelen over de archiefreis, die ik in den zomer van 1900 naar Zweden, Noorwegen en Denemarken deed, geef ik gaarne gehoor. Het spreekt wel van zelf, dat ik daarbij niet vooruit mag loopen op het verslag van mijne vondsten, dat van regeeringswege zal worden gedrukt, en mij hier bepaal tot zulke opmerkingen, die vooral bij de lezers van dit blad op eenige belangstelling mogen rekenen.

Het eerste archief, dat ik bezocht, was het Rijksarchief te Stockholm, gelegen op Riddarholmen, een der eilanden, waarop het oudste gedeelte van de hoofdstad van Zweden is gebouwd, door een spoorwegbrug, tegelijk ook een brug voor voetgangers, met het Noordelijk gedeelte van de stad verbonden. Het imposante gebouw [1]), dat van 1891 dagteekent, bestaat uit drie hooge verdiepingen; op de tweede vindt men o. a. de kamer van den archivaris, de leeszaal en de expeditiezaal. De ruimte, voor het bewaren der archivalia bestemd, is door ijzeren tusschenschotten in verschillende galerijen verdeeld; voor het vervoer van de archiefstukken is een lift aangebracht — maar ook alleen daarvoor, wat ik wel eens betreurd heb als ik op een warmen namiddag de 56 treden beklom, die naar de tweede verdieping geleiden. Het gebouw heeft centrale warmwater-verwarming.

Het archief is in de maanden September—Mei geopend van 10 tot half 3; dit voor ons vroege sluitingsuur vindt zijn verklaring in het vroeger invallen van de duisternis en het ontbreken van kunstlicht. In de zomermaanden, van 1 Mei tot 1 September, kan men, na daartoe verlof te hebben gekregen, twee uur langer aan het werk blijven, sommige dagen van 10 tot half 5, op welk uur ik geregeld met hoofdpijn en honger thuis kwam, daar de Zweedsche dagverdeeling geen halt kent op den weg van ontbijt naar middagmaal; slechts op twee dagen van de week was voor een meer menschwaardig bestaan van de onderzoekers gezorgd, door het archief open te stellen van 10 tot half 3 en van 5 tot 7 uur. Na 2 uur worden echter geen archiefstukken meer door „de expeditie" verschaft; wie dus de namiddaguren nuttig wil besteden, dient te zorgen dat hij in den voormiddag het noodige materiaal bijeen heeft gebracht.

Toen ik omstreeks het midden van Juli te Stockholm kwam, vond ik den rijksarchivaris, den heer Odhner, niet aanwezig; ook gedurende

[1]) Een uitvoerige beschrijving van het archiefgebouw en de geschiedenis van de wording er van vindt men in „Meddelanden från Svenska riksarkivet XV", p. 457 sqq. Van de hand van lektor Hildebrand vindt men een geschiedenis van het archief in het „Nordisk Familjebok", i. v. Riksarkivet.

de volgende weken van mijn verblijf heb ik het voorrecht gemist hem te ontmoeten, daar ik juist naar Upsala vertrokken was toen de heer ODHNER zijn verlof onderbrak en eenige dagen op het archief vertoefde. Van de drie archivarissen — Dr. WESTRIN, Dr. SONDÉN, Dr. BERGH — nam de eerste het ambt van rijksarchivaris waar op den dag van mijne aankomst. Aan hen, die hem persoonlijk kennen — hij vertoefde meer dan éénmaal hier te lande, nam o. a. ook deel aan het beroemde historisch congres, dat in de Septembermaand van 1898 te 's Gravenhage werd gehouden — behoef ik niet te verzekeren, dat hij mij met de grootste hulpvaardigheid de eerste inlichtingen, die ik noodig had, gaf. Ik verheugde mij er zeer over, dat hij zijne zomervacantie nog niet had genomen, daar Dr. WESTRIN de afdeeling Hollandica van het archief had geinventariseerd en ik dus bij hem de beste hulp bij mijn onderzoek zou kunnen vinden. Maar ik verheugde mij te vroeg; al spoedig deelde hij mij mede, dat hij den volgenden dag naar Parijs zou vertrekken. A quelque chose malheur est bon! — aan die minder gewenschte omstandigheid toch had ik de uitnoodiging te danken om 's avonds deel te nemen aan een afscheidsfeestje, dat Dr. WESTRIN aan zijne collega's gaf, en waarop ik — onder de aangenaamste omstandigheden! — kennis maakte met verschillende archivarissen en enkele bezoekers van het archief, die evenals ik tot de gasten behoorden. De plaats van bijeenkomst was Hasselbacken, het elegante restaurant op Djurgården, het heuvelachtig eilandje waar geheel Stockholm, van den hoogsten tot den laagsten stand, des zomers zijn vermaak vindt in de meest afwisselende amusementen, maar waar ook de — door den arbeidstijd van 10 tot half 5 — vermoeide wetenschappelijke onderzoeker het kermisgewoel kan ontvlieden en rust en verkwikking zoeken in de heerlijke wandelingen door de dennen- en berkenbosschen, met verrassende kijkjes op de eilandenzee rondom. In den tuin dan van Hasselbacken, waar een militaire kapel eenvoudige, ietwat zwaarmoedige Zweedsche volksmelodieën ten beste gaf, maakte ik kennis met de beide collega's van Dr. WESTRIN: met Dr. SONDÉN, in de wetenschappelijke wereld bekend door zijne uitgave van de belangrijkste stukken uit het archief van Axel Oxenstjerna, en met Dr. S. BERGH, die in de „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft" het verslag van de historische litteratuur in Zweden schrijft en op wien de zorg rust voor een der gewichtigste publicaties, die van wege het Rijksarchief te Stockholm worden uitgegeven, nl. de „Svenska riksrådets protokoll" (proces-verbaal van den Zweedschen rijksraad). Sinds 1859 behoort de uitgave van historische documenten ook tot de taak van het Rijksarchief; ongeveer 30 lijvige deelen zijn tot heden verschenen en wel:

1°. „Svenskt Diplomatarium": een verzameling van middeleeuwsche oor-

konden, waarvan de eerste serie loopt tot 1350, en de tweede begint met 1400. Deze uitgave is nog niet voltooid.

2°. „Handlingar rörande Sveriges historia" (Documenten betreffende de geschiedenis van Zweden), bestaande uit drie serieën:

a). „Koning Gustaf den förstes registratur" (uitgaande brieven van Gustaaf Wasa). Tot heden — of liever tot den zomer van 1900, waarin ik mijne aanteekeningen hierover maakte — zijn 17 deelen verschenen, loopende over de jaren 1521—1545. Bij het naslaan van het register, waarvan elk deel voorzien is, op de namen „Holland" en „Holländare", bleek reeds dat in deze uitgave ook voor onze geschiedenis allerlei gegevens zijn te vinden.

b). „Lagförslag i Carl IX 's tid" (wetsvoorstellen uit den tijd van Karel IX) en „Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686" (kerkelijke reglementen en voorstellen daartoe, vóór 1686): een serie, die voor ons veel minder belang heeft dan de volgende.

c). „Svenska riksrådets protokoll", de hierboven reeds door mij genoemde notulen van den Zweedschen rijksraad, waarvan 8 deelen, loopende over de jaren 1621—1641, zijn verschenen. Zooals te verwachten was, bleek deze uitgave van het grootste belang voor de kennis der betrekkingen tusschen Zweden en onze Republiek; vooral het achtste deel, in het vorige jaar door Dr. S. Bergh uitgegeven, dat alleen de jaren 1640 en 1641 omvat, is van het hoogste gewicht voor de studie van de diplomatieke betrekkingen in die jaren, en men mag met grond verwachten dat het vervolg van deze publicatie voor de Nederlandsche historie een steeds toenemend belang zal hebben.

Voor eenige jaren is ook een aanvang gemaakt met de publicatie van een derde reeks van documenten, nl.

3°. „Svenska riksdagsakter" (handelingen van den Zweedschen rijksdag), waarvan het eerste deel is verschenen, dat de jaren 1521—1560, en het eerste stuk van het derde deel, dat de jaren 1593—1594 omvat. Deze publicatie is hoofdzakelijk voor de inwendige geschiedenis van Zweden van belang.

Eindelijk wordt sedert 1877 elk jaar door het Rijksarchief een deeltje uitgegeven, getiteld: „Meddelanden från Svenska riksarkivet" (mededeelingen van het Zweedsche Rijksarchief), waarin o.a. het verslag van den rijksarchivaris over het afgeloopen jaar, inventarissen van archiefverzamelingen — waarover straks meer —, voorslagen van den rijksarchivaris aan de regeering betreffende de inrichting van het archiefwezen e. dgl.

Maar ik zou vergeten dat wij eigenlijk in den tuin van Hasselbacken zaten! De overgang van de publicaties van het Rijksarchief tot den schoonen zomeravond in Djurgården is overigens vrij gemakkelijk, omdat

ik daar kennis maakte met de mannen, die met de zorg voor die uitgaven belast zijn, o. a. met den heer E. HILDEBRAND; als archiefbeambte draagt hij den nederigen titel van buitengewoon amanuensis, maar als lektor HILDEBRAND en als redacteur van het „Historisk Tidskrift" neemt hij in de wetenschappelijke wereld van Zweden een voorname plaats in. Zoowel zijn uiterlijk als de eerbied, waarmede een ieder hem bejegende, deed mij hem dadelijk met FRUIN vergelijken; een gelijkenis, die mij later nog sterker opviel, toen ik een middag mocht doorbrengen in zijne zomerwoning te Vaxholm — heel Stockholm heeft 's zomers een optrekje, meestal in den verrukkelijk mooien miniatuur-archipel van de Saltsjö, een met honderden eilandjes bezetten inham van de Oostzee — en hij mij veel verhaalde over Zweedsche toestanden van weleer en van nu, en nog meer liet vertellen over ons land en ons volk. Want de belangstelling van de Zweedsche historici in onze geschiedenis is bizonder levendig, en onze historische litteratuur is bij hen veel beter bekend dan de Zweedsche bij ons — tot onze groote schade! Trouwens, de invloed van onze Republiek op Zweden is veel grooter geweest dan die van Zweden op ons land; Zweden heeft ons veel te danken — en veel te verwijten, en vooral aan dat laatste is de herinnering nog levendig, zooals mij bleek aan het slot van den avond die in Hasselbacken begon en eindigde op het opera-terras, de plaats in Stockholm, vanwaar men het mooiste uitzicht heeft, vooral in een klaren zomernacht van Juli, bij volle maan. Hier te lande heeft FRUIN — in zijne aankondiging van Geddes' boek over Jan de Witt — ons er op moeten wijzen, dat het deelnemen van onze Republiek aan den Noordschen oorlog in de dagen van Karel X Gustaaf niet het werk is geweest van De Witt, maar tegen diens zin is doorgedreven door Amsterdam en van Beuningen; te Stockholm hield Dr. WESTRIN mij daarover, in dien onvergetelijken nacht op het opera-terras, onder de koffie, na een uiterst genoegelijk souper, een keurige verhandeling, die eindigde met den diep gevoelden uitroep: „van Beuningen — dat is de duivel voor Zweden geweest!" En hij had groot gelijk. Want nooit was Zweden dichter aan zijn doel: de heerschappij over de Oostzee, dan in 1658, en vooral de tusschenkomst van onze Republiek heeft het bereiken van dat doel belet.

De heer HILDEBRAND, zeide ik, heeft als beambte aan het Rijksarchief den titel van buitengewoon amanuensis. Het personeel bestaat uit den rijksarchivaris, drie archivarissen en drie — wij zouden zeggen: adjunct-archivarissen, maar in Zweden heeten zij amanuenses, die allen door den Koning benoemd worden. Buitendien zijn er echter een groot aantal buitengewone amanuenses, tegenwoordig acht, maar soms meer, die, evenals de lagere beambten, door den rijksarchivaris worden aangesteld; sommige

daarvan, zooals de heer HILDEBRAND, verrichten geregelde diensten en genieten een vaste jaarwedde, de overige zijn meer volontairs dan beambten en krijgen een klein honorarium, afhankelijk van den door hen verrichten arbeid, maar niet evenredig aan de diensten, door hen bewezen [1]).

In de weken, die ik te Stockholm doorbracht, maakte ik met eenige van deze volontairs nader kennis: met de heeren Dr. CLASON, Dr. WEYBULL en Dr. STILLE, allen jonge historici en privaat-docenten, de eerste aan de Universiteit van Upsala, de beide anderen aan de Universiteit te Lund. Alle drie waren als buitengewoon amanuensis aan het rijksarchief werkzaam, Dr. CLASON gedurende het geheele jaar, daar hij slechts éénmaal in de week te Upsala college behoeft te geven, Dr. WEYBULL en Dr. STILLE alleen gedurende de academische vacanties; zij werden, om beurten, met de zorg voor de „spedition" — het verschaffen van de gevraagde stukken aan de bezoekers — belast, maar hielden zich verder hoofdzakelijk bezig met het ordenen van een archiefafdeeling. Het ware te wenschen, dat ook in ons land de beste jonge historici een dergelijke oefenschool, al was het maar gedurende een gedeelte van het jaar, wilden en konden doorloopen; maar zoo ik mij niet bedrieg, is noch het aanbod van, noch de vraag naar dergelijke volontairs groot. Trouwens, voor privaatdocenten als de Zweedsche heeren, waarvan ik sprak, valt het gemakkelijker hun groote vacantie van 3 of 4 maanden aldus te besteden dan voor jonge

[1]) Dr. S. BERGH was zoo welwillend mij, op mijn verzoek, de volgende gegevens te verschaffen:

Budget van het Rijksarchief te Stockholm voor 1900.

	Kronor.	Gulden.
Rijksarchivaris	7.500 =	5.062,50
3 Archivarissen à 4500	13.500 =	9.112,50
1 Amanuensis	4.000 =	2.700
2 Amanuenses à 3000	6 000 =	4.050
Bedienden	2.900 =	1.957,50
Buitengewone amanuenses	7.700 =	5.197,50
Bibliotheek	600 =	405
Publicaties van het archief	4.500 =	3.037,50
Bureau-kosten	6.000 =	4.050
	52.700	35.572,50

De jaarwedde van een archivaris (4500 Kr.) en van een amanuensis (3000 Kr.) wordt na 5-jarigen dienst met 500 Kr., na 10-jarigen dienst wederom met 500 Kr. verhoogd.

Onder de buitengewone amanuenses zijn er 4 die een vaste jaarwedde van 800 à 1200 Kr. genieten.

In 1901 is de post „bibliotheek" door den Rijksdag van 600 Kr. op 1000 Kr. gebracht. De vermeerdering dient voor den aankoop van archivalia en van boeken.

Bij de jaarwedden moet men in 't oog houden, dat het leven in Stockholm iets duurder is dan in onze groote steden.

historici in Nederland, die al spoedig een plaats moeten zoeken bij gymnasiaal of middelbaar onderwijs.

Het Rijksarchief te Stockholm was tot nog toe het eenige behoorlijk beheerde en geordende archief in Zweden. Toen ik aan de Stockholmer heeren vertelde dat er in Nederland, behalve een Algemeen Rijksarchief, nog tien rijksarchieven in de provinciën en bovendien in de voornaamste gemeenten gemeentearchieven bestaan, die door volkomen voor hun taak berekende ambtenaren beheerd, in geschikte lokalen bewaard worden en voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk zijn, sloegen zij een gat in de lucht van verbazing en bewondering. Zoover had men het in Zweden nog lang niet gebracht! Zoo goed als alle openbare archieven in provincies en steden staan daar onder het beheer van personen, die door andere ambtsbezigheden zoozeer in beslag worden genomen, dat zij geen tijd hebben om eenige zorg aan het archief te wijden, en, zoo zij dien al konden vinden, zou het hun aan de noodige kennis ontbreken. Reeds jaren lang had de Rijksarchivaris dan ook voorstellen gedaan om tot verbetering te geraken; in 1885 was bij koninklijk besluit bepaald, dat geen stukken uit openbare archieven vernietigd mochten worden zonder toestemming des konings en voorafgaand advies van den Rijksarchivaris; eerst in 1898 is eindelijk het besluit genomen tot oprichting van 3 provinciale archieven: te Upsala, Lund en Vadstena, die onder het beheer van den Algemeenen Rijksarchivaris zullen staan en waarheen hoofdzakelijk kerkelijke en rechterlijke archieven uit de provincies zullen worden overgebracht [1]).

Laat mij thans nog een en ander mededeelen over de ervaringen, die ik bij mijn onderzoekingen te Stockholm heb opgedaan. In de zeer ruime, hooge leeszaal (Forskningssalen) waren, behalve de archivarissen en andere beambten, gemiddeld 15 à 20 bezoekers, aan drie lange tafels gezeten; aan 't eind van de zaal stonden afzonderlijke schrijftafels voor de archivarissen. Bovendien waren geregeld 6 of 7 dames bezig met kopieerwerk. Op elke tafel stonden boekenrekjes, waar men de boeken tijdelijk kan deponeeren, die men bij zijn werk noodig heeft; langs de wanden van de leeszaal is een uitgebreide bibliotheek opgesteld, waaruit elk bezoeker kan gaan halen wat hij wenscht te gebruiken; groote laden in de tafels kunnen als bergplaats voor schrifturen worden gebruikt Wanneer men een archiefstuk ter inzage wenscht te ontvangen, vult men een gedrukt formulier in, waarvan op elke tafel een aantal aanwezig zijn, onderteekent het, en brengt het naar de, vlak achter de leeszaal gelegen, expeditiezaal, waar altijd een van de amanuenses en gewoonlijk

[1]) Nadere mededeelingen over deze provinciale archieven — waarvan dat te Vadstena reeds in gebruik is genomen — kan men vinden op p. 169 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift.

ook een andere beambte is aan te treffen. Door een archiefbediende wordt het verlangde stuk dan later naar de plaats van den bezoeker gebracht; na gebruik moet men het zelf naar de expeditie terugbrengen en ontvangt dan het reçu terug. Gewoonlijk worden slechts twee nummers tegelijk ter beschikking gesteld; maar wanneer dit noodig is — zooals het in mijn geval was — maakt men geen bezwaar, van deze bepaling af te wijken. De expeditie werkt te Stockholm buitengewoon vlug; ook in andere opzichten kan ik verklaren nog nergens een archief te hebben aangetroffen, waar voor het gemak van de bezoekers zoo goed is gezorgd, waar men zoo rustig kan blijven voortwerken.

Van de gelegenheid tot studie wordt dan ook een druk gebruik gemaakt. Onder de 15 tot 20 bezoekers, die tegelijk met mij dagelijks op het archief werkten, waren verscheiden vreemdelingen: Noren, Denen, Finnen en een Duitsche Rus, de heer FEUEREISEN, mag. hist., uit Dorpat, die met een stipendium van de Russische regeering een wetenschappelijke reis deed, met het doel den handel van de Oostzeesteden met Rusland in het laatst der 16de eeuw te bestudeeren; hij had al meer dan een jaar in verschillende Duitsche archieven, vooral te Lubeck, gewerkt en was voornemens ook nog te Helsingfors en te Kopenhagen zijne studie voort te zetten, zoodat hij in 't geheel ruim twee jaar dacht uit te blijven. Ik vermeld dit omdat ook anderen misschien, evenmin als ik, zouden hebben vermoed dat de Russische regeering zoo mild was met het bevorderen van wetenschappelijk historisch onderzoek; dergelijke stipendia, verzekerde mij de heer FEUEREISEN, worden herhaaldelijk verleend, en het bedrag er van is zoo groot, dat hij meer dan twee jaar kon uitblijven voor rekening van den staat. Het Stockholmer archief trekt altijd veel vreemdelingen; een ieder, die zich bezig houdt met het bestudeeren van de geschiedenis van een der Scandinavische landen of van de Duitsche en Russische Oostzeeprovinciën, of wel met de diplomatieke geschiedenis vooral van de 17de eeuw, is er zeker van dat hij hier waardevol materiaal bijeen kan brengen. De jaarverslagen in de „Meddelanden" maken dan ook telkens gewag van het bezoek van een 15 of 20-tal buitenlandsche onderzoekers.

Ik was de eerste Nederlander, die er geruimen tijd doorbracht — de heeren MOES en DE WITT HUBERTS hadden er vroeger een zeer vluchtig bezoek gebracht voor nasporingen naar kunst- en krijgsgeschiedenis —, en ik hoop dat ik niet de eenige zal blijven. Voor de geschiedenis van onze 17de eeuw ligt hier een nog grootendeels onontgonnen goudmijn; en het graven is er gemakkelijk, de plek, waar men moet wezen, zonder veel moeite te vinden.

Een gedrukte inventaris van het Rijksarchief behoort ook hier nog tot de vrome wenschen, maar met het maken van partieele inventarissen is men reeds een goed eind gevorderd. Twee van de belangrijkste afdee-

lingen, die bijna ieder heeft te raadplegen, onverschillig welk onderwerp hij bestudeert, zijn de „Riksregistratur" (de uit de koninklijke kanselarij uitgegane brieven) en de vroeger genoemde „Rådsprotokoll". Van de eerste begint met het jaar 1523 de doorloopende serie, die over het tijdvak 1523—1718 uit 520 deelen bestaat; met 1680 begint een afzonderlijke „Registratur" voor buitenlandsche aangelegenheden, met 1688 een voor „Justitie-Revision", terwijl van 1719—1840 de „Registratur" van de kanselarij uit 4 afdeelingen bestaat: binnenlandsche, buitenlandsche, krijgs- en justitiezaken, elk weer in onderafdeelingen verdeeld [1]). De „Rådsprotokoll" beginnen met het jaar 1621; zoowel van deze, als van de Registratur, is, gelijk boven werd medegedeeld, een gedeelte uitgegeven. Klappers bestaan slechts op enkele jaren.

In de „Meddelanden" zijn zorgvuldig bewerkte inventarissen gedrukt van de „Ministeriella Handlingar" (handelingen van Zweedsche vertegenwoordigers in vreemde rijken), en wel met betrekking tot: Denemarken, Rusland, Polen, Brandenburg—Pruisen, Duitschland, Frankrijk, Italië, Spanje, Portugal, Turkije, Marocco en Holland; over de laatste spreek ik straks uitvoeriger. Van de overige, in dezelfde „Meddelanden" gedrukte registers en inventarissen noem ik: een register op de brieven van Axel Oxenstjerna aan koning en rijksraad van 1632—1636, een op de brieven van allerlei personen aan Gustaaf II Adolf, een inventaris van de origineele tractaten [2]) met Denemarken, Rusland, Polen, Duitschland, Holland, Engeland, Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië, Turkije, Marocco, Vereenigde Staten, en regesten van de „Rådslag" (de besluiten van den rijksraad, wel te onderscheiden van de veel uitvoeriger „Rådsprotokoll", die de discussies bevatten), te beginnen met de regeering van Gustaaf Wasa tot en met het jaar 1688.

Van de verschillende afdeelingen „Ministeriella diplomatiska Handlingar" is de door Dr. Westrin geinventariseerde afdeeling „Hollandica" de omvangrijkste [3]), op zich zelf reeds een bewijs van het drukke diplomatieke verkeer tusschen beide landen; zij bestaat uit 789 deelen of portefeuille's in folio, en 223 in quarto. De inventaris [4]) verdeelt de Hollandica in 7 onderafdeelingen, nl.:

---

[1]) Vgl. J. A. Posse, „Anteckningar om Riksarchivet", in „Meddelanden" I p. 30—46, waar men een inventaris vindt van de afdeeling Registratur, terwijl een inventaris van de verzameling Rådsprotokoll is opgenomen in „Meddelanden" IV.

[2]) Door O. S. Rydberg is de uitgave begonnen van „Sveriges Traktater med främmande magter"; daarvan verschenen deel I—V, loopende over 822—1630, en dl. X en XI, loopende over 1815—1867.

[3]) „Meddelanden" XX p. 343.

[4]) Men vindt Dr. Westrin's inventaris van de Hollandica in „Meddelanden" XX p. 371—394.

1. (verreweg de grootste) Brieven en archief van Zweedsche diplomaten in Nederland.
2. Verspreide handelingen.
3. Origineele brieven van vorsten uit het Oranjehuis en uit het geslacht der Nassau's aan het Zweedsche koningshuis.
4. Brieven van de Staten-Generaal aan leden van het Zweedsche koningshuis en aan de Zweedsche regeering.
5. Memories en nota's van Nederlandsche gezanten in Zweden aan de Zweedsche regeering.
6. Protocollen van conferenties, gehouden tusschen Nederlandsche gezanten in Zweden en vertegenwoordigers der Zweedsche regeering.
7. Brieven van Zweedsche handelsagenten en consuls in Nederland, (meestal aan den koning, den kanselier en het Commercecollegium).

In de eerste afdeeling zijn de uitgaande brieven van de Zweedsche gezanten en alle bij hen tijdens de vervulling van hun ambt ingekomen stukken opgenomen, verdeeld over verschillende portefeuille's, naarmate van den persoon of het regeeringscollege, waardoor zij geschreven of waaraan zij gericht zijn. Van de overige afdeelingen wordt de inhoud door den titel duidelijk genoeg aangegeven; alleen die van de tweede zegt niets. Van de 15 portefeuille's, waaruit zij bestaat, zijn er 6 niet nader aangeduid dan „verspreide handelingen": de titel is niet onjuist, maar laat aan de fantasie een ruim veld. Naast veel onbeduidende stukken — copiëen van geschriften, waarvan in andere verzamelingen het origineel berust — schuilen er echter ook een groot aantal belangrijke onder. Het heeft mij niet berouwd, dat ik juist deze portefeuille's vrij nauwkeurig heb onderzocht.

Behalve de afdeeling Hollandica bevat het Zweedsche Rijksarchief natuurlijk nog tal van andere, die ook voor ons belang hebben, in de eerste plaats de archieven van verschillende aanzienlijke Zweedsche families: Oxenstjerna, Brahe, De la Gardie, Olivenkrans, e. a., die deels aangekocht, deels aan het archief ten geschenke gegeven of daar gedeponeerd zijn. Familiearchieven in den gewonen zin zijn het niet, daar men er ook alle staatsstukken in vindt, die door de leden dezer geslachten in de door hen bekleede ambten zijn ontvangen. Van al deze archieven bestaan zeer uitvoerige manuscript-inventarissen, die, voor zooverre zij in de laatste jaren gemaakt zijn, niets te wenschen overlaten. De oudere daarentegen brengen wel eens verrassingen. Zoo vond ik bv. in den inventaris van het archief der familie Brahe, afkomstig uit het Skokloster — niet ver van Upsala gelegen — een nummer aldus beschreven: „Register van brieven, acten, remonstrantiën enz. Anno 1653, I, II, Band". Deze titel gaf mij aanleiding de beide deelen ter inzage te vragen; het eerste bleek toen te zijn het copieboek van de uitgaande brieven van den vice-

admiraal Witte Cornelisz. de With uit de jaren 1653—1658, het tweede bevat zijn journalen van 1652—1658. Hoe deze deelen in Zweden zijn gekomen, is wel te verklaren. Bij den slag aan den ingang van de Sont — 8 November 1658 — waarin De With sneuvelde, werd zijn schip door de Zweden genomen, maar later weer verlaten, omdat het zonk. Klaarblijkelijk zijn de beide bovengenoemde deelen toen door hen meegenomen.

Van de verschillende familiearchieven is dat van de leden van het geslacht Oxenstjerna, en onder deze weer dat van den kanselier Axel Oxenstjerna, het omvangrijkste en voornaamste. De geschreven inventaris, vooral het uitvoerig register op de aan den kanselier gerichte brieven, maakt het voor den onderzoeker gemakkelijk na te sporen, of hier iets van zijne gading is. In de laatste jaren is men echter begonnen deze verzameling grootendeels op te lossen, zoodat, met uitzondering van een paar deelen, de Oxenstjernska-samling tegenwoordig uitsluitend uit ingekomen brieven bestaat; de meeste stukken er uit zijn overgebracht naar de nieuw gevormde afdeelingen „Extranea" en „Handel och Sjöfart".

Voor zoover ik mag oordeelen, schijnt de vorming van deze afdeeling „Extranea" mij geen gelukkige gedachte. Men heeft daarin samengebracht alle afschriften van staatsstukken, die Zweedsche diplomaten en spionnen in het land, waar zij gevestigd waren, wisten machtig te worden en aan hunne regeering overzonden. Het strekt ons land niet tot eer, dat het in deze afdeeling veel sterker vertegenwoordigd is dan eenig ander. In de collectie „Extranea" vindt men alleen in de afdeeling „Holland" 21 zeer lijvige portefeuille's, en dit aantal staat nog aanzienlijk vermeerderd te worden, daar men op het Stockholmsche archief nog steeds bezig is met het vermeerderen der collectie, en zij bovendien alleen nog maar over de zeventiende eeuw loopt. De „Extranea" zijn afkomstig — naar Dr. Weybull, die met de ordening er van belast was, mij verzekerde — uit het archief van de kanselarij, uit brieven van Zweedsche diplomaten, waarbij zij als bijlagen werden gezonden, en, wat den tijd van Oxenstjerna betreft, alle uit de Oxenstjernska-samling; de laatste zijn alle te herkennen aan den blauwen stempel „Fr(ån) Tidö-saml." (uit de collectie Tidö, het kasteel van Oxenstjerna), waarmede zij gemerkt zijn. De inhoud van deze „Extranea" bestaat voor een zeer groot gedeelte uit afschriften van stukken, die in onze eigen archieven bewaard zijn; maar er blijft, na aftrek van deze, nog genoeg belangrijks over. Het is echter, dunkt mij, te betreuren, dat men deze stukken heeft weggenomen uit de brieven, waarmede zij werden overgezonden, daar deze dikwijls ter verklaring van den inhoud zouden kunnen dienen; alleen reeds het feit, dat er onder de „Extranea" twee lijvige portefeuille's met ongedateerde stukken zijn, die anders gemakkelijk terecht gebracht zouden kunnen

worden, moge tot staving van mijne meening worden aangevoerd. Ook is het niet duidelijk, waarom in de portefeuille, getiteld „Le Blon's Avisor" — brieven van den bekenden Michel le Blon, en copieën van allerlei stukken, die hij had weten machtig te worden — verscheiden, zeer belangrijke, brieven zijn gelegd, door hem aan den kanselier Oxenstjerna geschreven, alle, blijkens den stempel, afkomstig uit de Tidö-Samling, terwijl onder de brieven, die men in de Oxenstjernska-Samling gelaten heeft, ook ongeveer 150 brieven van Le Blon aan den kanselier voorkomen. Wie thans de laatste raadpleegt, zou ten onrechte meenen dat hij alle brieven van Le Blon aan Axel Oxenstjerna had gezien, die in het Stockholmsche archief bewaard zijn gebleven.

Tegen de vorming van de tweede nieuwe afdeeling, die ik hier boven noemde, „Handel och Sjöfart" (handel en zeevaart), schijnt minder bezwaar te kunnen worden gemaakt, omdat men hier voor een groot deel heeft kunnen reconstrueeren de archieven van het — zeer groote — aantal handelscompagniëen, die vooral in de 17de eeuw in Zweden verrezen. Zoo is b.v. het omvangrijke archief van de bekende, door toedoen van Usselincx opgerichte, Söderkompanie bijna geheel uit de Tidö-Samling bijeengebracht. Voor de koloniale- en handelsgeschiedenis heb ik in deze afdeeling, dank zij de uitstekende wijze, waarop zij geordend is, in korten tijd veel belangrijks kunnen vinden.

De omvang, dien dit artikel langzamerhand begint te krijgen, wordt zoo groot, dat ik verdere mededeelingen over het Rijksarchief te Stockholm in de pen moet houden. Mijn arbeid was er aangenaam en gemakkelijk, en dat het verblijf in Zwedens hoofdstad tot de beste herinneringen van mijn archiefreis behoort, is voor een niet gering deel te danken aan de groote hulpvaardigheid van de beambten van het Rijksarchief en aan het aangename verkeer, dat ik ook buiten het archief met hen en met mijn getrouwen metgezel in mijn vrije uren, den heer Feuereisen uit Dorpat, mocht hebben. Tot mijn liefste wenschen behoort dat ik Stockholm en de daar gemaakte kennissen nog eens zal weerzien.

Behalve het Rijksarchief zijn er te Stockholm nog een groot aantal andere archieven [1]), die echter voor een groot deel nog niet onder het beheer van een deskundig archivaris staan en slechts zeer summier geïnventariseerd zijn. Ik heb er slechts enkele van bezocht, omdat ik zuinig moest zijn met mijn tijd en dezen het best meende te besteden aan het Rijksarchief; zoo bv. het archief van het „Commerce-collegium", waar nauwelijks gelegenheid was om te werken. Alleen de afdeelingen „Regis-

[1]) Een volledige lijst daarvan vindt men in de „Notice sur les archives de Suède", door Dr. S. Bergh medegedeeld in de „Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées" van 1896.

tratur" (uitgaande brieven) en „Protokoll" (notulen) waren er geordend; eenige deelen met brieven van Zweedsche agenten en consuls in Nederland aan het Commerce collegium waren reeds naar het Rijksarchief overgebracht, en zoo er, bij voortgaande ordening, nog meer van dergelijke deelen worden aangetroffen, zullen ook deze naar dat dépôt worden gevoerd. Ook bracht ik een morgen door in het Marine-archief („Flottans" — of „Sjökrigsarkivet") op Skeppsholmen [1]) — een der eilanden van Stockholm, — dat slechts op enkele uren van de week voor wetenschappelijk onderzoek open staat, en alleen bezocht kan worden na vooraf verkregen verlof van den Minister van Marine om de marinewerf, waarop het ligt, te mogen betreden. De ordening ook van dit archief is nog verre van voltooid; maar de intendant ZETTERSTEN, die de goedheid had mij op mijn tocht er heen te vergezellen — de eenige, die dit archief kent, daar hij er jaren lang in gewerkt heeft voor zijne studiën over de geschiedenis der Zweedsche marine — gaf mij een exemplaar van den voorloopigen, uiterst beknopten inventaris, en zijne toelichtingen daarbij maakten het mij mogelijk althans enkele voor de geschiedenis van onze zeeoorlogen met Zweden belangrijke deelen uit de verzameling op te visschen. Van de archieven, die ik niet bezocht, noem ik nog dat van het Ministerie van buitenlandsche zaken, waar de diplomatieke stukken van na 1814 bewaard worden, en het Kammararkiv, het archief van de rekenkamer, waar voor de geschiedenis van den Oostzeehandel nog belangrijke gegevens gevonden moeten kunnen worden, omdat dit college o.a. administratie voerde over de in- en uitgaande rechten.

In de Universiteits-bibliotheek te Upsala vond ik, behalve veel andere stukken van waarde, ook allerlei diplomatieke papieren, die eigenlijk in het Rijksarchief te Stockholm tehuis behooren, maar door schenking van de families, waarvan zij afkomstig zijn, aan deze bibliotheek zijn vermaakt. Ook het archief van koning Gustaaf III berust hier, krachtens een door hem gemaakte testamentaire beschikking. De universiteits-bibliotheek van Lund en de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm bewaren insgelijks in hare manuscriptenverzameling eenige uit familie-archieven afkomstige diplomatieke correspondenties, journalen van ambassades en dergel.; in de Lundsche bibliotheek vindt men o.a. een groot gedeelte van het archief van het geslacht De la Gardie — een ander deel daarvan berust in het Rijksarchief te Stockholm, een derde te Dorpat —, dat echter maar enkele voor onze geschiedenis belangrijke stukken bleek te bevatten.

Een groot aantal familiearchieven eindelijk berust nog bij particulieren. Daarvan is er één, dat voor ons, Nederlanders, bizondere waarde heeft:

[1]) Een uitvoerige beschrijving daarvan gaf de heer ZETTERSTEN in een artikel „Flottans arkiv på Skeppsholmen", opgenomen in „Historisk Tidskrift" 1886.

het archief van de familie De Geer, op het kasteel Leufsta. Baron DE GEER VAN JUTFAAS, uit Utrecht, was zoo welwillend geweest mij een recommandatieschrijven voor zijn bloedverwant Baron DE GEER VAN LEUFSTA mede te geven, en ik had alle hoop het archief van Leufsta, dat, naar men mij in Stockholm verzekerde, uiterst moeilijk toegankelijk is, te mogen doorzoeken. Maar de fortuin diende mij niet. Baron DE GEER VAN LEUFSTA vertoefde op een badplaats aan de Zuidkust en kon mij niet ontvangen, zoodat het archief van Louis de Geer voor mij gesloten bleef. Gelukkig heb ik veel notities kunnen maken uit zijne correspondentie met Axel Oxenstjerna, voor zooverre deze in het Rijksarchief te Stockholm bewaard is.

Over de archieven in Noorwegen kan ik maar heel weinig mededeelen. Te Kristiania heb ik één dag in het Rijksarchief gewerkt, en van een bezoek aan Bergen en Trondhjem — dat oorspronkelijk ook in mijn reisplan was opgenomen — heb ik tot mijn niet geringen spijt moeten afzien. De correspondentie, die ik vóór mijn vertrek met de „stifts"-archivarissen daar ter stede gevoerd heb, en de inlichtingen, die ik persoonlijk te Kristiania kon inwinnen, stellen mij echter in staat er althans iets van te zeggen.

Het „Stiftsarkiv" te Bergen bevat de archieven van de rechterlijke en geestelijke staatsbeambten van het „Vestenfjeldske" Noorwegen; die van het Noordelijk halfdeel van het land worden te Trondhjem bewaard. De inhoud bestaat hoofdzakelijk uit documenten betreffende civiele en crimineele rechtszaken, boedelscheidingen, verkoopingen, hypotheken enz. In beide depôts komen — met een enkele uitzondering — geen oudere stukken voor dan uit het laatst der 17de eeuw. De archieven der tolkantoren van vóór 1814 zijn overgebracht naar het Rijksarchief te Kristiania. Te Trondhjem wordt ook het stadsarchief in het Stiftsarkiv bewaard, te Bergen in een lokaal van het raadhuis, waar geen gelegenheid voor studie is. In het Bergensche Museum berust een verzameling van historische manuscripten; zoowel daaruit als uit het stadsarchief is het belangrijkste — dat betrekking heeft op het Hansekantoor — reeds verwerkt of uitgegeven.

Het Rijksarchief te Kristiania — gevestigd in een vleugel van het Storthingsgebouw en elken werkdag van 10—3 uur geopend — ziet er uit- en inwendig heel wat poverder uit dan dat te Stockholm, en heeft voor de historie ook veel minder belang. Verreweg het grootste gedeelte van de archivalia, betrekking hebbende op de regeering van Noorwegen door de koningen van Denemarken, dus van vóór 1814, zijn in dat jaar naar Kopenhagen gebracht. Alleen twee archieven van beteekenis uit ouderen tijd worden hier bewaard: het zoogenaamde „buitenlandsche"

archief van Christiaan II — uit de jaren van de voortvluchtigheid van dezen vorst uit Denemarken —, dat echter grootendeels al gepubliceerd is, en het archief van de Algemeene Tolkamer. Met de inventariseering van het laatste was men, tijdens mijn verblijf te Kristiania, nog bezig. Statistische gegevens voor onze handel en scheepvaart op Noorwegen zijn er in menigte uit te putten; maar verder dan tot het begin der 17de eeuw gaan de registers der tolkantoren niet terug.

De tegenwoordige organisatie van het archiefwezen in Denemarken dagteekent van de wet van 30 Maart 1889, waarbij de oprichting werd bepaald van een Rijksarchief, bestaande uit een hoofdarchief met 2 afdeelingen, te Kopenhagen, en drie provinciale archieven [1]), gevestigd te Kopenhagen (voor Seeland, Laaland, Falster en Bornholm), te Odensee (voor Funen) en te Viborg (voor Jutland).

Het hoofdarchief — gewoonlijk Rijksarchief genoemd — is ontstaan uit de vereeniging van het „Geheim-archief" en het „archief van het Koninkrijk" [2]). Het eerste — tegenwoordig „de eerste afdeeling van het hoofdarchief" geheeten — bevat: 1°. alle archivalia van vóór 1660; 2°. die, betreffende koloniën en afgestane landen; 3°. die, betreffende de buitenlandsche politiek (tot 1750) en leger en vloot (tot 1847). Het laatste — de „tweede afdeeling van het hoofdarchief" — bevat de archieven van alle regeeringscolleges van na 1660, met uitzondering van de stukken, die tot het zooeven genoemde punt 2° en 3° behooren. De scheiding is getrokken bij 1660, omdat in dat jaar de regeeringsvorm van Denemarken een groote wijziging onderging, en de administratie sedert in hoofdzaak onveranderd is gebleven tot op het jaar 1848. Onder de persoonlijke bewaring van den Rijksarchivaris berusten archivalia van de koninklijke familie uit deze eeuw, en enkele niet toegankelijke andere stukken.

Behalve den Rijksarchivaris bestaat het archiefpersoneel voor de eerste afdeeling uit één archivaris, twee archiefsecretarissen en drie assistenten, voor de tweede afdeeling uit één archivaris, drie archiefsecretarissen en

---

[1]) Afbeeldingen en platte gronden van deze drie provinciale archieven — waarvan dat te Odensee het laatst gereed kwam, in 1893 — vindt men in een boekje, getiteld: „De danske Provinsarkivers bygninger. Tegninger og Afbildninger udgivne af Rigsarkivet. Köbenhavn. I. Kommission hos C. A. Reitzel, 1893." Uit de inleiding daarvan blijkt, dat de drie gebouwen — behalve den grond — te zamen 537.000 Kroner of ƒ 362.475 gekost hebben. Elk gebouw bestaat uit een archiefdepôt en een daarmede verbonden woning van den archivaris, waarin ook de leeszaal zich bevindt.

[2]) Uitvoeriger mededeelingen hierover kan men vinden in het hoofdstuk, getiteld: „Arkivernes organisation", in de „Meddelelser fra det Kongelige gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets arkiv for 1883—85", en vooral bij A. D. Jörgensen, „Udsigt over de danske rigsarkivers historie 1884".

drie assistenten. Onder de assistenten van de eerste afdeeling was een dame, een doctor in de philologie, Mejuffrouw Anna Hude, aan wier zijde ik het voorrecht had een plaats te krijgen. De jaarwedde van den Rijksarchivaris bedraagt *f* 3240, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 270, tot een maximum van *f* 4050; die van de archivarissen *f* 2160, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 270, tot een maximum van *f* 2970; die van de archiefsecretarissen en van de provincie-archivarissen *f* 1350, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 202,50, tot een maximum van *f* 1957,50; de provincie-archivarissen hebben ook vrije woning [1]).

De beide afdeelingen van het Rijksarchief hebben een afzonderlijken ingang, maar zijn binnenshuis verbonden; zij liggen vlak tegenover de ruine van het in 1884 verbrande slot Kristiansborg, over den wederopbouw waarvan nog altijd geen beslissing is genomen. Bij dezen geweldigen brand bleven de archiefgebouwen gespaard; toen er gevaar scheen te bestaan, dat ook zij door het vuur zouden worden aangetast, werden de archivalia, die in de meest bedreigde gedeelten bewaard werden, naar veiliger plaats overgebracht; slechts geringe verliezen waren het gevolg van deze ontruiming. Daarentegen is de brand in een ander opzicht aan het archief ten goede gekomen, daar hij aanleiding gaf tot tal van maatregelen om in de toekomst het brandgevaar te verminderen [2]). Voor zoover ik mag oordeelen, kan echter alleen een geheele verbouwing — waartoe plannen schijnen te bestaan — de veiligheid van het archief afdoende verzekeren.

Het archief is gedurende de geheele maand Juli gesloten, on in de overige maanden elken werkdag van 10—2 uur geopend; na bekomen verlof kan men er tot 3 uur aan het werk blijven, wanneer althans de archivaris of archiefsecretaris, onder wiens toezicht de bezoeker geplaatst is, ook tot zoolang blijft. Slechts een enkelen dag moest ik te 2 uur vertrekken.

Vanwege het Rijksarchief zijn een groot aantal bronnenpublicaties uitgegeven — op voorbeeldige wijze —, die ik hier niet zal opsommen, omdat zij bijna uitsluitend van belang zijn voor de inwendige regeering van Denemarken. Alleen in de „Aarsberetninger (jaarverslagen) fra det Kongelige geheimearkiv", waarvan in de jaren 1852—1883 zeven deelen

---

[1]) Ik ontleen deze opgaven aan het — door den archiefsecretaris den heer G. L. Grove bewerkte — artikel „Rigsarchivet" in den „Kongelig Dansk Hof-og Statskalender" van 1898. Naar de heer Grove mij verzekerde, is er sedert geen verandering in de jaarwedden gebracht. Bij de vergelijking van deze met die in Nederland houde men in het oog, dat het leven te Kopenhagen goedkooper is dan in de groote steden ten onzent.

[2]) Zoo een der lezers zich interesseert voor de maatregelen, tijdens den brand genomen, kan hij deze beschreven vinden in het rapport van den Rijksarchivaris, dat gedrukt is in „Arkivmeddelelser" 1883—1885, p. 21—25.

verschenen, vindt men ook documenten uitgegeven die betrekking hebben op de verhouding tot andere mogendheden. Eerst sinds 1883 verschenen de „Meddelelser" (mededeelingen), telkens over drie jaren tegelijk; de laatste aflevering, over de jaren 1895—97 loopende, zag in 1898 het licht. In den eersten bundel „Meddelelser" (1883—1885) vindt men — onder den titel „Vejledende (wegwijzende) Arkivregistraturer I" — den zorgvuldig bewerkten inventaris van het „Danske Kancellis arkiv 1513—1848". Daaraan gaat vooraf een door Dr. V. A. SECHER bewerkte geschiedenis (ruim 100 bladz. 8°) van de Deensche kanselarij en van verschillende regeeringscollege's, die in den loop der tijden met een gedeelte van het werk der kanselarij belast werden: een zeer belangrijke, en voor buitenlanders onmisbare inleiding op den systematischen inventaris van het kanselarij-archief. Naar de wijzigingen, die de administratie onderging, is de inventaris verdeeld in verschillende perioden; in elke periode zijn de stukken, naar hun aard, over afdeelingen verdeeld, en elke afdeeling is weer chronologisch geordend. Op even voortreffelijke wijze zijn de inventarissen bewerkt van het archief van de Rentekammer, de Generaltoldkammer, het Kommercekollegium, verschillende financieele college's en de Generalpostdirektion, die in 1892 en 1900 verschenen onder den titel „Vejledende arkivregistraturer II en III".

Het doel, waarvoor ik het Rijksarchief bezocht, bracht mede dat ik mij hoofdzakelijk heb beziggehouden met de „eerste afdeeling" daarvan, waarin, zooals boven werd medegedeeld, alle stukken bewaard zijn, die betrekking hebben op de verhouding van Denemarken tot het buitenland. Een gedrukte inventaris daarvan bestaat niet, en de manuscript-inventarissen laten, zooals ik straks zal aantoonen, nog wel iets te wenschen over. Te Stockholm had ik, reeds vóór ik het archief bezocht, door Dr. WESTRIN's inventaris van de Diplomatica Hollandica een denkbeeld gekregen van het voornaamste, dat het voor onze geschiedenis bevat; te Kopenhagen ging er wel een week voorbij, vóór ik eenigszins georienteerd was. Door de vriendelijke hulp van den archiefsecretaris der eerste afdeeling, den heer LAURSEN, die speciaal aangewezen was om mij van dienst te zijn, en van zijn collega aan de tweede afdeeling, den heer GROVE, met wien ik ook buiten het archief aangenaam verkeer had, slaagde ik ten slotte echter beter dan ik aanvankelijk vermoed had.

Verreweg de meeste stukken, die betrekking hebben op de verhouding van Denemarken tot de Nederlanden, zijn in drie afdeelingen verdeeld: A, B en C. Over A spreek ik straks. De afdeeling B is getiteld „Relationer" en is onderverdeeld in: „Holland" en „Spanske Nederlande"; onder „Holland" — en dit geldt ook voor afdeeling A en C — is alles gebracht, dat betrekking heeft op de Noordnederlandsche gewesten na het begin van onzen opstand tegen Spanje, na 1568; onder „Spanske

Nederlande" vindt men alles, dat betrekking heeft op de Nederlandsche gewesten vóór dat jaar, en op de Zuidnederlandsche gewesten, die onder de gehoorzaamheid van den koning van Spanje zijn gebleven. Alleen bij afdeeling A geeft deze indeeling, zooals later zal blijken, eenige moeilijkheid.

De „Relationer" van afdeeling B bleken te zijn: brieven, door de Deensche gezanten, residenten en factoren in Nederland, aan hunne regeering gezonden, en jaar bij jaar in portefeuilles verzameld. In den ms. inventaris vindt men alleen — maar meer is ook niet noodig — jaar voor jaar, de namen van deze vertegenwoordigers en hunne qualiteit vermeld. Afdeeling C bevat alle stukken, bij deze diplomaten tijdens de vervulling van hun ambt ingekomen en dikwijls ook de minuten of copieën van de uitgaande; de ms. inventaris geeft ook hier alleen een chronologische lijst van de diplomaten, en verdeelt hun archief in verschillende afdeelingen, naar den aard der stukken; deze afdeelingen zijn echter uiterst kort omschreven, b.v.: „Ordrer, Diverse Papirer, Koncepter, Acta publica, Kopier" enz. In vele gevallen — ik moet het erkennen — was de aanwijzing iets duidelijker, maar men zal mij toestemmen dat de opschriften, die ik vermeldde, weinig omtrent den inhoud van de portefeuilles zeggen. Daar ik er niet aan denken kon de geheele collectie na te gaan — alleen de serie „Holland" bestaat uit ± 235 deelen of portefeuilles — heb ik gezorgd er zooveel van in te zien, dat ik ten slotte de terminologie van den inventaris begreep. Van de omslagen met het opschrift „Diverse Papirer" bleek een groot gedeelte van den inhoud onder bepaalde opschriften gebracht te kunnen worden; maar voor een Nederlandsch historicus valt dit gemakkelijker te constateeren dan voor een Deensch archiefbeambte. Iedereen, die in buitenlandsche archieven gewerkt heeft, zal wel de ervaring hebben opgedaan dat vooral gebrekkige bekendheid met de inrichting van de regeering onzer Republiek en met onze geschiedenis in 't algemeen, aan een juiste inventariseering van de op ons land betrekking hebbende stukken in den weg staat; misschien doen buitenlanders ook in onze archieven wel eens dezelfde ervaring op.

Toen ik van de leidende gedachte bij de inventariseering van de afdeelingen B en C voldoende onderricht was, bleef afdeeling A nog te onderzoeken over. Ik wendde mij tot deze het laatst, omdat mij, op mijne vraag welk soort van stukken zij bevatte, was geantwoord „al het andere", d. w. z. alles wat niet in B en C paste. Geen hoopvolle tijding! Van deze afdeeling bestaat de inventaris uit ± 250 fiches voor de sectie „Holland" en ± 200 voor die, getiteld „Spanske Nederlande", chronologisch geordend; elk fiche geeft den inhoud aan van een stuk, dat in een afzonderlijken omslag in een uit vele stukken bestaande portefeuille ligt,

maar dikwijls ook den inhoud van een geheele portefeuille, soms van meer dan één.

De omschrijving laat vaak veel te wenschen over; bij brieven wordt herhaaldelijk alleen de naam van den afzender en niet die van den geadresseerde medegedeeld, hoewel deze toch uit het stuk blijkt; meestal wordt niet opgegeven over welk onderwerp een brief handelt; opschriften als „Söfartssager 1627—1639" zijn niet zeldzaam en passen niet in het systeem — zoo hier van een systeem gesproken kan worden — daar in tal van andere stukken uit de genoemde jaren ook uitsluitend over scheepvaartaangelegenheden wordt gehandeld; wie daarvan een studie zou willen maken, zou slechts een gering deel van de voor hem belangrijke stukken ter inzage bekomen, zoo hij zich bepaalde tot de fiches met het gemelde opschrift. Ook vindt men hier een groot aantal stukken die zonder twijfel in een der afdeelingen B of C thuis behooren; ik zou dit met allerlei voorbeelden kunnen aantoonen. Een ander maal ligt een brief op zijn jaartal, maar een daarbij behoorend ongedateerd stuk heeft men niet tehuis kunnen brengen en in een omslag gelegd met een of ander mysterieus opschrift

De verdeeling tusschen de secties „Holland" en „Spanske Nederlande" geeft soms ook aanleiding tot moeilijkheden. Onder „Holland" vond ik een fiche, getiteld „Originale Breve till danske Konger fra hollandske Staeder (origineele brieven aan Deensche koningen van Hollandsche steden) 1524—1700." In deze portefeuille lagen een groot aantal brieven van vóór 1568, die dus, volgens het aangenomen systeem, in de sectie „Spanske Nederlande" behoorden. Daarentegen zijn de brieven van Willem van Oranje aan den koning van Denemarken over de sectiën „Spanske Nederlande" en „Holland" verdeeld, naarmate zij van vóór of van na 1568 dagteekenen; maar bij de eerste ligt er ook een van 1577.

Ik mag dus niet verbergen, dat de inventariseering van deze afdeeling A naar mijne meening te wenschen overlaat; een groot deel er van kon veel beter systematisch worden gerangschikt. Wil men daarnaast dan den chronologischen inventaris behouden — en voor sommige onderzoekingen kan dit zeer gewenscht zijn — dan schijnt het aanbeveling te verdienen, dat de opschriften van de fiches vollediger en juister den inhoud van de stukken aangeven, dan thans het geval is.

Behalve de afdeelingen A, B en C bestaat er nog een, getiteld „Pergamentbreve": hoofdzakelijk privilegiën, verdragen en dergelijke stukken bevattende, waarvan de inhoud in den chronologisch bewerkten ms. inventaris zeer voldoende is aangegeven. Eindelijk vond ik ook verschillende voor onze geschiedenis belangrijke portefeuille's in het marinearchief, waarvan een systematische inventaris, in ms., bestaat. Het koloniale archief is nog slechts voorloopig geordend. Mr. HEERES had,

vóór mijn vertrek, mijn aandacht daarop gevestigd, omdat er mogelijkheid bestond, dat ik daarin een en ànder zou vinden over de pogingen van de Denen om zich in den Oostindischen archipel te vestigen; maar ik heb er slechts weinig uit kunnen aanteekenen, omdat in de portefeuille's, die men mij toonde, dikwijls nog geen spoor van ordening was te ontdekken. Ten slotte vermeld ik nog de voor ons zoo bizonder belangrijke serie van de boeken van den Sonttol; de statistische gegevens, die daaruit te verkrijgen zijn, zullen binnen niet al te langen tijd worden gepubliceerd, met ondersteuning van het Carlsbergfonds, dat daarvoor een aanzienlijke som heeft beschikbaar gesteld [1]. Bij het raadplegen van den inventaris werd mijn aandacht getrokken door een opschrift „Regnskaber for Oeresunds- og norsk Told af hollandske Skibe, oppebaaren i hollandske Staeder 1658—1665" (rekeningen van den Sonttol en den Noorschen tol, van Hollandsche schepen in Hollandsche steden geïnd 1658—1665). Toen ik de bedoelde registers ter inzage verzocht, bleken het mij de boeken te zijn, waarin aanteekening werd gehouden van den Sonttol en den Noorschen tol, tusschen 1658 en 1665 in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik door Hollandsche ontvangers en convooimeesters van de naar Noorwegen en de Oostzee vertrekkende schepen bij anticipatie geheven, opdat de provincie Holland aldus de rente zou ontvangen van het door haar aan den koning van Denemarken geleende kapitaal. Voor de statistiek van onze vaart op Noorwegen en de Oostzee zijn deze boeken van groot belang; zij zijn klaarblijkelijk later bij de finale afrekening aan den koning van Denemarken overgeleverd om als bewijs te dienen voor het bedrag der som, die op deze wijze was geïnd. Wanneer in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage geen copieën (of origineelen?) van deze boeken bewaard worden, is de vondst van eenig belang.

De documenten, betrekking hebbende op de verhouding tusschen Denemarken en ons land, worden, voor zooverre zij van na 1750 zijn, in het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken bewaard. Ik bracht dus een bezoek bij den archivaris van dat ministerie, Baron Zytphen-Adeler, ten einde ook van deze collectie het een en ander te kunnen aanteekenen. Tevoren was mij reeds medegedeeld dat de tijd en de groote werkkracht van dezen „archivaris" bijna geheel in beslag worden genomen door zijne bezigheden als secretaris van den Minister, en dat ik hoogst waarschijnlijk geen geordend archief zou aantreffen. Deze voorspelling kwam uit. Baron Zytphen-Adeler ontving mij met de meeste welwillendheid, maar een inventaris van zijn archief bleek niet aanwezig te zijn en ook aan mijn verzoek, om mij althans enkele porte-

[1]) Nadere mededeelingen daarover in het artikel van Prof. Schäfer, getiteld: „Zur Orientirung über die Sundzollregister", in Hansische Geschichtsblätter Band IX (Jahrgang 1899) p. 111 en 112.

feuilles van de op Nederland betrekking hebbende stukken te toonen, kon hij niet voldoen. Hij beloofde echter mij later een lijst van de voor mijn doel belangrijke stukken uit zijn archief te zullen toesturen. Werkelijk heb ik, nadat ik weder in ons land teruggekeerd was, een dergelijke opgave ontvangen; maar ik vrees zeer, dat zij, die er in mijn rapport kennis van willen nemen, er wel eenigszins door teleurgesteld zullen worden.

Het zal onnoodig zijn te vermelden, dat ik in alle archieven, die ik bezocht, de grootst mogelijke medewerking heb ondervonden. Zoowel aan den arbeid, dien ik had te verrichten, als aan de uren, buiten mijn werktijd met Zweedsche en Deensche archivarissen en bibliothecarissen doorgebracht, is mij de aangenaamste herinnering bijgebleven. In hoeverre de wetenschap door mijn reis gebaat is, zal uit mijn rapport moeten blijken.

UTRECHT. G. W. KERNKAMP.

De Sassenpoort te Zwolle, bewaarplaats van het Rijksarchief in Overijssel.

Tot in het jaar 1898 was de verzameling van archieven, die het Rijksarchiefdepôt in Overijssel vormt, geborgen in vier vertrekken en eene kluis van het Gouvernementsgebouw te Zwolle, waar ook de archivaris op de 2e verdieping zijn bureau had. Die bewaarplaats bleek aan verschillende inconvenienten te lijden. Zoo was de ruimte in de vertrekken geheel onvoldoende, hetgeen tot eene opeenstapeling der archiefstukken aanleiding moest geven, die zoowel het ordenen als het gebruik zeer bemoeijelijkte. Wat de kluis aangaat, waar de rechterlijke archieven waren geborgen, deze was, ja, brandvrij, doch laboreerde aan het tegengestelde euvel: het vocht. Die vochtigheid was zoo groot, dat nog heden verschillende prothocollen daarvan in hun voorkomen getuigenis afleggen. Wel had het Rijk een en andermaal getracht betere localen te verkrijgen, doch deze pogingen waren niet geslaagd.

Nu geviel het dat een der fraaijste gebouwen van Zwolle, de middeneeuwsche Sassenpoort, die reeds lang voor eene restauratie in aanmerking was gekomen, in het laatst van 1893 door de Gemeente aan het Rijk in eigendom werd overgedragen. Zonder vergoeding, doch onder beding dat het gebouw in staat en stijl zou worden gerestaureerd, en dat op den toren een slaguurwerk gaande zou blijven. De Gemeente ontdeed zich van het bouwwerk hoofdzakelijk wegens de groote kosten voor behoorlijk onderhoud en noodzakelijke reparatiën vereischt, onkosten des te grooter naarmate de poort in vroegere jaren steeds meer was

verwaarloosd. In 1877 was binnen twee jaren voor noodzakelijke herstellingen een bedrag van *f* 3000.— besteed, welke omstandigheid een der toenmalige raadsleden het voorstel in den mond gaf om de geheele poort af te breken. Volgens dat raadslid was die poort niets anders dan een sta-in-den-weg bij een druk gebruikten toegang in de stad. Doch tot dit Vandalisme wilde de meerderheid gelukkig niet medewerken.

Het gebouw werd, gelijk wij zagen, rijkseigendom, en in 't laatst van 1893 werd met de restauratie een aanvang gemaakt, onder de kundige leiding van den Heer Referendaris der Afd. Kunsten en Wetenschappen, Jhr. Mr. V. de Stuers. Alvorens dienaangaande verdere mededeelingen te doen, willen wij een oogenblik stilstaan bij de vroegere geschiedenis der poort.

De historische berichten omtrent den bouw der Sassenpoort zijn schaarsch. Zeer waarschijnlijk is zij in 1408 gebouwd, of liever herbouwd, in de plaats van eene vroegere, toen afgebroken poort. [1]) De geschiedschrijver der stad Zwolle, van Hattum, maakt melding van een in den torenmuur gemetselden gedenksteen, waarop dit een en ander te lezen stond. [2]) Bij de restauratie is die steen, trots vlijtig zoeken, niet terug gevonden; het is echter mogelijk dat de belendende huizen dien aan het oog hebben onttrokken. Anderen, het opschrift van denzelfden steen anders lezende, stellen het jaar van den bouw een weinig later, in 1436. Van oudsher was de Sassenpoort bekend als „een seer deftig en aansienlijk gebouw, welks muuren ongemeen dik, en seer net gemetseld zijn". [3])

De naam der poort, vroeger ook Sassing- of Sassinkpoort geschreven, wordt door sommigen afgeleid van de Sassen of Saxen, oulings in deze gewesten inheemsch. Anderen beweren dat deze poort in den beginne d' Assendorperpoort is genoemd, naar de vroegere marke van dien naam, thans gedeeltelijk eene nieuwe stadswijk, waarvan bij verkorting d'Assenpoort werd gemaakt, waaruit later de vorm Sassenpoort zou zijn ontstaan. Doch deze meening wordt door de spelling van het, in de noot aangehaalde, charter van 1402 niet ondersteund.

Meer dan eens ontmoet men de Sassenpoort in de Overijsselsche geschiedenissen. Zoo in het min of meer avontuurlijk verhaal van Wolf van Ittersum, die, met zijnen zwager Wolter van Keppel over de vaderlijke nalatenschap in twist geraakt, door dezen zijnen zwager wederrechtelijk op het slot Wolde, in de graafschap Zutphen, gevangen werd gezet (1464). Door de tusschenkomst der 3 steden, met name van

---

[1]) In een charter van 1402, op Onser Vrouwenavond annunciacio, berustend in het stedelijk archief, is reeds sprake van den verkoop van een stuk lands „buten Zassingpoerten".

[2]) v. Hattum, dl. V. St. 1, pag. 28.

[3]) v. Hattum, t. a. p. pag. 29.

Zwolle, gesteund door den Bisschop en den Hertog van Gelder, werd van Keppel gedrongen zijn gevangene te slaken: hij deed echter van Ittersum vooraf bij eede beloven zich op de eerste aanmaning weder gevangen te zullen stellen. De Raad van Zwolle, beducht dat van Ittersum spoedig aan die belofte zou worden herinnerd, nam een forschen maatregel om dit tegen te gaan, en zette hem, tot zijn eigen best, met vrouw en kroost op de Sassenpoort gevangen. Het verblijf werd den gevangene natuurlijk zoo dragelijk mogelijk gemaakt, en schoon deze zonderlinge gevangenschap duurde tot 1483, het sterfjaar van van Keppel, schijnt zij zijne gezondheid en die zijner huisvrouw niet te hebben geschaad: de laatste toch werd op de poort twee of drie malen moeder. [1])

Ook de laatste hertog van Gelder, Carel van Egmond, maakte in 1524 op zijne wijze kennis met de Sassenpoort. Toen deze met het doel om de stad Zwolle door list te vermeesteren, in schijn onderhandelingen met de Vroedschap wilde aanknoopen, en daartoe de buiten-Sassenpoort [2]) binnentrok, liet de burgerij de hamei neder, zoodat de Hertog tusschen beide poorten was ingesloten, en niet dan na vele goede beloften (die hij niet hield) de vrijheid herkreeg.

In den loop der tijden geraakte de Sassenpoort als verdedigings-bolwerk in onbruik, en deed op verschillende andere wijzen dienst. Lang diende het gebouw tot gevangenis, daarna tot pakhuis of berghok, later als woonplaats voor dakloozen ex infima plebe, eindelijk tot kleedingmagazijn van het garnizoen. Al die verschillende bestemmingen hebben hare eigenaardige sporen in het gebouw nagelaten. Het onderhoud had zich intusschen tot het allernoodzakelijkste bepaald, tot kleine reparatiën om geheel verval te voorkomen, en deze waren lang niet altijd in oveenstemming met de eischen van het gebouw. Toen dan in 1893 eene afdoende restauratie zou aanvangen, verkeerde de poort in desolaten toestand. Vooral het dak bevond zich in slechte conditie [3]). In den toren zelf waren tusschenzolderingen aangebracht, vensters dichtgemaakt, bedsteden getimmerd, enz., alles een uitvloeisel der verschillende reeds genoemde bestemmingen. Uitwendig was bij wijze van verciering een soort van plakornamentaties aangebracht, al zeer weinig strookende met het deftig geheel.

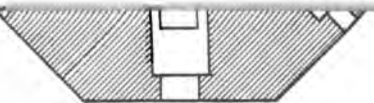
De muren echter — wier dikte varieert tusschen M. 1.10 en M. 1.20 —

---

[1]) Kronijk van Arend toe Bocop, p. 694 sqq. (ed. Hist. Gen.)

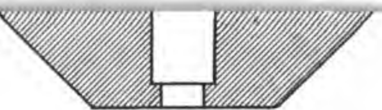
[2]) Deze buiten-Sassenpoort, oorspronkelijk een wachthuis, stond vlak voor de tegenwoordige brug, Zij is in 1839 weggebroken.

[3]) Bij de beschrijving der restauratie heb ik o.a. gebruik gemaakt van de Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant, d.d. 10 October 1898, no. 237, en d.d. 26 Juni 1900, no. 147.

1e Verdieping

Schaal 1 à 100.

waren nog van voldoende soliditeit, zoodat geene bedenkingen tegen het ontworpen plan behoefden te bestaan.

Een belangrijk deel der restauratie, dat veel tijd en kosten in beslag heeft genomen, was de herstelling, juister de hernieuwing, van den midden- of hoofdtoren. In vroeger tijd was daar een plomp ornament op geplaatst, in het geheel niet passend bij den stijl van het gebouw, welk ornament derhalve werd opgeruimd en door eene nieuwe spits vervangen. Deze, die zich rank uit het dak verheft, moet als eene groote verbetering worden aangemerkt. Ook verder is het uiterlijk voorkomen des torens zeer verfraaid. De kanteelen der beide buitentorens, waarvan nog brokstukken aanwezig waren, zijn geheel hersteld, en strekken zich uit tot aan de beide torens aan de zijde der Sassenstraat. In de daken der vier hoektorens zijn dakvensters aangebracht, de friezen langs den trans zijn hersteld, zoomede de draaglijst en de consoles onder aan den uitbouw, die hier en daar met zgn. corbeaux zijn vercierd. Boven den doorgang aan de binnen- en buitenzijde bevindt zich eene nis, geschikt tot het opnemen van een of ander beeld: in den regel vond daar in vroeger tijden de Schutspatroon der stad zijne plaats. Ook de doorgang zelf is gerestaureerd, de bepleisterde muren zijn van hunne kalklaag ontdaan, zoodat het metselwerk van het gewelf zichtbaar is. De ribben daarvan komen samen in een sluitsteen, die den beschermheilige der stad, St. Michaël, vertoont: de lans, waarmede de Heilige den draak doorsteekt, is hersteld.

Zooveel wat het uitwendige van de Sassenpoort betreft. Op de vraag: hoe is die restauratie geslaagd? moet het antwoord luiden: voortreffelijk. Inderdaad maakt het gebouw thands een hoogst bevredigenden indruk: statig, doch — dank hebbe het effect der vlugge torentjes — zonder plompheid staat het middeneeuwsche monument daar, nu weder in staat gedurende lange jaren den strijd met den knagenden tijd aantebinden. Vooral van het Weezenland af gezien, als het lommer van den Potgietercingel de belendende gebouwen masqueert, en de torentjes zoo teekenachtig tusschen dat groen uitkomen, is de indruk zeer gunstig. Jammer dat de poort niet geheel vrij staat, zooals dat, blijkens oude teekeningen, in de 16e eeuw het geval was, toen de tuinen achter de Koe- en Walstraat nog deel uitmaakten van de stadsgracht.

Gaan wij thans na welke veranderingen het inwendige van den toren heeft ondergaan, teneinde dienst te kunnen doen als bewaarplaats van archieven.

Langs een steenen wenteltrap, van de Sassenstraat komende links in den toren, bereikt men de eerste verdieping. De trap, niet te gemakkelijk, wordt tot dusverre verlicht door een electrisch lampje, dat echter in de practijk niet voldoet, en weldra door een gaslicht zal worden ver-

vangen. Die eerste verdieping, van welker inrichting een plattegrondje is bijgevoegd, bestaat in een groot middenvertrek, M. 6 lang, bij M. 7 breed en M. 5 hoog. Een eikenhouten schot ter hoogte van M. 2.20 deelt de ruimte in tweeën. De eene afdeeling, uitziende op de Sassenstraat, doet dienst als werkkamer der ambtenaren en als leeskamer voor het publiek, terwijl het andere gedeelte, aan de zijde van het Van-Nahuysplein, de bibliotheek bevat, en tevens als werk- of sorteerkamer voor den archivaris kan dienen. Zijn gewoon verblijf houdt deze ambtenaar in een der torenkamertjes op deze verdieping. Aan de andere zijde is een torenkamertje ingericht voor den concierge-binder.

De zoldering steunt op zware balken, met kinderbalken van Americaansch greenen hout. Verder is de betimmering van zgn. gefumeerd eikenhout, waardoor het geheel een antiek cachet verkrijgt. De in lood gekaste ruitjes dragen medaillons met de wapens van het Rijk, de Provincie of een der Overijsselsche steden.

In het eiken beschot dat het middenvertrek deelt, bevindt zich eene soort van nis, waarin de kachel is geplaatst. Deze nis is aan weerszijden gepolychromeerd. Aan de eene zijde leest men in het latijn der 15e eeuw, met Gothieke letters deze dichtregelen ter eere der Koninginne-Moeder, tijdens de restauratie Koningin-Regentesse:

„Fungens Emma regio illustris officio
Hoc edificium restituit egregium
Altero quorum signa pone depicta
Vides curante altero adhortante."

In het midden van het vaers prijkt het Nederlandsche wapen; lager ziet men de wapens van Overijssel en Zwolle.

Ter eere van den restaurator van het gebouw en van den toenmaligen Commissaris der Koningin wiens steun de uitvoering mede zeer heeft begunstigd, zijn aan de andere of achterzijde (pone) der nis de geslachtswapens (signa) aangebracht van jhr. mr. de Stuers en van jhr. mr. van Panhuys, terwijl de jaarcijfers 1893 en 1898 de tijdsruimte aangeven waartusschen de restauratie zich heeft bewogen.

Aan deze zijde ziet men eene afbeelding van de Sassenpoort en het stadswapen.

De torenkamer van den archivaris, schoon klein, vormt met zijn eikenhouten betimmering en gepolychromeerde muren geen ongezellig schrijfvertrek. Op de Gothische schouw ziet men de beide wapens op verschillende tijden gevoerd door het geslacht van Ittersum, ter gedachtenis aan dien Wolf v. I., van wien boven gewaagd is, en van den lateren thesaurier-generaal van Overijssel Robert van I. met zijne lijfspreuk: „Mijn verwerff es Godt"; daaronder „Fide, sed cui vide".

Tot eene hoogte van M. 1.30 heeft de muur eene gobelin-beschilde-

ring, die in een breeden band eindigt, waarop de bekende woorden van Camphuysen: „Ach, waren alle menschen wijs" etc.

In het vertrek der ambtenaren komt eene lift uit, bestemd voor het aflaten of ophalen van stukken enz. uit eene hoogere verdieping.

Eene voortgezette bestijging van den torentrap voert ons naar de tweede verdieping, de eigenlijke bewaarplaats der archieven. De hoogte is hier M. 4.75. Dit middenvertrek is in ruimte gelijk aan dat op de eerste verdieping, behalve dat zich hier in stede van twee, vier hoekkamertjes bevinden, daar de beide torens naar de stadszijde zijn uitgebouwd. Het vertrek is geheel bezet met kasten of houten gestellen, ter berging van de archiefstukken. Ook op deze verdieping is de oude inrichting van den toren bewaard gebleven.

Aan de zijde van het Van-Nahuysplein ziet men eene eenigszins uitgebouwde ruimte, de zoogenaamde machicoulis, van waar men door in den bodem aangebrachte gaten de vijanden aan den voet van den toren met kokende olij, steenen of andere projectielen kon ontvangen. Deze ruimte meet M. 4.45 in de lengte, bij M. 1.61 in de breedte en M. 2.31 in de hoogte. In den muur daarachter is de opening voor den ketting, waaraan de hamei in de poort hing. De gleuf, waardoor dit hek werd omhoog getrokken, is nog aanwezig.

Nog hooger klimmende, bereikt men de derde verdieping, die dezelfde ruimte heeft als de tweede, minus de machicoulis. Deze verdieping, door de stad van het Rijk in huur verkregen, herbergt het oud-archief der gemeente Zwolle. De hoogte van dit vertrek is M. 3.26. Ook hier zijn de noodige kasten en stellen aangebracht tot berging der archivalia.

Op den zolder heeft het nieuwe en goed loopende uurwerk zijne plaats.

Voorzorgen tegen brandgevaar, waaronder een bliksemafleider, zijn op behoorlijke wijze genomen.

Ten slotte een enkel woord over de bruikbaarheid der Sassenpoort als archiefgebouw.

Nog ten vorigen zomer bestonden enkele inconvenienten, vooral lastig in een gebouw voor den dagelijkschen dienst bestemd. Doch met dankbaarheid wensch ik te verklaren dat die bezwaren reeds nu grootendeels uit den weg zijn geruimd.

De verwarming der eerste verdieping, die te wenschen overliet, is thands geheel in orde; het hinderlijke tochten van sommige vensters is door gedeeltelijke verdubbeling dier ramen goeddeels weggenomen; binnenkort zal beproefd worden de voor archieven zoo heilzame warme en droge lucht toegang te verschaffen tot de 2e verdieping, de eigenlijke bewaarplaats. Één ding intusschen blijft jammer. De capaciteit van den

toren valt niet mede. Ook de localen der 1e verdieping blijken in het gebruik aan den kleinen kant te zijn, doch de opmerking geldt vooral de 2e verdieping. Die ruimte is thans reeds geheel en al door de geborgen archieven gevuld, ja, om ruimte te winnen is er reeds meer in de hoogte gewerkt dan, ook in verband met het eenigzins spaarzame licht, bevorderlijk is aan een gemakkelijk overzicht en gebruik. Doch het bezwaar zal eerst dan recht gevoeld worden, wanneer het noodig zal blijken meer archief-materiaal op te nemen. Intusschen is de nood nog niet aan den man, en, van dit bezwaar afgezien, voldoet de Sassenpoort thands aan redelijke eischen.

MR. C. P. L. RUTGERS.

ZWOLLE, dezen 4en v. Grasmaand 1901.

Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponeerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën?

Deze vraag is m. i. zeer terecht indirect ontkennend beantwoord door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in haar den 18 Augustus 1899 tot de provinciale kerkbesturen en klassikale besturen gerichte circulaire, waarvan het slot luidt: „ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan in de Rijksbewaarplaatsen in elk geval ten ernstigste ontraden.” (Zie Ned. Archievenbl. 1899/1900 blz. 156). Deze clausule heeft de verwondering verwekt van den Minister van Binnenlandsche Zaken omdat „voor dezen raad geen gronden worden aangevoerd en daarom bezwaarlijk kan worden beoordeeld” (Zie antw. v. d. Min. v. Binnenl. Zaken i. d. 26 April 1900. Ned. Arch.bl. 1900/1901 blz. 137). Het is meer dan waarschijnlijk, dat deze overigens zeer welwillende ministerieele missive is opgesteld in de afdeeling K. en W., en daar zal men zich niet met de flinke houding van de Algemeene Synode hebben kunnen vereenigen.

Doch de kerkelijke archieven, van 't hoogste belang voor de rechten en de geschiedenis van de Kerk, mogen zoo maar niet uit handen worden gegeven. Eene ordening daarvan behoort uit den aard der zaak te geschieden door personen, die, behalve gesteund door hun overtuiging, met de geschiedenis der Hervormde Kerk geheel vertrouwd zijn. Nu zou toch bij het eventueel afstaan van die archieven aan de Rijksarchieven in de provinciën, zich het geval kunnen voordoen, dat die kostbare bescheiden door niet-Hervormden werden onderzocht en geinventariseerd, en hiertegen bestaan talrijke en zwaarwegende bezwaren. Kieschheidshalve vermijd ik daarover hier verder uit te weiden, doch het is mijne onwrikbare overtuiging dat door andersdenkenden die verzamelingen niet zouden worden behandeld met die toewijding, waarop zij zoo ruimschoots

aanspraak mogen maken, al heeft op enkele plaatsen het beheer in eigen boezem stof tot klagen moeten geven.

Dat de Synode het haar door de Regeering zoo welwillend aanbod van medewerking met dankbaarheid begroette, spreekt van zelf, doch ik ben overtuigd dat velen met mijn vurigen wensch zullen instemmen, dat èn eene bewaargeving bij de Rijksarchieven, èn inmenging van niet-Hervormden, steeds door de Synode met hand en tand zullen worden tegengegaan.

DEN HAAG, April 1901. M. G. WILDEMAN.

Een protest.

De lezers, die van het bovenstaande opstel van den heer WILDEMAN hebben kennis genomen, zullen wel willen veroorloven, dat ik reeds dadelijk bezwaar maak tegen enkelen zijner beweringen. De heer WILDEMAN schijnt er zich over te verbazen, dat de zinsnede, voorkomende in de circulaire van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk d.d. 18 Augustus 1899: „Ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan (der kerkelijke archieven) in de Rijksbewaarplaatsen in elk geval ten ernstigste ontraden", de verwondering van den Minister van Binnenlandsche zaken heeft opgewekt, getuige diens schrijven van 26 April 1900. Voor die verbazing van den heer WILDEMAN bestaat, dunkt mij, in het geheel geen reden. Er berusten verscheidene archieven van kerkelijke colleges in de rijksdepôts o. a. te Leeuwarden, Assen en Arnhem; die archieven zijn daar ten verzoeke dier kerkelijke colleges in bewaring genomen, nimmer is over de wijze, waarop zij beheerd worden, eene klacht gerezen; is het dan vreemd, dat de Minister, de circulaire der Synode lezende, zich verwonderde over de daarin voorkomende waarschuwing, die eene critiek scheen te bevatten van de wijze, waarop het Rijk zich tot heden gekweten had van de verplichtingen, die het bij het in bewaring nemen van kerkelijke archieven op zich genomen had? Misschien ook had de Minister de Handelingen der Synode van 1899 ingezien, en daarin gelezen, dat „de ondervinding leert, dat hetgeen eenmaal aan het Rijksarchief of aan de Provinciale archieven is afgestaan (in bruikleen of in bewaring, wel te verstaan) zeer moeilijk terug verkregen kan worden". Is het te verwonderen, dat de Minister tegen eene dergelijke, door geen enkel feit gestaafde beschuldiging een bescheiden protest heeft aangeteekend, en duidelijk heeft doen uitkomen, dat de Regeering niet op inbewaargeving van kerkelijke archieven in de rijksdepôts aandringt, en alleen maar wenscht, dat die archieven niet verloren gaan ten gevolge van den staat van verwaarloozing, waarin zij sinds lang verkeeren? [1])

[1]) Een merkwaardig staaltje van die verwaarloozing vindt men in de Kerkelijke courant van 3 Mei 1901. (Zie hierachter: Berichten.)

Toen in 1900 de Algemeene Synode besloot hare waarschuwing tegen het in bewaring geven van kerkelijke archieven in de rijksdepôts te herhalen, heeft het Bestuur onzer vereeniging zich tot de Synode gewend met verzoek om te mogen vernemen, welke de gronden zijn van dat advies (zie blz. 109 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift). Waar wij dus eene authentieke interpretatie van de bedoeling der Synode te wachten hebben, schijnt het voorbarig te discusseeren over de motieven, die de heer WILDEMAN haar toeschrijft. Ik zou hier dus gevoegelijk kunnen eindigen, ware het niet, dat ik de eer heb lidmaat der Nederlandsche Hervormde kerk te zijn. Als zoodanig moet ik ernstig protest aanteekenen tegen de onbetamelijke veronderstellingen van den heer WILDEMAN. Wat moeten zijne en mijne collega's, die niet tot dat kerkgenootschap behooren, wel denken van onze kerk, als zij lezen, dat de heer WILDEMAN hare archieven van dien aard acht, dat zij het licht niet mogen zien, en dat nog wel om redenen, waarover hij kieschheidshalve niet wil uitweiden? [1]) Als kieschheid den heer WILDEMAN verbiedt er op in te gaan, moet het wel heel erg zijn, zullen zij denken. Laat ik mijne catholieke en doopsgezinde ambtgenooten mogen geruststellen; ik heb menig kerkelijk archief gezien, maar ik heb volstrekt niet den indruk gekregen, dat er eenige reden voor geheimzinnigheid is, behalve deze, dat tal van die archieven gruwelijk verwaarloosd zijn. Die schande der Nederlandsche Hervormde kerk zou inderdaad bij het in bewaring geven harer archieven worden blootgelegd, zoo de Synode, het laatste rapport der persoonlijke Kerkversitatie publiceerende, dat zelf al niet had gedaan.

Overigens is er in de archieven der Nederlandsche Hervormde kerk niets, wat de openbaarheid niet dragen kan. Zeker in hare geschiedenis komt menige bladzijde voor, waarvan ieder, die de kerk lief heeft, wenschen moet, dat zij nooit had behoeven te worden geschreven, maar is het met de vaderlandsche geschiedenis niet evenzoo? De heer WILDEMAN, van wien ik veronderstel, dat hij zijn vaderland niet minder liefheeft dan zijne kerk, moet van zijn standpunt „vurig" wenschen, dat de Regeering zich „met hand en tand" verzet tegen de openstelling der archieven van Staat en Provincie, ook voor vreemdelingen. Maar ik weiger te gelooven, dat er wetenschappelijke mannen zijn, die zich op het standpunt van den heer WILDEMAN plaatsen, en ik twijfel er niet aan, of de Algemeene Synode zal de haar door dien heer toegedichte motieven met een „non tali auxilio" afwijzen. Hoe de zaak ten slotte geregeld moge worden — en persoonlijk ben ik op afstand in bruikleen der kerkelijke archieven aan het Rijk niet gesteld — die regeling behoort zoodanig te

[1]) Ik moet veronderstellen, dat het bovenstaande de bedoeling van den heer WILDEMAN, die eenigszins vaag is uitgedrukt, weergeeft.

wezen, dat zij de goede verzorging der archieven verzekert en hare openbaarheid waarborgt.

Zie ik wel, dan is er eigenlijk maar één punt, waaromtrent ik het met den heer WILDEMAN eens ben: hij vermoedt nl., dat de ministerieele missive van 26 April 1900 is opgesteld in de afdeeling Kunsten en Wetenschappen; ik geloof dat ook, en wel, omdat diergelijke werkzaamheden tot den werkkring dier afdeeling behooren.

R. FRUIN.

Vrijdom van briefport voor archivarissen.

De verschillende besluiten, waarbij aan rijks- en gemeentearchivarissen vrijdom van port voor hunne dienstbrieven wordt verleend, zijn niet altijd gemakkelijk te vinden. Het is daarom, dat de redactie gaarne gevolg heeft gegeven aan den wensch van een harer abonné's, die in dit tijdschrift eene mededeeling omtrent dit onderwerp verlangde. Wij hopen, dat in onze opgave geene fouten schuilen, maar constateeren, dat de materie zoo weinig geordend is, dat enkele onjuistheden kunnen zijn ingeslopen.

De archivaris en de adjunct-archivaris des Rijks hebben in dienstzaken vrije correspondentie:

a. onderling, en voorts met

b. de archivarissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

c. de gemeentearchivarissen.

d. de colleges van Provinciale en van Gedeputeerde Staten.

e. de gemeentebesturen.

f. de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders en hoogheemraadschappen.

g. het college van curatoren eener universiteit, de leden van dat college en den secretaris.

h. de senaten der rijksuniversiteiten en der gemeentelijke universiteit te Amsterdam en de voorzitters der faculteiten.

i. de theologische faculteiten van de verschillende hoogescholen, athenaea en seminariën en de hoogleeraren dier faculteiten.

k. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.

l. de bibliothecarissen.

m. den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

n. den hoofddirecteur en de commissie van toezicht van 's Rijks museum.

o. den directeur en de opzichters van het museum van kunstnijverheid te Haarlem.

p. de directeuren van het museum van natuurlijke historie en van het ethnographisch museum te Leiden.

q. den directeur van 's Rijks museum van oudheden te Leiden.
r. den directeur van het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst.
s. de Vereeniging ter bevordering van het onderzoek naar de verschijnselen op den oceaan.
t. den Hoogen Raad, den procureur-generaal en den griffier bij dat lichaam.
u. de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.
v. de rechters-commissarissen en griffiers bij de arrondissementsrechtbanken.
w. de griffiers bij de kantongerechten.
x. den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.
ij. de directeurs der registratie en domeinen.
z. de ontvangers der registratie en domeinen, der successierechten en van het buitengewoon zegel.
aa. de bewaarders der hypotheken en van het kadaster.
bb. den rijksbouwkundige van de gebouwen voor onderwijs enz. en de opzichters bij dien tak van dienst.
en *cc*. den architect der rijksmuseumgebouwen te Amsterdam.

De archivarissen des Rijks in de provinciën en de archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond hebben in dienstzaken vrije correspondentie:

a. onderling, en voorts met:
b. den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.
c. de gemeentearchivarissen.
d. de gemeentebesturen.
e. de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders en hoogheemraadschappen.
f. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.
g. den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.
h. de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.
i. de griffiers bij de arrondissementsrechtsbanken.
k. de griffiers bij de kantongerechten.
l. den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.
m. de ontvangers der registratie en domeinen, der successierechten en van het buitengewoon zegel.
en *n*. de bewaarders der hypotheken en van het kadaster.

De gemeente-archivarissen hebben in dienstzaken vrije correspondentie met:

a. den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.
b. de archivarissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

c. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.
d. den bibliothecaris der Koninklijke bibliotheek te 's-Gravenhage.
en *e.* den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

Zoo men deze lijst nagaat, zal men zien, dat zij in sommige opzichten verouderd is. Een bijzondere archivaris voor het Gelderschen overkwartier te Roermond b.v. is er niet meer. Dat kan geene moeilijkheid geven, maar wel kan er twijfel bestaan, of, waar in den tijd, toen mr. Van den Bergh Algemeen rijksarchivaris was en jhr. mr. Van Riemsdijk adjunct-archivaris des Rijks, aan die beide ambtenaren vrijdom van briefport verleend is, datzelfde recht thans ook behalve aan den Algemeenen rijksarchivaris, toekomt aan de drie adjunct-archivarissen, die nu aan het Algemeen rijksarchief verbonden zijn. Hunne positie is eene andere als in der tijd die van den adjunct-archivaris des Rijks en in zooverre schijnen zij niet in de rechten van den vroegeren eenigen adjunct-archivaris getreden te zijn; de gelijkheid van titel doet echter anders veronderstellen.

Onze lijst kan ook overigens tot twijfel aanleiding geven. Men kan vragen, of het wel juist is, dat de Algemeene rijksarchivaris, die te 's-Gravenhage gevestigd is, vrije correspondentie heeft met den daar eveneens resideerenden Hoogen raad en met den daar ook wonenden rijksbouwkundige van de gebouwen voor onderwijs enz., en de elders gevestigde rijksarchivarissen, die toch ook met die autoriteiten in aanraking komen, niet. Men kan vermoeden, dat de directeurs der registratie, de rechters-commissarissen enz. abusievelijk zijn overgeslagen in de lijst dergenen, met wie de archivarissen in de provinciën portvrij kunnen correspondeeren. Men kan betwijfelen, of inderdaad de gemeente-archivarissen wèl, de rijksarchivarissen in de provinciën niet vrije correspondentie hebben met den bibliothecaris der Koninklijke biblotheek, en meenen, dat die provinciale archivarissen evenals de Algemeene rijksarchivaris vrije correspondentie hebben met alle bibliothecarissen. Men kan aan eene omissie denken, waardoor de directeur van het penningkabinet niet genoemd wordt onder de ambtenaren, met wie de archivarissen vrije briefwisseling hebben. Men kan veronderstellen, dat per abuis niet is vermeld, dat de gemeentearchivarissen onderling en met gemeentebesturen elders portvrij kunnen correspondeeren. Wij zullen waarlijk niet ontkennen, dat voor die veronderstellingen reden bestaat, en dat wij althans naar de ratio van diergelijke bepalingen tevergeefs hebben gezocht, maar wij gelooven toch, dat onze opgave in deze juist is. De fout schuilt hier, meenen wij, niet bij ons.

Het ligt, zouden wij denken, op den weg van de Vereeniging van archivarissen er bij de Regeering op aan te dringen, dat aan deze misstanden een einde worde gemaakt. Het ware te wenschen, dat onze Vereeniging dan tevens de aandacht der Regeering op een ander punt

vestigde. Bij besluit van den Minister van Binnenlandsche zaken d.d. 1 December 1897 is bepaald, dat de Algemeene rijksarchivaris en de rijksarchivarissen in de provinciën bevoegd zijn om zonder nadere machtiging archiefstukken, die tot hun depôt behooren, tijdelijk te deponeeren in de rijksarchiefgebouwen, in de vier universiteitsbibliotheken en in de archieflokalen der gemeenten Amsterdam, Dordrecht, Gouda, Kampen, Nijmegen en Rotterdam, waarbij later nog Deventer gevoegd is. Allereerst valt het op, dat hierbij de Koninklijke bibliotheek niet genoemd wordt. Het is waar, men kan een archiefstuk deponeeren op het Algemeen rijksarchief, en diegene, die dat stuk te 's-Gravenhage raadplegen wil, is dus in de gelegenheid het daar te zien, maar wanneer die belangstellende, zooals dikwijls genoeg zal voorkomen, iemand is, die over dag bezet is, een leeraar aan het gymnasium of de hoogere burgerschool b.v., dan zou het hem toch veel waard zijn, zoo hij het stuk raadplegen mocht in de Koninklijke bibliotheek, die ook 's avonds geopend is. Ook is niet helder, waarom naast het Algemeen rijksarchief de Koninklijke bibliotheek niet genoemd wordt en naast het gemeentearchief te Amsterdam de bibliotheek aldaar wel. Nog sterker, onze collega's te Amsterdam en te Leiden worden zonder plausible reden over verschillende kammen geschoren. Wil mr. VEDER een archiefstuk van elders raadplegen, het wordt in zijn eigen archief gedeponeerd, mr. OVERVOORDE moet zich in een dergelijk geval eene wandeling naar de bibliotheek getroosten. En dan eindelijk is niet recht duidelijk, waarom alleen de gemeenten Amsterdam, Deventer, Dordrecht, Gouda, Kampen, Nijmegen en Rotterdam zoo bevoorrecht zijn. Is het, omdat in die gemeenten brandvrije archiefgebouwen aanwezig zijn? Neen, slechts in sommige is dat het geval, en juist Leiden, waar een brandvrij archiefgebouw aanwezig is, ontbreekt. Zijn dan die gemeenten de eenige, wier archieven onder het beheer van wetenschappelijke archivarissen staan? Andermaal neen. Wij herinneren hier slechts aan Utrecht, Haarlem, Middelburg en andere provinciale hoofdsteden. Toch zouden ook de archivarissen dier gemeenten er zeker prijs op stellen, zoo hun, al ware het slechts voor hen zelf en hunne ambtenaren, dezelfde faciliteit werd verleend, en er is moeilijk een grond denkbaar, waarom de Regeering hun wel doorloopend de rechterlijke archieven en niet tijdelijk andere archiefstukken zou toevertrouwen. Dat ook in deze eenige aandrang door onze Vereeniging op de Regeering worde geoefend, schijnt gewenscht te zijn.

Boekbespreking.

Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Heft I. Dr. R. Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen. Leipzig. 1900.

Een vaktijdschrift voor archiefwezen heeft steeds een moeitevol bestaan, dank zij den kleinen kring van belangstellenden. Nog niet lang geleden is eene Fransche revue, die hoopte te kunnen leven door internationaal te zijn, overleden. Pogingen om een gelijk doel te bereiken door het uitgeven van brochures werden al niet met beteren uitslag bekroond. De kleine kring der lezers droeg echter slechts een deel der schuld, voor een ander deel was zij te wijten aan de geringe belangstelling, die het archiefwezen in vroeger dagen genoot. Thans is de kentering daar. Nog is de tijd niet gekomen, dat het groote publiek eene flauwe notie heeft van het groote nut (ook practisch en op geld waardeerbaar!) der archieven; nog wordt de archivaris, o zoo vaak, op „ingenue" wijze gepolst, waarmede hij eigenlijk zijn goeden tijd zoek brengt; nog meent men, dat het hart hebben voor zijne taak den archivaris op zijn tractement mag gekort worden, — maar langzamerhand toch wordt de toestand beter, en geen archivaris zal zich beklagen, wanneer de geheimzinnige luister van zijn ambt geheel verdwenen zal zijn.

Daarom achtte de preussische Archivverwaltung thans den tijd gekomen, waarop Mittheilungen harerzijds met genoegzame belangstelling zouden ontvangen worden; mededeelingen van zuiver wetenschappelijk gehalte: „theils zur Aufnahme von Uebersichten über die Bestände der Staats-„archive bestimmt, theils zur Sammlung von fachwissenschaftlichen Bei-„trägen, Erörterungen über Fragen der Verwaltung und Archivtechnik, „Berichten über archivalische Forschungsreisen und wisssenschaftliche „Unternehmungen, Darstellungen der Geschichte der einzelnen Archive „und Beschreibungen über Unterkunftsstätten. Auch bleibt es vorbehalten, „kleinere in sich geschlossene Aktengruppen von besonderer Bedeutung „an dieser Stelle zum Abdruck zu bringen."

Als eerste gave wordt ons geboden een opstel van den Generaldirector der Staatsarchive Dr. R. Koser: „Ueber den gegenwärtigen „Stand der archivalischen Forschung in Preussen". In de eerste plaats bespreekt hij „die Publicationen aus den K. preussischen Staatsarchiven". Bismarck gaf ook hier den stoot. Als minister-president was hij tevens „Chef der Archivverwaltung" en spoorde in 1875 prof. von Sybel, bij zijn optreden als „Direktor der Staatsarchive", aan tot het uitgeven van stukken betreffende de nieuwe geschiedenis, tot dien tijd stiefmoederlijk behandeld. Het noodige subsidie werd bewilligd en sedert 1878 verschenen de Publicationen. Aan een bepaald systematisch plan waren te

veel bezwaren verbonden: te moeilijk ware het geweest steeds de juiste werkkrachten voor ieder werk te vinden, tallooze onderhandelingen waren te wachten, groot tijdverlies ware daarvan het gevolg geweest. Daarom gaf men steeds wat men geven kon. En dit is blijkens de opgave niet weinig geweest. Toen VON SYBEL in 1895 overleed, besloot de Verwaltung niet meer als te voren 4 deelen per jaar uit te geven en zich te beperken tot de algemeene geschiedenis van den staat, en niet meer de „Territorialgeschichte" daarin te betrekken. Deze laatste behoorde te worden overgelaten aan plaatselijke krachten, hoewel zij gesteund zou worden door de Verwaltung. Bovendien zou men zich onthouden van uitgaven, reeds door anderen ontworpen.

De 3 volgende paragrafen geven een overzicht van publicatiën uit archieven ondernomen door DROYSEN, de Berlijnsche Academie van Wetenschappen en wetenschappelijke provinciale vereenigingen, waarbij er op wordt gewezen, hoe steeds de archivarissen zooveel mogelijk dien arbeid steunden.

Doch ook in andere richting waren de archiefbeheerders naar buiten werkzaam. Reeds eene halve eeuw geleden werd de noodzakelijkheid ingezien, dat van wege de Verwaltung men zich op de hoogte stelde van „den Archivbezirk betreffender, historisch bedeutender Archivalien". In de instructie voor de ambtenaren der provinciale staatsarchieven d.d. 1867 werd hun dan ook opgedragen, zich van zulke stukken op de hoogte te stellen en te trachten afschriften daarvan te nemen ter deponeering in de staatsdepôts. Terecht acht de heer KOSER dit onuitvoerbaar wegens de groote massa der te nemen afschriften, waarvoor kwalijk ruimte zou gevonden kunnen worden. Wel acht hij mogelijk het maken van opgaven dier stukken, al moet hij er aan toevoegen, dat de arbeidskrachten daarvoor uitbreiding behoeven. Bovendien heeft de staat geen „Aufsichts-„recht", behalve over de stedelijke archieven; en ten behoeve van deze is dan ook meermalen ingegrepen. Eene oplossing heeft men eenigermate gevonden in de centralisatie van stedelijke archieven in rijksdepôts; dit heeft zijne bezwaren, doordat plaatselijke beoefening der geschiedenis daardoor gedood wordt; het bleek daarentegen soms dringend noodig wegens de verregaande verwaarloozing door stedelijke besturen. Op andere plaatsen daarentegen bleven de archieven onder de hoede der besturen, nadat zij van wege de Verwaltung geordend waren. Doch slechts enkele steden hebben een archivaris.

Ook zijn reizen door archief-ambtenaren gedaan ter opsporing van archivaliën, doch meestal werden slechts algemeene opgaven verkregen uit grootere plaatsen. Afdoende verbetering kan slechts worden aangebracht door medewerking der provinciale besturen en vereenigingen. Nadat twee Zuid-Duitsche Staten (Baden en Wurtemberg) waren voorgegaan, is

het goede voorbeeld in de Rijnprovincie en Westfalen gevolgd, terwijl ook in andere staten een begin is gemaakt. De ervaring heeft daarbij tevens geleerd, dat vaste regelen in dezen niet zijn te stellen, dat plaatselijke omstandigheden hun invloed daarop doen gelden; terwijl de taak der Archivverwaltung is, zoo noodig geldelijken steun te verleenen.

Daarna wordt een kort overzicht gegeven van het gebruik van de staatsarchieven gemaakt en van de bepalingen, daaromtrent geldend. Daaruit blijkt, dat in 20 jaren (1880—1899) het aantal „Privatbenut„zungen" van 1044 kwam op 2485. Daarvan waren persoonlijk 419 in 1880 tegen 879 in 1899, terwijl ook het aantal werkdagen gelijken tred hield en van 4427 tot 11906 klom. De „amtliche Benutzungen" stegen daarentegen slechts van 602 tot 893. Het aantal wetenschappelijke ambtenaren, in 1854 21, klom in 1875 tot 43, in 1896 tot 59, in 1900 tot 71.

Ten slotte wordt in bijlage 1 een overzicht gegeven van de werkzaamheid der pruisische staatsarchieven en in bijlage 2 opgave gedaan van de ambtenaren aan die archieven verbonden.

Met opzet gaf ik een ietwat breed overzicht, opdat daaruit moge blijken, van hoe groot belang voor ons is de kennisname dier Mittheilungen. Met grooten ernst is deze uitgave voorbereid en ook de sedert verschenen Hefte toonen aan, dat inderdaad deze uitgave hoogst nuttig is. Bij een enkel punt moge ik nog stilstaan.

De zorg van den staat voor de oude archieven van gemeenten, waterschappen, veenderijen is ook ten onzent besproken. Bij die bespreking werd de vrees geuit voor een onzuivere eindstemming, omdat letterlijk geen tweetal personen op hetzelfde standpunt stonden. Volkomen juist, die stemming was niet geheel zuiver. En nog erger ware het geweest, wanneer het besluit dier meerderheid aanleiding had gegeven tot een algemeenen maatregel voor alle provinciën, althans bij den tegenwoordigen toestand. Daarnaast mag echter de vraag gesteld worden, of het niet gewenscht ware te verkrijgen zorg en toezicht van daartoe bevoegden voor alle archieven. En dat dit mogelijk en dienstig ware, zal niemand betwisten. De wijze, waarop dit zou moeten geschieden, zou niet in alle provinciën dezelfde zijn, maar is dit eene noodzakelijkheid?

Ongeschikt is als grens der openbaarheid der archieven zonder formaliteiten aangenomen het jaar 1700; beter wordt bij ons ruimer opvatting gehuldigd, al is het, gelijk Mr. Fruin betoogde, dat hierin de archivarissen meer handelen op eigen gezag.

Terecht is men daarentegen van meening, dat men moet trachten de staatsarchivarissen in hun ambt te behouden door de toekenning van een behoorlijk tractement (7200 Mrk. + vergoeding van woning), terwijl de wetenschappelijke ambtenaren kunnen opklimmen tot 6000 Mrk. + vergoeding van woning. Bij ons zijn de cijfers ongeveer de helft!

Met voldoening mogen wij er op wijzen, hoe Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant zich de zorg voor de plaatselijke archieven aantrekken; in dit opzicht staan wij niet achter.

Zoo zijn er verschillende onderwerpen, die besproken konden worden en moesten worden, uitvoeriger dan in deze paar woorden geschied is. Ten deele kan dit geschieden in ons Archievenblad.

Maar daarnaast mag de vraag gesteld worden, of niet gewenscht zou zijn eene publicatie als de Mittheilungen, waarvan ik boven het eerste Heft besprak. En dan moet daarop, naar mijne meening, zeer beslist bevestigend worden geantwoord. Wij moeten hebben een tijdschrift als het Archievenblad, ter opname van korte mededeelingen, kritieken, personalia; maar daarnaast hebben wij noodig een tijdschrift ter opname van opstellen omtrent archiefwetenschap, gelijk zij in de Mittheilungen ons worden geboden. Indien bezwaar mocht bestaan tegen eene dubbele publicatie, zoo geve men alles in een tijdschrift, ons Archievenblad; doch geve dit uit in 2 afgescheiden gedeelten, als de Vierteljahrschrifte, waarbij dan de voorrang gegeven worde aan de wetenschappelijke bijdragen. Het meest gewenschte echter is in mijne oogen eene tweeledige uitgave, waarvan de eene het blijvende (sit venia verbo), de andere hetgeen van voorbijgaand belang is omvat. De taak van den redacteur wordt dan zwaarder. Mogen dit allen (ook ik) meer bedenken.

ASSEN, 27 April 1901. JOOSTING.

WILHELM WIEGAND. Bezirks- und Gemeinde-Archive im Elsass. Ein Vortrag. Strassburg. 1898.

De bekende Straatsburger archivaris heeft in de brochure, welks titel hierboven is afgeschreven, een interessant overzicht gegeven van de geschiedenis der Elzasser archieven, dat vooral belangrijk is, omdat het van zelf leidt tot eene vergelijking van de regels, die naar Fransche, en die, welke naar Duitsche opvatting voor de inrichting van de archieven moeten worden gevolgd. Het trekt de aandacht, dat de schrijver daarbij volstrekt niet zulk een scherp oordeel over de Fransche organisatie velt, als wij hier te lande gewoon zijn te doen. Trouwens wij kennen van het Fransche archiefwezen alleen den Napoleontischen tijd, en prof. WIEGAND erkent, dat dat juist de tijd is, waarin de Fransche regeering zich het minst aan de archieven liet gelegen liggen.

De beide Elzasser staatsarchieven: dat te Straatsburg voor het département du Bas Rhin en dat te Colmar voor het département du Haut Rhin, ontstonden evenals de andere departementale archief-depôts ten gevolge van de nationaalverklaring der geestelijke goederen; die depôts waren oorspronkelijk niet veel anders als sequelen van het domeinbestuur; eerst

langzamerhand ontwikkelden zich hieruit landsarchieven. In 1800 werd in elk departement de secretaris-generaal met het opperbestuur over het archief belast, terwijl de onderhoudskosten uit het crediet, dat den prefekt jaarlijks werd toegestaan, bestreden moesten worden. Het gevolg was natuurlijk, dat er niets aan de archieven werd gedaan, en dat het een wonder mag worden genoemd, dat zij althans in den Elzas zoo goed als ongedeerd te voorschijn zijn gekomen uit deze periode van verwaarloozing, die eerst onder de regeering van LOUIS-PHILIPPE een einde nam. In 1838 nl. werd bepaald, dat de departementen de noodige gelden voor het bewaren en verzorgen der archieven moesten beschikbaar stellen. In 1839 verschenen daarop de „instructions pour la garde et la conservation des archives départementales", waardoor de materieele zorg, aan de archieven te besteden, werd geregeld.

WIEGAND spreekt niet van de overbrenging van stukken, die uit hun aard in de departementale archieven thuis behoorden, naar het onder het keizerrijk door DAUNOU georganiseerde nationaal archief te Parijs; wel wijst hij er op, dat de organisatie van het laatstgenoemde depôt op een verkeerd stelsel berustte, omdat DAUNOU het archief te veel als eene bibliotheek van historische documenten beschouwde. Het heeft weinig gescheeld, of in de „instructions pour la mise en ordre et le classement des archives départementales et communales", die in 1841 werden gepubliceerd, had hetzelfde vicieuse principe gezegepraald; het is aan NATALIS DE WAILLY te danken, dat dit niet is geschied. Toch houdt naar onze opvatting de instructie van 1841, die voor de archiefstukken vóór 1790 twee afdeelingen: wereldlijke en geestelijke archieven instelt, en de eerste weer in zes, de tweede in drie rubrieken indeelt, niet genoeg rekening met het zeer verschillend karakter van elk archief-depôt, maar de archieven der verschillende corporaties bleven althans in hun geheel, en het Provenienzprinzip, zooals de Duitschers het noemen, werd geëerbiedigd, le respect des fonds lag aan de regeling ten grondslag. [1]) Latere veror-

[1]) WIEGAND geeft hieromtrent de volgende aanteekening, die voor ons van bijzonder belang is:

In der Sitzung der Archivkommission vom 8 Juni 1841 führte NATALIS DE WAILLY zu Gunsten des neu eingeführten Ordnungssystems das Folgende aus: „Le classement général par fonds et par matières est le seul vraiment propre à assurer le prompt accomplissement d'un ordre régulier et uniforme. Il offre plusieurs genres d'avantages; avant tout, il est plus facile qu' aucune autre méthode à mettre en pratique: car il ne consiste d'abord que dans un simple rapprochement de pièces, dont il s' agit uniquement de discerner l'origine. Ce classement dans un grand nombre de cas, est d'autant plus facile qu'étant la reproduction de celui des anciens chartriers, il peut être opéré d'après les anciens inventaires, et dès lors il suffit de faire au moyen des cotes un récolement des documents inventoriés pour les rétablir dans leur ordre primitif. Si au lieu de cette méthode, qu'on peut dire fondée sur la nature des choses, on propose un ordre théorique, tous ces avantages seront perdus." Hier ist doch das Provenienzprinzip, die Wiederherstellung der alten

deningen gaven nog regels voor het raadplegen der archieven, regelden hunne aanvulling uit de bureaux, en bevatten voorschriften omtrent de vernietiging van archiefstukken.

Het tweede keizerrijk toonde wel veel belangstelling in de archieven, maar de regeling, die het trof omtrent het publiceeren van inventarissen, en de nadruk, waarmede het die publicatie aandrong, hadden geene gelukkige gevolgen: de meeste inventarissen, die op die wijze tot stand gekomen zijn, zijn èn door hun systeem, dat voor alle archieven op dezelfde wijze is vastgesteld, èn door den haastigen spoed der bewerking vrij wel waardeloos. Eene gelukkige uitzondering vormt in deze het Straatsburger archief, welks archivaris SPACH er in slaagde ook in deze inventarissen het eigenaardige karakter van elk archief te doen uitkomen. Maar de grootste fout, die de keizerlijke regeering beging, is de opheffing van de verplichting der departementale raden om de noodige gelden voor het onderhoud der archieven beschikbaar te stellen (1866).

Sedert de Elzas in Duitsche handen is overgegaan, is de oude regeling onveranderd blijven bestaan, alleen worden de archivarissen en hunne beambten nu uit de rijkskas bezoldigd. Wel is het gelukt de depôts te completeeren uit de archieven van verscheidene voormalige souvereiniteiten en collegiën, die toen de Elzas voor Duitschland verloren ging, naar gene zijde van den Rijn waren overgebracht, maar nu weer in het Rijksland worden bewaard. Naar het oordeel van den schrijver is het voor alles noodig de beide Elzasser depôts te vereenigen te Straatsburg, nieuwe regels voor de inventariseering vast te stellen, te zorgen voor de behoorlijke opleiding van archiefambtenaren, en in het algemeen het archiefwezen in het Rijksland als een zelfstandigen tak van dienst te organiseeren. Dat het zoo geregelde archief èn aan den staatsdienst èn aan de historische wetenschap beiden behoort te worden dienstbaar gemaakt, spreekt van zelf, en blijkt ten overvloede uit de definitie, die de schrijver van een archief of liever een archief-depôt geeft: „eine Sammlung von auf dem Wege der Geschäfsführung entstandenen Schriftstücken, welche rechtlichen wie wissenschaftlichen Zwecken zu dienen bestimmt ist".

Ten slotte behandelt de schrijver nog in het kort de geschiedenis der gemeentearchieven. In 1842 stelde de Fransche regeering eene verordening op het inventariseeren der gemeentearchieven vast, waarbij

Registraturen, mit aller wünschenswerten Klarheit bereits ausgesprochen, und soweit ich in der archivalischen Litteratur bekannt bin, die gerade über diese Frage ausserordentlich schweigsam ist, zum ersten Male. In neuester Zeit haben sie eigentlich nur die Holländischen Archivare in ihrem Nederlandsch Archievenblad theoretisch diskutirt, ohne indess übrigens diese erste Deklaration zu erwähnen. Die praktische Ausführung bei den französischen Inventarisierungsarbeiten ist dann freilich stark von der Theorie abgewichen, deren volle Tragweite von den französischen Archivaren überhaupt nie erfasst zu sein scheint.

voor elk archief 12 rubrieken werden aangenomen, waarnaar alle stukken moesten worden geclassificeerd. De schrijver erkent, dat deze indeeling theoretisch niet de beste is, maar hij meent, dat het thans te laat is er op terug te komen, en dat ook in de praktijk gebleken is, dat zij groote voordeelen bezit. De indeeling in 12 rubrieken geldt in elk geval alleen voor het gemeentearchief na 1790. Voor de oudere archieven geldt een voorschrift van 1857, dat o.a. bepaalt: „Tout classement des archives historiques des communes, correspondant à un ancien inventaire, doit être maintenu, ou le cas échéant, remis en concordance avec cet inventaire." Men ziet, dat de Fransche archiefverordeningen beter zijn dan haar roep.

Ten slotte bespreekt WIEGAND, hoe de ordening der gemeentearchieven en het toezicht er op moeten worden geregeld, eene quaestie, die ook hier aan de orde is. Hij verwerpt de regeling door den archivaris van het departement, zoolang deze nog genoeg te doen heeft in zijn eigen depôt; hij verwerpt ook te groote centralisatie; hij wenscht de verdeeling van het land in districten, in elk district worde een belangstellend leek aangewezen, die de archieven inventariseert, en ze tegen bederf, brandgevaar en vervreemding beveiligt. Onderwijzers en geestelijken zijn uitnemend geschikt om zulk een opzicht uit te oefenen. In Baden is reeds eene diergelijke inrichting in werking getreden en zij voldoet uitmuntend.

Zie hier een kort overzicht der brochure; zij roert vele punten aan, die ook hier te lande de aandacht bezig houden, en verdient ook daarom door belangstellenden te worden gelezen.

R. FRUIN.

G. BUSKEN HUET. Derde Verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld, 's-Gravenhage, W. P. van Stockum en Zn. 1901.

Het vorig verslag werd uitvoerig door mij besproken, daarom kan ik thans korter zijn.

Wat dit derde verslag betreft, het onderzoek werd nu bepaald tot den tijd van Frederik Hendrik en Willem II. Nu had Waddington voor zijn La République des Provinces Unies, la France et les Pays-Bas Espagnols, 1630—1650, de Archives des Affaires Etrangères (Correspondance de Hollande) onderzocht over die jaren, en Lefèvre-Pontalis voor zijn Jean de Witt hetzelfde gedaan over 1653—1672; daarom beperkte de heer HUET zijn onderzoek tot 1625—1630, 1650-1653. Ter aanvulling ging hij na de collectie Clairambault (nog weinig gebruikt door Waddington en Groen voor zijne Archives) en een paar bundels uit de manuscrits français, beide in de Bibliothèque Nationale. Zoo mag dus

worden aangenomen, dat de belangrijkste en meest voor de hand liggende bronnen voor onze geschiedenis te Parijs voor ieder toegankelijk zijn gemaakt.

Hetgeen de heer Huet vond, deelt hij in een viertal bijlagen (A—D) mede, waarbij men echter indachtig zij, dat bijlagen B en C van plaats zijn verwisseld, en dat bijlage D begint bij het 2e stuk op blz. 89 van het verslag. Een register van persoons- en plaatsnamen en eenige belangrijke onderwerpen is aan 't verslag toegevoegd. Bovendien zijn de brieven in cijferschrift ontcijferd, waarbij meer dan eens naar het cijfer moest worden gezocht. Wij zijn den bewerker dus veel dank verschuldigd.

In de verschillende bijlagen volgen regesten, excerpten en afschriften elkander op, wat een groot gemak geeft voor 't naslaan; om dit nog meer te bevorderen hadden nog bijlagen B en C, die over denzelfden tijd loopen, samengesmolten kunnen worden, doch zoo omvangrijk zijn zij niet, dat dit veel moeite zal geven.

Ten zeerste echter doet het mij leed, mijn klacht van vroeger te moeten herhalen en wederom er op te moeten wijzen, dat nauwkeurigheid zoo noodig is. Het register is niet zoo omvangrijk (5 bladz.), of het had volledig kunnen zijn. En bij den eersten greep, door mij gedaan, moest ik bevinden, dat dit niet het geval is. Ik nam den naam d'Herbault en zag, dat hij, buiten de door H. opgegeven plaatsen, o. a. gevonden wordt op bladz. 49, 53, 54, 56 en dat op bladz. 57 zijn dood vermeld staat. Mijn volgende greep was even ongelukkig: de tekst leest (bladz. 105) Servien, het register Serrien; Philippeville en Marienbourg (bladz. 72) zoekt men tevergeefs in 't register, terwijl Charlemont op bladz. 73 wordt geplaatst. Dit spijt mij daarom des te meer, omdat in andere opzichten met groote zorg is te werk gegaan. Zoo heeft het register terecht Boreel, waar de tekst spreekt van Borel, — Veere waar in den tekst Trever (n.l. ter Veer) genoemd wordt.

Onze slotsom is dus, dat wij den heer Huet dankbaar zijn voor het vele goede ons geboden, maar den wensch uitspreken, dat een volgend verslag geen vlekjes moge vertoonen.

Assen, 11 Mei 1901. JOOSTING.

Josef Habets en A. J. Flament. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn 's Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij. 1889—1899.

A. J. Flament, Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonitessen der vorstelijke rijksabdij Thorn, 's Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij. 1899.

Met groote belangstelling nam ik kennis van het uitvoerig artikel over bovenstaande inventarissen. Alleen ter wille der waarheid wensch ik eenige opmerkingen te maken.

1°. De Schrijver van de recensie beweert, dat uit het verschijnsel dat verscheidene freules van Manderscheidt lid van het Thornsch kapittel waren, evenmin tot bijzonderen godsdienstzin in dat geslacht mag geconcludeerd worden als bijv. het feit dat thans tien leden der familie Bentinck, ridder of expectant der Duitsche orde zijn, iets met de vroomheid of ridderlijkheid dier familie uitstaan heeft. Dit is m. i. niet juist, want er is een hemelsbreed verschil tusschen de balie Utrecht der Duitsche Orde en het kapittel van Thorn. Het kapittel van Thorn had niet alleen de rechten en lusten, maar ook de verplichtingen en lasten, aan eene geestelijke waardigheid verbonden, te vervullen en onder die verplichtingen was die van het openlijk choorgebed ook des nachts. Daarbij heb ik ook niet beweerd dat juist het lid zijn van het kapittel van Thorn op godsdienstzin wees.[1] Verschillende leden van het geslacht van Manderscheidt waren kloosterlingen, bijv. monnik te Echternach, non te Boppardt, kloosterling van St. Cecilia te Keulen, enz. Ik tel er minstens 13.

2°. Dat ik genealogieën mededeelde, waaruit blijkt de verwantschap van leden van het kapittel met nog regeerende vorstenhuizen, geschiedde om redenen hier niet te vermelden, maar die ik den schrijver persoonlijk heb medegedeeld en wel eenigszins te gissen waren; niet uit voorliefde voor genealogieën.

Dat deze genealogieën enkel zouden strekken om Hübner te verbeteren, is onjuist.[2] Hübner gaat niet verder dan 1729 en vele der genealogieën hebben veel belang voor Duitsche geschiedvorschers, waarmede men in Limburg rekening dient te houden, wegens het groot verband dat, tot aan de Fransche revolutie, bestaan heeft tusschen de staten en staatjes, die thans geheel of gedeeltelijk het grondgebied van Limburg uitmaken, en het Duitsche Rijk.

3°. Vervolgens ten slotte over de vergissing van Az. voor Fz, A. J. voor J. A. en Ph. voor Th. Hierop kan ik antwoorden met het bekende „operi longo fas est" etc. en een beroep op de menschelijke onvolkomenheid. Hoe gemakkelijk men zulke fouten maakt blijkt uit de recensie zelve; waar ik lees: Gratens voor Grathem, proostin te Thorn, eene waardigheid die te Thorn niet bestaan heeft (de gravin van Harrach in kwestie was proostin te Essen) en ten slotte de bewering dat het archief van het kapittel in den inventaris is behandeld en

---

[1]) Dan wordt ook de publicatie der kwartierstaten door de opmerking niet gemotiveerd. R. F.

[2]) De vermelding van Hübner was niet limitatief maar enuntiatief. R. F.

dat der **abdij** te Brussel berust, terwijl duidelijk blijkt uit de inleiding van het eerste deel, dat het archief der **abdis** te Brussel berust. Het **kapittel** was niets anders dan de verwereldlijkte **abdij** [1]), d. w. z. in zoo ver verwereldlijkt, dat de strenge kloosterregel van den H. Benedictus verlaten werd. Fouten als dergelijke komen zelfs in kleine artikelen, zoo in het Archievenblad als elders, meer voor, maar ik vind het zoo menschelijk dat ik er geen aanmerking over zou willen maken; alleen voorbeeldsgewijze, heb ik de drie aangehaalde vergissingen medegedeeld om aan te toonen, hoe menschelijk vergissen is, zonder dat daaruit mag geconcludeerd worden tot grootere.

A. J. FLAMENT.

Literatuur-kroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XXII. 1899. 's Gravenhage, 1900.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—33). De regeling der West-Indische archieven kwam gereed. In verband daarmede deed Mr. Telting eene reis naar de W.-I. koloniën, opdat de daar aanwezige archieven zouden geordend worden in verband met de Haagsche. Afschriften der door hem of onder zijn toezicht vervaardigde inventarissen werden ontvangen. Het archief-Schwartzenberg is naar het Friesch depôt overgebracht. Mededeelingen omtrent rechterlijke archieven. De regeling der gezantschapsverbalen en legatie-archieven ging voort. De verzameling Dumont-Pigalle werd in de oude orde hersteld. Het archief van het Hof van Holland wordt voorloopig beschreven. Uitvoerige mededeelingen omtrent de regeling der Oost-Indische archieven en der verzamelingen Hope en die der Stadhouderlijke Secretarie, voor zoover zij op O.-I. zaken betrekking heeft. De ordening van de archieven der kust van Guinea is spoedig afgeloopen. Aanwinsten (o.a. verslag van de Ruyter over den tocht naar Chatham, archief van het consulaat te Tunis, afschriften over vicarieën in Gelderland en Zuid-Holland). Afschriften werden vervaardigd van twee dagregisters (van van Diemen's tocht naar Ambon in 1637 en van het fort Zeelandia op Formosa over 1643/4). Onderzoekingen. De druk van het Bataviasche dagregister over 1636 en 1637 kwam gereed. — **Bijlage**: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's-Gravenhage in 1899 (bladz. 34—78).

---

[1]) Het gebruik van het woord „abdij" in den zin van het complex der heerlijke en andere rechten, aan een abt of eene abdis toekomende, schijnt niet ongeoorloofd. Vgl. b.v. de „proosdij" van St. Jan in de provincie Utrecht. R. F.

Verbetering (voor Verslagen omtrent 's rijks oude archieven over 1898).

Notulen van de 10de bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 81—96). Voorziening in de ordening en bewaring der oude kerkelijke archieven. Wijziging K. B. d d. 26 Juni 1856 No. 79 (verplichte schenking van afdrukken). Samenstelling staatsalmanak op de wijze van den Belgischen Almanach de la Cour. — Bijlage: Tabellarisch overzicht van de regeling der oude kerkelijke archieven in Nederland (bladz. 97—312).

Het rijksarchief in Noord-Brabant (blz. 313—321). Voortzetting van de regeling der nieuwe griffie-archieven en van oude rechterlijke archieven. Te Steenbergen werd op het raadhuis eene groote massa oude stukken gevonden, vandaar naar 's Hertogenbosch overgebracht en globaal beschreven. De archivaris van Dordrecht stelde zijne medewerking tot de overdracht van een Geertruidenbergsch processtuk pas in uitzicht, „zoodra de overdracht „van verdwaalde Dordtsche archivaliën, aanwezig op de rijksarchieven, „niet meer opzettelijk wordt tegengehouden". Eene aanmerkelijke hoeveelheid handschriften en boeken, afkomstig van de familie Boreel de Mauregnault, werden gered van ondergang; de meeste stukken hadden betrekking op Zeeland, enkele op Gelderland. Raadpleging der verzamelingen (geschiedenis van Tilburg, Oirschot, den Auvergnepolder, Geldrop, Moergestel, Bergeik enz.). — Bijlagen: I. Staat der aanwinsten van het rijksarchief in Noord-Brabant in 1899 (bladz. 322—346), — II. Inventaris van de titels en bescheiden van de heerlijkheid (baronie) van Lieshout (bladz. 347—357), — III. Inventaris van eenige oude charters betreffende rechten te Asten, Lierop en Bergeik, vroeger behoord hebbende aan de abdij van Postel (bladz. 358—360).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 361—380). Het archief van het geslacht van Rhemen tot Rhemenshuizen is in bruikleen ontvangen en beschreven (waaromtrent uitvoerige mededeelingen). De inventarisatie der brieven uit en aan het Hof en aan de verschillende kwartieren werd voortgezet; aangevangen werd de vervaardiging van een index op de „XIV Libri". Verschillende stukken werden uitgegeven in de Bijdragen en Mededeelingen van Gelre; de uitgave der leenactenboeken van Gelre en Zutphen ging voort. Aanwinsten (o.a. bruikleen van het familie-archief van Rhemen tot Rhemenshuizen, oud-rechterlijke stukken uit het archief van het gecombineerd College van het Polderdistrict van Over-Betuwe); verliezen (afstand van een verbondsbrief tusschen Ridderschap en Steden van het kwartier van Nijmegen, d.d. 1418, aan het Limburgsch

depôt). Gebruik van het archief (tolrecht op wegen onder Nijkerk, veergeld over het Meer onder Wijchen, doorlaatbruggen van den Eldenschen dijk enz.); het oud-rechterlijk archief der heerlijkheid Hoevelaken is waarschijnlijk in 1821 verbrand. Het oud-rechterlijk archief van Nijmegen wordt aldaar goed bewaard; dat van het polderdistrict Maas-en-Waal is door het bestuur aangevuld, evenzoo dat van Over-Betuwe; het archief van het huis Enghuizen zal in bruikleen worden ontvangen.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 381—393). De Vleeschhal voldoet zeer goed; de gebouwtjes aan de oostzijde der hal worden ingericht tot woning voor den concierge, voor wien eene instructie werd ontvangen. Geregeld werden 2 kisten met stukken betreffende het waterschap de Zijpe en Hazepolder, terwijl de regeling der oude rechterlijke archieven werd voortgezet. Aanwinsten. Onderzoekingen. De oude rechterlijke archieven van Amsterdam en Haarlem worden aldaar goed bewaard; dat van den Bijlmermeerpolder is opgevraagd.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 394—422). Mededeelingen omtrent het gebouw (in één vertrek weder hinder van paddestoelen). Ook dezen winter moest worden gestookt in kamers, waarin archivalia zijn geborgen. Een concierge werd aangesteld; de commies-chartermeester was wegens ziekte bijna het geheele jaar afwezig. Voortgezet werd de regeling van het archief der Abdij. Afgescheiden werden van het archief van Staten en Raden 58 portefeuilles met geschreven en gedrukte stukken (volgens onderwerpen bijeengevoegd), blijkbaar afkomstig uit de bibliotheek van wijlen de heer Verheye van Citters en behoorende bij de verzameling Verheye van Citters, met het provinciaal archief aan het rijk overgedragen. 30 portefeuilles dier verzameling zijn nog zoek. Afgescheiden van het Staten-archief en geregeld werden de archieven van de directe en indirecte belastingen in Zeeland. De regeling der liassen met acquitten werd voortgezet. Uitgegeven archivaliën. Aanwinsten (o. a. archief der Commercie-Compagnie; afschriften van de resolutiën der Staten-Generaal; de archieven van het Geneeskundig Staatstoezicht in Zeeland en van de afdeeling Zeeland der Maatschappij van Geneeskunde; een groot deel van het oud-archief van Breskens); verliezen. Uittreksels uit de registers Gousset e. a. stukken te 's Gravenhage, vervaardigd en geschonken door den heer F. Caland aldaar. Onderzoekingen. Aardenburg en Domburg behielden hunne rechterlijke archieven nog, in afwachting van de beslissing, of zij ze in bruikleen zullen ontvangen; ook Zieriksee bleef bij hare aangenomen houding vol-

harden. Verschillende (niet altijd gunstige) ervaringen werden opgedaan omtrent de kerkelijke archieven. Aangedrongen wordt op de spoedige gereedmaking der toegestane localen en op voorziening in hulp wegens de ziekte van den commies-chartermeester. De rechterlijke archieven van Middelburg verkeeren in goeden staat. — Bijlagen: A. De archieven der Directe en indirecte belastingen in Zeeland (bladz. 423—438), — B. De archieven van het Geneeskundig Staatstoezicht in Zeeland (bladz. 439—463).

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 464—482). Weder vertoonden zich sporen van vocht in het berglocaal. Tot adjunct-commies werd aangesteld Dr. J. de Hullu. Beschrijving der bisschoppelijke charters. Voortgang der inventarisatie van het kapittel-archief van Oudmunster, waaromtrent belangrijke mededeelingen. Het materiaal voor het oorkondenboek ontving eenige aanvulling, doch de zaak bleef in hoofdzaak rusten, waarom het subsidie der provincie werd ingetrokken. Het Oorkondenboek voor het Oversticht, waarvan de bewerking geëntameerd had kunnen worden, bleef nog rusten. Geregeld werd het archief der heerlijkheden Cabauw en Zevender; de inventarisatie der kloosterarchieven is aangevangen. Enkele archivalia verschenen in druk. Aanwinsten (stukken ingekomen bij de Staten); verliezen (archief der van Zuylen's kameren afgestaan aan Regenten der Vereenigde Godsen Gasthuizen). Gebruik van 't archief (o. a. 3 dissertatiën over: Frederik van Blankenheim, Gerard Geldenhauer en eene periode van Leycester's bestuur). Een rapport omtrent de regeling der gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven was bij Gedep. Staten ingezonden; verzameling van gegevens omtrent de kerkelijke archieven tot het verkrijgen van een overzicht, in verband met het besluit van de vergadering van rijksarchivarissen, zou meer tijd kosten dan gewettigd was. Aan Dr. de Hullu is opgedragen door Gedep. Staten de regeling der oude gemeente-archieven. Het nieuw-archief van Loosdrecht wordt geregeld. Bezocht werd het archief der ridderhofstad te Zuilen.

Het rijksarchief in Friesland (blz. 483—498). Mededeelingen omtrent het gebouw. Tot adjunct-commies werd benoemd Dr. M. Schoengen. Voortgezet werd de ordening der rechterlijke archieven. Geregeld werd eene belangrijke verzameling bescheiden, geschonken door den commissaris der Koningin en afkomstig van Coert Lambertus van Beyma (1753—1820). Van de boekerij vervaardigd 2 inventarissen, een alphabetische en een systematische „Zettelkatalog". Aanwinsten. Gebruik van het archief. In bruikleen werd ontvangen het archief der kerkvoogdij Winaldum.

Sneek vroeg inlichting omtrent de inrichting van haar (te bouwen) archief. De toestand van het rechterlijke (en administratief) archief van Bolsward is veel verbeterd.

Het rijksarchief in Overijsel (bladz. 499—514). De Sassenpoortentoren blijft goed voldoen, doch „ook bij het meest „volmaakte werk", blijven „allicht kleine desiderata over en zoo was „het ook hier". Voortgezet werd de regeling van het archief der Ridderschap. De voorloopige inventaris werd overgeschreven in een register en van inhoudsopgave voorzien. Vervaardigd werd een chronologisch register op de judicialen, 1607—1798, met een register op de namen der partijen (om terecht te kunnen brengen de vele losse stukken). Als volontair trad op de heer P. J. P. Metelerkamp uit Amsterdam. Uitgegeven bescheiden. Aanwinsten. Gebruik van het archief. De gemeente Steenwijk had indertijd regeling van haar archief verzocht, wat was uitgesteld en nu wederom moest worden verschoven, omdat door den minister nog geen besluit is genomen naar aanleiding van het door de rijksarchivarissen in de laatste jaren besprokene. Overgedragen in bruikleen zijn aan de gemeente Deventer de rechterlijke archieven van Deventer en Colmschate. — Bijlagen: I. Doop-, trouw- en doodboeken in de burgerlijke en kerkelijke gemeenten in de provincie Overijssel (bladz. 515—592), — II. Overzicht van de kerkelijke archieven in de provincie Overijssel (bladz. 593—661), — III. Marke-archieven, berustende in de Overijsselsche gemeente-archieven (bladz. 662—664).

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 665—685). Aanbesteding van de uitbreiding van het archiefgebouw, waardoor de archivaris eene vrije kamer zal ontvangen. Geinventariseerd werden de waterschapsarchieven van de Oostwold- en Oterdummerzijlvesten. Overgenomen werden de archieven der in 1864 opgeheven zijlvestenijen en dijkrechten, gelegen in 't gebied van het waterschap Westerkwartier; de oudste drie resolutieboeken van het Aduarder zijlvest worden ten behoeve van evengenoemd waterschap overgeschreven. Door den volontair P. G. Bos werden geinventariseerd de archieven van het klooster Yesse en van den senaat van het studentencorps Vindicat atque polit (in bruikleen ontvangen), en werd een Zettelkatalog vervaardigd op de placaten van den senaat en den rector-magnificus der hoogeschool. De Zettelkatalog op de ordonnantiën en reglementen van Ged. Staten kwam gereed. Gerangschikt werden eene massa aanteekeningen betreffende Groninger en Ommelander geslachten. Mr. J. M. Nap gaf uit eenige Ommelander zijl- en dijkrechten (Versl. en Meded. oud vaderl. recht). Aanwinsten (verscheidene archivalia). Te Utrecht werd overgeschreven de 16de

eeuwsche kroniek van Abel Eppens tho Equart ter uitgave door het Historisch Genootschap. Gebruik van het archief. De archieven der waterschappen Reiderland en Westerwolde zullen in bruikleen worden ontvangen; met het waterschap Oldambt duren de onderhandelingen voort; dan rest nog alleen het archief van Hunsingo (dat goed geborgen is, doch waarvan de regeling is opgedragen aan een niet-deskundige, terwijl een deel ervan berust in het rijksarchief te Groningen). Aan het departementaal archief te Amiens is gezonden een fragment eener rekening der stad Doullens, door een boekbinder als schutbladen gevonden.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 686—694). Steeds meer wordt gevoeld de behoefte aan een brandvrij gebouw. Uit de minuteele notulen van na 1795 werden zooveel mogelijk afgezonderd de stukken, in later tijd daarbij gebracht en indertijd niet daarbij bewaard. Van twijfelachtige stukken is eene lijst vervaardigd, om later hunne plaats te kunnen vaststellen. De registers der notulen van voor 1807 zijn niet te splitsen naar de elkaar toen opvolgende besturen, evenmin als dit met andere registers het geval bleek te zijn. Van de archieven van Ridderschapen, Eigenerfden en Drost en Gedeputeerden zijn zooveel mogelijk de oude liassen, die uiteengenomen en overal verspreid waren, hersteld. Van de rekeningen werden tabellen vervaardigd. Het meest omvangrijke deel van het depôt is nu beschreven, doch het omvangrijkste werk blijft over. Geinventariseerd werd het in bruikleen ontvangen archief der classis Meppelana. Verschillende aanwinsten voor een topographischen en een historischen atlas van Drente. Uitgegeven werden de acta synodalia, 1598—1620, door proff. Reitsma en van Veen. Aanwinsten (o.a. oud-archief der marke van Nijeveen). Gebruik van het archief (waarin rapport omtrent de krijgsgeschiedkundige nasporingen). De aandacht der Staten werd gevestigd op bepalingen, voorkomende in het reglement op de veenderijen in de provincie Utrecht en strekkende tot behoud der archieven.

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 695—755). Een nieuw bureau zal worden gebouwd. Voortgezet de regeling der rechterlijke archieven. Lijsten werden opgemaakt van stukken, in andere archieven behoorende, of elders berustende en in het Limburgsche depôt op hunne plaats. Aangevangen werd de regeling der archieven 1794—1814 In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (o.a. van archivalia). Gebruik van het archief. — Bijlagen: I. De rijksarchieven te Roermond in 1899 (bladz. 756—801), — II. Vonnis van de arrondissements-rechtbank te Roermond, 21 Oct.

1897 (waarbij 3 deskundigen tot schifting der Roermondsche archieven werden benoemd) (bladz. 802—821).

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie van oude gemeente- en waterschapsarchieven in Noord-Brabant over 1899, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 822—829); reeds besproken in het Archievenblad, 1899/1900 bladz. 104—106.

Verslagen van de ordening en beschrijving der oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland over 1899, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 830—836). Voltooid werd de inventarisatie der 7 waterschapsarchieven: 1. Oude Oostdijk; 2. Oud- en Nieuw-Westerlo en de Nieuwe Oostdijk; 3. Rooklaasplaat; 4. Zuiderpolder (Groote Zuiderpolder, Ooster Nieuwland); 5. Kleine Zuiderpolder; 6. Bokkepolder; 7. Generale Dijkagie van Stellendam (door Mr. van Meurs). — Voortgezet werd de regeling van het gemeente-archief van Nieuwpoort; aangevangen die van de archieven van Bleskensgraaf en Heukelum (door Mr. Telting).

Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Leipzig, S. Hirzel, 1900.

Tot nu toe verschenen:

Heft 1. Dr. R. Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen (zie Boekbespreking);

Heft 2. Dr. M. Bär. Geschichte des königlichen Staatsarchivs zu Hannover (*a.* das Colenbergische Archiv bis 1775, *b.* das Cellische Archiv bis 1775, *c.* das kurfürstliche und königliche Archiv, bezw. das preussische Staatsarchiv);

Heft 3. Dr. M. Bär. Uebersicht über die Bestände des K. Staatsarchivs zu Hannover (na een verklarend woord volgt in eene inleiding een historisch-geographisch overzicht der betrokken landen en een overzicht „über die Gliederung der Behörden"; daarna wordt gegeven het toegezegde overzicht der Urkunden-und Actenbestände — weder verdeeld in Urkunden-Archiv en Acten-Archiv — en Handschriften, Copialbücher, Karten und Deposita; terwijl ten slotte volgt een systematisch overzicht van het aanwezige).

Heft 4. Dr. G. Hille. Uebersicht über die Bestände des K. Staatsarchivs zu Schleswig (inleiding; overzicht van het aanwezige — oorkonden, verordeningen, handschriften, kaarten, acta —; systematisch overzicht van het aanwezige).

Prof. Dr. Eduard Heydenreich. Die Bedeutung der Stadtarchive,

ihre Einrichtung und Verwaltung. (Vortrag gehalten auf Anregung des Thüringer Archivtages auf der Hauptversammlung des Thüringer Städteverbandes in Weimar am 30 Juni 1900). Erfurt, Keyser'sche Buchhandlung, 1901.

Dit boekje dankt zijn ontstaan aan het besluit van den Thüringer Archivtag, door een deskundige op de bovengenoemde vergadering de belangen der stedelijke archieven te doen bespreken, opdat verbetering in den toestand dier archieven zou volgen. Inlichtingen werden daartoe gevraagd over Duitschland en Oostenrijk.

De zorg voor de stedelijke archieven is over 't algemeen nog van jongen datum; ergerlijke staaltjes van vroeger wanbeheer worden medegedeeld. Zelfs het in archivalisch opzicht zoo rijke Thüringen maakte 't niet beter dan andere staten. En toch konden de archieven zooveel nut geven, wanneer de besturen slechts er ruim uit putten. Langzamerhand gaat men het inzien, van hoe groot practisch belang zij zijn. Dan wordt besproken de eisch, voor de archieven een daarvoor geschikt verblijf in te richten. Daarom moeten sedert 6 Maart 1900 de plannen der gemeenten van hooger hand worden goedgekeurd in overleg met de Archivverwaltung. Men rekene daarbij hierop, dat het archief mettertijd door aanwas grooter wordt. En verder de ordening. Bij gebreke aan de noodige zorg wordt „der Beifall gewonnen nur bei den „Massen, die der Bildung so fern sind wie dem Nachruhm". Men kan niet volstaan met eene regeling tenzij door een deskundige. En zal de zaak bij voortduring blijven goedgaan, dan moet een goed honorarium worden gegeven, omdat aan een archivaris hooge eischen worden gesteld en zijn ambt niet gezond is. Scheiding tusschen oud en loopend archief is dringend noodig; doch voordat het laatste bij het oud-archief wordt geborgen, is schifting door den archivaris noodig. Daarnaast trachtte de archivaris andere archieven (van kloosters enz.) in zijn depôt op te nemen. Ook wissele men de elders behoorende stukken uit. Volgen aanwijzingen voor de ordening: „man lasse die Bestände zusammen wie sie erwachsen „sind. . . . . . So muss die Ordnung des Archivs lediglich die „Abbildung der Verwaltungsorganisation geben". Verder: „die Seele „eines Archivs ist das Repertorium." „Sehr nützliche Dinge sind „Zettelkataloge sowie Orts-und Personenregister". Ook materieele zorgen zijn te nemen. Gedrukte of anders geschreven „Dienstanweisungen" zijn noodig. Uitstekend wordt genoemd § 9 der Kölner Dienstanweisung: „Der Archivar wird die besten Erfah„rungen verwerthen, welche in dem Königlichen Geheimen Staats„archiv in Berlin, in den grösseren wissenschaftlichen Stadtarchiven

„und überhaupt in den bewährtesten archivalischen Anstalten des In-„landes und des Auslandes, insbesondere Belgiens und der Niederlande, „gemacht worden sind." Ook publiceere men uit de archieven, om belangstelling te wekken. Voor dit doel moeten de stedelijke besturen ook historische genootschappen steunen. Aan te bevelen zijn ook kleine tentoonstellingen. Het gebruik der archieven werke men in de hand door liberale bepalingen; men leene echter geene stukken aan particulieren. In de gemeenteverslagen zij ook steeds eene mededeeling omtrent het archief. Daarbij geve men het noodige voor aankoop van boeken en archivaliën, het binden van boeken enz. Commissiën voor de stedelijke archieven zijn zeer gewenscht. Gaarne worden de steden gesteund door de staatsarchivarissen, genootschappen enz. Zoo worde bewaarheid de spreuk (d.d. 1706) voor het Frankforter archief: „Das Archiv, der kostbare Schatz der „Stadt, der Schmuck des Vaterlandes".

Ten slotte wordt opgave gedaan der gebruikte literatuur.

LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 4me année, Sept.—Dec. 1900. Paris, Rue Gay-Lussac 38.

Hierin o.a.: LÉON LE GRAND, Claude Sarasin, intendant des archives du chapitre de Notre-Dame de Paris (J. C. Sarasin werd in 1715 subdiaken, in 1719 kanunnik van Notre-Dame; in laatstgenoemd jaar werd hij tevens benoemd tot inspecteur der kapittelarchieven, belast met 't toezicht op den eigenlijken archivaris, een leek. In die hoedanigheid heeft hij veel voor de archieven verricht, eene regeling voorbereid en eene groote massa uittreksels uit de kapittel-notulen vervaardigd, verdeeld in 2 rubrieken: eene gerangschikt in alphabetische volgorde naar de onderwerpen, de andere naar de plaatsnamen. Zijn werk liet hij aan het kapittel na. Een overzicht daarvan wordt medegedeeld) (bladz. 333—371). — Chronique des archives (overzicht van bizonderheden betreffende de Fransche archieven van de Alpes Basses, Ardennes, Aveyron, Cantal, Dordogne, Eure-et-Loir, Isère, Loire-Inférieure, Maine-et-Loire, Meurthe-et-Moselle, Seine-Inférieure, Deux-Sèvres, Var, — en archieven in Italië). (blz. 412—416).

„GELRE". Bijdragen en mededeelingen. Deel IV. Arnhem, P. Gouda Quint, 1901.

Inhoud: H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, Nijmegen en Karel van Egmond (blz. 1—55), Ampliatie van den gildebrief van het Nijmeegsche kramersgild (blz. 275, 276); — J. A. HEUFF AZ., Oude toren te Kerk-Avezaath (blz. 57—67); — H. J. H. GRONEMAN,

Een oudheid uit het klooster St. Jans Dal of 's Heeren Loo bij Harderwijk (blz. 69—72); — J. GIMBERG, Het oudste zegel van Zutphen (blz. 73—79), Eenige Zutphensche politie-verordeningen uit de 17de en 18de eeuw (blz. 129—143), Uit het cartularium der proostdij te Zutphen (blz. 209—214); — B. L. SNELTING, Het klooster Schaer bij Breedevoort (blz. 81—94); — A. J. C. KREMER, Mark, maalschap, buurschap (blz. 95—122); — J. ANSPACH, Grafschriften en wapens in de kerk te Ede (blz. 123—127); — W. VAN LEER, Een en ander over het „Jiddisch" protocolboek der Israëlietische gemeente te Nijmegen (blz. 145—175); — Dr. J. S. VAN VEEN, De Zutphensche landvrede van 2 Februari 1375 (blz. 178—185), De afval van graaf Willem van den Berg in 1583 (blz. 229—259); — P. N. VAN DOORNINCK, Rekening van den ambtman en richter van Over-Betuwe 1388/1390 (blz. 187—208); — Dr. P. C. MOLHUYSEN, Twee reiffereynen van Dirck Goeyaerts (blz. 215—221); — Mr. J. J. S. SLOET, Inventaris van Ott van Hoekelom's inboedel (blz. 223—228); — P. W. VAN DOORNINCK, Handleiding voor een busmeester uit het einde der 16de eeuw (blz. 261—273); — F. A. HOEFER, Brieven van Gerard van Lennep aan den magistraat van Hattem (bl. 277—359); — Mr. A. C. VAN DER FELTZ, Een declaratie van gerechtskosten uit het jaar 1796 (blz. 361—364); — Bibliographie (blz. 365—367); — en bladvullingen.

J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900/1. 8°. afl. 17/18. III, blz. 321—445. Met kaart.

Inhoud: De wederopluiking van het Katholicisme (slot). (Gids 1894 I, 1 vlg., 240 vlg.) — Over de oudste couranten in de Nederlanden. (Volksalmanak van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen 1863, 86. Met onuitg. naschrift.) — Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot. (Gids 1868, IV, 1 vlg., 215 vlg. Met naschrift, Ned. Spect. 1875, 210.)

BIJDRAGEN VOOR VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE. Vierde Reeks. II, 1. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1901. 8°.

C. PIJNACKER HORDIJK. De castellani van Utrecht, hoofdzakelijk in de 12de eeuw. (Tot 1156 komen verschillende dienstmannen van den bisschop als zoodanig voor, na dat jaar en reeds vóór 1164 edelen uit verschillende geslachten. Een veelbesproken

oorkonde van 1026 of 1050, waaruit hun bestaan zou blijken, is in dien vorm onecht. De macht der burggraven was van betrekkelijk geringe beteekenis.) — J. F. D. Blöte. De Brabantsche en andere kronieken van Willem van Berchen. (Behalve zijn bekende Geldersche kroniek schreef van Berchen nog een Brabantsche, een Arkelsche en een Hollandsche; van alle zijn de autographen te Brussel teruggevonden. De Heer Blöte onderzoekt verder B.'s verhouding tot de Oude Kronijk van Brabant.) — P. L. Muller. Bijdragen tot de geschiedenis der scheiding van Noord- en Zuid-Nederland. (Den 23 Jan. 1581 had Anjou de souvereiniteit over eenige Nederlandsche gewesten aanvaard, maar de toestand veranderde weinig. De Staten-Generaal misten de noodige troepen. Eerst in Juni rukte Anjou op en bezette Kamerijk, maar verder richtte hij weinig uit. Daarna vertrok hij naar Engeland en kwam in Februari 1582 te Antwerpen aan.) — P. J. Blok. Huygens' ambtelijk leven. (In het gevolg van Aerssen in 1620 naar Venetië, in 1621 en 1623 naar Engeland. In 1625 secretaris van Frederik Hendrik en steeds diens vertrouwde. Alleen in 1647 waren er moeilijkheden. Met Willem II stond H. minder goed en evenmin kon hij zich handhaven in de twisten over de voogdij van Willem III. In 1651 werd zijn commissie echter vernieuwd. Van 1661 tot 1665 was Huygens in Frankrijk en wist de de teruggave van Oranje aan Willem III te bewerken. Ook na 1672 bleef hij tot zijn dood in 1687 in functie.)

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. XXII. Amsterdam, Johannes Müller. 1901. 8°.

Inhoud: Drie brieven van Samuel Sorbière over den toestand van Holland in 1660, medegedeeld door P. J. Blok. (S., geb. 1615, gest. 1670, een wetenschappelijk avonturier, heeft ook Holland bereisd. Brief no. 1 is een „Relation d'un voyage fait en Hollande", d.d. 24 Juni 1660; no. 2 handelt „du gouvernement des Provinces Unies", d. d. 4 Juli 1660; no. 3 handelt „de l'estat des sciences en Hollande", d.d. 13 Juli 1660.) — Het oude register van graaf Florens, medegedeeld door S. Muller Hz. (Berust ten Rijksarchieve en bevat een aantal regesten van verleibrieven en andere charters uit den tijd van Floris V en Willem den Verbeider. In het register zijn 26 verschillende handen te onderscheiden, die van 1286 tot 1297 en van 1316 tot 1376 en nog later tot in de 16de eeuw loopen.) — Servitia, tienden en exemtiegelden, opgebracht door de O. L. Vrouwen-Abdij te Middelburg, medegedeeld door R. Fruin. (Quitantiën uit het archief der abdij, 1387—1512.) — Correspondentie tusschen Prins Maurits en den

Amsterdamschen Burgemeester Reinier Pauw in de jaren 1617—1619, medegedeeld door J. C. BREEN. (Uit het Huis-archief van H. M. de Koningin: 29 br. van Maurits, 2 van Pauw.) — Een contract tot slavenhandel van 1657, medegedeeld door G. W. KERNKAMP. (Naar een Hs. der Universiteitsbibliotheek te Upsala. Contract tusschen Laurens de Geer namens de Zweedsche Afrikaansche Compagnie en drie Amsterdamsche kooplieden.)

J. H. DE STOPPELAAR. Balthasar de Moucheron. Een bladzijde uit de Nederlandsche handelsgeschiedenis tijdens den tachtigjarigen oorlog. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1901, 8° XII, 214, 101 blz. Met facsimile.

Balthasar de M. was de zoon van Pierre de M., een jonger zoon uit een Normandisch adellijk geslacht, die zich in 1530 te Middelburg, in 1545 te Antwerpen had gevestigd. In 1568 stierf, Pierre en namen zijn zonen het handelshuis over. Balthasar, geb. in 1552 verplaatste met de zijnen het huis in 1585 naar Middelburg en Vere. Daar ontwikkelde hij de bekende geniale koopmansenergie. Reeds te Antwerpen was hij een der eersten, die schepen uitzond naar Rusland; nauw is hij betrokken bij de stichting van Archangel. Later is hij een der hoofdpersonen bij de beroemde tochten naar het Noorden in 1594—'96. Ook was hij een der eersten, die schepen uitzond naar Amerika, Afrika en vandaar naar Indië. Hij was een soort souverein, die vloten in zee had, eilanden bezette, verdragen sloot en consuls benoemde. Ook bij de stichting der Oost-Indische Compagnie was hij ten nauwste betrokken: hij zelf gaf echter ongaarne zijn zelfstandigheid prijs en liet zich noode in de Compagnie opnemen. In 1603 reeds verliet hij haar. Zijn zaken gingen bovendien achteruit: in 1603 moest hij met schulden bezwaard Vere verlaten. Van zijn verder leven wordt hier weinig meer vermeld. In 1630 was hij reeds gestorven.

Het wapen van Hertog Hendrik en de Pers.
(Toegezonden overdruk uit „De Wapenheraut", 5e jaarg.)

MONUMENTA PALAEOGRAPHICA. Denkmähler der Schreibkunst des Mittelalters. Erste Abteilung. Schrifttafeln in Lateinischer und Deutscher Sprache. In verbindung mit HANS SCHNORR VON CAROLSFELD, herausgegeben von ANTON CHROUST. 1e Serie. Lieferung 1/3. München, F. Bruchmann. 1899/1901. Fol.

Doel dezer uitgave is „das allgemein zugängliche Material für die theoretische Erforschung der Geschichte der Schrift (zu) vermehren und den praktischen palaeographischen Unterricht durch ein neues

Lehrmittel (zu) fördern". „Ein örtliches Bedürfnis hat dem Herausgeber zuerst die Veranstaltung einer neuen Sammlung von Schriftproben nahe gelegt, deren Grundstock die so reichen Schätze der Münchener Sammlungen bilden sollten. Er hat aber in Verfolgung seines Vorhabens sich entschlossen sein Unternehmen auf eine noch breitere Grundlage zu stellen und bei der Auswahl der darzubietenden Schriftproben nicht nur über die Grenzen Münchens und Bayerns, sondern auch Deutschlands hinauszugehen, um auf diese Weise ein einigermassen vollständiges Bild von der Entwicklung der lateinischen Schrift vom fünften bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts zu bieten; vornehmlich wird ihn aber doch die Geschichte ihrer Veränderungen in Deutschland beschäftigen, natürlich unter steter Berücksichtigung der entsprechenden Entwicklung in Italien, Frankreich und England, sowie des mannichfach sich äusserenden Einflusses der französischen und italienischen Minuskel auf die Schrift in den verschiedenen Landschaften Deutschlands." „Um zu gewissern Ergebnissen bei der Beurtheilung des Alters von Handschriften zu gelangen muss man über zahlreiche Proben nicht nur genau datierten, sondern auch bezüglich ihrer Entstehungsortes möglichst zuverlässig bestimmter Handschriften verfügen können — oder mit andern Worten: für die systematische Erforschung der Geschichte der Schrift ist zu wissen nötig, wie zu gleicher Zeit an verschiedenen Orten und wie zu verschiedenen Zeiten am gleichen Ort geschrieben worden ist." „Jedenfalls wird der Herausgeber den Proben der Schrift des ausgehenden Mittelalters in seiner Sammlung einen weit grösseren Raum gönnen als in ähnlichen Sammelwerken sonst üblich ist." „Bei der Auswahl der Schriftproben wird der Herausgeber in erster Linie das palaeographische Interesse leiten; dabei ist es ihm weniger um auffallende Raritäten zu thun als um typische Zeugnisse der Entwicklung. Die Rücksicht auf den Inhalt der Handschrift bleibt im Hintergrund; grösserer Einfluss soll der künstlerischen Ausschmückung der Handschrift mit Initialen oder Miniaturen gegönnt werden. Die Sprache des Textes der Handschrift soll bei der Auswahl der Tafeln insofern in Betracht gezogen werden, als beabsichtigt ist, eine grössere Anzahl von Schriftproben aus deutschen Handschriften zu liefern, aber nicht etwa, weil der Herausgeber der Unterscheidung zwischen einen deutschen und einen lateinischen Palaeographie das Wort reden möchte, sondern um einen von berufener Seite ausgesprochenen Wunsch Rechnung zu tragen und dem germanistischen Sprachunterricht eine geordnete Reihe von Schriftproben aus deutschen Handschriften zur Einführung in die Anfangsgründe der Handschriftenkritik zur Verfügung zu stellen."

Inhoud:

I. 1/2. Komputistisch-astronomisches Sammelwerk. Aus der Salzburger Schreibschule, geschrieben in Jahre 818.

3. Erster Traditionscodex von St. Emmeram. Aus der Regensburger Schreibschule, geschrieben zwischen den Jahren 822 und 848.

4/5. Urkunde Ludwigs des Deutschen von 844 Juli 28. Aus der Regensburger Schreibschule, geschrieben im Jahre 844.

6. Zweiter Traditionscodex von St. Emmeram. Aus den Regensburger Schreibschule, geschrieben zwischen den Jahren 891 und 894 von Anamot, Subdiakon der Kirche von Regensburg.

7. Briefregister des Albert Behaim. *a*. Geschrieben von Behaims Notar im Jahre 1246. *b*. Autograph Behaims aus den Jahren 1246 und 1250.

8. Aelteres Registraturbuch Ludwigs des Bayers. Geschrieben von dem Königlichen Notar Berthold von Tuttlingen ihm Jahre 1322.

9. Schreiben Herzog Albrechts III von Bayern-München. Autograph des Herzogs aus dem Jahre 1435.

10. Konzept aus der Kanzlei Herzog Ludwigs des Reichen von Bayern-Landshut aus dem Jahre 1473. Kanzleihand der bayrisch-landshutischen Kanzlei.

II. 1. Die gröszeren Regensburger Annalen. Wahrscheinlich aus der Salzburger Schreibschule, geschrieben nach 823.

2/5. Liber Aureus von St. Emmeram zu Regensburg. Aus der Schreibschule von Corbie, geschrieben 870.

6. Bruchstück eines Traditionscodex von St. Emmeram zu Regensburg unter Bischof Tuto. Aus der Schreibschule des Klosters St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben bald nach 900.

7. Aus dem ersten Traditionscodex von St. Emmeram (Traditionen des Abts Ramwold). Aus der Schreibschule des Klosters St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben zwischen 875 und 1001.

8. Briefregister des Albert Behaim. *a*. und *b*. geschrieben von zwei Schreibern (*B* und *C*) Albert Behaims im Jahre 1246.

9. Jüngeres Registraturbuch Ludwigs des Bayers. Geschrieben von einem Schrieber der Kaiserlichen Kanzlei im Jahre 1331.

10. Registraturbuch des Herzogs Ludwig des Aelteren von

Bayern. Geschrieben von einem Schreiber der herzoglichen Kanzlei im Jahre 1358.

III. 1. Alcuins Expositio in Evangelium S. Johannis. Wahrscheinlich aus der Fuldaer Schreibschule, geschrieben vor 848.

2. Der Computus Helprici. Vielleicht aus der Schreibschule van St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben 977.

3/4. Das Evangelium von Niedermünster zu Regensburg. Aus der Schreibschule von Niedermünster zu Regensburg, geschrieben zwischen 1002 und 1025.

5. Troparium von St. Emmeram zu Regensburg. Aus der Schreibschule von St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben zwischen 1024 und 1027.

6. Aus den Schriften des Arnold von St. Emmeram. Aus der Schreibschule von St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben nach 1037.

7. Des Johannes Scotus Uebersetzung der Schriften des Dionysius Areopagita. Autograph Otlohs von St. Emmeram, geschrieben zu St. Emmeram in Regensburg zwischen 1052 und 1062 oder nach 1066.

8. *a*. Otlohs Versus de die iudicii. Autograph Otlohs von St. Emmeram, geschrieben zu St. Emmeram in Regensburg nach 1067. *b*. Otlohs Liber visionum. Geschrieben von einem Schüler Otlohs, wahrscheinlich zu St. Emmeram in Regensburg, zwischen 1062 und 1075.

9. Fragment von Regensburger Annalen. Geschrieben in Regensburg nach 1086.

10. Bruchstück aus dem Register des Herzogs Stephan III von Bayern-Ingolstadt. Geschrieben von einem unbekannten Schreiber der bayerisch-ingolstädtischen Kanzlei im Jahre 1394.

Deze volgorde is nog een voorloopige en zal, zoodra de eerste serie compleet is, worden vervangen door een definitieve, waardoor de facsimiles naar tijd en herkomst systematisch zullen worden gerangschikt.

BERICHTEN.

Benoemd tot archivaris der gemeente Dordrecht: de heer J. L. Van Dalen, aldaar.

Benoemd met ingang van 1 Juni 1901 tot concierge bij het rijksarchief in Limburg: de heer H. H. Dauphin te Maastricht.

Het gemeentebestuur van Vlaardingen is voornemens een tijdelijken archivaris aan te stellen op een traktement van *f* 50.— 's maands. Het meent, dat de regeling van het archief ongeveer anderhalf jaar zal duren.

De Roermondsche quaestie nadert hare oplossing. De schikking, tusschen partijen aangegaan, komt op het volgende neer:

Aan het Rijk wordt overgelaten de verzameling archiefstukken, zich bevindende in zestien kisten, thans ten raadhuize gedeponeerd, behoudens eenige stukken, welke aan de gemeente behooren.

Van de archieven, antérieur aan de inlijving van Limburg bij het Koninkrijk in 1815, verder nog ten raadhuize aanwezig, worden aan de gemeente toegewezen al de stukken, afkomstig van of gericht aan gemeentelijke ambtenaren of het gemeentebestuur van Roermond, en voorts de stukken, afkomstig van de Munster-abdij aldaar; de overige archiefstukken, onverschillig uit welke gemeente zij afkomstig zijn, die wetenschappelijk aan 's rijks archieven behooren, waaronder zijn begrepen de rechterlijke en die, welke behoord hebben aan de door het souverein gezag (Jozef II en de Fransche regeering) opgeheven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuiten, bisdom, kapittel, officialaat, geestelijke gestichten, kloosters, broederschappen, gilden enz.) worden aan den Staat toegewezen.

Het Rijk staat aan de gemeente Roermond af de volgende in 's rijks archief-depot te Maastricht aanwezige stukken: 1360 Maart 12. Vredenbrief gewisseld tusschen Maastricht, Roermond en Montfort, afschrift uit de XVIII eeuw; 1374 Juni 18. Brief der schepenen van Herten over eene schenking aan de armen van het gasthuis te Roermond; 1763 April 20. Verklaring van schepenen van Venlo betreffende de overdracht van zekere gelden aan het hospitaal-generaal te Roermond; Conditiën voor den verkoop op 9 Jan. 1793 van eene partij olmenboomen uit den Capellerweg; Rekeningen van de middelen der stad Roermond van 1 Nov. 1785 tot 31 Oct. 1786; Copie van de kaart van Roermond door Jacob van Deventer.

De heeren Flament, rijksarchivaris in Limburg, en Hanssen, tijdelijk gemeentearchivaris te Roermond, hebben opdracht de schifting binnen drie maanden te volbrengen, opdat de overgave der aan het Rijk toegewezen stukken binnen vier maanden na de totstandkoming der overeenkomst plaats grijpe; kunnen zij over een of meer stukken tot geene eenstemmigheid geraken, dan zijn zij gehouden in gemeen overleg een derden deskundige aan te wijzen; kunnen zij het hieromtrent ook niet eens worden,

dan zal deze ten verzoeke van de meest gereede partij aangewezen worden door den Hoogen Raad der Nederlanden.

Indien later te eeniger tijd nog ten raadhuize te Roermond stukken mochten worden aangetroffen, aan het Rijk behoorende, of in eenig Rijksarchiefdepot stukken, aan de gemeente Roermond behoorende, verbinden de contractanten zich over en weder deze af te geven.

De proceskosten der hangende procedure, tot dusverre nog niet definitief ten laste van den Staat gebracht, worden door den Staat gedragen. De kosten der schifting komen ten laste van de beide contractanten, ieder voor zooveel zijn deskundige betreft; de kosten van eenen eventueelen derden deskundige worden door den Staat en de Gemeente, ieder voor de helft, gedragen.

Te Zwolle is het onweer niet van de lucht. Nadat de onderhandelingen tusschen het Rijk en de gemeente, waarover blz. 115 van dezen jaargang het noodige is gezegd, tot een bevredigend einde waren gebracht, heeft de raad bij schrijven van 18 Februari j l. den nieuwen rijksarchivaris in Overijsel, mr. C. P. L. Rutgers, uitgenoodigd als gemeentearchivaris te willen fungeeren op denzelfden voet als zijn voorganger mr. Van Hasselt zulks indertijd welwillend op zich had genomen, d. w. z. buiten bezwaar van de gemeentekas. De rijksarchivaris heeft dat aanbod niet afgeslagen, maar alvorens eene beslissing te nemen, inlichtingen gevraagd, op welken grond de raad een ambtenaar meende te mogen uitnoodigen tot het verleenen van voortdurende diensten aan de gemeente zonder daarvoor eenige vergoeding te geven, met verlating van het tot voor vijf jaren gehuldigde, billijke en rationeele stelsel. De raad beantwoordde die vraag niet (dat zou trouwens niet gemaklijk zijn geweest), maar deelde den archivaris mede, dat het hem de bedoelde uitnoodiging had gedaan „opdat UW.E.Gestr. daardoor in de gelegenheid worde gesteld te bestendigen eene regeling, die door Uwen voorganger in het leven is geroepen meer in het belang van het archiefwezen in het algemeen dan in het bijzonder belang der gemeente Zwolle". De rijksarchivaris stelde zich met dit antwoord natuurlijk niet tevreden en verzocht nadere opheldering. In plaats daarvan berichtte de raad 15 April j l., dat hij verdere beantwoording der gedane vraag onnoodig achtte, en verlangde te weten, of de uitnoodiging, zooals zij tot den rijksarchivaris was gericht, al dan niet door hem werd aangenomen. Daarop heeft deze ambtenaar geantwoord, dat, waar de raad het onnoodig achtte in verdere briefwisseling te treden, hij zijnerzijds zich gerechtigd achtte dat voorbeeld te volgen. Daarmede zijn de onderhandelingen afgebroken. De toestand is dus thans

weer dezelfde als na het aftreden van mr. Mulder als gemeentearchivaris; het archief te Zwolle staat onder het uitsluitend beheer van een klerk, zonder dat er eenig wetenschappelijk toezicht op wordt uitgeoefend. De raad heeft het blijkbaar zoo gewild; dat mag men afleiden uit het feit, dat het thans wordt voorgesteld, alsof het indertijd zoo dankbaar aanvaarde aanbod van mr. Van Hasselt niet zoo zeer het gemeentearchief was ten goede gekomen — daarvoor zou de klerk alleen wel gezorgd hebben — als wel was aangenomen uit toegevendheid voor het dwaze vooroordeel der archivarissen, die zich verbeelden, dat hun beter dan een klerk het inventariseeren van archieven is toevertrouwd.

De gemeenteraad van Dordrecht heeft in zijne vergadering van 16 April op voorstel van het dagelijksch bestuur eenige wijzigingen gebracht in de instructie van den archivaris. Uit art. 5 is de bepaling omtrent de verplichting tot inwoning gelicht in verband met eene algemeene verordening voor de gemeenteambtenaren op dit punt, en in dat artikel is ook het vragen van verlof bij tijdelijke afwezigheid op dezelfde wijze geregeld als voor andere ambtenaren. In art. 7 is thans bepaald, dat het archief geopend zal zijn voor het publiek en dat de archivaris aanwezig zal zijn iederen werkdag van 9 tot 1 uren. In de praktijk was de toestand reeds zoo, maar eene verplichting er toe bestond tot heden niet. In dezelfde vergadering is aan art. 13 van de verordening voor het gebruik van het oud-archief eene alinea toegevoegd, waardoor den archivaris verboden wordt stukken uit het archief mede naar huis te nemen, een voorschrift, dat tot nu toe alleen voor de door het Rijk in bruikleen afgestane stukken gold. Op voorstel van een lid werd nog bepaald, dat geene stukken mogen worden uitgeleend zonder reçu.

Bij het vertrek van Mr. Overvoorde uit Dordrecht naar Leiden gaf de Dordrechtsche courant een zeer waardeerend overzicht van de werkzaamheden van den afgetreden archivaris; vooral op zijne zorg om de archiefverzameling aan te vullen en te verrijken wordt daarin de aandacht gevestigd.

In de vergadering van den gemeenteraad van Dordrecht van 7 Mei j.l., waarin de benoeming van een archivaris aan de orde werd gesteld, werd door een der leden het voorstel gedaan dit punt van de agenda af te voeren, daar de benoeming van dien ambtenaar, krachtens art. 145 der gemeentewet, door Burgemeester en Wethouders behoort te geschieden.

De Voorzitter erkende de juistheid van de opmerking, maar liet, waar vroegere benoemingen door den gemeenteraad waren geschied, de beslissing, hoe te handelen, aan den raad over. Deze verwierp daarop het voorstel om de benoeming van de agenda te nemen met 12 tegen 10 stemmen.

In het laatst der maand April bevatten de dagbladen de onderstaande advertentie:

Inschrijving op den verkoop van oud papier.

De Ontvanger der Registratie, G. A. en Domeinen, te 's-Gravenhage, zal op Dinsdag 7 Mei 1901, 's namiddags 2 ure, in het Valkenhuis nabij de Gevangenpoort te 's-Gravenhage, bij inschrijving verkoopen:

Kavel I. Ca. 100.00 K.G. gebruikt papier, meerendeels zeer oud, en bijna uitsluitend afkomstig van den dienst der Registratie, liggende in het Valkenhuis nabij de Gevangenpoort te 's-Gravenhage.

Kavel II. Eene partij oude drukwerken en scheurpapier, afkomstig van den dienst der Ned. Staatscourant enz., wegende te zamen ± 3850 K.G.

De voorwaarden liggen ter lezing in het Valkenhuis voormeld, zoomede ten kantore van bovengenoemden Ontvanger, Kazernestraat No. 68 te 's-Gravenhage, alwaar ook kosteloos verkrijgbaar zijn exemplaren van het biljet bevattende nadere omschrijving, tevens de voornaamste voorwaarden, de gelegenheid tot bezichtiging, enz.

Het verkochte papier (eerste kavel) is, gelijk de advertentie vermeldt, bijna geheel afkomstig van den dienst der registratie na 1812; de origineelen der verkochte geregistreerde stukken worden dus elders bewaard. Ditmaal zijn de registratiën der notarieele akten, die in 1876 gespaard waren, opgeruimd. Dit heeft in zooverre zijne bedenkelijke zijde, als het dikwijls hoogst moeilijk is eene notarieele akte terug te vinden, zoo men niet weet, voor welken notaris zij gepasseerd is. Ieder, die wel eens naar zulk een stuk heeft gezocht, zal erkennen, dat registers, als die der registratie voor de periode na 1812 waren, een dergelijk onderzoek grootelijks zouden hebben vereenvoudigd.

In een ingezonden stuk in de Kerkelijke courant van 3 Mei 1901 wordt terloops gewag gemaakt van een predikant, die, toen hij te A., classis Z., stond (1883—1888), als „verwoed vijand van ouden rommel", het kerkarchief verbrandde. In hetzelfde stuk wordt gesproken van eene

gemeente, waar in het archief der kerkvoogdij de oudste notulen 1891, de oudste rekeningen 1887 beginnen. Blijkbaar, schrijft de inzender, is dus het een en ander vernietigd. Voor het vandalisme, waarmede in diezelfde plaats ten opzichte van het kerkgebouw en de meubelen gehandeld is, kan men het opgegeven nummer der Kerkelijke courant nazien.

Met April is de eerste aflevering verschenen van een nieuw tijdschrift, getiteld De Paleograaf; verantwoordelijk redacteur is de heer Beth, ambtenaar aan het Algemeen rijksarchief. Voor de waarde, die aan deze uitgave moet worden gehecht, zij verwezen naar no. 2708 van het Weekblad voor Burgelijke Administratie, waarin Mr. Muller deze eerste aflevering heeft aangekondigd.

In België is men, gevolg gevende aan een Koninklijk besluit van 17 Juli 1834, begonnen met het uitgeven eener serie: „Inventaires des archives de Belgique". Het eerste deel, waarop wij later hopen terug te komen, is verschenen.

In het jaar 1900 hebben in de Pruisische staatsarchieven ambtshalve 962 (in 1899: 893) onderzoekingen plaats gehad, en ten dienste van particulieren 2407 (in 1899: 2485). De laatsten omvatten 857 (in 1899: 874) onderzoekingen, door particulieren persoonlijk in de archieven ingesteld, en 1550 (in 1899: 1611), die schriftelijk waren aangevraagd en beantwoord. Het aantal bezoekers bedroeg 2086 (in 1899: 2047), die in het geheel 10391 (in 1899: 11906) malen aanwezig waren.

Van de werken, die in 1900 door of met steun van de Pruisische archieven verschenen, verdienen genoemd te worden de vier Hefte der Mittheilungen der Preussischen Archivverwaltung, die in dit nummer van het Archievenblad (blz. 213 en 228) worden aangekondigd, en het 1e Heft van de Inventare der nichtstaatlichen Archive der Provinz Westfalen (zie blz. 132), terwijl onder de geschiedkundige publicaties voor Nederland vooral belangrijk is die van Dr. Liebe te Maagdenburg in het 8e deel der Mittheilungen für Anhaltische Geschichte, getiteld: „Fürst Johann Ernsts Bericht über die Schlacht bei Nieuport".

Professor Blok is van zijne archiefreis door Italië teruggekeerd en geeft in de Mei-aflevering van het Museum een kort overzicht van de door hem verkregene resultaten.

Dit jaar zal in Duitschland geen Archivtag gehouden worden.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND.

1897—1898.

3e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1898.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN IN NEDERLAND.

1897—1898.

4 Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1898.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

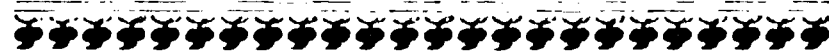
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1898—1899.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1898—1899.

2e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1898—1899.

3e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

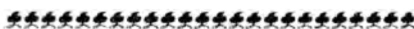

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

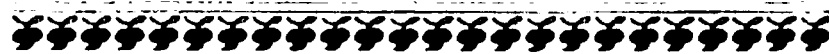
VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

1e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

2e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

2e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1899.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

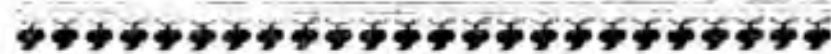
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.
3. Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1899—1900.

4e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.
1901.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

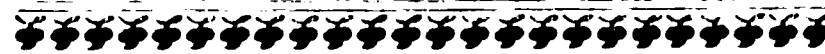
VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.
1e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

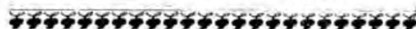
VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.

2e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1900.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.
3. Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.
1901.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.
4e Aflevering.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.
1901.

INHOUD.

	Bladz.
In Memoriam. Mr. Charles Marius Dozy, door Mr. S. Gratama	171.
Over Zweedsche, Noorsche en Deensche archieven, door Dr. G. W. Kernkamp	181.
De Sassenpoort te Zwolle, bewaarplaats van het Rijksarchief in Overijssel, door Mr. C. P. L. Rutgers	200.
Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponeerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën? door M. G. Wildeman	206.
Een protest, door Mr. R. Fruin	207.
Vrijdom van briefport voor archivarissen	209.
Boekbespreking. Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Heft 1. Dr. R. Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen, door Mr. J. G. Ch. Joosting	213.
——— Wilhelm Wiegand. Bezirks-und Gemeinde-Archive im Elsass, door Mr. R. Fruin	216.
——— G. Busken Huet. Derde verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, door Mr. J. G. Ch. Joosting	219.
——— Josef Habets en A. J. Flament. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn. Antwoord van A. J. Flament	220.
——— A. J. Flament. Opgezworen Kwartierstaten van 36 kanonikessen der vorstelijke rijksabdij Thorn. Antwoord van A. J. Flament	220.
Literatuur-kroniek, door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans	222.
Berichten	236.

SEF

